

**НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ ЗА ПОДРУЧЈЕ РАДА
КУЛТУРА, УМЕТНОСТ И ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ**

ЛИКОВНИ УМЕТНИЦИ И ДИЗАЈНЕРИ

**ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛИ У ЧЕТВОРОГОДИШЊЕМ
ОБРАЗОВАЊУ**

1. Ликовни техничар (занимања: сценски декоратер, технички асистент сценографије);
2. Техничар дизајна амбалаже (занимање: технички дизајнер амбалаже);
3. Техничар дизајна текстила (занимања: технички дизајнер текстила, технички асистент костимограф);
4. Техничар дизајна графике (занимања: технички дизајнер графике, ликовни оператер, пропагандист);
5. Техничар дизајна ентеријера и индустријских производа (занимања: технички дизајнер ентеријера, технички дизајнер индустријских производа);
6. Конзерватор културних добара (занимања: препаратор метала; препаратор керамике, стакла и неметала; препаратор зидног и штафелајног сликарства; позлатар);
7. Позлатар (занимање: позлатар);
8. Ливац уметничких предмета (занимања: ливац уметничких предмета; инкрустатор; ливац гипсар);
9. Гравер уметничких предмета (занимање: гравер уметничких предмета);
10. Јувелир уметничких предмета (занимање: јувелир уметничких предмета);
11. Дрворезбар (занимања: дрворезбар; тракслер);
12. Клесар (занимања: клесар; брусач вештачког и полудрагог камена);
13. Стилски кројач (занимање: стилски кројач);
14. Фирмописац калиграф (занимање: фирмописац калиграф);
15. Грнчар (занимање: грнчар);
16. Аранжер (занимање: аранжер).

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ
I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Подручје рада: КУЛТУРА, УМЕТНОСТ И ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ
Образовни профил: ЛИКОВНИ ТЕХНИЧАР

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)	ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО						
	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.		
	НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ				
	Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В			
1.	Историја уметности	2		70			2		70			2		70			2		64			8		274			
2.	Теорија форме		2		70	30																	2		70	30	
3.	Цртање		4		140			4		140			4		140	30		4		128			16		548	30	
4.	Сликање							3		105			4		140			4		128			11		373		
5.	Вајање							3		105			3		105			2		64			8		274		
6.	Графика							2		70			2		70			2		64			6		204		
7.	Фотографија							2		70	30												2		70	30	
8.	Основи технологије и конзервације							2		70	30			2		70	30		2		64			6		204	60
9.	Технике зидног сликарства													2		70			2		64			4		134	
10.	Вишемедијска уметност													2		70			2		64			4		134	
11.	Рачунарска графика и мултимедији																		2		64			2		64	
12.	Практична настава																									60	60
Укупно Б:		2	6	70	210	30	2	16	70	560	60	2	19	70	665	60	2	20	64	640	60	8	61	274	2075	210	
Укупно В:		8		280		30	18		630		60	21		735		60	22		704		60	69		2349		210	
Укупно часова на годишњем нивоу:		310					690					795					764					2559					

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА АМБАЛАЖЕ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)	ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО					
	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	
	НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			
	Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		
1.	Историја уметности	2		70		2		70		2		70		2		64		8		274						
2.	Теорија форме		2		70	30													2		70	30				
3.	Цртање и сликање		4		140										4		128		16		548					
4.	Моделовање														3		96		6		201					
5.	Техничко цртање							2		70									2		70					
6.	Писмо							2		70					2		70		4		140					
7.	Фотографија							2		70	20								2		70	20				
8.	Обликовање амбалаже							4		140	40				6		210	60	9		288	100				
9.	Израда модела															4		128		4		128				
10.	Технологија штампе														2		70			2		70				
11.	Пројектовање														2		70			2		70				
12.	Познавање материјала							2		70									2		70					
13.	Предматурска пракса																					60				
Укупно Б:		2	6	70	210	30	4	14	140	490	60	2	19	70	665	60	2	20	64	640	60	10	59	344	2005	210
Укупно Б:		8		280		30	18		630		60	21		735		60	22		704		60	69		2349	210	
Укупно часова на годишњем нивоу:		310				690				795				764				2559								

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ТЕКСТИЛА

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ		
		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В	
1.	Историја уметности	2		70		2		70			2		70			2		64			8		274			
2.	Теорија форме		2		70	30																2		70	30	
3.	Цртање и сликање		4		140			4		140			4		140			4		128		16		548		
4.	Обликовање текстила							6		210	60		7		245	30		7		224		20		679	90	
5.	Обликовање одевања												3		105			3		96		6		201		
6.	Историја костима							2		70												2		70		
7.	Технологија текстила							2		70												2		70		
8.	Преплетаји тканина							2		70			1		35							3		105		
9.	Штампа текстила												2		70	15		3		96		5		166	15	
10.	Ткање												2		70	15		3		96		5		166	15	
11.	Предматурска пракса																				60				60	
Укупно Б:		2	6	70	210	30	2	16	70	560	60	2	19	70	665	60	2	20	64	640	60	8	61	274	2075	210
Укупно Б:		8		280		30	18		630		60	21		735		60	22		704		60	69		2349	210	
Укупно часова на годишњем нивоу:		310					690					795					764					2559				

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ГРАФИКЕ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО					
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			
		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		
1.	Историја уметности	2		70			2		70			2		70			2		64			8		274			
2.	Теорија форме		2		70	30																	2		70	30	
3.	Цртање и сликање		4		140			4		140			4		140			4		128			16		548		
4.	Фотографија							2		70	20												2		70	20	
5.	Писмо							2		70	20			2		70							4		140	20	
6.	Обликовање графике							6		210	20			4		140	60		7		224			17		574	80
7.	Графика књиге													4		140			4		128			8		268	
8.	Плакат													5		175			5		160			10		335	
9.	Технологија штампе							2		70													2		70		
10.	Предматурска пракса																									60	
Укупно Б:		2	6	70	210	30	4	14	140	490	60	2	19	70	665	60	2	20	64	640	60	10	59	344	2005	210	
Укупно Б:		8		280		30	18		630		60	21		735		60	22		704		60	69		2349		210	
Укупно часова на годишњем нивоу:		310					690					795					764					2559					

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ЕНТЕРИЈЕРА И ИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)	ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО					
	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	
	НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			
	Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		
1.	Историја уметности	2		70		2		70		2		70		2		64		8		274						
2.	Теорија форме		2		70														2		70					
3.	Цртање и сликање		3		105		3		105		3		105		3		96		12		411					
4.	Фотографија		1		35	30													1		35	30				
5.	Писмо						2		70										2		70					
6.	Нацртна геометрија						2		70										2		70					
7.	Перспектива										2		70						2		70					
8.	Техничко цртање						2		70	20									2		70	20				
9.	Теорија дизајна														1		32		1		32					
10.	Стилски ентеријер														1		32		1		32					
11.	Пројектовање										3		105	30	3		96		6		201	30				
12.	Обликовање						3		105	20	4		140	30	4		128		11		373	50				
13.	Грађевинске конструкције										1		35		2		64		3		99					
14.	Познавање материјала						1		35										1		35					
15.	Радионички рад										4		140		4		128		8		268					
16.	Моделовање						3		105	20									3		105	20				
17.	Предматурска пракса																60					60				
Укупно Б:		2	6	70	210	30	2	16	70	560	60	2	17	70	595	60	4	16	128	512	60	10	55	338	1877	210
Укупно Б:		8		280		30	18		630		60	19		665		60	20		640		60	65		2215		210
Укупно часова на годишњем нивоу:		310					690					725					700					2425				

ОСТАЛИ ОБАВЕЗНИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова	УКУПНО часова
Час одељенског старешине	70	70	70	64	274
Додатни рад *	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Допунски рад *	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Припремни рад *	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120

Напомена : *Ако се укаже потреба за овим облицима рада

ФАКУЛТАТИВНИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана
Језик другог народа или националне мањине са елементима националне културе	2 часа недељно			
Трећи страни језик	2 часа недељно			
Други предмети *	12 часа недељно			
Стваралачке и слободне активности ученика (хор, секције и друго)	3060 часова годишње			
Друштвене активности – ученички парламент, ученичке задруге	1530 часова годишње			
Културна и јавна делатност школе	2 радна дана			

*Поред наведених предмета школа може да организује, у складу са одређењима ученика, факултативну наставу из предмета који су утврђени наставним планом других образовних профила истог или другог подручја рада, као и у наставним плановима гимназије, или по програмима који су претходно донети.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВНОГ ПЛАНА И ПРОГРАМА**1. Остваривање програма по недељама**

	I РАЗРЕД	II РАЗРЕД	III РАЗРЕД	IV РАЗРЕД
Разредночасовна настава	70	70	70	64
Настава у блоку	2	2	2	2
Обавезне ваннаставне активности	2	2	2	2
Матурски испит				3
Укупно радних недеља	39	39	39	39

2. Подела одељења на групе ученика

Приликом реализације наставе следећих предмета, одељење се дели на две групе.

Образовни профил: ЛИКОВНИ ТЕХНИЧАР

- теорија форме;
- цртање;
- сликање;
- графика;
- технологија зидног сликарства;
- основи технологије и конзервације.

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА АМБАЛАЖЕ

- цртање и сликање;
- теорија форме;
- моделовање;
- писмо;
- фотографија;
- обликовање амбалаже;
- израда модела;
- технологија штампе;
- пројектовање.

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ТЕКСТИЛА

- цртање и сликање;
- теорија форме;
- обликовање текстила;
- обликовање одевања;
- историја костима;
- преплетаји тканина;
- штампа текстила;
- ткање.

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ГРАФИКЕ

- цртање и сликање;
- теорија форме;
- фотографија;
- писмо;
- обликовање графике;
- графика књиге;
- плакат;
- технологија штампе.

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ЕНТЕРИЈЕРА И ИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА

- цртање и сликање;
- теорија форме;
- фотографија;
- писмо;
- перспектива;
- пројектовање;
- обликовање;
- радионички рад.

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ
I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Подручје рада: КУЛТУРА, УМЕТНОСТ И ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ

Образовни профили: КОНЗЕРВАТОР КУЛТУРНИХ ДОБАРА, ПОЗЛАТАР, ЛИВАЦ УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ГРАВЕР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ЈУВЕЛИР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ДРВОРЕЗБАР, КЛЕСАР, СТИЛСКИ КРОЈАЧ, ФИРМОПИСАЦ КАЛИГРАФ, ГРНЧАР, АРАНЖЕР.

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежба, практична настава)	ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.
	НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ		
	Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В	
1.	Историја уметности	2		68		2		68		2		68		2		64		8		268					
2.	Цртање и сликање	2		68	60	2		68	60	2		68	90	4		128		10		332	210				
3.	Вајање	1		34	30	1		34	30									2		68	60				
4.	Писмо, лепо писање са калиграфијом и орнаментиком	1		34		2		68										3		102					
5.	Теорија форме	2		68														2		68					
6.	Нацртна геометрија									2		68						2		68					
7.	Материјали и технике	1		34		2		68		2		68		2		64		7		234					
8.	Практичан рад	2		68		10		340		13		442		15		480		40		1330					
9.	Предматурска пракса																60				60				
Укупно Б:		11		374	90	19		646	90	21		714	90	23		736	60	74		2470	330				
Укупно Б:		11		374	90	19		646	90	21		714	90	23		736	60	74		2470	330				
Укупно часова на годишњем нивоу:				464				736				804				796				2800					

ОСТАЛИ ОБАВЕЗНИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова	УКУПНО часова
Час одељенског старешине	68	68	68	64	268
Додатни рад *	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Допунски рад *	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Припремни рад *	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120

Напомена : *Ако се укаже потреба за овим облицима рада

ФАКУЛТАТИВНИ ОБЛИЦИ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана
Језик другог народа или националне мањине са елементима националне културе	2 часа недељно			
Трећи страни језик	2 часа недељно			
Други предмети *	12 часа недељно			
Стваралачке и слободне активности ученика (хор, секције и друго)	3060 часова годишње			
Друштвене активности – ученички парламент, ученичке задруге	1530 часова годишње			
Културна и јавна делатност школе	2 радна дана			

*Поред наведених предмета школа може да организује, у складу са опредељењима ученика, факултативну наставу из предмета који су утврђени наставним планом других образовних профила истог или другог подручја рада, као и у наставним плановима гимназије, или по програмима који су претходно донети.

ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВНОГ ПЛАНА И ПРОГРАМА**1. Остваривање програма по недељама**

	I РАЗРЕД	II РАЗРЕД	III РАЗРЕД	IV РАЗРЕД
Разредночасовна настава	34	34	34	32
Настава у блоку	3	3	3	2
Обавезне ваннаставне активности	2	2	2	2
Матурски испит				3
Укупно радних недеља	39	39	39	39

2. Подела одељења на групе ученика

Образовни профили: КОНЗЕРВАТОР КУЛТУРНИХ ДОБАРА, ПОЗЛАТАР, ЛИВАЦ УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ГРАВЕР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ЈУВЕЛИР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ДРВОРЕЗБАР, КЛЕСАР, СТИЛСКИ КРОЈАЧ, ФИРМОПИСАЦ КАЛИГРАФ, ГРНЧАР, АРАНЖЕР.

Приликом реализације наставе следећих предмета одељење се дели на две групе:

- цртање и сликање;
- вајање;
- теорија форме;
- писмо;
- нацртна геометрија.

Приликом реализације наставе следећих предмета одељење се дели на три групе:

- материјали и технике;
- практичан рад.

ЛИКОВНИ УМЕТНИЦИ И ДИЗАЈНЕРИ

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ

I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

ЗАЈЕДНИЧКИ ПРЕДМЕТИ ЗА ОБРАЗОВНЕ ПРОФИЛЕ: ЛИКОВНИ ТЕХНИЧАР, ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА АМБАЛАЖЕ, ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ТЕКСТИЛА, ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ГРАФИКЕ, ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ЕНТЕРИЈЕРА И ИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је: стицање знања о националној и светској историји уметности; формирање критичког мишљења, естетских критеријума и одговорног односа према очувању културне и уметничке баштине.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају национално и светско културно и уметничко наслеђе, његове одлике, репрезентативне примере, најзначајније уметнике, правце и стилове и развију одговоран однос према очувању културне и уметничке баштине;
- разумеју шта је уметност и сагледају њену улогу, место и значај у различитим епохама и културама;
- уоче и разумеју промене у уметности у историјском, друштвеном, психолошком, економском и културном контексту;
- формирају критички однос према уметничким делима и буду оспособљени да вреднују уметничка дела;
- ефикасно комуницирају вербално, писано и визуелно, образлажу своје ставове и презентују самосталне или групне радове и пројекте;
- буду оспособљени за самостални и тимски рад;
- проналазе, систематизују и користе информације из различитих извора;
- стекну навику да прате културне и уметничке манифестације путем различитих медија, да посећују изложбе, музеје, легате, локалитете...;
- буду оспособљени да стечена знања и умења примењују у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 + 0 часа недељно, 70 + 0 часова годишње)

ПОЈАМ УМЕТНОСТИ

Врсте уметности; врсте ликовних уметности. Друштвене основе појаве уметности. Однос уметности и друштва. Однос уметности и природе. Историја ликовних уметности као наука.

УМЕТНОСТ ПРАИСТОРИЈЕ

Уметност праисторије. Пећинско сликарство – Атламира и Ласко. Скулптура (статуете „Венера“). Идоли Лепенског Вира.

Неолитска уметност – Стоунхенџ; керамика Старчева и Винче.

Уметност бронзаног доба – Дупљајска колица.

Археолошко благо Србије.

УМЕТНОСТ БЛИСКОГ ИСТОКА

Уметност старог Египта

Историјске и стилске особености. Архитектура гробница и храмова. Портрети и рељефи у скулптури. Сликарство и уметнички занати.

Уметност Месопотамије

Историјске и уметничке особености. Архитектура зигурата и Иштарина капија. Релефне стеле Нарам Сина и представе животиња у асиријској скулптури. Персополис.

ЕГЕЈСКА УМЕТНОСТ

Кикладски идоли. Критскомикенска уметност – архитектура; палате у Кнососу и Фестосу; Лавља капија и Атрејева ризница. Фреско сликарство и уметнички занати.

АНТИЧКА УМЕТНОСТ

Уметност античке Грчке.

Опште одлике уметничког стварања и израза.

Архитектура – дорски, јонски и коринтски стил. Грчки храм – базилика у Пестуму и храмови атинске акрополе. Маузолеј у Халикарнасу. Позориште у Епидеурису.

Грчка скулптура – коре и куриси; рељефи Партефона; Битољска Атина; Хермес са Дионисом и Лаоконова група.

Грчко сликарство на вазама; бронза; геме и теракота.

Римска уметност.

Опште особености римске уметности. Конструкција свода и куполе и нови типови грађевина – Пантеон и Колосеум.

Римска скулптура. Портрети и историјски рељефи. Сликарство Помпеје и Херкуланума; мозаици; геме и камеје – камеја из Кусатка.

II разред

(2 +0 часа недељно, 70+0 часова годишње)

СТАРОХРИШЋАНСКА УМЕТНОСТ

Уметност катакомби и базилика. Релефи у камену и слоновачи. Мозаици.

УМЕТНОСТ У ДОБА СЕОБА НАРОДА

ВИЗАНТИЈСКА УМЕТНОСТ

Опште особине византијске уметности. Архитектура св. Софије у Цариграду. Византијско сликарство фресака, мозаика и икона. Радови у емаљу и слоновачи. Уметничко стваралаштво у областима византијске уметничке сфере – Русија, Бугарска, Македонија.

СРЕДЊОВЕКОВНА УМЕТНОСТ У СРБИЈИ

РОМАНИЧКА УМЕТНОСТ

Историјски и идеолошки оквири развоја романичке уметности. Архитектура – Сен. Сернен; Пиза; катедрала у Задру. Скулптура – Везлеј и Радованов портал. Романичке фреске и минијатуре.

ГОТИЧКА УМЕТНОСТ

Економскодруштвене основе развоја готичке уметности. Готичка архитектура – Шартр и Ремс. Катедрала скулптура у Ремсу и Наубургу. Уметничко дело Јурја Далматинца.

Сликарство витража и фресака – Винцент из Каства. Процват уметничких заната – златарство и слоновача.

ИСЛАМСКА УМЕТНОСТ

Историјски оквири настанка и развоја исламске уметности. Архитектура – Мутаваликова џамија у Самари; џамија у Кордоби; палата у Алхамбри и џамија Ахмеда I у Цариграду. Сликарство – декорација џамија и илустрације рукописа.

УМЕТНОСТ ДАЛЕКОГ ИСТОКА И ПРЕДКОЛУМБОВСКЕ АМЕРИКЕ

Опште особености кинеске и јапанске уметности средњег века. Карактеристични споменици. Јапанска графика XVIII века. Опште особености уметности народа на Андима и у Мексику.

РЕНЕСАНСНА УМЕТНОСТ

Историјскодруштвени услови настанка; ренесанснохуманистичка ученост; индивидуализам; обнова антике. Претече ренесансе у Италији. Ђотово сликарство и скулптура Николе Пизана.

Архитектура ренесансе у Италији. Алберти и Браманте. Скулптура ренесансе у Италији – Донатело и Микеланђело.

Сликарство ренесансе у Италији – Мазачо; Леонардо да Винчи и Тицијан. Дубровачка сликарска школа.

Ренесанса у Низоземској – Браћа ван Ајк и Бројгел. Ренесанса у Немачкој – Дирер.

Појам и развој маниризма. Услови за настанак маниризма. Водећи сликари – Бронзино и Ел Греко.

III разред

(2+0 часа недељно, 70+0 часова годишње)

БАРОКНА УМЕТНОСТ

Историјски и друштвени услови настанка барокног стила. Опште особине барокне архитектуре и ликовних уметности. Ил Ђезу; св. Андрија на Квириналу у Риму. Версај у Француској.

Барокна скулптура – Бернинијева „Екстаза св. Терезе“. Декоративна скулптура и сликарство – унутрашњост царске дворане палате у Вицбургу у Немачкој.

Барокно сликарство у Италији – Каравађо; у Фландрији – Рубенс; у Шпанији – Веласкез.

Барокно сликарство у Холандији – Халс; Рембрант; Вермер ван Делфт; Хобема и Хеда.

РОКОКО као последња фаза барока. Значај примењене уметности – намештаја, метала, порцулана. Сликарство – Вато и Гензборо. Сликарско и графичко дело Франческа Гоје.

УМЕТНОСТ XIX ВЕКА

Грађански карактер уметности XIX века.

Класицизам као уметност која обнавља антику – Давид; Канова и К. Данил.

Романтизам – Делакроа; Рид и Ђ. Јакшић.

Реализам и импресионизам – Курбе; Мане; Моне и Роден.

IV разред

(2+0 часа недељно, 64+0 часа годишње)

УМЕТНОСТ XX ВЕКА

Неоимпресионизам као реакција на импресионизам. Тежња за субјективним изразом Гогена и Ван Гога.

Неоимпресионизам и поентилизам

Рационални уметнички израз у сликарству Сезана и Сера.

Фовизам – Матис; Вламенк; Дифи; Наби и Вијар.

Експресионизам – Мунк; групе Мост, Плави Јахач, Нова Објективност. Надежда Петровић и Рихард Јакопич. Мексички експресионизам – Ороско и Ривера.

Кубизам – Пикасо; Брак и С. Шумановић. Геометријска апстракција и група Де стијл – Мондриан. *Футуризам* – Боћони.

Конструктивизам – Татлин; Габо и Певзнер. Супрематизам – Маљевић.

Дадаизам – Арп и Дишан.

Метафизичко сликарство – Ђорђо де Кирико. *Фантастична уметност* – Шагал и Русо. *Надреализам* – Дали; Миро; Кле и Милена Павловић Барили.

Европска скулптура прве половине XX века. Органски облици у скулптури – Арп; Бранкуси и Мур. Мобили – Колдер.

Архитектура – Прекид са историјским стиловима у архитектури XIX и стварање међународног стила – Корбизије; Рајт и Гропијус. Шпанска архитектура – Гауди.

Нове тенденције у уметности треће четвртине XX века у свету и код нас – енформел; поп арт; уметност нових визуелних истраживања; истраживања са компјутерима; кинетичка уметност...

САВРЕМЕНА УМЕТНОСТ У СВЕТУ И КОД НАС**НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)**

Приликом извођења наставе потребно је повезати што је могуће више знања из историје, историје и теорије књижевности и других сродних предмета, а приликом планирања градива сарађивати са наставницима ових предмета.

Настава овог предмета захтева стално коришћење репродукција, филмова, припремљених презентација и приликом предавања нове материје, али и приликом утврђивања и понављања те исте материје. Препоручује се извођење наставе пред оригиналним делима у музејима и геларијама и, по могућству, у току школовања студијско путовање у неку земљу богату уметничким благом.

Инсистирати на стручној ликовној терминологији и појмовима. Уз наставу, код за то погодних методских јединица, подсетити ученике на раније савладано градиво о техникама и материјалима.

ТЕОРИЈА ФОРМЕ**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе је усвајање знања о ликовним законитостима, развијање визуелног опажања и естетских критеријума и оспособљавање ученика да стечена знања и умења примењују у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању.

Задаци наставе су да ученици:

- прошире и продубе претходно стечена знања из теорије обликовања кроз теоријске и

практичне задатке и анализу уметничких дела и ликовних радова;

- буду оспособљени за вредновање и самовредновање уметничка дела и ликовних радова;
- упознају разноврсне ликовне технике и материјале;
- истражују и експериментишу традиционалним и савременим материјалима и техникама;
- буду оспособљени за самостални и тимски рад;
- проналазе, систематизују и користе информације из различитих извора;
- ефикасно комуницирају вербално, писано и визуелно, образлажу своје ставове и презентују самосталне или групне радове и пројекте;
- развијају ликовни рукопис;
- повежу и примене стечена знања и умења у настави других предмета;
- стекну навику да прате уметничке манифестације путем различитих медија, да посећују изложбе, музеје, легате...;
- формирају позитиван став према процесу уметничког стварања и очувању националне и светске културне баштине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 30 часова у блоку)

СВЕТЛОСТ И ОПАЖАЊЕ ОБЛИКА

Опажање разлика у видном пољу. Квалитети визуелних осећаја. Контраст као услов опажања облика. Присуство и дејство светлости као услов за изазивање визуелног осећаја.

ПРОСТОР И КОМПОНОВАЊЕ

Општи појам композиције као целине у простору. Дводимензионални простор. Раван као простор компоновања.

Стварање јединства равни и елемената композиције.

Тродимензионални простор. Обликована маса или волумен у простору. Спајање површина и одређивање тродимензионалног облика.

Организација и јединство пластичних вредности.

ЕЛЕМЕНТИ КОМПОЗИЦИЈЕ (Анализа композиционих елемената)

ЛИНИЈА

Линија као траг или црта.

Линија као вредност која описује и тумачи облик и као граница површине.

Линија као ивица чврстог волумена масе. Психолошко дејство линије.

Линија као пластична и рељефна појава у простору.

СМЕР

Смер као средство оријентације и положаја облика у простору.

Психолошко дејство смера и ритам у композицији (Вертикални, хоризонтални и дијагонални смер).

ОБЛИК

Природа и њени облици. Илузија облика и стварни облик. Карактер и врсте облика. Основни површински облици и основни тродимензионални облици. Неправилни и сложени облици.

Груписање облика у равни и простору. Јединство истих, сличних или различитих облика.

ВЕЛИЧИНА

Односи величина у простору који се непосредно доживљавају.

Пропорције и одређивање сразмере у простору. Упоредивање величина. Правоугаоник златног пресека. Златни пресек и златни рез.

ТЕКСТУРА

Текстуралне вредности површине и облика. Материјал и врсте материјала. Карактер и врсте текстуре.

Симулирање и вештачко извођење текстуре и природна текстура.

ВАЛЕР

Валер као количина светлости у току једне боје.

Валерски односи. Валерски кључеви и њихово осећајно значење.

Организација и контрола валерских вредности.

БОЈА

Боја као физичко својство светлости. Квалитативне и квантитативне вредности светла. Спектар.

Класификација боја. Ахроматско и хроматско.

Квалитети боје (тон, интензитет и валер). Мешање боја – адитивно и супратрактивно.

Контрасти боја и хармоније боја. Асоцијативна вредност и психолошко дејство боје.

Однос боја у простору.

ПРИНЦИПИ КОМПОНОВАЊА

Принципи компоновања као законитости просторних односа.

Односи елемената у композицији и врсте ритма. Сложени ритам у композицији.

Повезаност и зависност елемената и принципа компоновања.

РЕПЕТИЦИЈА

Репетиција као понављање истих вредности. Алтернација и наизменично понављање.

ГРАДАЦИЈА

Градација као ритам поступности. Повезивање супротности међу вредностима.

ХАРМОНИЈА

Сродност међу вредностима.

Комбиновање ликовних елемената, сродних по једној или више особина.

Хармонија сличности, функције и симбола.

КОНТРАСТ

Контраст као однос супротности међу вредностима. Снага и визуелна привлачност супротности.

ЈЕДИНСТВО

Статично и динамично јединство. Јединство истоветности и разноликости. Јединство идеје и јединство стила.

ДОМИНАНТА

Доминанта као однос главног наглашавајућег или преовладавајућег елемента у композицији (доминанта смера, боје и величине). Доминанта и јединство.

РАВНОТЕЖА

Појам равнотеже у животу, природи и простору.

Симетрична и асиметрична равнотежа. Динамичан и статичан однос равнотеже ликовних вредности. Равнотежа и јединство.

ФОРМА И САДРЖАЈ

Однос према предметној стварности и стваралачки процес. Функција форме и израза.

Естетско процењивање и приступ ликовном делу. Креативно успостављање односа елемената и оживотворење форме.

Кич и ликовна вредност дела. Особина кича и његови спољни ефекти. Однос кича и позитивне ликовне естетике.

НАСТАВА У БЛОКУ (30 часова годишње)

Продубљивање наставних садржаја посетама галеријама и музејима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм предмета се састоји из теоријског и практичног дела. Све методске јединице у оквиру програма презентују се прво теоријски, што представља увођење у појмове које поставља материја предмета. Метода излагања има посебан значај за теоријску разраду појмова и њихову терминолошку дефинисаност. Неопходно је, уз излагање, користити очигледна наставна средства (репродукције, припремљене презентације, радове ученика и друго).

У практичном делу, вежбама и задацима, треба усмеравати ученика, зависно од обима задатака, да у решавању иде на чисте јединствене и основне односе без инсистирања на детаљима. Али, ако поједини ученици испоље склоност ка детаљисању треба настојати да искажу својеврсне битне односе на нивоу детаља, у оквиру целине. У практичном делу предмета задата вежба се остварује у две фазе – фаза скице и фаза реализације. У том процесу ученик треба да иде поступно од једноставнијег ка сложенијем решењу задатака. Треба напоменути да ученик у скици поставља и решава проблеме, скица је изазов за размишљање и сложеност задатака у фази реализације.

У реализацији наставе, професор својим ангажовањем треба да усмерава ученике, зависно од њихове способности и сналажљивости да их подстиче на размишљање, постављање и самостално решавање задатака.

Зависно од обима и сложености задатака, професор треба да користи индивидуалну или групну коректуру.

У реализацији задатака ученик треба да користи разноврсне ликовне технике и материјале: графит, креон, туш, темперу, папир у боји, колаж технику, разне фолије и др.

Имајући у виду свеобухватан и сложен задатак предмета, препоручује се да ученик у практичном делу, упознајући ликовне вредности и сложеност ликовне композиције, упозна и

разноврсне ликовне технике и да аналитички, путем задатака, развије способност за ликовно изражавање и компоновање.

У току године ученик треба да реализује десет задатака. При реализацији програма треба водити рачуна да овај предмет буде у корелацији са осталим стручним предметима, као што су цртање и сликање, моделовање, писмо, теорија дизајна и историја уметности.

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

Образовни профил: ЛИКОВНИ ТЕХНИЧАР

ЦРТАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је: овладавање цртачким техникама и материјалима, развијање стваралачког мишљења, визуелног опажања и ликовног рукописа и оспособљавање ученика да стечена знања и умења примењују у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању.

Задаци наставе су да ученици:

- ефикасно примењују цртачке технике, материјале, прибор и знања из теорије форме у разноврсним ликовним, проблемским и пројектним задацима;
- развију и унапреде опажајне способности, координацију ока и руке, естетске критеријуме, стваралачко и критичко мишљење, истрајност, самопоуздање и самосталност у раду;
- истражују и експериментишу традиционалним и савременим цртачким материјалима и техникама;
- буду оспособљени за вредновање својих радова и уметничких творевина;
- негују индивидуални ликовни израз;
- буду мотивисани за целоживотно усавршавање;
- развију одговоран однос према здрављу, радној и животној средини.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

УВОД У ЦРТЕЖ

Појам, врсте, значај. Цртеж кроз историју уметности. Линеарни цртеж. Шрафура. Подлоге, папири, средства, цртачке технике. Цртачки рукопис.

КОМПОЗИЦИЈА

Мотив као целина. Композивција линија. Светлост и простор у композицији. Визирање, помоћна средства и њихова примена.

ПЕРСПЕКТИВА

Решавање простора кроз историју уметности. Простор и трећа димензија. Композиција и простор. Степеновање облика у простору. Појам скраћења и хоризонта. Линеарна и ваздушна перспектива.

ЛИНИЈА И СМЕР

Линија као основно средство изражавања цртежа. Карактер, изражајне могућности, психолошко дејство линије. Линија као ивица тродимензиралног облика, контурална и структурална линија. Линија и облик, линија и сенка, линија и структура, линија и простор. Врсте смера. Смер и простор, смер и ритам, смер у композицији. Експресија линије, међусобни односи, статичка и динамичка линија.

ВЕЛИЧИНА И ОБЛИК

Пропорција, конструкција, помоћне линије. Геометрија у ликовној структури. Компонување и груписање величина и облика у простору. Једноставни и сложени облик. Својства облика. Природни и вештачки облици. Анализасинтеза. Просторни, површински, транспоновани, апстрактни облик.

ТЕКСТУРА

Квалитет површина из природе и у уметности. Текстуралне вредности површина. Материјали и врсте материјала. Врсте и својства текстуре.

ВАЛЕР

Појам валерске вредности. Локални тон. Осветљење. Валерска скала, кључеви и интервали. Изражајне могућности.

II разред

(0+4 часа недељно, 0+ 140 часова годишње)

СВЕТЛОСТ, ТОН, СЕНКА

Извори светла. Светлост и сенка. Бачена и локална сенка. Грађење волумена, дефинисање маса. Моделовање. Перспективна конструкција сенке. Рефлекс. Тонске разлике. Градација светлости у односу на извор светлости. Аналитичка студија светла.

ПРОПОРЦИЈА ГЛАВЕ

Глава као целина, делови главе. Глава у односу на тело. Однос делова главе. Конструкција. Покрет. Карактер.

КОМПОНОВАЊЕ

Однос делова и целине у композицији. Принципи компоновања. Планови и простор у композицији. Компонување облика према равни у простору. Ритам у композицији. Јединство као вредност композиције.

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње + 30 часова у блоку)

ПОРТРЕТ

Портретска уметност кроз историју. Аутопортрет. Анатомска грађа – лобања и мускулатура лица. Конструкција. Истицање карактера и покрета.

ПОЛУФИГУРА

Анатомска грађа – грудни кош, карлица, дуге кости, зглобови, шаке. Конструкција. Пропорција и покрет. Скраћења. Кроки. Скица. Аналитичка студија.

ПРОСТОР

Простор кроз историју уметности. Ентеријер и ектеријер. Полуфигура и простор. Линеарна и ваздушна перспектива. Анализа планова и маса.

КОМПОЗИЦИЈА

Синтеза претходно обрађених ликовних елемената. Врсте композиције – хоризонтална, пирамидална и дијагонална и др. Равнотежа, хармонија, ритам у композицији. Јединство у композицији. Композиција по истоветности и варијацијама.

НАСТАВА У БЛОКУ (30 часова)

ПЛАСТИЧНА АНАТОМИЈА

Увод у анатомију. Израда анатомских мапа. Скелет. Функција скелета. Подела скелета; врсте костију и зглобова. Мускулатура. Функција, облик и подела мишића.

IV разред (0+4 часа недељно, 0+ 128 часова годишње)

АКТ

Људски скелет као чврста носећа конструкција. Мускулатура човека. Студије делова тела. Студија карактера, пропорције и покрета. Контрапост и линија теже. Седећи акт. Лежећи акт. Кроки и скица.

ФИГУРА

Фигура кроз историју уметности. Анатомска и ликовна структура у драпираној фигури. Однос детаља и целине. Пропорције. Однос главе и тела. Аналитичко цртање фигуре.

ФИГУРА У ПРОСТОРУ

Компоновање фигуре у простору. Јединство фигуре и простора – кроки; скице; полустудија и студија.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни предмет цртање је основа за све стручне предмете, са којима је у корелацији и програмски их прати.

Свака тематска јединица обрађује се неколико радних недеља, према сложености задатка.

Рад је практичан, уз индивидуални облик наставног рада (коректуру), са нагласком на афирмацији и неговању ликовног идентитета ученика. У уводу у задатак, нову методску јединицу, треба користити карактеристичне и одабране примере из историје уметности. По завршетку задатка неопходно је анализирати резултате. Према програму за сваки разред, постављен је оквир у избору формата за цртање студије – 50x70cm за 1. и 2. разред и 70x100cm за 3. и 4. разред. Примерено је више пута током школске године променити формат, динамику и захтев /кроки, мали цртеж, студија... Уз угљен, као технику захвалну за студијски рад у настави цртања, неопходно је проћи кроз све цртачке технике. Рад превасходно подразумева цртање по природи. Мотиви и модели које треба користити за успешно савладавање програма треба да буду разноврсни, од геометријских пуних и жичаних тела, употребних елемената, драперија, гипсаних одливака, флоре и фауне, до модела скелета и људске фигуре и акта. Настава предмета цртање подразумева корелацију са наставним предметом биологија и анализу скелета и мишића у циљу стицања основе

аналитичког цртања. Методом разговора треба тежити откривању суштине ликовних појава путем опажања и разумевања природних законитости.

Ученицима треба указати на област анатомије. Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема и афирмише њихово стваралаштво; подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе); води дневник и прати развој ученика. У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање са циљем даљег развијања аперцепције, критичког и стваралачког мишљења.

Примерено је наставу у блоку у III разреду програмске садржаје из области анатомије реализовати у сарадњи са наставником биологије.

Подстицање креативности подразумева да мотивациони садржаји буду свежи, разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика; корелацију са другим образовно васпитним подручјима и домен ученичког доживљаја.

СЛИКАЊЕ

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је: овладавање сликарским техникама, поступцима и материјалима, развијање стваралачког мишљења, визуелног опажања и ликовног рукописа и оспособљавање ученика да стечена знања и умења примењују у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању.

Задаци наставе су да ученици:

- ефикасно примењују сликарске технике, материјале, прибор и знања из теорије форме у разноврсним ликовним, проблемским и пројектним задацима;
- развију и унапреде опажајне способности, координацију ока и руке, естетске критеријуме, стваралачко и критичко мишљење, истрајност, самопоздање и самосталност у раду;
- истражују и експериментишу традиционалним и савременим сликарским материјалима и техникама;
- негују индивидуални ликовни израз;
- буду оспособљени за вредновање и самовредновање уметничких творевина;
- буду мотивисани за целоживотно усавршавање;
- развију одговоран однос према здрављу, радној и животној средини.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

СЛИКАРСКЕ ТЕХНИКЕ

Сликарске технике кроз историју уметности. Врсте и карактеристике. Подлоге и материјал за сликање. Грађење слике. Слојевито и ал прима сликање. Гест, површина, мрља. Лазур и паста. Темпера и акварел – техничке могућности.

ВАЛЕР

Валер као средство сликарског израза. Валер и боја. Валер и светлост. Валерска скала, кључеви и интервали. Тонско сликање и тонска градација.

БОЈА КАО ЛИКОВНО ИЗРАЖАЈНО СРЕДСТВО

Боја кроз историју уметности. Карактеристике боја. Физичко и психолошко тумачење боје. Подела боја. Хроматски круг и лопта. Боја као средство и као израз. Тонска моделација боја и колористичка модулација боја. Физичко и оптичко мешање боја. Локални тон. Анализа и контраст топлих и хладних боја. Међусобно рефлектовање боја. Обојеност осветљених и засенчених површина. Боја и простор. Текстура у слици, нанос боје.

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

ГЕОМЕТРИЈА КАО ЕЛЕМЕНАТ СЛИКАРСКЕ СТРУКТУРЕ

Геометрија као елемент сликарске структуре кроз историју уметности. Компонување. Свођење на површине. Симетрија и асиметрија површина у композицији.

ПОРТРЕТ / ПОЛУФИГУРА

Портретска уметност и полуфигура кроз историју уметности. Колористичка анализа. Подсликавање и моделовање.

ПРОСТОРНА ВРЕДНОСТ БОЈЕ

Анализа планова. Колористичка перспектива. Равнотежа облика и боја у простору. Понављање облика и боје у простору. Степеновање боје у простору.

КОМПОЗИЦИЈА

Композиција кроз историју уметности. Принципи компоновања. Ритам и равнотежа. Контраст као ритам супротних вредности. Гама и колорит. Доминанта и јединство. Статичко и динамичко јединство. Јединство и равнотежа. Однос детаља и целине. Тежиште, акценат.

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

КОМПОЗИЦИЈА

Јединство у композицији. Хармонија и контраст у односу на боју, валер, величину, ритам. Комплементарни контраст. Транспозиција. Композиција у зидном сликарству. Ликовне специфичности зидне слике.

ФИГУРА У ПРОСТОРУ

Фигура кроз историју уметности. Фигура у простору. Сликарске текстуре и фактуре, текстуралне вредности фигуре. Текстура драперије. Тонско сликање фигуре. Колористичко сликање фигуре. Синтеза претходно обрађених ликовних елемената.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставне тематске целине из сликања су синхронизоване са програмом цртања.

Увођење ученика у рад је етапа која предходи главном делу часа, чија је сврха да се наставник и ученици припреме за реализа задатака постављених наставном јединицом.

Решавање ликовног проблема је услов и средство за остваривање циљева и задатака предмета. Рад је практичан, уз индивидуални облик наставног рада (коректуру), са нагласком

на афирмацији и неговању ликовног идентитета ученика и стицању техничких и применљивих знања и вештина у овој области. У уводу у задатак, нову тематску целину, користити карактеристична дела из историје уметности као примере решења задатог проблема. Мотивисати ученике да не подражавају приказане примере већ да самостално проналазе оригинална решења.

Обрада целине подразумева и рад по моделу из природе. По завршетку задатка неопходно је анализирати резултате. У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање и самовредновање.

Према програму за сваку годину, постављен је оквир у избору формата слике – 50 x 70cm за 1. и 2. разред и 70 x 100cm за 3. и 4. разред. Пожељно је више пута током школске године променити формат, динамику рада, технику.

ВАЈАЊЕ

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе вајања је да развија ликовно естетску културу и способност ликовног изражавања поступним радом на пластичном тродимензионалном обликовању основних форми.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају основне законитости тродимензионалног ликовног обликовања;
- развију и унапреде ликовни језик кроз самосталан практичан рад у подручју вајања;
- буду мотивисани да истражују, откривају и успостављају различите односе између ликовних елемената у самосталном ликовном изражавању и стварању;
- буду оспособљени за самостално ликовно изражавање и стварање традиционалним и савременим материјалима и техникама у подручју вајања;
- формирају естетске критеријуме и буду оспособљени за самосталну анализу и естетско процењивање у природи, уметничким делима, сопственим радовима и радовима других ученика;
- повежу стечена знања и вештине у области вајања са осталим ликовним подручјима;
- унапређују критичност, радозналост, склоност да постављају питања, да дискутују, изражавају и бране своје ставове;
- буду мотивисани да одступају од рутинских поступака, да елементе искуства и стечена знања реструктушу и стављају у нове односе, као и да проналазе различита оригинална решења у свом ликовном изражавању и стварању у подручју вајања;
- буду подстакнути на самостално проналажење и систематизовање информација из различитих извора;
- буду оспособљени за примену стечених знања и практичних вештина у будућем занимању и свакодневном животу;
- развијају и унапређују креативност, посматрање, опажање, визуелно мишљење, дивергентно мишљење, емоције, машту, координацију ока и руке;
- буду мотивисани да доприносе естетском и културном начину живљења у свом природном и друштвеном окружењу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

ВАЈАРСКИ МАТЕРИЈАЛИ

Вајарски материјали, глина, гипс, дрво, камен.....

РЕЉЕФ

Скице, реализација у глини; ливење у гипсу.

ГЕОМЕТРИЈСКА ТЕЛА

Коцка, полулопта. Рашчлањивање у нова просторна решења.

ЧВРСТА И СТАБИЛНА ФОРМА

Скице; реализација у глини; ливење у гипсу.

КОНКАВНО КОНВЕКСНА ФОРМА

Скице; реализација у глини; ливење у гипсу.

НАПРЕГНУТА ФОРМА

Скице; реализација у глини; ливење у гипсу.

ПРОДОРИ И ОТВОРИ

Скице; реализација у глини; примена текстуре; ливење.

РОТАЦИЈА – хоризонтална и вертикална.

СЛОБОДНА ФОРМА

Скице; реализација у глини; примена текстуре; ливење; патинирање.

III разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

СЛОБОДНА ФОРМА

Скице; реализација у глини, воску; ливење вишеделних калупа; позитив – обрада; негатив – обрада; ливење у гипсу.

АНАЛИТИЧКО ВАЈАЊЕ

Вајање по гипсаном моделу – шака; стопало; око; ухо; нос; полуфигура и фигура.

СИТНА ПЛАСТИКА

Животиње – скице; реализација у глини; ливење. Накит – скице; израда од жице, метала. Медаља – скице; реализација у глини, воску, пластелину; ливење; позитив – обрада; негатив – обрада; патинирање.

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+64 часова годишње)

РЕЉЕФ

Рељеф, планови. Плитки и дубоки рељеф.

МЕДАЉА – портрет

Скице; реализација у глини, воску; ливење; патинирање. Портрет – профил и анфас.

ПОРТЕТ

Портретска уметност кроз историју уметности. Аутопортрет. Вајање портрета по гипсаном и живом моделу. Ливење у гипсу, патинирање.

ФИГУРИНА до 40 cm

Фигура кроз историју уметности. Аутопортрет. Вајање фигурине по гипсаном моделу; ливење у гипсу; патинирање.

ОБЛИКОВАЊЕ СА ПРЕОБЛИКОВАЊЕМ

Савремени вајарски материјали. Преобликовање везивањем, лепљењем, варењем. Слободна форма од жице метала, папира, пластике итд.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни процес, треба тако организовати да буде на индивидуалном раду са ученицима.

Ученике треба упознати са начином рада, прибором и материјалима којима ће радити, затим их треба оспособити да реше постављени задатак.

При раду на идејним решењима потребна је стална индивидуална и колективна коректура, усмеравање, допунска објашњења и подсећање на основне карактеристике задатка. По завршетку рада на идејним скицама, заједно са ученицима одабрати најуспешнија решења. Поред ликовноестетских вредности постављеног задатка посебну пажњу посветити и технолошкотехничким захтевима материјала којим се ради. Објаснити основне карактеристике глине као материјала за рад и начин рада са њом. Инсистирати на задржавању истих односа маса као на идејном решењу (скици). Избегавати задржавање на детаљима, подједнако третирати цели форму.

Током рада посебну пажњу треба посветити ученицима који се теже тродимензионално изражавају, али и ученицима који показују посебне склоности и брже и успешније решавају постављени задатак.

Када је ученик задатак успешно реализовао рад у материјалу (глини, воску, пластелину...), приступа се одливању у гипсу.

ГРАФИКА**ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе је стицање функционалних знања из историје и технологије графичких техника и оспособљавање за припрему и штампање графичког листа у техникама високе, дубоке и равне штампе;

Задаци наставе су да ученици:

- развију осетљивост за организацију графичке форме;
- примене и продубе стечена знања из области теорије форме;
- негују систематичност и поступност у процесу рада од припреме до реализације графичког листа;
- упознају историјат настанка графике у контексту развоја технологије;
- ефикасно примењују графичке технике, материјале, прибор и знања из теорије форме у разноврсним ликовним, проблемским и пројектним задацима;
- развију стваралачке, креативне и опажајне способности, координацију ока и руке, истрајност, доследност, самопоуздање и самосталност у раду;
- истражују и експериментишу традиционалним и савременим графичким материјалима и техникама;
- негују индивидуални ликовни израз;
- буду мотивисани за целоживотно усавршавање;
- развију одговоран однос према здрављу, радној и животној средини.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

УВОД У ГРАФИЧКУ УМЕТНОСТ

Технички поступци умножавања. Уметничка графика. Ручна штампа. Индустијска штампа. Историјски преглед штампарских техника. Врсте штампе. Општи преглед техника високе, равне и дубоке штампе.

ВИСОКА ШТАМПА (ЛИНОРЕЗ или ДРВОРЕЗ)

Историјски преглед. Изражајне могућности. Врсте и припрема плоча. Материјали и алати. Техника штампања. Врсте папира.

ЛИНИЈА

Организација површине линијом – иста или различите вредности линије; шрафура. Припрема цртежа; обрада плоче; штампа.

ПОВРШИНА

Контраст црно белих површина – црна линија и површина; бела линија и површина. Припрема цртежа; обрада плоче; штампа.

ТЕКСТУРА

Обрада различитих површина. Припрема цртежа; обрада плоче; штампа.

ОБЛИК

Обрада сложених облика – додиривање, прожимање, преплитање, покривање. Реалистички и декоративан приступ. Припрема цртежа; обрада плоче; штампа.

КОМПОНОВАЊЕ

Организовање сложеније графичке композиције. Припрема цртежа; обрада плоче; штампа.

ЛИНОРЕЗ У БОЈИ

Припрема цртежа. Обрада плоча – преклопи и пасери. Штампа.

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ТЕХНИКЕ ДУБОКЕ ШТАМПЕ

Врсте плоча и њихова обрада. Алати. Механичка обрада; технике – линогравура; сува игла; бакорез и мецотинта. Обрада нагризањем; технике – бакропис; акватинта; мека превлака и резерваш. Врсте папира.

ЛИНОГРАВУРА

Изражајне могућности. Припрема цртежа. Обрада плоче. Отискивање.

СУВА ИГЛА

Изражајне могућности. Припрема цртежа. Обрада плоче. Отискивање.

БАКРОПИС

Историјски преглед. Изражајне могућности.

Технолошки поступак. Врсте и припрема плоча. Материјали и алати. Техника штампања. Линија – мрежа, растер. Тонска градација. Текстура. Припрема цртежа. Обрада плоче. Ецовање. Отискивање.

АКВАТИНТА

Изражајне могућности. Технолошки поступак. Врсте и припрема плоча. Материјали и алати. Техника штампања. Тонске вредности. Тонска градација. Валерски кључеви. Волумен. Текстура.

Припрема цртежа. Обрада плоче. Ецовање. Отискивање.

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+64 часа годишње)

РАВНА ШТАМПА

Историјски преглед. Изражајне могућности.

Технолошки поступци у техници литографије. Офсет штампа.

ЛИТОГРАФИЈА

Историјски преглед. Изражајне могућности. Технолошки поступак обраде литографског камена. Литографска преса. Литографске технике – литографски туш и креда; цртеж пером, четком; лавирање; прскање. Припрема цртежа; обрада камена; штампа.

СИТО ШТАМПА

Штампа протискивањем. Технолошки поступак ограде сита и штампе.

КОМБИНОВАЊЕ ТЕХНИКА

Општи принципи у комбиновању техника. Композиција у једној или више боја.

Истраживање линије, светла, текстуре и боје. Компоновање ритмичких целина. Равнотежа облика и боја у простору.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Тематске целине из наставног предмета графика су основе за стицање теоријских и практичних знања и вештина из свих графичких техника.

Реализација овог наставног предмета подразумева корелацију са програмом наставног предмета цртање, теорија форме и историја уметности.

Увођење ученика у рад је етапа која предходи главном делу часа, чија је сврха да се наставник и ученици припреме за реализацију задатака постављених наставном јединицом.

Наставни садржаји, проблемски постављени, вертикално се развијају од другог до четвртог разреда и произилазе један из другог. Стога је наставнику дата могућност да у складу са индивидуалним способностима буде слободан у избору дидактичке припреме. Подстицање креативности подразумева да мотивациони садржаји буду свежи, разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика; корелацију са другим образовноваспитним подручјима и домен ученичког доживљаја.

Програм се остварује кроз конкретне задатке у одређеним графичким техникама, при чему треба инсистирати на развијању индивидуалног израза и истраживачком приступу у односу на ликовну форму, садржај и изражајне могућности техника.

Увод у сваку наставну јединицу подразумева демонстрацију примера, историјски преглед технике, упознавање са технолошким поступком, карактеристичним материјалима и алатима.

Теоретско упознавање са техникама изводи се искључиво у случајевима када није могућа реализација неке од захтевнијих техника.

Реализацији сваког задатка претходи припрема скица и цртежа у техникама адекватним задатој графичкој техници (цртеж тушем и пером, четком, лавирани цртеж, колаж, акварел...). Ученике треба оспособити да самостално изведу цео поступак израде графике, од припреме скица, обраде плоче до отискивања.

У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање са циљем даљег развијања аперцепције, критичког и стваралачког мишљења.

ФОТОГРАФИЈА

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе фотографије је стицање практичних вештина и теоријских знања из области фотографије и стварање основе за њену примењивост у различитим областима ликовног деловања.

Задаци наставе су да ученици:

- Упознају савремене технике и технологије у фотографији и њихову примену;
- Усвоје техничка знања при коришћењу фото технике и уређаја у студију и лабораторији;
- Буду оспособљени за самосталан или тимски креативан рад, у односу на специфичне професионалне захтеве;
- Развију способност за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- Развију осетљивост за естетске ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 30 часова у блоку)

УВОД У ФОТОГРАФИЈУ

Фотографија као самостална ликовна дисциплина или примењена у другим дисциплинама визуелних уметности.

Хронологија историјског развоја – естетски и технолошки аспекти.

ТЕХНОЛОГИЈА СНИМАЊА И ИЗРАДЕ ФОТОГРАФИЈА

Фото камера – конструкција; делови и њихова намена.

Експозиција; делови који омогућавају експозицију; дијафрагма (бленда) и затварач.

Светлост и њене физичке карактеристике. Експонетрија као област која се бави карактеристикама осветљавања емулзија. Сочива, физичке и оптичке особине.

Објективи – подела по конструкцији и намени.

Фотоемулзија; филмови; фотопапири; дигитални запис слике и ISO вредности.

Студио, опрема и врста расвете у студију.

Лабораторија, прибор, опрема.

Фотограм – вежбе добијања слике директним експонирањем фотопапира.

ЛИНИЈА

Вежбе снимања у екстеријеру. Композиционо решење линеарног садржаја. Обрада у лабораторији, израда фотографија.

КОНТРАСТ

Композиција – однос светлих и тамних површина. Обрада у лабораторији; израда фотографија.

ТЕКСТУРА

Композиција различито обрађених површина уз употебу оптималног осветљења, према карактеру текстуре. Обрада у лабораторији; израда фотографија.

ПЕРСПЕКТИВА

Дубинска оштрина. Употреба изабраног угла снимања и одређене оптике за добијање различитих пројекција перспективе. Обрада у лабораторији; израда фотографија.

ВАЛЕР

Композиција – валерска скала; валерски кључеви. Утицај избора филма и осветљења. Обрада у лабораторији; израда фотографија.

НАСТАВА У БЛОКУ

(30 часова)

Посета изложбама. Снимање у екстеријеру. Обрада у лабораторији. Израда фотографија.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Увођење ученика у рад је етапа која предходи главном делу часа, чија је сврха да се наставник и ученици припреме за реализацију задатака постављених наставном јединицом.

Следећа фаза је демонстрациони рад са опремом и прибором, овладавање њима, ради што ефикаснијег коришћења при раду на практичним вежбама.

Садржаји програма се остварују у школском фото студију и фото лабораторији, екстеријеру, посетама професионалним студијима који врше разне врсте снимања и лабораторијама за израду колор материјала.

Вежбе треба обрађивати у континуитету, чиме би се омогућила повезаност са другим стручним предметима, а ученицима обезбедило континуирано и лако овладавање вештинама снимања и обраде снимљеног материјала.

У наставном процесу треба наводити ученика да разуме зашто садржаје из области треба да упозна и сазна. Ученицима треба указивати на присутност и улогу фотографије у савременом окружењу, различите приступе у фотографији, као и њену ефикасност у примени у свим областима. Инсистирати на познавању и примени савремене технологије у циљу примереног постигнућа квалитета.

Практична настава подразумева посете изложбама, снимање у екстеријеру, обраду у лабораторији и израду фотографија. У процесу реализације треба тежити откривању суштине ликовних појава опажањем и разумевањем процеса практичног рада и указати на значај фотографије и разумевање окружења и избора мотивационог садржаја као претпоставку за креативност.

Указивати на повезаност теорије и праксе, значај функционалног знања у циљу развоја естетског мишљења и примену знања у решавању естетских проблема у широком пољу ликовних и примењених уметности. Ученике упућивати на учење по моделу из

природе и путем уметничке рецепције као једне од метода у коме нас природа и уметничко дело уводи у облик откривања (опажањем) као претпоставке потенцијалне креативности.

Подстицање креативности подразумева да мотивациони садржаји буду свежи, разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика, корелацију са другим образовноваспитним подручјима и домен ученичког доживљаја.

Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема и афирмише стваралаштво ученика. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе фотографије), у време наставе води дневник и прати развој ученика. Ученике треба наводити на разумевање и смисао садржаја програма како би с разлогом записивали у своје дневнике одговарајућа запажања и водили разговоре о изложбама и музејима. У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање са циљем даљег развијања аперцепције, критичког и стваралачког мишљења.

Примерено је наставне садржаје фотографије у блоку у III разреду реализовати у корелацији са свим стручним предметима.

ОСНОВИ ТЕХНОЛОГИЈЕ И КОНЗЕРВАЦИЈЕ

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе предмета Основи технологије и конзервације је да ученици овладају технолошким поступцима, техникама и материјалима који се примењују у цртању, сликању и примењеном сликарству и упознају методе рестаурације и конзервације уметничког дела.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају технолошким поступцима, техникама и материјалима који се примењују у цртању, сликању и примењеном сликарству и упознају методе рестаурације и конзервације уметничког дела;
- развију свест о значају технолошког аспекта у стварању и чувању уметничког дела;
- увиде значај споменика културе и њихове заштите;
- сликарског поступка од припреме подлоге и потребног материјала, реализације дела, до његове заштите;
- Негују савесност и поступност у раду и развију интересовање за технологију, технике и методе конзервације и рестаураторске анализе;
- Негују потребу за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа властите средине;
- Развију позитиван став према вредностима израженим у делима различитих подручја уметности;
- Развију способност за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 30 часова у блоку)

УВОД У СЛИКАРСКУ ТЕХНОЛОГИЈУ

Технолошко технички аспект ликовног дела. Подлоге; везива; пигменти; фиксативи и лакови. Узроци пропадања.

ЦРТЕЖ КАО ЛИКОВНА ДИСЦИПЛИНА

Општи преглед свих цртачких техника (оловка, сребренка, угљен, креда, перо, четка, трска...) и материјала.

Цртеж као самостална дисциплина или припрема за рад у другим техникама.

ПОДЛОГЕ ЗА ЦРТАЊЕ

Врсте подлога. Папир. Производња папира. Врсте папира.

Употреба папира у зависности од техника.

ИМПРЕГНАЦИЈА И ПРЕПАРАТУРА

Особине туткала. Натезање папира на рам. Импрегнирање и препарирање папира. Тонирање препаратуре. Традиционалне и савремене фабричке препаратуре.

УГЉЕН

Производња и врсте угљена.

Изражајне могућности цртања угљеном.

Додатни материјали (подлоге, гуме, фиксативи).

ГРАФИТНЕ ОЛОВКЕ

Врсте, НВ скала, примена

Изражајне могућности цртања графитом.

Додатни материјали (папири, гуме, оштрачи, фиксативи).

КРЕЈОНИ И КРЕДЕ

Производња и врсте.

Изражајне могућности цртања кејонима и кредама.

Додатни материјали, подлоге, фиксативи.

ТУШ И БАЈЦ

Врсте туша и бајца.

Изражајне могућности цртања тушем. Линија, растер, текстура, лавир.

Материјали – папири, пера, четке.

ПОЛИХРОМНЕ ЦРТАЧКЕ ТЕХНИКЕ И МАТЕРИЈАЛИ

Тушеви у боји, оловке у боји, маркери. Подлоге.

Изражајне могућности.

ПАСТЕЛ

Врсте пастела (уљани, воштани, суви). Припрема пастелних боја.

Додатни материјали и подлоге. Фиксативи.

Изражајне могућности цртања пастелом.

КОМБИНОВАЊЕ РАЗЛИЧИТИХ ЦРТАЧКИХ ТЕХНИКА И МАТЕРИЈАЛА

Комбиновање више цртачких техника на одговарајућој подлози.

КОПИРАЊЕ ДЕЛА ИЗ ИСТОРИЈЕ УМЕТНОСТИ

Копија цртежа одговарајућим цртачким техникама на припремљеној подлози.

НАСТАВА У БЛОКУ (30 часова)

Посете музејима, текућим изложбама, ликовним атељеима и споменицима културе.
Анализа уметничких дела са техничкотехнолошког и изражајног аспекта. Анализа ученичких радова.

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње+ 30 часова у блоку)

СЛИКАРСКЕ ТЕХНИКЕ

Општи преглед и технолошке карактеристике техника штафејалног и зидног сликарства.

БОЈЕ И ПИГМЕНТИ

Врсте пигмената.
Називи и особине.

ВЕЗИВА, МЕДИЈУМИ И ЛАКОВИ

Особине везива (туткало, казеин, уља, восак, јаје, смоле, синтетичке смоле). Медијуми и лакови.

Технолошки поступак припреме, прибор.

СЛИКАРСКЕ ПОДЛОГЕ И ПРЕПАРАТУРЕ

Импрегнација. Препаратуре – посна, полууљана, масна, савремене фабричке препаратуре.

Припрема подлога за даску, лесонит, платно, лепенку – каширање; шпановање; импрегнација и препарирање.

СЛИКАРСКИ ПРИБОР

Четке, шпахтле и прибор. Врсте, употреба, одржавање.

АКВАРЕЛ

Врсте акварел боја – течне, чврсте, акварел оловке.

Материјали – четке и папири, додатна средства.

Изражајне могућности и технике сликања акварелом – мокро на суво, мокро на мокро.

ТЕМПЕРА И ГВАШ

Боје и пигменти. Емулзије и медијуми – јајчана емулзија, јајчаноуљна емулзија, казеин, гумиарабика.

Изражајне могућности сликања темпером – подсликавање, сликање у слојевима.

Историјски преглед – средњовековна и ренесансна темпера.

ЕНКАУСТИКА

Историјски преглед. Основи технологије.

УЉАНО СЛИКАРСТВО

Историјски преглед.

Основи технологије (подлоге и препаратуре, боје и пигменти, уља, сикативи, смоле и балзами, медијуми, лакови).

Изражајне могућности (подсликавање, сликање у слојевима, alla prima сликање, лазури, паста).

АКРИЛИК

Историјски преглед.

Основи технологије (подлоге и препаратуре, боје и пигменти, медијуми, лакови).

Изражајне могућности.

ЧУВАЊЕ И УРАМЉИВАЊЕ РАДОВА

Мапе, рамови, парспатуи.

НАСТАВА У БЛОКУ

(30 часова)

Посете музејима, галеријама, споменицима културе и Заводу за заштиту споменика.

Израда копија одговарајућим сликарским техникама на припремљеној подлози.

Анализа ученичких радова.

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+64 часа годишње)

КОНЗЕРВАЦИЈА

Теоријска основа конзервације. Теоријски преглед и развој метода конзервације. Чување споменика историје.

УЗРОЦИ ПРОПАДАЊА КУЛТУРНО – ИСТОРИЈСКИХ СПОМЕНИКА

Физикални, хемијски биолошки узроци.

УТВРЂИВАЊЕ ПОСЛЕДИЦА ПРОПАДАЊА

Израда пратеће документације. Доношење закључка за поступак у конзерваторском раду. Организација конзерваторског рада.

ОТКЛАЊАЊЕ УЗРОКА ПРОПАДАЊА И ПРЕВЕНТИВА**ПОСТУПАК САНАЦИЈЕ И ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ КУЛТУРНОУМЕТНИЧКИХ СПОМЕНИКА****КОНЗЕРВАТОРСКИ ПОСТУПЦИ У КОНЗЕРВАЦИЈИ ШТАФЕЛАЈНОГ СЛИКАРСТВА**

Конзервација слике на платну (рентаулажа, чишћење, китирање, пломбирање оштећених површина) – информативно. Израда копије уметничког дела на платну. Конзервација слике на дрвету (учвршћивање бојеног слоја, пломбирање, импрегнација, полирање) – информативно. Израда копије уметничког дела на дасци.

КОНЗЕРВАЦИЈА ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА

Чишћење живописа, пломбирање оштећених површина и опшивање живописа – информативно.

Прављење казеинског малтера. Поступак пломбирања.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Увођење ученика у рад је етапа која предходи главном делу часа, чија је сврха да се наставник и ученици припреме за реализацију задатака постављених наставном јединицом.

Садржаји програма наставног предмета основи технологије и конзервације имају проблемски карактер.

Решавање ликовног проблема је услов и средство за постизање трајног циља. Стога је наставнику дата могућност да у складу са индивидуалним способностима буде слободан у избору дидактичке припреме.

Подстицање креативности подразумева да мотивациони садржаји буду свежи, разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика, корелацију са другим образовноваспитним подручјима и домен ученичког доживљаја.

Свака методска јединица и наставна целина подразумева теоријски увод, примере из историје уметности, демонстрацију и практичне вежбе технолошког поступка које могу бити мањег или већег обима, изведене као експеримент или задатак у одређеним техникама, у складу са фондом часова намењених одређеној тематској јединици. За извођење наставе потребно је имати одговарајући кабинет за теоријски и практичан рад, адекватно опремљен потребним материјалима, алатима и помоћним средствима.

Потребно је обезбедити сарадњу са неким од атељеа за рестаурацију и конзервацију, да би ученици имали директан увид у послове рестаурације и конзервације. Наставни програм посебну важност придаје наставнику који методичке поступке и облике наставног рада конципира усаглашавајући образовне и васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе.

Наставни процес подразумева избор облика наставног рада у складу са природом наставног процеса, али пре свега на индивидуалном којим се подстиче и усмерава на трагање за садржајним аспектом стварања и развијање сопственог ликовног и естетског погледа на свет.

Практична настава подразумева корелацију са свим стручним наставним предметима у циљу повезивања и стицања основе из ове области.

У наставном процесу треба наводити ученика да разуме зашто садржаје из области треба да сазна, на значај проучавања основе технологије и конзервације њену присутност и улогу у прошлости и савременом окружењу. Треба инсистирати на познавање и примене одговарајућих материјала и техника у циљу примереног постизања квалитета.

Тежити откривању суштине ликовних појава опажањем и разумевањем у процесу практичног рада. Овим предметом кроз практичну наставу инсистирати на повезаност теорије и праксе, значају функционалног знања у погледу развоја естетског мишљења и примене у решавању естетских проблема кроз решавање конзерваторских захвата у области уметничког наслеђа

Ученике треба наводити на разумевање и смисао садржаја како би с разлогом записивали у своје дневнике одговарајућа запажања и водили разговоре о изложбама, музејима и споменика културе. У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање са циљем даљег развијања аперцепције, критичког и стваралачког мишљења.

ТЕХНИКЕ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе предмета технике зидног сликарства је упознавање са техникама зидног сликарства, овладавање вештинама и њиховим ликовним и технолошким карактеристикама.

Задаци наставе су да ученици:

- развију интересовања за област примењеног сликарства;
- развију свест о зидним техникама као делу шире просторне целине;
- различитих технолошких и ликовних карактеристика зидних техника;
- развију раднотехничку културу и потребу за естетизовањем окружења;
- развију осетљивост за естетске ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;

– развију и негују потребу за посећивањем музеја, изложби, као и за чувањем културних добара и естетског изгледа средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ТЕХНИКЕ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА

Историјски преглед. Примена зидних техника у сакралној и световној архитектури. Зидна слика као део амбијенталне целине.

Технике зидног сликарстава – фреско, секо, витраж, мозаик, интарзија, зграфито. Ликовне и технолошке специфичности. Преглед савремених зидних техника – мурал и графити. Подлоге и материјали.

КОМПОЗИЦИЈА У ЗИДНИМ ТЕХНИКАМА

Условљеност композиције у зидним техникама. Монументална композиција – просторно скраћење, деформација. Декоративност и њене одлике у ликовном изразу. Вежбе композиције (скице) у различитим техникама.

МОЗАИК

Историјски преглед технике. Савремени приступ мозаику. Материјали, алати.

Технологија израде мозаика (инверзни и директни поступак). Израда скица. Извођење мозаика техником одливања. Припрема картона за одливање. Одливање мозаика. Извођење мозаика техником директног убадања – припрема зида или рама, припрема малтера.

ВИТРАЖ

Историјски преглед технике. Ликовне и техничке карактеристике. Поступак, технике, материјали и алати. Израда скица.

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+64 часова годишње)

ЗГРАФИТО

Ликовна и технолошка својства технике. Припрема подлоге у слојевима и извођење рада према скицама.

ФРЕСКО ТЕХНИКА

Историјски преглед. Ликовна и технолошка својства технике. Припрема зида или подлоге. Импрегнација зида, прављење и наношење малтера. Извођење рада.

СЕКО ТЕХНИКА

Ликовна и технолошка (малтер, везива) својства технике. Израда скице за мурал у дефинисаном простору. Извођење рада.

СПРЕЈЕВИ

Уметност графита.

ТАПИСЕРИЈА, ИНТАРЗИЈА И ДРУГЕ ТРАДИЦИОНАЛНЕ ДЕКОРАТИВНЕ ТЕХНИКЕ

Информативно о техникама и материјалима. Комбиновање техника. Идејни пројекти.

САВРЕМЕНЕ ТЕХНИКЕ

Савремени материјали и дигитални медији у оплемењивању амбијентаних целина. Идејни пројекти.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Настава се изводи у атељеу са адекватном опремом, потребним материјалом и алатима.

Свака наставна тема се обрађује кроз историјски преглед – ученици упознају технолошке и изражајне могућности сваке технике, израђују скице и идејна решења, спроводе све поступке припреме у реализацији пројекта, изводе пројекат и користе одговарајуће алате.

Треба обезбедити извођење радова у свим техникама. У изузетним случајевима, када то није могуће, развити концепт пројекта на нивоу скице и идејних решења.

Тежити да се део радова изведе, уради пројекат, за конкретну архитектонску, амбијенталну, ентеријерску целину.

Наставни програм посебну важност придаје наставнику који методичке поступке и облике наставног рада конципира усаглашавајући образовне и васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе.

Наставни процес подразумева избор облика наставног рада у складу са природом наставног процеса али пре свега на индивидуалном којим се подстиче и усмерава на трагање за садржајним аспектом стварања и развијање сопственог ликовног и естетског погледа на свет. У наставном процесу треба наводити ученика да разуме зашто садржаје из области треба да сазна. Ученицима треба указивати на значај проучавања основе технике зидног сликарства, њену присутност и улогу у прошлости и савременом окружењу, инсистирати на познавању и примени одговарајућих материјала и техника у циљу примереног постизања квалитета.

Овим предметом кроз практичну наставу указивати на повезаност теорије и праксе, у циљу развоја естетског мишљења и примене таквог знања у решавању естетских проблема у широком пољу ликовних и примењених уметности. Потенцирати учење по моделу из природе и путем уметничке рецепције као једне од метода у којој нас природа и уметничко дело уводи у облик откривања (опажањем) су претпоставке потенцијалне креативности. Треба, међутим, имати у виду да уметничко дело није у функцији подражавања, него је оно пример решења проблема.

Подстицање креативности подразумева да мотивациони садржаји буду свежи, разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика, корелацију са другим образовноваспитним подручјима и домен ученичког доживљаја.

Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема и афирмише стваралаштво ученика. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе скица студија), у време наставе води дневник и прати развој ученика. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом, доприноси даљем ликовном образовању.

Ученике треба наводити на разумевање и смисао садржаја програма како би с разлогом записивали у своје дневнике одговарајућа запажања и водили разговоре о изложбама и музејима.

ВИШЕМЕДИЈСКА УМЕТНОСТ

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ предмета је упознавање ученика са савременим уметничким праксама, материјалима и медијима, и оспособљавање за њихово коришћење.

Задаци наставе су да ученици:

- унапреде ликовни језик;
- буду оспособљени за комуникацију визуелним средствима;
- формирају свест о сопственом бићу, потребама и могућностима задовољавања тих потреба кроз креативни рад;
- буду мотивисани да доприносе естетском и културном начину живљења у свом природном и друштвеном окружењу;
- развијуи унапреде посматрање, опажање, визуелно мишљење, дивергентно мишљење, интелигенцију, емоције, имагинацију;
- буду упознати са савременим уметничким праксама, материјалима и медијима, и оспособљени за њихово коришћење;
- буду уведени у савремене социолошке и технолошке поступке и њихов утицај на садржај, технике и медије којима се уметник користи и изражава;
- развију креативне способности и буду оспособљени за самостално истраживање у датом медију;
- формирају индивидуални ликовни и естетски поглед на свет;
- остваре увид у међусобни утицај различитих уметности и стварање синтезијских уметничких дела;
- буду оспособљени за планирање, израду и одбрану уметничког пројекта;
- развију позитиван став према вредностима израженим у делима различитих подручја уметности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

УВОД У ВИШЕМЕДИЈСКУ УМЕТНОСТ

Појам. Општи преглед – историјат и медији.

ДВОДИМЕНЗИОНАЛНИ МЕДИЈИ

ФОТОГРАФИЈА

Утицај фотографије на ликовне уметности и развој фотографије као посебног уметничког медија. Ликовни елементи у фотографији.

КОЛАЖ

Историјски преглед – кубистички, дадаистички, попартистички. Материјали. Фотомонтажа.

ЕНФОРМЕЛ

Филозофска и социолошка позадина. Протагонисти. Материјали и поступци. Сродни правци.

ТРОДИМЕНЗИОНАЛНИ МЕДИЈИ

READYMADE

Историјски преглед – Марсел Дишан, Дада, концепт, предмет.

АСАМБЛАЖ

Уметници. Материјали, предмети.

КИНЕТИЧКА УМЕТНОСТ, ИНСТАЛАЦИЈА, АМБИЈЕНТАЛНА УМЕТНОСТ И LAND ART

Преглед. Однос према простору и времену. Врсте инсталација (светлосна, звучна, видео...). Материјали и простори. Sitespecific уметност. Уметност земље. Протагонисти и примери.

ИЗВОЂАЧКЕ УМЕТНОСТИ**PERFORMANCE, EVENT, HAPPENING**

Спој више уметности. Веза са позориштем. Протагонисти.

BODYART

Тело као материјал. Уметник као уметничко дело. Уметници.

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+64 часа годишње)

НАРАТИВНОВИЗУЕЛНЕ УМЕТНОСТИ**ИЛУСТРАЦИЈА И СТРИП**

Развој кроз историју, однос према визуелним уметностима. Структура стрипа (цртеж и прича, кадар, каиш). Жанрови. Новински стрип. Ауторски стрип. Фотострип.

ФИЛМ И АНИМИРАНИ ФИЛМ

Историјат, подела, жанр. Сцена, кадар, план. Сценарио, режија, монтажа, сценографија, костим, звук, камера, филмски трик. Storyboard.

МАСОВНИ МЕДИЈИ У ВИЗУЕЛНИМ УМЕТНОСТИМА**ПРИНТ****ВИДЕО УМЕТНОСТ****ДИГИТАЛНА УМЕТНОСТ И ИНТЕРНЕТ**

Утицај масовних медија на уметност. Плакат, реклама. Утицај нових технологија. Телевизија и видео арт. Однос према телевизији, развој видео уметности као медија, експериментална кинематографија, видео инсталација. Карактер кратке форме. Синопис. Снимање. Монтажа.

Интерактивност, паралелна стварност, виртуелна реалност, cyber space, уметност субверзије. Транспоновање реалности.

УМЕТНОСТ ГРАФИТА

Уметност графита као субкултура. Социолошки и ликовни аспекти.

ИЗРАДА ПРОЈЕКТА

Истраживања у/о различитом медију. Израда скица (планирање реализације). Писање предлога пројекта (пропосал), прављење портфолија. Реализација.

Одбрана, разговор.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Увођење ученика у рад је етапа која предходи главном делу часа, чија је сврха да се наставник и ученици припреме за реализацију задатака постављених наставном јединицом.

Свака наставна тема наставног предмета вишемедијска уметност почиње теоријским уводним делом који се изводи уз презентацију адекватних примера анализираних са становишта изражајних, формалноестетских, социолошких, технолошкотехничких садржаја. Део часова може се изводити у галеријама, музејима, библиотекама, биоскопима.

Реализација овог наставног предмета подразумева повезаност са свим медијима. Наставнику дата могућност да у складу са индивидуалним способностима буде слободан у избору дидактичке припреме. Подстицање креативности подразумева да мотивациони садржаји

буду свежи, разноврсни, примерени узрасту и интересовањима ученика, корелацију са другим образовноваспитним подручјима и домен ученичког доживљаја.

Ученике треба наводити на разумевање садржаја и смисла овог наставног предмета у савременом окружењу. Примерено је упућивање ученика на повезаност са областима: филозофија, психологија књижевност позориште.

Задаци се реализују у задатим медијима при чему се практикују знања усвојена кроз теоријски део наставе. За поједине теме (нпр. Извођачке уметности) препоручена је само теоријска обрада. Практичан део се може изводити после сваке методске јединице или на крају шире тематске целине. Ученици се подстичу да развијају идеју кроз рад на скицама, а затим да истраже и испробају одлике сваког материјала и медија, његова ограничења и предности. У реализацији практичног дела могу се, између осталог, користити ранији радови који би сада били додатно обрађивани. Треба водити рачуна о могућностима реализације појединих радова у школским просторијама. У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање са циљем даљег развијања аперцепције, критичког и стваралачког мишљења.

Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема и афирмише стваралаштво ученика. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе, записи, фотографије), у време наставе води дневник и прати развој ученика.

РАЧУНАРСКА ГРАФИКА И МУЛТИМЕДИЈИ

ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ

Циљ предмета рачунарска графика и мултимедији је оспособљавање ученика за коришћење графичких програма за рад са цртежима и сликама и програма за израду презентација.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну основна знања о начину меморисања графичких објеката;
- овладају вештинама за рад у одабраном програму за рад са векторском графиком;
- овладају вештинама за рад у одабраном програму за рад са растерском графиком;
- буду оспособљени за обраду видео материјала у изабраном програмском пакету;

- стекну основна знања и вештине за израду мултимедијалних презентација;
- буду упознати са основама видео записа, мотаже и постпродукције.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+64 часа годишње)

РАЧУНАРСКА ГРАФИКА

Представљање слика у рачунару. Подела графичких програма.

ОБРАДА ЦРТЕЖА НА РАЧУНАРУ

Радно окружење. Цртање и обликовање. Трансформације објеката. Коришћење текста. Слојеви. Специјални ефекти. Глобални преглед цртежа. Штампање цртежа.

ОБРАДА СЛИКА НА РАЧУНАРУ

Радно окружење. Рад са селекцијама. Рад са сликама. Цртање и бојење. Рад са стиловима. Рад са текстом. Скенирање, дигитални фото апарат. Слојеви. Филтери.

ИЗРАДА МУЛТИМЕДИЈАЛНЕ ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ

Презентације. Радно окружење. Основни елементи презентације. Текстуални део презентације. Додавање графике и звука. Додавање видео формата. Сложене презентације.

ОБРАДА ВИДЕО ЗАПИСА

Шта је дигитална монтажа. Креирање и рад видео клиповима. Кодеци – увод. Компресија видео записа. Видео ефекти. Пост продукција. Рад са сликом, звуком, музиком, титловима.

Могућности сложенијих програма за монтажу слике и звука.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Свака наставна тема се у уводном делу обрађује теоријски, кроз објашњење конкретног програмског окружења и његове примене у пракси. Кроз наставне теме неопходно је остварити корелацију са другим предметима, односно указати на практичну примену рада у програмским окружењима.

Садржај програма се остварује на следећи начин:

– Свака настава тема обрађује се кроз конкретне примере (здатке). Задаци су конципирани по принципу корак по корак, односно ученика постепено воде ка крајњем циљу.

– Задаци се реализују на рачунару, у адекватно опремљеном кабинету, где ученици раде задатке уз помоћ наставника. Треба обезбедити да за једним рачунаром ради највише два ученика.

– Након сваке завршене наставне јединице од ученика се очекује да могу самостално да раде, лако се сналазе у презентованом програмском окружењу и решавају постављене задатке.

У оквиру тематских целина Обрада цртежа на рачунару и Обрада слика на рачунару ученицима треба представити различите изворе дигиталних слика. Почети од креирања

једноставних цртежа, затим објаснити сликање екрана и обраду тако добијених слика. Након тога треба демонстрирати поступак скенирања и фотографисања дигиталним фотоапаратом.

Омогућити свим ученицима да стекну практично искуство у раду са скенером и дигиталним фотоапаратом. Поновити кроз вежбу преузимање слика са интернета.

Посебну пажњу посветити начинима обраде слика и детаљно објаснити промену димензија и резолуције слике, селекцију, копирање и одсецање делова слике, подешавање осветљења и колорита слике. За обраду ове теме суштински је важно да ученици усвоје сазнања о типовима записа дигиталних слика. Обрадити актуелне формате слика (BMP, GIF, JPEG, TIF). Разјаснити појмове битмапирана и векторска графика и особине појединих формата. Обавезно ученике научити да разликују различите типове записа дигиталних слика и да врше конверзију из једног формата у други. Кроз вежбу показати ученицима како се врши припрема слика за штампу, екрански приказ и објављивање на интернет странама.

У програмским пакетима за обраду цртежа и слике обрадити следеће области: величина и резолуција слике, креирање нових слика, отварање и увођење слика, радни простор, палете са алаткама, подешавање осветљења, контраст, боје, оштрина слика, слојеви слика, коришћење филтера за специјалне ефекте, припрема слика за Web (оптимизација), излазни формати.

Препоручује се наставнику да област Обрада слика на рачунару релизује у програмима PhotoShop или Gimp, а Обраду цртежа на рачунару у програмима Corel Draw или InkScaper. Треба, такође, укључити и друге програме који се уклапају у тему.

ПРАКТИЧНА НАСТАВА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ практичне наставе је стицање теоријских и практичних знања и њихову примену областима ликовних и примењених уметности.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају и овладају ликовним језиком, ликовним појмовима, изражајним могућностима, цртачким, сликарским, вајарским и графичким традиционалним и савременим материјалима и техникама у циљу припреме израде матурског рада;
- повежу теоријски програмски садржај и његову примену у пракси;
- развију индивидуалност ликовног израза, стваралачких и креативних способности;
- развију способност анализе и синтезе, критичког мишљења, мотивацију и истрајност у раду.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

IV разред

(60 часова годишње у блоку)

ЦРТАЊЕ – линија, композиција и простор, пропорција, портрет, фигура. Пластична анатомија.

СЛИКАЊЕ – сликарске технике, боја.

ВАЈАЊЕ – Рељеф, портрет, полуфигура, фигура, форма.

ГРАФИКА – висока штампа, ланорез, дрворез, линија површина, текстура, облик, компоновање, ланорез у боји, облик, технике дубоке штампе, ланогравура, сува игла бакропис, акватинта, равна штампа, литографија, сито штампа.

ФОТОГРАФИЈА – технологија снимања и израде фотографије.

ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ КОНЗЕРВАЦИЈЕ – импрегнација и препаратура, копирање дела из историје уметности, везива и медијуми, сликарске подлоге и препаратуре, конзервација, енкаустика, поступак санације и презентације културно уметничких споменика, конзерваторски поступци у конзервацији штафелајног сликарства, конзервација зидног сликарства.

ТЕХНИКЕ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА – мозаик, витраж, савремене технике, таписерија, интарзија.

ВИШЕМЕДИЈСКА УМЕТНОСТ – Рачунарска графика, CorelDraw, PhotoShop, PowerPoint, Movie Maker.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Практична настава подразумева предматурску праксу као припрему за матурски испит, која се реализује искључиво у школи уз надзор предметног наставника.

Задаци матурског практичног рада дефинишу се, кроз тему и избор медија за реализацију рада, из садржаја предмета предвиђеним у делу матурски испит.

Програм се остварује кроз конкретне задатке у оквиру изабраног предмета са листе изборних предмета.

Процесу праћења ученика наставник треба да подстиче развијање индивидуалног израза и истраживачког проблемског приступа у односу на ликовну форму, садржај и изражајне могућности материјал техника. Треба имати у виду подстицање ученика на корелацију са другим наставним предметима, мотивационе садржаје, сараднички, функционални рад у погледу развоја визуелног, критичког и стваралачког мишљења.

Реализацији овог задатка претходи припрема скица и цртежа у техникама адекватним изабраној теми у оквиру предмета. Ученика треба подстицати и оспособљава да самостално изведе цео поступак израде матурског рада од припреме скица до финалног дела и његове презентације.

Наставни програм посебну важност придаје наставнику који методичке поступке и облике наставног рада конципира усаглашавајући образовне и васпитне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе. Наставни процес подразумева индивидуални облик наставног рада у складу са природом наставног процеса, којим се подстиче и усмерава на трагање за садржајним аспектом стварања и развијање сопственог ликовног и естетског погледа на свет.

У наставном процесу треба перманентно потстицати ученике на естетско процењивање са циљем даљег развијања перцепције и аперцепције.

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА АМБАЛАЖЕ

ЦРТАЊЕ И СЛИКАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је:

– Оспособљавање ученика за самостално ликовно изражавање разноврсним цртачким и сликарским техникама и медијима и развијање и унапређивање креативности.

Задаци наставе су да ученици:

- повезују знања из уметничког наслеђа и теорије уметности са њиховом применом;
- негују особеност у визуелном изражавању;
- развију и унапреде посматрање, опажање, визуелно мишљење, дивергентно мишљење, интелигенцију, способност анализе и синтезе, емоције, машту, моторику, координацију ока и руке;
- формирају свест о сопственом бићу, потребама и могућностима задовољавања тих потреба кроз креативни рад;
- формирају естетске критеријуме и буду оспособљени за самосталну анализу и естетско процењивање;
- формирају позитиван став према процесу уметничког стварања и очувању уметничких творевина и националне и светске културне баштине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

УВОД У ЦРТЕЖ КАО ДИСЦИПЛИНУ

Појам, врсте и значај цртежа у ликовним и примењеним уметностима. Средства за цртање и подлоге.

КОМПОЗИЦИЈА

Елементи композиције. Светлост и простор у композицији. Начела естетског реда – ритам, хармонија, контраст, равнотежа, доминација. Компоновање – визирање, помоћна средства и њихова примена. Хоризонтала и вертикала у природи и конструкцији композиционе целине.

ПЕРСПЕКТИВА

Видно поље, појам хоризонта и скраћења. Основни геометријски облици у скраћењу. Трећа димензија, привид треће димензије.

ЛИНИЈА И СМЕР

Линија као основно средство цртежа. Карактеристике и изражајне могућности линије. Психолошко дејство линије. Смер у ликовном језику. Основни смерови. Смер и простор. Смер и ритам у композицији.

ВЕЛИЧИНА И ОБЛИК

Основни геометријски облици и врсте облика. Геометрија у уметности. Однос величина унутар композиције и унутар појединачног облика. Просторни положај облика. Односи облика који настају додиривањем, покривањем и прожимањем.

ТЕКСТУРА

Квалитет површина предмета из природе и у ликовном делу. Права и вештачка текстура. Тексуралне вредности у композицији.

ВАЛЕР

Појам валера. Валерски кључеви и интервали. Изражајне могућности. Реалистички и декоративан начин приказивања простора.

БОЈА

Боја као ликовно изражајно средство. Подела боја – хроматски круг и лопта. Мешање боја. Тонско сликање, тонска градација. Подсликавање и моделовање.

II разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

КОМПОНОВАЊЕ

Свођење природног облика на геометријске површине. Међусобни однос делова и целине у композицији.

ПРОПОРЦИЈА ГЛАВЕ

Развој портретске уметности кроз историју. Карактер главе у целини. Положај главе. Конструкција. Пропорционални односи и масе унутар главе. Карактеристике делова главе.

СВЕТЛОСТ – ТОН – СЕНКА

Светлост и сенка. Локалне и бачена сенка. Перспективна конструкција сенке.

БОЈА

Обојеност осветљених и засенчених површина. Међусобно рефлектовање боја. Анализа топлих и хладних боја. Подсликавање и моделовање.

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

ПОРТРЕТ

Конструкција портрета. Истицање карактера и покрета.

ПРОСТОР И ТРЕЋА ДИМЕНЗИЈА

Полуфигура и ентеријер. Анализа планова и маса.

КОМПОЗИЦИЈА

Сложенија анализа свих претходно обрађиваних ликовних елемената и компоновање у јединствену ликовну целину.

БОЈА

Гама и колорит. Материја боје.

Свођење природног облика на геометријске површине. Међусобни однос делова и целине у композицији.

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

АНАТОМИЈА ЉУДСКОГ ТЕЛА

Људски скелет као чврста носећа конструкција са наглашеном анатомском и ликовном структуром. Целине и делови људског скелета. Мускулатура тела.

АКТ

Пропорција и покрет. Анализа карактера акта.

КОНТРАПОСТ

Линија теже стојеће фигуре.

КРОКИ**ЈЕДИНСТВО ФИГУРЕ И ПРОСТОРА**

Фигура у простору. Композиција, анализа планова.

БОЈА

Геометрија као елемент сликарске структуре. Хармонија и контраст. Ритам и равнотежа боја. Жаришно тежиште и акценат на слици.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Задаци предмета цртање и сликање се остварују кроз практичан рад ученика, који анализира, студира и дефинише, по моделу или узорку, примењујући знања из области теорије ликовних елемената, историје уметности и области естетике. У овом процесу нарочито треба подстицати креативне и стваралачке способности ученика.

Свака наставна јединица логично се наставља на претходну и повезује са следећом. Ради успешнијег овладавања ликовном материјом, а у зависности од тежине задатка, сваку методску јединицу треба обрађивати неколико радних недеља. Наставник самостално планира број часова по наставној јединици. Тежити да ученик вербализује свој креативни и радни процес са циљем развијања способности изражавања сопственог мишљења, самовредновања и естетске анализе, као и провере усвајања ликовне терминологије.

За непосредне ликовне поставке користити гипсане одливке, живе моделе, жичана и пуна геометријска тела, употребне предмете, драперије, елементе биљног и животињског света. Користити визуелна наставна средства – репродукције уметничких дела, презентације и др. Такође, треба подстицати ученике да, самостално или у групи, истраже и пронађу информације везане за наставни садржај.

Радове реализовати у разноврсним техникама, форматима и приступу (поред студија, неговати форму малог цртежа, крокија, ликовног експеримента). Оквирни формат за студију је 50x70cm у првој и другој години, а 70x100cm у трећој и четвртој.

Садржај и методе рада заснивају се на специфичности ликовног образовања и васпитања, због чега се примењују метода индивидуалне наставе, коректура, критика и естетска анализа.

Градиво треба тако испланирати да се постипне виши ниво опажања, способност примања ликовних информација, одговарајући ниво разумевања ликовних законитости и доступности у ликовној грађи.

Методске поступке и облике рада тако конципирати како би се побудила интересовања ученика, односно њихови ликовни емотивни доживљаји. Ученици треба да решавају задатке индивидуалним ликовним изразом.

МОДЕЛОВАЊЕ**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе моделовања је да развија ликовноестетску културу ученика и то поступним радом на пластичном тродимензионалном моделовању основних форми.

Задаци наставе су да ученици:

- стечена теоретска и практична знања схвате као систем применљив у будућем занимању, који ће кроз праксу ширити и продубљивати;
- развију стваралачки однос у решавању задатака, користећи природне облике и простор;
- схвате да простор и облик чине јединствену целину као основу људске средине;
- буду упућени на то како да ускладе облик и простор хуманизујући их у складу са практичним и духовним потребама човека и његове животне и радне средине;
- буду подстакнути на експеримент као посебни облик за откривање нових сазнања и односа човека, простора и облика;
- буду оспособљени да правилно употребљавају алат и материјал.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

РЕЉЕФ

Уводно предавање.

Рељеф одређених димензија и нивоа – глина.

Одливање рељефа у гипсу (једноделни калуп).

Обрада гипсаних модела.

ИЗРАДА ГЕОМЕТРИЈСКИХ ОБЛИКА – КОЦКА, ПОЛУЛОПТА

Варијације геометријских тела рашчлањавањем и прекомпоновањем у ново просторно решење.

ЧВРСТА И СТАБИЛНА ФОРМА

Уводно предавање, скице – цртеж. Преношење дводимензионалних цртежа у тродимензионални облик.

Реализација – глина. Одливање – гипс.

КОНКАВНО- КОНВЕКСНА ФОРМА

Уводно предавање, скице – цртеж. Реализација – глина.
Одливање – гипс.

НАПРЕГНУТА ФОРМА

Уводно предавање, скица – цртеж. Реализација – глина.
Одливање – гипс.

СТРУКТУРЕ (ТЕСТУРЕ) – ПРИМЕНА ПЛАСТИЧНИМ ПУТЕМ

Одливање модела у гипсу. Дводелни калуп.

Обрада негатива и припрема за одливање позитива. Одливање позитива коначна обрада.

IV разред

(0+3 часа недељно, 0+96 часова годишње)

ПРОДОРИ И ОТВОРИ У ФОРМИ

Уводно предавање, скице – цртеж. Реализација – глина.
Одливање – гипс.

ЛИВЕЊЕ ВИШЕДЕЛНИХ КАЛУПА (СТИКЛ ФОРМА)

Гипс. Гума.

Пластичне масе.

СЛОБОДНА ФОРМА (комбинована просторна форма)

Уводно предавање, скице – цртеж. Реализација – глина.

Одливање – гипс.

РОТАЦИОНА ФОРМА

Хоризонтална ротација.

Обликовање форме са израдом шаблона за ротацију. Вертикална ротација.

Обликовање форме са израдом шаблона за ротацију. Репродукција модела хоризонталне и вертикалне ротационе форме, штикл форма, гипс, пластичне масе.

АНАЛИТИЧКО МОДЕЛОВАЊЕ

Рад по гипсаном моделу.

Портрет.

Фигурина.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни процес, с обзиром на специфичност грађе која се обрађује, треба тако организовати да акценат буде на индивидуалном раду са ученицима.

Ученике треба упознати са начином рада, прибором (алатом) и материјалом којима ће радити, затим их треба оспособити да што брже и боље реше постављени задатак.

При раду на идејним скицама потребна је стална колективна и индивидуална коректура и, по потреби, допунска објашњења и подсећања на основне карактеристике задатка. По завршетку рада на идејним скицама заједно са ученицима одабрати најуспешнија решења, а потом, приступити реализацији скице у тродимензионалну форму.

Поред ликовно естетских вредности постављеног задатка посебну пажњу посветити и технолошкотехничким захтевима материјала којим се ради. Објаснити основне карактеристике глине као материјала за рад и начин рада њом. Инсистирати на задржавању истих односа маса као и на идејном решењу (скици).

Избегавати задржавање на детаљима, подједнако третирати целу форму.

Током рада посебну пажњу треба посветити ученицима који се теже тродимензионално изражавају, али и ученицима који показују посебне склоности и брже и боље решавају постављени задатак.

По завршетку задатка потребно је водити разговор са ученицима уз анализу успешних и неуспешних решења. Радове одлити у гипсу. Објаснити техникотехнолошки поступак ливења и карактеристике гипса као материјала за рад.

ТЕХНИЧКО ЦРТАЊЕ**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе техничког цртања је да ученици овладају графичком обрадом конструктивних и осталих цртежа у пројекту који су прилагођени постојећим стандардима.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени да правилно употребљавају прибор за цртање;

- употребљавају посебне геометријске конструкције које су важне за техничке цртеже и пројектовање;
- развију уредност, тачност и систематичност у раду;
- своје просторне замисли презентирају у графички стандардизованом облику и да унапред процене сложеност таквог задатка.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

МАТЕРИЈАЛ И ПРИБОР

Формати и врсте папира.
Врсте прибора за цртање.
Појам размере и конструисање размерника.

ОСНОВНА ЗНАЊА

Врсте и ширина линије – примена.
Врсте техничког цртежа:

- скице;
- цртежи;
- копија.

Детаљни цртеж.
Радионички цртеж.

УПОТРЕБА ПРИБОРА I

Цртање оловком.

УПОТРЕБА ПРИБОРА II

Извлачење линија у тушу и у боји.

УПОТРЕБА ПРИБОРА III

Употреба шаблона.
Употреба трансфер материјала.

УПОТРЕБА ПРИБОРА IV

Употреба шестара са цртањем кружница и кружних лукова.
Гарнитура шестара.

ГЕОМЕТРИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ПРАВИМ ЛИНИЈАМА

Паралелне, управне и праве под углом од 30° , 45° и 90° .
Симетрала углова и дужи.
Деоба дужи.
Конструкција правилних полигона.
Конструкција троугла, квадрата, петоугла и шестоугла.
Конструкција седмоугла, осмоугла, десетоугла и дванаестоугла.

ГЕОМЕТРИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА КРУЖНИЦАМА

Конструкције кружнице и кружних лукова под задатим условима.
Прелазни кружни лукови.
Конструкције кружница и кружних лукова.

ГЕОМЕТРИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА КРИВАМА II СТЕПЕНА

- Дефиниција елипсе, хиперболе и параболе.
- Конструкција елипсе када су познате осовине.
- Конструкција елипсе када су познати коњуговани пречници.
- Конструкција елипсе у косом паралелограму.
- Конструкција хиперболе и параболе на графичком раду.

ПИСМО

- Стандарди техничког писма.
- Употреба шаблона за слова и употреба трансфер технике и материјала.
- Техничко писмо на графичком раду.

МАШИНСКО ТЕХНИЧКО ЦРТАЊЕ

- Врсте пројекција.
- Приказ предмета ортогоналним пројекцијама.
- Пресеци и прекиди тела.
- Котирање.
- Аксонometriјске пројекције.
- Примена елипсе у аксонometriји (пројекција кружнице).

ПРОЈЕКТНИ ЕЛАБОРАТ

- Комплетирање пројекта.
- Копирање.
- Савијање цртежа и форматизовање у форму А4.
- Повез и прошивање елабората.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

При извођењу наставе предмета техничко цртање потребно је да се свака наставна јединица повеже и усклади са вежбом која се ради на одговарајућем материјалу са потребним техничким прибором. Ради поступности и систематичности у обради градива, садржаји су подељени на области, које се затим деле на наставне јединице, у зависности од обимности градива које је предвиђено за школску годину. Садржаји наставне јединице представљају

заокружену логичну целину, која чини само једну карику у низу целокупног градива одговарајуће наставне области. Свака наставна јединица наставља се на градиво претходне и повезује се са градивом следеће.

У оквиру наставне јединице подразумева се обрада новог градива и утврђивање и примењивање стечених знања и умења. На сваком часу се обрађује одређена наставна целина из које ученици морају да стекну утисак да су на часу добили потпуне и јасне одговоре из теме и области техничког цртања која је на часу обрађивана. Поред тога, на сваком часу потребно је постићи планирани образовноваспитни циљ логичним, егзактним и дидактичким примењивањем стеченог знања на графичком раду.

При извођењу наставе неопходно је успоставити одређени редослед или поступак по коме би се обављао наставни процес, са одређеним циљем и по одређеном плану. У оквиру наставе техничког цртања, која је разноврсна, мора се развијати осећај ученика за стваралачки процес без улажења у непотребне шаблоне. Због тога је најважнији проблем решавање прјединих фаза и тока рада на часу, како би се рад олакшао, без спутавања његове разноврсности и учениковог стваралаштва.

Графичке радове ученици раде у школи, а вежбе, које су потребне за побољшање квалитета рада, дају се као домаћи рад.

Потребно је да сваки час има заједничке фазе (устаљени део) у настави и то:

- уводни део,
- главни део,
- графички рад,
- закључак рада на часу и
- домаћи задатак.

Много знања и умења из техничког цртања, као, на пример представљање тродимензионалног предмета на цртежу, за ученике представља апстрактно мишљење и зато је потребно да се у настави, ради очигледности, користе разне шеме, цртежи и модели, како би ученици лакше схватили ове садржаје.

За време излагања, наставник може да црта на табли објашњавајући садржаје део по део. На овај начин ученици боље схватају цртеж, поступност при његовој изради, односно виде како настаје цртеж, а самим тим и боље схватају и лакше раде.

Градиво треба обнављати стално, јер област која се обрађује захтева константно продубљивање и обнављање, а тиме се и градиво повезује у једну целину ради добијања систематичног знања које ученици дуже памте.

ПИСМО

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање ученика за стваралачко изражавање разноврсним калиграфским и типографским облицима словних знакова.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну знања о развоју калиграфије и типографије од првог знака до савременог фонта;
- буду оспособљени за представљање различитих композиционих форми и примера писма, за примену стечених знања и вештина у савременом дизајну и за самостално креирање у свим областима дизајна;
- формирају и унапреде естетске критеријуме, стваралачко и критичко мишљење, визуелно опажање и памћење, мотивацију и истрајност у раду;
- буду оспособљени за самостални и тимски рад;
- формирају позитиван став према процесу уметничког стварања и очувању уметничких творевина, националне и светске културне баштине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД, РАЗВОЈ ПИСМА, КАЛИГРАФИЈА И ЊЕНА ПРИМЕНА

ПРИБОР И МАТЕРИЈАЛ

Све о прибору и материјалу са којим се и на коме се пише.

ВЕЖБЕ ПОТЕЗА, ПРАВИЛНО ДРЖАЊЕ И ВОЂЕЊЕ ПЕРА

ПИСМО КАПИТАЛА

Пропорције и редослед потеза, костур капитале.

КАПИТАЛА

Писање слова са правилним размаком и серифима.

КОМПОНОВАЊЕ ТЕКСТА

Правилно постављање. Размак између слова, речи и редова.

ХУМАНИСТИЧКИ РЕНЕСАНСНИ КУРЗИВ

Писање слова, текста, правилан размак између слова, речи и редова.

ЋИРИЛИЧНИ КУРЗИВ

Писање слова, текста, правилан размак између слова, речи и редова.

ПИСМО: ЋИРИЛИЧНИ УСТАВ

Писање слова и текста, правилан размак између слова, речи и редова.

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

РАЗВОЈ ТИПОГРАФИЈЕ ОД ГУТЕНБЕРГА ДО САВРЕМЕНИХ ФОНТОВА**БЛОК ПИСМО, АЗБУКА И АБЕЦЕДА, ВЕРЗАЛ И КУРЕНТ**

Конструкција.

БЛОК ПИСМО

Пројектни задатак.

СЕРИФНА И БЕЗСЕРИФНА ТИПОГРАФИЈА

Ренесансна, прелазна, класицистичка антиква, безсерифна писма, рукописни и декоративни облици.

СЕРИФНА И БЕЗСЕРИФНА ТИПОГРАФИЈА

Пројектни задатак.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ТИПОГРАФИЈА, ПРОЈЕКТОВАЊЕ СЛОВА – ВЕРЗАЛ

Пројектни задатак.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ТИПОГРАФИЈА, ПРОЈЕКТОВАЊЕ СЛОВА – КУРЕНТ

Пројектни задатак.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ТИПОГРАФИЈА, ПРОЈЕКТОВАЊЕ БРОЈЕВА

Пројектни задатак.

ПРИМЕНА ПРОЈЕКТОВАНОГ ФОНТА

Пројектни задатак.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе/учења, планом рада и начинима оцењивања. Тема се реализује кроз следеће облике наставе: фронтални и индивидуални. Тип наставе: вежбе. Ученици се деле на групе, а настава се реализује у учионици и/или кабинету.

Користити стручну литературу и интернет за припрему наставе. Током реализације наставе користити доступна дидактичка средства, графичке приказе и репродукције уметничких дела, аудио визуелна средства. Тему сажето обрадити на карактеристичним примерима. Ученицима омогућити развој способности према индивидуалним могућностима.

ФОТОГРАФИЈА

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у II разреду образовног профила ликовни техничар. Програм прилагодити постојећем броју часова.

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 20 часова у блоку)

ОБЛИКОВАЊЕ АМБАЛАЖЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за самостално дизајнирање амбалаже свих намена.

Задачи наставе су да ученици:

- унапреде ликовнографички израз;
- развију смисао за визуелна запажања, естетске критеријуме, стваралачко мишљење, иновативност, мотивисаност, имагинацију и моторику;
- буду оспособљени за анализу елемената ликовног изражавања и за површинско и пластично обликовање, за истраживање и експериментисање, за вредновање и самовредновање остварења из области дизајна;
- буду оспособљени за савладавање проблема јединства површинске и просторне организације, за дводимензионалну и тродимензионалну и унутрашњу организацију простора;
- развијање смисла за иновације, истраживање, анализу и способност вредновања правих и суштинских вредности дизајна;
- буду оспособљени за сарадњу са стручњацима различитих профила и развију одговорност и потребу сталног развоја и унапређења дизајна.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње + 40 часова у блоку)

ТРОДИМЕНЗИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Пластичне вредности – волумен. Геометријска тела као основни модуси волумена (коцка, пирамида, призма, купа, ваљак и др.).

Положај и облик површина у простору. Површине спојене под правим и оштрим углом; савијање површине; усецање површина.

Пластично јединство истих или различитих геометријских тела; композиција геометријских тела додиром ивица, површина, уклапањем и продором.

ДВОДИМЕНЗИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Ликовно компоновање површина. Линеарно, површинско и пластично решење задатка. Задачи се обрађују као јединствена композиција.

ЛИКОВНО КОМПОНОВАЊЕ ПОВРШИНА И ОМОТАЧА

Однос ликовно компонованих површина и омотача.

Однос унутарње просторне поделе и омотача. Дводимензионално ликовно решење омотача и усклађивање решења са дефинитивно формираним тродимензионалним обликом омотача.

Материјал: папир, хамер, картон, дрво, пластичне масе, металне фолије, туш, темпере, колаж и др.

НАСТАВА У БЛОКУ (40 часова)

Рад на задацима и пројектима.

III разред

(0+6 часова недељно, 0+210 часова годишње + 60 часова у блоку)

ЛИКОВНОГРАФИЧКА ОБРАДА ГЕОМЕТРИЈСКОГ ТЕЛА

Графичка обрада словног (типографског) знака.

Јединство дводимензионалне и тродимензионалне организације на задатом расклопу. Картонска и папирна амбалажа.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО КОМПОНОВАЊЕ ПОВРШИНА

Ликовнографичка обрада папирне конфекције (омотни папир, кеса и сл.). Картонска и папирна амбалажа.

ДИЗАЈН АМБАЛАЖЕ ХЕМИЈСКИХ ПРОИЗВОДА

Ликовнографичко решење задатог расклопа. Изражајна средства у обликовању. Појединачно паковање. Картонска и папирна амбалажа.

ДИЗАЈН АМБАЛАЖЕ ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА

Ликовнографичко решење задатог елемента (флора и фауна). Изражајна средства у обликовању. Групно и појединачно паковање. Картонска и папирна амбалажа.

НАСТАВА У БЛОКУ (60 часова)

Рад на задацима и пројектима.

Практичан рад у различитим материјалима.

IV разред

(0+9 часова недељно, 0+288 часова годишње)

Обликовање амбалаже са комбинацијом разних материјала (папир; картон, пластичне масе, метал, стакло, керамика, дрво, текстил).

Примена за:

ДИЗАЈН АМБАЛАЖЕ ХЕМИЈСКИХ ПРОИЗВОДА

ДИЗАЈН АМБАЛАЖЕ КОЗМЕТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

СТИЛИЗАЦИЈА ФЛОРЕ И ФАУНЕ

ПАКОВАЊЕ ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У току изучавања садржаја предмета обликовање амбалаже ученици се постепено, од једноставних ка сложенијим задацима, навикавају и оспособљавају за самостални и тимски рад на пословима дизајна амбалаже.

На почетку сваког задатка ученицима треба уводним излагањима, која су пропраћена илустрацијама, узорцима, макетама, моделима, презентацијама, уз објашњење свих битних својстава, материјала, алата и машина, поступака, система и других начина и примера, пружити важна упутства за њихово успешно решавање.

У току рада на решавању постављеног задатка настава предмета треба да се одвија, углавном, индивидуално. За сваког ученика треба припремити одговарајуће објашњење, примере, анализирати и кориговати одређени задатак.

Значајну улогу у настави има повезивање стечених знања и вештина из других стручних предмета (цртање и сликање, теорија форме, моделовање, техничко цртање, пројектовање, писмо, фотографија, штампа и графички дизајн, познавања материјала и теорије форме).

При обради сваке наставне јединице треба користити најсавременија техничка и друга средства и помагала.

Стална теоретска допуњавања саставни су део излагања садржаја овог програма.

Неопходно је да буде прецизно разрађена методологија рада, почев од уводног излагања па преко прикупљања информација за израду техникотехнолошког објашњења задатка, израду скица расклопа амбалаже, система и начина паковања, израде ликовнографичког решења, израде техничког пројекта, као и израде модела и макета. На тај начин ученици ће схватити и овладати програмом и успешно ће користити расположиво време, простор и услове рада.

Уз стално и систематско праћење ученика, по фазама рада, наставник уједно негује и развија индивидуалне афинитете ученика за струку за коју се определио.

Наставник треба да сваки задатак индивидуално усклади према ученицима. При реализацији програма овог предмета наставник треба пажњу да усмери на савремени начин обликовања амбалаже односно на:

- систематско усклађивање свих фактора функције, ликовноестетских вредности, метода производње и услова тржишта;
- истраживање саме тродимензионалне организације, односно откривање услова и закона по којима тродимензионалност егзистира;
- синтезу ових двеју активности у конкретним условима задатка, чиме треба да се истакне креативни садржај обликовања амбалаже.

Задаци из сваке области обухватају по један или више најкарактеристичнијих производа у појединачном (комерцијалном) или групном (транспортном) паковању. Избор тих производа треба да буде прилагођен тренутном стању, односно потребама и захтевима тржишта. Поред тога, треба водити рачуна о тематској разноврсности, као и ширини могућности прилаза задатку (идејно, технички и технолошки).

Сваки задатак се састоји из комплетног пројекта. У току израде појединих задатака, зависно од проблема, у току решавања, биће посебно наглашене и обрађене поједине фазе дизајна амбалаже (информације, анализе, економски, технички и технолошки захтеви, материјал, ликовнографичка обрада: ликовно решење, типографија и фотографија, репродукција, просторна графика) с циљем да ученици што детаљније упознају методологију рада, садржај и значај сваке фазе дизајна и међусобне повезаности и условљености.

Елементи наставе у задатку су:

- Опште упознавање са одређеном облашћу индустријске производње, уводно излагање

- (узорци, презентација, стручна литература);
- Одређивање конкретне теме у оквиру области која се одређује за сваког ученика, набавка потребних производа и паковања;
  - Информације о производу и произвођачу, процесу производње, карактеристикама производа, намени производа, досадашњем начину паковања, условима тржишта. Поред предавања, ученици активно учествују у прикупљању и анализирању информација;
  - Идејни нацрт амбалаже, избор материјала, решење расклопа, решење конструкције, функционалност, естетика, технички и технолошки захтеви, економика, пропагандна порука амбалаже. Појединачни и групни рад са ученицима. Тражење целисходног решења у оквиру егзактних условљености (наизменично предавање и практичан рад);
  - Идејни нацрт графичке опреме (функционалне и естетске вредности ликовнографичког решења, текста и боје, фотографије као средства изражавања; примена прибора, материјала и апликативних рачунарских програма за обраду слике и вектора – Adobe пакет. Практичан рад;
  - Техничка документација (технички цртежи за производњу, цртежи детаља, технички цртежи за штампу, радионички цртежи за израду модела). Практичан рад;
  - Израда модела (модел изводити прецизно у материјалу од кога се предвиђа производња амбалаже или слично). Практичан рад у кабинетима и радионицама.
  - Сваки задатак садржи:
  - Прикупљање информација, идејно решење, графичко решење, техничке цртеже за штампу и производњу, расклоп, модел;
  - Материјал и срадства за израду скица, нацрта, расклопа и модела: темпера, туш, лакови, нитро боје, различите врсте папира и картона, гипс, металне фолије, метал, дрво, керамика, апликативни рачунарски програми за обраду слике и вектора (Adobe пакет).

ИЗРАДА МОДЕЛА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе израда модела је стицање функционалних знања о ручним алатима, и машинама и прибору који се користи при изради различитих модела, макета и узорака.

Задаци наставе су да ученици:

– упознају разноврсне материјале и начин њихове обраде, организацију радног простора, диспозиције машине, радних операција и радних места, припреме и организације производње, начин израде помоћних алата и калупа при обликовању пластичних маса и других материјала, начин израде модела вакумирањем, ливењем и другим поступцима; могућности и начин површинске обраде, заштите као и других поступака обраде видних површина модела и индустријских производа и основне мере заштите на раду;

– буду оспособљени за правилно коришћење и чување алата и машина и за правилно и ефикасно коришћење материјала;

– развију прецизност, уредност, педантност, истрајност и одговоран однос према раду, здрављу и заштити радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

ЈЕДНОСТАВНА АМБАЛАЖА

Израда једноставне амбалаже, геометријских облика и упрошћене форме, као што су паковања зачина, млечних производа или других паковања из области прехрамбених производа.

Модел се састоји из два одвојена елемента са системом уклапања (посуда – бочица и поклопац – затварач). Материјал је обично дрво али се могу користити пластични и други материјали.

ИЗРАДА МОДЕЛА ХЕМИЈСКЕ ИНДУСТРИЈЕ

Моделе реализовати према пројектима главног стручног предмета, по могућству од материјала од кога се предвиђа производња амбалаже или у материјалу који му је најприближнији. Модел радити у природној величини. Задаци треба да обухватају израду модела за течне детерџенте, шампоне и друге хемијске производе, запремине до 1l.

КОЗМЕТИЧКА И ФАРМАЦЕУТСКА АМБАЛАЖА

Моделе радити према пројектима са сложенијим захтевима израде, комбиновањем различитих материјала. Модел треба да обухватају и колекције производа која се састоји од више елемената. То могу бити паковања специјалне намене, луксузне амбалаже и др.

АМБАЛАЖЕ ЗА ПРЕХРАМБЕНУ ИНДУСТРИЈУ (38)

Реализовати одабрана идејна решења у адекватном материјалу или у најприближнијем материјалу. То су модели паковања разних производа који могу бити у праху, зрну или чврстом облику, димензија до 1kg као што су тегле, боце и слична паковања различите намене.

Модел треба да буду реализовани са свим детаљима, као и ознакама које има свака индустријски произведена амбалажа.

Површинска обрада треба да буде беспрекорно изведена.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Израда модела је практичан предмет који је у непосредној вези са главним стручним предметом обликовање амбалаже. Пројекти који се раде на обликовању садрже и радионички цртеж по коме се реализује модел. Радионички цртеж треба прилагодити могућностима школске радионице и материјалима који се лако обрађују. Ученике треба упутити и научити да самостално реализују своје моделе, али је помоћ наставника и стручних сарадника неопходна у појединим фазама рада. Модел треба да буду веома прецизно и педантно изведени.

Избор материјала и алата ће у великој мери помоћи у реализацији модела, те су сугестије и сарадња наставног особља веома важне.

У припреми израде модела ученик треба да научи правилно коришћење материјала, штедњу, начин кројења и величину отпатка, да осети вредност материјала и његове друге особине.

Према одабраним пројектима, наставник треба да одради грубу припрему материјала и припреми комаде (дрвета, пластичних маса, лимова) које ће ученик даље обрађивати.

Наставник треба да организује рад са једном групом ученика (шест до десет ученика) којима даје материјал и алате, као и потребна објашњења за рад. Правилном организацијом

часа и припремом, уз сталну контролу рада и праћење сваког ученика, може се постићи да ученик, у предвиђеном року, реализује свој задатак. У радионицама треба обезбедити простор за одлагање започетих модела и њихово чување од оштећења. Модел се реализује у току више недеља рада, па је потребно да ученик сачува и све делове које израђује и које ће уградити у модел након завршене обраде.

Припрема часа подразумева и неопходну припрему алата и машина, оштрење делова разних алата, као и другу припрему коју треба обавити пре часа, како би се сам час оптимално искористио.

Један од основних задатака је да ученици науче правилно коришћење алата и машина, а посебно рационално коришћење материјала. Саставни део његовог занимања су моделарске способности, да као техничар дизајна буде у стању да самостално реализује модел који је интегрални део нове идеје и пројекта.

У оквиру практичног рада ученик треба да упозна различите материјале и могућности њиховог коришћења, као и неке стандарде и мере у којима се ти материјали најчешће јављају. Теоријска излагања, која се односе на начин коришћења алата и машина, треба да обухвате и све материјале и поступке обраде. С обзиром на то да ће ученици радити на различитим задацима, неће сви имати прилике да упознају све поступке у изради модела, па је потребно да се поједине операције или технолошки захтеви објасне свима.

Неправилно коришћење алата и машина може проузроковати не само велике материјалне штете него и озбиљне повреде ученика, због тога их треба упознати са свим мерама заштите на раду и обезбедити оптималне услове за рад. Неисправне уређаје треба искључити из употребе.

ТЕХНОЛОГИЈА ШТАМПЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе предмета штампа и графички дизајн је да ученици упознају законитости свих процеса индустријске графике, историјски преглед развоја штампе и техника штампе, савремене штампарске технике уз употребу информатичке технологије и апликативних рачунарских програма.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају креативни и технички процес реализације графичког производа од идеје до коначне реализације;
- буду оспособљени да процењују и одабирају поједине графичке технике према пројекту и условима и намени графичког производа;
- ефикасно користе информатичке технологије и апликативне рачунарске програме за обраду слике и вектора, прелома текста;
- упознају достигнућа из области савремене штампе;
- буду оспособљени да самостално примењују стечено знање у процесу штампе; за ликовноестетске и техничке интервенције у свим фазама производње графичког производа и за сарадњу са стручњацима различитих профила.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ПОЈАМ ШТАМПЕ

Историјски преглед штампарства и графике са освртом на савремене медије.

ОСНОВЕ ТИПОГРАФСКОГ ОБЛИКОВАЊА

Типографски елементи, форме и типографскографичке мере.

ПРИПРЕМА ФАЈЛОВА ЗА ШТАМПУ

Слагање/прелом текста, писмо и фонтови.
Слике за штампани материјал.
Полутонови.
Теорија и сепарација боје, скенирање.
Програми за лејаут странице и дизајн.
Формат фајлова.

ИЗРАДА ПЛОЧА ЗА ШТАМПУ

Електронска размена фајлова и дискови.
Пробни отисци и провера боје.
Монтажа и израда плоча.
СТР и PDF ток рада.
Израда плоча за друге процесе.

ПРОЦЕСИ ШТАМПЕ

Основни принципи и техника високе штампе.
Основни принципи и техника равне штампе.
Основни принципи и техника дубике штампе.
Остале врсте штампе.

ПАПИР И ШТАМПАРСКЕ БОЈЕ

Израда папира, врсте и формати папира.
Основни појмови о боји у штампима.

ДОРАДА ГРАФИЧКИХ ПРОИЗВОДА

Процеси дораде, врсте повеза и материјали.
Остале методе дораде.

СПЕЦИФИКАЦИЈЕ У ШТАМПАРИЈИ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Излагањем и уводним предавањима ученике упознати са наставном материјом, битним карактеристикама и процесима појединих графичких и штампарских поступака.

У даљој реализацији појединих програмских јединица, треба прећи на групну анализу могућности графичке реализације задатака и пројеката. У тој фази, наставне садржаје треба излагати уз помоћ конкретних, већ реализованих примера графичких производа, компјутерских презентација и сл. Садржаје треба реализовати и уз помоћ техничких и дидактичких средстава којима се могу демонстрирати поступци у оквиру садржаја који су погодни за остваривање у опремљеном школском кабинету. Ову практичну наставу треба изводити индивидуално, на појединачним конкретним задацима. Зависно од услова и захтева сваког појединог задатка, ученик треба да учествује у свим корацима креативног и техничког процеса реализације графичког производа.

У сваком делу процеса ученик треба да научи да самостално интервенише у проблемима ликовноестетског и техничког карактера.

Наставне садржаје, које је могуће ефикасно остварити само радом у аутентичним радним амбијентима, погонима и на конкретним машинама, треба спровести у сарадњи са

одговарајућим институцијама. У оквиру такве сарадње ученици се упознају са најновијим техничким и технолошким достигнућима и поступцима и процесима савремене графичке производње.

ПРОЈЕКТОВАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе пројектовања је овладавање основама пројектовања машинских елемената.

Задаци наставе су да ученици:

- практично примене стечена знања из нацртне геометрије и техничког цртања у графичком приказивању и истраживању просторног феномена конструкције кроз облик, величину и међусобне положаје елемената у простору, до потпуне дефиниције и репродукције;
- овладају основним елементима методологије обликовања кроз документације и информације „материјалних фактора“ као што су: функција, механизам, структура постојећег стања обликовање предмета.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ОСНОВЕ ПРОЈЕКТОВАЊА

Увод у пројектовање – прибор и материјал.

Ортогонално пројектовање предмета у три пројекције.

Примери за вежбу – предмет у пројекцијама.

Аксонometriјски приказ предмета – изометрија, диметрија и триметрија; коса пројекција.

Конструкција сложених предмета у аксонometriји – примена.

Конструкција сложених предмета у аксонometriји – примена.

ПРОЈЕКТОВАЊЕ МАШИНСКИХ ЕЛЕМЕНАТА

Завртњи – опште информације о навоју, профили навоја, основни облици завртња, упрошћено цртање навоја.

Закивци – полуокругли, упуштени, сочивасти и трапезасти.

Челичне конструкције – означавање челика, упрошћено цртање челичних конструкција.

Зупчаници – опште о зупчаницима и озубљењу.

Опруге – разни начини цртања завојне опруге.

ПАПИРНА И КАРТОНСКА АМБАЛАЖА У ДОМАЋИНСТВУ

Документационоинформациона етапа.

Преглед примера папирне и картонске амбалаже у домаћинству.

Општи осврт на функцију, конструкцију, структуру и продукцију, односно на технолошки поступак при производњи – информативно.

Задатак број 1: Снимак постојећег стања папирне и картонске амбалаже у домаћинству.

Постојеће стање – скице.

Постојеће стање – расклоп, димензије и размера.

Постојеће стање – цртање и котирање.

Постојеће стање – детаљи, цртање и означавање.

Постојеће стање – презентација пројекта Аксонометријски приказ амбалаже.

ПЛАСТИЧНА, СТАКЛЕНА И МЕТАЛНА АМБАЛАЖА У ДОМАЋИНСТВУ

Документационоинформациона етапа.

Преглед примера стаклене, пластичне и металне амбалаже у домаћинству.

Општи осврт на функцију, конструкцију, структуру и продукцију, односно на технолошки поступак при производњи – информативно.

Задатак број 2: Снимак постојећег стања – пластичне стаклене и металне амбалаже у домаћинству.

Постојеће стање – скице.

Постојеће стање – пројекције, снимање.

Постојеће стање – планирање пресека, начини цртања и означавања.

Постојеће стање – детаљи, цртање и означавање.

Презентација пројекта – аксонометријски приказ амбалаже.

Презентација пројекта – колористичко решење.

Централно пројектовање – ПЕРСПЕКТИВА, елементи перспективе и посматрање предмета.

Методe цртања перспективних слика – обична, птичја и жабља перспектива.

Тело у простору – перспективна слика и композиција геометријских тела у простору.

Сопствена и бачена сенка у перспективи:

- Паралелно осветљење;
- Централно осветљење.

Задатак број 3: Снимак постојећег стања декоративне пластичне, стаклене и металне амбалаже у домаћинству.

Постојеће стање – скице.

Постојеће стање – пројекције, снимање.

Постојеће стање – планирање пресека, начини цртања и означавања.

Постојеће стање – детаљи, цртање и означавање.

Презентација пројекта Перспективни приказ амбалаже.

Презентација пројекта Колористичко решење.

ПРОЈЕКТНИ ЕЛАБОРАТ

Комплетирање пројекта.

Копирање.

Савијање цртежа и форматизовање у форму А4.

Повез и прошивање елабората.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

При извођењу наставе настојати да се теоријско излагање повезује са практичним радом. Потребно је користити одговарајућа очигледна средства. У настави примењивати шеме геометријских тела, која се међусобним повезивањем компонују и стварају представу тродимензионалности, што је потребно пренети на цртеж. Најважнији поступак при овом

раду је да се сваки ученик поступно уведе у рад и да кроз коректуре што успешније савлада градиво.

Наставник треба да покаже и објасни ученицима прибор за рад и његову употребу, односно правилно коришћење. Ученици ће поступно савлађивати градиво и вештину цртања и пројектовања ако обрада нове области по наставним јединицама буде поступна и систематска.

У процесу наставе, веома је важно да ученици буду што активнији у савлађивању и обрађивању градива. То ће се најбоље постићи ако се обрада новог градива изводи као узајамни рад наставника и ученика.

Ученици се стално морају подстицати да покушају и сами, или уз помоћ наставника, да реше постављени проблем. Могуће је да се постављени задаци решавају и на основу ранијег знања или уз помоћ датог модела који се пројектује и поставља у ортогоналној пројекцији. С обзиром на то да је ученицима најтеже да транспонују своје мисли према тродимензионалном телу које се поставља на цртеж, тј. папир који је дводимензионалан, сви ученици неће у овом подједнако успевати, али је важно да сви буду активни, да сарађују у раду. Активност ученика се одражава и сталним цртањем и бележењем у радну свеску коју контролише и потписује наставник.

Ученици, у одређеним радним ситуацијама, могу и самостално да решавају постављене задатке, по потреби, уз минималну помоћ наставника. У току обраде градива потребно је да се

цео ток рада води ка остварењу циља часа, који је условљен садржајем наставне јединице. Ако је, на пример, образовни циљ часа да ученици схвате појам о пресецима, онда треба читав час посветити овом циљу, који мора бити и остварен. Због овога се и време часа мора рационално користити а требало би избегавати све што би ток рада удаљавало од постављеног циља.

Колико су ученици схватили ново градиво наставници проверавају сталним увидом у индивидуални рад ученика, или са ученицима понављају градиво оним редом којим је изложено на часу.

Знања ученика се, такође проверавају и прегледом радне свеске, графичких радова и цртања на табли. Домаћи задаци, који спадају у наставни рад и представљају продужетак рада на часу, морају бити јасно дефинисани са детаљним и разумљивим упутством за рад.

ПОЗНАВАЊЕ МАТЕРИЈАЛА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о материјалима за израду различитих врста амбалаже.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају врсте материјала, начин њихове прераде, техничке, технолошке и естетске особине, услове и начине употребе;
- упознају прибор, алат и машине, поступке обраде материјала од ручне обраде, занатске производње до индустријске тј. серијске производње;
- развију еколошку свест о употреби материјала и рационалном коришћењу "отпада";
- стекну навику рационалног коришћења материјала;
- буду оспособљени за самостално коришћење стручне литературе;
- буду мотивисани за целоживотно усавршавање у струци;
- буду упознати са најновијим технолошким достигнућима и поступцима индустријске производње

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(2+0 часа недељно, 70+0 часова годишње)

АМБАЛАЖА И ПАКОВАЊЕ

Упознавање са основним појмовима.

Подела и врста амбалаже.

ДРВО

Грађа и хемијски састав дрвета.

Подела и врсте дрвета.

Основне карактеристике дрвета.

Прерада дрвета.

Примена дрвета.

Дрвена амбалажа.

ПАПИР И КАРТОН

Основне сировине за добијање папира и картона: целулоза, дрвењача, лепила, пунила, боје.

Класификација папира и картона.

Технолошки поступак израде папира и картона.

Основне карактеристике папира и картона.

Испитивање квалитета папира.

Примена папира и картона.

Папирна и каронска амбалажа.

СТАКЛО

Сировине за добијање стакла.

Класификација стакла према сировинама.

Технолошки поступак добијања стакла: припрема сировина, топљење, обликовање производа, дорада и завршна обрада.

Обликовање равног стакла.

Обликовање шупљег стакла.

Основне карактеристике производа од стакла.

Примена стакла.

Стаклена амбалажа.

КЕРАМИКА

Сировине за добијање керамике.

Класификација керамике.

Технолошки поступак добијања керамичких производа – припрема сировина, обликовање производа, сушење, печење и глазирање.

Основне карактеристике керамичких производа.

Примена керамике.

Керамичка амбалажа.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Класификација пластичних маса.

Основне карактеристике пластичних маса.

Сировине за добијање пластичних маса.

Технолошки поступак добијања пластичних маса – припрема сировина за обликовање и обликовање производа.

Обликовање пластичних маса – пресовање, каландрирање, екструдирање, бризгање, дување, распршивање.

Механичка обрада пластичних маса.

Термопластичне и термостабилне масе.

Примена пластичних маса.

Пластична амбалажа.

ЛЕПИЛА

Врсте и карактеристике лепила.

Поступци лепљења.

Примена лепила.

ГУМА

Сировине за добијање гуме.

Основне карактеристике гуме.

Технолошки поступак добијања гуме – припрема сировина и обликовање производа.

Примена гуме.

МЕТАЛИ

Класификација метала.

Основне карактеристике метала.

Механичка, површинска и термичка обрада метала.

Спајање металних делова.

Гвожђе и челик – добијање, особине и примена.

Алуминијум и његове легуре – добијање, особине и примена.

Остали важнији метали и легуре.

Примена метала.

Метална амбалажа.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У корелацији са садржајима предмета обликовање амбалаже и израда модела ученици треба да се оспособе за практичну примену стечених знања из ове области.

Садржај програма се реализује на часовима теоријске наставе уз коришћење различитих метода и савремених наставних средстава (рачунари, филмови, СДови, пројектори, фотографије, узорци материјала). Индивидуална настава омогућава стално и систематско праћење ученика по фазама рада.

ПРЕДМАТУРСКА ПРАКСА

IV разред

(60 часова у блоку годишње)

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ТЕКСТИЛА

ЦРТАЊЕ И СЛИКАЊЕ

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у I, II, III IV разреду образовног профила техничар дизајна амбалаже.

I разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

II разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

ОБЛИКОВАЊЕ ТЕКСТИЛА**ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе је стицање функционалних знања о дизајну текстила и принципима креативног површинског обликовања и оспособљавање за самостално дизајнирање текстила различитих намена.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени да транспонују облике из природе и уметности у стилизоване дезене примењиве на различите врсте тканина;
- примењују ликовне законитости, традиционалне и савремене медије, технике и материјале у дизајнирању различитих врста тканина;
- самостално одаберу и примене ликовноестетска решења у складу са функционалним и производним захтевима;
- развију стваралачко и критичко мишљање, визуелно опажање и памћење, моторику, естетске критеријуме, истрајност и доследност у раду;
- негују индивидуални ликовни израз;
- буду оспособљени за ефикасну визуелну и вербалну комуникацију, за процену, самопроцену и презентацију радова, за тимски рад и самостално проналажење и коришћење информација из различитих извора;
- повезују и примењују стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
- буду мотивисани за истраживање, експериментисање и целоживотно усавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА**II разред**

(0+6 часова недељно, 0+210 часова годишње + 60 часова у блоку)

ОБЛИКОВАЊЕ ТЕКСТИЛА

Увод у дизајн текстила.

КОМПОНОВАЊЕ ГЕОМЕТРИЈСКИХ ЕЛЕМЕНАТА ПО ХОРИЗОНТАЛИ

Ликовно решење композиције употребом линије и површине ради добијања различитих валерских варијанти.

КОМПОНОВАЊЕ ГЕОМЕТРИЈСКИХ ЕЛЕМЕНАТА ПО ВЕРТИКАЛИ И ДИЈАГОНАЛИ

Ликовно решење композиције употребом линије и површине ради добијања различитих колористичких варијанти.

ОРНАМЕНТИ

Инспирација – народна уметност, архитектура, скулптура, керамика.

СТУДИЈА ФЛОРЕ И ФАУНЕ

По природи (перцепција).

ТРАНСПОНОВАЊЕ

Стилизација флоре и фауне и транспоновање у идејна решења за дезен.

РАПОРТИРАЊЕ

Величине дезена, њихово компоновање и начини уклапања у одређене формате. Компоновање стилизованих елемената флоре и фауне.

НАСТАВА У БЛОКУ

(60 часова)

III разред

(0+7 часова недељно, 0+245 часова годишње + 30 часова у блоку)

ОДЕВНА ТКАНИНА

Формирање рапорта, његово компоновање и начини уклапања у одређене формате. Израда пројекта.

ОДЕВНА ИЛИ ДЕКОРАТИВНА ТКАНИНА ЗА ДЕЦУ

Израда идејних решења и пројекта.

МОДНИ ДЕТАЉИ

Ешарпе, мараме и кравате.

Израда идејних решења и пројекта. Компоновање стилизованих облика по слободном избору.

НАСТАВА У БЛОКУ

(30 часова)

IV разред

(0+7 часова недељно, 0+224 часа годишње)

ДЕКОРАТИВНА ТКАНИНА

Мебл штоф, драперија, завеса, ролетна, постељина, прекривач. Израда идејних решења према функцији и намени тканине. Израда пројекта.

ТЕПИХ

Израда идејних решења и пројекта према начину израде и примене у ентеријеру.

ТКАНИНА НА ЗАДАТУ ТЕМУ

Израда идејних решења и пројекта.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У другом разреду, настава се реализује кроз индивидуални рад уз примену метода дискусије, демонстације, аудиовизуелних приказа и практичног рада.

Задаци захтевају примену стечених знања из предмета теорија форме, цртање и сликање, историја уметности. При реализацији задатака ученици се подстичу на примену различитих ликовних техника у изради идејних решења.

У трећем разреду, садржаји се релизују кроз теоријска предавања, дискусију, демонстацију и аудиовизуелни приказ. Већи део програма се реализује индивидуалним практичним радом уз примену адекватних компјутерских програма. Реализација задатака подразумева примену стечених знања на предметима обликовање текстила II, теорија форме, обликовање одевања, штампа текстила, ткање текстила и психологија.

У четвртном разреду, садржаји се релизују кроз теоријска предавања, дискусију, демонстацију и аудиовизуелни приказ. Већи део програма се реализује кроз индивидуални практичан рад уз примену адекватних компјутерских програма. Због хоризонталне и вертикалне повезаности са наставним садржајима предмета штампа текстила, ткање текстила, обликовање одевања и технологија текстила, задаци захтевају свеобухватан приступ у креирању идејних решења.

ОБЛИКОВАЊЕ ОДЕВАЊА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о обликовању одевних предмета, костима, обуће и додатних детаља и оспособљавање за самостално дизајнирање одевних предмета и костима различитих намена.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о обликовању одевних предмета, обуће, допунских детаља и сценског костима, о законитостима модних промена и процесу производње одеће;
- примењују ликовне законитости, традиционалне и савремене медије, технике и материјале у дизајнирању одевних предмета и костима различитих намена;
- самостално одаберу и примене ликовноестетска решења у складу са функционалним и производним захтевима;
- буду оспособљени за адекватно одабирање материјала и рационално коришћење материјала, енергије и времена;
- формирају одговоран однос према роковима и радним обавезама;
- развију стваралачко и критичко мишљење, визуелно опажање и памћење, моторику, естетске критеријуме, истрајност и доследност у раду,
- негују индивидуални ликовни израз;
- буду оспособљени за ефикасну визуелну и вербалну комуникацију, за процену, самопроцену и презентацију радова, за тимски рад и самостално проналажење и коришћење информација из различитих извора;
- повезују и примењују стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
- буду мотивисани за истраживање, експериментисање и целоживотно усавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

УВОД У ПРЕДМЕТ

Појам одевања, феномен моде, однос високе моде и конфекције, функционалност и естетика у одевању. Улога пропорција људског тела у одевању. Закони модног цртежа.

МОДНА ФИГУРА**КОЛЕКЦИЈА ЗА СЕЗОНУ ПРОЛЕЋЕ/ЛЕТО И ЈЕСЕН/ЗИМА**

Колекција одевних предмета и допунских детаља за сезону по избору.

КОЛЕКЦИЈА ОДЕВНИХ ПРЕДМЕТА ЗА ДЕЦУ

Одећа за све намене и годишња доба. Обућа и допунски детаљи.

РАДНЕ УНИФОРМЕ

Одевање на радном месту.

Колекција униформи за разне професије (раднике у индустрији, саобраћају, трговини, угоститељству, здравству, администрацији...).

КОЛЕКЦИЈА НА ЗАДАТУ АТМОСФЕРУ

Одећа за све намене и годишња доба. Обућа и допунски детаљи.

IV разред

(0+3 часа недељно, 0+96 часова годишње)

КОЛЕКЦИЈА ОД ЗАДАТИХ ТКАНИНА

Одећа за све намене и годишња доба рађена према узорцима материјала.

ТРАНСПОНОВАЊЕ НАРОДНЕ НОШЊЕ

Транспонованье народне ношње у савремени костим.

Одећа за све намене и годишња доба. Обућа и допунски детаљи.

СЦЕНСКИ КОСТИМ

Костим за комедију, драму, оперу и балет према предлошку историјског костима.

ТРАНСПОНОВАЊЕ ИСТОРИЈСКОГ КОСТИМА

Транспонованье задатог историјског костима у колекцију савремене одеће за све намене и годишња доба. Обућа и допунски детаљи.

КОЛЕКЦИЈА НА ЗАДАТУ ТЕМУ

Колекција одеће за све намене и годишња доба. Обућа и допунски детаљи.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Концепција програма захтева континуирани рад у дужем периоду.

Обликовање одевања је у директној корелацији са предметима обликовање текстила, штампа текстила и ткање текстила, да би ученици имали могућност да користе сопствене пројекте и узорке одевних тканина као основу за обликовање одевних предмета. Свака од наставних тема рашчлањена је на више наставних јединица које се углавном поклапају са фазама рада на задатку – вежби, прате задатак од задавања теме, преко идејних скица, до дефинитивних пројеката уз сталну индивидуалну и колективну корекцију. Тиме се постиже да се теоријски и практични садржаји програма у току рада стално преплићу и допуњују.

Програм се реализује теоријски (коришћењем аудиовизуелних приказа, демонстацијом, дискусијом) и практично (кроз задатке, кроз индивидуални и тимски рад уз коришћење адекватних компјутерских програма).

ИСТОРИЈА КОСТИМА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о развоју костима кроз историју.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну знања о развоју костима кроз историју и буду оспособљени да повезују и примењују стечена знања у настави других стручних предмета;
- буду оспособљени да визуелно прикажу карактеристике одевања у различитим историјским периодима;
- развију критичко мишљање, визуелно опажање и памћење, моторику, естетске критеријуме, истрајност и доследност у раду;
- буду оспособљени за ефикасну визуелну и вербалну комуникацију, за процену, самопроцену и презентацију радова, за индивидуални и тимски рад и самостално проналажење и коришћење информација из различитих извора;
- буду мотивисани за истраживање, експериментисање и целоживотно усавршавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

УВОД У ПРЕДМЕТ

Појам одевања, разлози настанка, развој историје костима, поделе, извори за проучавање, примена.

АНТИЧКИ КОСТИМ

Месопотамија, Египат, Грчка, Рим.

СРЕДЊОВЕКОВНИ КОСТИМ

Византија, српски средњовековни костим, средњовековни костим у Западној Европи (X, XI, XII, XIII, XIV век, бургундска мода).

РЕНЕСАНСНИ КОСТИМ

Италија, Француска, Енглеска, Немачка, Шпанија.

КОСТИМ XVII И XVIII ВЕКА

Стилови – Луј XIII, Луј XIV, Луј XV, Луј XVI, директоријум.

КОСТИМ XIX ВЕКА

Стилови – ампир, бидермајер, мода кринолина, мода турнира, сецесија.

КОСТИМ XX ВЕКА

Мода пре I светског рата, 1920е, 1930е, мода после II светског рата.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Остварити корелацију са свим стручним предметима и општеобразовним предметима са којима је корелација могућа. Програм реализовати савременим наставним методама и средствима. Упутити ученике да стечена знања користе у настави других

стручних предмета и мотивисати их на самостално истраживање и коришћење информација из различитих извора.

Настава обухвата теорију уз неопходну примену аудиовизуелних приказа, демонстацију и дискусије, и практични део који се реализује кроз задатке, индивидуалним или тимским радом, чиме се обезбеђује трајност стечених знања. Подстицати ученике да самостално уочавају и пореде опште карактеристике и специфичности различитих стилова одевања.

НАПОМЕНА: уз сваку методску јединицу ученици цртају костим периода који се обрађује, ради бољег уочавања и памћења карактеристика костима.

ТЕХНОЛОГИЈА ТЕКСТИЛА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања и вештина о распознавању, примени, технологијама израде, оплемењивању и одржавању текстилних материјала.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају врсте и основне карактеристике природних и хемијских текстилних влакана;
- буду оспособљени да уоче разлику између појединих врста влакана и производа израђених од влакана;
- упознају технолошке процесе производње пређе, тканине, плетенине и нетканог текстила;
- упознају технолошке поступке бојења, штампања и дораде текстилних материјала;
- упознају особине, услове и начине употребе појединих текстилних материјала;
- упознају најновија технолошка достигнућа и поступкеа индустријске производње текстилних материјала;
- овладају знањима за анализу, прорачуне и законитости везане за декомпозицију тканина;
- стекну навику рационалног коришћења текстилног материјала;
- развију еколошку свест о употреби текстилних материјала и рационално коришћење “отпада”;
- буду оспособљени за самостално коришћење стручне литературе, усавршавање у струци и
- целоживотно образовање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње – теорија и вежбе)

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ У ТЕКСТИЛНОЈ ТЕХНОЛОГИЈИ

Врсте и подела текстилних производа.

Преглед технолошких процеса за израду појединих текстилних производа.

ТЕКСТИЛНА ВЛАКНА

Дефиниција влакана и уводна разматрања о влакнима.

Природна влакна биљног порекла. Класификација, врста, структура, својства и примена природних влакана биљног порекла.

Природна влакна животињског порекла. Класификација, врста, структура, својства и примена природних влакана животињског порекла.

Хемијка влакна. Класификација, добијање, својства и примена вештачких и синтетичких влакана.

Неорганска влакна.

ВЕЖБЕ

Идентификација влакана пробом горења.

Одређивање дужине, ковцавости, финоће, еластичности и сорпције влакана.

ПРЕЂЕ И ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ ПРЕЂА

Дефиниција пређе.

Класификација пређа.

Технолошки процес израде памучних пређа и пређа добијених од хемијских влакана памучног типа.

Технолошки процес израде вунених пређа и пређа добијених од хемијских влакана вуненог типа.

Карактеристике и употреба појединих врста пређа.

ВЕЖБЕ

Одређивање нумерације предива (прорачун нумерације по маси и дужинске нумерације).

Одређивање степена упредености (број увоја и степен упредености пређе).

Испитивање пређе: пробом горења, пробом истезања и кидања, пробом квашења и хемијским средствима.

ТКАНИНЕ И ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ ТКАНИНА

Дефиниција тканине.

Структура и својства тканине.

Припрема за ткање.

Израда тканине на разбоју.

Класификација, карактеристике и употреба појединих врста тканина.

ПЛЕТЕНИНЕ И ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДА ПЛЕТЕНИНА

Дефиниција плетенине.

Структура и својства плетенине.

Машине за израду кулираних и ланчаних плетенина.

Класификација, карактеристике и употреба појединих врста плетенина.

ВЕЖБЕ

Одређивање врсте плетенина (кулиране и ланчане плетенине).

НЕТКАНИ ТЕКСТИЛНИ МАТЕРИЈАЛИ

Дефиниција нетканог текстилног материјала.

Класификација, карактеристике и употреба нетканог текстилног материјала.

ВЕЖБЕ

Израда нетканог материјала – слепљивањем и загревањем, иглањем (игловани филц) и филцањем.

ОПЛЕМЕЊИВАЊЕ ТЕКСТИЛНОГ МАТЕРИЈАЛА

Значај бојења, штампања и дораде текстилног материјала.

Припрема текстилног материјала за бојење и штампање.

Бојење текстилног материјала.

Штампање текстилног материјала.
Циљ и врсте дораде текстилног материјала.

ВЕЖБЕ

Одскробљавање, искување, бељење и мерцеризовање памучне тканине.
Прање, карбонизовање и бељење вунене тканине.
Испитивање пилинга.
Испитивање промене димензија текстилног производа после прања.
Испитивање склоности гужвању.
Испитивање апсорпције воде, квашење и брзине сушења текстилног материјала.

ЕЛЕМЕНТИ ДЕКОМПОЗИЦИЈЕ ТКАНИНА И ТКАЧКИ ПРОРАЧУНИ

Дужина и ширина готове тканине. Лице и наличје тканине. Правац основе и потке.
Густина по основи и потки. Дужина основе. Ширина основе на ваљку и у брду. Густина основе у брду и нумера брда. Ивице. Укупан број основних жица. Број нита и коталаца.
Сновање. Комбиновани увод у брдо и број основних жица. Маса основе и потке. Маса $1m^2$.
Декомпозиција тканина.

ВЕЖБЕ

Технички прорачуни тканина.
Декомпозиција задатог узорка тканине.
Декомпозицијом тканине добити податке о: преплетају и његовим параметрима; распореду боја; густини основе и потке; финоћи основе и потке.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Усвајањем садржаја из овог предмета предвиђено је да ученици стекну основна знања о текстилним влакнима, пређама, тканинама, плетенинама, нетканим текстилним материјалима, као и о њиховом бојењу, штампању и доради.

У корелацији са садржајима предмета ткање текстила, штампа текстила, обликовање одевања, обликовање текстила и преплетаји тканина, ученици треба да се оспособе за практичну примену стечених знања из ових области.

Садржај програма се реализује на часовима теоријске наставе и вежбама (рачунске и практичне вежбе).

Теоријски садржаји се остварују у учуоницама, коришћењем различитих метода и савремених наставних средстава (рачунари, филмови, СДови, пројектори, фотографије, узорци текстилних материјала).

Задатке које ученици реализују на часовима теорије се материјализују у оквиру часова вежби.

Вежбе се изводе у школској радионици у групама од 8 до 12 ученика у оквиру индивидуалног рада на појединачним, конкретним задацима сваког ученика.

ПРЕПЛЕТАЈИ ТКАНИНА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ:

Циљ наставе је стицање функционалних знања и вештина из области производње тканина и врста преплетаја.

Задаци предмета су да ученици:

- овладају знањима из конструкције основних и сложених преплетаја;

- овладају знањима и вештинама за израду узорака уникатних и индустријских тканина у основним и сложеним преплетајима;
- развију и унапреде стваралачко мишљење, визуелно опажање, имагинацију, логичко и критичко мишљење, естетске критеријуме, систематичност, прецизност, уредност, темелност и истрајност у раду;
- буду оспособљени за самостално коришћење стручне литературе, и целоживотно усавршавање у струци;
- развију способност решавања проблема и нових ситуација у процесу рада;
- повежу и примене стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне околине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње – теорије и вежбе)

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ О ПРОИЗВОДЊИ ТКАНИНА

- Текстилне површине.
- Формирање тканина.
- Припрема за ткање.
- Историјат ткања.
- Подела разбоја.
- Принцип рада ручног ткачког разбоја.
- Врсте ткачког папира.
- Приказ преплетаја на ткачком папиру.
- Рапорт преплетаја.

ОСНОВНИ ПРЕПЛЕТАЈИ

- Платно преплетај.
- Кепер преплетај.
- Атлас преплетај.

ИЗВЕДЕНИ ПРЕПЛЕТАЈИ ИЗ ПЛАТНО, КЕПЕР И АТЛАС ПРЕПЛЕТАЈА

Изведени преплетаји из платно преплетаја:

- Уздужни рипс;
- Попречни рипс;
- Мешани рипс;
- Панама.

Изведени преплетаји из кепер преплетаја:

- Појачани кепер;
- Вишеструки кепер;
- Ломљени кепер;
- Мрежаста кепер;
- Укрштени кепер;
- Померени кепер;
- Одузети кепер;
- Увучени кепер.

Изведени преплетаји из атлас преплетаја:

- Неправилан атлас;
- Појачани атлас.

КОМБИНОВАНИ ПРЕПЛЕТАЈИ

Креп преплетаји.
 Преплетаји за пругасте тканине.
 Преплетаји за каро тканине.

ЕФЕКТИ БОЈЕНИХ ЖИЦА И ПРЕПЛЕТАЈА

Приказ ефекта бојених жица и преплетаја на ткачком папиру.
 Реализација ефекта бојених жица на узорку тканине.

II разред

(1 час недељно, 35 часова годишње – теорије и вежбе)

ПРЕПЛЕТАЈИ ТКАНИНА СА ДВА И ВИШЕ СИСТЕМА ОСНОВНИХ И ПОТКИНИХ ЖИЦА**ТКАНИНЕ СА ЕФЕКТНИМ ЖИЦАМА**

Тканине са ефектним жицама по основи.
 Тканине са ефектним жицама по потки.

ПРЕПЛЕТАЈИ ЗА РЕБРАСТЕ ТКАНИНЕ

Уздужни преплетај за ребрасте тканине.
 Попречни преплетај за ребрасте тканине.

ТКАНИНЕ СА ДВА СИСТЕМА ЖИЦА

Тканине са два система потки – поткин дубл.
 Тканине са два система основе – основни дубл.

ШУПЉЕ ТКАНИНЕ**ДВОСТРУКЕ ТКАНИНЕ**

Двоструке тканине спојене сопственим жицама.
 Двоструке тканине спојене посебном основом.
 Двоструке тканине спојене посебном потком.

ПРЕПЛЕТАЈИ ЖАКАР ТКАНИНА

Избор ткачког папира у зависности од густине жица основе и потке.
 Цртање, размештање и пренос дезена на ткачки папир.
 Цртање контура фигуре.
 Уношење преплетаја у поље и фигуру.
 Жакар тканине са платно преплетајем у пољу.
 Жакар тканине са кепер преплетајем у пољу.
 Жакар тканине са атлас преплетајем у пољу.
 Сенчење.
 Жакарове тканине са ефектним жицама.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Садржај програма се остварује на часовима теоријске наставе и вежбама.

Теоријска настава се реализује уз коришћење различитих наставних средстава (рачунари, филмови, фотографије машина, узорци уникатних и индустријских тканина у одговарајућим преплетајима) и метода.

Највећи део програма се остварује у оквиру вежби. Вежбе се изводе у групама (од 8 до 12 ученика) у школској радионици у оквиру индивидуалног рада на појединачним, конкретним задацима сваког ученика.

Кроз рад на задацима ученик се оспособљава за успешно усвајање знања и вештина предвиђених у оквиру предмета ткање текстила.

Настава у блоку, у трећој години, обавља се у школској радионици. Садржај блок наставе је усклађен са садржајем предмета ткање текстила, али и осталим стручним предметима.

Индивидуална настава омогућава стално и систематско праћење ученика по фазама рада, при чему наставник негује и развија индивидуалне афинитете ученика за занимање.

ШТАМПА ТЕКСТИЛА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за дизајн и штампу текстила различитих намена.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају техничкотехнолошке процесе штампе (помоћу калупа – модела, ситофилмске, роло и ротационе, трансфер штампе);
- буду оспособљени за самосталан рад на комплетној припреми израде штампаног текстила и спровођењу ликовних и естетских вредности при реализацији креације;
- самостално креирају тканине према њиховој намени и примењују знања о различитим штампарским техникама у изради дезена;
- унапреде естетске критеријуме и буду оспособљени за самосталну анализу и естетско процењивање дизајнерских остварења;
- развију и унапреде стваралачко мишљење, визуелно опажање, истрајност, доследност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за самосталан и тимски рад;
- формирају одговоран однос према здрављу, очувању радне и животне средине;
- буду оспособљени да стечена знања и вештине повежу и примењују у настави других стручних предмета;
- буду мотивисани за целоживотно самоусавршавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 15 часова у блоку)

ИСТОРИЈАТ ШТАМПАНОГ ТЕКСТИЛА

ТЕХНИКЕ ШТАМПАЊА

Ручно штампање помоћу калупа, ротационо рељефно штампање, равна штампа (шаблонима), штампање гравираним ваљцима (дубока штампа), ротациона штампа, трансфер штампа, специјални штампарски поступци (шприц штампа – air brush), сито штампа.

МЕТОДЕ ШТАМПАЊА

Директно, индиректно, разорно, резервно.

ТЕХНОЛОШКИ ПРОЦЕС ШТАМПАЊА ТЕКСТИЛА ШАБЛОНИМА

Штампарски сто. Израда шаблона за штампање – израда рама, одабирање мреже — газе. Израда дијапозитива. Припремање емулзије за снимање. Снимање и ојачавање филма. Уклапање дезена на штампарском столу.

ПРИПРЕМА ШТАМПАРСКЕ ПАСТЕ**ШТАМПАЊЕ ТКАНИНА****ПАРЕЊЕ, ПРАЊЕ, ФИКСИРАЊЕ ОДШТАМПАНЕ ТКАНИНЕ****ШТАМПАЊЕ РАЗЛИЧИТИХ ТИПОВА ВЛАКАНА**

Штампање целулозних влакана; штампање вуне и свиле; штампање синтетичких влакана; штампање мешаних влакана.

ТЕХНИЧКЕ ПРИПРЕМЕ ДЕЗЕНА ЗА СИТО ШТАМПУ

Прилагођавање идејног решења. Употреба растера у односу на газу. Рапортирање. Одвајање боје помоћу контуре. Маскирање. Израда фолија (ручно и компјутерски). Навлачење емулзије, снимање сита. Припрема тканине за штампање. Штампање – практична реализација.

НАСТАВА У БЛОКУ
(15 часова практичне наставе)

IV разред
(0+3 часа недељно, 0+96 часова годишње)

ШТАМПАЊЕ УНИКАТНОГ ТЕКСТИЛА

Бојење тканине „тајдај“ техником.
Штампа помоћу печата – калупа (модела).

СЛИКАЊЕ УНИКАТНОГ ТЕКСТИЛА

Сликање на свили.

ТРАНСФЕР ШТАМПА

Израда и прилагођавање идејног решења техници трансфер штампе.
Практична примена трансфер штампе.

ШТАМПНИ ДЕЗЕН НА ЗАДАТУ ТЕМУ

Израда и прилагођавање идејног решења задатој теми.
Избор технике штампе, реализације припреме и њена практична примена.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У трећем разреду ученик стиче теоријска знања о технолошком процесу штампања тканине, која практично примењује на часовима вежби. У току изучавања садржаја предмета штампа текстила ученици се упознају са техничком технолошким процесом штампе и оспособљавају се за практичан самосталан или тимски рад. Ученици стичу знања и вештине о системима и начинима штампања тканина и да правилно обрађују и бирају материјале на којима се штампа.

У четвртном разреду, ученици кроз практичан рад обављају техничку припрему за реализацију својих идејних решења. Практична настава се изводи у оквиру индивидуалног и тимског рада ученика на појединачним конкретним задацима. Концепција задатака је таква да од ученика захтева примену што већег броја стечених знања и вештина.

ТКАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе предмета ткање текстила је стицање функционалних знања о технологији текстила и оспособљавање за самостално дизајнирање тканина према намени.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о технолошком процесу ткања;
- упознају основне врсте разбоја и различите народне технике ткања;
- самостално креирају и реализују идејно решење за ткани текстил;
- буду оспособљени да стечена знања и вештине повежу и примењују у настави других стручних предмета;
- унапреде естетске критеријуме, визуелно опажање, имагинацију, стваралачко мишљење и моторику;
- буду оспособљени за самостални и тимски рад;
- формирају одговоран однос према очувању здравља, радне и животне средине;
- буду мотивисани за целоживотно самоусавршавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 15 часова у блоку)

ИСТОРИЈАТ ТКАЊА

ТЕХНОЛОШКА СХЕМА ПРОИЗВОДЊЕ СИРОВЕ ТКАНИНЕ И ВРСТЕ РАЗБОЈА

ПРИПРЕМА ОСНОВЕ

Избор предива према намени тканине. Премотавање и сновање основе (ширинско сновање, сновање у пантљикама). Постављање основе на разбој, врсте увода и увођење основе у ните и брдо.

ПРИПРЕМАЊЕ ПОТКЕ

Избор предива према намени тканине. Премотавање потке.

ПРУГАСТА ТКАНИНА

Израда тканих узорака применом основних преплетаја.

КАРО ТКАНИНА

ТКАЊЕ НА РУЧНОМ РАЗБОЈУ СА ПОДНОШКАМА

Технички прорачун за практичну реализацију ткања на ручном разбоју. Припрема основе, припрема потке, ткање.

НАРОДНЕ ТЕХНИКЕ ТКАЊА

Израда тканих узорака (кличана, узев, пребор, сумак, узлана, пупана, ажур и икат).

НАСТАВА У БЛОКУ
(15 часова практичне наставе)

IV разред
(0+3 часа недељно, 0+96 часова годишње)

УНИКАТНА ТКАНА ОДЕВНА ТКАНИНА

Израда узорака на задату тему комбиновањем различитих преплетаја и народних техника ткања.

ТКАНА ДЕКОРАТИВНА ТКАНИНА

Израда тканих узорака.

ИЗРАДА ФИЛЦА**ЖАКАР ТКАНИНА**

Принцип рада жакар разбоја. Израда идејног решења и ткачке шеме.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржај предмета ткање текстила реализује се кроз теоријска предавања уз неопходну употребу аудиовизуелних приказа, демонстацију и дискусије. Већи део програма реализује се кроз практичан индивидуалан или тимски рад на задацима.

Задаци које ученици релизују подразумевају примену знања и вештина стручних предмета: преплетаји тканина, технологија текстила, обликовање текстила.

На предмету ткање текстила, задаци који се реализују у четвртом разреду захтевају креативну практичну примену и знања стечена у оквиру предмета преплетаји тканина, технологија текстила, обликовање текстила и обликовање одевања.

ПРЕДМАТУРСКА ПРАКСА

IV разред
(60 часова у блоку годишње)

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ГРАФИКЕ

ЦРТАЊЕ И СЛИКАЊЕ

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у I, II, III IV разреду образовног профила техничар дизајна амбалаже.

I разред
(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

II разред
(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

ФОТОГРАФИЈА

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у II разреду образовног профила ликовни техничар.

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње, 20 часова у блоку)

ПИСМО

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у II и III разреду образовног профила техничар дизајна амбалаже.

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње, 20 часова у блоку)

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ОБЛИКОВАЊЕ ГРАФИКЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе обликовања графике је стицање функционалних знања о обликовању графике и оспособљавање за самостално дизајнирање графичких решења различитих намена.

Задаци наставе су да ученици:

- буду упознати са основним законитостима графичког обликовања;
- буду оспособљени за самостално ликовно изражавање – стварање, традиционалним и савременим материјалима и техникама у подручју графичког дизајна;
- формирају естетске критеријуме и буду оспособљени за самосталну анализу и естетско процењивање уметничких дела, сопствених и радова других;
- повежу стечена знања и вештине у области графичког дизајна са осталим ликовним подручјима;
- развију критичност, радозналост; склоност да постављају питања, дискутују, изражавају и бране своје ставове;
- буду мотивисани да одступају од рутинских поступака, да елементе искуства и стечена знања реструктуришу и стављају у нове односе, као и да проналазе оригинална решења у свом ликовнографичком изражавању и стварању у подручју графичког дизајна;
- самостално проналазе и систематизују информације из различитих извора;
- буду оспособљени за примену стечених знања и практичних вештина у будућем занимању и свакодневном животу;
- развију и унапреде креативност кроз посматрање, опажање, визуелно мишљење, дивергентно мишљење, емоције, машту, координацију ока и руке;
- буду мотивисани да допринесе естетском и луктурном начину живљења у свом природном и друштвеном окружењу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+6 часова недељно, 0+210 часова годишње + 20 часова у блоку)

ТИПОГРАФСКА КОМПОЗИЦИЈА

Ликовнографичке карактеристике слога, вредности слога постигнуте белим, полуцрним и црним слогом. Тонске вредности постигнуте различитом густином и величином слова у слогу; позитив и негатив слог.

Пројектовање и извођење композиције од иницијала и осталих пратећих типографских елемената; једнобојна и двобојна решења у формату 35x26 cm.

Ликовнографичке вредности наслова, наднаслова, поднаслова, међунаслова и слога. Њихова композициона, функционална и стилска веза са осталим типографским елементима.

Пројектовање и извођење композиције од слога, иницијала, наднаслова, наслова, поднаслова, међунаслова и осталих пратећих типографских елемената. Једнобојна и вишебојна решења у формату 35x26 cm.

Пројектовање и извођење типоколажа у формату 50x30 cm.

(Типографска интерпретација задатог појма).

ЛИКОВНОГРАФИЧКА КОМПОЗИЦИЈА

Упознавање са системима пропорционалног увећавања и смањивања формата – аналитичка и графичка метода.

Пројектовање и извођење композиције од површина означених црнобелим линијама и површинама уз употребу правилног линеарног растера без укрштања уз добијање шест до седам тонова у формату 33x33 cm.

Пројектовање и извођење композиције која се добија од пропорционално умањене композиције која се огледалским окретањем трансформише у нову симетричну композицију и изводи се са четири растера: правилнимлинеарним без укрштања, линеарним са укрштањем, правилним тачкастим и слободним растером у формату 33x33 cm.

Пројектовање и извођење композиције са огледалским окретањем употребом валера једне боје у формату 33x33 cm.

Пројектовање и извођење композиције са огледалским окретањем као вишебојно решење у формату 33x33 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКА КОМПОЗИЦИЈА ЗНАКА

Компоновање и извођење знака стилизацијом реалног облика из света фауне и флоре кроз неколико фаза до знака и презентацијом рада у формату 70x50 cm.

Пројектовање и извођење покретне ТВ најавне или одјавне шпике. Састоји се од шест најкарактеристичнијих покрета са пратећом типографијом и презентацијом рада у формату 70x50 cm.

ПРОЈЕКТОВАЊЕ И ИЗВОЂЕЊЕ ПОКРЕТНЕ ТВ НАЈАВНЕ ИЛИ ОДЈАВНЕ ШПИЦЕ

Састоји се од шест најкарактеристичнијих покрета са пратећом типографијом и презентацијом рада у формату 70x50 cm.

НАСТАВА У БЛОКУ

(20 часова)

Рад на задацима и пројектима.

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње + 60 часова у блоку)

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ НАЛЕПНИЦЕ

Пројектовање и извођење рекламне налепнице за одговарајући производ широке потрошње, са свим одговарајућим потребним елементима. Двобојна и вишебојна решења различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЕТИКЕТЕ

Пројектовање и извођење рекламне етикете за одговарајуће производе широке потрошње са свим потребним одговарајућим елементима.

Вишебојна решења различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ОГЛАСА

Пројектовање и извођење огласа из рекламнопропагандне области. Оглас треба да садржи наслов – слоган, илустрацију, пратећи текст и све потребне податке о оглашивачу–заштитни знак, логотип, адресне податке. Вишебојна решења различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ АМБАЛАЖНЕ ХАРТИЈЕ И КЕСЕ

Пројектовање и извођење амбалажне хартије и кесе, уједначених стилских и графичких вредности уз све потребне одговарајуће елементе. Две боје и преклопи тих боја, решења стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ШАУКАРТОНА

Пројектовање и извођење шаукартонa из области рекламно пропагандног плаката. Вишебојна решења шаукартонa различитих формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ РАЗГЛЕДНИЦЕ, ЧЕСТИТКЕ, ЛЕТАКА

Пројектовање и извођење из различитих области.

Вишебојна, обострана штампа различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ CD ОМОТА

Пројектовање и извођење комплет омота за компакт диск из различитих области. Вишебојна решења стандарних формата.

НАСТАВА У БЛОКУ

(60 часова)

Рад на задацима и пројектима.

IV разред

(0+7 часова недељно, 0+224 часа годишње)

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЗАШТИТНОГ ЗНАКА

Пројектовање и извођење заштитног знака за одређене фирме или манифестације. Знак се пројектује и изводи у варијантама конструкције, позитиву, негативу, боји, пластично решење и као три пропорционална решења смањења. Једнобојна и двобојна решења у стандарним форматима.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЛОГОТИПА

Пројектовање и извођење логотипа уз заштитни знак. Логотип се пројектује у позитиву, негативу и три различита смањења. Једнобојна и двобојна смањења стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ НОВИНСКОГ ОГЛАСА И ТВ ТЕЛОПА

Пројектовање и извођење огласа из рекламно пропагандне области.

Оглас треба да садржи све потребне елементе стандарног огласног решења. Вишебојна решења различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЗИДНОГ КАЛЕНДАРА

Пројектовање и извођење типског листа зидног календара. Лист треба да садржи илустрацију, календарски део за један, два или највише три месеца и све потребне податке о оглашивачу на календару. Вишебојна решења различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПРОСПЕКТА

Пројектовање и извођење шест или осам страна проспекта са свим одговарајућим елементима проспекта. Вишебојна решења различитих стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПОСЛОВНИХ ПАПИРА

Пројектовање и извођење примене знака и логотипа са одговарајућим функционалним подацима на пословним папирима. Пројектовање и извођење пословног писма, коверте, мапе – фасцикле и визит карте.

Вишебојна решења стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПРИМЕНЕ ЛИКА ФИРМЕ НА РАЗНОРОДНИМ ЕЛЕМЕНТИМА

Функционална примена знака и логотипа са одговарајућим елементима на различитим задацима. Вишебојна решења стандарних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ГОДИШЊЕГ ИЗВЕШТАЈА / КАТАЛОГА /

Пројектовање и извођење каталога обима – прва и последња страна корица и четири типске странице са свим потребним елементима.

Вишебојна решења различитих стандарних формата.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У току изучавања програма највећи део треба реализовати преко конкретних задатака у оквиру којих се ученици оспособљавају за самосталан рад, тимски рад и графичко обликовање у свим основним областима графичког обликовања.

Излагање треба да буде фронтално. Ученици, преко уводних предавања, општих или предавања везаних за одређене задатке, уз коришћење визуелних средстава карактеристичних за програмску материју, односно јединицу, треба да се упознају са битним карактеристикама, проблемима и могућим начинима њиховог решавања. Након тога треба да следе задаци који могу бити и индивидуални, заједнички или групни, што зависи од сложености наставне материје, односно, задатка.

При постављању задатака мора се водити рачуна да је његов превасходни циљ увођење ученика у решавање проблема из праксе, односно да буде заступљена она проблематика са којом ће се ученици сусретати на радном месту. У свим задацима у којима се појављују нови појмови, морају се јасно објаснити.

Треба водити рачуна да сложеност задатака буде поступна, да одговара узрасту ученика. Приликом извођења задатака треба настојати да ученици користе све технике извођења и сва техничка помагала, као што су апликативни рачунарски програми за обраду слике и вектора, за савремено извођење графичких радова.

При реализацији програма треба се ослањати на знања која су ученици стекли у оквиру предмета теорија форме, цртање и сликање, писмо, фотографија и штампе и графички дизајн.

Сваки задатак, да би се успешно реализовао, треба да садржи обавезне и тачно одређене ликовноестетске захтеве, прецизно разрађену методологију рада, наведене све техничкотехнолошке захтеве.

Практични део наставе треба да се преплиће са теоријским, да га допуњује, илуструје и утврђује.

За решавање задатака ученици треба да користе читав низ информација добијених било кроз медије, глобалну мрежу или из штампаног материјала, зато је потребно развијати сталан критичан однос ученика и смисао за селективност информација.

Рад са ученицима треба да буде индивидуалан.

У току рада на пројектовању задатка потребно је фронтално и индивидуално кориговати опште, групне или индивидуалне недостатке на пројекту или давати потребна допунска објашњења која су у оваквој врсти наставне праксе неопходна. Сви задаци од пројектовања — скице, преко цртежа изведеног, пројекта, техничких цртежа и остале техничкотехнолошке документације, треба да имају и одређено време у оквиру кога их треба успешно реализовати. Тако ће се постићи да сваки ученик усклади темпо рада и научи да рационално користи време дато за обављање одређеног задатка. Због тога су потребне сталне интервенције професора и праћење рада сваког ученика по фазама задатка.

Обратити пажњу на склоност ученика за начин пројектовања, индивидуалне идеје, начин и извођење задатка или технику извођења. Посебну пажњу такође треба обратити хендикепираним ученицима.

Треба развијати личне афинитете сваког ученика за посебно ликовно осећање које је ван уобичајених норми, односно просека.

По обављеном задатку, односно једног или више задатака, потребно је да се заједничком анализом ученика и професора, путем дијалога дође до утврђених вредности и идејноликовних и техничкотехнолошких детаља задатка одређене програмске јединице. Оваквом анализом ученици се оспособљавају да самостално и стручно посматрају и анализирају и свој и туђи пројекат и доносе одређене закључке.

ГРАФИКА КЊИГЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе графика књиге је стицање функционалних знања о обликовању књига различитих области.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени за ликовнографичко и типографско обликовање књига из различитих области: белетристике, поезије, научне и образовне литературе и свих других области литературе;
- овладају техником и технологијом обликовања књиге.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ (КАО СЛОВНО РЕШЕЊЕ)

Књига из области поезије и белетристике. Пројектовање и извођење корица, насловне стране и две типске странице са свим потребним елементима. Једнобојна и двобојна решења књига различитих стандардних формата.

ЛИКОВНО ГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЧАСОПИСА ИЛИ ЛИСТА

Часописи различите садржине или листови различите садржанске тематике са ређом периодиком. Пројектовање корица и две типске странице часописа или насловне стране, листови, са комплетним извођењем. Двобојна и вишебојна решења различитих стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ

Уџбеници и приручници. Пројектовање и извођење корица насловне стране и две типске странице са свим потребним елементима. Вишебојна решења књиге различитих стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ

Пројектовање и извођење корица и две типске странице са свим потребним елементима. Вишебојна решења џепне књиге стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КАТАЛОГА МОНОГРАФИЈЕ

Каталог монографија из области науке и уметности. Пројектовање и извођење корица, насловне стране и четири типске странице са свим потребним елементима. Вишебојна решења различитих стандардних формата.

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ (КАО ТИПОГРАФСКО РЕШЕЊЕ)

Књига из области поезије и прозе. Пројектовање и извођење корица, насловне стране и две типске странице са свим потребним елементима. Једнобојна и двобојна решења различитих стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ

Књига из области прозе, као типско решење за целокупна дела једног аутора. Пројектовање и извођење корица, нултог табака и две типске странице са свим потребним елементима. Вишебојна решења књига различитих стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ

Књига из области прозе и поезије за децу. Пројектовање и извођење корица, насловне стране и две типске странице са свим потребним елементима. Вишебојна решења књиге различитих стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЧАСОПИСА ИЛИ ЛИСТА

Часописи различите садржине или листови различите садржинске тематике са ређом периодиком. Пројектовање корица и две типске странице часописа ил наслоане стране,

листова, са комплетним извођењем. Двобојна и вишебојна решења различитих стандардних формата.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ КЊИГЕ

Монографије. Пројектовање и извођење корица, нултог табака и четири типске странице монографичке. Вишебојна решења монографије различитих стандардних формата.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

При постављању задатака мора се водити рачуна да је његов превасходни циљ увођење ученика у решавање проблема из праксе, односно да буде заступљена она проблематика са којом ће се ученици сусретати на радном месту. У свим задацима у којима се појављују нови појмови, морају се јасно објаснити.

Треба водити рачуна да сложеност задатака буде поступна, да одговара узрасту ученика. Приликом извођења задатака треба настојати да ученици користе све технике извођења и сва техничка помагала, као што су апликативни рачунарски програми за обраду слике и вектора, за савремено извођење графичких радова.

Сваки задатак, да би се успешно реализовао, треба да садржи обавезне и тачно одређене ликовноестетске захтеве, прецизно разрађену методологију рада, наведене све техничкотехнолошке захтеве.

Практични део наставе треба да се преплиће са теоријским, да га допуњује, илуструје и утврђује.

За решавање задатака ученици треба да користе читав низ информација добијених било кроз медије, глобалну мрежу или из штампаног материјала, зато је потребно развијати сталан критичан однос ученика и смисао за селективност информација.

Рад са ученицима треба да буде индивидуалан.

Треба развијати личне афинитете сваког ученика за посебно ликовно осећање које је ван уобичајених норми, односно просека.

По обављеном задатку, односно једног или више задатака, потребно је да се заједничком анализом ученика и професора, путем дијалога дође до утврђених вредности и идејноликовних и техничкотехнолошких детаља задатка одређене програмске јединице.

ПЛАКАТ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе предмета плакат је оспособљавање за дизајн и израду плаката.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају традиционалним и савременим техникама обликовања плаката;
- буду оспособљени за самостално дизајнирање плаката различитих садржина и намене;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију стваралачко мишљење, визуелно опажање и памћење, естетске критеријуме, моторику, истрајност и одговорност;
- буду мотивисани за самостално истраживање, експериментисање, проналажење и коришћење информација из различитих извора и праћење савремених трендова и технолошких достигнућа;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне околине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+5 часова недељно, 0+175 часова годишње)

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Једна боја – валерско решење и типографија.

Тема слободна. Формат – 35x50 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

2 боје и преклоп – валерско решење и типографија.

Тема – геометријска тела у простору. Формат – 50x70 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Матријализација – пун колор и типографија.

Тема – слободна. Формат – 50x70 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Словнотипографско решење без илустрације, пун колор

Тема слободна. Формат – 50x70 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Употреба фотографије; пун колор и типографија.

Тема – слободна. Формат – 50x70 cm.

IV разред

(0+5 часова недељно, 0+160 часова годишње)

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Словно типографско решење, пун колор, извођење и реализација у Photoshopu

Тема из области културе. Формат – 35x50 и 50x70 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Извођење и реализација у Photoshopu.

Тема из области туризма, здравства и спорта. Формат – 50x70 и 70x100cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Извођење и реализација у Photoshopu или сликана студија.

Тема из области културе. Формат – 50x70 и 70x100cm .

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Извођење и реализација у Photoshopu или сликана студија.

Тема из области екологије. Формат – 50x70 cm.

ЛИКОВНОГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ПЛАКАТА

Извођење и реализација у Photoshopu или сликана студија.

Тема из области пропагандних манифестација. Формат – 50x70 cm.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

При постављању задатака мора се водити рачуна да је његов превасходни циљ увођење ученика у решавање проблема из праксе, односно да буде заступљена она проблематика са којом ће се ученици сусретати на радном месту. У свим задацима у којима се појављују нови појмови, морају се јасно објаснити.

Треба водити рачуна да сложеност задатака буде поступна, да одговара узрасту ученика. Приликом извођења задатака треба настојати да ученици користе све технике извођења и сва техничка помагала, као што су апликативни рачунарски програми за обраду слике и вектора, за савремено извођење графичких радова.

Сваки задатак, да би се успешно реализовао, треба да садржи обавезне и тачно одређене ликовноестетске захтеве, прецизно разрађену методологију рада, наведене све техничкотехнолошке захтеве.

Практични део наставе треба да се преплиће са теоријским, да га допуњује, илуструје и утврђује.

За решавање задатака ученици треба да користе читав низ информација добијених било кроз медије, глобалну мрежу или из штампаног материјала, зато је потребно развијати сталан критичан однос ученика и смисао за селективност информација.

Рад са ученицима треба да буде индивидуалан.

Треба развијати личне афинитете сваког ученика за посебно ликовно осећање које је ван уобичајених норми, односно просека.

По обављеном задатку, односно једног или више задатака, потребно је да се заједничком анализом ученика и професора, путем дијалога дође до утврђених вредности и идејноликовних и техничкотехнолошких детаља задатка одређене програмске јединице.

ТЕХНОЛОГИЈА ШТАМПЕ

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у III разреду образовног профила техничар дизајна амбалаже.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ПРЕДМАТУРСКА ПРАКСА

IV разред

(60 часова у блоку годишње)

Образовни профил: ТЕХНИЧАР ДИЗАЈНА ЕНТЕРИЈЕРА И ИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА

ЦРТАЊЕ И СЛИКАЊЕ

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у I, II, III и IV разреду образовног профила техничар дизајна амбалаже. Програм прилагодити постојећем броју часова.

I разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

II разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

III разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње)

IV разред

(0+3 часа недељно, 0+96 часова годишње)

ФОТОГРАФИЈА

Садржаји овог предмета (вежбе) идентични су са садржајима истог предмета у II разреду образовног профила ликовни техничар.

I разред

(0+1 час недељно, 0+35 часова годишње, 30 часова у блоку)

ПИСМО**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе је оспособљавање ученика за стваралачко изражавање разноврсним калиграфским и типографским облицима словних знакова.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну знања о развоју калиграфије и типографије од првог знака до савременог фонта;
- буду оспособљени за представљање различитих композиционих форми и примера писма, за примену стечених знања и вештина у савременом дизајну и за самостално креирање у свим областима дизајна;
- формирају и унапреде естетске критеријуме, стваралачко и критичко мишљење, визуелно опажање и памћење, мотивацију и истрајност у раду;
- буду оспособљени за самостални и тимски рад;
- формирају позитиван став према процесу уметничког стварања и очувању уметничких творевина, националне и светске културне баштине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА**II разред**

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД, РАЗВОЈ ПИСМА, КАЛИГРАФИЈА И ЊЕНА ПРИМЕНА

ПРИБОР И МАТЕРИЈАЛ

Све о прибору и материјалу са којим се и на коме се пише.

ВЕЖБЕ ПОТЕЗА, ПРАВИЛНО ДРЖАЊЕ И ВОЂЕЊЕ ПЕРА

ПИСМО КАПИТАЛА

Пропорције и редослед потеза, костур капитале.

КАПИТАЛА

Писање слова са правилним размаком и серифима.

КОМПОНОВАЊЕ ТЕКСТА

Правилно постављање. Размак између слова, речи и редова.

ХУМАНИСТИЧКИ РЕНЕСАНСНИ КУРЗИВ

Писање слова, текста, правилан размак између слова, речи и редова.

ЋИРИЛИЧНИ КУРЗИВ

Писање слова, текста, правилан размак између слова, речи и редова.

ПИСМО: ЋИРИЛИЧНИ УСТАВ

Писање слова и текста, правилан размак између слова, речи и редова.

НАЦРТНА ГЕОМЕТРИЈА**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе нацртна геометрија је стицање функционалних знања и вештина представљања пројекција тродимензионалних предмета.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени да приказују просторне форме ортогоналним пројекцијама и да једноставно и брзо решавају просторне проблеме;
- усвоје аналитички приступ и развију логичко и критичко мишљење.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА**II разред**

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

МЕСТО И ЗАДАТАК НАЦРТНЕ ГЕОМЕТРИЈЕ

Појам ортогоналне пројекције као изгледа у датом правцу.

Најужа обавештења о косој и централној пројекцији – перспективе, као о пројекцијама које се добијају пројектовањем на ликован.

Обавештење о значају и историјату централне пројекције – перспективе, њена улога у сликарству, цртању и архитектури.

ОРТОГОНАЛНА ПРОЈЕКЦИЈА

Две ортогоналне пројекције краће назване по оснивачу модерне нацртне геометрије

Госпару Монжу – Монжов пар.

Координатни систем у простору, његове ортогоналне пројекције.

Координате и пројекције тачке.

Тачка у произвољном положају.

Тачка у специјалном положају.

Приказивање једноставних предмета у Монжовом пару.

Пројекција коске.

Пројекција квадра.

Пројекција пирамиде.

Примери за вежбу.

ПРАВА И ДУЖ У МОНЖОВОМ ПАРУ

Произвољни положај правих и дужи.

Специјални положај правих и дужи.
Продори правих кроз координате основа.
Примери за вежбу.

ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

Појам трансформације – добијање нове ортогоналне пројекције из Монжовог пара, или једне ортогоналне пројекције и допунских нумеричких или графичких података о објекту. Предаваће се само једнострука трансформација: нов поглед паралелан са Π_2 , тако да нова пројекција са постојећом I или II пројекцијом чини Монжов пар.

Координатна трећа пројекција бокоцрт, пројекција спарена са II координатном пројекцијом.

Страноцрт – произвољна III пројекција.
Хаузнерово (ђачко) правило за трансформацију тачке.
Примери за вежбе.

ПРАВА ВЕЛИЧИНА ДУЖИ И ПРАВЕ ПОМОЋУ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

Налажење праве величине задате дужи.
Наношење задате дужине на дату праву.
Налажење праве величине ивесе тела.
Обарање дужи (скраћена трансформација).
Примери за вежбу.

РАВАН

Одређеност равни тачкама и правама.
Трагови равни.
Координате равни.
Пројекције трагова равни.
Равни у специјалном положају.
Пројекције трагова равни у специјалном положају.
Налажење трагова равни задатих тачкама и правама.
Примери за вежбу.

ПРЕСЕЧНИЦА (ПРЕСЕЧЕНА ПРАВА) РАВНИ

Пројекције пресечнице равни у произвољном положају.
Пројекције пресечнице равни у специјалном положају.
Паралелне равни.
Примери за вежбу.
Тачка на трагу равни пре и после ротације (обарања).
Права у равни пре и после обарања.
Произвољна права у равни пре и после обарања.
Тачка у равни пре и после обарања.

ПРЕСЕЦИ

Пресеци равни и једноставних геометријских тела (примитива).

ПРОДОРИ

Продори тела кроз тело (примитива) са израдом мреже.

КОТИРАНА ПРОЈЕКЦИЈА

Пројекција тачке.
Пројекција изохипса.
Пројекција профила.

Примери за вежбу.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Целокупна настава се изводи у прилагођеној специјализованој просторији школе, практичним вежбама. Настава је интегрална и састоји се од предавања, практичног рада, утврђивања пређеног градива, пропитивања, оцењивања, увежбавања израде самосталних задатака, коришћења уџбеника и рачунара, корелације са релевантним предметима и др.

ПЕРСПЕКТИВА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за визуелно приказивање облика и простора у перспективи, традиционалним и савременим медијима и техникама.

Задаци наставе су да ученици:

- развију стваралачки приступ у решавању ликовноестетских и функционалних задатака;
- развију одговорност према раду и смисао за рационално коришћење енергије, материјала и времена;
- буду оспособљени за презентацију пројеката;
- буду мотивисани за континуирано самообразовање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње)

УВОД У ПРЕДМЕТ

Упознавање ученика са задацима предмета, његовом садржином и планом и начином његове реализације. Кратак историјски преглед развоја перспективе.

НАЦРТНА ГЕОМЕТРИЈА

Понављање дела градива из нацртне геометрије, обнављање дефиниција и општих појмова: тачке, праве, равни, координатног и квадратног система, паралелне – ортогоналне, косе и централне пројекције итд.

ЕЛЕМЕНТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

- Очна тачка и недоглед — фокус.
- Посматрани предмет.
- Пројектна раван — ликораван.
- Хоризонт, линија хоризонта и раван хоризонта.
- Дистантни круг и дистантна тачка.

ПЕРСПЕКТИВНЕ СЛИКЕ

Тачке, праве, равни. Видни угао и видно поље.

МЕТОДЕ ЦРТАЊА ПЕРСПЕКТИВНИХ СЛИКА

Методе упоредног зрака и упрошћене контуре – фронтална и утаона перспектива површина – простих и сложених геометријских слика и круга, помоћу осам тачака и сл.

ТЕЛО У ПЕРСПЕКТИВИ

Одређивање праве величине – висине и њихово преношење у перспективну слику– простор.

ПЕРСПЕКТИВНА СЛИКА ПРОСТОРА**МЕТОДЕ ЦРТАЊА ПЕРСПЕКТИВНИХ СЛИКА**

Метода координатног система.

Површина (једноставније и положене геометријске слике, круг итд.) у перспективи.

ПЕРСПЕКТИВА СЛОЖЕНЕ ФОРМЕ – ПРЕДМЕТА**ПЕРСПЕКТИВА СЛИКА ПРОСТОРА****ТЕЛО У ПЕРСПЕКТИВИ – употребни предмет**

Сопствена и бачена сенка.

ПЕРСПЕКТИВНА СЛИКА ПРОСТОРА

Бачена и сопствена сенка. Паралелно и централно осветљење.

ВЕЖБА**ПЕРСПЕКТИВНЕ СЛИКЕ ПРЕДМЕТА**

Линеарна перспектива са слободнијом презентацијом детаља.

Колористичка студија.

ПЕРСПЕКТИВНЕ СЛИКЕ ПРОСТОРА

Колористичка студија.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Садржај програма се остварује теоретским објашњењима, цртањем, показивањем на табли и вежбама. Градиво се увежбава цртањем у оловци једноставнијих вежби (слика, предмета), затим, туширањем цртежа на хамеру и студијама у боји – различитим комбинованим техникама и употребом одговарајућих рачунарских програма. Поред техничког прибора максимално користити и слободоручни цртеж.

ТЕХНИЧКО ЦРТАЊЕ**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе техничког цртања је овладавање графичком обрадом конструктивних и осталих цртежа у пројекту који су прилагођени постојећим стандардима.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени да правилно употребљавају прибор за цртање;
- употребљавају посебне геометријске конструкције које су важне за техничке цртеже и пројектовање;
- развију уредност, тачност и систематичност у раду;
- своје просторне замисли презентирају у графички стандардизованом облику и да унапред процене сложеност таквог задатка.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+2 часа недељно, 0+70 часова годишње + 20 часова у блоку)

МАТЕРИЈАЛИ И ПРИБОР

Формати и врсте папира.
 Врсте прибора за цртање.
 Појам размере и конструисање размерника.

ОСНОВНА ЗНАЊА

Врсте линија, примена.
 Врсте техничких цртежа.
 Скице.
 Цртеж.
 Копија.
 Детаљни цртеж.
 Радионички цртеж.

УПОТРЕБА ПРИБОРА I

Цртање оловком.

УПОТРЕБА ПРИБОРА II

Извлачење у тушу.
 Извлачење у бојама.

УПОТРЕБА ПРИБОРА III

Употреба шаблона.
 Употреба трансфер материјала.

УПОТРЕБА ПРИБОРА II

Употреба шестара за цртање кружнице и кружних лукова.
 Гарнитура шестара.

ГЕОМЕТРИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ПРАВИМ ЛИНИЈАМА

Паралелне, управне и праве под 45° , 30° и 45° .
 Диметрала углова и дужи, деоба дужи.
 Конструисање правилних полигона.

ГЕОМЕТРИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА КРУЖНИЦАМА

Конструкције кружнице и кружних лукова под задатим условима.
 Прелазни кружни лукови.

ГЕОМЕТРИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА КЕНИКАМА (КРИВАМА 2°)

Дефиниције елипсе, хиперболе и параболе.
 Конструкција елипсе када су познате осовине.
 Конструкција елипсе када су познати коњуговани пречници.
 Конструкције хиперболе.
 Конструкције параболе.

ПИСМО

- Стандарди техничког писма.
- Употреба шаблона за слова.
- Употреба трансфер технике.

МАШИНСКО ТЕХНИЧКО ЦРТАЊЕ

- Врсте пројекција.
- Приказ предмета ортогоналним пројекцијама.
- Процеси и прекиди тела.
- Котирање.
- Аксонometriјске пројекције.
- Примена елипсе у аксонometriји (пројекција кружнице).

ПРОЈЕКТНИ ЕЛАБОРАТ (6)

- Комплетирање пројекта.
- Заглавље.
- Копирање.
- Савијање цртежа и форма А.
- Повезивање и прошивање елабората.
- У току школске године ученици раде десет графичких радова у тушу на формату 300/300 mm.

НАСТАВА У БЛОКУ

(20 часова)

ВЕЖБАЊЕ**НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)**

При извођењу наставе предмета техничко цртање потребно је да се свака наставна јединица повеже и усклади са вежбом која се ради на одговарајућем материјалу са потребним техничким прибором.

Свака наставна јединица подразумева обраду новог градива и утврђивање и примењивање стечених знања и умења. Ученици морају да добију на часу потпуне и јасне одговоре из теме и области техничког цртања која је на часу обрађивана.

Графичке радове ученици раде у школи, а вежбе, које су потребне за побољшање квалитета рада, дају се као домаћи рад.

Потребно је да сваки час има заједничке фазе (устаљени део) у настави и то:

- уводни део,
- главни део,
- графички рад,
- закључак рада на часу и
- домаћи задатак.

Много знања и умења из техничког цртања, као, на пример представљање тродимензионалног предмета на цртежу, за ученике представља апстрактно мишљење и зато је потребно да се у настави, ради очигледности, користе разне шеме, цртежи и модели, како би ученици лакше усвојили ове садржаје.

За време излагања, наставник може да црта на табли објашњавајући садржаје део по део. На овај начин ученици боље схватају цртеж, поступност при његовој изради, односно ученици виде како настаје цртеж, а самим тим и боље схватају и лакше раде.

Градиво треба обновљати стално, јер област која се обрађује захтева константно продубљивање и обновљање, а тиме се и градиво повезује у једну целину ради добијања систематичног знања које ученици дуже памте.

ТЕОРИЈА ДИЗАЈНА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе теорија дизајна је стицање функционалних знања о теорији и методологији дизајна.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну увид у порекло, развој, улогу и значај индустријског дизајна;
- стекну функционална знања из методологије индустријског дизајна;
- самостално повежу и примене стечена знања у настави ужестручних предмета;
- буду мотивисани на континуирано истраживање и самоусавршавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

IV разред

(1+0 часова недељно, 32+0 часова годишње)

ИНДУСТРИЈСКИ ДИЗАЈН — СТВАРАЛАЧКА ДИСЦИПЛИНА

Порекло термина дизајн и његов развој. Индустријски дизајн као појам квалитета производа. Дефиниција индустријског дизајна. Теоретичари дизајна. Номенклатура индустријског дизајна.

ПРОФЕСИЈА: ИНДУСТРИЈСКИ ДИЗАЈНЕР

Обележја професије и одговорности индустријског дизајнера.
Тимски рад.

ФОРМА И САДРЖАЈ

Појам форме. Појам садржаја.

Историјски токови односа форме и садржаја. Принцип форме. Јединство принципа форме. Карактеристичне врсте форме предмета.

ИЗРАЖАЈНА СРЕДСТВА

Материјал и поступак израде. Врсте материјала.

Постанак боје и њен значај као изражајног средства. Асоцијативна вредност боја.
Орнамент као изражајно средство.

ФОРМАТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ ДИЗАЈНА

Функција. Естетски фактор. Људски фактор, ергономија. Економски фактор.

МЕТОДОЛОГИЈА ИНДУСТРИЈСКОГ ДИЗАЈНА

Програмирање.

Аналитичка фаза – прикупљање чињеница. Креативна фаза.

Фаза реализације. Фаза опсервације.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Теоретском анализом основних елемената у процесу саварања треба развијати креативни однос ученика према дизајну и свест о усклађивању појединачних вредности са стваралачком логиком њихове неминовне синтезе. Ученике треба оспособити да комплексно

прилазе решавању проблема дизајна. Сва теоретска излагања треба да прате одабрани примери из праксе како би ученици схватили интердисциплинарни приступ дизајну и његове суштинске вредности.

СТИЛСКИ ЕНТЕРИЈЕР

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе стилски ентеријер је стицање функционалних знања о карактеристикама стилова и епоха у архитектури и дизајну.

Задаци су да ученици:

- стекну свеобухватна знања о стилским карактеристикама ентеријера;
- развију одговорност за извршавање задатака, смисао за рационално коришћење енергије, материјала и времена и смисао за критичко процењивање и вредновање;
- буду упућени како да стечена знања примене у решавању задатака из струке;
- развију интересовање за проширивање и продубљивање знања из ове области, за самообразовање и стваралачки рад.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

IV разред

(1+0 часова недељно, 32+0 часова годишње)

УВОД У ИСТОРИЈУ СТИЛОВА

СТАРИ ВЕК

Египатски стил. Критскомикенски стил. Грчки стил – дорски, јонски и коринтски стил. Римски стил.

СРЕДЊИ ВЕК

Византијски стил. Романски стил. Готски стил (са стилем ране копљасте, зракасте и пламене готике).

РЕНЕСАНСА

Стил тречента. Стил кватрочента. Стил чинквечента.

БАРОК

Стил Луја XIII. Стил Луја XIV.

РОКОКО

Стил режанс. Стил Луја XV. Стил Луја XVI.

НЕОКЛАСИЦИЗАМ

Стил директоар. Амбир стил.

XIX век

Стил рестаурације. Стил Луја Филипа. Бидермајер Стил. Стил другог ампира.

СТИЛ 1900. година. СТИЛ 1920. година

СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ФАЗЕ РАЗВОЈА САВРЕМЕНЕ АРХИТЕКТУРЕ И НАМЕШТАЈА

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Садржаје реализовати савременим наставним методама уз коришћење доступних аудиовизуелних средстава. Излагање употпунити релевантним визуелним примерима. Указати ученицима на друштвеноисторијску условљеност стилова. Подстицати ученике на самостално проналажење, систематизовање и коришћење података из различитих извора. Остварити хоризонталну и вертикалну корелацију са ужестручним предметима и садржајима општеобразовних предмета са којима је корелација могућа.

ПРОЈЕКТОВАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе пројектовања је оспособљавање за израду идејних и извођачких пројеката.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени за разраду пројект– техничких цртежа и детаља за радионицу и за израду комплетне техничке документацијеизвођачког програма дизајна;
- повежу и примене стечена знања у настави других предмета и будућем занимању;
- унапреде естетске критеријуме;
- формирају одговоран однос према раду.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње + 30 часова у блоку)

ПРЕЗЕНТАЦИЈА ПРЕДМЕТА

Стручно цртање са елементима дизајна.

Вежбање техника представљања и упознавање са разнородним категоријама.

ИЗРАДА ИДЕЈНОГ ПРОЈЕКТА

Комбиновање стечених знања за израду идејног пројекта задатог елемента дизајна или микроурбанизма.

АКСОНОМЕТРИЈА

Проучавање приказивања решења о аксонометрији. Размере и скраћења.

ИЗВОЂАЧКИ ПРОЈЕКАТ

Израда извођачког пројекта по утврђеном идејном решењу са детаљима радионичних цртежа.

МОДУЛАРНИ СИСТЕМИ

НАСТАВА У БЛОКУ (30 часова)

РАД НА ЗАДАЦИМА И ПРОЈЕКТИМА

IV разред (0+3 часа недељно, 0+96 часова годишње)

Елементи синтезе (форме и функције) намештај, опрема (покретном, непокретном, специјалном), форма и функција тзв. отворених градских миниурбанистичких целина (пјачета, тржница...) и објеката као што су клупа, жардинијера, декоративна расвета за отворене просторе, телефонске кабине, надстрешнице, рекламни панои, јавни часовници, вишенаменски киосци и сл.

Рад на конкретним задацима уз потребна теоријска тумачења и упутства о правилној употреби техничких средстава – помагала. Вежбе се састоје у практичном раду на изради пројекта, а наставна јединица корелира са наставом обликовања.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Овај предмет представља увод у пројектовање.

При остваривању програма ученици треба да раде на властитим пројектима уз помоћ наставника.

У четвртном разреду, предмет пројектовање прати наставу обликовања, односно реализацију идеја.

Предвиђене су и ваннаставне активности које би требало да буду у тесној вези са наведеним планом рада.

ОБЛИКОВАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе обликовање је увођење у функционално, рационално и естетско обликовање индустријских производа и објеката микроурбанистичке архитектуре.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени да примењују знања стечена у оквиру ликовних и ужестручних предмета у обликовању простора ради стварања амбијента;
- да самостално и рационално врше избор материјала техничких решења и технологије израде при остваривању својих замисли;
- да стваралачки приступају решавању проблема из ових области струке и за сарадњу са стручњацима различитих профила и потребе развоја и унапређења дизајна;
- формирају одговоран однос према раду при обављању стручних задатака;
- буду мотивисани за целоживотни стваралачки рад и самообразовање;
- буду припремљени за успешан наставак образовања на одговарајућим вишим школама и факултетима.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње + 20 часова у блоку)

Природни систем грађе, конструкције везе и облика у области бионике, као и други системи који су резултат техничких достигнућа.

Примери доброг дизајна, реализовани пројекти и, литература из ове области.

Подела површина применом једног или више елемената уз коришћење могућности просецања и савијања материјала као што су хамер, папир, тањи картон, фолије и сл.

Обликовање површина савијањем засецањем и евентуалним лшљењем савитљивих материјала или хамера ради добијања тродимензионалних решења, примењујући јединствен систем у начину израде.

Репетиција геометријских облика истих или различитих величина ради стварања јединствене композиционе целине коришћењем хамера, картона, фолија и других материјала који се лако могу обрађивати.

Извођење слободне просторне конструкције од једног или више различитих материјала са циљем добијања апстрактног или примењеног модулятора. За реализацију задатака користити елементе од дрвета, пластичне масе, жице, картона, метала и друге материјале који се међусобно могу повезивати лепљењем, лемљењем или другим начином спајања.

Обликовање једноставних употребних предмета и производа без компликованих механизма – једноставни алати, кухињски прибор, баштенски алати, једноставнији комади намештаја и сл.

НАСТАВА У БЛОКУ

(20 часова)

Посета институцијама које се баве обликовањем, пројектовањем или производњом.

Анализа функције облика материјала, свих елемената дизајна, употребних предмета са становишта дизајна.

Организовање стручних семинара из области дизајна са познатим дизајнерима уз активно учешће ученика и наставника.

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње + 30 часова у блоку)

Сложени задаци у области дизајна и потреба за већом координацијом техничких технолошких, ергономских, функционалних и естетских вредности. Стандарди из области апарата, техничких уређаја, електроопреме и др.

Сваки задатак треба да има један наглашен аспект у разради као акценат у смислу дубљег истраживања у области ергономије, техничког структурирања задатака или методологије, презентације пројекта или обликовања у смислу истраживања форме и естетских вредности објекта.

ВЕЖБЕ

Обликовање техничких производа, алата, алатних комплета и гарнитура као што су алати за обраду дрвета, метала, предмета од пластике и других материјала.

Обликовање електропроизвода, апарата за домаћинство – грејалице, вентилатори, пегле, расвета и сл.

Обликовање комплета арматуре за купатила, оков за намештај и грађевинску столарију.

Обликовање кућног и канцеларијског намештаја и опреме.

Обликовање мањих објеката микроурбанистичке архитектуре – корпа за отпатке, клупе, жардинијере, декоративне расвете и сл.

У току треће године ученик треба да реализује најмање четири вежбе обухватајући све фазе од идеје, идејне скице, пројекта, макете или евентуално реализације.

НАСТАВА У БЛОКУ

(30 часова)

Програмски садржаји су идентични са програмским садржајима II разреда или са продубљенијом обрадом тема и анализом сложених предмета индустријског дизајна.

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

Упознавање историјског развоја „куће“ и историјске условљености њеног развоја, као и функције и шеме стана у савременим условима становања, стандарда, прописа итд.

Елементи синтезе (форме и функције) стамбеног простора и намештаја, опреме (покретном, непокретном, специјалном) итд.

Стамбени ентеријер (основа постојећег стања стана, односно кућа за становање, анализа функционаности таквог стана за одређене потребе породице, грађе винске евентуалне измене и измењено грађевинско стање, диспозиција опреме, шеме, карактеристични изгледи, перспективе).

Типски намештај (идејна решења, радионички извођачки цртежи, детаљи конструкције, склопни цртежи, макете и модели за поједине целине као што су елементи предсобља, дејче спаваће и радна соба, спаваћа соба, кухиња, трпезарија, боравак, из области намештаја за становање или канцеларијски намештај, хотелска јединица и сл., из области намештаја за јавне ентеријере. Апарати и уређаји.

Вежбе обухватају истраживање форме и функције материјала, конструктивних детаља, ергономска, економска и технолошка истраживања, усвајање идеја, израде цртежа, макета и евентуалну коначну реализацију.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У другом разреду ученици се поступно уводе у проблеме обликовања.

У трећем и четвртном разреду вежбе се раде у неколико фаза. Почетна фаза обухвата анализу постојећих производа и прикупљање потребних података који су у вези са пројектним задатком, анализу нормативних услова – стандарда, технолошка одређења и друге релевантне чињенице.

У другој фази приступа се изради идејних скица и радних модела и долази до идејног пројекта и модела. Идејни пројекат садржи све техничке и колористичке цртеже из којих се јасно виде сви технички, технолошки, функционални и естетски детаљи.

У трећој фази, а након извршених коректура идејног пројекта, приступа се изради комплетне техничке документације која обухвата пројекције, пресеке, детаље, склопне цртеже, радионичке цртеже и цртеже у боји, као и друга техничка објашњења. Радионички цртежи су прилагођени изради модела у школским радионицама.

У свим фазама од ученика се тражи систематичност у раду, одговоран приступ анализи и истраживању, прецизност и егзактност у изради пројектног задатка.

Почетку сваке вежбе треба да претходи теоретско објашњење сврхе и циља вежбе, начина и метода њеног остваривања. Поред школских радионица треба користити и школску библиотеку, стручну литературу, информисање путем глобалне мреже, као и све јавне и

културне манифестације – изложбе, сајмове итд. које по мишљењу предметног наставника могу бити од користи за одређену методску јединицу или за његово опште ликовно образовање и васпитање.

ГРАЂЕВИНСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе грађевинске конструкције је стицање функционалних знања о грађевинским конструкцијама.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају историјски развој грађевинских наука, њихово богато културно наслеђе и традицију грађења као једног од битних предуслова за наставак те традиције;
- упознају основне грађевинске материјале и технике грађења, конструктивне склопове, основне појмова из статике итд;
- развију способност за квалитетан самосталан и тимски рад, за рационалност, економичност и одговорност у раду.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(0+1 час недељно, 0+35 часова годишње)

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ГРАЂЕВИНСКИХ НАУКА

Теоретско излагање пропраћено илустрацијама, цртежима, примерима, литературом.

ПОДЕЛА ГРАЂЕВИНСКИХ НАУКА

Високоградња, нискоградња и хидроградња. Садржај и проблематика којом се ова наука бави.

ВИСОКОГРАДЊА

Кућа и њен историјски развој. Стан и условљеност његовог развоја (друштвени, културнополитички, социјалноекономски, техничко-технолошки).

ЕЛАБОРАТ

Пројектни задатак (подаци о инвеститору, објекту – грађевински подаци и подаци о земљишту/ локацији, тзв. урбанистички подаци).

Инвестициони програм или идејни пројекат. Инвестиционотехничка документација, главни пројекат, први део.

Инвестиционотехничка документација, главни (извођачки) пројекат, други део.

СИСТЕМИ ГРАЂЕЊА

Класични систем грађења, масивни.

„ИМС" — индустријски монтажни систем грађења.

Мешовити систем грађења.

Начини грађења по системима, њихове добре и лоше особине.

КОНСТРУКТИВНИ СКЛОПОВИ

Једнотрактни, двотрактни, тротрактни, вишетрактни, подужни, попречни, укрштени и мешовити конструктивни склопови и њихове карактеристике.

ДЕЛОВИ ЗГРАДЕ

Стручни називи појединих делова зграде према њиховој улози.

ФУНДИРАЊЕ

Фундирање земљишта и познати облици фундарања (механички и хемијски).
Темељи, облици темеља, материјали за израду и начини израде.

ЗИДОВИ

Упознавање са материјалима са којима се углавном изводе зидови. Начини извођења.
Подела зидова према начину извођења, улози коју имају у оквиру грађевине и материјалима од којих су изведени.

ОТВОРИ У ЗИДОВИМА — ПРОЗОРИ И ВРАТА

Модуларност и привремени технички прописи у избору отвора у зидовима и начини њиховог срачунавања у складу са наменом простора за који се отвор срачунава. Зидарске, модуларне, производне и светле архитектонске мере.

ХОРИЗОНТАЛНИ КОНСТРУКТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗГРАДЕ

Међусpratне конструкције, греде, плоче, серклажи, конзоле. Савладавање распона класичним материјалима – опеком, дрветом и савременим материјалима – армираним бетоном, челичним профилима.

КАНАЛИ У ЗИДОВИМА

Канали за димњаке, канали за инсталације – електричне ПТТ и громобранске, канали за водовод, канализацију и вентилацију итд.

ВЕРТИКАЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Рампе, степеништа, лифтови елеватори. Елементи степеништа, облици и начин срачунавања. Ограде и гелендери.

КРОВОВИ

Врсте кровова и облици – равни кровови и кровови из косих кровних равни. Кровне конструкције и кровни покривачи.

Дрвене кровне коистракције.

Кровови из рогова – прости и кровови на распињаче.

Кровови на рожњаче. Кровови на вешаљке. Решеткасти кровови.

IV разред

(0+2 часа недељно, 0+ 64 часа годишње)

ПРОЗОРИ И ВРАТА

Класични облици израде врата, начини уграђивања и детаљи. Савремени типови врата. Модуларни систем израде грађевинске столарије и браварије.

СТЕПЕНИШТА И ОГРАДЕ

Степеништа, техничка естетска. Степенишне и спољне ограде, као и прописи у вези са њима.

САНИТАРНА ОПРЕМА

Елементи санитарне опреме, избор према функцији, материјалу и боји и начини њиховог уграђивања.

ОБРАДЕ ЗИДОВА — МАЛТЕРИ

Врсте малтера, начин справљања, састав и начин наношења.

ОБРАДЕ ЗИДОВА — ЛАМПЕРИЈЕ

Декоративне и функционалне обраде зидова прерађевинама од дрвета, пластике, папира итд.

ОБРАДЕ ЗИДОВА — КАМЕН, КЕРАМИКА, БЕТОН, СИНТЕТИЧКИ МАТЕРИЈАЛИ

Техничка обрада зидова водонепропусним материјалима, материјали и начини обраде. Естетска обрада зидова. Прописи који регулишу обраду зидова санитарних чворова.

ОБРАДА ПОДОВА — ХЛАДНИ ПОДОВИ

Врсте хладних подова.

Материјали и начини израде – полагања.

ОБРАДЕ ПОДОВА — ПОЛУТОПЛИ ПОДОВИ

Врсте полутоплих подова, материјали и начини полагања.

ОБРАДЕ ПОДОВА — ТОПЛИ ПОДОВИ

Врсте топлих подова, материјали и начини израде – полагања.

ЕЛЕКТРИЧНЕ ИНСТАЛАЦИЈЕ

Расвета, вођење инсталација, распоред разводних ормара.

ГРЕЈАЊЕ И ПРОВЕТРАВАЊЕ

Локално, централно и даљинско грејање. Грејна тела у зависности од енергије, димензије и одређивања положаја у простору. Маскирање грејних тела.

ОПЕКА КАО ДЕКОРАТИВНИ МАТЕРИЈАЛ У ЕНТЕРИЈЕРУ И ЕКСТЕРИЈЕРУ

ВЕЖБА – опеком урадити декоративни зид, стуб, димњачки стуб и капа на класичан начин али у савременој форми.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм се остварује, теоретским излагањем, илустрацијама, цртањем на табли, показивањем примера и презентација, графичким вежбама и посетама градилишту или јавним манифестацијама и изложбама. По завршетку појединих тематских области програм реализовати вежбом.

Све методске јединице важне за успешан рад у четвртом разреду поновити и утврдити.

ПОЗНАВАЊЕ МАТЕРИЈАЛА**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ предмета је стицање функционалних знања из области материјала и оспособљавање за избор оптималних материјала за израду различитих полупроизвода и производа.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају основне сировине за добијање полупроизвода и финалних производа;

- упознају врсте материјала, начин њихове прераде, техничке, технолошке и естетске особине, услове и начине употребе;
- упознају прибор, алат и машине, поступке обраде материјала од ручне обраде, занатске производње до индустријске тј. серијске производње;
- развију еколошку свест о употреби материјала и рационалном коришћењу "отпада";
- стекну навику рационалног коришћења материјала;
- буду оспособљени за самостално коришћење стручне литературе;
- буду мотивисани за целоживотно усавршавање у струци и праћење технолошких достигнућа.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(1 час недељно, 35 часова годишње – теорија и вежбе)

ДРВО

Грађа и хемијски састав дрвета.

Својства дрвета – естетска, физичка, механичка и физичкохемијска.

Врсте дрвета.

Дрвена грађа – обла, резана, цепана, тесана.

Полупроизводи од дрвета – фурнири, шперплоче, панелплоче, иверице, медијапан плоче, лесонит плоче.

Финална обрада дрвета.

Примена дрвета.

КАМЕН

Минерали:

- Особине минерала;
- Подела минерала;
- Важнији представници минерала.

Стене:

- Настанак стена;
- Подела стена;
- Важнији представници седиментних, магматских и метаморфних стена.

Обрада камена

Примена камена.

ВЕЗИВА, МАЛТЕРИ И БЕТОНИ

Везивни материјали.

Цемент – врсте, добијање и примена.

Малтери – врсте, добијање и примена.

Бетони – врсте, добијање и примена.

КЕРАМИКА И ВАТРОСТАЛНИ МАТЕРИЈАЛИ

Сировине за добијање керамике – пластичне и непластичне сировине.

Производња керамике – припрема сировина, обликовање, сушење, глазирање и печење керамичких производа.

Врсте керамичких производа – несинтеровани и синтеровани производи.

Примена керамике.

Сировине за добијање ватросталних материјала.

Производња ватросталних материјала.

Врсте и примена ватросталних материјала.

СТАКЛО

- Сировине за добијање стакла.
- Врсте стакла према хемијском саставу.
- Производња стакла – припрема сировина, топљење, обликовање стаклене масе, завршна обрада стакла.
- Обликовање и примена равног стакла.
- Обликовање и примена шупљег стакла.
- Специјалне врсте стакла.

БОЈЕ

- Подела и врсте боја.
- Састав боја – пигменти, везивна средства, испарљиве супстанце, адитиви.
- Врсте пигмената.
- Примена боја.

ЛАКОВИ И ЛЕПКОВИ

- Лакови – врсте, добијање и примена.
- Лепкови – врсте, добијање и примена.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

- Сировине за добијање пластичних маса.
- Производња пластичних маса – припрема сировина и обликовање производа.
- Обликовање пластичних маса – пресовање, каландрирање, екструдирање, бризгање, дување, распршивање.
- Механичка обрада пластичних маса.
- Термопластичне и термостабилне масе.
- Основне карактеристике пластичних маса.
- Примена пластичних маса.

МЕТАЛИ

- Класификација метала.
- Основне карактеристике метала – физичке, механичке, хемијске и технолошке особине.
- Механичка, површинска и термичка обрада метала.
- Спајање металних делова.
- Гвожђе и челик – добијање, особине и примена.
- Бакар и његове легуре – добијање, особине и примена.
- Алуминијум и његове легуре – добијање, особине и примена.
- Остали важнији метали и легуре.
- Примена метала и легура.

КОМПОЗИТНИ МАТЕРИЈАЛИ

- Грађа композита – матрица и додатак.
- Врсте композита – метални, керамички, полимерни, са додатком честица, са додатком влакана и структурни композити.
- Основна својства композита.
- Примена композита.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Ученике треба упутити да, већ приликом пројектовања, узму у обзир све елементе на основу којих треба да се одреде за одређену врсту материјала. Уз кратко објашњење технолошких поступака потребно је задржати се на основним врстама материјала и њиховим својствима.

У корелацији са садржајима предмета обликовање, пројектовање и грађевинске конструкције ученици треба да се оспособе за практичну примену стечених знања из ових области.

Садржај програма се реализује на часовима теоријске наставе и вежбама.

Теоријски садржаји се остварују у учионицама уз коришћење различитих метода и савремених наставних средстава (рачунари, филмови, компакт дискови, пројектори, фотографије, узорци материјала).

Задатке које ученици реализују на часовима теорије материјализују се у оквиру часова вежби. Практични део предмета обухвата прикупљање, систематизовање и класификовање каталогског материјала и узорака. Циљ је да ученици науче да изаберу материјале, адекватну опрему и завршну обраду за потребе ентеријера и амбијенталног дизајна.

Вежбе се изводе у групама од 8 до 12 ученика у оквиру индивидуалног рада на појединачним, конкретним задацима сваког ученика.

РАДИОНИЧКИ РАД

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за самосталну израду макета, модела и прототипова.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о особинама, квалитету, начину обраде и примене деформација, начина везивања, површинске обраде и заштите материјала;
- формирају одговоран однос према раду;
- буду мотивисани за целоживотно усавшавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА.

III разред

(0+4 часа недељно, 0+140 часова годишње)

СВРХА РАДА У РАДИОНИЦИ

Упознавање ученика са сврхом изучавања рада у радионици. Хигијенскотехничка заштита при раду.

ОСНОВНИ РУЧНИ АЛАТ

Упознавање са основним ручним алатима који се користе у радионици за обраду одговарајућих материјала. Употреба ручног алата и мере заштите.

МАШИНСКИ АЛАТИ

Упознавање са машинским парком који се налази у школској радионици. Начин извођења операција на одређеним машинама; мере заштите при раду са машинама.

МАТЕРИЈАЛ

Упознавање са одговарајућим материјалима који се користе приликом рада у радионици. Начин избора материјала; врсте и квалитет материјала.

ПОВРШИНСКА ОБРАДА И ЗАШТИТА МАТЕРИЈАЛА

Брушење материјала, грубо и фино; заштита материјала, боје; лакови; премази.

ЈЕДНОСТАВНИ УПОТРЕБНИ ПРЕДМЕТИ ОД ДРВЕТА

Обрада дрвета; кројење (уздужно и попречно резање); блањање; израда веза; лепљење; површинска обрада (брушење и заштита хемијским заштитним средствима).

Израда модела и макета у корелацији са пројектовањем и обликовањем.

МОНТАЖНО ДЕМОНТАЖНЕ ВЕЗЕ

Овај начин спајања елемената примењује се при изради намештаја од вештачких плоча. Кројење плоча, оплемењивање плоча, фурнир, ултрапас, израда монтажнедемонтажних веза, лепљење кантних трака, постављање окова, површинска обрада.

КОМПОЗИЦИЈА (геометријска форма)

Практчна израда вежби из стручних предмета обликовање и стручно цртање. Просторна композиција која је применљива у простору, ентеријеру и екстеријеру. Израђује се од готових, познатих материјала, као што су: папир; амбалажа; дрво; пластика; метал; гипс; стакло; керамика и др.

IV разред

(0+4 часа недељно, 0+128 часова годишње)

ТЕХНОЛОШКИ ПРОЦЕС ПРОИЗВОДЊЕ

Израда успешних идејних решења из претходне године (из стручних предмета – обликовање и стручно цртање из области ентеријера и екстеријера). Рад у радионици.

ПОКРЕТНА И НЕПОКРЕТНА ОПРЕМА СТАНА

Практично обликовање детаља ентеријера из области покретне и непокретне опреме и грађевинских детаља. Разрада детаља путем модела макета.

ЈАВНИ ЕНТЕРИЈЕРИ

Практично обликовање затворених јавних простора – трговинских и угоститељских ентеријера, продавница, бифеа, посластичарница и слично.

ОБЈЕКТИ МИКРОУРБАНИСТИЧКЕ АРХИТЕКТУРЕ

Практично обликовање мањих објеката микроурбане средине као што су: телефонске говорнице; киосци различите намене; надстрешнице за аутобуска стајалишта; корпе за отпатке; клупе за седење у јавном простору; пјачете; фонтане; јавне рекламе; јавни часовници; улична расвета и слично.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Садржаји програма остварују се путем теоријског излагања и практичног упознавања са алатима, машинама и материјалима који се користе у току рада у радионици, затим израдом макета и модела. Реализација садржаја рада у технолошком процесу производње, организовањем посета одговарајућим предузећима где би се у непосредној производњи ученици упознали са најсложенијим радним операцијама које нису у могућности да упознају

у школској радионици због скромности машинског парка. Организовање посета изложбама и сајмовима.

МОДЕЛОВАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе моделовања је оспособљавање за моделовање меким материјалима и одливање модела у гипсу.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени за моделовање разноврсних форми глином;
- буду оспособљени за ливење различитих форми у гипсу;
- буду упућени како да ускладе облик и простор хуманизирајући их у складу са практичним и духовним потребама човека и његове животне и радне средине;
- буду оспособљени да правилно употребљавају алат и материјал;
- буду мотивисани да истражују и експериментишу, самостално продубљују и проширују стечена знања и умења.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

II разред

(0+3 часа недељно, 0+105 часова годишње + 20 часова у блоку)

РЕЉЕФ

Уводно предавање.

Рељеф одређених димензија и нивоа – глина. Одливање рељефа у гипсу (једноделни калуп). Обрада гипсаних модела.

ИЗРАДА ГЕОМЕТРИЈСКИХ ОБЛИКА – КОЦКА, ПОЛУЛОПТА

Варијације геометријских тела рашчлањавањем и прекомпоновањем у ново просторно решење.

ЧВРСТА И СТАБИЛНА ФОРМА

Уводно предавање, скице – цртеж. Преношење дводимензионалних цртежа у тродимензионални облик.

Реализација – глина. Одливање – гипс.

КОНКАВНО КОНВЕКСНА ФОРМА

Уводно предавање, скице – цртеж. Реализација – глина. Одливање – гипс.

НАПРЕГНУТА ФОРМА

Уводно предавање, скица – цртеж. Реализација – глина. Одливање – гипс.

СТРУКТУРЕ (ТЕСТУРЕ) ПРИМЕНА ПЛАСТИЧНИМ ПУТЕМ ОДЛИВАЊЕ МОДЕЛА У ГИПСУ

Дводелни калуп.

Обрада негатива и припрема за одливање позитива. Одливање позитива – коначна обрада.

ПРОДОР И ОТВОРИ У ФОРМИ

Уводно предавање, скице – цртеж. Реализација – глина. Одливање – гипс.

ЛИВЕЊЕ ВИШЕДЕЛНИХ КАЛУПА (ШТИКЛ ФОРМА)

Гипс. Гума.

Пластичне масе.

СЛОБОДНА ФОРМА (комбинована просторија форма)

Уводно предавање, скице – цртеж. Реализација – глина. Одливање – гипс.

РОТАЦИОНА ФОРМА

Хоризонтална ротација.

Обликовање форме са израдом шаблона за ротацију. Вертикална ротација.

Обликовање форме са израдом шаблона за ротацију. Репродукција модела хоризонталне и вертикалне ротационе форме – штикл форма – гипс, пластичне масе.

АНАЛИТИЧКО МОДЕЛОВАЊЕ

Рад по гипсаном моделу. Рад по живом моделу. Портрет. Фигурина.

НАСТАВА У БЛОКУ

(20 часова)

Посета индустријама и упознавање са радом у моделарницама.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни процес, с обзиром на специфичност грађе која се обрађује, треба да се одвија са наглашеном тежњом на индивидуалном раду са ученицима.

Ученицима треба кратко објаснити циљ, задатке и начин правилног извођења и пустити их да сами траже индивидуална решења.

Неопходно је, доцније, вршити коректуре, појединачно у договору са учеником и трудити се да, при том, не нарушимо основну идеју и сачувамо индивидуалиост учениковог израза.

Програм предмета моделовања треба да буде усклађен са програмима других предмета.

ПРЕДМАТУРСКА ПРАКСА

IV разред

(60 часова у блоку годишње)

МАТУРСКИ ИСПИТ

Матурски испит у средњим стручним школама ученици полажу у складу са Правилником о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама – Садржај и начин полагања матурског испита у стручној и уметничкој школи („Службени гласник СРС - Просветни гласник“, број 6/90 и „Просветни

гласник», бр. 4/91 7/93, 17/93, 1/94, 2/94 2/95, 3/95, 8/95, 5/96, 2/02, 5/03, 10/03, 24/04, 3/05, 6/05, 11/05, 6/06, 12/06, 8/08, 1/09, 3/09, 10/09, 5/10 и 8/10).

Матурски испит се састоји из заједничког и посебног дела.

А. Заједнички део обухвата предмет који је обавезан за све ученике средњих стручних и уметничких школа, а према програму који су остварили у току четворогодишњег образовања.

1. Српски језик и књижевност (матерњи језик и књижевност за ученике који су наставу имали на језику народности/писмено/).

Б. Посебни део обухвата:

1. Матурски практични рад са усменом одбраном рада;

2. Усмени испит из изборног предмета.

Матурски практични рад проистиче из програма стручних предмета, а дефинише се из радних захтева карактеристичних за сваки образовни профил у оквиру наведених програмских целина.

1. Матурски практични рад

Матурски задатак подразумева примену знања стечених из стручних предмета на конкретном задатку.

Матурски практични рад се састоји из:

- Идејног пројекта и скице,
- Извођачког пројекта са техничким описом,
- Модела, макета, узорака и детаља.

Задаци матурског практичног рада дефинишу се, кроз тему и избор медија за реализацију рада, из садржаја следећих стручних области:

- Ликовни техничар (цртање, сликање, вајање, графика, основи технологије и конзервације, технике зидног сликарства, вишемедијска уметност);
- Амбалажа (познавање материјала и технолошких поступака израде);
- Текстил (познавање материјала, технолошких поступака и текстилне технологије – штампе и ткања, кројења и шивења);
- Графика (познавање материјала и технологија штампе);
- Ентеријер и индустријски производи (познавање материјала и технолошких поступака).

2. Усмени испит из изборног предмета

У оквиру изборног дела ученик полаже један предмет по сопственом избору из групе предмета:

- 1) Историја уметности;
- 2) Страни језик;
- 3) Математика;
- 4) Психологија;
- 5) Историја костима;
- 6) Преплетаји тканина;
- 7) Технологија штампе.

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ

I. ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

ЗАЈЕДНИЧКИ ПРЕДМЕТИ ЗА ОБРАЗОВНЕ ПРОФИЛЕ: КОНЗЕРВАТОР КУЛТУРНИХ ДОБАРА, ПОЗЛАТАР, ЛИВАЦ УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ГРАВЕР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ЈУВЕЛИР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА, ДРВОРЕЗБАР, КЛЕСАР, СТИЛСКИ КРОЈАЧ, ФИРМОПИСАЦ КАЛИГРАФ, ГРНЧАР, АРАНЖЕР.

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је: стицање функционалних знања о националној и светској историји уметности; формирање критичког мишљења, естетских критеријума и одговорног односа према очувању културне и уметничке баштине.

Задаци наставе су да ученици:

- упознају национално и светско културно и уметничко наслеђе, његове одлике, репрезентативне примере, најзначајније уметнике, правце и стилове и развију одговоран однос према очувању културне и уметничке баштине;
- разумеју шта је уметност и сагледају њену улогу, место и значај у различитим епохама и културама;
- уоче и разумеју промене у уметности у историјском, друштвеном, психолошком, економском и културном контексту;
- формирају критички однос према уметничким делима и буду оспособљени да вреднују уметничка дела;
- ефикасно комуницирају вербално, писано и визуелно, образлажу своје ставове и презентују самосталне или групне радове и пројекте;
- буду оспособљени за самостални и тимски рад;
- проналазе, систематизују и користе информације из различитих извора;
- стекну навику да прате културне и уметничке манифестације путем различитих медија, да посећују изложбе, музеје, легате, локалитете...;
- буду оспособљени да стечена знања и умења примењују у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2+0 часова недељно, 68+0 часова годишње)

ПОЈАМ УМЕТНОСТИ

Врсте уметности.

Друштвене основе појаве уметности.

Однос уметности и друштва.

Однос уметности и природе.

Историја ликовних уметности као наука.

УМЕТНОСТ ПРАИСТОРИЈЕ

Уметност праисторије.

Пећинско сликарство: Атламира и Ласко, скулптура (статуете „Венера“).

Идоли Лепенског Вира.

Неолитска уметност: Стоунхенџ, керамика Старчева и Винче.

Уметност бронзаног доба: Дупљајска колица.

Археолошко благо Србије.

УМЕТНОСТ БЛИСКОГ ИСТОКА

Уметност старог Египта – историјске и стилске особености.

Архитектура гробница и храмова.

Портрети и рељефи у скулптури.

Сликарство и уметнички занати старог Египта.

Уметност Месопотамије – историјске и уметничке особености.

Архитектура зигурата и Иштарина капија, рељефне стеле Нарам Сина и представе животиња у асиријској скулптури.

Персеполис.

ЕГЕЈСКА УМЕТНОСТ

Кикладски идоли.

Критскомикенска уметност – архитектура палата у Кнососу и Фестосу, Лавља капија и Атрејева ризница.

Фреско сликарство и уметнички занати.

АНТИЧКА ГРЧКА УМЕТНОСТ

Уметност античке Грчке – опште одлике уметничког стварања и израза.

Архитектура – дорски, јонски и коринтски стил.

Грчки храм – базилика у Пестуму и храмови атинске акрополе, маузолеј у Халикарнасу, позориште у Епидаурусу.

Грчка скулптура – коре и куриси, рељефи Парthenона, Хермес са Дионисом и Лаоконова група.

Грчко сликарство на вазама, бронза, геме и теракота.

УМЕТНОСТ ХЕЛЕНИЗМА

ЕТРУРСКА УМЕТНОСТ

АНТИЧКА РИМСКА УМЕТНОСТ

Римска уметност – опште особености римске уметности.

Конструкција свода и куполе и нови типови грађевина – Пантеон, Колосеум.

Римска скулптура – портрети и историјски рељефи.

Сликарство Помпеје и Херкуланума, мозаици, геме и камеје (камеја из Кусатка).

II разред

(2+0 часова недељно, 68+0 часова годишње)

РАНОХРИШЋАНСКА УМЕТНОСТ

Уметност катакомби и базилика.

Рељефи у камену и слоновачи, мозаици.

ВИЗАНТИЈСКА УМЕТНОСТ

Опште особине византијске уметности.

Архитектура св. Софије у Цариграду.

Византијско сликарство фресака, мозаика и икона.

Радови у емајлу и слоновачи.

Уметничко стваралаштво у областима византијске уметничке сфере – Русија, Бугарска, Македонија.

ИСЛАМСКА УМЕТНОСТ

Историјски оквири настанка и развоја исламске уметности.

Архитектура – Мутаваликова џамија у Самари, џамија у Кордоби, палата у Алхамбри и џамија Ахмеда I у Цариграду.

Сликарство – декорација џамија и илустрације рукописа.

РОМАНИЧКА УМЕТНОСТ

Историјски и идеолошки оквири развоја романичке уметности.

Архитектура – Сен. Сернен, Пиза.

Скулптура – Везлеј, Радованов портал.

Романичке фреске и минијатуре.

ГОТИЧКА УМЕТНОСТ

Економскодрштвене основе развоја готичке уметности.

Готичка архитектура – Шартр, катедрала у Ремсу.

Сликарство витража и фресака.

Процват уметничких заната – златарство и слоновача.

УМЕТНОСТ ДАЛЕКОГ ИСТОКА И ПРЕТКОЛУМБОВСКЕ АМЕРИКЕ

Опште особености кинеске и јапанске уметности средњег века.

Карактеристички споменици. Јапанска графика XVIII века.

Опште особености уметности народа на Андима и у Мексику.

III разред

(2+0 часова недељно, 68+0 часова годишње)

РЕНЕСАНСНА УМЕТНОСТ

Историјскодрштвени услови настанка и карактеристике ренесансе.

Претече ренесансе у Италији – Ђотово сликарство и скулптура Николе Пизана.

Архитектура ренесансе у Италији – Алберти, Браманте.

Скулптура ренесансе у Италији – Донатело, Микеланђело.

Сликарство ренесансе у Италији – Мазачо, Леонардо да Винчи, Тицијан.

Ренесанса у Холандији – Браћа ван Ајк, Бројгел.

Ренесанса у Немачкој – Дирер.

УМЕТНОСТ МАНИРИЗМА

Појам и развој маниризма, услови за настанак маниризма, водећи сликари – Бронзино и Ел Греко.

БАРОКНА УМЕТНОСТ

Историјски и друштвени услови настанка барокног стила.

Опште особине барокне архитектуре и осталих ликовних уметности – св. Андрија на Квириналу у Риму, Версај у Француској.

Барокна скулптура – Бернинијева Екстаза св. Терезе; декоративна скулптура и сликарство – унутрашњост царске дворане палате у Вицбургу у Немачкој.

Барокно сликарство у Италији, Фландрији и Шпанији – Каравађо, Рубенс и Веласкез.
Барокно сликарство у Холандији – Халс, Рембрант, Вермер ван Делфт, Хобема, Хеда.

РОКОКО

Рококо као последња фаза барока.

Значај примењене уметности – намештаја, метала, порцелана.

Сликарство – Вато, Гензборо.

Сликарско и графичко дело Франческа Гоје.

IV разред

(2+0 часова недељно, 64+0 часа годишње)

УМЕТНОСТ IX ВЕКА

Грађански карактер уметности XIX века.

Класицизам – Давид, Канова, К. Данил.

Романтизам – Делакроа, Рид, Ђ. Јакшић.

Реализам и импресионизам – Курбе, Мане, Моне и Роден.

УМЕТНОСТ XX ВЕКА

Неоимпресионизам као реакција на импресионизам.

Тежња за субјективним изразом Гогена и Ван Гога.

Неоимпресионизам и поентилизам – рационални уметнички израз у сликарству Сезана и Сера.

Фовизам – Матис, Вламенк, Дифи, Вијар.

Експресионизам – Мунк, групе Мост и Плави Јахач, Надежда Петровић.

Мексички експресионизам – Ороско, Ривера.

Кубизам – Пикасо, Брак, С. Шумановић.

Геометријска апстракција и група Де стијл – Мондриан; Футуризам: Боћони.

Уметност конструктивизма – Татлин, Габо, Певзнер; Супрематизам – Маљевич.

Дадаизам – Арп, Дишан.

Метафизичко сликарство Ђорђа де Кирика.

Фантастична уметност – Шагал и Русо.

Надреализам – Дали, Миро, Кле, Милена ПавловићБарили.

Европска скулптура прве половине XX века – органски облици у скулптури – Арп, Бранкуси, Мур; мобили – Калдер

Прекид са историјским стиловима у архитектури XIX века и стварање међународног стила – Корбизије, Рајт, Гропијус.

Шпанска архитектура – Гауди.

Нове тенденције у уметности треће четвртине XX века – енформел, поп арт, уметност нових визуелних истраживања, кинетичка уметност...

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Остварити корелацију са предметима: српски језик и књижевност, музичка уметност и историја и сарадњу са предметним наставницима. Наставу реализовати савременим наставним методама и свим доступним аудиовизуелним средствима. Препоручује се

извођење наставе пред оригиналним делима у музејима и гелеријама и, по могућности, у току школовања студијско путовање у неку суседну земљу богату уметничким благом.

Инсистирати на стручној ликовној терминологији и појмовима. У складу са одређеним наставним садржајима, подсетити ученике на раније савладано градиво о техникама и материјалима (мозаик, фреска, темпера, уље), о цртачким, сликарским, скулпторским и графичким техникама и поступцима, о металу и његовој обради... Приликом планирања оваквих наставних јединица обезбедити корелацију са одговарајућим стручним предметима.

На карактеристичним примерима вршити поређење стилова епоха (на пример, између готике и ренесансе), и славних уметника унутар стила епохе (на пример, између Рубенса и Рембранта). Приликом утврђивања градива, постепено оспособљавати ученике за самостално поређење уметничких дела.

Посебно обратити пажњу на узајамни однос уметности и природе, уметности и друштва и све релевантне факторе који су утицали на промене у уметности током историје. Указати на улогу и значај уметности кроз историју, посебно истаћи значај уметности у савременом друштву, њен утицај на друштвене односе, улогу у оплемењивању околине и значај за одрживи развој. Указати на утицај технологије на уметност XXI века и на нове трендове у уметности (мултикултуралност, мултидисциплинарност и тд.). Развијати критичко мишљење аргументованим дискусијама. Пожељно је повремено задавати домаће задатке и пројекте који укључују истраживачки рад, коришћење информација из различитих извора, тимски рад и презентацију резултата.

ЦРТАЊЕ И СЛИКАЊЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за визуелно изражавање цртачким и сликарским техникама.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају цртачким и сликарским техникама, материјалима и прибором;
- примењују ликовне законитости у раду;
- повежу и примене стечена знања у настави других предмета;
- развију стваралачко мишљење и визуелно опажање и памћење;
- негују индивидуални ликовни израз;
- формирају позитиван однос према заштити здравља, радне и животне околине;
- буду мотивисани за истраживање и целоживотно самоусавршавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње + 60 часова у блоку)

ЛИНИЈА И СМЕР

Линија као основно средство цртежа.

Изражајне могућности линије – цртање драперије.

Основни смерови у композицији.

ВЕЛИЧИНА И ОБЛИК

Начела естетског реда – ритам.

Начела естетског реда – контраст, доминација.

Просторни положај и однос облика у природи.

Спојеви: додиривање, преклапање и прожимање облика.

Свођење природних облика на геометријске.

ТЕКСТУРА

Односи величина у композицији.
Текстура као квалитет, изглед површина у природи.
Природна и вештачка текстура.
Текстура као средство израза и део композиције – акценат и транспарентност.

ВАЛЕР

Валер и валерски кључеви.
Интервали, ритам.
Реалистични и декоративни начин приказа простора.
Осветљеност и различите валерске вредности.

БОЈА

Тонско сликање.
Тонска градација.
Топле и хладне боје.
Карактеристике боја.

НАСТАВА У БЛОКУ (60 часова)

ВЕЖБАЊЕ

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње + 60 часова у блоку)

КОМПОНОВАЊЕ

Свођење посматраног облика на једноставне форме.
Међусобни односи делова и целине у композицији.
Простор и композиција.

ПРОПОРЦИЈЕ ГЛАВЕ

Портретна уметност кроз историју.
Анатомске карактеристике главе.
Цртање главе.

БОЈА

Компновање топлим и хладним бојама.
Комплементарне боје.
Обојеност осветљених и засенчених површина.
Гама и колорит.
Општи тон на слици.

НАСТАВА У БЛОКУ (60 часова)

Студија мртве природе – цртеж.
Студија портрета – цртеж.
Мртва природа – слика.
Портрет – слика.

Акварел и мали формат.
Пејзаж – слика.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње + 90 часова у блоку)

КОМПОЗИЦИЈА

Елементи композиције.
Мртва природа – цртеж.
Мртва природа – слика.
Гипсани модел главе – цртеж.

ПОРТРЕТ

Портрет по моделу – скицирање.
Портрет по моделу – цртеж.
Портрет по моделу – сликање акварелом.
Портрет по моделу – сликање темпером.

ПРОСТОР

Студија полуфигуре – скицирање
Студија полуфигуре – цртеж
Полуфигура – сликање
Пејзаж – цртеж
Пејзаж – сликање.

НАСТАВА У БЛОКУ (90 часова)

Студија главе према гипсаном одливку.
Студија портрета – цртеж.
Студија полуфигуре – цртеж.
Студија фигуре – цртеж.
Портрет – слика.
Мртва природа – слика.
Портрет – слика.
Полуфигура – слика.
Акварел и мали формат.
Пејзаж – слика.

IV разред

(4 часа недељно, 128 часова годишње)

АНАТОМИЈА

Анатомија људског скелета.
Мускулатура човека.
Пропорције и скраћења.
Контрапост и линија теже стајаће фигуре.

ПОРТРЕТ

Анатомске карактеристике главе.
Студија ока, уха, уста.
Портрет – анфас и профил.

ПОЛУФИГУРА

Студија шаке.
 Студија полуфигуре.
 Полуфигура и мртва природа.

ФИГУРА

Фигура, однос маса.
 Студија седеће и лежеће фигуре.
 Кроки, фигура у покрету.
 Студија фигуре у скраћењу.
 Светлост и сенка на акту.

КОМПОЗИЦИЈА

Две фигуре у простору.
 Геометрија и композиција.
 Контраст и композиција.
 Ритам и равнотежа.
 Детаљ и целина, акценат.

СЛИКАЊЕ

Сликање портрета.
 Сликање мртве природе.
 Сликање фигуре у ентеријеру.
 Сликање пејзажа.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни процес подразумева употребу разноврсних сликарских и цртачких материјала. Настава је индивидуализована – потребно је да наставник прилагођава задатке, како личном сензибилитету ученика, тако и његовом напредовању.

За извођење наставе препоручује се употреба савремених техничких средстава за презентацију примера из историје уметности (репродукције, едукативни документарни филмови, мултимедија и дигитални слајдови). Препоручују се посете музејима и галеријама и, по могућству, у току школовања студијско путовање у неку суседну земљу богату уметничким благом.

Настава се одвија у кабинету за цртање и сликање, одељења се деле на две групе (по десет ученика), препоручује се рад по моделу (мртва природа, гипсани модели, жив модел, излазак у природу). Потребно је указати ученицима на савремене ликовне тенденције (видео и дигитал арт, концепт, филм...).

ВАЈАЊЕ**ЦИЉ И ЗАДАЦИ**

Циљ наставе је стицање функционалних знања и овладавање скулпторским техникама, материјалима, алатима и прибором.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања и овладају скулпторским техникама, материјалима, алатима и прибору;
- буду оспособљени за израду идејних решења тродимензионалних форми и њихову реализацију у меком материјалу;
- развију осећај за простор и компоновање тродимензионалних форми;

- развију и унапреде опажајне способности, координацију ока и руке, естетске критеријуме, стваралачко мишљење, истрајност, самопоуздање и самосталност у раду;
- истражују и експериментишу традиционалним и савременим скулпторским материјалима и техникама;
- негују индивидуални ликовни израз;
- буду оспособљени за вредновање и самовредновање уметничких дела;
- буду мотивисани за целоживотно усавршавање;
- развију одговоран однос према здрављу, радној и животној средини.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње +30 часова у блоку)

ПОРТРЕТ, ЕЛЕМЕНТИ ПОРТРЕТА – ИЗВОЂЕЊЕ У ПУНОЈ ПЛАСТИЦИ И РЕЉЕФУ

Цртање носа и уста по моделу.

Скица у глини – нос и уста.

Цртање ока по моделу.

Цртање уха по моделу.

Скица у глини, ухо.

МРТВА ПРИРОДА, КОМПОЗИЦИЈА, ТЕКСТУРА, ПРАВИЛА ПЛИТКОГ РЕЉЕФА ПРИ ИЗВОЂЕЊУ

Цртање мртве природе по поставци.

Скица у глини – мртва природа (плитки рељеф).

НОС И УСТА, РАД У ГЛИНИ ПО МОДЕЛУ – ПУНА ПЛАСТИКА

Анатомске карактеристике носа и уста.

Нос и уста – израда скица.

Нос и уста – рад у глини по моделу (пуна пластика).

ОКО, РАД У ГЛИНИ ПО МОДЕЛУ – ПУНА ПЛАСТИКА

Око – анатомске карактеристике.

Око – израда скица.

Око, рад у глини по моделу (пуна пластика).

УХО, РАД У ГЛИНИ ПО МОДЕЛУ – ПУНА ПЛАСТИКА

Ухо – израда скица.

Ухо – рад у глини по моделу (пуна пластика).

ПОРТРЕТ, РАД У ГЛИНИ ПО МОДЕЛУ – ПЛИТКИ РЕЉЕФ

Портрет – израда скица.

Портрет – рад у глини по моделу (плитки рељеф).

МРТВА ПРИРОДА, РАД У ГЛИНИ ПО ПОСТАВЦИ И ЦРТЕЖУ – ПЛИТКИ РЕЉЕФ

Мртва природа – израда скица.

Мртва природа – рад у глини по поставци и цртежу (плитки рељеф).

НАСТАВА У БЛОКУ
(30 часова)

ВЕЖБАЊЕ

II разред

(1 час недељно, 34 часа годишње +30 часова у блоку)

ВАЈАРСКЕ ТЕХНИКЕ ТЕХНИКА ОДУЗИМАЊА

Вајарске технике – техника одузимања.

Израда скица и цртежа за предмете изведене техником одузимања – резања у полусувој глини.

Резање у глини по претходно урађеним скицама.

ВАЈАРСКЕ ТЕХНИКЕ – ТЕХНИКЕ ДОДАВАЊА

Вајарске технике – техника додавања.

Израда скица и цртежа за предмете изведене техником додавања – гипс.

Израда предмета додавањем гипса.

ПОРТРЕТ, РЕЉЕФ – РАД ПО МОДЕЛУ

Портрет, рељеф – рад по моделу.

ПУНА ПЛАСТИКА – РАД ПО МОДЕЛУ

Шака, пуна пластика – рад по моделу.

Стопало, пуна пластика – рад по моделу.

Портрет, пуна пластика – рад по моделу.

Фигура, пуна пластика – рад по моделу.

НАСТАВА У БЛОКУ
(30 часова)

ВЕЖБАЊЕ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета вајање у I и II разреду проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Такође, треба инсистирати на повезаности са практичним радом. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања које су ученици стицали у току првог и другог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (историја уметности, теорија форме, цртање и сликање и нацртна геометрија) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету за вајање, одељења се деле у две групе (по десет ученика). Извођење наставе подразумева непосредан рад у вајарским материјалима уз неопходну употребу скица, предложака и различитих модела. Пожељно је да се ученицима пројектују тродимензионални модели, кроз које ће лакше сагледавати везу између дводимензионе скице – цртежа и скулптуре у простору. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

ПИСМО, ЛЕПО ПИСАЊЕ СА КАЛИГРАФИЈОМ И ОРНАМЕНТИКОМ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је овладавање писањем слова, цртањем иницијала, верзала и орнамената, упознавање стилова и карактеристика слова, усвајање основних принципа писања и компоновања као и техником израде калиграфског рада.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о историјском развоју писма, основним принципима писања, елементима композиције, карактеристикама и ритму савремених и традиционалних писама;
- овладају техником израде калиграфског рада;
- самостално реализују калиграфскерадове, од идејног решења, преко израде скица и радних предлогака, до финалног калиграфског рада који садржи све елементе калиграфског израза: патинирање, словна решења, орнаментику (иницијал, заставица, вињета...);
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
- развију и унапреде естетске критеријуме, стваралачко мишљење, визуелно опажање и памћење, моторику, истрајност, доследност и одговорност;
- самостално проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за истраживање, експериментисање и целоживотно самоусавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

НАСТАНАК И РАЗВОЈ ПИСМА

Настанак и развој писма.

Предметно писмо – идеограмско, пиктограмско, клинасто.

РИМСКА КАПИТАЛА КВАДРАТИКА

Римска капитала – квадратика – сериф.

Римска капитала – квадратика текст, израда калиграфског рада.

ХУМАНИСТИКА

Хуманистика – слова.

Хуманистика – текст

Хуманистика – израда калиграфског рада (иницијали, заставице, вињете, илуминација).

КАРОЛИНСКО ПИСМО

Мала слова – минускуле.

Каролиничко писмо – велика слова – мајускуле.

Каролиничко писмо – текст – израда калиграфског рада.

МИРОСЛАВЉЕВО ПИСМО

Мирослављево писмо – слова, текст.

Мирослављево писмо – иницијали у средњовековним рукописима и књигама.

Мирослављево писмо – орнамент, заставица, иницијал.

Мирослављево писмо – израда калиграфског рада.

ХЕРАЛДИКА (ГРБ, ПЕЧАТ, ЗАСТАВИЦА)

Хералдика – грб.

Хералдика – печат.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ИТАЛИКА КУРЗИВ

Италика – курзив – мала слова – ћирилица.

Италика – курзив – велика слова.

Италика – мала слова – латиница.

Италика – велика слова – латиница.

ШКОЛСКО ПИСМО

Школско писмо – мала слова (текст).

Школско писмо – велика слова (текст).

ПОРЕКЛО ЋИРИЛИЦЕ

Настанак и развој ћирилице.

Ћирило и Методије.

КАЛИГРАФИЈА ХРИСТИФОРА ЖЕФАРОВИЋА И ЗАХАРИЈА ОРФЕЛИНА

Калиграфија Христофера Жефаровића – хералдика.

Калиграфија Захарија Орфелина.

УСТАВНА ЋИРИЛИЦА

Уставна ћирилица (слова текст).

МИРОСЛАВЉЕВО ПИСМО (ИЗВОРНО)

Мирослављево писмо изворно – слова.

Мирослављево писмо изворно текст.

ЕПИГРАФСКА ЋИРИЛИЦА

Епиграфска ћирилица (слова, текст).

ПИСМО ПО ИЗБОРУ

Писмо по избору (слова, текст).

Израда калиграфског рада писмом по избору – текст.

Естетско процењивање.

ОРИГИНАЛНА КАЛИГРАФСКА КРЕАЦИЈА – ИЗРАДА ФОНТА

Оригинална калиграфска креација.

Израда дигиталног словолика – фонта.

Естетско процењивање.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни садржај је тематски подељен у целине, тако да прати историјски развој писма, са посебним освртом на ћириличне рукописе.

Наставни процес подразумева детаљну демонстрацију поступака писања сваког појединачног слова, уз употребу наставних листова са предлошцима слова, као и савремених техничких средстава – мултимедије, дигиталних слајдова, рачунара...

Настава се реализује у кабинету за калиграфију, а одељење се дели у две групе (по десет ученика). Демонстрација и практична реализација уз корелацију са наставним садржајима предмета: практичан рад (област рачунарске графике), српски језик и књижевност, цртање и сликање и теорија форме, основне су карактеристике извођења наставе овог предмета.

Напреднији ниво наставе укључује осмишљавање оригиналне калиграфске креације (слова односно писма) и израду дигиталног словолика – фонта.

ТЕОРИЈА ФОРМЕ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о ликовним законитостима.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о простору, перспективи, композицији и боји;
- самостално вреднују уметничка дела;
- повежу и примене стечена знања у настави других предмета;
- унапреде критичко и логичко мишљење, естетске критеријуме и визуелно опажање и памћење;
- самостално проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за истраживање и целоживотно самоусавршавање.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ПРОСТОР И ПЕРСПЕКТИВА

Перспективе кроз историју.

Геометријска перспектива са једном тачком недогледа.

Геометријска перспектива са две тачке недогледа.

Геометријска перспектива са три тачке недогледа.

ПРОСТОР И КОМПОЗИЦИЈА

Простор и композиција.

Коцке и квадар у простору – вежба.

Тродимензионални облици у простору – вежба.

Принципи компоновања.

ЕЛЕМЕНТИ КОМПОЗИЦИЈЕ

Линија.

Правац и смер линије.

Облик.

Пропорција – однос величина.
 Пропорција – златни пресек.
 Текстура.

ВАЛЕР

Валер и валерски кључеви.
 Вежба у дурском валерском кључу.
 Вежба у молском валерском кључу.

БОЈА

Боје – подела.
 Символика боје.
 Хармонија и контраст.
 Ритам и равнотежа.
 Вежба – топло хладни однос боја.
 Вежба – комплементарни однос боја.

ГЕОМЕТРИЈА У УМЕТНОСТИ

Геометрија у уметности.
 Мртва природа.
 Пејзаж.
 Портрет.
 Фигура.

ФОРМА И САДРЖАЈ

Индустријско обликовање и маркетинг.
 Естетско процењивање.
 Кич у уметности.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У току изучавања садржаја предмета теорија форме, а у корелацији са предметом цртање и сликање, ученици се постепено, од једноставних ка сложенијим задацима, упознају са компоновањем као основним стваралачким процесом у настајању уметничког дела, стичући способности за правилно приказивање објеката у простору.

Неопходно је да буде прецизно разрађена методологија рада, почев од уводног излагања па преко повезивања градива како са примерима из историје уметности, тако и са решењима савремене примењене уметности, до упознавања ученика са могућностима практичне примене стечених знања (корелација са предметом практичан рад).

При обради сваке наставне јединице треба користити најсавременија техничка и друга средства и помагала.

Настава се реализује у кабинету, одељење се дели на дели на две групе по десет ученика.

НАЦРТНА ГЕОМЕТРИЈА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за приказивање просторних форми ортогоналним пројекцијама.

- Задаци** наставе су да ученици:
- упознају врсте пројекција;
  - буду оспособљени да приказују просторне форме ортогоналним пројекцијама;
  - буду оспособљени да повежу и примене стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
  - развију и унапреде логичко мишљење, визуелно опажање и памћење, прецизност, истрајност, доследност и одговорност;
  - самостално проналазе и користе информације из различитих извора;
  - буду мотивисани за истраживање, експериментисање и целоживотно самоусавршавање;
  - формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

МЕСТО И ЗАДАТАК НАЦРТНЕ ГЕОМЕТРИЈЕ

Упознавање ученика са улогом и значајем нацртне геометрије.
Врсте пројекција.

КОТИРАНА ПРОЈЕКЦИЈА

Котирана пројекција.
Конструисање основних геометријских форми са применом размере и елементарног котирања дужина.

КОСА ПРОЈЕКЦИЈА

Пројекција тачке, праве и равни у косој пројекцији.

ОРТОГОНАЛНА ПРОЈЕКЦИЈА

Координатни систем у простору и у равни.
Тачка у општем и специјалном положају.
Пројекције геометријских ликова.
Пројекција геометријских тела.
Права и дуж у општем и специјалном положају.
Продори праве кроз пројекцијске равни и њена видљивост.

ТРАНСФОРМАЦИЈА

Трансформација, поступак и општа метода.
Одређивање праве величине дужи и угла.

РАВАН

Одређивање трагова равни, тачка и права у равни.
Равни у специјалном положају.
Пресечница равни.

ПЕРСПЕКТИВА

Основни елементи перспективе.
Пројекција тачке и слика праве.
Фронтална перспектива.
Перспективне слике равних фигура и геометријских тела.
Врсте перспективе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Пожељно је користити савремена техничка средства која омогућавају јасније визуелно представљање тродимензионалних фигура и њихових пројекција.

Наставни процес укључује теоријски део и практичне вежбе тако да се одвија делимично индивидуализовано, а делимично се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима теорија форме, цртање и сликање и практичан рад, уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Б.СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

МАТЕРИЈАЛИ И ТЕХНИКЕ

Образовни профил: **КОНЗЕРВАТОР КУЛТУРНИХ ДОБАРА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о поступцима конзервације и рестаурације.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну знања о ликовним техникама, материјалима, поступцима конзервације и рестаурације и техничкој документацији;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају позитиван став према очувању уметничке и културне баштине;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ДРВО КАО НОСИЛАЦ ШТАФЕЛАЈНЕ СЛИКЕ

Врсте и својства дрвета.

Узроци оштећења дрвета као носиоца слике.

Средства за импрегнацију дрвета.

Поступак израде даске за икона.

Кајлрамови.

ПЛАТНО КАО НОСИЛАЦ ШТАФЕЛАЈНЕ СЛИКЕ

Платно и врсте платна.

Начин натезања платна.

Импрегнација.

Припремање платна за сликање.
Сликарске препаратуре.

УЗРОЦИ ПРОПАДАЊА ШТАФЕЛАЈНИХ СЛИКА

Узроци оштећења платна.
Мере превенције и заштите.
Услови чувања слике.
Начин транспорта.

ЛИКОВНЕ ТЕХНИКЕ

Технологија израде ликовног дела.
Цртачке технике.
Графичке технике.
Сликарске технике.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ ИКОНЕ

Византијско-српска иконографија.
Подлоге и њихово грундирање.
Позлаћивање (на микстиону, белом луку, полиментна позлата).
Боје наших старих мајстора у иконографији (оловно бела, азурит, чернило...)
Везива (беланце, жуманце, рибље туткало, восак...)
Методe сликања.
Лакови (заштитни премази).

МАТЕРИЈАЛИ У ГРАДЊИ ШТАФЕЛАЈНЕ СЛИКЕ

Везива.
Емулзије.
Уља.
Воскови.
Смоле.
Балзами.

МАТЕРИЈАЛИ У КОНЗЕРВАТОРСКИМ ТРЕТМАНИМА

Конзерваторски поступци у зависности од врсте археолошког или етнографског материјала.
Природни и синтетички материјали.
Лепкови.
Боје.
Везива.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

УЗРОЦИ ПРОПАДАЊА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Универзалне вредности уметничке и културне баштине.
Идентификација предмета споменика културе од осме до нулте категорије.
Институције које се баве заштитом културног наслеђа.

ДРВО КАО АРХЕОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ

Врсте и карактеристике.

Узроци оштећења на предметима од дрвета.

Конзервација и рестаурација предмета од дрвета.

ТЕКСТИЛ КАО АРХЕОЛОШКИ И ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИЈАЛ

Врсте и карактеристике.

Узроци оштећења на текстилним предметима.

Конзервација и рестаурација текстилних предмета.

МЕТАЛ КАО АРХЕОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ

Врсте и карактеристике.

Узроци оштећења.

Конзервација и рестаурација.

КАМЕН КАО АРХЕОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ

Физичка и хемијска својства.

Узроци оштећења.

Конзервација и рестаурација.

КОНЗЕРВАТОРСКА ПРОБЛЕМАТИКА СЛИКА

Конзерваторски и рестаураторски третман.

Конзерваторскорестаураторска документација.

Чување слика у депоима и њихово транспортовање.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ТЕХНОЛОГИЈА ФРЕСКЕ

Пигменти.

Припрема носиоса.

Наношење малтера.

Извођење слике (техничка и ликовна решења).

ТЕХНОЛОГИЈА МОЗАИКА

Техника изливања (индиректна метода).

Материјал (природни камен).

Алати који се употребљавају у изради мозаика.

Валерско решење.

Колористичко решење.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области градње штафелајне слике у I, технологије израде иконе у II, узроцима пропадања културног наслеђа у III, и технологијама фреске и мозаика у IV разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним мишљењем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе конзерваторског заната. Такође, треба инсистирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **ПОЗЛАТАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о поступцима конзервације и наношења позлате.

Задачи наставе су да ученици:

- стекну знања о цртачким техникама; материјалима и поступцима конзервације и позлаћивања;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају позитиван став према очувању уметничке и културне баштине;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ЦРТЕЖ КАО ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТ У ЛИКОВНОСТИ

Цртеж као основни елемент у ликовности.

Цртачке технике.

Велики мајстори цртежа.

ДРВЕНИ НОСИОЦИ У СЛИКАРСТВУ И ТЕХНИКАМА ПОЗЛАТЕ

Дрвени носиоци, врсте и подела.

Особине дрвених носиоца.

Технике позлате дрвеног носиоца

ПАПИРНИ НОСИОЦИ У ЛИКОВНИМ ТЕХНИКАМА И ТЕХНИКАМА ПОЗЛАТЕ

Технологија израде папира.

Врсте, особине и карактеристике папира.

Технике позлате папирног носиоца.

ПЛАТНЕНИ НОСИОЦИ КАО ПОДЛОГЕ У СЛИКАРСТВУ И ПОЗЛАТИ

Врсте влакна, преплетаја и ткања.

Особине платна.

Заштите платненог носиоца и позлате.

РАЗЛИЧИТИ НОСИОЦИ И ПОДЛОГЕ ЗА ПОЗЛАТУ

Различите подлоге у позлати (метал, стакло, гипс, керамика, камен...).

Зидне сликарске технике као подлоге у позлати (фреско, секо, уље на зиду, мозаик).

НАЧИНИ ПРИПРЕМЕ РАЗЛИЧИТИХ ПОДЛОГА ЗА ПОЗЛАТУ

Импрегнација подлоге.

Препарирање различитих носиоца за позлату (класични и савремени поступци).

Изолација подлоге за позлату.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ПИГМЕНТИ

Својства и класификација.

Земљани и минерални пигменти.

Пигменти биљног и животињског порекла.

Врсте пигмената по боји.

ПУНИОЦИ, ВЕЗИВА

Неорганска и органска везива.

Помоћна средства – растварачи, сикативи, емулгатори, средства за квашење и конзервирање.

Хемијска и физичка својства везива.

ВОСКОВИ, СМОЛЕ, РАСТВАРАЧИ

Минерални, биљни и животињски воскови.

Физичка својства смола и лакова.

Особине и врсте смола и лакова.

Врсте и физичка својства растварача.

СЛИКАЊЕ АКРИЛИКОМ

Дисперзивна везива.

Акрилна емулзија.

Медијуми за акрилне боје.

Акрилне пасте.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ЗЛАТНИ И СРЕБРНИ ЛИСТИЋИ (ШЛАГ МЕТАЛ, ДВАДЕСЕТЧЕТВОРОКАРАТНИ ЗЛАТНИ ЛИСТИЋИ)

Историјат употребе златних листића.

Поступак производње злата у листићима.

Врсте злата.

Сребро и остали метални листићи.

АЛАТИ ЗА ПОЗЛАЋИВАЊЕ И ПОЛИРАЊЕ ПОЗЛАТЕ

Лопатица за позлатаре.

Јастучић за позлатаре.

Нож за позлатаре.

Полирачи.
Врећница за запрашивање.

ПОЗЛАТА НА РАЗНИМ ПОДЛОГАМА – ПАПИР, ДРВО, ПЛАТНО, МЕТАЛ

Избор дрвеног носиоца
Карактеристике идеалног дрвеног носиоца
Припрема дасака и израда дрвеног носиоца
Припрема дрвеног носиоца.

РАЗНИ НАЧИНИ ПОЗЛАЋИВАЊА (ПОЛИМЕНТ, МИКСТИОН)

Врсте позлате
Воденаполиментна позлата
Туткални полимент као подлога
Позлата на уљу.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

РАСТВОРАЧИ

Подела растварача према поларности.
Физичка својства.
Најзначајнији растварачи.

СМОЛЕ

Природне смоле.
Балзами, колофонијум, шелак, дамар.
Вештачке смоле.
Кетонске смоле.
Акрилне смоле.

ЛЕПКОВИ

Особине које утичу на квалитет лепкова.
Термопластични и термореактивни лепкови.
Топиви лепкови.
Лепкови на бази раствора полимера.

ПРИРОДНА И ВЕШТАЧКА ВЕЗИВА ЗА ПОЗЛАТУ

Неорганска и органска везива.
Водена (хидрофилна) везива.
Емулзије.
Уља и лакови.

ЗАВРШНИ РАДОВИ И ЗАШТИТА ЛИСТИЋА

Полирање.
Матирање злата.
Лакирање позлате.
Узроци пропадања позлате.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог.

У процесу реализације програмских садржаја из области различитих носиоца позлате у I, саставом боје у II, методама позлате у III, и обради и заштити листића у IV разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним размишљањем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе позлатарског заната. Такође, треба инсистирати

на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **ЛИВАЦ УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о материјалима и техникама ливења.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о појединим скулпторским материјалима и материјалима и техникама ливења;
- самостално истражују, проналазе, систематизују и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани на целоживотно самоусавршавање и експериментисање скулпторским и ливачким материјалима и техникама;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне околине;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ЗНАЧАЈ И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ЛИВЕЊА

Појам, значај и примена ливења.

Историјски развој технологије ливења.

Основне операције у поступку ливења.

ПРИПРЕМНИ МАТЕРИЈАЛИ

Постанак и врсте глина.

Састав и особине глина.

Средства за опшњавање глина.

Топитељи.

Гипс – особине и врсте.

ТЕХНОЛОГИЈА ПРИПРЕМЕ МАТЕРИЈАЛА

Чишћење и ситњење сировина.
 Троугао масе.
 Оплемењивање маса.
 Припрема и ливење у гипсу.
 Ретуширање и импрегнација гипса.
 Бојење и патинирање гипса.

БЕЗБЕДНОСТ И ЗДРАВЉЕ НА РАДУ

Хигијенско техничка заштита.
 Еколошка заштита.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

МАТЕРИЈАЛИ ЗА ЛИВЕЊЕ

Керамичке масе.
 Маса за ливење. Припрема за ливење.
 Материјали за побољшање квалитета ливења.

ТЕХНОЛОГИЈА ЛИВЕЊА

Пун и шупљи лив.
 Грешке приликом ливења. Ретуширање, састављање и глачање лива.
 Алати за рад у технолошким поступцима ливења.
 Примена воштаних маса у процесу ливења.

СИНТЕТИЧКИ МАТЕРИЈАЛИ

Везива, пунила, бојила у синтетичким масама.
 Примена синтетичких маса у процесу ливења.
 Технологија ливења синтетичких материјала.
 Технологија израде одливака и калупа.

ДРВО

Састав, грађа и врсте дрвета.
 Технологија обраде дрвета за моделовање.
 Технологија моделовања дрвета.
 Импрегнација дрвених модела.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

МЕТАЛИ

Основни појмови и класификација метала.
 Структура – грађа метала.
 Хемијска, физичка, механичка и технолошка својства метала.
 Процес прераде метала.

ТЕШКИ МЕТАЛИ

Историјат, особине, добијање.
 Олово.
 Бакар.

Технологија ливења тешких метала.

ПЛЕМЕНИТИ МЕТАЛИ

Историјат, особине, добијање.
Злато.
Сребро.
Легирање племенитих метала.

ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ ЛИВЕНОГ НАКИТА

Модел – прототип.
Израда гуменог калупа и воштаног модела.
Гипсани калупи.
Топљење и ливење легуре.
Завршна обрада одливка.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

МАТЕРИЈАЛИ ЗА ИЗРАДУ КАЛУПА

Песак.
Калупарска глина.
Везивна средства.
Премази за калупе и језгра.

ПЕШЧАНОГЛИНАСТИ КАЛУПИ

Ручна израда калупа.
Калуповање по дељивом моделу.
Слепи калуп.
Сушење и склапање калупа.

МОДЕЛИ. УЛИВНИ СИСТЕМ

Материјали за израду модела.
Језгра.
Уливни систем.
Усахлине.
Хранитељи.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА ЛИВЕЊЕ

Бронза.
Алуминијум.
Челични лив.
Технологија завршне обраде.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, за образовни профил ливац уметничких предмета, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области својстава припремних материјала у I и II и технологије ливења у III и IV разреду.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: ГРАВЕР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о традиционалним и савременим техникама и технологијама граверске уметности.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања о традиционалним и савременим техникама и технологијама уметничког гравирања;
- самостално креирају и изведу у материјалу конкретне задатке, кроз рад на испитивању материјала и алата, примењујући знања из других стручних области;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
- развију мануелне вештине и овладају техникама ручног гравирања увежбавањем на материјалима лаким за обраду (линолеум, дрво, алуминијум);
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ, ГРАЂА И ОСОБИНЕ МЕТАЛА

Основни појмови о металима.
Кристална грађа метала.
Физичке и механичке особине метала.
Технолошке особине метала.
Хемијске особине метала.

СТАКЛО

Особине стакла.
Добијање и употреба.
Врсте стакла.
Начини обликовања стакла.

ЗЛАТО И СРЕБРО КАО ПОДЛОГЕ ЗА ГРАВИРАЊЕ

Руде и минерали злата и сребра.
Физичкохемијске особине злата и сребра.
Механичке особине.

Поступци добијања злата и сребра.
Амалгамација, цијанизација и гравитацијска концентрација.
Легирања злата и сребра.

БАКАР И ЊЕГОВЕ ЛЕГУРЕ – МЕСИНГ И БРОНЗА

Физичкохемијске особине бабра.
Особине месинга и бронзе.
Врсте месинга и бронзе у зависности од хемијског састава.
Утицај легирајућих елемената на механичке особине месинга и бронзе.
Атмосферски утицај на постојаност и изглед месинга и бронзе.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ГРАФИКА

Подела графичких техника.
Штампарска форма.
Механичке методе за израду штампарске форме.
Хемијске методе за израду штампарске форме.

ЛИНОРЕЗ

Лиолеум – састав и особине.
Угласта и олучаста длета и игле за гравирање у лиолеуму.
Линорез црних линија.
Линорез белих линија.
Линогравура – могућност комбиновања удубљених и испупчених површина различите текстуре.

ДРВОРЕЗ

Особине и структура дрвета.
Попречни и уздужни пресек дрвета.
Дрворез у боји.
Дрворез белих линија.
Јапански дрворез.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ГРАВИРАЊЕ СЛОВА НА РАВНОЈ ПОВРШИНИ

Граверска кугла и различити углови потеза.
Оштрење граверских алата.
Ручно и машинско гравирање.

ХЕМИЈСКЕ МЕТОДЕ ЗА ИЗРАДУ ШТАМПАРСКЕ ФОРМЕ

Историјат бакрописа.
Технологија бакрописа.
Хемикалије и материјали који се користе у техници бакрописа.
Азотна киселина – концентрације, температура, дужина ецовања, дубина ецовања.
Техника комбиновања бакрописа и бакрореза.

ТОНСКЕ ВРЕДНОСТИ И РАЗЛИЧИТЕ ТЕКСТУРЕ ШТАМПАРСКЕ ФОРМЕ

Акватинта.

Грундови – колофонијум, асфалтни лак.

Комбиноване методе дубоке штампе.

Нијело техника набојавања и печења изгравираних плоче.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ЖАНР ИЛУСТРАЦИЈА И ОРНАМЕНТИ КАО АСОТИМАН ПОНУДЕ ГРАВЕРСКИХ УСЛУГА

Примери из историје граверског заната – лов, риболов, спортови итд.

Машинско гравирање према постојећим матрицама.

Тродимензионално машинско гравирање.

ПРЕДЛОШЦИ У ГРАВИРАЊУ

Предлошци за плакете и медаље.

Ливење алата за производњу употребних предмета у техници пресовања (метална дугмад и значке).

Рачунарски вођене граверске машине.

ТРОДИМЕНЗИОНАЛНО МОДЕЛОВАЊЕ

Карактеристике софтвера за тродимензионално моделовање.

Окружење и алати.

Рад са геометријским телима.

Моделовање.

Рендеровање.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области различитих подлога за гравирање у I, техника високе штампе у II, техникама дубоке штампе у III, и технологије гравирања по предлошку у IV разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним размишљањем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе граверског заната. Такође, треба инсистирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе. Изразито је значајна улога савремених техничких средстава која омогућавају јасније визуелно представљање тродимензионих фигура и њихових пројекција.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **ЈУВЕЛИР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о својствима и начину прераде и обраде племенитих и бојених метала.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања о својствима племенитих и бојених метала, о јувелирским техникама и технолошким поступцима прераде и обраде метала и о својствима драгог и полудрагог камења;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ, ГРАЂА И ОСОБИНЕ МЕТАЛА

Основни појмови о металима.

Кристална грађа метала.

Физичке и механичке особине метала.

Технолошке особине метала.

Хемијске особине метала.

ПОНАШАЊЕ МЕТАЛА ПРИ ЗАГРЕВАЊУ

Интервал топљења.

Фазни дијаграми.

Температура и тачка топљења.

Дијаграм хлађења и загревања метала.

Кристализација метала – кристалографске осе симетрије.

ЛЕГУРЕ

Настанак и стварање легура.

Механичке смеше.

Чврсти раствори.

ПОМОЋНИ МАТЕРИЈАЛИ У ЗЛАТАРСТВУ

Гипс.

Восак.

Боракс.

Сирова гума.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ЗЛАТАРСКЕ ТЕХНИКЕ

Филигран.
Ваљање.
Ковање и искуцавање.
Извлачење.
Пунцирање и гравирање.
Брушење и полирање.
Ливење.
Лемљење.
Уградња (фасовање) драгог камења.

ИСПИТИВАЊЕ ЗЛАТА

Проба линије.
Квантитативна метода испитивања.
Испитивање преко специфичне тежине.
Савремено тестирање племенитих метала.

ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ ЛИВЕНОГ НАКИТА

Израда металног модела.
Израда гуменог калупа.
Израда воштаних модела и формирање воштаног грозда за ливење.
Формирање калупа.
Топљење воштаних модела и печење калупа.
Топљење и ливење легуре.
Чишћење одливака.

ДРАГО КАМЕЊЕ

Врсте и особине.
Дијамант – особине, испитивање, обрада и процена.
Бисери, ћилибар, корали, седеф, слоновача.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ЛЕГИРАЊЕ

Микроелементи у легурама.
Предлегура.
Означавање легура.
Најважнији легирни елементи.

ИЗРАЖАВАЊЕ ФИНОЋЕ ЗЛАТА

Тежина племенитих метала и дијаманата.
Прерачунавање каратне вредности.
Прорачун легирања вишекаратне легуре у нижекаратну и обрнуто.
Изражавање финоће злата.

ПРЕРАДА ЛЕГУРЕ У ПЛАСТИЧНОМ СТАЊУ

Пластичност.
Извлачење жице и ковање.
Ваљање легура.
Степени деформације.

ТЕРМИЧКА ОБРАДА

Видови термичке обраде.
Рекристалizaciono жарење.
Завршно жарење.
Деформација метала при загревању.

ТЕХНОЛОГИЈА ПРОИЗВОДЊЕ И ПРЕРАДЕ ПРАХОВА

Карактеристике и својства прахова.
Начини добијања прахова.
Обликовање и синтеровање прахова.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ТОПЉЕЊЕ И ЛИВЕЊЕ ЛЕГУРА ЗЛАТА

Основни појмови о ливењу.
Агрегати за топљење злата.
Губици при топљењу.
Припрема шарже.
Прорачун шарже.
Ливење полуфабриката од легура злата.

ЛЕМЉЕЊЕ

Основе процеса лемљења.
Врсте лемљења.
Особине лемова у златарству.
Оптимални услови за квалитетно лемљење.
Златни лемови, сребрни лемови и техника лемљења.
Тешкоће и грешке при лемљењу.

ФАСОВАЊЕ

Појам и врсте фасовања.
Врсте камења за фасовање.
Драго камење.

ПОЗЛАЋИВАЊЕ

Галванско позлаћивање.
Позлаћивање прокувавањем и трљањем.
Амалгам за позлаћивање бакра.
Златна бронза.

ПЛАТИНСКИ МЕТАЛИ

Својства платинских метала.
Системи легура платинских метала.
Стандарди квалитети чистоће.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области особина метала у I, технологије ливеног накита у II, методама обраде легура у III, и технологије ливења злата у IV разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним размишљањем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе јувелирског заната. Такође, треба инсистирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **ДРВОРЕЗБАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о врстама и својствима дрвета, о технологији обраде и заштите дрвета, о техникама декорације дрвених производа, о стиловима намештаја кроз историју и оспособљавање за читање и израду техничког цртежа и самостално креирање идејних решења за декорацију дрвених површина.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања о својствима, структури, врстама и изражајним могућностима дрвета, о технолошким поступцима и техникама израде производа на бази дрвета, о основним принципима конструисања дрвених производа и принципима обликовања ентеријера и намештаја, о материјалима и техникама декорисања производа од дрвета и о карактеристикама стилова ентеријера и намештаја у различитим историјским епохама;
- буду оспособљени за израду и читање техничких цртежа и идејних решења за декорисање производа од дрвета;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања и вештине у настави других стручних предмета;
- унапреде естетске критеријуме, визуелно опажање и памћење, стваралачко, критичко и логичко мишљење;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

УВОД, ЦИЉЕВИ ПРЕДМЕТА, ДРВО КАО МАТЕРИЈАЛ

Дуборез – појам и карактеристике.

Дрво као материјал у дрворезбарству.

СПОЉАШЊЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДРВЕТА

Спољашњи изглед стабла.

Спољашње особине дебла – правост, чистоћа, једрина.

ГРАЂА ДРВЕТА

Унутрашња грађа дрвета – пресеци дрвета.

Макроскопски изглед грађе дрвета – годишњи прстенови, срчика, бељика, осржавање.

Микроскопски изглед унутрашње грађе дрвета – дрвно влакно.

Судови– трахеје и трахеиде, сржни зраци, паренхим дрвета, смони канали.

СВОЈСТВА ДРВЕТА

Хемијска састав дрвета– целулоза, хемицелулоза и лигнин.

Физичке и механичке особине дрвета– порозност, влажност, хигроскопност; сушење, утезање и бубрење.

Чврстоћа, тврдоћа, цепљивост, отпорност на хабање, еластичност, пластичност.

Естетска својства дрвета– боја, текстура, сјај, финоћа.

ГРЕШКЕ ДРВЕТА

Грешке грађе дрвета – неправилност попречног пресека, двоструко срце, неправилан ток влаканаца.

Грешке дрвне грађе – витоперо, увијено и криво дрво.

Грешке од деловања спољашњих сила – окружљивост, распуклине, мразопуцине .

Грешке у боји – мрље, пиравост, рујавост, модрење, зелењење.

Трулежи – различите врсте трулежи према месту, боји и облику.

Грешке од деловања инсеката.

ВРСТЕ ДРВЕТА

Најважније врсте дрвета које се користе за уметничку обраду.

Најважније врсте четинара.

Тврди, меки и фини лишћари, најважније врсте лишћара које се користе за уметничку обраду.

Егзотичне врсте дрвета и њихове карактеристике.

ОПРЕМА И АЛАТИ ЗА ДУБОРЕЗ

Основни алат за израду дубореза

Врсте длета за дуборез – равна и профилисана, права и крива длета

Помоћни алати за дуборез – бат, ножићи, туфери, турпије

Чување и одржавање алата.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ФИНАЛНА ОБРАДА ДРВЕТА**УВОД У ТЕХНОЛОГИЈУ ОБРАДЕ ДРВЕТА**

Основни појмови у технологији, технолошки процеси.

Фазе у изради дубореза.

Врсте дуборезних форми.

ТАЧНОСТ ОБРАДЕ

Тачност и грешке у обради.
 Утицај хигроскопности на тачност обраде.
 Утицај базирања на тачност обраде.
 Тачност преношења радног цртежа на материјал.

ИЗРАДА ДЕТАЉА

Израда детаља од резане грађе.
 Резање дрвета, машине и алати за резање.
 Уздужно и попречно резање, криволинијско резање.
 Радни алати при резању.

ПОЛУФИНАЛНИ ПРОИЗВОДИ ОД ДРВЕТА

Резана грађа, врсте и карактеристике.
 Плоче на бази дрвета.
 Фурнир.

ПРОФИЛИСАЊЕ

Израда профила, спољни профили и профили унутар контура.
 Глодалице, стона и надстона, алати за глодалице.
 Копирне глодалице, CNC глодалице.

ИЗРАДА ЕЛЕМЕНАТА ВЕЗЕ

Израда веза на детаљима од масива – израда призматичних и овалних чепова и отвора.
 Бушење дрвета.
 Бушилица, алати за бушење дрвета.
 Употреба бушилице приликом израде дубореза.

ТОКАРЕЊЕ, САВИЈАЊЕ И ФУРНИРАЊЕ ДРВЕТА

Токарење, стругови, начини обраде токарењем.
 Избор материјала за токарење.
 Савијање дрвета, поступак и избор материјала.
 Фурнири, кројење, спајање и поступак фурнирања.

БРУШЕЊЕ ДРВЕНИХ ПОВРШИНА

Брушење, поступци и средства.
 Машинско брушење, брусилице.
 Брушење у различитим етапама израде дубореза.
 Ручно брушење, поступци и средства.

ДРВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ**ТЕХНИЧКИ ЦРТЕЖ**

Правила у техничком цртању, врсте и дебљина линија.
 Прибор за техничко цртање и формати папира.
 Правила косог пројектовања.
 Правила ортогоналног пројектовања.
 Приказивање материјала.
 Израда и читање техничких цртежа – гредица са елементима везе.
 Израда и читање техничких цртежа– дрвна плоча са профилима.
 Израда и читање техничких цртежа– рам са испуном и профилима.
 Израда и читање техничких цртежа–корпусна конструкција.

КЛАСИФИКАЦИЈА ДРВНИХ ПРОИЗВОДА

Класификација дрвних производа.

КОНСТРУКТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ ДРВНИХ ПРОИЗВОДА

Рашчлањивање дрвних производа на конструктивне делове.

Једноструки и двоструки чеп и прочеп.

Веза ваљкастим чеповима, везе на коси судар.

Веза ластин реп.

Сандучасти оквири, састав на перо и жљеб.

Састав са уметнутом летвицом.

Равни и отворени зупци.

Коси и отворени зупци.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ФИНАЛНА ОБРАДА ДРВЕТА**ТЕХНОЛОГИЈА ЛЕПЉЕЊА ДРВЕТА, ЛЕПИЛА ЗА ДРВО**

Физичко хемијска својства природе лепљења.

Технолошки процеси поступак лепљења.

Подела лепила, природна лепила – врсте и карактеристике.

Синтетичка лепила, топљива лепила.

Еколошки приступ у избору лепила.

ИНТАРЗИЈА И ИНКРУСТРАЦИЈА

Интарзија – карактеристике и историјски развој.

Материјали и технике за израду интарзије.

Инкрустрација – карактеристике и врсте.

Материјали и технике за израду инкрустрације у дрвету.

БАЈЦОВАЊЕ ДРВЕТА

Припрема површине за бајцовање.

Врсте бајца за дрво.

Водени бајц – технике припреме и наношења бајца.

Карактеристике других врста бајца.

ПОЗЛАТА НА ДРВЕТУ

Позлата – основне карактеристике.

Позлата на дрвету – припрема површине.

Позлаћивање дрвета – поступци припреме и наношења.

Фазе у изради позлате на дрвету.

ЗАВРШНА ОБРАДА ДРВЕТА

Историјат лакирања дрвета.

Састав и својства лакова.

Подела лакова.

Лакирање дрвета водоразредивим премазима.

Лакови растворени у разређивачима – врсте и карактеристике.

Политура на дрвету.

Фазе политирања дрвених површина.

Воштана паста – припрема и наношење.

Заштита дрвених површина уљима.

ДРВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Ергономија.

Намештај за седење – класификација и конструкција.

Намештај за лежање – класификација и конструктивна решења .

Столови – класификација и конструктивна решења.

Намештај за одлагање, регали и комодје.

Врата – основни појмови и подела .

Степеништа од дрвета .

Дрвене преграде и зидне облоге.

Дрворез у грађевинској столарији.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

СТИЛСКИ НАМЕШТАЈ

Стилови у архитектури и ентеријеру кроз векове, дуборез у стилским епохама.

Стари век и цивилизације – египатски намештај.

Грчки намештај.

Римски намештај.

Месоопотамски намештај.

Византијски стил и намештај.

Пластика и дуборез сакралних објеката.

Романски и готски стил.

Ренесансни намештај.

Барок, карактеристике француског намештаја.

Барокни стилови у Енглеској.

Рококо, карактеристике француског намештаја.

Рококо стилови у Енглеској.

Класицизам у Француској, карактеристике намештаја.

Класицизам у Енглеској .

Стилови и намештаја у XX веку.

СТАН И ЈАВНИ ПРОСТОР И ОПРЕМА НАМЕШТАЈЕМ

Израда идејних решења за опремање стамбених просторија и јавних простора–опрема сакралних објеката (примена дубореза).

Дневна соба и намештај.

Трпезарија, простори за обедовање.

Радни простори у стану и канцеларијама.

Намештај у хотелима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике у I, II, III и IV разреду проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације садржаја из области својстава дрвета у првом и технологије обраде у другом и трећем разреду, треба обратити пажњу на повезивавање теорије и праксе у дуборезу. Из области дрвених конструкција, у другом и трећем разреду, инсистирати на приказивању конструктивних решења ортогоналним пројектовањем по правилима техничког цртања. У

оквиру области дрвних конструкција, на крају наставе у другом и трећем разреду, ученик треба да има збирку цртежа елаборат, за који се препоручује да буде посебно оцењен.

У четвртном разреду, посебно обратити пажњу на примену дубореза као естетског и занатског елемента у изради намештаја и опреме простора. Ученици треба да израде своја решења комада намештаја и решења опреме простора.

Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања који су ученици стицали од првог разреда и претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (историја уметности, биологија, хемија, историја, физика, математика) и различитим ваннаставним активностима. У четвртном разреду неопходно је извршити систематизацију наученог у функцији укључивања у рад, као и припрему за избор одговарајих основних студија. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

На основу тематског садржаја ученике треба упућивати на упознавање уметничког наслеђа ради прикупљања и формирања збирке материјала: фотографија, цртежа скица итд.

Образовни профил: **КЛЕСАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о својствима минерала и стена и поступцима обраде камена.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје основна знања о геолошким процесима који су владали током земљине историје, о својствима минерала и стена, могућностима експлоатације камена и поступцима обраде камена;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе, систематизују и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање у струци;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ОСНОВЕ ГЕОЛОГИЈЕ, ГРАЂА ЗЕМЉЕ

Предмет и задаци изучавања геологије.
 Постанак и грађа земље.
 Зонарна грађа земље.

ОСНОВЕ МИНЕРАЛОГИЈЕ

Основе минералогije.
 Тврдоћа минерала – Мосова скала.

Физичке особине минерала.
Систематизација минерала према тврдоћи.

ПЕТРОГЕНИ МИНЕРАЛИ

Приказ важнијих петрогених минерала.
Оксиди.
Хидроксиди, карбонати, сулфати.
Хлориди.
Сулфиди.
Силикати.

МАГМАТСКЕ, СЕДИМЕНТНЕ И МЕТАМОРФНЕ СТЕНЕ

Постанак и подела стена.
Начин појављивања и лучење магматских стена.
Структуре и текстуре.
Склоп седиментних стена.
Приказ важнијих седиментних стена.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ОСОБИНЕ СТЕНА

Боја.
Густина.
Порозност стена.
Тврдоћа стена (Мосова скала).

МЕТОДЕ ИСПИТИВАЊА ТВРДОЋЕ СТЕНА

Статичке методе – Бринелова, Викерсова и Роквелова метода.
Динамичке методе – Шорова и дуроскопска метода, Полдијев чекић.

ВОДА У СТЕНАМА И ОДНОС КАМЕНА ПРЕМА ВОДИ

Вода у чврстим стенама.
Природна влажност стена.
Способност усисавања воде и водопропустљивост.

ТОПЛОТНЕ ОСОБИНЕ СТЕНА

Топлотна проводљивост.
Специфична топлота. Топлотно ширење.
Отпорност према ватри.

МЕХАНИЧКЕ ОСОБИНЕ СТЕНА

Напрезања и деформације, еластичне особине стена.
Чврстоћа на притисак.
Чврстоћа на смицање, савијање и затезање.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

РАСПАДАЊЕ СТЕНА

Физичко распадање стена.
Хемијско распадање стена.

Пропадање камена услед деловања флоре и фауне.

ТЕХНИЧКОТЕХНОЛОШКА СВОЈСТВА КАМЕНА

Отпорност стена према бушењу.
 Разоривост стена експлозивом.
 Цепљивост стена и способност клесања.
 Отпорност према резању.
 Отпорност према дробљењу.
 Способност глачања.

ОБЛИЦИ КОРИШЋЕЊА КАМЕНА

Ломљени и дробљени камен.
 Млевени и цепани камен.
 Клесарски обрађен камен.
 Камени монолити.
 Индустриски резан камен.

ЗАВРШНА ОБРАДА КАМЕНА

Резање.
 Брушење.
 Глачање.
 Полирање.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

КЛАСИФИКАЦИЈА АРХИТЕКТОНСКО-ГРАЂЕВИНСКОГ КАМЕНА (АГК)

Типови АГК и њихова примена.
 Неки аспекти техничкоекономске оцене лежишта АГК.
 Могућности експлоатације појединих типова стена.

ПОСТУПЦИ ОБРАДЕ КАМЕНА

Типови површинске обраде камена.
 Ударни поступци површинске обраде.
 Абразивни поступци.

ПРИМЕНА КАМЕНА

Примена камена у прошлости.
 Камен као грађевински материјал.
 Сировине за производњу грађевинских материјала.
 Камен у индустрији.

МОГУЋНОСТИ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ КАМЕНА

Технологија добијања камена методама минирања.
 Одвајање камених блокова методама пнеуматских јастука.
 Експлоатација камена термичком методом.
 Метода експлоатације камених монолита методом воденог млаза (Water Jet метода).
 Откопавање засецањем.

ВЕШТАЧКИ КАМЕН

Технологија добијања камена.
 Начини обраде и брушења вештачког камена.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области основних геолошких постулата у I, особина стена у II, обраде камена у III, и принципа експлоатације камена у IV разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним размишљањем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе клесарског заната. Такође, треба insistирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: СТИЛСКИ КРОЈАЧ

Циљ и задаци:

Циљ наставе је стицање функционалних знања о обликовању текстила и одевних предмета.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје основна знања о историјском развоју текстила, о принципима обликовања текстила, стилског костима и савремених одевних предмета, о својствима материјала, апликативним програмима за дизајнирање текстила и одеће и о принципима рада у модној индустрији;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе, систематизују и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и модних трендова и за самоусавршавање у струци;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ТЕКСТИЛНА ВЛАКНА

Влакна биљног порекла.

Влакна животињског порекла.

Хемијска влакна.

Утицај својстава влакана на квалитет финалних производа.

ТЕКСТИЛ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Праисторија – текстил.
 Костими Сумера и Акађана.
 Египатски костими.
 Грчка – текстил.
 Рим – текстил.
 Византија – текстил.

ПРИНЦИПИ ОБЛИКОВАЊА ТЕКСТИЛА

Основне пропорције дечије, женске и мушке фигуре.
 Слободно репродуковање стилског костима.
 Вежбе креирања једноставних одевних предмета из области савременог одевања.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ТЕКСТИЛНИ МАТЕРИЈАЛИ

Структура текстилних материјала.
 Класификација тканина.
 Плетенине.
 Неткани материјали.

ТЕКСТИЛ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Историјски развој тканина и предмета од текстила (17. и 18. век).
 Препознавање стилова кроз историју костима.
 Ренесанса – текстил.

ПРИНЦИПИ ОБЛИКОВАЊА ТЕКСТИЛА

Теоретски аспекти креације у савременом костиму, стилизација, асоцијативно размишљање.

Репродуковање стилског костима са применом савладаних сликарских техника и освртом на материјализацију тканине.

Креација одевних предмета са освртом на специфичности пола (дечији, женски и мушки).

КОРИШЋЕЊЕ ГРАФИЧКИХ ПРОГРАМА У ДИЗАЈНУ ТЕКСТИЛА

Виртуална материјализација волумена
 Векторска графика
 Палете боја
 Ефекти.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ТЕКСТИЛ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Историјски развој тканина и предмета од текстила (19. и 20. век).
 Препознавање стилова кроз историју костима.
 Униформе са нашег поднебља.

ПРИНЦИПИ ОБЛИКОВАЊА ТЕКСТИЛА

Репродукција стилског костима са одређеном слободом изражавања.

Сценски костим – позориште, балет и сл.
 Креација униформи за разне делатности.
 Мале колекције модних одевних предмета везаних темом за историју уметности и историју костима.

САВРЕМЕНИ МОДНИ ДИЗАЈН

Теоријски аспекти дизајна.
 Традиционалне и савремене методе дизајна текстила.
 Истраживања у области модног дизајна.

СОФТВЕР У ДИЗАЈНУ ТЕКСТИЛА

Варијација основне креације.
 Алати.
 Рад са слојевима.
 Трансформације и подешавања.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ТЕКСТИЛ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Карактеристични национални костими.
 Српски национални костим.
 Поређење костима по сврсисходности и практичном аспекту.

ПРИНЦИПИ ОБЛИКОВАЊА ТЕКСТИЛА

Структура и својстава тканих материјала.
 Основни принципи формирања ткане структуре са посебним освртом на естетске елементе и преплетаје.
 Транспозиција стилског костима на одређени сценски спектакл.

ПРИНЦИПИ МОДНЕ ИНДУСТРИЈЕ

Основни принципи модне индустрије.
 Начин рада на великој модној колекцији и на модној линији.
 Модни маркетинг – модни часописи, модне агенције, модне ревије и сл.
 Употреба нових материјала у модној индустрији.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области текстилних вавана у I, обликовања текстила у II, савременог модног дизајна у III, и принципа модне индустрије у IV разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним размишљањем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе кројачког заната. Такође, треба инсистирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе. Изразито је значајна улога савремених техничких средстава која омогућавају јасније визуелно представљање тродимензионих фигура и њихових пројекција.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **ФИРМОПИСАЦ КАЛИГРАФ**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о начелима графичког дизајна, машинама, материјалима и техникама штампе.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања о начелима графичког дизајна, историјском развоју писма и штампе, машинама, материјалима и техникама штампе;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

НАЧЕЛА ГРАФИЧКОГ ДИЗАЈНА

Графички дизајн.
 Графички производи.
 Примена теорије обликовања у графичкој индустрији.
 Естетика и функционалност.
 Хармонија.
 Равнотежа.
 Доминација.

ЕЛЕМЕНТИ ГРАФИЧКОГ ДИЗАЈНА

Тачка.
 Линија.
 Површина.
 Пропорција. Правило златног реза.
 Однос светлотамно.
 Ритам.
 Валер.
 Текстура.
 Композиција.
 Боја.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

РАЗВОЈ ПИСМА И ШТАМПЕ

Сликовна и појмовна писма.
 Фонетска писма.
 Развој словенских писама.
 Гутенбергово откриће.
 Штампарска форма.

ВИСОКА ШТАМПА

Оригинална и репродуктивна графика.
 Висока штампа.
 Линолеум као подлога.
 Дрворез.
 Дрворез у боји.
 Дрворез белих линија.
 Јапански дрворез.
 Пунцирање.
 Гравура у дрво попречног реза.

ФИРМОПИСАЧКЕ ПОДЛОГЕ

Принципи при исписивању фирме.
 Стакло.
 Пластика.
 Лим.
 Дрво.
 Керамика.
 Натписи помоћу шаблона. Самолепљиви текстови и оквири.

КЊИЖНА ТИПОГРАФИЈА

Подела типографских писама.
 Оптичке карактеристике писма.
 Конструкција словних знакова и арапских бројева.
 Правила за обликовање текста и књиге. Књижни повез.
 Спољашњи делови књиге – корице, омот.
 Унутрашњи делови књиге.
 Књижна страница.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ВИСОКА ШТАМПА, ЗАКЛОПНЕ МАШИНЕ

Принципи отискивања у високој штампи.
 Типографски систем мера. Врсте слога.
 Клишеи у високој штампи. Растери.
 Припрема код заклопних машина.
 Либерти, Бостон, Гали заклопне машине.

ЦИЛИНДРИЧНЕ И РОТАЦИОНЕ МАШИНЕ

Ваљци на штампарским машинама.
 Цилиндричне машине.

Ротационе машине.

ДУБОКА ШТАМПА

Бакропис. Ецовање.
 Врсте еца. Коректуре.
 Штапање бакрописа.
 Акватинта. Сумпорни цвет.
 Резерваж. Техника меког воска.
 Бакрорез. Сува игла.
 Мецотинта.
 Папир.
 Штапарске боје.

РАВНА ШТАМПА

Литографија (зрчање, исцртавање).
 Препарација литографског камена.
 Штапање у равној штапи.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ОСНОВЕ СИТОШТАМПЕ

Историјат, особине и примена ситоштампе.
 Ситоштампа и савремена графика.
 Ситоштампарски поступци.
 Ситоштампарски оквири.
 Врсте и избор мрежица.
 Штапарско сито.

ШАБЛОНИ НА СИТУ

Припрема сита.
 Директни, ручни шаблони.
 Фотомеханички шаблони на ситу.

СНИМАЊЕ И РАЗВИЈАЊЕ СИТА

Апарат за копирање сита. Осветљавање.
 Копирни предлошак.
 Принцип снимања.
 Снимање вишетонских оригинала. Растери.
 Коректура копирног предлошка.
 Развијање и сушење филма. Грешке.

СИТОШТАМПАРСКЕ БОЈЕ

Ситоштампарске боје.
 Папири. Ракул.
 Пробни отисак.
 Чишћење сита. Чување материјала.
 Примена ситоштампе у индустрији. Ситоштампарске машине.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области начела графичког дизајна и ликовних елемената у првом, високе штампе у другом, дубоке штампе у трећем, и технике ситошампе четвртом разреду, треба обратити пажњу на обједињавање утилитарних знања са креативним размишљањем које ће омогућити интеракцију између теорије и праксе фирмописачког заната. Такође, треба инсистирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **ГРНЧАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о материјалима, техникама и технологији израде и декорисања грнчарских производа.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања о врстама керамичких производа, материјалима, техникама и технологији израде и техникама декорисања грнчарских производа;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(1 час недељно, 34 часа годишње)

ИСТОРИЈА КЕРАМИКЕ, ТЕХНОЛОГИЈА КЕРАМИКЕ

Керамички производи.

Историја керамике.

Технологија керамике.

Керамика у савременом дизајну.

ГЛИНЕ, ГЛИНЕНИ МИНЕРАЛИ

Постанак глина.

Врсте глина.

Добијање глина.

Глинени минерали.

Остали глиненни састојци.

ОСОБИНЕ ГЛИНА

Пластичност.
Масне и посне глине.
Скупљање глине.
Чврстоћа суве глине.
Боја црепа.

СИНТЕРОВАЊЕ И ТОПЉЕЊЕ

Синтеровање и топљење.
Кварц.
Шамот.
Топитељи.
Фелдспати. Карбонати.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ГРНЧАРСКА ОПРЕМА

Керамичка кола – ручно, ножно и електрично.
Алати за вртење на точку, алат за моделовање и вајање глине.
Пећи и начини печења.
Машина за прераду глине.
Комора за глазирање.
Компресор и шприц пиштољ.

ФИЗИЧКА И ХЕМИЈСКА ИСПИТИВАЊА ГЛИНЕ

Одређивање пластичности и скупљања.
Тврдоћа сувог црепа.
Вискозност.
Грешке у глини.
Сегерови конуси.

ОПЛЕМЕЊАВАЊЕ И ЧИШЋЕЊЕ СИРОВИНА

Сортирање, сушење и испирање.
Шлемовање.
Електроосмоза.
Ломилице. Дробилице.
Млинови.
Троугао масе.

ТЕХНИКЕ СЛИКАЊА И ШТАМПАЊА

Керамичко сликање.
Вишебојна штампа.
Једнобојна штампа.
Ситоштампа.
Фотокерамика.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ОПЛЕМЕЊАВАЊЕ ГЛИНЕ

Квашење глине.
 Секач. Стругач.
 Мешалица. Филтерпреса.
 Одлежавање глине.

ОБЛИКОВАЊЕ КЕРАМИЧКИХ ПРЕДМЕТА

Помоћни материјали за калупе.
 Утискивање.
 Токарење.
 Ливење.

СУШЕЊЕ И ПЕЧЕЊЕ КЕРАМИКЕ

Сушење обичним и врућим ваздухом.
 Грешке при сушењу.
 Процес горења.
 Чврста горива. Електрично загревање.

ВРСТЕ КЕРАМИЧКИХ ПЕЋИ

Подела керамичких пећи.
 Округле и прстенасте пећи.
 Тунелска пећ. Муфле.
 Електрична пећ.
 Врсте паљења.

ПРОЦЕС ПЕЧЕЊА

Слагање предмета у пећ.
 Печење испод 1000 °C.
 Печење изнад 1000 °C.
 Грешке при печењу.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

СИРОВИНЕ ЗА ГЛАЗУРЕ, ГЛАЗИРАЊЕ

Намена и подела глазура.
 Стварање глазура.
 Сировине за глазура.
 Глазирање. Сона глазура.
 Сегерова формула.
 Прорачун глазура.

ГЛАЗУРА И ЦРЕП

Ствараоци глазура. Топивост.
 Специфична дејства топитеља. Топотно истезање глазура.
 Глазура и цреп.
 Харисе. Одваљивања.
 Глазурне грешке.
 Врсте глазура.

ДЕКОРИСАЊЕ КЕРАМИКЕ

Декорисање.
 Сировине за керамичке боје.
 Стварање обојења. Керамички бојитељи.
 Обојене масе. Енгобе.
 Глазуре у боји.
 Подглазурне боје и раствори.
 Надглазурне боје.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области својстава глинених минерала и оплемењавања маса у I и II и технологије обликовања и декорисања у III и IV разреду, треба обратити пажњу на подстицање креативности.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

Образовни профил: **АРАНЖЕР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о материјалима и техникама аранжирања.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје знања о својствима материјала који се примењују у аранжирању, о различитим врстама производа и амбалаже и о ликовним законитостима;
- буду оспособљени да повежу и примене стечена знања у настави других стручних предмета;
- самостално истражују, проналазе и користе информације из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно праћење технолошких достигнућа и за самоусавршавање;
- формирају позитиван став према очувању старих и уметничких заната;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА**I разред**

(1 час недељно, 34 часа годишње)

СВОЈСТВА МАТЕРИЈАЛА ЗА АРАНЖИРАЊЕ

Хартија – сировине и добијање.
 Обрада и класификација папира.

Лепкови – особине и врсте.
 Боје – састав и особине.
 Механизам сушења боја.

СВОЈСТВА ТКАНИНА

Текстилне сировине.
 Биљна влакна.
 Животињска влакна.
 Минерална влакна.
 Синтетичка влакна.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА ИЗРАДУ МОДЕЛА, ПОСТОЉА И ПОСТАМЕНАТА

Полимери – особине и подела.
 Грађа и облик макромолекула.
 Поступци добијања полимера.
 Структура и хемијски састав дрвета.
 Својства и заштита дрвета.

II разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

НАЧЕЛА ЛИКОВНОГ ОБЛИКОВАЊА

Фактор стила. Фактор моде.
 Естетика. Функционалност.
 Хармонија. Контраст.
 Равнотежа. Доминација.
 Јединство композиције.

ЕЛЕМЕНТИ ЛИКОВНОГ ОБЛИКОВАЊА

Тачка.
 Линија.
 Површина.
 Пропорција. Правило златног реза.
 Однос светлотамно.
 Ритам.
 Валер.
 Текстура.
 Композиција.
 Боја.

III разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ПРОИЗВОД

Основи појмови, особине производа.
 Хемијски састав производа и промене до којих долази у различитим условима.
 Утврђивање степена прилагођености производа потребама корисника.
 Нове технологије добијања и прераде производа.
 Маркетиншки аспект дизајна производа.

КВАЛИТЕТ ПРОИЗВОДА

Нормирање, дефинисање и испитивање квалитета производа.

Методe испитивања квалитета производа.
 Утицај физичкохемијских и технолошких особина на квалитет производа.
 Управљање квалитетом .
 Развој система контроле квалитета.

АМБАЛАЖА

Појам, функција и типови амбалаже.
 Производни, заштитни, конструкцијски и аспект економичности амбалаже.
 Материјали за израду амбалаже.
 Израда комплексне амбалаже.
 Графичко обликовање амбалаже.

ИНДУСТРИЈСКИ ПРОИЗВОДИ

Папирна конфекција.
 Техничка роба.
 Хемијска роба.
 Кожна галантерија.
 Текстил.
 Прехрамбени производи.
 Фармацеутски производи.

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ПРОИЗВОДИ УМЕТНИЧКОГ ЗАНАТСТВА

Значај и функција старих заната кроз развој цивилизације и друштва.
 Врсте производа уметничког занатства.
 Поступци израде и особине производа уметничког занатства.
 Критеријуми за процењивање производа уметничког занатства.

ЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ПРОИЗВОДА

Материјална грађа уметничког дела.
 Основни узроци оштећења и пропадања по врстама материјала.
 Технике конзервирања, рестаурирања и технолошког истраживања које одлажу пропадање материјала.
 Идентификација штетности и опасности које могу да изазову поједине материје у технолошком процесу заштите.

СТАНДАРДИ ПРОИЗВОДА

Основни појмови и врсте стандарда.
 Стандард као модел за упрошћавање и подизање поузданости и сврсисходности производа.
 Основне активности у процесу стандардизације производа.
 ISO стандард.

ЗАШТИТА НА РАДУ И ЗАШТИТА ЧОВЕКОВЕ ОКОЛИНЕ

Мере заштите на раду.
 Примена мера безбедности и здравља на раду.
 Еколошка свест о значају очувања животне средине.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета материјали и технике, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја из области својстава материјала за аранжирање у I, начела ликовног обликовања у II, квалитетима производа и амбалаже у III, и стандардима производа у IV разреду, треба инсистирати на повезаности са практичним радом.

Целокупна настава се изводи у учионици прилагођеној потребама наставе наведеног предмета, при чему се одељење дели на три групе.

Наставни процес укључује теоријски део, тако да се примењује фронтални облик рада са ученицима.

Настава се одвија у корелацији са предметима практичан рад, теорија форме, цртање и сликање и историја уметности уз неопходно упознавање ученика са могућностима практичне примене стечених знања.

ПРАКТИЧАН РАД

Образовни профил: **КОНЗЕРВАТОР КУЛТУРНИХ ДОБАРА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања о конзервацији и рестаурацији музејских експоната и архивске грађе.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о конзервацији и рестаурацији предмета од различитих материјала;
- препознају и вреднују предмете уметничке, културне и историјске вредности;
- усвоје навику вођења техничке документације;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију визуелно опажање и памћење, естетске критеријуме, прецизност, педантност, истрајност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за вредновање и самовредновање радова;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора, за самостални и тимски рад;
- буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ПРЕВЕНТИВНЕ МЕРЕ И ЗАШТИТА, ДОКУМЕНТОВАЊЕ И ДЕПОНОВАЊЕ

Ентомолошка оштећења и болести дрвета.

Испитивање стања и особине материјала.

Позлате.

Транспорт и чување предмета.
 Организација стручног рада у музејима.
 Конзервација и рестаурација зидне и штафелајне слике.
 Рестаурација позлате.

ОСНОВНЕ ТЕХНИКЕ НА ПАПИРУ

Сликарске технике.
 Висока, дубока и равна штампа.
 Конзервација.
 Чување и излагање докумената и старих и ретких књига.
 Фотографија.

СЛИКАРСКЕ ТЕХНИКЕ

Зграфито и енкаустика.
 Фреско и секо техника.
 Конзервација и рестаурација позлате.
 Конзервација и рестаурација икона.
 Икона – теолошки, едукативни и естетски значај.
 Историјат заштите споменика културе.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

КОНЗЕРВАЦИЈА КЕРАМИКЕ

Идентификација предмета од керамике, споменика културе од осме до нулте категорије (врста керамике, хронолошко одређење предмета и порекло).

Израда елабората за препарацију пронађених предмета и конзерваторске и фотодокументације.

Механичко чишћење пронађених предмета и препознавање одговарајућих раствора за чишћење материјала.

Припрема амбалаже за одлагање пронађених предмета и начини транспортовања и чувања конзерваторски обрађених предмета.

КОНЗЕРВАЦИЈА ТЕКСТИЛА

Препознавање предмета од текстила, споменика културе од осме до нулте категорије (врсте текстила, хронолошко одређење текстилних израђевина и порекло).

Израда елабората за препарацију текстилних предмета и конзерваторске и фотодокументације.

Механичко чишћење текстилних предмета, проветравање, осунчавање и одређивање одговарајућих хемикалија за чишћење и заштиту од биолошких, хемијских и других агенаса.

Припрема амбалаже за одлагање конзерваторски обрађених предмета и начини њиховог транспортовања и чувања.

КОНЗЕРВАЦИЈА ПРЕДМЕТА ОД КОЖЕ

Препознавање предмета од коже, споменика културе од осме до нулте категорије (врсте коже, хронолошко одређење израђевина од коже и порекло).

Израда елабората за препарацију предмета од коже и конзерваторске и фотодокументације.

Механичко чишћење предмета од коже и одређивање одговарајућих хемикалија за чишћење и заштиту од биолошких, хемијских и других агенаса, влаге и топлоте.

Припрема амбалаже за одлагање конзерваторски обрађених предмета и начини њиховог транспортовања и чувања.

КОНЗЕРВАЦИЈА ДРВЕТА

Препознавање предмета од дрвета, споменика културе од осме до нулте категорије (врсте дрвета, хронолошко одређење израђевна од дрвета и порекло).

Израда елабората за препарацију предмета од дрвета и конзерваторске и фотодокументације.

Механичко чишћење предмета од дрвета и одређивање одговарајућих хемикалија за чишћење и заштиту од биолошких, хемијских и других агенаса, влаге и топлоте.

Припрема амбалаже за одлагање конзерваторски обрађених предмета и начини њиховог транспортовања и чувања.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

КОНЗЕРВАЦИЈА ПРЕДМЕТА ОД МЕТАЛА (ПРЕДМЕТИ ОД ГВОЖЂА)

Препознавање предмета од метала, споменика културе од осме до нулте категорије (врсте метала, хронолошко одређење израђевина од метала и порекло).

Израда елабората за препарацију предмета од гвожђа и конзерваторске и фотодокументације.

Механичко чишћење предмета од гвожђа и одређивање одговарајућих хемикалија за чишћење и заштиту од оксида, хемијских и других агенаса и влаге.

Припрема амбалаже за одлагање конзерваторски обрађених предмета и начини њиховог транспортовања и чувања.

КОНЗЕРВАЦИЈА ПРЕДМЕТА ОД СТАКЛА И НЕМЕТАЛА

Препознавање предмета од стакла и неметала, споменика културе од осме до нулте категорије (врсте израђевина, хронолошко одређење израђевина од наведених материјала и порекло).

Израда елабората за препарацију предмета од стакла и неметала и конзерваторске и фотодокументације.

Механичко чишћење предмета од стакла и неметала и одређивање одговарајућих хемикалија за чишћење и заштиту од оксида, хемијских и других агенаса, влаге и топлоте.

Припрема амбалаже за одлагање конзерваторски обрађених предмета и начини њиховог транспортовања и чувања.

СЛОЖЕНИЈИ КОНЗЕРВАТОРСКИ ПОСТУПЦИ ЗА ПРЕДМЕТЕ ОД КЕРАМИКЕ

Евиденција предмета.

Израда елабората за конзервацију керамичких предмета и конзерваторске и фотодокументације.

Керамичка испитивања (физичка испитивања, врсте глина, добијање глина, средства за глазирање, топитељи, технике печења, хемијска испитивања).

Реконструкција керамичких предмета од оплемењених сировина и облика добијених моделовањем, токарењем, калупом, пресовањем (глинене посуде, украсни предмети, ситна пластика, керамопластика у архитектури) израда идејних скица и детаљних студија за реконструкцију.

Избор природних и синтетичких материјала.

Завршни радови – састављање и ретуширање.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

СЛОЖЕНИЈИ КОНЗЕРВАТОРСКИ ПОСТУПЦИ ЗА ПРЕДМЕТЕ ОД МЕТАЛА (ГВОЖЂЕ, БАКАР, ОЛОВО, БРОНЗА, МЕСИНГ, СРЕБРО, ЗЛАТО И ДР.)

Евиденција предмета.

Израда елабората за конзервацију предмета од метала (филигран, посуде, украсни предмети, ситна пластика, накит, алати, оружје, новац и др.) и конзерваторске и фотодокументације.

Физичка и хемијска испитивања.

Избор конзерваторских поступака – механички, хемијски и електрохемијски.

Реконструкција предмета од метала, израда идејних скица и детаљних студија за реконструкцију.

Избор природних и синтетичких материјала за реконструкцију, ретуширање и импрегнирање.

РЕСТАУРАЦИЈА ЗИДНОГ И ШТАФЕЛАЈНОГ СЛИКАРСТВА

Евиденција предмета.

Технолошко испитивање старог сликарства – утврђивање промена насталих временом на темперним и уљаним сликама, доношење закључака за поступак у конзерваторском раду.

Технолошко испитивање алфреско и алсеко сликарства.

Израда фотодокументације.

Израда елабората за даљи рад.

Конзерваторски поступци – рентаулаже – преношење оштећене слике на нову подлогу.

Чишћење слике, китирање оштећених површина.

Прављење казеинског малтера, поступак пломбирања.

Конзервација слика на дрвеној подлози – пеглање бојеног слоја, китирање оштећених површина, импрегнација, полирање и позлата, чишћење разним растворима, импрегнација подлоге, израда одговарајућих оштећених фрагмената, припремање подлоге за позлату, припремање природних и вештачких везива за позлату, припремање везива за наношење златних листића, завршни радови и заштита предмета

Припрема предмета за депо.

КОНЗЕРВАТОРСКИ ПОСТУПЦИ ЗА ПРЕДМЕТЕ ОД КАМЕНА

Евидентирање предмета.

Израда елабората за конзервацију предмета од камена (скулптуре, епиграфски и анепиграфски надгробни споменици, декоративна и архитектонска пластика и др.) и конзерваторске и фотодокументације.

Физичка и хемијска испитивања.

Прављење калупа.

Избор конзерваторског поступка (механички, хемијски и комбиновани).

Реконструкција предмета од камена, израда идејних скица и детаљних студија за реконструкцију.

Избор природних и синтетичких материјала за реконструкцију, ретуширање и импрегнирање.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева

постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, историја уметности, цртање и сликање, писмо, лепо писање са калиграфијом и орнаментиком, вајање.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад са традиционалним и савременим материјалима за конзерваторско-рестаураторске третмане. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ПОЗЛАТАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за самосталано извођење позлате на различитим површинама.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају цртачким и сликарским материјалима и техникама;
- буду оспособљени за самостално извођење позлате на различитим површинама, за заштиту и рестаурацију позлате и вођење техничке документације;
- препознају и вреднују предмете уметничке, културне и историјске вредности;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију визуелно опажање и памћење, естетске критеријуме, прецизност, педантност, истрајност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора, за самостални и тимски рад;
- буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

УМЕТНИЧКА БАШТИНА СА ЕЛЕМЕНТИМА ПОЗЛАТЕ

Идентификација дела српске средњовековне уметности.

Идентификација споменика културе.

Цртеж угљен – археолошка баштина са елементима позлате.

Цртеж оловка – српска средњовековна уметност са елементима позлате.

ПРИПРЕМА ПОДЛОГЕ И ПОЗЛАЋИВАЊЕ ДРВЕНИХ НОСИОЦА

Импрегнација дрвене подлоге за позлату.

Препарирање дрвене подлоге за позлату.

Техника позлаћивања.

Заштита позлате.

ПРИПРЕМА ПОДЛОГЕ И ПОЗЛАЋИВАЊЕ ПЛАТНЕНИХ НОСИОЦА

Припремање платнених носиоца за позлату.

Препарирање платнених носиоца.
 Полагање позлате на платнене носиоце.
 Заштита позлате.

ПРИПРЕМА ПОДЛОГЕ И ТЕХНИКЕ ПОЗЛАЋИВАЊА РАЗЛИЧИТИХ ПОВРШИНА

Припрема лакних носиоца за позлату (папир, картон).
 Препарирање различитих материјала за позлату.
 Позлаћивање различитих материјала (стакло, керамика, метал, гипс).
 Заштита позлате.

ЗАШТИТА И ПАТИНИРАЊЕ ПОЗЛАТЕ

Патинирање позлате – начини и средства.
 Заштита позлаћених површина и предмета.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ПИГМЕНТИ, ПУНИОЦИ И ВЕЗИВА

Класификација неких древних пигмената.
 Испитивање својстава пигмената.
 Употреба пигмената различитог порекла.
 Припрема пигмената.
 Употреба пунила (креда, гипс, каолин) при изради пастела.
 Коришћење неорганских и органских везива.

КЛАСИЧНО ГРАЂЕЊЕ СЛИКЕ СА ВЕЗИВИМА

Препарација.
 Цртеж.
 Подсликавање.
Al prima сликање.
 Лазурно сликање у слојевима.

ЈАЈЧАНА ТЕМПЕРА

Природна јајчана темпера.
 Припрема темпере од целог јајета.
 Припрема јајчаноуљне (емулзијске) темпере.
 Емулгација жуманца уљем.

ВЕЗИВНА СРЕДСТВА И ПИГМЕНТИ ЗА ЗИДНО И ШТАФЕЛАЈНО СЛИКАРСТВО

Водена везива, емулзије, уља, лакови.
 Фреско техника *fresco buono* i *fresco secco*.
 Енкаустика.
 Мозаик.
 Зграфито.
 Енкаустика.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

ЗЛАТНИ ЛИСТИЋИ

Алати, материјали за рад и припрема материјала за позлату.
 Припрема даске за икону.

Византијски иконопис.
Позлата сферних површина.

ПОЗЛАТА НА ПОДЛОГАМА – ПАПИР, ДРВО, ПЛАТНО, МЕТАЛ

Позлата на папиру.
Позлата на металу.
Позлата дрворезбарских предмета.
Израда иконе на платну с позлатом.
Сликарство далеког истока.

ПОЗЛАТА НА СТАРИМ ПРЕДМЕТИМА

Анализа предмета и одређивање врсте третмана и позлат.
Византијски иконопис.
Рестаурација старих гипсаних рамова.

ТЕЧНА ПОЗЛАТА

Коришћење течне позлате.
Исликавање бронзом.
Сликарство далеког истока.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

ЗНАЧАЈ ФОТОДОКУМЕНТАЦИЈЕ У ПОСТУПКУ ПОЗЛАТЕ

Значај писане, техничке и фото документације предмета, објекта и сл. у процесу позлаћивања.
Фотодокументација процеса позлаћивања предмета.
Рестаурација.

ЧИШЋЕЊЕ, ПРИПРЕМА И ОБРАДА ПРЕДМЕТА

Механичко чишћење и одмашћивање.
Чишћење и коначна обрада предмета.
Позлата и заштита старих предмета.
Рестаурација.

КАТЕГОРИЈЕ ПРЕДМЕТА – КЛАСИФИКАЦИЈА

Идентификација предмета од културног значаја (врста, хронолошко одређење предмета и порекло).
Категорисање предмета.
Конзерваторска проблематика.

ОДЛАГАЊЕ И ЧУВАЊЕ ПРЕДМЕТА

Израда елабората за поступак позлате предмета и фотодокументације.
Припрема амбалаже за одлагање позлаћених предмета и начини транспортовања и чувања.
Конзерваторска проблематика.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева

постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, историја уметности, цртање и сликање, писмо, лепо писање са калиграфијом и орнаментиком, вајање) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад са традиционалним и савременим материјалима за поступке позлате. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ЛИВАЦ УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за моделовање и ливење уметничких предмета.

Задаци наставе су да ученици:

- буду оспособљени за израду скица и моделовање скулпторских и декоративних форми меким материјалима;
- овладају материјалима, алатом, техникама и поступцима ливења;
- упознају поступке обраде, заштите и декорације одливака;
- повежу и примењују знања и вештине стечене у другим стручним предметима;
- развију визуелно опажање и памћење, естетске критеријуме и моторику;
- буду мотивисани на целоживотно самоусавршавање и експериментисање скулпторским и ливачким материјалима и техникама;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне околине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ПОВРШИНЕ И ОБЛИЦИ

Правилни геометријски облици.

Комбинација различитих врста облика и површина.

Тродимензионални облици.

Текстуралне вредности површина и облика.

МОДЕЛОВАЊЕ ПРИМЕНОМ ТЕХНИКЕ ДОДАВАЊА И ОДУЗИМАЊА

Израда идејних скица за рад у припремном материјалу у техници моделовања.

Моделовање од једне глинене масе.

Одузимање од масе.

Додавање масе – грађење облика.

ЛИВЕЊЕ

Ливење – једноставни поступци рада у материјалу.

Припрема за извођење у припремним материјалима.

Израда једнократног калупа.

Импрегнирање калупа.

Уливање позитива.
Одвајање позитива од калуца.
Ретуширање позитива.

ЛИВЕЊЕ МАТИЧНОГ КАЛУПА

Одливање матичног калуца за умножавање одливака.
Умножавање одливака.
Завршна обрада одливака.
Патинирање одливака.
Естетска анализа радова.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ЛИВЕЊЕ КЕРАМИЧКИХ МАСА

Израда идејних скица за рад у материјалу.
Једноставни просторни облици – високи рељеф.
Превођење скица на већи формат.
Израда модела у глини.
Израда једноделног калуца.
Ретуширање и импрегнирање калуца.
Уливање керамичке масе у калуп.
Сушење и чишћење.
Печење керамичке масе.
Завршни радови.

ЛИВЕЊЕ ВОШТАНИХ МАСА

Израда идејних решења.
Преношење скица у припремни материјал (глина).
Ретуширање и импрегнирање калуца.
Припремање воштане масе за ливење – додавање бојила, пунила и других материјала.
Уливање воштане масе.
Одвајање калуца.
Ретуширање одливка.

СИНТЕТИЧКИ МАТЕРИЈАЛИ

Израда идејних скица сложеније композиције.
Преношење скица у припремни материјал.
Израда вишеделног калуца у гипсу.
Ретуширање калуца и припрема за ливење.
Ливење полиестера.
Одвајање калуца.
Завршна обрада одливка.
Израда калуца од силиконских материјала.
Израда одливака од силиконских материјала.
Естетска анализа радова.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

МАТЕРИЈАЛИ ЗА КАЛУПЕ И МОДЕЛЕ

Глина, гипс, дрво, синтетички материјали.
 Израда скице и преношење у помоћни материјал, израда модела од дрвета.
 Израда модела од различитих материјала.
 Израда калупа за ливење тешких метала.
 Вагностални материјали за калуповање.
 Употреба везива при изради калупа.

ИЗРАДА ЛИВЕНОГ НАКИТА

Израда воштаног модела.
 Печење калупа.
 Припреме и топљење легуре и ливење.
 Чишћење одливака.
 Ручна обрада и монтажа.
 Завршна обрада.

ИЗРАДА ПУНОГ ОДЛИВА

Израда модела.
 Израда калупа.
 Проблеми контраконуса и решења.
 Комадни гипсани калуп.
 Шаблони у моделарству – модел звона.

ЛИВЕЊЕ ПО МОДЕЛУ СА ЈЕЗГРОМ

Ливење у песку сложених модела поступком статуарног ливења.
 Ливење једноставног облика са језгром (сирови песак).
 Ретуширање одливака. Завршна хемијскомеханичка обрада.
 Заштита одливака.
 Патинирање.
 Естетска анализа радова.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

ЛИВЕЊЕ У КАЛУПИМА

Израда различитих врста калупа – гипсани калуп, керамичка шкољка, калуп обликован шаблонима у глини.
 Израда језгра.
 Припрема металног лива и ливење.
 Обрада одливака.
 Пропорционално повећање и смањење модела.
 Вишеделни модели.

ЛИВЕЊЕ ПО ВОШТАНОМ МОДЕЛУ

Израда гипсаног калупа.
 Изливање воска.
 Одвајање калупа.
 Израда језгра.
 Уливни и вентилациони системи.

Припрема металног лива. Ливење. Цизелирање.

ПЕШЧАНОГЛИНАСТИ КАЛУПИ

Израда калуца од ливачког песка.
Дводелно утискивање прве и друге половине.
Припрема металног лива.
Ливење.

ЗАВРШНА ОБРАДА ОДЛИВКА

Заваривање, брушење, шмирглање.
Текстурисање пунцама.
Полирање.
Патинирање.
Болести бронзе.
Естетска анализа радова.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, вајање, историја уметности, цртање и сликање) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад у вајарским и материјалима за ливење, уз неопходну употребу скица, предложака и различитих модела. Пожељно је да се ученицима пројектују тродимензионални модели, кроз које ће лакше сагледавати везу између дводимензионе скице – цртежа и скулптуре у простору. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник, у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.), при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ГРАВЕР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања и вештина из графичких и граверских техника.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају различитим техникама ликовног и графичког изражавања и поступцима гравирања на различитим материјалима;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију визуелно опажање и памћење, стваралачко мишљење, естетске критеријуме, прецизност, педантност, истрајност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ГРАВУРЕ И ТЕХНИКЕ ШТАМПЕ

Изражајне могућности алата у изради гравуре и припреми штампарске форме.

Линорез.

Бакрорез.

Израда идејних решења – приближавање појма скице.

ТЕХНИКЕ ЦРТАЊА

Ликовне технике – цртачке, сликарске, графичке.

Оловка туш, четка, перо.

Једноставна композиција геометријских облика у простору – сликање.

БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ ОРНАМЕНТИ – СТИЛИЗАЦИЈА

Стилизација биљног орнамента са освртом на Грчку, Персију и Месопотамију.

Стилизација животињског орнамента са освртом на древне цивилизације.

Вежбе цртежа.

Стилизација биљног и животињског орнамента – комбиновано.

МАТЕРИЈАЛИ ЗА ГРАВИРАЊЕ

Папир – формати, квалитет, мере за папир.

Месинг.

Сребро.

Алуминијум.

Дрво.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ЛИНОРЕЗ (ЦРНО-БЕЛО)

Идејна решења за гравуру на плочама од линолеума.

Извођење скица у техници оловка, туш и четка.

Механичка обрада плоче.

Штампање на ручној преси.

ЛИНОРЕЗ У БОЈИ

Израда скица уз коришћење сребрних и златних фломастера на црном папиру.

Стилизација биљног и геометријског орнамента.

Примена полихромне штампе у линорезу.

Механичка обрада плоче.

Штампање на ручној преси.

ЛИНОГРАВУРА И СУВА ИГЛА

Комбиновање удубљених и испупчених површина различите текстуре.

Механичко урезивање цртежа у погодан материјал – алуминијум, бакар, цинк, пластичне масе.

Стилизација животиње.

Штампање на ручној преси.

ГРАВУРА У СТАКЛУ

Удубљена гравура на стакленим плочама, формама од стакла са или без иницијала изведена ручним и машинским путем.

Комбинација биљног и геометријског орнамента са стилизованом животињом.

Исписивање писаних и штампаних слова у склопу биљне и геометријске орнаментике.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

МОРАВСКА ПЛАСТИКА – МЕСИНГ, СРЕБРО, АЛУМИНИЈУМ, ДРВО

Израда скица на белом папиру уз коришћење туша у боји, акрилика, дрвених боја, разних бајцева према врсти и боји материјала који се гравира.

Стилизација орнамената – розете, заставице, бифоре, трифоре.

Ручно и машинско гравирање.

РЕНЕСАНСА – МЕСИНГ, СРЕБРО, АЛУМИНИЈУМ, ДРВО

Идејна решења за гравуру на различитим материјалима.

Удубљена, испупчена гравура, њихова комбинација и интарзија у дрвету.

Укуцавање златног и сребрног флаха у дрво.

БАРОК – МЕСИНГ, СРЕБРО, АЛУМИНИЈУМ, ДРВО

Израда скица у техници туш и перо.

Стилизоване гравуре инспирисане периодом барока.

Удубљена, испупчена гравура, њихова комбинација, интарзија и ниело техника.

ГОТИКА – МЕСИНГ, СРЕБРО, АЛУМИНИЈУМ, ДРВО

Израда скица уз коришћење темпера боја.

Стилизација иницијала и орнаментике – флора и фауна.

Жљебљење материјала, убацавање племенитог метала, полирање и гравирање.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

МОРАВСКА ПЛАСТИКА – ГРАНИТ И СТАКЛО

Израда скица у техници туш, перо и рапидограф.

Стилизација орнамената – розете, заставице, бифоре, трифоре .

Удубљена, испупчена гравура и њихова комбинација.

РЕНЕСАНСА – ГРАНИТ И СТАКЛО

Идејна решења за гравуру на различитим материјалима.

Стилизација иницијала и орнаментике – флора и фауна.

Жљебљење материјала, убацавање племенитог метала, полирање и гравирање.

БАРОК – ГРАНИТ И СТАКЛО

Израда скица уз коришћење темпера боја.

Стилизоване гравуре инспирисане периодом барока.

Ручно гравирање на стаклу.

ГОТИКА – ГРАНИТ И СТАКЛО

- Идејна решења за гравуру на граниту и стаклу.
- Стилизација иницијала и орнаментике – флора и фауна.
- Позлаћивање удубљене гравуре златном пастом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, вајање, историја уметности, цртање и сликање) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад у граверским материјалима уз неопходну употребу скица, предложака и различитих модела. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ЈУВЕЛИР УМЕТНИЧКИХ ПРЕДМЕТА**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је стицање функционалних знања и вештина креирања и израде накита и уметничких предмета од племенитих материјала.

Задаци наставе су да ученици:

- стекну функционална знања о технологији и техникама израде накита и предмета од племенитих материјала;
- упознају стилове накита кроз историју;
- буду оспособљени за самостално дизајнирање накита и предмета од племенитих материјала;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију визуелно опажање и памћење, стваралачко мишљење, естетске критеријуме, прецизност, педантност, истрајност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

СКИЦА ЗА НАКИТ

- Израда идејних решења за поједине комаде накита – приближавање појма скице.
- Процес израде комада накита, од скице до предмета у материјалу.
- Израда скица и модела накита инспирисаних уметничким делима прошлости.

ТРАНСПОНОВАЊЕ МОТИВА ИЗ ПРИРОДЕ И ЕЛЕМЕНАТА СКУЛПТУРЕ, АРХИТЕКТУРЕ И СЛИКАРСТВА

- Прелазни материјали, опрема и ручни алати јувелирског занимања.
- Транспоновање елемената архитектуре у елементе примењиве на накит.
- Транспоновање елемената скулптуре у елементе примењиве на накит.
- Транспоновање елемената сликарства у елементе примењиве на накит.

УВОД У РАД У МАТЕРИЈАЛУ – ИЗРАДА ЈЕДНОСТАВНИХ КОМАДА НАКИТА ОД СКИЦЕ ДО ЗАВРШНЕ ОБРАДЕ

- Преношење одабраних скица у глину или пластелин.
- Преношење одабраних скица у гипс.
- Преношење одабраних скица у моделарски восак.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

НАКИТ – СТАРОХРИШЋАНСКА УМЕТНОСТ

- Израда идејних решења за поједине комаде накита и друге уметничке предмете.
- Израда алкица, бурми, наруквица, привезака – према одабраним скицама.
- Намотавање, сечење, плетење, летовање.

НАКИТ – ВИЗАНТИЈСКА УМЕТНОСТ

- Технологија топљења сребра, одгор метала при топљењу, припрема и израда шарже, лонци за топљење, покривна и заштитна средства.
- Ливење сребра. Избор, дефинисање и припрема кокиле за ливење.
- Спровођење неопходних мера за безбедан и здрав рад.

НАКИТ – СРЕДЊОВЕКОВНА УМЕТНОСТ У СРБИЈИ

- Пластична деформација метала.
- Ваљање сребра у лим, траке и извлачење сребра у жице разних димензија .
- Термичка обрада материјала (жарење).
- Технологија израде различитих лемова и њихова примена.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

НАКИТ – УМЕТНОСТ РЕНЕСАНСЕ

- Израда идејних решења за поједине комаде накита и друге уметничке предмете.
- Савладавање операција – топљење, ливење, ваљање, извлачење, просецање, пробијање, ковање, бушење, турпијање, фасовање, термичка обрада, скидање оксида, полирање.
- Припрема раствора и коришћење сумпорне киселине за скидање оксида.
- Боракс и борна киселина.

НАКИТ – УМЕТНОСТ БАРОКА

- Технике ковања и ливења.
- Ручна израда накита и украсних предмета од племенитог метала – прстен, наруквица, копча, минђуше, огрлица, медаљон, рам, кутија за накит.
- Израда елемената коришћењем ручне пресе.

НАКИТ – УМЕТНОСТ РОКОКОА

Израда воштаних модела накита.

Центрифугално и вакуумско ливење.

Припремне операције за ливење, процес ливења и топљења материјала.

Обрада одливка.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

НАКИТ – УМЕТНОСТ XX ВЕКА

Комбиновање класичних и савремених начина изражавања.

Ознаке за финоћу сребра и злата и жигови Републичког завода за мере и племените метале.

Врсте синтетичког и природног (полудрагог и драгог) камења.

Фасовање – уградња камена у његово лежиште (фасунг).

ИЗРАДА ПРОБНОГ И КОНАЧНОГ МАТУРСКОГ РАДА

Израда скица и комплетна разрада цртежа за пробни матурски рад – комплети или серије привезака, наруквица и сл.

Реализација рада пробног матурског рада (картон, глина, стакло, гвожђе...).

Самостална израда матурског рада од племенитог метала.

Примена мера за безбедан и здрав рад и развој еколошке свести.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, вајање, историја уметности, цртање и сликање) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад у јувелирским материјалима уз неопходну употребу скица, предлогака и различитих модела. Пожељно је да се ученицима пројектују тродимензионални модели, кроз које ће лакше сагледавати везу између дводимензионе скице – цртежа и скулптуре у простору. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наравно, сваки наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ДРВОРЕЗБАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за самосталну израду идејних решења, реализацију и декорацију уметничких, употребних и декоративних предмета од дрвета.

Задаци наставе су да ученици:

- примењују ликовне законитости у изради идејних решења;
- правилно користе и одржавају дрворезбарски алат и машине;

- процене квалитет и естетске могућности дрвета;
- овладају техникама дубореза, заштите и декорације предмета од дрвета;
- повежу и примењују знања и вештине стечене у другим стручним предметима;
- развију стваралачко мишљења, визуелно опажање и памћење, моторику и естетске критеријуме;
- буду мотивисани на континуирано самоусавршавање у струци;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ИЗРАДА СКИЦА ЗА ДРВОРЕЗБАРСКЕ УКРАСЕ:

- орнаменти;
- цртање једноставних геометријских орнамената: троугао, квадрат, правоугаоник, круг, комбиновање ових елемената;
- стилизација биљке;
- симетрија леве и десне стране;
- сенчење једноставних биљних орнамената;
- арабеска.

ИЗРАДА ДРВОРЕЗБАРСКИХ ПРЕДМЕТА:

- заштита на раду;
- упознавање са материјалима и алатима;
- оштрење;
- рендисање сечење;
- угаоне везе;
- оштрење длета;
- први дрворезбарски захвати и геометријски и закривљени облици.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ИЗРАДА СКИЦА ЗА ДРВОРЕЗБАРСКЕ УКРАСЕ

Цртање дрворезбарске припреме за:

- израду слова;
- појединачне украсе на намештају;
- плочице и натписе;
- послужавник са стаклом;
- розете (геометријски мотив);
- израду кутије;
- украса на грађевинској столарији.

ИЗРАДА ДРВОРЕЗБАРСКИХ ПРЕДМЕТА

Израда једноставног геометријског орнамента (идејна решења из I. разреда):

- слова;
- различитих појединачних украса на намештају (романика, готика, ренесанса, барок, класицизам);

- украсних плочица за натписе;
- украсног послужавника са стаклом;
- кутије у дуборезу и розете (геометријски мотив).

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

ИЗРАДА СКИЦА ЗА ДРВОРЕЗБАРСКЕ УКРАСЕ

Дрворезбарске припреме за израду – цртање:

- флорални мотив;
- мотив са животињом;
- основа за сат;
- израда грба;
- рам за огледало;
- постолје за лампу;
- апликације за врата.

Израда дрворезбарских предмета:

- украсни елементи на грађевинској столарији;
- розете (флорални мотив);
- мотив са животињом;
- основа за сат;
- грб;
- рам за огледало;
- постолја за лампу;
- композиција са људском фигуром.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

ИЗРАДА СКИЦА ЗА ДРВОРЕЗБАРСКЕ УКРАСЕ

Цртање дрворезбарске припреме за:

- рам за огледало (мотив флоре);
- кутије (мотиви флоре и фауне);
- украсне делове на предњој страни комоде и на ногама;
- свећњака;
- фрагмент иконостаса.

Припрема за матурски рад.

ИЗРАДА ДРВОРЕЗБАРСКИХ СКИЦА

Апликација за врата.

Рам за огледало.

Кутија у дуборезу.

Украс за предњи део и ноге комоде.

Инкрустација.

Свећњак.

Припрема за матурски рад.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У циљу ефикасније реализације програма, остварити корелацију са свим стручним предметима и општеобразовним предметима: биологија, хемија, историја, физика и математика. Програм реализовати савременим наставним методама и средствима. Указати на широки спектар делатности у којима је израда дрворезбарских производа од великог значаја, на могућност запошљавања и самозапошљавања. Разговором мотивисати ученике да самостално уоче значај дрворезбарског заната и важност овладавања садржајима предмета.

Током реализације садржаја, истаћи значај цртежа. Ученике треба постепено уводити у сложеније задатке и проблеме и подстицати оригинална решења. Упутити их да инспирацију траже у природи, окружењу, народној традицији, уметничким делима... Упутити ученике на коришћење информација из различитих извора. Заједно са ученицима формирати електронску или штампану збирку дрворезбарских радова коју треба користити у настави као пример решења задатог проблема. Пожељно је да збирка садржи и одговарајуће примере из природе и орнаменте из националног културног наслеђа.

Настава подразумева индивидуалне коректуре и консултације. Анализом решења проблема, оспособити ученике за процену и самопроцену радова.

Неопходно је да ученици оформе збиркумапу својих цртежа, коју такође треба оценити.

При изради оперативних планова, наставник може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **КЛЕСАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за обликовање уметничких и декоративних предмета од камена.

Задаци наставе су да ученици:

- усвоје функционална знања о клесарским алатима, прибору, машинама и о припремним материјалима;
- овладају клесарским техникама;
- самостално израде идејно решење за уметнички, употребни и декоративни предмет од камена;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију визуелно опажање и памћење, стваралачко мишљење, естетске критеријуме, прецизност, педантност, истрајност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

АЛАТИ, ПРИПРЕМНИ МАТЕРИЈАЛИ И МАТЕРИЈАЛИ ЗА РАД

Употреба клесарског алата.
 Поступак оштрења клесарског алата.
 Пнеуматски алати.
 Припрема помоћних материјала за рад.

ИЗРАДА СКИЦА ЗА РАД У ПРИПРЕМНИМ МАТЕРИЈАЛИМА

Геометријски облици – пуна пластика.
 Цртање и сликање скица.
 Израда једноставних облика у разним припремним материјалима.
 Израда једноставних облика у комбинованим материјалима.
 Израда сложеније композиције у техници цртања, сликања или вајања.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

КАНЕЛУРА

Израда одабраних скица и извођење веће скице у техници цртања.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Израда канелуре у камену.

ФЛОРАЛНИ ОРНАМЕНТ

Израда идејних скица за рад у припремним материјалима.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Израда флоралног мотива у камену.

КАЛИГРАФСКО ПИСМО КАО МОТИВ

Идејно решење калиграфског писма.
 Преношење скице на камену површину.
 Клесање.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

ПОСТУПЦИ ОБРАДЕ КАМЕНА

Резање.
 Клесање.
 Цизелирање.
 Политирање.

РОЗЕТА – МОРАВСКА ПЛАСТИКА

Израда идејних скица у техници цртања.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Ливење гипсаног калупа са глиненог предлошка.
 Израда розете клесањем и пунктирањем.

ЗООМОРФНА ОРНАМЕНТИКА

Израда идејних скица за рад у припремним материјалима.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Израда зооморфног мотива у камену.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

СИТНА ПЛАСТИКА

Израда одабраних скица и извођење веће скице у техници цртања и сликања.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Ливење гипсаног калуца са глиненог предлошка.
 Израда клесане ситне пластике у камену.

ИКОНА У РЕЉЕФУ

Уметничка форма – плитак и дубоки рељеф.
 Израда идејних скица у техници цртања.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Израда иконе клесањем – шпиц цанајзла.

КАМЕНИ МОБИЛИЈАР

Израда одабраних скица у техници цртања.
 Преношење основне скице у припремни материјал (глина, гипс и сл.).
 Ливење гипсаног калуца са глиненог предлошка.
 Израда клесане пластике за камени мобилијар.
 Израда предмета свакодневне употребе од вештачког камена.
 Израда украсних предмета од вештачког камена.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, вајање, историја уметности, цртање и сликање) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад у камену и припремним материјалима уз неопходну употребу скица, предложака и различитих модела. Пожељно је да се ученицима пројектују тродимензионални модели, кроз које ће лакше сагледавати везу између дводимензионе скице – цртежа и скулптуре у простору. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Посебно се мора водити рачуна о правилном и редовном коришћењу средстава за заштиту на раду и придржавању мера за безбедност и заштиту здравља на раду.

Образовни профил: **СТИЛСКИ КРОЈАЧ**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за ручно и машинско шивење и декорисање одевних предмета.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају поступцима кројења, узимања мера, ручног и машинског шивења и декорисања одевних предмета различитим техникама;
- самостално дизајнирају стилски костим према задатим критеријумима;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију визуелно опажање и памћење, стваралачко мишљење, естетске критеријуме, прецизност, педантност, истрајност и одговорност у раду;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора;
- буду мотивисани за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

УПОТРЕБА ИГЛЕ И КОНЦА

Ручна обрада рупица.
Ручна обрада шавова.
Пришивање дугмади.
Пришивање копчи.

ПРАВОЛИНИЈСКО ШИВЕЊЕ

Машине и алат за шивење.
Раван шав.
Затворен шав.
Цепови.

РУЧНА ОБРАДА ТЕКСТИЛА

Начини ручне обраде текстила.
Форма, размера и пропорције.
Ручна обрада ивица материјала.

МЕРЕ ОДЕВНИХ ПРЕДМЕТА

Узимање основних и помоћних мера за израду одевних предмета.
Узимање и разрада мера – сукња, хаљина, блуза, панталоне, прслук.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ШИВЕЊЕ ЈЕДНОСТАВНИХ ПРЕДМЕТА

Положај при шивењу и коришћење игле и напретка.
Шивење – торбе, украсни јастуци, подметачи.

Ручна обрада текстила – ибрендловање, крајштиховање, дурхнадовање, пикирање.

РУЧНИ ВЕЗ

Вез бод на ланчић.
Вез бод за иглом.
Једнобојни и вишебојни вез.
Вез према ликовном предлошку.

ВЕЗ У НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ

Абацијски послови.
Нашивени вез.
Разлика између абацијских, конфекцијских и ручно рађених предмета.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

КРОЈЕЊЕ ЈЕДНОСТАВНИЈИХ ПРЕДМЕТА

Избор тканине и пратећих материјала.
Моделирање.
Кројење сукње, женских панталона и хаљине.
Прва, друга и завршна проба.

РУЧНА ИЗРАДА ПРЕДМЕТА

Ручна израда сукње, женских панталона и хаљине.
Унутрашња обрада одевних предмета.
Прва, друга и завршна проба.

ИЗРАДА СЛОЖЕНИЈИХ ПРЕДМЕТА СА ПОМОЋНИМ МАТЕРИЈАЛИМА ЗА УЧВРЋИВАЊЕ

Израда прслука.
Израда сакоа.
Израда капута.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

КРОЈЕЊЕ И ШИВЕЊЕ ИСТОРИЈСКОГ КОСТИМА

Репродуковање историјског костима са применом савладаних сликарских техника и освртом на материјализацију тканине.

Израда малих колекција модних одевних предмета везаних за области историје уметности и историје костима.

Дизајн стилског костима.

КРОЈЕЊЕ И ШИВЕЊЕ СЦЕНСКОГ КОСТИМА

Израда сценског костима – позориште, балет и сл.

Репродуковање стилског костима кроз транспозицију на одређени сценски спектакл.

Креација модних детаља.

КРОЈЕЊЕ И ШИВЕЊЕ САВРЕМЕНОГ КОСТИМА

Аспект стилизације у поступку израде савременог костима.

Креација одевних предмета са освртом на специфичности полова.

Употребни карактер одеће – дневни, радни и свечани.

ИЗРАДА НАРОДНЕ НОШЊЕ

Израда јелека за народу ношњу.

Израда блузе за народу ношњу.

Израда кецеље за народну ношњу.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, вајање, историја уметности, цртање и сликање) и различитим ваннаставним активностима.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад са текстилним материјалима уз неопходну употребу скица, предлогака и различитих модела. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ФИРМОПИСАЦ КАЛИГРАФ**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање ученика за креирање и реализацију графичких решења традиционалним и савременим медијима и техникама.

Задачи наставе су да ученици:

- овладају традиционалним и савременим медијима и техникама графичког дизајна и штампе;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију стваралачко мишљење, визуелно опажање и памћење, моторику и естетске критеријуме;
- буду оспособљени за вредновање и самовредновање графичких радова;
- буду мотивисани на континуирано самоусавршавање у струци;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ТИПОГРАФИЈА ЕЛЕМЕНТИ ПИСМА

Типографија – елементи писма.

Типографија – подела писама.

Техничке и естетске карактеристике.

Вежба – конструкција једног писма у дигиталном формату.

ИЛУСТРАЦИЈА – КОМПЈУТЕРСКА ГРАФИКА

Вектори и битмапе. Кључни концепти и принципи.

Фотографија и оригинална илустрација – разлика у намени, дејству, правилна употреба.

КОМПЈУТЕРСКИ ПРОГРАМИ ЗА ГРАФИЧКО ОБЛИКОВАЊЕ

Организација радне површине.

Палета са алаткама.

Панели, контрол панел.

Менији и функције.

Форматирање докумената .

Основе цртања и обраде фотографија.

ИЛУСТРАЦИЈА И ФОТОГРАФИЈА

Анализа илустрације и копирање.

Фотографије – неутралисање позадине (прецизна селекција).

Обрада фотографије – превођење битмапе у вектор.

Примена филтера и ефеката.

Панел са слојевима и недеструктивно подешавање.

Илустрација умножена у дезен.

ШТАМПА

Системи боја СМУК и RGB.

Проблеми верне репродукције боја у дигиталној штампи.

Резолуција, цајтне.

Подешавање боје, текста, чување у PDF формату.

Самостална припрема за штампу.

Упознавање са процесом и технологијом штампе.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ЛИНОРЕЗ – ЦРНО-БЕЛО

Принципи високе штампе и алати за израду клишеа за линорез.

Израда идејног решења.

Припрема клишеа.

Преношење цртежа.

Штампање.

ЛИНОРЕЗ – БОЈА

Израда идејног решења.

Полихромна штампа у техници линореза и дрвореза.

Преклоп два или више клишеа.

Штампа са једне плоче – одузимањем (камеја).

Штампање линореза у боји преклапањем три плоче.

ЛИНОГРАВУРА

Израда идејног решења.

Припрема клишеа.

Преношење цртежа.

Штампање.

СУВА ИГЛА

Израда идејног решења.
 Припрема клишеа.
 Преношење цртежа.
 Штапање.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

ИЛУСТРАЦИЈА И ТИПОГРАФИЈА У СЛУЖБИ ПРОМОЦИЈЕ – ПЛАКАТ

Израда идејног решења на задату тему.
 Графичка припрема.
 Штапање.

КАЛЕНДАР

Израда серије оригиналних решења за страницу календара.
 Графичка припрема.
 Штапање.

КОРПОРАТИВНИ ИДЕНТИТЕТ – КРЕАЦИЈА И ПРИМЕНА

Осмишљавање знака фирме.
 Графичка припрема.
 Штапање.

ГРАФИЧКО РЕШЕЊЕ ЕТИКЕТЕ ЗА ЛИНИЈУ ПРОИЗВОДА

Стварање оригиналних решења за линију производа.
 Графичка припрема.
 Штапање.

АМБАЛАЖА

Стварање серије оригиналних решења за амбалажу са заједничким и доследним визуелним језиком.
 Графичка припрема.
 Надовезивање површина омота у виду расклопа кутије.
 Штапање.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

РЕКЛАМА НА ПЛЕКСИГЛАСУ

Ручна или компјутерска разрада идеје.
 Сечење и припрема подлоге.
 Сечење и апликовање самолепљиве фолије.
 Монтажа.

РЕКЛАМА НА СТАКЛУ

Ручна или компјутерска разрада идеје.
 Припрема подлоге.
 Припрема шаблона.
 Реализација бојом и фолијом.

РЕКЛАМА НА МЕТАЛНОЈ ПОДЛОЗИ

Ручна или компјутерска разрада идеје.
 Припрема подлоге.
 Припрема шаблона.
 Реализација бојом.

МУРАЛ – ГРУПНИ РАД

Ручна или компјутерска разрада идеје.
 Припрема шаблона од дебљег папира.
 Припрема зидне површине.
 Реализација бојом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, историја уметности, цртање и сликање, писмо, лепо писање са калиграфијом и орнаментиком.

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад традиционалним фирмописачким материјалима уз неопходну употребу скица, предлогака и различитих модела, као и могућност коришћења дигиталне штампе. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. Наставник у складу са конкретном ситуацијом (предзнањем и интересовањима ученика, итд.) при изради оперативних планова може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **ГРНЧАР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање ученика за израду уметничке грнчарије.

Задаци наставе су да ученици:

- овладају технологијом и техникама обликовања, ливења, сушења, печења и декорисања предмета од керамике;
- примењују ликовне законитости у изради идејних решења;
- правилно користе и одржавају грнчарски алат, точак и пећи;
- процене квалитет и естетске могућности глине;
- повежу и примењују знања и вештине стечене у другим стручним предметима;
- развију стваралачко мишљења, визуелно опажање и памћење, моторику и естетске критеријуме;
- буду мотивисани на континуирано самоусавршавање у струци;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ПОСУДНА КЕРАМИКА (УМЕТНОСТ КЕРАМИКЕ НА КОЛУ)

Израда идејних скица за рад у материјалу – глини.
 Вртење на колу – точку (ножном или електричном).
 Припрема и чување глине за обликовање.
 Припрема глине за обликовање на колу – мешање.

ОБЛИКОВАЊЕ ГЛИНЕ НА ЕЛЕКТРИЧНОМ ТОЧКУ

Центрирање.
 Бушење.
 Ширење дна.
 Дизање облика.
 Затварање облика.
 Обрада дна посуде.
 Дорада.

ОБЛИКОВАЊЕ ГЛИНЕ НА РУЧНОМ ТОЧКУ

Припрема глине за обликовање на ручном точку.
 Центрирање – дно посуде.
 Зидање посуде.
 Затварање облика.
 Фина обрада облика.
 Обрада дна посуде.
 Декор на сировом уметничком предмету – сликање енгобама, оксидима.
 Сушење предмета.
 Предгревање.
 Печење керамичких производа.

УНИКАТНА КЕРАМИКА

Израда идејних скица за рад у материјалу (глина, глина са шамотом).
 Израда једноставних облика у материјалу – преношење скице у материјал.
 Обликовање моделовањем, вајањем (лепљење глине).
 Рад из руке – посуде.

КЕРАМИЧКИ ДИЗАЈН

Израда идејних скица.
 Израда техничког цртежа за израду модела за керамичко ливење у калупима.
 Израда и извођење једноставнијих облика у припремном материјалу – гипсани модели.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ПОСУДНА КЕРАМИКА

Пројектовање – израда идејних скица за рад у метеријалу.
 Израда једноставних облика – посуда.
 Преношење одобрене скице у материјал (обликовање на колу).
 Припрема глине за обликовање на колу.

Обликовање.

Израда идејних решења за предмете употребног карактера.

Израда сложенијих облика и композиција (веће форме, поклопци, дршке).

Дорада – декор, глазирање, печење.

УНИКАТНА КЕРАМИКА

Израда идејних скица за рад у материјалу (глина, глина са шамотом).

Израда једноставних облика у материјалу – преношење скице у материјал.

Обликовање моделовањем, вајањем.

Обликовање из вртених форми.

Рад из руке.

Израда плоча – рељеф, керамички пано.

Лепљење глине – израда керамоскулптура.

Израда идејних скиса за једноставније геометријске форме.

Израда једноставнијих геометријских облика у материјалу – глини.

Глазирање и печење керамичких експоната.

КЕРАМИЧКИ ДИЗАЈН

Израда идејних скица.

Израда техничког цртежа за израду модела за керамичко ливење у калупима.

Израда и извођење једноставнијих облика у припремном материјалу – гипсани модели.

Израда једноставнијих калуца за ливење керамичких предмета – плочице, медаљони.

Ливење керамике ливачким масама.

Обрада предмета – ретуширање.

Сушење.

Печење.

Глазирање.

Пресовање керамичких предмета, квечовање керамичких предмета из калуца.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

ПОСУДНА КЕРАМИКА

Израда идејних скица за рад у материјалу.

Израда керамичких посуда употребног карактера.

Израда сложенијих облика и композиција (веће форме, поклопци, дршке).

Употреба гипсаних и других плоча.

Обликовање – вртење на електричном точку.

Обликовање – вртење на ручном колу.

Обрада предмета, сушење, печење.

УНИКАТНА КЕРАМИКА

Израда идејних решења за сложеније композиције (уникатне посуде, керамички панои, керамоскулптуре).

Израда сложеније композиције вајањем.

Израда идејних скица за рад у материјалу (транспоноване облика из природе– флора и фауна – стилизација).

Израда керамичких производа (глинене посуде употребног карактера, украсни предмети, ситна пластика, керамопластика – керамоскулптуре, панои, рељефи).

Обликовање из вртених форми – скулптуре, панои.

Обрада предмета, сушење, глазирање, печење, декор.

КЕРАМИЧКИ ДИЗАЈН

Израда идејних скица за рад у материјалу.

Израда идејних решења за сложеније форме – предмети употребног карактера.

Израда гипсаних модела за сложеније форме.

Израда сложенијих калупа за ливење керамичких предмета .

Обликовање грнчарских – керамичких предмета (пресовање, квечовење, ливење у калупима сложенијих форми, завршни радови – састављање и ретуширање, печење, глазирање, завршно печење).

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

ПОСУДНА КЕРАМИКА

Израда идејних скица за рад у материјалу – глини.

Припрема и чување глине за обликовање.

Израда једноставних облика – посуда.

Израда сложенијих облика и композиција.

Дорада – декор, глазирање, печење.

УНИКАТНА КЕРАМИКА

Израда керамичких производа (глинене посуде употребног карактера, украсни предмети, ситна пластика, керамопластика – керамоскулптуре).

Израда уметничких предмета од глине.

Израда ситне пластике од теракоте.

Израда монументалне керамике, керамоскулптура, великих композиција.

Обликовање грнчарских и керамичких предмета.

КЕРАМИЧКИ ДИЗАЈН

Израда идејних скица за рад у материјалу.

Грнчарске и керамичке сировине.

Сушење керамичких производа.

Печење керамичких предмета.

Украшавање сирових предмета.

Украшавање печених предмета (бисквита).

Украшавање глазираних предмета.

Технике сликања и штампања.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програмски садржаји наставног предмета практичан рад, проблемски су постављени и произилазе један из другог. У процесу реализације програмских садржаја, треба обратити пажњу на лични сензибилитет и креативни израз ученика. Наставни програм подразумева постојање одређеног фонда знања, за који се претпоставља да се његово пуно остварење постиже у корелацији са другим наставним предметима (материјали и технике, вајање, историја уметности, цртање и сликање).

Наставни процес се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад у вајарским и осталим керамичким материјалима уз неопходну употребу скица, предлогака и различитих модела. Пожељно је да се ученицима пројектују тродимензионални модели, кроз које ће лакше сагледавати везу између дводимензионе скице

– цртежа и скулптуре у простору. За сваку целину је препоручен број часова који се сматра оптималним за реализацију. При изради оперативних планова, наставник може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

Образовни профил: **АРАНЖЕР**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе је оспособљавање за аранжирање ентеријера и екстеријера.

Задаци наставе су да ученици:

- унапреде знања и вештине коришћења ликовних техника и законитости;
- буду оспособљени да прикажу идејно решење техничким цртежом, макетом и слободоручним цртежом, традиционалним и савременим медијима и техникама;
- повезују и примењују знања и вештине стечене у настави других стручних предмета;
- развију стваралачко мишљење, визуелно опажање и памћење, моторику и естетске критеријуме;
- буду оспособљени за вредновање и самовредновање радова;
- буду оспособљени за самостално проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора, за самостални и тимски рад;
- буду мотивисани за праћење светских трендова у области аранжирања и за целоживотно проширивање и продубљивање стечених знања и умења;
- формирају одговоран однос према заштити здравља, радне и животне средине.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I разред

(2 часа недељно, 68 часова годишње)

ЛИКОВНЕ ТЕХНИКЕ

Ликовне технике – цртачке, сликарске, графичке.

Једноставна композиција геометријских облика у простору у техници сликања.

КОМПОЗИЦИЈА

Композиција – вежбе.

Једноставни геометријски облици.

Стилизовани облици.

Трансформација дводимензионалног у тродимензионални простор.

ПРОСТОР

Израда скице одређеног простора.

Израда идејног решења одређеног простора.

Израда техничког цртежа одређеног простора.

Израда макета.

ОБЛИКОВАЊЕ

Израда реалистичног цртежа одређеног мотива.

Транспоновање.

Стилизација.

Израда детаља.

II разред

(10 часова недељно, 340 часова годишње)

ИДЕЈНО РЕШЕЊЕ У ПРОЦЕСУ АРАНЖИРАЊА

Израда идејних скица које сугеришу основну мисао.

Коришћење ликовних техника – цртачких, сликарских и вајарских, погодних за дизајнерско цртање и сликање.

Примена маркетинг орјентације, концепције, филозофије, стратегије и тактике у процесу аранжирања.

Додатни садржаји за уређење ентеријера.

Комбиновање информативних и декоративних елемената аранжирања.

ПЕРСПЕКТИВНО ЦРТАЊЕ

Пројектовање једноставних делова опреме за изложбени простор.

Перспективно цртање и организација предмета у плановима.

Разрада идејних скица техником перспективног цртања – тлоцрти, линије видљивости, организација предмета у плановима, прецизни цртежи у размерама са детаљима.

Разрада идејних решења једноставне композиције геометријских, односно стилизованих облика у одређеном простору, израдом техничког цртежа.

МАКЕТЕ

Извођење остварених скица у материјалима од папира, текстила, глине и других помоћних материјала (жица, дрвени штапићи ...).

Одабир оптималног материјала за процес дизајнирања, који ће ентеријеру обезбедити тражени ниво техничкофункционалног, естетског, еколошког и др. квалитета, као чинилаца укупног квалитета.

Израда макета према темељној идеји, као коначан изглед простора са свим елементима ентеријера.

III разред

(13 часова недељно, 442 часа годишње)

ПРИМЕНА РАЧУНАРА У АРАНЖИРАЊУ

Цртање и пројектовање у равни употребом софтверских апликација.

Моделовање у простору коришћењем рачунара.

Комбиновање класичног и савременог приступа дизајну.

НАМЕНСКО И ТЕМАТСКО АРАНЖИРАЊЕ

Избор идејног решења и реализација аранжмана облика у тродимензионалном простору (картонска кутија са елементима за аранжирање).

Аранжирање у тродимензионалном простору са природним материјалима.

Аранжирање у тродимензионалном простору са вештачким материјалима.

Аранжирање индустријских производа у тродимензионалном простору.

IV разред

(15 часова недељно, 480 часова годишње)

НАМЕНСКО И ТЕМАТСКО АРАНЖИРАЊЕ ПРЕМА ПРЕДЛОШКУ

Аранжирање доступних индустријских предмета у тродимензионалном простору према предлошку.

Аранжирање мануфактурних предмета у тродимензионалном простору.

Аранжирање позамантеријских производа у тродимензионалном простору.

Аранжирање ситне амбалаже у тродимензионалном простору.

РАЧУНАРСКО МОДЕЛОВАЊЕ

Карактеристике софтвера за пројектовање у равни и тродимензионално моделовање.

Окружење и алати.

Цртање и пројектовање у равни.

Моделовање.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У циљу ефикасније реализације програма, остварити корелацију са свим стручним предметима и општеобразовним предметима са којима је корелација могућа. Програм реализовати савременим наставним методама и средствима. Указати на улогу и значај аранжирања екстеријера и ентеријера у различитим приликама, на економски и естетски аспект аранжирања у продаји, на могућност запошљавања и samozapošljavanja.

Настава се одвија у кабинету, одељења се деле у три групе. Извођење наставе подразумева непосредан рад са стандардним материјалима за аранжирање уз неопходну употребу скица, предлогака и различитих модела, као и употребу информационих технологија.

Ученике треба постепено уводити у сложеније задатке и проблеме и подстицати оригинална решења. Упутити их да инспирацију траже у природи, окружењу, народној традицији, уметничким делима... Упутити ученике на коришћење информација из различитих

извора. Пожељно је формирати електронску или штапану збирку дизајнерских решења ентеријера и екстеријера коју треба користити у настави као пример решења задатог проблема. Пожељно је да збирка садржи и одговарајуће примере из природе и националног културног наслеђа.

Настава подразумева индивидуалне коректуре и консултације. Анализом решења проблема, оспособити ученике за процену и самопроцену радова.

При изради оперативних планова, наставник може направити извесне измене у броју часова, водећи рачуна да се не наруши целина наставног програма и да свака тема добије адекватан простор.

ПРЕДМАТУРСКА ПРАКСА**IV разред**

(60 часова у блоку годишње)

МАТУРСКИ ИСПИТ

Матурски испит ученици полажу у складу са Правилником о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама („Службени гласник СРС – Просветни гласник“, број 6/90 и „Просветни гласник“, бр. 4/91,

7/93, 17/93, 1/94, 2/94, 2/95, 3/95, 8/95, 5/96, 2/02, 5/03, 10/03, 24/04, 3/05, 6/05, 11/05, 6/06, 12/06, 8/08, 1/09 и 3/09).

Матурски испит се састоји из заједничког и посебног дела.

А. Заједнички део обухвата предмет који је обавезан за све ученике средњих стручних и уметничких школа, а према програму који су остварили у току четворогодишњег образовања.

1. Српски језик и књижевност (матерњи језик и књижевност за ученике који су наставу имали на језику народности/писмено/).

Б. Посебни део обухвата:

1. Матурски практични рад са усменом одбраном рада;

2. Усмени испит из изборног предмета.

Матурски практични рад проистиче из програма стручних предмета, а дефинише се из радних захтева карактеристичних за сваки образовни профил у оквиру наведених програмских целина.

1. Матурски практични рад

Матурски практични рад обухвата следеће елементе:

- избор теме и израду плана практичног рада;
- реализацију практичног рада;
- писани елаборат о изради плана и реализацији практичног рада и приложени производ;
- одбрану рада.

Матурске теме за практични рад дају се из одговарајућих стручних предмета за сваки образовни профил. Листа тема се утврђује почетком године и тада се ученици опредељују за једну од понуђених тема.

а) План практичног рада обухвата идеју, израду и разраду скице. Ученик одређује методе и поступке, редослед операција у изради задатка, самостално бира средства и материјал. План се ради у школи, уз консултацију са ментором.

б) Практични рад обухвата израду конкретног задатка или предмета у предвиђеном материјалу. Спроводи се у просторијама школе или одговарајућој радионици, а уз контролу и консултацију са ментором, у складу са предвиђеним планом практичног рада.

в) Елаборат садржи писано образложење, са скицама и илустрацијама, о идеји (плану и току израде конкретног задатка). Резултат практичног рада је приложени предмет, односно производ.

г) Одбрана обухвата изношење аргумената о операционализацији идеје; процесу реализације – методама, поступцима и средствима, материјалима; потешкоћама у раду и естетским и функционалним вредностима производа.

Одбрана рада траје од 15 до 30 минута.

2. Усмени испит из изборног предмета

Листа изборних предмета утврђена је на основу постојећих планова и програма и садржаја који су од посебног значаја за даље образовање или професионални рад. У оквиру изборног дела, ученик усмено полаже један предмет по сопственом избору из групе предмета:

1. Теорија форме;
2. Писмо, лепо писање са калиграфијом и орнаментиком;
3. Нацртна геометрија.

**СЦЕНСКИ УМЕТНИЦИ
НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ
ЗА БАЛЕТСКУ ШКОЛУ**

ОБРАЗОВАНИ ПРОФИЛИ У ЧЕТВОРОГОДИШЊЕМ ОБРАЗОВАЊУ

1. ИГРАЧ КЛАСИЧАНОГ БАЛЕТА
2. ИГРАЧ САВРЕМЕНЕ ИГРЕ
3. ИГРАЧ НАРОДНЕ ИГРЕ

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ

ОДСЕК КЛАСИЧАН БАЛЕТ

Образовни профил: ИГРАЧ КЛАСИЧНОГ БАЛЕТА

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ		РАЗРЕД									
		П Р В И		Д Р У Г И		Т Р Е Ћ И		Ч Е Т В Р Т И		У К У П Н О	
		недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње
1.	Класичан балет – главни предмет	12	420	12	420	12	420	12	384	48	1644
2.	Репертоар класичног балета	3	105	3	105	4	140	4	128	12	478
3.	Дуетна игра			2	70	2	70	2	64	6	204
4.	Савремена игра	4	140	4	140	2	70	2	64	9	414
5.	Сценско народне игре	3	105	3	105	3	105	2	64	9	379
6.	Историја игре					2	70	2	64	4	134
7.	Глума и вокал					2	70	2	64	4	134
	УКУПНО:	22	770	24	840	27	945	26	832	92	3387
Укупно на годишњем нивоу:		770		840		945		832		3387	

ОДСЕК САВРЕМЕНА ИГРА

Образовни профил: ИГРАЧ САВРЕМЕНЕ ИГРЕ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ		РАЗРЕД								УКУПНО	
		П Р В И		Д Р У Г И		Т Р Е Ћ И		Ч Е Т В Р Т И			
		недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње
1.	Савремена игра – главни предмет	10	350	10	350	10	350	10	320	40	1370
2.	Репертоар савремене игре	2	70	2	70	4	140	4	128	12	408
3.	Класичан балет	8	280	8	280	6	210	6	192	28	962
4.	Сценско народне игре			2	70					2	70
5.	Модерна подршка					2	70	2	64	4	134
6.	Историја игре					2	70	2	64	4	134
7.	Глума и вокал					2	70	2	64		
8.	Игре XX века (плесови)	2	70							2	70
	УКУПНО Б:	22	770	22	770	26	910	26	832	96	3282
Укупно на годишњем нивоу:		770		770		910		832		3282	

ОДСЕК НАРОДНА ИГРА

Образовни профил: ИГРАЧ НАРОДНЕ ИГРЕ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ		РАЗРЕД								УКУПНО	
		ПРВИ		ДРУГИ		ТРЕЋИ		ЧЕТВРТИ			
		недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње	недељно	годишње
1.	Народна игра – главни предмет	8	280	8	280	8	280	8	256	32	1096
2.	Репертоар народне игре	2	70	2	70	2	70	2	64	8	274
3.	Класичан балет	2	70	2	70	2	70	2	64	8	274
4.	Сценско народне игре			2	70	2	70	2	64	6	204
5.	Савремена игра					2	70	2	64	4	134
6.	Глума и вокал					2	70	2	64	4	134
7.	Традиционално певање	2	70	2	70	2	70	2	64	8	274
8.	Традиционално свирање	1	35	1	35	1	35	1	32	4	137
9.	Етнологија	2	70	2	70					4	140
10.	Основи кореографије	2	70	2	70	2	70	2	64	8	274
11.	Етномузикологија					2	70	2	64	4	134
12.	Солфеђо са теоријом музике	2	70	2	70					4	140
УКУПНО Б:		21	735	23	805	25	875	25	800	94	3215
Укупно на годишњем нивоу:		735		805		875		800		3215	

ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ

ПРЕДМЕТ		I РАЗРЕД		II РАЗРЕД		III РАЗРЕД		IV РАЗРЕД		Укупно
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	
1.	Математика	3	105	3	105	-	-	-	-	210
2.	Хемија	2	70	-	-	-	-	-	-	70
3.	Географија	-	-	2	70	-	-	-	-	70
4.	Креативна игра	2	70	2	70	2	70	2	66	276
5.	Етнологија	1	35	1	35	1	35	1	33	166
6.	Клавир	2	70	2	70	-	-	-	-	140
7.	Игре XX века	-	-	-	-	2	70	2	66	136
8.	Аудио визуелна техника	-	-	-	-	-	-	1	33	33

ОБАВЕЗНЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

	I РАЗРЕД	II РАЗРЕД	III РАЗРЕД	IV РАЗРЕД	Напомена
Додатни рад	30 - 70	30 - 70	30 - 70	30 - 64	часова
Интерни часови*	2	2	2	2	год.
Јавни часови*	1	1	1	1	
Концерти	1	1	1	1	

Напомена : *Најмањи број наступа

ФАКУЛТАТИВНЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана
Такмичења*	1	1	1	1
Семинари	до 7 ненаставних дана	до 7 ненаставних дана	до 7 ненаставних дана	до 7 ненаставних дана
Кампови	до 15 ненаставних дана	до 15 ненаставних дана	до 15 ненаставних дана	до 15 ненаставних дана
Остале активности	до 3 ненаставних дана	до 3 ненаставних дана	до 3 ненаставних дана	до 3 ненаставних дана

Напомена : *Републичко такмичење, Међународна такмичења..

2. ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА У БАЛЕТСКОЈ ШКОЛИ

Одсеци:

КЛАСИЧАН БАЛЕТ;
САВРЕМЕНА ИГРА;
НАРОДНА ИГРА;

Образовни профили:

ИГРАЧ КЛАСИЧАНОГ БАЛЕТА;
ИГРАЧ САВРЕМЕНЕ ИГРЕ;
ИГРАЧ НАРОДНЕ ИГРЕ;

1. ОДСЕК КЛАСИЧАН БАЛЕТ

Главни предмет је КЛАСИЧАН БАЛЕТ

2. ОДСЕК САВРЕМЕНА ИГРА

Главни предмет је САВРЕМЕНА ИГРА

3. ОДСЕК НАРОДНА ИГРА

Главни предмет је НАРОДНА ИГРА.

ИСПИТИ

У балетској школи полагају се следећи испити:

пријемни;
годишњи;
разредни;
поправни;
матурски.

ПРИЈЕМНИ ИСПИТ се полаже пре уписа у I разред средње балетске школе.

ГОДИШЊИ ИСПИТИ се полагају на крају наставног периода текуће школске године.

Најмање три недеље у балетској школи се користе за друге облике васпитно-образовног рада и припрему ученика за полагање годишњих испита, као и за њихово одржавање.

Годишњи испити се полагају из следећих предмета:

ОДСЕК КЛАСИЧАН БАЛЕТ:

- а) Класичан балет у I, II и III разреду
- б) Дуетна игра у III и IV разреду
- в) Сценско народне игре у I, II, III и IV разреду
- г) Савремена игра у I, II, III и IV разреду
- д) Глума и вокал у IV разреду

ОДСЕК САВРЕМЕНА ИГРА:

- а) Савремена игра у I, II и III разреду
- б) Класичан балет у I, II, III и IV разреду
- в) Плесови у I разреду
- г) Сценско народне игре у II разреду
- д) Модерна подршка у III и IV разреду
- ђ) Глума и вокал у IV разреду

ОДСЕК НАРОДНА ИГРА

- а) Народна игра у I, II и III разреду
- б) Традиционално певање у I, II, III и IV разреду
- в) Класичан балет у III и IV разреду
- г) Сценско народне игре у II, III и IV разреду
- д) Савремена игра у III и IV разреду
- ђ) Глума и вокал у IV разреду

Наставничко веће може ученика који је освојио награду на републичком, савезном или међународном такмичењу ученика балетских школа, ослободити полагање годишњег испита из кога је те школске године освојио награду.

Годишњи испит полажу и ученици који убрзано напредују у два испитна рока. У јануарском испитном року полажу испите разреда у који су уписани, а испите из наредног разреда у испитним роковима које одреди школа.

Годишњи испит могу полагати и ученици који су у раскорак општеобразовне и стручне наставе, с тим да могу у току две године школовања завршити четири разреда општеобразовне наставе.

МАТУРСКИ ИСПИТ у средњој балетској школи се састоји из испита из **ГЛАВНОГ ПРЕДМЕТА** и писменог задатака из Српског језика и књижевности.

Школа је обавезна да за ученике свих одсека, током школске године организује разноврсне облике културно уметничког садржаја: смотре, интерне и јавне часове, концерте и јавне наступе. Ове активности истовремено служе и за проверу напредовања и стечених извођачких способности. Без овог учешћа, ученик не може полагати годишњи испит из главног предмета.

С обзиром на јавну и културну делатност школе наставничко веће може донети одлуку о повећању фонда часова за одређени предмет у коме се врше припреме за концерт и друге јавне наступе школе.

ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ

У балетској школи настава је индивидуална, групна и разредна.

Час траје 45 минута, док су главни играчки предмети организовани увек као двочас.

На часовима играчких предмета настава се одвија уз музичку пратњу,

ПОДЕЛА ОДЕЉЕЊА НА ГРУПЕ

а) Индивидуално за предмете - Репертоар класичног балета, Репертоар савремене игре и Репертоар народне игре (соло варијације и кореографије);

б) у групама до 6 ученика - Класичан балет, Савремена игра, Модерна подршка, Дуетна игра и Плесови;

в) у групама до 8 ученика – Сценско народне игре, Солфеђо са теоријом музике, Традиционално певање, Традиционално свирање и Глума и вокал;

г) у групама до 16 ученика - Народна игра, остали стручни предмети и Информатика и рачунарство;

ђ) за предмет Репертоар класичног балета, Репертоар савремене игре и Репертоар народне игре – према кореографији која се тражи: (pas de deux, pas de trois, pas de quatre, дует, трио... и веће групе);

**СЦЕНСКИ УМЕТНИЦИ
НАСТАВНИ ПРОГРАМИ ЗА БАЛЕТСКУ ШКОЛУ
Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ**

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Циљ наставе у балетским школама је да се обезбеди репродуктивно креативан естетски развој ученикове личности уз оспособљавање за професионално бављење игром и даље школовање.

Задачи:

- неговање и прихватање културног наслеђа, традиције, као и универзалних културних и уметничких вредности;
- развијање теоријског мишљења, музичког укуса, способности за диференцирање уметничке игре: класичног балета, савремене игре и народне игре;
- развијање креативности и индивидуалности у солистичкој игри и ансамблу;
- оспособљавање ученика за сценски наступ;
- упознавање са кореографским остварењима на домаћој и светској балетској сцени;
- подизање општег културног и образовног нивоа;
- упознавање и усвајање различитих техника и стилова уметничког изражавања кроз игру (традиционалну, класичну и савремену);
- повезивање сопственог културног наслеђа са другим културама и традицијама;
- развијање способности код ученика да у складу са својим могућностима учествује у уметничким активностима школе;
- оспособљавање ученика да овлада универзалним језиком игре, да изгради свој став у односу на његову примену и изрази своје потенцијале.

**ОДСЕК КЛАСИЧАН БАЛЕТ
КЛАСИЧАН БАЛЕТ- главни предмет**

ЦИЉЕВИ

- Формирање играча класичног балета са развијеном способношћу за групну и индивидуалну игру,
- Психофизичка припрема за сценско-балетско извођење.

ЗАДАЦИ

- Усвајање потребних знања из области класичног балета;
- Усвајање свих елемената игре, корака, скокова, окрета, као и рад у посебним балетским патикама - на врховима прстију;
- Развијање технике извођења, изражајности, координације покрета, снаге и издржљивости;
- Развијање могућности за уметнички доживљај и сопствени израз доживљеног;
- Стицање умећа у извођењу свих видова групне и соло игре кроз различите кореографије балетског репертоара;
- Развијање индивидуалности ученика и формира професионалан балетски уметник.

П Р А З Р Е Д

(12 часова недељно, 420 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА:

Почетна учења *pirouettes* са разних припрема, померањем по дијагонали и на месту. Основна техника различитих *pirouettes* на прстима. Основна техника окрета у великим

позама. Увођење сложенијих форми adagio и промена у темпу унутар комбинација. Велики део часа користи се за задатке на средини сале. Убрзава се темпо часа.

EXERCICES КОД ШТАПА

Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на целом стопалу, на полупрстима и са завршавањем у demi-plié.

Flic-flac en tournant en dehors et en dedans из поза у позу на 45 степени.

Battements développés:

- tombés en face и у позама, завршавајући врхом на под и на 90 степени;
- sa balancé.

Grand temps relevé en dehors et en dedans на целом стопалу и на полупрстима.

Grands battements jetés:

- на полупрстима;
- balançoire (напред и назад);
- passé на 90 степени;
- développé ("меки" battements) на полупрстима.

Полуокрет en dehors et en dedans, из поза у позе кроз passé на 45 и 90 степени на полупрстима и са plié-relevé.

Окрет fouetté en dehors et en dedans на 1/8, 1/4, и 1/2 круга, с ногом подигнутом напред или назад на 90 степени:

- на целом стопалу;
- на полупрстима;
- са plié-relevé завршавајући на полупрстима;
- са полупрстију завршавају у demi-plié.

Пола tours en dehors et en dedans са plié-relevé, с ногом истегнутом напред и назад на 45 и 90 степени.

Pirouette en dehors et en dedans почињући с отвореном ногом напред, у страну и назад на 45 степени.

Pirouette en dehors et en dedans са temps relevé

Flic sa pirouette en dehors et en dedans, почињући са отвореном ногом на II позицији на 45 степени.

Pirouette tire-bouchon en dehors et en dedans почињући с V позиције и из разних поза на 90 степени.

Tour fouetté на 45 степени en dehors et en dedans.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Battements fondus en tournant en dehors et en dedans на 1/4 круга.

Battements frappés en tournant en dehors et en dedans на 1/8 и 1/4 круга врхом прстију на под и на 30 степени.

Battements double frappés en tournant en dehors et en dedans на 1/8 и 1/4 круга, врхом прстију на под и на 30 степени.

Battements battus sur le cou-de-pied напред и назад en face и en épaulement.

Flic-flac en tournant en dehors et en dedans са завршавањем у V и IV позицији.

Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans:

- double, на целој стопали, на полупрстима и са завршавањем у demi-plié;
- en tournant на целој стопали;
- на 90 степени на целој стопали (један до два ronds).

Battements développés:

- tombés en face и у позама, завршавајући врхом прстију на под и на 90 степени;
- ballottés.

Demi-rond et rond de jambe développé en dehors et en dedans en face и из позе у позу на полупрстима, на demi-plié и са plié-relevé.

Tour lent en dehors et en dedans у великим позама:

- на demi-plié;
- из позе у позу (без рада и са радом корпуса).

Grand temps relevé en face en dehors et en dedans.

Grands battements jetés на полупрстима.

Grand port de bras-préparation за tours у великим позама.

Grand fouetté en face са coupé-кораком завршавајући у attitude effacée, I и II arabesque,

Battements divisés en quarts (четвртни battements).

Temps lié par terre са pirouette en dehors et en dedans.

Окрети en dehors et en dedans из позе у позу кроз passé на 45 и 90 степени са plié-relevé.

Pirouettes en dehors et en dedans из II, IV и V позиције (два окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans са temps relevé (један до два окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans са temps sauté на V позицију и са pas échappé на II и IV позицију (један до два окрета).

Pirouettes en dehors са ногом у положају sur le cou-de-pied и у пози attitude на 45 степени напред по један (два до четири, не спуштајући ногу у V позицију).

Pirouette sur le cou-de-pied et pirouette tire-bouchon en dehors et en dedans из grand-plié у I и V позицији.

Pirouettes tire-bouchon en dehors et en dedans из V и IV позиције (један до два окрета).

Tours fouettés на 45 степени (четири до осам).

Pirouettes en dehors са dégagé по дијагонали (четири до осам).

Pirouettes en dedans са coupé-кораком по дијагонали (pirouettes-piquées, 4-8).

Tours chaînés (8-16).

ALLEGRO

1. Entrechat-quatre са померањем.
2. Royal са померањем.
3. Pas assemblé en tournant (1/4 окрета).
4. Pas brisé напред и назад.
5. Petit pas jeté battu.
6. Pas jeté fermé у свим правцима и позама.
7. Pas ballotté (врхом прстију на под).
8. Pas failli напред и назад.
9. Sissonne fondue.
10. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама (са померањем).
11. Sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans отварајући ногу у страну на 45 степени.
12. Grande sissonne tombée у свим правцима и позама.
13. Pas ballonné battu у страну, без померања и са померањем.
14. Rond de jambe en l'air sauté en dehors et en dedans.
15. Grand pas assemblé у страну и напред у положајима épaulement прилази: V позиција, coupé-корак, pas glissade, sissonne tombée, développé-tombé напред.
16. Grand pas jeté напред у позама attitude croisée, III и I arabesque, прилази: V позиција, coupé-корак, pas glissade.
17. Grand pas de chat.
18. Grand temps lié sauté напред и назад.
19. Temps levé у позама на 90 степени.
20. Pas cabriole на 45 степени напред и назад са припремама: coupé-корак, pas glissade, sissonne tombé (мушки разред на крају године).
21. Temps glissés (клизајући са померањем напред и назад на demi-plié) у позама I, II и III arabesque.
22. Sissonne simple en tournant en dehors et en dedans.

23. Pas emboîtés en tournant са померањем у страну и по дијагонали (4-6).
24. Tour en l'air, са преносом ноге назад под колено, са завршавањем у IV позицији en face et effacée (мушки разред индивидуално).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Petits pas jetés en tournant на $\frac{1}{2}$ окрета са померањем у страну.
2. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
3. Pas couru у разним правцима.
4. Sissonne ouverte на 45 степени en tournant en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$ и $\frac{1}{2}$ окрета.
5. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама (са померањем).
6. Pas tombé из позе у позу на 90 степени.
7. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
8. Окрети fouetté en dehors et en dedans за $\frac{1}{8}$ и $\frac{1}{4}$ круга из позе у позу с ногом подигнутом на 45 и 90 степени.
9. Grands battements jetés у свим правцима и позама.
10. Relevés на једној ноzi у свим позама на 45 и 90 степени са померањем напред (два до четири).
11. Soutenu en tournant en dehors et en dedans за $\frac{1}{2}$ и цео окрет, почињући из поза на 45 и 90 степени у demi-plié.
12. Pas glissade en tournant са померањем у страну и по дијагонали (не мање од осам).
13. Pirouette en dehors et en dedans из V и IV позиције и завршавањем у позама врхом прстију на под.
14. Pirouettes en dehors et en dedans из V и IV позиције са pas tombé (један до два окрета).
15. Pirouettes en dehors из V позиције по један (не мање од осам).
16. Tours fouettés на 45 степени (не мање од четири).
17. Pirouettes en dehors са dégagé по дијагонали (четири до осам).
18. Pirouettes en dedans coupé-коракoм по дијагонали (pirouettes-riquéées, четири до осам).
19. Tours chaînés (четири до осам).
20. Скокови на прстима: pas emboîtés sur le sou-de-pied (назад) на месту и са померањем.
21. Делови групне игре или варијације из класичног репертоара по избору педагога.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на полупрстима и са завршавањем у demi-plié.
2. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans из поза у позу на 45 степени.
3. Battements développés на 90 степени из позе у позу.
4. Grand temps relevé en dehors et en dedans на полупрстима.
5. Grand battement jeté balançoire.
6. Окрет fouetté en dehors et en dedans на $\frac{1}{2}$ круга, с ногом подигнутом на 90 степени en dehors et en dedans на полупрстима.
7. Пола tours en dehors et en dedans са plié-relevé, с ногом истегнутом напред и назад на 45 и 90 степени.
8. Pirouette en dehors et en dedans са temps relevé en dehors et en dedans.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Battement fondu en tournant en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$ круга.
2. Battement frappé en tournant en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$ на 30 степени.
3. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans са завршавањем у V и IV позицији.
4. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на полупрстима и на demi-plié на 90 степени.
5. Battements développés на 90 степени у свим правцима и позама.

6. Tour lent en dehors et en dedans у великим позама.
7. Grand port de bras-préparation за tours у великим позама.
8. Grand fouetté en face - завршавајући у attitude effacée, I и II arabesque.
9. Temps lié par terre ca pirouette en dehors et en dedans.
10. Pirouettes en dehors et en dedans из окрета.
11. Pirouettes en dehors et en dedans ca temps sauté на V, II и IV позицију (један до два окрета).
12. Pirouettes en dehors са ногом у положају sur le cou-de-pied и у пози attitude на 45 степени (два до четири).

ALLEGRO

1. Pas assemblé en tournant (1/4 окрета).
2. Petit pas jeté battu.
3. Pas jeté fermé у свим правцима и позама.
4. Pas failli напред и назад.
5. Sissonne fondue.
6. Grande sissonne ouverte са померањем у свим правцима и позама.
7. Sissonne ouverte en tournant на страну на 45 степени кроз développé на 45 степени.
8. Grande sissonne tombée у свим правцима.
9. Pas ballonné battu у страну и са померањем.
10. Rond de jambe en l'air sauté en dehors et en dedans.
11. Grand pas assemblé у страну и напред у положајима épaulement прилази: V позиција, coupé-корак, pas glissade, sissonne tombée, développé-tombé напред.
12. Grand pas jeté напред у позама attitude croisée, III и I arabesque, прилази: V позиција, coupé-корак, pas glissade.
13. Grand temps lié sauté напред и назад.
14. Sissonne simple en tournant en dehors et en dedans.
15. Tour en l'air, са преносом ноге назад под колено, са завршавањем у IV позицији en face et effacée (мушки разред индивидуално).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Petits pas jetés en tournant на 1/2 окрета са померањем у страну.
2. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
3. Sissonne ouverte на 45 степени en tournant en dehors et en dedans на 1/4 и 1/2 окрета.
4. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама (са померањем).
5. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
6. Окрети fouetté en dehors et en dedans за 1/8 и 1/4 круга из позе у позу с ногом подигнутом на 45 и 90 степени.
7. Pas glissade en tournant са померањем у страну и по дијагонали (не мање од осам).
8. Pirouette en dehors et en dedans из V и IV позиције и завршавањем у позама врхом прстију на под.
9. Pirouettes en dehors из V позиције по један (не мање од осам).
10. Tours fouettés на 45 степени (не мање од четири).
11. Pirouettes en dehors са dégagé по дијагонали (четири до осам).
12. Pirouettes en dedans coupé-корак по дијагонали (pirouettes-riquéées, четири до осам).
13. Tours chaînés (четири до осам).
14. Скокови на прстима: pas emboîtés sur le cou-de-pied (назад) на месту и са померањем.
15. Делови групне игре или варијације из класичног репертоара по избору педагога.

П Р А З Р Е Д

(12 часова недељно, 420 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Усвајање tours у великим позама са различитих припрема. Комбинације pirouettes и tours са померањем до дијагонала и на месту на полупрстима и на прстима. Учење великих скокова. Рад са корпусом у разним корацима exercices и adagio, а такође и на изразу у позама и пластичношћу покрета. Обавезне су измене ритма и темпа у adagio и у осталим деловима часа. Учвршћивање и утврђивање пређених задатака у млађим и средњим разредима.

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans:

- sauté;

- на 90 степени en face и са завршавањем у позама (један до два ronds).

Battements développés са брзим demi-rond en dehors et en dedans или en dedans et en dehors.

Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.

Flic-flac en tournant en dehors et en dedans, из поза у позу на 90 степени.

Grands battements jetés са окретом fouetté en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$ и $\frac{1}{2}$ круга (припрема за grand fouetté en tournant).

Pirouettes en dehors et en dedans са temps relevé и почињући с отвореном ногом у II позицији на 45 степени (два окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans са завршавањем у позама на 45 и 90 степени (један до два окрета).

Pirouettes tire-bouchon en dehors et en dedans са завршавањем у великим позама (један до два окрета).

Tours fouettés на 90 степени из позе у позу.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Petits battements sur le cou-de-pied en tournant en dehors et en dedans на целом стопалу и на полупрстима.

2. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans:

- entournant са relevé на полупрстима;

- на 90 степени на полупрстима (један до два ronds) и са завршавањем у позама.

Flic-flac en tournant en dehors et en dedans из позе у позу на 45 степени.

Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.

Наклон и подизање корпуса у I arabesque.

Grand temps relevé en tournant en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ и цео окрет.

Grands battements jetés:

- passé на 90 степени;

- balancé à la seconde у I и V поозицији.

Grand fouetté en face напред и назад.

Grand fouetté en tournant en dedans на III arabesque.

Grand temps lié са pirouette tire-bouchon en dehors et en dedans са demi-plié et grand plié.

Pirouettes en dehors et en dedans из I, IV, V позиције и temps relevé са завршавањем у позама на 45, 90 степени и са врхом прстију на под на demi-plié (два окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans, почињући из поза на 45 и 90 степени и завршавајући у IV и V позицији (један до два окрета).

Pirouettes en dehors из V и II позиције и en dedans из IV позиције завршавајући на колено (мушки разред).

Pirouettes en dehors et en dedans (два окрета) и tour tire-bouchon (један до два окрета) са grand-plié из I и V поозиције.;

Tours fouettés на 45 степени (8/16 индивидуално).

Tours en dehors et en dedans у великим позама из IV и II позиције (два окрета).

Tours en dehors et en dedans у свим великим позама прилази: pas tombé, couré-корак, temps sauté, pas échappé по II и IV позицији (један до два окрета).

Tours en dehors et en dedans у великим позама са plié-relevé по ½ окрета једно за другим (два до четири).

Grands pirouettes à la seconde en dehors (осам окрета за мушки разред, индивидуално).

Préparation за tour en dehors et en dedans у великим позама са grand-plié и настављајући са tour lent.

Tours chaînés (16).

ALLEGRO

1. Pas jeté fondu.
2. Pas brisé dessus-dessous.
3. Pas ballotté на 45 и 90 степени
4. Sissonne fermée battue (мушки разред).
5. Sissonne ouverte battue (мушки разред).
6. Double rond de jambe en l'air sauté en dehors et en dedans.
7. Pas gargouillade (женски разред).
8. Pas échappé са entrechat-six са II позиције.
9. Entrechat-six.
10. Grand pas assemblé battu.
11. Grand pas assemblé en tournant са померањем у страну са couré корак и са померањем по дијагонали напред и назад прилази couré-корак, pas chassé.
12. Sissonne simple en tournant en dehors et en dedans (два окрета, мушки разред, индивидуално).
13. Sissonne ouverte en tournant на ½ окрета en dehors et en dedans са померањем у свим позама на 45 степени.
14. Sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans у свим позама на 45 степени.
15. Sissonne tombée en dehors et en dedans en face и у позама.
16. Temps lié sauté en tournant en dehors et en dedans.
17. Grand pas jeté напред у свим позама са свих припрема.
18. Pas jeté passé на 45 и 90 степени напред и назад прилази couré-корак, pas couru, sissonne tombée.
19. Grand jeté pas de chat.
20. Pas ciseaux на 45 степени.
21. Pas cabriole на 45 степени напред и назад прилази couré-корак, pas glissade, sissonne tombée.
22. Grand fouetté sauté en face из позе у позу.
23. Petits pas jetés en tournant на ½ окрета са померањем у страну и по дијагонали.
24. Grand pas jeté en tournant на 1/2 окрета са croisé на croisé прилаз: tombé-couré назад.
25. Tour en l'air са преносом ноге назад под колено и завршавањем у IV позицији en face et effacée (мушки разред).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
2. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.

3. Relevés на једној нози у свим позама на 45 и 90 степени:

- са померањем уназад;

- en tournant en dehors et en dedans на 1/4 и 1/2 круга.

Grand fouetté en face са coupré-коракком завршавајући у пози attitude effacée, I и II arabesque.

Grand fouetté en effacée напред и назад.

Pirouettes en dehors et en dedans из IV и V позиције (два окрета).

Pirouettes en dehors са V позиције са померањем напред по дијагонали.

Pirouettes en dehors са ногом у положају sur le sou-de-pied и у пози attitude 45 степени напред по један (четири до осам, не спуштајући ногу у V позицију).

Tours fouettés (четири до осам).

Tour en dedans у великим позама à la seconde, attitude, arabesque, tire-bouchon прилази: coupré-корак, pas tombé.

Tours chaînés (8-16).

Pas emboîtés en tournant, са померањем у страну и по дијагонали.

Скокови на прстима: temps levé sur le sou-de-pied напред и назад en face и у позама attitude croisée et effacée на 45 степени са померањем.

Варијације, дуети, триа и групне игре из балетског репертоара по избору педагога (најмање две целине).

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на 90 степени en face и са завршавањем у позама (један до два ronds).
2. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans, из поза у позу на 90 степени.
3. Grands battements jetés са окретом fouetté en dehors et en dedans на 1/4 и 1/2 круга (припрема за grand fouetté en tournant).
4. Pirouettes en dehors et en dedans са temps relevé и почињући с отвореном ногом у II позицији на 45 степени (два окрета).
5. Pirouettes en dehors et en dedans са завршавањем у позама на 45 и 90 степени (један до два окрета).
6. Pirouettes tire-bouchon en dehors et en dedans са завршавањем у великим позама (један до два окрета).
7. Tours fouettés на 90 степени из позе у позу.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans:

- en tournant са relevé на полупрстима;

- на 90 степени на полупрстима (један до два ronds) и са завршавањем у позама.

Flic-flac en tournant en dehors et en dedans из позе у позу на 45 степени.

Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.

Наклон и подизање корпуса у I arabesque.

Grand temps relevé en tournant en dehors et en dedans на 1/2 или цео окрет.

Grands battements jetés balancés à la seconde у I или V позицији.

Grand fouetté en face напред и назад.

Grand fouetté en tournant en dedans на III arabesque.

Grand temps lié са pirouette tire-bouchon en dehors et en dedans са demi-plié et grand plié.

Pirouettes en dehors et en dedans из I, IV, V позиције са завршавањем у позама на 45, 90 степени и са врхом прстију на под на demi-plié (два окрета).

Pirouettes en dehors из V и II позиције и en dedans из IV позиције завршавајући на колено (мушки разред).

Pirouettes en dehors et en dedans (два окрета) и tour tire-bouchon (један до два окрета) са grand-plié из I и V поозиције.

Tours fouettés на 45 степени (8 до 16 индивидуално).

Tours en dehors et en dedans у великим позама из IV и II позиције (два окрета).

Tours en dehors et en dedans у великим позама са plié-relevé по ½ окрета једно за другим (два до четири).

Grandes pirouettes à la seconde en dehors (осам окрета за мушки разред, индивидуално).

Tours chaînés (16).

ALLEGRO

1. Pas brisé dessus-dessous.
2. Pas ballotté на 90 степени
3. Sissonne fermée battue (мушки разред).
4. Sissonne ouverte battue (мушки разред).
5. Double rond de jambe en l'air sauté en dehors et en dedans.
6. Pas gargouillade (женски разред).
7. Entrechat-six.
8. Grand pas assemblé battu.
9. Grand pas assemblé en tournant са померањем по дијагонали напред и назад прилази coupé-корак, pas chassé.
10. Sissonne simple en tournant en dehors et en dedans (два окрета, мушки разред, индивидуално).
11. Sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans у свим позама на 45 степени.
12. Temps lié sauté en tournant en dehors et en dedans.
13. Grand pas jeté напред у свим позама са свих припрема.
14. Pas jeté passé на 90 степени напред и назад прилази coupé-корак, pas couru, sissonne tombée.
15. Grand jeté pas de chat.
16. Pas ciseaux на 45 степени.
17. Pas cabriole на 45 степени напред и назад прилази coupé-корак, pas glissade, sissonne tombée.
18. Petits pas jetés en tournant на ½ окрета са померањем по дијагонали.
19. Grand pas jeté en tournant на 1/2 окрета са croisé на croisé прилаз: tombé-coupé назад.
20. Tour en l'air са преносом ноге назад под колено и завршавањем у IV позицији en face et effacé (мушки разред).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
2. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
3. Relevés на једној ноzi у свим позама на 45 и 90 степени:
  - са померањем уназад;
  - en tournant en dehors et en dedans на 1/4 и 1/2 круга.

Grand fouetté en face са coupé-коракoм завршавајући у пози attitude effacée, I и II arabesque.

Renversé en croisé en dehors.

Pirouettes en dehors et en dedans из IV и V позиције (два окрета).

Pirouettes en dehors са V позиције са померањем напред по дијагонали.

Pirouettes en dehors са ногом у положају sur le cou-de-pied и у пози attitude 45 степени напред по један (четири до осам, не спуштајући ногу у V позицију).

Tours fouettés (четири до осам).

Tour en dedans у великим позама à la seconde, attitude, arabesque, tire-bouchon прилази: coupé-корак, pas tombé.

Tours chaînés (8-16).

Pas emboîtés en tournant, са померањем у страну и по дијагонали.

Скокови на прстима: temps levé sur le cou-de-pied напред и назад en face и у позама attitude croisée et effacée на 45 степени са померањем.

Варијације, дуети, триа и групне игре из балетског репертоара по избору педагога.

Ш П Р А З Р Е Д

(12 часова недељно, 420 часова годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

Различити видови окретања на прстима са померањем по кругу, овладавање великим скоковима у играчким комбинацијама. Израз и украси у покретима комбинацијама adagio, allegro и на прстима-развијање индивидуалности код ученика.

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grands battements jetés avec demi-rond et rond de jambe en dehors et en dedans.
2. Pirouettes en dehors et en dedans, почињући из великих поза (један до два окрета).

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Port de bras (са радом корпуса) у великим позама на 90 степени.
2. Tours lents en dehors et en dedans у свим позама на полупрстима.
3. Flic-flac en tournant из позе у позу на 90 степени.
4. Grand fouetté en tournant en dedans et en dehors.
5. Renversé en croisé en dehors et en dedans.
6. Pirouettes en dedans из IV, II и V позиције (два до три окрета-за женски разред, три до пет окрета-за мушки разред).
7. Pirouettes en dehors et en dedans са pas échappé по II и IV позицији и са temps sauté у V позицији (два до три окрета).
8. Pirouettes en dehors et en dedans из позе у позу на 45 степени и 90 степени (један до два окрета).
9. Tours en dehors et en dedans у великим позама прилази: petit et grand temps relevé.
10. Tours en dehors et en dedans у великим позама са свим прилазима (два окрета).
11. Tours en dehors et en dedans у великим позама са plié-relevé по један окрет-узастопно (два до четири).
12. Прелаз из tours en dehors et en dedans у великим позама у pirouettes en dehors et en dedans.
13. Tours en dehors et en dedans у великим позама са grand-plié.
14. Grandes pirouettes à la seconde en dehors (8-16, мушки разред индивидуално).
15. Grandes pirouettes en dehors et en dedans на I и III arabesque са подскоцима-petits temps sautés.

ALLEGRO

1. Pas brisé напред и назад en tournant на 1/2 окрета са померањем по кругу.
2. Petits pas jetés battus en tournant на 1/2 окрета са померањем у страну и по дијагонали.
3. Sissonne ouverte battue у свим правцима и позама.
4. Sissonne fermée battue у свим правцима и позама.
5. Grand pas assemblé battu en tournant.
6. Grande sissonne renversée en dehors et en dedans.
7. Grande sissonne ouverte en tournant en dehors et en dedans са померањем у свим позама.

8. Grande sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans са завршавањем у свим позама.
9. Grande sissonne tombée tournant en dehors et en dedans en face и у позама.
10. Grand temps lié sauté en tournant en dehors et en dedans.
11. Rond de jambe en l'air sauté 90 степени en dehors et en dedans.
12. Pas jeté passé са бацањем ноге у страну и завршавањем у позама croisée et effacée напред и croisée назад.
13. Grand pas jeté у пози arabesque са померањем по кругу прилози: pas glissade, pas couru.
14. Grand pas jeté renversée en dehors et en dedans.
15. Pas jeté ballotté (pas de zephyr).
16. Pas chaseux.
17. Pas jeté entrelacé (непрекидно jeté) на face et croisé по правој линији и по дијагонали са припремама: coupé-корак pas chassé.
18. Grand pas de basque.
19. Pas cabriole fermée у свим правцима и позама.
20. Grand pas cabriole напред и назад на свим позама прилози: coupé-корак, pas glissade, sissonne tombée.
21. Grand fouetté sauté en effacée.
22. Grand fouetté cabriole у позама I и II arabesque effacée, у III и IV arabesque са померањем по дијагонали.
23. Saut de basque у страну и по дијагонали прилази: coupé-корак, pas chassé.
24. Grand pas jeté en tournant са croisé на croisé, прилази tombé-coupé назад.
25. Pas jeté par terre et pas jeté en l'air en tournant на I arabesque по дијагонали.
26. Tours sissonne tombée на effacée et croisée по дијагонали један за другим.
27. Pas de chat en tournant по дијагонали.

МУШКИ РАЗРЕД

1. Pas échappé са entrechat-six из V и II позиције.
2. Grand pas assemblé entrechat-six de volée.
3. Grande sissonne soubresaut.
4. Pas cabriole, један за другим са померањем по дијагонали у пози I arabesque (четири до осам).
5. Sissonne tombée en tournant са померањем напред (два окрета-факултативно).
6. Grand pas jeté en tournant један за другим по дијагонали.
7. Tours en l'air са завршавањем у IV позицији en face et effacée (два окрета);са завршавањем на једно колено (два окрета, факултативно).
8. Варијације и коде мушког класичног репертоара, најмање две по ученику а по избору педагога. Из следећих балета:
  - Чајковски-“Лабудово језеро”-мушка варијација-Pas de trois – I чин;
  - Чајковски-“Успавана лепотица”-варијација –“Плава птица”-III чин;
  - Адам-“Жизела”-обе варијације-сељачки Pas de deux-I чин;
  - Гуно-“Фауст”-“Валпургијска ноћ”-варијација ђавола.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
2. Grand rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
3. Grande sissonne ouverte на I и IV arabesque и друге позе са клизајућим одскоком унапред.
4. Renversé en croisée en dehors et en dedans.
5. Grand fouetté en tournant en dehors et en dedans из позе у позу на 90 степени.
6. Pirouettes en dehors et en dedans са свим прилазима (два окрета).

7. Tours fouettés на 45 степени (8-16).
8. Tours en dehors et en dedans у великим позама прилази: IV позиција, coupé-корак, pas tombé.
9. Tours en dedans et en dehors у великим позама са plié-relevé по један узастопно (два до четири).
10. Pas glissade en tournant по кругу.
11. Pirouettes en dedans са coupé-корак по кругу (pirouettes-piquées).
12. Pirouettes en dehors са dégagé par développé у позе effacée, croisée et écartée напред на 90 степени са померањем по дијагонали.
13. Tours chaînés.
14. Temps levé sur le cou-de-pied и у позама attitude croisée et effacée са померањем и en tournant.
15. Pas de chat.
16. Pas ballonné sauté на месту, са померањем и en tournant.

Варијације, коде и групне игре, по избору педагога, најмање две по ученику. Из следећих балета:

- Чајковски-“Лабудово језеро”-варијација - Pas de trois - I чин; Pas de quatre - мали лабуди II чин; Pas de trois II чин;
- Чајковски-“Успавана лепотица”- варијације из пролога (шест вила); игра драгог камења - Pas de quatre – III чин.
- Адам-“Жизела”-обе варијације “сељачки”- Pas de deux - I чин - Мирта - II чин
- Христић-“Охридска легенда”- варијација ”Бисерке” II чин;
- Делиб – “Копелија”: варијација “Сванилда” .

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grands battements jetés avec demi-rond et rond de jambe en dehors et en dedans.
2. Pirouettes en dehors et en dedans, почињући из великих поза (један до два окрета).

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Tours lents en dehors et en dedans у свим позама на полупрстима.
2. Flic-flac en tournant из позе у позу на 90 степени.
3. Grand fouetté en tournant en dedans et en dehors.
4. Pirouettes en dedans из IV, II и V позиције (два до три окрета-за женски разред, три до пет окрета-за мушки разред).
5. Pirouettes en dehors et en dedans са pas échappé по II и IV позицији и са temps sauté по V позицији (два до три окрета).
6. Pirouettes en dehors et en dedans из позе у позу на 45 степени и 90 степени (један до два окрета).
7. Tours en dehors et en dedans у великим позама прилази: petit en grand temps relevé.
8. Tours en dehors et en dedans у великим позама са plié-relevé по један окрет-узастопно (два до четири).
9. Прелаз из tours en dehors et en dedans у великим позама у pirouettes en dehors et en dedans.
10. Grandes pirouettes à la seconde en dehors (8-16, мушки разред индивидуално).
11. Grandes pirouettes en dehors et en dedans на I и III arabesque са подскоцима-petits temps sautés.

ALLEGRO

1. Pas brisé напред и назад en tournant на 1/2 окрета са померањем по кругу.
2. Sissonne ouverte battue у свим правцима и позама.

3. *Sissonne fermée battue* у свим правцима и позама.
4. *Grande sissonne renversée en dehors et en dedans*.
5. *Grande sissonne ouverte en tournant en dehors et en dedans* са померањем у свим позама.
6. *Grande sissonne tombée tournant en dehors et en dedans en face* и у позама (за мушки разред).
7. *Grand temps lié sauté en tournant en dehors et en dedans*(за мушки разред).
8. *Pas jeté passé* са бацањем ноге у страну и завршавањем у позама *croisée et face* напред и *croisée* назад.
9. *Grand pas jeté* у пози *arabesque* са померањем по кругу прилази: *pas glissade, pas couru*.
10. *Grand pas jeté renversée en dehors et en dedans*.
11. *Pas jeté ballotté (pas de zephyr)*.
12. *Pas jeté entrelacé* (непрекидно *jeté*) на *face et croisé* по правој линији и по дијагонали са припремама: *couré-корак pas chassé*.
13. *Grand pas de basque*.
14. *Pas cabriole fermée* у свим правцима и позама.
15. *Grand pas cabriole* напред и назад на свим позама прилози: *couré-корак, pas glissade, sissonne tombée*.
16. *Grand fouetté cabriole* у позама I и II *arabesque effacée*, у III и IV *arabesque* са померањем по дијагонали.
17. *Saut de basque* у страну и по дијагонали прилази: *couré-корак, pas chassé*.
18. *Grand pas jeté en tournant* са *croisé* на *croisé*, прилази *tombé-couré* назад.
19. *Pas jeté en l'air en tournant* на I *arabesque* по дијагонали.
20. *Pas de chat en tournant* по дијагонали.

МУШКИ РАЗРЕД

1. *Pas échappé* са *entrechat-six* из V и II позиције.
2. *Grand pas assemblé entrechat-six de volée*.
3. *Grande sissonne soubresaut*.
4. *Pas cabriole*, један за другим са померањем по дијагонали у пози I *arabesque* (четири до осам).
5. *Grand pas jeté en tournant* један за другим по дијагонали.
6. *Tours en l'air* са завршавањем у IV позицији *en face et effacée* (два окрета);са завршавањем
7. Варијације и коде мушког класичног репертоара, најмање две по ученику а по избору педагога. Из следећих балета:

Чајковски-“Лабудово језеро”-мушка варијација-*Pas de trois* – I чин;

Чајковски-“Успавана лепотица”-варијација –“Плава птица”-III чин;

Адам-“Жизела”-обе варијације-сељачки *Pas de deux*-I чин;

Гуно -“Фауст”-“Валпургијска ноћ”-варијација ђавола.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. *Grande sissonne ouverte* на I и IV *arabesque* и друге позе са клизајућим одскоком унапред.
2. *Renversé en croisée en dehors et en dedans*.
3. *Grand fouetté en tournant en dehors et en dedans* из позе у позу на 90 степени.
4. *Pirouettes en dehors et en dedans* са свим прилазима (два окрета).
5. *Tours fouettés* на 45 степени (8-16).
6. *Tours en dehors et en dedans* у великим позама прилази: IV позиција, *couré-корак, pas tombé*.

7. Tours en dedans et en dehors у великим позама са plié-relevé по један узастопно (два до четири).
8. Pas glissade en tournant по кругу.
9. Pirouettes en dedans са courré-коракoм по кругу (pirouettes-piquées).
10. Pirouettes en dehors са dégagé par développé у позе effacée, croisée et écartée напред на 90 степени са померањем по дијагонали.
11. Tours chaînés по кругу.
12. Pas de chat.
13. Pas ballonné sauté на месту, са померањем и en tournant.
14. Варијације, коде и групне игре, по избору педагога, најмање две по ученику. Из следећих балета:
  - Чајковски - “Лабудово језеро” - варијација - Pas de trois - I чин; Pas de quatre-мали лабуди II чин; Pas de trois II чин;
  - Чајковски - “Успавана лепотица” - варијације из пролога (шест вила); игра драгог камења - Pas de quatre – III чин.
  - Адам - “Жизела” - обе варијације “сељачки” - Pas de deux - I чин - Мирта - II чин
  - Христић - “Охридска легенда” - варијација ”Бисерке” II чин;
  - Делиб – “Копелија”: варијација “Сванилда” .

IV РАЗРЕД

(12 часова недељно, 384 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Техничка обрада свих пређених корака у играчким комбинацијама *adagio*, *allegro* и на прстима, развијање уметничког израза. Овладавање различитим стиловима при извођењу варијација а сходно различитом карактеру музике. Рад са најталентованијим ученицима при извођењу најсложенијих техничких задатака.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Renversé en écartée en dedans.
2. Grandes pirouettes en dehors à la seconde са поскоцима petits temps sautés (мушки разред).
3. Tours en dehors et en dedans у великим позама са по два окрета један за другим.
4. Tours chaînés по кругу (индивидуално).

ALLEGRO

1. Grand pas assemblé entrechat-six de volée.
2. Grande sissonne soubresaut.
3. Double rond de jambe en l'air sauté en dehors et en dedans на 90 степени.
4. Pas jeté entrelacé (перикидноје jeté) по кругу (факултативно).
5. Grand fouetté en tournant sauté en dehors et en dedans.
6. Saut de basque по кругу.
7. Grand temps levé de volée à la seconde en tournant en dedans прилази: courré-коракoм, pas chassé.
8. Grand pas jeté en tournant на face et croisée са припреме tombé-courré напред и назад.
9. Pas jeté par terre et pas jeté en l'air en tournant на I arabesque по кругу.

МУШКИ РАЗРЕД

1. Grande sissonne ouverte battue у свим позама.

Double pas cabriole.

Pas cabriole један за другим по дијагонали у позама и III arabesque и са окретом на 1/4 круга.

Grand pas assemblé en tournant (два окрета,индивидуално).

Grand fouetté cabriole et battu.

Grande sissonne ouverte par développé en tournant, en dehors et en dedans са завршавањем у великој пози (два окрета).

Saut de basque са завршавањем у великој пози.

Saut de basque (два окрета, индивидуално).

Grand pas jeté en tournant по кругу (индивидуално).

Sissonne tombée en tournant en dehors са померањем напред (два окрета).

Tours en l'air са завршавањем на једном колелу (два окрета).

Tours en l'air један за другим (2+2 окрета,индивидуално).

Revoltade са завршавањем на I и III arabesque (индивидуално).

Две до три варијације или делови варијација и коде из познатог класичног репертоара по избору педагога:

- Чајковски - “Лабудово језеро”- варијација принца III чин.

- Чајковски – “Успавана лепотица”- варијација Pas de deux - III чин;

- Адам -“Жизела”- варијација Алберта – II чин;

- Глазунов - “Рајмонда”- варијација из II чина и варијације четири кавалера II чин;

- Чајковски - “Крцко Орашчић”- варијација II чин;

- Минкус - “Дон Кихот”- варијације из I и III чина.

- Адам - “Корсар”- варијација - Велики Pas de deux.

- Шопен - “Силфиде”- Мазурка.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Grand fouetté en tournant en dehors et en dedans из позе у позу на 90 степени (једно за другим).
2. Tours en dehors et en dedans у великим позама из свих припрема (два окрета);
3. Различите комбинације pirouettes en tours en dehors et en dedans по дијагонали и по кругу.
4. Tours fouettés на 45 степени (16-32, индивидуално).
5. Pas coupé sur le sou-de-pied један за другим са померањем (скокови).
6. Rond de jambe en l'air sauté са померањем по дијагонали.
7. Две до три варијације или делови варијација и коде из познатог класичног репертоара по избору педагога:
  - Чајковски - “Лабудово језеро”- варијација белог и црног лабуда - II и III чин;
  - Чајковски - “Успавана лепотица”- варијација Ауроре из II и III чина; “Вила јоргована” из пролога;
  - Адам - “Жизела”- варијација Жизеле из I и II чина;
  - Глазунов -“Рајмонда”- све три варијације из I и II чина.
  - Чајковски - “Крцко Орашчић”- варијације Pas de deux;
  - Минкус - “Дон Кихот”-варијације “Китри” из I и III чина; варијација Мерцедес из I чина; варијације из Кихотовог сна - II чин;
  - Адам-“Корсар”-велики Pas de deux;
  - и други балети.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Renversé en écartée en dedans.
2. Grandes pirouettes en dehors à la seconde са поскоцима petits temps sautés (мушки разред).
3. Tours en dehors et en dedans у великим позама са по два окрета један за другим.
4. Tours chaînés по кругу (индивидуално).

ALLEGRO

1. Grande sissonne soubresaut.
2. Pas jeté entrelacé (перекидноје jeté) по кругу (факултативно).
3. Saut de basque по кругу.
4. Grand pas jeté en tournant на face et croisé са припреме tombé-couré напред и назад.
5. Pas jeté par terre et pas jeté en l'air en tournant на I arabesque по кругу.

МУШКИ РАЗРЕД

1. Grand pas assemblé entrechat-six de volée.
2. Grand temps levé de volée à la seconde en tournant en dedans прилази: couré-коракком, pas chassé.
3. Grande sissonne ouverte battue у свим позама.
4. Double pas cabriole.
5. Pas cabriole један за другим по дијагонали у позама и III arabesque и са окретом на 1/4 круга.
6. Grand pas assemblé en tournant (два окрета, индивидуално).
7. Grand fouetté cabriole et battu.
8. Saut de basque са завршавањем у великој пози.
9. Saut de basque (два окрета, индивидуално).
10. Grand pas jeté en tournant по кругу (индивидуално).
11. Sissonne tombée en tournant en dehors са померањем напред (два окрета).
12. Tours en l'air са завршавањем на једном колону (два окрета).
13. Tours en l'air један за другим (2+2 окрета, индивидуално).
14. Revoltade са завршавањем на I и III arabesque (индивидуално).
15. Две до три варијације или делови варијација и коде из познатог класичног репертоара по избору педагога:
  - Чајковски - “Лабудово језеро”- варијација принца III чин.
  - Чајковски – “Успавана лепотица”- варијација Pas de deux-III чин;
  - Адам - “Жизела” - варијација Алберта – II чин;
  - Глазунов - “Рајмонда”- варијација из II чина и варијације четири кавалера II чин;
  - Чајковски - “Крцко Орашчић”- варијација II чин;
  - Минкус - “Дон Кихот” - варијације из I и III чина.
  - Адам - “Корсар”- варијација - Велики Pas de deux.
  - Шопен - “Силфиде”- Мазурка.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Grand fouetté en tournant en dehors et en dedans из позе у позу на 90 степени (једно за другим).
2. Tours en dehors et en dedans у великим позама из свих припрема (два окрета);
3. Различите комбинације pirouettes en tours en dehors et en dedans по дијагонали и по кругу.
4. Tours fouettés на 45 степени (16-32, индивидуално).
5. Pas couré sur le sou-de-pied један за другим са померањем (скокови).
6. Rond de jambe en l'air sauté са померањем по дијагонали.
7. Две до три варијације или делови варијација и коде из познатог класичног репертоара по избору педагога:
  - Чајковски - “Лабудово језеро”- варијација белог и црног лабуда-II и III чин;
  - Чајковски - “Успавана лепотица” - варијација Ауроре из II и III чина; “Вила јоргована” из пролога;
  - Адам - “Жизела” - варијација Жизеле из I и II чина;
  - Глазунов - “Рајмонда” - све три варијације из I и II чина.

- Чајковски - “Крчко Орашчић”- варијације Pas de deux;
- Минкус - “Дон Кихот”- варијације “Китри” из I и III чина; варијација Мерцедес из I чина; варијације из Кихотовог сна - II чин;
- Адам - “Корсар” - велики Pas de deux;
- и други балети.

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Класичан балет је предмет који чини основну дисциплину током целокупног школовања балетског играча. Програм је сачињен на основу програма и метода истакнутог балетског педагога Агрипине Ваганове. Основна начела ове методе заснивају се на развијању пластичности тела, координацији покрета и усавршавању балетске технике до виртуозности.

Свакодневно вежбање и добра организација часа је веома важна за будуће играче. Час је састављен из теоријског и практичног дела који се међусобно допуњују. Задатак наставника је да кроз такав час омогући хармоничан физички развој ученика, стицање балетске технике, уметничког израза и развијање музикалности. Такође је потребно, да се подједнако посвети пажња свим деловима часа – *exercices*-у код штапа, *exercices*-у на средини сале, *adagio*-у, *allegro*-у и извођењу вежби на прстима.

У првом и другом разреду ученици се срећу са новим појмовима, који се надовезују на већ стечено знање из основне школе, развијају технику играња а посебна пажња је усмерена на велике скокове и окрете. У овим разредима започиње рад на усложњавању и усавршавању балетске технике – малих и великих окрета, других видова вртешки као што су окрети по дијагонали и по кругу – мањежу.

У трећем и четвртном разреду се даље развија балетска техника, сложени видови корака, скокова и окрета. Посебна пажња посвећена је прецизности и раду на уметничком изразу. Негује се индивидуалност ученика, али и групна игра (*pas de deux*, *pas de trois*, итд). Такође је важан рад на варијацијама и кодама из познатих балетских представа да би се ученици што лакше и боље уклопили у рад на професионалној пракси и по завршетку школе у рад ансамбла позоришта.

Како би што ефикасније испунио задатке и циљ предмета, препоручује се наставнику да у зависности од наставне јединице и типа часа комбинује фронтални, индивидуални, групни, рад у паровима, интерактивно учење и учење путем решавања проблема. Изабране појединачне или комбиноване облике рада спроводити методама и средствима, за која, на основу свог или рада колега, наставник зна да дају најбоље резултате. Изабрана метода треба да буде компатибилна са садржајем рада – наставном јединицом. Било да се користи метод демонстрације, метод посматрања, естетске анализе, естетског доживљавања или решавања проблема, наставник организује час тако да ученику пружи што шири простор за активности, током којих ученик учествује у планирању рада, партиципира или их самостално изводи.

При обради се препоручује кроз уводни део часа резимирање предходно обрађеног, посебно ако су наставне јединице у функционалној вези. Наставник је обавезан да у процесу обраде демонстрира практичан садржај наставне јединице, било да га изводи сам, уз помоћ професионалног балетског играча или путем наставног средства (схеме, фотографије, дијафилм, филм, компјутерска анимација...) у циљу што сигурнијег осамостаљивања ученика. У одређеним наставним ситуацијама дијапазон наставних средстава се са уобичајених проширује лепезом, шалом, марамом, дефом, костимом.

Клавирска пратња на часу је готова музичка форма или импровизација – слободна или на тему неке композиције. Даје посебан темпо и ритам, њоме се наглашава карактер корака, помаже његовом извођењу и доприноси остваривању хармоније између играча и музике. У *allegro* корацима на прстима користи се припремљен нотни материјал. Ако је у балетској представи кореограф потчињен музици, дајући кроз покрет њену садржину и форму,

наставник на часу даје предност балетском кораку а усаглашава музику. Корепетитор је део тима наставник – ученик.

Савладано кроз вежбе се даље моделује, у складу са појединачним могућностима ученика, кроз рад током професионалне праксе где се научено уклапа у контекст реалног професионалног окружења. Активности у процесу наставе, усвојеност програмских садржаја и ниво достигнућа постављених задатака су стандарди који се примењују при оцењивању и годишњим испитима.

При целокупном раду са ученицима наставник не губи из вида ниједну од страна које код ученика развија – знање, разумевање, вештину, умеће, рад на физичкој кондицији, снази, издржљивости, гipкости и пластичности тела, музикалности, развоју и неговању осећаја за лепо у игри, односу према партнеру и саиграчима, као и комуникације са делом и групом.

РЕПЕРТОАР КЛАСИЧНОГ БАЛЕТА

ЦИЉЕВИ

- Формирање играча класичног балета са развијеном способношћу за сарадњу и индивидуалним изразом;
- Упознавање, разумевање и анализа задатих балетских представа;
- Синтеза елемената класичног балета у задату целину;

ЗАДАЦИ

- Усавршавање балетске технике уз постовање кореографских захтева;

І Р А З Р Е Д

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВАРИЈАЦИЈЕ ИЗ СЛЕДЕЋИХ БАЛЕТА:

1. “Силвија” – Pizzicato.
2. “Рајмонда” – варијација из I чина.
3. “Копелија” – варијација “Сванилде”.
4. “Дон Кихот” – варијација “Амор”
5. “Успавана лепотица” – варијација из пролога: Канаринац; Вила шећера; Житно класје;
6. Сребро из II чина; Коњић Грбоњић - варијација звездице.

ЗА МУШКАРЦЕ:

“Крцко Орашчић” – варијација из Pas de trois.

“Узалудна предостројност” – варијација.

“Копелија” – варијација.

ГРУПНЕ ИГРЕ ИЗ БАЛЕТА:

1. “Жизела” – I чин.

ІІ Р А З Р Е Д

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВАРИЈАЦИЈЕ И ГРУПНЕ ИГРЕ ИЗ БАЛЕТА:

1. “Успавана лепотица”.
2. “Крцко Орашчић”
3. “Узалудна предостројност”.

4. “Дон Кихот” – II чин.

III РАЗРЕД

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

ВАРИЈАЦИЈЕ:

1. “Корсар” – варијација, Pas de deux.
2. “Дон Кихот” – варијација II и III чин.
3. “Бајадера”.
4. “Пламен Париза”.
5. “Лабудово језеро”
6. “Пахита” – grand pas – варијација
7. “Жизела” – II чин
8. “Шопенијана”
9. “Бахчисарајска фонтана.

На све наведене варијације преноси се кореографија и стил класичних балетских представа које се изводе на репертоару позоришта. (“Жизела”, “Лабудово језеро”, “Дон Кихот”, “Успавана лепотица” итд.).

IV РАЗРЕД

(4 часа недељно, 128 часова годишње)

Кореографија и стил варијација и групних игара је као у класичним балетским представама које се изводе на репертоару позоришта. Уколико педагог сматра за потребно, може проширити програм, према свом избору и у зависности од могућности ученика.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

На овом предмету акценат је на групном и индивидуалном раду тј. активности ученика уз сарадничку и подстичућу функцију наставника.

У односу на достигнуту хармонију у развоју играча наставник задаје улогу у варијацији или групној игри. Сви наставни садржаји нису обавезни за све ученике.

ДУЕТНА ИГРА

ЦИЉ И ЗАДАЦИ:

Формирање успешног играчког дуета.

Задаци:

- развијање сазнања и свести о потреби успостављања партнерског односа између балерине и балетског играча;
- усвајање задатих облика партерне и ваздушне подршке;
- увежбавање повезивања покрета у складу са задатим темпом музике и кореографијом;
- увежбавање снаге, упорности, концентрације
- усавршававање технике класичне подршке до сигурности при извођењу;
- неговање сценског извођења;
- развијање смелости и одважности током игре у двоје;

- способност примене стечених знања и умења на нове играчке ситуације.

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно - 70 часова годишње)

ПАРТЕРНА ПОДРШКА

ПОДРШКА УЧЕНИЦЕ – ОБЕМА РУКАМА ЗА СТРУК

Relevé из позиције на обе или једну ногу.

Développé на 45 степени на све велике позе класичног балета.

Développé, développé passé, grand rond de jambe – са променом поза на истој ноzi ослонца.

Разни облици великог port de bras.

Покрети који повезују и помажу са завршавањем у малим и великим позама класичног балета (комбинација temps lié на 90 степени, може бити пример).

Непотпуни окрети 1/4 и 1/2 круга.

Окрети типа battement soutenu, grand fouetté en face.

Tour lent један до два окрета.

Окрети из V и IV позиције en dehors и en dedans (на крају године два окрета).

Подршка ученице у “падајућим” позама са прелазом у друге позе.

ПОДРШКА УЧЕНИЦЕ ОБЕМА РУКАМА ЗА ДВЕ РУКЕ (за шаке и чланке)

У свим малим и великим позама у статичним положајима.

Основни окрет за 360 степени (ученик стоји иза ученице и не мења свој положај, руке пролазе кроз три позиције).

Tour lent у пози attitude:

- ученица се држи обема рукама за једну руку ученика (за шаку и раме).

- ученик подржава ученицу за шаку или за чланке једне и друге руке.

ПОДРШКА ЈЕДНОМ РУКОМ (за шаку или чланке)

У свим великим позама класичног балета у статичном положају.

ВАЗДУШНА ПОДРШКА

ПОДРШКА УЧЕНИЦЕ ЈЕДНЕ И ДРУГЕ РУКЕ ЗА СТРУК

Мали скокови класичног балета.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно - 70 часова годишње)

ПАРТНЕРСКА ПОДРШКА

ПОДРШКА УЧЕНИЦЕ СА ОБЕ РУКЕ ЗА СТРУК

Сви облици grand fouetté en tournant en dehors et en dedans са прелазима и без прелаза са прста у demi plié.

Tour lent -одвотка по два до три и више окрета за време којих ученица неколико пута мења позу, а затим прелази на окрете en dehors et en dedans.

Окрети (по два до три и више окрета):

- Tours из свих великих поза класичног балета са завршавањем у истој пози;

- Tours са кораком, са tombée на préparation dégagé;

- Tours у положају à la seconde на 90 степени и у пози attitude.

ПОДРШКА УЧЕНИЦЕ СА ОБЕ РУКЕ ЗА ОБЕ РУКЕ (за шаке и за чланке)

Tours из ранијих положаја и поза, fors ученица добија од ученика или га сама узима, одбијајући се од његове руке, ученик после почетка окрета преноси руке на струк ученице-на пример:

- из положаја à la seconde на 90 степени (ученици стоје лицем једно према другом);
- из позе croisée - “испод руке партнера” (у почетном положају ученица стоји на левој ноzi, десна рука у III позицији, лева у другој, ученик иза ње);
- из позе attitude effacée (ученик стоји испред ученице).

Подршка у “падајућем” I arabesque:

- једном руком обухваћен струк, другом за подлактицу;
- за шаке или подлактицу обе руке.

ДРЖАЊЕ УЧЕНИЦЕ ЈЕДНОМ РУКОМ

При извођењу ученице: Développé, Développé-passé, grand rond de jambe као и при разним прелазима из једне у другу помоћу везаних и помоћних покрета.

Оштрим повлачењем руку из позе на поду у позу attitude и I arabesque.

Лагани окрети ученице држањем за шаку, путем промене позиције њене руке, а и променом положаја саме шаке.

Tours lent у свим великим позама класичног балета држањем за шаку или подлактицу.

Окрети држећи ученицу за подлактицу у пози I arabesque:

- у почетном положају пред окретима ученик држи ученицу за подлактицу обе руке, стојећи иза ње;
- у почетном положају ученик држи ученицу за подлактицу једне руке лицем према њој.

Окрети за време којих се ученица држи за прст ученика:

- из позе croisée (пред fors-ом ученица се држи другом руком за руку ученика);
- у пози attitude (нога ученице на 45 степени) са кораком и са tombée.

Подршка ученице шаком за струк:

- кад ученица ради Développé, grand rond de jambe, Développé-passé;
- Grand port de bras из позе I, III, IV arabesque, attitude effacée, croisée;
- tour lent у свим великим позама класичног балета.

Подршка ученице у “падајуће” положаје и позе (за шаку, подлактицу, обухватајући струк или са ослонцем на корпус ученика). Учи се у свим позама класичног балета.

ПОДРШКА У ВАЗДУХУ

Сви велики скокови класичног балета уче се држањем ученице двома рукама за струк на висини подигнутих руку ученика.

СКОКОВИ СА ДРЖАЊЕМ ДВЕМА РУКАМА ЗА ОБЕ РУКЕ, ЗА ЈЕДНУ РУКУ И КОМБИНОВАНИМ ПРИПРЕМАМА, ТЈ. ЈЕДНОМ РУКОМ ЗА РУКУ, А ДРУГОМ ЗА СТРУК...

Мало подизање у позу - arabesque. Једном руком обухвата за струк под наклоњен корпус, другом за бутину подигнуте ноге. На крају године ученик треба да зна да подигне ученицу, да је носи, окреће у круг око своје осе и спушта ученицу себи на бедро у позу “ласте”.

Ваздушни окрет из V позиције са враћањем у V позицију, demi-plié са подршком обома рукама за струк.

Grand jeté en tournant у пози attitude (са подршком обома рукама за струк).

Скок са летом скок ученика са подршком обома рукама за руке: assemblé en tournant, jeté entrelacé.

Скокови на руке ученика са завршавањем у позу “рибке”.
 Одрозом за једну руку из позе “седећи” на поду (без окрета и са окретањем у ваздуху, у положају леђима на под).
 Grand fouetté sauté (у полету-леђима ка ученику).
 Jeté entrelacé.
 Cabriole fouetté.
 Скок из залета (у почетку са pas assemblé, а затим са sissonne) без обрта и са окретом у ваздуху у положају леђима ка поду.

СКОКОВИ ДО ВИСИНЕ ГРУДИ И РАМЕНА УЧЕНИКА.

Grand jeté у пози attitude effacée са захватом једном руком за струк. Ухвативши ученицу у лету ученик мора да зна да се окреће око своје осе или да се креће у било ком правцу.

Окретати ученице на рукама ученика са одбацивањем у ваздух из позе “рибке” у положај леђима на поду, и обратно.

Grand jeté са завршавањем у позу I arabesque (ученица стоји на бедру ученика са подршком обема рукама за струк).

ПОДИЗАЊЕ УЧЕНИЦЕ СА ФИКСИРАЊЕМ ПОЗЕ НА ГРУДИМА ИЛИ РАМЕНУ УЧЕНИКА

Са pas sauté, малог pas assemblé, са завршавањем у пози “седећи”.

Одбијањем од једне руке из позе на поду, са завршетком у положај “седећи” на рамену са окретом у ваздуху: положај “лежећи” на рамену леђима са окретом у ваздуху; у пози “ластивица”.

Из великих скокова: jeté entrelacé, у позу “ластивица” saut de basque са завршетком у положају “седећи”, када су ноге ученице у VI позицији савијене у коленима, иза леђа ученика; из залета иза леђа ученика(на раме у позу “ластивице”).

Класичан pas de deux Adagio или одломци)1-2 по избору педагога.

И В Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ВАЗДУШНА ПОДРШКА ВЕЛИКИ СКОКОВИ И ПОДИЗАЊЕ УЧЕНИЦЕ СА ФИКСИРАЊЕМ ПОЗЕ НА РАМЕНУ УЧЕНИКА

Бацање са окретом у ваздуху из позе “рибке” са завршавањем у пози “ластивице” на рамену.

Ваздушни окрет из V позиције са завршетком на рамену ученика у положају “седећи”-са држањем за струк обема рукама.

Grand jeté са подршком за обе руке и фиксирањем позе лета на раме ученика-скок иза његових леђа.

ВЕЛИКИ СКОКОВИ И ПОДИЗАЊЕ УЧЕНИЦЕ СА ФИКСИРАЊЕМ ПОЗЕ НА ОБЕ ГОРЕ ПОДИГНУТЕ РУКЕ УЧЕНИКА

Са подухватањем под крста - са pas sauté или малог pas assemblé.

У позама I, IV arabesque - са demi-plié на нози ослонца.

У пози III arabesque са трчањем и pas sissonne tombée.

Grand jeté у пози I arabesque са подршком обема рукама за струк, а затим превођењем једне руке под бедро.

Grand jeté у пози attitude effacée са држањем обема рукама за струк, а затим превођењем једне руке под бедро.

Grand fouetté са завршавањем у пози I arabesque.

Saut de basque са завршавањем у положају “седећи”.

Поза “ластаница” са залетом и са pas sissonne tombée.

Са подхватом под крста и колено савијене ноге и фиксирањем хоризонталног положаја леђима на под.

Класичан Pas de deux: Adagio или одломци - најмање два.

НАЈСЛОЖЕНИЈИ ЕЛЕМЕНТИ ПОДРШКЕ - који се уче по нахођењу педагога у зависности од професионалних могућности ученика - факултативно.

ВЕЛИКИ СКОКОВИ И ПОДИЗАЊЕ УЧЕНИЦЕ СА ФИКСИРАЊЕМ ПОЗЕ НА ЈЕДНОЈ ПОДИГНУТОЈ РУЦИ

Са потхватом под крста и колено савијене ноге-корпус ученице савијен назад.

Са потхватом под мишић задњег дела и под колено савијене ноге-у положају “седећи”.

“Grand jeté у пози I arabesque” – са подршком обема рукама за струк, а затим са преносом на једну руку под наклоњени корпус - и у пози “attitude effacée” - са држањем обема рукама за струк, затим са преносом на једну руку под крста.

“Saut de basque” са завршавањем у положају “седећи”.

БАЦАЊЕ УЧЕНИЦЕ ИЗ ФИКСИРАНИХ ПОЗА НА ОБЕ И ЈЕДНУ ПОДИГНУТУ РУКУ СА ЗАВРШАВАЊЕМ У ПОЗИ ‘РИБКА’

Из позе I, II, IV arabesque.

Из позе “ластаница”.

Из положаја “седећи” на једној горе подигнутој руци.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм овог предмета обухвата теорију и праксу. Час је и теоријски и практичан. Ученицима је, пре свега, неопходно објаснити потребу дуетне игре и њен значај у балетским представама. Код ученика се развија осећај за заједничку игру, нарочито за темпо играња уз учење одговарајуће технике класичне подршке. Нарочиту пажњу посветити стилу играња, посебним формама и карактеристикама везаних за музику и кореографију.

Састављена од партерне, и подршка у ваздуху захтева од ученика велико ангажовање, физичку припремљеност и посебне особине као што су физичка спремност, снага, концентracија, спретност, одважност и сигурност. Ове особине код ученика педагог развија поступно, из часа у час.

Наставник организује рад на часу уз помоћног наставника тако да се наставне јединице и комбинације вежбају у што већем броју. Комбинације треба да буду кратке и разумљиве, да увек имају ниво и различит приступ и не треба их показивати више од два пута, како би се сачувала ученикова пажња. Ученика треба поставити у нове услове - некад и неудобне - да би се код њега развијао осећај снажљивости и сигурности.

Часове класичне подршке почињати две недеље након почетка наставне године када су ученици у настави класичног балета ушли у потребну форму за овај предмет.

У раду у подршци у ваздуху наставник мора посебну пажњу посветити ученику - мушкарцу који има велику одговорност и велико физичко оптерећење држећи балерину у ваздуху. Девојке које имају тежину преко 50 килограма не би требало да раде сложену ваздушну подршку.

У IV разреду потребно је да ученици на часу класичне подршке буду у балетском костиму - туникама, “пачкама”-како би се што боље усвојила техника играња, а ученик што боље припремио за одређену балетску улогу.

Музику за час класичне подршке треба тако организовати да се поред репертоара класичног балета користе и импровизације за постављену балетску етиду, као и да се на одређену музику постави балетска етида.

У завршном разреду омогућити ученику да води час уз помоћ наставника. Узимајући улогу педагога ученик проверава своје знање, музикалност и способност за логички след елемената у комбинацијама.

САВРЕМЕНА ИГРА

ЦИЉЕВИ

- Оспособљавање играча балета за успешно извођење савремене игре
- Синтеза елемената класичног балета у задату целину

ЗАДАЦИ

- Упознавање ученика са достигнућима у области савремене игре;
- Савладавање основних елемената и играчких техника;
- Рад на развијању ученикових диспозиција;
- Подстицање на истраживање и изналажење нових начина изражавања;
- Неговање креативности у дозивљају и интерпретацији.

П Р А З Р Е Д

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

1. Упознавање ученика са предметом – шта је савремена игра, историјат, правци, технике...
2. Упознавање тела и његових функција – дисање, равнотежа, тежина, анатомија, тензија и релаксација.
3. Основне позиције.
4. Основни став и употреба кичме.
5. Простор и однос тела и простора.
6. Вежбе релаксације и дисања.
7. Припремне вежбе за сливени ток кретања тела.
8. Опозиционо кретање тела.
9. Пад и дизање.
10. Покрети изолације, (шаке, лакат, рамена, глава, прса...).

ПОД

1. Лагано савијање кичменог стуба вођеног тежином главе и лагано исправљање, (од последњег пршљена до врха главе), напред, у страну и назад.
2. Bounces – федерисање торза на четири четвртине и три четвртине, (напред и у страну).
3. Дисање са сукцесивним кретањем кичменог стуба.
4. Développé са окретањем торза.
5. Сливени ток кретања торза са радом руку.
6. Дисање са спиралом и извијањем горњег дела грудног коша на горе – arch.
7. Вежбе за трбушне мишице.
8. Вежбе за леђне мишице.
9. Contract - release, (припрема из позиције прекрстених ногу).
10. Окретање торза и увртање торза са извлачењем на дијагонали.
11. Кружење и истезање стопала.
12. Дубоко тегљење, (напред, назад, у страну).
13. Дубоко тегљење са спуштањем у спагат.
14. Body roll кретање.
15. Contract - release, на леђима и потрбуске.
16. Contract - release са спуштањем на под и дизањем.

17. Вежбе за унутрашње бутне мишице са flex - point варијацијом.
18. Комбинације пређених елемената на поду.
19. Лагано дизање са пода.

СРЕДИНА

1. Flat backs – равна леђа.
2. Савијање тела напред, назад, у страну.
3. Паралелне и отворене позиције ногу.
4. Пренос тежине тела са једне ноге на другу.
5. Standing bounces – федерисање торза са продубљивањем plié.
6. Plié у паралелним и отвореним позицијама, са дисањем.
7. Plié-relevé комбинације са contract - release и arch.
8. Исклизавање у велику II и IV позицију.
9. Покрети изолације појединих делова тела.
10. Комбинације округлих и равних леђа, (рад пршљенова), са plié и relevé комбинацијама.
11. Battement tendu, (паралелни, затворени и отворени).
12. Battement tendu са преносом тежине.
13. Battement tendu jeté.
14. Passé, (паралелни и отворени).
15. Fondu, (паралелни и отворени), са passéом и battement-ом.
16. Port de bras, (мали и велики).
17. Замах тела са twistом, (увртањем).
18. Battement développé, на plié и relevé.
19. Grand battement са опуштањем ноге на под.
20. Tilts – нагиби.
21. Грамплини.
22. Sautés у разним позицијама.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Ходови, (обичан, висок, низак, са променом тежине, са окретањем торза, са замахом тела...).
2. Трчање у свим правцима са скоком и поскоком.
3. Комбинације хода и grand battement-a.
4. Triplets – трокорак са полуокретом и окретом.
5. Off balance са корпусом у правцу кретања.
6. Hops – поскоци.
7. Скокови по дијагонали са ногом на отвореном и затвореном passé-у.
8. Скокови по дијагонали са ногом на attitude.
9. Grand jeté curved – са савијеним корпусом.
10. Импровизације на задату тему.
  - Теоријско упознавање са циљем и вештином импровизације – откривање и развијање креативног потенцијала ученика.
  - Упознавање са анатомијом главе и радњама везаним за овај део тела – слушање, гледање, баланс, дисање, смех, мимика лица и друго ...
  - Упознавање са анатомијом кичменог стуба – пребројавање и опипавање пршљенова и вратног и карличног дела тела.
  - Освешћивање спољног и унутрашњег бића играча – кожа и крвоток. Истезање, котрљање, тегљење, падање ...
  - Вежбе за савладавање простора. Ходање – напред, назад, у круг, споро, брзо, са паузама, по страни ...

-Ходање у разним правцима и различитим ритмовима са додавањем осталих делова тела – руке, глава, леђа ...

11. Вежбе опуштања на крају часа.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Вежбе за релаксацију тела и дисање.
2. Bounces.
3. Дисање у комбинацији са окретањем торза.
4. Contract - release комбинације.
5. Сливени ток кретања торза са радом руку.
6. Deep stretches у комбинацији са body roll.
7. Комбинација варијација пређених елемената.

СРЕДИНА

1. Комбинација равних и округлих леђа.
2. Пренос тежине тела са једне ноге на другу ногу.
3. Варијација plié-relevé у паралелним и отвореним позицијама.
4. Isolation movements.
5. Battement tendu са преносом тежине.
6. Fondu комбинације.
7. Body swing (замах тела).
8. Tilts.
9. Grands battements.
10. Комбинација пређених елемената са окретима, међукорацима, и наглим променама правца (change off direction).
11. Трамплини и sauté variation.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Разне врсте ходова.
2. Комбинације ходова и grand battement.
3. Triplets.
4. Off balance комбинације.
5. Поскоци и високи скокови.
6. Комбинација пређених варијација.
- 7.

П Р А З Р Е Д

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

ВЕЖБЕ РЕЛАКСАЦИЈЕ

1. Релаксација са пасивним загревањем кичменог дела.
2. Осећање тежине тела – препуштање земљиној тежи.
3. Вежбе за бокове – кружно кретање колена са опуштеним стопалима.
4. Ротационо, наизменично замахивање коленима – врх стопала на поду.
5. Брзи пренос тежине са колена на колена.
6. Окретање тела преко бока у колуту.
7. Ротационо кружење корпусом, (у пределу ребара), са ногама у жабици.

ПОД

1. Bounces – федерисање торза, (седећи став – прекрстене ноге, испружене напред и расирене у страну).
2. Bounces – са окретањем торза.
3. Дисање са променом ритма.
4. Дисање са окретањем торза и извијањем прсног дела на горе – arch.
5. Contract - release из позиције прекрстених ногу са спојеним стопалима, II поозиције и ногама испруженим напред.
6. Flex – point варијације са окретањем торза.
7. Flex – point комбинације са сукцесивним савијањем и исправљањем кичменог стуба.
8. Појачано тегљење из II позиције са замахом тела.
9. Колутови по поду са савијеним коленима и преносом тежине са једне руке на другу.
10. Лагано дизање са пода са тегљењем ахила.

СРЕДИНА

1. Пребацивање тежине тела са једне ноге на другу и окретање торза.
2. Вежбе на средини за контролисање рада кичменог стуба.
3. Комбинације равних и савијених леђа, спуштање у plié и подизање на relevé.
4. Bounces – напред и у страну, (глава, рамена, грудни кош, струк, бокови).
5. Battement tendu са жустрим шутирањем стопалима и пролазним кораком кроз затворену и отворену позицију.
6. Проклизавање кроз дубоки plié на велику II и IV позицију.
7. Plié - (demi и grand), са федерисањем.
8. Grand plié са радом торза, напред, у страну и кружењем кроз arch.
9. Battement tendu у комбинацији са demi-plié и преносом тежине са једне ноге на другу.
10. Окретање торза са радом руку у twist и arch.
11. Body swing – замах тела.
12. Tilts – нагиби.
13. Body swing у комбинацији са contract - release.
14. Замах тела и пад у назад са наглим дизањем.
15. Замах ноге (напред, назад, у страну).
16. Замах ноге са замахом тела, deep lunge и нагло враћање у центар.
17. Grand battement са преносом тежине. Наизменични рад корпуса, са и без рада руку.
18. Grand battement у комбинацији са корацима, променом руку и променом правца.
19. Комбинације пређених елемената.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets.
2. Трокорак са радом руку.
3. Трокорак са полуокретом и окретом.
4. Adagio варијације (ходови, passé-développé са arch, passé-développé са нагибом и издржавањем у највишој тачци).
5. Трокорак у комбинацији са скоковима у месту.
6. Трокорак у комбинацији са окретима и високим скоковима.
7. Piqué са корацима и ногом на passé (са окретом и скоком у месту).
8. Hors.
9. Мали скокови у passé-у у даљ и по дијагонали.
10. Комбинације трчања, окрета и падова.
11. Комбинација пређених елемената.
12. Импровизације на одређену тему.

- Трчање – са наглим променама правца, у сопственом унутрашњем ритму ученика, са додавањем осталих делова тела.
- Изолација и освешћивање кичменог стуба – покрет почиње у леђима и при сваком следећем покрету задржава се фокус на кичменом стубу.
- Наизменична изолација појединих делова тела у покрету – покрет почиње из рамена, лакта, колена, стопала, главе ...
- Изолација бокова – у седећем и стојећем положају.
- Тежина – осећање и контрола тежине тела у простору. Вежбе релаксације на поду и у средини.
- Почетак рада импровизације у паровима. Први ученик покреће део тела другог ученика који тај покрет прихвата и развија или га игнорише, пружа отпор.

Вежбе релаксације (дисање, и лагано тегљење тела напред и у страну).

Наизменично затезање и опуштање мишица.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Релаксације.
2. Комбинација вежби за бокове и ротационо замахивање коленима.
3. Ribcage isolation и окретање тела преко бока у колуту.
4. Bounces са окретањем торза.
5. Дисање са променом ритма, окретањем торза и издржавањем на arch.
6. Flex-point варијација са радом торза.
7. Contract - release варијације.
8. Body roll.
9. Комбинација пређених елемената.

СРЕДИНА

1. Комбинација равних и савијених леђа, спуштање у plié и подизање тела на relevé.
2. Battements tendus варијација.
3. Pliés са радом торза.
4. Body swing у комбинацији са contract - release.
5. Deep lunge и нагло враћање у центар.
6. Grands battements са преносом тежине у комбинацији са корацима, променом руку и променом правца.
7. Turns variation.
8. Мали и високи скокови у месту (sautés).

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets variation.
2. Adagio variation.
3. Piqué variation.
4. Комбинације малих и високих скокова.
5. Комбинације трчања, окрета и падова balance-off balance.
6. Комбинација свих пређених елемената и варијација.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ВЕЖБЕ РЕЛАКСАЦИЈЕ

1. Релаксације са истезањем и опуштањем тела у лежећем положају
2. Опуштање вратних мишица са лаганим окретањем главе.
3. Приближавање колена грудима и лагано тегљење бутног мишица.

4. Вежбе за бокове – кружно кретање колена са опуштеним стопалима.
5. Окретање тела преко бока у колуту са отварањем ногу у шпагу и преклопом.
6. Ротационо кружење корпусом у пределу ребара, са ногама у жабици.

ПОД

1. Bounces на четири четвртине, у комбинацији са contract - release и увртањем торза.
2. Дисање са променом ритма, спиралом, спуштањем на под и contract - release комбинацијама.
3. Дисање са окретањем торза, извијањем прсног дела на горе-arch.
4. Développé напред, у страну, назад са contract - release и увртањем торза.
5. Истежање ноге из позиције прекрштених ногу и промене на другу ногу кроз окретање торза.
6. Flex-point варијације са увртањем торза, замахом тела и извијањем грудног коша напред.
7. Вежбе за тегљење бутина.
8. Side contraction-контракција у страну са спуштањем на под и пребацивањем на другу страну преко леђа.
9. Ротација торза са спуштањем на под.
10. Контракција у страну и избацивање бокова са наглим спуштањем на под.
11. Свећа, пребацивање ногу на колена преко главе, нагло враћање назад са избацивањем бокова и опуштањем.
12. Увртање торза са наглим избацивањем колена ка и од прсног дела тела.
13. Проклизавање колена и бокова по поду са корпусом који касни, извија се и преклапа преко ногу.
14. Renversé на коленима.
15. Комбинације вежби на поду.
16. Дизање са contract - release и увртањем торза.

СРЕДИНА

1. Grand plié из отворене у паралелну позицију, са савијањем и извијањем леђа на arch и contract - release варијације.
2. Комбинације савијених и равних леђа, спуштање на plié и дизање на relevé.
3. Вежбе за стопала са радом метатарзалног дела, испадом и наглим преносом тежине са једне ноге на другу.
4. Battement tendu у комбинацији са contract - release.
5. Battement tendu са бацањем опуштеног стопала кроз мали passé, при чему доња нога иде у plié-паралелна и отворена позиција.
6. Battement tendu jeté са високим променљивим passéом и tilts.
7. Demi plié са федерисањем у комбинацији са relevé.
8. Исписивање слова "U", са великим рондом.
9. Battement glissé у комбинацији са battement tendu.
10. Fondu у комбинацији са deep lunge-дубоки испад.
11. Grand battement са лупањем предњег дела стопала-јастучића-и отварањем и затварањем колена по широкој другој позицији.
12. Grand battement са опуштеним стопалима и радом руку.
13. Port de bras комбинације са изолацијом појединих делова тела, федерисањем, полуокретом и окретом.
14. Замах ноге напред, у страну, назад, са замахом тела, спуштањем у deep lunge, окретом на поду и наглим дизањем.
15. Échappé са четврт окретом, полуокретом и целим окретом.
16. Замах тела и скок у месту.

17. Падови, (напред, назад, у страну).
18. Рад руку, (port de bras), са радом торза, (напред, у страну, назад и кружно).
19. Body arc, (лукови).
20. Замах ноге, (напред, назад, у страну).
21. Замах ноге са замахом тела, deep lunge и враћање у центар.
22. Grand battement са преносом тежине. Наизменични рад корпуса, са и без рада руку.
23. Grand battement у комбинацији са корацима, променом ногу и променом правца.
24. Дисање са извијањем корпуса на arch, (plié – relevé).
25. Комбинације пређених елемената.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets, трокорак са полуокретом и окретом.
2. Prancing са променом ритма и преносом тежине са једне ноге на другу.
3. Трокорак са радом руку.
4. Пренос тежине кроз rond de jambe en l'air са ноге на ногу и из једног угла на други.
5. Трокорак у комбинацији са скоковима у месту и окретима.
6. Скокови off balance.
7. Piqué са корацима и ногом на passé, са окретом и скоком у месту.
8. Grand jeté са arch.
9. Комбинације трчања, окрета и падова.
10. Спирални окрети и падови.
11. Скокови у passé-у у даљ по дијагонали.
12. Центрифугални скок са извијањем прсног дела на горе и спуштањем на под.
13. Импровизације на задату тему:
  - Импровизација у пару уз инструкције професора – задата тема.
  - Конверзација – рад у трију. Један ученик почиње акцију – ходање, трчање, игра ..., друга два гледају и у одређеном моменту се прикључе и искључе.
  - Импровизација са помоћним предметима који се држе у руци или импровизација са столицом – непомично држање тела, кретање по столици, поду, простору ...
  - Припрема за контакт импровизацију – покрети леђа уз леђа.
  - Припрема за контакт импровизацију – котрљање по телу другог играча и заједнички колутови у простору.
  - Контакт импровизација без одвајања тела два играча.

Вежбе релаксације – дисање и лагано тегљење тела. Наизменично стезање и опуштање мишица.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Релаксације са окретањем тела преко бока и замахом ноге.
2. Bounces са увртањем торза (body twist).
3. Contract - release variation и double contractions.
4. Контракција у страну (side contraction) и избацивање бокова са наглим спуштањем на под.
5. Проклизавање колена и бокова са корпусом који касни, извија се и преклапа преко ногу.
6. Renversé на коленима и body roll.
7. Комбинација пређених елемената.

СРЕДИНА

1. Plié са равним и савијеним леђима.
2. Вежбе за стопала и променом тежине са једне ноге на другу.
3. Battement tendu variation.

4. Fondu-deep lunge variation.
5. Grand battement са опуштеним стопалима.
6. Port de bras variation.
7. Замах ноге, замах тела, deep lunge.
8. Скок у месту са замахом тела.
9. Échappé.
10. Grand battement variation.
11. Комбинација пређених елемената.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Комбинација трокорака са окретима и падовима.
2. Piqué variation.
3. Скокови off balance.
4. Окрети off balance.
5. Grand jeté.
6. Спирални окрети и падови.
7. Комбинација свих пређених елемената и варијација.
8. Извођење дела из неког савременог играчког репертоара.

ИВРАЗРЕД

(2 часа недељно, 64 часова годишње)

ПОД

1. Bounces на три четвртине и наглим променама стране са arch.
2. Контракције и комбинације са федерисањем и увртањем торза, спуштањем на под и дизањем.
3. Сливени ток кретања тела са наглим спуштањем тела у страну и подизањем са контракцијом.
4. Дисање са спиралом, са радом главе и са променом ритма.
5. Увртање торза, спуштање на под, котрљање и дизање.
6. Дупле контракције.
7. Прелази са колена на колена.
8. Избацивање бокова, (hip thrust), у комбинацији са окретањем торза, замахом тела и наглим спуштањем на под и дизањем са пода.
9. Комбинације окрета на коленима.
10. Соссух комбинације.
11. Нагло избацивање бокова, стопала на поду, и ход са ослонцем на једну руку.
12. Варијације на поду у разним правцима – хоризонтала, дијагонала, по кругу, цик-цак...
13. Дијагонала са прелазима.

СРЕДИНА

1. Plié варијације са сукцесивним кружењем торза.
2. Pliés, (demi и grand), у комбинацији са contract - release, издржавањем на највишој тачци и наглим спуштањем у grand plié.
3. Подизање на relevé и наизменично лупање петом по поду, у кретању тела напред и назад по III позицији.
4. Battement tendu у комбинацији са grand plié и deep lunge.
5. Battement tendu у комбинацији са радом торза.
6. Battement tendu у комбинацији са passé, радом стопала и нагибима.

7. Замах тела, (body swing), са наглим исклизавањем у II позицију, променом правца, спуштањем на под и ходањем у круг са ослонцем на једној руци.
8. Grand rond de jambe par terre са contract - release, colaps и спиралним спуштањем на под.
9. Attitude ballancée, off balance са спуштањем на под.
10. Sautés са падом и дизањем.
11. Échappé са полуокретом и окретом.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets у страну, са спуштањем на под кроз grand jeté.
2. Триплес са окретом и спуштањем на под, окретањем преко бока и наглим дизањем.
3. Високи attitude назад, рука на поду, и ротација из бока до спуштања тела у седећи положај. Поновно враћање тела у позу ranche са корпусом према поду.
4. Окрети off balance.
5. Велики attitude назад у окрету, са корпусом који креће раван и у току окрета са ротире, са рукама у II позицији.
6. Curved leap – grand jeté са заобљеним леђима.
7. Спирални окрети и падови.
8. Промена правца тела, кроз велики rond de jambe en l'air са ногом која се подиже у attitude назад или ланг у страну.
9. Grand jeté са arch.
10. Импровизације:
  - Почетак рада у композицији – рад у трију.
  - Рад у трију са истовременим почетком радње, са и без задате теме.
  - Глас – звук и ритам. Упознавање са гласовним потенцијалом.
  - Креирање ритмичких фраза.
  - Наизменичне промене ритмичких фраза у пару или групи, са говором, звуком, покретом ...

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Релаксације и дисање.
2. Препуштање земљиној тежи и пружање отпора.
3. Дугачка комбинација:
  - Bounces, contract - release, flex - point variation, torso, twist, développé, hip thrust, body roll, окретање на коленима, тегљење и нагло дизање.

СРЕДИНА

1. Комбинација plié и port de bras.
2. Сукцесивни покрети тела.
3. Варијација вежби за стопала у разним комбинацијама.
4. Battement tendu са радом торза.
5. Комбинација leg swing, body swing.
6. Contract - release variation.
7. Attitude, développé, fondu balancé off balance са спуштањем на под.
8. Grand rond de jambe par terre колапс и спирално спуштање на под.
9. Sautés variation са падом и дизањем.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets variation са спуштањем на под кроз grand jeté.
2. Спирални окрети падови.
3. Off balance окрети и падови.

4. Комбинација виисоких скокова, окрета падова са трчањем.
5. Slow motion movements.
6. Извођење дела из неког савременог играчког репертоара.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм наставног предмета савремена игра је произашао из потребе праћења савремених достигнућа у области игре у свету и стечених искустава педагога у раду са ученицима. Увођењем савремене игре у репертоар свих светских балетских трупа поставља пред наставнике захтев да се професионални играчи оспособе за савладавање улога и класичног и модерног репертоара. Програм се изучава током четворогодишњег школовања играча.

Програм првог разреда је уводни-од упознавања ученика са појмом савремене игре, њеним историјским развојем, постојећим правцима и техникама, преко упознавања тела и његових функција- анатомијом, тежином, дисањем, равнотежом, тензијом и релаксацијом . Сазнају се основне позиције, став и употреба кичме, начини за савладавање силе земљине теже, однос тела и простора. Кроз наставне теме: вежбе на поду, вежбе на средини и у простору, упознају се основни елементи савремене игре, ради се на њиховом разумевању и увиђању односа: део тела- покрет- корак- тело- простор; вежба се овладавање њима и ученици се уводе у вештину телесног изражавања

Други разред програмски обрађује вежбе релаксације, вежбе на поду, на средини. Тежина елемената је повећана, за повезивање и увежбавање усвојених елемената кроз комбинације потребан савладани ниво координације и свесног вођења тела као инструмента игре. Вежба се техника али се потенцира код ученика и потреба за постојањем личне прераде усвојеног и активност која показује и доживљај.

Трећи разред као и програм четвртог разреда наставља са релаксационим вежбањима, вежбањима на поду, на средини и у простору. Процес савладавања се усложњава, обилује вишечланим комбинацијама и тражи активно и стваралачко учешће ученика у импровизацијама и контакт импровизацијама.

Приликом полагања годишњих испита потребно је да, изводећи испитни програм, за сваки сегмент (наставну тему) ученици покажу:

1. ПОД – квалитетан однос са подлогом (roll, slide, push, pivot) по undercurve принципу кретања
2. СРЕДИНА – узрочно-последична повезаност кретања (органски низ), коришћење тежине тела и правилна употреба мишића, in and out принцип кретања
3. КРОЗ ПРОСТОР – функционалност центра тела, фокуса и off-balance, однос тела и простора, и других тела у простору и "узимање" простора у кретању.

Класична балетска техника игре је основ на који се надограђују технике савремене игре као што су технике Хозе Лимона, Мерс Канингама, Лестер Хортон, Рудолф Лабана и Мет Метокса, Марте Грем, Дорис Хамфр. Корелација два наставна предмета омогућава ученику да лакше усваја предвиђено градиво и систематично усавршава технику извођења – поставка тела, владање телом, осећај за ритам и фразу, динамика извођења игре обогаћене експресивношћу. Наставне јединице у програму које су дате сукцесивно уз правилно планирање односа обрада, понављање, вежбање, систематизацију, требало би да омогуће успешно реализовање предвиђених садржаја чиме би резултат наставног процеса довео до припремљености ученика за преузимање улога у конкретним кореографским задацима. У зависности од степена ангажовања ученика и наставника на развијању свих аспеката личности играча могу се очекивати и нови начини изражавања кроз покрет и игру.

Посебан аспект уметности савремене игре је стално истраживање нових начина изражавања кроз покрет и игру. Кроз часове импровизације психофизички потенцијали ученика се подстичу на даља самостална изражавања у овој области.

СЦЕНСКО НАРОДНЕ ИГРЕ

ЦИЉЕВИ

Припремити тело ученика за рад на средини сале, где се кроз мање етиде Савлађивање техника разних игара, њихова особеност
Развијање способности да помоћу разних поскока појача снага мишића ногу.

ЗАДАЦИ

На већ постављено тело ученика надоградити изражајност и танцовалност кроз упознавање корака, еполмана и рада руку у разним особеностима карактера нашег фолклора, руске, мађарске, италијанске игре из програма.

Развијањем способности за разна лупања длановима, полупрстима, штиклама, окрета на полупрстима или из *demi-plié*-а и *grand-plié*-а, владање марамицом, тамбурином развија се хитрина и пластичност корпуса и ногу.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно; 105 годишње)

ВЕЖБЕ КОД ШТАПА

1. *Demi* и *grand plié* по I, II, III, IV, V и VI (сливено и реско)

Battement tendu:

- са прелазом радне ноге са врха прстију на штиклу
- са развијањем на штиклу
- са одизањем пете бедра радне ноге

Battement tendu jeté:

- На *demi plié* (акцентом од себе)
- Са проклизом кроз I позицију без и са ударом пете ноге ослонаца
- Са акцентом од себе са завршетком у III полу прсти

Flic- flac

- Припрема
- Са ударом целог стопала у III позицију на *demi-plié*
- Са *pas tombé*

Вежбе ударања штикли и полупрстију:

- Наизменично цело стопало и полупрсти 2/4 и 3/4 такта
- Исто са двојним ударом и са искоракком
- Наизменично ударање полупрста и штикле
- Наизменично ударање штиклама 1/8 такта

Карактерни *rond de jambe* и *rond de pied*

- *par terre* са и без окрета стопала ноге ослонца
- На 45 степени
- исто и *rond de pied*

Pas tortillé:

- Легато и стакато
- Са подизањем на полупрсте ноге ослонца и са скоком

Припрема за *tire-bouchon* и *tire-bouchon*

Battement fondu на 45 и 90 степени

Припрема за “Веровочку” и “Веровочка” (у руском и мађарском карактеру)

Вежбе за бокове:

- Цело стопало
- Полупрсти

“Голубац”

- Један и двојни удар петом радне ноге о пету ногу ослонца

- Један и двојни удар петама обе ноге
- У скоку
- Battement développé
  - Сливено
  - Одсечно
  - Са једним и двојним ударом ноге ослонца
- Grand battement jeté:
  - Цело стопало без и са plié
  - Са одизањем на полупрсте
  - Са coupé tombé
- Спуштање на рис
- Обичан и двојни кључ (мађарски)
- Relevé са отвореном и затвореном позицијом; на две и једној ноzi
- Port de bras у различитим карактерима (са прегибима корпуса)
- “ Винт”
- Припрема за “полуприсјатке” и “присјатке” (за дечаке)
  - Избацивање на пете обе ноге у страну и напред из demi и grand plié и са одскоком
  - Избацивање на пету радне ноге (напред и у страну) из demi у grand plié

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЛЕ:

1. Елементи Руске иге

- Прост ход
- Народни клизећи ход
- Променљиви ход
- Шаркајући ход
- Шепажући ход
- Сценска форма pas de basque
- Дробни ход
- Притоп прост и двојни
- Доскок на радну ногу и избацивање друге ноге на effacé (без и са скоком)
- “Самоварчић”
- “Јолочка гармошка”
- Рад са марамицом

Елементи италијанске игре:

- Pas ballonné
- Pas emboîté
- Pas de basque
- Pas échappé
- Pas échappé у комбинацији са tire-bouchone у окрету
- Узастопни скокови у пози arabesque
- Избацивање радне ноге са штикле на полупрсте
- Glissade jeté
- Троструко ударање са заустављањем на једној ноzi
- Учење руковања тамбурином.

Елементи мађарске народне игре "Харо-Мугрош"

- Одсечан корак преко штикле
- Мали бочни корак
- Тројни скок
- "Кључ".

Елементи мађарске сценске игре:

- I вид хода за лагани део игре
- II вид хода за лагани део игре

- I-II вид хода за брзи део игре
- Pas balancé на effacée и croisée (обичан soutenu)
- Корак са ударањем дланова
- "Кабриол"
- "Веровочка" (на месту и са померањем)
- Saut de basque
- "Голубац" са померањем ноге напред са 1 и 2 удара
- Спуштање на рис.

Југословенске народне игре:

- Србијанка
- Девојачко коло
- Стара влајна
- Неда гривну изгубила
- Тасино коло
- Нишевљанка
- Моравац
- Зетско и Урошичко коло
- Шетња.

П Р А З Р Е Д

(3 часа недељно - 105 часа годишње)

ВЕЖБЕ КОД ШТАПА:

1. Demi и grand plié са отвореним и затвореним положајем стопала (све позиције)

Battement tendu са "мазом" стопала при повратку.

Pas tortillé са двојним окретом стопала

- Double flic
- Double flic са ударом пете ослонца

Battement fondu на 90 степени са tire-bouchon

- "Веровочка" од назад
- "Лепезе" на 1/4 и 1/8 такта
- "Кључ" са целим окретом (мађарски)
- Grand battement кроз I са увећаним замахом
- Grand battement jeté balançoire
- Revoltade (за дечаке лицем ка штапу)
- Спуштање на рис са полу-окретом
- Вежбе за гипкост корпуса.

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЛЕ:

1. Елементи руске игре:

- Ход са одбацивањем ноге назад
- Корак на effacé напред и назад
- Са ударом штикле и полупрстију
- Са окретом у подскоку и завршетку на штиклу радне ноге
- "Веровочка" са преступањем
- "Кључеви".

Елементи мађарске игре:

- "Голубац" у окрету (соло и у паровима)
- Окретање са забаченом ногом
- Balancé "голубац"

- "Веровочка" у окрету
- Ход са избацавањем ноге и дуплим ударом
- Промене места dos-à-dos (парови).

Елементи италијанске игре:

- Сценска форма pas de basque I и II
- Balancé са разним положајем корпуса и руку
- Sissonne simple en tournant
- Sissonne ouverte са и без pas de bourrée
- Pas chassé са ударом стопала о под
- Pas glissade
- Battement tendu
- Лупања
- Рад са лепезом.

Југословенске народне игре:

- Радојкин чачак
- Ужичка ћарлама
- Труба
- Ђурђевка
- Циганчица
- Кој ми те моме
- Врањанка
- Чачак
- Гајде
- Грузанка
- Жикино коло

Ш Р А З Р Е Д

(3 часа недељно - 105 часа годишње)

ВЕЖБЕ КОД ШТАПА

1. Flic-flac

- са дуплим ударом стопала по II позицији
- са подскоком и престапањем
- са окретом стопала на унутра:

усложњене комбинације - лупање

спуштање на рис са прелазом са једне на другу (дечаци)

лепеза на 1/16 такта на поду и 45 степени и са подскоком

кружни grand battement jeté

tour на савијеном колелу ноге ослонца.

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЛЕ:

1. Елементи пољске игре:

- Мазурка
- Pas couru
- Pas gala
- Cabriole
- Голубац са померањем у страну
- Окрети (у паровима и соло).

Елементи шпанске игре:

- Pas de basque (III облик)
- Припреме за renverser и renverser

- Pas de chat.

Елементи мађарске игре:

- Ход са sabriole - соло и у пару
- Вереовка у пару
- Ход са троструким преступањем и избацивањем радне ноге назад.
- Прављење комбинација код штапа и на средини од пређеног градива.

IV P A Z P E D

(2 часа недељно - 64 часа годишње)

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Елементи циганске игре:

- Основни ход напред и назад
- Два вида ситног хода
- Женски бочни ход
- Два дробна хода
- Са прескоком и ударом пете
- Ход са чочотком
- Ход са double flic
- Окрети
- Трептаји раменима
- Fouetté
- Окрет са забаченом ногом
- Чочотка.

Рад на кореографијама из пређеног градива и репертоара као и кореографије из балета који су на репертоару Народног позоришта.

- Шпанска игра - "Лабудово језеро" - П.И. Чајковски
- Чардаш - "Лабудово језеро" - П.И. Чајковски
- Мазурка - "Лабудово језеро" - П.И. Чајковски
- Руска игра - "Лабудово језеро" - П.И. Чајковски
- Циганска игра - "Дон Кихот" - Л. Минкус.

И остале игре из балета, опера, оперета по избору самог педагога.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

- Exercices код штапа (са елементима из целокупног градива)
- На средини пет (5) игара (различног карактера).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм предмета је конципиран тако да се надограђује на знања, навике и вештине које су ученици стекли током основног балетског образовања. Програм обухвата карактерне игре (игре разних народа) обрађене за игру на сцени и фолклорне игре (наше националне игре). Предмет могу предавати два наставника - чија специјалност су сценске и фолклорне игре.

Прва година програма се бави појединачним покретима, корацима, њиховом комбинацијом, елементима италијанске, мађарске и игара са наших простора. На већ постављено тело ученика кроз овладавање корацима, еполманом, радом руку, снажењем ногу, надограђује се хитрина, пластичност корпуса, танцовалност, изражајност, са циљем приказа особености карактера игара.

Током друге године учења се проширује дијапазон покрета, уводе се вишеплане комбинације, наставља се са обрадом елемената мађарске и италијанске игре, уводе се елементи руске игре и обрађују се нове игре нашег поднебља. Вежба се координација у

сложенијим комбинацијама, техника, усавршава музикалност и изражајност на играма из претходне године.

Трећа година програма обилује усложњеним комбинацијама покрета и корака, обрађују се елементи и игре –пољске, шпанске и мађарске.Посвећује се већа пажња игри у паровима да би се постигао склад у координацији кретања, карактер и садржајност игре парова. Раније пређеним елементима поред штапа, на средини сале додају се нови елементи и на томе се праве сложеније етиде. Темпо се убрзава а ритмички цртежи су сложенији. Инсистира се на пластичности и стилу игре.

Четврти разред се бави елементима ромске игре, на средини. Ради се на кореографијама игара заступљених у програму и игара из репертоара оперета, опера и балета.

Потребно је наставни процес организовати тако да се поред обраде, понављања и вежбања, код ученика формирају навике које подразумевају такву усвојеност корака и покрета која је аутоматизована. За комбинације и комплексније облике се ради на изградњи вештине играња сценске или фолклорне игре. Савладана вештина је предуслов за пребацивање тежишта образовно-васпитног рада на исказивање разумевања карактера конкретне игре како би се изградио играчки лик у складу са њеном суштином.

Пробуђено и континуирано интересовање за задате видове игара је услов за ангажовање наставника на даљем подстицању активности ученика и учениковом делању које ће као резултат донети осамостаљеног играча, који има потребу да проналази нове начине за сопствено изражавање. Овим ритмом се стварају играчи оспособљени за реализацију разноврсних задатака и обогаћивање кореографије игара.

Љубав према фолклору доприноси развоју хармоничне личности играча који познаје традицију свог и других народа, формира свој поглед на свет, поседује способност за сарадњу, разуме различитости и поседује умеће толеранције.

ИСТОРИЈА ИГРЕ

ЦИЉЕВИ

Изучавање историјских промена у игри

Развијање општег ниво културе ученика као и креативност која је неодвојиви део будућих балетских уметника.

ЗАДАЦИ

Спојање торијско и практично знање из области игре и балета

Изучавање игре у свом настанку као онтолошком делу човековог бића;

Изучавање игре као неодвојив део социјалних и политичких промена у друштву;

Развију и успоставе естетске разлике;

Унапреде сазнања о настанку балета као врхунске естетике игре;

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ПРАИСТОРИЈА – колевка мита и ритуала (2);

-Порекло игре – покрет, гест, знак.

-Стварање мита и ритуала и повезаност са религијом.

-Услознавање форме.

-Рад и игра.

-Врсте и технике игара.

СТАРИ ВЕК – традиционалне културе (12);

- КИНА – традиционална везаност за природу, симболички задаци, маска, стварање Пекиншке Опере.
- ИНДИЈА – космички принцип игре, везаност за велике спевове Веде, Рамајана и Махабхарата, симболика и богатство форми.
- ЕГИПАТ – религиозне и државне свечаности; врсте игара, Озирисов култ и ритуал као зачетак театарске игре.
- ГРЧКА – идеал споја духа и тела као хармоније света, митологија и игра, врсте игара (религиозне, сценске, државне и сеоске свечаности), естетске вредности.
- РИМ – наслеђе Етрурије, утицај Грчке, врсте религиозних и световних игара; Развој пантомиме.

СРЕДЊИ ВЕК – декаденција, забрана и балска игра (10);

- ВИЗАНТИЈА – античко наслеђе и источњачко богатство, врсте игара, утицај хришћанства.
- ЗАПАДНО ЦАРСТВО – рани феудализам, утицај хришћанства, народне игре, пантомимичари, улични играчи и певачи.
- балске игре. Етикеција.
- развијени феудализам, дворске игре, утицај народних игара.
- Vasa dance.

НОВИ ВЕК – стварање балета (20)

- РЕНЕСАНСА – италијански карневали, стварање опере и игра као саставни део опере, појава учитеља игре. Канонозација балета. Прве балетске књиге.
- BALLET de COUR – дворски балет у Француској у време Катарине Медићи, а легоријски балети, одвајање балета од опере.
- Први професионалци.
- БАРОК – Луј XIV, дворски балети Молијера и Лилија.
- Симетрија и структура. Стварање Академије. Развој професионализма.
- РЕФОРМА – Врхунац балетског формализма XVII и XVIII века. Развој балетске технике и маниризма. Садржај и форма.
- Реформа балета.

ИВРАЗРЕД

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

НОВИ ВЕК – пут ка модерном балету (16);

- РОМАНТИЗАМ (8);
- Идеализација и естетски кодови, стварање великих балета, значајна имена кореографа, играча и педагога. Француска, Русија, Данска, Шведска.
- РУСКИ АКАДЕМИЗАМ (8);
- Гостовање великих француских кореографа и играча. Долазак Маријуса Петипа. Руски академизам. Значајни балетски уметници. Балети Петра Илича Чајковског.

XX ВЕК – експлозија игре и балета (32);

- Фокинове реформе, трупа Тагиљева, руски играчи и кореографи. Постфокиновско време – почетак модернизма: Француска, Енглеска, Америка. СССР модернизам и соцреализам.

НЕМАЧКА (14);

- Експресионизам.

МОДЕРНА (2);

- Модерна игра у Америци и утицај на Европу.

СТВАРАЊЕ БАЛЕТА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ (4);

БАЛЕТ У ЕВРОПИ И СВЕТУ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА (4);

ВЕЛИКИ ПРОБОЈИ НОВИХ ФОРМИ, СЕДАМДЕСЕТИХ (4);

ПОСТ-МОДЕРНА ИГРА И БАЛЕТ (4);

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Потребно је прецизно испланирати шта је најважније у датом градиву и да се то што ефикасније пренесе ученицима. Посебну пажњу треба обратити на естетске промене које дефинишу поједине епохе. Посебну пажњу треба обратити и на играчке карактеристике великих балетских ствараоца.

Зато је веома потребно да се наставник служи: фотографијама, видео и филмским материјалима. Исто тако, наставник је дужан да сам покаже како изгледа покрет у Грчкој или доба Ренесансе, или разлику између Романтизма и Академизма, нпр.

Ово је значајно за ученике да тачно схвате и прихвате законитости и историјске промене јер ће тако лакше и боље да уђу у суштину своје будуће професије.

Познавање историје игре може да буде инспирација и за самосталан, креативан рад ученика.

ГЛУМА И ВОКАЛ

ЦИЉ

Оспособљавање за интерпретацију лика у балетском репертоару и у савременим музичко-сценским облицима.

ЗАДАЦИ

Стицање општих и посебних знања из области драмске уметности (епохе, жанр, стилови);

Савладавање основних елемената кореографске композиције и сценске поставке музичког дела;

Развијање сценског мишљења, могућности за доживљавање драмске радње и пластичне изражајности;

Упознавање, вежбање и утврђивање улога конкретних ликова из балетских или савремених музичко сценских облика.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часа годишње)

ПОЈАМ ДРАМСКИХ УМЕТНОСТИ:

- Балет као драмска уметност. Сценско одељење игре (плеса).

ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ГЛУМЕ:

- вежбе ослобађања, концентрације, запажања, развијања маште;
- радња, систем датих околности, циљ, препрека;
- ритам радње;
- односи;
- радња и противрадња, сукоб, предмет сукоба.

ДРАМСКА АНАЛИЗА МУЗИЧКОГ ДЕЛА:

- музички текст и драмска радња;
- музички израз, структура, фраза, темпо, динамика, ритам;

- музичка тема: развој, градација, кулминација, разрешење;
- музичке епизоде као одломци драмског догађања.

ЕЛЕМЕНТИ ПЛАСТИЧНОГ ИЗРАЗА:

- елементи пантомиме;
- беспредметне радње;
- пантомима као замена дијалога;
- драмска обрада музичких етида – задата тема или импровизација.

ГОВОРНА РАДЊА:

- подтекст;
- дијалог.

ПРОСТОР КАО ЕЛЕМЕНТ ДРАМСКОГ ИЗРАЖАВАЊА:

- различити облици сценског простора;
- извођач и гледалац, преношење енергије;
- амбијентација;
- сценски простор као простор за игру и као метафора;
- однос према простору.

И В Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ЕЛЕМЕНТИ ОБЛИКОВАЊА:

- појам стила;
- елементи жанра;
- музички материјал стилске епохе и драмски израз;
- елементи и израз у савременој игри.

СЦЕНСКИ ЛИК У ДРАМСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ:

- биографија лика;
- физичке и говорне особине;
- језгро лика, карактеристике и контракарактеристике;
- односи: развој лика;
- карактер, тип и лик.

ГРУПНЕ И ИНДИВИДУАЛНЕ ВЕЖБЕ И ЗАДАЦИ:

- обрада лика у балетским варијацијама за такмичења ученика;
- обраде ликова за групне наступе у оквиру концертне делатности школе;
- пантомимске сцене – дијалошког облика;

СЦЕНСКИ ЛИК У БАЛЕТСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ:

- литерарно-музички материјал за стварање сценског лика;
- лик у балету: Бајадера, Жизела, Корсар, Рпмео и Јулија, Дон Кихот; (Наведене ликове из балета користити у доле наведеним методским јединицама до годишњег испита)
- сцене у пару из горе наведених балета;
- групне сцене из горе наведених балета;

СИНТЕЗА ДРАМСКИХ, МУЗИЧКИХ И ИГРАЧКИХ ЕЛЕМЕНАТА:

- обрада мотива А – Б – А (увод, разрада, закључак);
- савремени музичко-сценски облици;
- кореодрама - драмска обрада музичких етида кроз игру (плес);

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

Састоји се од групних и индивидуалних вежби у којима су заступљени елементи рада са ученицима:

- пантомима;
- изражавање говором и гласом (минимално);
- лик у балету (драмски задатак);
- већа сценска целина са елементима кореодраме.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Радам на програмским садржајима који се уче током две године, обрађују се и увежбавају наставне теме: појам драмских уметности, основни елементи глуме, драмска анализа књижевног дела, елементи пластичног израза, говорна радња, простор, обликовање, сценски лик у драмској и балетској литератури.

Индивидуална вежбања и групни рад су водећи облици рада у реализацији градива. Фронтални се може користити при извођењу уводних часова нових наставних тема. Могуће је коришћење метода покушаја и погрешака или “властите коже” пре него класична демонстрација коју изводи наставник, јер ученици већ поседују одређена несистематизована знања, а овим методама се врши максимална активизација и избегава се постојећа тенденција губљења индивидуалног израза под утицајем класичног, већ постојећег начина извођења или стила. Ове методе погодују развоју мотивације, интересовања, способности, стваралачких индивидуалних могућности, упорности и сигурности

ОДСЕК САВРЕМЕНА ИГРА
САВРЕМЕНА ИГРА – главни предмет

ЦИЉЕВИ

Савладавање савремених играчких техника.

Активирати унутрашњу осетљивост и снагу сваког дела тела, овладати телом као целином и простором који то тело осликава.

Изградња играча који ће савршено владати својим психофизичким могућностима и створити инструмент способан да у потпуности одговара захтевима кореографије.

ЗАДАЦИ

Развијање технике извођења, изражајности, координације покрета, снаге, издржљивости и омогућавање хармоничног развоја сваког појединца;

Усвајање свих елемената игре: удисаја-издисаја, контракција-опуштања, корака, окрета, скокова, трчања, падова и дизања;

Развијање и усавршавање уметничког израза - емоције.

Развијање индивидуалности ученика и формирање професионалног играчког уметника.

П Р А З Р Е Д

(10 часова недељно, 350 годишње)

2. Упознавање ученика са предметом.

- Шта је савремена игра – историјат, правци, технике....

Упознавање сопственог тела:

- Унутрашња структура тела, (дисање, мисли, крвоток, костур)
- Спољашња структура тела (кожа)
- развијање свести у склопу и функцији тела
- веза између главе и карлице.

Изолациони покрети појединих делова тела, (глава, раме, шака, лакат, бокови, стопала, колена...).

Простор и однос тела и простора.

Чула, осећања и акције.

Кинесфера.

Релаксације и дисање.

Тензија, (пружање отпора земљиној тежи).

Релаксације (препуштање, тежином тела, земљиној тежи).

Тензија, (унутрашња контракција која даје снагу).

Снага и тежина.

Поставка тела – alinement.

Позиције ногу и стопала.

Позиције руку и шака.

Пренос тежине тела.

Задржавање тела у најнижој тачци – suspend.

Правци и смерови кретања, (напред, назад, у страну, по кругу, по дијагонали, цик-цак, спирале...).

Опозиционо кретање.

Пасивно и лагано загревање тела.

ПОД

1. Лагано савијање кичменог стуба вођеног тежином главе и лагано исправљање, од последњег пршљена до врха главе, (напред, у страну, назад).
2. Bounces – федерисање торзоа на четири четвртине и три четвртине, (напред и у страну).
3. Дисање са сукцесивним кретањем кичменог стуба, (стопала спојена паралелно напред или са прекрштеним ногама).
4. Варијације дисања са сукцесивним радом кичменог стуба и додавањем рада ногу и руку, (flex стопала и шаке, arch-извијање грудног коша нагоре).
5. Исто као под 4. са променом ритма.
6. Сливени ток кретања торза – са радом руку.
7. Дисање са спиралом и извијање горњег дела грудног коша напред – arch.
8. Contract - release, (припрема из позиције прекрштених ногу).
9. Окретање и увртање торза са извлачењем на дијагонали.
10. Исто као под 9, са спуштањем на под.
11. Кружење и истезање стопала.
12. Push out with toes – Из седећег става са ногама спојеним паралелно напред, колена савијена, стопала на поду, тело се одгурне прстима уназад у косу линију.
13. Lift in metatarsal arch – подизање метатарзалног дела стопала.
14. Дубоко тегљење, (напред, назад, у страну).
15. Дубоко тегљење са спуштањем у шпагат.
16. Дубоко тегљење са избацавањем бокова.
17. Тегљење у страну са падом.
18. Body roll – котрљање.
19. Contract - release, (на леђима и потрбушке).
20. Contract - release, са спуштањем на под и дизањем.
21. Вежбе за трбушне и леђне мишиће.

22. Вежбе за унутрашње бутне мишиће.
23. Истезање колена.
24. Варијације претходних елемената на поду.
25. Лагано дизање са пода.

СРЕДИНА

1. Пренос тежине тела, (са једне ноге на другу, са једног дела стопала на други).
2. Изолација појединих делова тела, (главе, рамена, руке, шаке, грудног коша, бокова), у комбинацији са plié-relevé.
3. Standing bounces – федерисање торза са продубљивањем plié-а.
4. Plié у паралелним и отвореним позицијама са дисањем.
5. Plié – relevé комбинација са contract - release и arch.
6. Исклизавање у велику II и IV позицију.
7. Foot isolation – рад стопала.
8. Равна леђа у комбинацији са plié-relevé.
9. Савијање тела напред, у страну и назад.
10. Комбинације равних и округлих леђа, рад пршљенова.
11. Battement tendu, (паралелни, затворени и отворени, са flex-ом и метатарзалним делом).
12. Battement tendu са преносом тежине.
13. Battement tendu jeté, (отворени, затворени, паралелни).
14. Passé, (паралелни, отворени).
15. Fondu, (паралелни, отворени).
16. Battement tendu jeté у комбинацији са passé и fondu.
17. Паралелни petit battement.
18. Port de bras, (мали и велики).
19. Замах тела.
20. Замах тела са увртањем.
21. Bounces са полуокретом и окретом.
22. Battement développé, (паралелни), са relevé и plié.
23. Замах ноге, (напред, назад у страну).
24. Grand battement са опуштањем ноге на под.
25. Tilts – нагиби.
26. Трамплини.
27. Sautés у паралелним позицијама.
28. Change of direction – промена правца.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Ходови - (обичан, висок, низак, са променом тежине, са окретањем торза, са замахом тела), напред, у страну, назад, са променом правца и смера.
2. Трчање у свим правцима са скоком и поскоком, са падом и наглим дизањем.
3. Комбинације хода и grand battement.
4. Triplets – скокови са окретом и полуокретом.
5. Брзи трокорак у комбинацији са sautés.
6. Sautés у комбинацији са jetés.
7. Piqué series.
8. Off balance са корпусом у правцу кретања, (напред, у страну, назад).
9. Hops – поскоци на полупрстима.
10. Prancing - (ход липицанера).
11. Скокови по дијагонали, са ногом на отвореном и затвореном passé-у.
12. Скокови по дијагонали са ногом на attitude.
13. Grand jeté curved, (са савијеним корпусом).

14. Импровизације на задату тему.

- Трчање – са наглим променама правца, у сопственом унутрашњем ритму ученика, са додавањем осталих делова тела.
- Изолација и освешћивање кичменог стуба – покрет почиње у леђима и при сваком следећем покрету задржава се фокус на кичменом стубу.
- Наизменична изолација појединих делова тела у покрету – покрет почиње из рамена, лакта, колена, стопала, главе ...
- Изолација бокова – у седећем и стојећем положају.
- Тежина – осећање и контрола тежине тела у простору. Вежбе релаксације на поду и у средини.
- Почетак рада импровизације у паровима. Први ученик покреће део тела другог ученика који тај покрет прихвата и развија или га игнорише, пружа отпор.
- Вежбе опуштања за крај часа.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

ПОД

1. Лагано савијање кичменог стуба са bounces напред и у страну.
2. Дисање са радом руку и ногу.
3. Окретање и увртање торза са спуштањем на под.
4. Тегљење са избацивањем бокова и тегљење на страну са падом.
5. Body roll.
6. Contract - release.
7. Комбинација пређених елемената на поду.

СРЕДИНА

1. Standing bounces.
2. Plié у паралелним и отвореним позицијама уз рад торза и руку.
3. Battement tendu паралелни и отворени са преносом тежине.
4. Battement tendu jeté у комбинацији са passé.
5. Fondu паралелни и отворени.
6. Petit battement паралелни.
7. Port de bras.
8. Battement développé паралелни и отворени са relevé и plié.
9. Grand battement са променом правца.
10. Tilts.
11. Sautés.
12. Комбинација пређених елемената.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Ходови (са окретањем торза, са подовима, triplets).
2. Трокорак у комбинацији са скоковима.
3. Трчање у свим правцима у комбинацији са скоковима и падовима.
4. Комбинација хода и grand battement.
5. Off balance.
6. Скокови са ногом на passé и attitude.

П Р А З Р Е Д

(10 часова недељно, 350 годишње)

ВЕЖБЕ РЕЛАКСАЦИЈЕ

1. Релаксације са пасивним загревањем кичменог дела тела.
2. Опустање вратних мишића са лаганим окретањем главе.
3. Осећање тежине тела – препуштање земљиној тежи.
4. Вежбе за бокове – кружно кретање колена са опуштеним стопалима.
5. Ротационо, наизменично замахивање коленима – врх стопала на поду.
6. Брзи пренос тежине са колена на колено.
7. Окретање тела преко бока у колуту са отварањем ногу у шпагат и преклопом
8. Ротационо кружење корпуса, (у пределу ребара), са ногама у жабици.

ПОД

1. Bounces – федерисање торза са загревањем најнижег дела кичменог стуба, постављање центра и исправљање пршљен по пршљен, (седећи став, прекрштене ноге, спојени табани, ноге раширене у страну, ноге испружене напред).
2. Bounces with a twist in spine – са окретањем торза.
3. Дисање са променом ритма.
4. Дисање са окретањем торза, извијањем прсног дела на горе – arch.
5. Дисање са спиралом, окретањем главе и спуштањем на под.
6. Contract - release, из прекрштених ногу, спојених стопала, (табана), II позиције и ногама испруженим напред.
7. Истежање ноге из позиције прекрштених ногу и промена на другу ногу кроз окретање торза.
8. Flex – point варијације са окретањем торза и сукцесивним савијањем и испружањем кичменог стуба.
9. Hip propulsion са окретањем торза – нагло одизање бока на горе.
10. Ротације торза са спуштањем на под.
11. Појачано тегљење из II позиције са замахом тела.
12. Замах са увртањем горњег дела тела и одизањем од пода, (стопала су чврсто на поду), са покретом руке и извијањем прсног дела на горе.
13. Проклизавање колена и бокова на поду са корпусом који касни, извија се и преклапа преко ногу.
14. Колутови по поду са савијеним коленима и преносом тежине са једне руке на другу.
15. Hip thrust – избацивање бокова на горе.
16. Комбинације пређених елемената на поду.
17. Лагано подизање са пода.

СРЕДИНА

1. Пребацивање тежине тела са једне ноге на другу и окретањем торза.
2. Вежбе на средини за контролисање рада кичменог стуба у позицији паралел са подом и 45% од равне линије.
3. Комбинације савијених и равних леђа, спуштање на plié и дизање на relevé.
4. Bounces, (глава, рамена, грудни кош, струк, бокови), напред и у страну.
5. Вежбе за стопала, (полупрсти – прсти), и пренос тежине.
6. Battement tendu са жустрим шутирањем, стопалима и пролазним кораком кроз паралелну и отворену позицију у plié-у.
7. Battement tendu са бацањем опуштеног стопала кроз мали passé, при чему доња нога иде у plié – паралелна и отворена позиција.

8. Проклизавање кроз дубоки plié на велику IV и II позицију са опуштеним рукама које се шире у страну и скупљају укрштене на грудима – слово "U".
9. Plié – demi plié са федерисањем.
10. Demi plié са федерисањем у комбинацији са relevé.
11. Grand plié са радом торза, (напред, у страну и кружењем кроз arch).
12. Battement tendu, (отворени и паралелени), у комбинацији са demi-plié и преносом тежине са једне ноге на другу.
13. Battement glissé у комбинацији са battement tendu.
14. Battement tendu jeté са флексом и радом торза.
15. Паралелни battement tendu jeté у комбинацији са pas de bourrée и радом торза.
16. Окретање торза са радом руку у twist и arch.
17. Fondu у комбинацији са deep lunge – дубоки испод.
18. Rond de jambe en l'air са окретањем, увртањем торза и arch.
19. Tilts – нагиби.
20. Body swing – замах тела.
21. Body swing у комбинацији са contract - release.
22. Замах тела и скок у месту.
23. Падови, (напред, у страну, назад).
24. Замах тела и пад уназад са наглим дизањем.
25. Рад руку, (port de bras), са радом торза, (напред, у страну, назад и кружно).
26. Body arc, (лукови).
27. Замах ноге, (напред, назад, у страну).
28. Замах ноге са замахом тела, deep lunge и нагло враћање у центар.
29. Grand battement са преносом тежине. Наизменични рад корпуса, са и без рада руку.
30. Grand battement у комбинацији са корацима, променом ногу и променом правца.
31. Дисање са извијањем корпуса на arch, (plié, relevé).
32. Комбинације пређених елемената.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets, (plié – relevé) - трококорак.
2. Трококорак са радом руку.
3. Трококорак са полуокретом и окретом.
4. Adagio варијације, (ходови, passé-développé са arch, passé développé са нагибом-tilt, и издржавањем у највишој тачци -)suspend.
5. Трококорак у комбинацији са скоковима у месту.
6. Трококорак у комбинацији са окретима и grand jeté.
7. Piqué са корацима и ногом на passé, (са окретом и скоком у месту).
8. Нопс – поскоци.
9. Мали скокови у passé-у, у даљ и по дијагонали.
10. Комбинације трчања, окрета и падова.
11. Варијације пређених елемената.
12. Импровизације на одређену тему:
13. Трчање – са наглим променама правца, у сопственом унутрашњем ритму ученика, са додавањем осталих делова тела.
14. Изолација и освешћивање кичменог стуба – покрет почиње у леђима и при сваком следећем покрету задржава се фокус на кичменом стубу.
15. Наизменична изолација појединих делова тела у покрету – покрет почиње из рамена, лакта, колена, стопала, главе ...
16. Изолација бокова – у седећем и стојећем положају.
17. Тежина – осећање и контрола тежине тела у простору. Вежбе релаксације на поду и у средини.

18. Почетак рада импровизације у паровима. Први ученик покреће део тела другог ученика који тај покрет прихвата и развија или га игнорише, пружа отпор.
19. Вежбе релаксације, (дисање и лагано тегљење тела, напред и у страну). Наизменично затезање и опуштање мишића.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Bounces with a twist in spine.
2. Дисање са спуштањем на под.
3. Contract - release.
4. Flex-point.
5. Hip propulsion и hip thrust.
6. Ротације торза са спуштањем на под.
7. Колутови.
8. Комбинација пређених елемената на поду.

СРЕДИНА

1. Комбинација савијених и равних леђа са plié и relevé.
2. Bounces.
3. Demi и grand plié са радом торза.
4. Battement tendu са plié и преносом тежине.
5. Battement glissé.
6. Battement tendu jeté са flex-ом и радом торза.
7. Fondu у комбинацији са deep lunge.
8. Grand rond de jambe са увртањем торза и arch.
9. Body swing.
10. Leg swing.
11. Grand battement са променом ногу и правца.
12. Комбинација пређених елемената на средини.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Трокорак са радом руку, окретима и скоковима.
2. Adagio комбинације.
3. Мали скокови.
4. Grand jeté.
5. Комбинације трчања, окрета и падова.

Ш Р А З Р Е Д

(10 часова недељно, 350 годишње)

ПОД

1. Bounces на четири четвртине, у комбинацији са contract - release и увртањем торза.
2. Bounces на три четвртине, и наглим променама стране са arch.
3. Дисање са променом ритма, спиралом, спуштањем на под и contract - release комбинацијом.
4. Développé напред, у страну, назад, са contract - release и увртањем торза.
5. Flex – point варијације са увртањем торза, замахом тела и извијањем грудног коша напред.

6. Тегљење ноге и тела са падом и дизањем.
7. Вежбе за тегљење бутина.
8. Прелази са колена на колено.
9. Side contraction – контракција у страну са спуштањем на под и пребацивањем на другу страну преко леђа.
10. Контракција у страну и избацивање бокова са наглим спуштањем на под.
11. Соссух комбинације.
12. Свећа, пребацивање ногу на колена преко главе, нагло враћање са избацивањем бокова и опуштањем.
13. Увртање торза са наглим избацивањем колена ка и од прсног дела.
14. Нагло избацивање бокова, стопала на поду, и ход са ослонцем на једну руку.
15. Дијагонале са прелазима.
16. Renversé на коленима.
17. Grand jeté са ослонцем на једну руку.
18. Варијације вежби на поду.
19. Дизање са contract - release и увртањем торза.

СРЕДИНА

1. Grand plié из отворене у паралелну позицију, са савијањем и извијањем леђа на arch и contract - release варијације.
2. Plié варијације са сукцесивним кружењем торза.
3. Вежбе за стопала са радом метатарзалног дела, испадом и наглим преносом тежине са једне ноге на другу.
4. Подизање на relevé и наизменично лупање петом по поду, у кретању тела напред и назад по III позицији.
5. Battement tendu у комбинацији са contract - release.
6. Battement tendu у комбинацији са demi-plié и радом торза.
7. Battement tendu jeté са високим променљивим passéом и tilts.
8. Исписивање слова "U", са великим рондом.
9. Grand battement са лупањем предњег дела стопала-јастучића- и отварањем и затварањем колена по широкој другој позицији.
10. Grand battement са опуштеним стопалима и радом руку.
11. Attitude balance, off balance са спуштањем на под.
12. Port de bras варијације са изолацијом појединих делова тела, федерисањем, полуокретом и окретом.
13. Замах ноге напред, у страну, назад, са замахом тела, спуштањем у deep lunge, окретом на поду и наглим дизањем.
14. Скокови у месту, (sautés), са корпусом савијеним напред, у страну и назад.
15. Échappé са четврт окретом, полуокретом и целим окретом.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Prancing са променом ритма и преносом тежине са једне ноге на другу.
2. Triplets са окретом и спуштањем на под, окретањем преко бока и наглим дизањем.
3. Пренос тежине кроз rond de jambe en l'air са ноге на ногу и из једног угла сале у други.
4. Окрети off balance.
5. Скокови off balance.
6. Curved leap – grand jeté са заобљеним леђима.
7. Grand jeté са arch.
8. Спирални окрети и падови.
9. Центрифугални скок са извијањем прсног дела на горе и спуштањем на под.
10. Импровизације:

11. Импровизација у пару уз инструкције професора – задата тема.
12. Конверзација – рад у трију. Један ученик почиње акцију – ходање, трчање, игра ..., друга два гледају и у одређеном моменту се прикључе и искључе.
13. Импровизација са помоћним предметима који се држе у руци или импровизација са столицом – непомично држање тела, кретање по столици, поду, простору ...
14. Припрема за контакт импровизацију – покрети леђа уз леђа.
15. Припрема за контакт импровизацију – котрљање по телу другог играча и заједнички колутуви у простору.
16. Контакт импровизација без одвајања тела два играча.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Bounces са contract - release и увртањем торза.
2. Дисање са променом ритма.
3. Flex-point са замахом тела.
4. Прелази са колена на колено.
5. Контракције у страну са спуштањем на под.
6. Свећа.
7. Renversé на коленима.
8. Ход и grand jeté са ослонцем на једну руку.
9. Комбинација пређених елемената на поду.

СРЕДИНА

1. Demi и grand plié са радом торза и contract - release.
Battement tendu са demi plié и радом торза.
2. Battement tendu jeté са passé и tilts.
Leg swing са deep lunge и падом.
Balancé и off balance у великим позама.
Grand battement са радом руку и тела и променом правца.
Port de bras са изолацијом појединих делова тела.
Sautés са радом корпуса.
Échappé са окретом.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets са окретом и падом.
2. Окрети off balance.
3. Скокови off balance.
4. Curved leap.
5. Спирални окрети и падови.
6. Центрифугални скок.

ИВРАЗРЕД

(10 часова недељно, 320 годишње)

ПОД

1. Контракције и комбинације са федерисањем и увртањем торза, спуштањем на под и дизањем.
2. Сливени ток кретања тела са наглим спуштањем тела у страну и дизањем са контракцијом и пролазом кроз позицију на другу страну.

3. Bounces на четири четвртине из свих позиција са увртањем торза са једне стране на другу
4. Дисање са спиралом, радом главе са променом ритма и темпа, увртањем торза, спуштањем на под, котрљањем и дизањем.
5. Дупле контракције.
6. Таласасте контракције.
7. Избацивање бокова, (hip thrust), у комбинацији са окретањем торза, замахом тела и наглим спуштањем на под и дизањем са пода.
8. Комбинације окрета на коленима.
9. Варијације на поду у разним правцима, (хоринзонтала, дијагонала, по кругу, цик-цак, напред, назад), и наглим дизањем.

СРЕДИНА

1. Plié, (demi и grand), у комбинацији са contract - release, издржавањем на највишој тачци и наглим спуштањем у grand plié.
2. Plié са једне ноге на другу, кружење торза и окретање на arch или curve.
3. Battement tendu у комбинацији са grand plié и deep lunge.
4. Battement tendu jeté у комбинацији са passé, радом стопала и нагибима.
5. Замах тела, (body swing), у комбинацији са наглим исклизавањем у другу позицију, променом правца, спуштањем на под са наглим избацивањем бокова у страну и ходањем у круг са ослонцем на једну руку.
6. Grand rond de jambe par terre са contract - release, colaps и спиралним спуштањем на под.
7. Sautés са падом и дизањем.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets у страну, са спуштањем на под кроз grand jeté.
2. Скокови са ногом на passé у даљ, са окретањем тела у разним правцима.
3. Спуштање на под преко високог attitude назад кроз genversé.
4. Велики attitude назад у окрету, са корпусом који креће раван и у току окрета се ротира, са рукама у II позицији.
5. Промена правца тела, кроз велики rond de jambe en l'air са ногом која се подиже у attitude назад или land у страну.
6. Entrechat quatre по дијагонали са опуштеним рукама и савијеним корпусом.
7. Grand jeté са контракцијом и спуштањем на под.
8. Импровизације:
9. Почетак рада у композицији – рад у трију.
10. Рад у трију са истовременим почетком радње, са и без задате теме.
11. Глас – звук и ритам. Упознавање са гласовним потенцијалом.
12. Креирање ритмичких фраза.
13. Наизменичне промене ритмичких фраза у пару или групи, са говором, звуком, покретом ...

ЦЕЗ ЕЛЕМЕНТИ И КОМБИНАЦИЈЕ

1. Паралелени и отворени grand plié са arch и издржавањем на највишој тачки, наглим попуштањем тела и прелазом у IV позицију – пивот.
2. Battement tendu са grand plié и fondu, arch.
3. Battement tendu са издржавањем и акцентом, пребацивањем тежине са једне ноге на другу и arch.
4. Вежбе за координацију руку, ногу и стопала, (flex – point).
5. Брзо кружење главе, (head roll).
6. Изолације рамена у комбинацији са contract – release.

7. Ribcage isolation, (напред, назад, у страну).
8. Pelvis isolation – ротација боковима.
9. Grand battement са контракцијом и цез корацама.
10. Вежбе за координацију и тегљење.
11. Rond de jambe en l'air на attitude назад и développé у страну, преносом на другу страну и транзицион.
12. Fall forward, (пад напред), bounce and stretch.
13. Цез ходови.
14. Скокови са контракцијама.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

ПОД

1. Contract-release, twist and bounce.
2. Дисање са спиралом и twist, спуштањем на под и котрљањем.
3. Hip thrust.
4. Окрети на коленима.
5. Дупле и таласасте контракције.
6. Комбинација пређених елемената са променом правца.

СРЕДИНА

1. Demi и grand plié са задршком и наглим спуштањем.
2. Battement tendu у комбинацији са grand plié и deep lunge.
3. Battement tendu jeté са tiltом.
4. Body swing са променом правца.
5. Grand rond de jambe са contract - release, colaps и спиралним спуштањем на под.
6. Sautés са падом и дизањем.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets у страну са grand jeté и падом.
2. Скокови са окретом и променом правца.
3. Renversé са падом.
4. Окрети у великим позама са радом корпуса.
5. Grand rond de jambe са радом корпуса.
6. Grand jeté са контракцијом и спуштањем на под.
7. Цез елементи.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Поред рада на техници модерне игре ученици би требало да се упознају са самим настанком те игре. Требало би да имају увид у: разне периоде уметности уопште, како долази до промена у разним гранама уметности, (посебно музике која је неодвојиви део играчке уметности), компоненте које утичу на промене и које су кључнч личности својом креативном генијалношћу довеле до одређених промена. Савремена игра је подложна честим новинама, зато би преко разних медија (представе, часописи, фотографије, књиге, видео касете) ученике требало упознати са тим новинама и евентуалним променама. Педагог би требало, према свом знању и искуству, држећи се чврсто оног што је у традицији вредно, да одлучи које су то нове идеје које ће прихватити и тако освежити и осавременити свој рад.

Потребно је познавати што шири играчки речник и добро разумети однос између разних вежби; да су вежбе на поду припрема за рад на средини а ове опет припрема за разне комбинације вежби преко пода. Кад се каже преко пода мисли се на коришћење свеобухватног простора, односи разних праваца и смерова (дијагонала, круг, хоризонтала, вертикала, цик-цак, спирала итд.).

Приликом полагања годишњих испита потребно је да, изводећи испитни програм, за сваки сегмент (наставну тему) ученици покажу:

1. ПОД – квалитетан однос са подлогом (roll, slide, push, pivot) по undercurve принципу кретања

2. СРЕДИНА – узрочно-последична повезаност кретања (органски низ), коришћење тежине тела и правилна употреба мишића, in and out принцип кретања

3. КРОЗ ПРОСТОР – функционалност центра тела, фокуса и off-balance, однос тела и простора, и других тела у простору и "узимање" простора у кретању.

Сваки час би ученицима требало да пружи сет типова сазнања:

- индивидуална креативност у покрету,
- комплетна употреба тоталног инструмента (са планираним сегментарним развојем из часа у час повећава се домет, контрола, флексибилност, како сваког сегмента тако и тоталног инструмента).
- употреба простора,
- истраживање многих особина покрета,
- употреба разних ритмова и фраза,
- практична примена комбиновања специфичних играчких покрета,
- техника извођења игре је њена суштина, она даје играчу играчки речник.

Али уметност превазилази прелаз између поза и планираних покрета, она у себи укључује многе елементе који се међусобно преплићу, пре свега експресивност и мотивацију. Сваки играч мора да открије суштину игре у оквиру сопственог инструмента. Да научи да употреби себе као целину-емоционалну, интелектуалну и физичку и да комуницира са инструментом који је створио.

РЕПЕРТОАР САВРЕМЕНЕ ИГРЕ

ЦИЉ

- Формирање играча оспособљеног за интерпретацију и извођење различитих стилова и техника савремене игре, који поседује развијен осећај за сарадњу и индивидуални допринос

ЗАДАЦИ

- Упознавање, разумевање и анализа задатих кореографија савремене игре;
- Синтеза елемената савремене игре у задату целину;
- Усавршавање технике савремене игре уз поштовање кореографских захтева
- Развијање и неговање музикалности и сарадничког духа
- Подстицање креативности и имагинације
- Разумевање интерпретације покрета
- Разумевање игре у групи и индивидуалне игре

І Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ГРУПНА КОРЕОГРАФИЈА

1. групна кореографија актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета првог разреда средње школе
2. групна кореографија актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета првог разреда средње школе
3. група као један организам

4. лидер и праћење
5. музикалност групе
6. формирање и одржавање формација
7. вежбе поверења

ИНДИВИДУАЛНА КОРЕОГРАФИЈА (СОЛО И ДУЕТ)

1. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета првог разреда средње школе
2. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета првог разреда средње школе
3. тело у простору
4. фокус
5. фразирање (однос покрета и музике)
6. сценско присуство и трема

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ГРУПНА КОРЕОГРАФИЈА

1. групна кореографија актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета другог разреда средње школе
2. групна кореографија актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета другог разреда средње школе
3. динамика групе
4. акција и реакција (групна сарадња)
5. група као носилац заједничке идеје

ИНДИВИДУАЛНА КОРЕОГРАФИЈА (СОЛО И ДУЕТ)

1. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета другог разреда средње школе
2. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета другог разреда средње школе
3. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета другог разреда средње школе
4. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета другог разреда средње школе
5. динамика појединца
6. однос извођач-гледалац
7. изражавање кроз покрет
8. телесност и имагинациј

Ш Р А З Р Е Д

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

1. ГРУПНА КОРЕОГРАФИЈА
2. групна кореографија актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета трећег разреда средње школе

3. групна кореографија актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета трећег разреда средње школе
4. групна интерпретација
5. индивидуалност у групи
6. групна импровизација на задати кореографски материјал
7. поигравање са темпом и динамиком
8. извођачки простор/пејзаж
9. групна кореографија актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета трећег разреда средње школе
10. групна кореографија актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета трећег разреда средње школе
11. групна интерпретација
12. индивидуалност у групи
13. групна импровизација на задати кореографски материјал
14. поигравање са темпом и динамиком
15. извођачки простор/пејзаж

ИНДИВИДУАЛНА КОРЕОГРАФИЈА (СОЛО И ДУЕТ)

1. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета трећег разреда средње школе
2. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета трећег разреда средње школе
3. квалитети извођења покрета
4. локализација импулса
5. детаљна анализа кореографске замисли
6. соло импровизација на задати кореографски материјал
7. импровизација импровизације

И В Р А З Р Е Д

(4 часа недељно, 128 часова годишње)

ГРУПНА КОРЕОГРАФИЈА

1. групна кореографија актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета четвртог разреда средње школе
2. групна кореографија актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета четвртог разреда средње школе
3. групна кореографија актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета четвртог разреда средње школе
4. ослушкивање групе (праћење затворених очију у тишини)
5. групна реинтерпретација задате кореографије
6. увод у групну композицију
7. заједничко осмишљавање кореографске идеје
8. групна кореографија самих ученика

ИНДИВИДУАЛНА КОРЕОГРАФИЈА (СОЛО И ДУЕТ)

1. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног домаћег кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета четвртог разреда средње школе

2. индивидуална кореографија (соло или дует) актуелног иностраног кореографа одабрана у складу са програмом главног предмета четвртог разреда средње школе
3. индивидуална реинтерпретација задате кореографије
4. увод у индивидуалну композицију
5. самостално осмишљавање кореографске идеје
6. соло или дуетна кореографија самих ученика

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Репертоар савремене игре је наставни предмет који се изучава од првог до четвртог разреда, пратећи програм главног предмета и допуњавајући га уметничком интерпретацијом, синхронизацијом групног извођења и подизањем целокупне играчке технике на виши ниво креативности. Путем овог предмета ученици стичу знање и охрабрење за сопствени кореографски рад чиме се профилишу и будући кореографи. Веома је важна стална упућеност ученика на посећивање представа и презентација истих на настави путем видео записа.

Осим демонстрационе методе, пожељно је комбиновати метод проучавања случаја, дијалогски метод, метод репродукције и метод доживљавања. Аналитичка и синтетичка су компатибилне методе које су такође пожељне у раду, развијање техничке и креативне способности ученика – пластичност тела; постигнута координација покрета, савладаност технике, осмишљеност и покрет оплемењен емоцијом. Детаљна анализа кореографске замисли доприноси интерпретацији покрета и даљој заинтересованости ученика за одређене теме и феномене. Потребно је ученицима препоручивати сродну литературу, изложбе, концерте и друге уметничке форме које ће обогатити њихово знање о темама обрађеним у задатим кореографијама.

На овом предмету акценат је на групном и индивидуалном раду тј. активности ученика уз сарадничку и подстичућу функцију наставника.

КЛАСИЧАН БАЛЕТ

ЦИЉЕВИ

Усвајање знања из области класичног балета, развијање технике извођења, изражајности, координације покрета

Развијање осећања за уметнички доживљај и постизање индивидуалног израза.

ЗАДАЦИ

Савладавање елемената класичног балета: корака, скокова, окрета, као и рад на прстима.

Развијање координације покрета и музикалности

Стицање потребног тонуса мишића и гipкости тела

Постизање стабилности и равнотеже приликом извођења покрета

П Р А З Р Е Д

(8 часова недељно, 280 часова годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на целом стопалу, на полупрстима, са завршетком на demi-plié.
2. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans из позе на 45 степени у позу на 45 степени.
3. Bатtements développés:
4. tombés en face и у позама, са завршетком прстима на поду и на 90 степени.

5. sa balancé
6. Grand temps relevé en dehors et en dedans на целом стопалу и на полупрстима.
7. Grands battements jetés:
8. на полупрстима;
  - balançoire (напред, назад)
  - passé на 90 степени
  - développés (мекани battements) на полупрстима.

Полуокрет en dehors et en dedans из позе у позу, кроз passé на 45 и 90 степени на полупрстима и са plié-relevé.

Окрет fouetté en dehors et en dedans на 1/8, ¼ и ½ круга а ногом подигнутом напред или назад на 90 степени:

- на целом стопалу,
- на полупрстима,
- са plié-relevé, завршавајући на полупрстима,
- са полупрстију завршавајући на demi-plié.

Половина tour en dehors et en dedans почињући са отвореном ногом напред у страну и назад на 45 и 90 степени.

Pirouette en dehors et en dedans почињући са отвореном ногом напред у страну и назад на 45 и 90 степени.

Pirouette en dehors et en dedans са temps relevé.

Flic sa pirouette en dehors et en dedans почињући са отвореном ногом из II позиције на 45 степени.

Pirouette tire-bouchon en dehors et en dedans почињући из V позиције и из позе на 90 степени.

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЈЕ

1. Battements fondus en tournant en dehors et en dedans на ¼ круга.
2. Battements frappés en tournant en dehors et en dedans на 1/8 и ¼ круга прстима на под и на 30 степени.
3. Battements double frappés en tournant en dehors et en dedans на 1/8 и ¼ круга прстима на под и на 30 степени.
4. Battements battus sur le cou-de-pied напред и назад en face et épaulement.
5. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans са завршетком у V и у IV позицији.
6. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans:
  - double на целом стопалу на полупрстима са завршетком у demi-plié;
  - на 90 степени на целом стопалу (1-2 ronds).

Battements développés:

- Tombés en face и у позама, завршавајући прстима на поду и на 90 степени,
- ballottés.

Demi-rond et rond de jambe développé en dehors et en dedans en face и из позе у позу на полупрстима, на demi-plié и са plié-relevé.

Tour lent en dehors et en dedans у великим позама:

- на demi-plié,
- из позе у позу (без рада и са радом корпуса).

Grands battements jetés на полупрстима.

Grand port de bras-préparation за tours у великим позама.

Grand fouetté en face помоћу courbé-корака, завршавајући у позу attitude effacée, I и II arabesque.

Окрети en dehors et en dedans из позе у позу кроз passé на 45 и 90 степени са plié-relevé.

Pirouettes en dehors et en dedans из II, IV и V позиције (2 окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans са temps relevé (1-2 окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans ca temps sauté из V позиције и pas échappé на II и IV позицију (1-2 окрета).

Pirouettes en dehors са ногом у положају sur le sou-de-pied у пози attitude на 45 степени напред један за другим (2-4 неспуштајући ногу у V позицију).

Pirouettes tire-bouchon en dehors et en dedans из V позиције и IV позиције (1-2 окрета).

Tours fouettés на 45 степени (4-8).

Tour en dehors et en dedans у свим великим позама из IV и II позиције.

Pirouettes en dehors с dégagé по дијагонали (4-8 факултативно).

Pirouettes en dehors с coupé-кораком по дијагонали (pirouettes riquées 4-8) факултативно.

ALLEGRO

1. Royal са померањем.
2. Entrechat-quatre са померањем.
3. Pas brisé напред, назад.
4. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама (са померањем).
5. Sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans отварајући ногу у страну на 45 степени.
6. Grande sissonne tombée у свим правцима и позама.
7. Grand pas assemblé у страну, напред, у положају épaulement, помоћу coupé-корака, pas glissade, sissonne tombé, développé tombée.
8. Grand pas jeté напред у позама attitude croisée, III и I arabesque помоћу coupé-корака, pas glissade и из V позиције.
9. Grand pas de chat.
10. Temps levé у позама на 90 степени.
11. Pas cabriole на 45 степени напред и назад помоћу coupé-корака pas glissade, sissonne tombée (за мушкарце на крају школске године).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
2. Pas couru у свим правцима.
3. Sissonne ouverte на 45 степени en tournant en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$ окрета.
4. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама.
5. Pas tombé из позе у позу на 90 степени.
6. Grands battements jetés у свим правцима и позама.
7. Relevé на једној ноzi у свим позама на 45 и 90 степени са померањем напред (2).
8. Soutenu en tournant en dehors et en dedans на $\frac{1}{2}$ окрета почињући из позе на 45 и 90 степени.
9. Pas glissade en tournant са померањем у страну и по дијагонали (8).
10. Pirouette en dehors et en dedans из V и IV позиције, са завршетком у позе прстима на поду.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на целом стопалу, на полупрстима, са завршетком на demi-plié.
2. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans из позе на 45 степени у позу на 45 степени.
3. Battements développés:
  - tombés en face и у позама, са завршетком прстима на поду и на 90 степени.
  - sa balancé

Grand temps relevé en dehors et en dedans на целом стопалу и на полупрстима.

Grands battements jetés:

- balancoire (напред, назад)

- développés (мекани battements) на полупрстима.

Окрет fouetté en dehors et en dedans на 1/8, 1/4 и 1/2 круга а ногом подигнутом напред или назад на 90 степени:

- на полупрстима,
- са plié-relevé, завршавајући на полупрстима,
- са полупрстију завршавајући на demi-plié.

Pirouette en dehors et en dedans ca temps relevé.

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Battements fondus en tournant en dehors et en dedans на 1/4 круга.
2. Battements frappés en tournant en dehors et en dedans на 1/8 и 1/4 круга прстима на под и на 30 степени.
3. Flic-flac en tournant en dehors et en dedans са завршетком у V и у IV позицији.
4. Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans на 90 степени на целом стопалу (1-2 ronds).
5. Battements développés tombés en face и у позама, завршавајући на 90 степени.
6. Demi-rond et rond de jambe développé en dehors et en dedans из позе у позу на полупрстима, на demi-plié и са plié-relevé.
7. Tour lent en dehors et en dedans у великим позама на demi-plié,
8. Grand port de bras-préparation за tours у великим позама.
9. Grand fouetté en face помоћу courré-корака, завршавајући у позу I arabesque.
10. Pirouettes en dehors et en dedans из II, IV и V позиције (1-2 окрета).
11. Pirouettes en dehors et en dedans са temps relevé (1-2 окрета).
12. Tours fouettés на 45 степени (4-8) - факултативно.
13. Pirouettes en dehors са dégagé по дијагонали (4-8 факултативно).
14. Pirouettes en dehors са courré-кораком по дијагонали (pirouettes piquées 4-8) факултативно.

ALLEGRO

1. Royal са померањем.
2. Entrechat-quatre са померањем.
3. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама (са померањем).
4. Grande sissonne tombée у свим правцима и позама.
5. Grand pas jeté напред у позама attitude croisée, III и I arabesque помоћу courré-корака, pas glissade и из V позиције.
6. Temps levé у позама на 90 степени.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
2. Pas couru у свим правцима.
3. Grande sissonne ouverte у свим правцима и позама.
4. Pas tombé из позе у позу на 90 степени.
5. Soutenu en tournant en dehors et en dedans на 1/2 окрета почињући из позе на 45 и 90 степени.
6. Pas glissade en tournant са померањем у страну и по дијагонали (8) факултативно.

П Р А З Р Е Д

(8 часова недељно, 280 часова годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grands battements jetés са окретом fouetté en dehors et en dedans на $\frac{1}{4}$ и $\frac{1}{2}$ круга (припрема за grand fouetté en tournant).
2. Pirouettes en dehors et en dedans са завршетком у позе на 45 и 90 степени (1-2 окрета).
3. Pirouettes tire-bouchon en dehors et en dedans са завршетком у великим позама (1-2 окрета).

EXERCICES НА СРЕДИНИ

1. Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.
2. Grands battements jetés:
  - passé на 90 степени;
  - développés (мекани battements) на полупрстима;
  - balancé à la seconde из I и V позиције.

Grand fouetté en tournant en dedans у позу III arabesque.

Pirouettes en dehors et en dedans из V, IV и II позиције и temps relevé са завршетком у позе на 45 и 90 степени прстима на поду и на demi-plié.

Pirouettes en dehors et en dedans почињући из позе на 45 степени и 90 степени завршавајући у IV и V позицију (1-2 окрета).

Pirouette en dehors et en dedans из IV позиције завршавајући на колено (мушкарци).

Pirouettes en dehors et en dedans (2 окрета) и tour tire-bouchon (1-2 окрета) са grand-plié из I и V позиције.

Tours en dehors et en dedans у свим великим позама из IV и II позиције (2 окрета).

Tours en dehors et en dedans у великим позамаса plié-relevé по $\frac{1}{2}$ окрета један за другим (2-4).

Grandes pirouettes à la seconde en dehors (8 мушкарци-индивидуално).

Tours chaînés (16).

ALLEGRO

1. Pas ballotté на 45 и 90 степени.
2. Pas soubresaut.
3. Grand pas assemblé en tournant са померањем у страну са coupé-кораком и померањем по дијагонали напред и назад помоћу: coupé-корака и pas chassé.
4. Sissonne ouverte en tournant на $\frac{1}{2}$ окрета en dehors et en dedans са померањем у свим позама на 45 степени.
5. Sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans у свим позама на 45 степени.
6. Sissonne tombée en tournant en dehors et en dedans en face и у позама.
7. Grand pas jeté напред у свим позама.
8. Pas jeté passé на 45 и 90 степени напред и назад помоћу: coupé-кораком, pas couru, sissonne tombée.
9. Grand jeté pas de chat.'
10. Pas de ciseaux на 45 степени.
11. Pas cabriole на 45 степени напред и назад помоћу coupé-корака pas glissade, sissonne tombée.
12. Grand fouetté sauté en face из позе у позу.
13. Grand pas jeté en tournant на $\frac{1}{2}$ окрета са croisé на croisé помоћу tombé coupé назад.

14. Tour en l'air (2 окрета мушкарци).
15. Tour en l'air са преносом ноге назад на колено са завршетком у IV позицији en face et effacée (мушкарци).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée souïvi у свим правцима и по кругу.
2. Relevés на једној ноzi у свим позама на 45 и 90 степени:
  - са померањем назад,
  - en tournant en dehors et en dedans на ½ окрета.
 Pirouettes en dehors et en dedans из IV и V позиције (2 окрета)
 Sissonne ouverte на 45 степени en tournant en dehors et en dedans на ½ окрета.
 Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
 Окрети fouetté en dehors et en dedans на 1(8 и ¼ круга из позе у позу са ногом подигнутом на 45 и 90 степени.
 Relevé на једној ноzi у свим позама на 45 и 90 степени са померањем напред (4).
 Soutenu en tournant en dehors et en dedans цео окрет почињући из позе на 45 и 90 степени са demi-plié.
 Pirouettes en dehors et en dedans из V и IV позиције са pas tombé (1-2 окрета).
 Pirouettes en dehors из V позиције један за другим (8).
 Tours fouettés на 45 степени (4).
 Pirouettes en dehors с dégagé по дијагонали (8).
 Pirouettes en dedans са couré-корак по дијагонали (pirouettes piquées) (8).
 Tours chaînés (8).
 Скокови на прстима: pas emboîtés sur le sou-de-pied (назад) на месту и са померањем.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grands battements jetés са окретом fouetté en dehors et en dedans на ¼ и ½ круга (припрема за grand fouetté en tournant).
2. Pirouettes en dehors et en dedans са завршетком у позе на 45 и 90 степени (1-2 окрета).
3. Pirouettes tire-bouchon en dehors et en dedans са завршетком у великим позама (1-2 окрета).

EXERCICES НА СРЕДИНИ

1. Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.
2. Grand fouetté en tournant en dedans у позу III arabesque.
3. Pirouettes en dehors et en dedans из V, IV и II позиције и temps relevé са завршетком у позе на 45 и 90 степени прстима на поду и на demi-plié.
4. Pirouette en dehors et en dedans из IV позиције завршавајући на колено (мушкарци).
5. Tours en dehors et en dedans у великим позама са plié-relevé по ½ окрета један за другим (2-4).
6. Grandes pirouettes à la seconde en dehors (8 мушкарци-индивидуално).
7. Tours chaînés (16).

ALLEGRO

1. Pas ballotté на 45 и 90 степени.
2. Pas soubresaut.
3. Sissonne ouverte par développé en tournant en dehors et en dedans у свим позама на 45 степени.
4. Grand pas jeté напред у свим позама.

5. Pas jeté passé на 45 и 90 степени напред и назад помоћу: sauté-корак, pas sauté, sissonne tombée.
6. Grand jeté pas de chat.
7. Tour en l'air (2 окрета мушкарци).
8. Tour en l'air са преносом ноге назад на колена са завршетком у IV позицији en face et effacée (мушкарци).

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pas de bourrée suivi у свим правцима и по кругу.
2. Relevés на једној ноzi у свим позама на 45 и 90 степени:
  - са померањем назад,
  - en tournant en dehors et en dedans на ½ окрета.

Pirouettes en dehors et en dedans из IV и V позиције (2 окрета)

Sissonne ouverte на 45 степени en tournant en dehors et en dedans на ½ окрета.

Rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.

Tours fouettés на 45 степени (4).

Tours chaînés (8).

Ш П Р А З Р Е Д

(6 часова недељно, 210 часова годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grands battements jetés avec demi-rond de jambe en dehors et en dedans.
2. Pirouettes en dehors et en dedans почињући из великих поза (1-2 окрета).

EXERCICES НА СРЕДИНИ

1. Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.
2. Tours lents en dehors et en dedans у свим позама.
3. Flic-flac en tournant из позе у позу на 90 степени.
4. Grand fouetté en tournant en dedans et en dehors.
5. Renversé en croisée en dehors et en dedans.
6. Pirouettes en dehors et en dedans из IV, II и V позиције (2-3 окрета).

Pirouettes en dehors et en dedans са pas échappé на II и IV позицију са temps sauté из V позиције.

Tour en dehors et en dedans у великим позама (2 окрета).

Tour en dehors et en dedans у великим позама с plié-relevé по једном окрету, један за другим (2-4).

Прелаз из tours en dehors et en dedans из великих поза на pirouettes en dehors et en dedans.

Grandes pirouettes à la seconde en dehors (8-16 мушкарци).

ALLEGRO

1. Petits pas jetés en tournant на ½ окрета са померањем у страну и по дијагонали.
2. Sissonne fermée у свим правцима и позама.
3. Sissonne ouverte у свим правцима и позама.
4. Grand pas assemblé en tournant.
5. Grande sissonne renversée en dehors et en dedans.
6. Grande sissonne ouverte en tournant en dehors et en dedans са померањем у свим позама.
7. Rond de jambe en l'air sauté на 90 степени en dehors et en dedans.
8. Pas jeté passé са бацањем ноге у страну и са завршетком у позе croisée et effacée напред и croisée назад.

9. Pas jeté entrelacé na effacée et croisée по правој линији и по дијагонали помоћу coupé-корака, pas chassé.
10. Pas cabriole fermé у свим правцима и позама.
11. Saut de basque у страну и по дијагонали помоћу: coupé-корака, pas chassé.
12. Tours sissonne tombée на effacée et croisée по дијагонали један за другим.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pirouettes en dehors et en dedans из IV и V позиције (2 окрета).
2. Pirouettes en dehors из V позиције са померањем напред по дијагонали (8).
3. Tours fouettés (4-8).
4. Tour chaîné (8).

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grands battements jetés avec demi-rond de jambe en dehors et en dedans.
2. Pirouettes en dehors et en dedans почињући из великих поза (1-2 окрета).

EXERCICES НА СРЕДИНИ

1. Port de bras (са радом корпуса) у позама на 90 степени.
2. Tours lents en dehors et en dedans у свим позама.
3. Flic-flac en tournant из позе у позу на 90 степени.
4. Pirouettes en dehors et en dedans с pas échappé на II и IV позицију са temps sauté из V позиције.
5. Tour en dehors et en dedans у великим позама (2 окрета).
6. Grandes pirouettes à la seconde en dehors (8-16 мушкарци).

ALLEGRO

1. Sissonne fermée у свим правцима и позама.
2. Sissonne ouverte у свим правцима и позама.
3. Rond de jambe en l'air sauté на 90 степени en dehors et en dedans.
4. Tours sissonne tombée на effacée et croisée по дијагонали један за другим.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Pirouettes en dehors et en dedans из IV и V позиције (2 окрета).
2. Tours fouettés (4-8).
3. Tour chaîné (8).

И В А З Р Е Д

(6 часова недељно, 192 часа годишње)

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Tours en dehors et en dedans у великим позама по 2 окрета један за другим.

ALLEGRO

1. Grande sissonne soubresaut.
2. Grand pas jeté renversé en dehors et en dedans.
3. Pas jeté ballotté (pas de zephyr).
4. Grand pas de basque.
5. Grand pas cabriole напред и назад у свим позама помоћу coupé-корак, pas glissade, sissonne tombée.
6. Grand fouetté sauté en effacé.
7. Grand pas jeté en tournant et croisé на croisé помоћу tombé coupé назад.
8. Pas jeté par terre et pas jeté en l'air en tournant у позу I arabesque по дијагонали.

9. Pas jeté par terre et pas jeté en l'air en tournant у позу I arabesque по кругу.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
2. Grand fouetté en face помоћу coupé-корака, завршавајући у пози attitude effacée I и II arabesque.
3. Grand fouetté en face напред и назад.
4. Renversé en croisé en dehors.
5. Pirouettes en dehors из V позиције са померањем напред по дијагонали (16).
6. Pirouettes en dehors са ногом у положају sur le cou-de-pied и у пози attitude на 45 степени напред један за другим (4-8 не стављајући ногу у V позицију).
7. Tours fouettés (8-16).
8. Tour en dedans у великим позама à la seconde, attitude, arabesque, tire-bouchon помоћу coupé-корака, pas tombé.
9. Tours chaînés (8-16).
10. Pas emboîté en tournant са померањем у страну по дијагонали.
11. Pirouettes en dedans са coupé-корак (pirouettes piquées) по кругу.
12. Скокови на прстима: temps levé sur le cou-de-pied напред и назад en face и у позама croisée et effacée на 45 степени са померањем.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Tours en dehors et en dedans у великим позама по 2 окрета један за другим.

ALLEGRO

1. Pas jeté ballotté (pas de zephyr).
2. Grand fouetté sauté en effacée.
3. Grand pas jeté en tournant et croisé на croisé помоћу tombé coupé назад.

EXERCICES НА ПРСТИМА

1. Double rond de jambe en l'air en dehors et en dedans.
2. Grand fouetté en face помоћу coupé-корака, завршавајући у пози attitude effacée I и II arabesque.
3. Pirouettes en dehors из V позиције са померањем напред по дијагонали (16).
4. Tours fouettés (8-16).
5. Tour en dedans у великим позама à la seconde, attitude, arabesque, tire-bouchon помоћу coupé-корака, pas tombé.
6. Tours chaînés (8-16).
7. Pas emboîté en tournant са померањем у страну по дијагонали.
8. Pirouettes en dedans с coupé-корак (pirouettes piquées) по кругу у зависности од могућности ученика.
9. Скокови на прстима: temps levé sur le cou-de-pied напред и назад en face и у позама croisée et effacée на 45 степени са померањем.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Класичан балет је предмет који чини основну дисциплину током целокупног школовања балетског играча. Програм је сачињен на основу програма и метода истакнутог балетског педагога Агрипине Ваганове. Основна начела ове методе заснивају се на развијању пластичности тела, координацији покрета и усавршавању балетске технике.

Задатак наставника је да омогући хармоничан физички развој ученика, стицање балетске технике, уметничког израза и развијање музикалности.

При обради се препоручује кроз уводни део часа резимирање предходно обрађеног, посебно ако су наставне јединице у функционалној вези. Наставник је обавезан да у процесу обраде демонстрира практичан садржај наставне јединице, било да га изводи сам, уз помоћ професионалног балетског играча или путем наставног средства (схеме, фотографије, дијафилм, филм, компјутерска анимација...) у циљу што сигурнијег осамостаљивања ученика. У одређеним наставним ситуацијама дијапазон уобичајених наставних средстава се проширује лепезом, шалом, марамом, дефом, костимом.

Савладано кроз вежбе се даље моделује, у складу са појединачним могућностима ученика, кроз рад током професионалне праксе где се научено уклапа у контекст реалног професионалног окружења. Активности у процесу наставе, усвојеност програмских садржаја и ниво достигнућа постављених задатака су стандарди који се примењују при оцењивању и годишњим испитима.

При целокупном раду са ученицима наставник не губи из вида ни једну од страна које код ученика развија – знање, разумевање, вештину, умеће, рад на физичкој кондицији, снази, издржљивости, гипкости и пластичности тела, музикалности, развоју и неговању осећаја за лепо у игри, односу према партнеру и саиграчима, као и комуникације са делом и групом.

Клавирска пратња на часу је готова музичка форма или импровизација – слободна или на тему неке композиције. Даје посебан темпо и ритам, њоме се наглашава карактер корака, помаже његовом извођењу и доприноси остваривању хармоније између играча и музике. У *allegro* корацима на прстима користи се припремљен нотни материјал. Ако је у балетској представи кореограф потчињен музици, дајући кроз покрет њену садржину и форму, наставник на часу даје предност балетском кораку а усаглашава музику. Корепетитор је део тима наставник – ученик.

СЦЕНСКО НАРОДНЕ ИГРЕ

ЦИЉЕВИ

Припремити тело ученика за рад на средини сале, где се кроз мање етиде савлађује техника разних игара, њихова особеност, а кроз разне поскоке снага мишића ногу.

ЗАДАЦИ

На већ постављено тело ученика надоградити изражајност и танцовалност кроз упознавање корака, еполмана и рада руку у разним особеностима карактера нашег фолклора, руске, мађарске, италијанске игре из програма.

Развијањем способности за разна лупања длановима, полупрстима, штиклама, окрета на полупрстима или из *demi-plié*-а и *grand-plié*-а, владање марамицом, тамбурином развија се хитрина и пластичност корпуса и ногу.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно; 70 годишње)

ВЕЖБЕ КОД ШТАПА

1. *Demi* и *grand plié* по I, II, III, IV, V и VI (сливено и реско)
2. *Battement tendu*:
  - са прелазом радне ноге са врха прстију на штиклу
  - са развијањем на штиклу
  - са одизањем пете бедра радне ноге

Battement tendu jeté:

- На *demi plié* (акцентом од себе)
- Са проклизом кроз I позицију без и са ударом пете ноге ослонаца
- Са акцентом од себе са завршетком у III полу прсти *Flic- flac*
- Припрема

- Са ударом целог стопала у III позицију на demi-plié

- Са pas tombé

Вежбе ударања штикли и полупрстију:

- Наизменично цело стопало и полупрсти 2/4 и 3/4 такта

- Исто са двојним ударом и са искоракком

- Наизменично ударање полупрста и штикле

- Наизменично ударање штиклама 1/8 такта

Карактерни rond de jambe и rond de pied

- par terre са и без окрета стопала ноге ослонца

- На 45 степени

- исто и rond de pied

Pas tortillé:

- Легато и стакато

- Са подизањем на полупрсте ноге ослонца и са скоком

Припрема за tire-bouchon и tire-bouchon

Battement fondu на 45 и 90 степени

Припрема за “Веровочку” и “Веровочка” (у руском и мађарском карактеру)

Вежбе за бокове:

- Цело стопало

- Полупрсти

“Голубац”

- Један и двојни удар петом радне ноге о пету ногу ослонца

- Један и двојни удар петама обе ноге

- У скоку

Battement développé

- Сливено

- Одсечно

- Са једним и двојним ударом ноге ослонца

Grand battement jeté:

- Цело стопало без и са plié

- Са одизањем на полупрсте

- Са coupé tombé

Спуштање на рис

Обичан и двојни кључ (мађарски)

Relevé са отвореном и затвореном позицијом; на две и једној ноzi

Port de bras у различитим карактерима (са прегибима корпуса)

“ Винт ”

Припрема за “полуприсјатке” и “присјатке” (за дечаке)

- Избацивање на пете обе ноге у страну и напред из demi и grand plié и са одскоком

- Избацивање на пету радне ноге (напред и у страну) из demi у grand plié

ВЕЖБЕ НА СРЕДИНИ САЛЕ:

1. Елементи Руске иге

- Прост ход

- Народни клизећи ход

- Променљиви ход

- Шаркајући ход

- Шепажући ход

- Сценска форма pas de basque

- Дробни ход

- Притоп прост и двојни

- Доскок на радну ногу и избацивање друге ноге на effacé (без и са скоком)

- "Самоварчић"
- "Јолочка гармошка"
- Рад са марамицом

Елементи италијанске игре:

- Pas ballonné
- Pas emboîté
- Pas de basque
- Pas échappé
- Pas échappé у комбинацији са tire-bouchone у окрету
- Узастопни скокови у пози arabesque
- Избацивање радне ноге са штикле на полупрсте
- Glissade jeté
- Троструко ударање са заустављањем на једној ноzi
- Учење руковања тамбурином.

Елементи мађарске народне игре "Харо-Мугрош"

- Одсечан корак преко штикле
- Мали бочни корак
- Тројни скок
- "Кључ".

Елементи мађарске сценске игре:

- I вид хода за лагани део игре
- II вид хода за лагани део игре
- I-II вид хода за брзи део игре
- Pas balancé на effacé и croisé (обичан soutenu)
- Корак са ударањем дланова
- "Кабриол"
- "Веровочка" (на месту и са померањем)
- Saut de basque
- "Голубац" са померањем ноге напред са 1 и 2 удара
- Спуштање на рис.

Југословенске народне игре:

- Србијанка
- Девојачко коло
- Стара влајна
- Неда гривну изгубила
- Тасино коло
- Нишевљанка
- Моравац
- Зетско и Урошичко коло
- Шетња.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм предмета је конципиран тако да се надограђује на знања, навике и вештине које су ученици стекли током основног балетског образовања. Програм обухвата карактерне игре (игре разних народа) обрађене за игру на сцени и фолклорне игре (наше националне игре). Предмет могу предавати два наставника- чија специјалност су сценске и фолклорне игре.

Током једне године програма ученици се упознају са појединачним покретима, корацима, њиховом комбинацијом, елементима италијанске, мађарске, руске и игара са наших простора. На већ постављено тело ученика кроз овладавање корацима, еполманом,

радом руку, снажењем ногу, надограђује се хитрина, пластичност корпуса, танцовалност, изражајност, са циљем приказа особености карактера игара.

Потребно је наставни процес организовати тако да се поред обраде, понављања и вежбања, код ученика формирају навике које подразумевају такву усвојеност корака и покрета која је аутоматизована. За комбинације и комплексније облике се ради на изградњи вештине играња сценске или фолклорне игре. Савладана вештина је предуслов за пребацивање тежишта образовно-васпитног рада на исказивање разумевања карактера конкретне игре како би се изградио играчки лик у складу са њеном суштином.

Пробуђено и континуирано интересовање за задате видове игара је услов за ангажовање наставника на даљем подстицању активности ученика и учениковом делању које ће као резултат донети осамостаљеног играча, који има потребу да проналази нове начине за сопствено изражавање. Овим ритмом се стварају играчи оспособљени за реализацију разноврсних задатака и обогаћивање кореографије игара.

Љубав према фолклору доприноси развоју хармоничне личности играча који познаје традицију свог и других народа, формира свој поглед на свет, поседује способност за сарадњу, разуме различитости и поседује умеће толеранције.

МОДЕРНА ПОДРШКА

ЦИЉ

- Стицање вештине функционисања у пару или групи како би се формирала успешна модерна подршка.

ЗАДАЦИ

- Савлађивање контроле сопственог тела и енергије;
- Развијање "Чула" које региструје партнерове кретње;
- Успостављање склада у заједничкој кретњи два или више тела;
- Неговање креативности и инвентивности у заједничкој игри.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно - 70 часова годишње)

1. Увод у модерну подршку.
2. Вежбе поверења у партнера.
3. Вежбе вођења и праћења партнера.
4. Вежбе контра-теже у паровима.
5. Вежбе контра-теже у паровима из хода и трка.
6. Комбинације вежби контра-теже у паровима.
7. Групне подршке по четворо где група подржава појединца ван тежишта.
8. Групне подршке по четворо где се појединац придржава за групу кад је ван тежишта.
9. Комбинације групних подршки у четворо.
10. Групне подршке у троје у месту и у ходу.
11. Комбинације групних подршки у троје.
12. Подне-партерне подршке у групи.
13. Подне-партерне подршке са подизањем у стојећи положај.
14. Комбинације подних-партерних подршки.
15. Утврђивање пређеног градива првог полугодишта.

Обнављање градива првог полугодишта.

Подршке са окретима по паровима уз држање за руке.

Подршке са окретима у пару где један партнер манипулише другим.

Комбинације подршки са окретима.

Вежбе за увод у скочне подршке.
 Подршке у пару за мале скокове.
 Подршке у пару за велике скокове.
 Комбинације скочних подршки у паровима.
 Комбинације скочних подршки из окрета у паровима.
 Скочне подршке са пода у ваздух.
 Утврђивање скочних подршки по паровима.
 Утврђивање пређеног градива у другом полугодишту.
 Испитни програм.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. Комбинације групних подршки у четворо.
2. Комбинације групних подршки у троје.
3. Комбинације партнерних подршки.
4. Комбинације подршки са окретима.
5. Комбинације скочних подршки у паровима.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно - 64 часа годишње)

1. Обнављање пређеног градива претходне године.
2. Увод у ваздушне подршке-вежбе припреме.
3. Ваздушне подршке у групама по четворо из места.
4. Ваздушне подршке у групама по четворо из хода и трка.
5. Комбинације ваздушних подршки у групама по четворо.
6. Ваздушне подршке у групама по троје са пода.
7. Ваздушне подршке у групама по троје из места.
8. Ваздушне подршке у групама по троје из хода и трка.
9. Комбинације ваздушних подршки у групама по троје.
10. Ваздушне подршке у групама по троје где група манипулише појединцем.
11. Ваздушне подршке у групама по троје где се појединац сам држи за групу.
12. Ваздушне подршке у групама по троје са пропадањем.
13. Комбинације ваздушних подршки у групама по троје (усложњене).
14. Утврђивање пређеног градива у првом полугодишту.

Обнављање пређеног градива првог полугодишта.

Увод у ваздушне подршке по паровима (вежбе припреме).

Ваздушне подршке у паровима из места.

Ваздушне подршке у паровима из хода и трка.

Ваздушне подршке у паровима из скока и окрета.

Ваздушне подршке у паровима са пропадањем.

Ваздушне подршке у паровима са завршетком на поду.

Велике ваздушне подршке.

Велике ваздушне подршке.

Комбинације ваздушних подршки у паровима.

Испитни програм.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. Комбинације ваздушних подршки у групама по четворо.
2. Комбинације ваздушних подршки у групама по троје.
3. Комбинације ваздушних подршки у пару.
4. Комбинације ваздушних подршки у пару са пропадањем.
5. Велике ваздушне подршке.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Модерна подршка је наставни предмет са чијим изучавањем се почиње у трећем разреду и који се учи током наредне две године.

Наставни предмет Модерна подршка усредсређен је на однос два или више тела у простору. Он није условљен физичком снагом већ вештином оба (или више) партнера.

Из тог разлога је важно међусобно "ослушкивање" партнера као и изузетна контрола сопственог тела и енергије. Уколико је играч способан да контролише своју енергију и учврсти центар тела, он представља минимално оптерећење за свог партнера. Управо ту способност развија овај наставни предмет током прве године изучавања. Тек када се она савлада може се прећи на сложене облике модерне подршке.

Вежбе на самом почетку изучавања Модерне подршке врло су једноставне и базиране на успостављању поверења између партнера, вођењу и праћењу, а све са циљем да доведу до склада у њиховом заједничком кретању. Затим се прелази на лаке подршке прво у већим групама, па све мањим да би се завршило на подршкама у пару. Исто тако, подршке су у почетку са ослонцем на поду, затим партерне и тек онда ваздушне. Уколико ученици адекватно савладају програм могуће је са њима радити и на контакт импровизацији, која представља најсложенији облик овог наставног предмета.

Педагошки поступак подразумева методу демонстрације, реконструкције и проучавања случаја.

Препоручљиво је да педагог има асистента који би помогао у демонстрацији.

ИСТОРИЈА ИГРЕ

ЦИЉЕВИ

Изучавање историјских промена у игри

Развијање општег ниво културе ученика као и креативност која је неодвојив део будућих балетских уметника.

ЗАДАЦИ

Спојање торијско и практично знање из области игре и балета

Изучавање игре у свом настанку као онтолошком делу човековог бића;

Изучавање игре као неодвојив део социјалних и политичких промена у друштву;

Развијање и успостављање естетске разлике;

Унапрђивање сазнања о настанку балета као врхунске естетике игре;

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ПРАИСТОРИЈА – колевка мита и ритуала (2);

- Порекло игре – покрет, гест, знак.

- Стварање мита и ритуала и повезаност са религијом.

- Услознавање форме.

- Рад и игра.

- Врсте и технике игара.

СТАРИ ВЕК – традиционалне културе (12);

- КИНА – традиционална везаност за природу, симболички задаци, маска, стварање Пекиншке Опере.

- ИНДИЈА – космички принцип игре, везаност за велике спевове Веде, Рамајана и Махабхарата, симболика и богатство форми.
- ЕГИПАТ – религиозне и државне свечаности; врсте игара, Озирисов култ и ритуал као зачетак театарске игре.
- ГРЧКА – идеал споја духа и тела као хармоније света, митологија и игра, врсте игара (религиозне, сценске, државне и сеоске свечаности), естетске вредности.
- РИМ – наслеђе Етрурије, утицај Грчке, врсте религиозних и световних игара; Развој пантомиме.

СРЕДЊИ ВЕК – декаденција, забрана и балска игра (10);

- ВИЗАНТИЈА – античко наслеђе и источњачко богатство, врсте игара, утицај хришћанства.
- ЗАПАДНО ЦАРСТВО – рани феудализам, утицај хришћанства, народне игре, пантомимичари, улични играчи и певачи.
- балске игре. Етикеција.
- развијени феудализам, дворске игре, утицај народних игара.
- Vasa dance.

НОВИ ВЕК – стварање балета (20)

- РЕНЕСАНСА – италијански карневали, стварање опере и игра као саставни део опере, појава учитеља игре. Канонизација балета. Прве балетске књиге.
- BALLET de COUR – дворски балет у Француској у време Катарине Медићи, а легоријски балети, одвајање балета од опере.
- Први професионалци.
- БАРОК – Луј XIV, дворски балети Молијера и Лилија.
- Симетрија и структура. Стварање Академије. Развој професионализма.
- РЕФОРМА – Врхунац балетског формализма XVII и XVIII века. Развој балетске технике и маниризма. Садржај и форма.
- Реформа балета

И В Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

НОВИ ВЕК – пут ка модерном балету (16);

- РОМАНТИЗАМ (8);
- Идеализација и естетски кодови, стварање великих балета, значајна имена кореографа, играча и педагога. Француска, Русија, Данска, Шведска.
- РУСКИ АКАДЕМИЗАМ (8);
- Гостовање великих француских кореографа и играча. Долазак Маријуса Петипа. Руски академизам. Значајни балетски уметници. Балети Петра Илича Чајковског.

XX ВЕК – експлозија игре и балета (32)

- Фокинове реформе, труппа Ђагиљева, руски играчи и кореографи. Постфокиновско време – почетак модернизма: Француска, Енглеска, Америка. СССР модернизам и соцреализам.

НЕМАЧКА (14);

- Експресионизам.

МОДЕРНА (2);

- Модерна игра у Америци и утицај на Европу.

СТВАРАЊЕ БАЛЕТА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ (4);
 БАЛЕТ У ЕВРОПИ И СВЕТУ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА (4);
 ВЕЛИКИ ПРОБОЈИ НОВИХ ФОРМИ, СЕДАМДЕСЕТИХ (4);
 ПОСТ-МОДЕРНА ИГРА И БАЛЕТ (4);
 НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Потребно је прецизно испланирати шта је најважније у датом градиву и да се то што ефикасније пренесе ученицима. Посебну пажњу треба обратити на естетске промене које дефинишу поједине епохе. Посебну пажњу треба обратити и на играчке карактеристике великих балетских ствараоца.

Зато је веома потребно да се наставник служи: фотографијама, видео и филмским материјалима. Исто тако, наставник је дужан да сам покаже како изгледа покрет у Грчкој или доба Ренесансе, или разлику између Романтизма и Академизма, нпр.

Ово је значајно за ученике да тачно схвате и прихвате законитости и историјске промене јер ће тако лакше и боље да уђу у суштину своје будуће професије.

Познавање историје игре може да буде инспирација и за самосталан, креативан рад ученика.

ГЛУМА И ВОКАЛ

ЦИЉ

Оспособљавање за интерпретацију лика у балетском репертоару и у савременим музичко-сценским облицима.

ЗАДАЦИ

Стицање општих и посебних знања из области драмске уметности (епохе, жанр, стилови);
 Савладавање основних елемената кореографске композиције и сценске поставке музичког дела;

Развијање сценског мишљења, могућности за доживљавање драмске радње и пластичне изражајности;

Упознавање, вежбање и утврђивање улога конкретних ликова из балетских или савремених музичко сценских облика.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ПОЈАМ ДРАМСКИХ УМЕТНОСТИ:

- Балет као драмска уметност. Сценско одељење игре (плеса).

ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ГЛУМЕ:

- вежбе ослобађања, концентрације, запажања, развијања маште;
- радња, систем датих околности, циљ, препрека;
- ритам радње;
- односи;
- радња и противрадња, сукоб, предмет сукоба.

ДРАМСКА АНАЛИЗА МУЗИЧКОГ ДЕЛА:

- музички текст и драмска радња;
- музички израз, структура, фраза, темпо, динамика, ритам;
- музичка тема: развој, градација, кулминација, разрешење;
- музичке епизоде као одломци драмског догађања.

ЕЛЕМЕНТИ ПЛАСТИЧНОГ ИЗРАЗА:

- елементи пантомиме;
- беспредметне радње;
- пантомима као замена дијалога;

- драмска обрада музичких етида – задата тема или импровизација.

ГОВОРНА РАДЊА:

- подтекст;
- дијалог.

ПРОСТОР КАО ЕЛЕМЕНТ ДРАМСКОГ ИЗРАЖАВАЊА:

- различити облици сценског простора;
- извођач и гледалац, преношење енергије;
- амбијентација;
- сценски простор као простор за игру и као метафора;
- однос према простору.

И В Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ЕЛЕМЕНТИ ОБЛИКОВАЊА:

- појам стила;
- елементи жанра;
- музички материјал стилске епохе и драмски израз;
- елементи и израз у савременој игри.

-

СЦЕНСКИ ЛИК У ДРАМСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ:

- биографија лика;
- физичке и говорне особине;
- језгро лика, карактеристике и контракарактеристике;
- односи: развој лика;
- карактер, тип и лик.

ГРУПНЕ И ИНДИВИДУАЛНЕ ВЕЖБЕ И ЗАДАЦИ:

- обрада лика у балетским варијацијама за такмичења ученика;
- обраде ликова за групне наступе у оквиру концертне делатности школе;
- пантомимске сцене – дијалогског облика.

СЦЕНСКИ ЛИК У БАЛЕТСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ:

- литерарно-музички материјал за стварање сценског лика;
- лик у балету: Бајадера, Жизела, Корсар, Ромео и Јулија, Дон Кихот; (Наведене ликове из балета користити у доле наведеним методским јединицама до годишњег испита)
- сцене у пару из горе наведених балета;
- групне сцене из горе наведених балета;

СИНТЕЗА ДРАМСКИХ, МУЗИЧКИХ И ИГРАЧКИХ ЕЛЕМЕНАТА:

- обрада мотива А – Б – А (увод, разрада, закључак);
- савремени музичко-сценски облици;
- кореодрама - драмска обрада музичких етида кроз игру (плес);
- мјузикл.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

Састоји се од групних и индивидуалних вежби у којима су заступљени елементи рада са ученицима:

- пантомима;

- изражавање говором и гласом (минимално);
- лик у балету (драмски задатак);
- већа сценска целина са елементима кореодраме.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Радам на програмским садржајима који се уче током две године, обрађују се и увежбавају наставне теме: појам драмских уметности, основни елементи глуме, драмска анализа књижевног дела, елементи пластичног израза, говорна радња, простор, обликовање, сценски лик у драмској и балетској литератури.

Индивидуална вежбања и групни рад су водећи облици рада у реализацији градива. Фронтални се може користити при извођењу уводних часова нових наставних тема. Могуће је коришћење метода покушаја и погрешака или “властите коже” пре него класична демонстрација коју изводи наставник, јер ученици већ поседују одређена несистематизована знања, а овим методама се врши максимална активизација и избегава се постојећа тенденција губљења индивидуалног израза под утицајем класичног, већ постојећег начина извођења или стила. Ове методе погодују развоју мотивације, интересовања, способности, стваралачких индивидуалних могућности, упорности и сигурности.

ИГРЕ XX ВЕКА (ПЛЕСОВИ)

ЦИЉЕВИ

Предмет ИГРЕ XX ВЕКА (ПЛЕСОВИ) упућује ученике у нова знања о карактеру, ритму, основним ставовима, корацима и техници извођења плесова.

Ученици усавршавају извођачку технику и стичу знање о значају плеса као друштвене појаве.

ЗАДАЦИ

Стицање знања о развоју различитих плесова у периоду од 20. века;

Подстицање доживљаја и оживљавање духа игре конкретног времена кроз музику, карактер игре и особеност костима;

Развијање укуса, уметничког израза и елеганције покрета будућег професионалног играча;

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

НАСТАВНЕ ТЕМЕ:

1. Стандардни плесови 16 часова
2. Латино-амерички плесови 26 часова
3. Друштвени плесови 20 часова
4. Нове тенденције- хит плесови 8 часова

НАСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ:

1.1 ЕНГЛЕСКИ ВАЛЦЕР (WALTZ) 4 часа

- Основни корак напред и назад (RF, LF closed change)
- Десни четвртински окрет (natural turn 4/4)

1.2 БЕЧКИ ВАЛЦЕР (WIENNESE WALTZ) 4 часа

- Корак напред, назад, у страну (forward , backward, side change steps)
- Десни четвртински окрет (natural turn 4/4)

- Окрет испод руке (underarm turn to right for lady)

1.3 ТАНГО (TANGO) 4 часа

- Корак напред и назад (walk forward , backward)
- Линк (link)
- Затворена променада (closed promenade)

1.4 ФОКСТРОТ, КВИКСТЕП (FOXTROT, QUICKSTEP) 4 часа

- Корак напред и назад (quarter turn to right and left)
- Корак у страну (side step)
- Окрет испод руке (underarm turn to right for lady)

2.1 САМБА (SAMBA) 6 часова

- Гибање у самби (samba bounce action)
- Корак напред и назад (natural basic movement)
- Корак у страну - Виск (samba whisk)
- Променадна шетња (promenade samba walks)
- Ботафого (shadow botafogos)

–

2.2 ЧА ЧА ЧА (СНА СНА СНА) 6 часова

- Основни корак (close basic)
- Отварање лицем (check from open PP and CPP)
- Отварање леђима (hand to hand)
- Спот окрет (spot turns)
- Окрет испод руке (underarm turns)

2.3 РУМБА (RUMBA) 6 часова

- Основни корак (basic movement)
- Отварање лицем (check from open PP and CPP)
- Отварање леђима (hand to hand)
- Спот окрет (spot turns)
- Окрет испод руке (underarm turns)

2.4 ПАСОДОБЛЕ (PASODOBLE) 4 часа

- Корак у месту (sur place)
- Шасе у десно и лево (chasse to right and left)
- Одвајање (separation)
- Шпанска линија (spanish line)
- Фламенко тепови (flamenco taps)

2.5 ЦАЈВ (JIVE) 4 часа

- Корак у месту (basic in place)
- Окрет испод руке (Change of place)
- Промена руке са променом места (change of hands behind back)
- Бамп (Bump)

3.1 САЛСА (SALSА) 4 часа

- Основни корак (mambo step)
- Корак у страну (side break)
- Корак назад (back rock basic)

– Окрет испод руке (underarm turn to right)

3.2 МЕРЕНГЕ (MERENGUE) 2 часа

– Корак у месту,напред и назад (basic in place,forward, backward)

– Корак по кругу (basic circle around)

– Окрет испод руке (underarm turn to right)

3.3 БАЊАТА (ВАСНАТА) 2 часа

– Корак у страну,напред и назад (basic to side,forward, backward)

– Корак по кругу (basic circle around)

– Унутрашњи окрети (inside turns)

3.4 ДИСКО ФОКС (DISCO FOX) 4 часа

– Корак у месту (basic in place)

– Корак по кругу (passing step)

– Окрет испод руке (Change of place)

– Промена руке са променом места (change of hands behind back)

3.5 ROCK AND ROLL 4 часа

– Корак у месту (basic in place)

– Окрет испод руке (Change of place)

– Промена руке са променом места (change of hands behind back)

3.6 АРГЕНТИНСКИ ТАНГО (ARGENTINE TANGO) 4 часа

– Шестица (basic six)

– Осмица (basic eight)

– Очо (forward ocho)

4.1 ЛИНИЈСКИ ПЛЕСОВИ (LINE DANCES) 4 часа

– Латино линијски плесови (latin line dances)

– Диско линијски плесови (disco line dances)

4.2 ХИП-ХОП (HIP-HOP) 2 часа

– Основни кораци (basic steps)

4.3 ЏЕЗ (JAZZ) 2 часа

– Изолацијски покрети (isolation movements)

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ЕНГЛЕСКИ ВАЛЦЕР – комбинација (RF, LF, RF closed change, natural turn 4/4)

БЕЧКИ ВАЛЦЕР – комбинација (4x side change steps, 4x forward - backward change steps, natural turn 4/4, underarm turn to right for lady)

ТАНГО – комбинација (LF, RF walk forward , link, closed promenade)

САМБА – комбинација (4x natural basic movement, 4x whisk, 4x promenade samba walks, shadow botafogo)

ЧАЧАЧА – (4x close basic, 4x check from open PP and CPP, 4x hand to hand, spot turns to R&L, underarm turns to R&L)

РУМБА - (4x close basic, 4x check from open PP and CPP, 4x hand to hand, spot turns to R&L, underarm turns to R&L)

ПАСОДОБЛЕ – комбинација (4x sur place, chasse to left, spanish line with flamenco taps, separation)

ЦАЈВ – комбинација (2x basic in place, Change of place R to L & L to R, 2x basic in place, change of hands behind back, 2x basic in place, 2x bump)

САЛСА – комбинација (4x mambo step, 4x side break, 4x back rock basic, underarm turn to right for Lady)

МЕРЕНГЕ – комбинација (8x basic in place, farward, backward, basic circle around, underarm turn to right for lady)

БАЋАТА – комбинација (2x basic to side, farward, backward, basic circle around, inside turn to R & L)

АРГЕНТИНСКИ ТАНГО – комбинација (basic six, basic eight, forward ocho)

ДИСКО ФОКС – комбинација (passing step, change of place R to L & L to R, change of hands behind back)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Добар плес подразумева добро држање и ритам. Потрбно је да играч влада основним корацима и фигурама као и да постигне лакоћу и гипкост покрета. У плесу је веома важна лепота стила и покрета која се постиже квалитетним познавањем плесне технике.

Учење основних фигура неопходан је основ за извођење сложенијих фигура или повезивање више елемената у кореографску целину. Почине се са основним и једноставним фигурама па се постепено прелази на теже. Фигуре се морају изводити са сигурношћу и прецизношћу пре него што се започне плес у пару.

За плесну музику користе се оригиналне модерне нумере са ЦД медија.

ОДСЕК НАРОДНА ИГРА НАРОДНА ИГРА – главна игра

ЦИЉЕВИ

Оспособљавање ученика да стечена знања примене извођењем народних игара са тла Србије и Црне Горе

Унапређивање интерпретације

ЗАДАЦИ

Упознавање и разумевање историјских, економских и политичких услова у којима су настајале народне игре и обичаји;

Увиђање специфичности игара народа на тлу Србије и Црне Горе;

Усвајање основних елемената и технике игре народних игара;

Развијање склада између ставова и понашања усмерених на очување наше културне баштине;

Развијање способности за брзо прилагођавање захтевима игре и диференцирање стилова који оличавају разнородне карактере народних игара;

Рад на стицању вештине играња народних игара адекватним интерпретацијама, изградњи стила и стилске надградње.

І Р А З Р Е Д

(8 часа недељно - 280 часа годишње)

УВОД У НАРОДНУ ИГРУ

- појам игре, основна подела, облик, држање, правци, кретање, терминологија, прилике и места;
- народно стваралаштво, настанак и развој игре;
- фолклор;
- обичаји и веровања;
- усмена и писмена традиција;
- вокална и инструментална музика;
- народна ликовна уметност;
- сеоски фолклор-изворни фоклор, неговање;

- поводи за игру, забране играња;
- облици игара-коло, леса, игра у паровима, тројкама;
- држање играча у колу, правци кретања;
- називи игара;
- шетане игре - колања;
- стил и техника игре;
- етно-кореолошко подручје средишње Србије.

ИГРЕ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ

- Девојачко коло;
- Србијанка;
- Ја посејох лубенице;
- Мајка Мару световала;
- Лепа Маца;
- Потам, повам Стојане;
- Коленике;
- Рузмарин;
- Шумадинка;
- Јелке тавничарке;
- Дивна, Дивна;
- Славјанка;
- Сељанчица;
- Зајечарка;
- Битољка;
- Бисерка;
- Заплет;
- Ромунка;
- У шес корака;
- Моравско коло;
- Моравац;
- Жикино коло.

ИГРЕ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

- Ваљевска подвала;
- Шпацир;
- Ја идок;
- Ситну малену;
- Чика Љубино;
- Палеграј;
- Крива;
- Ој Јеело, Јелена;
- Рого, рого, рогози;
- Качерац;
- Вишњичица род родила;
- Лазарице.

ИГРЕ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

- Ајд на лево;
- Огањ гори;
- Једностранка;
- Осампутка;
- Поп Маринково коло;

- Тројанац;
- Бањско гајде;
- Кисер;
- Чича Глиша;
- Дрдавка;
- Делва;
- Хајдук Вељково коло;
- Пошла румена;
- Поломка;
- Руменка;
- Поповичанка;
- Метовничанка;
- Циганчица;
- Тедена.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

Типични представници игара из области које се проучавају:

Стил и техника игре упоредо, кроз следеће примере:

Игре средишње Србије: Моравско коло, Жикино коло Чачак, Заплет, Моравац.

Игре западне Србије: Ваљевска подвала, Тројанац, Шпацир, Качерац

Игре источне Србије: Осампутка, Поломка, Руменка, Циганчица.

П Р А З Р Е Д

(8 часова недељно - 280 часова годишње)

ТЕМАТСКЕ ПЕСМЕ И ИГРЕ(обнова и обрада):

- говор, песма, музика и игра;
- игре уз песму;
- игре уз инструменталну музичку пратњу;
- модели народног стваралаштва, аграрни и сточарски, прожимања и мешања;
- играчка иницијација девојке;
- игре свадбеног церемонијала;
- градске игре, (основа традиционалних-настанак градских игара);
- игре које се играју на поселу;
- стил и техника игре;
- динарско етно-кореолошко подручје;
- тимочко етно-кореолошко подручје.

ИГРЕ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ

- Краљево оро;
- Дуње ранке;
- Шестица;
- Гружанка;
- Кокоњеште;
- Оријент;
- Тасино коло;
- Коло циганске омладине;
- Шета;
- Срба;
- Моравац;
- Чачак.

ГРАДСКЕ ИГРЕ

- Бојерка;
- Тачко коло;
- Учитељско коло;
- Трговачко коло;
- Официрско;
- Кнез Михаилово коло;
- Коло Краљице Наталије;
- Нишевљанка;
- Сарајевка;
- Топцијско коло.

ЦРНОГОРСКЕ НАРОДНЕ ИГРЕ

- Зетско коло;
- Тита, тита лобода;
- Ђевојко, ђевојко, златна јабуко;
- Поиграј, поскочи;
- Младо момче;
- Заскочица;
- Та невјеста дивно игра;
- Играј, момче, што ситније;
- Ово двоје;
- Ој, Врсуто;
- Коловођо, дико наша;
- Тихо дува;
- Његушки вито;
- Добротска поскочица;
- Шкаљарско;
- Гусињско;
- Црмничко оро.

ИГРЕ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

- Власинка;
- Бела Рада;
- Заврзлама;
- Подлитушка;
- Лиле, Лиле;
- Врти оро;
- Крешту сојђе;
- Шесторка;
- Дрдавка;
- Лесковачка четворка;
- Бангавела;
- Клецка;
- Босарка;
- Пешачка;
- Катанка;
- Нишкобањски чачак;
- Ситан чачак;
- Бугарка.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

Типични представници игара из области које се проучавају;

Стил и техника игре упоредо кроз следеће примере:

- ИГРЕ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ: Кокоњеште, Шестица, Чачак
- ГРАДСКЕ ИГРЕ: Бојерка, Официрско, Нишевљанка, Топцијско
- ЦРНОГОРСКЕ ИГРЕ: Тита, Тита лобода, Зетско коло, Поиграј, поскочи.
- Шкаљарско, Црмничко оро
- ИГРЕ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ: Власинка, Шесторке, Босарка, Чачак, Бугарка.

Ш Р А З Р Е Д

(8 часова недељно - 280 часова годишње)

ОБНОВА И ОБРАДА:

- српско народно стваралаштво;
- игра и обред;
- обредне игре-коледари, вучари, лазарице, додоле, кравице;
- световне игре-шаљиве игре, здравице, забавне игре;
- бројалице, бајалице, љуљашке, успаванке;
- орске, забавне и витешке игре;
- играње поводом смрти;
- инструментална пратња народних игара-ударалјке, гудачи, трзалачки инструменти;
- народни оркестри;
- стил и техника игре;
- етно-кореолошко подручје јужне Србије.

ИГРЕ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ:

- Шетња;
- Гарчанка;
- Ђурђевка;
- Грозница;
- Маказице;
- Рудничанка;
- Заврзлама;
- Косо моја;
- Крива крушка;
- Моравац;
- Чачак.

СРПСКЕ ИГРЕ ИЗ БОСНЕ И ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ:

- Колање;
- Поравно;
- Шарано;
- Поскакуша;
- Осмерац;
- Шестица;
- Дирлија;
- Јањско коло удвоје;
- Јањско коло четворо;
- Ситница;
- Келер;
- Бруђа;
- Старокрајишко;

- Старобосанско;
- Днолучка труса;
- Терзије;
- Кој за кола;
- Пролијета;
- Тројанац;
- Сади јелу.

ИГРЕ КОСОВСКОГ ЕТНО-КОРЕОЛОШКОГ ПОДРУЧЈА И ПОДРУЧЈА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ:

- Свекрвино оро;
- Друго по оро;
- Треће по оро;
- Преступачки;
- Дома ли си вело;
- Селско оро (I и II);
- Кривка;
- Дели Агуш
- Шиловачко оро;
- Мемедово оро;
- Разгранала грана јоргована;
- Ђурђево лето пролето;
- Сунце ми је на заходак;
- Старо кориљско;
- Што ми је мерак;
- Оте, друге, да играмо;
- Ите, ите, два јунака;
- Пошла ми Милка за воде;
- По вијн крушћит;
- Шота;
- Руговска игра;
- Подуна, мори подуна;
- Бре девојче, бре ђаволче;
- Калач (I, II и III);
- Власинка;
- Елено;
- Николо. гајле големо;
- Старо коло;
- Жикица;
- Пембе;
- Чачак;
- Бугарчица.

ВЛАШКЕ ИГРЕ:

- Влаиња;
- Уора;
- Пошувоја;
- Омоњанца;
- Шокец.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. Циклус годишњих обичаја;
2. Типични представници игара из области које се проучавају;

3. Стил и техника игре упоредо кроз следеће примере:

- ИГРЕ СРЕДЊЕ СРБИЈЕ: Гарчанка, Заврзлама, Косо моја, Кокоњеште, Чачак
- ИГРЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ: Колање, Осмерац, Старобосанско, Пролијета, Тројанац
- ИГРЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ: Селско, Дома ли си вело, Дели Агуш, Мемедово, Укаваче, Оте, друге, да играмо, Шота, Калач I, II и III, Пембе
- ВЛАШКЕ ИГРЕ: Влаиња, Омањанца, Шокец.

И В Р А З Р Е Д

(8 часова недељно - 256 часова годишње)

ОБРАДА И ОБНОВА:

- стариначко становништво;
- миграције становништва и утицај на етно-кореолошка подручја;
- игре са певањем;
- структура игара;
- однос игре и музичке пратње;
- аритмија игре и песме, игре и музичке пратње;
- обредне игре-ђурђевданске, покладне, јеремије;
- световне песме и игре-пословачке, славске, седелачке, свадбене;
- стил и техника игре;
- стилизација и обрада народних игара на сцени;
- улога народне игре;
- панонско етно-кореолошко подручје.
-

ИГРЕ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ:

- Ретко коло;
- Пироћанка;
- Кукуњеш;
- Стара шапчанка;
- Дупла заврзлама;
- Сакајдо;
- Обреновчанка;
- Босанчица;
- Моравац;
- Чачак.

ИГРЕ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ:

- Чарлама;
- Чачанка;
- Кукуњиш;
- Чемерика;
- Прекид коло;
- Тројанац;
- Мала башта;
- Миље, моје;
- Ужичанка;
- Јованчица.

ВРАЊАНСКЕ ИГРЕ:

- Врањанка;
- Бело Ленче;
- Тешко оро;

- Из бању иде;
- Прешевка;
- Даскалица;
- Дуј, дуј;
- Пембе.

-

ВЛАШКЕ ИГРЕ - ИГРЕ ИЗ ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ:

- Влаиња;
- Трипазешће;
- Даворике дајке;
- Трамуриша;
- Тобошанка;
- Унгуреана;
- Цуца;
- Ђорђонка;
- Кобиљана;
- Жок н лок;
- Стнга;
- Простнга;
- Мин цта;
- Једу јаре;
- Батрна;
- Кашарек циганкуша;

ВОЈВОЂАНСКЕ ИГРЕ:

- Срдим се, душо;
- Ја сам Јовицу;
- Српкиња;
- Логовац;
- Шаранац;
- Кетуш;
- Периница;
- Грабац;
- Фицко;
- Нумера;
- Келеруј;
- Зурка;
- Сиротица;
- Шантави мађарац;
- Циганчица;
- Коло води Васа;
- Чизме моје;
- Бачко велик коло;
- Буњевачко момачко коло;
- Тандрчак;
- Рококо;
- Цупаница мађарац;
- Чардаш;
- Танцуј, танцуј;
- Руски танец;
- Ардељана;
- Де дој;

- Пошовојка;
- Инвертита.

ИГРЕ И ПЕСМЕ СА ГОЛИЈЕ:

- Хајдучко коло-мушка игра;
- Опа цупа Вукосава-девојачка игра;
- Парлошко коло;
- Моравац.

ИГРЕ РАШКОГ КРАЈА: - (АРХАИЧНЕ)

- Чувала Стојна говеда њона;
- Двије се сеје сејовале-набрајалица;
- Бери јагоде;
- Ој цурице дина ти;
- Брзи поскок;
- Чобанска игра;
- Гајде.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

- Утицај миграције становништва кроз примере, технику и стил игре показати на следећим примерима:
- ИГРЕ СРЕДИШЊЕ СРБИЈЕ: Кукуњеште, Обреновчанка, Моравац, Чачак.
- ИГРЕ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ: Чарлама, Прекид коло, Мала башта, Јованчица.
- ВРАЊАНСКЕ ИГРЕ: Врањанка, Тешко оро, Пембе, Дуј, дуј.
- ВЛАШКЕ ИГРЕ: Влаиња, кобиљана, Унгуреана, Стнга, Мин цта, Батрна.
- ВОЈВОЂАНСКЕ ИГРЕ: Ја сам Јовицу, Логовац, Келеруј, Зурка, Буњевачко, Циганчица, Чардаш, Де дој, Инвертита.
- ИГРЕ И ПЕСМЕ СА ГОЛИЈЕ:
- АРХАИЧНЕ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Игра је комплексна друштвена појава и предмет изучавања многих друштвених наука и дисциплина. Наставни предмет Народна игра је основни предмет током школовања играча народних игара. Обрађује народну игру као елемент традиције и културе са више аспеката кроз комбиноване часове који подразумевају стицање знања и њихову практичну примену.

У првом разреду се обрађују основни појмови о народној игри и игре појединих етно-кореолошких зона Србије и Црне Горе. Програм другог разреда, поред обнављања и увежбавања претходних садржаја, обрађује сложеније типове и облике народне игре са територије Србије, уз рад на кретању у простору, структури и развоју стила. Трећи разред обрађује све обредне игре са територије наше земље. Програм четвртог разреда поред наведеног програмског садржаја усмерен је на психолошку припрему играча за излазак пред публику, поштовање закона сцене и развијање способности за пренос уметничког доживљаја са играча на публику.

Програм и метод рада су засновани на искуству професионалног ансамбла “Коло” из Београда и до сада објављеној литератури наших еминентних истраживача и теоретичара народне игре Љубице и Данице Јанковић, Милице Илијин, Јелене Допуђе, Ивана Иванчана идр. Суштина поменуте методе је у једнаком третману развоја свих делова тела играча, њиховој координацији и естетској вредности покрета, уз и за народну игру веома важно упућивање у посебну технику игре и етно-психолошке особине, односно карактеристичан стил. Час се конципира као стално преплитање теоријских и практичних елемената. Задатак

наставника је да уз свакодневно вежбање, добром организацијом часа која подразумева примену више метода рада, развија технику извођења, координацију покрета, снагу, издржљивост, изражајност и изградњу стила играња у функцији хармоничног физичког и уметничког развоја ученика.

Као музичка пратња на часу се користе мелодије које су подређене задатом кораку, односно шеми комбинације корака и одговарају карактеру корака помажући извођењу народне игре. Корепетитор учествује у процесу васпитања и образовања играча.

РЕПЕРТОАР НАРОДНЕ ИГРЕ

ЦИЉЕВИ

Упознавање ученика са стиливима разних кореографа као и развијање индивидуалности ученика.

ЗАДАЦИ

Познавање и неговање традиционалног стваралаштва народа са простора Србије;
Усвајање знања и овладавање техником народних игара из репертоара професионалног ансамбла Србије „Коло“ и нових традиционалних остварења која;
Овладавање задатим музичко-сценским делима уз гајење персоналног израза играча.

І Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часа годишње)

РЕПЕРТОАР

- Игре из Србије (Олга Сковран, Бора Талевски, Славица Михајловић, Деса Ђорђевић)
- Игре из Тимочке крајине (Д. Путник)
- Немо коло из Гламоча (О.Сковран)
- Игре из Подргмечја (М. Лонић)
- Игре из Косовског поморавља (Радојица Кузмановић, Бора Талевски, Деса Ђорђевић)

ІІ Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часа годишње)

РЕПЕРТОАР

- Ромска игра (Д. Путник, Б. Талевски)
- Шопске игре (Д. Вуковић)
- Влашке игре (Д. Вуковић, Б.Талевски, В. Аговски)
- Буњевачке игре (Д. Марача)

ІІІ Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часа годишње)

РЕПЕРТОАР

- Игре из Западне Србије (Д. Вуковић)
- Игре из Ибарског Колашина (Р.Ђуровић)
- Игре из Књажевца (Б. Талевски, Д.Ђорђевић)
- Игре Лесковца (Д.Ђорђевић)
- Црноречје (Д. Ђорђевић)

ІV Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 64 часа годишње)

РЕПЕРТОАР

- Српске игре из Баната (Д. Путник, Ј. Стојков)

- Игре Румуна и Мађара из Војводине (Б. Марчетић)
- Дубочке краљице (Б. Талевски)
- Коретиште – Српске игре са Косова (Р.Кузмановић)
- Игре из Врањског поља (Б. Талевски, М. Лонић, С. Рац)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У својој програмској оријентацији одсек народна игра негује изворно стваралаштво верно преносећи духовну и материјалну културу. Репертоар народне игре садржи музичко-сценска дела, призната као најбоља остварења у овој области. Владање репертоаром са познавањем технике играња и певања омогућава свршеним ученицима одсека за народну игру да се уклопе у сваки професионални ансамбл на територији земље.

На овом предмету акценат је на групном и индивидуалном раду тј. активности ученика уз сарадничку и подстичућу функцију наставника.

КЛАСИЧАН БАЛЕТ

ЦИЉЕВИ

Усвојање знања из области класичног балета, за развијње технике извођења, изражајности, координације покрета
 Развијње осећања за уметнички доживљај и постзање индивидуалног израза.

ЗАДАЦИ

Усвајање елемената игре, корака, скокова, окрета, као и рад на прстима.
 Стицање умећа у извођењу свих видова групне и соло игре кроз различите кореографије из репертоара савремене игре,
 Стицање способности за играча савремене игре.

И Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часа годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Балетски став.
2. Позиције ногу.
3. Позиције руку.
4. Demi-plié.
5. Battements tendus из I позиције у страну, напред, назад.
6. Battements tendus са спуштањем пете у II позицију полазећи из I позиције.
7. Battements tendus са спуштањем пете у II позицију на demi-plié.
8. Passé par terre.
9. Појам правца en dehors и en dedans.
10. Demi-rond de jambe par terre en dehors и en dedans.
11. Rond de jambe par terre en dehors и en dedans.
12. I и III port de bras као завршетак вежбе.
13. Battements tendus jetés из I и III позиције на страну, напред и назад.
14. Battements tendus jetés riqués напред, назад и у страну
15. Положај ногу на sou-de-pied, условни, напред (обухватни) и назад.
16. Battement fondu унакрст.
17. Battement soutenu унакрст.
18. Battement frappé и double frappé.
19. Développée у свим правцима.
20. Rond de jambe на 45 степени en dehors et en dedans.
21. Grand plié из I, II, III позиције.
22. Grand battements pointes.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Demi-plié из I, II, III позиције.
2. Grand plié из I, II, III позиције.
3. Battement tendu из III позиције у свим правцима и са demi-plié.
4. Battement tendu jeté из III позиције у свим правцима.
5. Battement frappé и double frappé на 30 степени у свим правцима.
6. Battement fondu на 45 степени у свим правцима.
7. I, II, III arabesque – позе, врхом прста на под.
8. Relevé на полупрстима из I, II, III позиције.
9. Pas de bourrée simple en dedans и en dehors.
10. Окретање на обе ноге по III позицији на полупрстима.
11. Мала и велика поза croisée и effacée.
12. Temps lié.

ALLEGRO

1. Temps sauté по I, II, III позицији.
2. Changement de pied.
3. Pas échappé у II позицију.
4. Pas assemblé са покретом ноге у страну.
5. Pas glissade са померањем у страну.
6. Sissonne simple (код штапа).

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часова годишње)

Комбиновати вежбе међусобно, са различитим ритмичким задацима. Појачана употреба малих и великих поза, éraulements, полупрстију.

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Battement tendu double са спуштањем пете у II позицију.
2. Demi-rond de jambe на 45 степени на полупрстима.
3. Rond de jambe на 45 степени на полупрстима.
4. Battement fondu у позама и на полупрстима.
5. Battement soutenu у позама и на полупрстима.
6. Petits battements равномерно и са акцентом на полупрстима.
7. Pas soulé на целом стопалу и полупрстима.
8. Pas tombé на месту и са померањем.
9. Flic напред и назад на целом стопалу и полупрстима.
10. Attitude напред и назад.
11. Полуокрети и окрети из demi-plié или са полупрстију на demi-plié или на полупрстима.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Battement tendu у малим и великим позама.
2. Battement tendu jeté у малим и великим позама.
3. Piqué en face.
4. Rond de jambe par terre en dehors et en dedans на demi-plié.
5. Demi-rond de jambe на 45 степени en dehors и en dedans.
6. Battement fondu у малим и великим позама.
7. Battement soutenu у малим и великим позама.
8. Battements frappés и double frappés у малим и великим позама.

9. Petits battements.
10. Pas coupé на целом стопалу.
11. Pas tombé на месту.
12. Battements développés у позама.
13. Grands battements у позама.
14. Temps lié са прегибом корпуса.
15. Полуокрети на две ноге по V позицији.

ALLEGRO

1. Petit pas échappé на croisée и effacée.
2. Pas échappé на II позицију са завршавањем на једној ноzi, друга у положају sou-de-pied.
3. Pas assemblé са отварањем ноге напред и назад.
4. Pas glissade у свим правцима.
5. Sissonne fermée у свим правцима.
6. Sissonne ouverte у свим правцима.
7. Pas balancé.
8. Tour en l'air (мушкарци).

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно- 70 часова годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Grand plié са port de bras.
  2. Battements tendus pour batteries.
  3. Battements tendus jeté у свим малим и великим позама.
  4. Rond de jambe en dehors et en dedans.
  5. Battements fondus:
    - En face и у позама на полупрстима.
    - Са plié-relevé на целом стопалу и на полупрстима en face и у позама.
    - Са pas tombé.
- Battements soutenus на 45 степени у свим правцима en face и у позама на полупрстима
- Battement frappé у свим правцима на полупрстима.
- Battement double frappé у свим правцима на полупрстима.
- Petit battement на полупрстима en face.
- Flic-flac en face.
- Pas tombé са померањем, радна нога у положају sur le sou-de-pied врхом прстију на под и на 45 степени.
- Rond de jambe en l'air en dehors и en dedans, са завршавањем на demi-plié.
- Petit temps relevé.
- Demi-rond de jambe développée en dehors и en dedans на demi-plié.
- Grand battements jeté passé par terre.
- III port de bras са ногом испруженом на врх прста назад на plié (са растезањем), без прелаза са ноге на којој се стоји и са прелазом.
- V port de bras.
- Soutenu en tournant са једном половином и целим окретом.
- Préparation за pirouette sur le sou-de-pied en dehors и en dedans из V позиције.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Grand plié са port de bras.
2. Battements tendus en tournant en dehors и en dedans на 1/8 круга.
3. Battements tendus jeté balançoire en face и у позама.

4. Demi-rond de jambe на 45 степени на demi-plié.
5. Rond de jambe на 45 степени на целом стопалу.
6. Battements fondus са plié-relevé и у позама.
7. Battements double frappés са завршавањем у demi-plié en face и у позама.
8. Demi-rond de jambe développé en face.
9. Flic-flac en face.
10. Pas couré на полупрстима.
11. Pas tombé са померањем.
12. Battements développés en face и у позама.
13. Поза IV arabesque.
14. III, IV и V port de bras.
15. Pas de bourrée ballotté на effacée и croisée прстима на поду и на 45 степени.
16. Soutenu en tournant на 1/2 окрета и цео окрет.
17. Préparation за pirouettes en dehors и en dedans из II, IV, и V позиције.

ALLEGRO

1. Temps sauté у V позицији са померањем.
2. Petit changement de pied са померањем и en tournant на 1/4 и 1/2 окрета.
3. Pas assemblé са померањем en face и у позама.
4. Petit pas jeté en face.
5. Temps levé са ногом на положају sou-de-pied.
6. Sissonne ouverte на 45 степени у свим правцима en face и у позама.
7. Pas de basque напред и назад.
8. Pas assemblé battu (мушкарци).
9. Royal.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

EXERCICES КОД ШТАПА

1. У све вежбе увести сложену форму извођења на полупрстима и у позама.
2. Вежбе комбиновати en dedans и en dehors.
3. Појачан рад корпуса, показати port de bras у сложеној форми.
4. Разне комбинације темпа и ритма.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Temps levé са прегибом корпуса.
2. Вежбе en tournant.
3. Једна или више pirouettes из основног положаја, II, IV или V позиције.

ALLEGRO

1. Комбинација елемената по избору педагога са акцентом на petit и grand скокове, са завршавањем на једној ноzi и коришћењем épaulements.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно - 64 часова годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Battements fondus:
    - Са plié-relevé и rond de jambe на 45 степени у пози.
    - На 90 степени en face и у позама.
    - Doubles fondus.
- Battements frappés на полупрстима и са завршавањем на demi-plié.
 Rond de jambe en l'air en dehors и en dedans.
 Battements développés ballottés.

Grands battements jetés développés на целом стопалу.
 Окрет fouetté en dehors и en dedans на $\frac{1}{4}$ и $\frac{1}{2}$ круга.
 Soutenu en tournant en dehors и en dedans.
 Pirouettes en dehors и en dedans.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

1. Battements tendus en tournant на $\frac{1}{4}$ и $\frac{1}{2}$ круга.
2. Battements tendus jetés en tournant на $\frac{1}{8}$ и $\frac{1}{4}$ круга.
3. Battements fondus у позама.
4. Battements soutenus у позама.
5. Battement frappé и double frappé са plié-relevé.
6. Petits battements са акцентом напред и назад.
7. Battements développés en face и у позама.
8. Pas tombé из позе у позу на 45 степени.
9. Temps lié на 90 степени на целом стопалу.
10. Grand battement jeté passé par terre кроз I позицију en face.
11. III port de bras са истегнутом ногом на врх прстију назад на demi-plié са растезањем без преласка са потпорне ноге и са преласком.
12. Pas de bourrée ballotté.
13. Pas de bourrée simple en tournant.
14. Pas glissade en tournant на $\frac{1}{2}$ окрета.
15. Pirouettes en dehors и en dedans из V, IV и II позиције.

ALLEGRO

1. Pas échappé са завршавањем на једној наози.
2. Pas échappé en tournant на $\frac{1}{4}$ круга.
3. Entrechat-quatre.
4. Petit pas jeté са покретањем у свим правцима.
5. Sissonne tombée en face и у позама.
6. Pas coupé ballonné у месту и са померањем.
7. Grande sissonne ouverte у свим позама.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

EXERCICES КОД ШТАПА

Основне вежбе код штапа комбиновати са полуокретима и окретима. Показати издржавање позе на полупрстима, сложену координацију port de bras, plié relevé и задатих елемената.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

Мали adagio уметнички обојен,
 Комбинације окрета, малих и великих поза.

ALLEGRO

Избор скокова који ће најбоље показати могућности сваког ученика као и његову индивидуалност.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА:

Класичан балет је предмет који чини основну дисциплину у оквиру читавог школовања играча. Уједно, представља и основицу сваке игре и стицања технике извођења. Редовно вежбање, уз добро организован час, неопходно је и фолклорним играчима. Учећи класичан балет, разрађеном методом сваког корака и покрета, формирани играч усавршава

своје тело као инструмент игре, омогућава свој хармоничан физички развој и допуњава технику игре.

СЦЕНСКО НАРОДНЕ ИГРЕ

ЦИЉЕВИ

- Припремити тело ученика за рад на средини сале, где се кроз мање етиде,
- Савлађивање техника разних игара, њихова особеност,
- Развијање способности да помоћу разних поскока појача снага мишића ногу.

ЗАДАЦИ

На већ постављено тело ученика надоградити изражајност и танцовалност кроз упознавање корака, еполмана и рада руку у разним особеностима карактера нашег фолклора, руске, мађарске, италијанске игре из програма.

Развијањем способности за разна лупања длановима, полупрстима, штиклама, окрета на полупрстима или из *demi-plié*-а и *grand-plié*-а, владање марамцом, тамбурином развија се хитрина и пластичност корпуса и ногу.

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

EXERCICES КОД ШТАПА

1. *Demi-plié* и *grand-plié* по I, II, III, IV и VI позицији (сливено и реско).
2. *Battement tendu*:

- са прелазом радне ноге са врха прстију на штиклу;
- са повлачењем стопала са штикле преко полу-прстију по поду и ударцем штикле пете ноге ослонца (на *demi-plié*);
- са окретом бедра радне ноге и преласком са штикле на полупрсте.

Battement tendu jeté;

- са и без подизања пете ноге ослонца;
- са акцентом “од себе: на *demi-plié* без и са подизањем пете ноге ослонца.

Flic-flac:

- припремне вежбе (напред, у страну, назад);
- са ударом целог стопала радне ноге по III-цој позицији на *demi-plié* (напред, у страну, назад),
- *flic-flac sa pas tombé* (напред, у страну, назад).
- *flic-flac* са поскоком;

Вежбе са ударцима штикли и полу-прстију:

- наизменични ударац целог стопала и полупрста на $\frac{2}{4}$ и $\frac{3}{4}$ такта;
- исто са два удара полупрстима и искоракком напред и назад;
- са преносом радне ноге на отворено и затворено стопало;
- наизменичан удар полупрстију и штикле;
- наизменични удари штиклама о под на $\frac{1}{8}$ такта.

Припреме за “Веровочку” на целом стопалу са подизањем на полупрсте и у скоку.

“Веровочка” у руском и мађарском карактеру.

Вежбе за бокове (окретање бедра на унутра и на напоље), на целом стопалу, на полупрстима и у скоку.

Pas tortillé:

- са и без удара целог стопала радне ноге;
- са подизањем на полупрсте ноге ослонца;
- са двојним окретом стопала радне ноге, без и са подизањем на полупрсте;

- са двојним окретом стопала радне ноге у скоку.

Ronds de jambe и rond de pied:

- ronds de jambe par terre без окрета и са окретом стопала ноге ослонца;
- ronds de jambe на 45 степени без окрета и са окретом стопала ноге ослонца;
- rond de pied par terre без окрета и са окретом стопала ноге ослонца;
- rond de pied на 45 степени без окрета и са окретом стопала ноге ослонца.

Припрема за tire-bouchon и tire-bouchon.

Battement fondu на 45 и 90 степени.

Припрема за “Качалку” и “Качалка” (љуљашка).

“Голубац”:

- један удар петом и двојни удар петом радне ноге о пету ноге ослонца;
- један удар петама обе ноге и двојни удар петама обе ноге;
- “Голубац” у скоку.

Grand battement développé:

- сливено (напред у страну и назад);
- одсечно (напред, у страну и назад);
- са једним ударом штикле ноге ослонца;
- са двојним ударом штикле ноге ослонца.

Grand battement jeté на целом стопалу и са подизањем на полупрсте (напред, у страну и назад).

Grand battement jeté са coupé tombé (напред, у страну и назад).

Спуштање на рис.

Обичан и дупли “кључ” без окрета и са окретом за ½ круга.

Relevé на полупрстима у отвореним и затвореним позицијама ногу (на једној и обе ноге).

Port de bras и друга разна прегипања корпуса у разним задатим карактерима.

Припрема за “Revoltade” (лицем ка штапу).

“Винт” (лицем ка штапу).

Припремне вежбе за “полуприсјатке” и “присјатке”:

- избацивање на пете обе ноге у страну и напред, из demi-plié-a и grand-plié-a (лицем ка штапу);
- избацивање на пету радне ноге напред и у страну из demi-plié-a и grand-plié-a (лицем ка штапу);
- са одскоком и износењем радне ноге на пету напред и у страну (лицем ка штапу).
- “присјатка” са спуштањем на рис и избацивањем радне ноге на пету, напред и у страну (лицем ка штапу).

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

Учење основних положаја руку и положаја главе у руској, мађарској, италијаској, пољској игри и нашем фолклору. По мери усвајања елемената код штапа, преносити их на средину сале, користећи их у малим комбинацијама, у разним карактерима. Користити pas balancé са различитим положајима руку.

ЕЛЕМЕНТИ РУСКЕ ИГРЕ

1. Прости ход (пловећи ход) на ¼ и на 1/8 такта.
2. Народни клизајући ход.
3. Сценски вид корака са избацивањем ноге напред, са померањем напред и назад.
4. Корак са упадањем на радну ногу са кретањем бочно и око себе.
5. Разни окрети у месту.
6. Сценска форма pas de basque.
7. Мали кораци са наизменичним ударањем штикли и целог стопала (напред и назад).

8. “Притоп”.
9. Доскок на радну ногу и избацивање друге на штиклу у пози effacée.
10. Комбинације састављене од једноставнијих ситних удара.
11. “Самоварчић”.
12. “Змија” и “Јолочка гармошка”.
13. Рад са марамицом.

ЕЛЕМЕНТИ ИТАЛИЈАНСКЕ ИГРЕ

1. Pas de basque.
2. Pas ballonné напред.
3. Pas emboîté напред и назад.
4. Pas échappé.
5. Pas échappé у комбинацијама са tire-bouchon у окрету.
6. Ход напред и назад по дијагонали.
7. Узастопни скокови у пози arabesque.
8. Избацивање радне ноге са штикле на врхове прстију.
9. Glissade jeté.
10. Троструко ударање са заустављањем на једној ноzi.
11. Учење руковања тамбурином.

ЕЛЕМЕНТИ МАЂАРСКЕ ИГРЕ-‘ХАРО-МУРГОШ’

1. Корак на штиклама (спуштање стопала са штикле).
2. “Кључ”-затварање са окретом ноге.
3. “Кључ” са окретом.
4. Тројни скок.
5. Мали бочни корак у десно и лево.

ЕЛЕМЕНТИ МАЂАРСКЕ СЦЕНСКЕ ИГРЕ

1. Први вид хода за лагани део игре.
2. Други вид хода за брзи део игре.
3. Pas balancé на effacée и croisée.
4. Преступање и заустављање са ударањем дланова.
5. “Cabriole”.
6. “Веровочка” на месту и са померањем.
7. Saut de basque у мађарској игри.
8. “Голубац” са померањем у страну.
9. Ход са избацивањем ноге напред и ударом штикле ноге ослонца.
10. Спуштање на колено.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. EXERCICES КОД ШТАПА – вежбе састављене од малих комбинација корака, разних лупања и окрета;
2. EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ – кроз мале етиде у разним сценско-народним карактерима приказује се усвојен програм, музикалност и танцовалност ученика.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Развијати и даље снагу и технику ученика, усавршавајући музикалност и изражајност на пређеном градиву из прошле школске године. Развијати координацију у мало сложенијим комбинацијама.

Увођење нових методских јединица у програм рада за овај разред.

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Demi-plié и grand plié са затвореним и отвореним положајем стопала.
2. Double flic.
3. Double flic са ударом штикле пете ослонца.
4. “Веровочка” од назад, у месту и са померањем у напред.
5. Лепеза са double flic-ом на 1/8 такта.
6. Обични и дупли “кључ” са целим окретом.
7. Grand battement кроз I позицију са увеличеним замахом и завршавањем на demi-plié.
8. Grand battement jeté balançoire.
9. Revoltade (лицем ка штапу за дечаке).
10. Flic-revoltade (лицем ка штапу за дечаке).
11. Поскоци по IV и VI позицији.
12. Спуштање на рис са полу-окретом.
13. Вежбе за гipкост корпуса.
14. Усавршавање “присјатски” код штапа.

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

По мери усвајања вежби код штапа преносити их на средину сале развијајући технику и карактер игре кроз изражајност ученика соло и у пару.

ЕЛЕМЕНТИ РУСКЕ ИГРЕ

1. Ход са одбацивањем ноге у назад.
2. Мали кораци:
  - са двојним ударом стопала;
  - са ударом штикле и полу-прстију;
  - са поскоком и ударом штикле.

“Веровочка” са преступањем.

“Кључеви”.

Кроз комбинације развијати паровну игру.

ЕЛЕМЕНТИ МАЂАРСКЕ ИГРЕ

1. Dos-à-dos у паровима
2. “Голубац” у окрету-соло и у паровима.
3. Окретање са забаченом ногом-у паровима.
4. Ballancé “Голубац”.
5. “Веровочка” у окрету.
6. Ход са избацивањем ноге и дуплим ударом штикле – у паровима.

ЕЛЕМЕНТИ ШПАНСКЕ ИГРЕ

1. Сценски облик pas de basque – I и II облик.
2. Ballancé са разним положајима корпуса и руку.
3. Sissonne pas de bourrée.
4. Лупања:
  - наизменично ударање целог стопала и полу-прстију;
  - ударања штикла-полупрсти;

Pas chassé са ударом стопала о под.

Pas glissade-сценски облик.

Battements tendus.

Стицање навике владања лепезом.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. Exercices код штапа: сложеније комбинације пређених елемената.
2. Exercices на средини сале: етиде у руском карактеру, мађарском и шпанском.

IV P A З P E Д

(2 часа недељно,- 64 часова годишње)

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Раније пређеним елементима поред штапа и на средини сале додају се нови елементи и на том материјалу се праве сложеније етиде. Темпо се убрзава а ритмички цртежи постају сложенији.

Вежбе сада трају дуже и имају задатак да ученици савладају технику игре и стил и пластичност при извођењу елемената сценске и народне игре.

EXERCICES КОД ШТАПА

1. Flic-flac:
  - са дуплим ударом стопала по II позицији;
  - са поскоком и преступањем;
  - са окретом стопала на унутра.

Усложити лупања на штиклама и полу-прстима у разним комбинацијама.

Спуштање на рис са прелазом с једне ноге на другу.

“Лепеза” са double flic-flac на 1/16 такта по поду и на 45 степени.

Кружни grand battement jeté.

Tour на савијеном колону ноге ослонца.

Grand rond de jambe на grand plié (за дечаке).

EXERCICES НА СРЕДИНИ САЛЕ

Даље инсистирати на изражајности при извођењу народних и сценских игара, усавршавању технике извођења појединих елемената игре и делова игара из разних кореографија.

ЕЛЕМЕНТИ ПОЉСКЕ ИГРЕ

1. Cabriole.
2. "Голубац" са померањем у страну и у окрету.
3. Окрети (отворени и затворени) - соло и у паровима.

ЕЛЕМЕНТИ ШПАНСКЕ ИГРЕ

1. Pas de basque (III облик).
2. Sissonne са окретом.
3. припреме за renverser и renverser.
4. Pas de chat.

ЕЛЕМЕНТИ МАЂАРСКЕ ИГРЕ

1. Ход са cabriole-соло и у паровима.
2. “Веровочка” у свим облицима.
3. Ход са троструким преступањем и избацивањем радне ноге назад (народни корак).

ЕЛЕМЕНТИ ЦИГАНСКЕ ИГРЕ

1. Основни ход напред и назад.
2. Две врсте ситног хода.
3. Ходање са “алапачом” и “алапача”.
4. Женски бочни ход.
5. Окрети са марамом.

6. Две форме “Голубац” са ударањем дланова.
  7. Удари длановима у комбинацији са flic-flac.
  8. Трептаји са раменима и грудима.
  9. Разни окрети: chaîne, pirouettes из demi-plié у grand-plié итд.
10. Рад на кореографијама игара из пређеног градива (различитих карактера):
- шпанска
  - чардаш
  - мазурка
  - руска
  - циганска

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. Exercices код штапа (са елементима целокупног градива)
2. Exercices на средини: 4 игре различитог карактера.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО):

Предмет сценско-народне игре прати тенденцију савремених кореографа да националну игру поставе на виши ниво од дивертисмана, формирају њену драматизацију и њен специфичан сценски лик.

Већ у задацима овог предмета можемо закључити да је неопходност учења управо у пружању могућности да ученик упозна све разноврсности и карактеристике народних игара које су прилагођене за сценско извођење.

Систематским и планским учењем игара разних народа не само што се проширује видокруг сазнавања ученика и његових могућности већ се код њега развија и љубав за све врсте сценско народних игара а такође доприноси се и формирању целовите играчке личности.

Спремајући се за професионалног играча народних игара, ученик мора да упозна игре и других народа, посебно наших суседа. Познато је да наши професионални ансамбли народних игара имају у свом репертоару и игре других народа, нарочито оних земаља у којима организују своја гостовања.

Сценско народне игре обухватају највећим делом, руске, украјинске, пољске, италијанске и шпанске игре и усвајајући технику играња развијају и усавршавају своју технику играња наших народних игара.

Изучавање сценско народних игара има и посебан задатак да код народног играча усаврши координацију покрета, посебну руку, било да оне постају пластичније (као у циганским играма, било да се у руке узима лепеза, кастањете, даире, вео или шал).

Градиво треба обрађивати уз примену аудио-визуелних средстава, код обрађивања кореографских задатака користећи се и видео касетама, постојећим литературама, сликама, цртежима, шемама а све у циљу да се ученику што верније прикаже оригиналност и стил појединих игара. На часу, у оквиру теорије, ученика упознати и са свим етно-историјским особеностима појединих народа и њихових игара. Потребно је дати и основне информације о костиму и реквизитима који се употребљавају у играма.

САВРЕМЕНА ИГРА

ЦИЉЕВИ

Оспособљавање играча балета за успешно извођење савремене игре
Синтеза елементарна класичног балета у задату целину

ЗАДАЦИ

Упознавање ученика са достигнућима у области савремене игре;
Савладавање основних елемената и играчких техника;

Рад на развијању ученикових диспозиција;
 Подстицање на истраживање и изналажење нових начина изражавања;
 Неговање креативности у дозивљају и интерпретацији.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часова годишње)

1. Упознавање ученика са предметом – шта је савремена игра, историјат, правци, технике...
2. Упознавање тела и његових функција – дисање, равнотежа, тежина, анатомија, тензија и релаксација.
3. Основне позиције.
4. Основни став и употреба кичме.
5. Простор и однос тела и простора.
6. Вежбе релаксације и дисања.
7. Припремне вежбе за сливени ток кретања тела.
8. Опозиционо кретање тела.
9. Пад и дизање.
10. Покрети изолације, (шаке, лакат, рамена, глава, прса...).

ПОД

1. Лагано савијање кичменог стуба вођеног тежином главе и лагано исправљање, (од последњег пршљена до врха главе), напред у страну и назад.
2. Bounces – федерисање торза на четири четвртине и три четвртине, (напред и у страну).
3. Дисање са сукцесивним кретањем кичменог стуба.
4. Développé са окретањем торза.
5. Сливени ток кретања торза са радом руку.
6. Дисање са спиралом и извијањем горњег дела грудног коша нагоре – arch.
7. Вежбе за трбушне мишице.
8. Вежбе за леђне мишице.
9. Contract - release, (припрема из позиције прекрстених ногу).
10. Окретање торза и увртање торза са извлачењем на дијагонали.
11. Кружење и истезање стопала.
12. Дубоко тегљење, (напред, назад, у страну).
13. Дубоко тегљење са спуштањем у спагат.
14. Body roll кретање.
15. Contract - release, на леђима и потрбуске.
16. Contract - release са спуштањем на под и дизањем.
17. Вежбе за унутрашње бутне мишице.
18. Комбинације пређених елемената на поду.
19. Лагано дизање.

СРЕДИНА

1. Flat backs – равна леђа.
2. Савијање тела напред, у страну, назад.
3. Паралелне и отворене позиције ногу.
4. Пренос тежине тела са једне ноге на другу.
5. Standing bounces – федерисање торза са продубљивањем plié-а.
6. Plié у паралелним и отвореним позицијама, са дисањем.
7. Plié – relevé комбинација са contract - release и arch.
8. Исклизивање и велику II и IV позицију.
9. Покрети изолације појединих делова тела.

10. Комбинације равних и округлих леђа, (рад пршљенова), са plié и relevé комбинацијама.
11. Battement tendu, (паралелни, затворени и отворени).
12. Battement tendu са преносом тежине.
13. Battement tendu jeté.
14. Passé, (паралелни и отворени).
15. Fondu, (паралелни и отворени), са passé-ом и battement-ом.
16. Port de bras, (мали и велики).
17. Замах тела са увртањем.
18. Battement développé, на plié и relevé.
19. Grand battement са опуштањем ноге на под.
20. Tilts – нагиби.
21. Траплини.
22. Sautés у разним позицијама.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Ходови, (обичан, низак, висок, са променом тежине, са окретањем торза, са замахом тела...).
2. Трчање у свим правцима са скоком и поскоком.
3. Комбинације хода и grand battement-a.
4. Triplets – трокорак са полуокретом и окретом.
5. Off balance са корпусом у правцу кретања.
6. Hops – поскоци на полупстима.
7. Скокови по дијагонали са ногом на отвореном и затвореном passé-у.
8. Скокови по дијагонали са ногом на attitude.
9. Grand jeté curved-са савијеним корпусом.
10. Импровизације на задату тему:
  - Теоријско упознавање са циљем и вештином импровизације – откривање и развијање креативног потенцијала ученика.
  - Упознавање са анатомијом главе и радњама везаним за овај део тела – слушање, гледање, баланс, дисање, смех, мимика лица и друго ...
  - Упознавање са анатомијом кичменог стуба – пребројавање и опипавање пршљенова и вратног и карличног дела тела.
  - Освешћивање спољног и унутрашњег бића играча – кожа и крвоток. Истезање, котрљање, тегљење, падање ...
  - Вежбе за савладавање простора. Ходање – напред, назад, у круг, споро, брзо, са паузама, по страни ...
  - Ходање у разним правцима и различитим ритмовима са додавањем осталих делова тела – руке, глава, леђа ...
  - Трчање – са наглим променама правца, у сопственом унутрашњем ритму ученика, са додавањем осталих делова тела.

Вежбе опуштања на крају часа.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Вежбе за релаксацију тела и дисање.
2. Bounces.
3. Дисање у комбинацији са окретањем торза.
4. Contract - release комбинације.
5. Сливени ток кретања торза са радом руку.
6. Deep stretches у комбинацији са body roll.
7. Комбинација варијација пређених елемената.

СРЕДИНА

1. Комбинација равних и округлих леђа.
2. Пренос тежине тела са једне ноге на другу.
3. Варијација plié-relevé у паралелним и отвореним позицијама.
4. Isolation movements.
5. Battements tendus са преносом тежине.
6. Fondu variation.
7. Body swing.
8. Tilts.
9. Grands battements.
Комбинација пређених елемената са окретима, међукорацима и наглим променама правца.
10. Трамплини и sautés variation.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Разне врсте ходова.
2. Комбинација ходова и grands battements.
3. Triplets.
4. Off balance комбинације.
5. Поскоци и високи скокови.
6. Комбинација пређених варијација.

ИВРАЗРЕД

(2 часа недељно – 64 часова годишње)

ВЕЖБЕ РЕЛАКСАЦИЈЕ

1. Релаксација са пасивним загревањем кичменог дела.
2. Осећање тежине тела-препуштање земљиној тежи.
3. Вежбе за бокове-кружно кретање колена са опуштеним стопалима.
4. Ротационо, наизменично замахивање коленима-врх стопала на поду.
5. Брзи пренос тежине са колена на колено.
6. Окретање тела преко бока у колуту.
7. Ротационо кружење корпусом, (у пределу ребара), са ногама у жабици.

ПОД

1. Bounces – федерисање торза, (седећи став-прекрстене ноге, испружене напред и расирене у страну).
2. Bounces – са окретањем торза.
3. Дисање са променом ритма.
4. Дисање са окретањем торза, извијањем прсног дела на горе-arch.
5. Contract - release, из позиције прекрстених ногу са спојеним стопалима, II позиције и ногама испруженим напред.
6. Flex –point варијације са окретањем торза.
7. Flex –point комбинације са сукцесивним савијањем и исправљањем кичменог стуба.
8. Појачано тегљење из II позиције са замахом тела.
9. Колутови по поду са савијеним коленима и преносом тежине са једне руке на другу.
10. Лагано дизање са пода са тегљењем ахила.

СРЕДИНА

1. Пребацивање тежине тела са једне руке на другу и окретање торза.

2. Вежбе на средини за контролисање рада кичменог стуба у позицији *paralel* са подом и 45% од равне линије.
3. Комбинације равних и савијених леђа, спуштање у *plié* и подизање на *relevé*.
4. *Bounces* напред и у страну, (глава, рамена, грудни кош, струк, бокови).
5. *Battement tendu* са жустрим шутирањем стопала и пролазним кораком кроз затворену и отворену позицију.
6. Проклизавање кроз дубоки *plié* на велику II и IV позицију.
7. *Plié* - (*demi* и *grand*), са федерисањем.
8. *Grand plié* са радом торза, (напред, у страну и кружењем кроз *arch*).
9. *Battement tendu* у комбинацији са *demi plié* и преносом тежине са једне ноге на другу.
10. Окретање торза са радом руку у *twist* и *arch*.
11. *Body swing* – замах тела.
12. *Tilts* – нагиби.
13. *Body swing* у комбинацији са *contract - release*.
14. Замах тела и пад у назад са наглим дизањем.
15. Замах ноге, (напред, назад, у страну).
16. Замах ноге са замахом тела, *deep lunge* и нагло враћање у центар.
17. *Grand battement*, са променом тежине. Наизменични рад корпуса, са и без рада руку.
18. *Grand battement* у комбинацији са корацима, променом руку и променом правца.
19. Комбинације пређених елемената.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. *Triplets* – трокорак кроз *plié* и *relevé*.
2. Трокорак са радом руку.
3. Трокорак са полуокретом и окретом.
4. *Adagio* варијације – ходови, *passé – développé* са *arch*, *passé – développé* са нагибом, *tilt*.
5. Скокови у месту.
6. Комбинације трчања, окрета и падова.
7. *Sautés* из свих позиција.
8. Савладавање простора – широки *chassé* по дијагонали.
9. Варијације пређених елемената.
10. Импровизације на задату тему:
  - Изолација и освешћивање кичменог стуба – покрет почиње у леђима и при сваком следећем покрету задржава се фокус на кичменом стубу.
  - Наизменична изолација појединих делова тела у покрету – покрет почиње из рамена, лакта, колена, стопала, главе ...
  - Изолација бокова – у седећем и стојећем положају.
  - Тежина – осећање и контрола тежине тела у простору. Вежбе релаксације на поду и у средини.
  - Почетак рада импровизације у паровима. Први ученик покреће део тела другог ученика који тај покрет прихвата и развија или га игнорише, пружа отпор.
  - Импровизација у пару уз инструкције професора – задата тема.

Вежбе релаксације – дисање и лагано тегљење тела.

Наизменично затезање и опуштање мишица.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ:

ПОД

1. Релаксације.
2. Комбинација вежби за бокове и ротационо замахивање коленима.

3. Ribcage isolation и окретање тела преко бока у колуту.
4. Bounces са окретањем торза.
5. Дисање са променом ритма, окретањем торза и издржавањем на arch.
6. Flex-point варијација са радом торза.
7. Contract - release variation.
8. Body roll.
9. Комбинација пређених елемената.

СРЕДИНА

1. Комбинација равних и савијених леђа, спуштање у plié и дизање тела на relevé.
2. Battement tendu variation.
3. Plié са радом торза.
4. Body swing.
5. Leg swing.
6. Deep lunge
7. Grands battements са преносом тежине, променама руку и правца.
8. Tourns variation.
9. Мали и високи скокови у месту.

КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

1. Triplets variation.
2. Adagio variation.
3. Piqué variation.
4. Комбинације малих и високих скокова.
5. Комбинације трчања, окрета и падова.
6. Комбинација свих пређених елемената и комбинација.
7. Извођење дела из неког савременог играчког репертоара.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм предмета савремена игра је прилагођен играчима народних игара и нивоу до кога су овладали класичном балетском техником и техником народних игара. Програмска вежбања су базирана на техници Марте Грем, Дорис Хамфри, истакнутих Америчких играча, кореографа, педагога, као и техници Мерса Канингама и Мет Метокса, чувеног педагога цез балета. Техника се заснива на природном склопу тела и његовим могућностима да се манифестује кроз физички и психички аспект.

Поштовање принципа да се свака идеја, емоција, импулс и његови многобројни преливи могу изразити кроз нову ритмичку форму даје могућност педагогу да у раду са ученицима комбинује методе естетског васпитања. Свака позиција, покрет и кретње, уз разноврсне окрете и скокове може прерасти у организовану игру. Поред усвајања задатог пожељно је код ученика развијати сазнања и способност да се свака идеја може изразити новим покретима, својственим персоналном изразу играча што је потпора за стваралачки ток игре. Онда игра постаје интерпретација живота у свом свом богатству.

Приликом полагања годишњих испита потребно је да, изводећи испитни програм, за сваки сегмент (наставну тему) ученици покажу:

1. ПОД – квалитетан однос са подлогом (roll, slide, push, pivot) по undercurve принципу кретања
2. СРЕДИНА – узрочно-последична повезаност кретања (органски низ), коришћење тежине тела и правилна употреба мишића, in and out принцип кретања
3. КРОЗ ПРОСТОР – функционалност центра тела, фокуса и off-balance, однос тела и простора, и других тела у простору и "узимање" простора у кретању.

ГЛУМА И ВОКАЛ

ЦИЉ И ЗАДАЦИ

Оспособљавање за интерпретацију лика у репертоару народних игара и у музичко-сценским облицима.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ПОЈАМ ДРАМСКИХ УМЕТНОСТИ:

Народна игра као драмска уметност. Сценско одељење игре (плеса).

ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ГЛУМЕ:

- вежбе ослобађања, концентрације, запажања, развијања маште;
- радња, систем датих околности, циљ, препрека;
- ритам радње;
- односи;
- радња и противрадња, сукоб, предмет сукоба.

ДРАМСКА АНАЛИЗА МУЗИЧКОГ ДЕЛА:

- музички текст и драмска радња;
- музички израз, структура, фраза, темпо, динамика, ритам;
- музичка тема: развој, градација, кулминација, разрешење;
- музичке епизоде као одломци драмског догађања.

ЕЛЕМЕНТИ ПЛАСТИЧНОГ ИЗРАЗА:

- елементи пантомиме;
- беспредметне радње;
- пантомима као замена дијалога;
- драмска обрада музичких етида – задата тема или импровизација.

ГОВОРНА РАДЊА:

- подтекст;
- дијалог.

ПРОСТОР КАО ЕЛЕМЕНТ ДРАМСКОГ ИЗРАЖАВАЊА:

- различити облици сценског простора;
- извођач и гледалац, преношење енергије;
- амбијентација;
- сценски простор као простор за игру и као метафора;
- однос према простору.

И В Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ЕЛЕМЕНТИ ОБЛИКОВАЊА:

- појам стила;
- музички материјал стилске епохе и драмски израз;
- елементи и израз у народној игри.

СЦЕНСКИ ЛИК У НАРОДНОЈ ИГРИ :

- биографија лика;
- физичке и говорне особине;
- језгро лика, карактеристике и контракарактеристике;

- односи: развој лика;
- карактер, тип и лик.

ГРУПНЕ И ИНДИВИДУАЛНЕ ВЕЖБЕ И ЗАДАЦИ:

- обрада лика у кореографијама народне игре;
- обраде ликова за групне наступе у оквиру концертне делатности школе;
- пантомимске сцене – дијалошког облика.

СЦЕНСКИ ЛИК У НАРОДНОЈ ИГРИ:

- литерарно-музички материјал етно карактера;
- лик у одабраним етно – сценским приказима;
- сцене у пару из одабраних народних приказа;
- групне сцене из одабраних народних приказа.

СИНТЕЗА ДРАМСКИХ, МУЗИЧКИХ И ИГРАЧКИХ ЕЛЕМЕНАТА:

- одабрани лик из мјузикла;
- музичко сценски облици у мјузиклу;
- одабране целине из мјузикла;
- мјузикл – говорне – играчке – певачке целине.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

Састоји се од групних и индивидуалних вежби у којима су заступљени елементи рада са ученицима:

- пантомима;
- изражавање говором и гласом;
- целина из мјузикла или народно сценског приказа (драмски задатак).

ТРАДИЦИОНАЛНО ПЕВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

Оспособљавање за извођење једногласних и двогласних песама (старије и новије сеоске праксе)

Развијање способности за препознавање и експликацију различитих видова певања „на глас“ и "на бас"

Развијање потенцијала за самостално извођење једногласних песама са украсним тоновима као и појединачних деоница двогласних песама

Развијање естетских критеријума за извођење традиционалних песама.

Упознавање са различитим вокалним садржајем етничких заједница на овим просторима

ЗАДАЦИ

Рад на оспособљавању ученика за извођење једногласних и двогласних песама (старије и новије сеоске праксе)

Рад на развијању способности за препознавање различитих видова певања „на глас“ и "на бас"

Рад на развијању потенцијала за самостално извођење једногласних песама са украсним тоновима као и појединачних деоница двогласних песама

Коришћење технике певања од једноставних до специфичних захтева традиционалне музичке праксе.

Рад на развијању естетских критеријума за извођење традиционалних песама.

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часова годишње)

- Интерпретирање једноставнијих мелопоетских целина, понајвише "игре с певањем".
- Под једноставнијим примерима се подразумева: Ђусто силабик ритам, са мелодијским обимом до хексакорда, са јасно назначеним dur-moll системом, са честим интервалским скоком мале терце наниже и повремено алтерованим трећим ступњем. 3).
- Једогласни примери, као и увођење антифоног певања.
- Током другог полугодишта вршити увођење других тонских низова, који не одговарају dur-moll систему (комбинације дијатонике и хроматике).
- Грлно певање, извикивање и понирање гласом.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

1. Стицање способности самосталног и једногласног певања (без инструменталне пратње) једноставнијих народних песама у Ђусто силабик ритму;
2. Способност интерпретације тзв. грленог певања са карактеристичним рефренима извикивања и понирања.
3. Захтев - две песме:
једна песма новије традиције
једна песма старије традиције

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часова годишње)

- Увођење бордунског певања са 1) унисоном завршетком, 2) са завршетком "на бас", 3) секундним завршетком.
- Увођење певања "на бас", хомофонија, бурдон и терцна кретања.
- Тонске структуре које се базирају на комбинацији дијатонике и хроматике.
- Вибрато, тремоло артикулација.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

- Способност двогласног певања у улози водећег и пратећег гласа;
- Певање на "глас" и грлени вибрато; Ђусто силабик и парландо рубато.
- Захтев – две песме старија и новија традиција.
- Певање у пару (водећи и пратећи) или у троје (водећи и два пратећа) – бурдон и терцна диафонија,
- на "бас"

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часова годишње)

- Увођење бордунске хетерофоније, старија традиција са честим паралелизмом секунди.
- Певање "на бас", новија традиција.
- Дијатоника, дијатонско хроматска комбинација, увођење у инфрапентатонску структуру.
- Гангање, квоцајући тонови.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

Стицање слушне и интонативне спремности на паралелизам секунди (стара традиција) нетемперованост. Овладавање старим традиционалним техникама у одређеној функцији.

Захтев – две песме:

једна стара традиција – хетеробурдон са свим артикулационим захтевима.
једна нова традиција на “бас” развијеније музичке форме и мелодике.

ИВРАЗРЕД

(2 часа недељно – 64 часа годишње)

- Хеторофоно певање, увођење;
- инфрапентатоника,
- назално певање, тонови блиски говору, певање на неутрални слог,
- рекапитулација свих врста извођења и артикулационих захтева.

ГОДИШЊИ ИСПИТ:

1. Рекапитулација свих врста извођења и артикулационих захтева.
2. Захтев – три песме:
  - једна песма хеторофоно певање - стара традиција
  - једна песма соло карактера: успаванка, тужбалица, “цвиљење уз овце” са карактеристичним начином извођења и коришћењем једне од типичних техника.
3. Једна песма на “бас” – новија традиција са ритмизованим или “цико” басом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУСТВО)

1. Током школовања, ученици би се поступно упознавали са:
  - разним начинима вокалних извођења у нашој музичкој традицији (једногласно певање, антифоно певање, бурдонско певање, хомофоно и терцно певање на "бас", бурдонска хетерофонија и хетерофоно певање) и при том стекли искуства и о старијој и новијој певачкој традицији наше културе;
  - различитом техником извођења (артикулацијом) (грлено певање "из гласа", "из вика", назално певање, извикавање и квцајући тонови, понирање и тонови
  - неодређене тонске висине, гангање, грлени вибрато и тремоло, певање на неутрални слог);
  - у коорелацији са наставом етномузикологије и народне игре, обрађивање календарских обредних песама у времену које одговара њиховом извођењу, као и некалендарских обредних песама и свих других вокалних садржаја са орским елементима из сеоске и из градске старе традиције;
  - техничким вежбама-вокализама, које треба да омогуће припрему вокалног органа за грлено певање и остале артикулационе захтеве традиционалног певања.
  - техничким вежбама које омогућавају интонативно савлађивање групног, заправо двогласног певања, као и стабилност одржавања интонације у бурдонском, терцном и хеторофоном певању - паралелизам секунди.

Упознавање и учење вокалних садржаја би могле да се примењују кроз:

- аутентично извођење (дословна репродукција) примера из збирки или са тонских и нотних записа етномузиколога;
- обраде, које битно не морају и не умањују локална обележја песме (наречја, акценат, обим и тонски низ мелодијског типа "гласа" двогласни или ређе, трогласни специфични традиционални модел, ритам певаних стихова и мелострофа);
- инсистирање на учењу већег броја "игара с певањем", нарочито, током прве године школовања, с обзиром на подручје рада школе;
- слушање оригиналних тонских записа наших етномузиколога ради верније репродукције вокалних карактеристика.

ТРАДИЦИОНАЛНО СВИРАЊЕ

ЦИЉЕВИ

- Савладавање техничких елемената
- Упознавање са различитим музичким формама
- Упознавање инструменталне традиције на територији Србије у функцији солистичког музицирања, као пратња играчких нумера, и у вокално инструменталном контексту.
- Овладавање особеностима извођења појединих форми
- Обогаћивање репертоара

ЗАДАЦИ

- Рад на савладавању техничких елемената
- Рад на упознавању различитих музичких формама
- Рад на овладавању способности извођења појединих форми
- Овладавање техником свирања на најтипичнијим и данас актуелним традиционалним инструментима (фрула,окарина, двојнице
- Рад на обогаћивању репертоара

I РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

1. Упознавање ученика са грађом, процесом градње и локационо-функционалним карактеристикама инструмента.
2. Вежбе дисања и произвођење артикулисаног звука на фрули.
3. Поставка руку и прстију.
4. Интонирање основних тонова звучног фонда инструмента, рад на апликатури.
5. Вежбања у свирању појединих тонова у оквиру инфрапентатонике, потребних за извођење кола тог тонског опсега.
6. Интонирање лествичног тонског низа у оквиру октаве.
7. Употреба тона “h” у оквиру C-dura – гриф
8. Употреба тона “b” у оквиру F-dura – гриф
9. Продувавање
10. Употреба тона “fis” у оквиру G-dura – гриф
11. Обрада мешовитог такта 7/8 и 9/8.
12. Употреба тона “gis” (# VII) у оквиру a-molla – гриф

Избор инструменталних нумера би био прилагођен садржају наставног програма предмета Народна игра за I разред:

- Моравско коло;
- Маказице;
- Полонка;
- Поповичанка;
- Гружанка Дивна, Дивна;
- Ђурђевка;
- Ти момо ти девојко;
- Рузмарин;
- Четворка – I;
- Четворка – II;
- Неда гривне изгубила;
- Тројанац;
- Кактанка;
- Моравац.

Из вокалне праксе:

- Играло коло под Видин;

- Хајде стамено;
- Ја посејох лан;
- Ој, девојко у коси;
- У ливади магла пала;
- Ој, Мораво;
- Рабацијска свирка;
- Свирка уз увце;
- Путничка;
- Цветуља;
- Чобанска;
- Овце чува Магдалена;
- Обрада мешовитог такта: Игра скомраха (9/8) и Катанка (7/8).

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

1. Рад на хроматском тонском низу употребом одређених грофова (у оквиру октаве).
2. Рад на хроматском тонском низу са полуотвореним рупама, као што је то у народној пракси уобичајено (у оквиру инфрапентатонике).
3. Артикулација (стакато, легато)
4. Употреба и вежбање украса: предудар, трилер, мордент. Њихова примена у одређеним композицијама.

Проширивање форме – свирање троделних и четвороделних кола (меморијски ефекат).

Заступљеност свих врста ритмова: парни, троделни, мешовити тактови.

Инсистирање на уобичајеном играчком темпу и на музичком изразу.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

1. Рад на ванлествичним тоновима постојећег звучног фонда са полуотвореним рупама.
2. Специфичне технике свирања:
  - старинско – “брундање”, “извијање” (лествично и хроматско “на дах”);
  - новије – “украсно” мелизматично

Регулисање интонације “одушком”.

Регулисање интонације рупом са унутрашње стране инструмента у случају да је има (савременије фруле).

Развијање инструменталне форме: новија кола са више самосталних одељака који чине целину (транскрипције хармоникашких кола).

Свирање у пару:

- терцна дијафонија
- хетробурдонско кретање

Развијање виртуозитета и музичког израза.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 32 часова годишње)

1. Усавршавање свих начина свирања научених током претходних година рада.
2. Профилирање артикулације, украшавања, динамике.
3. Импровизација (варирање на одређене мелодијске моделе).
4. Корелација са традиционалним певањем: “игре с певањем”; корелација са народном игром: корепетиција игара које се традиционално изводе уз фрулу.
5. Групно свирање – уз тапан, тарбук, дромбуље, тамбуру. Групно свирање: фрула, двојнице, окарина.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Специфичан програмски садржај указује на стратегијски карактер методе рада према индивидуалним могућностима ученика. Преношење информација се врши путем демонстрације наставника; свирање по слуху, како је то традиционално у народу; свирање по нотним записима.

Фрула, двојнице и окарина су традиционални, и данас актуелни, народни инструменти, па је корисно да ученици одека НАРОДНА ИГРА науче да свирају на овим инструментима.

ЕТНОЛОГИЈА

ЦИЉЕВИ

Упознавање са етнологијом као науком.

Сагледавање њеног историјата, од почетака у 19. веку, када се заснива на идејама романтизма, па све до друге половине 20. века,

Објашњавање појма *етнос*, који лежи у самом називу етнологије као науке, и дефинисање етничког идентитета као самоодређења појединца кроз поистовећивање са групом

Разумевање етничких идентитета на простору Балкана, анализа чинилаца у њиховом конструисању и њихових функција.

ЗАДАЦИ

Рад на упознавању са етнологијом као науком.

Рад на сагледавању њеног историјата, од почетака у 19. веку, када се заснива на идејама романтизма, па све до друге половине 20. века,

Рад на објашњавању појма *етнос*, који лежи у самом називу етнологије као науке, и дефинисање етничког идентитета као самоодређења појединца кроз поистовећивање са групом

Рад на разумевању етничких идентитета на простору Балкана, анализа чинилаца у њиховом конструисању и њихових функција

И Р А З Р Е Д

(2 часа недељно - 70 часова годишње)

УВОД У ЕТНОЛОГИЈУ:

- Предмет и основни задаци етнологије
- Формирање и развој етнологије
- Етнологија и сродне науке
- Формирање и развој етнолошке науке у нашој земљи
- Друштвена улога етнологије и могућност њене примене у савременом друштву.

ЕТНОГЕНЕЗА НАРОДА БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА

- Порекло нашег народа и његове традиционалне културе: становништво Балканског полуострва пре досељавања Словена, досељавање Словена и процес словенско-балканске културне симбиозе.
- Развитак традиционалне културе - оријентални, медитерански, романски и средњеевропски културни утицаји и процес диференцијације традиционалне културе.
- Етнички развитак народа Балканског полуострва - етничка имена.

СОЦИЈАЛНА КУЛТУРА - ДРУШТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА

- Село као друштвено економска заједница
- Катунска организација
- Племенска и братственичка организација

- Обичајно право
- Сродство и сроднички односи
- Брак - породица - домаћинство - задруга
- Елементи социјалне културе у савременом друштву.

ДРУШТВЕНИ ОБИЧАЈИ

- Обичаји из животног циклуса - обичаји о рођењу, брак и женидбени обичаји, погребни обичаји.
- Обичаји везани за односе међу људима - гостопримство, побратимство, односи међу суседима, свађе, клетве и др.
- Обичаји уз поједине послове - избор места и зидање станишта, обичаји уз пољске радове, уз сточарство и обичаји уз поједине занате.

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно - 70 часова годишње)

НАРОДНА РЕЛИГИЈА

1. Истраживање народне религије - извори, публикације, аутори.
2. Основне карактеристике и основни слојеви народне религије - одређење народне религије, најстарији слој, старобалкански елементи, христијанизација, исламизација и трагови народне религије у савременом друштву.
3. Религијско мишљење :
  - култ вука, медведа, змија, воде, камена, ватре, симболика крста, круга, десне и леве стране;
  - демонологија - демони, природе, судбине, болести и др.

Религијска пракса:

- религијски комплекс везан за рађање, куваду, иницијације, свадбу, смрт и погреб, време жалости, убијање старца и др.
- религијски комплекс везан за празнике: Божић, Беле покладе, Ускрс, Турђевдан, Духови, Видовдан, Ивандан, породична и сеоска слава.

НАРОДНА НОШЊА:

- Класификација и типови народне ношње.

НАРОДНА (УСМЕНА) КЊИЖЕВНОСТ

- Увод у усмену књижевност.
- Народне приповетке - бележење и класификација: басне, бајке, легенде, новеле и др.
- Народне лирске песме - карактеристике и подела: календарске, обредне, обичајне, песме о раду, религиозно-морално поучне и др.
- Пословице, загонетке и друге кратке умотворине.

НАРОДНЕ ИГРЕ

- Облици игара.
- Етнокорееолошке зоне и градске игре.
- Обредне игре: карактеристике - начин играња, драмскомимички елементи, облици, музичка пратња, место извођења, средства, време извођења.
- Преглед обредних игара у нашој земљи и њихове примене - обреди за плодност, култ предака, иницијације, обреди за здравље, заштитни обреди и настале промене.
- Историјски осврт на повезаност обичаја и обредних игара, проучавање друштвене функције одређених игара и симболика.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставним планом и програмом обухваћена су два основна истраживачка поља наше националне етнологије: етногенеза и традиционална култура.

У I години проучавају се две области: етногенеза, односно порекло народа Балканског полуострва, историјски и културни оквири у којима је наша традиционална култура настала и развијала се, и социјална култура : породични и друштвени живот, обичаји и ритуали .

Програм за II годину обухвата религију са нагласком на српској народној религији, њеном пореклу и специфичностима, религиозним обредима и ритуалима, њиховим функцијама и симболици, и три области народног стваралаштва: ношња (делови народног костима, материјали, начини украшавања, класификација), народна књижевност (појам и класификација) и народна игра (облици игара, етнокорееолошке зоне и обредне игре). Током две године ученици стичу основна знања из наше традиционалне културе која ће им омогућити даље стручно и професионално усавршавање.

Настава се, услед недостатка уџбеника, заснива се на предавањима предметног наставника. Предавања се спремају уз помоћ доступне стручне литературе из одговарајућих области и повремено се мењају и допуњавају новом стручном литературом или евентуалним новим научним сазнањима. Сем предавања предметни наставник може да користи и друга доступна наставна средства: фотографије, цртежи, етно филмови и видео записи, као и посете етнографском музеју или одговарајућим изложбама.

Избор из литературе:

Тихомир Ђорђевић, “Наш народни живот I –IV”

Душан Бандић, “Народна религија Срба”

Веселин Чајкановић, “Сабрана дела из српске религије и митологије”

Милка Јовановић, “Народна ношња у Србији у 18. веку”

Слободан Зечевић, “Српске народне игре”

ОСНОВИ КОРЕОГРАФИЈЕ

ЦИЉЕВИ

Циљ предмета је да се ученик упозна са начином и вештином процеса стварања кореографија. На часовима се ради на подстицању и развијању маштовитости и на стварању нових кореографских решења. Ученици се подстичу да на креативан начин самоиницијативно праве мала кореографска решења - етиде из којих ће се даљим усавршавањем покушати направити нове кореографије.

Искуства старијих кореографа као и њихово гледање, дискусија о њима, на који начин је појединачно свако од њих долазио до решења, представља основу за даље усавршавање сваког ученика. Подстицати на индивидуални стваралачки рад путем покрета а све кроз префињени уметнички израз. Коришћење литературе сестара М. и Д. Јанковић кроз осам њихових књига је одлична основа за даље развијање креативности код ученика, и способности да покушају да стварају самосталана кореографска дела.

Часови кореографије се базирају на креативним радионицама где ће сваки ученик на задату тему на свој начин покушати да осмисли и направи неко кореографско дело.

ЗАДАЦИ

Задатак предмета је да употпуни знања ученика са основним елементима кореографије, њихове примене, одабира етнокорееолошкох региона и других фактора који утичу на стварање кореографија.

- постављање играча у кореографији
- држање тела, и поставка тела
- прихватање основних знања и информација о игри
- прикупљање играчких елемената са терена

- избор народне ношње
- избор песама и мелодија

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ИЗБОР ТЕРЕНА
ИЗБОР МУЗИКЕ
ИЗБОР НАРОДНЕ НОШЊЕ
ИЗБОР ПЕСАМА И ГРАЂЕ

Избор терена са ког ће се обрађивати народни елемент - кораци је први корак у стварању нове кореографије. Користимо већ познате податке који су познати и до којих можемо доћи. Пре одласка на терен прво се ученици морају упознати са народом који тамо живи њиховим пореклом, њиховим верским и другим обичајима, њиховим дијалектом, песмама, поскочицама, музиком, народном ношњом, утицајима других етничких група итд.

Када одаберемо село које ћемо обрађивати треба прикупити комплетну етно грађу из те области. Ступити у контакт са људима из села који су предњачили у игри и песми, који су били добри играчи, јер преко њих можемо да се вратимо за тренутак у прошлост и да на адекватан начин усвојимо њихове игре, песме и карактер. Свакако ћемо користити сва помагала, записе, видео камере, фотоапарат и друга средства.

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

НАЧИН ПРИКУПЉАЊА ЕТНО ГРАЂЕ

Теренски рад је најадекватнији за прикупљање елемената. Када се ступи у контакт са људима са терена који смо одабрали приступа се учењу играчких елемената на стандардни начин. Кораци се разброје, меморишу, запишу или сниме, науче се песме, сниме се костим и забележи све оно што мислимо да је потребно за стварање нове кореографије.

ВРСТЕ КОРЕОГРАФИЈА

По свом начињу постављања кореографије могу бити:

- изворне
- изворне прилагођење сценском извођењу
- стилизоване
- високо стилизоване

Изворне би биле оне које се изводе директно на поселу, забави, слављу, прослави, свадби без икаквих додатака нити кореографских решења. Значи аутохтоно како постоји и како се данас изводи.

Стилизација у себи има готово све изворне елементе али је дозвољена измена и блага кореографска ресења. Силизована кореографија се снажно наслања на извор.

Облик рада може бити колективни, групни и појединачни.

Високо стилизована кореографија обухвата све врсте и начине кореографисања. Слобода покрета, идеја, солистички моменти, паровне игре и друго. Кореографу је дозвољено да маштари да не води рачуна о изворности и да прикладно направи кореографију у границама могућности извођача.

П Р А З Р Е Д

(2 часова недељно, 70 часова годишње)

ЗАКОНИТОСТ СЦЕНЕ

Постоје основни постулати којих сваки кореограф треба да се придржава:

- почетак кореографије (одакле из ког угла ће се започети)
- број играча у зависности од величине сцене

ПОПУЊЕНОСТ СЦЕНЕ

- динамика кореографије

ПОЈАМ РАМПЕ

- шта значи прелаз преко рампе
- комуникација са публиком
- сценска равнотежа
- просторно кретање и савладивање сцене
- техничка помагала

ИВРАЗРЕД

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ИГРАЧКЕ ЗОНЕ:

ПАНОНСКА ИГРАЧКА ЗОНА

ДИНАРСКА ИГРАЧКА ЗОНА

ЦЕНТРАЛНА ИГРАЧКА ЗОНА

ИСТОЧНА ИГРАЧКА ЗОНА

ЛУЖНА ИГРАЧКА ЗОНА

Часови кореографије се базирају на задатим темама. На основу великог броја задатих тема – кореографија, ученици могу вршити селекцију за прављење свог играчког материјала кога ће користити за прављење своје визије и кореографије. Кроз вежбе и минијатуре сваки ученик ради на спознавању прављења кореографија. На часовима се врши структурална анализа материјала који обрађујемо, сваког покрета, композиције, динамике, песме и народне ношње.

Циљ часова је да подстакне и развије креативност сваког ученика и да се обрати пажња – разумевање кореографског дела - анализа кореографског дела и појединачна анализа дела уметника: Десанке Ђорђевић, Драгомира Вуковића, Олге Сковран, Добривоја Путника, Боре Талевског, Милорада Лонића, Славице Михајловић, Србољуба Нинковића и др.

- Однос одабраног играчког материјала и реализација у односу на тему,
- однос песме и музике,
- инвентивност и креативност ,
- организација покрета кореографског дела,
- складност музике и игре,
- избор адекватних ношњи,
- разноликост народних ношњи,
- комуникација са гледалиштем.

Часови се осмишљавају тако да инспиришу ученике на креативност у сваком погледу. Да на завршним годинама самостално приказу своја остварења, соло или групним извођењем.

Свакако треба у завршној години омогућити теренски рад и са таквог терена изабрати и дати ученицима задатак да направе ново кореографско дело.

ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА**ЦИЉЕВИ**

Развијање разумевања основних појмова етномузикологије.

Развијање ученика да вреднује тековине традиционалне музичке културе и упознавање са основним принципима српске вокалне и инструменталне музике.

Развијање способности за анализу, разумевање, систематизацију, препознавање и вредновање како српске тако и традиционалне музике Балкана

Савладавање система транскрипције финском методом

ЗАДАЦИ

Рад на реразвијању разумевања основних појмова етномузикологије.

Рад на развијању ученика да вреднује тековине традиционалне музичке културе и упознавање са основним принципима српске вокалне и инструменталне музике.

Рад на развијању способности за анализу, разумевање, систематизацију, препознавање и вредновање како српске тако и традиционалне музике Балкана

Стицање знања о традиционалној музичкој пракси Срба на свим просторима живљења као и о народностима које живе на тлу Србије.

Рад на савладавању система транскрипције финском методом.

Ш Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часова годишње)

Развој науке у свету и код нас и открића која су утицала на бржи напредак етномузикологије. Значајни ствараоци код нас (Вук Караџић, Стеван Мокрањац), остали наши и страни сакупљачи који су радили на нашем терену и етномузиколози после Другог светског рата.

- Настанак народне песме, варијанте и разврставање.
- Календарске и некалендарске песме.
- Једногласне песме (стара и нова традиција).
- Двогласно певање (стара и нова традиција).
- Синкретизам.
- Појам стиха, мелострофа.
- Врсте облика и каденце.
- Врсте ритма.
- Лествични системи.

И В Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 64 часа годишње)

- Класификација инструмената (аерофони, кордофони, идиофони, мембранофони).
- Једноставни аерофони инструменти.
- Лабиални аерофони.
- Свирале са једноструким језичком.
- Свирале са двоструким језичком.
- Са левкастим наусником.
- Кордофони инструменти (гусле, лирица, гусла, све врсте тамбура, виолина, цитра и цимбало).
- Идиофони инструменти.
- Мемброфони инструменти.
- Народни састави и оркестри.

СОЛФЕЂО СА ТЕОРИЈОМ МУЗИКЕ

ЦИЉЕВИ

Стицање новог и координисање и систематизација усвојеног знања И перцепције и рецепције музике.

Разумевање садржаја музике и оспособљавање за опажање, извођење и тумачање музике.

Континуирани развој музикалности и музичке писмености.

Унапређивање нотног писма и разумевање нотног текста,

Повезивање савладаних поједничних области теорије музике у јединствену сазнајну целину, употребљиву да даље музичко школовање

Сагледавање теорије музике као значајне олакшице за извођачку праксу

Усавршавање на савладавању елемената за будућу анализу музичког дела

ЗАДАЦИ

Рад на унапређивању способност разумевања музичког садржаја

Рад на интерпретацији, памћењу и записивању музичког текста,
 Рад на праћењу латентне хармонија у инструктивним примерима и примерима из уметничке инструменталне и вокалне литературе Усвоје и прошире знања о нотном писму и нотном тексту

Развију способност на повезивању појединих области теорије музике
 Развију способност за истраживање музичког садржаја
 Развију способност корелације теорије музике и осталих предмета

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часа годишње)

- Мелодијске вежбе у C-dur уз примену француске солмизације почевши од трихорда па до проширене лествице уз коришћење уџбеника Љиљане Пантовић “Солфеђо кроз песму” и Зориславе Васиљевић “Солфеђо ритам”.
- Ритмичке вежбе почевши од целе ноте па до шеснаестина у метричком бројању четвртине.
- Читање нота у виолинском кључу у распону од три октаве (мало f до e из треће октаве).
- Особине тона
- Врсте такта и метрика
- Предзнаци
- Појам целог полустепена
- Лествице (dur и moll, појам тетракорда)
- Квинтни кругови (вежбе са свим лествицама-веза са предзнацима).

П Р А З Р Е Д

(2 часа недељно – 70 часа годишње)

МЕЛОДИКА:

- a-moll лествица француском солмизацијом (сви типови лествица)
- C-dur лествица у бас кључу
- Рад са оба кључа у молским лествицама.

РИТМИКА:

- Вежбе у ритмовима 6/8; 5/8; 7/8; 8/8
- Припреме за ове вежбе су ритмичка вежбања из претходне године са осмином као јединицом бројања
- читање нота у бас кључу од великог C до малог G
- читање нота у оба кључа.

ТЕОРИЈА МУЗИКЕ:

- Интервали (појам, подела и изградња)
- Обртаји интервала (појам и изградња)
- Акорди (трозвук, четворозвук, петозвук-појам и настанак)
- Врсте квинтакорада и обртаји (појам и изградња само навише)
- Врсте четворозвука (изградња само навише).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм се остварује комбинованим методама, и очекује се да се након прве године, ученици описмене у виолинском кључу кроз мелодијске вежбе у обиму октаве, при чему би се остварио тонални центар основне дурске лествице. Кроз читање нота у истом кључу, проширује се писменост кроз две и по октаве у оба изговора. Ритам је усмерен на сложеније форме, а ритмичке комбинације усмерене на осећај ритма неопходног за праћење наставе играчких предмета.

У обе године учења настава се базира на описмењавању ученика у оба кључа и практичном упознавању са сва три типа moll-a, као на спознаји основне музичке теорије, која директно омогућава лакше сналажење у даљем музичком образовању.

ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ

Програми за предмете МАТЕМАТИКА, ХЕМИЈА и ГЕОГРАФИЈА налазе се у „Просветном гласнику”, број 6/90 и 4/91 године.

**МУЗИЧКИ УМЕТНИЦИ
НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ
ЗА МУЗИЧКУ ШКОЛУ**

ОБРАЗОВАНИ ПРОФИЛИ У ЧЕТВОРОГОДИШЊЕМ ОБРАЗОВАЊУ

1. Музички извођач – класичне музике
2. Музички извођач – дџез музике
3. Музички сарадник – теоретичар
4. Музички сарадник – етномузиколог
5. Музички извођач – црквене музике
6. Музички извођач – ране музика
7. Дизајнер звука

**НАСТАВНИ ПЛАНОВИ
ОДСЕК ВОКАЛАНО-ИНСТРУМЕНТАЛИ**

Образовни профил: МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО									
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.					
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ							
		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В						
1.	Главни предмет (инструмент или соло певање)	3		105				3		105				3		105				3		99				12		414			
2.	Солфеђо	2		70				2		70				2		70				2		66				8		276			
3.	Теорија музике	1		35																						1		35			
4.	Музички инструменти	1		35																						1		35			
5.	Хармонија							3		105				2		70				2		66				7		241			
6.	Контрапункт													2		70				2		66				4		136			
7.	Историја музике са упознавањем музичке литературе							1		35				3		105				2		66				6		206			
8.	Музички облици							1		35				1		35				2		66				4		136			
9.	Етномузикологија													1		35				1		33				2		68			
10.	Национална историја музике																			1		33				1		33			
11.	Камерна музика	1		35				1		35				2		70				2		66				6		206			
12.	Оркестар-хор	2		70				2		70				2		70				2		66				8		276			
13.	Читање с листа	1		35				1		35				1		35				1		33				4		138			
14.	Упоредни клавир	1		35				1		35				1		35				1		33				4		138			
15.	Корепетиција за клавиристе и оргуљаше	1		35				1		35				1		35				1		33				4		138			
Укупно Б:		13		455				16		560				21		735				22		726				72		2476			
Укупно на годишњем нивоу:		455					560					735					726					2476									

ЏЕЗ ОДСЕК

Образовни профил: МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ – ЏЕЗ МУЗИКА

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО									
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.					
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ							
		Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В						
1.	Главни предмет (инструмент или соло певање)	3		105				3		105				3		105				3		99				12		414			
2.	Солфеђо	2		70				2		70				2		70				2		66				8		276			
3.	Теорија музике	1		35																					1		35				
4.	Музички инструменти	1		35																					1		35				
5.	Хармонија							3		105				2		70				2		66				7		241			
6.	Контрапункт													2		70				2		66				4		136			
7.	Историја музике са упознавањем музичке литературе							1		35				3		105				2		66				6		276			
8.	Музички облици							1		35				1		35				2		66				4		276			
9.	Ударачки инструменти													1		35				1		33				2		68			
10.	Национална историја музике																			1		33				1		33			
11.	Упоредни клавир	1		35				1		35				1		35				1		33				4		138			
12.	Мали ансамбли	2		70				2		70				2		70				2		66				8		276			
13.	Биг бенд													2		70				2		66				4		136			
14.	Развијање слуха	2		70				2		70															4		140				
15.	Аранжирање													2		70				2		66				4		136			
16.	Историја џез музике	1		35				1		35				1		35				1		33				4		136			
Укупно Б:		13		420				14		525				19		700				23		594				70		2239			
Укупно на годишњем нивоу:		420					525					700					594					2239									

ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ ОДСЕК

Образовни профил: МУЗИЧКИ САРАДНИК-ЕТНОМУЗИКОЛОГ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ		
		Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	Т	В	
1.	Главни предмет (традиционално свирање или традиционално певање)	3		105		3		105		3		105		3		99		12		414						
2.	Солфеђо	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
3.	Теорија музике	1		35														1		35						
4.	Музички инструменти	1		35														1		35						
5.	Хармонија					3		105		2		70		2		66		7		241						
6.	Контрапункт									2		70		2		66		4		136						
7.	Историја музике са упознавањем музичке литературе					1		35		3		105		2		66		6		276						
8.	Музички облици					1		35		1		35		2		66		4		136						
9.	Национална историја музике													1		33		1		33						
10.	Упоредни клавир	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138						
11.	Народни анасмбли									2		70		2		66		4		136						
12.	Хор	2		70		2		70									4		140							
13.	Народна игра	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
14.	Етномузикологија	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138						
15.	Етнологија	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138						
16.	Аудиовизуелна техника													1		33	32	1		33		32				
Укупно Б:		14		420		17		524		20		700		22		726	32	73		2370		32				
Укупно на годишњем нивоу:		420					524					700					726									

ОДСЕК ЗА ЦРКВЕНУ МУЗИКУ

Образовни профил: МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ ЦРКВЕНЕ МУЗИКЕ

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД				ДРУГИ РАЗРЕД				ТРЕЋИ РАЗРЕД				ЧЕТВРТИ РАЗРЕД				УКУПНО					
		Разредно часовна настава		Настава у блоку год.	Разредно часовна настава		Настава у блоку год.	Разредно часовна настава		Настава у блоку год.	Разредно часовна настава		Настава у блоку год.	Разредно часовна настава		Настава у блоку год.	Разредно часовна настава		Настава у блоку год.				
		НЕДЕЉНО			ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО			ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО			ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ	
		Т	В		Т	В		Т	В		Т	В		Т	В		Т	В		Т	В	Т	В
1.	Црквено појање са типиком -главни предмет	3		105		3		105		3		105		3		99		12		414			
2.	Солфеђо	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276			
3.	Теорија музике	1		35														1		35			
4.	Музички инструменти	1		35														1		35			
5.	Хармонија					3		105		2		70		2		66		7		241			
6.	Контрапункт									2		70		2		66		4		136			
7.	Историја музике са упознавањем музичке литературе					1		35		3		105		2		66		6		276			
8.	Музички облици					1		35		1		35		2		66		4		136			
9.	Етномузикологија									1		35		1		33		2		68			
10.	Национална историја музике													1		33		1		33			
11.	Упоредни клавир	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138			
12.	Хор	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276			
13.	Стари завет	1		35														1		35			
14.	Нови завет					2		70										2		70			
15.	Црквенословенски језик	2		70														2		70			
16.	Литургија									1		35		2		66		3		101			
17.	Историја хришћанства	2		70		2		70										4		140			
18.	Свирање хорских партитура					1		35		1		35						2		70			
19.	Дириговање									2		70		2		66		4		136			
Укупно Б:		15		520		18		630		21		735		22		731		76		2686			
Укупно на годишњем нивоу:		520				630				735				731				2686					

ОДСЕК ЗА РАНУ МУЗИКУ (ИЗБОРНИ ОДСЕК)

Образовни профил: МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ – РАНА МУЗИКА

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ		
		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В	
1.	Главни предмет (инструмент или певање)	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
2.	Увод у рану музику	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138						
3.	Свирање у ансамблу	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
4.	Генерал бас									1		35		1		33		2		68						
5.	Историја игре и костима									1		35		1		33		2		68						
6.	Солфеђо	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
7.	Теорија музике	1		35														1		35						
8.	Музички инструменти	1		35														1		35						
9.	Хармонија					3		105		2		70		2		66		7		241						
10.	Контрапункт									2		70		2		66		4		136						
11.	Историја музике са упознавањем музичке литературе					1		35		3		105		2		66		6		276						
12.	Музички облици					1		35		1		35		2		66		4		136						
13.	Национална историја музике													1		33		1		33						
14.	Упоредни клавир	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138						
Укупно Б:		10		420		13		420		18		630		19		631		60		2101						
Укупно на годишњем нивоу:		420					420					630					631					2101				

Услов за похађање изборног одсека је школовање на једном од осталих одсека музичке школе

ОДСЕК ЗА МУЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ И СНИМАЊЕ ЗВУКА

Образовни профил: ДИЗАЈНЕР ЗВУКА

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)	ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.
	НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ		
	Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В	
1.	Технологија звучно-музичког процеса МИДИ	2		70		2		70		2		70						6		210					
2.	Технологија звучно-музичког процеса савремена МИДИ композиција и продукција													3		99		3		99					
3.	Солфеђо	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276					
4.	Теорија музике	1		35														1		35					
5.	Музички инструменти	1		35														1		35					
6.	Хармонија					3		105		2		70		2		66		7		241					
7.	Контрапункт									2		70		2		66		4		136					
8.	Историја музике са упознавањем музичке литературе					1		35		3		105		2		66		6		206					
9.	Музички облици					1		35		1		35		2		66		4		136					
10.	Национална историја музике													1		33		1		33					
11.	Упоредни клавир	1		35		1		35		1		35		1		33		4		138					
12.	Технологија звучно-музичког процеса АУДИО	2		70		2		70		2		70						6		210					
13.	Основе дизајнирања звука за медије									1		35		1		33		2		68					
14.	Савремена хармонија са импровизацијом и оркестрацијом									1		35		2		66		3		101					
15.	Основе пројектовања електро акустичне композиције													1		33		1		33					
16.	Аудио техника					2		70		2		70		2		66		6		206					
17.	Основи акустике					2		70										2		70					
18.	Свирање хорских партитура									1		35		1		33		2		68					
19.	Хор	2		70		2		70		2		70						6		210					
Укупно Б:		11		385		18		630		22		770		22		726		73		2511					
Укупно на годишњем нивоу:		385				630				770				726				2511							

ОДСЕК ТЕОРЕТСКИ

Образовни профил: МУЗИЧКИ САРАДНИК-ТЕОРЕТИЧАР

Б. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ (теорија, вежбе, практична настава)		ПРВИ РАЗРЕД					ДРУГИ РАЗРЕД					ТРЕЋИ РАЗРЕД					ЧЕТВРТИ РАЗРЕД					УКУПНО				
		Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.	Разредно часовна настава				Настава у блоку год.
		НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ			НЕДЕЉНО		ГОДИШЊЕ		
		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В		Т	В	Т	В	
1.	Главни предмет Солфеђо	3		105		3		105		3		105		3		99		12		414						
2.	Теорија музике	1		35														1		35						
3.	Музички инструменти	1		35														1		35						
4.	Хармонија					3		105		2		70		2		66		7		241						
5.	Контрапункт									2		70		2		66		4		136						
6.	Историја музике са упознавањем музичке литературе					1		35		3		105		2		66		6		276						
7.	Музички облици					1		35		1		35		2		66		4		136						
8.	Етномузикологија									1		35		1		33		2		68						
9.	Национална историја музике													1		33		1		33						
10.	Клавир	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
11.	Хор	2		70		2		70		2		70		2		66		8		276						
12.	Свирање хорских партитура					1		35		1		35						2		70						
13.	Дириговање									2		70		2		66		4		136						
14.	Аудио-визуелна техника														1	33	32	1		65	32					
15.	Увод у компоновање													2		66		2		66						
Укупно Б:		9		315		14		455		19		665		21		726	32	63		2161	32					
Укупно на годишњем нивоу:		315			455			665			726			2161												

ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ

ПРЕДМЕТ		I РАЗРЕД		II РАЗРЕД		III РАЗРЕД		IV РАЗРЕД		Укупно
		нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	нед.	год.	
1.	Математика	3	105	3	105	-	-	-	-	210
2.	Хемија	2	70	-	-	-	-	-	-	70
3.	Географија	-	-	2	70	-	-	-	-	70
4.	Инструмент (дувачки,ударалјке, контрабас, цитра,цимбало, традиционално певање и свирање, мандолина)	2	70	2	70	2	70	2	66	276
5.	Соло певање	2	70	2	70	2	70	2	66	276
6.	Развијање слуха	2	70	2	70	-	-	-	-	140
7.	Дириговање	-	-	-	-	2	70	2	66	136
8.	Увод у компоновање	-	-	-	-	-	-	2	66	66
9.	Аудио визуелна техника	-	-	-	-	-	-	1	33	33

ОБАВЕЗНЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

	I РАЗРЕД	II РАЗРЕД	III РАЗРЕД	IV РАЗРЕД	Напомена
Додатни рад	30 - 70	30 - 70	30 - 70	30 - 64	часова
Интерни часови*	2	2	2	2	год.
Јавни часови*	1	1	1	1	
Концерти	1	1	1	1	

Напомена : *Најмањи број наступа

ФАКУЛТАТИВНЕ ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана
Такмичења*	1	1	1	1
Семинари	до 7 ненаставних дана	до 7 ненаставних дана	до 7 ненаставних дана	до 7 ненаставних дана
Кампови	до 15 ненаставних дана	до 15 ненаставних дана	до 15 ненаставних дана	до 15 ненаставних дана
Остале активности	до 3 ненаставних дана	до 3 ненаставних дана	до 3 ненаставних дана	до 3 ненаставних дана

Напомена : *Републичко такмичење, Међународна такмичења...

2. ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА

ОДСЕЦИ:

- ВОКАЛНО – ИНСТРУМЕНТАЛНИ
- ЦЕЗ
- ТЕОРЕТСКИ
- ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ
- РАНА МУЗИКА
- ЦРКВЕНА МУЗИКА
- МУЗИЧКА ПРОДУКЦИЈА И СНИМАЊЕ ЗВУКА

ОБРАЗОВАНИ ПРОФИЛИ:

- МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ- КЛАСИЧНЕ МУЗИКЕ
- МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ - ЦЕЗ МУЗИКЕ
- МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ - РАНЕ МУЗИКЕ
- МУЗИЧКИ ИЗВОЂАЧ - ЦРКВЕНЕ МУЗИКЕ
- МУЗИЧКИ САРАДНИК - ТЕОРЕТИЧАР
- МУЗИЧКИ САРАДНИК – ЕТНОМУЗИКОЛОГ
- ДИЗАЈНЕР ЗВУКА

ВОКАЛНО-ИНСТРУМЕНТАЛНИ ОДСЕК

Главни предмет је ИНСТРУМЕНТ (виолина, виола, виолончело, контрабас, флаута, обоа, кларинет, саксофон, фагот, хорна, труба, тромбон, туба, ударалке, харфа, клавир, оргуље, хармоника, гитара, тамбура, мандолина, цимбало, цитра) или СОЛО ПЕВАЊЕ

ЦЕЗ ОДСЕК

Главни предмет је ИНСТРУМЕНТ (гитара, контрабас, виолина, бас гитара, клавир, клавијатуре и синтисајзер, саксофон и кларинет, труба, тромбон, цез бубњеви) или ЦЕЗ ПЕВАЊЕ

ОДСЕК ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ

Главни предмет је ТРАДИЦИОНАЛНО СРПСКО ПЕВАЊЕ или СВИРАЊЕ

ОДСЕК ЦРКВЕНА МУЗИКА

Главни предмет је ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ СА ТИПИКОМ

ОДСЕК РАНЕ МУЗИКЕ (изборни одсек)

Главни предмет је ИНСТРУМЕНТ (Гудачки инструменти, лаута, ренесансна харфа, чембало, оргуље, дувачки инструменти) или РАНО ПЕВАЊЕ

Изборни одсек за рану музика мора да се изучава у исто време са неким другим обавезним одсеком у средњој музичкој школи.

ОДСЕК МУЗИЧКА ПРОДУКЦИЈА И СНИМАЊЕ ЗВУКА

Главни предмет је ТЕХНОЛОГИЈА ЗВУЧНО-МУЗИЧКОГ ПРОЦЕСА, MIDI

ТЕОРЕТСКИ ОДСЕК

Главни предмет је СОЛФЕЂО

ИСПИТИ

У музичким школама полагају се следећи испити:

1. пријемни
2. годишњи
3. разредни
4. поправни
5. матурски

ПРИЈЕМНИ ИСПИТ

Пријемни испит полаже се пре уписа у први разред средње музичке школе и могу му приступити кандидати који имају завршену основну музичку школу и кандидати који немају завршену основну музичку школу ако претходно положе испит за проверу нивоа знања, завршног разреда основног музичког образовања.

Кандидати који нису завршили редовно основно школовање, а завршили су ОМШ могу да се упишу у СМШ где похађају наставу стручних предмета.

Школе могу вршити проверу психофизичких предуслова за бављење музиком.

Пријемни испит полаже се у јунском испитном року.

Садржај пријемног испита:

Вокално-инструментални одсек, Цез одсек, Одсек ране музике - испит се полаже из два дела:

1. инструмент-соло певање;
2. солфеђо са теоријом (усмени испит).

Теоретски одсек, Етномузиколошки одсек*, Музичка продукција и снимање звука, Црквена музика испит се полаже из три дела:

1. Усмени испит из солфеђа;
2. Писмени испит, солфеђо - диктат;
3. Писмени испит - тест из теорије музике.

* Ученици који уписују етномузиколошки одсек полагају још и српско-традиционално певање или свирање.

Годишњи испит се полаже на крају наставног периода текуће школске године.

Разредни испит се полаже по правилима које прописује Закон о средњој школи.

Поправни испит се полаже по правилима које прописује Закон о средњој школи.

Матурски испит у средњој музичкој школи ученици полагају:

За образовне профиле: Извођач класичне музике, Извођач цез музике, Извођач ране музике, МАТУРСКИ ИСПИТ се, поред писменог задатка из српског језика-матерњег језика, састоји и из испита из главног предмета.

За образовни профил музички сарадник – етномузиколог, МАТУРСКИ ИСПИТ се састоји поред писменог задатка из српског језика-матерњег језика, испита из главног предмета и из писменог рада из ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈЕ.

За образовни профил Извођач црквене музике испит се састоји поред писменог задатка из српског језика-матерњег језика и из предмета ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ СА ТИПИКОМ

За образовни профил Дизајнер звука, испит се састоји поред писменог задатка из српског језика-матерњег језика и из предмета ТЕХНОЛОГИЈА ЗВУЧНО-МУЗИЧКОГ ПРОЦЕСА – САВРЕМЕНА MIDI КОМПОЗИЦИЈА И ПРОДУКЦИЈА.

За образовни профил Музички сарадник МАТУРСКИ ИСПИТ се, поред писменог задатка из српског језика-матерњег језика, састоји из писменог и усменог испита за предмете Хармонија и Солфеђо.

Наставничко веће може ослободити полагања дела годишњег испита или испита у целости, ученике који су освојили награде на домаћим и међународним такмичењима из главног предмета, у обиму који је адекватан изведеном програму на такмичењима. За ученике се може организовати годишњи испит у форми солистичког концерта.

Годишњи испит, за ученике којима је одобрено убрзано напредовање, полаже се у два испитна рока, јануарском, испит разреда у који су уписани текуће школске године а испите за наредни разред у јунском или августовском испитном року.

ГОДИШЊИ ИСПИТИ СЕ ОБАВЉАЈУ ИЗ СЛЕДЕЋИХ ПРЕДМЕТА:

ВОКАЛНО ИНСТРУМЕНТАЛНИ ОДСЕК

I разред: Главни предмет, Теорија музике
II разред: Главни предмет, Камерна музика, Солфеђо, Упоредни клавир
III разред: Главни предмет, Камерна музика
IV разред: Солфеђо, Хармонија

ЦЕЗ ОДСЕК

I разред: Главни предмет, Цез теорија
II разред: Главни предмет, Солфеђо, Упоредни клавир, Цез теорија
III разред: Главни предмет, Аранжирање
IV разред: Солфеђо, Хармонија, Аранжирање

ОДСЕК ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ

I разред: Главни предмет, Народне игре, Етномузикологија, Солфеђо
II разред: Главни предмет, Народне игре, Етномузикологија, Солфеђо, упоредни клавир
III разред: Главни предмет, Народне игре, Етномузикологија, Солфеђо, Хармонија
IV разред: Народне игре, Етномузикологија, Солфеђо, Хармонија,

ЦРКВЕНА МУЗИКА

I разред: Главни предмет, Теорија музике
II разред: Главни предмет, Солфеђо, Упоредни клавир,
III разред: Главни предмет, Литургија, Дириговање
IV разред: Солфеђо, Хармонија, Дириговање, Историја хришћанства

РАНА МУЗИКА (изборни одсек)

I разред: Главни предмет
II разред: Главни предмет
III разред: Главни предмет

ТЕОРЕТСКИ ОДСЕК

- I разред: Солфеђо, Теорија музике
II разред: Солфеђо, Клавир
III разред: Солфеђо, Хармонија, Контрапункт, Дириговање
IV разред: Контрапункт, Дириговање, Клавир

МУЗИЧКА ПРОДУКЦИЈА И СНИМАЊЕ ЗВУКА

- I РАЗРЕД: Солфеђо, Теорија музике
II разред: Солфеђо, Упоредни клавир
III разред: Солфеђо, Главни предмет, Технологија звучно-музичког процеса- AUDIO
IV разред: Солфеђо, Хармонија

ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ

У средњој музичкој школи настава је индивидуална, групна и разредна. Час траје 45 минута

ПОДЕЛА ОДЕЉЕЊА НА ГРУПЕ ПО ОДСЕЦИМА

ВОКАЛНО-ИНСТРУМЕНТАЛНИ ОДСЕК

- А) индивидуална настава: Главни предмет, Упоредни клавир
Б) У групама од 2 ученика: Читање с листа, Корепетиција – за клавиристе и оргуљаше.
В) У групама од 3 ученика: Камерна музика
Г) У групама од 8 ученика: Солфеђо, Теорија музике, Хармонија, Музички облици, Контрапункт,
Д) У групама од 15 ученика: Историја музике са упознавањем музичке литературе, Национална историја музике, Етномузикологија, Музички инструменти
Ђ) У групама до 60 ученика: Оркестар/ Хор

ЏЕЗ ОДСЕК

- А) Индивидуална настава: Главни предмет, Упоредни клавир
Б) У групама од 3 до 12 ученика; Мали ансамбли
В) у групама од 8 ученика: Солфеђо, Теорија, Контрапункт, Џез теорија, Хамонија, Музички облици, Развијање слуха, Аранжирање
Г) У групама од 15 ученика: Џез историја, Историја музике са упознавањем музичке литературе, Музички инструменти, Национална историја музике

ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ ОДСЕК

- А) Индивидуална настава: Главни предмет, упоредни клавир
Б) У групама од 3 до 6 ученика: Народни ансамбли, Народна игра
В) У групама од 8 ученика: Солфеђо, Теорија музике, Хармонија, Контрапункт, Етномузикологија, Етнологија, Музички облици,
Г) У групама од 15 ученика: Историја музике са упознавањем музичке литературе, Музички инструменти, Национална историја музике
Д) у групама до 60 ученика: ХОР

ЦРКВЕНА МУЗИКА

- А) Индивидуална настава: Упоредни клавир
- Б) у групама од 2 ученика: Свирање партитура
- В) У групама до 8 ученика: Солфеђо, Теорија музике, Хармонија, Музички облици, Дириговање, Стари завет, Нови завет, Црквено словенски језик, Литургика,
- Д) У групама до 15 ученика: Историја музике са упознавањем музичке литературе , Контрапункт, Музички инструменти, Етномузикологија, Историја хришћанства
- Ђ) у групама до 60 ученика: ХОР

РАНА МУЗИКА (изборни одсек)

- А) Индивидуална настава. Главни предмет, Генералбас
- Б) Групе од 8 ученика: Увод у рану музику, Историја игре и костима
- В) У групама од 3 ученика: Свирање у ансамблу

МУЗИЧКА ПРОДУКЦИЈА И СНИМАЊЕ ЗВУКА

- А) Индивидуална настава: Упоредни клавир
- Б) у групама до 8 ученика: Главни предмет, Технологија звучно-музичког процеса-AUDIO, Технологија звучно-музичког процеса- савремена MIDI композиција и продукција, Солфеђо, Теорија музике, Основи дизајнирања звука за медије, Савремена хармонија са импровизацијом и оркестрацијом, Основи пројектовања електроакустичке композиције, Аудио техника, Хармонија, Музички облици, Контрапункт.
- В) у групама до 15 ученика: Историја музике са упознавањем музичке литературе, Национална историја м узике, Музички инструменти, Основи акустике, Читање партитура с основама дириговања

ТЕОРЕТСКИ ОДСЕК

- А) Индивидуална настава: Клавир
- Б) у групама од 2 ученика: Свирање хорских партитура
- В) У групама до 8 ученика: Солфеђо, Теорија музике, Хармонија, Музички облици, Контрапункт, Дириговање, Увод у компоновање
- Д) У групама до 15 ученика: Историја музике са упознавањем музичке литературе , Музички инструменти, Етномузикологија, Национална историја музике
- Ђ) у групама до 60 ученика: ХОР

МУЗИЧКИ УМЕТНИЦИ

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ

Б.СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

ЗАЈЕДНИЧКИ ПРЕДМЕТИ ЗА СВЕ ОДСЕКЕ МУЗИЧКЕ ШКОЛЕ

ТЕОРИЈА МУЗИКЕ

ЦИЉЕВИ

Унапређивање нотног писма и разумевање нотног текста,

Повезивање савладаних поједначних области теорије музике у јединствену сазнајну целину, употребљиву да даље музичко школовање
Сагледавање теорије музике као значајне олакшице за извођачку праксу
Усавршавање на савладавању елемената за будућу анализу музичког дела.

ЗАДАЦИ

Усвоје и прошире знања о нотном писму и нотном тексту
Развију способност на повезивању појединих области теорије музике
Развију способност за истраживање музичког садржаја
Развију способност корелације теорије музике и осталих предмета

I РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

НОТНО ПИСМО: ноте и паузе различитог трајања; линијски систем и помоћнице; кључеви; предзнаци; именовање тонова.

ТОНСКИ СИСТЕМ И ЊЕГОВА ОКТАВНА ПОДЕЛА: читање и писање тонова у различитим кључевима и у разним октавама.

РИТАМ И МЕТРИКА: основне и неправилне ритмичке поделе; сабирање и продужавање ритмичких вредности; груписање краћих вредности у оквиру ритмичке јединице и ритмичких јединица у тактове; разлози и врсте метричке поделе музичког тока; прости, сложени и мешовити тактови; нормални поредак нагласака и његови поремећаји (синкопа, ритмички, мелодијски и мотивски нагласак, вештачки акценти); променљива метрика; полиритмија и полиметрија; аметричан музички ток.

ИНТЕРВАЛИ: полустепен и цели степен, дијатонски и хроматски; величине и врсте интервала; полустепенска мера интервала и њихов енхармонизам; обртаји интервала; мелодијски и хармонски интервали; консонанца и дисонанца.

ЛЕСТВИЦЕ: врсте тетрахорада; дијатонске дурске и молске лествице; квинтни круг; модуси; лествице специфичне грађе - пентатонска, целостепена, умањена, оријентално-фолклорне лествице; хроматска лествица; лествични интервали.

АКОРДИ: појам и врсте акорада, њихови облици- основни и обртаји; лествични акорди и њихова многостраност; акорди у новијој музици - терцни вишезвуци, акорди с додатим дисонанцама, квартни акорди, кластери.

ТОНАЛИТЕТ: појам и структурална основа тоналитета, његово мелодијско и хармонско испољавање; каденца; сродност тоналитета; начини промене тоналитета

Динамика; темпо; артикулација; орнаментика; помоћни знаци и скраћенице; разни изрази.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Ваља увек имати на уму да је т е о р и ј а музике, у ствари, у највећој мери п р а к т и ч а н предмет и да пре свега као такав има свој смисао и вредност, чинећи основу за изучавање других, сложенијих музичко-теоријских дисциплина, за солфеђо, и за свакојако практично музицирање. Зато и настава овог предмета треба да се тек у нужној мери бави начелним тумачењима и систематизацијом у чему ученике треба превасходно упутити на уџбенике да далеко највећу пажњу посвети практичним вежбама, усменим и писменим (увек и са ослоном на реалан звук), кроз које ће се поуздано овладати пре свега интервалима, лествицама и акордима, али такође и свим елементима музичке писмености, неопходним за сваког школованог музичара. Темелно и потпуно рашчишћавање појмова већ на овом ступњу школовања веома је важно за даљи рад на многим предметима, како у даљем току средње музичке школе, тако и на студијама. Исто тако треба инсистирати да се ученици навикну на правилно, прецизно и прегледно писање нотног текста било ко је врсте, као увек

читког музичког „рукописа“; ово нарочито кроз домаће задатке, који се по природи предмета и већ наглашеној потреби његовог практичног савладавања намећу као нужни у великом броју. Ипак, и усмено вежбање на часу је сасвим неопходно, при чему ваља настојати и на брзини одговора, јер само брз одговор одражава стварно и поуздано знање, када се ради о питањима ове врсте.

Ваља напоменути да је, с обзиром на донета предзнања ученика из основне музичке школе, могуће и пожељно, ради чвршће везе са живом музичком праксом да се поједине области, у програму појединачно разложене (ритмика, метрика, интервали, лествице, акорди), приказују и практикују у узајамном прожимању, а не превише одвојено, што носи опасност одлажења у апстракцију. Из истог разлога врло је битно да се све разматране појаве приказују и кроз практичне примере из музичке литературе (укључујући народну музику), а нарочито оне познатије што олакшава и добро разумевање и трајно памћење одређених појмова.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Писмени испит: Тест из теорије

Усмени испит:

а) Три питања из пређеног градива;

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

ЦИЉЕВИ

Теоријско овладавање функцијом појединачног инструмента
Развој практичне употребе инструмента у оркестру, соло и камерној музици
Усвајање нотације кључева и траспозиције појединих инструмената
Усавршавање анализе партитура и појединих инструменталних деоница

ЗАДАЦИ

- Проширивање знања о музичкој литератури
- Развијању способности на препознавању инструмената по звуку и изгледу
- Рад на анализи партитура и инструменталних деоница
- Развијање способности да пореде групе инструмената и њихове улоге у оркестру

I РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Основни појмови о звуку - дефиниција, особине, аликвотни низ, природно и темперовано штимовање, камерни тон, рефлексција, резонанца.

Подела музичких инструмената. Општа начела стварања звука на појединим њиховим врстама.

Гудачки инструменти - грађа, извођачка техника, историјат, литература.

Трзани жичани инструменти - харфа, гитара, историјске и фолклорне варијанте.

Клавир и чембало - грађа, извођачка техника, литература. Историјске варијанте.

Дрвени дувачки инструменти. Сродност и разлике. Транспозиција.

Лимени дувачки инструменти. Заједничка својства технике и звука. Вентилни механизми и њихово дејство. Историјски развој.

Дувачки инструменти са мехом. Грађа, функционисање, историјат и литература оргуља.

Хармоника и остали инструменти овог рода.

Људски глас. Разлике између вокалног и инструменталног медија.

Ударалке. Основне звучне разлике зависно од материјала и начина производње звука. Улога и нотација.

Електрични музички инструменти. Синтетички звук. Инструментални ансамбли. Главне врсте камерних састава и оркестара, њихова звучна својства, могућности и литература . Уобичајена поставка инструмената у оркестру и поредак у партитури. Упоредно сагледавање инструментаријума - општа звучна својства појединих врста и група инструмената, тонски распони, значај и уобичајене улоге, историјски ток развоја.

Програму одговара важећи уџбеник „Музички инструменти" Дејана Деспића, издавач Завод за уџбенике и наставна средства Бе- оград - Нови Сад и „Нота" Књажевац, (I издање 1989).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Тежиште у приказивању инструмената треба ставити на главне представнике своје врсте и оне који у савременој пракси имају најистакнутију улогу и најзначајнију литературу (виолина, виолончело, харфа, клавир, флаута, обоа, кларинет, фагот, хорна, труба, тромбон, оргуље, тимпани); остале приказати превасходно у поређењу с њима, као варијанте.

Безусловно треба insistирати на препознавању инструмената - та по звуку и по изгледу, кроз што већи број добро одабраних музичких примера из најпознатије литературе, као и слика (цртежа) инструмената, а према могућностима и кроз приказ најважнијих инструмената уживо, или видео снимком. Посета јавним часовима у школи, као и евентуалним концертима, посебно оркестарским, такође треба да помогне успешније усвајање градива.

Проблеме нотације, кључева, транспозиција, као и упознавање специфичних извођачких упутстава и термина, треба обрадити (и) кроз писмене вежбе, евентуално домаће задатке, а такође анали- зом партитура и појединих инструменталних деоница у литератури.

ХАРМОНИЈА

ЦИЉЕВИ

Развој улоге хармоније у музици
Развој основних елемената хармоније
Упознавање строгог и слободог хармонског става
Упознавање ванакордских тонова
Развој акордских веза
Развој промене тоналитета
Развој на препознавању и анализи различитих хармонских стилова.

ЗАДАЦИ

Развој улоге хармоније у музици
Развој основних елемената хармоније
Развој способности рада у слободном хармонском ставу
Рад на употреби ванакордских тонова
Рад на савладавању акордских веза
Рад на савладавању промене тоналитета (дијатонска, хроматска модулација, енхармонска модулација)
Рад на препознавању и анализи различитих хармонских стилова.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

УПОЗНАВАЊЕ МАТЕРИЈЕ И СВРХЕ ПРЕДМЕТА. СТРОГИ ХАРМОНСКИ СТАВ

Појам и улога хармоније, као обликотворног, изражајног, колористичког и стилског чиниоца у музици. Строги и слободни хармонски став. Кратко обнављање појмова о акордима и њихово препознавање у слободној фактури. Општи појмови о ванакордским тоновима кроз анализу једноставних примера. Обим, подела и улога гласова у строгом хармонском (хорском) четворогласу.

ТРОЗВУЦИ ГЛАВНИХ СТУПЊЕВА

Постављање квинтакорада главних ступњева (у дуру и хармонском молу) у четворогласни хармонски став. Везивање - писмено и на клавиру - квинтакорада главних ступњева. Квинтно сродство и суседни однос. Строга, слободна и полуслободна веза. Забрањена кретања и критични тонови. Промена слога и положаја. Обнављање и утврђивање градива

ТОНАЛИТЕТ И ФУНКЦИЈЕ

Појам тоналитета и његово испољавање кроз однос главних трозвука. Каденца. Свирање и препознавање основних каденцирајућих обрта из сва три почетна положаја. Улога и примена каденцирајућег квартсектакорда. Тонична, субдоминантна и доминант- на функција - њихови главни представници (T, S и D) и заменици (VI, III, II и VII ступањ). Терцна сродност акорада. Усмени хармонски диктат: препознавање акордских функција, главних и споредних трозвука.

СПОРЕДНИ ТРОЗВУЦИ

Квинтакорд VI ступња; варљива каденца (и на клавиру). Квинтакорд II ступња. Квинтакорди III и VII ступња. Привидни доминантни однос акорада; секвенце: V-I/VI-II...I-IV/VII-III...I-V/VI-III. у дуру и молу (и на клавиру). Обнављање и утврђивање градива.

ОБРТАЈИ КВИНТАКОРАДА

Сектакорди главних трозвука. Сектакорди споредних трозвука. Свирање секвенце са сектакордима: V6-I/IV6-VII/. Квартсектакорди -обртајни, задржични, скретнични и пролазни. Свирање потпуне аутентичне и проширене каденце са каденцирајућим квартсектакордом.

Обнављање и утврђивање градива.

ХАРМОНИЗАЦИЈА МОЛДУРА, ПРИРОДНОГ И МЕЛОДИЈСКОГ МОЛА

ЧЕТВОРОЗВУЦИ

Главни четворозвуци. Доминантни септакорд и његови обртаји. Септакорд II ступња и обртаји; акорд са додатом секстом. Свирање проширене каденце са употребом квинтсектакорда II ступња. Септакорд VII ступња и обртаји.

ВАНАКОРДСКИ ТОНОВИ

Задржица (једнострука). Пролазница (једнострука). Скретница (једнострука). Претходница. Слободни (ускочни) и напуште- ни (искочни) ванакордски тонови; тешка пролазница и скретница, пролазна и скретнична задржица. Фигурирани хармонски став. Обнављање и утврђивање градива. Обавезно радити по један писмени задатак у полугодишту.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СПОРЕДНИ ЧЕТВОРОЗВУЦИ

Фигуративна („случајна“) и секвентна појава споредних четворозвука (I, IV, III и VI ступња). Секвенца привидних доминантних односа са применом четворозвука (једног или оба) у моделу.

ПЕТОЗВУЦИ

Доминантни нонакорд, његови обртаји и разрешења.

СЛОЖЕНИЈЕ И ХРОМАТСКЕ ПОЈАВЕ ВАНАКОРДСКИХ ТОНОВА

Двоструке и троструке задржице, скретнице и пролазнице. Скретнично окружење акордског тона (4-2-3, 2-4-3 и сл.). Хроматски ванакордски тонови. Појам алтерације, реалтерације, унакрснице, отворене и скривене хроматике.

НАЈВАЖНИЈИ АЛТЕРОВАНИ АКОРДИ КЛАСИЧНЕ ХАРМОНИЈЕ

Тонално стабилне и тонално лабилне алтерације, њихова улога у формирању алтерованих акорада. Алтеровани акорди дијатонског и хроматског типа - структуралне разлике. Принцип вантоналних акорада. Доминантна доминанта (DD), доминанта за субдоминанту (DS) и њихови заменици. Наполитански секстакорд (N). Прекомерна доминанта (⁺D). Доминантна доминанта као тврдо умањени Четворозвук (⁻DD) и њен заменик као двоструко умањени

ВИДОВИ ПРОМЕНЕ ТОНАЛИТЕТА

Мутација, тонално иступање, тонални скок, модулација. Врсте модулација и њихов значај у музичким облицима. Непосредна и посредна модулација.

ДИЈАТОНСКА МОДУЛАЦИЈА

Средства дијатонске модулације и начини извођења. Обнављање многостраности трозвука. Модулационе групе (непосредна модулација). Модулација преко посредног тоналитета (четврта група). Свирање на клавиру непосредних дијатонских модулација.

ОСТАЛИ АЛТЕРОВАНИ АКОРДИ

Вантоналне доминанте и њихови заменици за II, VI и III ступањ. Доминанта наполитанског акорда (DN). Могуће алтерације у оквиру акорада доминанте, субдоминанте и VII ступња. Свирање каденца са применом алтерованих акорада (DD, N). Свирање хроматских секвенца са моделима D2-T6 (хроматика у басу) и DD7-D7 (ланац доминантних септакорада). Преглед класичног фонда алтерованих акорада.

ПЕДАЛ

Појам и видови педала (орглпункта), првенствено аналитички. Типичан хармонски ток на завршном педалу тонице (миксолидијско иступање T-DS-S-D-T, и његове варијанте. Обавезно радити по један писмени задатак у полугодишту.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ Писмени испит:

- а) хармонизација задатог сопрана;
- б) хармонизација обележеног баса.

Усмени испит:

- а) два питања из пређеног градива;
- б) свирање на клавиру једне непосредне дијатонске модулације и једноставнијег генералбаса.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ХРОМАТСКА МОДУЛАЦИЈА

Појам и средства хроматске модулације. Хроматска модулација помоћу назначења акорада (дијатонског и хроматског типа). Модулација помоћу промене склопа акорада. Модулација помоћу хроматске и привидне терцне сродности. Модулација помоћу елиптичних веза. Свирање једноставнијих хроматских модулација.

ЕНХАРМОНСКА МОДУЛАЦИЈА

Појам и средства енхармонске модулације. Енхармонска замена и енхармонско назначење. Енхармонско назначење умање- ног четворозвука. Енхармонско назначење доминантног четворозвука (енхармонизам мале септимае). Енхармонско назначење тврдо умањеног

четворозвука. Енхармонско преназначење прекомерног трозвука. Свирање једноставнијих енхармонских модулација (помоћу умањеног и доминантног четворозвука).

ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА ХАРМОНСКИХ СТИЛОВА

Примери из литературе за основна обележја и средства хармоније у стилу барока (Ј. С. Бах, Хендл), класике (Хајдн, Моцарт, Бетовен), раног романтизма (Шуберт, Шуман, Шопен), зрелог романтизма (Лист, Брамс) и националних школа (Григ, Мусоргски, Ст. Мокрањац). Основне информације и примери за хармонске поступке у импресионизму (Дебиси), код класика XX века (Прокофјев, Стравински, Барток, Шенберг, Хиндемит) и код југословенских композитора (Христић, Славенски).

Обавезно радити по једном писмени задатак у полугодишту.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Писмени испит:

- а) хармонизација задатог сопрана;
- б) хармонизација обележеног баса.

Усмени испит:

- а) три питања из целокупног пређеног градива хармоније;
- б) свирање једне модулације на клавиру.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Изучавање овог предмета омогућава да ученик и усвоји основне законитости и логику хармонског језика, развије хармонски слух, а не само да се оспособи да коректно (или шаблонски) ради хармонске задатке.

Настава хармоније не сме да се ограничи само на теоријско упознавање ученика са садржајима програма, већ од почетка треба настојати да се ученик оспособи да свесно анализира хармонски став. При том је веома важно да свака теоријска поставка буде оживљена звуком и примерима из литературе; свака новообрађена акордска веза треба да буде одсвирана више пута и пажљиво одслушана. Ради тога су у програму заступљени и (усмени) хармонски диктати, тако да се препознавањем функција и карактеристичних веза ученик од почетка навикава да чује хармонију. У току израде задатака ученик не треба да користи клавиру, али кад је задатак урађен треба га свакако одсвирати, како би резултат могао бити проверен слухом. Пожељно је да ученици отпевају задатак који је урађен на табли, јер се тако, поред звучног доживљаја хармонског тока и провере мелодијске линије сваког гласа, добија и аутентичан ефекат (боја), с обзиром да се ради о замишљеном хорском ставу.

У вези с израдом задатака ваља водити рачуна да се на задатом басу формира музикална сопранска линија и обратно - при хармонизацији сопрана добра линија баса. Тежиште треба, наравно, ставити на хармонизацију сопрана, јер ту ученик може највише да покаже колико је овладао логиком хармонског изражавања. Због тога је већ у II разреду уведена и методска јединица Ванакордски тонови (у једноставнијим видовима), јер је њихова употреба не само значајна него и неопходна у изради иоле развијеног и добро осмишљеног задатка. Из истог разлога се и изван број „случајних“ квартсекстаколада обрађује раније. Остало градиво из ових области остварује се у III разреду.

У току рада постепено треба прећи и на решавање необележеног баса, пошто његова израда пружа ученику веће могућности, али захтева и више самоиницијативе, као и темељније познавање материје. Најбоље је да после сваке савладане јединице (преко обележеног баса и хармонизације сопрана) ученици израде и неколико необележених басова, примењујући стечена знања (већ почев од сакстаколада главних ступњева!). Све израђене задатке треба и анализирати.

Осим свирања каденца, секвенца, дијатонски и (једноставнијих) хроматских и енхармонских модулација, предвиђено је и свирање генералбаса (испитни програм на крају III разреда). Ове вежбе треба започети већ у II разреду, после обраде свих квинтакорада. Постепено

овладавање одговарајућим хармонским везама на клавиру допринеће потпунијем усвајању градива уопште. Разуме се да наставник врши избор најпогоднијих задатака; уз то, пожељно је задавати и краће, једноставније сопране за директно хармонизовање на клавиру.

У градиву III разреда се после градива из дијатоники (које се надовезује на претходну годину) предвиђа у редоследу и постепено увођење хроматских елемената - најпре у виду хроматских фигуративних тонова, а одмах затим и најважнијих класичних алтерованих акорада - ради приближавања реалној хармонској пракси класичара и обогаћења хармонског фонда за израду задатака још увек у оквиру једног тоналитета. Тек потом следи и могућност промене тоналитета, а за њом се проширује даље акордски фонд осталим алтерованим - у оквиру тога и вантоналним - акордима. Хроматска модулација се надовезује у IV разреду. Међутим, могуће је већ у III разреду указати на примену наполитанског акорда у тој врсти модулације, јер се та примена процедурално не разликује од начина дијатонског модулирања (презначање акорда). Педал (на крају III разреда) треба обрадити преваходно на примерима из литературе, а мањи број задатака посветити неким типичним решењима са тоничним педалом на завршетку.

Пошто се енхармонском модулацијом заокружују садржаји класичне хрмоније, требало би остатак часова организовати тако да се обнављање градива одвија упоредо са наставним јединицама из области „Преглед развоја хармонских стилова” - како се континуитет у практичном раду не би прекидао. Сам преглед хармонских стилова треба дати сажето и у најважнијим потезима, са истицањем најкарактеристичнијих обележја и средстава, јер се по новој концепцији изучавања хармоније на ФМУ тај предмет (током три године) обрађује управо као својеврстан преглед хармонских стилова, надовезујући се на (претпостављено) познавање средстава и технике традиционалне хармоније, стечено у средњој школи. Стилски карактеристични примери треба безусловно да буду приказани и звучно, а не само визуелно и аналитички.

У сваком разреду су предвиђена по два писмена задатка, односно по један у сваком полугодишту, у трајању од два школска часа.

КОНТРАПУНКТ

ЦИЉЕВИ

- Сагледавање историјског развоја контрапункта
- Оспособљавање за усавршавањем рада на вокалном контрапункту
- Оспособљавање за усавршавањем рада на инструменталном контрапункту
- Упознавање са барокном инструменталном полифонијом

ЗАДАЦИ

- Развијање способности за сагледавањем историјског развоја контрапункта
- Развијање способности рада на вокалном контрапункту
- Развијање способности разликовања врста имитације
- Развијање способности рада на инструменталном контрапункту
- Изучавање тоналног плана фуге
- Развијање способности рада на барокној инструменталној полифонији

III РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ОСНОВИ ВОКАЛНОГ КОНТРАПУНКТА

Историјски развој контрапункта. Модуси - врсте и карактеристике. Контрапунктска мелодија. Кантус фирмус.

ДВОГЛАСНИ КОНТРАПУНКТ ВОКАЛНОГ СТИЛА

Дисонанце и консонанце у двогласу. Каденце двогласног става. Мешовити контрапункт (флоридус) - обликовање мелодије у флоридусу и њене ритмичко-метричке особености; третман дисонанце у флоридусу. Слободан двогласни став. Комплементарни ритам.

ИМИТАЦИЈА

Појам и врсте имитације. Интервал имитације. Преображај одговора у имитацији - инверзија, аугментација, диминуција, ре троградни одговор.

ТРЕТМАН ТЕКСТА У ВОКАЛНОМ КОНТРАПУНКТУ

Израда двогласног полифоног става са текстом.

ТРОГЛАСНИ ПОЛИФОНИ СТАВ

Карактеристике трогласног става. Сазвучја и каденце у трогласу. Флоридус у трогласу. Примена дисонанце (консонантна кварта, паразитска дисонанца). Трогласни став са два флоридуса на кантус фирмус. Имитациони трогласни став, са текстом.

ВОКАЛНИ ПОЛИФОНИ ОБЛИЦИ

Канон (појам и врсте). Техника израде канона; израда једноставнијих примера. Мотет - аналитички, а практично по један одсек мотета на дати текст, у двогласу и у трогласу.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Писмени испит: израда једног одсека трогласног мотета на дати текст.

Усмени испит:

- а) два питања из пређеног градива;
- б) анализа једног мотета - у основним потезима.

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ОСНОВИ ИНСТРУМЕНТАЛНОГ КОНТРАПУНКТА

Стилско-историјске разлике између вокалног (строгог) и инструменталног (слободног) стила полифоније. Мелодика, ритмика и метрика инструменталног контрапункта. Хармонска основа и стил барокне полифоније. Третман дисонанце у барокној полифонији. Израда стилске мелодије барокно-полифоног типа, различитих ритмичких профила.

ДВОГЛАСНИ ИНСТРУМЕНТАЛНИ ПОЛИФОНИ СТАВ

Представљање хармонске основе двозвучима. Израда слободног двогласног става. Врста имитације у барокној полифонији - аналитички и практично (у октави, у квинти, у тоналној инверзији). Канон - врсте и технике; практична израда у октави. Обртајни контрапункт - практично у октави, остали информативно; смисао и примена обртајног контрапункта. Секвенца у контрапунктским облицима - аналитички и практично.

ИНВЕНЦИЈА

Облик и тонални план инвенције. Двогласна инвенција - практично једна до две целе инвенције. Трогласна инвенција - аналитички.

ВИШЕГЛАСНИ ИНСТРУМЕНТАЛНИ СТАВ

Хармонске, мелодијске и ритмичке карактеристике вишегласног полифоног става. Практична израда трогласног става, без примене имитације. Троструки обртајни контрапункт - аналитички.

ФУГА

Облик и тонални план фуге. Одговор - реалан, тоналан, модулирајући. Контрасубјект - све и практично. Експозиција фуге - практично, трогласна. Проширена експозиција и контраекспозиција. Међуставови у фуги. Спроводни и завршни део фуге. Стрета и орглпункт (педал). Фуга са две или више тема (типови фуге - без улажења у појединости). Примена фуге. Фугато (аналитички).

ОБЛИЦИ БАРОКНЕ ИНСТРУМЕНТАЛНЕ ПОЛИФОНИЈЕ - ИНФОРМАТИВНО

Прелудијум, корална предигра, токата, фантазија, ричеркар.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Писмени испит: израда експозиције трогласне фуге на задату тему, са тоналним одговором, без великог међустава;

Усмени испит:

а) два питања из пређеног градива;

б) анализа једноставније трогласне или четворогласне фуге Ј. С. Баха.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Да би се карактер ренесансне полифоније приближио ученицима, неопходно је на почетку (уз методску јединицу „основи вокалног контрапункта“) користити звучне илустрације - преслушати одломак мисе и бар један мотет Палестрине. Преслушавање одговарајуће литературе ваља спроводити и касније, нарочито приликом обраде третмана текста, вишегласног става и вокалних полифоних облика (мотет). Истом циљу допринеће и певање задатака израђених на часу, што је необично важно и за развој полифоног слуха.

Барокна полифонија је ученицима ближа, с обзиром да је слушају и свирају од почетка свога музичког образовања. Ипак, и овде ће звучне илустрације допринети бољем увиду у стилске особености барокне музике и пружити поузданију основу за практичан рад, а и за аналитичко сагледавање.

Обрада градива барокне полифоније захтева доста еластичности. И овде практичан рад започиње од израде другог гласа на задати (својеврстан) кантус фирмус, за чиме следи самостално писање двогласа, потом и трогласа - преко задатог хармонског плана и хармонског ритма, са задатим почецима гласова или без њих, па све до израде одговарајућих полифоних облика.

Обрада полифоних секвенцаи захтева посебну пажњу и континуирану праксу, паралелно са савладавањем осталог градива, јер секвенце у полифонији чине важно „везивно ткиво“, чија добра израда значајно утиче на квалитет целине. Посебну пажњу ваља посветити доброј изради модулирајућих секвенца, најпре према задатом моделу, а потом по сопственом, са датим тоналним циљем типичних усмерења. Нужно је радити и двогласне и трогласне секвенце.

У оба разреда треба предвидети израду по једног писменог задатка у сваком полугодишту, у трајању од два школска часа.

ИСТОРИЈА МУЗИКЕ СА УПОЗНАВАЊЕМ МУЗИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

ЦИЉЕВИ

Оспособљавање на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Подстицање корелације са осталим музичким предметима

Усавршавање способности за класификацију периода музичке историје

Развој на стваралаштву истакнутих композитора сваке епохе

Развој и усавршавање на познавању музичке литературе

ЗАДАЦИ

Рад на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Рад на подстицању корелацији са осталим музичким предметима

Унапређивање способности за класификацију периода музичке историје

Унапређивање знања о стваралаштву истакнутих композитора сваке епохе

Рад на унапређивању познавања музичке литературе

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

МУЗИЧКА КУЛТУРА ПРЕТКЛАСНОГ ДРУШТВА И СТАРОГ ВЕКА

Музичка култура првобитне заједнице и народа Истока.

Музика Старе Грчке и Рима.

Звучне илустрације: примери из фолклора, примери грчких химни, нотни примери музике народа на ниском развојном ступњу, инсерти музике народа Истока и Старе Грчке.

МУЗИЧКА КУЛТУРА СРЕДЊЕГ ВЕКА

Грегоријански корал. Византијска музика. Вишегласје од IX до XIV века, Световна средњовековна музика. Средњовековна теориа и нотација.

Звучне и нотне илустрације: типични примери једногласне духовне и световне музике средњег века, први облици вишегласја.

МУЗИКА РЕНЕСАНСЕ

Стилске карактеристике ренесансе, Ars nova у Француској и Италији, Ренесанса у фламанским земљама. Протестантски корал. Француска музика зреле ренесансе. Римска школа. Палестрина, Ласо. Венецијанска школа. Енглески вирциналисти.

Звучне и нотне илустрације: избор из духовних и световних композиција стваралаца Ars nova и представника франко-фламманске школе, избор из стваралаштва Палестрине и Ласа, вокална и вокално-инструментална музика XVI века. Музика вирциналиста.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

БАРОК

Стилске карактеристике барока. Настанак опере. Фирентинска камерата. Монтеверди. Опера у Венецији и Напуљу. Француска лирска трагедија и Лили. Немачка и енглеска опера XVII века. Духовна музика барока. Инструментална музика XVII и XVIII века: Фрескобалди, Букстехуде, Корели, Вивалди.

Врхунски представници барока: Ј. С. Бах и Г. Ф. Хендл (аналитички приказ свих жанрова и етапе ових стваралаца).

На прелазу између барока и класике: Тартини, Купрен, Д. Скарлати.

Дела за слушање: избор из стваралаштва Монтевердија, италијанских и француских оперских мајстора. Избор из дела Фрескобалдија, Букстехудеа, Корелија и Вивалдија.

Бах: избор из вокално-инструменталног стваралаштва - „Пасија по Матеју", Миса ха-мол, световне и духовне кантате, избор из музике за чембало: Француске, Енглеске свите, „Добро темперовани клавир" и др. Избор из камерног и оркестарског стваралаштва. Један виолински концерт (по избору), један концерт за чембало (по избору). Бранденбуршки концерти, оркестарске свите (ха-мол, Де-дур). Оргуљска дела.

Хендл: избор нумера из ораторијума, ораторијум „Месија", Кончерта гроса ор. 3 и ор. 6, оргуљски концерти (избор), свите „Музика на води", „Музика за ватромет", избор из оперског стваралаштва.

Избор из музике Тартинија, Купрена и Скарлатија (сонате).

ПРЕТКЛАСИКА И КЛАСИКА

Стилске карактеристике преткласике. Опера серија XVIII века у Италији, Француској - Ж. Ф. Рамо. Опера буфо и опера комик, балад опера и зингшил. Перголези, Гретри. Глукова реформа опере.

Манхајмска, бечка и берлинска школа.

Стилске карактеристике класике. Музичка класика: Ј. Хајдн, В. А. Моцарт, Л. В. Бетовен (аналитички приказ свих кључних жанрова ових стваралаца).

Дела за слушање: избор из оперског стварања (Перголези, Глук: „Орфеј и Еуридика", „Алчеста"), избор из дела манхајмских мајстора и Бахових синова.

Хајдн: избор из симфонија, са акцентом на последње, „Лондонске", избор из камерног стваралаштва, избор из концерата (Ес-дур за трубу), један виолински, један клавирски, избор из клавирских соната, најзначајнији делови из ораторијума „Стварање света" или „Годишња доба".

Моцарт: избор појединих одломака из опере „Фигарова женидба", „Дон Ђовани", „Чаробна фрула" (видео снимци), избор симфонија: Ес-дур, ге-мол, Це-дур, избор из клавирских соната, из камерног стварања, Серенада. Дивертименто „Мала ноћна музика", избор из концерата за разне инструменте, Реквијем (одломци).

Бетовен: пресек кроз свих девет симфонија, пресек кроз клавирске сонате из сва три стваралачка периода, одабрани квартети из сва три стваралачка периода, једна виолинска соната („Пролећна", „Кројцерова"), избор из концертног стварања, пресек кроз клавирске концерте, Виолински концерт Де-дур, Миса солемис (одломци).

РОМАНТИЗАМ I

Стилске карактеристике романтизма. Рани романтизам: Шуберт, Менделсон, Шуман, Шопен (или по жанровима: клавирска музика раних романтичара, соло песма, инструментални концерт и развој симфоније).

Дела за слушање: избор из најзначајнијих дела раноромантичне музике за клавир (Шуберта, Менделсона, Шумана, Шопена), соло песме (Шуберта и Шумана), концерата (Менделсона, Вебера, Шопена, Шумана), симфоније (Шуберт, Шуман, Менделсон, детаљна анализа Шубертове „Недовршене" симфоније).

Програмска музика. Берлиоз, Лист.

Дела за слушање: Берлиоз, детаљна анализа „Фантастичне симфоније", Лист, соната ха-мол, Концерт за клавир и оркестар Ес-дур, симфонијске поеме (избор), избор из клавирске музике, пресек кроз све три свеске „Године ходочашћа", рапсодије и др.

Раноромантична опера у Италији, Француској и Немачкој. Дела за слушање: избор из дела Росинија (нумере и сцене из „Севилског берберина"), Белинија („Норма") и Доницетија, Мајербера и Вебера („Чаробни стрелац").

Вагнер, Верди, веристи, француска опера у другој половини XIX века.

Дела за слушање: избор сцена и пресек музичких драма од „Холанђанина луталице" до „Парсифала". Верди: одабране сцене и нумере из опера: „Набуко", „Риголето", „Трубадур", „Травијата", „Аида", „Отело", „Фалстаф". Реквијем (одломци). Избор из опера Пучинија („Тоска", „Мадам Батерфлај"), Гуноа („Фауст"), Бизеа („Кармен", сцене и нумере).

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

РОМАНТИЗАМ II

Немачка инструментална музика друге половине XIX века: Брамс, Брукнер, Малер, Штраус, француска инструментална музика друге половине XIX века - Франк.

Дела за слушање: избор из клавирског стварања Брамса, избор из симфонија (I-IV), избор из концерата и камерног стварања. Брукнер - избор из симфонија, Те Реиш. Малер: једна симфонија по избору, један циклус соло песама. Штраус: избор из симфонијских поема, „Саломе", игра велова, „Кавалер с ружом". Франк: симфонија де-мол, Прелудијум, корал и fuga, соната за виолину и клавир А-дур (детална анализа).

Националне школе у XIX веку.

Руска национална школа. Глинка, Петорица и Чајковски.

Чешка национална школа - Сметана, Дворжак.

Шпанска, норвешка и финска музика - Де Фаља, Григ, Сибелијус.

Дела за слушање: Глинка, фрагменти из опере „Иван Сусањин", „Руслан и Лјудмила". Бородин - одабране сцене и арије из опере „Кнез Игор", „Богатирска" симфонија, „Из средње Азије". Мусоргски: сцене из опере „Борис Годунов", „Слике са изложбе", избор соло песама. Римски-Корсаков: сцене и арије из познатих опера, „Шехерезада". Чајковски: избор из симфонијског стваралаштва (IV, V и VI симфонија) и из осталих оркестарских дела, избор из концерата, избор сцена из опера „Евгеније Оњегин", „Пикова дама", избор из музике за балете („Лабудово језеро" и др.), избор из камерног и клавирског стварања („Годишња доба").

Сметана: избор одломака из опере „Продана невеста", избор из циклуса симфонијских поема „Моја домовина". Дворжак: симфонија „Из новог света", Словенске игре, Концерт за виолончело.

Избор из дела Де Фаље, Грига и Сибелијуса.

ИМПРЕСИОНИЗАМ

Дебиси, Равел, Скрјабин.

Дела за слушање: избор из клавирског, камерног, вокалног и оркестарског стваралаштва Дебисија, фрагменти из опере „Пелеас и Мелисанда". Равел: избор из клавирског, вокалног и камерног стваралаштва, Шпанска рапсодија, „Циганин", „Болеро", један клавирски концерт. Скрјабин: избор из клавирске и симфонијске музике.

СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ МУЗИКЕ XX ВЕКА

Експресионизам, извори и главни представници: Шенберг, Берг и Веберн.

Националне школе у музици XX века. Стравински, Барток, Јаначек.

Неокласицизам у европској музици XX века. Шесторица у Француској. Хиндемит, Прокофјев, Шостакович.

Стилска стремљења у музици друге половине XX века (од 1945. до данас).

Дела за слушање: избор из различитих, репрезентативних жанрова Шенберга, Берга и Веберна. Стравински: одломци из балета „Петрушка", „Посвећење пролећа". Барток: Музика за ударалке, жичане инструменте и челесту, Концерт за оркестар, избор из гудачких квартета, Алегро барбаро, за клавир. Сати: избор из дела за клавир. Прокофјев: Класична

симфонија, „Ромео и Јулија“ (одломци), избор из клавирске музике, концерата и симфонија.
Шостакович: избор из симфонијске, камерне и клавирске музике.
Штокхаузен, Булез, Месијен, избор из стваралаштва.
(Савремена дела, ако је то могуће, слушати у живом извођењу, на фестивалима ове врсте музике).

НАЧИН ОСВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставна грађа систематизована је по историјско-стилским целинама у циљу стицања што ширег општемузичког образовања ученика као и повезивања овог предмета са осталим стручним (музички облици, хармонија, контрапункт) као и шире стручним предметима (историја књижевности, историја, историја уметности). Свака већа јединица из градива мора бити пропраћена звучним, тј. Слушним примерима, док највећи ствараоци морају бити и слушно и аналитички обрађени. У ту сврху треба увек бирати најпопуларнија дела, деца доступна и једноставна за памћење. Неопходно је што више ученике ангажовати приликом слушања музике, користећи партитуре, ноте, ликовне или филмске, видео прилоге. Изучавајући најзначајније појаве и ствараоце ученици треба да се служе свом расположивом литературом: Ј. Андрејс: Хисторија музике I, II и III, Роксанда Пејовић: Историја музике I, II, Соња Маринковић: Историја музике, Б. Радовић: Мала историја музике, па, самим тим метода рада не треба да буде искључиво вербална и наративна, већ дијалогска, на основу прочитаног а и слушаног. Такође је пожељно да се користе различити тестови, за одређене стваралачке области или ликове, за упоређивање различитих области, стилова или жанрова. Овим предметом потребно је развити љубав према музици, интересовање за посету концерата, активно слушање музике преко различитих средстава. За поједине области могуће је урадити семинарске радове, читати их јавно и тиме развијати процес мишљења, повезивања, закључивања и развијати елементе писмености и изражавања.

МУЗИЧКИ ОБЛИЦИ

ЦИЉЕВИ

Упознавање елемената музичких облика
Упознавање форми музичких облика
Усавршавање способности за анализом форми музичких облика

ЗАДАЦИ

Рад на способности разликовања елемената музичких облика
Развијање способности самосталне анализе соло песме, ронда, варијација, свите, сонате, концерта
Рад на анализи облика вокално-инструменталних форми

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ЕЛЕМЕНТИ МУЗИЧКОГ ОБЛИКА

Реченица и период правилне конструкције. Структурални и тематски елементи реченице и периода - двотакт, мотив и рад са мотивом; фигура и пасаж. Одступање од правилне грађе реченице и периода. Низ и ланац реченица.

ОБЛИК ПЕСМЕ

Дводелна песма (типови а b и а а b а). Троделна песма (типови а b а и а b c). Сложена троделна песма.

ПРИМЕНА ОБЛИКА ПЕСМЕ

Мали инструментални комади, менует, скерцо, марш, стилизоване игре.

АНАЛИЗА ОДГОВАРАЈУЋИХ ДЕЛА ИЗ МУЗИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

РОНДО

Преткласични и класични I, II и III врсте.

ВАРИЈАЦИЈЕ

Орнаменталне, карактерне, контрапунктске (чакона и пасакаља).

СВИТА

Барокна свита, новија свита (у главним цртама).

СОНАТА

Историјски развој сонате (у основним цртама) - барокна соната, Скарлатијев сонатни облик.

Класичан сонатни став - у једноставним, мање-више правилним примерима.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

СОНАТНИ РОНДО

СОНАТНИ ЦИКЛУС КЛАСИЧАРА

Поредак и број ставова, међусобни контрасти, типични облици појединих ставова у циклусу.

СЛОЖЕНИЈИ ОБЛИЦИ СОНАТНОГ СТАВА ПОСЛЕ КЛАСИЦИЗМА. Могућа одступања од правилног облика

РАЗВОЈ СОНАТНОГ ЦИКЛУСА У РОМАНТИЗМУ, почев од Бетовенових каснијих опуса

ПРИМЕНА СОНАТНОГ ЦИКЛУСА У КАМЕРНИМ И ОРКЕСТАРСКИМ КОМПОЗИЦИЈАМА

ОБЛИК КОНЦЕРТА и његов историјски развој

ОСТАЛИ ИНСТРУМЕНТАЛНИ ОБЛИЦИ

Увертира, слободни облици (фантазија, рапсодија, балада и сл.); програмска музика - симфонијска поема.

ВОКАЛНИ И МУЗИЧКО-СЦЕНСКИ ОБЛИЦИ

Специфичности вокалних облика; однос текста и музике (у главним цртама). Соло песма.

Хорска песма: мадригал, новија хор-ска песма, облик руковети у нашој музици. Речитатив и арија.

Опера и музичка драма. Балет (у основним цртама). Ораторијум, кантата, пасија.

Миса и реквијем, литургија и опело. Обнављање и утврђивање градива.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Да би ученици усвојили одређене појмове и схватили њихову узајамну повезаност, да би им се олакшао приступ у анализи мањих и већих целина, као и сложенијих облика, неопходно је обратити пажњу на редослед и флексибилност у излагању градива појединих методских јединица.

Полазак од реченице и периода, као елемента музичког облика, а тек потом изучавање њихових структуралних односно тематских елемената - двотакта и мотива, предлаже се зато што су ученицима реченица и период најближе и најлакше обухватне формалне целине, познате било кроз свирање музичке литературе, или кроз рад на хармонији, чији се задаци

углавном и постављају као реченице и периодичне целине, почев од учења каденце и полукаденце. Пожељно је, међутим, да се посебна пажња посвети управо микроструктури облика, јер њено темељно разумевање и аналитичко упознавање има пресудан значај за даље успешно сналажење и у сложенијим формалним целинама. У првој години учења предмета за то је остављено довољно времена.

Највише часова је предвиђено за добро савладавање облика песме и сонате, као кључних, које чине основу многих музичких дела различитих жанрова, назива и намена. Разуме се да и аналитички рад, из тих разлога, треба да се на тим облицима највише задржи. У вези с анализом - не само ових облика - посебно ваља нагласити потребу звучног приказа сваког анализираног примера, а никако не само његове визуелне, апстрактне анализе.

Приликом обраде појединих методских јединица биће потребно да се ученицима објасне и неки појмове из области контрапункта (нпр. Кантус фирмус у вези са пасакаљом, имитација и ин-верзија код жиге у свити, фугато код барокне сонате и сл.), може пре но што су они обрађени на часовима предмета контрапункт. Такво повезивање, као и оно са обликотворним чиниоцима хармоније (каденце, секвенце, тонални односи и преокрети итд.), управо треба да увек указује на тесну узајамну повезаност и интеракцију трију музичких „дисциплина“ које су методски раздвојене у склопу музичког школовања.

ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

ЦИЉЕВИ

Упознавање ученика са развојем етномузикологије

Развијање способности за правилном употребом тремина фолклор, музички фолклор, етномузикологија

Развијање способности за разликовање звучних карактеристика воклане, инструманталне и вокално-инструманталне традиционалне музике

Развијање способности за разликовање и уочавање карактеристика српске традиционалне музике као и карактеристике музике осталих Балканских народа

ЗАДАЦИ

Рад на упознавању ученика са развојем етномузикологије

Рад на развијању способности за правилном употребом тремина фолклор, музички фолклор, етномузикологија

Рад на развијању способности за разликовање звучних карактеристика воклане, инструманталне и вокално-инструманталне традиционалне музике

Упознавање са публикованом и дискографском архивом

Рад на развијању способности за разликовање и уочавање карактеристика српске традиционалне музике као и карактеристике музике осталих Балканских народа

Рад на анализи записа српске традиционалне музике

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

УВОД

Етномузикологија као наука о музичком фолклору - развој у свету и код нас, први фонограф, центсистем; институције где се проучава народна музика; публикације, дискографија, архиви.

ФОЛКЛОР

Појам, дефиниција. Сродне науке - фолклористика, етноло-гија. Музички фолклор - подела према акустичким изворима: во-кална, вокално-инструментална и инструментална музика. Остале научне дисциплине: органологија, етнокореологија.

ВОКАЛНА МУЗИКА

Народна песма - појам, настанак, варијанте. Класификације народних песама по разним критеријумима - намена, књижевне врсте, календар. Синкретизам као важна особеност вокалне традиције. Појам „глас" у српском народном певању и црквеном појању. Вокална традиција у Србији: једноглас, вишеглас. Старије сеоско двогласно певање. Новије сеоско двогласно певање.

ИНСТРУМЕНТАЛНА МУЗИКА

Народни инструмент као човекова „продужена рука". Општа класификација народних музичких инструмената. Аерофони инструменти.

ЛИТЕРАТУРА И ПОМАГАЛА

Д. Големовић: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Д. Девећ: Етномузикологија, скрипте I - III, Београд 1977. Низ етномузиколошких радова о разним проблемима из ет-номузикологије

Дискографија наше народне музике, аудио и видео материјал из исте области

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Усмени испит са три питања из пређеног градива

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

Народно певање у Црној Гори. Народно певање у Хрватској. Народно певање у Босни и Херцеговини. Народно певање у Македонији.

Народно певање на Балкану - Бугарска, Грчка, Албанија. Градска фолклорна музика. Новокомпонована народна музика.

Народни музички инструменти: идиофони, мамбранофони и кордофони.

Инструментални ансамбли.

Вокално-инструментална традиција: певање уз гусле. Анализа мелопоеетских облика - стих, облик, каденце, ритам, тонски низови.

ЛИТЕРАТУРА И ПОМАГАЛА

Д. Големовић: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Д. Девећ: Етномузикологија, скрипта I - III, Београд 1977. Низ музичкофолклорних монографија и етномузиколошких радова о разним проблемима из области етномузикологије

Дискографија наше народне музике и музике балканских народа, аудио и видео материјал из исте области

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Усмени испит са два питања из пређеног градива и једном мелопоеетском анализом народне песме.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм, обухваћен наведеним областима, формулисан је кроз јасно дефинисане наставне јединице које се обрађују у складу са датим фондом часова. Водећи рачуна о структури градива из етномузикологије, која у многоме за ученике представља потпуно нови предмет, важно је максимално приближити материју ученицима.

Припрема обухвата читав спектар активности – од детаљног проучавања литературе (старијих издања, али и нових публикација), избора адекватне дискографије, израде

powerpoint презентације. Посебно је важно обучити ученике да разликују традиционалну музику од осталих видова употребе традиционалне музике у данашње време.

НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА МУЗИКЕ

ЦИЉЕВИ

Оспособљавање на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Подстицање на корелацији са осталим музичким предметима

Сагледавање стваралаштва истакнутих композитора сваке епохе

Усавршавање познавању музичке литературе

ЗАДАЦИ

Рад на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Унапређивање рада на корелацији са осталим музичким предметима

Унапређивање сазнања стваралаштва истакнутих композитора сваке епохе

Унапређивање познавања музичке литературе

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ИЗВОРИ И КОРЕНИ СРПСКЕ МУЗИКЕ

Почеци музике код Словена. Српска средњовековна музика, световна и духовна. Турски период (XV - XVIII век).

ПОЧЕЦИ ГРАЂАНСКЕ МУЗИКЕ - XVIII ВЕК

РОМАНТИЗАМ У СРПСКИМ ЗЕМЉАМА

Музика у Милошевој Србији. Претходници Корнелија Станковића.

Корнелије Станковић и почеци романтизма.

Даворин Јенко и чешки музичари у Србији XIX века.

ЈОСИФ МАРИНКОВИЋ

СТЕВАН МОКРАЊАЦ

ВОЈВОЂАНСКИ МУЗИЧАРИ ПЕРИОДА РОМАНТИКЕ

Исидор Бајић

СРПСКА МУЗИКА НА ПРЕЛАЗУ У XX ВЕК

Бинички, Крстић, Јоксимовић.

МУЗИКА XX ВЕКА

Први модерни правци XX века. Коњовић, Милојевић, Христић, Славенски.

Стојановић, Пауновић, Манојловић.

Настављачи националног смера: Тајчевић, Живковић, Настасијевић, Бандур, Вукдраговић.

Представници европске модерне у међуратном периоду (прашка група): Логар, Милошевић, Чолић, Ристић, Марић, Вучковић, Рајичић.

Тенденције у српској музици после II светског рата. Јосиф, Радић, В. Мокрањац, Обрадовић, Радовановић, Максимовић, Деспић, Озгијан, З. Христић, М. Михајловић, Јевтић, Куленовић, Трајковић, Ерић, Хофман.

Дела за слушање: избор из записа срењевековне музике. Шлезингер: Игре за оркестар. Станковић: избор дела за клавир, („Што се боре мисли моје“), обраде народних мелодија за хор, избор из духовне музике (Литургија). Јенко: Увертира „Косово“, избор из хорске музике. Толингер: „Листићи“ за клавир, „Косовка“ за хор и оркестар (одломци). Маринковић: избор из соло песама, хорова и Кола, избор из духовне музике. Мокрањац: анализа Руковети, Козара и Приморских напјева, избор из духовне музике (Литургија, Опело) и др. И. Бајић:

избор из клавирске музике, соло песама и хорова. Би-нички: одломци из опере „На уранку", избор из хорске музике.

Коњовић: преглед опера (од „Кнеза од Зете" до „Отацбине"), сцене и одломци из „Коштане", избор из соло песама, хорске музике („Враголан"), избор из камерне музике. Симфонија цео-мол.

Милојевић: избор из соло песама, клавирске музике и хорске музике („Муха и комарац"), Интима за гудачки оркестар, балет „Собарева метла", одломци.

Христић: одломци из балета „Охридска легенда", избор из соло песама, хорова. Опело у бемолу, ораторијум Васкресење (одломци).

Славенски: Балканофонија, Соната религиозна, избор из хорова („Вода звира"), квартети („Песме моје мајке"), Симфонија оријента (одломци).

Стојановић: минијатуре за виолину и клавир, избор из виолинских концерата.

Тајчевић: избор из соло песама и хорова („Четири духовна стиха"), избор из клавирске музике (Балканске игре). Живковић: избор из хорске музике. Настасијевић: одломци из опере „Ђурађ Бранковић". Вукдраговић: кантате („Светли гробови"), вокална лирика (избор).

Логар: нумера из опере „Покондирена тиква" и балета „Златна рибица". Милошевић: избор из дела. Ристић: избор из симфонија (II и VIII). Марић: одломци из „Песама простора" и Византијског концерта. Рајичић: 3. Клавирски концерт, одломци из опере „Симонида", избор из минијатура за клавир.

Јосиф: Сновиђења. Радић: Списак, одломак из кантате „Ћеле кула". В. Мокрањац: одломци из симфонија, избор из клавирске музике („Одјецци"). Обрадовић: Микросимфонија, одломак из Концерта за виолончело. Деспич: избор из клавирске музике. Радовановић: одломак из Аудиоспацијала. Максимовић: избор из вокалне музике. Михајловић: Ноктурни, „Шта сањам". Трајковић: Арион за гитару и гудаче. Куленовић: Буги за клавир и оркестар. Јевтић: избор из концертантне музике. Ерић: Саг1ооп.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Обиман програм неопходно је реализовати уз звучне примере, којих је намерно већи број како би наставник могао да изврши додатни, сопствени избор. Сва расположива литература (Андреис, Цветко, Ђурић-Клајн: Хисторијски развој музичке културе у Југославији, Р. Цејовић: Југословенска историја музике, Властимир Перичић: Музички ствараоци у Србији) треба да послужи и да се користи, како би мањи део часа представљао изношење биографских и др. информација, а већи „озвучење" материје. Дела за слушање у XX веку бирана су тако да представљају не само типична остварења одређеног аутора, већ су значајна као међаша различитих стилских усмерења. Потребно је студиозније и дуже задржавање на дњелима највећих стваралаца која треба обрадити кроз анализу и приказ целокупног рада; нпр Мокрањац: Руковети или Коњовић: музичке драме. Подразумева се корелација са општом историјом музике, историјом уметности и историјом књижевности. У колико је могуће, користити видео снимке и друге врсте презентације савремене музике (телевизијске емисије), посете фестивалима савремене музике, концертима. Начин проверавања градива треба да буде разноврстан - поред наративног, до дијалогске методе, система тестирања, до семинарских радова који би поједину материју продубили са више аспеката - аналитичког, историјског и сл.

СОЛФЕЂО ЗА СВЕ ОДСЕКЕ СЕМ ТЕОРЕТСКОГ ОДСЕКА

ЦИЉЕВИ

СТИЦАЊЕ НОВОГ И КООРДИНИСАЊЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЈА УСВОЈЕНОГ ЗНАЊА СА НИВОА ОМШ У ФУНКЦИЈИ СХВАТАЊА, ПЕРЦЕРЦИЈЕ И РЕЦЕПЦИЈЕ МУЗИКЕ.

РАЗУМЕВАЊЕ САДРЖАЈА МУЗИКЕ И ОСПОСОБЉАВАЊЕ ЗА ОПАЖАЊЕ, ИЗВОЂЕЊЕ И ТУМАЧАЊЕ МУЗИКЕ.

Континуирани развој музикалности и музичке писмености.

Корелација и интеракција садржаја рада на настави солфеђа са садржајима на настави инструмента, камерне музике, хора или оркестра и свим другим видовима теоретске наставе.

ЗАДАЦИ

Рад на унапређивању способност разумевања музичког садржаја

Рад на интерпретацији, памћењу и записивању музичког текста,

Рад на праћењу латентне хармонија у инструктивним примерима и примерима из уметничке инструменталне и вокалне литературе.

Рад на унапређивању корелацији и интеракцији са садржајем рада теоретске наставе, као и настави инструмента, камерне музике, хора, оркестра.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Обнављање тоналитета до четири предзнака- дијатоника, мутације и модулације;

дијатонске модулације на доминанту или паралелу - почетни тоналитет до два предзнака;

двогласно певање - дијатоника;

певање српских народних песама.

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

Опажање основних тонова, групе тонова и двозвука у тона- литету;

опажање хроматских тонова - обим кварте: a^1 - de^2 и e^1 - a^1 - и њихово именовање абecedом, без певања;

хармонске везе: главни ступњеви, строго везивање акорада;

опажање и интонирање штимова до четири предзнака.

РИТАМ

Ритмичко и равномерно читање - инсерти из литературе.

Ритмичке фигуре и врсте такта:

утврђивање фигура четвороделне поделе са паузама и лигатурама и супротстављање пунктираног ритма и триоле;

деоба тродела у ритмовима троделне поделе јединице;

обнављање народних ритмова.

ДИКТАТИ

Мелодијски и ритмички диктати у оквиру градива из мелодике и ритма - усмени и писмени.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Усмени диктат - према мелодијској етиди;

Мелодијска етида;

Ритмичка етида.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Дијатоника: преглед тоналитета до седам предзнака;

поставка алтерација - тоналитети до два предзнака;

дијатонске модулације првог квинтног сродства и мутације;

певање српских народних песама;

упознавање модуса информативно - певање лествице и ка- денце.

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

Опажање и интонирање штимова и двозвука у тоналитету;
опажање дијатонских и хроматских тонова - де¹ - де²;
хармонске везе: троглас, строге хармонске везе, главни ступњеви и акорди на II и VII тоналитети до четири предзнака;

РИТАМ

Равномерно и ритмичко читање инсерата из литературе и инструктивних вежби;
утврђивање деобе тродела, обрада дуоле и осмоделна подела ритмичке јединице;
промене врсте такта - према примерима из литературе.

ДИКТАТИ

Записивање појединачних и групе тонова и двозвука у тоналитету;
једногласни мелодијско-ритмички диктати из градива младике;
записивање српских народних песама.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Усмени диктат - према мелодијској етиди;
Мелодијска етида;
Ритмичка етида.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Алтерације: скокови у алтероване тонове и напуштање алтерованих тонова скоком;
поставка алт-кључа и примери из литературе у алт-кључу;
модулације у тоналитете прве и друге квинтне сродности са већим мелодијско-ритмичким захтевима, као и у удаљене тоналитете;
једногласне и двогласне српске народне песме;
вишегласни примери из литературе.

ОПАЖАЊЕ И ИНТОНИРАЊЕ

Опажање модуса;
систематизација штимова;
хармонске везе: дијатонске модулације.

РИТАМ

Равномерно читање у алт-кључу;
ритмичко читање - промене метра и ритмичких врста;
полиметрија: 3:2, 2:3, 4:3 и 3:4.

ДИКТАТИ

Ритмички диктати у оквиру градива из ритма;
мелодијски диктати: алтерације и модулације.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Једногласни писмени диктат - модулације или алтерације;
Двогласни писмени диктат - хомофони двоглас, дијатоника;
Ритмичко читање са листа - из годишњег градива;
Певање мелодијског примера са листа.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Лабилне алтерације - елипсе и вантоналне доминанте;

модулације - двогласно и трогласно певање;
једногласне и двогласне народне песме са променом метра или са хармонским променама.

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

Опажање модуса и мотива са модалним елементима;
опажање и интонирање хармонских веза - мутације и модулације.

РИТАМ

Тенор-кључ - равномерно и ритмичко читање;
неправилне ритмичке групе - утврђивање градива III разреда и обрада квинтоле и септоле;
ритмичко читање инструктивних примера и инсерата из литературе.

ДИКТАТИ

Једогласни диктати - према градиву из мелодике;
двогласни диктати - дијатоника и модулације;
ритмички диктати - према градиву из ритма;
записивање народних песама са текстом.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Једногласни диктат - модулативни пример или пример са алтерацијом;
Записивање двогласног хомофоног примера, дијатоника и хроматске промене;
Записивање српске народне песме са текстом;
Ритмичко читање са листа;
Певање примера са листа из градива мелодике.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Настава солфеђа треба да обезбеди развој музичког слуха и музичке писмености синхронизацијом процеса опажања и репродукције. Самим тим, методологија и садржаји програма усмеравају се ка замишљању нотне слике на основу слушног музичког садржаја и, супротно, замишљање звука (гласом и на свом инструменту) на основу увида у нотни текст. Једино тако инструменталисти могу чути у себи оно што треба да одсвирају, а теоретичари да буду припремљени за савлађивање свих теоријских дисциплина.

Постојећи образовни смерови имају веома сличне садржаје програма. Разлика се највише огледа у томе што се код инструменталиста више форсира инструментално ритмичко читање и опажање интервала и акорада, а код теоретичара рад и на опажању и на репродукцији. Хармонски слух, певање са листа, чисте интонације и инструментално ритмичко читање поступно се развијају током четворогодишњег школовања. Захтев који се поставља вокално-инструменталним извођачима конципиран је тако да омогућава ученицима продужавање школовања на свим одсецима факултетске наставе, што, уосталом, потврђују и испитни захтеви у IV разреду и захтеви за проверу испуњености услова на факултетима у нашој земљи (па и у иностранству).

Организација часа солфеђа умногоме доприноси успешној реализацији програма. Предлаже се устаљени рад на опажању и интонирању (на почетку часа), певање са листа и диктат (мелодијски и ритмички, а са комбиновањем истих - једног часа дужи рад на ритму, следећег на мелодици) и ритмичко читање (у комбинацији са равномерним читањем).

Предметни наставници могу добити основну оријентацију за савлађивање појединих наставних области у датим упутствима:

МЕЛОДИКА

Функционална поставка тонова у тоналитету и тонално постављање модулација, алтерација и осталих тоналних проблема. Предлаже се рад на транспоновању мотива, нарочито за утврђивање ступњева у оквиру хармонских функција и у припремном раду за певање модулација (алтерација и модуса). Именовање тонова: солмизацијом - у певању са листа и ритмичком читању, а абecedом - у опажању и интонирању акорада, као и усменој анализи интервала пре певања.

Припрема за певање једног мелодијског примера изводи се опажањем тонова и мелодијских мотива (са проблематиком у мелодијском примеру), дакле интонирање тонова и мотива, ритмичко читање солмизацијом, узимање интонације (штим) од камертона и певање примера. Препоручује се наставницима да етиде са модулацијама хармонизују на клавиру, без свирања мелодијске деонице. Наравно, хармонизација је пожељна и код савлађивања других мелодијских области, али је код модулација најпотребнија.

Инструктивни примери служе за припремање певања (или ритмичког читања) вокално-инструменталне литературе, дакле, не смеју бити доминантни у односу на уметничку музику. Двогласно и трогласно певање подразумева рад на чистој интонацији, а то ће бити припремљено стабилном фиксацијом лествичних ступњева преко њихове улоге у главним хармонским функцијама. Двогласно и трогласно певање почиње се у основној школи, али је и сада потребно прво радити на кратким мотивима и на једновременом певању свих деоница. За двогласе се препоручује следећи начин рада:

групно или појединачно певање (по двоје) оба гласа;

певање једне деонице док наставник другу изводи на клавиру (или гласом);

певање једне деонице, а свирање друге на клавиру (појединачно).

За обраду трогласа користити исте садржаје рада који се обрађују у хармонским везама. Тако ће се олакшати и трогласно певање и опажање хармонских веза (литература А. Олујић: Развој хармонског слуха).

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

У овој области се напушта застарела пракса опажања и интонирања без именовања, без ослањања на тоналитет и на апсолутну интонацију од камертона. До појаве одговарајуће литературе, за ову област помоћиће сугестије наставника који су одавно прешли на свесно опажање тонова, интервала и акорада.

Рад на опажању основних тонова са поступним увођењем хроматских одвија се свирањем појединих тонова у дужем трајању, а са асоцијацијом на Це-дур. Дакле, тонови се могу именовати солмизацијом. Пожељно је да се опажени тонови током година и записују у линијском систему. За опажање апсолутних висина (абecedом) користи се супротан начин рада: свирање тонова у кратком трајању са дужом паузом између два тона, с тим да се у почетку највише појављује сам камертон, а касније се хроматски тонови јављају потпуно слободно, са и без реалтеровања истих. Да не би дошло до забуне око енхармонских тонова, најбоље је утврдити тонске низове: е-еф-фис-ге-гис-а-бе-ха-це-цис-де с тим да се у I разреду вежбања одвијају у оквиру једне чисте кварте, па посебно друге(е- а, а-де), без повезивања свих тонова у оквиру једног диктата. Опажањем основних тонова (на целој клавијатури) развија се тонални начин мишљења и опажања оним истим редоследом увођења хроматских тонова којим су се појављивали на прелазу из модалности у дур-мол систем. Опажање у малом обиму, са честим хроматским променама тонова, не решава се интервалски већ памћењем тонских висина са оријентацијом према тону који се први урезује у свест честим понављањем. Спајањем ова два начина рада знатно се убрзава рад на мелодијским диктатима и на певању са листа. И у овом програму уместо слободних двозвука тражи се опажање појединачних тонова.

Интонирање интервала и акорада везује се за тоналитет и за камертон. Рад на штимовима (интонирању и опажању тоничног трозвука на основу датог камертона) треба неговати још од основне музичке школе. Свесно опажање и свесно именовање штимова и хармонских веза знатно ће допринети развоју слуха, а самим тим и развоју музикалности наших ученика. Не треба заборавити да је у нашим крајевима евидентна неразвијеност хармонског слуха, с обзиром на нашу једногласну фолклорну музичку традицију (литература А. Олујић, наведено дело).

РИТАМ

Иновације ритмичне наставе омогућавају одвајање данашње наставе солфеђа од једног већ заборављеног предмета, нотна певања које је оставило трага у схватању и реализацији солфеђа. Дакле, појављује се инструментални солфеђо, окретање наставе према потребама лаког читања инструменталног текста „у три димензије“, како кажу инструменталисти: ритмичке фигуре и врсте - артикулације и фразирање - темпо. Наравно поступност у раду и одговарајућа литература са методским упутствима за рад учиниће ову дисциплину изводљивом. Једино тако солфеђо може у потпуности да задовољи потребе корелације и координације са инструменталном наставом.

У настави ритма опредељује се за смер: од звука ка нотној слици и тумачењу, и то преко мелодијских примера из литературе, а не преко посебно писаних вежби. Оне служе у току рада за усавршавање неких ритмичких проблема, али само као мост од првих звучних импресија до читања инструменталног текста!

За ритам и за обраду мелодике треба што више користити оригиналне композиције, са евентуалним незнатним адаптацијама за солфеђо (без мењања темпа и без транспонованја). У циљу приближавања потребама неких смерова музичких струка на студијама, уводи се читање алт и тенор кључа, али тек од III разреда и пре- ма могућностима појединих класа.

Ритмичке врсте и фигура прате од I до IV разреда развој наставе на ритмовима супротних врста: ритмовима парне дистрибуције (дводелним поделама ритмичке јединице), троделним ритмовима и ритмовима наше народне музике. Треба посебно обратити пажњу на разлике у акцентовању супротних врста и фигура, а према упутствима датим у уџбеницима аутора З. Васиљевић, Солфеђо-ритам, I - III.

У области ритмичког читања предвиђа се обрада две врсте етида, једних са лакшим фигурама и основним врстама тактова - да би се преко њих уводили тежи захтеви из фразирања. Артикулације и акцентовања, и, са градивом те године, али са мањим захтевима у погледу темпа и свих оних ознака које прате инструменталну литературу.

За време ритмичког читања, опажање врсте такта, певања мелодијских примера, неопходно је користити прецизно тактирање са јасно назначеним почетком сваке јединице бројања. Код рит- мичких и мелодијских диктата такође се предлаже тактирање - све до оног момента када већина ученика у разреду не овлада унутар- њим осећајем о протицању времена и ритмичком покрету у такту,односно двотакту.

ДИКТАТИ

Вежбе диктата треба спроводити на сваком часу. Не може се једноставно рећи „усмени диктат претходи писменом“ јер се писмени не припрема само усменим диктатом. Наиме, опажање поједи- начних тонова и фиксација ступњева у дијатоници даје могућност да се приђе мелодијском диктату без неких других припрема, с тим да се тонске висине записују у једнаком трајању. Ритмички диктати и опажање појединачних тонова спаја се постепено са градуира- њем захтева наизменично из мелодике и ритма. Опажање мотива, као вид усмених диктата, користи се нарочито код опажања модулационих прелаза, тако да ова врста опажања претходи једногласном диктату са модулацијама. Дакле, спајање ритмичког диктата и опажања тонова - заједно са поставком штима, слушањем дијатонских кретања у хармонским везама (чиме се учвршћује у свести тоналитет) дају снажну основу за писмени диктат. Опажање интервала (или слободних дијатонских двозвука) у тоналитету припрема рад на двогласном диктату. Паралелно са тим, могуће је обрадити и полифоно кретање двогласа посебно праћењем доњег гласа који се теже чује из физиолошких разлога (теже се примају ниски тонови од виших).

У оквиру организације часа, треба планирати 2/3 времена за разне видове опажања, а само 1/3 за певање мелодијских примера. Једино се на тај начин солфеђу омогућује успешно остваривање програмских захтева и циљева саме наставе.

УПОРЕДНИ КЛАВИР за ученике СВИХ ОДСЕКА семТЕОРЕТСКОГ и СОЛО ПЕВАЊА на ВОКАЛНО-ИНСТРУМЕНТАЛНОМ ОДСЕКУ, на ЦЕЗ ОДСЕКУ, на ОДСЕКУ ЗА МУЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ, на ОДСЕКУ ЗА ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈУ и на ОДСЕКУ ЗА ЦРКВЕНУ МУЗИКУ

ЦИЉЕВИ

- Развој унапређивања извођачке технике: скале, свирање кандеци, етиде, техничке вежбе, једноставне вежбе за полифонију, сонатине, вежбе за читање с листа, вежбе за четвороручно свирање.
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са главним предметом који ученик изучава

ЗАДАЦИ

- Рад на усавршавања извођачке технике
- Рад на савршавању техничког ниво који треба да је у функцији потреба примене основног, односно главног предмета који ученик изучава

І РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске скале са белих дирки (Це, Ге, Де, А, Е, Ха, Еф) у осминама у обиму две октаве, са аутентичном каденцом на крају (I, IV, V, I - уски слог).

Трозвуци (истих тоналитета) симултано и разложено трогласно,, кроз две октаве паралелно.

ШКОЛА ЗА КЛАВИР

У недостатку почетне школе за старији узраст може се користити:

Ј. Кршић: Почетна школа Николајев: Почетна школа Бајер: Почетна школа и друге етиде

Ј. Кршић: Клавирска читанка за II разред, Диверноа оп. 176 - избор тежих Лемоан оп. 37 - лакше.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 40 вежби из неке почетне школе;

б) три етиде;

в) четири композиције по слободном избору, различитих сти- лова и карактера;

г) две клавирске пратње малих комада за соло инструмент (виолина, гитара....) или композиције за четири руке (Јела Кршић: „Засвирајмо заједно" I свеска).

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕДИСЦИПЛИНЕ

Све дурске скале у осминским триолама у обиму три октаве паралелно.

Молске скале са белих дирки (а, ха, це, де, е, еф) у осминама, кроз две октаве паралелно, са аутентичном каденцом на крају (I, IV, V, I - уски слог).

Сви дурски и молски трозвуци наведених тоналитета симултано и разложено четворогласно, кроз две октаве паралелно.

Диверноа оп. 176 - теже

Лемоан оп. 37, Хелер - избор Бертини оп. 100 - избор и остале етиде исте тежине

СОНАТИНЕ

Ванхал, Андре, Бетовен, Клементи, Хаслингер и др....

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ

Обухватити најмање композиторе из три епохе; једна композиција треба да буде клавирска пратња за соло инструмент, или композиција за четири руке.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

- а) шест етида са различитим техничким захтевима;
- б) једна сонатина или више ставова различитог карактера из разних сонатина;
- в) пет композиција по слободном избору различитог карактера и стила од старих мајстора до савременог стваралаштва.

ЗАХТЕВИ ЗА ГОДИШЊИ ИСПИТ

- Једна скала;
- Једна етида;
- Један став сонатине;
- Један комад

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске скале кроз четири октаве паралелно у лаганим шеснаестинама.
Молске скале у триолама паралелно кроз три октаве. Трозвуци дурски и молски симултано
Велико разлагање дур и мол трозвука у осминама кроз две октаве.
Доминантни и умањени септакорди симултано и разложено четворогласно кроз две октаве.

ЕТИДЕ

Черни оп. 849 - избор Бертини оп. 100 - избор Беренс оп. 88 - избор
Кршић-Ранковић: Збирка клавирских композиција за савла- ћивање техничких проблема, I
свеска - избор
И други аутори виртуозних комада или етида одговарајуће тежине.

КОМПОЗИЦИЈЕ ПОЛИФОНОГ СТИЛА

J. С. Бах: Мале композиције за клавир
Полифоне композиције из разних епоха одговарајуће тежине

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ

Обухватити композиције различитог карактера и стила - бар једна да буде за четири руке (J. С. Бах: Композиције за четири руке) и савладати две клавирске пратње за инструмент који ученик учи на вокално инструменталном одсеку

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

- а) шест етида са различитим техничким захтевима;
- б) две композиције полифоног стила;
- в) четири композиције по слободном избору.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске и молске скале кроз четири октаве паралелно у шеснаестинама.
Трозвуци симултано и разложено, четворогласно кроз чети- ри октаве. Велико разлагање трозвука кроз две октаве паралелно.
Доминантни и умањени септакорд симултано и разложено четворогласно, а велико разлагање кроз две октаве паралелно.

ЕТИДЕ

Черни оп. 849 - теже Черни оп. 299 I свеска - лакше Беренс оп. 88 и оп. 61 - избор Кршић-Ранковић: Избор етида, Хелер оп. 100

И други аутори етида или виртуозних комада одговарајуће тежине.

КОМПОЗИЦИЈЕ ПОЛИФОНОГ СТИЛА

J. С. Бах: Мале композиције за клавир J. С. Бах: 12 малих прелудијума J. С. Бах: 6 малих прелудијума

Полифоне композиције из различитих епоха одговарајуће тежине.

СОНАТИНЕ

Клементи, Кулау, Хајдн, Чимароза, Скарлати, Моцарт, Бетовен и други.

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ

J. Кршић: Клавирска хрестоматија за IV разред

Две композиције клавирске пратње одговарајућег инструмента.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

- а) четири етиде различитих техничких захтева;
- б) три полифоне композиције различитог карактера;
- в) једна цела сонатина;
- г) три слободне композиције различитог карактера.

УПОРЕДНИ КЛАВИР за СОЛО ПЕВАЧЕ на ВОКАЛНО ИНСТРУМЕНТАЛНОМ ОДСЕКУ

ЦИЉЕВИ

- Развој унапређивања извођачке технике: скале, свирање кандеци, етиде, техничке вежбе, једноставне вежбе за полифонију, сонатине, вежбе за читање с листа, вежбе за четвороручно свирање.
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са главним предметом који ученик изучава

ЗАДАЦИ

- Рад на усавршавању извођачке технике
- Рад на усавршавању техничког нивоа који треба да је у функцији потреба примене основног, односно главног предмета који ученик изучава

I РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске скале у осминама паралелно у обиму две октаве. Молске скале у осминама у обиму две октаве паралелно. Дурски и молски трозвуци симултано и разложено у обиму две октаве трогласно.

Каденца I, IV, V, I.

ЕТИДЕ

Лемоан оп. 37 - избор Черни оп. 849 - лакше Хелер - избор лакших етида

И други аутори дечјих етида и малих комада одговарајуће тежине.

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

J. С. Бах: Мале композиције за клавир

СОНАТИНЕ

J. Кршић-Д. Шишмановић: Избор сонатина Клементи - избор Дијабели - избор Кулау - избор.

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ

Дела различитог карактера из различитих епоха на одговара- јућем техничком нивоу.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

- а) 12 етида различитог карактера;
- б) три полифоне композиције;
- в) две сонатине;
- г) три композиције по слободном избору.

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске и молске лествице у паралелном кретању у осминама у обиму две октаве.

Дурски и молски трозвуци четворогласно симултано и разложено у обиму две октаве.

Каденца I, IV, V, I.

ЕТИДЕ

Черни оп. 849 - избор тежих Черни оп. 299 I и II свеска - избор Бертини оп. 100 - избор Беренс оп. 88 - избор Хелер - избор.

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

J. С. Бах: Мале композиције за клавир J. С. Бах: 12 малих прелудијума – лакши, Полифоне композиције других аутора различитих епоха одговарајуће тежине.

СОНАТИНЕ

Клементи, Кулау, Дусек, Дијабели, Хајдн, Моцарт

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ

Дела различитог карактера из различитих епоха на одговара- јућем техничком, нивоу.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

- а) осам етида са различитим техничким захтевима;
- б) три полифоне композиције;
- в) једна цела сонатина или три става из различитих сонатина различитог карактера;
- г) три композиције по слободном избору различитог карактера.

ЗАХТЕВИ ЗА ГОДИШЊИ ИСПИТ

Једна скала;

Једна етида;

Једна полифона композиција;

Два става сонатине;

Једна композиција по слободном избору.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске и молске скале у триолама кроз три октаве паралелно. Дурски и молски трозвуци у малом разлагању кроз три октаве четворогласно.

Доминантни и умањени четворозвуци у осминама у малом разлагању кроз две октаве.

ЕТИДЕ

Черни оп. 849 - теже

Черни оп. 299 I и II свеска - теже

Бертини оп. 100 - избор

Беренс оп. 61 - избор

Хелер - избор

Кршић-Ранковић: Збирка клавирских композиција за савлађивање техничких проблема, I свеска

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

J. С. Бах: 12 малих прелудијума

J. С. Бах: 6 малих прелудијума - лакши

Полифоне композиције разних аутора из различитих епоха на одговарајућем техничком нивоу.

СОНАТИНЕ

Клементи, Кулау, Дијабели, Дусек, Хајдн, Моцарт и други аутори

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ

Мали комади слободног облика разних аутора из различитих епоха (менуети, скерца, гавоте, игре и други облици одговарајуће тежине).

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) осам етида различитих техничких захтева;

б) четири композиције полифоног карактера;

в) једна цела сонатина;

г) четири композиције слободног облика од којих једна треба да буде клавирска пратња вокалне деонице, соло весме или вокализе.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дурске и молске скале у шеснаестинама кроз четири октаве паралелно.

Дурски и молски трозвучи у великом разлагању кроз две октаве паралелно.

ЕТИДЕ

Кршић-Ранковић: Збирка клавирских композиција за савлађивање техничких проблема, I свеска Беренс оп. 61 I свеска Черни оп. 299 I и II свеска Хелер - избор тежих етида.

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

J. С. Бах: 12 малих прелудијума - тежи J. С. Бах: 6 малих прелудијума - лакших Хендл: Мале композиције

Полифоне композиције разних аутора из различитих епоха на одговарајућем техничком нивоу.

СОНАТИНЕ

Хајдн, Моцарт, Бетовен

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО СЛОБОДНОМ ИЗБОРУ П. И. Чајковски: Албум за младе оп. 39 Р.

Шуман: Албум за младе оп. 68 Кабалевски: Композиције за клавир оп. 27 Б. Барток: За децу, I свеска

Композиције других аутора из различитих епоха и различитих стилова на одговарајућем техничком нивоу.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) шест етида;

б) четири полифоне композиције;

в) две сонатине;

г) четири композиције по слободном избору од чега једна треба да буде лака клавирска пратња вокалне деонице, соло песме или вокализе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА:

Педагог мора да сагледа у потпуности личност ученика са којим ради, његове психофизичке способности. Он планира и индивидуални програм за сваког ученика на годишњем нивоу, водећи рачуна о поступности у повећавању захтева и развоју ученикових пијанистичких и музичких способности. Тако ће и репертоар у појединим случајевима бити усметен према могућностима ученика. То ипак не би требало да донесе превелика одступања у погледу

годишњег програма рада. Предложена литература је само основа за избор композиција, а он не искључује из рада остала слична дела других аутора која својим квалитетима и захтевима успешно доприносе професионалном развоју ученика.

КОРЕПЕТИЦИЈА ЗА КЛАВИРИСТЕ И ОРГУЉАШЕ

ЦИЉЕВИ

- Развијање ученика са циљем овладавањавештине брзог и течног читања нотног текста, ради оспособљавања ученика за корепетиторску праксу
- Упознавања са широм клавирском, инструменталном и вокалном литературом.

ЗАДАЦИ

- Рад на усавршавању способности ученика да после краће визуалне анализе успешно прочита задани нотни текст поштујући све задане параметре (тоналитет, темпо, динамику, артикулацију, ритам...)
- Рад на усавршавању способности за анализу текста и развијење способност да унапред види нотни материјал, а по могућству и чује мелодијске и хармонске покрете који следе.
- Оспособљавање ученика за успешну сарадњу са другим инструменталистом (певачом)

I РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ПОЧЕТНЕ ШКОЛЕ ЗА ВИОЛИНУ Дејан Марковић: I, II и III свеска Родионов: Мали комади за виолину

КОМАДИ ЗА ВИОЛИНУ

Дејан Марковић: Нека увек буде песма, I и II свеска Хрестоматија I и II свеска Златне степенице I и II свеска

Миранов: Песме и плесови старих мајстора

КОНЧЕРТИНА ЗА ВИОЛИНУ

J. С. Бах: Лаки концертино

Кохлер: Концертино Ге-дур

Николић: Концертино Ге-дур

Ридинг: Концертино ха-мол, Ге-дур и Де-дур

Комаровски: Концертино Ге-дур

Портноф: Концертино е-мол и а-мол

Вивалди: Концертино Ге-дур Дела за виолу по избору наставника

КОМАДИ ЗА ВИОЛОНЧЕЛО

Хрестоматија I и II свеска

Маги: Комади са клавиром I и II свеска

Мац: Мала свита

КОМАДИ ЗА КОНТРАБАС

Бакланова: Збирка лаких комада

Уварова-Миљушких Хавшенко: Збирка класичних комада

КОМАДИ ЗА ТАМБУРУ

П. И. Чајковски: Наполитанска песма Н. Бакланова: Хоровод Ж. Ф. Рамо: Тамбурин Л.

Бокерини: Менует Ј. Брамс: Маћарска игра бр. 5 Фибих: Сонатина де-мол оп. 27

КОМАДИ ЗА ФЛАУТУ

М. Мирковић-М. Егић: Збирка лаких комада Р. ле Рој и Х. Класенс: I и II свеска

Разни комади за КЛАРИНЕТ, ОБОУ и ФАГОТ предвиђени по програму за I и II разред основне музичке школе

КОМАДИ ЗА ТРУБУ

Алојз Страд: Композиције за трубу и клавир

КОМАДИ ЗА ХОРНУ

Дубравко Марковић: Збирка лаких композиција Разни комади за остале ЛИМЕНЕ ДУВАЧКЕ ИНСТРУ-МЕНТЕ предвиђени по програму за I и II разред основне музичке школе

УДАРАЉКЕ

Д. Палијев: 20 комада за добош уз пратњу клавира - избор 5 комада

Свегирев: Комади за ксилофон и клавир - избор 3 комада Ц. Мекензи: Кончертино за тимпане и клавир

ВОКАЛНА ЛИТЕРАТУРА Абт: Мелодијске вежбе Панофка: Мелодијске вежбе Вока: Мелодијске вежбе Конконе: Мелодијске вежбе

Р. Тирнанић: Песме и арије старих мајстора - избор из I свеске

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) за корепетицију у току године треба обрадити и увежбати најмање 30 дела различитог карактера и облика, за различите ин-струменте.

СВАКИ УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ - ИЛИ ЈЕДАНПУТ У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ - НАСТУПИ НА ИНТЕРНОМ ИЛИ ЈАВНОМ ЧАСУ КАО КОРЕПЕТИТОР

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

КОМАДИ ЗА ВИОЛИНУ

Д. Марковић: Комади III и IV свеска Ј. Скрипач: II свеска П. Николић: Варијације А-дур

Бакланова: Сонатина Мартину: Сонатина

Од предкласике до модерне I и II свеска

Тартини: Сарабанда

Телеман: Сарабанда и Гавота

Л. Бокерини: Менует

Виоко: Алегро

Стојановић: Романса

Марчело: Граве и Алегро

Корели: Алегро Де-дур

Рубинштајн: Преслица

КОНЧЕРТИНА И КОНЦЕРТИ ЗА ВИОЛИНУ Бакланова: Кончертино Јаншинова:

Кончертино Зајц: Кончертино Ге-дур Хуберт: Кончертино у стилу Вивалдија

Вивалди: Концерт Де-дур; Ге-дур; а-мол и други Комаровски: Концерт А-дур

Виоти: Концерт Це-дур оп. 23

А. Моцарт: Мали концерт Телеман: Сонатине

Дела за виолу по избору наставника

СОНАТЕ И КОМАДИ ЗА ВИОЛОНЧЕЛО

Мац: Свита Це-дур Мац: Соната да камера Мати: Комади II и III свеска Бревал: Кончертино

Бодио: Кончертино Це-дур

Вивалди: Концерт Це-дур; а-мол Штамиц: Концер Це-дур

А. Моцарт: Песме Л. ван Бетовен: Песме

Дела за контрабас по избору наставника

КОМАДИ ЗА ТАМБУРУ

В. А. Моцарт: Турски марш Б. Фиготин: Романса Ридинг: Концерт ха-мол оп. 35 Корумарез:

Шпански плес Дакен: Кукавица

Вивалди: Концерт а-мол

ФЛАУТА

Р. ле Рој и Х. Класенс: III и IV свеска Глук: Песма Орфеја

А. Моцарт: Анданте Це-дур

Вивалди: Кончерто бр. 5 Еф-дур Телеман: Соната

Разни комади и лакши сонатни облици за СВЕ ДУВАЧКЕ ИНСТРУМЕНТЕ

УДАРАЉКЕ

Д. Палијев: 19 комада за тимпане и клавир - избор 5 комада Ж. К. Таверније: „Веса 2" за

вибрафон и клавир М. Птажински: Скерцо за ксилофон и клавир Ц. Квик: Солистичке збирке

за маримбу и ксилофон уз прат- њу клавира - избор 5 комада

ВОКАЛНА ЛИТЕРАТУРА

Б. Цвејић: За младе певаче

Избор лакших песама југословенских аутора (Бинички, Ми- лојевић, Зајц, Берко и други)

Избор лакших оперских арија (подразумева се да су лакше за пијанисте)

А. Моцарт: Арија Сузана из „Фигарове женидбе"

Ђ. Росини: Серенада Алмавиве из „Севиљског берберина" П. И. Чајковски: Успаванка

Марије из „Мазепе" Ђ. Верди: Арија Ацучене из „Трубадура" Ђ. Пучини: Арија Манон из

„Манон Леско" и слично

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

а) за корепетицију у току године треба обрадити и увежбати најмање 25 дела различитог карактера и облика, за различите инструменте.

СВАКИ УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ - ИЛИ ПО ЈЕДАНПУТ У ПОЛУГОЂУ - НАСТУПИ НА ИНТЕРНОМ ИЛИ ЈАВНОМ ЧАСУ КАО КОРЕПЕТИТОР

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ДЕЛАЗАВИОЛИНУ

Ј. Хајдн: Концерт Це-дур Раков: Кончертино Кабалевски: Концерт Ј. С. Бах: Концерт Е-дур; де-мол

Вивалди: Концерт Це-дур Брух: Адаћо оп. 56

Јосип Славенски: Југословенска песма и игра

А. Моцарт: Рондо Бе-дур и Ге-дур

Л. ван Бетовен: Менует: Ге-дур; Рондо Ге-дур Берно: Фантазија оп. 100; Валцер оп. 58;

Ариље пр. 1; 12 ита- лијанских мелодија

ДЕЛА ЗА ВИОЛУ

М. Глинка: Мазурка

Тањејев: Лист са албума оп. 33

И. Стравински: Пасторала

Љадов: Прелудиј оп. 11 бр. 1

Живорад Грбић: Албум за младе виолисте

ДЕЛАЗАВИОЛОНЧЕЛО Форте: „После сна" Станојло Рајичић: Елегија Ј. Хајдн: Концерт Це-

дур Ј. Бокерини: Концерт Бе-дур А. Бородин: Серенада П. И. Чајковски: Романса оп. 5 Л.

Бокерини: Ларго и Алетро Дела за контрабас по избору наставника

ДЕЛА ЗА ТАМБУРУ

Ф. Шуберт: Пчелица А. Хачатурјан: Ноктурно П. И. Чајковски: Баркарола Раков:

Кончертино Кабалевски: Омладински концерт Ј. С. Бах: Концерт Е-дур

ДЕЛА ЗА ФЛАУТУ

Телеман: Соната Еф-дур Г. Ф. Хендл: Сонате бр. 4, 6 и 7 Ј. С. Бах: Сонате бр. 4 и 6

Вивалди: Концерт бр. 1 и 2 Леклер: Соната ха-мол
ДЕЛА ЗА ОБОУ
Р. Шуман: Романса
Г. Ф. Хендл: Концерт ге-мол; Соната бр. 2
ДЕЛА ЗА КЛАРИНЕТ
Стамиц: Концерт Ес-дур Перминов: Балада Бруно Барун: Минијатуре
ДЕЛА ЗА ФАГОТ
А. Моцарт: Концерт Бе-дур I став Станојло Рајичић: Песма и игра
ДЕЛА ЗА ТРУБУ
Калиновски: Збирка игара и мелодија Ј. Хајдн: Концерт Ес-дур II став
ДЕЛА ЗА ХОРНУ
К. Сен-Санс: Романса оп. 36
Младен Позајић: Стара мелодија
Борис Папандопуло: Стара љубавна песма
Дела за остале лиимене дувачке инструменте по избору наставника
УДАРАЉКЕ
К. Х. Кепер: „Дивертименто“ за тимпане и клавир Н. Ј. Живковић: „Српски валцер“ за ксилофон или маримбу уз пратњу клавира
М. Птажинска: 4 прелида за виолафон и клавир
ВОКАЛНА ЛИТЕРАТУРА
Скарлати: Песме и Арије Чимароза: Пасме и Арије Ј. Хајдн: Песме Г. Ф. Хендл: Арије Миховил Логар: Успаванка Станојло Рајичић: Песме З. М. Шкерјанц: Песме Радмила Тирнанић: Песме и арије старих мајстора III свеска
БАЛЕТСКА ЛИТЕРАТУРА
Милан Замуровић: „Клавирске минијатуре“ за балетске и му-зичке школе - свеска 3
П. И. Чајковски: „Лабудово језеро“ II чин - „Валс невеста“; бр. 17 Општи валс
ХОРСКА ЛИТЕРАТУРА
М. Тајчевић: Народне песме за двогласни дечји или женски хор С. Мокрањац: Руковети - по избору
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:
а) за корепетицију у току године треба обрадити и увежбати најмање 15 дела различитог карактера и облика, за различите инструменте.
СВАКИ УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ - ИЛИ ПО ЈЕДАН ПУТ У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ - НАСТУПИ НА ИНТЕРНОМ ИЛИ ЈАВНОМ ЧАСУ КАО КОРЕПЕТИТОР

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ДЕЛА ЗА ВИОЛИНУ

Ф. Менделсон: Концерт е-мол, Вијетан: Концерт бе. 2 и 4 Л. ван Бетовен: Романса Ге-дур и Еф-дур Ј. Брамс: Успаванка оп. 49 бр. 4; Скерцо; Валцер оп. 39 и оп. 15 Бравничар: Млади концертант II Брух: Концерт ге-мол Б. Барток: Пет словачких народних песама П. И. Чајковски: Анданте кантабиле оп. 11; Баркарола оп. 37 бр. 6; Романса оп. 5; Меланхолична серенада оп. 26; Три комада оп. 42
Дворжак: Албум за виолину и клавир Е. Григ: Лирски комади оп. 38
Ј. Хајдн: Серенада Г. Ф. Хендл: 25 комада
Миливоје Ивановић: Од преткласике до модерне III свеска
Југословенски аутори за виолину и клавир
Кабалевски: Албум комада
Милоје Милојевић: Елегија

Мартину: Сонатина

Д. Шостаковичш Три игре; Четири прелудијума

А. Моцарт: Концерти Ге-дур и А-дур

ДЕЛА ЗА ВИОЛУ

В. А. Моцарт: Концерт Це-дур А. Вивалди: Концерт Еф-дур Ј. С. Бах: II концерт Е-дур Дејан

Деспић: Балада Боздуганов: Комади за виолу

ДЕЛА ЗА ВИОЛОНЧЕЛО

П. И. Чајковски: Песма јесени; Анданте кантабиле оп. 11 Форе: Елегија Гранадос: Шпанска игра Г. Ф. Хендл: Адаћо и Алегрето

Ј. Хајдн: Концерт Де-дур

Л. Бокерини: Менует; Рондо

Дела за контрабас по избору наставника

ДЕЛА ЗА ТАМБУРУ

Д. Радић: Песма и игра К. Бабић: Алегро за тамбуру Н. Р. Корсаков: Бумбаров лет Леклер:

Тамбурин Ф. Менделсон: Концерт е-мол В. А. Моцарт: Концерт Бе-дур

ДЕЛА ЗА ФЛАУТУ

Ј. С. Бах: Соната бр. 7 Леклер: Концерт Це-дур Форе: Фантазија

В. А. Моцарт: Концерт Ге-дур и Де-дур Ј. Хајдн: Концерт Де-дур

ДЕЛА ЗА ОБОУ

Д. Чимароза: Концерт Албиниони: Концерт Бе-дур и Де-дур Б. Барток: Три народне песме за обоу Ј. Хајдн: Концерт Ге-дур В. А. Моцарт: Концерт Ес-дур

ДЕЛА ЗА КЛАРИНЕТ

К. М. в Вебер: Кончертино Крамарж: Концерт Ес-дур Шчедрин: Комади Б. Барток: Комади

ДЕЛА ЗА ФАГОТ

Давид: Кончертино

Вивалди: Концерт за фагот а-мол

ДЕЛА ЗА ТРУБУ

Л. ван Бетовен: Романса Глиер: Анданте и Варијације

ДЕЛА ЗА ТРОМБОН

Лами: Комад са варијацијама Клерис: Молитва Бара: Интродукција и Серенада Г. Ф. Хендл: Концерт еф-мол

ДЕЛА ЗА ХОРНУ

А. Моцарт: Концерт Де-дур; Концерт Ес-дур Ј. Хајдн: Концерт Де-дур

Крешимир Барановић: Елегија Петар Стојановић: Адаћо и Рондо Дамаз: Успаванка Р.

Шуман: Адаћо и Алегро оп. 70 К. М. в Вебер: Кончертино е-мол оп. 45

Дела за остале лимене дувачке инструменте по избору наставника

УДАРАЉКЕ

К. Х. Кепер: „Митологија” - 3 скице за тимпане и оркестар (клавир)

Шинстајн: Соната бр. 1 за тимпане и клавир

Рафлинг: Концерт за маримбу, ксилофон, вибрафон и оркестар (клавир)

ВОКАЛНА ЛИТЕРАТУРА

Петар Коњовић: Лирика; Моја земља Борис Папандолупо: Песме Јосиф Маринковић: Песме

А. Хачатуријан: Песме Милоје Милојевић: Песме С. Прокофјев: Песме Рахмањинов: Песме

Ф. Шуберт: Песме Р. Шуман: Песме; Дуети

Ф. Менделсон: Дуети Перизоти: Старе арије

Иа албума „Југословенских соло песама” - I, II и III свеска

БАЛЕТСКА ЛИТЕРАТУРА

Милан Замуровић: „Клавирске минијатуре” за балетске и музичке школе IV свеска

Л. Делиб: „Копелија” - I чин - Славенске теме са варијацијама

ХОРСКА ЛИТЕРАТУРА

М. Тајчевић: Народне песме за дечји и женски трогласни хор Ст. Мокрањац: Руковети - по избору

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) у току године ученик треба да увежба најмање 10 дела различитог карактера и за различите инструменте

СВАКИ УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ - ИЛИ ПО ЈЕДАНПУТ У ТОКУ СВАКОГ ПОЛУГОДИШТА - НАСТУПИ НА ИНТЕРНОМ ИЛИ ЈАВНОМ ЧАСУ КАО КОРЕПЕТИТОР

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Оргуљашаи предмет корепетицију изводе као и клавиристи - свирајући клавир.

Предмет корепетиција је веома повезан са предметом камерна музика и то би требало имати у виду приликом остваривања плана и програма. Требало би имати стални увид у остале предмете који са овим предметом чине заједништво, оно што се назива музика. Ту се пре свега мисли на главни предмет - клавир, а затим на хармонију, солфеђо, музичке облике и историју музике.

Корепетиција је показивање знања и умења па је неопходно да се стечено знање на часу примењује и у пракси.

Обука на часовима подразумева упутства за вежбање, указивање на одређену проблематику и њено решавање, док пракса треба да омогући проверавање знања. Како су могућности и вежбање и свирање индивидуална ствар, треба и корепетицију посматрати на тај начин. Нормално је да се програм овог предмета за једног ученика прилагођава, пре свега, његовом инструменталном нивоу, а затим његовој спретности, знању, брзини савлађивања задатака. Имајући све то у виду произилази да наставник мора бити велики познавалац свих проблема и особености литературе како би сваког ученика могао довести до комплетног знања и умења у корепетицији. Остваривање овог програма треба да буде прилагођено индивидуалном раду много више него осталим музичким предметима, између осталог и зато што у пракси треба објединити целокупно знање из области музике.

КАМЕРНА МУЗИКА

ЦИЉЕВИ

- Усавршавање способности за заједничким музицирањем
- Неговање и међусобно усклађивање интонације
- Познавање и слушање других гласова у ансамблу
- Развијање способности комуницирања, дијалога, осећања солидарности, ефикасне сарадње са другима и способности за тимски рад.

ЗАДАЦИ

Рад на унапређивању способности усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем.

Рад на усаглашавању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду.

Оспособљавање за даљи рад и школовање у оквиру наставе групног музицирања

Рад на развијању способности комуницирања, дијалога и ефикасне сарадње са другим члановима.

I РАЗРЕД
(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВИОЛИНА, ВИОЛА, ВИОЛОНЧЕЛО, КОНТРАБАС

Дела аутора раног барока - високе ренесансе - типа ричеркара, канона, инвенција и других полифоних облика у којима је могуће организовати ансамбле, према могућем потенцијалу, најразличитијих инструмената.

Калвирска трија Кленгела, Роулија, Шугара .... Најлакше старокласичне дуо и трио сонате - аутори: Корели, Леклер, Тартини, Вивалди, Локатели, Хендл, Самартини, Марчело, Верачини, Телеман, Албинони и др. Мазас: Дуети за две виолине Плејел: Дуети за две виолине Попор: Дуети за два чела

Гудачки квартети за две виолине, виолу и виолончело аутора: Станић, Чајковски, Шкерјанц, Менделсон, Григ, Мац .... Шуберт: Розамунда

Гудачки квартети за соло виолину и гудачки квартет:

Станић: Анданте

Г. Ф. Хендл: Мелодија

Ж. Ф. Рамо: Гавота

Верачини: Ларго

Корели: Анданте

Ценкинсон: Игра вила

Штамиц, Сен-Санс

ГИТАРА

Код избора литературе упоредо изводити комаде у којима гитара има солистичку, а затим и корепетативну улогу.

Почети са композицијама ренесансно-барокног периода, затим класицизма, а упознати ученике и са делима савремених музичких жанрова.

Вјекослав Андре: Гитара у камерној музици Урош Дојчиновић: Антологија музике за гитеру у Србији (Ед. Прометеј)

Јован Јовичић: 24 дуета Ф. Каруља за две гитаре (Ед. Нота) Фердинандо Каруљи: Дуети за две гитаре оп. 333/П Антон Дијабели: Лаки дуети за гитару и клавир (Ед. Сцхотт, ГА. 22, 23, 24, 25.)

Лизеф Кофнер: оп. 168 и друга дела по избору наставника, а могу и транскрипције композиција Баха, Бетовена, Купрена, Моцарта, Персла, Рамоа....

ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

С. Вукосављевић: Збирка дуета

Ивановић: Збирка композиција за две виолине и клавир - прилагодити за тамбуре у разним комбинацијама

В. Андре: Гитара у камерној музици - композиције за три гитаре

Ј. С. Бах: Буре

В. Крајмчар: Пасторала

Шнајдер: Менует

Ж. Ф. Рамо: Тамбурин

И друга дела по избору наставника

ХАРФА

Бланго: Концерто за харфу и клавир

Ф. Шуберт: Аве Марија - виолина, харфа

Овенс: Сгееп81ееуе8 варијације флаута, харфа

М. Равел: Хабанера - флаута, харфа

К. Дебиси: Девојка са ланеном косом - флаута, харфа

Ирске народне мелодије за две харфе

Друга дела сличне тежине

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

КЛАВИРСКИ ДУО - КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ЧЕТВОРОРУЧНО СВИРАЊЕ И ЗА СВИРАЊЕ НА ДВА КЛАВИРА

В. А. Моцарт: Соната Це-дур за клавир 19 четвороручно В. А. Моцарт: Соната Де-дур
Л. ван Бетовен: Варијације на тему „Ich Jepke Pe1n" Ј. Маринковић: Сонатина Ј. Кр. Бах:
Соната Еф-дур

Ј. Кршић: Избор из збирке „Засвирајмо заједно" Д. Шостакович: Прелид и Тарантела
Композиције за клавир четвороручно и за два клавира из до- мањих и страних збирки
одговарајуће тежине, а по избору настав- ника

ХАРМОНИКА

ДУО ХАРМОНИКА

В. Н. Мотов: Лирска песма В. Н. Мотов: Интермецо В. Н. Мотов: Естонска полка
В. А. Моцарт: Менует - транскрипција Л. В. Гаврилова П. И. Чајковски: Прелудијум оп. 21
бр. 1 - транскрипција Л. В. Гаврилова

М. Балакирев: Песма без речи - из свите за клавир - тран- скрипција Л. В. Гаврилова
М. Чурлонис: 4 прелудијума - транскрипција Л. В. Гаврилова Д. Шостакович: Црелудијум
Це-дур Ј. Брамс: Менуст Ге-дур

ТРИО ХАРМОНИКА

Л. ван Бетовен: Каватина (из квартета) оп. 130 - транскрип- ција Л. В. Гаврилова
А. Новиков: Путеви - транскрипција Л. В. Гаврилова К. Сен-Санс: Корњача - из свите
„Карневал животиња"

Ф. Шуберт: Музички моменат И друга дела одговарајућа по обиму и захтевима

ФЛАУТА

Р. Савник: Фугета за флауту, обоу и фагот

ДВЕ ФЛАУТЕ

Ф. Девијен: 18 лаких дуета К. Ф. Е. Бах: 10 лаких дуета

Б. Де Бомортје: Шест свита Л. ван Бетовен: Соната Ге-дур

ТРИ ФЛАУТЕ

Ј. Ј. Кванц: Три трија ОУ 3 30-32 К. Ј. Пец: Симфонија Де-дур Ј. Хан: Трио флаута или
кларинета

ОБОА

К. М. в Вебер: Соната за две обое и клавир

К. Хофер: Тема са варијацијама за обоу, кларинет и фагот

КЛАРИНЕТ

Ф. Девине: 6 дуета за два кларинета К. Ласло: Мањарске мелодије за два кларинета М.

Елиезер: Мала свита за кларинет, флауту и клавир Ј. Хан: Трио флаута или кларинета

Ф. Менделсон: Дуо концертантни оп. 114 - два кларинета Габучи: 50 дуета за два кларинета

ФАГОТ

Л. ван Бетовен: Дуо бр. 1 за кларинет и фагот Л. ван Бетовен: Дуо бр. 2 за кларинет и фагот

Л. ван Бетовен: Дуо бр. 3 за кларинет и фагот

САКСОФОН

Најлакше старокласичне дуо и трио сонате - Ј. С. Бах, Г. Ф. Хендл, В. А. Моцарт, Фискер, Г.

Ф. Телеман, К. В. Глук и сличне композиције и транскрипције одговарајуће тежине

ТРУБА

Ђ. Тошић: Дуети за две трубе

П. Сикеира: Дуети за лимене дувачке инструменте

ТРОМБОН

Б. Слокар: Школа за тенор тромбон - избор дуа Р. Милер: Школа за тромбон II део, - избор
дуа

ХОРНА

В. А. Моцарт: Дуети - по избору

Х. Воксман-Д. М. Говер: Школа за хорну I и II свеска - дуети по избору
За остале дувачке инструменте одговарајућа дела по избору наставника
УДАРАЉКЕ

Инструменти на којима се изводи настава у сва четири разреда су: добош, тимпани, скилофон, маримба, вибрафон, звончићи, све врсте ситних Латиноамеричких удараљки, тамтамови (1 - 4 комада) дрвена кутија (тоооЈ-Москб 1 - 5 комада) и остали ритмички мембранофони инаструменти.

Техничке вежбе - извођење разних комбинација сложених ритмичких образаца.

Напомена: Настава за удараљке се изводи на тај начин што се ученици поставе за један од инструмената - свако за један ин-струмент који припада групи ритмичких удараљки - и изводе задате обрасце у свим комбинацијама. Једни свирају једноставне, док други, на те исте свирају сола у оквиру такта. Ученици се смењују тако што у сваком понављању целе вежбе ученик свира увек различиту деоницу.

Избор дуета за добош немачких, француских, руских, пољских и бугарских аутора - Х. Кнауер, В. Снегирев и др.

Мемфис: Дуети за добош из књиге „Етиде за развој тачности и прецизности у свирању и за развој брзине у читању с листа"

В. Сковера: Вежбе за ударачке ансамбле

Ј. Стојко: „Етида", „Скице" и „Ритам" са ансамбле удараљки

А. Л. Скармолин: 12 дуета за мелодијске инструменте Д. Палиев: Ансамбли за различите ударачке инструменте З. Металиди: Комади и ансамбли за удараљке

СОЛО ПЕВАЊЕ

Композиције старих италијанских мајстора за два гласа уз пратњу клавира - Леонардо Лео, Бенедето Марчело и др.

Композиције старих италијанских мајстора за глас и гитару - Качини

Композиције за два гласа из циклуса „Дивљуше" Исидора Бајића

Композиције за два гласа Милоја Милојевића, Титова, Варламова, Глинке и др.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) два дуета;

б) два циклична дела.

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, У КАМЕРНОМ САСТАВУ, БАР НА ИНТЕРНОМ ЧАСУ

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВИОЛИНА, ВИОЛА, ВИОЛОНЧЕЛО, КОНТРАБАС

Старокласичне дуо и трио сонате: Корели, Леклер, Тартини, Вивалди, Локатели, Хендл, Самартини, Марчело, Верачини, Теле-ман, Албинони, Ђеминијани, Фукс ....

Гудачки квинтети - соло виолина и гудачки квартет:

Г. Ф. Телеман: Менует

Штамиц: Граве

Ј. Сибелијус: Тужни валцер

Мартину: Арабеска бр. 5

Д. Скарлати: Пасторала

П. И. Чајковски: Тужна песма

Лакша дела за клавијски трио аутора Вере Миланковић,

Кленгела, Бема

Х. Сит: Комади за гудачки квартет

Х. Персл: Квартети

Ф. А. Миче: Квартет Це-дур

ГИТАРА

Поред два свирати и литературу намењену саставима за три, четири и пет инструмената.

Вјекослав Андре: Гитара у камерној музици

Урош Дојчиновић: Антологијас музике за гитару у Србији

Јован Јовичић: 24 дуета Ф. Кариља за две гитаре

ГИТАРА И КЛАВИР

А. Дијабели: Дуети оп. 68

М. Гуиљани: оп. 65; оп. 68; оп. 93; оп. 104.

ДВЕ ГИТАРЕ

Ф. Каруљи: оп. 333/Ш; оп. 34; оп. 120; оп. 146.

М. Гуиљани: оп. 16а; оп. 55; оп. 75; оп. 80; оп. 92; оп. 94.

Ј. Кофнер: оп. 80; оп. 87; оп. 40.

Ф. Сор: оп. 34; оп. 38; оп. 39; оп. 61; оп. 62.

Л. Вон Кал: оп. 24; оп. 39

ТРИ ГИТАРЕ

А. Дијабели: оп. 62 Ф. Грањани: оп. 12 Ј. Кофнер: оп. 168

ГИТАРА И ФЛАУТА ИЛИ ВИОЛИНА

М. Гуиљани: оп. 25; оп. 52; оп. 74; оп. 75; оп. 77; оп. 81 Ф. Грањани: оп.8 Ф. Коруљи: оп. 109

Триа, квартети и квинтети Л. Бокеринија, М. Гуиљанија, Л. Вон Кала, Ф. Каруља, Ф. Молиноа и др.

Е. Кирал: Нарцис - гудачки квартет Шуљагин: Муха С. Вукосављев: Збирка терцета

В. Андре: Композиције за три гитаре - прилагодити тамбурама

Г. Ф. Телеман: Менует

Л. Бокерини: Менует

Л. Кал: Лагани трио - I и II став

И друга дела по избору наставника

ХАРФА

Бокса: Ноктурно бр. 1 - кларинет, харфа Ш. Гуно: Аве Марија - флаута (виолончело), харфа

Андрејсен: Интермецо за флауту и харфу Ж. Бизе: Манует за флауту и харфу

Ф. Шопен: Варијације на Росинијеву тему за флауту и харфу Молнар: Пролеће у мору - флаута, харфа Друга дела одговарајуће тежине

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА КЛАВИР ЧЕТВОРОРУЧНО

В. А. Моцарт: Сонате Бе-дур Л. ван Бетовен: Соната Де-дур оп. 6 Ј. Кр. Бах: Соната А-дур Ф.

Пуланк: Соната Е. Григ: Норвешке игре М. Живановић: Ала цез М. Живановић: Цез фолк

Ернст Бах: Анданте

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ДВА КЛАВИРА Ј. Кр. Бах: Соната Ге-дур Ф. Цуланк: Валс - Мизет Р.

Шуман - К. Дебиси: Студије за два клавира Ј. Кршић: Засвирајмо заједно I и II - избор В.

Кршић - С. Николајевић: I, II и III део - избор

ХАРМОНИКА

ДУО ХАРМОНИКА

Хачатурјан: Игра Егине из балета „Спартак“ - транскрипција А. Суркова

М. Огински: Полонеза - транскрипција Н. И. Ризоља Ј. Бенда: Арија М. Колеса: Скерцино Р.

Бојко: Јесењи пејзаж

Тројан: Тарантела

А. Љадов: Валцер - транскрипција А. Толмачова Е. Григ: Елегија - транскрипција Ф. Бушева

А. Салин: Интермецо

ТРИО ХАРМОНИКА

Ј. Дрбенко: Сеоски хармоникаши

А. Љадов: Музичка табакера - транскрипција А. Толмачова

Петров: Хумореска - транскрипција А. Макарова

Золотарјов: Марш војника из „Д. свите бр. 1" - транскрипција Ј. Ишањина

КВАРТЕТ ХАРМОНИКА

Л. Љубовски: Прелудијум и fuga Блох: Сонатина за виолину и хармонику и друга дела одговарајућих захтева и обима

ФЛАУТА

ДВЕ ФЛАУТЕ

Р. Валентн: Шест соната Г. Ф. Телеман: Сопага Ге-дур Г. Ф. Хендл: Соната е-мол Ж. К. Нодо: Соната ха-мол А. Реих: Варијације за две флауте

ТРИ ФЛАУТЕ

Ј. Хајдн: Три трија Ф. Девијен: Соната ге-мол

Вауда: Трио флаута ОБОА

Ф. Беркас: Дуети за две обое

КЛАРИНЕТ

Ж. Лефевр: 12 соната за два кларинета М. Кројцер: Трио за кларинет, фагот и клавир В.

Емануел: Соната за кларинет, флауту и клавир Видеман: 30 Teochle Риене за два кларинета

Л. ван Бетовен: Дуо бр. 1 - кларинет, фагот и клавир Л. ван Бетовен: Дуо бр. 2 - кларинет,

фагот и клавир Л. ван Бетовен: Дуо бр. 3 - кларинет, фагот и клавир Л. ван Бетовен: Трио Бе-

дур оп. 11 - кларинет, виолончело и клавир

ФАГОТ

П. Сикеира: Дуети за два фагота, два тромбона САКСОФОН

Дела Ј. С. Баха, Г. Ф. Хендла, Н. Федорова, С. Критичка I књига, Х. Клозе, М. Шопоникова и друга оригинална дела или транскрипције одговарајуће тежине

ТРУБА

Н. Веиклер: Дуети за две трубе Ђ. Тошић: 4 триа за три трубе

ТРОМБОН

О. ди Ласо: 2 мотета - 2 тромбона

Бертолот: Сапопе А11а Ои1п1а - 2 тромбона

Р. Шуман: "Мег Ке1(ег - секстет лимених дувача Р. Шуман: Војнички марш - секстет

лимених дувача Д. Убер: Карневал - 3 тромбона П. М. Дибоа: А РеЉ Ра8, 12 триа - 3

тромбона А11е Тапге аи8 Јеш У1е1ог1и8-КоЈех, 17. Јћ - секстет лимених дувача

ХОРНА

П. Коњовић: Свита „Сан летње ноћи" - квинтет Ж. Ибер: Тго18 р1есе8 ћгеу18 - квинтет Р.

Шуман: "Мег Ке1(ег - секстет лимених дувача Р. Шуман: Војнички марш - секстет лимених

дувача

А. Моцарт: Музичке шале - 2 хорне, гудачки квартет Е. Боза: Сонатина - квартет

Ј. Славенски: Квинтет

М. Хајдн: Дивертименто - квартет

В. А. Моцарт: 12 комада за две хорне

В. Диверноа: 4 трија за три хорне

Дела за остале лимене дуваче по избору наставника

УДАРАЉКЕ

Инструменти на којима се изводи настава наведени су у програму I разреда

Избор дуета за добош немачких, француских, руских, пољских и бугарских аутора - Х. Кнауер, В. Снегирев и др

Мемфис: Дуети за добош из књиге „Етиде за развој тачности и прецизности у свирању и за развој брзине у читању с листа".

О. Балаж: 8 триа за тимпане, добош и том-томове В. Знаменски: Обрада познатих композиција за ансамбле ударалјки

М. И. Пекарски: Музика за ударачке инструменте Г. Ројтер: Фуга - за ксилофон, вибрафон и маримбу К. Дебиси: Мали Црнац - за две маримбе или ксилофон и маримбу

СОЛО ПЕВАЊЕ

Композиције за два гласа уз пратњу клавира, или другог инструмента - гитара, харфа, чембало - из збирки: Монтеверди, Шу-ман, Хендл, Брамс, Менделсон, Рубинштајн и др.

а) два дуета;

б) два циклична дела.

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, У КАМЕРНОМ САСТАВУ, БАР НА ИНТЕРНОМ ЧАСУ

ЗАХТЕВИ НА ИСПИТУ: Две композиције различитог карактера

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ВИОЛИНА, ВИОЛА, ВИОЛОНЧЕЛО, КОНТРАБАС

Сонате за два инструмента из епохе барока, предкласицизма и класицизма или лакше сонате и сонатине романтичара: Вивалди, Корели, Перголези, Дел-Абако, Хендл, Телеман, Марчело, Локатели, Албиниони, Глук, К. Ф. Е. Бах, Штамиц, Шпор, Менда, Шуберт, Менделсон ....

А. Вивалди: Сонате за виолину и басо-континуо; Сонате за чело и басо-континуо

Г. Ф. Телеман: Сонате и Сонатине за виолину и басо-континуо Г. Ф. Хендл: Сонате за

виолину и басо-континуо Палестрина: Осам ричеркара за четири инструмента Ф. Купрен:

Мала свита за две виолине и чело Верачини: Сонате за две виолине и басо-континуо

Самартини: Соната Е-дур оп. I за две виолине и басо-континуо Г. Ф. Телеман: Концерт за

четири виолине; Соната за четири виолине

Корели: Камерна музика за две виолине и клавир Калмар: Дивертименте за две виолине и

чело Г. Ф. Телеман: Мали комади за две виолине Плејел: Дуети за две виолине Дипор: Дуети

за два чела

Доницети: Соната за виолину (или флауту) и харфу - I став Фибих: „С цвећем у руци" за

флауту, виолину и клавир Енрико Јосиф: Комад за обоу, виолину, клавир и контрабас Пилни:

Менует за виолину, чело и харфу Пилни: Ноктурно за виолину, чело и харфу Фромер:

Серенада за виолину, чело и харфу Ј. Хајдн: Соната за две виолине, чело и клавир оп. 8 број

4, 5. и 6. Ј. С. Бах: Трио соната за две виолине, чело и клавир Ј. Брамс: Секстет Бе-дур бр. 8 за

две виолине, две виоле и двачела

ГИТАРА

Вјекослав Андре: Гитара у камерној музици - поглавље посвећено концертима за гитару и оркестар

Вивалди: Концерт за гитару и гудачко оркестар Ф. Каруљи: Концерти оп. 140; оп. 127

Ф. Молино: оп. 56 М. Гуиљани: оп. 30; оп. 36; оп. 70

ДВЕ ГИТАРЕ

Ф. Сор: оп. 41; оп. 44 h18; оп. 53; оп. 55 М. Гуиљани: оп. 35; оп. 66; оп. 67; оп. 69; оп. 116 М.

К. Тедеско: оп. 196 Л. Броувер: Микро комади за две гитаре По избору наставника

транскрипције Баха, Скарлатија, Де Фалје, Гранадоса, Албениза(сугеришу се радови Е.

Пујола, М. Ло-бета, Ф. Тареге....)

ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

М. Орешковић: Женидба - квинтет; Чуј, дико

А. Моцарт: Мала ноћна музика Ј. Штраус: Пицикато полка

Ј. Хајдн: Квинтет бр. 36 Ф. К.: Мала свита за две виолине и чело Л. Кал: Лагани трио I, II, III

и IV став В. Андре: Композиције за три гитаре И друга дела по избору наставника

ХАРФА

Г. Доницети: Соната - виолина (флаута), харфа Бокса: Ноктурно бр. 2 и бр. 3 - кларинет,

харфа Дамас: Соната - кларинет, харфа Турније: Два романтична прелида - виолина, харфа

Ибер: Епиг'асле - виолина (флаута), харфа

Тедески: Елегија - виолончело, харфа Друга дела одговарајуће тежине

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

Ф. Шопен: Варијације

Дворжак: Словенске игре - избор Ј. Брамс: Мађарске игре - избор

Ј. Брамс: Валцери К. Дебиси: Балада

Обраде композиција Бења, Цоплина, Вилијемса З. Димитријевић: Ра8 Је диалге И. Стравински: Пећа и вук - свита

Појединачне композиције Шуберта, Менделсона, Брамса, Сатиа, Пуланка и других аутора

Ј. Кршић: Засвирајмо заједно I и II свеска

Кршић - С. Николајевић: Клавирски дуо I, II, III део - избор

ХАРМОНИКА

ДУО ХАРМОНИКА

А. Шалајев: Валцер - елегија А. Тимошенко: Марш из свите Руске слике З. Ткач: Празник Л.

Вилчик: Валцер табакере

Ј. Јуцевич: Свита у старом стилу - прелудијум и fuga А. Рибалкин: Концертни комад

ТРИО ХАРМОНИКА

Ј. Дербенко: Скомрашина

Н. Чајкин: Украјинска рапсодија

Л. Белман: Готска свита - транскрипција Н. Худакова

Интродукција и корал

Менует

Молитва

Токата

П. И. Чајковски: Минијатурни марш иа свите бр. 1 оп. 43 А. Штогаренко: Гопак из симфонијске свите - транскрипција В. Стеченка

Г. Шендерјов: Пролећна шетња А. Голубјатњиков: Елегија

Б. Бритн: Сентиментална сарабанда - транскрипција В. Зи- новјева

КВАРТЕТ ХАРМОНИКА

Рахмањинов: Хумореска - транскрипција В. Зиновјева

Филипенко: Пролећни валцер Ф. Фугаца: Скерцо

Тројан: Царев славуј - свита за виолину, гитару и хармонику И друга одговарајућа литература по обиму и захтевима

ФЛАУТА

Ј. Ј. Кванц: Три дуета оп. 2 В. Ф. Бах: Шест дуа В. А. Моцарт: Дуо Де-дур А. Штадлер: Дивертименто Де-дур

ТРИ ФЛАУТЕ

Ф. Валтер: Четири скице

ЧЕТИРИ ФЛАУТЕ

А. Рејха: Квартет Де-дур оп. 12 А. Черепњин: Квартет оп. 60

ОБОА

Ј. Д. Зеленка: 6 соната за две обое и фагот Ј. Хофмајстер: Терцет за три флауте/обое К. Лоилет: Трио соната за обоу, флауту и клавир

КЛАРИНЕТ

Вилдган: Мали трио за кларинет, флауту и фагот П. Крејн: Трио за кларинет, фагот и клавир

Л. ван Бетовен: Трио оп. 38 - кларинет, фагот, клавир Глинка: Патетични трио - кларинет, фагот, клавир Ф. Менделсон: Концерт за два кларинета

А. Моцарт: Дивертименто бр. 8 - флаута, обоа, кларинет,

хорна, фагот

ФАГОТ

Ж. Ф. Рамо: Свита за два фагота Ј. Хајдн: Дивертименто за два фагота Л. ван Бетовен: Дуо за кларинет и фагот

А. Моцарт: Соната за фагот и виолончело (фагот)

САКСОФОН

Дуа, триа, квартети и квинтети - стандардни састави - по избору
Дела Ј. ван Бетовена, Р. Шумана, Е. Грига, Ф. Шопен, С. Крличка II књига, М. Шоприкова
и сличне композиције или тран- скрипције одговарајуће тежине.

ТРУБА

Ђ. Тошић: 5 квартета за четири трубе

ТРОМБОН

Ј. С. Бах: Сарабанде - секстет лимених дувача Ј. С. Бах: Фуге - секстет лимених дувача А.
Фаркаш: Песме и Игре - секстет лимених дувача

Борис: Две канцоне - 3 тромбона

Г. Ф. Телеман: Соната каноника - 2 тромбона

ХОРНА

Љ. Марић: Дувачки квинтет

Д. Деспић: Вињете - квинтет

К. Д. Дитерсдорф: Раг(1а т А, 1п Р, 1п Р - квинтет

Ф. Данци: Квинтет бр. I, II

Ј. С. Бах: Сарабанде - секстет лимених дувача

Ј. С. Бах: Фуге - секстет лимених дувача

С. Барбер: Летња музика - квинтет

Н. Р. Корсаков: Ноктурно за 4 хорне

Одговарајућа дела, за остале лимене дувачке инструменте, по избору наставника

УДАРАЉКЕ

Ј. Кент-Вилијемс: Афрички скечеви - за ритмичке ударалјке А. Вивалди: Концерт за две
виолине а-мол - обрада Ј. С. Бах: 15 двогласних инвенција - обрада Г. Приор: Clarr1п§ ђапЉ
- комад за три извођача (тапшача) И. Албениз: Ибериа - циклус песама за ансамбл ударалјки

А. Вивалди: Концерт за два виолончела ге-мол - обрада

СОЛО ПЕВАЊЕ

Д. Деспић: Трио за глас, кларинет и клавир

Лакши дуети и терцети старих мајстора и из опера В. А. Моцарта

Ј. Хајдн: Терцети Ј. Брамс: I свеска оп. 66 - дуети Ј. Брамс: I свеска оп. 75 - дуети Ј. ван

Бетовен: Терцети, квартети Р. Шуман: Два гласа за клавир

Композиције за два гласа уз пратњу клавира-Чајковски, Глинка, Мусоргски и др

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) два дуета;

б) два циклична дела.

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, У КАМЕРНОМ
САСТАВУ, БАР НА ИНТЕРНОМ ЧАСУ

ЗАХТЕВИ НА ИСПИТУ: Две композиције различитог карактера

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ВИОЛИНА, ВИОЛА, ВИЛОНЧЕЛО, КОНТРАБАС

Неговати што више стандардних типова камерних састава - дуа, трија, квартета, квинтета.

Ф. Купрен: Трио соната за два висока гласаи басо-континуо

Фукс: Концерт за гитару, виолину, виолу и чело Д. Скарлати: Квартет за флауту, две виолине
и басо-континуо Г. Ф. Телеман: „Пољска" соната за виолину, виолу и басо- континуо

Вивалди: Трио у Це-дуру за гитару, виолину и чело Ђ. Таргини: Трио сонате

Локатели: Трио сонате Мича: Гудачки квартети Нардини: Гудачки квартети

Ј. Хајдн: Соната за две виолионе и басо-контонуо; Сонате за две виолине; Сонате за виолину и виолу; „Лондонска“ триа за две флауте и чело; Квинтет Ес-дур за клавир, виолину, виолончело и две хорне

Ф. Е. Бах: Квинтет за виолину, виолу, клавир и контрабас Шайдлер: Соната Де-дур за гитару и виолину (или две гитаре)

А. Моцарт: Трио Ес-дур за виолину, виолу и клавир Албрехтсбергер: Соната за гитачки трио; Партита за флауту, харфу и бас

Л. ван Бетовен: Трио Бе-дур оп. 18 за кларинет, виолончело и клавир

Вањхал: Трија оп. 20 за кларинет, виолину и чело или фагот

Дворжак: Терцет за две виолине и виолончело З. Кодаљ: Интермецо за гудачки трио

Г. Доницети: Соната за виолину и харфу

Ф. Шуберт: Квинтет оп. 114 за клавир и гудачки квинтет

Л. Бокерини: Квинтет за две виолине, виолу и два виолончела

А. Моцарт: Три квартета Це-дур, Е-дур и А-дур за флауту (виолину), виолину, виолу и чело

Б. Широла: Трио Де-дур за клавир, виолину и чело Гнесин: Трио за клавир, виолину и чело оп. 63 Л. ван Бетовен: Триа оп. 3; оп. 9 бр. 1; оп. 9 бр. 2; оп. 9 бр. 3; оп. 8 - серенада; оп. 25

К. М. в Вебер: Клавирски трио ге-мол оп. 63 за виолину, виолончело и клавир

ГИТАРА

Акценат дати на литературу камерне музике XX века и класике.

Ф. Сор: оп. 41; оп. 54 бис; оп. 63

М. Гуиљани: оп. 130; оп. 137; оп. 116; оп. 65; оп. 101; оп. 102; оп. 103

Ј. К. Мерц: Дуети за две гитаре Ф. Ферандиере: Концерти

И. Крамској: Концерти бр. 1 и бр. 2 М. М. Понце: Јужни концерт

Ј. Родриго: Концерт Агапџиег, Фантазија за једног центлмена Х. Вила Лобос: Концерт за гитару и мали оркестар М. К. Тедеско: Концерти оп. 99 и оп. 160

ТАМБУРА

Прокофјев: Сцена из балета Ромео и Јулија

А. Моцарт: Квинтет де-мол

А. Вивалди: Трио Це-дур за гитару, виолину и чело - прилагодити тамбури

П. Чекалов: Фуга бр. 5 Грандјани: Соната оп. 2 И друга дела по избору наставника

ХАРФА

Г. Ф. Хендл: Ларго за две харфе

Мануел де Фаља/Шуберт: Шпанска игра бр. 2 за две харфе

Крумхолц: Соната Еф-дур - виолина (флаута), харфа

М. Равел: Павана - виолина, харфа

Боалдје: Соло за хорну и харфу

Бокса: Тема с варијацијама - кларинет, харфа

Албрестбергер: Цартита ин Це - флаута, харфа, виолончело

Ибер: Трио - флаута, виолина, харфа

Турније: Четири прелида за две харфе

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

ЧЕТВОРОРУЧНО СВИРАЊЕ И СВИРАЊЕ НА ДВА КЛАВИРА

З. Христић: Катерплет

М. Гулд: Павана

Б. Барток: Микрокосмос - избор

Дворжак: Словенске игре

Шуман и Дебиси: Студије за два клавира Ј. Кршић: Засвирајмо заједно I, II - избор

Кршић - С. Николајевић: Клавирски дуо I, II, III део - избор

ХАРМОНИКА

ДУО ХАРМОНИКА

Н. Римски Корсаков: Пољски из опере „Пан војвода“ - тран- скрипција П. Гвоздјева

Н. Лисенко: Рапсодија бр. 2 - транскрипција П. Гвоздјева И. Шамо: Летње вече из циклуса „Слике руских живописаца“ К. Мјасков: Концертна песма Ж. Матис: Концертни комад
Ф. Менделсон: Рондо капричиозо - транскрипција Б. Ларио- нова и В. Савина
И. Албениз: Танго оп. 165 бр. 2 - транскрипција В. Розанова и П. Шашкина
К. Хеист: Фантазија

ТРИО ХАРМОНИКА

А. Глазунов: Концертни валцер - транскрипција А. Толмачова Е. Лекуона: Малагенија - транскрипција Н. Худакова

Тимошенко: Свита за три хармоникр - Марш, Серенада и Финале

Золотарјов: Рондо капричиозо

В. А. Моцарт: Мала ноћна музика - транскрипција И. А. Ја- шкевича

Ј. Дербенко: Ливењски перебори Ј. Дербенко: Орловска мотања Ј. Дербенко: Кадрил

Пикуљ: Болховске хумореске Ј. Ходоско: Изложба

Прокофјев: Навоћење оп. 4 бр. 4

Репњиков: Два комада

Љутославски: Весела полка

Шелб: Квартет за виолину, хармонику, клавир и виолончело И друга одговарајућа литература по обиму и захтевима

ФЛАУТА

ДВЕ ФЛАУТЕ

Ф. Кулау: Три дуа оп. 10; Три дуа оп. 80; Три дуа оп. 81; Три дуа оп. 87

К. Фирстено: Шест дуета оп. 137

Х. Берлиоз: Трио за две флауте и харфу

П. Кихлер: Три комада за флауту, хармонику и клавир

ЧЕТИРИ ФЛАУТЕ

Ф. Кулау: Квартет е-мол оп. 103 Е. Бока: Три комада

ОБОА

Ј. Хајдн: Дувачки квинтет - обоа, флаута, кларинет, фагот, хорна

В. А. Моцарт: Дивертименто бр. 9 - флаута, обоа, кларинет, фагот, хорна

Л. Ван Бетовен: Квинтет оп. 71 - флаута, обоа, кларинет, хорна, фагот

Ибер: Три брза комада - флаута, обоа, кларинет, хорна, фагот Ј. К. Бах: Септет - обоа, два кларинета, две хорне, два фагота В. А. Моцарт: Серенада - две обое, два кларинета, две хорне, два фагота

КЛАРИНЕТ

Л. ван Бетовен: Два дуа за кларинет и фагот

Рене: 6 концертних дуета за два кларинета

М. Д. Левин: Шпанска носталгија за кларинет и флауту Ј. Хунт: Квартет за четири кларинета

А. Моцарт: 5 дивертимента за дрвене дуваче

ФАГОТ

Ж. Ибер: Трио за обоу, кларинет, фагот

М. Глинка: Трио за кларинет, фагот и клавир

Г. Ф. Телеман: Квартет за флауту, обоу, фагот и клавир

Ј. Хајдн: Квинтет за флауту, обоу, кларинет, фагот и хорну

САКСОФОН

Дела Ј. С. Баха, В. А. Моцарта, Л. ван Бетовена, М. Равела, Ј. Сибелијуса, Б. Бартока, Н. Римског-Корсакова и друга оригинална дела или транскрипције одговарајуће тежине С. Кртичка: II свеска Х. Клозе: II свеска М. Шопорникова: Хрестоматија Ривчун: Школа игре за саксофон

ТРУБА

Ђ. Тошић: Три квартета за дувачке инструменте

ТРОМБОН

Д. Ибер: МоЈегп Тго18 - 3 тромбона Д. Спер: Два сонате - 3 тромбона Ј. Хоровиц: Ми81с На11

А. Моцарт: 2 дуа , Г. Ф. Телеман: Сонате за 4 тромбона

ХОРНА

З. Вауда: Пастели - квинтет Е. Јосиф: Дивертименто - квинтет

А. Моцарт: Квинтет - хорна, гудачки квартет Л. ван Бетовен: Квинтет

А. Раих: Квинтет Бе-дур

Ј. Брамс: Трио - виолина, хорна, клавир

О. Николаи: Дуети за две хорне

Б. Мариаси: Ренесансни комади за лимене дувачке инструменте

Дела за лимене дувачке инструменте одговарајуће тежине, по избору наставника

УДАРАЉКЕ

А. Вивалди: Концерт за три мандолине Ге-дур - обрада Ј. С. Бах: Концерт за две виолине демол - обрада

Прокофјев: Египатске ноћи - кратки комад за ансамбл ударалјки (обрада)

Д. Мио: Смрт тирана - за ансамбл ударалјки (обрада) М. Равел: Шпански сат - кратки комад за ансамбл ударалјки (обрада)

СОЛО ПЕВАЊЕ

Композиције старих мајстора за глас, виолину и клавир - М. Чести, Б. Пасквини, Ф. Провернале и др.

Композиције за глас, чело и клавир - Г. Ф. Хендл, Б. Гафи и др. Д. Деспић: Композиција за глас, кларинет и клавир или виолину и клавир

Ф. Шуберт: „Пастир на стени" за глас, кларинет и клавир Дуети и терцети из опера В. А. Моцарта Ј. Брамс: II свеска оп. 28 и др.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) два дуета;

б) два циклична дела.

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, У КАМЕРНОМ САСТАВУ, НА ЈАВНОМ ЧАСУ ИЛИ КОНЦЕРТУ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Предмет камерна музика је у тесној вези са предметима корепетиција и читање с листа па све то треба имати у виду приликом планирања програма како би се остварила корелација са наведеним дисциплинама које са овим предметима чине заједништво.

Обука на часовима подразумева упутство за вежбање, указивање на одређену проблематику и њено разрешавање, док пракса треба да пружи могућност провере колико, шта и како је урађено, као и докле се стигло. Како су и могућности свирања и вежбања индивидуална ствар и камерну музику треба посматрати на тај начин, без обзира колико је ученика у групи на часу. Нормално је да се програм за једног ученика - док се ученик води кроз предмет камерна музика - прилагођава његовом инструменталном нивоу, његовој спретности, знању и брзини савладавања задатака.

ХОР

ЦИЉЕВИ

- Анимирање и оспособљавање ученика за групно музицирање.
- Усаглашавање индивидуалног извођења са захтевима певања у групи.
- Усавршавање интонације и артикулације свих ученика у свим видовима групног музицирања.

- Развијање перцепције слушања осталих чланова у групи..
- Развијање жеље за радом и остварањем успеха у групи.

ЗАДАЦИ

Рад на унапређивању способности за савладавање тежих композиција хорске литературе.
 Рад на усаглашавању индивидуалног извођење са групним музицирањем.
 Рад на оспособљавању усаглашавања интонације и артикулације са осталим члановима хора.
 Рад на усавршавању вокалне технике.
 Рад на усавршавању правилног дисања и импостацији.

I РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),
II РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),
III РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),
IV РАЗРЕД (2 часа недељно, 66 часова годишње)

Хор се формира од ученика сва четири разреда па је и програм јединствен, али се само разликује годишњи фонд часова.

Вежбама правилног дисања и импостације ученике упознавати са основним елементима хорске вокалне трихнике.

Смисао за чистоту интонације, прецизан ритам, музичку фразу, хармонију, полифонију, агогичко и динамичко нијансирање развијати не само интерпретацијом појединих дела већ и техничким вежбама.

Зајдничким слушањем и колективним музицирањем инсистирати на тимском раду и јединству ансамбла.

Упознавати ученике са домаћом и страном хорском литературом и оспособљавати их за наступе, као професионалне певаче, на концертима.

ЛИТЕРАТУРА

Б. Шпилер: Уметност соло певања

Стеван Мокрањац: Руковет II, VI, VII, VIII, IX - лакше Стеван Мокрањац: Руковети III, V, X, XI, XV - теже Стеван Мокрањац: Приморски напјевы - женски и мешовити Стеван Мокрањац: Литургија - ставови: Свјати Боже, Тебепојем, Свјат, Буди имја господње

М. Милојевић: Муха и комарац Ј. Маринковић: Задовољна река - са клавиром М. Тајчевић: Магдо - песма из старе Србије К. Манојловић: Север дува, С. Христић: Ставови из Опела бемол: Свјати Боже, Амин, Вјечнаја памјат

К. Бабић: Соса са сатом - женски и мешовити хор К. Бабић: Жабља идила - мешовити хор Поред наведених дела репертоар хора треба да садржи и Химну Св. Сави (обрада К. Бабић или З. Вауда)

У хорске композиције сличне тежине спадају дела следећих композитора: К. Станковића, И. Бајића, М. Тајчевића, М. Логара, В. Илића, Р. Петровића, Д. Радића, Д. Костића,

СТРАНА ЛИТЕРАТУРА

Палестрина, Ласо, Веки, Гастолди, Хаслер, Монтеверди и остали композитори ренесансе ради савладавања контрапунктног хорског става

Јакобус Галус: Мотети Ј. С. Бах: Корали и Кантате Г. Ф. Хендл: Ораторијуми Перголези:

Ј. Хајдн: Ораторијуми, Мисе

П. Чеснаков: Свјати Боже људи твоја - женски и мешовити хор П. И. Чајковски: Богородице Дјево, Ф. Пуланк: Рг - женски хор Транскрипције хорова из опера класичара и романтичара

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У зависности од састава ученика, година старости и других услова школа може организовати хорова: женски, мушки и мешовити. Известан број ученика се управо у овом периоду налази

у фази мутирања па професор треба да буде веома пажљив у третману оваквих гласова. Немарност према овом проблему може проузроковати касније трајно оштећење гласница.

Према броју ученика хорови могу бити великог састава или камерни и певати двогласна, трогласна, четворогласна или вишегласна дела.

НАПОМЕНА: Почетком школске године неколико часова посветити искључиво вежбама за костабдоминално дисање, јачање дијафрагме и мишића, нарочито са леђне стране. Ови мишићи су од есенцијалног значаја за правилан апођо а потпуно неразвијени, па их вежбама треба активирати. Такође радити вежбе за спуштање ларинкса и слободан рад резонантног апарата: језика, непца, усана и доње вилице. Ове вежбе су апсолутно занемарене а без њих је немогуће добити правилан, слободан и леп тон. У току школске године овако третирану технику обнављати и тренирати.

Час треба да садржи: почетни, централни и завршни део.

Почетни део часа - десет до петнаест минута - намењен је техничким вежбама и учењама. Кроз вокализе и друге вежбе третирају проблеме постављања вокала, неких компликованијих сугласника (л, р, т), вежбе за кратки и дуги дах, за легато, стакато, дикцију и др.

Централни део часа - посветити делу које је предвиђено за одређени час. Ученици треба да увежбавају правилан ритам, агогику и дикцију парлато певањем након чега се прелази на остале извођачке елементе. Увежбавањем нотног текста уобличава се фраза, разрађује динамика.

Професор треба да направи селекцију делова композиције који захтевају посебно увежбавање. Најчешће су то интонативни, али могу бити и остали проблеми извођачке технике, горе наведени.

Употреба клавира је минимална, али професор мора бити спреман да композицију течно одсвира ради уобличавања тонске слике. Његова спремност за час не сме бити доведена у питање јер је тиме омогућена динамичност часа и ангажман ученика. У овој фази рада композицију обрађивати по деоницама.

Завршни део часа - посветити спајању гласова у разним комбинацијама: сопран-алт, тенор-бас, сопран-бас, алт-тенор итд. На крају спајати све гласове коришћењем елемената који су обрађени у прва два дела часа.

Сценски наступи представљају нарочити стимуланс за ученике. Овај врло важав сегмент хорског певања не треба занемаривати. Професор би требало да заједно са хором да проанализира квалитет и евентуалне недостатке након сваког наступа. Њихов ангажман у наредним наступима биће лако уочљив. Начин оцењивања: Као што је наведено, сценским наступима овај предмет добија свој потпуни смисао. Зато је учествовање на приредбама услов за добијање оцена. У току школске године требало би приредити најмање два концерта на којима би се хор представио публици. Заједно са наступима у оцену хора треба подједнако уврстити присуство и ангажман ученика на пробама. Диригент може да оцењује и квалитет певања и ниво научене композиције у току школске године. За овакву врсту провере је најзгодније певање у квартету, квинтету...у зависности од састава хора и композиције.

ОРКЕСТАР

ЦИЉЕВИ

Развијање способности ученика за групно музицирање.

Усавршавање способности да се индивидуално извођење подреди потребама групног.

Усавршавање способности за усаглашавањем интонације и артикулације свих ученика у свим видовима групног музицирања.

Развијати перцепцију слушања осталих чланова.

Развијати жељу за радом у групном музицирању.

ЗАДАЦИ

Рад на оспособљавање за даље оркестарско музицирање

Анимирање ученика за музицирање у великим ансамблима

Рад на усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем.

Рад на унапређивању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду.

I РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),

II РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),

III РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),

IV РАЗРЕД (2 часа недељно, 66 часова годишње)

Пошто се оркестар формира од ученика сва четири разреда програм је јединствен, али се по разреду остварује различит фонд часова.

Ученике упознати са основним принципима колективног музицирања.

Оспособљавати младе музичаре усавршавањем свих елемената да активно учествују у уобличавању уметничког дела - интонација, ритам, динамика, артикулација и др.

Упознавати ученике са оркестарском литературом и различитим стилевима и за сарадњу са солистом, односно хором.

Просвиравањем већег броја музичких дела стицати оркестарску праксу ради припремања за улазак у професионалне оркестре, и јавне наступе на концертима.

ГУДАЧКИ ОРКЕСТАР Лакша дела

В. Ђорђевић: Српске игре за гудачки оркестар Ј. Славенски: Свита за гудачки оркестар М. Логар: Це - дурска симфонијета

В. Перичић: Песма и игра за виолину или кларинет и оркестар

Г. Ф. Хендл: Риналдо - увертира

Пахелбел: Канон и жига

Албиниони: Адађо

Рамо: Тамбурин А-дур

П. Хиндемит: Пет комада за гудаче

М. Тајчевић: Дивертимента бр. 2 и 3

Тежа дела

Вивалди: Концерти; Четири годишња доба Корели: Кончерта грота

А. Моцарт: Мала ноћна музика

П. Маскањи: Кавалерија рустикана - увертира Е. Григ: Холберг свита

Божих: Подибарски жал К. Бабић: Свира ћокоза

СИМФОНИЈСКИ ОРКЕСТАР Лакша дела

Ј. К. Бах: Симфонија Бе-дур; Симфонија Ес-дур Г. Ф. Хендл: Музика на води; Музика за ватромет Ј. Хајдн: Концерт за клавир и оркестар Де-дур и Ге-дур В. Миланковић: Водич кроз оркестар - Оркестарска свита „Из дечјих прича" Тежа дела

К. В. Глук: Ифигенија на Аулиди - увертира Ј. Хајдн: Симфонија Ес-дур бр. 85; Ге-дур бр. 94; бр. 103; Де- дур бр. 104

А. Моцарт: Отмица из Сараја - увертира Л. ван Бетовен: Егмонт - увертира

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 3 и бр. 8 Ј. Брамс: Мађарске игре А. Дворжак: Словенске игре

ДУВАЧКИ ОРКЕСТАР

Ј. Готовац: Еро с онога света Хуберт Мотај: Еигораг 1у 3. Бозоти: Тамо далеко

Дворжак: Славенска игра бр. 8

П. И. Чајковски: Словенски марш - доста тешко

Прокофјев: Марш из опере „Заљубљен у 3 наранце" Ј. Штраус: На лепом плавом Дунаву
Ј. Штраус: Пролећно доба Ј. Штраус: Живот уметника Валдтемпл: E81иr1ап(1па Винко
Савник: Мотив из Оспа - потпури Ж. Бизе: Кармен - потпури Ј. Штраус: Циганин барон -
потпури Б. Сметана: Продана невеста - потпури Ђ. Верди: Травијата - потпури Ф. Супе: Фест
- увертира Ђ. Верди: Набуко - увертира Ђ. Верди: Трубадур - увертира Ђ. Росини: Регина -
увертира Ф. Супе: Лака коњица - увертира Ф. Супе: Песник и сељак - увертира Д. Јенко:
Ђидо - увертира Ж. Офенбах: Орфеј у паклу - увертира Р. Вагнер: Танхојзер - увертира
Винко Савник: Свечана корачница К. Фридман: Поздрав Берну ,Савник: Београд
В. Мустајбашић: Стазама хероја Влада Мустајбашић: Свети Сава В. Мустајбашић:
Караћорђе Шофлер: P11ш 8(аг Родионов: Поема Луј Андерсон: Празник трубача Вили
Лефлер: Дикси парада К. Бортнер: Екстра пост марш
К. Бортнер: Дунав дикси Хилгар: Манеген дикси Н. Допшински: Обала Мисисипи дикси
Путарек: Поздрав Београду - марш

ОРКЕСТАР ХАРМОНИКА

Р. Бручи: Симфонијета; Прелудијум; Арија и Финале; Имагинација, Р. Озгијан: Метаморфозе
Б. Бјелински: Фестивалска симфонијета; Орфеј XX века; Дивертименто; Иванов: Музички
моменат, Мазурка, Поход Б. Р. Нешић: Три епизоде, Пашћан: Српска свита, Л. Мећери:
Прелудијум и скерцо; Интермецо

Говедник: Токата

Х. Бреме: Пасторала и fuga на Хендлову тему; Симфонијска предигра

Јакоби: Симфонијска свита; Шпанске импресије Р. Виртнер: Варијације за оркестар
хармоника

Х. Херман: Руска фантазија

Оригиналне композиције за соло хармонику и оркестар - Херман, Мар, Фелд, Милер, Рубков,
Ризол и др разне транскрибо- ване композиције за оркестар хармоника - Ј. С. Бах, Ј. Брамс,
Ђ. Росини, А. Бородин, А. Хачатуријан, А. Дворжак и др.

ОРКЕСТАР ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

Вукосављевић: Свита из албума Исидор Бајић М. Нешић: Невен коло

И. Хаднаћев: Тамбурашко коло М. Попов: Војвођанска игра бр. 1 М. Вукдраговић: Анданте
Кантабиле и Алетро Б. Јоксимовић: Светозарево коло С. Христић: Грлица Р. Бручи: Триптих

Т. Остојић: Српско новосадско коло С. Радосављевић: Војводино моја К. Бабић: Две игре

Б. Бритн: II став Једноставне симфоније

С. Прокофјев: Сцена из балета „Ромео и Јулија"

А. Дормажињски: Лихорадушка

П. Чекалов: Фуга бр. 5

Л. Прис: Интермецо

И друга дела по избору наставника

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Часови оркестра би требало да ученицима расветле основне законитости које владају
професионалним оркестрима. У зависности од афинитета и ангажмана професора -
диригента ови оркестри могу постати бисери младалачког музицирања.

Уколико ученици, из објективних разлога, нису похаћали овај предмет у основној музичкој
школи диригент им на часовима оркестра мора разјаснити основне задатке. Ученици овог
узраста треба да су у стању да се самостално правилно наштимују у чему им за почетак
помажу диригент и старији ученици - искуснији чланови оркестра. Осим тога морају им бити
објашњена значења појмова у партитури као што су *ppz.*, *arco*, (*acc*, регистри у оркестру
хармоника, савладати бас, контру, чело у оркестру тамбура и др.) Гудачима треба неговати
смисао за уједначене потезе гудала у погледу кретања и начина употребе. Важно је научити
чланове оркестра да разумеју и реагују на покрете диригента. За овако младе ансамбле
прецизност диригента је неопходна. Четворогодишње похаћање наставе оркестра у средњој

школи требало би да сваком ученику обезбеди упознавање са различитим стиливима музике и начином и смислом разноврсног музицирања. За гудачки, дувачки и тамбурашки оркестар од примарног значаја је тачна интонација. Пажљиво контролисана интонативна прецизност негована у ансамблу оцртаће се и у солистичком свирању ових ученика. Ученици се морају навикавати да слушају своју и остале деонице да би логично уобличили целокупну тонску слику. Посебну пажњу треба посветити фразирунгу, артикулацији, ритму и динамици. У погледу финог заједничког музицирања, компактног звука неопходно је ускладити различите инструменте разнородних група (гудачи са дувачима). Читање с листа не сме бити занемарено. Некада су одвојене пробе неопходне. Оне не треба да трају дуго да се не би изгубила динамика и смисао рада. Улога концерт-мајстора и вође деоница мора се не само разјаснити већ и неговати. Овим се ангажман ученика и инспиративна атмосфера подижу на висок ниво. Сваки ученик мора знати зашто седи на одређеном месту у оркестру, а онај који напредује може да се награди преласком за пулт ближе концерт-мајстору. Ако диригент инсистира на правилном свирачком ставу и начину седења на проби ту ће навику ученик пренети и у професионалан оркестар. Почетком школске године међу члановима оркестра може се организовати аудиција за концерт мајстора на којој би присуствовали и други професори у школи, као што је, нпр. шеф оркестра. Програм за аудицију може да сачињава актуелна композиција коју изводи оркестар и дело које се чита с листа. Ученици воле изазове; за овај ће уложити сав свој труд и знање, а без сумње ће им овај предмет постати један од најомиљенијих. Транскрипције дела су некада неопходне. Тиме диригент прилагођава дело свом ансамблу уз услов да су интервенције незнатне и стручно урађене. Од огромне важности су наступи и треба их што чешће организовати током школске године. Овде треба неговати и сценски наступ јер он увек делује како на публику тако и на извођаче. Највећи број ученика који се из редова средње школе определили за професионално бављење музиком свира у оркестрима, стога значај часова оркестра мора бити јасан не само диригенту и ученицима већ и њиховим професорима главног предмета. Професор може да оцењује и квалитет свирања у току године. За овакву врсту провере је најпрецизније свирање композиције у квартету, квинтету итд. у зависности од састава оркестра.

ЧИТАЊЕ С ЛИСТА

ЦИЉЕВИ

Развој ученика на савладавњу вештине брзог и течног читања нотног текста,
Развој ученика на оспособљавању за корепетиторску праксу
Упознавања ученика са широм клавирском, инструменталном и вокалном литературом.

ЗАДАЦИ

Рад на оспособљавању ученика да после краће визуалне анализе успешно прочита задани нотни текст поштујући све задане параметре (тоналитет, темпо, динамику, артикулацију, ритам...)

Рад на оспособљавању ученика за анализу текста и развијање способност да унапред види нотни материјал, а по могућству и чује мелодијске и хармонске покрете који следе.

Развијање општег поунавања музичке литературе.

Настава предмета читање с листа обухвата и упознавање оркестарске-хорске литературе.

I РАЗРЕД
(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВИОЛИНА

А. Корели: Кончерто гросо оп. 6 бр. 7 Г. Торели: Симфонија це-мол оп. 6 А. Вивалди: Кончерто гросо оп. 3

Вивалди: Симфонија

Л. Соркочевих: Симфонија бр. 6 Де-дур Л. Соркочевих: Симфонија бр. 4 Еф-дур Л. Соркочевих: Симфонија бр. 3 Де-дур К. Стамиц: Оркестарски квартет оп. 4 Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 5 Де-дур Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 1 Еф-дур Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 3 Ге-дур Ј. Хајдн: Симфонија бр. 31 Де-дур

Наведена дела се налазе у свесци Милорада Ђурића: Оркестарске студије за виолину, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ВИОЛА

Ј. С. Бах: Симфонија Еф-дур, I став

Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 1; бр. 2 - I став; бр. 3 Ге-дур; бр. 4 Ге-дур; бр. 5 Де-дур; бр. 6 Бе-дур Ј. С. Бах: Концерт за виолину а-мол Ј. С. Бах: Концерт за виолу Е-дур Ј. С. Бах: Концерт за флауту, виолину и клавир а-мол Ј. С. Бах: Концерт за клавир де-мол

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 12; Симфонија бр. 16; Симфонија бр. 99

А. Моцарт: Чаробна фрула - увертира

В. А. Моцарт: Фигарова женидба - увертира

Наведена дела се налазе у свесци Петра Ивановића: Оркестарске студије за виолу, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ВИОЛОНЧЕЛО

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 88; Симфонија бр. 94 Ге-дур; Сим-фонија бр. 101 Де-дур - Часовник; Симфонија бр. 103 Ес-дур; Сим-фонија бр. 104 Де-дур - Лондонска

В. А. Моцарт: Чаробна фрула - увертира; Дон Жуан - увертира; Фигарова женидба - увертира

А. Моцарт: Симфонија бр. 30 Де-дур - Хафнерт; Симфонија бр. 40 ге-мол; Симфонија бр. 41 Це-дур - Јупитер

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 1 Це-дур оп. 21; Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 36; Симфонија бр. 3 Ес-дур оп. 55 - Ероика; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 67; Симфонија бр. 6 Еф-дур оп. 68 - Пасторална; Симфонија бр. 7 А-дур оп. 92; Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125 Л. ван Бетовен: Увертира „Леонора" бр. 3 оп. 72а Наведена дела се налазе у свесци Реље Ћетковића: Оркестарске студије за виолончело, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

КОНТРАБАС

Музика барока и преткласике

Г. Ф. Хендл: Оркестарска свита „Музика на води" Ј. С. Бах: Пасија по Матеју - хор и речитатив Ј. С. Бах: Концерт за виолину Е-дур Ј. С. Бах: Концерт за клавир и оркестар еф-мол Ј. С. Бах: Чакона де-мол

Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт Бе-дур, Еф-дур, Ге-дур К. В. Глук: Ифигенија на Тауриди - увертира Израдити све лежеће потезе гудала.

Сва наведена дела могу се наћи у збирци Војина Драшкоковића и Јурија Почевског: „Оркестарске студије за контрабас" I део

ГИТАРА

Јован Јовичић: Школа гитаре за младе почетнике Јован Јовичић: Школа за гитару I и II део

Прек: Албум I, II, III

Андре: Збирка композиција за класичну гитару Деонице камерне музике

И друга дела по избору наставника

СВЕ ВРСТЕ ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

Вукосављев: Тамбурашки оркестри I С. Вукосављев: Жице тамбурице бр. 2

Ј. Њикош: Тамбурашки оркестри - изабрана дела Х С. Вукосављевић: Варошке песме бр. 1 М.
Цопов: Неготин марш М. Попов: Српска зора марш М. Попов: Сплет српских народних игара
ХАРФА

К. В. Глук: Орфеј и Еуридика

Г. Доницети: Љубавни напитај - арија Неманса Неморина М. Глинка: Иван Сусањин - арија

О. Респиги: Старе игре и арије Д. Радић: Три грама времена

Сопоћани

Каленић

Манасија

Б. Сметана: Влтава - симфонијска поема Ц. Франк: Симфонија у де-молу II став М.

Мусоргски: Ноћ на голом брду Пучини: Боџић - предигра за III чин Пучини: Тоска - Молитва

из II чина Ж. Бизе: Арлезијанка - друга оркестарска свита

Пасторала

Интермецо

Менует

Ј. Славенски: Симфонија Оријента

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

Почета школе за клавир: Николајевић, Кршић

Гњесина: Клавирска абецеда

Диверноа: Етиде оп. 76

Лешхорн: Етиде оп. 192

Лемоан: етиде

Беренс: Етиде оп. 70

Избор сонатина за II разред основне школе

Композиције аутора XVII и XVIII века 1а, 1б, 2 Кунц: 200 кратких канона Бах: Мале композиције

Лахивицкаја: Редакција зборника полифоних композиција

„Наши композитори за мале пијанисте“ - збирка

Албум југословенских клавирских композиција

Први кораци, I и II свеска

Први успеси, I и II свеска

Б. Барток: Микрокосмос, I и II свеска

Р. Шуман: оп. 68

Мајкапар: оп. 16

Кабалевски: 24 лаке композиције оп. 30 Д. Скарлати: Мале игре и комади К. Ф. Е. Бах: Мали

комади за клавир Збирке ренесансних композиција Р. Шуман: Албум за младе Ф. Шуберт:

Збирка игара П. И. Чајковски: Албум за младе С. Прокофјев: „Музика за децу“ оп. 65 Ц.

Франк: 18 мањих комада

Хачатурјан: 10 комада

Вежбе за развијање меморије и брзог памћења, одгонетање наставника или завршетка једне мисли или реченице, транспонување једноставних вежбица у тоналитете за секунду навише и наниже.

ХАРМОНИКА

Вуковић-Терзић: Школа за клавирску хармонику I и II разред А. Факин: Школа за клавирску хармонику I и II разред

М. Барачкова: Оригиналне солистичке композиције домаћих и страних аутора I свеска

Марковић: Школа за основно музичко образовање класичне хармонике I разред

Л. Међери: Избор композиција за хармонику II друга одговарајућа литература

ФЛАУТА

Ј. С. Бах: Миса у ха-молу; Пасија по Матеју; Магнификат; Божићни ораторијум; Цасијапо Јовану; Кантата бр. 46

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 1; бр. 2; бр. 3; бр. 4; бр. 5 Ф. Менделсон: Симфонија бр. 3; бр. 4

Дворжак: Карневал увертира бр. 92; Симфонија бр. 2 Ф. Лист: Прелиди; Клавирски концерт бр. 1

Ј. Сибелијус: Симфонија бр. 5; бр. 7 Ц. Франк: Симфонија де-мол

Ж. Бизе: Арлезијанка свита бр. 1; Арлезијанка свита бр. 2 Х. Берзлиоз: Увертира „Бенвенуто Челини“; Увертира „Ци- гански карневал“; Менует из „Фаустовог проклетства“ Росини: Увертира „Семирамида“ М. Равел: „Моја мајка гуска“ М. Мусоргски: „Хованшчина“ К. Дебиси: Ноктурна П. Хиндемит: Камерна музика бр. 1

ОБОА

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 100 Ге-дур - Војничка; Симфонија бр. 101 Де-дур - Часовник; Симфонија бр. 103 Ес-дур; Симфонија бр. 104 Де-дур - Лондонска

А. Моцарт: Концерт за виолину Ге-дур (КУ 216)

В. А. Моцарт: Симфонија бр. 34 Це-дур (КУ 338); Симфони- ја бр. 35 Де-дур (КУ 385); Симфонија бр. 36 Це-дур (КУ 425); Сим- фонија бр. 38 Де-дур - Црашка (КУ 504); Симфонија бр. 40 ге-мол (КУ 550); Симфонија бр. 41 Це-дур - Јупитер (КУ 551)

В. А. Моцарт: Концерт за клавир Де-дур (КУ 416); Концерт за клавир Бе-дур (КУ 595)

В. А. Моцарт: Концерт за виолину А-дур (КУ 219) В. А. Моцарт: Концерт за обоу Це-дур (КУ 314) В. А. Моцарт: Отмица из Сараја - Увертира (КУ 384); Фига- рова женидба – Увертира (КУ 492); Дон Жуан - Увертира (КУ 527); Тако чине све - Увертира (КУ 588)

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 1 Це-дур оп. 21; Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 36; Симфонија бр. 3 Ес-дур оп. 55 - Ероика; Сим- фонија бр. 4 Бе-дур оп. 60; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 67; Симфо- нија бр. 6 Еф-дур оп. 68 - Пасторална; Симфонија бр 7 А-дур оп. 92; Симфонија бр 8 Еф-дур оп. 93; Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125 Л. ван Бетовен: Концерт за клавир бр. 1 Це- дур оп. 15 Л. ван Бетовен: Концерт за виолину Де-дур оп. 61 Л. ван Бетовен: Увертира „Леонора“ бр. 3 оп. 72а; Увертира „Егмонт“ оп. 84

Росини: Севилски берберин - увертира; Италијанка у Ал- жиру - увертира; Сврака крадљивица - увертира Г. Доницети: Дон Пасквале - увертира

Наведена дела се налазе у свесци Љубише Петрушевског: Оркестарске студије за обоу, I свеска („Нота“, Књажевац, 1979)

КЛАРИНЕТ

А. Моцарт: Фигарова женидба; Дон Жуан; Чаробна фру- ла - увертира; Симфонија Ес-дур бр. 39; Симфонија ге-мол бр. 40

Л. ван Бетовен: Концерт за виолину Де-дур; Увертира Лео- нора I; Увертира Леонора II; Увертира Леонора III; Увертира Ко- риолан; Увертира Егмонт; Симфонија бр. 1 Це-дур; Симфонија бр. 3 Ес-дур; Симфонија бр. 4 Бе-дур; Симфонија бр. 5 ц-мол; Симфо- нија бр. 7 А-дур; Симфонија бр. 8 Еф-дур (I став) Росини: Севилски берберин - увертира Ф. Шуберт: Симфонија бр. 8 ха-мол

Ф. Менделсон: увертира Фингалова пећина; Бајка о лепој Мелузини

Р. Шуман: Симфонија бр. 1 Бе-дур; Симфонија бр. 3 Ес-дур

Ф. Лист: Прелиди

М. И. Глинка: Иван Сусањин

П. И. Чајковски: Шчелкуншчик

М. П. Мусоргски: Ноћ на голом брду

Христић: Охридска легенда

О. Респиги: Римске фонтане (симфонијска поема)

Дворжак: Словенска игра бр. 8

ФАГОТ

А. Моцарт: Клавирски концерт де-мол бр. 20 Л. в Бетовен: Прве симфонија - *alleşgo sop ĥ10* Л. в Бетовен: Трећа симфонија - I став

Ж. Бизе: Кармен

Росини: Италијанка у Алжиру Верди: Сицилијанске вечери П. И. Чајковски: Италијански капричо Ј. Хајдн: Симфонија Ге-дур Л. ван Бетовен: Ериока Ф. Шуберт: Недовршена симфонија

САКСОФОН

Транскрипције одговарајућих дела по избору наставника

ТРУБА

Л. ван Бетовен: Фиделио

Р. Вагнер: Мајстори певачи

В. А. Моцарт: Чаробна фрула

Г. Доницети: Кћи пука

Г. Мајербер: Хугеноти

Ј. Хајдн: Годишња доба

В. А. Моцарт: Фигарова женидба

В. А. Моцарт: Симфонија Ес-дур

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 5 це-мол

К. М. в Вебер: Јубел - увертира

Х. Марше: Темплар и Јеврејка

К. М. в Вебер: Оберон

Р. Вагнер: Мајстори певачи

Х. Берлиоз: Фаустово проклетство

Верди: Трубадур; Бал под маскама Р. Вагнер: Лоенгрин Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 1 Це-

дур Р. Вагнер: Танхојзер Б. Ф. Обе: Нема из Портичија Ј. Лахнер: Ребџепег - №1гег Х.

Берлиоз: Ослобођење од ропства К. Голдмарк: Симфонија Ес-дур Р. Вагнер: Парсифал Л.

Спор: Симфонија Ф. Менделсон: Хебриди Г. Мајербер: Хугеноти К. Кројцер: Расипник Р.

Вагнер: Валкире Ј. Халеви: Јеврејин

Наведена дела се налазе у свесци Марка Крањчевића: Орке- старске студије за трубу, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ТРОМБОН

Л. Керубини: Водоноша - увертира Ђ. Росини: Сврака крадљивица - увертира Ж. Офенбах:

Орфеј у подземљу - увертита Келер-Бела: Комична увертира

Ђ. Росини: Севилски берберин - увертира; Вељем Тел - увертира

В. А. Моцарт: Реквијем - Тића ш1гиш Г. Доницети: Лучија од Ламермура - бинска музика Ж.

Бизе: Кармен - бинска музика

А. Моцарт: Дон Жуан; Чаробна фрула Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 5 це-мол

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 8 ха-мол („Недовршена") Ђ. Верди: Бал под маскама; Травијата;

Трубадур, Аида

Прокофјев: Пећа и вук оп. 67 Р. Вагнер: Риенци - увертира

Дворжак: Симфонија бр. 9 (5) е-мол оп. 95 („Из новог света") Л. Делиб: Копелија (Мазурка из балета)

Г. Мајербер: Игра бакљама бр. 1 (Раскелпаг) Наведена дела се налазе у свесци Винка

Валечића: Оркестар- ске студије за тромбон, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ХОРНА

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 2 Де-дур („Лондонска симфонија") Ј. Хајдн: Симфонија бр. 18 фис- мол

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 16 Ге-дур („Оксфордска симфонија") Ј. Хајдн: Аледго уласе Де-

дур Ј. Хајдн: Годишња доба - ораторијум Ј. Хајдн: Концерт за виолончело Де-дур

А. Моцарт: Идоменео; Чаробна фрула; Дон Жуан

ТУБА

По избору наставника

УДАРАЉКЕ Добош -

Ч. Мемфис: Етиде за развој брзине у читању с листа Тимпани -

Е. Кене: „тимпани" Етиде - избор за 2, 3 и 4 тимпана Ксилофон-вибрафон -
М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - избор етида које одговарају захтевима овог предмета В. Веигл: Етиде за ксилофон

ПРИМЕРИ ЗА УПОЗНАВАЊЕ ОРКЕСТАРСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ Добош -

Ј. Готовац: Симфонијско коло

Д. Обер: Рага Рага; Нијема из портичија

Ђ. Росини: Сврака крадљивица - увертира

Ђ. Верди: Сицилијанске вечери - увертира; Набуко - увертира

Тимпани -

Ј. С. Бах: Свите за оркестар - један пример - III свита

А. Моцарт: Симфонија у Ес-дуру; Чаробна фрула - увертира

Ј. Хајдн: Оксфорд - Симфонија

Л. ван Бетовен: М188а 8олешп18 у Де-дуру - С1опа, Адпи8 Деи; Прометеј - увертира;
Фиделио - увертира; Егмонт - увертира; Сим-фонија бр. 1 Це-дур; Симфонија бр. 2 Де-дур;
Симфонија бр. 3 Ес-дур; Симфонија бр. 4 Бе-дур

Ј. Брамс: Симфонија бр. 1 це-мол; Симфонија бр. 2 Де-дур; Симфонија бр. 3 Еф-дур

Ксилофон

Б. Бритн: Водич кроз оркестар

Рахмањинов: Симфонијске игре М. Равел: Гуска - моја мама (свита) Н. Р. Корсаков: Прича о цару Салтану А. Хачатуријан: Симфонија бр. 1

И. Стравински: Свадба - све четири слике С. Прокофјев: Скитска свита

Б. Барток: Соната за два клавира и ударалке Велики бубањ и чинеле

П. И. Чајковски: Лабудово језеро - валцер из балетске свите Ж. Бизе: Кармен - увертира И. Стравински: Петрушка Тамбурина

П. И. Чајковски: Италијански капричо Кастањете (концертне, ручне и ручне са дршком) - С.

Прокофјев: Клавирски концерт бр. 3 П. И. Чајковски: Лабудово језеро - шпанска игра Триангл

Н. Р. Корсаков: Шехерезада Маракас

С. Црокофјев: Ромео и Јулија - игра девојака из балет Звончићи

Ј. С. Бах: Цасакаља

А. Моцарт: Чаробна фрула

П. И. Чајковски: Лабудово језеро; Успавана лепотица - варијације

Р. Корсаков: Прича о цару Салтану

Рахмањинов: Симфонијске игре

Глазунов: Концерт за виолину и оркестар

СОЛО ПЕВАЊЕ

Абт: Вежбе за глас и клавир од бр. 1 - 10 Вокаи: Вежбе са текстом

Збирка за младе певаче - лакше композиције старих мајстора (Калдара, Качини, Банчини и др.)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 етида;

б) 15 композиција различитог садржаја, облика и карактера;

в) две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање;

г) две композиције за оркестар - хор.

II РАЗРЕД
(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВИОЛИНА

Ј. Хајдн: Симфонија бр. 88 Ј. Хајдн: Симфонија бр. 94 Ј. Хајдн: Симфонија бр. 31 Де-дур Ј. Хајдн: Симфонија бр. 101 Де-дур Ј. Хајдн: Симфонија бр. 104 Де-дур Ј. Хајдн: Симфонија бр. 94 Ге-дур Ј. Хајдн: Симфонија бр. 103 Ес-дур

А. Моцарт: Симфонија бр. 35 Де-дур В. А. Моцарт: Симфонија бр. 41 Це-дур В. А. Моцарт: Симфонија бр. 39 Ес-дур

В. А. Моцарт: Фигарова женидба - увертира Ф. Шуберт: Симфонија бр. 8 ха-мол

Наведена дела се налазе у Милорад Ђуричић: Оркестарске студије за виолину I свеска („Нота", Књажевац, 1979) И друга дела одговарајуће тежине и обима

ВИОЛА

В. А. Моцарт: Идоменео - увертира; Со81 1ап 1и11е - увертира В. А. Моцарт: Симфонија бр. 35 Де-дур - Хафнер; Симфонија бр. 36 - Линцер; Симфонија бр. 40 ге-мол; Симфонија бр. 41 Це-дур - Јупитер

Л. Керубини: Водоноша - увертира

Ђ. Росини: Севилски берберин - увертира; Сврака крадљивица - увертира

Л. ван Бетовен: Увертире „Кориолан" оп. 67; „Леонора" бр. 1 оп. 72а; „Леонора" бр. 2 оп. 72а; „Леонора" бр. 3 оп. 72а

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 3 Ес-дур - Ероика - оп. 55; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 67; Симфонија бр. 6 Еф-дур - Пасторална - оп. 68

Наведена дела се налазе у свесци Петра Ивановића: Оркестарске студије за виолу, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ВИОЛОНЧЕЛО

Л. ван Бетовен: Увертира „Кориолан" оп. 62 Ф. Шуберт: Симфонија бр. 4 це-мол - Трагична; Симфонија бр. 2 Бе-дур; Симфонија бр. 7 Це-дур; Симфонија бр. 8 ха-мол - Недовршена

Р. Шуман: Симфонија бр. 1 Бе-дур оп. 38; Симфонија бр. 2 Це-дур оп. 61; Симфонија бр. 4 де-мол оп. 120

Ф. Менделсон: Симфонија бр. 3 е-мол оп. 56 - Шкотска; Симфонија бр. 4 А-дур оп. 90 - Италијанска; Симфонија бр. 5 де-мол оп. 107 - Реформацијска

Ф. Менделсон: Увертира „Фингалова пећина" оп. 26 К. М. в Вебер: Оберон - увертира; Чаробни стрелац - увертира; Еуријанте - увертира

Вебер-Берлиоз: Позив на игру оп. 65 Х, Берлиоз: Фантастична симфонија оп. 14 Х. Берлиоз: Харолд у Италији оп. 16 - Симфонија са виолом облигато

Х. Берлиоз: Римски карневал оп. 17

Наведена дела се налазе у свесци Реље Ћетковића: Оркестарске студије за виолончело, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

КОНТРАБАС Класицизам

Ј. Хајдн: Симфоније бр. 99 Ес-дур; бр. 94 Ге-дур; бр. 101 Де-дур; бр. 104 Де-дур

В. А. Моцарт: увертире из опера „Дон Жуан", „Фигарова женидба", „Чаробна фрула", „Отмица из Сераја"

В. А. Моцарт: симфоније Ес-дур КУ 543; бр. 40 ге-мол; бр. 41 - Јупитер; бр. 35 Де-дур - Хафнер; бр. 36 Це-дур - Линцер Л. ван Бетовен: Симфоније бр I, II, III, IV и V Посветити пажњу скачућим потезима гудала. Сва наведена дела могу се наћи у збирци Војина Драшкоција и Јурија Почевског: „Оркестарске студије за контрабас" I део

ГИТАРА

Јован Јовичић: Школа за гитару II и III део

Андре: Збирка композиција за класичну гитару

Ф. Ноад: Ренесансна гитара Ф. Ноад: Барокна гитара Ф. Ноад: Класична гитара и друга литература по избору наставника

СВЕ ВРСТЕ ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

Вукосављевић: Жице тамбурице бр. 3 и бр. 4

Ј. Њикош: Тамбурашки оркестри - изабрана дела XI С. Вукосављевић: Народне игре из Војводине Југословенска едиција: Тамбурашки оркестри - Звуци тамбуре бр. 1

ХАРФА

Тома: Мињон

Верди: Аида - интродукција, хор, сцена I дует из II чина Ж. Бизе: Кармен - арија из II и III чина К. Сен-Санс: Самсон и Далила - арија Далиле из II чина Адам: Жизела - балет II чин III.

Гуно: Фауст

А. Бородин: Кнез Игор - каватина Кончаковне

М. Мусоргски: Сорочински сајам

Бордано: Андре Шеније

Скрјабин: I симфонија

М. Вукдраговић: Везиља слободе

Д. Радић: Усправна земља

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

Бертини оп. 100: Етиде

Ј. Кршић: Клавирска вежбања

Ј. С. Бах: Мале композиције

Ј. С. Бах: Мали прелудијуми

Ј. С. Бах: Мали прелудијуми и фугете

Разне лакше полифоне композиције - само два гласа

Кабалевски оп. 51: Варијације Еф-дур

Кулау: Варијације Ге-дур

Први успеси: II свеска Ј. Хајдн: Мале игре

Ј. Хајдн: 10 немачких игара

Ј. Хајдн: 12 менуета

Ј. Хајдн: Лакше сонатине - избор из Збирке Шишмановић- Кршић

В. А. Моцарт: 14 лакших композиција

В. А. Моцарт: Бечке сонатине

Гречанинов: Дечја књига

Л. ван Бетовен: Екосезе и немачке игре

Л. ван Бетовен: Варијације - избор лакших

Б. Барток: Микрокосмос II свеска

Б. Барток: Микрокосмос III свеска

Лутославски: 12 малих комада

П. И. Чајковски: Албум за младеж

П. И. Чајковски: Годишња доба - избор лакших

Ф. Шуберт: Збирка игара I и II свеска

Ф. Шуберт: 6 лакших комада

Р. Шуман: оп. 124 Албумблатер

Е. Григ: оп. 17 Норвешке игре

Е. Григ: Лирски комади - избор

ХАРМОНИКА

Ученика упознати с основним принципима транспонованја на лакшим композицијама примереним II разреду.

Вуковић-Терзић: Школа за клавирску хармонику III разред А. Факин: Школа за клавирску хармонику На свеска

М. Барачкова: Оригинален солистичке композиције домаћих и страних аутора II свеска

Ф. Криг: Мале композиције заборављених мајстора XVIII века 3. Вукосављевић: Композиције за хармонику III и IV разред Л. Међери: Избор композиција за хармонику X. П. Хесе: Полифони комади I свеска

Љ. Мицић: Збирка етида и одабраних композиција III и IV разред

И друга одговарајућа литература ФЛАУТА

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 6; бр. 7; Корална фантазија оп. 80; Увертира „Леонора“ бр. 3

К. Сен Санс: Симфонија бр. 3 Р. Шуман: Симфонија бр. 1

Прокофјев: „Ромео и Јулија“ Свита бр. 1; „Ромео и Јулија“ Свита бр. 2

А. Бородин: „Кнез Игор“ - Половецке игре А. Русел: „Паукова шума“

А. Брукнер: Симфонија бр. 4; бр. 6; бр. 7; бр. 8; бр. 9 П. И. Чајковски: „Моцартијана“ Свита бр. 4; Симфонија бр. 5; „Ромео и Јулија“

Б. Блахер: Варијације за оркестар 3. Кодаљ: „Игре из Галанте“ Л. Делиб: Копелија Р. Вагнер: Прелудијум из „Парсифала“ Ђ. Верди: Реквијем Ј. Брамс: Варијације на Хајднову тему X. Берлиоз: Фантастична симфонија Е. Елгар: „Загонетне варијације“ Д. Мијо: Симфонијска свита бр. 2 Д. Кабалевски: Свита „Кола Брењон“ М. Равел: Свита „Купренов гроб“

ОБОА

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 7 Це-дур; Симфонија бр. 8 ха-мол - Недовршена

Ф. Шуберт: Розамунда - увертира X. Берлиоз: Фантастична симфонија оп. 14 X. Берлиоз: Увертира „Римски карневал“ оп. 9 Ж. Бизе: Симфонија Це-дур

Ж. Бизе: Арлезијанка - свита бр. 1; Арлезијанка - свита бр. 2 Ј. Брамс: Симфонија бр. 1 це-мол оп. 68; Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 73; Симфонија бр. 3 Еф-дур оп. 90; Симфонија бр. 4 е-мол оп. 98

Ј. Брамс: Варијације на Хајднову тему оп. 56а Ј. Брамс: Концерт за клавир бр. 1 де-мол оп. 15; Концерт за клавир бр. 2 Бе-дур оп. 83

Ј. Брамс: Концерт за виолину Де-дур оп. 77 Р. Шуман: Симфонија бр. 1 Бе-дур оп. 38; Симфонија бр. 2 Це-дур оп. 61; Симфонија бр. 3 Ес-дур оп. 97; Симфонија бр. 4 де-мол оп. 120 Р. Шуман: Концерт за клавир а-мол оп. 54 Б. Сметана: Продана невеста - Увертира

Ј. Штраус: Слепи миш - Увертира; Циганин барон - Увертира П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4 еф-мол оп. 36; Симфонија бр. 5 е-мол оп. 64; Симфонија бр. 6 бе-мол оп. 74

П. И. Чајковски: Концерт за клавир бр. 1 бе-мол оп. 23 П. И. Чајковски: Концерт за виолину Де-дур оп. 35 П. И. Чајковски: Шћелкуншчик; Лабудово језеро - балетска свита; Ромео и Јулија (Увертира-фантазија)

Ф. Менделсон: Симфонија бр. 3 а-мол оп. 56 - Шкотска; Симфонија бр. 4 А-дур оп. 90 - Италијанска

Ф. Менделсон: Концерт за виолину е-мол оп. 64 Ф. Менделсон: Сан летње ноћи оп. 21 - Увертира; Увертира „Фингалова пећина“ оп. 26

Ф. Менделсон: Сан летње ноћи - Скерцо Ђ. Верди: Травијата; Набуко Р. Леонкавало: Бајацо Наведена дела се налазе у свесци Љубише Петрушевског: Оркестарске студије за обоу, I свеска („Нота“, Књажевац, 1979)

КЛАРИНЕТ

Л. ван Бетовен: Фиделио; Симфонија бр. 2 Де-дур; Симфонија бр. 6 Еф-дур

Г. Доницети: Љубавни напитац К. М. В Вебер: Цозив на игру Ф. Шуберт: Розамунда

Ф. Менделсон: Симфонија бр. 3 а-мол; Симфонија бр. 4 А-дур Р. Шуман: Симфонија бр. 2 Це-дур; Симфонија бр. 4 д-мол; Концерт за клавир а-мол

Ф. В Супе: Лепа Галатеја Ђ. Росини: Италијанка у Алжиру - увертира К. М. в Вебер: Чаробни стрелац Ф. Лист: Мазепа; Мађарска рапсодија бр. 2 - каденца Ј. Брамс: Симфонија бр. 1 це-мол; Симфонија бр. 2 Де-дур; Академска увертира; Трагична увертира Ц. Франк: Симфонијске варијације В. Белини: Норма; Месечарка Б. Сметана: Продана невеста I чин Ж. Бизе: Кармен - увертира Ђ. Пучини: Мадам Батерфлај II чин В. Белини: Пуританци Ц. Гершвин: Американац у Паризу М. Равел: Болеро

ФАГОТ

Л. ван Бетовен: Леонора Ф. Менделсон: Италијанска симфонија В. А. Моцарт: Дон Жуан - увертира Л. ван Бетовен: Клавирски концерт бр. 2 Ј. Брамс: Друга симфонија Ј. Брамс: Трећа симфонија П. И. Чајковски: Шеста симфонија Л. ван Бетовен: Клавирски концерт бр. 5 Л. ван Бетовен: Пета симфонија - II став Х. Берлиоз: Фантастична симфонија

САКСОФОН

Транскрипције одговарајућих дела по избору наставника

ТРУБА

Р. Вагнер: Прстен Нибелунга

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 3 Ес-дур

Р. Вагнер: Лоенгрин; Тристан и Изолда; Сумрак богова

Ф. Менделсон: Мирно море; Срећан пут

Ћ. Верди: Аида

Ф. Супе: Песник и сељак

Ж. Бизе: Кармен

Е. Хампердинк: Ивица и Марица

Ј. С. Бах: Божићни ораторијум - Арија

Г. Ф. Хендл: Арија

Ј. С. Бах: Арија

Ј. С. Бах: Кантата за сва времена Г. Ф. Хендл: Dettinger te Deum Анонимус: Концерт за 7 труба и тимпане Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт Еф-дур К. Монтеверди: Орфеј; Favola in musica Анонимус: Две фанфаре Л. Моцарт: Концерт за трубу

Наведена дела се налазе у свесци Марка Крањчевића: Орке- старске студије за трубу, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ТРОМБОН

Ћ. Росини: Сврака крадљивица - увертира К. Орф: Кармина бурана Ф. Лист: Прелиди

Л. Делиб: Копелија - музика из балета Р. Вагнер: Танхојзер - предигра за оперу Ј. Брамс: Мађарска игра бр. 5

В. А. Моцарт: Чаробна фрула - увертира; Дон Жуан - II чин П. И. Чајковски: Клавирски концерт бр. 1 бе-мол Ф. Шуберт: Симфонија бр. 8 ха-мол - Недовршена Р. Шуман: Симфонија бр. 1 Бе-дур оп. 38; Симфонија бр. 2 Це-дур оп. 61

А. Брукнер: Симфонија бр. 1 це-мол; Симфонија бр. 2 це-мол Ћ. Верди: Риголето

Бородин: Половецке игре из опере „Кнез Игор" П. И. Чајковски: Увертира 1812

П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4 еф-мол оп. 36; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 64; Симфонија бр. 6 ха-мол оп. 74 Р. Вагнер: Тристан и Изолда Ж. Бизе: Кармен Ј. Брамс: Трагична симфонија

Х. Берлиоз: Мађарски марш из „Фаустовог проклетства" оп. 24

М. П. Мусоргски: Наћ на голом брду

П. Маскањи: Кавалерија рустикана

Р. Леонкавало: Бајацо

М. П. Мусоргски: Слике са изложбе

Б. Барток: Концерт за оркестар

Наведена дела се налазе у свесци Винка Валечића: Оркестар- ске студије за тромбон, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

ХОРНА

А. Моцарт: Клавирски концерт це-мол (КУ 491) В. А. Моцарт: Клавирски квинтет Ес-дур (КУ 542)

В. А. Моцарт: Серенада Ес-дур (КУ 375); Серенада це-мол (КУ 388)

В. А. Моцарт: Дивертименто Де-дур (КУ 334) В. А. Моцарт: Квинтет Ес-дур (КУ 407) В. А. Моцарт: Концертантна симфонија (КУ 2976); Симфо- нија ге-мол (КУ 550)

В. А. Моцарт: Адађо Ес-дур

ТУБА

По избору наставника

УДАРАЉКЕ Добош -

Ч. Мемфис: Етиде за развој брзине у читању с листа Тимпани -

Е. Кене: Тимпани етиде - избор за 2, 3 и 4 тимпана Ксилофон-вибрафон -

М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - избор етида које одговарају захтевима овог предмета В. Веигл: Етиде за ксилофон

ПРИМЕРИ ЗА УПОЗНАВАЊЕ ОРКЕСТАРСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Добош -А. Бородин: Кнез Игор - Половецке игре

Хачатуријан: Спартак, II чин балета П. И. Чајковски: „1812" - увертира

М. Равел: Болеро, Ј. Штраус-отац: Радецки марш - са уводом на добошу соло

Тимпани -Г. Ф. Хендл: Алелуја, А. Моцарт: Реквијем, Ј. Хајдн: Лондонске симфоније - симфонија с ударцем тимпана; Симфонија с вирблом на тимпанима

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 6 Еф-дур; Симфонија бр. 7 А- дур; Симфонија бр. 8 Еф-дур; Симфонија бр. 9 де-мол; Концерт за виолину Де-дур; Концерт за клавир Ге-дур бр. 4; Концерт за клавир Ес-дур бр. 5, Ј. Брамс: Симфонија бр. 4 це-мол; Концерт за виолину Де-дур Ксилофон -С. Рахмањинов: Симфонија бр. 3

А. Хачатуријан: Гајана II чин - игра девојака и IV чин - игра сабљи

И. Стравински: Жар птица - балет; Петрушка С. Прокофјев: Александар Невски - кантата Б. Барток: Музика за гудаче, челесту и удараљке Велики бубањ и чинеле -П. И. Чајковски: Лабудово језеро - чардаш из балетске свите

Р. Корсаков: Шехерезада а2 и висећа чинела, Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 9 де-мол - IV став Тамбурина (даире, деф) -Ж. Бизе: Кармен - увертира за IV чин опере К. Дебиси: Игра

Кастањете (концертне, ручне и ручне са дршком) - С. Прокофјев: Други концерт за виолину и оркестар П. И. Чајковски: Шчелкуншчик - балет Ж. Бизе: Кармен II чин

Триангл -Ф. Лист: Клавирски концерт бр. 1 Ес-дур, С. Прокофјев: Александар Невски - кантата Звончићи - П. И. Чајковски: Успавана лепотица - валцер С. Рахмањинов: Симфонија бр. 3; Варијације на Паганинијеву тему, Глазунов: Концертни валцер И. Стравински: Петрушка, О. Респиги: Римске пиније

СОЛО ПЕВАЊЕ

Абт: Вежбе за глас и клавир - од броја 10 Конконе: оп. 9 Вежбе за глас и клавир од 1 - 8 Лакше композиције италијанских мајстора (Карисими, Качи- ни, Бонанчини, Фалкониери, Перголези, Шуберт, Гречанинов и др.)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 етида;

б) 15 композиција различитог садржаја, облика и карактера;

в) две композиције предвиђене програмом за камерно музи- цирање;

г) две композиције за оркестар - хор.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВИОЛИНА

А. Моцарт: Чаробна фрула - увертира, Арија Морена В. А. Моцарт: Отмица из Сараја – увертира, В. А. Моцарт: Симфонија бр. 38 Де-дур В. А. Моцарт: Симфонија бр. 41 Це-дур В. А. Моцарт: Симфонија бр. 40 ге-мол В. А. Моцарт: Симфонија бр. 41 Це-дур В. А. Моцарт: Симфонија бр. 40 ге-мол Б. Сметана: Продана невеста - увертира Ј. Мајседер: Сцена из балета Ђ. Росини: Вилем Тел - увертира Л. Делиб: Копелија - свита из балета Б. Бритн: Једноставна симфонија II став Б. Бритн: Једноставна симфонија IV став В. Мокрањац: Дивертименто за гудаче

Наведена литература се налази у два свеска Милорада Ђуричића: Оркестарске студије за виолину свеска I и II („Нота", Књажевац, 1979)

И друга литература која одговара захтевима

ВИОЛА

Л. ван Бетовен: Концерт за клавир бр. 4 оп. 58 Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 7 А-дур оп. 92

Л. ван Бетовен: Концерт за клавир бр. 5 оп. 73 Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 9 де-мол оп.

125 Л. ван Бетовен: М188а 801етш8 оп. 123 Л. ван Бетовен: Концерт за виолину Де-дур К. М.

в Вебер: Чаробни стрелац - увертира; Еуријенте - увертира; Ргес1ога - увертира; Оберон -

увертира; Јубиларна увертира, Ф. Шуберт: Симфонија бр. 2 Бе-дур; Симфонија бр. 4 це-мол -

Трагична; Симфонија бр. 7 Це-дур, Р. Шуман: Симфонија бр. 1 Бе-дур оп. 38 Р. Шуман:

Увертира „Манфред" Р. Шуман: Концерт за клавир а-мол оп. 54

Наведена дела се налазе у свесци Петра Ивановића: Оркестарске студије за виолу, I свеска

(„Нота", Књажевац, 1979)

ВИОЛОНЧЕЛО

А. Понкиели: Ђоконда - Игра сатова

Ђ. Росини: Севилски берберин - увертира; Вилем Тел - увертира

М. И. Глинка: Руслан и Људмила - увертира Ж. Бизе: Арлезијанка - Свита бр. 1

Ј. Брамс: Симфонија бр. 1 це-мол оп. 68; Симфонија бр. 4 е- мол оп. 98; Симфонија бр. 2 Де-

дур оп. 73; Симфонија бр. 3 Еф-дур оп. 90

Ј. Брамс: Концерт за клавир бр. 2 Бе-дур оп. 83 Б. Сметана: Продана невеста - увертира П. И.

Чајковски: Словенски марш оп. 31 П. И. Чајковски: Серенада за гудаче Це-дур оп. 48 П. И.

Чајковски: Лабудово језеро - Свита из балета - оп. 20 П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4 Ес-

дур оп. 36; Симфонија бе. 5 е-мол оп. 64; Симфонија бр. 6 ха-мол оп. 74 - Патетична П. И.

Чајковски: Концерт за клавир бр. 1 оп. 23 П. И. Чајковски: Ромео и Јулија - увертира-

фантазија Наведена дела се налазе у свесци Реље Ћетковића: Оркестарске студије за

виолончело, I свеска („Нота", Књажевац, 1979)

КОНТРАБАС

Л. ван Бетовен: Симфонија VI, VII, VIII и IX

Л. ван Бетовен: увертире Кориолан; Леонора бр. 3; Освећење дома

К. М. ф Вебер: увертире Оберон; Прециоза; Еуријанте; Чаробни стрелац

Ф. Шуберт: Симфоније бр. 7 Це-дур; бр. 8 ха-мол - Недовршена

Ф. Менделсон: Симфоније бр. 3 а-мол; бр. 4 А-дур Ф. Менделсон: Увертира „Фингалова

пећина" Р. Шуман: Симфоније бр. 1 Бе-дур; бр. 1 Це-дур; бр. 4 де-мол Ф. Лист: Мазепа -

симфонијска поема Ј. Брамс: Симфоније бр. 1 це-мол; бр. 2 Де-дур; бр. 3 Еф-дур; бр. 4 е-мол

Сва наведена дела могу се наћи узбирци Војина Драшкоција и Јурија Почевског:

„Оркестарске студије за контрабас" I део

ГИТАРА

Ф. Ноад: Ренесансна гитара, Ф. Ноад: Барокна гитара, Ф. Ноад: Класична гитара, У. Петерс:

Класици гитаре I - V Лаки примери савремене музике и примери у којима постоји

неправилан ритам, по избору наставника

И друга литература по избору наставника

СВЕ ВРСТЕ ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

Ј. Брамс: Мађарска игра бр. 5 М. Попов: Војвођанска игра бр. 2 М. Попов: Српска игра бр. 2

С. Вукосављевић: Кончертино за басприм и тамбурашки оркестар

Раду: Плес пахуљица, валцер

Ј. Штраус: На лепом, плавом Дунаву

А. Моцарт: Мала ноћна музика З. Мулић: Врањанска рапсодија

Ј. Њикош: Војвођанска рапсодија

Буци-Печа-З. Мулић: Лолита

ХАРФА

Р. Вагнер: Танхојзер - Волфрамова романса о ноћној звезди, III чин

Ђ. Верди: Трубадур
 Ђ. Верди: Моћ судбине - Увертира; Арија Елеоноре IV чин
 Ж. Масне: Дон Кихот
 М. Равел: Павана за преминулу инфанткињу
 Асафјев: Бахчисарајска фонтана - балет по Пушкину
 Б. Бритн: Оркестарски приручник за младе
 С. Христић: Охридска легенда
 Ј. Готовац: Еро с онога свијета
 П. И. Чајковски: Ромео и Јулија - увертира, фантазија П. И. Чајковски: Италијански капричо
 Д. Обрадовић: Скерцо - Увертира
КЛАВИР и ОРГУЉЕ
 Д. Скарлати: Сонате - лакше
 Ј. С. Бах: Прелудијуми из Добро темперованог клавира Ј. Хајдн: Сонате - избор
 А. Моцарт: Сонате - избор Ф. Шопен: Валцери
 Ф. Шопен: Мазурке
 Ф. Шуберт: Валцери
 П. И. Чајковски: Годишња доба - избор
 Ј. Брамс: оп. 39 16 валцера
 Е. Григ: Лирски комади
 К. Дебиси: Дечји кутак
 Прокофјев: Пролазне визије - избор и друга дела сличне тежине по избору наставника
ХАРМОНИКА
 Транспоноване сложенијих композиција. Ученика упознати с основним принципима израде транскрипција за хармонику на лакшим композицијама клавирске и оргуљске литературе.
 В. Вуковић-Терзић: Избор етида и композиција I свеска В. Вуковић-Терзић: Избор етида за клавирску хармонику II свеска
 Вуковић-Терзић: Избор композиција за клавирску хармонику III свеска
 Љ. Мицић: Збирке етида и одабраних композиција IV и V разред
 Факин: Школа III свеска
 З. Вукосављевић: Композиције за хармонику IV и V разред Х. П. Хесе: Полифони комади II свеска Ј. Мећери: Избор композиција за хармонику И друга одговарајућа литература
ФЛАУТА
 Ј. Брамс: Симфонија бр. 1; бр. 2; бр. 3; бр. 4
 М. Мусоргски: „Ноћ на голом брду“
 Ђ. Росини: Увертира „Сврака крадљивица“
 Р. Шуман: Симфонија бр. 1
 М. Равел: Валцер; Концерт за леву руку; Болеро
 Г. Малер: Симфонија бр. 1; бр. 3; бр. 4; бр. 5; бр. 6; бр. 8; бр. 9
 Прокофјев: Класична симфонија оп. 25
 П. Хиндемит: „Сликари Матис“; Симфонијета ин Е Ф. Менделсон: „Сан летње ноћи“ Скерцо и Ноктурно Н. Римски-Корсаков: Симфонија бр. 2 „Антар“ И. Стравински: Симфонија у 3 става Д. Шостакович: Симфонија бр. 1 Чајковски: Симфонија бр. 2 оп. 17 М. Шосон: Симфонија оп. 20 Р. В. Вилијемс: „Лондонска симфонија“
ОБОА
 Д. Чимароза: Тајни брак - Увертира Ђ. Росини: Свилене лествице - Увертира
 Белини: Норма
 Р. Вагнер: Зигфрид - Прстен Нибелунга III; Зигфридова
 Р. Вагнер: Увертира „Фауст“
 Ђ. Верди: Риголето (I, II, III чин); Трубадур (I, II, III, IV чина); Сицилијанске вечери - Увертира; Моћ судбине - (Увертира и I, II, III чин); Бал под маскама (прелудијум, I и III чин); Дон Карлос (I, II, III, IV чин); Аида (I, II, III, IV чин); Фалстаф (I, II, III чин);

Ђ. Пучини: Тоска (I, II, III чин); Боеми (I, II, III, IV чин); Мадам Батерфлај (I, II чин); Турандот (I, II, III чин)

Наведена дела се налазе у свесци Љубише Петрушевског: Оркестарске студије за обоу, II свеска („Нота", Књажевац, 1979)

КЛАРИНЕТ

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 3 Ес-дур; Симфонија бр. 8 Еф-дур;

Ђ. Росини: Италијанка у Алжиру; Семирамида; Севилски берберин – I чин

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 7 Це-дур Ф. Менделсон: Музика за Сан летње ноћи Х. Берлиоз: Фаустово проклетство; Бенвенуто Челини Ф. Лист: Мађарска рапсодија бр. 1; Мађарска рапсодија бр. 2; Мађарска рапсодија бр. 3

Ј. Брамс: Симфонија бр. 3 Еф-дур Ц. Франк: Симфонија у де-молу М. И. Глинка: Камаринскаја

П. И. Чајковски: Ромео и Јулија; Моцартијана; Симфонија бр. 5 е-мол

В. Белини: Капулети и Монтеки Ж. Бизе: Кармен

Ђ. Верди: Трубадур; Моћ судбине - увертира; Фалстаф; Аида Р. Вагнер: Танхојзер;

Лоенгрин; Холанђанин луталица; Зигфридова идила

О. Респиги: Римске пиније Ц. Гершвин: Рапсодија у плавом

ФАГОТ

Л. ван Бетовен: Виолински концерт Д. Шостакович: Пета симфонија П. И. Чајковски: Виолински концерт П. И. Чајковски: Шеста симфонија Н. Р. Корсаков: Шпански капричо В. А. Моцарт: Тако чине сви - увертира Ђ. Верди: Моћ судбине Ф. Менделсон: Виолински концерт е-мол

А. Моцарт: Јупитер симфонија М. Равел: Шпанска рапсодија

САКСОФОН

Кртичка: I књига Х. Клозе: I свеска

Б. Прозвић: Хрестоматија

М. Шапаникова: Хрестоматија

А. Ривчун: Школа - Игра за саксофон

А. Еберст: Оркестарски албум за кларинет I свеска - тран- скрипција

Транскрипције у Ес и Бе саксофон

ТРУБА

Л. ван Бетовен: Увертира „Леонора" бр. 3 оп. 72а

Ђ. Росини: Виљем Тел - увертира'; Семирамида - увертира

Н. Римски-Корсаков: Цар Салтан - свита из опере

Х. Берлиоз: Римски карневал - увертира оп. 9

Х. Берлиоз: Беатриса и Бенедикт - увертира

Ж. Бизе: Арлезијанка - Свита бр. 2

Ј. Брамс: Трагична увертира

Ф. Шуберт: Симфонија бр. 7 Е-дур

П. И. Чајковски: Италијански капричо оп. 45

П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4 оп. 36

Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125

А. Дворжак: Симфонија бр. 9 (5) е-мол оп. 95

А. Дворжак: Концерт за виолончело ха-мол оп. 104

Н. Римски-Корсаков: Шпански капричо оп. 34

Н. Римски-Корсаков: У степи

С. Рахмањин: Рапсодија на Паганинијеву тему оп. 43

Н. Римски-Корсаков: Шехерезада оп. 35

Р. Штраус: Тил Ојленшпигел - симфонијска поема оп. 28

Г. Ф. Хендл: Израел у Египту

А. Тома: Мињон - увертира

Ђ. Верди: Реквијем
Р. Вагнер: Фауст - увертира
М. Де Фаља: Тророги шешир
З. Кодалъ: Мађарски псалм
Г. Шарпанџије: Импресије из Италије
К. Дебиси: Море
Е. Елгар: Енигма варијације оп. 36
Брукнер: Симфонија бр. 4 И. Стравински: Ватромет оп. 4
Ф. в Супе: Песник и сељак - увертира П. И. Чајковски: Словенски марш оп. 31 Е. Алтонен:
Хирошима - симфонија М. Равел: Дафнис и Клое - балетска свита Наведена дела се налазе у
свесци Марка Крањчевића: Орке- старске студије за трубу, II свеска („Нота", Књажевац,
1979)

ТРОМБОН

Н. Римски-Корсаков: Шехерезада М. Мусоргски: Ноћ на голом брду; Сlike са изложбе Ј.
Брамс: Симфонија бр. 1 е-мол; Симфонија бр. 3 Еф-дур Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 5 це-
мол; Симфонија бр. 9 де- мол оп. 125
Ђ. Верди: Травијата; Трубадур; Риголето; Дон Карлос; Моћ судбине - увертира; Аида
Р. Вагнер: Лоенгрин; Валкире - Јахање валкира Ј. Брамс: Симфонија бр.1 це-мол оп. 68;
Симфонија бр. 2 Де- дур оп. 73
Х. Берлиоз: Фантастична симфонија оп. 14
Н. Римски-Корсаков: Шехерезада - симфонијска свита
Г. Малер: Симфонија бр. 3 де-мол
Ф. Лист: Прелиди - симфонијска поема
Ф. Лист: Мађарска рапсодија бр. 2
Х. Берлиоз: Римски карневал оп. 9 - увертира
П. И. Чајковски: Концерт за клавир бр. 1 бе-мол оп. 23
П. И. Чајковски: Франческа да Римини
Наведена дела се налазе у свесци Винка Валечића: Оркестар- ске студије за трубу, II свеска
(„Нота", Књажевац, 1979)

ХОРНА

А. Моцарт: Симфонија де-мол
Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 3 Ес- дур оп. 55; Симфонија бр 6 Еф-дур оп. 68; Симфонија
бр. 7 А-дур оп. 92; Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125
Ф. Менделсон: Сан летње ноћи - ноктурно Ј. Брамс: Симфонија бр. 1 це-мол оп. 68;
Симфонија бр. 3 Еф-дур оп. 90; Симфонија бр. 4 е-мол оп. 98 Ф. Лист: Прелиди -
симфонијска поема Е. Григ: Концерт за клавир и оркестар а-мол Ц. Франк: Симфонија де-
мол
А. Дворжак: Концерт за виолончело и оркестар ха-мол А. Дворжак: Симфонија бр. 9 Л. ван
Бетовен: Квинтет бр. 16
Л. ван Бетовен: Секстет Ес-дур оп. 71; Секстет Ес-дур оп. 81h; Септет оп. 20; Октет оп. 103
Л. ван Бетовен: Рондино
Л. ван Бетовен: Виолински концерт Де-дур оп. 61 Л. ван Бетовен: Клавирски концерт бр. 5
Ес-дур оп. 73 Л. ван Бетовен: Увертира Егмонт оп. 84 Л. ван Бетовен: Фиделио оп. 72h
Л. ван Бетовен: Увертира Леонора бр. 1 оп. 138; Увертира Леонора бр. 3 оп. 72a

ТУБА

По избору наставника

УДАРАЉКЕ

Добош -Д. Агостини: Припрема за читање с листа
Тимпани -Е. Кене: Тимпани етиде - избор за 2, 3 и 4 тимпана
Ксилофон-вибрафон -М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - избор етида које
одговарају захтевима овог предмета, Веигл: Етиде за вибрафон

ПРИМЕРИ ЗА УПОЗНАВАЊЕ ОРКЕСТАРСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Добош -Н. Р. Корсаков: Шпански капричо; Шехерезада III и IV ставсите
Д. Шостакович: Симфонија бр. 5; Симфонија бр. 7; Симфонија бр. 8
Прокофјев: Поручник Киже М. Равел: Дафнис и Клое
Г. Малер: Симфонија бр. 3 - добош иза бине Тимпани -
Н. Р. Корсаков: Шехерезада
П. И. Чајковски: Ромео и Јулија - увертира фантазија; Симфонија бр. 5
А. Дворжак: Симфонија из Новог света бр. 9 и бр. 5
Б. Сметана: Моја домовина - Влтава
Л. Спор: Концерт за виолину бр. 7 е-мол, II став оп. 38
Ф. Б. Менделсон: Симфонија бр. 3 Шкотска
Ј. Сибелијус: Симфонија бр. 1; Финландија
Р. Штраус: Доместика - симфонијска поема; Саломеа - опера
Ћ. Верди: Реквијем - Миса
Г. Малер: Симфонија бр. 1 - Титан; Симфонија бр. 5 Х. Берлиоз: Фантастична симфонија;
Краљ Лир - увертира; Бенвенуто Челини
С. Прокофјев: Класична симфонија Д. Шостакович: Симфонија бр. 1 П. Коњовић: Коштана -
симфонијски триптих
Ксилофон -Д. Шостакович:Симфоније бр. 4; Симфонија бр. 5; Симфонија бр. 6; Симфонија
бр. 7; Симфонија бр. 11 Ц. Гершвин: Порги и Бес - увертира Х. Томази: Азијатски концерт А.
Берг: Возек - опера
Велики бубањ и чинеле - Ћ. Верди: Реквијем - Миса
П. И. Чајковски: Ромео и Јулија - увертира фантазија
Тамбурин (деф, даире) -Ж. Бизе: Арлезијанка из опере Кармен,Н. Р. Корсаков: Шехерезада
Триангл -Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 9
Кастањете (концертне, ручне и ручне са дршком) -
М. Глинка: Ноћ у Мадриду - Шпанска увертира бр. 1
С. Прокофјев: Симфонија бр. 5 II став Звончићи
С. Прокофјев: Александар Невски - кантата; Четврти клавирски концерт
Л. Делиб: Лакме - арија са звончићима К. Сен-Санс: Карневал животиња - Акваријум Ф.
Лист: Тарантела Р. Штраус: Дон Жуан
СОЛО ПЕВАЊЕ
Вежбе из вокализа: Абт, Вакаи Вежбе са текстом: Канконе оп. 9 и др.
Композиције старих мајстора: Скарлати, Качини, Калдара, Фалкониери, Перголези и др.
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА
а) 8 етида;
б) 12 композиција различитог садржаја, облика и карактера;
в) две композиције предвиђене програмом за камерно музицирање;
г) две композиције за оркестар - хор.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ВИОЛИНА

- Л. ван Бетовен: III симфонија Ес-дур оп. 55
Л. ван Бетовен: IV симфонија Бе-дур оп. 60
Л. ван Бетовен: VI симфонија Еф-дур оп. 68
Л. ван Бетовен: VII симфонија А-дур оп. 92
Л. ван Бетовен: IX симфонија де-мол оп. 125
Л. ван Бетовен: Леонора бр. 3 пр. 72а - увертира
Ј. Брамс: Концерт за клавир оп. 15

Ј. Брамс: I симфонија це-мол оп. 68

Ј. Брамс: II симфонија Де-дур оп. 73

Ф. Шуберт: Симфонија ха-мол

А. Адам: Жизела - свита из балета

А. Дворжак: IX симфонија е-мол

Б. Сметана: Влтава - симфонијска поема бр. 2

П. И. Чајковски: Лабудово језеро - балетска свита

П. И. Чајковски: IV симфонија еф-мол оп. 36

П. Коњовић: Велика чочечка игра - опера „Коштана“

С. Рајичић: Симфонија ин Е

Наведена литература се налази у књигама Милорада Ђуричића: Оркестарске студије за виолину II свеска („Нота“, Књаже-вац, 1979)

И друга литература која одговара по захтевима и обиму

ВИОЛА

Р. Шуман: Симфонија бр. 2 Це-дур оп. 61; Симфонија бр. 3 Ес-дур оп. 97; Симфонија бр. 4 де-мол оп. 120

Ф. Менделсон: Симфонија бр. 3 а-мол оп. 56 - Шкотска Ф. Менделсон: Концерт за виолину е-мол оп. 64 Ф. Менделсон: Симфонија бр. 5 де-мол оп. 107 - Реформацијска

Ф. Менделсон: Увертира „Фингалова пећина“ - Хебриди - оп. 26; Сан летње ноћи - увертира оп. 21

Ф. Менделсон: Сан летње ноћи - скрцо оп. 61 Ф. Менделсон: Симфонија бр. 4 де-мол оп. 90 -

Италијанска Г. Мајербер: Хугеноти - опера у 4 чина Ж. Бизе: Кармен - опера у 4 чина

Ђ. Верди: Трубадур - опера у 4 чина; Риголето = опера у 3 чина; Аида - опера у 4 чина; Бал под маскама - опера у 3 чина; Отело - опера у 4 чина

Наведена дела се налазе у свесци Петра Ивановића: Оркестарске студије за виолу, I свеска („Нота“, Књажевац, 1979)

ВИОЛОНЧЕЛО

Н. Р. Корсаков: Шехерезада оп. 25 - Симфонијска свита Н. Р. Корсаков: Шпански капричо оп. 34 А. Дворжак: Симфонија бр. 8 (4) Ге-дур оп. 88; Симфонија бр. 9 (5) е-мол оп. 95 - „Из новог света“ Е. Елгар: Енигма варијације оп. 36 Ц. Франк: Симфонија де-мол

А. Брукнер: Симфонија бр. 4 Ес-дур; Симфонија бр. 7 Е-дур Г. Малер: Симфонија бр. 1 Де-

дур; Симфонија бр. 4 Ге-дур П. Дика: Чаробњаков ученик - Симфонијска поема Ј. Сибелијус:

Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 43 С. Прокофјев: Симфонија бр. 5 оп. 100 С. Прокофјев:

Класична симфонија оп. 25 Д. Шостакович: Симфонија бр. 1 еф-мол оп. 10; Симфонија бр. 5

де-мол оп. 47

Наведена дела се налазе у свесци Реље Ћетковића: Оркестарске студије за виолончело, I свеска („Нота“, Књажевац, 1979)

КОНТРАБАС

Р. Штраус: Симфонија бр. 1 еф-мол

Р. Штраус: Дон Жуан - симфонијска поема; Макбет; Смрт и преображење; Тил Ојленшпигел; „Тако је говорио Заратустра“, Дон Кихот; Живот јунака; Симфонија доместика П. И.

Чајковски: Серенада за гудаче П. И. Чајковски: Свита за оркестар бр. 3; бр. 4 П. И.

Чајковски: Крцко Орашчић

П. И. Чајковски: Симфонија бр. 1 ге-мол; бр. 2 це-мол; бр. 3; бр. 4; бр. 5; бр. 6

П. И. Чајковски: Манфред; Италијански капричо; Увертира 1812

П. И. Чајковски: Ромео и Јулија; Франческа Римини; Успавана лепотица

П. И. Чајковски: Евгеније Оњегин; Мазепа - опера; Пикова Дама; Чаробница - опера

Ђ. Верди: опере Риголето; Трубадур; Травијата; Бал под маскама; Моћ судбине; Макбет; Дон Карлос; Аида; Отело; Фалстаф Ђ. Верди: Реквијем

Код опера изабирати најзначајније делове за контрабас. Сва наведена дела могу се наћи у збирци Војина Драшкоција и Јурија Почевског: „Оркестарске студије за контрабас“ I део

ГИТАРА

Ф. Ноад: Ренесансна гитара Ф. Ноад: Барокна гитара Ф. Ноад: Класична гитара У. Петерс: Класици гитаре I - V Примери савремене музике и примери у којима постоји не- правилан ритам, по избору наставника

И друга литература по избору наставника

СВЕ ВРСТЕ ТАМБУРА и МАНДОЛИНА

Ператумбас-Хајо: Жељезничарски марш С. Вукосављев: Апотеоза шуне С. Вукосављев: Банат, поема

С. Вукосављев: Кончертино за самицу соло и тамбурашки оркестар

С. Вукосављев: Мађарска рапсодија К. Бабић: Алегро за тамбуру

Ј. Андрић: Концерт у а-молу за басприм и тамбурашки оркестар

М. Вукдраговић: Лирски интермецо Руст-М. Попов: Мајска шетња Винклер: Андалузијска игра Миликер-А. Раду: Лаура валцер А. Ројелдје-А. Раду: Багдад, увертира А. Раду: Љубазни сан - румунска потпурија А. Хачатиријан-З. Милер: Валцер из балета „Маске“ М. Штаткић: Шпанска рапсодија Ђ. Росини-З. Милер: Севилски берберин - увертира Б. Сметана-С. Вукосављев: Игра комедијаша из „Продане невесте“

ХАРФА

Ђ. Верди: Бал под маскама

Б. Сметана: Вишеград - симфонијска поема

П. И. Чајковски: Лабудово језеро - соло каденца

А. Дворжак: Русалка - арија Русалке

П. И. Чајковски: Валцер цвећа из балета „Шчелкуншчик“

Дворжак: Рапсодија бр. 3 Ж. Масне: Вертер

Н. Р. Корсаков: Шпански капричо Н. Р. Корсаков: Сњегурочка Р. Леонкавало: Бајацо Ђ.

Пучини: Боеми П. Маскањи: Кавалерија Рустикана

Литература: Владета Миланковић: Оркестарске студије за харфу I и II део

КЛАВИР и ОРГУЉЕ

Ј. С. Бах: Голдберг варијације - избор Ј. С. Бах: Партите - избор

А. Моцарт: Сонате - избор В. А. Моцарт: Фантазије; Рондо Ј. Хајдн: Сонате - избор

Л. ван Бетовен: Сонате - избор лакших појединих ставова

Ф. Шопен: Ноктурна - избор

Ф. Шопен: Прелиди - избор

Р. Шуман: пр. 15 КМег Зсепе

Ф. Шуберт: Музички моменти

К. Дебиси: Прелиди - избор

Скрјабин: Прелиди оп. 11 - избор

Ц. Гершвин: Прелиди

Рахмањин: Музички комади и прелиди - избор

ХАРМОНИКА

Транспоноване сложенијих композиција. Транскрипције за хармонику. Извођачка редакција.

В. Вуковић-Терзић: Избор етида II свеска

Вуковић-Терзић: Избор композиција III свеска Љ. Мицић: Збирке етида и композиција VI разред Черни-Буковски: Етиде

Ј. С. Бах: Двогласне инвенције Л. Међери: Избор композиција за хармонику З. Вукосављев: Композиције за хармонику VI разред и друга одговарајућа литература

ФЛАУТА

П. И. Чајковски: Сонфонија бр. 4; бр. 6; Симфонија „Манфред“; „Франческа да Римини“

А. Дворжак: Симфонија бр. 4

Б. Сметана: Увертира за „Продану невесту“

Н. Римски-Корсаков: „Шехерезада“; „Шпански капричо“

Ђ. Росини: Увертира „Виљем Тел“

К. Сен Санс: „Карневал животиња"

А. Тома: Увертира „Мињон"

М. Равел: „Шпанска рапсодија"

Прокофјев: Симфонија бр. 5; „Пећа и вук" З. Кодал: „Хари Јанош, - Свита

Л. Јаначек: Симфонијета

К. Дебиси: „Море"; „Поподне једног фауна"

П. Хиндемит: Симфонијске метаморфозе; Хармонија света

А. Шенберг: Камерна Симфонија

Р. Штраус: „Салома"

И. Стравински: „Петрушка"

ОБОА

П. Маскањи: Кавалерија рустикана У. Ђордано: Андре Шеније (I, II, III, IV чин) Б. Барток: Концерт за оркестар

А. П. Бородин: Половецке игре из опере „Кнез Игор" Б. Бритн: Ратни реквијем оп. 20 Б.

Бритн: Питер Грајмс Е. Елиар: Увертира „СОСКАТОКЕ" оп. 40 М. П. Мусоргски: Сlike са изложбе С. Прокофјев: Класична симфонија оп. 25 С. Рахмањин: Концерт за клавир бр. 2 оп. 18; Концерт за клавир бр. 2 оп. 30

Н. Р. Корсаков: Шехерезада оп. 35

Н. Р. Корсаков: Шпански капричо оп. 34

Р. Штраус: Кавалер с ружом оп. 59 (I, II, III чин)

Р. Штраус: Игра Саломе оп. 54

И. Стравински: Петрушка

И. Стравински: Полчинела

И. Стравински: Орфеј

И. Стравински: Посвећење пролећа

Наведена дела се налазе у свесци Љубише Петрушевског: Оркестарске студије за обоу, II свеска („Нота", Књажевац, 1979)

КАЛАРИНЕТ

Г. Доницети: Дон Пасквале

Ђ. Росини: Виљем Тел; Сврака крадљивица - увертира; Се- виљски берберин

К. М. Вебер: Оберон

Х. Берлиоз: Фантастична симфонија

Ј. Брамс: Симфонија бр. 4 е-мол

П. И. Чајковски: Италијански капричо; Симфонија бр. 4 еф- мол; Симфонија бр. 6 ха-мол

А. П. Бородин: Половецке игре из опере Кнез Игор Н. Римски-Корсаков: Шехерезада Б.

Сметана: Продана невеста М. П. Мусоргски: Борис Годунов

Ђ. Верди: Риголето; Травијата; Моћ судбине; Бал под маска- ма; Дон Карлос; Отело

Р. Вагнер: Тристан и Изолда; Мајстори певачи

Ђ. Пучини: Боеми; Тоска; Мадам Батерфлај; Девојка са запада

О. Респиги: Римске фонтане

Р. Штраус: Тил Ојленшпигел

М. Равел: Дафнес и Клое

И. Стравински: Прича о војнику; Жар птица С. Прокофјев: Класична симфонија

ФАГОТ

Ђ. Росини: Севиљски берберин - увертира

Ђ. Верди ; Реквијем

Н. Р. Корсаков: Шехерезада

М. Равел: Болеро

Ђ. Верди: Аида

Д. Шостакович: IX симфонија

В. А. Моцарт: Фигарова женидба

Л. ван Бетовен: IV симфонија

П. И. Чајковски: V симфонија

А. Моцарт: Чаробна фрула

САКСОФОН

Крличка: II књига X. Клозе: II свеска

Б. Прозвић: Хрестоматија М. Шапонијева: Хрестоматија А. Ривчун: Школа игара саксофон

А. Еберст: II свеска за кларинет - транскрипција И друга дела одговарајуће тежине - транскрипције, по избору наставника

ТРУБА

М. Равел: Болеро

М. Равел: Концерт за клавир Ге-дур

М. Равел: Шпанска рапсодија

С. Прокофјев: Заљубљен у три наранце - марш

С. Прокофјев: Руска увертира

Ф. Лист: Рапсодија бр. 2

М. П. Мусоргски: Слике са изложбе

И. Стравински: Жар птица - свита

О. Респиги: Римске свечаности - симфонијска поема; Римске пиније - симфонијска поема

Л. Розицки: Пан Твардовки - балет

З. Кодаљ: Хари Јанош - свита

Д. Скарлати-А. Касела: Токата

И. Стравински: Петрушка - балет

И. Стравински: Пулчинела - свита

С. Прокофјев: Александар Невски - кантата

С. Прокофјев: Скитска свита

Ц. Гершвин: Американац у Паризу

Ц. Гершвин: Концерт за клавир Еф-дур

Б. Бритн: Варијације и fuga на Перслову тему

Д. Шостакович: Концерт за трубу оп. 35

Д. Шостакович: Симфонија бр. 5; Симфонија бр. 9

Е. Лало: Шпанска симфонија - за виолину и оркестар

С. Прокофјев: Поручник Киже оп. 60

С. Прокофјев: Ромео и Јулија - Балетска свита бр. 1 оп. 64 бис

Ј. Сибелијус: Концерт за виолину оп. 47

А. Скрјабин: Поема екстазе оп. 54

К. Дебиси: Празник

С. Прокофјев: Пећа и вук

Б. Барток: Концерт за виолу

Б. Барток: Концер за клавир бр. 2

Наведена дела се налазе у свесци Марка Крањчевића - Ђорђа Тошића: Оркестарске студије за трубу, II свеска („Нота", Кња-жевац, 1979)

ТРОМБОН

Ђ. Росини: Виљем Тел - увертира А. Бородин: Половецке игре - из опере „Кнез Игор" П. И.

Чајковски: Увертира 1812; Франческа да Римини А. Дворжак: Симфонија бр. 9 е-мол - Из новог света П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4 еф-мол; Симфонија бр. 5 це-мол; Симфонија бр. 6 ха-мол

Г. Малер: Симфонија бр. 3 де-мол Б. Сметана: Продана невеста - увертира Ј. Брамс: Симфонија бр. 3 Еф-дур оп. 90; Симфонија бр. 4 е-мол оп. 98

А. Брукнер: Симфонија бр. 9 де-мол А. Тома: Хамлет

Р. Вагнер: Лоенгрин - уводна музика за II чин; Холанђанин луталица - увертира

К. Орф: Кармина бурана - ораторијум

М. Равел: - Га уа18 - кореографска поема М. Равел: Дафнес и Клое - балет М. Равел: Болеро
И. Стравински: Пулчинела - балет
И. Стравински: Симфонија псалама
И. Стравински: Жар птица - балетска свита
П. Хиндемит: Концертна музика - за гудаче и лимене дуваче
И. Стравински: Симфонија 1п С
Р. Штраус: Тил Ојленшпигел - симфонијска поема; Тако је говорио Заратустра - симфонијска поема
Наведена дела се налазе у свесци Винка Валечића: Оркестарске студије за тромбон, II свеска („Нота", Књажевац, 1979)
ХОРНА
Брукнер: Симфонија бр. 4; Симфонија бр. 7
Р. Штраус: Симфонијске поеме „Тил Ојленшпигел" оп. 28; „Из Италије" оп. 16; „Дон Жуан" оп. 20; „Тако је говорио Зарату-стра" оп. 30; „Живот јунака" оп. 40
П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4; Симфонија бр. 5; Симфонија бр. 6
К. Дебиси: Поподне једног фауна М. Равел: Павана; Болеро Г. Малер: Симфонија бр. 1; Симфонија бр. 5 Л. ван Бетовен: Симфонија бр. 1 Це-дур оп. 21; Симфонија бр. 2 Де-дур оп. 36; Симфонија бр. 3 Ес-дур оп. 55 („Ероика"); Симфонија бр. 4 Бе-дур оп. 60; Симфонија бр. 5 це-мол оп. 67; Симфонија бр. 6 Еф-дур оп. 68 („Пасторална"); Симфонија бр. 7 А-дур оп. 92; Симфонија бр. 8 Еф-дур оп. 93; Симфонија бр. 9 де-мол оп. 125 Ф. Шуберт: Симфонија бр. 4 це-мол („Трагична"); Симфонија бр. 5 Бе-дур; Симфонија бр. 7 Це-дур; Симфонија бр. 8 ха-мол („Недовршена")
Ф. Шуберт: Октет Еф-дур оп. 166
ТУБА
По избору наставника
УДАРАЉКЕ
Добош -Д. Агостини: Припрема за читање с листа
Тимпани -Е. Кене: Тимпани етиде - избор за 2, 3 и 4 тимпана
Ксилофон-вибрафон -М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - избор етида које одговарају захтевима овог предмета
Веигл: Етиде за вибрафон
ПРИМЕРИ ЗА УПОЗНАВАЊЕ ОРКЕСТАРСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ
Добош -Н. Р. Корсаков: Прича о цару Салтану - I свита Д. Шостакович: Симфонија бр. 9; Симфонија бр. 10; Симфонија бр. 11
Прокофјев: Ромео и Јулија - Маске и Тибалтова смрт
Тимпани -П. И. Чајковски: Симфонија бр. 5; Симфонија бр. 6 А. Дворжак: Симфонија бр. 4 (бр. 8) Б. Сметана: Продана невеста - увертира Е. Елгар: Варијације бр. 7
Ф. Б. Менделсон: Симфонија бр. 4 - Италијанска; Симфонија бр. 5 - Реформаторска
Ј. Сибелијус: Концерт за виолину
Р. Штраус: Дон Жуан - симфонијска поема; Електра - опера Г. Малер: Симфонија бр. 6; Симфонија бр. 7; Симфонија бр. 9 Х. Берлиоз: Карневал - увертира; Харолд у Италији Д. Шостакович: Симфонија бр. 5; Симфонија бр. 8; Симфонија бр. 9
Р. Вагнер: Риенци - опера; Холанђанин луталица - увертире I, II, III чина
Ксилофон -Д. Шостакович: Симфонија бр. 14; Симфонија бр. 15; Златно доба - полка из балетске свите; Концерт за виолину бр. 1; Концерт за чело бр. 2
Ц. Гершвин: Американац у Паризу
П. Коњовић: Коштана - симфонијски триптихон
Велики бубањ и чинели -М. Мусоргски: Ноћ на голом брду
П. И. Чајковски: Симфонија бр. 4
Тамбурина (даире, деф) -
П. Коњовић: Коштана - симфонијски триптихон А. Дворжак: Карневал - увертира Триангл -

С. Прокофјев: Ромео и Јулија - Маске из свите
Кастањете (концертне, ручне и ручне са дршком) - М. Глинка: Но1а Агадопега - Шпанска увертира бр. 2
Р. Вагнер: Танхојзер - део из опере Прапорци -К. Орф: Кармина бурана - бр. 8
Звончићи -С. Прокофјев: Скитска свита
Л. Делиб: Копелија - игра из балета
К. Сен-Санс: Самсон и Далила - свита из опере
Р. Вагнер: Зигфрид - III чин
Ф. Лист: Мађарска рапсодија бр. 2
П. Дика: Чаробњаков ученик

СОЛО ПЕВАЊЕ

Вежбе из вокализа: Канконе оп. 9, Абт, Литген, Априле, Мирзојева, Росини и др
Композиције старих мајстора, романтичара, југословенских композитора, словенских композитора (Хендл, Мартини, Скарлати, Марчело, Шуберт, Менделсон, Лист, Бинички, Маринковић, Милојевић, Рахмањинов, Чајковски и др.)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) 8 етида;
- б) 12 композиција различитог садржаја, облика и карактера;
- в) две композиције предвиђене програмом за камерно музи- цирање;
- г) две композиције за оркестар - хор.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Предмет читање с листа повезан је са главним предметом, предметом камерна музика и предметом оркестар шта и треба имати у виду приликом остваривања плана и програма. Несумњиво је да је овај предмет повезан и са другим музичким дисциплинама: солфеђо, теорија музике, хармонија, контрапункт, музички облици и историје музике.

Наставу изводити индивидуално или у паровима како би ефекат обуке био што је могуће већи. Знања стечена на часовима овог предмета треба да омогуће ученику њихову најширу примену у пракси.

Наставу читања с листа треба започети најједноставнијим вежбама, етидама или композицијама, које се раде у нижим разредима основне ммузичке школе. Најважније је инсистирати на континуираном кретању кроз текст - без прекида или задржавања. Ритам мора бити изведен без грешке, пулс уједначен - у оном темпу у коме се могу извести претходни захтеви. Погрешно одсвиране ноте могу се толерисати и због њих не треба прекидати читање; пре свирања треба прегледати текст (предзнаци ....). Када се код ученика учврсти способност непрекидног кретања кроз ком- позицију и потпуно правилног ритмизирања, могу му се постављатидетаљнији захтеви у вези са темпом, и са комплетним музичким изражавањем - фразирање, динамика, артикулација, боја....

Постепено ширити опсег читаног текста. Настава подразумева упутства за вежбање, указивање на одређену проблематику са којом се срећемо у музичкој литератури и, свакако, како је решити и превазићи. Пракса треба да омогући ученику његов несметан рад над композицијама код куће, на часу, на репетицијама оркестра и камерних ансамбала. Кроз четири године обуке на овом предмету техника „прима виста" треба да буде рутинска и уобичајена ствар као саставни и неодвојиви део културе ученика са средњим образовањем.

ГУДАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

ЦИЉЕВИ

Перманентан рад на усавршавању меморије и музичког слуха.
Развијање инструменталне технике кроз музику као средства музичког израза.

Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања
Развијање способности за концертну делатност као и смисао за заједничко музицирање.
Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења
Припремање ученика за професионалну делатност.

ЗАДАЦИ

Проналажење и планирање педагошких поступака помоћу којих ће се оптимално подстицати развој индивидуалних квалитета ученика.
Усавршавање меморије и музичког слуха.
Упознавање ученика са стиливима свих музичких раздобља.
Неговање културе извођачких покрета.
Оспособљавање ученика за даље школовање и перманентно усавршавање
Оспособљавање за самостално креирање интерпретације дела различитих стилова.

ВИОЛИНА

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку Шрадик: Вежбе за десну руку
Шевчик: оп. 1, 2, 8 и 9 Григоријан: Скале и арпеђа К. Флеш: Систем скала М. Ивановић:
Систематске студије скала Студије промене позиција и двогласа.

ЕТИДЕ

Кројцер: 42 етиде Мазас: Етиде оп. 36 ,Фиорило: 36 етида Донт: оп. 37

Збирке руских аутора и друге збирке по избору наставника које одговарају могућностима ученика

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Вивалди: Концерти ге-мол, Ге-дур, А-дур, Де-дур II и III став Албинони: Концерт А-дур
Нардини: Концерт а-мол J. С. Бах: Концерт а-мол J. Хајдн: Концерт Ге-дур Виоти: Концерт
бр. 20 и 22 Г. Ф. Хендл: Сонате Корели: Сонате Кројцер: Концерти бр. 13 и 19
А. Моцарт: Концерт Де-дур ,Роде: Концерт бр. 6, 7, 8 и други

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

М. Ивановић: Фестивал мелодија I и III свеска М. Ивановић: Југословенски репертоар М.
Ивановић: Од преткласике до модерне, II свеска

Римски-Корсаков: Песма индијског госта Д. Шостакович: Романса

Л. ван Бетовен: Контраданса и Менует

Верачини: Ларго

К. В. Глук: Мелодија

А. Вивалди: Интермецо

J. Хајдн: Менует Де-дур

Дакен: Кукавица

А. Корели: Алегро

Матесон: Арија

Ж. Ф. Рамо: Гавота са варијацијама Фиоко: Алегро

Ф. Шуберт: Пчелица и друга дела по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

а) Студије промене позиција и двогласа;

б) пет дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним трозвучима и четворозвучима;

- в) 10 етида;
- г) два дела велике форме: један концерт и једна предкласична или класична соната;
- д) четири мале форме - комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурска и истоимена молска скала - према тоналитету једне од композиција из испитног програма са разложеним акордима и двогласима, терце, сексте, октаве (скале треба свирати са потезима из групе лежећих, бацаних, скачућих и комбинованих);

Две етиде од којих једна Кројцера (од броја 5);

Концерт I или II и III став, или цела соната;

Једно дело мале форме (бира се према учениковим склоностима) - техничке тешкоће нису одлучујуће.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА

Шрадик: Вежбе за леву руку Шрадик: Вежбе за десну руку Шевич: оп. 1 (I и II свеска), оп. 8 и оп. 9 Гросман: Вежбе за леву руку Григоријан: Скале и арпеђа М. Ивановић: Систематске студије скала Студије промена позиција и двогласа

ЕТИДЕ

Кројцер: 42 етиде Роде: 24 каприса оп. 22 Кампоњели: Етиде Фиорило: 36 етида

Збирке руских аутора и друге збирке по избору

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

J. С. Бах: Концерт а-мол и ге-мол J. С. Бах: Четири инвенције

Вивалди: Соната Де-дур Виоти: Концерти бр. 22 и 24 Витали: Чакона

Г. Ф. Хендл: Сонате Корели: Ла Фолиа

А. Моцарт: Концерти Де-дур и Ге-дур Кабалевски: Омладински концерт

Г. Ф. Телеман: Дванаест фантазија за виолину соло - избор Роде: Концерти J. Хајдн: Сонате

И друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

М. Ивановић: Југословенски репертоар М. Ивановић: Фестивал мелодија

М. Ивановић: Од преткласике до модерне, II и III свеска Златне степенице, III свеска

П. И. Чајковски: Баркарола, Јесења пема, Песма без речи

А. Хачатурјан: Ноктурно

Вјењавски: Легенда, Мазурка, Пољска песма

Верачини: Ларго

J. Хајдн: Капричо

Дакен: Кукавица

Дворжак-Вилхелм: Хумореска Деплан: Интрада

Ф. Менделсон-Крајслер: Песма без речи

А. Моцарт: Менует Де-дур Парадиз: Сицилијана Фиоко: Алегро

Франкер-Крајслер: Сицилијана и Ригодон

Друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Студије промена позиција и двогласа;

б) осам дурски, истоимених молских и хроматских скала са разложеним трозвучима и четворозвучима које нису обрађиване у I разреду;

в) 10 етида;

г) два дела велике форме: један концерт и једна класична соната (препоручују се два става из једне од Телеманових фантазија за соло виолину као припрема за извођење Бахових партита и соната за виолину соло);

ђ) четири дела мале форме - комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурска и истоимена молска скала, према тоналитету једне од композиција из испитног програма, са разложеним акордима и двогласима; терце, сексте, октаве - скале треба изводити са потезима из групе лежећих, бацаних, скачућих и комбинованих;

Две етиде од којих једна Кројцера (од броја 10);

Концерт I или II и III став или цела соната;

Једно дело мале форме изабрано према склоностима ученика - техничке тешкоће нису одлучујуће.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку Шрадик: Вежбе за десну руку
Гросман: Вежбе за леву руку

Шевчик: оп. 1 III и IV свеска Григоријан: Скале и арпеђа

К. Флеш: Систем скала

Е. Гиљемс: Свакодневне вежбе виолиниста (24 скале) Студија промене позиција и двохвата
Припремне вежбе за прсторедне октаве и дециме

ЕТИДЕ

Кројцер: 42 етиде Данкла: Етиде оп. 73 Ровели: Етиде Роде: 24 каприса оп. 22 Друге збирке етида по избору

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ј. С. Бах: Концерти Е-дур и де-мол

Вивалди: тежи концерти Леклер: Концерт де-мол

Ј. Хајдн: Концерт Це-дур

А. Моцарт: Концерт Ге-дур, А-дур, Бе-дур Перголези: Концерт Бе-дур

Шпор: Концерт бр. 7, 8, 9 и 11

Виоти: Концерт бр. 22

Раков: Кончертино

Кабалевски: Омладински концерт

Ј. С. Бах: ставови из соната и партита за виолину соло

Г. Ф. Хендл: Соната

Локатели: Соната ге-мол

Леклер: Соната Де-дур

Ф. Шуберт: Сонатина Де-дур

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

В. А. Моцарт: Рондо Бе-дур и Ге-дур В. А. Моцарт: Менует П. Сарасате: Романса Андалуза

П. Сарасате: Шпанска игра Рис: Церпетум мобиле Н. Римски Корсаков: Бумбаров лет

Гранадос-Крајслер: Шпанска игра Вјењавски: Легенда Вјењавски: Мазурка Душан Радић:

Песма и игра Јосип Славенски: Југословенска песма и игра Коста Манојловић: Игра удовица

Василије Мокрањац: Стара песма и игра Друга дела по избору наставника која одговарају могућностима ученика

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Студије промене позиција и двохвата;

б) припремне вежбе за прсторедне октаве и дециме;

в) осам дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним трозвучима и четворозвучима, које нису обрађиване у претходним разредима - до четири повисилице и четири снизилице, које се чешће појављују у литератури, треба стално усавршавати;

г) 10 етида;

д) два дела велике форме: један концерт и једна соната; њ) два лакша става из партита Ј. С. Баха;

е) четири дела мале форме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурска и истоимена молска скала - према тоналитету једне од композиција из испитног програма - са разложеним акордима и двогласима; скалу треба изводити са потезима из групе лежећих, бацаних, скачућих и комбинованих;

Две етиде од којих једна Кројцера у двозвучима;

Један став ис партита Ј. С. Баха за соло виолину;

Концерт I или II и III став;

Дело мале форме одабрано према склоностима ученика.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку Шрадик: Вежбе за десну руку О. Шевчик: оп. 1 III и IV свеска, оп. 3 Гросман: Вежбе за леву руку Григоријан: Скале и арпеђа К. Флеш: Систем скала

Е. Гиљемс: Свакодневне вежбе за виолинисте Студије промене позиција и двохвати Прсторедне октаве и дециме

ЕТИДЕ

Кројцер: 42 етиде Данкла: Етиде оп. 73 Роде: 24 каприса оп. 22 Донт оп. 35

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ј. С. Бах: Концерт Е-дур Леклер: Концерт де-мол Ј. Хајдн: Концерт Це-дур

В. А. Моцарт: Концерт Ге-дур, А-дур, Де-дур, Бе-дур

Брух: Концерт ге-мол

Ф. Менделсон: Концерт е-мол

Вјењавски: Концерт де-мол

Лало: Шпанска симфонија

А. Хачатурјан: Концерт

Иво Мане Јарновић: Концерт Де-дур

Петар Стојановић: Концерти

Стеван Христић: Фантазија за виолину и оркестар

Ј. С. Бах: Сонате и партите за виолину соло

Корели-Леонар: Ла фолија

Витали: Чакона

Верачини: Сонате е-мол и ха-мол Ф. Шуберт: Сонатине

Дворжак: Сонатине Василије Мокрањац: Соната Јосип Славенски: Славенска соната

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

Ј. С. Бах: Арија на ге жици - из Свите бр. 3

А. Моцарт: Рондо Ге-дур, Бе-дур, Це-дур Леклер: Тамбурен

Тартини-Крајслер: Варијације на тему Корелија Пуњани-Крајслер: Прелудијум и Алегро

Франкен-Крајслер: Сичилијана и Ригодон Рис: Перпетум мобиле П. И. Чајковски: Мелодија

П. И. Чајковски: Размишљање

Прокофјев: Пет мелодија Б. Барток: Маћарски напеви

Фран Лотка: Жетелачка и Слепачка
Луцијан Марија Шкерјанц: Романтични интермецо
Душан Радић: Песма и игра
Јосип Славенски: Југословенска песма и игра
Милоје Милојевић: Српска игра
Василије Мокрањац: Стара песма и игра
Живорад Грбић: Невестина песма и коло
Друга дела по избору наставника а која одговарају ученику
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

- а) Студије промена позиција и двохвата;
- б) прсторедне октаве и дециме;
- в) дурске и молске скале кроз четири октаве - Ге, А, Бе - у тоналитетима који се чешће појављују до четири повисилице и четири снизилице и даље усавршавати;
- г) осам етида;
- д) два дела велике форме: концерт и соната;
- ђ) два става из партите или сонате Ј. С. Баха за виолину соло;
- е) четири дела мале форме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде са различитом проблематиком;
Два става из партите или сонате Ј. С. Баха за виолину соло;
Концерт - цео;
Виртуозни комад;
Једно дело домаћег аутора
ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ Скале се не свирају као испитни захтев али се препоручује провера знања из скала у току школске године.

ВИОЛА

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Најједноставније дурске и молске скале са квинтакордима у свим обраћајима са употребом потеза: деташе, легато, мартеле и спи-като. Исте скале свирати и у двојним нотама: терце, сексте, октаве.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

О. Шевчик: оп. 1. свеска I и II О. Шевчик: оп. 8 и 9

Шрадик: Школа виолске технике, свеска I (Pageles, New York Citi. International music company)

А. Неински: Вежбе у двојним нотама за виолу, свеска I (Софија, Наука и искуство, 1956)

А. Неински: Вежбе у двојним нотама за виолу, свеска II (Софија, Наука и искуство, 1960)

А. Ваксман: Вежбе и скале у двојним нотама за виолу (Москва, „Музика“, 1957)

К. Флеш: Систем скала

ЕТИДЕ

Хрестоматија за виолу (Москва, „Музика“, 1990) Изабране етиде за виолу (М. Рејтих, издавач Москва, „Музика“, 1962)

Т. Орсаг: Школа за виолу (сарадници: Темешвари и П. Лу-кач, Будимпешта)

Е. Кајзер: оп. 55. Ф. Мазас: оп. 36. Свеска I Р. Кројцер: Свеска I

К. Моравец: Изабране етиде и студије (Праг)

Етиде за основно учење виоле (Москва, „Музика“, 1965)

Бруни: Школа за виолу

СОНАТЕ

Г. Ф. Телеман: Сонате а-мол

Х. Екле: Соната Ге-мол (обрада П. Кленгел, „Петерс", Лајпциг)

КОНЦЕРТИ

Г. Ф. Телеман: Концерт Ге-дур (ПВМ, Краков)

Хандошкин: Концерт (Москва, „Музика")

Ванхал: Концерт (С. Сигарев, Софија, „Наука и искуство", 1957)

КОМАДИ

Класични комади I, II и III свеска (Петерс, Лајпциг) Комади за виолу (Д. Буздуганов, Софија, „Наука и искуство", 1963)

Комади композитора XIX века (Е. Страхув, Москва, „Музика", 1967)

Збирка педагошког репертоара за виолу и клавир за више разреде, свеска II (М. Рејтих, Москва, „Музика", 1967) Комади (Борисовски, Москва, „Музика", 1965) Минијатуре за виолу

(Т. Гонет, ПВМ, Краков) Х. Персл: Арије и плесови (ПВМ, Краков) Ј. Витолс: Комади за

виолу и клавир (Рига, 1964) Е. Л. Ураи: Арија антика (Грац) Ж. Ф. Рамо: Тамбурин (М.

Рејтих-Ф. Крајслер) А. Корели: Алегро (М. Рејтих-Ф. Крајслер) П. Локатели: Арија (М.

Рејтих-Ф. Крајслер) О. Зих: Елегија за виолу и клавир.

Милетић: Монолог (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора, 1970)

Р. Кошић: Анданте (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора, 1970)

Р. Камбасковић: Багатела (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора, 1970)

В. Баронијан: Прелид (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора, 1970)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по једна етида из сваког дела „Хрестоматије";

б) три комада;

в) два концерта или две сонате.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две дурске и истоимене молске скале у свим обртајима квинтакорда и септакордима у тоналитетима испитног програма - дурске скале изводити још у терцама, секстама и октавама - разложено и заједно;

Две етиде различитог карактера, од којих једна Кројцерова;

Концерт I или II или III став;

Комад уз пратњу клавир - првенствено југословенских композитора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Трооктавне дурске и молске скале са различитим ритмичким покретима и потезима по редоследу у лаганом темпу у двојним нотама - терце, сексте, октаве.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Шрадик: Школа виолске технике (Pageles, New York Citi. International music company)

А. Неински: Вежбе у двојним нотама за виолу, свеска I (Софија, „Наука и искуство", 1958)

А. Неински: Вежбе у двојним нотама за виолу, свеска II (Софија, „Наука и искуство", 1960)

А. Ваксман: Вежбе и скале у двојним нотама за виолу (Москва, „Музика", 1957)

О. Шевчик: оп. 8 и 9 К. Флеш: Систем скала

ЕТИДЕ

Хрестоматија (Москва, „Музика", 1990)

Кројцер: II свеска

Роде:

К. Моравец: Изабране етиде (Праг) Бруни: Школа за виолу Компањоли: оп. 22 (Милано, Рикорди) Фиорило: Етиде

СОНАТЕ

Трекслер: Сонатине (Брајткоф №. 5815) Г. Ф. Телеман: Соната а-мол (Петерс, Лајпциг) Г. Ф. Телеман: Шест соната - Канон (транскрипција за две виоле проф. Корнелиј Мерес, Букурешт, „ЕШига тиглкале", 1967) Х. Екле: Соната ге-мол (Паул Кленгел, Петерс, Лајпциг) Флектон: Соната ин Ге (Шот, Лондон)

Г. Ф. Хендл: Изабране сонате (М. Рејтих, Москва, „Музика", 1963)

А. Гедике: Соната бр. 1 (Москва, „Музика", 1959)

КОНЦЕРТИ

Г. Ф. Телеман: Концерт Ге-дур (ВПМ, Пољска) Ф. А. Хофмајстер: Концерт Де-дур Л. Фиркет: Концерт Хандошкин: Концерт

КОМАДИ

Класични комади I, II и III свеска (Петерс, Лајпциг) Комади за виолу (Д. Боздуганов, Софија, „Наука и искуство", 1963)

Збирка педагошког репертоара (М. Рејтих, Москва, „Музика", 1966)

Комади композитора XIX века (Е. Страх, Москва, „Музика", 1962)

Комади композитора XIX века (Е. Страх, Москва, „Музика", 1966)

Грудзински: Минијатуре (ВПМ 2523) И. Витолс: Комади за виолу и клавир (Рига, 1964)

И. Лотка-Калински: Мала свита (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора за виолу и клавир, 1970)

Т. Видошић: Емпромпти (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора за виолу и клавир, 1970)

Ж. Грбић: Невестина песма (С. Гргић, Београд, Албум југословенских композитора)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по једна етида из сваког дела хрестоматије;

б) два концерта или две сонате;

в) четири комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурске скале у двозвучима - терце, сексте, октаве-, а молске на начин на који су се у I разреду изводиле дурске скале, односно прво разложено, а затим заједно;

Две етиде различитог карактера, од којих једна, по могућству, Кројцера;

Концерт, сва три става;

Комад уз пратњу клавира, првенствено југословенских композитора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Дурске и молске скале кроз три октаве са разложеним тро-звучима и двозвучима - терце, сексте, октаве.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Примроз: Техника памћења (Technique de memorie)

К. М. в Вебер: Студије двохвата, лествица и арпеђа, I и II свеска

Шрадик: Школа за технику виоле

А. Неински: Вежбе у двозвучима, I и II свеска

К. Флеш: Систем лествица

О. Шевчик: оп. 3, 40 варијација
О. Шевчик: оп. 1, свеска III и IV
Штајнер: Техника виоле, I свеска

ЕТИДЕ

Хрестоматија (Москва, „Музика“, 1990)
Кампањоли: оп. 22, 41 каприс (Рикорди - Милано)
Роде: 24 каприча оп. 22
Данкла: Етиде оп. 73
Кројцер: 60 студија за виолу
Хофмајстер: 12 етида бр. 329 (Хамбург)

СОНАТЕ

К. Стамиц: Соната у Бе-дуру Ф. Менделсон: Соната у Це-дуру Хамер: Соната бр. 2, 3 и 4
Марчело: Сонате у Ге-дуру Давид: Сонатина Граун: Соната у Це-дуру А. Корели: Соната XII
де-мол Нардини: Соната де-мол Фукс: Соната де-мол Бунин: Соната за виолу и клавир Г. Ф.
Хендл: Изабране сонате Гедике: Соната бе. 1

КОНЦЕРТИ

Г. Ф. Хендл: Концерт ха-мол К. Стамиц: Концерт Де-дур М. Хајдн: Концерт за виолу Ј.
Шуберт: Концерт Герстер: Кончертино оп. 16 Бек: Концерт Г. Бенда: Концерт Еф-дур
Хофштетнер: Концерт Це-дур

КОМАДИ

Г. Ф. Телеман: Свита у Де-дуру П. Хиндемит: Медитација Каливода: Ноктурна оп. 186 Ф.
Лист: Заборављена романса
М. Глинка: Мазурка Тањејев: Лист из албума оп. 33 А. Љадов: Прелид оп. 11 бр. 1. И.
Стравински: Пасторала Д. Шостакович: Адађо Шпик: 5 слика за виолу и клавир
Девчић: Микромелодија Алберто Марковић: Музика за виолу Чекини-М.Милетић: Мадригал
за виолу и гитару
С. Гргић: Композиције југословенских аутора за виолу и кла- вир, свеска I и II
А. Лвов: 24 каприса (Москва, „Музика“, 1990)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) по једна етида из сваког дела хрестоматије;
- б) два концерта или две сонате;
- в) четири комада различита по карактеру.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две дурске и истоимене молске скале кроз три октаве са разложеним акордима (по Флешу);
свиратих у двојним нотама: терце, сексте, октаве;

Две етиде различитог карактера, једна обавезно Кројцера;

Концерт, сва три става;

Комад, првенствено југословенских аутора, уз пратњу кла-
вира.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Познавање свих скала у свим видовима њихових извођења.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Примроз: Техника памћења (Technique de memorie) Бербер: Студије двохвата, лествица и
арпеђа, I и II свеска Шрадик: Школа за технику виоле А. Неински: Вежбе у двозвучима, I и II
свеска К. Флеш: Систем лествица О. Шевчик: оп. 3, 40 варијација О. Шевчик: оп. 1, свеска III
и IV Штајнер: Техника виоле, I свеска

ЕТИДЕ

Хрестоматија (Москва, „Музика“, 1990) Данкла: Етиде оп. 73 Роде: 24 каприса оп. 22 Палашко:

Роде: Концертна етида Кројцер: 60 студија за виолу (наставак) Анколети: 12 студија оп. 125 Хофмајстер: 12 етида бр 329 (Хамбург)

СОНАТЕ

Ј. Брамс: Соната оп. 120/1

П. Хиндемит: Соната за виолу соло, оп. 25/1

П. Хиндемит: Соната оп. 11/4

Хонегер: Соната

Ф. Менделсон: Соната у Це-дуру

К. Штамиц: Соната у Бе-дуру

Л. Бокерини: Соната де-мол

Валентини: Соната Е-дур

Ристић: Соната за виолу

Владо Милошевић: Соната за виолу

Борис Папандопуло: Соната за виолу

Крејчи: Соната цис-мол, оп. 57

Д. Шостакович: Соната за виолу и клавир оп. 147

КОНЦЕРТИ

Давид: Концерт за виолу Глазунов: Концерт

Ј. Хајдн: Концерт Де-дур (транскрипција) Ј. Кр. Бах: Конверт це-мол Ј. С. Бах: Концерт Е-дур (транскрипција) Домжалицки: Концерт за виолу и клавир

Милетић: Концерт за виолу и оркестар Стојановић: Концерт за виолу Шулек: Концерт за виолу

КОМАДИ

К. М. Вебер: Анданте и Рондо унгарезе П. Хондемит: Жалобна музика Брух: Романса у Еф, оп. 85 Давид: Комад за виолу Бах-Кодаљ: Фантазија хроматика Ј. Хајдн: Менует

Домжалицки: Пет багатела за виолу и клавир оп. 41 Мирослав Милетић: Рапсодија за виолу и клавир Примож Рамовш: Скице за виолу и клавир Примож Рамовш: Ноктурно за виолу и клавир Ф. Лотка-Калински: Сљепачка (Ред. Л. Миранов) С. Гргић: Композиције југословенских аутора за виолу и клавир, I и II свеска

А. Лвов: 24 каприса (Москва, „Музика“, 1990)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по једна етида из сваког дела хрестоматије;

б) глисанда и флажолети;

в) читање са листа камерних и оркестарских дела, као и сола из истих;

г) два става из свита или соната Ј. С. Баха;

д) два концерта;

ђ) четири комада различита по карактеру.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде различитог карактера - једна, по могућству, у двозвучима;

Бах - два става из сонате или партите;

Концерт - сва три става;

Два примера из оркестарске литературе;

Комад уз пратњу клавира - првенствено југословенских аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

ВИОЛОНЧЕЛО

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

С. Каљанов: Техника виолончела

М. Симић: Скале са помоћним тоновима и трозвучима

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Р. Мац: Увод у свирање на палчанику Р. Мац: Положај и прелази Косман: Трилер вежбе

Фејар: Техничке вежбе, II свеска

ЕТИДЕ

Ли: 40 етида оп. 31 Кумер: Етиде Доцауер: Етиде II Дипор: Етиде Мерк: Етиде Р. Мац: 30

етида И. Попарић: Етиде

КОМАДИ

Ј. С. Бах: Ариозо Д. Попер: Гавота 2. Василије Мокрањац: Стара песма П. И. Чајковски:

Ноктурно Гопар: Успаванка

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ј. Кленгел: Кончерто Це-дур Г. Голтерман: Кончерто бр. 1 А. Вивалди: Концерт Де-дур оп. 3

бр. 9 Ј. Б. Бревал: Кончертино Еф-дур

Ђ. Тартини: Концерт Де-дур П. Бони: Ларго

Ј. С. Бах: I свита Ге-дур - 3 става Ј. Б. Самартини: Соната Ге-дур Г. Ф. Хендл: Соната ге-мол

Вивалди: Соната за виолончело Б. Марчело: Соната Це-дур

Друга дела из светске и домаће литературе одговарајућег тех-ничког нивоа

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Осам дурских и молских скала са трозвучима, различитим потезима и ритмичким варијацијама, преко четири октаве;

б) осам етида;

в) три комада;

г) два дела велике форме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала са потезима и трозвуком - по избору комисије;

Једна етида различитог типа технике;

Ј. С. Бах: један став из I свите

Први став из једног од наведених концерата

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

С. Каљанов: Техника виолончела

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Р. Мац: Увод у свирање на палчанику Р. Мац: Положаји и прелази Косман: Трилер вежбе

Фејар: Техничке вежбе III свеска

ЕТИДЕ

Ли: 40 етида Мерк: Етиде Дипор: Етиде И. Попарић: Етиде Р. Мац: 30 етида Грицмахер:

Етиде, I свеска М. Симић: 40 етида Доцауер: Етиде III свеска

КОМАДИ

Сен Санс: Лабуд М. Папалис: Сицилијана Рахмањинов: Серенада М. Милојевић: Легенда о

Јефимији Ф. Купрен: Пасторала Л. Бокерини: Менует

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ромберг: Концерт Де-дур

А. Моцарт: Концерт за фагот - прерада за виолончело А. Вивалди: Концерт а-мол

Ј. Кр. Бах: Концерт це-мол Ј. Хајдн: Концерт Де-дур - мали Ј. С. Бах: Свита А. Вивалди:

Сонате А. Корели: Сонате Ђ. Чевето: Сонате Л. Бокерини: Соната Це-дур

Друга дела светске и домаће литературе одговарајућег тех-ничког нивоа

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) осам дурских и молских скала са трозвучима, различитим потезима и ритмичким варијацијама преко четири октаве;

б) осам етида;

в) четири комада;

г) три дела велике форме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала са потезима и трозвуком - по избору;

Једна етида различитог типа технике - по избору;

Ј. С. Бах: два става из I свите;

Први став из једног од наведених концерата;

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале кроз четири октаве, терце, сексте и октаве; кроз три октаве са различитим потезима.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Косман: Трилер вежбе Фејар: Техничке вежбе

ЕТИДЕ

Гроцмахер: I свеска Мерк: Етиде Дипор: Етиде Доцауер: Етиде И. Попарић: Етиде

КОМАДИ

Гранадос: Интермецо Глазунов: Песма трубадура Петар Коњовић: Хајдучка Дејан Деспић:

Сичилијана „Давид Попер: Мазурка

И. Попарић: Композиције за ансамбле виолончела (број 4, 5, 6 и 8)

СОНАТЕ

Л. Бокерини: Соната Ге-дур Ариости: Соната е-мол Ке д'Ервелоа: Свита Еклер: Соната ге-мол

КОНЦЕРТИ

Голтерман: Концерт а-мол и ха-мол Давидов: Концерт бр. 1 Ромберг: Концерт е-мол бр. 4 А.

Вивалди: Концерт а-мол Лео: Концерт

СВИТЕ

Ј. С. Бах: Свита бр. 2

Користити и друга дела одговарајућег техничког нивоа

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Три дурске и три молске скале у терцама, секстама и окта- вама превезано без штрихова;

б) шест етида;

в) четири комада;

г) Бахова свита;

д) соната и концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала са терцама, секстама и октавама;

Једна етида;
Два става из свите - обавезно Прелудијум;
Цела соната или I или II и III став концерта.
ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД
(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале кроз четири октаве са различитим потезима, терце, сексте и октаве кроз три октаве.

Косман: Трилер вежбе Фејар: Техничке вежбе

ЕТИДЕ

Дипор: Етиде

Попер: Етиде

Доцауер: Етиде

Франшом: Каприча

Пјати: Каприча - први капричо

Грецмахер: I свеска

И. Попарић: Етиде

КОМАДИ

П. И. Чајковски: Песма Форе: Елегија Албениз: Малагенија К. Сен Санс: АLEGRO апасионато

Попер: Тарантела

И. Попарић: Композиције за ансамбле виолончела (број 4, 5,6 и 8)

СОНАТЕ

Л. ван Бетовен: Соната бр. 1 Бревал: Соната Ге-дур Франкер: Соната Е-дур Л. Бокерини:

Соната А-дур

КОНЦЕРТИ

Кленгел: Концерт де-мол Л. Бокерини: Концерт Бе-дур К. Сен Санс: Концерт а-мол А.

Вивалди: Концерт а-мол, ПВ 35 Ф. Е. Бах: Концерт а-мол

СВИТЕ

Ј. С. Бах: Свита бр. 3

Друга дела одговарајућег техничког нивоа

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Три дурске и три молске скале у терцама, секстама и октавама;

б) шест етида;

в) пет комада;

г) Бахова свита;

д) концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде;

Виртуозни комад;

Композиција из XX века- по могућству домаћег композитора;

Два става из Бахове свите бр. 3 - обавезно Прелудијум;

Цео концерт;

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

КОНТРАБАС

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале кроз две октаве, рзложени трозвуци - основни и комбиновани потези.

ЛИТЕРАТУРА Тошев: I део Маденски: I свеска

ШКОЛЕ

Ф. Симандл: IV свеска - мелизми, форшлаг, нахшлаг, групе- то, мордент, трилери

Ф. Симандл: V свеска - палчева позиција Лудвиг Штрајхер: Палчева позиција Монтаг: IV свеска (Петраки): Палчева позиција

ЕТИДЕ

Храбе: I свеска

I свеска Шторх - Храбе: I део (16 етида) Либон: 12 етида

СОНАТЕ

И. Гајар: а-мол И. Гајар: е-мол Б. Марчело: Еф-дур А. Корели: е-мол

КОМАДИ

По избору наставника а да су одговарајуће тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) пет скала;

б) Симандл - обе свеске или вежбе другог аутора за одговарајуће техничке проблеме;

в) Л. Штрајхер првих десет страна - или од другог аутора ве- жбе сличне проблематике и обима;

г) 25 етида;

д) два комада;

ђ) једна сонате.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска или молска скала кроз две октаве, разложене терце и трозвуци;

Једна техничка вежба;

Једна етида;

Два става синате (лагани и брзи) или комад са клавиром.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале кроз две и три октаве, разложене терце, трозвуци, основни и комбиновани потези.

ЛИТЕРАТУРА

Тошев: II део Маденски: II свеска

ШКОЛЕ

Ф. Симандл: VI и VII свеска Лудвиг Штрајхер: Палчева позиција Монтаг: IV и V свеска (Петраки): Палчева позиција

ЕТИДЕ

Храбе: I и II свеска I свеска Шторх - Храбе: II део Черни, Кројцер - избор

СОНАТЕ

Флеш, Телеман, Гајар и друге одговарајуће композиције. КОМАДИ

По избору наставника а да су одговарајуће тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) пет скала;

- б) Симандл - VI свеска цела и половина VII свеске или вежбе другог аутпра одговарајућих техничких проблема;
в) 25 етида;
г) два комада;
д) једна сонате.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска или молска скала кроз три октаве, разложене терце и трозвуци;

Једна техничка вежба;

Једна етида;

Цела соната или два става сонате и комад са клавиром.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале кроз три октаве, терце, двохвати, арпеђа.

ЛИТЕРАТУРА

Тошев: III део Маденски: II свеска

ШКОЛЕ

Ф. Симандл: VII и VIII свеска

Штрајхер, Монтаг, (Петраки): Наставак палчеве позиције

ЕТИДЕ

Храбе: II свеска Ф. Симандл - Градус: I део Черни, Кројцер, Нани - избор

СОНАТЕ

Флеш, Телеман, Еклер и друге одговарајуће композиције.

КОНЦЕРТИ

Шпергер, Порпора, Хофмајстер, Пихл, Капучи

КОМАДИ

По избору наставника а да су одговарајуће тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) пет скала;

б) Симандл - VII до краја и VIII свеске - флажолети или вежбе другог аутпра одговарајућих техничких проблема;

в) 25 етида;

г) два комада;

д) једна сонате; е) један концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска или молска скала, разложене терце, трозвуци;

Једна етида;

Један комад са клавиром;

Један концерт - цео.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале, терце, двохвати, арпеђа.

ЛИТЕРАТУРА

Тошев: IV део Маденски: II свеска

ШКОЛЕ

Ф. Симандл: VIII свеска

Штрајхер, Монтаг, (Петраки): Наставак палчеве позиције ЕТИДЕ

Ф. Симандл - Градус: II део Шторх - Храбе: II свеска (концертне етиде) Ј. Новосел: 6 каприса за контрабас Черни, Кројцер, Нани - избор

СОНАТЕ

А. Вивалди: е-мол Г. Ф. Хендл: ге-мол Фаркаш

СВИТЕ

Бах, Фриба КОНЦЕРТИ

Ванхал, Драгонети, Дитерсдорф КОМАДИ

По избору наставника а да су одговарајуће тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) пет скала;

б) Симандл - VIII до краја или вежбе другог аутпра одговарајућих техничких проблема;

в) 10 етида;

г) један каприс;

д) два комада; њ) једна сонате;

е) два става свите;

ж) један концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна концертна етида;

Два става свите;

Један комад са клавиром;

Један концерт - цео.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

НАЧИНОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ГУДАЧКИХ ИНСТРУМЕНАТА

Садржај програма у настави гудачких инструмената обезбеђује наставак и надградњу едукације ученика у његовом оспособљавању за укључење у професионалну делатност а такође и за даљи наставак школовања.

Програми обухватају различита стилска раздобља и обезбеђују могућност систематичног и поступног савладавања инструментално-извођачких и креативних захтева, у складу са приципом јединства развоја музичких и техничких компоненти код ученика.

Избор дела из литературе треба схватити само као подсетник који ни у ком случају не може бити потпун. Сонате, концерти и композиције различитих стилова представљају подручје ширих и разноврсних музичко-техничких и уметничких задатака који тешко подлежу формалистичком сврставању у одређени разред.

Педагог мора да сагледа у потпуности личност ученика са којим ради, његове психофизичке способности, и да му помогне при професионалном опредељењу и усмеравању. Он планира и индивидуални програм за сваког ученика водећи рачуна о поступности у повећавању захтева и хармоничном развоју ученикових инструменталних и музичких способности.

Посебан део у настави, данас веома важан, су припреме ученика за такмичења. Она могу бити веома корисна као подстицај у раду, као мотив за већи број одговорних јавних наступа и, нарочито због узузетно концентрисаног усмереног рада са талентованим ученицима. Тако ће и репертоар у појединим случајевима бити усмерен према захтевима на одређеном такмичењу. То ипак не би требало да донесе превелика одступања у погледу пређеног годишњег програма, јер је прелажење што већег репертоара у овим годинама од суштинске важности за сваког будућег младог извођача

Предложена литература је и путоказ за приправнике у погледу избора програма. Списак одабраних композиција не искључује из рада остала слична дела и других аутора који својим квалитетима и захтевима успешно доприносе професионалној едукацији ученика.

Избор и обим програма сачињен је за просечно обдарене, професионално усмерене ученике. Изузетно талентованима, захтеве треба повећати.

У првој години школовања, наставник треба да провери квалитет и врсту претходног развоја ученика, односно присутност органског споја креативних и техничко-извођачких компоненти. У том смислу треба пре свега проверити ниво школованости музичког слуха (способност перцепције и аперцепције звука) који мора да води и организује извођачке покрете. После прве и друге године ученик треба да поседује висок ниво способности формирања јасних звучних представа како би у самосталном раду могао да развија и усавршава психомоторну релацију која иде од доживљаја звука према покрету, односно од представе према њеној реализацији. Оваква типологија психомоторне активности треба да буде присутна како у формирању техничко-извођачких навика тако и у савладавању уметничке литературе.

ГИТАРА

ЦИЉ

Перманентан рад на усавршавању меморије и музичког слуха.
Развијање инструменталне технике кроз музику као средства музичког израза.
Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања

Развијање способности за концертну делатност као и смисао за заједничко музицирање.
Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења
Припремање ученика за професионалну делатност.

ЗАДАЦИ

- Проширивање знања о музици за гитару и лауту кроз разне епохе.
- Развијање професионалног приступа изучавању и раду на музичким делима.
- Оспособљавање за самостални рад на композицији и самостално креирање интерпретације.
- Развијање техничких способности ученика кроз рад на скалама, акордима и специфичним техничким вежбама.
- Подстицање и развијање способности за концертну делатност.
- Проналажење и развој индивидуалних квалитета ученика.
- Упознавање са значајним делима, композиторима и извођачима користећи доступне снимке.
- Усмеравање ученика према професионалној делатности.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дијатонске дурске и молске скале кроз три октаве; хроматска скала кроз три октаве; терце, сексте, октаве, дециме, разлагање трозвука и четворозвука; каденце у сва три полжаја.

Скале и одговарајуће интервале и вежбе вежбати почев од врло спорих темпа у легату и стакату, користећи различите прстореде десне руке и ритмичке варијанте ( ).

ШКОЛЕ И ЕТИДЕ

Ј. Јовичић: Школа за гитару II, III, IV и V део

Е. Пухол: Escuela rotonada

А. Карлеваро: Cuadernos no. 1, 2, 3, 4

М. Каркаси: Етиде оп. 60 - број 1, 2, 3, 6, 7, 11, 12, 14, 19

Ф. Сор-А. Сеговиа: 20 етида - број 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 15

Н. Косте: Етиде оп. 38

М. Ђулијани: Етиде оп. 48

Д. Агуадо: Етиде

Л. Лењани: Каприча

Е. Пухол: Grado superior - број 1, 2

Друге етиде по избору наставника

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

М. Ђулијано: Сонатине оп. 71 - број 1, 2, 3 Ф. Карули: Сонате Ф. Молино: Сонате А.

Диабели: Соната Це-дур, А-дур Г. Ф. Хендл: Сарабанда и варијације М. Каркаси: Варијације

Де-дур, А-дур Ј. А. Логи: Партите а-мол, Це-дур С. Л. Вајс: Свита „L'Infidelle"

Друга дела по избору наставника

КОМАДИ

Избор комада од епохе ренесансе до XX века - Дауленд, Санс, Лероа, Нагелес, Агуадо, Сор, Ђулијани, Тарега, Вила-Лобос, Броувер и др - пожељно је да избор комада обухвати неку тремоло композицију.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Осам етида;

б) осам комада;

в) два циклична дела.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала са вежбама и каденцом;

Две етиде;

Циклично дело;

Комад.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дијатонске дурске и молске скале кроз три октаве; хроматска скала кроз три октаве; терце, сексте, октаве, дециме, разлагање трозвука и четворозвука; каденца у сва три положаја.

Скале и све припадне вежбе треба вежбати и даље и легато и стакато, уз проширење употребе ритмичких варијанти; ученика оспособити да може да свира већ у брзом темпу - м. м. = 100-112.

ШКОЛЕ И ЕТИДЕ

Ј. Јовичић: Школа за гитару III, IV и V свеска

Е. Пухол: Escuela rotonada

А. Карлеваро: Cuadernos no. 1, 2, 3, 4

М. Каркаси: Етиде оп. 60

Ф. Сор-А. Сеговија: 20 етида

Косте: Етиде оп. 38

М. Ђулијани: Етиде оп. 48 и оп. 100

Д. Агуадо: Етиде

Л. Лењани: Каприча

Е. Пухол: Grado Superior

Друге етиде по избору наставника.

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Сонате, сонатине, свите или варијације из литературе а по избору наставника

КОМАДИ

Избор комада из литературе за гитару од ренесансе до XX века - избор може да садржи и транскрипције (нпр дела Албениза, Гранадоса и др.).

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) Осам етида;
  - б) осам комада;
  - в) два циклична дела.
- #### ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скала са вежбама и каденцама изведена на више различитих начина и у потребном темпу;

Две етиде;

Циклично дело;

4. Комад.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дијатонске дурске и молске скале кроз три октаве; хроматска скала; терце, сексте, октаве, дециме, разложени трозвуци и четворозвуци; каденце у сва три положаја.

Наставити рад на скалама као једном од основних средстава техничког развоја применом различитих ритмичких комбинација. Тежити томе да се ученик сигурно креће кроз већ сасвим брза тем- па (мм = 120)

ШКОЛЕ И ЕТИДЕ

Ј. Јовичић: Школа за гитару III, IV и V део

Е. Пухол: Escuela ratonada

А. Карлеваро: Cuadernos 1, 2, 3, 4

Ф. Сор-А. Сеговија: 20 етида

Косте: Етиде оп. 38

Е. Пухол: Grado superior и етиде из Школе

Х. Вила-Лобос: Етиде Х. Сагрерас: Етиде Д. Агуадо: Етиде

Друге етиде из литературе по избору наставника Ј. С. БАХ

У III разреду у програм улази и музика Ј. С. Баха те је, сходно томе, током године потребно урадити бар два става из неке свите - уколико професор не оцени да је могуће може се урадити и нека већа и сложенија композиција, нпр. фуга.

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Сонате, варијације, свите из литературе а по избору наставника

КОМАДИ

Избор комада из литературе од ренесансе до XX века.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) Осам етида;
- б) осам комада;
- в) два циклична дела.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скала са вежбама и каденцама изведена на више различи- тих начина и у потребном темпу;

Две етиде;

Два става Баха;

Циклично дело;

Комад.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД
(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Дијатонске дурске и молске скале кроз три октаве; хроматска скала; терце, сексте, октаве, дециме, разложени трозвуци и четворозвуци; каденце у сва три положаја.

ШКОЛЕ И ЕТИДЕ

Ј. Јовичић: Школа за гитару III, IV и V свеска

Е. Пухол: Escuela rotonada

А. Карлеваро: Cuadernos 1, 2, 3, 4

Х. Вила-Лобос: Етиде

Ф. Сор-А. Сеговија: 20 етида

Н. Косте: Етиде оп. 38

Е. Пухол: Grado superior и етиде из Школе

Д. Агуадо: Етиде

Х. Сагрерас: Етиде

Друге етиде из литературе

Ј. С. БАХ

Два става из неке Бахове свите или нека Бахова композиција сложенијег садржаја и форме (нпр. Чакона де-мол и сл)

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Сонате из шире литературе нпр: Ф. Сор: Соната оп. 22, оп. 25, оп. 15 М Ђулијани: Соната оп. 15 А. Диабели: Соната Еф-дур

М. М. Понсе: Сонатина меридионал, Соната класика Ф. М. Тороба: Сонатина Х. Турина:

СОНАТА

У обзир долазе и развијене једноставачне сонатне форме као што су:

М. Ђулијани: Grande ouverture, Grand sonata Eroika

КОМАДИ

Избор комада од епохе ренесансе до XX века - потребно је у избор укључити бар једну композицију домаћег аутора: Д. Богдано- вића, В. Трајковића, Ј. Јовичића, В. Ивановића и др.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Завршни испит може се, зависно од програма, конципирати на два начина:

Једна концертна етида или 1. Једна концертна етида

Соната 2. Први став сонате

Два става Баха 3. Цела Бахова свита или композиција која по дужини може бити еквивалент свити

Композиција домаћег аутора 4. Композиција домаћег аутора

Комад 5. Комад

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

При избору композиција, нарочито у I разреду који је у извесном смислу спона основне и средње школе, треба се руководити идејом афирмисања правилног функционисања свирачког апарата, тј. стварањем чврсте психофизичке везе између ученика, инструмента и музике. Програм, поготово у почетку I разреда, не треба да садржи тешке композиције већ тежина мора бити у захтевима који се ученику постављају- нпр. тонска лепота и изражајност, фразирање, темпо, динамика, нијансирање боја, агогика. Оваквим континуираним приступом учврстиће се код ученика критички однос према захтевима музичког текста, а то је важан корак у правцу његовог осамостаљења.

При постављању или обради композиција из програма наставник је дужан да, бар у неколико реченица, упозна ученика са композитором и са временом и стилем у којем је дело настало. Различити видови анимације ученика учиниће интерпретацију маштовитијом, убедљивијом и разноврснијом.

Композиције из програма многобројне су и разноврсне. О њиховом избору одлучује наставник не заборављајући да етиде и техничке вежбе морају покрити све аспекте технике, а да остале композиције треба да су што различитије и по времену настанка (стил) и по карактеру.

Изузетно је важно да се наведени поступци почну доследно промењивати од самог почетка I разреда средње музичке школе јер представљају образац по коме се одвија професионално музичко школовање и дају чврсту и здраву основу за развој музичке личности.

ТАМБУРА

ЦИЉ

Перманентан рад на усавршавању меморије и музичког слуха.

Развијање инструменталне технике кроз музику као средства музичког израза.

Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања

Развијање способности за концертну делатност као и смисао за заједничко музицирање.

Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења

Припремање ученика за професионалну делатност.

ЗАДАЦИ

-Поспешивање даљег развоја тамбуре и задржањењеног равноправног статуса са осталим инструментима у образовном систему.

-Упознавање и овладавање свим тамбурашким инструментима: Е - басприм, тамбурашко чело, Е - контра и тамбурашки бас.

- Оспособљавање нових кадрова (будућих предавача), оркестарских свирача као и солиста који ће својим деловањем повећати популарност овог аутохтоног инструмента.

ТАМБУРА Е ПРИМ

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Током I разреда оспособити ученика да свира, поред ТАМБУРЕ Е ПРИМ и ТАМБУРУ Е БАСПРИМ и КОНТРУ.

Е ПРИМ СКАЛЕ

Обрада четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима, кроз две октаве.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ

Флеш: Систем скала Бакланова: Етиде - средње тежине О. Шевчик: оп. 7 Шрадик: Вежбе Григоријан: Скале и арпеђа

Користити виолинску и осталу литературу која је у опсегу тамбуре Е ПРИМ и одговара тежини програма за I разред. Наставнику се препушта слобода да тамо где то лепота мелодије захтева транспонује композицију за октаву више или ниже. Исто се препоручује и код савладавања позиција и извесних техничких проблема.

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Вивалди: Концерт а-мол; Концерт Ге-дур I став

А. Моцарт: Концерт Де-дур Р. Бручи: Старе игре и арије Корели: Сонате

Г. Ф. Хендл: Сонате

КОМАДИ

М. Ивановић: Фестивал мелодије I и II свеска К. Дакен: Кукавица Фибих: Поема К. Бабић: Две игре

Лабов: Обрада руске народне песме И. Бајић: Две минијатуре - Чекање, Сање Верачини: Ларго

Ф. Шуберт: Пчелица Ј. С. Бах: Арија

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

И. Бајић: Сарајевка

Вукосављевић: Велико буњевачко коло

С. Вукосављевић: Варошке песме бр. 1 - избор С. Вукосављевић: Народне игре из Војводине - избор Вл. Цетровић Царевац: Свилен конач, Коло бр. 1 Друга дела по избору наставника која одговарају техничким могућностима ученика.

ЕБАСПРИМ

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке. Тремоло.

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске ска- ле са разложеним акордима.

ЛИТЕРАТУРА

С. Вукосављевић: Жице тамбурице бр 1 и 2

ЕТИДЕ, КОМАДЕ И ДЕЛА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА из литературе за Е ПРИМ прилагодити за Е БАСПРИМ (четири етиде, два комада и две народне песме-игре по избору наставника)

КОНТРА

Правилно држање инструмента. Постављање леве и десне руке. Учење свих дурских и молских акорада и њихових обртаја.

СКАЛЕ

Обрадити шест дурских и молских скала.

ЛИТЕРАТУРА

С. Вукосављевић: Војвођанска тамбура С. Вукосављевић: Жице тамбурице бр. 1 и 2 Друга дела, где је контра у улози корепетиције, по избору на- ставника.

ЕТИДЕ, КОМАДЕ И ДЕЛА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА из литературе за Е ПРИМ и Е БАСПРИМ прилагодити за КОНТРУ у улози корепетитора (четири комада и шест народних песама-игара по избору наставника)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

Е ПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) осам етида - вежби;

в) једно дело велике форме;

г) четири комада;

д) три народне песме;

ђ) три народне игре.

ЕБАСПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) две етиде;

в) два комада;

г) две народне песме или игре.

КОНТРА

а) сви дурски и молски акорди;

- б) два комада у улози корепетитора;
- в) четири народне песме или игре у улози корепетитора;
- г) четири оркестарске композиције - деоница контре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Е ПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Једна етида;

Један комад или народна песма-игра

Кончертино или један став из веће форме.

ЕБАСПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Једна народна песма или игра;

Један комад.

КОНТРА

Једна дурска и једна молска скала са разложеним акордима;

Једна народна песма или игра у улози корепетитора;

Једна оркестарска деоница.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА Е ПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ (уз пратњу клавира или тамбурашке контре) а за Е БАСПРИМ и КОНТРУ ИЗ НОТА.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Током школске године наставља се оспособљавање ученика за свирање инструментата које су учили претходне године.

Е ПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити шест дурских, истоимених молских и хроматских скала које носу обрађиване у I разреду, са разложеним акордима и двохватима, кроз две октаве.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ

Бакланова: Збирка етида Шрадик: Вежбе О. Шевчик: оп. 7

М. Ивановић: Системска студија скала Григоријан: Скале и арпеђа

Друга виолинска литература по избору наставника

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

А. Вивалди: Концерт а-мол, Де-дур Кабалевски: Омладински концерт М. Молцер: Кончертино за прим Роде: Концерти Ј. Хајдн: Сонате Ј. Будашкин: Концерт

КОМАДИ

К. Дакен: Кукавица А. Хачатурјан: Ноктурно П. И. Чајковски: Баркарола С. Вукосављевић: Адађо

С. Вукосављевић: Варошке песме бр. 1 - избор С. Вукосављевић: Народне игре из Војводине - избор Златне степенице: III свеска Ф. Шуберт: Пчелица

Југословенско народно стваралаштво М. Нешић: Кокица М. Нешић: Војничко коло Вл. Петровић Царевац: Ресавка коло Вл. Петровић Царевац: Ацино коло С. Вукосављевић:

Арделана С. Вукосављевић: Мађарац С. Вукосављевић: Коло из Баната бр. 1

ЕБАСПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити шест дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним акордима, које нису обрађиване у I разреду.

ЕТИДЕ, КОМАДЕ И ДЕЛА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА из литературе за Е ПРИМ прилагодити за Е БАСПРИМ (четири етиде, два комада и четири народне песме- игре по избору наставника)

КОНТРА СКАЛЕ

Обрадити шест дурских и молских скала и д оминантни септакорди са обртајима и остали акорди - прекомерни, умањени - и њихова примена.

Упознавање са улогом КОНТРЕ у оркестру. Упознавање са инструментом А КОНТРА кроз оркестарску литературу.

ЛИТЕРАТУРА

С. Вукосављевић: Жице тамбурице бр. 1 и 2 - избор Југословенска едиција: Тамбурашки оркестру - Звуци тамбу- ре бр. 1

П. И. Чајковски: Валцер цвећа - транскрипција за тамбура- шки оркестар З. Мулића

Ђ. Росини: Севиљски берберин - транскрипција З. Мулића Ж. Бизе: Увертира за оперу Кармен - транскрипција З. Мулића Народно стваралаштво за тамбуру као инструмент корепетиције, по избору наставника.

ЕТИДЕ, КОМАДЕ И ДЕЛА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА из литературе за Е ПРИМ и Е БАСПРИМ прилагодити за КОНТРУ у улози корепетитора (четири комада и шест народних песама-игара по избору наставника)

Обрадити шест оркестарских композиција - деоница за контру ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

Е ПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) осам етида;
- в) две велике форме;
- г) четири комада;
- д) три народне песме;
- ђ) три народне игре.

ЕБАСПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- г) једна народна песма;
- д) једна народна игра.

КОНТРА

- а) све предвиђене скале;
- б) пет народних песама и игара у улози корепетитора;
- в) четири деонице за контру из оркестарске литературе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Е ПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Једна етида;

Један комад или народна песма-игра;

4. Концерт I или II и III став. ЕБАСПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Једна народна песма и игра;

Један комад.

КОНТРА

Једна дурска и једна молска скала са разложеним акордима;

Једна народна песма или игра у улози корепетитора;

Једна оркестарска деоница.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА Е ПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ (уз пратњу клавира или тамбурашке контре) а за Е БАСПРИМ и КОНТРУ ИЗ НОТА

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Током III разреда оспособити ученика да свира, поред ТАМБУРЕ Е ПРИМ и ТАМБУРУ А БАСПРИМ и ЧЕЛО.

Е ПРИМ СКАЛЕ

Обрада шест дурских и шест молских скала кроз две и три октаве са разложеним трозвучима и четворозвучима, као и са двозвучима - терце и секате.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ Кајзер: Етиде Кројцер: Етиде Шрадик: Вежбе Флеш: Систем скала Григоријан: Скале и арпеђа

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ј. С. Бах: Концерт Е-дур

Вивалди: тежи концерти Ј. Хајдн: Сонате - по избору Кабалевски: Омладински концерт Раков: Кончертино

КОМАДИ

Н. Римски Корсаков: Бумбаров лет Душан Радић: Песма и игра Василије Мокрањац: Стара песма и игра К. Бабић: Алегро за тамбуре Вјењавски: Легенда; Мазурка

А. Моцарт: Менует Ф. Шуберт: Пчелица

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО В. Јовановић: Милчево коло, Јовановић: Данчица - коло

Вукосављевић: Сремачко коло С. Томић: Тамбурашко коло М. Нешић: Радничко коло

М. Нешић: Невен коло Ј. Млинко: Прид прозором

АБАСПРИМ

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке. Позиције. Тремоло.

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима кроз две октаве.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ

Бакланова: Етиде - избор етида средње тежине Шрадик: Вежбе Флеш: Систем скала

КОМАДИ

К. Сен-Санс: Лабуд

Мокрањац: Стара песма

И друга дела сличне тежине по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Вукосављевић: Банатски заплет С. Вукосављевић: Ситно банатско

Вл. Павловић Царевац: Низамски растанак и друга дела сличне тежине по избору наставника

ЧЕЛО

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке. Позиције. Тремоло.

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске и истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима.

ЕТИДЕ

М. Симић: 42 етиде за виолончело - избор Сомло Клара: Студије за виолончело

КОМАДИ

И Волчков: Педагошки репертоар за виолончело

Сапошников: Лаки комади

Друга одговарајућа дела по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Вл. Павловић Царевац: Свилен конац М. Нешић: Кокица

И друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

Е ПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) шест етида - вежби;
- в) једно дело велике форме;
- г) два комада;
- д) три народне песме;
- ђ) три народне игре.

АБАСПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- г) две народне песме или игре.

ЧЕЛО

- а) све предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- в) две народне песме или игре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Е ПРИМ

Једна дурска и паралелна молска скала са разложеним акордима;

Једна етида;

Један комад или народна песма-игра;

Једно дело велике форме.

АБАСПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима;

Један комад;

Једна народна песма или игра. ЧЕЛО

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима;

Један комад;

Једна народна песма - игра.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА Е ПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ, а за А БАСПРИМ и ЧЕЛО ИЗ
НОТА уз пратњу клавира

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Током IV разреда наставити са оспособљавањем ученика да свира, поред ТАМБУРЕ Е ПРИМ и ТАМБУРУ А БАСПРИМ и ЧЕЛО, а оспособити ученика да свира и ТАМБУРАШКИ БАС.

Е ПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити дурске и молске скале са четири, пет и шест предзнака у свим видовима технике; двозвуци - терце и секате.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ Шрадик: Вежбе Кројцер: Етиде Донт: Етиде Род: 24 каприча Григоријан:

Скале и арпеђа

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ф. Менделсон: Концерт е-мол Ј. С. Бах: Концерт Е-дур Ф. Шуберт: Сонатине

В. А. Моцарт: Концерт Ге-дур; Концерт Бе-дур

Мокрањац: Сонате

П. Стојановић: Концерти

КОМАДИ

П. И. Чајковски: Мелодија Леклер: Тамбурин М. Милојевић: Српска игра Ф. Лист: Као дух

Лауре Б. Барток: Мађарски напеви

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

М. Попов: Журка, циганска игра

Вукосављевић: Велико бачко коло С. Вукосављевић: Влашко коло

С. Вукосављевић: Свиштовка

И друга дела сличне тежине по избору наставника

АБАСПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима кроз две октаве.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ

Н. Бакланова: Етиде - избор Кајзер: Етиде Шрадик: Вежбе Флеш: Систем скала

КОМАДИ

Л. Бокерини: Менует

А. Моцарт: Менует Д. Радић: Песма и игра И. Бајић: Ђаволи

М. Нешић: Кокица, игра

И друга дела сличне тежине по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Вукосављевић: Суботичко коло С. Вукосављевић: Крецави кетуш

Вл. Павловић Царевац: Нишко коло Вл. Павловић Царевац: Ресавско коло Вл. Павловић

Царевац: Свилен конач И друга дела сличне тежине по избору наставника

ЧЕЛО

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске и истоимене молске и хроматске скала са разложеним акордима.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ

М. Симић: 42 етиде за виолончело - избор

КОМАДИ

Д. Кристиник: Дробности за виолончело Ф. Грицмахер: оп. 67 Ф. Антал: Школа за

виолончело Друга одговарајућа дела по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Вл. Павловић Царевац: Ресавка коло Вл. Павловић Царевац: Дуј, дуј

И друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

БАС

Правилан став при свирању и држање инструмента. Постав- ка леве и десне руке у основном положају. Правилно држање и употреба кожне трзалице откуцавањем и тремолом.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале кроз једну и две октаве са трозвучцима и на начине.

Усавршавање технике леве и десне руке од I до VI позиције кроз тамбурашку и осталу оркестарску литературу.

ЛИТЕРАТУРА

Л. Монтаг: Школа за контрабас I и II

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

Е ПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) шест етида;

в) једно дело велике форме;

г) два комада;

д) три народне песме; е) три народне игре.

АБАСПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- г) две народне песме или игре.

ЧЕЛО

- а) све предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- в) две народне песме или игре.

БАС

- а) све предвиђене скале са начинима;
- б) све позиције;
- в) пет оркестарских деоница.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Е ПРИМ

- Једна концертна етида;
- Један комад или народна песма-игра;
- Једно дело велике форме - концерт

ЕБАСПРИМ

- 1. Један комад или песма-игра

АБАСПРИМ

- 1. Један комад или песма-игра

КОНТРА

- 1. Један комад или песма-игра - у улози корепетитора

- 1. Један комад или песна-игра

БАС

- 1. Две оркестарске деонице - карактеристична места.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА Е ПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ И УЗ КЛАВИРСКУ ПРАТЊУ, А ЗА ОСТАЛЕ ИНСТРУМЕНТЕ ИЗ НОТА и клавирска пратња је пожељна али није обавезна.

ТАМБУРА А БАСПРИМ

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Током школске године оспособити ученика да свира, поред А БАСПРИМА ЧЕЛО и Е КОНТРУ.

АБАСПРИМ СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске ска- ле са разложеним акордима, кроз две октаве.

ЕТИДЕ - ВЕЖБЕ

Бакланова: Етиде - средње тежине Шрадик: Вежбе Флеш: Систем скала

Виолинске етиде средње тежине по избору наставника Друга дела по избору наставника.

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

J. С. Бах: Свита Гедур

Вивалди: Концерт Де-дур

С. Вукосављев: Кончертино за басприм и тамбурашки оркестар Р. Бручи: Старе игре и арије

Г. Ф. Хендл: Сонате

КОМАДИ

Л. Бокерини: Менует К. Сен Санс: Лабуд

А. Моцарт: Турски марш

П. И. Чајковски: Марш из балета „Шчелкуншчик“

Мокрањац: Стара песма Ж. Дакен: Кукавица

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО М. Нешић: Радничко коло М. Нешић: Невен коло

Вукосављевић: Банатски заплет

С. Вукосављевић: Коло из Баната бр. 2

С. Вукосављевић: Народне игре из Војводине

С. Вукосављевић: Варошке песме бр. 1

Вл. Павловић Царевац: Низамски растанак

Друга дела одговарајуће тежине по избору наставника.

ЧЕЛО

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке. Тремоло.

СКАЛЕ

Обрадити шест дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним акордима.

ЕТИДЕ

М. Симић: 42 етиде за виолончело - избор КОМАДИ

И. Волчков: Педагошки репертоар за виолончело - избор Р. Сапошњиков: Лаки комади за виолончело - избор и друга дела одговарајуће тежине по избору наставника.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Велико бачко коло Вл. Цавловић Царевац: Свилен конац

Други одговарајући комади и народно стваралаштво по избору наставника

КОНТРА

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке.

СКАЛЕ

Учење свих дурских и молских акорада и њихових обртаја.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Војвођанска тамбура

Друга дела за тамбуру у улози корепетитора по избору наставника.

ЕТИДЕ, КОМАДЕ И ДЕЛА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА из литературе за Е ПРИМ и А БАСПРИМ прилагодити за КОНТРУ у улози корепетитора (четири комада и шест народних песама-игара по избору наставника)

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

АБАСПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) пет етида-вежби;

в) два комада;

г) три народне песме;

д) три народне игре;

ђ) једно дело велике форме.

ЧЕЛО

а) све предвиђене скале;

б) две етиде;

в) два комада;

г) две народне песме или игре.

КОНТРА

а) сви дурски и молски трозвуци;

б) два комада у улози корепетитора;

в) четири народне песме или игре у улози корепетитора;

г) четири оркестарске композиције - деонице контре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

АБАСПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Једна етида;

Један комад или народна песма-игра;

Један од ставова из веће форме.

ЧЕЛО

Једна скала са разложеним акордима;

Један комад;

Једна народна песма или игра.

КОНТРА

Једна дурска и једна молска скала са разложеним акордима;

Један комад, или народна песма или игра у улози корепетитора;

Једна оркестарска деоница.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА А БАСПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ и уз инструменталну пратњу док се програм за ЧЕЛО И КОНТРУ СВИРА ИЗ НОТА

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Током школске године наставити са оспособљавањем ученика да свира, поред А БАСПРИМА, ЧЕЛО и Е КОНТРУ.

АБАСПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити шест дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним акордима и двохватима, које нису обрађиване у I разреду, са начинима и разним ритмичким комбинацијама - стакато, легато.

ЕТИДЕ И ВЕЖБЕ Кајзер: Етиде Бакланова: Збирка етида Гросман: Вежбе

М. Ивановић: Системска студија скала

Друга литература по избору наставника а која одговара захтевима програма

Наведена литература је за виолину али одговара и басприму с тим што се, приликом избора етида, мора водити рачуна о опсегу инструмента.

ДЕЛАВЕЛИКЕФОРМЕ

Ј. С. Бах: Свита

Корели: Сонате

А. Моцарт: Концерт Де-дур

А. Моцарт: Концерт Ге-дур А. Вивалди: Концерт а-мол А. Вивалди: Концерт Ге-дур Друга дела по избору наставника.

КОМАДИ

Г. Ф. Телеман: Менует

Рахмањинов: Серенада

М. Ивановић: Фестивал мелодија

А.Хачатурјан: Ноктурно

П. И. Чајковски: Баркарола

П. И. Чајковски: Јесења песма

К. Корумарјов: Шпанска игра

Друга одговарајућа дела по избору наставника.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Вукосављевић: Народне игре из Војводине - избор С. Вукосављевић: Варошке песме бр. 1 - избор

С. Вукосављевић: Ситно банатско коло, Арделјана, Мађарац, Суботичко коло

Вл. Павловић Царевац: Ресавка коло, Ацино коло Друга одговарајућа дела по избору наставника.

ЧЕЛО

СКАЛЕ

Обрадити пет дурских и истоимених молских и хроматских скала са разложеним акордима.

ЕТИДЕ-ВЕЖБЕ

М. Симић: 42 етиде за виолончело - избор

КОМАДИ

Д. Кристиник: Дробности; Пре виолончела Сомло Клара: Студије за виолончело И друга дела исте тежине по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

Вл. Павловић Царевац: Ресавка, Дуј, дуј И друга дела исте тежине по избору наставника

КОНТРА

Упознавање са улогом контре у оркестру кроз оркестарску литературу. Улога контре као инструмента за корепетицију.

СКАЛЕ

Доминантни септакорди са обртајима и остали акорди - прекомерни, умањени - и њихова примена

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Жице тамбурице бр. 1 и 2 - избор Југословенска едиција: Тамбурашки оркестри - Звуци тамбу- ре бр. 1

П. И. Чајковски: Валцер цвећа - транскрипција за тамбурашки оркестар З. Мулића

Ђ. Росини: Севилски берберин - транскрипција З. Мулића Ж. Бизе: Увертира за оперу „Кармен“ - транскрипција З. Мулића

ЕТИДЕ, КОМАДЕ И ДЕЛА ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА из литературе за Е ПРИМ и А БАСПРИМ прилагодити за КОНТРУ у улози корепетитора (четири комада и шест народних песама-игара по избору наставника)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

АБАСПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) пет етида;

в) два комада;

г) три народне песме;

д) три народне игре;

ђ) једно дело велике форме.

ЧЕЛО

а) све предвиђене скале;

б) две етиде;

в) два комада;

г) две народне песме или игре.

КОНТРА

А сви планом предвиђени акорди;

б) два комада у улози корепетитора;

в) четири народне песме или игре у улози корепетитора;

г) четири деонице за контру из оркестарске литературе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

АБАСПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Једна етида;

Један комад или народна песма-игра;

Концерт I или II и III став.

ЧЕЛО

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима кроз две октаве;

Један комад;

Једна народна песма или игра. КОНТРА

Једна народна песма или игра у улози корепетиције;

Једна оркестарска деоница.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА А БАСПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ и уз инструменталну пратњу док се програм за ЧЕЛО И КОНТРУ СВИРА ИЗ НОТА.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Током школске године оспособити ученика да свира, поред А БАСПРИМА, Е ПРИМ и Е БАСПРИМ.

АБАСПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити шест дурских и молских скала кроз две октаве са разложеним трозвучима и четворозвучима, као и двозвуче - терце и сексте.

ЕТИДЕ И ВЕЖВЕ

Н. Бакланова: Етиде - избор

Шрадик: Вежбе Кајзер: Етиде - избор Григоријан: Скале и арпеђа

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Вивалди: Концерти - тежи Ј. Хајдн: Сонате - по избору Раков: Кончертино

А. Моцарт: Концерт А-дур Леклер: Соната Де-дур

Друга дела по избору наставника

КОМАДИ

А. Моцарт: Менует

К. Бабић: Алегро за тамбуре Д. Радић: Песма и игра

Вукосављевић: Диптих И. Бајић: Баволан

Н. Раков: Комади у 24 тоналитета Вјењавски: Мазурка

Друга одговарајућа дела по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Коло иа Баната бр. 2

С. Вукосављевић: Галоп коло

И. Попов: Дунда коло

И. Попов: Коло из Србије

Друга одговарајућа дела по избору наставника

Е ПРИМ

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке. Позиције. Тремоло.

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима кроз две октаве.

ЕТИДЕ-ВЕЖВЕ

Н. Бакланова: Етиде - избор етида средње тежине Шрадик: Вежбе Флеш: Систем скала

КОМАДИ

Ивановић: Фестивал мелодија I и II свеска - избор Ж Дакен: Кукавица

И друга дела исте тежине по избору наставника

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО И. Бајић: Сарајевка М. Нешић: Кокица Вл. Павловић

Царевац: Свилен конач И друга дела исте тежине по избору наставника

ЕБАСПРИМ

Правилно држање инструмента. Поставка леве и десне руке. Позиције. Тремоло.

СКАЛЕ

Обрадите четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима

ЕТИДЕ

Н. Бакланова: Етиде - избор етида средње тежине И друга дела предложена за Е ПРИМ и А БАСПРИМ прила- гођена техничким могућностима Е БАСПРИМА

КОМАДИ

Користити комаде предложене за Е ПРИМ и А БАСПРИМ а прилагођена техничким могућностима Е БАСПРИМА

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Суботичко коло Вл. Цетровић Царевац: Свилен колац

М. Нешић: Невен коло

И друга дела сличне тежине по избору наставника. ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА АБАСПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) шест етида;

в) два комада;

г) једно дело велике форме;

д) три народне песме;

ђ) три народне игре.

Е ПРИМ

а) све предвиђене скале;

б) две етиде;

в) два комада;

г) две народне песме или игре.

ЕБАСПРИМ

а) сви предвиђене скале;

б) две етиде;

в) два комада;

г) две народне песме или игре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

АБАСПРИМ

Једна дурска и паралелна молска скала са разложеним акордима;

Једна етида;

Један комад или народна песма-игра;

Једно дело велике форме.

Е ПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима;

Један комад;

Једна народна песма или игра.

ЕБАСПРИМ

Једна дурска или молска скала са разложеним акордима;

Један комад;

Једна народна песма или игра.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА А БАСПРИМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ и уз инструменталну пратњу док се програм за Е ПРИМ и Е БАСПРИМ СВИРА ИЗ НОТА и уз клавирску пратњу.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Током школске године наставити са оспособљавањем ученика да свира, поред А БАСПРИМА и Е ПРИМ и Е БАСПРИМ, а додаје се и ТАМБУРАШКИ БАС.

АБАСПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити дурске и молске скале са четири, пет и шест предзнака у свим видовима технике.

Двозвуци - терце и сексте.

ЕТИДЕ И ВЕЖВЕ Шрадик: Вежбе Кријцер: Етиде - избор Роде: 24 каприча - избор

Григоријан: Скале и арпеђа

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

В. А. Моцарт: Концерт А-дур Ф. Шуберт: Сонатине - избор

Ј. Андрић: Концерт за басприм и тамбурашки оркестар М. Молцер: Свита за басприм и тамбурашки оркестар

П. И. Чајковски: Мелодија

Б. Барток: Мађарски напеви - избор

И. Бајић: Ђаволан; Скерцо

И. Попов: Војвођанска игра бр. 1

И. Попов: Војвођанска игра бр. 2

Друга одговарајућа дела по избору наставника.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО Д. Исаков: Игра из Врања М. Попов: Журка; Циганска игра

Вл. Павловић Царевац: Пашона коло Вл. Павловић Царевац: Сдвilen конац Друга одговарајућа дела по избору наставника.

Е ПРИМ

СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима кроз две октаве.

ЕТИДЕ-ВЕЖБЕ

Кајзер: Етиде - избор Шрадик: Вежбе Григоријан: Скале и арпеђа

КОМАДИ

Рубинштајн: Мелодија М. Милојевић: Српска игра Леклер: Тамбурин

И друга дела исте тежине по избору наставника.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Банатски заплет С. Вукосављевић: Ситно банатско М. Нешић: Војничко коло М. Нешић: Гајдашко коло

И друга дела исте тежине по избору наставника. ЕБАСПРИМ СКАЛЕ

Обрадити четири дурске, истоимене молске и хроматске скале са разложеним акордима, а које нису обрађене у претходној години.

ЕТИДЕ

Н. Бакланова: Етиде - избор етида средње тежине Кајзер: Етиде - избор Григоријан: Скале и арпеђа

И друга дела предложена за Е ПРИМ и А БАСПРИМ прилагођена техничким могућностима

Е БАСПРИМА

КОМАДИ

С. Вукосављевић: Успаванка М. Ивановић: Фестивал мелодија I и II свеска Користити комаде предложене за Е ПРИМ и А БАСПРИМ а прилагођена техничким могућностима Е БАСПРИМА.

НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО

С. Вукосављевић: Велико буњевачко коло С. Вукосављевић: Коло из Баната бр. 2 С. Вукосављевић: Ситно банатско И друга дела сличне тежине по избору наставника.

БАС

Правилан став при свирању и држање инструмента. Поставка леве и десне руке у основном положају. Правилно држање и употреба кожне трзалице откуцавањем и тремолом.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале кроз једну и две октаве са трозвучима и на начине.

Усавршавање технике леве и десне руке од I до VI позиције кроз тамбурашку и осталу оркестарску литературу.

ЛИТЕРАТУРА

Л. Монтаг: Школа за контрабас I и II С. Вукосављевић: Жице тамбурице бр. 1, 2, 3 и 4

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

АБАСПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) шест етида;
- в) два комада;
- г) једно дело велике форме;
- д) три народне песме;
- ђ) три народне игре.

Е ПРИМ

- а) све предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- г) две народне песме или игре.

ЕБАСПРИМ

- а) сви предвиђене скале;
- б) две етиде;
- в) два комада;
- г) две народне песме или игре.

БАС

- а) све предвиђене скале;
- б) све позиције;
- в) пет оркестарских деоница.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

АБАСПРИМ

- Једна концертна етида;
- Један комад или народна песма-игра;
- Једно дело велике форме - концерт.

Е ПРИМ

- 1. Један комад или песма-игра

ЕБАСПРИМ

- 1. Један комад или песма-игра

КОНТРА

- 1. Један комад или песма-игра.

ЧЕЛО

- 1. Један комад или песма-игра

БАС

- 1. Две оркестарске деонице - карактеристична места.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ЗА А БАСПРИМ СЕ СВИРА НАПА- МЕТ и уз инструменталну пратњу, А ЗА ОСТАЛЕ ИНСТРУМЕНТЕ ИЗ НОТА, клавирска пратња је пожељна али није обавезна.

МАНДОЛИНА

ЦИЉ

Перманентан рад на усавршавању меморије и музичког слуха.
Развијање инструменталне технике кроз музику као средства музичког израза.
Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања
Развијање способности за концертну делатност као и смисао за заједничко музицирање.
Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења
Припремање ученика за професионалну делатност.

ЗАДАЦИ

-Поспешивање даљег развоја мандолине и задржање њеног равноправног статуса са осталим инструментима у образовном систему.
- Оспособљавање нових кадрова (будућих предавача), оркестарских свирача као и солиста који ће својим деловањем повећати популарност овог аутохтоног инструмента.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку Григоријан: Скале и арпеђа
ЕТИДЕ

Ненад Секулић: Школа за мандолину

Едвард Циукза: Читанка за мандолину (Варшава 1963)

Кројцер: 42 етиде

Мазас: Етиде ор. 36

Фиорило: 36 етида

Донт: ор. 37

Збирке руских аутора и друге збирке по избору наставника које одговарају могућностима ученика

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

А. Вивалди: Концерти ге-мол, Ге-дур, А-дур, Де-дур II и III став Албиниони: Концерт А-дур J.

Хајдн: Концерт Ге-дур Г. Ф. Хендл: Сонате Корели: Сонате

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

М. Ивановић: Фестивал мелодије I и III свеска М. Ивановић: Југословенски репертоар М.

Ивановић: Од преткласике до модерне, II свеска

Римски-Корсаков: Песма индијског госта Л. ван Бетовен: Контраданса и Менует Верачини:

Ларго

К. В. Глук: Мелодија

А. Вивалди: Интермецо

J. Хајдн: Менует Де-дур

Ненад Секулић: Избор комада за мандолину

Лудвик Чех: Популарне мелодије за мандолину (Варшава

1963)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

а) Студије промене позиција и двогласа;

б) пет дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним трозвучима и четворозвучима;

в) 10 етида;

г) два дела велике форме: један концерт и једна предкласич- на или класична соната;

д) четири мале форме - комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурска и истоимена молска скала - према тоналитету једне од композиција из испитног програма - са разложеним акордима и двогласима, терце, сексте, октаве

Две етиде;

Концерт I или II и III став, или цела соната;

Једно дело мале форме (бира се према учениковим склоностима) - техничке тешкоће нису одлучујуће.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку Шевчик: ор. 1 (I и II свеска), ор. 8 и ор. 9 Григоријан: Скале и арпеђа М. Ивановић: Систематске студије скала Студије промена позиција и двогласа

ЕТИДЕ

Ненад Секулић: Школа за мандолину Едвард Циукза: Читанка за мандолину (Варшава 1963)

Кројцер: 42 етиде Роде: 24 каприса ор. 22

Збирке руских аутора и друге збирке по избору

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

А. Вивалди: Соната Де-дур Витали: Шакона Г. Ф. Хендл: Сонате Корели: Ла Фолиа Ј. Хајдн: Сонате

И друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

М. Ивановић: Југословенски репертоар М. Ивановић: Фестивал мелодија

М. Ивановић: Од преткласике до модерне, II и III свеска Вјењавски: Легенда, Мазурка, Пољска песма Верачини: Ларго

Ненад Секулић: Избор комада за мандолину

Лудвик Чех: Популарне мелодије за мандолину (Варшава

Дакен: Кукавица

А. Дворжак-Вилхелм: Хумореска Ф. Менделсон-Крајслер: Песма без речи Парадиз: Сицилијана Фиоко: Алегро

Франкер-Крајслер: Сицилијана и Ригодон

Друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Студије промена позиција и двогласа;

б) осам дурски, истоимених молских и хроматских скала са разложеним трозвучима и четворозвучима које нису обрађиване у I разреду;

в) 10 етида;

г) два дела велике форме: један концерт и једна класична соната;

ђ) четири дела мале форме - комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурска и истоимена молска скала, према тоналитету једне од композиција из испитног програма, са разложеним акордима и двогласима; терце, сексте, октаве;

Две етиде;

Концерт I или II и III став или цела соната;

Једно дело мале форме изабрано према склоностима ученика - техничке тешкоће нису одлучујуће.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку Гросман: Вежбе за леву руку О. Шевчик: ор. 1 III и IV свеска Григоријан: Скале и арпеђа К. Флеш: Систем скала Е. Гиљемс: Свакодневне вежбе виолиниста (24 скале) Студија промене позиција и двохвата ЕТИДЕ

Ненад Секулић: Школа за мандолину Кројцер: 42 етиде Ровели: Етиде

Друге збирке етида по избору

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Вивалди: тежи концерти Леклер: Концерт де-мол

Ј. Хајдн: Концерт Це-дур

И друге збирке по избору наставника које одговарају могућностима ученика

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

А. Моцарт: Рондо Бе-дур и Ге-дур Вјењавски: Легенда

Вјењавски: Мазурка Душан Радић: Песма и игра Јосип Славенски: Југословенска песма и игра Коста Манојловић: Игра удовица Василије Мокрањац: Стара песма и игра Ненад Секулић: Избор комада за мандолину Друга дела по избору наставника која одговарају могућностима ученика

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Студије промене позиција и двохвата;

б) припремне вежбе за прсторедне октаве и дециме;

в) осам дурских, истоимених молских и хроматских скала са разложеним трозвучима и четворозвучима, које нису обрађиване у претходним разредима до четири повисилице и четири снизилице, које се чешће појављују у литератури, треба стално усавршавати;

г) 10 етида;

д) два дела велике форме: један концерт и једна соната; њ) четири дела мале форме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Дурска и истоимена молска скала - према тоналитету једне од композиција из испитног програма - са разложеним акордима и двогласима;

Две етиде;

Концерт I или II и III став;

Дело мале форме одабрано према склоностима ученика. ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

ВЕЖБЕ И СТУДИЈЕ СКАЛА Шрадик: Вежбе за леву руку

Шевчик: ор. 1 III и IV свеска, ор. 3 Гросман: Вежбе за леву руку Григоријан: Скале и арпеђа К. Флеш: Систем скала

Е. Гиљемс: Свакодневне вежбе за виолинисте Студије промене позиција и двохвати ЕТИДЕ

Ненад Секулић: Школа за мандолину Кројцер: 42 етиде Донт ор. 35

Збирке руских аутора и друге збирке одговарају могућности- ма ученика

ДЕЛА ВЕЛИКЕ ФОРМЕ

Ј. Хајдн: Концерт Це-дур

Иво Мане Јарновић: Концерт Де-дур

Корели-Леонар: Ла фолија

И друга дела по избору наставника које одговарају могућно- стима ученика

ДЕЛА МАЛЕ ФОРМЕ

Ј. С. Бах: Арија на ге жици - из Свите бр. 3 В. А. Моцарт: Рондо Ге-дур, Бе-дур, Це-дур

Леклер: Тамбурен

Франкен-Крајслер: Сичилијана и Ригодон

Душан Радић: Песма и игра

Јосип Славенски: Југословенска песма и игра

Милоје Милојевић: Српска игра

Василије Мокрањац: Стара песма и игра

Живорад Грбић: Невестина песма и коло

Ненад Секулић: Избор комада за мандолину

Друга дела по избору наставника а која одговарају ученику

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) Студије промена позиција и двоухвата;

б) прсторедне октаве и дециме;

в) дурске и молске скале кроз четири октаве - Це, Ха, А - у тоналитетима који се чешће појављују до четири повисилице и четири снизилице и даље усавршавати;

г) осам етида;

д) два дела велике форме: концерт и соната;

ђ) четири дела мале форме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде са различитом проблематиком;

Концерт - цео;

Виртуозни комад;

Једно дело домаћег аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ Скале се не свирају као испитни захтев али се препоручује провера знања из скала у току школске године.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ТАМБУРЕ И МАНДОЛИНЕ

Садржај програма у настави тамбуре и мандолине треба да обезбеди наставак едукације ученика и његову надградњу за укључивање у професионалну делатност. При избору композиција поред наведених треба водити рачуна о правилном функционисању свирачког апарата и корелацији између ученика, инструмента и музике.

Програми су састављени од различитих стилских раздобља и обезбеђују систематично савладавање инструментално-извођачких захтева и развој музичких и техничких компоненти код ученика.

У првој години треба ставити акценат на свирачки апарат, нарочито десну руку - положај и начин држања трзалице што утиче на квалитет тремола и лепоту тона.

При избору композиција које треба да буду разноврсне у смислу епоха, карактера и техничких захтева наставник не сме да заборави на етиде и техничке вежбе које треба да покрију све техничке проблеме.

После прве и друге године ученик треба да поседује завидан ниво способности у формирању тона - тремолу и да овлада елементима као што су лепота тона, фразирање, темпо, динамика и нијансирање, који су предуслов за формирање јасних звучних представа.

Изузетно је важно да се наставник доследно држи наведених принципа који су битни за комплетан развој музичке личности.

Такође је од велике важности да се ученику током четворогодишњег школовања кроз лакше композиције омогући и свирање на осталим тамбурашким инструментима.

Коришћење стеченог знања на овим инструментима је најбоље применити и развијати у камерној музици и оркестру.

Овај део програма је јако битно реализовати јер таквом едукацијом се од ученика ствара тамбураш опште преке који ће стечено знање моћи да преносити примени у предавачкој и оркестарској пракси.

ХАРФА

ЦИЉ

Перманентан рад на усавршавању меморије и музичког слуха.

Развијање инструменталне технике кроз музику као средства музичког израза.

Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања

Развијање способности за концертну делатност као и смисао за заједничко музицирање.

Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења

Припремање ученика за професионалну делатност.

ЗАДАЦИ

- Развијање лествичне и пасажне технике
- Стицање кондиционе спремности
- Развијање способности за полифоно вођење гласова
- Усавршавање артикулације прстију
- Разумевање сложенијих музичких облика
- Развијање способност интерпретације.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Треба обрадити дурске и молске скале у обиму од три октаве са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним септакордима.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Фројо: Техничке вежбе - по избору Лабаре: Комплетна метода - по избору

ЕТИДЕ

Надерман: I - Тридесет етида - по избору Бокса: I - Етиде - по избору Надерман: Сонатине I и II Сонате - Сонатине

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ Г. Ф. Хендл: Сарабанда Беџик Добродински: Игре из Свите за харфу Хеселманс: Јесење лишће; Менует; Прелудијум бр. 2 Глиер: У пољу

М. Турније: Прелудијум бр. 1 и 2 Гранђани: Јесен

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 етида различитог карактера;

б) две сонатине;

в) три композиције за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скале;

Две етиде различитог карактера;

Једна композиција старог мајстора;

Једна сонатина;

Једна композиција за извођење

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у октавама, затим у размаку сексте и дециме у кретању кроз три до четири октаве у осминама, са раз- ложеним трозвуком, доминантним и умањеним септакордима.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Лабаре: Комплетна метода - по избору Магистрети: Техничке студије - по избору

ЕТИДЕ

Надерман: II - 24 прелудија - по избору Сикер: I - Етиде - по избору Надерман: Сонатине бр. 3, 4 и 5

Верније: Први став из Сонате оп. 51 бр. 1 и оп. 51 бр. 2 Сонате - Сонатине

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Ј. С. Бах: Два комада из „Ана Магдалена“ Хаселманс: Патрола А. Турније: Прелудијум бр. 3 и 4

Гранђани: Три прелудијума; Дубока река; Прелудијуми Д. Гостушки: Ноктурно Хаселманс: Меланхолична серенада

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) 10 етида различитог карактера;
- б) две сонатине;
- в) пет комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скале;

Две етиде различитог карактера;

Једна композиција старог мајстора;

Једна сонатина или соната;

Једна композиција за извођење

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ.

III РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Поред уобичајених трозвука и четворозвука по квинтном кругу навише и наниже потребно је обратити већу пажњу на свирање арпеђа, као и на алтероване акорде, јер ће се такви појављивати у литератури за харфу.

ЕТИДЕ

Бокса: Етиде ор. 318 бр. 2 - двадесет етида (ове Етиде се могу поделити у три групе према проблематици која се у њима налази)

Група „А“ - Етиде за прсте - бр. 21, 28, 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39 и 40

Група „Б“ - Етиде мелодијско-хармонског карактера - бр. 24, 27, 31 и 33

Група „В“ - Етиде за свирање стаката - бр. 22, 23, 25, 26, 29 и 36 Бах-Гранђани: Етиде - по избору

СТАРИ СТИЛ

Гранђани: „Мала класична свита“ Г. Ф. Хендл: Пасакаља Ћиполи: Гавота и жига

И друга дела у старом стилу по слободном избору.

СОНАТНИ ОБЛИК

Надерман: Сонатина бр. 6 Мајер: Соната ге-мол Розети: Соната Це-дур бр. 6 Кардон: Сонате - по избору

И други комади XIX и XX века на сличном техничком нивоу по избору наставника
КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Гранђани: Две народне француске песме; Јесен Хаселманс: Прелудијум ор. 52 А. Турније: Четири прелудијума из ор. 14 Салцедо: Музичка кутија Розати: Прелудијум

И друга дела домаћих и страних композитора по слободном избору

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) етиде из групе „А" бр. 21, 30, 32, 38 и 40;

б) етиде оз групе „Б" - бр. 24, 27, 31 и 33;

в) етиде из групе „В" - бр. 22, 25 и 26;

г) две композиције старог стила;

д) две композиције сонатног облика; њ) две композиције за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скале;

Две етиде различитог карактера;

Композиција у старом стилу;

Соната;

Композиција по слободном избору

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Свирати скале у свимкомбинацијама.

ЕТИДЕ

Бокса: ор. 62 (ове Етиде се могу поделити у четири групе ма да се у појединим њетидама појављује и прожима више врста техничких проблема)

Група „А" - Етиде за прсте - бр. 1, 4, 5, 6, 13, 16, 17, 19, 22 и 25 Група „Б" - Етиде за арпеђа - бр. 10, 12 и 24 Група „В" - Етиде за октавне и ритмичке етиде - бр. 3, 7, 15, 17, 20 и 23

Група „Г" - Етиде мелодијко-хармонског карактера - бр. 2, 8, 9, 11, 14 и 21

Бах-Гранђани: Етиде - по избору Дусек: Соната це-мол

СТАРИ СТИЛ

Шпански мајстори (XVI - XVII век): Ревизија Кабалета Хендл-Реније: Гавота са варијацијама Одговарајућа дела по избору наставника

СОНАТНИ ОБЛИК

Крумхолц: Соната у Бе-дуру ор. 17 бр. 1; Соната у Де-дуру ор. 17 Дусик: Соната у Це-дуру

Г. Ф. Хендл: Кончерто гросо Бе-дур у оригиналу Или друго сонатно дело на истом ступњу технике, по избору наставника

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ Ибер: Фантазија Ибер: Скерцато Воткинс: Свита Хаселманс: Житана Хаселманс: Балада Сен-Санс: Фантазија

Дебиси: Месечина; Девојка са ланеном косом; Арабеска Гранадос: Шпанска игра бр. 2

И друге композиције XIX и XX века сличног техничког нивоа

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) етиде из групе „А" - бр. 4, 5, 6, 19 и 25;

б) етиде из групе „Б" - бр. 14;

в) етиде из групе „В" - бр. 3 и 7;

г) етиде из групе „Г" - бр. 2, 9, 11 и 21;

д) једна композиција у цикличном облику или две обичне;

ђ) једна соната или концерт;

- е) две композиције из стране литературе;
- ж) једна композиција из домаће литературе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна тежа етиде;
Једна композиција по избору;
Соната или концерт по избору;
Једна композиција за извођење из стране литературе;
Једна композиција за извођење из домаће литературе.
ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Овај програм је само основни оквир који наставницима служи као путоказ и пример. Наставник би требало својим радом, знањем и искуством да прилагоди програм сваком ученику и непрестано га проширује и допуњава, пратећи и усвајајући све позитивне новости и кретања на подручју харфистичке педагогије. Начин и редослед реализације програма одабира наставник по својој процени, подстичући ученике на самостални одабир појединих композиција као и на самосталну обраду истих. Својим радом наставник треба да подстиче критичност, самосталност, осећај одговорности и такмичарски дух код ученика. Изражавајући се музиком, ученик активира своје емоције имашту, што подстиче његов креативни приступ музичкој репродукцији и наступима пред публиком. Све то развија ученикову личност, памћење, радне навике и утиче на његове ванмузичке активности обликујући га као целокупну личност.

Потребно је појачати интезитет наступања кроз која ће ученик развити и способност креирања пред публиком, као и савладавање треме приликом јавних наступа. Наставник треба да одреди ритам јавних наступа сваког ученика према његовим могућностима. Минимум наступа током школске године - бар четири или пет наступа, с тим што се програм може понављати.

Важан сегмент у стицању праксе ученика су свакако и такмичења. Захтевни програм који треба да се изведе у целости уз посебно психичко оптерећење, доприноси бржем превладавању треме као и развијању правилног односа према успеху или неуспеху доноси. Том приликом наставник захтева од ученика да у кратком року савлада нова музичка дела, због чега је неопходно да се у наставни процес укомпонује и читање с листа. У склопу тог часа је обавезна и обрада оркестарских деоница за харфу. Осим читања с листа са кратком припремом, важно је учење напамет солистичких делова штима, ради бољег сналажења у оркестру.

КЛАВИР

ЦИЉЕВИ

Развој активности унутрашњег и спољашњег слуха помоћу примера и задатака прилагођених учениковим индивидуалним способностима (свирањем хармонско-мелодијских образаца по слуху и импровизовањем на задату каденцу).

Развој технике свесног меморисања (учењем, само из нота, без употребе инструмента, кратких, релативно једноставних композиција, по извођачким тешкоћама лако доступних ученику четвртог разреда основне школе)

Изградња музичке фантазије и профилирање критеријума у области музичке естетике (повременим дискусијама о уметничком садржају и вредности извођених композиција и задавањем ученику домаћих задатака везаних за ову тематику).

Развој ученикове способности интегралног извођења музичког дела (редовним преслушавањем учениковог свирања у целини).

Постизање ефикасности извођачког апарата, радом на техничким вежбама и композицијама с проблематиком позиционих и ванпозиционих фигурација, арпеђа, удвојених тонова, акорада, трилера, тремола, репетиција и скокова.

Проширивање знања из области музичке теорије и рад на повезивању тог знања са извођачком праксом (путем детаљне структуралне анализе свих извођених композиција).

Постизање вештине извођења полиритмичких тешкоћа свирањем лествица у полиритмичким комбинацијама.

ЗАДАЦИ

- Рад на развијању унутрашњег и спољашњег слуха помоћу примера и задатака прилагођених учениковим индивидуалним способностима.

- Рад на развијању технике свесног меморисања

- Рад на развијању музичке фантазије и профилирање критеријума у области музичке естетике

- Рад на развијању ученикове способности интегралног извођења музичког дела

- Унапређивање извођачке вештине "певања" на клавируизучавањем композиција полифоне структуре (трогласних и лакших четворогласних) и композиција са романтичарском кантиленом

- Усавршавање ефикасности извођачког апарата, радом на техничким вежбама и композицијама са проблематиком позиционих и ванпозиционих фигурација, арпеђа, удвојених тонова, акорада, трилера, тремола, репетиција и скокова.

- Проширивање знања из области музичке теорије и рад на повезивању тог знања са извођачком праксом путем детаљне структуралне анализе свих извођених композиција.

- Усавршавање вештине извођења полиритмичких тешкоћа свирањем лествица у полиритмичким комбинацијама.

- Обогаћивање учениковог такмичарског искуства (за ученике који испољавају такмичарску амбицију и натпросечну извођачку способност)

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ И АКОРДИ

Све дурске, молске и хроматске лествице у размаку октаве, терце, сексте и дециме кроз четири октаве у шеснаестинама у пара- лелном кретању.

Дупле октаве кроз две октаве у осминама и кроз три октаве у триолама, у размаку октаве, терце, сексте и дециме у паралелном кретању.

Арпеђа: велико разлагање трозвука, доминантниг и умање- ног септакорда са обртајима, кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно (без комбинација).

ЕТИДЕ

Черни: ор. 740, ор. 299 - избор Крамер-Билов: Етиде - избор Ф. Лист: ор. 1 - избор Нојперт: Етиде - избор

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Трогласне инвенције - бар две напамет

Француске свите - избор Г. Ф. Хендл: Свите - избор

СОНАТЕ И КОНЦЕРТИ који долазе у обзир за рад у средњој школи неће бити сврставани по појединим разредима, већ ће бити набројани на крају, као и избор КОМПОЗИЦИЈАРАЗНИХ СТИЛОВА. Овај избор је само подсетник за наставника и не значи да га се треба круто придржавати - богатство клавирске литературе даје наставнику могућност да у рад укључи и друга дела сличних захтева, водећи рачуна о психофизичким способностима ученика и зависно од његове спремности за комплетне извођачке захтеве које пред њега поставља одређено дело.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) шест етида - од којих три напамет;
- б) три полифоне композиције;
- в) једна цела соната и једна соната или концерт делимично;
- г) три композиције разних стилова - по избору.

СМОТРА ТЕХНИКЕ

Дурске и молске лествице по белим диркама, у размаку октаве, паралелно кроз четири октаве у шеснаестинама, арпеђа трозвука у основном положају (без обртаја) кроз четири октаве паралелно;

Једна етида из програма.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида - пожељно да буде Черни;

Једна трогласна инвенција Ј. С. Баха;

Једна цела соната;

Једна композиција по избору.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ И АКОРДИ

Све дурске, молске и хроматске лествице у размаку октаве, терце, сексте и дециме кроз четири октаве у шеснаестинама у паралелном кретању.

Дупле октаве кроз две октаве у осминама и кроз три октаве у триолама, у размаку октаве, терце, сексте и дециме у паралелном кретању.

Дупле терце кроз две октаве у осминама. Арпеђа: велико разлагање трозвука, доминантног и умањеног септакорда са обртајима, кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно (без комбинација).

ЕТИДЕ

Черни: оп. 740, оп. 365 - избор Клементи: Градус ад Парнасам - избор Мошелес: оп. 70 - избор Мошковски: оп. 72 - избор Ф. Лист: оп. 1 - избор Нојперт: Етиде - избор

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Француске свите Енглеске свите Прелудијуми и фуге

Добро темперовани клавир, I и II - избор Г. Ф. Хендл: Свите - избор

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) шест етида - од тога три напамет;
- б) три полифоне композиције;
- в) две сонате или соната и концерт - једно дело у целини, друго делимично;
- г) три композиције разних стилова.

СМОТРА ТЕХНИКЕ

Све дурске и молске лествице - сви тоналитети - кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно, у размаку октаве, као и хроматске скале кроз четири октаве паралелно;

Арпеђа трозвука - велико разлагање - у основном положају (без обртаја) кроз четири октаве паралелно;

Једна етида из програма.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде различитих техничких захтева - једна обавезно Клементи;

Три става - обавезни сарабанда и један брзи став - из Француске свите Ј. С. Баха или Свите Г. Ф. Хендла;

Једна соната или концерт - цело дело;

Једна композиција по слободном избору.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ И АКОРДИ

Све дурске, молске и хроматске лествице у размаку октаве, терце, сексте и дециме кроз четири октаве у шеснаестинама у пара- лелном кретању.

Дупле октаве кроз две октаве у осминама и кроз три октаве у триолама, у размаку октаве, терце, сексте и дециме у паралелном кретању.

Дупле терце кроз четири октаве у шеснаестинама. Арпеђа: велико разлагање трозвука, доминантног и умање- ног септакорда са обртајима, кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно - без комбинација.

ЕТИДЕ

Черни: ор. 740, Токата

Клементи: ОгаЈиб аЈ Рагпавиш - избор

Мошелес: ор. 70 - избор

Мошковски: ор. 72 - избор

Ф. Менделсон: ор. 104

Шуман-Паганини: Етиде ор. 3 - избор

Аренски: ор. 36

Рубинштајн: ор. 23

Кеслер: ор. 20, ор. 100 - избор

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Енглеске свите Партите

Италијански концерт Прелудијуми и фуге Г. Ф. Хендл: Свите - теже

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) пет етида различитих техничких захтева;

б) две полифоне композиције;

в) две сонате или соната и концерт - једно дело у целини, друго делимично;

г) три композиције разних стилова по слободном избору;

д) у току године ученик ОБАВЕЗНО треба јавно да изведе I или II и III став концерта за клавир и оркестар.

СМОТРА ТЕХНИКЕ

Све дурске и молске лествице - сви тоналитети - кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно, у размаку октаве, као и хроматске скале кроз четири октаве паралелно;

Арпеђо доминантни и умањени септакорд у основном положају (без обртаја) кроз четири октаве у шеснаестинама;

Арпеђа трозвука - велико разлагање - у основном положају (без обртаја) кроз четири октаве паралелно;

Једна етида из програма.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна виртуозна етида;

Два става из Енглеске свите Ј. С. Баха, или два става из Партите (два од обавезних ставова), или прелудијум и фуга;

Цела соната;

Једно дело из епохе романтизма.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ И АКОРДИ

Све дурске, молске и хроматске лествице у размаку октаве, терце, сексте и дециме кроз четири октаве у шеснаестинама у пара- лелном кретању.

Дупле октаве кроз две октаве у осминама и кроз три октаве у триолама, у размаку октаве, терце, сексте и дециме у паралелном кретању.

Дупле терце кроз четири октаве у шеснаестинама. Арпеђа: велико разлагање трозвука, доминантног и умањеног септакорда са обртајима, кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно - без комбинација.

ЕТИДЕ

Мошковски: ор. 72, ор. 48

Кеслер: ор. 20, ор. 100 Клементи - најтеже

Ф. Шопен: ор. Роб1ћ., ор. 10 и 25 - избор Лист-Паганини: Етиде - избор, Игра патуљака, Жубор шу- ме, Уздах

Скрјабин: ор. 8 - избор, ор. 2 цис-мол Рахмањивон: Етиде - слике ор. 33 Рубинштајн: ор. 23

Аренски: ор. 41, ор. 36 Шимановски: ор. 4

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Прелудијуми и фуге (ТК I и II) Италијански концерт Партите

Коралне предигре Капричо Бе-дур Токате итд

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) три концертне етиде;

б) две полифоне композиције - обавезно један прелудијум и фуга;

в) једна соната;

г) три композиције различитих стилова.

СМОТРА ТЕХНИКЕ

Све дурске и молске лествице - сви тоналитети - кроз четири октаве у шеснаестинама, паралелно, у размаку октаве, као и хроматске скале кроз четири октаве паралелно;

Арпеђо доминантног и умањеног септакорда у основном положају кроз четири октаве у шеснаестинама;

Арпеђа трозвука - велико разлагање - у основном положају (без обртаја) кроз четири октаве паралелно;

Једна етида из програма.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна концертна етида;

Један прелудијум и фуга;

Једна соната;

Једно романтично дело;

Једно дело аутора XX века;

Једно дело југословенског аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ НАПОМЕНА: На завршном испиту морају бити заступљени сви стилови; уколико се не свира класична соната, већ соната из периода

романтизма или XX века, класични период мора бити заступљен неким другим делом (нпр варијације, фантазија, рондо и сл).

ИЗБОР ЛИТЕРАТУРЕ ЗА СВЕ РАЗРЕДЕ СОНАТЕ

А. Моцарт: КУ 279 Це-дур, КУ 280 Еф-дур, КУ 281 Бе-дур, КУ 309 Це-дур, КУ 310 а-мол, КУ 311 Де-дур, КУ 330 Це-дур, КУ 331 А-дур, КУ 332 Еф-дур, КУ 333 Бе-дур, КУ 457 ц-мол, КУ 570 Бе-дур, КУ 576 Де-дур

Ј. Хајдн: Ноћ. 20 це-мол, Ноћ. 23 Еф-дур, Ноћ. 43 Ас-дур, Ноћ. 32 ха-мол, Ноћ. 44 ге-мол, Ноћ. 46 Ас-дур, Ноћ. 49 Ес-дур, Ноћ. 50 Це-дур, Ноћ. 52 Ес-дур

Л. ван Бетовен: ор. 2 бр. 1 еф-мол, пр. 2 бр. 2 А-дур, пр. 2 бр. 3 Це-дур, ор. 7 Ес-дур, пр. 10 бр. 1 ц-мол, ор. 10 бр. 2 Еф-дур, ор. 10 бр. 3 Де-дур, ор. 13 ц-мол, ор. 14 бр. 1 и 2, ор. 22 Бе-дур, ор. 27 бр. 1 и 2, ор. 28 Де-дур, ор. 3ж бр. 1, 2 и 3, ор. 78 Фис-дур, ор. 90 е-мол, Клементи: ор. 47 бр. 2 Бе-дур, ор. 39 бр. 2 Ге-дур, ор. 34 бр. 1 Це-дур, ор. 26 бр. 2 фис-мол, ор. 40 бр. 2 ха-мол, ор. 40 бр. 3 де-мол Е. Григ: Соната е-мол, Прокофјев: Соната бр. 1 еф-мол Ф. Шуберт: Сонате - избор

КОНЦЕРТИ

Г. Ф. Хендл: Еф-дур

Ј. С. Бах: еф-мол, де-мол, А-дур

Ј. Хајдн: Де-дур, Ге-дур, Це-дур

В. А. Моцарт: КУ 175 Де-дур, КУ 238 Бе-дур, КУ 246 Це-дур, КУ 271 Ес-дур, КУ 413 Еф-дур, КУ 414 А-дур, КУ 415 Це-дур, КУ 449 Ес-дур, КУ 450 Бе-дур, КУ 451 Де-дур, КУ 453 Ге-дур, КУ 456 Бе-дур, КУ 459 Еф-дур, КУ 466 д-мол, КУ 467 Це-дур, КУ 482 Ес-дур, КУ 488 А-дур, КУ 491 ц-мол, КУ 503 Це-дур, КУ 537 Де-дур, КУ 595 Бе-дур

Л. ван Бетовен: Концерт бр. 1, 2 и 3 Е. Григ: Концерт а-мол Ф. Менделсон: Концерт ге-мол и де-мол Кабалевски: Концерт а-мол ор. 9 Д. Шостакович: Концерт Еф-дур бр. 2

Концертни комади за клавир и оркестар - Вебер, Менделсон, Сен-Санс

КОМПОЗИЦИЈЕ РАЗЛИЧИТИХ СТИЛОВА Д. Скарлати: Сонате - избор Д. Чимароза: Сонате Парадизи: Токата Галупи: Сонате

Ј. Хајдн: Варијације еф-мол, Капричо Це-дур, Ге-дур

А. Моцарт: Фантазије це-мол КУ 396, КУ 475, Адађо ха-мол, КУ 540, Рондо а-мол, КУ 511, Варијације Це-дур, Де-дур, Ге-дур итд.

Л. ван Бетовен: Варијације Еф-дур ор. 34, 32 варијације ц-мол, Рондо Це-дур и Ге-дур ор. 51, Анданте фавори Еф-дур, Рондо ор. 129 итд.

Ф. Шуберт: Музички моменти, Емпромпти ор. 90 и 142 Р. Шуман: Арабеска, Дечје сцене, Лептири ор. 2, Варијације на тему Кларе Вик ор. 5, Фантастични комади - избор, Новелете - избор, Романсе ор. 28 итд

Ф. Шопен: Валцери, ноктурна, мазурке, полонезе, тарантеле, емпромпти (сва четири), Екосезе, Баладе бр. 2 и 3, Скерца бр. 1 и 2, Бриљантне варијације ор. 28 итд.

Ф. Лист: Цетраркини сонети, Утехе, Љубавни снови, Поло-неза Ес-дур, Године ходочашћа - избор, Мађарске рапсодије - избор, транскрипције соло песама Шуберта, Шумана, Шопена итд Ф. Менделсон: Песме без речи, Рондо каприћозо Ј. Брамс: Рапсодије, 4 баладе, избор из ор. 117, ор. 118, ор. 119 П. И. Чајковски: Годишња доба, Думка, Варијације Еф-дур Скрјабин: Прелиди - избор

Рахмањинов: Елегија, Полишинел, Музички моменти - избор, Прелиди - избор

К. Дебиси: Бергамска свита, Естампе, Свита „За клавир", Прелиди - избор итд

Прокофјев: Ромео и Јулија, Пролазне визије, Комади ор. 4 и ор. 12 итд

Б. Барток: Румунске игре, Микрокосмос - избор, Алегро бар-баро итд

Д. Шостакович: Три фантастичне игре, Прелиди ор. 34 итд

ДЕЛА ДОМАЋИХ КОМПОЗИТОРА

М. Тајчевић: Прелиди, Балканске игре Милошевић: Сонатина

Перичић: Сонатина

Рајичић: Етиде, Игре, Хумореске

Љ. Марић: Прелудијуми, Етида, Бранково коло Ј. Славенски: Југословенска свита, Свита „Са Балкана“

Мокрањац: Соната Це-дур, Фрагменти, Игре, Етиде, Ин-тима

Б. Симић: Варијације и токата; Сонатина

Д. Деспић: Ноктурна, Вињете, Минијатуре, Хумористичне етиде

К. Бабић: Прелиди Ђокози, Токата, Фуга М. Михаиловић: Три прелудијума

Д. Радић: Три прелудијума, Соната леста, Свита за клавир, 4 сонатине

М. Логар: Златна рибица, Бурлеске К. Миљковић: Невидљиве нити

Божич: Ноктурно, Лирика Атоса

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Свирање лествица и арпеђаје сведено, као код већине савремених пијанистичких школа, на основне елементе, без комбинација, супротног кретања и сл. То је учињено ради систематског решавања овог важног дела рада на техници, ради овладавања свим тоналитетима а не бесконачног задржавања на само пар лествица. Тако из године у годину може да се оствари квалитативан напредак у техничко- тонској реализацији, уједначености, брзини, кроз различите начине извођења (форте-песанте, пиано-леггиеро) итд. Наравно, уколико наставник жели, може и даље да ради са ученицима и ове комбинације, под условом да већ владају поменути основним елементима у свим лествицама.

Избор дела из литературе треба схватити само као подсетник који ни у ком случају не може бити потпун. Етиде и по- лифона дела сврстане су по годинама учења као обавезни део пијанистичке едукације сваког ученика; сонате, концерти и композиције разних стилова представљају подручје ширих и разноврсних музичко-техничких и уметничких задатака који тешко подлежу форм- алистичком сврставању у одређени разред.

Педагог мора да сагледа у потпуности личност ученика са којим ради, његове психофизичке способности, и да му помогне при професионалном опредељењу и усмеравању. Он планира и индивидуални програм за сваког ученика (највише за једно полугодиште) водећи рачуна о поступности у повећавању захтева и хармоничном развоју ученикових пијанистичких и музичких способности.

Посебан део у настави, данас веома важан, су припреме ученика за такмичења која могу бити веома корисна као подстицај у раду, као и мотив за већи број одговорних јавних наступа нарочито због изузетно концентрисано усмереног рада са талентованим ученицима. Тако ће и репертоар у појединим случајевима бити усмерен према захтевима на одређеном такмичењу. То ипак не би требало да донесе превелика одступања у погледу пређеног годишњег програма, јер је прелажење што већег репертоара у овим годинама од суштинске важности за сваког будућег младог пијанисту.

СМОТРА ТЕХНИКЕ обавезна је за сваког ученика кроз сва четири разреда средње школе. Без позитивне оцене на смотри **НЕ МОЖЕ** се приступити годишњем испиту. Ученик који није задовољан на смотри технике мора да је понови.

На свим јавним наступима, смотри и испиту цео програм **ИЗВОДИ СЕ НАПАМЕТ**.

Предложена литература је подсетник за професора, а путоказ за приправнике у погледу избора програма. Списак одабраних композиција не искључује из рада остала слична дела и других аутора која својим квалитетима и захтевима успешно доприносе професионалној едукацији ученика. У току четворогодишњег средњег школовања ученик је дужан да јавно изведе две Бетовенове сонате у целити, а сонате Хајдна, Моцарта, Клементија, Шуберта и других аутора предвиђене су за годишње испите током целог школовања, укључујући и матурски испит.

Избор и обим програма сачињен је за просечно обдарене, професионално усмерене ученике. Изузетно талентованим ученицима захтеве треба повећати, а онима испод просека, који током године не могу да савладају одређени програм за прелаз у следећи разред препоручити благовремено усмеравање ка одсецима, вишим школама и факултетима где ће моћи да наставе школовање.

ОРГУЉЕ

ЦИЉЕВИ

Развој активности унутрашњег и спољашњег слуха помоћу примера и задатака прилагођених учениковим индивидуалним способностима (свирањем хармонско-мелодијских образаца по слуху и импровизовањем на задату каденцу).

Развој технике свесног меморисања (учењем, само из нота, без употребе инструмента, кратких, релативно једноставних композиција, по извођачким тешкоћама лако доступних ученику четвртог разреда основне школе)

Изградња музичке фантазије и профилирање критеријума у области музичке естетике (повременим дискусијама о уметничком садржају и вредности извођених композиција и задавањем ученику домаћих задатака везаних за ову тематику).

Развој ученикове способности интегралног извођења музичког дела (редовним преслушавањем учениковог свирања у целини).

Постизање ефикасности извођачког апарата, радом на техничким вежбама и композицијама с проблематиком позиционих и ванпозиционих фигурација, арпеђа, удвојених тонова, акорада, трилера, тремола, репетиција и скокова.

Проширивање знања из области музичке теорије и рад на повезивању тог знања са извођачком праксом (путем детаљне структуралне анализе свих изводјених композиција).

Постизање вештине извођења полиритмичких тешкоћа свирањем лествица у полиритмичким комбинацијама.

ЗАДАЦИ

Усавршавање артикулације легата и нон легата, мелодијског крешенда и употребе жалузије и ваљка.

Упознавање са композицијама релативно сложеније хомофоне фактуре, једноставне полифоне фактуре.

Упознавање са стиловима и националним школама кроз основне облике оргуљских композиција, као што су коралне обраде старих мајстора, облик варијација и прелудијум и фуга једноставније полифоне фактуре.

Упознавање барокних регистарских ансамбала, у складу са могућностима.

Упознавање основа регистрирања.

Увежбавање свих врста промене звука, кроз одговарајућу литературу.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА ЗА I И II РАЗРЕД

Усавршавање артикулације, легата - нон легата, „мелодијског „крешенда“, употребе „жалузија“ и „ваљка“.

Композиције релативно сложеније хомофоне фактуре, једноставне полифоне фактуре, а „трио“ са „кантус фирмусом“ мини- мално колорисаним.

Упознавање са стиловима и националним школама кроз основне облике оргуљских композиција: коралне обраде старијих мајстора и разних варијационих облика; прелудијума и фуга једноставније полифоне фактуре. Барокни регистарски ансамбли (у складу са могућностима којима ће се располагати). Упознавање са основама регистрирања.

Увежбавање свих врста промене звука кроз одговарајућу литературу.

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Роман Армбруст: Педалне вежбе

Херман Келер: „Уметност свирања на оргуљама” - педалне и мануелне вежбе

Ј. Шведчук: „Педалне вежбе за оргуље”

ЛИТЕРАТУРА

Јан Подбиелски: Прелудијум Јакуб Сова: Ј. Ј. Фукс: Фуге

Кавацони, Андреа Габриели, Винћенцо Пелегрини и др. италијански мајстори: Химне, Интонације, Токате, Канцоне, Самуел Шаит, Арнолт Шлик, Ј. Ј. Фробергер, Ј. Пакелбел и др.: Коралне обраде, Варијације и Фуге, Јан Титуз, Пјер Атењан, Луј Купрен, Андре Резон, Пјер ди Маж и др.: Магнификати, Свите, Мисе, Фуге, Дијалози итд.

Ј. С. Бах: „Мала оргуљска књига”, избор једноставних прелудијума и фуга (мануалитер), корали: четворогласни са педалом и коралне обраде - двогласне и вишегласне (мануалитер). Мали комади, фугете, прелудијуми Л. Моцарта, Ј. Н. Химела, А. Ф. Хеса, А. Ј. Рејха, коралне обраде Брамса, мали комади Ф. Листа, Т. Дибоа, Ц. Франк: Дела за хармонијум или оргуље

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Риман и Хврдчук - педалне и мануелне вежбе (око бр. 50, а Хврдчук цела I свеска);

б) по три композиције италијанских, немачких и француских старих мајстора;

в) десет најлакших корала из „Мале књиге” Ј. С. Баха;

г) три прелудијума и фуге (мануалитер) старих мајстора;

д) осам краћих композиција аутора XIX и XX века.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције старих мајстора;

Две коралне обраде из „Мале књиге” Ј. С. Баха (једна хо-мофони-полифони, а друга са кантус фирмусим);

Прелудијум и фуга старих мајстора (може мануалитер);

Две композиције аутора XIX или XX века.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ИЗ НОТА

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Роман: Армбруст - педалне вежбе

Херман Келер: „Уметност свирања на оргуљана” - педалне и мануелне вежбе

Х. Келер: каденце, генералбас, основе градње оргуља, грегоријански корал

Ј. Шведчук: „Педалне вежбе за оргуље”

ЛИТЕРАТУРА

Пјотр Зелековски: Фантазија

Диомедес Кабо: Фуга

Ј. К. Кухаж: Пасторала, Прелудијум

Б. Пасквини, Д. Циполи, А. Вивалди, Ђамбатиста Мартини: Варијације, Токате, Канцоне, Пасторале

Н. Ле Бег, Н. Де Грињи, Жак Бојвин, Гилен: Оферторија, Мосе, Химне, Чаконе, Фуге, Дијалози, „Велике игре”, „Пуне игре”, Незардов речитатив, Тромпетин бас и дискант итд.

Ђереми Кларк, В. Бирд, Џон Бул, О. Гибсон, Џон Стенли, Х. Персел, Т. Талис: Прелудијуми, Коралне обраде, Серенаде, Фантазије, Мисе, Магнификати, Маршеви и др

Ј. Ј. Фробергер, Ј. Пакелбел, Г. Бем, Ц. Г. Валтер, Г. Ф. Хендл, Г. Муфат, Ј. К. Керл и тд: Прелудијуми и фуге, Чаконе, Свите, Токате, Фантазије, Коралне обраде, Партите

Ј. С. Бах: Мали прелудијуми и фуге (е-мол, Еф-дур, Ге-дур), Мала оргуљска књига, Коралне обраде (мануалитер)

К. Б. Копжива, Ј. Зах, Ј. К. Ванхал. Ф. К. Брикси: Прелудију- ми, Фуге, Пасторале итд.

Ј. Г. Албрехтсбергер, М. Хајдн, А. Ј. Рајх: фугете, прелудију- ми и фуге, мали комади за оргуље

Х. Берлиоз, Т. Дибос, А. Грдалж: комади за оргуље, фуге, токате, оферторија итд.

М. Регер: Коралне обраде ор. 135а

Х. Шредер: Прелудијум, Трио-Андантино, Дијалог

М. Дипре: Канцона ор. 62 бр. 2

Жан Лангл: Прелудијум у старом стилу

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

а) Риман - педалне и мануелне вежбе до краја;

Келер - каденце у свим тоналитетима, десет вежби из гене- ралбаса;

б) по три композиције старих мајстора италијанске, францу- ске и немачке школе;

в) пет коралних обрада хомофоне-полифоне фактуре из „Мале књиге“ Ј. С. Баха, три са имитацијом или сталним контра- пунктом, два са колорисаним кантус фирмусим;

г) два мала прелудијума и фуге Ј. С. Баха;

д) две композиције варијационог облика - чакона, партита; њ) три композиције аутора XIX или XX века.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције старих мајстора;

Једна композиција старих мајстора варијационог облика;

Три корала из „Мале књиге“ Ј. С. Баха, различите фактуре;

Један мали прелудијум и fuga Ј. С. Баха;

Две композиције аутора XIX и XX века.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ИЗ НОТА

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА ЗА III И IV РАЗРЕД

Садржаји програма омогућавају упознавање ученика са основама грађе оргуља, врстама трактуре, основама интонирања, кон- струкцијом цеви, различитости регистра и историјским развојем оргуља; овладавање артикулацијом и осталим динамичким и аго- гичким могућностима које пружа модеран свираоник - подразуме- ва се модерна или стара механичка трактурa; усавршавање у пратњи: „грегоријанског“, протестантског корала, пратњи мешовитог хора, солиста - вокалних и инструменталних; овладавање извође- њем једноставнијих и краћих „трио“ композиција; овладавање „регистмирањем“ одговарајућих композиција по програму; усавршавање у педалној техници.

Скале, разлагање акорада, скокови и у брзом темпу, октаве и орнаменти у педалу обавезно у IV разреду.

Савладати интерпретирање облика старе музике, барока, класике и мањих облика музике XIX и XX века.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Келер: Уметност свирања на оргуљама Ђермани: I свеска до 15 вежбе Чентемери: скале и акорди

ЛИТЕРАТУРА

Ђ. Фрескобалди: Капричо, Бергамска (из Музичког цвећа), Токате и свеска, Француске песме

К. Меруло: Токате за оргуље А. Скарлати: Сонате, Фуге

А. Де Кабезон, Ј. Б. Кабаниле, Ц. Зеисакс, А. Солер: Тиенто- ричеркар-токата, Глосадо, Батаја („Бит- ка“), Игре

Ф. Купрен: Мисе, Свите
Л. Маршан, Ј. Ф. Дендрије, Н. Клерамбо: Свите, Фуге, Дија- лози и др.
Ј. П. Свелинк: Фантазија, Варијације, Прелудијуми. Ј. К. Керл: Капричо „Куку"
Ј. Пахелбел: Варијације, Фуге, Токате, коралне обраде Д. Букстехуде: Фуга Це-дур
Ј. С. Бах: „Мала књига". Мали прелудијуми и фуге, коралне обраде
Ј. Хајдн: „Музичка кутија"
Л. в. Бетовен: Адађо Еф-дур, Пет комада за P1o1eпифг
Брукнер: Фуга де-мол, Постлудијум де-мол, Комади за оргуље
Ј. Брамс: Коралне обраде Р. Шуман: Комади за оргуље М. Регер: Коралне обраде ор. 135а М.
Стахуљак: Коралне обраде Само Времшак: Соната
Станко Премрл: Варијације, Прелудијуми и др.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) Ђермани: Педалне вежбе до бр. 15, I свеска;
- б) пет композиција старих мајстора - један варијациони облик и једна корална обрада;
- в) десет коралних обрада из „Мале књиге" Ј. С. Баха;
- г) три мала прелудијума Ј. С. Баха;
- д) две композиције из периода класике;
- ђ) три композиције аутора XIX и XX века.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције старих мајстора;
Једна корална обрада Пахелбела или Букстехуде;
Три корала из „Мале књиге" Ј. С. Баха;
Један Мали прелудијум и фуга Ј. С. Баха;
Две композиције аутора XIX и XX века.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ИЗ НОТА

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Келер: Уметност свирања на оргуљама Ђермани: I свеска до 15 вежбе Чентемери: скале и акорди

ЛИТЕРАТУРА

Ђ. Фрескобалди: Токата из II свеске,
М. Росини: Прелудијуми, Фуге, Комади за оргуље К. Меруло: Токате I и II свеска Ф. Купрен: Дела за оргуље Л. К. Дакен: Божићи Ге-дур, Де-дур Н. Кларамбо: Свита бр. 2 Ј. П. Свелинк: Фантазије, Варијације и др. Д. Букстехуде: Прелудијуми и фуге, Чаконе, коралне обраде Ј. Пахелбел: Прелудијуми, фуга и чаконе у де-молу, Арије са варијацијама, Токате, Ричаркари, коралне обраде Фробергер, Керл, Муфат, Преториус, Шајт: Токате, Прелудијуми, Фуге, Чаконе, Пасакаље, коралне обраде
Ј. С. Бах: „Мала књига", Мали прелудијуми и фуге, Пастора- ла Еф-дур Б^У 540, Прелудијум и фуга е-мол Б^У 533, Прелудијум и фуга це-мол Б^У 549, Прелудијум и фуга Це-дур Б^У 545, Фуга це-мол Б^У 575, Фуга ге-мол Б^У 578.
Г. Ф. Хендл: Оргуљски концерти - оригинал
А. Моцарт: Адађо Еф-дур
Лист, Брукнер, Брамс: мали комади, кораклне обраде, прелудијуми и др
Л. Белман: Готска свита
М. Регер: Скерцо, Романса, Перпетум мобиле, Интермецо ор. 80 II свеска
А. Глазунов: Прелудијум и фуга соч. 93 Золтан Кодаљ: Миса де-мол
Самуел Диком: Чаконе, Прелудијум са фугом, Пелудијум у Еф Е. Аро: Пет контраста
Препек: Импровизата у Це-дуру Д. Андрић: Соната за оргуље

А. Видаковић: Фантазија и fuga за оргуље К. Бабић: Fuga Владимир Тошић: Вариал
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) Ђермани: педалне вежбе, I свеска;
- б) три композиције старих мајстора;
- в) пет коралних обрада из „Мале књиге“;
- г) два мала прелудијума и fuga и један велики - Б^У 533, 549 или 545;
- д) три композиције XIX и XX века;
- ђ) две композиције савремених аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције старих мајстора;
Две коралне обраде Ј. С. Баха;
Прелудијум и fuga Ј. С. Баха;
Једна велика или две мање композиције XIX или XX века;
Једна композиција савременог аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ИЗ НОТА НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Свирање скала је сведено на основне елементе, без комбинација, супротног кретања, а ради овладавања свим тоналитетима. Тако из године у годину може да се оствари квалитативан напредак у техничко-тонској реализацији, уједначености, брзини, кроз различите начине извођења.

Избор дела из литературе треба схватити само као подсетник који ни у ком случају не може бити потпун. Сонате, концерти и композиције различитих стилова представљају подручје ширих и разноврсних музичко-техничких и уметничких задатака који тешко подлежу формалистичком сврставању у одређени разред.

Предложена литература је путоказ за приправнике у погледу избора програма. Списак одабраних композиција не искључује из рада остала слична дела и других аутора који својим квалитетима и захтевима успешно доприносе професионалној едукацији ученика.

Педагог треба да сагледа у потпуности личност ученика са којим ради, његове психофизичке способности, и да му помогне при професионалном опредељењу и усмеравању. Наставник планира и индивидуални програм за сваког ученика водећи рачуна о поступности у повећавању захтева и хармоничном развоју ученикових пијанистичких и музичких способности.

ХАРМОНИКА

ЦИЉЕВИ

Развој на усавршавању техничких и музичких елемената као нераздвојне целине
Развој на примени разних начина извођења артикулација, динамике и регистара у зависности од стила и карактера композиција.
Подстицање извођачких способности ученика, развој музичког укуса и љубави према музичким остварењима разних праваца
Развој јединства музичког и техничког код ученика кроз упознавање комплетне личности ученика, његових општих психофизичких особина.

ЗАДАЦИ

- Рад на усавршавању техничких и музичких елемената као нераздвојне целине

- Рад на усавршавању примене разних начина извођења артикулација, динамике и регистара у зависности од стила и карактера композиција.

Рад на подстицању извођачких способности ученика

Рад на развијању музичког укуса и љубави према музичким остварењима разних праваца

Усавршавање јединства музичког и техничког код ученика кроз упознавање комплетне личности ученика, његових општих психофизичких особина.

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Све дурске и молске (хармонске и мелодијске) лествице: паралелно, супротно, терце и сексте (однос између леве и десне клавијатуре); октаве и терцоктаве ломљене и симултано.

Све хроматске лествице у паралелном и супротном кретању. АРПЕЂО

Дурски и молски потпуни квинтакорд, доминантни и умање ни септакорд у малом и великом разлагању и симултано. Ученика упознати и са свирањем у супротном кретању.

Све лествице свирати у шеснаестинама, темпо 120 и вишеили у:

четвртинама (једанпут кроз једну октаву);

осминама (једанпут кроз две октаве);

триолама (једанпут кроз три октаве или три пута кроз две октаве);

шеснаестинама (два пута кроз две октаве);

секстолама (два пута кроз три октаве или три пута кроз две октаве);

тридесетдвојкама (два пута кроз четири октаве или четири пута кроз две октаве).

Лествице још свирати на десној клавијатури поштујући дату ритмичку структуру, а на левој у четвртинама и обрнуто. Темпо за једну четвртину 60 и више.

Све лествице свирати на основном (стандард) басу или на мелодијском басу.

ЕТИДЕ

И. Хавличек, Концертне етиде - по избору К. Черни, ор. 740 - по избору у одговарајућој транскрипцији К. Черни, ор. 299 - по избору у одговарајућој транскрипцији Клементи, етиде по избору у одговарајућој транскрипцији Крамер-Билов, етиде по избору у одговарајућој транскрипцији Н. Чајкин, Етиде за хармонику - А-дур, еф-мол, е-мол и де-мол Ј. Шишаков, „Три етиде за хармонику" (Москва, 1962. године) М. Двиљански, „Етида-интермецо" (Москва, „Сов. компози- тор", 1975. године)

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах, Двогласне и трогласне инвенције Ј. С. Бах, Мали оргуљски прелидојуми и фуге Ј. Пахелбел, Дела за оргуље - по избору Р. Шчедрин, Фуга (Москва, „Сов. композитор", 1981) Н. Анајев, Фуга а-мол (Москва, „Сов. Композитор", 1981) Г. Ф. Хендл, Фугета Еф-дур (Москва, „Сов. композитор", 1981)

Г. Дмитријев, Прелудијум и фуга (Москва, „Сов. композитор ", 1988)

В. Челноков, Прелудијум и фуга це-мол (Москва, „Сов. ком- позитор", 1989)

В. Саријев, Фуга ге-мол (Москва, „Сов. композитор", 1989)

Љадов, Фуга де-мол (Москва, „Сов. композитор", 1971) М. Глинка, Фуга Ес-дур (Москва, „Музика", 1969)

Ј. Шишаков, Прелудијум и фуга де-мол (Москва, „Сов. ком- позитор", 1978)

КОМПОЗИЦИЈЕ ЦИКЛИЧНОГ ОБЛИКА

Золотарјов, Дечје свите - по избору („Антологија", VIII свеска)

Јемељанов, „Скице природе" (Лењинград, „Сов. компози- тор", 1960)

Бонаков, „4 композиције на руске теме" (Москва, „Сов. композитор", 1977)

„Из дечјег живота" (Москва, „Музика", 1990)

„Пет лирских песама" (Москва, „Музика", 1990)

Ј. Дербенко, Свите и дечје свите - по избору

Г. Вдовин, „Пет тренутака" (Москва, „Сов. композитор", 1979)

В. Меркушин, „Мала свита" (Москва, „Сов. композитор", 1982)
А. Бизов, „Руски цртежи" (Москва, „Сов. композитор", 1982) Ј. Налбадјан, Свита „Јерменске скице" (Москва, „Музика", П. Лондонов, „Маскарада играчака" (Москва, „Сов. компо- зитор", 1983) А. Репњиков, Дечја свита „Сувенири"

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО ИЗБОРУ

Н. Римски-Корсаков, „Бумбаров лет" (Москва, „Сов. компо- зитор", 1980)
Д. Скарлати, Сонате - по избору Д. Чимароза, Сонате - по избору П. И. Чајковски, „Годишња доба" - по избору
Чајкин, „Лирски валцер" (Москва, „Музика", 1984) П. Лондонов, „Сеоска слика" (Москва, „Музика", 1980) Ц. Франк, Прелудијум (Москва, „Музика", 1980)
А. Глазунов, Валцер (Москва, „Музика", 1966) Ј. Дербенко, „Трк времена"
Ј. Шишаков, „Циркуски марш" (Москва, „Сов. композитор", 1984)
А. Холминов, „Ноктурно" (Москва, „Сов. композитор", 1984) Рибалкин, „Музички моменат"
М. Голуб, „12 прелудијума за хармонику" - по избору (Мо- сква, „Музика", 1967)
К. Сен-Санс, „Лабуд" (Москва, „Сов. композитор", 1989) М. Мошковски, „Тарантела" (Москва, „Сов. композитор", Д. Шостакович, „Шпанска игра" (Москва, „Музика", 1970)
Поред наведене литературе може се користити и друга која одговара узрасту и техничким могућностима ученика.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) осам етида различите техничке проблематике;
- б) две полифоне композиције;
- в) једна композиција цикличног облика;
- г) две композиције, по избору, различитог карактера.

У току школске године обавити најмање једну проверу тех- нике сваког ученика.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде;

Једна полигона композиција;

Једна циклична композиција;

Једна композиција по избору.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Све дурске и молске (хармонске и мелодијске) лествице: паралелно, супротно, терце и сексте (однос између леве и десне клавијатуре); октаве и терцоктаве ломљене и симултано.

Све хроматске лествице у паралелном и супротном кретању.

АРПЕЂО

Дурски и молски потпуни квинтакорд, доминантни и умањени септалорд у малом и великом разлагању и симултано. Ученика упознати и са свирањем у супротном кретању.

Све лествице свирати у шеснаестинама, темпо 132 и више

или у:

- четвртинама (једанпут кроз једну октаву), темпо 66 и више;
- осминама (једанпут кроз две октаве);
- триолама (једанпут кроз три октаве или три пута кроз две октаве);
- шеснаестинама (два пута кроз две октаве);
- секстолама (два пута кроз три октаве или три пута кроз две октаве);
- тридесетдвојкама (два пута кроз четири октаве или четири пута кроз две октаве).

Лествице још свирати на десној клавијатури поштујући дату ритмичку структуру, а на левој у четвртинама и обрнуто. Темпо за једну четвртину 60 и више.

Све лествице свирати на основном (стандард) басу или на мелодијском басу.

ЕТИДЕ

Gradus ad Parnasum, I и II свеска - по избору И. Хавличек, Концертне етиде - по избору К. Черни, ор. 740 - по избору К. Черни, ор. 299 - по избору Клементи, Етиде - по избору Крамер-Билов, Етиде - по избору

Шендерјов, „24 концертне етиде" - по избору (Москва, „Музика", 1990)

Г. Тишкевич, Етиде Це-дур, Еф-дур (Москва, 1949) И. Илин, Етида Еф-дур (Москва, 1961) Н. Чајкин, Етида Де-дур (Москва, 1961) О. Пирогов, Етида Це-дур (Москва, 1961)

Кобилански, Етида Ас-дур (Москва, 1961)

И. Шмит, Етида А-дур (Москва, „Сов. композитор", 1975)

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах, Мали оргуљски прелудијуми и фуге - по избору Ј. С. Бах, избор из дела за оргуље Ј. Пахелбел, избор из дела за оргуље

Стара чешка оргуљска музика - по избору („Петерс", бр. 9928а) П. Чекалов, Фуга де-мол (Москва, „Сов. композитор", 1973) Ф. Васиљев, Фуге за хармонику - по избору М. Чурљонис, Фуга-корал (Москва, „Сов. композитор", 1987) Р. Шчедрин, Фуга (Москва, „Сов. композитор", 1986) Ф. Шопен, Фуга а-мол (Москва, „Музика", 1981)

КОМПОЗИЦИЈЕ ЦИКЛИЧНОГ ОБЛИКА

Золотарјов, Дечје свите - по избору („Антологија", VIII свеска)

Ј. Дербенко, Свите и дечје свите - по избору

Нагајев, „Дечја свита бр. 2" (Москва, „Сов. композитор", 1982)

Золотарјов, „Три комада" (Москва, „Сов. композитор", 1982) В. Бонаков, „Камерна свита" (Москва, „Музика", 1990) „Руска свита" (Москва, „Сов. композитор", 1977)

Р. Шчедрин, „4 композиције" из балета „Коњић Грбоњић" (Москва, „Музика", 1981)

Ф. Шуберт, „3 композиције" (Москва, „Сов. композитор", 1981)

М. Магиденко, Соната (Москва, „Музика", 1978) Ј. Салавјов, „Лирски триптих" (Москва, „Сов. композитор", 1976)

„Балтичка свита" (Москва, „Сов. Композитор", 1976)

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО ИЗБОРУ

Д. Скарлати, Сонате - по избору Д. Чимароза, Сонате - по избору

А. Љадов, „Експромт" (Москва, „Сов. Композитор", 1990) „Музичка табакерка" (Москва, „Музика", 1990) Ф. Шуберт, Скерцо (Москва, „Музика", 1967) А. Репњиков, „Монолог" (Москва, „Сов. композитор", 1974) „Басо остинато" (Москва, „Сов. Композитор", 1984) Ј. Дербенко, „Експромт" (Москва, „Сов. Композитор", 1986)

„Нова кадрил" (Москва, „Сов. Композитор", 1987) Ј. Шишаков, „Експромт у ритму тарантеле" (Москва, „Сов. Композитор", 1987)

П. Сеница, „Скерцо" (Кијев, „Муз. Украина", 1980) А. Бородин, „Ноктурно" (Москва, „Музика", 1982) Г. Камалдинов, „Лирска фантазија" (Москва, „Сов. Композитор", 1987)

А. Кукубајев, „Скерцо" (Москва, „Сов. Композитор", 1982)

Паганини, „Карневал у Венецији" (Москва, „Сов. Композитор", 1968)

Поред наведене литературе може се користити и друга која одговара техничким могућностима и узрасту ученика.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) осам етида различите техничке проблематике;

б) две полифоне композиције;

в) једна композиција цикличног облика;

г) две композиције, по избору, различитог карактера.

У току школске године обавити најмање једну проверу техничке сваког ученика.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Две етиде;

- Једна полифона композиција;
  - Једна циклична композиција;
  - Једна композиција по избору
- ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Све лествице са свим елементима из претходног разреда. Темпо за шеснаестине 144 и више, односно 72 и више за четвртине.

Лествице се могу допунити и другим техничком вежбама по избору наставника (репетиција на тону, репетиција на акордима, кратким мехом на два и на три итд.).

ЕТИДЕ

К. Черни, ор.740 - по избору К. Черни, ор. 299 - по избору Крамер- Билон, Етиде - по избору Огајиб аЈ Рагпавиш, II и III свеска - по избору Шендерјов, „24 концертне етиде" - по избору М. Двиљански, Етиде Це-дур, а-мол (Москва, „Сов. Композитор", 1989)

И. Лахер, Етида а-мол (Москва, „Сов. Композитор", 1989) Г. Розелен, Етида Ге-дур (Москва, „Сов. Композитор", 1989) Ф. Лекупе, Етида Це-дур (Москва, „Сов. Композитор", 1989) Е. Јуцевич, Етиде Е-дур, е-мол (Кијев, 1963) К. Мјасков, Етида А-дур, а-мол (Кијев, 1963) С. Чапки, Етиде Це-дур, ха-мол, а-мол, це-мол (Кијев, „Му- зичка Украина", 1963)

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах, избор из дела за оргуље

Ј. С. Бах, „Добро темперовани клавир" - по избору

Д. Букстехуде, избор из дела за оргуље

Ј. Пахелбел, избор из дела за оргуље

Д. Шостакович, „24 прелудијума и фуге" - по избору

П. Ландо, Трогласна fuga (Москва, „Сов. Композитор", 1987)

Н. Римски-Корсаков, Fuga (Москва, „Сов. Композитор", 1984)

Р. Кемуларија, „Полифона композиција" (Кијев, „Музичка Украина", 1985)

А. Александров, Fuga е-мол (Москва, „Сов. Композитор", 1987)

А. Пољшина, Fuga (Москва, „Музика", 1981)

П. Чекалов, Прелудијум и fuga (Москва, „Сов. Композитор", 1982)

А. Хачатурјан, „Речитатив и fuga" бр.2 (Москва, „Сов. Композитор", 1988)

КОМПОЗИЦИЈЕ ЦИКЛИЧНОГ ОБЛИКА

Х. Лук, „Соната бр. 1" Ј. Матис, „5 багатела" В. Зубицки, Дечје свите - по избору И. Јакшевич, Соната

В. Подгорни, „Три композиције" (Кијев, „Музичка Украина", 1988)

В. Золотарјов, „Пет композиција" (Кијев, „Музичка Украина", 1981)

„Камерна свита" („Антологија" V свеска) Б. Барток, „4 багателе" (Кијев, „Музичка Украина", 1980) Г. Комраков, „6 лирских композиција" (Москва, „Сов. Композитор", 1981)

Ј. Шамо, „Соната бр. 3" (Москва, „Музика", 1986) В. Бонаков, „Соната-балада" (Москва, „Сов. композитор", 1977)

В. Семјонов, „Бугарска свита" (Лењинград, „Музика", 1984) Г. Шендерјов, „Руска свита" („Антологија" V свеска)

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО ИЗБОРУ

Д. Скарлати, Сонате - по избору Ј. Хајдн, Сонате - по избору В. А. Моцарт, Сонате - по избору Ф. Брож, „Хроматске варијације" П. Међери, „Прелид и скерцо" А. Репников, „Токата" („Антологија" V свеска) Ф. Менделсон, „Фантазија-каприс" (Москва, „Сов. Композитор", 1989)

Холминов, „Концертна композиција" (Москва, „Музика", 1962)

Дикусаров, „Скерцо" (Москва, „Музика", 1966)
В. Золотарјов, „Ферапонтов манастир" („Антологија" V свеска) В. Тројан, „Разрушена катедрала"
Журбин, „Концертна бурлеска" (Москва, „Музика", 1985) Ф. Лист, „Заборављени валцер" (Москва, „Сов. Композитор", 1989)
Подгорни, „Размишљање" (Киев, „Музичка Украина", 1988) М. Двиљански, „Скерцо" (Москва, „Музика", 1982)
Поред наведене литературе може се користити и друга одго-варајућа.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) шест етида различите техничке проблематике,
- б) једна полифона композиција,
- в) једна композиција цикличног облика,
- г) две композиције, по избору, различитог карактера.

У току школске године обавити најмање једну проверу техничке сваког ученика.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Две етиде;
- Једна полифона композиција;
- Једна циклична композиција;
- Једна композиција по избору.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Све лествице са свим елементима из претходних разреда. Темпо за шеснаестине 156 и више, односно 78 и више за четвртине.

ЕТИДЕ

К. Черни, ор. 740 - по избору К. Черни, ор. 299 - по избору Крамер-Билов, Етиде - по избору Шенредјов, „24 концертне етиде" - по избору Н. Паганини-Ф. Лист, „Велике етиде" - по избору (Кијев, „Музичка Украина" 1983)

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах, избор из дела за оргуље

Ј. С. Бах, „Добро темперовани клавир" - по избору

Д. Букстехуде, избор из дела за оргуље

Д. Скарлати, Фуга (Москва, „Сов. Композитор", 1968)

Д. Шостакович, „24 прелудијума и фуге" - по избору Ј. Салавјов, Прелудијум, фуга и постлудија (Москва, „Сов. Композитор", 1976)

К. Сарокин, Црелудијум и фуга (Москва, „Сов. Композитор", 1985)

В. Подвала, Прелудијум и фуга (Којев, „Мизочка Украина", 1978)

Б. Черногорски, Токата и фуга (Москва, „Музика", 1986) Н. Гарлов, Прекудијум и фуга демол (Москва, „Музика", 1976)

КОМПОЗИЦИЈЕ ЦИКЛИЧНОГ ОБЛИКА

В. Золотарјов, „Соната бр. 2" („Антологија" VI свеска) А. Нагајев, „Соната бр. 1" (Москва, „Музика", 1981) К. Волков, „Соната бр. 1" („Антологија" VIII свеска)

Холминов, Свита („Антологија" IV свеска)

Ј. Дербенко, „5 руских слика" („Антологија" VII свеска)

Чајкин, „Украинска свита" („Антологија" VI свеска) „Концертни триптих" (Москва, „Музика", 1988)

Л. Белман, „Готска свита" (Москва, „Музика", 1986)
Кусјаков, Сонате - по избору
М. Симански, „Концертни триптих" (Москва, „Сов. Композитор", 1976)
И. Шамо, „Три композиције" из свите „Слике руских живописаца" (Москва, „Сов. композитор", 1987)
И. Шамо, „Соната бр. 1" (Москва, „Музика", 1985) Х. Бреме, „Дивертиченто ин Еф" (Москва, „Сов. Композитор", 1979)
Г. Шендерјов, „Карактерна свита" (Кијев, „Музичка Украина", 1985)
Ј. Шишаков, „Свита а-мол" (Москва, „Сов. Композитор", 1987)

КОМПОЗИЦИЈЕ ПО ИЗБОРУ

Д. Скарлати, Сонате - по избору Ј. Хајдн, Сонате - по избору
А. Моцарт, Сонате - по избору
А. Говедник, „Интродукција и рондо-скерцандо" Л. Међери, Скерцо
Жук, Поема (Кијев, „Музичка Украина", 1985)
Р. Шчедрин, „Басо остинато" (Москва, „Музика", 1981)
Пољевој, „Интермецо" (Кијев, „Музичка Украина", 1981) В. Подгорни, „Прелудијум" (Москва, „Сов. Композитор", 1982) Ј. Најмушин, „Скерцо" (Москва, „Музика", 1990)
А. Журбин, „Токата" („Антологија" VI свеска) Ј. Дербрнко, „Токата" (Москва, „Музика", 1990) П. Лондонов, „Скерцо-токата" (Москва, „Музика", 1982) Ф. Шуберт-Ф. Лист, „Шумски цар" (Москва, „Музика", 1982) А. Хачатурјан, „Валцер" (Москва, „Музика", 1982) К. Бом, „Перпетјум мобиле" (Москва, „Музика", 1988) Поред наведене литературе може се користити и друга одговарајућа.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) четири етиде различите техничке проблематике,
- б) једна полифона композиција,
- в) једна композиција цикличног облика,
- г) две композиције, по избору, различитог карактера.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна концертна етида;
- Једна полифона композиција;
- Једна циклична композиција;
- Две композиције, по избору, различитог карактера. Пожељно је да најмање две композиције буду оригинално писане за хармонику.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Усавршавање јединства музичког и техничког развоја ученика гради се кроз детаљно упознавање комплетне личности ученика, његових општих психофизичких особина, музичке и техничке спремности, као и свих осталих елемената битних за евентуалне измене у начину рада кроз сложеније и одговорније задатке.

Наставни програм за хармонику је већим делом оригинално конципиран на основу искустава стечених у раду и на основу одговарајућих резултата добијених у нашој земљи, а делимично оријентисан и према програмским захтевима за остале инструменте. Међутим, изворна литература на којој се базира програм потиче, углавном, из страних земаља: Русије, Немачке, Чешке и Пољске док се међу транскрипцијама препоручују одређене етиде и композиције које одговарају хармоници, а посебно многе оригиналне композиције писане за руски бајн. Број етида и одређених композиција по разредима дат је као минимум, уз захтев за максимум

у квалитету извођења. Међутим, не треба све ученике задржати на утврђеном минимуму; напротив, треба им допустити да напредују према својим могућностима.

Поједине алтернативе, нпр. у испитном програму, наведене су ради ширег избора приликом, евентуалног, недостатка оригиналне или адекватно транскрибоване композиције, као и ради пружања могућности за планирање нових, у међувремену штампаних дела. Пажљиво треба планирати и одређени извођачки програм намењен јавним наступима, за сваког ученика посебно.

Програм музичког образовања треба да омогући паралелно развијање музичке и техничке способности ученика уз свесно мотивисање за истрајан рад ради квалитетног музичког изражавања, према томе, и жеља за овладавањем техничким елементима потиче из потребе за правилним тумачењем музичког садржаја.

Сагледавајући техничке задатке десне и леве руке, уз прилагођавање индивидуалним могућностима сваког ученика, треба правилно одабрати етиде, имајући у виду њихову намену.

Лепота тона на сваком инструменту представља вредност, па стога и посебну пажњу треба посветити и неговању тона уз помоћ технике прстију и меха. Рад на техници меха треба ускладити према одређеној артикулацији, стилу и комплетном музичком изражавању. Постизање одређеног темпа левом и десном руком, кроз уједначен рад прстију у техничким вежбама и етидама, такође тражи да служи квалитетнијем музичком доживљају. Употреба регистра треба да буде правилно постављена, у односу на поједине музичке и техничке захтеве. Упознавање и примена мелодијског баритонбаса доприноси квалитетнијем и адекватнијем извођењу оригиналних и транскрибованих, посебно полифоних композиција, уз обавезно теоријско и практично познавање склопова и функција акордских стандард басова. Посебну пажњу треба обратити транскрибовању композиција које се, захваљујући примени поменутог мелодијског баса, односно проширеном обиму басова стране инструмента, могу изводити читањем из оригиналне литературе, као нпр, поједине Крамерове етиде, Скарлатијеве сонате, Бахове клавирске и оргуљске композиције и друго. За извођење транскрибованих оргуљских дела потребна је посебна техника и стилска припрема. Обавезно је да сваки ученик у току школске године, у сва четири разреда, изведе најмање две оригиналне композиције за хармонику, као и да најмање два пута наступи на интерном, односно јавном часу, или смотри, колоквијуму и сл.

Испитни програм треба да обухвати најмање две оригиналне композиције, односно етиде, а препоручује се свирање једне лествице од четири које су задате неколико дана пре испита.

Уз наведену литературу може се користити и друга, одговарајућа по захтевима и обиму.

Комплетан избор литературе (етиде, полифона композиција и све композиције које се изводе) треба да буде строго постављен, прилагођен индивидуалности ученика и интересу његовог најцелисходнијег музичког школовања. Међутим, у сваком тако прилагођеном избору треба да буду заступљене све основне компоненте музичке наставе јер неговање квалитета тона, ритмичке и метричке стабилности, меморије, динамичких и агогичких односа и сличног, ставља пред ученика и наставника још један у низу задатака у правцу формирања комплетне музичке личности ученика и даље афирмације инструмента.

У корелацији са осталим музичким предметима, а уско везано за камерно, односно оркестарско свирање настава хармонике треба да делује и на естетско, интелектуално и друго одговарајуће васпитање ученика користећи музичку традицију наших народа и народности, као и музичко наслеђе других народа. Детаљна анализа у практичном проверавању вредности појединих оригиналних композиција за хармонику, као и одговарајућих транскрипција, треба да осамостали ученика у правцу његовог будућег одабирања, или евентуалног свирања квалитетне оригиналне литературе. Упознавање са главним стилевима музичког изражавања треба да прати и развијање ученикове способности критичког запажања и формирање његове музичке културе како би се што пре оспособио за самосталан рад, самоконтролу и самокритику.

ДРВЕНИ ДУВАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

ЦИЉЕВИ (за све дрвене дувачке инструменте)

Развој технике дусања.

Развој поставке функционалне и флексибилне амбажуре.

Развој култивисања тонова.

Развој технике прстију.

Развој ка основним одликама стилских епоха којима може да прилагоди сопствену индивидуалност

Развој ученика ка солистичком, камерном и оркестарском извођењу

ЗАДАЦИ (за све дрвене дувачке инструменте)

Рад на развијању технике дусања.

Рад на постављању функционалне и флексибилне амбажуре.

Рад на култивисању тона - интонација, динамика - контрола, развој, нијансирање.

Рад на развијању контролисане технике прстију.

Рад на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност

Рад на развијању радне дисциплине која изискује систематичност, студиозност и апсолутну посвећеност

Рад на развоју ученика за извођење: солистичко, камерно и оркестарско.

ФЛАУТА

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у разлагању, са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима, кроз две октаве у свим артикулацијама, у шеснаестинама, ММ = 100-120, напамет.

ТОНСКЕ И ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

М. Моис: О звучности

Љ. Димитријевић: Тонске вежбе од 1 до 9

Ј. Ердег: Техничке вежбе, I свеска Тафанел-Гобер: Техничке вежбе од 1 до 7

Љ. Димитријевић: Вежбе за двоструки језик

ЕТИДЕ

Е. Келер: Етиде оп. 33, I свеска

Т. Бербигије: 18 етида

Е. Келер: Етиде оп. 33, II свеска

И. Лучеси: Избор етида, I свеска

И друге збирке етида сличног садржаја и тежине

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

В. А. Моцарт: Анданте Це-дур

Г. Ф. Хендл: Соната Ге-дур, Соната а-мол

Ј. С. Бах: Соната Ес-дур, Соната А-дур

Л. Винчи: Соната Де-дур

Ж. К. Нодо: Соната Ге-дур
А. Вивалди: Соната ге-мол
К. Ф. Е. Бах: Соната Ге-дур
Г. Доницети: Соната Це-дур
Р. Шуман: Три роменсе оп. 94
Р. Хофман: Скерцо ор. 101
Ј. Андерсен: Скерцино оп. 55 бр. 6
К. Сен-Санс: Романса оп. 37
А. Вивалди: Концерт Ге-дур ор. 10 бр. 4
Ј. А. Хасе: Концерт ха-мол
Ј. Г. Линике: Концерт Ге-дур
К. В. Глук: Концерт Ге-дур
М. Хајдн: Концерт Де-дур
А. Е. М. Гретри: Концерт Це-дур
К. Ф. Абел: Концерт Це-дур

И друга дела сличне тежине и садржаја
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) у току сваког полугодишта, по квинтном кругу (истоимени дур и мол) најмање два пута прећи све селтвице;
- б) на сваком часу практиковати по једну тонску и техничку вежбу (по избору наставника);
- в) две збирке етида, односно по пет етида месечно;
- г) четири комада;
- д) шест соната и четири концерта.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала;
- Две етиде различитог карактера;
- Дело за извођење уз пратњу клавира

ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у разлагању, са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима, кроз две октаве у свим артикулацијама, у шеснаестинама, ММ = 110-128, на- памет.

ТОНСКЕ И ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

М. Моис: О звучности

Љ. Димитријевић: Тонске вежбе од 10 до 15

Ј. Ердег: Техничке вежбе II свеска Тафанел-Гобер: Техничке вежбе од 8 до 17

Љ. Димитријевић: Вежбе за легато

М. А. Рајхерт: Дневне вежбе ор. 5

ЕТИДЕ

Тафанел-Гобер: 24 прогресивне етиде

Е. Келер: 25 романтичних етида ор. 66

Ј. Хекер: 24 етиде ор. 6

Г. Гариболди: Велике етиде у стилу ор. 134

и друге збирке етиде сличног сарджаја и тежине

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

В. А. Моцарт: Соната Це-дур, КУ 14 бр. 5

Г. Ф. Хендл: Соната е-мол
Ј. С. Бах: Соната Це-дур, Соната Е-дур
Г. Ф. Телеман: Свита а-мол
Г. Ф. Телеман: XII Фантазија за флауту соло
Л. Ван Бетовен: Серенада оп. 8
Штамиц: Осам каприча за флауту соло
Е. Кронке: Свита за флауту соло оп. 175
Тобер: Успаванка оп. 46
Ф. Шопен: Варијације на Росинијеву тему
Б. Мартину: Скерцо
А. Вивалди: Концерт Де-дур ор. 10 бр. 3
Ђ. Б. Перголези: Концерт Ге-дур
Л. Бокерини: Концерт Де-дур ор, 27
Л. Хофман: Концерт Де-дур
Ф. А. Реслер-Росети: Концерт Де-дур
З. Вауда: Ноктурно
З. Вауда: Снови за флауту соло
З. Вауда: Естампа за флауту соло
и друга дела сличне тежине и садржаја
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА
а) два пута у току сваког полугодишта обрадити, по квинт- ном кругу (истоимени дур и мол) све скале;
б) на сваком часу обрадити по једну тонску и техничку ве- жбу, по избору наставника;
в) две збирке етида, односно по пет етида месечно;
в) четири комада;
г) шест соната и четири концерта.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала;
- Две етиде различитог карактера
Дело за извођење уз пратњу клавира
ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у разлагању, са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима, кроз две октаве у свим артикулацијама, у шеснаестинама, ММ = 120-134, на- памет.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

М. Моис: Техничке студије и вежбе
М. Моис: Скале и арпеђа
М. Моис: Школа артикулације
Ј. Ердэг: Техничке вежбе III свеска
ЕТИДЕ

Т. Бем: 24 каприча ор. 26
Б. Фирстенау: 24 етиде ор. 125
Ф. Шиндлер: 24 Бахове студије
Е. Келер: Етиде ор. 33 III свеска
и друге збирке етида сличног садржаја и тежине

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

В.А. Моцарт: Рондо Де-дур В. А. Моцарт: Концерт Це-дур
Ј. С. Бах: Соната е-мол
К. Ф. Е. Бах: Соната а-мол за флауту соло
М. Маре: „Лудости Шпаније“ („Pe8 Po11e8 J'E8pa\$ne“) за флауту соло
М. Кронке: Свита у старом стилу оп. 81
Ф. Шуберт: Интродукција, Тема и Варијације оп. 1
К. Сен-Санс: „Оделет“
М. Блаве: Концерт а-мол
Ф. Девијен: Концерт Ге-дур
К. Штамиц: Концерт Ге-дур оп. 29
В. Блодек: Концерт Де-дур
К. Дебиси: Сирингс за флауту соло
Ж. Ибер: Комад за флауту соло
А. Онегер: „Игра козе“ за флауту соло
М. Живковић: Свита у класичном стилу оп. 4
и друга дела сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) четири пута по квинтном кругу - истоимени дур и мол;
- б) на сваком часу по једна тонска и техничка вежба на сваком часу, по избору наставника;
- в) две збирке етида, односно пет етида месечно;
- г) четири сонате или свите;
- д) пет комада;
- ђ) три концерта.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала;
Две етиде различитог карактера;
Дело за извођење уз пратњу клавира - ОБАВЕЗНО НА-ПАМЕТ

IVРАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у разлагању са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима, кроз две октаве у свим артикулацијама, у шеснаестинама, ММ = 126-144, на- памет.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

М. Моис: Механизам - Хроматизам

М. Моис: Дневне вежбе

Ј. Ердег: Техничке вежбе IV свеска

ЕТИДЕ

В. Де Микелис: 24 етиде оп. 25

Е. Келер: 30 виртуозних етида оп. 75

Тафанел-Гобер: 12 великих виртуозних етида

Ј. Андерсен: 24 етиде оп. 15и друге збирке етида сличног садржаја и тежине

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Ј. С. Бах: Соната ха-мол

Ј. С. Бах: Партита а-мол за флауту соло

А. Ф. Доплер: Фантазија оп. 26

Г. Форе: Фантазија оп. 79

Ж. И: Фантазија

Ж. Енеску: Кантабиле и Престо
Ф. Гобер: Ноктурно и Алегро скерцандо
А. Вебер: Скерцето
С. Шаминад: Кончертино оп. 107
Ј. Ј. Кванц: Концерт Ге-дур
В.А. Моцарт: Концерт Де-дур КУ 314
В. А. Моцарт: Концерт Ге-дур КУ 315
К. Рајнеке: Концерт Де-дур
Ј. Ривије: Концерт
Д. Деспих: Партита ор. 60 за флауту соло
П. Озгијан: Концертантна свита
и друга дела сличне тежине и садржаја

У оквиру наставног плана и програма обухваћена је основа свирања на ПИКОЛО ФЛАУТИ, прилагођавање специфичној поставци усника на уснама, упознавање са свим тоновима из звучног обима инструмента, њихово изједначавање по боји, јачини и квалитету, као и стицање основних вештина у техници свирања пиколо флауте кроз свирање скала, техничких вежби, етида, композиција за извођење и лакших примера из оркестарске литературе.

ЛЕСТВИЦЕ

Све дурске и молске скале кроз једну (у II полугодишту у разлагању и кроз две октаве), са разложеним трозвучима и четворозвучима у различитим артикулацијама, од умерених осмина до шеснаестина у темпу: четвртина ММ 100.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Тафанел-Гобер: Техничке вежбе, бр. 1 и 2

ЕТИДЕ

Љ. Димитријевић: Школа за флауту I књига, од 23. до 55. стране (вежбе у распону де¹ до це³ - звучно од де² до це⁴)

Љ. Димитријевић: Школа за флауту II књига (вежбе у распону од це³ до ха³ - звучно од це⁴ до ха⁴)

КОМАДИ, СОНАТЕ, КОНЦЕРТИ

М. Блаве: Гавота I из Концерта а-мол

М. Корет: Рондо

Ј. С. Бах: Рондо и Менует из Свите ха-мол

Г. Ф. Хендл: Буре и Менует из Сонате Ге-дур

Ј. Л. Дусек: Менует

Е. Кронке: ор. 92 „Весели тренутак“

В. Кронке: Гавота

В. Поп: „Шпанска игра“

Г. Ф. Телеман: Менует II из Свите а-мол

Ф. Ј. Госек: Гавота и Тамбурен

Г. Ф. Хендл: Соната ге-мол

Г. Ф. Хендл: Соната Еф-дур

Г. Ф. Телеман: Соната Еф-дур

А. Вивалди: оп. 10 Концерт бр.4 Ге-дур

А. Вивалди: оп. 10 Концерт бр. 5 Еф-дур

Ј. Г. Линике: Концерт Ге-дур

и друга дела сличне тежине и садржаја, по избору наставника У току II полугодишта ученика упознати са лакшим солима за пиколо флауту из оркестарске литературе.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

ФЛАУТА

а) четири пута све скале по квинтном кругу (истоимени дур и мол);

б) на сваком часу најмање по једна тонска и техничка вежба, по избору наставника;

- в) две збирке етида, односно четири етиде месечно;
- г) две сонате;
- д) четири комада;
- ђ) два концерта.

ПИКОЛО ФЛАУТА

- а) све скале кроз две октаве, увек у уједначеном темпу;
- б) све наведене вежбе из Школе за флауту I и II књига;
- в) десет комада;
- г) две сонате;
- д) два концерта;
- ђ) осам сола из оркестарске литературе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ФЛАУТА

- Једна етида виртуозног карактера;
- Комад виртуозног карактера;
- Концерт –

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ ПИКОЛО ФЛАУТА

- Два комада уз пратњу клавира;
- Једна соната или концерт уз пратњу клавира;
- Два сола из оркестарске литературе.

ОБОА

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве, према могућностима, разложени тонични трозвуци и доминантни септакорди у дурским скалама, разложени тонични трозвуци и умањени септакорди у молским скалама.

Скале треба свирати у осминском покрету и у свим артикула- цијама.

Хроматске скале у осминама од бе - еф³.

ЕТИДЕ

Вилеман: 37 (45) етиде

Х. Брод: Етиде и сонате, I део

Л. Блезе: Техника обое - први део

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ Р. Шуман: I романса Г. Ф. Хендл: Соната це-мол Г. Ф.

Телеман: Соната це-мол

Ј. Левандовска: Сонатина или неко друго циклично дело

П. Мерлот: Пасторална арија

Хофман: Мали комади за обоу и клавир

и остала дела на нивоу првог разреда по избору наставника - арије, романсе, серенаде, игре.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) две различите школе етиде;
- б) шест комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- једна дурска и једна молска скала;
- Две етиде различитог карактера;
- Једна композиција са клавиром ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ.

ПРАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве, разложени технички трозвук или доминантни септакорд у дуру, разложени тонични трозвук и умањени септакорд у молу.

Скале треба свирати у шеснаестинском покрету и у свим ар-тикулацијама.

Хроматска скала у шеснаестинама од бе до еф³.

ЕТИДЕ

Блат: 11 етида

Блат: 25 етиде

Л. Блезе: Техника обое, други део

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Г. Ф. Телеман: Соната а-мол или ге-мол

Р. Шуман: II романса

Г. Ф. Хендл: Соната II Г.

Ф. Хендл: Концерт бр. 1

Корели-Барбирли: Концерт

Албинони: Концерт Бе-дур или Де-дур

Ф. Форе: Граве и Алетро Ђокозо

и друга дела одговарајуће тежине по избору наставника.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) два комада;

в) један комад домаћег аутора;

г) једна соната;

д) један концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна дурска и једна молска скала;

-Две етиде различитог карактера;

-Телеман - једна од наведених соната

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале у обиму инструмента - од бе до ге³ - разложени тонични трозвучи и доминантни септакорд у дуру, разложени тонични трозвук и умањени септакорд у молу. Скале свирати у шеснаестинском покрету, бржем темпу и у свим артикулацијама.

Све скале вежбати са секундама и терцама у триолском и шеснаестинском покрету, умереног темпа, легато и нон легато.

Хроматска скала у свим артикулацијама, у брзом темпу од бе до ге³. Све скале се изводе напамет.

ЕТИДЕ

Шмит: I део

Шмит: II део Ферлинг: 18 етида

Избор етида у редакцији Љ. Петрушевског

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Р. Шуман: Романса а-мол

А. Корели: Концерт Еф-дур

Г. Ф. Хендл: Концерт ге-мол

Ж. Ибер: E8ca1e8 Ко 2 Г. Арнани: Романса

Ш. Колен: Лака конкурсна сола за обоу и клавир

оп. 34 или оп. 40

К. Одак: Рондо Ј. Бомартије: Соната е-мол Ф. Ф. Беминиани: Соната I

Б. Марчело: Соната Еф-дур, Де-дур, де-мол, ге-мол Ф. Бенда: Соната ин Еф Ф. Гал: Соната

Ђ. Б. Перголези: Концерт за обоу

Д. Фон Дитерсдорф: Концерт Ге-дур

Ж. М. Леклер: Концерт Це-дур

Г.Ф. Телеман: Концерт еф-мол

Т. Албинони: Концерт Де-дур

Г. Ф. Хендл: Сонате це-мол, ге-мол

Колен:Конкурсни соло бр. 1

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) два комада;

в) једно домаће дело;

г) три сонате;

д) два концерта.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала са трозвучима, доми- нантним и умањеним септакордом (нон легато);

- Две етиде различитог карактера;

- Композиција за извођење са клавиром

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале у обиму инструмента - од бе до ге³ - са разложеним тоничним и доминантним септакор- дом у дуру, разложеним тоничним трозвучима и умањеним септа- кордима у молу - у шеснаестинском покрету, брзом темпу и у свим артикулацијама.

Све скале свирати са секундама и терцама у триолском и ше- снаестинском покрету, у брзом темпу, легато и нон легато.

Хроматска скала у свим артикулацијама, у веома брзом темпу од бе до ге³. Све скале се изводе напамет.

ЕТИДЕ

Луфт: Етиде за обоу Ферлинг: 48 етида

Избор етида у редакцији Љ. Петрушевског

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Чимароза: Концерт Це-дур А. Марчело: Концерт де-мол

А. Вивалди: Концерт а-мол

Вивалди: Концерт Еф-дур П. Хиндемит: Соната Радомир Петровић: Сонатина

Дејан Деспић: Пасторала за обоу соло оп. 64

Албинони: Концерт де-мол бр. 9

Ј. Хајдн: Концерт Це-дур

Колен:Конкурсни соло бр. 2

В. А. Моцарт: Концерт Це-дур

Милан Влајин:Рондино

Х. Бусер: Астурна оп. 84

Г. Пјерне: Комад у ге молу
И. Ковач: Скерцо
А. Смаиловић: Пасторала
К. Сен Санс: Соната оп. 166
И. Петрић: Сонатина
Х. Бауман: Соната
В. Белини: Концерт е-мол
Д. Молик: Кончертино Це-дур
Б. Бјелински: Концерт

У оквиру наставног плана и програма обухваћена је основа свирања на ЕНГЛЕСКОМ РОГУ, упознавање са свим тоновима из звучног обима инструмента, њихово изједначавање по боји, јачини и квалитету, као и стицање основних вештина у техници свирања енглеског рога кроз свирање лествица, техничких вежби, етида, композиција за извођење и лакших примера из оркестарске литературе.

ЛИТЕРАТУРА

А. М. Р. Барет: 40 етида
Б. Марчело: Соната за енглески рог и клавир
Г. Доницети: Концерт за енглески рог и оркестар
П. Хиндемит: Соната за енглески рог и клавир

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;
б) два комада;
в) једно домаће дело;
г) три сонате;
д) два концерта.

ЕНГЛЕСКИ РОГ

а) пет етида;
б) сината или концерт.

ОБОА

Једна етида;
Композиција виртуозног карактера;
Дело југословенског или словенског аутора.
Концерт I, II, III став

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

ЕНГЛЕСКИ РОГ

Једна етида;
Једна соната или концерт.

КЛАРИНЕТ

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале до висине тона ge^3 са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима. Скале свира- ти разложено у лаганим осминама и шеснаестинама на следећи начин: секунде, терце, октаве, трозвук доминантни и умањени сеп- такорд. Хроматску скалу свирати од е мало до ge^3 са малом секундом.

ЕТИДЕ

Клозе: I свеска

Лефевр:Методо I

Бруно Брун: III свеска

Л. Видеман IV свеска

Гомабо:21 капричо

Обавезно паралелно радити две различите школе

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Бруно Брун: Избор малих комада

Композиције са клавиром на нивоу градива I разреда по избору наставника

КОНЦЕРТ

Штамиц: Концерт Бе-дур - цео

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) три комада;

б) Штамицов концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала кроз три октаве са трозвуком, доминантним и умањеним септакордом;

Две етиде различитог карактера;

Један комад уз пратњу клавира. КОМАД СЕ СВИРА НАПАМЕТ.

ПРАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале до висине тона ге³ са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима. Скале свирати разложено у лаганим осминама и шеснаестинама на следећи начин: секунде, терце, октаве, трозвук доминантни и умањени септакорд.

Хроматски скалу свирати од е мало до ге³ са малом секундом.

ЕТИДЕ

Клозе: I и II свеска

Жан Жан: I свеска

Лефевр: III свеска

Бруно Брун: IV свеска

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Р. Вагнер: Адађо

Пјерне: Канцонета

Фибих: Селанка

К. М. в Вебер: Варијације

Друге композиције са клавиром на нивоу градива II разреда по избору наставника

КОНЦЕРТ

Хофмајстер: Концерт Бе-дур

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) Три комада;

б) Хофмајстеров концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала кроз три октаве са трозвуком, доминантним и умањеним септакордом;

- Две етиде различитог карактера;

- Комад уз пратњу клавира КОМАД СЕ СВИРА НАПАМЕТ.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале до висине тона a^3 са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима. Скале свира-ти разложено у лаганим осминама и шеснаестинама на следећи начин: секунде, терце, октаве, трозвук доминантни и умањени сеп-такорд.

Хроматску скалу свирати од e мало до a_3 са малом секундом.

ЕТИДЕ

Ул: I свеска - по избору

Жан Жан: I и II свеска

Блат: 12 каприча Крепш: 350 етида

КОМПОЗИЦИЈЕ СА КЛАВИРОМ на нивоу градива III разреда по избору наставника

КОНЦЕРТИ

К. М. Вебер: Кончертино Штамиц: Концерт Ес-дур

Крамарж: Концерт Ес-дур

Перминов: Балада

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала кроз три октаве са тро-звучима, доминантним и умањеним септакордом;

- Две етиде различитог карактера;

- Комад уз пратњу клавира. КОМАД СЕ СВИРА НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале до висине тона a^3 са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима. Скале свира-ти разложено у лаганим осминама и шеснаестинама на следеће на-чине: секунде, терце, октаве, трозвук доминантни и умањени септа-корд.

Хроматску скалу свирати од e мало до a^3 са малом секундом.

ЕТИДЕ

Ул: II свеска 48 етида

Кавалин: 30 каприча

Ђанијери: 12 етида Жан Жан: II и III свеска

КОМПОЗИЦИЈЕ СА КЛАВИРОМ на нивоу градива IV разреда по избору наставника

КОНЦЕРТИ

К. М. Вебер: Кончертино

А. Рабо: Конкурски соло

Перминов: Балада

Бонар: Рондо

Бруно Брун: Минијатуре

К. М. фон Вебер: Концерт Ес-дур, еф-мол

В. А. Моцарт: Концерт А-дур

К. Сен Санс: Соната

Данци: Соната

Гобер: Фантазија

У другом полугодишту IV разреда, када су ученици већ добро савладали проблеме на кларинету, упознају се са БАС КЛАРИНЕТОМ и његовим техничком могућностима. Техника дирки и усник су исти као и код кларинета, разлика је у величини и звуку - бас кларинет звучи за октаву ниже од кларинета.

Због своје гломазности није подесан да буде солистички ин-струмент па се искључиво употребљава као оркестарски инструмент и у камерним саставима.

Упознавање бас кларинета треба да се огледа у свирању ор кестарског материјала, соло деоница и то:

Ц. Франк: Симфонија де-мол

Ђ. Верди: соло места из опера „Моћ судбине“, „Аида“, „Дон Карлос“, „Фалстаф“, „Отело“

Р. Вагнер: соло места из опера „Танхојзер“, „Лоенгрин“, „Тристан и Изолда“

Ђ. Пучини: соло места из опера „Боеми“, „Тоска“, „Мадам Батерфлај“

Респиги: соло места из опера „Римске фонтане“, „Римске пиније“

П. И. Чајковски: соло места из балета „Ромео и Јулија“, „Шчелкунчик“, „Лабудово језеро“

П. И. Чајковски: соло места из опера „Пикова дама“, „Евге- није Оњегин“

С. Христић: соло места из балета „Охридска легенда“ П. Коњовић: соло места из опере „Коштана“ Х. Викман: Композиције за два кларинета, алт кларинет и бас кларинет

Х. Вокнам: Композиције за 4 кларинета, алт кларинет и бас кларинет

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

БАС КЛАРИНЕТ

а) 10 оркестарских сола.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна етида;

- Један концерт;

- Једно виртуозно дело - композиција југословенског или словенског аутора

САКСОФОН

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале до висине тона еф³ (фис³) са трозвучима и доминантним и умањеним септакордима. Стакато у лаганим осминама и шеснаестинама, трозвучи легато у савладаном распону.

Хроматска скала.

ЕТИДЕ

Ј. Блакман: Школа за саксофон

П. Херер: Школа за саксофон

Б. Брун: III свеска за кларинет - по избору (транскрипције)

Ј. Јетл: Школа за саксофон

Препоручује се употреба литературе за кларинет, обоу и сличне, одговарајуће инструменте према саксофону.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Б. Брун: Избор лаких комада - транскрипција - за саксофон на нивоу градива I разреда средње школе

Клаус Петер Брухман: Романса

Герхард Мор: Очекивање

Ф. Шуберт: Серенада

Употребљавати транскрипције из литературе за виолончело, кларинет и обоу, на нивоу I разреда средње школе

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) један комад;

в) једно југословенско дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала са доминантним и умањеним септакордима;

Две етиде различитог карактера;

Комад са клавиром

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале до висине тона еф³ (фис³) са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима. Стакато у лаганим шеснаестинама, шеснаестинама легато. Трозвучи, доминантни и умањени септакорди у савладаном распону. Хроматска скала.

ЕТИДЕ

Ј. Блекман: I школа за саксофон

П. Херер: Саксофон школа II

Б. Брун: IV свеска за кларинет - етиде по избору

Ј. Јетл: Школа за саксофон

Ф. Хаук: Нова школа за саксофон

Обавезно радити две паралелне школе.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Б. Брун: Избор малих комада

К. Штамиц: Концерт Ес-дур - транскрипција

М. Цири: Капричо за саксофон и клавир оп. 52

Ј. Мајер: Новелета за алт саксофон и клавир

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) два комада;

в) једно југословенско дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима - не разложено, стакато;

- Две етиде различитог карактера;

- Комад са клавиром

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале у обиму инструмената до еф³ (фис³) са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима, стакато у шеснаестинама.

Легато трозвучи, доминантни четворозвучи.

Хроматске скале стакато и легато. Паралелне дијатонске терце.

ЕТИДЕ

Ј. Јетл: 12 етида за алт саксофон

Х. Клозе: 15 распеваних етида за саксофон

(најмање 6 етида)

Х. Клозе: Комплетна метода за саксофон

- дневне вежбе и три концертне етиде

Швајцарска мелодија

Немачка мелодија

Мадридски

Густав Бумке: оп. 43 II и III свеска, 36 етида и 24 цез етиде

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Рафел Гинтер: ор. 71 Кончертино за алт саксофон или Речитатив за алт саксофон и клавир

Перином: Балада

Фрикер: Обад за саксофон и клавир

Бернар Куц: „Стара Русија“ - фантазија

J. Хајдн: Фантазија

И друга дела одговарајуће тежине по избору наставника.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) једно југословенско дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала са трозвучима, доминантним и умањеним септакордима;

- Две етиде различитог карактера;

- Две композиције са клавиром

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у обиму инструмената до еф³ (фис³) са разложеним трозвучима, доминантним и умањеним септакордима.

Паралелне секунде, терце и кварте.

Артикулације применити у раду са свим скалама са посебним тежиштем на фигуру две легато две стакато. Хроматска скала стакато, легато.

ЕТИДЕ

Кавалини: Избор каприча - транскрипција кларинет X. Клозе: Комплетна метода за све саксофоне - дневне вежбе по избору

X. Клозе: Распеване етиде - теже концертне етиде Густав Бумке: IV и V свеска - техничке вежбе

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Зигфрид Карг Елерт: ор. 153 25 вежби оп- 153 и 1 соната, свеска I и II

П. Хиндемит: Соната за алт саксофон

Зигфрид Сиара: Сонатина ала цез

Душан Радић: Кончертино - транскрипција кларинета

Гобер: Фантазија - транскрипција

В. А. Моцарт: Концерт бр. 2 Ес-дур - транскрипција хорне

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) два комада;

в) једно југословенско дело;

г) један концерт;

д) једна соната.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна етида;

-Концерт I, II, III став - ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ

-Композиција виртуозног карактера;

-Композиција југословенског или словенског аутора.

ФАГОТ

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Треба обрадити све дурске и молске скале у обиму дуодеси- ме или две октаве, према могућностима инструмента, разлижени тонични трозвуци и доминантни септакорди у брзим осминама - напамет.

ЕТИДЕ

Обрадити две различите школе етида

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ
J. Вајсенборн: Свеска I, ор. 8 Старокаломски: Свита Хара
Ласло: Школа за фагот II свеска

КОМАДИ

Мали комади и транскрипције, односно композиције са клавиром на нивоу градива I разред а по избору наставника.

Лигнпелтер: Кончертино

Коломиц: Скерцо

Б. Трудих: Скерцо

М. Стахуљак: Рондо за фагот и клавир оп. 21 бр. 2

J. Вајсенборн: Романса

Ф. Менделсон: Песме без речи ор. 85 бр. 14

J. Вајсенборн: Анданте

Темељније упознавање тенор кључа чије је учење започето у IV разреду основне музичке школе.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) један кончертино.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала са разложеним тонич- ним трозвучима и доминантним септакордима у брзим осминама - стакато;

Две етиде различитог карактера;

Композиција са клавиром **ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ**

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале у обиму две октаве или дуодециме, према могућностима инструмента. Разложени тонични, доминантни и умањени четворозвуци у шеснаестинама - напамет.

ЕТИДЕ

J. Вајсенборн: Свеска II ор. 8 од 1 до 25

О. Бурдо: Велика комплетна метода - техничке вежбе

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

J. Вајсенборн: Капричо

М. Глинка: Путникова песма

М. Мусоргски: Стари замак
Л. Милде: Анданте или Романса
К. Дебиси: Мали црнац
А. Лого: Свита
Б. Бјелински: Две инвенције
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА
а) две различите школе етида;
б) три комада;
в) један концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала, са тоничним трозвуком и доминантним септакордом, разложено - стакато;
- Две етиде различитог карактера;
- Композиција са клавиром **ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ**

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у обиму три октаве: Це, Бе, Ха, Цис, Де, це, бе, цис, де.
Остале скале кроз две октаве плус квинта - према могућностима инструмента.
Разложени, тонични, доминантни, умањени четворозвуци у шеснаестинама и хроматске скале. Вежбе у тенор кључу.

ЕТИДЕ

Копраш: Етиде II део Милде: Етиде оп. 24 од 1 до 10

Убрадо: Техничке вежбе

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

К. Штамиц: Концерт Еф-дур

А. Вивалди: Концерт а-мол

В. А. Моцарт: Концерт Бе-дур - I став

Станојло Рајичић: „Песма и игра“

Хилмера: Кон уморо

Друга одговарајућа дела домаћих аутора

Емил Косето: Концертантна свита

Ж.Б. Бомортије: Соната ге-мол Мишел Корет: Соната де-мол

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) један концерт;

г) једно домаће дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала, са трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима – non legato;
- Две етиде различитог карактера;
- Композиција са клавиром **ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ**

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити дурске и молске скале у обиму три октаве: Це, Бе, Ха, Де, Цис, це, бе, ха, де, цис.

Остале скале треба изводити кроз две октаве плус квинта - према карактеристикама инструмента.

Доминантни и умањени четворозвуци у шеснаестинама и хроматске скале.

Вежбе у тенор и виолинском кључу.

ЕТИДЕ

Милде: Етиде оп. 24 од 11 до 25

Милде: Концертне етиде ор. 25 - пет лакших по избору

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Ј. Кр. Бах: Концерт Бе-дур

В. А. Моцарт: Концерт Бе-дур

А. Вивалди: Концерт - један тежи

К. М. Вебер: Концерт Еф-дур

А. Вивалди: Соната а-мол Давид; Кончертино Мирошњиков; Скерцо

П. Хиндемит: Соната

Ј. Петрић: Соната

и друга одговарајућа дела југословенских аутора.

У другом полугодишту IV разреда ученици треба да упознају КОНТРАФАГОТ и његове техничке карактеристике. По облику и начину свирања, односно по самој гриф табели, сличан је фаготу.

У оркестру углавном има пратећу улогу, односно дуплира и појачава одређене басовске деонице, али и поред тога њему су по- верене кратке соло деонице карактеристичне за његову боју и врло дубок регистар.

Посебна литература не постоји и користе се школе из програма за фагот, по избору наставника, а карактеристичне соло деонице из оркестарске литературе који би требало да сваки ученик фаготиста упозна и савлада су:

Г. Малер: Симфоније бр. 2 и 9

Л. ван Бетовен: Симфоније бр. 5 и 9

Д. Шостакович: Симфонија бр. 5

М. Равел: „Моја мајка гуска"

М. Мусоргски: Слике са изложбе

П. Дика: Чаробњаков ученик

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

ФАГОТ

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) једно домаће дело;

г) један концерт;

д) једна соната.

КОНТРАФАГОТ

а) шест оркестарских сола.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида;

Концерт I, II, III став ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ;

Композиција виртуозног карактера;

Дело југословенског или словенског аутора.

ЛИМЕНИ ДУВАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

ТРУБА

ЦИЉЕВИ

Развијање и надградња основе кроз њихову примену у технички сложенијим захтевима.
Развијање и очување нон преса и ширењеопсега
Развој усавршавања свирања интервала
Контрола тона у шеснаестинкама и секстолама
Контрола квалитета тона код акцента у легату и код мартелата
Контрола тона у *ppp* и *fff*
Развој на извођењу легато интервала до дуодециме

ЗАДАЦИ

Рад на развијању технике дисања.
Рад на култивисању тона - интонација, динамика - контрола, развој, нијансирање.
Рад на развијању контролисане технике прстију.
Рад на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност
Рад на развијању радне дисциплине која изискује систематичност, студиозност и апсолутну посвећеност
Рад на развоју ученика за извођење: солистичко, камерно и оркестарско.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве - према могућностима ученика. Тонични трозвучи и доми- нантни септакорди у лаганим шеснаестинама - напамет.

ДНЕВНЕ ВЕЖБЕ

За ову врсту вежбања користити школе: Стамп, Колин, Кару- зо, Шлозберг или Калет. Свака од ових школа обрађује сличне компоненте и уз сваку вежбу стоје исцрпна објашњења. Вежбе ученик може да користи према својим могућностима. Ове школе се раде у све четири године.

ЕТИДЕ

А. Страд: II свеска за средњу школу - од бр. 1 - 15
Ј. Арбан: Вежбе за хроматику
Ј. Арбан: Разложени дур тоналитети
Ј. Арбан: Вежбе за легато
Ћ. Тошић: I свеска етида
Зигмунд Херинг: Књига III - прогресивни трубач
П. Клодонир: 20 малих етида
Зигмунд Херинг: 32 етиде - од 1 - 12

И друге етиде сличног карактера и тежине по избору наставника

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Коган: Концерт
П. И. Чајковски: Наполитанска игра
С. Болотин: Лаке мелодије - избор
Шварц: Романса
Г. Ф. Хендл: Соната у Еф-дуру (обрада Жан Тилде)
Ј. Ед. Бара: Оријентал
Ћ. Тошић: Обраде Мокрањца

И неки други комад или концерт сличног карактера и тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) две различите школе етида;
- б) три комада;
- в) једно домаће дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала;
- Једна етида са умереним техничким захтевима;
- Једна мелодијска етида;
- Једна композиција са клавиром.

КОМПОЗИЦИЈА СА КЛАВИРОМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве - према могућностима ученика - и разложени тонични трозвук и доминантни септакорд у споријим шеснаестинама.

ДНЕВНЕ ВЕЖБЕ

Приказане у I разреду обавезно користити

ЕТИДЕ

- Ђ. Тошић: II и III свеска етида Ј. Арбан: Хроматске триоле
- Ј. Арбан: Предвежбе за вежбе са украсима - страна 81 ком- плетне методе
- Ј. Арбан: Вежбе за легата
- Ј. Арбан: Вежбе за дупли и трипли језик
- З. Херинг: 32 етиде - од бр. 2 - 22
- З. Херинг: Четврта књига
- П. Клодомир: 12 карактеристичних етида
- Крпаров: Етиде - од бр. 1 - 9

И друге етиде сличне тежине и карактера по избору наставника.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Купрински: Каватина К. Шван: Соната за трубу и клавир Г. Бали: Анданте и АлLEGRO Г. Ф. Хендл: Арија и Варијација М. Силвански: Концерт за трубу и клавир И други комад сличне тежине или лакши став неке цикличне композиције по избору наставника.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУ ПРОГРАМА

- а) обрадити две различите школе етида;
- б) четири комада;
- в) једну лакшу цикличну композицију;
- г) један став концерта.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна дурска и једна молска скала по програму;
- Две етиде различитог карактера;
- Комад са клавиром.

КОМАД СА КЛАВИРОМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве - према могућностима ученика. Разлижени тонични, доми- нантни и умањени четворозвуци у шеснаестинама и приступачним артикулацијама. Хроматска скала - све напамет.

ДНЕВНЕ ВЕЖБЕ

Обавезно користити дневне вежбе приказане у I разреду

ЕТИДЕ

Ћ. Тошоћ: IV и V свеска етида

Стрнад: Збирка етида за средњу школу - од бр. 50 - 75 Ј. Арбан: Интервали

Ј. Арбан: Дупли и трипли језик Ј. Арбан: Вежбе за украсе Бали: 15 етида

Крпаров: Етиде - од бр. 10 - 12

И друге школе етида сличних трехничких захтева по избору наставника

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ СА КЛАВИРОМ Вејивановски: Соната ге-мол Волф:

„Ростокер свита" Мартину: Сонатина Руњон: Први соло за конкурс Тиле: Мали концерт за

трубу Шају: Конкурски комад Куле: Соло за конкурс Ј. Бергманс: Ла Шенил

Шепелев: Скерцино И. Бобровски: Скерцино А. Скајо: Комад за конкурс А. Бокам:

Арлекинада

Х. Бусер: Анданте и Скерцо

П. Мендес: Хота

Е. Мартен: Концертни рондо

Е. Бозас: Бадинаж

Л. ван Бетовен: Арија

А. Гедике: Концертна етида ор. 49

М. Балакирев: Грузинска песма

Баласањан: Концертне етиде - избор Л. Коган: Скерцо

Б. Марчелдо: Скерцандо

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) једну сонату или сонатину;

г) један концерт;

д) једно домаће дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала са доминантним трозвучима и умањеним четворозвучима;

Две етиде различитог карактера;

Два оркестарска сола;

Композиција са клавиром.

КОМПОЗИЦИЈА СА КЛАВИРОМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Поновити скале из претходних разреда с тим да се свирају и у легато техници и у нешто бржим шеснаестинама.

ДНЕВНЕ ВЕЖБЕ

Обавезно користити дневне вежбе приказане у I разреду

ЕТИДЕ И ВЕЖВЕ

Стрнад: Етиде за средњу школу - од бр. 75 до краја Ј. Арбан: Етиде - од бр. 1 - 8

Шарли: 30 етиде - од бр. 1 - 10 Бич: Етиде - други део Ћ. Тошић: VI свеска Ћ. Тошић: Нови звуци трубе

КОНЦЕРТИ И КОМАДИ Бутри: Тромпетунија

М. Логар: Омладински концерт за Це трубу

Аругуњан: Концерт

Вигерт: Концерт Де-дур

Сен-Санс: Фантазија у ес-молу

Фиала: Кончертино ге-мол

Хумел: Концерт Ес-дур

Ј. Хајдн: Концерт Ес-дур
А. Моцарт: Мали концерт
Гедике: Концерт за трубу и оркестар Е. Порино: Кончертино
Ф. Депре: Кончертино Г. Делеруе: Кончертино Р. Буотри: Кончертино Ј. Ибо: Соната П.
Хиндемит: Соната Ј. М. Дефај: Сонатина
Ј. С. Бах: Бранденбуршки концерт бр. 2 (транскрипција Кр- парев)
Ј. Б. Арбан: Варијације на „Норму“ од Белинија Ј. Б. Арбан: Карневал у Венецији
Шепелов: Скерцино
А. Аратуњан: Концертни скерцо
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА
а) две различите школе етида;
б) два комада;
в) један став сонате;
г) један концерт;
д) једно домаће дело или дело словенског аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида цикличног карактера;
Концерт - најмање троставачни;
Комад виртуозног карактера;
Композиција југословенског или словенског аутора;
Крањчевић-Тошић: Оркестарске студије.
ЈЕДНА КОМПОЗИЦИЈА ОД НАВЕДЕНИХ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ.

ТРОМБОН

ЦИЉЕВИ

Развој способности ученика за извођење: солистичко, камерно, оркестарско.
Развој ученика ка култивисању тона
Развој ученика на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност
Развој способности ученика на техници прстију.

ЗАДАЦИ

Рад на развијању технике дусања.
Рад на култивисању тона - интонација, динамика - контрола, развој, нијансирање.
Рад на развијању контролисане технике прстију.
Рад на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност
Рад на развијању радне дисциплине која изискује систематичност, студиозност и апсолутну посвећеност
Рад на развоју ученика за извођење: солистичко, камерно и оркестарско.

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве, према могућностима ученика.
Тонични трозвуци и доминантнисептакорди напамет.

ЕТИДЕ

К. Копраш: I свеска Р. Милер: Техничке студије 1. део Е. Гаеке: Дневне вежбе Ф. Подер: 24 студије Е. Гетке: Скале

Колин: Метода 1. Део

КОМПОЗИЦИЈЕ

С. Гордон: The Iceberg Р. Клерис: There Je сопсоигв Р. Ботри: Choral уагге Р. Клерис:

Молитва Лами: Choral уагге Гајнебер: Сарабанда

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Гајард: Сонате - по избору

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скале предвиђене за први разред;

Две етиде различитог карактера;

Једна композиција са клавиром – ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у обиму дуодециме или две октаве, према могућностима ученика. Разложени тонични, доминантни и умањени четворозвуци у шеснаестинама.

КЉУЧЕВИ

Упознати тенор кључ К. Копраш: 1. свеска

ЕТИДЕ

К. Копраш: 1. свеска Р. Милер: Техничке студије 1. и 2. део Е. Гетке: Дневне вежбе Е. Гетке: Скале

Е. Гетке: Етиде - ритам, артикулација Ф. Подер: 24 студије

Колин: Метода 1. део

КОМПОЗИЦИЈЕ

Р. Бутри: Тромбонара П. М. Дибоа: Два марша Ј. Бергман: Ра Јатте а њагге Е. Боза: Чакона А. Деванжер: Хумореска

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Гајард: Сонате - по избору

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) три комада извести на јавном часу;

б) једна соната изведена на јавном часу.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Скале предвиђене за други разред;

Две етиде различитог карактера;

Једна композиција са клавиром - ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у обиму две октаве. Разложени тонични трозвуци, доминантни и умањени четворозвуци. Хроматске скале у шеснаестинама у темпу.

КЉУЧЕВИ

Обрадити алт кључ

ЕТИДЕ

К. Копраш: 2. Свеска Р. Милер: 3. Свеска Ф. Вобарон: Етиде Е. Гетке: Дневне вежбе Е. Гетке: Скале

Е. Гетке: Етиде - ритам, артикулација

Колин: Метода 1. и 2. део ИР РРЕХ1В1Р1ТУ; Р1Р ТК1РРЕК
ОРКЕСТАРСКЕ СТУДИЈЕ

Винко Валечић: Оркестарске студије за тромбон, скрипте за трећи разредмузичке школе 1. део

КОМПОЗИЦИЈЕ

И. Деспорт: Фантазија

И. Е. Барат: Интродукција и серенада

Казиниер: Каприча

Мазис: Емпромпти

М. Пот: Концертне етиде

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Гајар: Сонате - по избору Ј. Р. Телман: Комчертино Ђокозо Е. Сашес: Кончертино

Новаковски: Кончертино

Р. Корсаков: Концерт Е-дур

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала са трозвучима, доми- нантним и умањеним четворозвучима кроз две октаве - НАПАМЕТ;

Две етиде различитог карактера;

Једна композиција са клавиром - ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ;

Једно циклично дело са клавиром.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити дурске и молске скале у обиму две октаве, разложене тоничне четворозвуке, доминантне и умањене четворозвуке и хроматске скале у брзим шеснаестинама.

КЉУЧЕВИ

Етиде у тенор и алт кључу

ЕТИДЕ

К. Копраш: 2. свеска Ф. Вобарон: Етиде Р. Милер: 3. свеска Е. Гетке: Дневне вежбе Е. Гетке:

Скале и арпеђа Колин: Метода 1. и 2. део

ОРКЕСТАРСКЕ СТУДИЈЕ

Винко Валечић: Оркестарске студије за тромбон - скрипта за четврти разред средње музичке школе 2. део

КОМПОЗИЦИЈЕ

Г. Фрескобалди: Токата

Е. Боза: Нотадде а ђасе К. Сен-Санс: Каватина К. Одак: Емпромпти

Ловец: Речитатив и Арија

ЦИКЛИЧНА ДЕЛА

Гајар: Сонате - по избору

Вивалди: Сонате - по избору Г. Ф. Хендл: Концерт еф-мол Ф. Давид: Кончертино Њес-дур

Вагензал: Концерт

Р. Корсаков: Концерт Бе-дур

Блажевић: Концерт бр. 2 Дес-дур

Ј. Бошњак: Три песме за тромбон и оркестар

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида концертног карактера;

Концерт сва три става - ОБАВЕЗНО НАПАМЕТ;

Композиција виртуозног карактера;

Дело југословенског или словенског композитора.

ХОРНА

ЦИЉЕВИ

Развој способности ученика за извођење: солистичко, камерно, оркестарско.

Развој ученика ка култивисању тона

Развој ученика на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност

Развој способности ученика на техници прстију.

ЗАДАЦИ

Рад на развијању технике дисања.

Рад на култивисању тона - интонација, динамика - контрола, развој, нијансирање.

Рад на развијању контролисаних технике прстију.

Рад на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност

Рад на развијању радне дисциплине која изискује систематичност, студиозност и апсолутну посвећеност

Рад на развоју ученика за извођење: солистичко, камерно и оркестарско.

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске и молске скале у обиму дуодециме, или две октаве.

Тоничне трозвуке, доминантне и умањене септакорде изводити у темпу умерених осмина.

Трилере без употребе вентила вежбати у лаганом темпу.

ЕТИДЕ

Е. Кауцки: I свеска М. Зимолуг: Етиде II свеска Копраш: I свеска до броја 20

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ М. Влајин: 6 Багатела Сен Санс: Концертно ор. 94 Боца:

У Ирској Баш: Ноктурно Сен Санс: Романса ор. 36 В. А. Моцарт: Концерт бр. 1 Де-дур Друга дела по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) четири композиције за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна дурска и једна молска скала;

-Две етиде различитог карактера;

-Једна композиција са клавиром.

КОМПОЗИЦИЈА СА КЛАВИРОМ ИЗВОДИ СЕ НАПАМЕТ.

ІІ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у обиму дуодециме, или две октаве. Тонични, доминантни и умањени четворозвуци у спорим ше- снаестинама.

Транспозиције у е, Ес, Де и Це хорни.

Трилере без употребе вентила треба вежбати у бржем темпу. Интервале - квинте, сексте, сеприме и октаве - изводити, односно свирати одвојено, са нагласком (стакато) и везано (легато) нагоре, од пиано до форте, а на доле од форте до пиано у свим дурским и молским скалама. Увежбати употребу двоструког и троструког је- зика у свирању.

ЕТИДЕ

М. Зимољуг: Етиде II свеска М. Алфонз: I свеска Копраш: I свеска, до краја

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Глазунов: Ревери

А. Моцарт: Концерт бр. 3 Ес-дур Корели: I соната

Матис: Концерт бр. 2 ор. 24 Олкер:

Р. Г. Монтерен: Балада Друга дела по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе;

б) четири комада;

в) два дела југословенских аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала са тоничним, доминантним и умањеним чеуворозвучима;

Три етиде различитог карактера;

Једна композиција са клавиром.

КОМПОЗИЦИЈА СА КЛАВИРОМ СЕ СВИРА НАПАМЕТ.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у обиму дуодециме, или две октаве. Разложени тонични, доминантни и умањени четворозвучи у бр- жим шеснаестинама. Хроматске скале стакато и легато.

ЕТИДЕ

Копраш: II свеска Алфонс: II свеска Гале: Етиде ор. 57

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Корели: Из збирке „Једанаест соната“

Присл: Скерцето

Осборц: Серенада

Моцарт: 12 дуета за хорну

Кауцки: Враснохорска свита

Моцарт: Концерт ор. 2 Ес-дур

Доменико: Варијације

Матис: Концерт бр. 1

Друга дела по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) један кончертино;

г) једна соната;

д) један концерт;

ђ) једно домаће дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна дурска и једна молска скала са трозвучима, доминантним и умањеним четворозвучима - нон легато;

Две етиде различитог карактера;
Једна композиција са клавиром.
КОМПОЗИЦИЈА СА КЛАВИРОМ СВИРА СЕ НАПАМЕТ.

IV РАЗРЕД
(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале са разложеним трозвучима (тонични и доминантни) и четворозвучима (умањени) и хроматске скале у легату и стакату, све у брзом темпу.

ЕТИДЕ

Гале: Етиде ор. 13 Алфонс: Етиде III свеска Коцер: Етиде ор. 81 Бекариси: Десет каприча
КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ Моцарт: Концерт бр. 1 Де-дур Моцарт: Концерт бр. 2 Ес-дур Матис: Концерт ор. 24 Керубини: Соната бр. 2

Рајнбергер: Соната ор. 178

Корели: Из збирке „Једанаест соната“

Петар Стојановић: Адађо и Рондо

Душан Костић: Пародија и Гротеска

Депуи: Варијације

Департ: Нормандијска балада

Хенинг: Дуети за две хорне

К. Барановић: Елегија

Бетовен: Соната

Кохут: Кончерто

Боне: Сувенир

Солобух за хорну

Ј. Штраус: Дон Жуан, Тил Ојленшпигел П. И. Чајковски: Симфонија бр. 5 Б. Барток: Играчка свита Ф. Лист: Прелиди М. Равел: Павана

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две различите школе етида;

б) три комада;

в) једно домаће дело;

г) једна соната;

д) један концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна етида;

-Једна композиција виртуозног карактера;

-Композиција југословенског или словенског аутора;

-Концерт I, II и III став. КОНЦЕРТ СЕ СВИРА НАПАМЕТ.

ТУБА

ЦИЉЕВИ

Развој способности ученика за извођење: солистичко, камерно, оркестарско.

Развој ученика ка култивисању тона

Развој ученика на овладавању основних одлика стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност

Развој способности ученика на техници прстију.

ЗАДАЦИ

Рад на развијању технике дисања.

Рад на култивисању тона - интонација, динамика - контрола, развој, нијансирање.

Рад на развијању контролисане технике прстију.

Рад на овладавању основних одлик стилских епоха којима ученик може да прилагоди сопствену индивидуалност

Рад на развијању радне дисциплине која изискује систематичност, студиозност и апсолутну посвећеност

Рад на развоју ученика за извођење: солистичко, камерно и оркестарско.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Упознавање ученика са основама инструмента. Држање инструмента, особине. Почетно правилно дисање и постављање усника. Вежбање са усником. Вежбање дугих тонова и интервала.

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у целим и половинским нотним вредностима, а тоничним трозвуком.

ЕТИДЕ

Р. Кицер: Школа за тубу I део

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Лакши комади по избору наставника и могућностима ученика.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна лествица по избору предметног наставника;

-Две етиде различитог карактера;

-Једна композиција - комад.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у половинским нотним вредностима, тонични трозвук, доминантни и умањени четворозвук.

ЕТИДЕ

Р. Кицер: Школа за тубу II део

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Музички комади - транскрипције по избору наставника и могућностима ученика.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна лествица;

-Две етиде различитог карактера;

-Једна композиција - комад са клавирском пратњом.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у осминама и шеснаестинама, тонични трозвук, доминантни и умањени четворозвук са малим и великим разлагањем.

Хроматске скале.

ЕТИДЕ

К. Копраш: Етиде I део
КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ
Е. Саш: Кончертино за бас Еф-Бе
Г. Вихтл: Кончертино за бас Еф-Бе
Комади уз клавирску пратњу
Оркестарске композиције - по избору наставника.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

-Једна лествица;
-Две етиде различитог карактера;
-Једна композиција - комад или концерт са клавирском пратњом.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у шеснаестинама, тонични трозвук, доминантни и умањени четворозвук са малим и великим разлагањем. Хроматске скале.

ЕТИДЕ

К. Копраш: Етиде II део

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Е. Саш: Кончертино за бас Еф-Бе Г. Вихтл: Кончертино за бас Еф-Бе Комади уз клавирску пратњу Оркестарске композиције.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида хетерогеног значаја;
Једна композиција - комад са клавирском пратњом.;
Концерт или друга циклична композиција са клавирском или оркестарском пратњом.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ДУВАЧКИХ ИНСТРУМЕНАТА

Током четворогодишњег школовања у средњој музичкој школи, неопходно је обратити пажњу на све елементе које је потребно савладати како би се омогућио правилан развој ученика. Посебно је значајан континуиран рад на специфичностима дувачких инструмената као што су интонација, квалитет тона, изједначеност регистара, ударци језиком и контрола. У односу на узраст ученика, веома је битно одржавање и развој физичке кондиције ученика, односно проширивање његовог дисајног капацитета кроз одговарајуће физичке вежбе и вежбе за дисање.

Предложена литература за дувачке инструменте само је путоказ наставницима за сваки разред у смислу тежине и обима дела уз поступно повећавање захтева и не искључује могућност избора сличних дела других аутора. Наставник треба да изабере одговарајући програм према способностима и афинитету сваког ученика кроз који ће се најбоље развијати његова техника, музикалност, фразирање, начин мишљења и обликовање дела, и који ће му омогућити хармоничан развој. Поред тога, веома је корисно вежбање меморије кроз учење напамет, како дела из литературе, тако и етида, као и подстицање рада на импровизацији.

У праћењу развоја ученика, веома значајну улогу имају смотре, јавни наступи и такмичења.

Препоручљиво је да школа организује смотре технике по разредима на којој би требало да наступе сви ученици кроз сва четири разреда средње школе. Ученик који не покаже задовољавајући успех на смотри технике, требало би да је понови.

У погледу јавних наступа, препоручује се да сваки ученик има најмање по два наступа у полугодишту.

У односу на способности ученика, његов рад и напредак, наставник може да определи ученика за учешће на неком од такмичења. Међутим, радећи на такмичарском програму,

никако не би требало занемарити рад на основним елементима предвиђеним програмом за одговарајући разред, како не би дошло до стагнације ученика.
На свим јавним наступима, смотри и испиту треба тежити да се програм изводи напамет.

УДАРАЉКЕ

ЦИЉЕВИ (за све ударачке инструменте)

- Развијање способности извођења на свим ударачким инструментима
- Развијање техничких елемената потребне за овладавање инструментима
- Развијање способности ученика ка разликовању музичких стилских одлика у различитим временским периодима.
- Развијање извођачке технике: музичка фраза, прецизно извођење сваке ритмичке фигуре,
- Развијање способности ученика да разликује и изводи различите карактере ритмичких токова и пулсације
- Упознавање стилских праваца у музици.
- Развијање способности ученика да изводи разноврсни репертоар на ударалјкама као солиста, камерни музичар и члан оркестра.

ЗАДАЦИ (за све ударачке инструменте)

- Рад на упознавању са историјским развојем ударалјки од њиховог настанка преко њиховог развоја до данас
- Рад на упознавању свих ударачких инструмената, њиховог склопа и употребе,
- Рад на упознавању извођачке технике
- Рад на упознавању стилских праваца у музици.
- Рад на способности ученика да изводи разноврсни репертоар на ударалјкама као солиста, камерни музичар и члан оркестра

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ДОБОШ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Пони Ли Леин: Техничке вежбе за контролу палица на добошу „П. А. С." Интернационални рудименти за добош - првих 40 рудимената

ЕТИДЕ

Чарлс Мемфис: Етиде за развој тачности и прецизности у свирању и за развој брзине у читању са листа (рудиментални при- ступ)

Валентин Снегирев: Етиде за добош (рад на динамици - класичан приступ)

Избор из збирки етида немачких, руских, бугарских, чешких и пољских аутора (Х. Кнауер, Д. Палиев, К. Купински итд.)

КОМАДИ

Добри Палиев: 20 комада за добош соло уз клавир Зигфрид Финк: Соната за добош соло

Жак През: 10 лаких комада за добош и клавир базираних на класичним делима за клавир

ТИМПАНИ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Д. Палиев: Техничке вежбе за 2, 3 и 4 тимпана

Жан Батињ: Нова француска школа за тимпан ЕТИДЕ

Д. Палиев: Етиде за тимпане - избор Х. Кнауер: Етиде за тимпане I књига - избор Р.

Хохрајнер: Етиде за тимпане - избор К. Купински: Етиде за тимпане - избор Е. Коине:

Тимпани - избор етида за два тимпана

КОМАДИ

Д. Палиев: 19 комада за тимпан уз клавир П. Мекензи: „Кончертино" за тимпане и клавир
КСИЛОФОН И МАРИМБА

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Морис Голденберг: Модерна школа за ксилофон - техничке вежбе

Л. Х. Стивенс: „Melhoj o! Moуетеп! Iог Mapтћа" - избор вежби

ЕТИДЕ

К. Купински, Ф. Волфарт, М. Платнов: 15 етида за ксилофон Д. Палиев: Етиде за ксилофон - избор

КОМАДИ

К. Купински: Комади за ксилофон уз клавир (обрада) В. Снегирев: Комади за ксилофон уз клавир (обрада) Н. Мултанова: Комади за ксилофон уз клавир (обрада) Н. Ј. Живковић: „Забавни ксилофон" књига I - соло Н. Ј. Живковић: „Забавна маримба" књига I - избор из збирке Ј. Мур: Бах за маримбу - избор из збирке

ВИБРАФОН

Скале - радити све скале по квинтном и квартном кругу, трозвуке и четворозвуке.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

В. Гарвуд: Техничке вежбе са 4 палице за вибрафон Л. Торелуно: Метода за вибрафон - техничке вежбе

ЕТИДЕ

Л. Торелуно: Етиде из књиге „Метода за вибрафон" - избор

Ваигл: Етиде за вибрафон - избор

КОМАДИ

Финк: Соло књига за вибрафон - избор

Ј. Живковић: Забавни вибрафон књига I соло

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) све скале, техничке вежбе и акорде по програму;
- б) по шест етиде за сваки инструмент;
- в) по две композиције за извођење по инструменту.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ДОБОШ

Две етиде - једна може да буде соло комад; 2. Један комад уз пратњу клавира.

ТИМПАНИ

Једна соло етида;

Један комад уз пратњу клавира.

ВИБРАФОН-КСИЛОФОН-МАРИМБА

Соло етида - избор инструмента;

Соло комад уз клавир - различит инструмент од соло етиде. ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ЗА ДОБОШ И ТИМПАНЕ ИЗ НОТА, А ЗА ВИБРАФОН, КСИЛОФОН И МАРИМБУ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ДОБОШ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

П. Л. Леин: Техничке вежбе за контролу палица на добошу „П. А. С." Интернационални рудименти за добош - првих 40 рудимената

ЕТИДЕ

Чарлс Мемфис: Етиде за развој тачности и прецизности у сви- рању и за развој брзине у читању са листа - рудиментални приступ Н. Ј. Живковић: 10 етида за соло добош - класичан

приступ Избор из збирки немачких, руских, бугарских, чешких и пољских аутора (Х. Кнауер, Р. Хохрајнер, В. Снегирев, К. Купински, Д. Палиев итд.).

КОМАДИ

Д. Палиев: 20 комада за добош соло уз клавир М. Колграс, Д. Агостини: Рекапитулација за добош соло,

ТИМПАНИ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Д. Палиев: Техничке вежбе за 2, 3 и 4 тимпана Жан Батињ: Нова француска школа за тимпан

ЕТИДЕ

Д. Палиев: Етиде за тимпане - избор К. Купински: Етиде за тимпане - избор Р. Хохрајнер: Етиде за тимпане - избор Х. Кнауер: Етиде за тимпане - избор Х. Коине: Тимпани - избор етида за 2 и 3 тимпана

КОМАДИ

Д. Палиев: 19 комада за тимпан уз клавир - комади за 2 и 3 тимпана

Алан Ридут: Сонатине за тимпане - соло коамд Даниел Понс: Соната за тимпане - соло коамд

КСИЛОФОН И МАРИМБА

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - техничке вежбе Ј. Ксавиер: Маримба 1 - техничке вежбе

ЕТИДЕ

К. Купински, Ф. Волфарт, М. Платнов: 15 етида за ксилофон Д. Палиев: Етиде за ксилофон - избор М. Голденберг: 39 етида за ксилофон соло - избор

КОМАДИ

К. Купински: Комади за ксилофон уз клавир (обрада)

В. Снегирев: Комади за ксилофон уз клавир (обрада)

Н. Мултанова: Комади уз ксилофон уз клавир (обрада)

Н. Ј. Живковић: Забавни ксилофон књига I - соло

Н. Ј. Жинковић: Забавна маримба књига I - соло

П. Мур: Бах за маримбу - избор из збирке

П. Квик: „Солистичка збирка за маримбу и ксилофон уз клавир"

Н. Ј. Живковић: „Македонија" за ксилофон или маримбу и клавир

ВИБРАФОН

Скале - радити све по квинтном и квартном кругу, трозвуке и четворозвуке.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

В. Гарвуд: Техничке вежбе са 4 палице за вибрафон Л. Торелуно: Метода за вибрафон - техничке вежбе

ЕТИДЕ

Л. Торелуно: Етиде из књиге „Метода за вибрафон" - избор

Ваигл: Етиде за вибрафон - избор КОМАДИ

Ј. Живковић: Забавни вибрафон књига I - соло Ј. Ц. Тавеније: „ВЕСА 2" за вибрафон и клавир

Цибулка: Стефани Гавите за вибрафон и клавир

Финк: Соло књига за вибрафон

Ц. Елбе: „МАОО10ГАТА" за вибрафон и оркестар/клавир

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) све скале, акорди и техничке вежбе по програму;

б) по шест етиде за сваки инструмент;

в) по две композиције за сваки инструмент.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ДОБОШ

Две етиде - једна може да буде соло комад; 2. Један комад уз пратњу клавира.

ТИМПАНИ

Једна соло етида;

Један комад уз пратњу клавира.

ВИБРАФОН-КСИЛОФОН-МАРИМБА

Соло етида - избор инструмента;

Соло комад уз клавир - различит инструмент од соло етиде.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ЗА ДОБОШ И ТИМПАНЕ ИЗ НОТА, А ЗА ВИБРАФОН, КСИЛОФОН И МАРИМ-БУ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ДОБОШ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

П. Л. Леин: Техничке вежбе за контролу палица на добошу „П. А. С." Интернационални рудименти за добош - првих 40 рудимената

Д. Агостинџи: Студије за добош - фундаментална техника- виши ниво

ЕТИДЕ

Н. Ј. Живковић: 10 етида за соло добош - класичан приступ Ч. Кериген: 12 етида за добош - рудиментални приступ Д. Агостини: Припрема за читање са листа - класичан приступ

КОМАДИ

Д. Палиев: 20 комада за добош аоло уз клавир

Шинстаин: Реситал свите за добош соло Д. Агостини: за добош соло

ТИМПАНИ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Д. Палиев: Техничке вежбе за 2, 3 и 4 тимпана Жан Батињ: Нова француска школа за тимпан

ЕТИДЕ

Д. Палиев: Етиде за тимпане - избор

К. Купински: Етиде за тимпане - избор

Р. Хохрајнер: Етиде за тимпане - избор

Х. Кнауер: Етиде за тимпане II књига - избор

Х. Коине: Тимпани - етиде за 3 и 4 тимпана

Ј. Зегалски: 30 етида за 4 тимпана - избор од првих 15 етида

КОМАДИ

Д. Палиев: 19 комада за тимпан уз клавир - комади за 3 и 4 тимпана

Хјустон: Свите за тимпане - соло комад

И. Анастасов: Епизода за тимпане уз клавир К. Х. Кепер: Дивертименто за тимпане и клавир (оригинал пратња за гудачки оркестар)

КСИЛОФОН И МАРИМБА

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - техничке вежбе Л. Х. Стивенс: „Me1hoJ o! Moyetep! 1og Mag1tħa"

ЕТИДЕ

М. Голденберг: 39 етида за ксилофон соло КОМАДИ

К. Купински: Комади за ксилофон уз клавир

Снегирев: Комади за ксилофон уз клавир

Н. Ј. Живковић: Забавни ксилофон, књига I - соло

Н. Ј. Живковић: Забавна маримба, књига I - соло

П. Мор: Бах за маримбу - избор из збирке

П. Квик: Солистичка збирка за маримбу и ксилофон сз клавиром

А. Хачатуријан: „Игра сабљи“ за ксилофон и клавир (обрада) Ј. Брамс: Мађарска игра бр. 5 за ксилофон и клавир (обрада) З. Абро: Тико-Тико за ксилофон уз клавир (обрада) М. Птажинска: Скерцо за ксилофон и клавир

ВИБРАФОН

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Д. Фридман: Техника демфовања и коришћења педала на вибрафону

ЕТИДЕ

Д. Фридман: Етиде из књиге „Техника демфовања и коришћења педала на вибрафону“

Л. Торелуно: Етиде из књиге „Метода за вибрафон“ - избор

КОМАДИ

Ј. Живковић: Забавни вибрафон, књига I соло

М. Птажинска: Четири прелида за вибрафон и клавир - избор

Рафлинг: Концерт за маримбу, вибрафон, ксилофон и ор-кестар - један став

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по шест етида за сваки инструмент;

б) по две композиције за сваки инструмент.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ДОБОШ

Две етиде - једна може да буде соло комад; 2. Један комад уз пратњу клавира.

ТИМПАНИ

Једна соло етида;

Један комад уз пратњу клавира.

ВИБРАФОН-КСИЛОФОН-МАРИМБА

Соло етида -избор инструмента;

Соло комад уз клавир - различит инструмент од соло етиде.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ЗА ДОБОШ И ТИМ-

ПАНЕ ИЗ НОТА, А ЗА ВИБРАФОН, КСИЛОФОН И МАРИМ- БУ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

ДОБОШ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

П. Л. Леин: Техничке вежбе за контролу палица на добошу „П. А. С.“ Интернационални рудимент за добош - првих 40 рудимената

Д. Агостини: Студије за добош - фундаментална техника, виши ниво

ЕТИДЕ

Ч. Кериген: 12 етида за добош- рудименталан приступ Ј. Делеклуз: 12 етида за добош - класичан приступ Д. Агостини: Припреме за читање са листа - класичан приступ

КОМАДИ

Д. Палиев: 20 комада за добош соло уз клавир Н. Ј. Живковић: „Регго Ја сопсегло Ко 1“ соло

Д. Агостини: Воз за добош соло Др. Ф-Р. Бергер: „Ка Р'ас“ за добош соло

ТИМПАНИ

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Д. Палиев: Техничке вежбе за 2, 3 и 4 тимпана Жан Батињ: Нова француска школа за тимпан

ЕТИДЕ

Д. Палиев: Етиде за 4 тимпана - избор етида К. Купински: Етиде за 4 тимпана - избор етида

Х. Коине: Тимпани - етиде за 4 и 5 тимпана Ј. Зегалски: 30 етида за 4 тимпана

КОМАДИ

Д. Палиев: 19 комада за тимпан уз клавир - комади за 4 тим-

пана

Ф. Ферстил: Француска свита за 4 тимпана соло В. Шинстаин: Соната Бр.1 за тимпан уз клавир К. Х. Кепер: „Муlћо - lо§lса" 3 скице за тимпане и орке- стар/клавир

В. Шинстаин: „Тимпани /Рото-том/ соло за мелодијско сви- рање - соло

КСИЛОФОН И МАРИМБА

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

М. Голденберг: Модерна школа за ксилофон - техничке вежбе

ЕТИДЕ

М. Голденберг: 39 етида за ксилофон соло

Ц. О. Масер: Етиде у Це-дуру ор. 6 бр. 10 за маримбу соло

КОМАДИ

К. Купински: Комади за ксилофон уз клавир Н. Ј. Живковић: Забавни ксилофон, књига II соло Н. Ј. Живковић: Забавна маримба, књига I соло Н. Ј. Живковић: Српски валцер за ксилофон или маримбу уз клавир

М. Тоширо: Концерт за ксилофон и клавир Ф. Кригер: „Бравура - Фантазија" за ксилофон уз клавир/оркестар

Атанасов: Рондо за ксилофон и клавир **ВИБРАФОН**

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

Д. Фридман: Техника демфовања и коришћење педала на вибрафону

ЕТИДЕ

Д. Фридман: Етиде из књиге „Техника демфовања и коришћење педала на вибрафону"

КОМАДИ

Монти: Чардаш за вибрафон и клавир (обрада)

Г. Бартон: Збирка комада за вибрафон соло (обрада) Н. Ј. Живковић: Забавни вибрафон, књига I соло М. Птажинска: Четири прелида за вибрафон уз клавир М. Глентворт: „Вlеe8 lог O11ћегl" соло

Финк: Концерт за вибрафон и оркестар (клавирска пратња)

С. Рифлинг: Концерт за маримбу, вибрафон, ксилофон и оркестар - цео концерт

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по шест етида за сваки инструмент;

б) по две композиције за сваки инструмент.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ ДОБОШ

Соло композиција;

Композиција уз пратњу клавира која може бити саставни део свите или концерта.

ТИМПАНИ

Соло композиција;

Композиција уз пратњу клавира која може бити саставни део свите или концерта.

МЕЛОДИЈСКЕ УДАРАЉКЕ (ВИБРАФОН, КСИЛОФОН, МАРИМБА)

Две соло композиције;

Две композиције уз пратњу клавира (комад, свита, соната или концерт).

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ СВИРА ЗА ДОБОШ И ТИМПАНЕ ИЗ НОТА, А ЗА ВИБРАФОН, КСИЛОФОН И МАРИМБУ НАПАМЕТ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА УДАРАЉКИ

Наведене методолошке јединице обухватају све музичко-техничке захтеве који су као задатак неопходни да се савладају. У складу са овим начињен је и избор из светске литературе за УДАРАЉКЕ који укључује: школе, збирке техничких вежби и студија, етиде, комаде и композиције слободне форме. Дата литература најистакнутијих светских педагога и композитора за ударалјке, настала је у различитим временским периодима, самим тим ученици могу да упознају стилске правце у музици.

Остављено је довољно простора и за индивидуално проширење ове литературе, о чему одлучује сваки наставник посебно уколико је поједини ученик савладао и превазишао оквире наведеног садржаја. У оваквим случајевима наставник се обавезно мора руководити музичко-техничким захтевима који одговарају програму разреда у коме је ученик као и његовој музичко-техничкој зрелости.

Мада су неке од поменутих композиција обраде за ударачке, углавном мелодијске инструменте, оне значајно доприносе делу програма који се бави познавањем одређених стилских праваца.

Градиво је систематизовано према техничким и музичким захтевима и прилагођено је изучавању и савлађивању уз редован и континуиран рад.

ЦИМБАЛО

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Савладати опуштено држање палица, чииста педализација - не скраћивати вредност нота. Усмеравати ученика ка схватању ис- правног фразирања.

ТЕХНИКА

Тремоло, удвојени, усиљени удари једног тона, пратња народне песме.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале.

АКОРДИ

Трогласни, мали разложени, хармонска каденца у великом разлагању.

ЕТИДЕ

Ј. Дадак: Етида В. Брада: Осмотактовке Г. Алага: Избор етида Каркаси: Каприџиоза Кајзер: Етиде за виолину Кројцер: Етиде за виолину Ј. С. Бах: Менуети, Прелуди

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА НАСТУП А. Пек: Сонети бр. 1, 2. И 3.

Пек: Поетска етида, Еклога, Медитација, Дивертименто, Срата песма, Брада: Адађо

Л. Мазурова: "Прелудијум - Токатина Л. Пап: Девет багатела за цимбал Б. Сариси: Сонатина за цимбал, Палковски: Слу-фокс етида А. Хачатурјан: Етида

М. Цинциа: Концертно брдо Ј. Лех: Варијације за цимбал Г. Коца: Дивертимента (ЕМВ) Г. Алага: Концертна етида де-мол

Б. Барток: Вече на селу и остали избор из циклуса Деци 3. Канак: Свита за виолину, кларинет, цимбал 3. Канак: На сам цимбал - слободна фантазија на мотив вла-шке песме са ритмичком пратњом

Јакубичек: Словачке песме за два цимбала Народне песме - по избору

И друга дела по избору наставника која одговарају технич-ким могућностима ученика

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) све скале;

б) 30 техничких вежби;

в) 10 етида;

г) 10 народних песама;

д) пет комада за извођење;

ГОДИШЊИ ИСПИТ

Две дурске и две молске скале са разложеним септакордима, арпеђо и велико разлагање;

Две етиде;

Једна композиција Ј. С. Баха;

Два комада различитог карактера;

Једна народна песма.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Продубљивање техничких основа у свирању цимбала, развијање техничке способности. Ученика усмераваати ка самосталном решењу инструменталног свирања - педализација, смењивање палица, фразирање и др.

Радити на нијансама удара, усмераваати ка музикалном изразу, музичкој фантазији и хармонфијском осећању.

Спремати слушаоце за интерпретационе семинаре, школске вечери.

Потпомагати самопоуздање у пратњи народне песме. ТЕХНИКА

Тремола у двогласу крешендо и декрешендо; терце, октаве, сексте, секвенце, типови удара, мелодијски украси.

СКАЛЕ

Све дурске, молске и хроматске скале. АКОРДИ

Четворогласни, шестогласни са обртима разложени, арпеђо, септакорди, умањени акорди, велико разлагање.

ЕТИДЕ

В. Брада: Осмотактне Мазас: Оп. 36 - избор(етиде за виолину) Кројцер: Избор (етиде за виолину) Блуменстангел: Оп. 33 - избор (етиде за виолину) А. Цено: Етиде (за гитару)

Ј. С. Бах: Прелудији - избор (за клавир); Инвенције - избор (за клавир)

И друге етиде по избору наставника које одговарају технич- ким могућностима ученика

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА НАСТУП

А.Пек: Рапсодије Ј. Дадак: Бескидски поздрав А. Пек: Концертна етида хроматска Л. Јаначек: Избор из циклуса „По зараслом путељку" Б. Барток: Песма А. Буш: Полка, Валцер Ј. Мазурова: Прелудијум, Токатина Ф. Тарега: Избор композиција Новачек: Перпетум мобиле Палковски: Варијације ге-мол за кларинет (виолу) и цимбал Ш. Чикош: Варијације на источнословачку каричку

Пал Карољи, Народне песме - по избору

И друга дела одговарајуће тежине по избору наставника

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) све скале;

б) 30 техничких вежби;

в) 10 етида;

г) 10 народних песама;

д) пет комада за извођење.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

Две дурске и две молске скале са акордима шестогласним, разложеним са обртајима, арпеђо, велико разлагање;

Две етиде;

Једна композиција Ј. С. Баха (или Кронера);

Две концертне композиције различитог карактера;

Две народне песме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Наставити са стеченим техничким и музичким способностима и проширивати их у циљу стицања даљњих техничких и изражајних елемената који су неопходни за савладавање компликованијих уметничких соло и камерних композиција.

Повећати захтеве за култивисаним свирањем и племенитости тонова, динамиком, агогиком. Усмеравати ка индивидуалном изразу у интерпретацији композиција за наступ. Самосталан рад са народном песмом.

ТЕХНИКА

Тремолло, интервали, скокови, секвенце.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у терцама, октавама и секстама у темпу.

АКОРДИ

Септакорди, умањени акорди, арпеђо, акордска кадена у темпу.

ЕТИДЕ

Ф. Фиорило: 36 каприча (за виолину) Ј. Мерк: 20 вежби (за виолину) Ф. Симандл: Ога^и8 аJ Рагпа (за контрабас) Ј. С. Бах: Сонате и Партите - избор (за виолину) Д. Скарлати: Старе чешке табулатуре (за клавир) и друге одговарајуће етиде по избору наставника

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА НАСТУП

Пек: Ноктурно

К. Кон: Струнени

Палковски: Варијације на словачке теме З. Канак: Соната за цимбал

К. Дебиси: Арабеска

Ј. Матис: Четири композиције за трубу и цимбал

Ф. Фролка: Како кукавица кука

З. Канак: Свита за виолину, кларинет и цимбал

Ванша: Елифори за кларинет, цимбал, сопран

Л. Јаначек: Избор из циклуса „По зараслом путелуку“ М. Паганини: Мојо Регре^ио, Народне песме - по избору

Дела по избору наставника која одговарају техничким могућностима ученика

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) све скале;

б) 20 техничких вежби;

в) 10 етида;

г) 10 народних песама;

д) пет комада за извођење;

ђ) две полифоне композиције.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

Две дурске и две молске скале са арпеђима и акордском каденцом;

Две етиде различитих техничких захтева;

Једна композиција Ј. С. Баха (или Д. Скарлатија);

Две композиције за извођење различитог карактера;

Једна народна песма - самосталан рад.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД
(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Утврдити стечене инструменталне способности и целокупни музичко-уметнички фундамент.

ТЕХНИКА

Тремоло у октавама, секстама, трогласним акордима у динамичком извођењу.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале у темпу.

АКОРДИ

Акордске каденце и арпеђа.

ЕТИДЕ

Б. Кампањоли: Избор (за виолину) Д. Попер: Оп. 73, II део - избор (за виолончело) Ј. С. Бах: Сонате и Партите - избор (за виолину); Француске свите - избор (за клавир) и друге по избору наставника

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА НАСТУП

Карел Реинер: Концертне етиде Е. Петровић: Ноктурна (ЕЈШо Ми81са Ви^аре8()) А. Бариос: Катедрала (за гитару) Ј. Б. Ферстер: Сањање III (за клавир) Ј. Дадак: Кончертино за цимбал Ј. Бургхаусер: Могућности - мали ансамбл са цимбалом А. Цек: Концерт за цимбал Н. Римски-Корсаков: Бумбаров лет (за виолончело)

А. Хаба: Свита за цимбал ор. 91

Ј. Нечас: Тражење - Рапсодијета за цимбал и камерни оркестар О. Члубна: Словачки ноктурно за цимбал и камерни састав И. Стравински: Рег-тајм, Палковски: Варијације и фуга за цимбал, гудаче и тимпане ор. 32, Б. Барток: 15 сељачких песама (за клавир); Румунске игре (за клавир)

Народне песме - по избору

И друга дела по избору наставника одговарајуће тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) све скале;

б) 20 техничких вежби;

в) 10 етида;

г) 10 народних песама;

д) пет комада за извођење;

ђ) две полифоне композиције.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

Две етиде различитих техничких захтева;

Једна полифона композиција;

Две концертне композиције различитог карактера;

Једна народна песма - самосталан рад;

Концерт за цимбало и камерни састав.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

ЦИТРА

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у обиму три октаве са разложеним трозвучима, доминантним септакордима (аустријска цитра)

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

Алберт Везали: Техничке вежбе, 1. свеска - по избору Х. Прел: Школа за цитре, 1. свеска

ЕТИДЕ

А. Везали: Збирка етида за цитре, 1. свеска - 3759. - по избору Ј. Хаустајн: Сонатине 1. - 2. - 3775. - 3776. - по избору Ј. С. Бах: Менуети - по избору

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ Г. Ф. Хендл: Сарабанде
Ф. Г. Кноцингер: Избор композиција за цитре - од броја 55 - 100 X. Прел: Школа за цитре, 1. свеска - избор композиција које удговарају техничким могућностима ученика
Балог Шандор: Школа за цитру - народне песме и игре за мађарске цитре - по избору (ВиЈаре81, 1993)

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Аустријска цитра:

Скале;

Две етиде различитог карактера;

Једна сонатина;

Једна композиција за извођење. Мађарска цитра:

Три народне песме или игре

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у октавама - кроз три октаве, у осминама са разложеним трозвуком, доминантним септакордима. Обрадити: дуоле, триоле, квинтоле, секстоле. Метрика, ритмика и темпо. Орнаментика и флажолети - аустријска цитра.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖВЕ

А. Везали: Техничке вежбе, 2. свеска - по избору

Х. Прел: Школа за цитре, 2. свеска ЕТИДЕ

Везали: Збирка етида за цитре, 2. свеска - 3760. - по избору Ј. Хаустајн: Сонатине 3. - 3777. - по избору

Ј. Хаустајн: Сонате 1-3 (ш е1 пет НаД) - 3768. - 3770.

Хладки: Етиде 1. - 3589.

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Ф. Г. Кноцингер: Избор композиција за цитре - од броја 101- 133

Ј. С. Бах: Прелудиј - избор (композиције за клавир) Х. Прел: Школа за цитре, 2. свеска - избор композиција које удговарају техничким могућностима ученика

Балог Шандор: Школа за цитру - народне песме и игре за мађарске цитре - по избору

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Аустријска цитра:

Две дурске и две молске скале;

Акорди;

Једна дужа етида;

Две краће етиде;

Ј. Хаустајн: Соната - по избору. Мађарска цитра:

Две народне песме;

Две народне игре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Поред уобичајених трозвука и четворозвука по квинтном кругу навише и наниже обратити већу пажњу на свирање алтерованих акорада.

Скале свирати у терцама, секстама и октавама кроз цео могући опсег на цитри.

Хроматске скале са пропратним вежбама у целом могућем опсегу на цитри - аустријска цитра.

Разлагање акорда - арпеђо све могуће варијације. Тремоло и украсни трозвуци - орнаменти.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

А. Везали: Техничке вежбе, 3. свеска - по избору Х. Прел: Школа за цитре, 3. свеска

ЕТИДЕ

Везали: Збирка етида за цитре, 3. свеска - 3761.

Хладки: Етиде, 2. свеска - 3590.

В. М. Хладки: Свеска 3. (Клепе Зиске) А. М. Захер: 32 етиде за десну руку (156)

СОНАТИНЕ И СОНАТЕ

Ј. Хаустајн: Сонатине 4. и 5. - 3778. и 3779. Ј. Хаустајн: Сонате 2. - 3769. (етге1п)

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Умлауф-Х. Прел: Прелудији и Модулације - 2312. Избор класично-романтичних композиција и комада аутора XX века - Бах, Штраус, Вебер ....

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

а) студије и технички материјал по избору наставника;

б) дурске и молске скале са каденцама и пропратним вежбама - тоналитети са повисилицама - у опсегу три октаве, исте скале у терцама, секстама и октавама кроз цео могући опсег цитри;

в) хроматске скале са пропратним вежбама у целом могућем опсегу на цитри;

г) шест етида;

д) једна сонатина или цела соната; њ) један прелудиј;

е) шест композиција слободне форме - аустријска цитра;

ж) шеста народних песама или игара - мађарска столна цитра.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Аустријска цитра:

Једна скала са одговарајућом каденцом - три октаве уз пропратне вежбе, у терцама, секстама и октавама;

Једна етида;

Једна соната;

Један прелудиј;

Једна композиција по слободном избору; Мађарска цитра:

Две народне песме;

Две народне игре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

Свирати скале у свим комбинацијама, у опсегу три октаве, са одговарајућим каденцама и пропратним вежбама - тоналитети са снизилицама.

Скале у терцама, секстама и октавама - са снизилицама кроз цео могући опсег на цитри.

Хроматске скале са пропратним вежбама кроз цео могући опсег на цитри.

Украсни тонови - орнаменти. Сви ефекти на цитри.

ТЕХНИЧКЕ ВЕЖБЕ

А. М. Захер: Школа за цитру - 1160. Везали: Техничке студије, свеска 4., 5. и 6. - 3762. 3763. 3764.

ЕТИДЕ

Хладки: Етиде, 3. свеска. - 3591.

А. Везали: 3. и 4. свеска

СОНАТЕ

Ј. Хаустајн: Соната 3. - 3770. Д. Богдановић: Соната I и II

Сонатине и сонате из шире светске литературе за цитре а по избору наставника

Свите из шире светске литературе за цитре а по избору наставника

Варијације из шире светске литературе за цитре а по избору наставника

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

А. Везали: свеска 5. (-3763.) и 6. (-3764.)

Избор ренесансно-барокних и класично-романтичарских композиција и комада аутора XX века - Бах. Хендл. Моцарт, Шуберт, Шопен, Штраус ....

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

- а) студије и технички материјал по избору наставника;
- б) дурске и молске скале са одговарајућим каденцама и про- пратним вежбама у опсегу три октаве, као и у терцама, секстама и октавама кроз цео могући опсег на цитри;
- в) хроматске скале са пропратним вежбама у целом могућем опсегу на цитри;
- г) шест етида;
- д) једна соната;
- ђ) један прелудиј;
- е) шест композиција слободне форме;
- ж две композиције југословенских аутора;
- з) четири народне песме или игре - за мађарску столну цитру.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Аустријска цитра:

Једна етида;

Једна соната;

Један прелудиј;

Једна композиција по слободном избору;

Једна композиција домаћег аутора;

Мађарска цитра:

Две народне песме;

Две народне игре.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Садржај програма за цитру - аустријску и мађарску столну - је тако сачињен да одговара психичким и физичким могућностима ученика. Поред вежби - етида помоћу којих ученик стиче технику - спретност свирања заступљени су и музички комади за извођење који су написани различитим стиловима. Помоћу њих ученици уче како их треба изводити у погледу динамике, фразирања, вођења гласова (ако је вишегласје) и како дати комаду јасан облик. Ученик ће у тим комадима имати прилике да примени извођење посебних тонских боја које су својствене цитри а ту спадају флажолети, гитарв тонови, глисанда (клизање по жицама), звуци који се изводе помоћу кључа, ноктију ....

Кад ученик савлада ово градиво у току школовања он је способан за даље студије и свирање, солистичко и у ансамблима.

СОЛО ПЕВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

- Развијање вишегласног (двогласног) певања, стилем да камера, музицирањем у камерном ансамблу (ацапелла двоглас, клавирски дуо, дует уз пратњу клавира – компонован, камерни хор)

- Развијање камерног музицирања (практичан рад)
- Развијање хорског музицирања

ЗАДАЦИ

Овладавање певачким апаратом и механизмом који учествује у формирању тона
 Овладавање техником дисања и правилним певачким ставом
 Овладавање гласовном импостацијом што је услов за очување здравог гласа
 Рад на развијању опсега и покретљивости гласа кроз сложеније техничке вежбе
 Употребљавање даха у динамичком нијансирању мелодије
 Упознавање са различитим музичким стиливима и интерпретацијом
 Рад на двогласним дуетима „а капела“ (двогласни солфеђо, староградске песме, народне, руске...), клавирским дуима (ст. мајстори, песме...) и дуетима уз пратњу клавира.

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВОКАЛИЗЕ - из збирки; Конконе ор. 9, Лутген, Зајдлер, Вакаи, Априле, Мирзојева и других збирки сличних извођачких захтева.

СТАРИ МАЈСТОРИ - Скарлати, Калдара, Перголези, Бонончини, Бенчини, Гаспарини, Ђордано и други сличних извођачких захтева.

ПЕСМЕ - Шуберт, Шуман, Менделсон или Брамс.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Милојевић, Бинички, Христић, Маринковић и други сличних извођачких захтева.

СЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Глинка, Хаце, Дворжак, Чајковски, Даргомижски и други сличних извођачких захтева.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

- Шест вокализа;
- четири стара мајстора;
- две песме;
- две композиције југословенских аутора;
- две композиције словенских аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две вокализе различитог карактера;

Један стари мајстор;

Једна песма композитора XIX века;

Једна песма словенског или југословенског композитора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ВОКАЛИЗЕ - из збирки Конконе ор. 9, Конконе ор. 12, Лутген, Маркези, Бордоњи, Пановка и других збирки сличних извођачких захтева.

СТАРИ МАЈСТОРИ - Хендл, Глук, Пајзијело, Дуранте, Кавали, Скарлати, Мартини, Марчело, Персел и други сличних извођачких захтева.

КОМПОЗИТОРИ XIX ВЕКА - Шуберт, Шуман, Брамс, Менделсон, Лист, Берлиоз, Дебиси и други сличних извођачких захтева.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Коњовић, Христић, Милојевић, Маринковић, З. Јовановић, К. Бабић и други сличних извођачких захтева.

СЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Рахмаџинов, Чајковски, Глинка, Римски-Корсаков, Бородин, Мусоргски, Дворжак и други сличних извођачких захтева.

ОПЕРСКА АРИЈА - прилагођена узрасту ученика.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) осам вокализа;
- б) пет старих мајстора;
- в) четири песме XIX века;
- г) две композиције југословенских аутора;
- д) две композиције словенских аутора;
- ђ) једна оперска арија.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Две вокализе различитог карактера.;
- Један стари мајстор;
- Две песме XIX века;
- Једна композиција југословенског аутора;
- Једна композиција словенског аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

АРИЈА ИЗ ОРАТОРИЈУМА, МИСЕ ИЛИ КАНТАТЕ - Бах, Хајдн, Хендл, Перголези, Росини, Форте и други аутори сличних извођачких захтева.

СТАРИ МАЈСТОРИ - Хендл, Глук, Марчело, Дуранте, Лоти, Чести, Пучини, Јонели и други аутори сличних извођачких захтева.

КОМПОЗИТОРИ XIX ВЕКА - Шуберт, Шуман, Брамс, Волф, Лист, Берлиоз, Дебиси, Вагнер и други аутори сличних извођачких захтева.

КОМПОЗИТОРИ XX ВЕКА - Бритн, Пуланк, Стравински, Хачатуријан, Форте, Дипарк, Респиги, Равел и други аутори сличних извођачких захтева.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Рајичић, Маринковић, Д. Радић, К. Бабић, Д. Деспић, В. Перичић, Коњовић и други аутори сличних извођачких захтева.

СЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Рахмаџинов, Стравински, Чајковски, Римски-Корсаков, Мусоргски и други аутори сличних извођачких захтева.

ОПЕРСКА АРИЈА - прилагођена могућностима ученика.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

- А Једна арија из ораторијума, мисе или кантате;
- б) четири композиције старих мајстора;
- в) четири композиција аутора XIX века;
- г) једна композиција аутора XX века;
- д) две композиције југословенских аутора;
- ђ) две композиције словенских аутора;
- е) једна оперска арија.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Један стари мајстор;
- Једна песма XIX века;
- Једна песма XX века;
- Једна песма југословенског или словенског композитора;
- Једна оперска арија.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД
(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СТАРИ МАЈСТОРИ - Калдара, Пајзијело, Перголези, Скарлати, Хендл, Марчело, Јомели, Чести и други аутори сличних извођачких захтева.

АРИЈА ИЗ ОРАТОРИЈУМА, МИСЕ ИЛИ КАНТАТЕ - Бах, Хендл, Хајдн, Перголези, Росини, Форе, Регер, Моцарт, Верди и други аутори сличних извођачких захтева.

ПЕСМА СЛЕДЕЋИХ АУТОРА - Шуман, Шуберт, Брамс, Волф, Лист, Малер, Регер, Дебиси, Менделсон и други аутори сличних извођачких захтева.

КОМПОЗИТОРИ XX ВЕКА - Р. Штраус, Хонегер, Равел, Респиги, Дипарк, Веберн, Либерман и други аутори сличних извођачких захтева.

ОПЕРСКА АРИЈА - Моцарт, Глук, Перголези, Вебер, Бетовен ... Верди, Белини, Доницети, Росини, Бојто, Корсаков, Чајковски, Сметана, Дворжак, Бизе, Пучини и други аутори сличних извођачких захтева.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Рајчић, Деспић, Д. Радић, В. Перичић, К. Бабић, Милојевић, Бинички, Коњовић, Маринковић и други аутори сличних извођачких захтева.

СЛОВЕНСКИ АУТОРИ - Чајковски, Дворжак, Славицки, Рахмањин, Мусоргски, Римски-Корсаков и други аутори сличних извођачких захтева.

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) четири стара мајстора;
- б) једна арија из ораторијума, мисе или кантате;
- в) једна песма наведених аутора;
- г) једна песма композитора XX века;
- д) две оперске арије различитих периода;
- ђ) једна песма југословенског аутора;
- е) једна песма словенског аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна арија из ораторијума, мисе или кантате;
- Једна арија старог мајстора;
- Једна песма аутора XIX века;
- Једна песма аутора XX века;
- Две оперске арије различитих епоха;
- Једна песма југословенског аутора;
- Једна песма словенског аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предмет соло-певање захтева врло посебан, специфичан приступ педагога сваком ученику обзиром на различитост по питању врсте гласа, личности, способности, заинтересованости и амбиције појединаца. Специфичност и тежина у остваривању овог програма је у томе што певач нема ни видљив ни опипљив инструмент на који може да пренесе своје звучне представе, он годинама прави инструмент од свог тела, развијајући осећај и везујући га за звук који производи.

Основа певачког инструмента јесте дах, и зато се пре тражења звука, почиње са вежбама за дисање уз правилно држање тела. На правилном дисању, постављању гласа, чистој интонацији, чврстом изговору сугласника, неговању фразе и интерпретацији треба инсистирати од почетка до краја школовања.

Техничке вежбе за поставку и развој гласа, вокализе које обрађују различите проблеме као и програм, треба усклађивати према способности и певачком узрасту ученика. У почетку вежбе су краће, мањег опсега, на вокалима који ученику најприродније звуче и у темпу у којем се најбоље осећа. Како се временом повећавају могућности ученика, тако је потребно додати сложеније вежбе, са већим интервалима, трозвуке, четворозвуке, лествице, радити на легату, стакату и динамичком нијансирању у оквиру вежбе као фразе.

Тежити уједначавању вокала и регистара, не губећи при том на дикцији, напротив, инсистирати на апођираним сугласницима као носиоцима звука. Глас се не сме форсирати ни вештачки бојити да би се убрзао напредак, напротив, треба следити природу и олакшати емисију тона користећи искључиво снагу даха и природну резонанцу за добијање звука.

Ниво техничке спремности и гласовне стабилности ученика проверити на јавном наступу водећи рачуна о сценском изразу као посебном таленту, па најбоље ученике усмерити ка даљем школовању и усавршавању.

ОДСЕК ЗА ЦЕЗ

МАЛИ АНСАМБЛИ

ЦИЉЕВИ

- Усавршавање заједничког музицирања
- Неговање и међусобно усклађивање интонације
- Познавање и слушање других гласова у ансамблу
- Развијање способности комуницирања, дијалога, осећања солидарности, ефикасне сарадње са другима и способности за тимски рад.

ЗАДАЦИ

Рад на усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем.

Рад на усаглашавању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду.

Оспособљавање за даљи рад и школовање у оквиру наставе групног музицирања.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Свирати дела по избору наставника зависно од инструмената који су те године заступљени на овом одсеку и од постојеће литературе (користити постојећу литературу из нототеке РТВ Београда или правити одговарајуће аранжмане).

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, КАО ЧЛАН МАЛОГ АНСАМБЛА, НА ЈАВНОМ ЧАСУ ИЛИ КОНЦЕРТУ

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Свирати дела по избору наставника зависно од инструмената који су те године заступљени на овом одсеку и од постојеће литературе (користити постојећу литературу из нототеке РТВ Београда или правити одговарајуће аранжмане).

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, КАО ЧЛАН МАЛОГ АНСАМБЛА, НА ЈАВНОМ ЧАСУ ИЛИ КОНЦЕРТУ

III РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Свирати дела по избору наставника зависно од инструмената који су те године заступљени на овом одсеку и од постојеће литературе (користити постојећу литературу из нототеке РТВ Београда или правити одговарајуће аранжмане).

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, КАО ЧЛАН МАЛОГ АНСАМБЛА, НА ЈАВНОМ ЧАСУ ИЛИ КОНЦЕРТУ

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Свирати дела по избору наставника зависно од инструмената који су те године заступљени на овом одсеку и од постојеће литературе (користити постојећу литературу из нототеке РТВ Београда или правити одговарајуће аранжмане).

УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА У СВАКОМ ПОЛУГОДИШТУ НАСТУПИ, КАО ЧЛАН МАЛОГ АНСАМБЛА, НА ЈАВНОМ ЧАСУ ИЛИ КОНЦЕРТУ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У недостатку литературе за ове саставе у овом жанру музике, која нажалост код нас не може да се набави у музичким радњама, предлажу се два начина реализације програма овог предмета:

а) самостално правити аранжмане договорно (head arr) или скицирано и на проби разрађено или стриктно написано. Аранжмане правити по угледу на постојеће професионалне аранжмане - могу се користити материјали из нототеке РТВ Београд;

б) слушати стране аранжмане и „скидати“ их, односно записивати их према слушању.

Најбоље се учи аранжирајући композиције класика цез стандарда - Кол Портера, Порц Гершвина, Перома Керан .. - као и домаћих - Дарка Краљића ....

Сами зацисе композиција у овом моменту се могу набавити у неким музичким радњама, као и приватно, али су то само мелодије са хармонким шифрама које сваки музичар који жели да свира цез мора добро да зна.

Неопходно је слушати врхунске светске мале саставе и њихов начин аранжирања композиција. Прењоручују се О. Петерсон - трио, Д. Брубек - квартет, Пез месенџер, М. Девис, а од домаћих Марковић Гут секстет, и вокални квартет Предрага Ивановића.

Литература за овај предмет се, за сада, лако може набавити у иностранству.

БИГ БЕНД

ЦИЉЕВИ

Развијање способности ученика за групно музицирање.

Усагласити индивидуално извођење са потребама групног.

Усагласити интонацију и артикулацију свих ученика у свим видовима групног музицирања.

Развијати перцепцију слушања осталих чланова.

Развијати жељу за радом у групном музицирању.

ЗАДАЦИ

Рад на оспособљавање за даље оркестарско музицирање.

Рад на усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем.

Рад на усаглашавању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду.

III РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње),
IV РАЗРЕД (2 часа недељно, 66 часова годишње)

Пошто се оркестар формира од ученика оба разреда програм је јединствен, али се по разреду остварује различит фонд часова.

Ученике упознати са основним принципима колективног музицирања и оспособљавати их да усавршавањем свих елемената активно учествују у уобличавању дела - интонација, ритам, динамика, артикулација ....

Свирати дела по избору наставника зависно од инструмената који су те године заступљени на овом одсеку и од постојеће литературе (користити постојећу литературу из нототеке РТВ Београда или правити одговарајуће аранжмане).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Школски оркестар (Биг бенд) треба да води искусни диригент или члан Биг бенда, упознат са техником рада на развоју тона, артикулације, фразирања, баланса, стила и ритма. Пробе се држе обавезно једном недељно (тутти) или два пута недељно (секцијске). За инструменте који недостају мора се обезбедити ангажовање професионалца. Јавни наступи, а повремено и пробе, се снимају.

Обавезно слушати оркестре Глен Милера, Хари Пемса, Бени Гудмана, Каунт Бејзија, Дјук Елингтона ...., а од домаћих аранжмане - Ф. Јенча, З. Скерла, В. Симића ....

РАЗВИЈАЊЕ СЛУХА

ЦИЉЕВИ

Развој на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Развој на корелацији са осталим музичким предметима

Развој на постављању основе периодизације

Развој на стваралаштву истакнутих композитора сваке епохе

Развој на познавању музичке литературе

ЗАДАЦИ

Рад на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Рад на корелацији са осталим музичким предметима

Рад на постављању основе периодизације

Рад на стваралаштву истакнутих композитора сваке епохе

Рад на познавању музичке литературе

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Историја џез-а, I део (rag time, преџез период, Њу Орлеанс, свинг) - карактеристике, главно представници.

Номенклатура, терминологија, тоналитет.

Дијатонски систем, конструкција дурске скале, ступњеве (C, F, B#, E#, G, D, A).

Модуси дурске скале.

Интервали - прости и сложени, класификација, шифре, степени.

Систем памћења интервала.

Кругови интервала: квинтни круг, два круга великих секунди, три круга малих терци, четири круга великих терци, квинтни (квартни) круг.

Акорди терцних структура - дијатонски трозвуци у дуру са симболима и обележавањем ступњева, однос трозвука и скале, обртаји трозвука, називи и симболи, задржични трозвук сус4 са обртајима и симболима.

Функционална хармонија - историјат.

Класификација дијатонских трозвука.

Акордска прогресија - дефиниција и типови, функционална анализа акордских прогресија у дуру.

Каденце - аутентична и плагална.

Конструкција природног (паралелног) мола и његови дијатонски трозвуци са симболима (А, D, G, F, E, B i F[#]).

Хармонски и мелодијски мол и њихови дијатонски трозвуци са симболима.

Четири основна квалитета трозвука.

Акордска прогресија у молонима.

Каденце у молонима - аутентична и плагална.

Функционална анализа акордских прогресија у молонима.

Конструкција четворозвука - септакорда, симболи и обртаји.

Дијатонски септакорди у дуру, симболи и обртаји, однос септакорда и скале, задржични доминантни септакорд

Дијатонски септакорди у сва три мола, симболи и обртаји, задржични септакорд

Шест основних квалитета септакорда.

Основне функције дијатонских септакорада у акордским прогресијама у дуру и молу са заменама.

Алтеровани и супституциони акорди, секундарна доминанта.

Тритонусна супституција и супституција по умањеним серијама.

Нонакорди са симболима - алтерована нона.

Нетерцне акордске структуре: квартна, квинтна, секундна (cluster), акорди са хоризонталном цртом - поликорди, и акорди са косом цртом - акорди са специфичним басом.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Историја џез-а, II део - свинг, би-бап, пост би-бап, модерн - карактеристике, главни представници.

Конструкција дурске скале, модуси и дијатонски четворозвуци са симболима и обртајима (A^b, D^b, G^b, C^b, B, F[#], C[#], домаћи рад).

Однос акорада и акордске скале, модуси у дуру - примена.

Модуси узлазног хармонског мола - примена.

Лидијска прекомерна скала - примена.

Хармонки мол.

Умањена скала.

Целотонска скала.

Прекомерна скала.

Већор скале.

Пентатонске скале.

Вебор скале.

Синтетичке скале.

Елементи мелодије.

Анализа и развој мелодије, рад са мелодијом.

Принцип импровизације - типови.

Функције септакорада и њихове замене у дуру и сва три мола.

Алтеровани и супституциони акорди - понављање.

Тритонусна супституција и супституција по умањеним серијама - понављање.
Каденце варљива - децептивна каденца.
Акордска прогресија II - V - I.
Повратне прогресије - turnaround
Акордски обрасци и принципи акордских прогресија.
Модулација - појам, типови.
Функционална анализа и хармонски ритам.
Контрапунктска обрада статичне хармоније.
Хроматизам у импровизацији.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм цез теорија и развој слуха конципиран је тако да ученицима пружи потпуну теоретску основу за наставак школовања из импровизације, аранжирања и композиције у цез, рок и поп музици. Систематски се ученици упознају са скалама, интервалима, трозвучима, четворозвучина, као и њиховим цез симболима, са основама функционалне хармоније, функционалном анализом, теоријом акордских скала и односом акорада и скале, са фразирањем и нотирањем мелодија, са синкопама и антиципацијама. Упознају формалне структуре у цез, рок и поп музици, проучавају мелодију, рад са мелодијом и принципе импровизације, као и употребу алтерованих и супституционих акорада у акордским прогресијама и модулацијама. Уз овај програм користи се за развој слуха метод релативног солфеђа (тоника - ДО систем) при чему је тежиште на развијању хармонског разумевања структуре музике и унутарњег слуха, без чега се не може развити способност за спонтану импровизацију. Ученици у току године морају да свирају на клавиру каденце и акордске прогресије са правилним вођење гласова. Повремено се тражи компоновање 4 - 8 тактовних мелодија са акордским прогресијама. Чести домаћи задаци су обавезни, као и школски пробни тестови. Сву потребну литературу ће ученици добити билочетком године (књига) или током године (скрипта). Током рада у разреду користи се, по потреби, слушање материјала са касета. На почетку године, на полугођу и пред крај школске године организују се писмени и аудио тестови уз оцењивање. Тежиште тестова и испита је на аудио тестовима. За све ученике, па и за клавиристе, је обавезно похађање наставе цез клавира

АРАНЖИРАЊЕ

ЦИЉЕВИ

Теоријско овладавање функцијом појединачног инструмента
Развој практичне употребе инструмента у оркестру, соло и камерној музици
Савладавање нотације и транспозиције појединих инструмената
Оспособљавање за расписивање партитура за различите цез саставе
Савладавање анализе партитура и појединих инструменталних деоница

ЗАДАЦИ

- Рад на музичкој литератури
- Рад на препознавању инструмената по звуку и изгледу
- Рад на анализи партитура и инструменталних деоница
- Рад на савладавању нотације појединих инструмената
- Рад на оспособљавању за расписивање партитура за различите цез саставе
- Рад на поређењу групе инструмената и њихове улоге у оркестру

III РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Основни елементи, нотација, ортографија, калиграфија и музичка терминологија.
Конструкција акорада у уском слогу (рекапитулација), терминологија. Породице акорада.
Конструкција акорада у полушироком и широком слогу.
Анализа мелодије и блок хармонизација.
Принципи импровизације.
Импровизација на задату мелодију, ритмичке антиципације.
Блок хармонизација ритмичких антиципација и импровизоване мелодије.
Полушироки и широки слог блок хармонизација.
Тензија - разрешење и њихова блок хармонизација (Hi-Lo).
Варијације тензија-разрешења и њихова блок хармонизација.
Алтероване тензије и њихова блок хармонизација. Мелодијска анализа.
Ритам секција: упознавање, карактеристике, улога, писање.
Писање за мале ансамбле: Клавирски трио.
Писање за цез квартет - један дувач.
Артикулација и фразирање мелодије.
Писање за цез квинтет - два дувача.
Писање за цез секстет - три дувача.
Развој мелодије.
Писање за цез септет - четири дувача комбиновано.
Употреба тензија у унутрашњим гласовима полушироког и широког слога. Супституције.
Писање за цез октет - пет дувача комбиновано, вођење гласова.
Принцип писања и врсте претње.
Организација аранжмана, форма, трајање, партитура.
Пез, рок, поп, латин и комерцијални стилови.
Блуз и Ритам&Блуз.
У току године поред сталних домаћих задатака и школских радова постоји на почетку године, на полугођу и на крају године тест и ГОДИШЊЕ ИСПИТ који се састоје из писменог дела и интерног извођења учениковог рада (на полугодишту) и јавног извођења учениковог аранжмана сопствене композиције (на крају године), написане за оркестар са пет комбинованих дувача. Препис нота обезбеђује ученик.
ГОДИШЊИ ИСПИТ
1. Писање композиције за оркестар са пет комбинованих дувача.

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Секција саксофона (4-гласна): опсег, слогови, артикулација.
Стилови писања пратње.
Акордски обрасци - формуле.
Употреба супституционих акорада - понављање.
Посебни начини хармонизације решавања мелодијских тензија.
Секција лимених дувача (5-гласна): опсег, стилови, артикулација.
Секција лимених дувача соло или као пратња.
Врсте и употреба пригушивача у сењкцији лимених дувача.
Употреба унутарњих тензија у полушироком и широком слогу. Супституција.
5-Гласна секција саксофона: начини и стилови писања, дубинска ограничења.
Писање за 5 саксофона и 6 лимених дувача. Спајање секција.

Писање за 5 саксофона и 7 лимених дувача. Спајање секција.

Писање за 5 саксофона и 8 лимених дувача. Спајање секција.

Концертантно писање за B1§ ђап^.

Уводи, модулације, прелази и крајеви у аранжману.

Однос акорада и скале - понављање.

Нетерцне акордске структуре: квартни слог.

Акордски гроздови (цлустер).

Трозвуци - квинтакорди, сектакорди и квартсектакорди - као горња структура акорда.

Рехармонизација.

Типови аранжмана по сврси.

Развој аранжмана: фактура, динамика, хармонија и регистри.

У току године поред сталних домаћих задатака и школских радова постоји на почетку године, на полугођу и на крају године тест и ГОДИШЊЕ ИСПИТ који се састоје из писменог дела и ин- терног извођења учениковог рада (на полугодишту) и јавног извођења учениковог аранжмана сопствене композиције (на крају године). Школски оркестар свира на интерном и јавном извођењу као и по- времено на оркестарским пробама. Препис нота обезбеђује ученик.

ГОДИШЊИ ИСПИТ

1. Писање сопствене композиције.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Програм овог предмета је конципиран тако да га могу пратити ученици који су завршили цез теорију и развој слуха и пружа неопходна основна знања из писања аранжмана и композиција из области цез, рок, поп, латин и комерцијалне музике од клавијског триа до Биг бенда.

У оквиру предмета се учи 4-гласна блок хармонизација мелодијске линије као основ за писање аранжмана за групе дувача од 4 па до 13 чланова уз пратњу ритам секције (клавир, гитара, бас и бубњеви).

Упознају се опсег и карактеристике инструмената и инструменталних секција, њихово међусобно повезивање и звук.

Учи се карактеристична артикулација и фразирање за цез, рок, поп, латин и комерцијалну музику, принципи писања пратње, типови и организација аранжмана као и рад са композицијом и мелодијском линијом.

Испитне аранжмане (и евентуално композиције) изводи школски ансамбл (на III години) или школски Биг бенд (на IV години) јавно, а у току године домаће задатке на оркестарским пробама.

За ученике је обавезно похађање импровизација, цез клавир и оркестар.

Будући да се од ученика у току школовања тражи, сем писаних домаћих задатака по задатим темама или својим композицијама и транскрипција постојећих снимака и слушање одређених оркестара, школа мора да обезбеди квалитетан уређај за слушање у разреду (са звучницима) и преснимавање (дупли касетофон). Такође је потребан уређај за пројектовање партитура на платно за упознавање са литературом. Школа обезбеђује фотокопирање свог неопходног писаног материјала (задаци, теме, тестови итд.) а ученици сами обезбеђују прегпис својих радова за извођење. Потребно је обезбедити формирање мале фонотеке, нототеке (за оркестар) и евентуално библиотеке.

ИСТОРИЈА ЦЕЗ МУЗИКЕ

ЦИЉЕВИ

Развијање музичког укуса и способност за диференцирање различитих праваца у цез музици
Упознавање са свим дисциплинама које чине укупност музичке уметности и извођаштва цез музике

ЗАДАЦИ

Рад на стицању одговарајуће вештине уметничког изражавања.

Рад на развијању способности за диференцирање различитих праваца у цез музици

Рад на стицању способности објективног слушања и критике.

Током наставе упознати ученике са:

а) историјским развојем и епохама цеза;

б) савременим токовима у овој области са посебним освртом на остварења најбољих југословенских цез музичара.

Темељно познавање појединих цез епоха треба да допринесе квалитету и аутентичности цез музицирања ученика овог одсека. Зато се препоручује наставницима да током школске године организују сусрете са нашим најпознатијим цез музичарима који ће ученике упознати са својим искуствима и мишљењем о цезу.

Ученике треба подстицати да посећују концерте цеза, учествују у „цез-сешнима" и да сами свирају цез у духу и стилу појединих епоха.

І РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ПРЕЦИ ЦЕЗА

Афрички корени

Америчко пресађивање - стапање афричке и европске музичке традиције на тлу САД

Класични блуз - слеси Лемон Пеферсон, Ледбели, Биг Бил Брунзи и други

Скот Цоплин и музички регтајм

ЊУ ОРЛИЕНС - РАЂАЊЕ КЛАСИЧНОГ СТИЛА

Први звуци - Креолска субкултура; први улични оркестри (1) Расад из Њу Орлиенса - Орицинел Диксиленд Пез Бенд, Криол Пез Бенд, Позеф Кинг Оливер, Сидни Беше, Пими Нун, Пони и Бејби Додз, Кид Ори и др.

Велики г. Цели Лорд - Пели Рол Мортон и „KeJ No1 Re- reg8"

Беси Смит и нови блуз - Беси Смит, Клара Смит, Ма Рекни Бела притока - Њу Орлиенс Ритм Кингз и др. Први геније: Луј Армстронг - разни састави Бикс Бајдербек и „Чикашка цез школа"

ЕРА СВИНГА - САЗРЕВАЊЕ ЦЕЗ МУЗИКЕ

Појава великог оркестра - Флечр Хендерсон, Пин Голдкет, Ред Аллен, Луис Расел и др.

Афирмација клавира - Страјд клавиристи, Фетс Волер, Ерл Хајнс, Пејмс П. Понсон, „буги вуги"

Доминација саксофона - Колман Хокинс, Лестер Јанг, Бен Вебстер, Бад Понсон, Дон Бајас и др.

Дјук Елингтон - разни оркестри, период 1923 - 1973, истаћи низ његових значајних солиста
Навала свинг оркестара- Бени Гудман, Томи и Пими Дорси, Бени Мотен, Каунт Бејзи, Арти Шо, Глен Милер и др.

Препород диксиленда - Банк Понсон, Вајлд Бил Дејвисон, Боби Хекет, Макс Камински, Били Батерфилд, Магси Спенијер и др. Мали свинг оркестри и вокални цез - Рој Елриц, Бени Картер, Били Холидеј, Сара Вон, Ела Фиццералд

Преко Атлантика - цез у Евроци; Панго Ренарт и др.

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

МОДЕРНО ДОБА ЦЕЗА I

Би бап побуна - општи део

Чарли Паркер и његов утицај - разни ансамбли Диззи Гилеспи - мали састави и биг бенд .
Тејтум и Пауел прекрајају клавир - Арт Тејтум, Бад Пауел, Телонијус Монк, Оскар Питерсон,
Ерол Гарнер, Бил Еванс и др. Чарлијеви и Диззијеви следбеници - Клифорд Браун, Фетс
Наваро, Сони Стит, Пеј Пеј Понсон и др.

Захлађење на европски начин - „Coul" цез и „West coast" цез: Лени Тристано, Пери Малиген,
Дејв Брубек и др. Мајлс Дејвис - разни ансамбли. Модерни Цез Квартет

Покушај синтезе - „Third stream" („Трећа струја") у цезу - Пон Луис, Гинтер Шулер, Гил
Еванс, Мајлс Дејвис и др.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

МОДЕРНО ДОБА ЦЕЗА II

Хард бап и фанки цез - Хорас Силвер, Чарли Мангас, Арт Блејки, Сони Ролинс, Арт Фармер,
Бени Голсон и др. Фри цез - Сесил Тејлор, Орнет Колмен и др. Цез-Месија: Пон Колтрејн -
разни ансамбли Гитара у цезу - од Чарлија Кристијана до данас Клавир у цезу после 1970-те
године - Кеит Парет, Херби Хенкок, Чик Кориа, Мекој Тајнер и др.

Биг-Бенд после 1970-те године - Гил Еванс, Сан Ра, Тед Понс-Мел Луис, Дон Елис, Бади Рич
и др.

Разни правци и струје после 1970. - соул цез, боса нова, ритам и блуз, салса, рок цез и др.

Цез и остале уметности - цез на филму, позоришту, ТВ, цез и књижевност

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ДОПРИНОСИ РАЗВОЈУ ЦЕЗА

Остали континенти - Азија, Африка, Аустралија, Јужна Америка

Значај европског цеза - Француска, Немачка, Велика Бри- танија, Италија, Шведска, Пољска,
Аустрија, Мађарска, Чехосло- вачка, СССР

ЦЕЗ У ЈУГОСЛАВИЈИ ДО 1990. Најзначајнији центри:

Љубљана - Пез оркестри РТЉ, диригенти и солистри Загреб - Пез оркестар РТЗ, диригенти и
солисти. Београд - Пез оркестар РТБ, диригенти и солисти, разни мали ансамбли, београдски
цез музичари у Европи (Душко Гојковић, Бора Роквић, Бранислав Ковачевић и др.)

Остали центри: Нови Сад, Сарајево, Скопље

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Наставнику се оставља велики степен слободе у избору онога што се слуша, а такође се
препоручује и укључивање ученике у креирање часа. Коришћење тонског и видео материјала
из властитих дискотека је не само препоручљиво, већ и неизбежно јер се само овим путем
могу набавити добри, а често и веома ретки драгоцени снимци који осветљавају историјски
развој цеза.

Овај програм треба схватити као општи програмски оквир, а наставнику се препушта да
изврши одређена проширења, или скраћења уколико оцени да је то целисходно. Важно је
обратити пажњу на корелацију са осталим предметима на овом одсеку, посебно са
предметом „мали ансамбли" и „Биг бенд" па се у том смислу препоручује наставнику
сарадња са наставницима ова два предмета.

Приликом израде програма имала се у виду историјска грађа коју нуди Пејмс Линколн
Колијер у својој књизи „ИСТОРИЈА ПЕЗА" (издање Нолит, Београд, 1989) која се, уједно,

препоручује као референтни уџбеник који се може користити током све четири године. Ова књига својим квалитетом, обиљем материјала и распоном који покрива представља најбоље што је до сада објављено, нанашем језику, из ове области.

Наставник може користити и све остале изворе преведене или у оригиналу. Посебно се истичу капитална дела као што су књиге Маршала Стернса, Мартина Вилијамса, Нета Хентона, Лео- нарда Федерера, Јоакима Берента и других.

Подаци за поглавље о југословенском цезу могу се наћи у ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ ЦЕЗА (загребачко издање), као и у књизи Михајла Блама ПЕЗ У СРБИЈИ 1927.- 1995.

Богата дискографија дата је у већ наведеној Коллијеровој књизи као посебан прилог, а препоручује се, између осталог, и ко- ришћење издатих LP албума из области цеза у издању дискограф- ске куће ПГП РТВ.

УДАРАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

ЦИЉЕВИ

- Развијање способности извођења на свим ударачким инструментима
- Развијање техничких елемената потребне за овладавање инструментима
- Развијање способности ученика ка разликовању музичких стилских одлика у различитим временским периодима.
- Развијање извођачке технике: музичка фраза, прецизно извођење сваке ритмичке фигуре,
- Развијање способности ученика да разликује и изводи различите карактере ритмичких токова и пулсације
- Упознавање стилских праваца у музици.
- Развијање способности ученика да изводи разноврсни репертоар на ударачкама као солиста, камерни музичар и члан оркестра.

ЗАДАЦИ

- Рад на упознавању са историјским развојем ударачки од њиховог настанка преко њиховог развоја до данас
- Рад на упознавању свих ударачких инструмената, њиховог склопа и употребе,
- Рад на упознавању извођачке технике
- Рад на упознавању стилских праваца у музици.
- Рад на способности ученика да изводи разноврсни репертоар на ударачкама као солиста, камерни музичар и члан оркестра

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Кроз рад у ансамблу ударачки развијати осећај за перкусију који је важан за све полазнике овог одсека.

Сваком ученику дати по један ритмички инструмент (триангл, вуд блок, кастањете, клепетуше ....) и кроз свирање одређених ритмичких образаца развијати осећај за ритам и свирање у групи.

ЛИТЕРАТУРА

Ерих Бахтрелгел: Ритам школа

IV РАЗРЕД
(1 час недељно, 33 часова годишње)

Кроз рад у ансамблу удараљки развијати осећај за перкусију који је важан за све полазнике овог одсека.

Сваком ученику дати по један ритмички инструмент (триангл, вуд блок, кастањете, клепетуше ....) и кроз свирање одређених усложњених ритмичких образаца развијати осећај за ритам и свирање у групи.

Током рада потребно је да сваки ученик упозна све ударачке инструментне и рад са њима.

ЛИТЕРАТУРА

Ерих Бахтрел: Ритам школа

КОНТРАБАС, БАС ГИТАРА, ГИТАРА, КЛАВИР, КЛАВИЈАТУРА И СИНТИСАЈЗЕР

ЦИЉЕВИ (заједнички за КОНТРАБАС, БАС ГИТАРУ, ГИТАРУ, КЛАВИР, КЛАВИЈАТУРЕ И СИНТИСАЈЗЕР)

Перманентан рад на усавршавању меморије и музичког слуха.

Развијање инструменталне технике кроз музику као средства музичког израза.

Развијање и усавршавање вештине музичког начина размишљања

Развијање инструменталних извођачких способности и савладавање најзначајнијих џез стандарда

Развијање смисла за колективно музицирање у оквиру малих ансамбала и биг бенда

Развијање музичког укуса и способност за диференцирање различитих праваца у џез музици

Развијање способности за концертну делатност као и смисао за заједничко музицирање.

Развијање афинитета према импровизацији, као једном од начина развоја музичког мишљења

Припремање ученика за професионалну делатност.

ЗАДАЦИ (заједнички за КОНТРАБАС, БАС ГИТАРУ, ГИТАРУ, КЛАВИР, КЛАВИЈАТУРЕ И СИНТИСАЈЗЕР)

Проналажење и планирање педагошких поступака помоћу којих ће се оптимално подстицати развој индивидуалних квалитета ученика.

Усавршавање меморије и музичког слуха.

Овладавање техником свирања инструмента и фразирањем и њихова примена у задатом програму

Упознавање ученика са стиливима свих музичких раздобља.

Неговање културе извођачких покрета.

Оспособљавање ученика за даље школовање и перманентно усавршавање

Оспособљавање за самостално креирање интерпретације дела различитих стилова.

КОНТРАБАС

I РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Паралелно са програмом који следи учи се и програм одсека за класичан контрабас у обиму 50%. Програм одабира, према потребама савладавања техничких проблема и ученику, професор контрабаса на џез одсеку.

Почети са јачањем шаке десне руке због пицикато свирања. Вежбе се састоје од стискања гумених колутова, који се користе у спорту, а затим следи јачање кажипрста десне шаке. У каснијем периоду се прелази постепено на остале прсте десне шаке. Све то време раде се скале, октаве, квинте, кварте и терце.

Учење свирања такизване „тоалк" - вок, шетајућа линије баса, користешћи дурски блуз и молски блуз. Радити на објашњавању шта значи триолски филинг. Радити вежбе са низом неалтерованих тонова.

У другом полугодишту увести ритам чејнциз (гђу1ћтп сћап- де8), са алтерованим скалама. Појачати темпо свирања дурског и молског блуза са проширеним хармонским склопом. Почети обраду цез стандарда по композиторима (Гершвин, Карманкл, Елинг- тон ....). Радити цез стандарде који треба да се свирају у малим ансамблима, у договору са осталим професорима. Ови стандарди се раде уз клавирску пратњу професора. Користити и аудио записе „М1пи8 Опе, уо1 1", као индивидуално вежбање. Упознавање ритмичких фигура за бас (латин, рок итд.). Наставу радити паралелно пицикато и са гудалом.

ЛИТЕРАТУРА

Михаило Блам: Моји први блузеви - бр. 1 Руфус Рид: (Михаило Блам: Мале цез етиде и скале С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 Зоп§8, уо11 М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 1 - аудио касета
Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Хроматске октаве од задатог тона навише или наниже;

Један блуз;

Један цез стандард - пратња и евентуално тема.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Паралелно са програмом који следи учи се и програм одсека за класичан контрабас у обиму 50%. Програм одабира, према потребама савладавања техничких проблема и ученику, професор контрабаса на цез одсеку.

Разлагање акорада. Коришћење вођица за акорде који следе. Вежбати покрете октава и умањених квинти. Почети са упознавањем технике свирања трилера и предударца за базичне акордске тонове. Скале до две октаве. Проширене форме блуза. Пез стандарди груписани по композиторима, и стандарди који ће се свирати у малим ансамблима.

Упознавање са различитим музичким периодима преко начина пратње и бас линије. Са темпом ићи на медијум.

ЛИТЕРАТУРА

Михаило Блам: Моји први блузеви - бр. 1

Руфус Рид: The ЕУО1уш§ Ва8818(Реј Браун: Ехегс18е

С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 2 - аудио касета

Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Разлагање акорада са коришћењем умањених квинти и октава;

Један блуз - тема и пратња;

Један цез стандард - пратња и евентуално тема;

Једна латин композиција.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Паралелно са програмом који следи учи се и програм одсека за класичан контрабас у обиму 50%. Програм одабира, према потребама савладавања техничких проблема и ученику, професор контрабаса на цез одсеку.

Прелазак на бржа темпа. Свирање балада. Скале. Квартни скокови, квинтни скокови, октаве, умањене квинте, блу тонови. Свирање блуза из неколико тоналитета. Рад на цез стандардима које треба свирати из различитих тоналитета (нпр. свирати бит- тег(1те из О, С, Р и Р). Транспоновати и свурати стандарде из дувачких тоналитета.

Почетак импровизације. Први основи импровизованих деоница. Бацити акценат на сола. Анализирати сола значајних контрабасиста.

Паралелан рад пицикато свирања и рад са гудалом. Радити литературу великих (В1д ВапЛ) оркестара.

ЛИТЕРАТУРА

Михаило Блам: Први основи импровизације за контрабас

Пол Чемберс (Paul Chamber[^]); В1ие8 - бо1о8

Тод Колман: The Ва88 Тра111оп

С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 3 - аудио касета

Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна скала;
- Балада са импровизацијом;
- Блуз - тема, пратња, соло импровизација, тема;
- Један цез стандард - пратња, импровизација, евентуално тема;
- Неки патерни за пратњу из области латино музике или рока - фанка.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Паралелно са програмом који следи учи се и програм одсека за класичан контрабас у обиму 50%. Програм одабира, према потребама савладавања техничких проблема и ученику, професор контрабаса на цез одсеку.

Рад у брзом темпу (фаст темпо). Блузеви и скале. Анализа атоналних и алтерованих сола и импровизација. Рад са све четири прста десне руке. Свирање сола и импровизација гудалом и пицикатом. Вежбање сола у палчевој позицији.

Почети рад са акордском пратњом на контрабасу (од два до четири тона у акорду).

Радити цез стандарде у различитим тоналитетима. Свирати литературу великих цез оркестара. Импровизација. Анализа сола значајних контрабасиста.

Радити патерне других музичких жанрова, почев од ревијалне музике до рока.

Рад на тремоло свирању. Посебан акценат дати на синхронизацију леве ин десне руке. Обрађивати композиције за мале ансамбле и велики цез оркестар.

ЛИТЕРАТУРА

Михаило Блам: Први основи импровизације за контрабас

Пол Чемберс (Paul Chamber[^]); В1ие8 - бо1о8 Тод Колман: The Ва88 Тра111оп С1аг Р1еа

(Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 4 - аудио касета
Одговарајућа литература других аутора.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Блуз - тема, пратња, импровизација, тема - у брзом темпу;

Један цез стандард - пратња, импровизација, тема;

Импровизација на задату тему;

Неки патерни за пратњу из другог музичког жанра.

БАС ГИТАРА

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Обнављање и даљи рад на употреби акордских тонова. Арпеђа - хоризонталне и вертикалне кретње. Везе III - VII. Употреба у композицијама: Ји81 РпепЉ, All the things you are, Joy бр1п§.

Хармонска употреба скала у композицијама: Т^ке the „А" Трап, The Oг1 гот 1рапета, Огееп Ро1рћ1п б1геел. Читање цез - рок ритмике.

ЛИТЕРАТУРА

Музички институт - комплетан програм, скрипта

Дик Грув: Школа музике

Чак Шер: Импровизацијски бас метод

Вилијем Кертис: Модерна метода за бас

Дејвид Чески: Пез и Рок ритмови за басисте

Реј Браун: Бас метод

Руфус Рид: Басиста у развоју

С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 1 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Хармонска анализа и извођење две од шест наведених композиција, у малом саставу

ІІ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Проширивање принципа конструисања бас линије. Употреба тонских центара. Извођење класичних дуета (литература за тромбон).

Хармонска анализа и извођење у малом саставу композиција: Ро1рћ1п Рапсе, Рее-Р1-Ро-Рит, 500 тЉе8 h1§ћ. Читање аранжмана у малом саставу.

ЛИТЕРАТУРА

Музички институт - комплетан програм, скрипта

Дик Грув: Школа музике

Чак Шер: Импровизацијски бас метод

Вилијем Кертис: Модерна метода за бас

Дејвид Чески: Пез и Рок ритмови за басисте

Реј Браун: Бас метод

Руфус Рид: Басиста у развоју

С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 2 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Хармонска анализа и извођење наведених стандарда.;
Извођење једноставних аранжмана за мали састав.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Изучавање хармонског и ритмичког приступа значајних контрабасиста: Оскар Петифорд, Пими Блантон, Реј Браун, Пол Чем- берс, Еди Гомез.

Извођење цез балада, проширени блуз;

Хармонска, ритмичка и драматуршка разрада импровизованих соло деоница.

Читање аранжмана средње тежине и малом оркестру.

ЛИТЕРАТУРА

Музички институт - комплетан програм, скрипта

Дик Грув: Школа музике

Чак Шер: Инпровизијски бас метод

Вилијем Кертис: Модерна метода за бас

Дејвид Чески: Пез и Рок ритмови за басисте

Реј Браун: Бас метод

Руфус Рид: Басиста у развоју

С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 3 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Анализа и извођење наведених стандарда.;

- Рг1та У18(а извођење аранжмана средње тежине у малом оркестру.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Стилови значајних бас гитариста: Пако Пасториус, Стенли Кларк, Карол Кеј, Чак Рени, Роко Престиа, Стив Салоро.

Анализа и извођење фузион и новијих цез композиција - Бил Еванс, Чик Кориа, Херби Хенкок.

ЛИТЕРАТУРА

Музички институт - комплетан програм, скрипта

Дик Грув: Школа музике

Чак Шер: Инпровизијски бас метод

Вилијем Кертис: Модерна метода за бас

Дејвид Чески: Пез и Рок ритмови за басисте

Реј Браун: Бас метод

Руфус Рид: Басиста у развоју

С1аг Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 4 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Анализа и извођење два стандарда из програма;

Прима виста извођење два сложенија аранжмана у школском оркестру.

ГИТАРА

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Прстомет и свирање у високим позицијама.

Свирање и прстомет на једној жици.

Непозиционо свирање - највише и наниже.

Украсно свирање са акцентом на леву руку уз мало помоћидесне.

Тремолло (врсте)

Учење и свирање бас кључа.

Синкопе - учење и свирање шифри (акорда).

Полиритам 6/4.

Легато, стакато.

Стилско свирање, штимовање гитаре, добар тон, ритам и темпо. Дотеривање песама из претходног школовања и учење нових (ритам ченцис)

ЛИТЕРАТУРА

По Пас: Гитарски стил Тед Грин: Пез гитара Мик Гудрик: Напредни гитарист Милош Крстић: Пез практикум

Г. Левит: Студије читања за гитару

Херви Винсон: Геај дшИаг Д. Карамарковић: РАТТЕКК1 за гитару 1. и 2. Слаг Plea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 1 - аудио касета

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

а) 20 стандарда и анализа њихових акорада;

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Два стандарда.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Слушање и свирање различитих стилова у цезу: регтајм, дик- си, свинг, би-бап ....

Дотеривање песама из претходног школовања и учење нових стандарда према личном афинитету ученика и избору наставника.

Фразирање, синкопе, антиципасија, украшавање акорада, субституције акорада, патерни дурски и молски.

Акордске прогресије кроз примере у цез и евргрин стандардима.

Нове форме акорда - акорди са више значења и њихово место. Алтеровани акорди - конструкција. Скале и примена.

Вежбање стила кроз кратке мелодије од 2 - 4 такта.

ЛИТЕРАТУРА

Г. Левит: Вегkleе 8егle8 §и1(аг 1, 2. и 3 В. Г. Левит: Дуети

В. Г. Левит: Студије читања

В. Г. Левит: Мелодије и ритам за гитару

Пон Мехеган: Тонални и ритмички концепт

Тед Грин: Пез гитара 1, 2.

Мик Гудрик: Напредни гитарист
По Пас: Гитарски стил
С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда
Дупланчић: Бразил - 200 боп§8
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol2 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Импровизација на задату тему;
Позициона импровизација;
Свирање три стандарда.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Хроматска скала и прстомет.

Дијатонски акорди и њихово кретање - круг 5, 3, 7 - и употреба.

Недијатонски акорди. Тритонусна супституција и употреба.

Лидијска - основна, прекомерна, умањена и друге и њихове примене.

Форме акорада, њихово вишезначје (Шт и 7 или 9) симетрично кретање и разрешење.

Њихове скале и арпеђа.

Употреба гитаре у комерцијалној музици и нови стандарди из цез и комерцијалног програма.

Порц Расел: Лид. Хром концепт По Пас: Гитарски стил Мике Ихде: Коск §1Г. Левит:

Модерна метода за гитару Милош Крстић: Пез практикум

Рик Северсон, С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 3 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две комерцијалне композиције;
Два цез стандарда.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Пентатонске скале.

Квартна теорија - примена, прстомет.

Учење нових стандарда.

Слушање познатих гитариста и дискусија о њима. Свирање, памћење сола и записивање.

Дотеривање песама из претходног школовања. Свирање различитих стилова. Свирање са другим гитаристи- ма и инструментима.

Темпо - дупли темпо.

Учење увода и теме - са освртом на слаба места у песми. Мост - кода - крајеви. Читање гитарских аранжмана. Читање дуета. Свирање у свинг и латиноамеричком маниру.

Симетрија на гитари.

Упознавање са додатним гитарским прибором - ехо, тоаћ, дисторзија, Непдег и друго.

ЛИТЕРАТУРА

В. Г. Левит: Модерна метода за гитару 1, 2. и 3

В. Г. Левит: Вежбе читања

В. Г. Левит: Дуети за гитару

В. Г. Левит: Мелодијски ритам

Мик Гудрик: Напредни гитариста

Дан Харли: Језик цеза
По Дас: Гитарски стил
Милош Крстић: Пез практикум
Рамон Рикер: Квартни приступ цез импровизацији
Рамон Рикер: Пентатонске скале у цез импровизацији
Слаг Рлеа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда
А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 4 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Извођење три композиције - по избору ученика - у малом саставу.

КЛАВИР

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад на јачању мускулатуре шаке и подлактице леве и десне руке. Вежбе се састоје у употреби гумених лоптица и кругова и лакших тегова. Ради дијапазона шаке раде се вежбе октава, децима по могућности и простих акорада. Обрађати пажњу на хигијену шаке (одсецање ноктију и заноктица).

Рад на тушеу и динамичком дијапазону - пажљиво постављати положај шаке. Инсистирати на правилном седењу за инструментом због оптерећења кичме.

СКАЛЕ

Рад на модусима дурске скале, квинтном кругу и почетак обраде блуза као форме без прогресија.

Рад на модусима молске скале - природни, мелодијски и хармонски. Обрада простих акорада у уском слогу.

Одвојено и паралелно свирање левом и десном руком - секунда, терца, кварта, квинта и октава.

Рад на акордима са упознавањем номенклатура и читања цез симбола. Почетак рада на спајању леве и десне руке, односно баса у левој руци и простих акорада уског слога у десној руци. Као пример узети лакше цез стандарде.

Касније проширити рад на савлађивању свирања мелодија у десној руци са акордском пратњом у левој руци.

Дефинитивно савлађивање блуз форме и увођење ритам чејнџиз .

Радити цез стандарде који треба да се свирају у малим ансамблима, у договору са осталим професорима.

ЛИТЕРАТУРА

Оскар Питерсон: Пез вежбе и менуети бр. 1 Миленко Продановић: Блуз форме и акордске прогресије Слаг Рлеа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8, уо1. 1 М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 1 - аудио касета
Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала - противпомак, терцно разлагање и паралелнимол;

Један блуз;

Један цез стандард - тема и пратња.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад на јачању мускулатуре шаке и подлактице леве и десне руке. Вежбе се састоје у употреби гумених лоптица и кругова и лакших тегова. Ради дијапазона шаке раде се вежбе октава, децима по могућности и простих акорада. Обрађати пажњу на хигијену шаке (одсецање ноктију и заноктица).

Рад на тушеу и динамичком дијапазону - пажљиво постављати положај шаке. Инсистирати на правилном седењу за инструментом због оптерећења кичме.

Почетак рада на триолском филингу. Објаснити разлику између четвртине у класици и четвртине у цезу: свака четвртина се састоји од триола (условно речено) и тако је треба третирати.

Рад на скалама у триолском филингу. Свирање тема у истом филингу. Промена акорада у истом филингу.

Почети са упознавањем технике свирања трилера и предударца.

Почетак рада на акордским обртајима. Ићи постепено са уског на широки акорски слог. Радити на упознавању начина ин-терпретације мелодије у цезу - артикулација и акцентовање.

Проширити форму блуза и постепено ићи на алтероване скале. Упознавање са типичним формама цез стандарда (А, А, В, А). Постепено упознавање начина свирања различитих епоха цеза преко значајних појаниста.

Рад на цез стандардима за мале ансамбле. Груписање цез стандарда по композиторима.

Рад на меморисању композиција: напамет написати хармоније одређених цез стандарда и то користити као писмене текстове током године.

ЛИТЕРАТУРА

Оскар Питерсон: Пез вежбе и менуети бр. 2 Миленко Продановић: Блуз форме и акордске прогресије Star Plea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8 М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 2 - аудио касета
Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала - противпомак, терцно разлагање и паралелнимол;

Један блуз;

Један цез стандард - мелодија и пратња.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад на јачању мускулатуре шаке и подлактице леве и десне руке. Вежбе се састоје у употреби гумених лоптица и кругова и лакших тегова. Ради дијапазона шаке раде се вежбе октава, децима по могућности и простих акорада. Обрађати пажњу на хигијену шаке (одсецање ноктију и заноктица).

Рад на тушеу и динамичком дијапазону - пажљиво постављати положај шаке. Инсистирати на правилном седењу за инструментом због оптерећења кичме.

Обрада бржих темпа у пратњи. Акордска обрада дурске и молске породице са цез прогресијама.

Почетак импровизације - увод. Покушати објашњење тако што би ученик изменио сваку, нпр, трећу ноту у оригиналној композицији а на основу свог музичког укуса, користећи при том своје теоријско знање.

Обрада блу тонова. Свирање блуза у неколико тоналитета. Рад на цез стандардима које треба свирати из различитих тоналитета - транспозиција. Транспоновати и свирати стандарде из дувачких тоналитета.

Упознавати различита темпа: балада, фаст (брзи темпо), медијум, цез валцер, афро кубан, боса нова.

Почетак рада на соло деоницама - користећи методу импровизације.

Радити литературу великих (Bl§ ħap^) оркестара.

ЛИТЕРАТУРА

Оскар Питерсон: Пез етиде, бр. 3

Миленко Продановић: Блуз форме и акордске прогресије Игор Брил: Практични курс цез импровизације С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: М1пи8 Опе, уо1 3 - аудио касета

Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Акордске прогресије до ноне;

Блуз са прогресијама;

Један цез стандард - тема, импровизација;

Акордска пратња цез валцера или латина.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Рад на јачању мускулатуре шаке и подлактице леве и десне руке. Вежбе се састоје у употреби гумених лоптица и кругова и лакших тегова. Ради дијапазона шаке раде се вежбе октава, децима по могућности и простих акорада. Обраћати пажњу на хигијену шаке (одсецање ноктију и заноктица).

Рад на тушеу и динамичком дијапазону - пажљиво постављати положај шаке. Инсистирати на правилном седењу за инструментом због оптерећења кичме.

Блузеви и скале. Анализа атоналних и алтерованих сола и импровизације. Рад на патернима других музичких облика - латин, рок, панк, соул, фјуџн ....

Скокови са уских на широке акордске слогове и обрнуто. Посебан акценат дати на синхронизацију леве и десне руке. Бацити акценат на акордску пратњу.

Увод у блок импровизацију. Радити цез стандарде и различитим тоналитетима.

Свирати литературу великих цез оркестара. Импровизација. Анализа сола значајних цез пијаниста. Наставити рад на цез стандардима.

ЛИТЕРАТУРА

Игор Брил: Практични курс цез импровизације Дан Хаерле: Соп1етрогагау кеућоаг^ р1ауег

Миленко Продановић: Блуз форме и акордске прогресије С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol4 - аудио касета

Одговарајућа литература других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Акордске прогресије до 13;

Блуз - тема, пратња, импровизација са прогресијама;

Један цез стандард - тема, импровизација, пратња;

Неки патерни за пратњу из другог музичког жанра.

КЛАВИЈАТУРЕ И СИНТИСАЈЗЕР

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Наставак рада на блузу са сложенијим хармонским прогресијама.

Основе свирања у блоку - Беркли метода.

Основе импровизације - Беркли метода.

Типични шаблони за леву руку са посебним освртом на „walking bas“.

Алтеровани акорди и скале који нису обрађивани у основној музичкој школи.

Упознавање са „Hammond“ оргуљама, Rhodes електричним клавиром и mini moog синтисајзером.

ЛИТЕРАТУРА

Вебк1ее: 15 свезака

Стар Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 боп§8

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol1 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Blues 12;

Балада;

Стандард темпо МЕР10М ТО ОР;

Једна модернија цез композиција;

Једна поп или рок комерцијална композиција.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад на фразирању и тежим ритмичким фразама - триолски и шеснаестински.

Широки слог акорада и стилско разврставање. Упознавање са најранијим стиливима цез клавира - Теди Вилсон, Арт Татум, Ерол Гарнер.

Упознавање са РОК и РОК ПЕЗ стиливима - основе. Основе програмирања синтисајзера.

ЛИТЕРАТУРА

Вебк1ее: 10 свезака

John Menegan: I и II свеска

Стар F1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 2 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Blues 12;

Балада;

Стандард темпо Medium to up;

Једна модернија цез композиција;

Једна поп или рок комерцијална композиција.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Даљи рад на упознавању стилова са посебним освртом на ВЕ ВОР (Бад Пауел, Оскар Петерсон, Хорас Силвер) - патерни, хармонија.

КОСК и КОСК ЈА22 стилови II. Основе програмирања компјутера.

ЛИТЕРАТУРА

John Menegan: III и IV свеска

Carl Flea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 3 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Blues 12;

Балада;

Стандард темпо Medium to up;

Једна модернија цез композиција;

Једна поп или рок комерцијална композиција.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Пентатонски и квартални приступ импровизацији и проучавање „лидијског“ хроматског система у импровизацији.

Даљи рад на савременијим и тежим стиловима.

Програмирање композија на компјутеру уз прављење аран- жмана за мали и велики оркестар - синтисајзери.

ЛИТЕРАТУРА

Пентатонски и квартални приступ импровизацији Carl Flea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 4 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Blues 12;

Балада;

Стандард темпо Medium to up;

Једна модернија цез композиција;

Једна поп или рок комерцијална композиција.

САКСОФОН И КЛАРИНЕТ, ТРУБА, ТРОМБОН

ЦИЉЕВИ

Рекапитулација технике дисања.

Поставка функционалне и флексибилне амбажуре.

Припрема за јавни наступ и такмичења.

Рад на тону - интонација, динамика - контрола, развој, нијансирање.

Рад на контролисаној техници прстију.

Рад на фразирању

Обезбеђивање репродуктивног и музичко-естетског развој ученикове личности уз оспособљавање за професионално свирање инструмента и наставак школовања на високим школама за цез музику.

Развијање инструменталних извођачких способности и савладавање најзначајнијих цез стандарда

Развијање смисла за колективно музицирање у оквиру малих ансамбала и биг бенда

Развијање музичког укуса и способност за диференцирање различитих праваца у цез музици

Упознавање са свим дисциплинама које чине укупност музичке уметности и извођаштва цез музике

Развијање индивидуалне креативности

Оспособљавање ученика за солистичко и групно (оркестарско) свирање.

ЗАДАЦИ

Оспособљеност за стицање нових сазнања

Овладавање одговарајућом техником свирања

Стицање одговарајуће вештине уметничког изражавања.

Стицање способности објективног слушања и критике.

Усавршавање јединства музичког и техничког развоја ученика - кроз упознавање комплетне личности ученика, његових општих психофизичких особина, музичке и техничке спремности
Овладавање техником свирања инструмента и фразирањем и њихова примена у задатом програму

САКСОФОН И КЛАРИНЕТ

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Утврђивање савладаног укупног распона: алт саксофон од дес до ас², сопран саксофон од ас до дес³, тенор саксофон од Ас до ес², кларинет од е до ге⁴. Артикулација, субтон, оф бит (о[^] heal) фразирања. „Блу“ ноте (h1ie по(е8) и начин примене.

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у пуном распону. Секунде и терце. Дорски, фригијски, лидијски и миксолидијски модус (као дијатонски низ неалтерованих тонова) у пуном распону. Модуси се свирају уз клавиру пратњу наставника. Начин употребе „евоид“ нота
Проширена блуз скала (са великом и малом ноном). Образац (РаНегп) П[^]7.

ЛИТЕРАТУРА - из наведене литературе врши се избор за оба инструмента

Јозеф Виола: Етиде за саксофон I Хајнц Хениг : Студије за саксофон Дејвид Бекер: Модалне студије за саксофон.

Пеми Еберсолд: Нов приступ цез импровизацији - том 1 .

Стен Секлер: Основни приручник за алт саксофонисту у цез ансамблу .

Бени Гудман: Класика свинга, Бени Гудман : Композитор и уметник

Миљивоје Марковић: Студије за саксофон

CarlFlea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 1 - аудио касета

Одговарајући уџбеници других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала и један модус у пуном распону;

Једна етида из школе Јозефа Виоле. За кларинетисте из одговарајућег уџбеника;

Пез стандард-ритам чејнџис форма А. А. Б. А (32 такта);

Блуз - форма 12 тактова (3x4), са импровизацијом, у звуч- ном Бе и Еф дуру, уз пратњу клавира, конртабаса и ударалки са ученицима на пратећим инструментима.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Артикулација, субтон, оф бит фразирање. „Блу“ ноте.

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у пуном распону. Кварте и квинте. Лидијски, миксолидијски, еолски и локријски модус (као дијатонски низ неалтерованих тонова) у пуном распону. Модуси се свирају уз клавируску пратњу наставника. Начин употребе „евоид“ нота.

Проширене блуз скала (са великом и малом секстом). Образац.

ЛИТЕРАТУРА - из наведене литературе врши се избор за оба инструмента

Јозеф Виола: Етиде за саксофон I Хајнц Хениг : Студије за саксофон Дејвид Бекер: Модалне студије за саксофон.

Пеми Еберсолд : Свирајмо заједно - том 21 за саксофон и кларинет

Стен Секлер: Основни приручник за алт саксо- фонисту у цез ансамблу

Бени Гудман: Класика свинга Бени Гудман: Композитор и уметник

Миливоје Марковић: Студије за саксофон

I F1ег P1ea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 2 - аудио касета

Одговарајући уџбеници других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала и један модус у пуном распону;

Једна етида из школе Јозефа Виоле или неког другог уџбеника. За кларинетисте из одговарајућег уџбеника;

Пез стандард-ритам чејнцис форма А. А. Б. А (32 такта) у звучном Це и Ес дуру;

Балада;

Блуз са импровизацијом, уз пратњу клавира, конртабаса и ударалки у звучном Це и Ес дуру, са ученицима на пратећим инструментима.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Артикулација и фразирање.

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у пуном распону. Сексте и септима. Дорски, фригијски, лидијски, миксолидијски, еолски и локријски модус (као дијатонски низ неалтерованих тонова) у пуном распону. Модуси се на часу свирају уз клавируску пратњу наставника.

Упознавање са литературом великог цез оркестра. Свирање једноставнијих штимова уз аудио снимак. Формирање и свирање у саксофонској секцији.

Образац

ЛИТЕРАТУРА - из наведене литературе врши се избор за оба инструмента

Јозеф Виола: Етиде за саксофон II Пеми Еберсолд: Ништа осим блуза - том 2

Пеми Еберсолд: Прогресија том 2

Бени Гудман: Класика свинга Бени Гудман: Композитор и уметник

Бил Смит: Пез кларинет Арти Шо: Концерт за кларинет - Први став Чарли Паркер: Сад је време. Тема и импровизација Чарли Паркера из уџбеника „Charli Parker Omni boock " (страна 74).

Сигард Рашер: Вежбе за саксофон.

Пол Девил: Универзални метод за саксофон

Миливоје Марковић: Студије за саксофон II F1ег P1ea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 3 - аудио касета

Одговарајући уџбеници других аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала и један модус у пуном распону;

Пез стандард - избор: Mack The Knife, Lady Be Good, All

The Thinga You Are, Summertime, Stella by Starlight, All Of Me, Blue...

Балада са импровизацијом;

Блуз са импровизацијом, уз пратњу клавира, конртабаса и ударалки у звучном Ге и Де дуру, са ученицима на пратећим инструментима.

Арти Шо: Концерт за кларинет I став - уз пратњу клавира.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Артикулација и фразирање.

СКАЛЕ

Утврђивање познавања дурских и молских скала, као и модуса. Литература великог цез оркестра и свирање у њему.

ЛИТЕРАТУРА - из наведене литературе врши се избор за оба инструмента

Јозеф Виола: Етиде за саксофон II Пемп Еберсолд: Ништа осим блуза - том 2

Пемп Еберсолд: Прогресија том 3

Бени Гудман: Класика свинга Бени Гудман: Композитор и уметник

Бил Смит: Пез кларинет

Арти Шо : Концерт за кларинет - Други и Трећистав

Чарли Паркер: Сад је време . Тема и импровизација Чарли Паркера из уџбеника „Charli Parker Omni boock

Избор Confirmation, Moose The Mooche, Yardbird Suite, Now's The Time, Billies Bounce ....

Пол Девил: Универзални метод за саксофон

Бери Херис: Видео радионица - овај уџбеник је предвиђен за вишу школу; у средњој школи врши се само основно упознавање са овим методом. Fler Plea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 4 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида из одговарајућег уџбеника;

Балада, блуз и један стандард са импровизацијом уз пратњу малог ансамбла;

За кларинетисте: Концерт за кларинет Арти Шоа уз пратњу клавира - или одговарајуће дело

Блуз и два стандарда као солистичке деонице уз велики цез оркестар - исто важи и за кларинетисте.

ТРУБА

I РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Утврђивање градива из основне музичке школе. Рад на читању и фразирању цез музичких композиција.

СКАЛЕ

Дурске, молске скале, модуси, трозвуци, доминантни септакорд .

Blues скале.

ЛИТЕРАТУРА

П. Кокер: Обрасци за цез П. Еберсолд: II - V - обрасци за цез Fler Plea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 1 - аудио касета

Композиције (стандарди) различитих аутора

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Један стандард;
Блуз
Све уз пратњу ритам секције или клавира

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Скале - модуси, терце, кварте. Блуз скале.
Пез обрасци II - V - ^ каденце (прогресије)

ГРАДИВО

Пез стандарди
Композиције Чарли Паркера ,Ритам чеинциз

ЛИТЕРАТУРА

С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 songs
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 2 - аудио касета
М. Допланчић: Нон-стоп Бразил

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Један стандард ;
Блуз.
Све уз пратњу ритам секције или клавира

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске скале у проширеном (максималном) опсегу. Обрасци за цез.
Рад на фразирању у великом цез оркестру (биг бенду). Секцијске пробе са читањем аранжмана за велики оркестар (4 трубе).

ЛИТЕРАТУРА

Бари Харис: BE-BOP WORKSHOP
Арт Фармер: Пез школа
Душко Гојковић: Импровизација
С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 d`zez standarda
А. Дупланчић: Бразил - 200 songs
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol 3 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;
Један образац кроз све тоналитете;
Rhytmn changes- балада - блуз.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

СКАЛЕ

П. Кокер: РаИегп8 1ог јагг (цез обрасци) II - V - I (молске каденце) Целостепена, полуумањена скала.

ГРАДИВО

Стандарди од свинга до модернијег цеза Молски блуз - кроз све тоналитете
Rhytmn changes- кроз све тоналитете С1аg Р1еа (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А.
Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol 4 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала образац;

Транскрипција цез сола неког трубача;

Молски блуз;

Балада - властита композиција;

Rhythm changes(по могућству у бржем темпу).

ОБАВЕЗНО УЗ ПРАТЊУ РИТАМ СЕКЦИЈЕ

ТРОМБОН

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Утврђивање пређеног градива. Исправљање евентуалних грешака у начину дувања.

Читање и фразирање цез музичких композиција. Рад на побољшању артикулације као најважније ствари за свирање цеза.

СКАЛЕ

Дурске, молске, трозвуци, четворозвуци, септакорди и скале типичне за цез.

Свирање интервала терце и кварте у скалама. Упознавање са предувавањем по позицијама.

ЛИТЕРАУРА

Star Plea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus one vol 1 - аудио касета

Композиције разних аутора по избору наставника Свирање делова штимова big-band-а ради фразирања и артикулације

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Један стандард (Кћу1ћтп сћапде8) уз пратњу ритам секције.

ІІ РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Разлагање акорада лакших композиција. Рад на побољшању артикулације као најважније ствари за свирање цеза. Вежбање етида ради побољшања издржљивости. Упознавање са разним стиливима у цезу и разлике у свирању. Свирање импровизација велемајстора тромбона.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале са трозвучима; четворозвуци и септакорди касо и акорди у цезу.

Акорди на сваком тону у скали.

ЛИТЕРАТУРА

Давид Беикер: Јагт 8о1о8 - транскрибовани у бас кључу Понсон П. П.: Солос

Star Plea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol2 - аудио касета

Композиције разних аутора по избору наставника Употреба штимова Мд-ћапJ-а ради фразирања и артикулације

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Разложени цез акорди;

Балада;
Блуз (12) - уз пратњу ритам секције.

III РАЗРЕД (3 часа недељно, 105 часова годишње)

Читање и фразирање цез музичких композиција. Рад на побољшању артикулације као најважније ствари за свирање цеза.

Вежбање етида ради побољшања издржљивости. Импровизација, појам и употреба. Свирање штимова. Секцијско вежбање (тромбона) big-band

Литературе.

СКАЛЕ

Све дурске и молске скале са трозвучима,; четворозвучи и септакорди као и акорди у цезу у максималном опсегу. Цез обрасци (Patterns for jazz). Модуси и разлагање.

ЛИТЕРАТУРА

Oliver Nelson: Patterns for improvisation

Dan Harli: Scales for Jazz improvisation

Clar Flea (Dragi {a Buha): 557 d'zez standarda

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol 3 - аудио касета

Комбинације разних аутора по избору наставника

Употреба штимова big-band-а ради фразирања и артикулације

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Један цез образац у више тоналитета;

Балада;

Један стандард, са импровизацијом - уз пратњу ритам секције.

IV РАЗРЕД (3 часа недељно, 99 часова годишње)

Читање и фразирање цез музичких композиција. Рад на побољшању артикулације као најважније ствари за свирање цеза.

Свирање тежих штимова big-bandлитературе. Секцијско вежбање (тромбона) big-bandлитературе. Импровизација.

Вежбање познатих стандарда уз матрицу

СКАЛЕ

Утврђивање знања за све дурске и молске скале са трозвучима, четворозвучима и септакордима. Акорди у цезу у максималном опсегу.

Каденце, прогресије, разлагање. Пез обрасци (PaИегп8 1ог јагг).

ЛИТЕРАТУРА

Oliver Nelson: Patterns for improvisation

Dan Harli: Scales for Jazz improvisation

Clar Flea (Dragi {a Buha): 557 d'zez standarda

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol 4 - аудио касета

Комбинације разних аутора по избору наставника

Употреба штимова big-band-а ради фразирања и артикулације

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Један цез образац у више тоналитета;

Импровизација неког великана цеза;

Балада;

Један стандард, са импровизацијом - уз пратњу ритам секције.

ЦЕЗ БУЉЕВИ

ЦИЉЕВИ

Обезбеђивање репродуктивног и музичко-естетског развој ученикове личности уз оспособљавање за професионално свирање инструмента и наставак школовања на високим школама за цез музику.

Развијање инструменталних извођачких способности и савладавање најзначајнијих цез стандарда

Развијање смисла за колективно музицирање у оквиру малих ансамбала и биг бенда

Развијање музичког укуса и способност за диференцирање различитих праваца у цез музици

Упознавање са свим дисциплинама које чине укупност музичке уметности и извођаштва цез музике

Развијање индивидуалне креативности

Оспособљавање ученика за солистичко и групно (оркестарско) свирање.

ЗАДАЦИ

Овладавање одговарајућом техником свирања бубњева

Стицање одговарајуће вештине уметничког изражавања.

Стицање способности објективног слушања и критике.

Усавршавање јединства музичког и техничког развоја ученика - кроз упознавање комплетне личности ученика, његових општих психофизичких особина, музичке и техничке спремности

Овладавање техником свирања инструмента и фразирањем и њихова примена у задатом програму

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Ч. Мемфис: „Contemporary Percussionist”

Д. Агостини: Свеска II Drumm Rudiment

Ф.Ц Цонс: „Art of playing brushes”

Т,Рид: „Bass drum technique”

Е. Fain&М. Dalgrin: „Four way coordination” od 4 do 14 стране

Ц.Шапин: „Advanced modern drummer”

Р. Latam: „Advanced funk studies”

Clar Flea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда

А. Дупланчић: Бразил - 200 songs

М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol 1 - аудио касета

Вежбе за читање с листа по избору професора Латиноамерички ритмови (самба, боса-нова) - литература по избору

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Етида за добош;

Етида за комплет бубњева различитог карактера;

Свирање у ансамблу.

II РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Мемфис: „Contemporary percussionist
Д. Агостини: Свебка II Drumm Rudiment
Ф. П. Понс: „Art of playing brushes"
Т. Рид: „Bass drum technique"
Е. Фаин&М. Далгрин: „Four way coordination" од 14 до 24 стране
П. Шапин: „Advanced modern drummer „
Латам: „Advanced funk studies”
Clar Flea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда
А. Дупланчић: Бразил - 200 songs
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol2 - аудио касета
Вежбе за читање с листа по избору професора Остали латиноамерички ритмови
ИСПИТНИ ПРОГРАМ
Етида за добош;
Етида за комплет бубњева различитог карактера;
Свирање у ансамблу.

III РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Кериган: „12 Etudes for Snare Drum"
Д. Агостини: Свебка II
Ед Урибе: „The Essence of Brazilian Percussion and Drum Set"
Е. Фаин&М. Далгрин: „Four way Coordination" од 24 до 40 стране
Г. Частер: „New Breed"
П. д Понет&К. Пери: „The Art of Modern Jazz Drumming"
Clar Flea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда
А. Дупланчић: Бразил - 200 songs
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol3 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Етида за добош;
Етида за комплет бубњева различитог карактера;
Свирање у ансамблу.

IV РАЗРЕД
(3 часа недељно, 99 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Кериган: „12 Etudes for Snare Drum"
Д. Агостини: Свебка II
Ед Урибе: „The Essence of Brazilian Percussion and Drum Set"
Е. Фаин&М. Далгрин: „Four way Coordination" од 40 до 56 стране
Г. Частер: „New Breed"
П. д Понет&К. Пери: „The Art of Modern Jazz Drumming"
Clar Flea (Драгиша Буха): 557 цез стандарда
А. Дупланчић: Бразил - 200 songs
М. Блам&М. Продановић&М. Карловић: Minus One, vol4 - аудио касета

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Етида за добош;

Етида за комплет бубњева различитог карактера;

Свирање у ансамблу.

ПЕВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

Позитивно доживљавање и вредновање наставе цез певања

Овладавање певачким апаратом и механизмом који учествује у формирању тона

Развијање опсега и покретљивости гласа кроз сложеније техничке вежбе

Правилна употреба даха у динамичком нијансирању мелодије

Упознавање са различитим стиловима цеза, интерпретацијом и фразирањем кроз програм предвиђен за четворогодишње школовање

ЗАДАЦИ

Рад на савладавњу технике дисања, импостације гласа и фразирање и њихова примена у задатом програму

Рад на техници дисања и правилном певачком ставу

Рад на развијању опсега и покретљивости гласа кроз сложеније техничке вежбе

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад усмерити ка уметничком изразу певања, посебно у баладама, уз обавезно присуство чисте интонације и беспрекорне дикције. Објаснити разлику интерпретације цез баладе и свинг композиција у ритмичко-мелодијском смислу, што подразумева и задавање композиција које ће се изводити и у форми баладе и у свинг форми.

Упознавати ученике са латиноамеричком музиком на основу објашњења и остварења ритма у овој музичкој структури. Омогућити ученицима приступ томског материјала латиноамеричкох композиција (босанова) у извођењу њихових аутентичних великих мајстора (Жод Жилберто, Астрид Жилберто ....) како би ближе и јасније установили важност правилно интерпретивног ритма у босанови кроз текст и мелодију.

Техничке вежбе морају бити константно присутне, а оне се састоје из вокализа заснованих на разлагању цез хармонија (мајева, димова, умањених, прекомерних и осталих акорада), као и на вежбама заснованим на староцрквеним лествицама (модусима), хроматским скалама и блуз лествицама (дванаестице).

За „скет" певање, које се предвиђа у II разреду, потребно је у овој години поставити правилне основе, што подразумева право и интонатовни беспрекорно коришћење техничких и артикулацијских вежби (вокализа) како у разложеним акордима, тако и у хроматским, староцрквеним и блуз лествицама.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћи аутори: Дарко Краљић, Војислав Симић, Александар Кораћ, Предраг Ивановић, Мирко Шоуц....

Страни аутори: Дјук Елингтон, Жобим, Кол Портер, Порц Гершвин, Чарли Перкер, Мајлс Дејвис, Роџерс ....

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) две композиције домаћих аутора;

- б) четири композиције страних аутора у форми баладе;
- в) четири композиције страних аутора у свинг форми;
- г) четири босанове;
- д) две композиције у блуз форми.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција домаћег аутора;
 Једна композиција у форми баладе - страни аутор;
 Једна композиција у свинг форми - страни аутор;
 Једна босанова.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ УЗ КЛАВИРСКУ ПРАТЊУ

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад наставити на усавршавању цез фразирања, текстуалне и импровизацијске артикулације („скет" певање), као и примена вежби ритмичко-мелодијског варирања на задату тему или мотив уз обавезну присутност чисте интонације. Из наведене, обавезне су и вежбе певбања свих врста интервала, посебно умањених и преко- мерних, у свим тоналитетима, као и вежбе певања септакорада (седмица, мајева, димова ....). Наставник може задавати, по жељи и слободном избору, повезане вежбе саптакорада у свим тоналитетима. Током вежби потребно је примењивати дурске и молске скале, као и староцрквене лествице - модусе. Обавезни део наставе су вежбе савлађивања блуз форме - дванаестице.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћи аутори: Д. Краљић, А. Кораћ, М. Шоуц, Б. Симић, П. Ивановић ....

Страни аутори: Д. Елинктон, Жобим, К. Портер, П. Гер- швин, Ч. Паркер, Керн, Роџерс ....

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА:

- а) две композиције домаћих аутора;
- б) 12 композиција страних аутора и то:
- с) три композиције у форми цез баладе;
- д) три композиције у свинг форми;
- е) три композиције у блуз форми;
- ф) три композиције латино-америчког поднебља.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција домаћег аутора;
 Једна форма цез баладе - страни аутор;
 Једна свинг форма - страни аутор;
 Једна блуз форма - страни аутор;
 Босанова - страни аутор.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ УЗ ИНСТРУМЕНТАЛНУ ПРАТЊУ

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Уз обавезне техничке вежбе из претходних разреда развијати код ученика изражајност уметности у певању, посебно у цез баладама. Водити рачуна о постизању изражајне динамике (р, 1 сге88сеп^о, Јесге88сепЈо ....), као и код обликовања високих тонова код којих је потребно направити разлику између фалсета и певања пуним гласом.

Посебну пажњу обратити на појачан рад „скет" певања и по потреби задати да се цела нумера у свинг и балада форми пева у скету, касније и са импровизацијом.

Организовати и часове на којима ће бити присутни сви ученици на којима ће се упознати са радом осталих и чути мишљење о свом раду. На овом часу задати једну нумеру свим ученицима и објаснити приступ и извођење.

Новина је, на заједничким часовима, вишегласно певање. Вежбе за овакво певање се састоје из различитих хармонско-ритмичких вежби септакорада (мајева, седмица, димова ....). Обратити пажњу на би-бап нумере.

ЛИТЕРАТУРА

Домаћи аутори: Дарко Краљић, Војислав Симић, Александар Кораћ, Предраг Ивановић, Мирко Шоуц....

Страни аутори: Дјук Елингтон, Жобим, Кол Портер, Порц Гершвин, Чарли Перкер, Мајлс Дејвис, Роџерс ....

ОБАВЕЗАН МИНИМУМ ПРОГРАМА

- a) две композиције домаћих аутора;
- b) 12 нумера страних аутора;
- c) три композиције у форми баладе;
- d) три композиције у свингу;
- e) три композиције у блуз форми;
- f) три босанове;
- g) две вишегласне нумере.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција домаћег аутора;

Једна свинг композиција - по могућству са малим саставом;

Једна џез балада;

Једна блуз нумера;

Једна вишегласна нумера заједничка за све ученике класе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ УЗ ИНСТРУМЕНТАЛНУ ПРАТЊУ

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Осамостаљивати ученика у извођачком раду и проширивати његов репертоар - брзо и ефикасно радити на нумерама. Ученик сам бира нумере које ће изводити, наравно уз сагласност наставника.

Радити баладе, свинг форме, дабл тајм - преко балада - у свингу, и обратно, у току једне нумере. Акцент стављати на изражајност у динамичком погледу и беспрекорној дикцији.

Примењивати заједнички рад ученика - измена искустава и мишљења и узајамна корекција.

Обавезно радити на вишегласним нумерама - ученици сами импровизују (аранжирају).

Користити сарадњу са осталим извођачима, односно са малим саставом и биг-бендом.

Упознати ученике са студијским радом.

ЛИТЕРАТУРА

Д. Елингтон, П. Гершвин, К. Портер, Жобим, Манцини, Арлен, Ч. Паркер, Д. Краљић, Котлић, Б. Симић, М. Шоуц ....

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- a) две композиције домаћих аутора;
- b) 16 нумера страних аутора;
- c) четири баладе;
- d) четири нумере у свинг форми;
- e) четири нумере латино-америчког поднебља;
- f) четири блуз композиције;
- g) две вишегласне нумере.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција домаћег аутора;

Две свинг нумере - са малим саставом или биг-бендом;

Једна џез балада;

Једна блуз нумера;

Једна босанова;

Једна вишегласна нумера коју је изаранжирао сам ученик.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ УЗ ИНСТРУМЕНТАЛНУ ПРАТЊУ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Базични део програма је постепено учвршћивање основних интерпретативних елемената и приступање конкретизованом џез фразирању, при стабилној интонацији и у оквиру задате хармоније. Техничке вежбе морају бити константно присутне, при чему их делом треба изводити без пратње било каквог хармонског инструмента, ради постизања стабилности у повезивању унутрашњег слуха и певачког апарата (заправо гласовног уобличавања замишљеног тона).

Обавезни део наставног програма су организовани одласци ученика на џез и блуз концерте, а посебно на концерте страних извођача. После концерта наставник је дужан да са учњеницима продискутује о концерту, да саслуша њихово мишљење и утиске.

Обнавеза ученика је да у сваком полугодишту присуствује на по четири џез и блуз концерта.

Неопходност представља и час са пратњом хармонског инструмента.

Такође је потребно омогућити додатни аудио-визуелни материјал и доступну џез литературу.

ТЕОРЕТСКИ ОДСЕК

СОЛФЕЂО

ЦИЉЕВИ

Разумевање садржаја музике и оспособљавање за опажање, извођење и тумачање музике.

Континуирани развој музикалности и музичке писмености.

Корелација и интеракција садржаја рада на настави солфеђа са садржајима на настави хора и свим другим видовима теоретске наставе

Развој музикалности и музичке писмености и поставке основа за даљи рад на изучавању теоријских дисциплина у настави музике, хармонија, анализе музичког облика, контрапункта, аранжирања, компоновања.

ЗАДАЦИ

Рад на способност разумевања музичког садржаја

Рад на интерпретацији, памћењу и записивању музичког текста,

Рад на праћењу латентне хармонија у инструктивним примерима и примерима из уметничке инструменталне и вокалне литературе.

Развијање функционалног начина мишљења, музичке меморије и апсолутног праћења нотног записа.

Развијање способности записивања музичког текста и тока са свим елементима за правилно извођење

Рад на корелацији и интеракцији са садржајем рада теоретске наставе

Рад на развоју апсолутног слуха.

I РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

МЕЛОДИКА

1. Једногласно певање

Дијатоника: фиксирање ступњева у оквиру хармонских функција; тоналитети до четири предзнака;

Молдур и мутације (де-Де, Еф-еф, а-А, Це-це, е-Е, Ге-ге);

хроматске пролазнице и скретнице;

дијатонске модулације у паралелни, субдоминантни и доминантни тоналитет; почетни тоналитет до два предзнака;

певање српских народних песама са текстом. **2. Двогласно певање**

Дијатоника и дијатонске модулације на доминанту или паралелу;

певање лаких двогласних песама са текстом.

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

Опажање појединачних тонова у целом регистру клавијатуре, а према датој интонацији, каденца Це-дура;

опажање и интонирање интервала/двозвука у тоналитету без анализе интервала; тежиште ка опажању 3-4 двозвука у низу;

опажање и интонирање штимова од камертона (тоналитети до четири предзнака);

хармонске везе: строге и слободне на главним ступњевима.

РИТАМ

Равномерно читање у виолинском и бас кључу до 100 удара у минуту, а кроз инсерте из литературе; промене кључева;

парлато: примери са обележеним темпима, акцентима и фразама у умереним темпима;

ритмичке врсте и фигуре: четвороделна подела ритмичке јединице (диференцирање ритмичких фигура сличних по изгледу); веће коришћење пауза и лигатура; троделни ритмови, проста деоба тродела и пунктиране фигуре са и без узмаха; народни ритмови са једним троделом;

одређивање метричке врсте у народним песмама према певању наставника.

ДИКТАТИ

Записивање дијатонских тонова (појединачних и групе тонова) према каденци тоналитета који се обрађује или обнавља;

записивање апсолутних висина (обим $a^1 - de^2$ и $e^1 - a^1$);

записивање дијатонских двозвука;

једногласни мелодијски диктат: записивање мотива и примера свираних по двотактима, а у оквиру градива из мелодике;

записивање ритмичких мотива и ритмичког диктата по двотактима - уз опажање метричке врсте;

записивање народне песме са текстом према певању наставника.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Записивање дијатонских двозвука у тоналитету једногласног диктата;

Једногласни мелодијски диктат: модулације на доминанту или мутације;

Ритмичка етида, умерена темпа, без скокова у оквиру ритмичких фигура краћег трајања;

Певање с листа - у оквиру пређеног градива из мелодике.

II РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Једногласно певање

Поставка алтерација у тоналитетима са мање предзнака;
обнављање и поставка тоналитета до седам предзнака, дијатоника и хроматске скретнице;
дијатонске модулације и мутације; тоналитети прве квинтне сродности;
уознавање модуса (певање лествица и каденци дорског, фригијског, лидијског и миксолидијског модуса);
певање српских народних песама с текстом.

Двогласно и трогласно певање

Двогласни примери: дијатоника и дијатонске модулације; хомофоне композиције и канони (примери из литературе);

трогласни примери: дијатоника, канони и примери у вези са радом на хармонским везама.

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

Опажање основних тонова (према каденци Це-дура) и хроматских тонова ФИС и БЕ у целом регистру клавијатуре;

опажање апсолутних висина (као у I разреду) од де¹ до де²;

опажање двозвука у тоналитетима који се обрађују; примена мутација и модулација (према примерима за двогласно певање);

опажање и интонирање штимова према камертону ;

опажање и интонирање четворозвука на I, V и VII ступњу са разрешењем;

хармонске везе: троглас и четвороглас, строге и слободне везе акорада у тоналитетима до четири предзнака (главни и спо- редни ступњеви);

РИТАМ

Равномерно читање (до 120 удара у минуту) инсерата из литературе, са и без промене кључева;

ритмичке врсте и фигуре: троделни ритмови и дуола; осмоделна подела и мала триола; народни ритмови са једним и два тродела, а са применом промера из музичког фолклора;

промене врсте такта: изједначавање трајања дводелне са троделном јединицом бројања.

ДИКТАТИ

Записивање апсолутних висина у обиму октаве;

записивање двозвука са применом мутација и модулација (према примерима за двогласно певање);

једногласни мелодијско-ритмички диктат: алтерације и модулације;

записивање српских народних песама са текстом (класични и народни ритмови);

двогласни диктати - према градиву из мелодике.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Писмени део: Једногласни и двогласни диктат из оквира градива, као и записивање хармонских веза

Усмени део: Ритмичка етида за читање са листа;

Мелодијска етида за певање са листа.

III РАЗРЕД
(3 часа недељно, 105 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Једногласно певање (виолински, бас и алт кључ)

Алтерације: скокови у алтероване тонове (стабилне и лабилне алтерације) и напуштање алтерованих тонова скоком;

техничке вежбе: алтеровани акорди и њихова разрешења (K^6 , Фригијски квинтакорд и ОР); поставка алт кључа (равномерно читање и певање примера из литературе); транспоноване из алт у виолински кључ и обрнуто, као и из бас у алт кључ и обрнуто; модулације у тоналитете прве и друге квинтне сродности (већи мелодијско-ритмички захтеви) и у удаљене тоналитете; примери из литературе за мутације и модулације; српске и црногорске народне песме са применом хроматике.

Двогласно и вишегласно певање

Хомофони и полифони примери из литературе (период класицизма и барока);

двогласне и вишегласне народне песме;

трогласни примери у оквиру захтева из хармонских веза.

ОПАЖАЊЕ И ИНТОНИРАЊЕ

Опажање основних и хроматских тонова (ФИС, БЕ, ЦИС, ЕС) у обиму од три октаве (каденца Це-дура);

опажање апсолутних висина и њихово записивање од а (ма- ла октава) до де²;

систематизација штимова свих тоналитета, њихово опажање и интонирање;

опажање и интонирање септакорада са разрешењем;

хармонске везе: троглас и четвороглас, строге и слободне везе акорада; опажање и записивање хармонских веза на главним и споредним ступњевима - до четири акорда у низу; модулације.

РИТАМ

Равномерно читање у алт кључу;

парлато: обрада брзих и лаганих темпа, као и промене темпа и метра;

полиритмија: 3:2, 2:3, 3:4, 4:3;

народни ритмови са променом метра - преко примера из музичког фолклора.

ДИКТАТИ

Из градива мелодике: записивање према двотактима, према музичким фразама и „вергл“ диктат;

двогласни диктати, усмени и писмени са алтерацијама и модулацијама;

записивање српских народних песама са променом метра.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Записивање апсолутних висина, двозвука и хармонских веза;

Мелодијско-ритмички диктат (модулације и алтерације);

Парлато - према годишњем градиву читање са листа;

Певање са листа једне српске народне песме са текстом;

Мелодијски пример - певање са листа у оквиру градива.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

МЕЛОДИКА

Рекапитулација градива кроз примере из литература и инструктивне вежбе;

хроматске и енхармонске модулације (информативно);

алтеровани акорди и њихова разрешења (техничке вежбе и приказ преко инсерата из литературе);

једногласно и двогласно певање српских народних песама (промене метра и коришћење хроматских промена);

двогласно и вишегласно певање модулација, мутација и алтерација;

примена хармонских веза у трогласним и четворогласним примерима из литературе;

поставка тенор кључа (равномерно читање и певање илустративних примера; транспонованье из тенор кључа у виолински и бас кључ и обрнуто.

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

Опажање основних и хроматских тонова (према примерима из мелодике);
опажање слободних двозвука у тоналитету и од камертона;
хармонске везе: уски и широки слог, слободно и строго везивање акорада: дијатоника са септакордима и дијатонске модулације;
опажање модуса и модалних елемената (усмени диктат и анализа).

РИТАМ

Равномерно читање: тенор и алт кључ ;
ритмичко читање: брза и лагана темпа; све врсте триола и друге неправилне ритмичке групе (квинтола, секстола);
обнављање целокупног градива и проширивање знања из области промене метра и темпа;
неправилне ритмичке групе: све врсте триола, квинтоле и секстоле;
читање примера из литературе.

ДИКТАТИ

Записивање српских народних песама са текстом (хроматске промене, елементи мутација),
силабичне и мелизматичне песме;
мелодијско-ритмички диктат (према музичким фразама) из градива мелодике;
двогласни диктат, дијатоника, хроматске секвенце и пролазнице, модулације и мутације, као и алтерације;
ритмички диктат: промене метра и метричких јединица.

ИСПИТНИ ЗАХТЕВИ

Једногласни и двогласни диктат из оквира градива (према захтевима за упис на музичке студије); записивање народне песме са текстом према певању наставника;
Парлато - из оквира градива из ритма;
Мелодијска етида за певање са листа (према захтевима за упис на музичке студије).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Настава солфеђа треба да обезбеди развој музичког слуха и музичке писмености синхронизацијом процеса опажања и репродукције. Самим тим, методологија и садржаји програма усмеравају се ка замишљању нотне слике на основу слушног музичког садржаја и, супротно, замишљање звука (гласом и на свом инструменту) на основу увида у нотни текст. Једино тако инструменталисти могу чути у себи оно што треба да одсвирају, а теоретичари да буду припремљени за савлађивање свих теоријских дисциплина.

Постојећи образовни смерови имају веома сличне садржаје програма. Разлика се највише огледа у томе што се код инструменталиста више форсира инструментално ритмичко читање и опажање интервала и акорада, а код теоретичара рад и на опажању и на репродукцији. Хармонски слух, певање са листа, чисте интонације и инструментално ритмичко читање поступно се развијају током четворогодишњег школовања. Захтев који се поставља вокално-инструменталним извођачима конципиран је тако да омогућава ученицима продужавање школовања на свим одсецима факултетске наставе, што, уосталом, потврђују и испитни захтеви у IV разреду и захтеви за проверу испуњености услова на факултетима у нашој земљи (па и у иностранству).

Организација часа солфеђа умногоме доприноси успешној реализацији програма. Предлаже се устаљени рад на опажању и интонирању (на почетку часа), певање са листа и диктат (мелодијски и ритмички, а са комбиновањем истих - једног часа дужи рад на ритму, следећег на мелодици) и ритмичко читање (у комбинацији са равномерним читањем).

Предметни наставници могу добити основну оријентацију за савлађивање појединих наставних области у датим упутствима:

МЕЛОДИКА

Функционална поставка тонова у тоналитету и тонално постављање модулација, алтерација и осталих тоналних проблема. Предлаже се рад на транспонувању мотива, нарочито за утврђивање ступњева у оквиру хармонских функција и у припремном раду за певање модулација (алтерација и модуса). Именовање тонова: солмизацијом - у певању са листа и ритмичком читању, а абecedом - у опажању и интонирању акорада, као и усменој анализи интервала пре певања.

Припрема за певање једног мелодијског примера изводи се опажањем тонова и мелодијских мотива (са проблематиком у мелодијском примеру), дакле - интонирање тонова и мотива, ритмичко читање солмизацијом, узимање интонације (штим) од камертона и - певање примера. Препоручује се наставницима да етуде са модулацијама хармонизују на клавиру, без свирања мелодијске деонице. Наравно, хармонизација је пожељна и код савлађивања других мелодијских области, али је код модулација најпотребнија.

Инструктивни примери служе за припремање певања (или ритмичког читања) вокално-инструменталне литературе, дакле, не смеју бити доминантни у односу на уметничку музику. Двогласно и трогласно певање подразумева рад на чистој интонацији, а то ће бити припремљено стабилном фиксацијом ле- ствичних ступњева преко њихове улоге у главним хармонским функцијама. Двогласно и трогласно певање почиње се у основној школи, али је и сада потребно прво радити на кратким мотивима и на једновременом певању свих деоница. За двогласе се препоручује следећи начин рада:

групно или појединачно певање (по двоје) оба гласа;

певање једне деонице док наставник другу изводи на клавиру (или гласом);

певање једне деонице, а свирање друге на клавиру (појединачно).

За обраду трогласа користити исте садржаје рада који се обрађују у хармонским везама. Тако ће се олакшати и трогласно певање и опажање хармонских веза (литература А. Олујић: Развој хармонског слуха).

ИНТОНИРАЊЕ И ОПАЖАЊЕ

У овој области се напушта застарела пракса опажања и интонирања без именовања, без ослањања на тоналитет и на апсолутну интонацију од камертона. До појаве одговарајуће литературе, за ову област помоћиће сугестије наставника који су одавно прешли на свесно опажање тонова, интервала и акорада.

Рад на опажању основних тонова са поступним увођењем хроматских одвија се свирањем појединих тонова у дужем трајању, а са асоцијацијом на Це-дур. Дакле, тонови се могу именовати солмизацијом. Пожељно је да се опажени тонови током година и записују у линијском систему. За опажање апсолутних висина (абце- дом) користи се супротан начин рада: свирање тонова у кратком трајању са дужом паузом између два тона, с тим да се у почетку највише појављује сам камертон, а касније се хроматски тонови јављају потпуно слободно, са и без реалтеровања истих. Да не би дошло до забуне око енхармонских тонова, најбоље је утврдити тонске низове: е-еф-фис-ге-гис-а-бе-ха-це-цис-де с тим да се у I разреду вежбања одвијају у оквиру једне чисте кварте, па посебно друге(е- а, а-де), без повезивања свих тонова у оквиру једног диктата. Опажањем основних тонова (на целој клавијатури) развија се тонални начин мишљења и опажања оним истим редоследом увођења хроматских тонова којим су се појављивали на прелазу из модалности у дур-мол систем. Опажање у малом обиму, са честим хроматским променама тонова, не решава се интервалски већ памћењем тонских висина са оријентацијом према тонуа који се први урезује у свест честим понављањем. Спајањем ова два начина рада знатно се убрзава рад на мелодијским диктатима и на певању са листа. И у овом програму уместо слободних двозвука тражи се опажање појединачних тонова.

Интонирање интервала и акорада везује се за тоналитет и за камертон. Рад на штимовима (интонирању и опажању тоничног трозвука на основу датог камертона) треба неговати још од основне музичке школе. Свесно опажање и свесно именовање штимова и хармонских веза

знатно ће допринети развоју слуха, а самим тим и развоју музикалности наших ученика. Не треба заборавити да је у нашим крајевима евидентна неразвијеност хармонског слуха, с обзиром на нашу једногласну фолклорну музичку традицију (литература А. Олујић, наведено дело).

РИТАМ

Иновације ритмичне наставе омогућавају одвајање данашње наставе солфеђа од једног већ заборављеног предмета, нотна певања које је оставило трага у схватању и реализацији солфеђа. Дакле, појављује се инструментални солфеђо, окретање наставе према потребама лаког читања инструменталног текста „у три димензије“, како кажу инструменталисти: ритмичке фигуре и врсте - атрикулације и фразирање - темпо. Наравно поступност у раду и одговарајућа литература са методским упутствима за рад учиниће ову дисциплину изводљивом. Једино тако солфеђо може у потпуности да задовољи потребе корелације и координације са инструменталном наставом.

У настави ритма опредељује се за смер: од звука ка нотној слици и тумачењу, и то преко мелодијских примера из литературе, а не преко посебно писаних вежби. Оне служе у току рада за усавршавање неких ритмичких проблема, али само као мост од првих звучних импресија до читања инструменталног текста.

За ритам и за обраду мелодике треба што више користити оригиналне композиције, са евентуалним незнатним адаптацијама за солфеђо (без мењања темпа и без транспонованја). У циљу приближавања потребама неких смерова музичких струка на студијама, уводи се читање алт и тенор кључа, али тек од III разреда и пр ма могућностима појединих класа.

Ритмичке врсте и фигура прате од I до IV разреда развој наставе на ритмовима супротних врста: ритмовима парне дистрибуције (дводелним поделама ритмичке јединице), троделним ритмовима и ритмовима наше народне музике. Треба посебно обратити пажњу на разлике у акцентовању супротних врста и фигура, а према упутствима датим у уџбеницима аутора З. Васиљевић, Солфеђо-ритам, I - III.

У области ритмичког читања предвиђа се обрада две врсте етида, једних са лакшим фигурама и основним врстама тактова - да би се преко њих уводили тежи захтеви из фразирања. Артикулације и акцентовања, и, са градивом те године, али са мањим захтевима у погледу темпа и свих оних ознака које прате инструменталну литературу.

За време ритмичког читања, опажање врсте такта, певања мелодијских примера, неопходно је користити прецизно тактирање са јасно назначеним почетком сваке јединице бројања. Код ритмичких и мелодијских диктата такође се предлаже тактирање - све до оног момента када већина ученика у разреду не овлада унутар- њим осећајем о протицању времена и ритмичком покрету у такту, односно двотакту.

ДИКТАТИ

Вежбе диктата треба спроводити на сваком часу. Не може се једноставно рећи „усмени диктат претходи писменом“ јер се писмене не припрема само усменим диктатом. Наиме, опажање појединачних тонова и фиксација ступњева у дијатоници даје могућност да се приђе мелодијском диктату без неких других припрема, с тим да се тонске висине записују у једнаком трајању. Ритмички диктати и опажање појединачних тонова спаја се постепено са градуирањем захтева наизменично из мелодике и ритма. Опажање мотива, као вид усмених диктата, користи се нарочито код опажања модулационих прелаза, тако да ова врста опажања претходи једногласном диктату са модулацијама. Дакле, спајање ритмичког диктата и опажања тонова - заједно са поставком штива, слушањем дијатонских кретања у хармонским везама (чиме се учвршћује у свести тоналитет) дају снажну основу за писмени диктат. Опажање ин- тервала (или слободних дијатонских двозвука) у тоналитету припрема рад на двогласном диктату. Паралелно са тим, могуће је обрадити и полифоно кретање двогласа посебно праћењем доњег гласа који се теже чује из физиолошких разлога (теже се примају ниски тонови од виших).

У оквиру организације часа, треба планирати 2/3 времена за разне видове опажања, а само 1/3 за певање мелодијских примера. Једино се на тај начин солфеђу омогућује успешно остваривање програмских захтева и циљева саме наставе.

КЛАВИР - „А" ПРОГРАМ

„А" програм је намењен ученицима теоретског одсека који су завршили основну музичку школу са клавиром као главним предметом.

ЦИЉЕВИ

- Развој извођачке технике: скале, свирање кандеци, етиде, техничке вежбе, вежбе за полифонију, сонатине, вежбе за читање с листа, вежбе за четвороручно свирање.
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са главним предметом који ученик изучава

ЗАДАЦИ

- Рад на извођачкој техници
- Рад на техничком ниву извођења треба да буде у функцији успешнијег овладавања других теоретских дисциплина.

І РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕДИСЦИПЛИНЕ

Дијатонске и хроматске скале кроз четири октаве, у шеснаестинама, у паралелном кретању, у размаку октаве.

Квинтакорди и септакорди у малом и великом разлагању, кроз четири октаве паралелно.

На сваку дијатонску скалу аутентична каденца, уски слог - вежбати свирање

ЕТИДЕ

К. Черни ор. 299 - избор Беренс ор. 61, ор. 88 - избор Крамер: I свеска - избор Лешхорн ор. 66 - избор

Кршић-Ранковић: Збирка клавирских композиција за савладавање техничких проблема, I свеска

ПОЛИФОНИЈА

Ј. С. Бах: Двогласне инвенције, Мали прелудијуми, Француске свите - поједини ставови

Г. Ф. Хендл - поједини ставови из свита Други аутори XVII и XVIII века

СОНАТНА ФОРМА И ВАРИЈАЦИЈЕ

Ј. Хајдн (ред. Фелер): Сонате Е-дур и Ге-дур Ј. Хајдн: (ред. Богданов) Соната А-дур Ј. Хајдн:

(ред. Кршић) Сонате Де-дур и А-дур Ј. Хајдн: Соната-дивертименто (ред. Мишевић) Це-дур

А. Моцарт: XV 545 Це-дур „Фасил"; XV 283 Ге-дур Л. ван Бетовен: Сонате ор. 49, број 1 и 2

Р. Шуман: ор. 116, Соната за младеж Беркович: Варијације (на тему руске народне песме)

Кабалевски: Варијације ор. 51, на тему украјинских песама Л. ван Бетовен: 6 лаких варијација на швајцарску тему М. Клементи: Варијације на тему шпанске игре

КОМАДИ

Р. Шуман: избор из Споменара ор. 68 Ф. Шопен: За најмлађе (Лорковић) Л. ван Бетовен:

Багателе, 6 Екосеза (ор. 119) Б. Барток: На селу, Микрокозмос (избор) Кабалевски:

Варијације а-мол Ф. Менделсон: Песме без речи М. Мусоргски: Гопак, Суза

Прокофјев: ор. 65 - избор Е. Григ: Лирски комади

М. Тајчевић: Српске игре С. Рајичић: Свита

Вера. Богдановић: Музика предкласичара - избор КОМАДИ ЗА ЧЕТИРИ РУКЕ

Ј. Кршић: Збирка - избор

Храшовец: Збирка „Добра товаришта Брадач“, свеска IV и V (на нивоу) за читање и свирање на часу са педагогом

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) седам етида са различитим техничким проблемима;

б) четири полифоне композиције;

в) две сонате, или по један став из више соната;

г) четири комада разних епоха и карактера

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕДИСЦИПЛИНЕ

Дијатонске и хроматске скале кроз четири октаве, у шеснаестинама, у размаку октаве, паралелно и супротно кретање. У размаку терце кроз четири октаве, паралелно.

Квинтакорди и септакорди у малом и великом разлагању, кроз четири октаве паралелно, у шеснаестинама. Симултано, четворогласно, кроз четири октаве.

Аутентична каденца, уски слог, уз сваку дијатонску скалу (квинтни, октавни и терчни положај).

ЕТИДЕ

Беренс: ор. 61 - избор Лешхорн: ор. 66 - избор К. Черни ор. 299, II свеска - избор Крамер: II свеска - избор Кршић-Ранковић: II свеска - избор Мошковски: ор. 18 - избор

Композиције других аутора сличне тежине и обима

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Двогласне инвенције Ј. С. Бах: Трогласне инвенције Ј. С. Бах: појединачни ставови из Француске свите Г. Ф. Хендл: појединачни ставови из Свита

СОНАТНА ФОРМА И ВАРИЈАЦИЈЕ

Л. ван Бетовен: Варијације Ге-дур на оригиналну тему

Л. ван Бетовен: Варијације Ге-дур на тему Паисиела

Л. ван Бетовен: Рондо Це-дур (Багателе ор. 33 Ес-дур, А-дур)

В. А. Моцарт: Рондо Де-дур, Фантазија де-мол

Г. Ф. Хендл: Концерт Еф-дур

Ј. С. Бах: Концерт еф-мол

Ј. С. Бах: Концерт Де-дур, Ге-дур, Бе-дур

Беркович: Варијације на тему Цаганинија а-мол

Ј. Хајдн: Сонате (редакција Раукс) - избор

В. А. Моцарт: Концерт Де-дур

М. Мишевић: 11 соната Ј. Хајдна

А. Моцарт: Сонате - избор А. Хачатурјан: Сонатина Це-дур

КОМАДИ

М. Тајчевић: Српске игре

Наши композитори за младе пијанисте (Милошевић, Трајковић, Бабић...)

Ј. Славенски: Песме и игре са Балкана, Из Југославије Кунц: Младо лишће

Пинтарић-Станчић: Композиције за клавир Ф. Менделсон: Песме без речи - избор Б.

Сметана: ор. 8 Поетична полка, бр. 2 Ф. Шуберт: ор. 142 Емпромпти Ас-дур, ор. 90 Ес-дур Е.

Григ: Ноктурно Д. Скарлати: Сонате - избор Д. Шостакович: Прелудијум ор. 34 - избор Б.

Барток: 6 румунских игара

Прокофјев: ор. 25 Гавота из Класичне симфоније; ор. 22 бр. 1, 10

Дебиси: Арабеска, Е-дур, прелудијум, Девојка са косом бојелана

Ј. Ибер: Н18 - избор П. И. Чајковски: Годишња доба Р. Шуман: Дечје сцене ор. 15 - избор Ф. Шопен: Мазурке, Валцери, Ноктурна Ј. Кршић-Р. Ранковић: Збирка клавирских композиција за са- влађивање техничких проблема, I свеска - избор

КОМАДИ ЗА ЧЕТВОРОРУЧНО СВИРАЊЕ Свирати на часу са професором

Ф. Шуберт: Оригиналне четвороручне композиције (Варијације, Соната Бе-дур)

Р. Шуман: ор. 66, И. Стравински: Три лака комада М. Равел: Моја мајка гуска и други комади исте тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) шест етида са различитим техничким проблемима;

б) четири полифоне композиције;

в) две сонате или по једна став из концерта, више соната, варијације или ронда;

г) једна композиција југословенског аутора;

д) четири композиције - комада разних аутора и карактера;

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна етида;

Једна полифона композиција;

Став сонате или концерта, или варијације или ронда;

Композиција по избору.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дијатонске и хроматске скале кроз четири октаве у шеснаестинама, у паралелном и супротном кретању у размаку октаве. Размак терце, сексте и дециме паралелно. Квинтакорд и септакорд у малом разлагању, разломљено и симултано кроз четири октаве, 12 арпеђа велико разлагање од истог полазног тона кроз четири октаве.

Варљива каденца, уски слог (уз сваку дијатонску скалу) квинтни, октавни и терцни положај (I, IV, V, VI, IV, VI, III, IV, III, I)

ЕТИДЕ

К. Черни, ор. 299 - избор из III и IV свеске; ор. 636 и ор. 365 - по избору

К. Черни: ор. 740 - избор Крамер: III свеска - избор

Виртуозне композиције од старих мајстора до данас (избор М. Мишевић и С. Димитријевић)

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Трогласне инвенције - избор

Француске свите - цела да се прочита, а да се обраде 2-3 ста- ва (избор)

Г. Ф. Хендл: Свите - избор Пјасковски: Фуге

СОНАТНЕ ФОРМЕ И ВАРИЈАЦИЈЕ

М. Клементи: Сонате - избор Ј. Хајдн: Концерт Де-дур, Концерт Ге-дур Ј. С. Бах: Концерти еф-мол, А-дур, Е-дур Г. Ф. Хендл: Концерт Еф-дур; Варијације из свите Ге-дур; Чакона Ге-дур; Варијације Бе-дур, В. А. Моцарт: Концерт А-дур, КУ 488 - I став В. А. Моцарт: Концерт Еф-дур Л. ван Бетовен: концерт Це-дур, I став Ј. Хајдн: Сонате - избор В. А. Моцарт: Сонате - избор

Л. ван Бетовен: Соната ор. 79 Ге-дур; Соната ор. 14 Е-дур; Соната ор. 2 еф-мол - најмање два става

А. Моцарт: Варијације Це-дур

Г. Ф. Хендл: Варијације Е-дур, Л. ван Бетовен: 9 варијација А-дур Л. ван Бетовен: Варијације Бе-дур

КОМАДИ

Е. Григ: ор. 52 Песниково срце; Пролећу; ор. 43 Поема; ор. 6 Хумореске: Де-дур, гис-мол, Це-дур, Ф. Менделсон: Песме без речи - избор Пуланк: Два ноктурна Ф. Шопен: Ноктурна - избор Ф. Шуберт: Емпромпти – избор, Р. Шуман: ор. 28 Романса Фис-дур; ор. 124 Валцер и Листић; ор. 15 – избор, Ф. Лист: Утеха бр. 1, 2 и 6 Б. Барток: „Микрокосмос" - избор Д. Шостакович: Три фантастичне игре ор. 1; ор. 34 Прелудији, Прокофјев: ор. 31 Приче старе баке К. Дебиси: Дечји кутак - избор Мокрањац: Игре бр. 1, 2, 3, 4 и 5; Етида бе-мол Папандопуло: Свита „Из села", С. Рајичић: Етида; Хумореска; Игра В. Богдановић: Музика предкласичара - избор Лутке у клавирској музици XX века (избор и редакција М. Мишевић) Ј. Кршић-Р. Ранковић: Збирка клавирских композиција за са- влађивање техничких проблема, I свеска - избор

КОМАДИ ЗА ЧЕТВОРОРУЧНО СВИРАЊЕ ИЛИ ДВА КЛАВИРА

За читање и свирање на часу са наставником Ј. Кршић: Збирка за четири руке Брадач-Храшовец: VI Г. Ф. Хендл: Соната ге-мол, А. Моцарт: Соната Де-дур; Соната Еф-дур К. Сен-Санс: избор из „Карневала животиња", Прокофјев: избор из Свите „Петар и вук" Л. ван Бетовен: Соната Де-дур, Ј. Брамс: Мађарске игре К. Дебиси: Валцер; У броду В. А. Моцарт: Соната Бе-дур

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) пет етида са различитим техничким проблемима;
- б) четири полифоне композиције;
- в) две сонате или неколико ставова из више соната и концерата и једне варијације или рондо;
- г) два већа или четири мања комада.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ТЕХНИЧКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Дијатонске и хроматске скале кроз четири октаве у шеснаестинама, у паралелном и супротном кретању у размаку октаве. Размак терце, сексте и дециме паралелно.

Квинтакорди и септакорди у великом разлагању кроз четири октаве, паралелно.

Скале у дуплим октавама кроз три октаве, паралелно. 12 арпеђа од истог полазног тона: ге, а, ха. Вежба М. Ј. за полифонију транспоновано кроз све тоналитете.

По хроматском реду: умањени и доминантни септакорд, квинтакорди дура и мола, симултано четворогласно кроз две окта- ве. Каденце аутентичне, варљиве (свирати на крају скале).

ЕТИДЕ

Крамер: ор. 60 IV свеска - избор за дупле терце итд Беренс: ор. 61, III и IV свеска - избор Лешхорн: ор. 136 II и III свеска, Мошелес: ор. 70 - избор К. Черни: ор. 740 III свеска

Виртуозне композиције од старих мајстора до данас (избор М. Мишевић и С. Димитријевић)

Друга дела сличне тежине по избору наставника.

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Г. Ф. Хендл: Свите - избор

Ј. С. Бах: Трогласне инвенције - избор; Француске свите - појединачни ставови из свих свита; Енглеске свите - појединачни ставови; Мали прелудијуми и фуге и фугета

СОНАТНА ФОРМА

Ј. Хајдн: 11 соната (редакција М. Мишевић)

А. Моцарт: Сонате - избор

Л. ван Бетовен: ор. 14 бр. 1 Е-дур и бр. 2 Ге-дур; ор. 2 бр. 1 еф-мол и друге

КОМАДИ

К. Дебиси: Арабеске Е-дур и Ге-дур; Дечји кутак, Купрен: Сестра Моник, Ж. Ф. Рамо: Гавота и Варијације, Р. Шуман: Арабеска ор. 18; Дечје сцене ор. 15 (теже); Новелете

Ф. Шопен: Ноктурна, Полонезе, Мазурке - избор Ф. Шуберт: Емпромпти ор. 142 Бе-дур

Скрјабин: Прелудијуми ор. 11 и други опуси; Мазурка ор. 3 бр. 6 Фис-дур, Прокофјев: ор. 22
Пролазне визије - избор Б. Барток: Сонатина; Багателе (ор. 6), Лутке у класичној музици XX
века (избор и редакција М. Мишевић), Ф. Лист: Ноктурно Ас-дур Регер: Гавота Е-дур
Мокрањац: Етида бе-мол Милошевић: Мала свита, Ј. Славенски: Из Југославије К. Бабић:
Прелиди Ђокози Јевтић: 6 прелудијума, Рајичић: Скице; Игра де-мол Д. Пејачевић: Ноктурно
Ј. Кршић-Р. Ранковић: Збирка клавирских композиција за савлађивање техничких проблема,
I и II свеска - избор Избор дела Бјелинског, Шкерјанца и др.

КЛАВИРСКЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ЧИТАЊЕ СА ЛИСТА И ЧЕТВОРОРУЧНО СВИРАЊЕ

100 година музике за клавир (редакција М. Мишевић)

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) четири етиде са различитим техничким проблемима;
- б) две полифоне композиције;
- в) две сонате;
- г) четири композиције различитих стилова.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна етида - напамет;
- Једна полифона композиција - напамет;
- Један комад XIX или XX века - напамет;
- Једна соната или концерт - може и из нота.

КЛАВИР - „Б" ПРОГРАМ

„Б" програм је намењен ученицима теоретског одсека који у основној музичкој школи нису учили клавир, већ неки други инструмент.

„А" програм је намењен ученицима теоретског одсека који су завршили основну музичку школу са клавиром као главним предметом.

ЦИЉЕВИ

- Развој извођачке технике: скале, свирање кандеци, етиде, техничке вежбе, вежбе за полифонију, сонатине, вежбе за читање с листа, вежбе за четвороручно свирање.
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са главним предметом који ученик изучава

ЗАДАЦИ

- Рад на извођачкој техници
- Рад на техничком ниву извођења треба да буде у функцији успешнијег овладавања других теоретских дисциплина.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дијатонске и хроматске скале паралелно кроз две октаве, квинтакорд разложено и симултано кроз две октаве.

ШКОЛЕ

Николајев: Школа за клавир Јела Кршић: Школа за клавир

Друге школе сличне тежине - по избору наставника

ЕТИДЕ

Дивернуа: Етиде - избор Лемоан: Етиде - избор

Николајев: Школа за клавир - Етиде из II дела

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Јела Кршић: Клавирска читанка - вежбе за полифонију Ј. С. Бах: Мале композиције

СОНАТИНЕ

Избор сонатина, I свеска

КОМПОЗИЦИЈЕ РАЗЛИЧИТИХ СТИЛОВА Гедике: 60 лаких композиција, ор. 36

Гурлит: Први кораци младог пијанисте ор. 82 (Први кораци - ДСЗ - 1а и 1б)

Избор лаких композиција (Просвета), Б. Барток: За децу; Клавирска музика за почетнике;

Микро- козмос I, Кабалевски: 24 лаке композиције ор. 39 Албум југословенских клавирских композиција свеска I В. Богдановић: Музика предкласичара - избор

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 60 вежби;

б) 10 етида;

в) четири полифоне композиције;

г) две сонатине;

д) три композиције различитих стилова;

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СКАЛЕ

Обрадити све дурске скале паралелно и супротно кроз две октаве, а у триолама кроз три октаве паралелно, а хроматске и све молске скале само паралелно кроз једну октаву а кроз три октаве и у триолама. Квинтакорди и септакорди четворогласно разложено и симултано кроз две октаве.

ЕТИДЕ

Лемоан: ор. 37 - избор

Ј. Кршић: Музичка читанка за III разред

К. Черни: ор. 849 - избор

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ Ј. С. Бах: Мале композиције Ј. С. Бах: 12 малих прелудијума

СОНАТИНЕ

Бетовен, Клементи, Дијабели и др

КОМПОЗИЦИЈЕ РАЗЛИЧИТИХ СТИЛОВА Гречанинов: ор. 98 - избор Р. Шуман: Албум за

младеж - избор П. И. Чајковски: Албум за младеж - избор Избор лаких композиција

(Просвета) М. Тајчевић: Деци Ф. Лотка-Калински: Иверје

Албум југословенских клавирских композиција, свеска I В. Богдановић: Музика предкласичара - избор

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 етида;

б) четири полифоне композиције;

в) две сонатине;

г) четири композиције различитог карактера и садржаја.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две дурске и две молске скале;

Једна етида;

Једна композиција Ј. С. Баха;

Једна композиција по слободном избору;

Један став сонате.

III РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СКАЛЕ

Треба обрадити све дурске, молске и хроматске скале паралелно у шеснаестинама кроз четири октаве. Квинтакорде и септакорде четворогласно, разложене и симултано и велико разлагање квинтакорада кроз две или четири октаве паралелно. Аутентична каденца, уски слог, уз сваку дијатонску скалу.

ЕТИДЕ

К. Черни: ор. 849 - избор Беренс: ор. 61 - избор Лешхорн: ор. 66 - избор

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: 12 и 6 малих прелудијума; Двогласне инвенције

ЦИКЛИЧНА ФОРМА

Ј. Хајдн: Сонатине и сонате (Ј. Кршић-Д. Шишмановић)

А. Моцарт: Бечке сонатине

Д. Кабалевски: Варијације на словачку тему

Мајкапар: Варијације на руску теми

Композиције других аутора исте тежине, по избору наставника.

КОМПОЗИЦИЈЕ РАЗЛИЧИТИХ СТИЛОВА Р. Шуман: Албум за младеж - избор С.

Прокофјев: Музика за децу - избор Д. Шостакович: Луткине игре - избор Д. Скарлати: Лаки комади - избор Л. ван Бетовен: За Елизу М. Тајчевић: Деци С. Рајичић: Мала свита

Ј. Кршић: Клавирска хрестоматија за IV разред В. Богдановић: Музика предкласичара - избор

Ј. Кршић-Р. Ранковић: Збирка клавирских композиција за са- влађивање техничких проблема I свеска - избор

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 етида;

б) четири полифоне композиције;

в) две сонатине или сонату и једна варијација;

г) четири композиције различитих стилова.

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

СКАЛЕ

Све дурске, молске и хроматске скале, паралелно и супротно кроз четири октаве у шеснаестинама. Квинтакорди и септакорди, четворогласно разложено и симултано и велико разлагање кроз четири октаве паралелно. Каденце.

ЕТИДЕ

К. Черни: ор. 299 - избор Крамер: - избор

Лешхорн: ор. 66 - избор

Виртуозне композиције од старих мајстора до данас (избор М. Мишевић и С. Димитријевић)

Друге композиције одговарајуће тежине, по избору наставника

ПОЛИФОНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

Ј. С. Бах: Двогласне инвенције - избор; Француске свите - поједини ставови

ЦИКЛИЧНА ФОРМА

Ј. Хајдн (Фалер): Соната Е-дур, Ге-дур Ј. Хајдн (Богдановић): А-дур Л. ван Бетовен: ор. 49 бр. 1 и 2, В. А. Моцарт: Сонате КУ 454 Це-дур и КУ 286 Ге-дур Л. ван Бетовен: Варијације на швајцарску тему

КОМПОЗИЦИЈЕ РАЗЛИЧИТИХ СТИЛОВА

Л. ван Бетовен: Екосезе; Багателе Ф. Менделсон: Песме без речи - избор Р. Шуман: Споменар, Ф. Шопен (За најмлађе): Валцери, ноктурна - избор Е. Григ: Лирски комади -

избор М. Тајчевић: Српске игре - избор Ј. Кршић: Клавирска хрестонатија за V разред В. Богдановић: Музика предкласичара - избор Ј. Кршић-Р. Ранковић: Збирка клавирских композиција за са- влађивање техничких проблема, I и II свеска - избор

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) осам етида;
- б) три полифоне композиције;
- в) једна соната и једне варијације;
- г) четири композиције различитих стилова.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две дурске и две молске скале;

Једна етида;

Једна композиција Ј. С. Баха;

Први став сонате;

Једна композиција по слободном избору.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

За музичког сарадника клавир спада у групу општестручних предмета и заједно са солфеђом, хармонијом и музичким облицима заузима једно од централних места.

Програми обухватају више подручја: скале, свирање каденци, етиде, техничке вежбе, полифонију, сонатну форму, варијације, ронда, комаде разних аутора и стилова, транспоноване једноставних вежби или акорада, читање са листа, четвороручно свирање или свирање на два клавира.

Наставом клавира морају се код ученика створити навике свакодневног вежбања, свакодневног читања са листа, заједничког музицирања, у четири руке или на два клавира и лаке пратње са другим инструментима или гласом. У средњој школи мора се створити услов за даље техничко напредовање и изражајно свирање програма, за успешније овладавање свим теоретским дисциплинама и за даље школовање на факултетима код нас и у свету

ХОР

Програм овог предмета идентичан је са програмом за вокално-инструментални одсек и налази се у том делу наставног програма

СВИРАЊЕ ХОРСКИХ ПАРТИТУРА

ЦИЉЕВИ

- Развој извођачке технике
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са предметом дириговање

ЗАДАЦИ

- Рад на развијању извођачке технике
- Рад на стизању знања о постојећој хорској литератури
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са предметом дириговања

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Овај предмет обухвата свирање хорских партитура из литературе домаћих и страних аутора различитих стилова и периода и то:

двогласни и трогласни дечји и женски хорови у једном и два нотна система;
четворогласни женски и мушки хорови у два нотна система;
трогласни дечји и женски хорови у два нотна система;
трогласни дечји и женско хорови у три нотна система;
четворогласни хорови са три нотна система;
четворогласни женски, мушки и мешовити хорови са чети-ри нотна система.

ЛИТЕРАТУРА

Ј. Обрехт: Agnus Dei
Б. Мартини: In Monte Oliveti
де Марзи: Signore della cime
О. Веки: Fa una Canzone
Г. Ф. Хендл: Canticorum iubilo
Ласо ди Орландо: Io ti voria Cantor
Б. Донати: Canzoneta
Ј. Аркаделт: Ave Mari
Ст. Мокрањац: Со свјатими
К. Станковић: Господи возвах - Да исправитаја
К. Станковић: Тебе појем
К. Станковић: Достојно јест
Рахмаџинов: Тебе поем Ст. Мокрањац: Тебе појем
Ст. Мокрањац: Тропар Рождество Христову
Р. Толингер: Царју Небесни
Л. ван Бетовен: Жртвена песма
Ст. Мокрањац: Девојка виче из XIV руковети
Ст. Мокрањац: До три пушки из X руковети
Ст. Мокрањац: Што Морава из VIII руковети
Ст. Мокрањац: И кличе девојка
Ст. Мокрањац: Када ми се Радосаве
Ст. Мокрањац: II руковет - Из моје Домовине
Ст. Мокрањац: IX руковет - Песме из Црне Горе
М. Милојевић: Двогласни, трогласни и четворогласни хорови
К. Манојловић: Збирка двогласних и трогласних женских хорова
М. Бајшански: Мала хорска свита
М. Тајчевић: Народне песме за двогласне и трогласне хорове М. Тајчевић: 20 српских народних песама за мешовити хор С. Пашћан: 30 композиција за хор Д. Чолић: Зборник хорских песама II свеска Ј. Славенски: Две народне, К. Бабић: Двогласне и трогласне хорске композиције Ј. С. Бах: Избор мотета и корала и друга дела по избору наставника.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 15 композиција.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Оспособљавање ученика да правилно схвате и визуелно усвоје партитуру, као и да је успешно одсвирају.

Свирати четворогласна хорска дела са четири нотна система - женске, мушке и мешовите хорове.

Способнији ученици партитуру треба да одсвирају на часу слиста.

Оспособљавати ученика за првилно интерпретирање хорскихдела.

Припремати ученика за студије на вишим или високим школама.

ЛИТЕРАТУРА

Палестрина: Benediktus, Телеман Sanctus, Клеменс: Tu es Petrus, X. Пурсел: Пролећна песма
Ст. Мокрањац: Акатист С. Христић: Свјати Боже из Опела Ј. Маринковић: Оче наш Ст.
Мокрањац: Четири обредне песме С. Пашћан: Зимски пастел И. Бајић: Српкиња Ст.
Мокрањац: Пазар С. Бинички: У колу Ст. Мокрањац: Козар С. Бинички: Чини не чини Р.
Петровић: Успомена Ст. Мокрањац: VI, VII, VIII и XI руковет С. Христић: Опело, Ст.
Мокрањац: Литургија и Опело
Мадригали и мотети XVI и XVII века - Монтеверди, Ласо, Маренцио, Палестрина, Галус,
Лукачић, Клеменс, Гастолди, Ха-слер, Жанекен, Веки, Лили и др.
И друга дела одговарајуће тежине.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 композиција.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Настава се изводи у групама од по два ученика на једном школском часу.

Наставник ће из предложене литературе одабрати ону која му је доступна или допунити другим композицијама које одговарају наставном програму, водећи рачуна о поступности и тежини градива.

ДИРИГОВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

- Развој способности ученика за рад са камерним ансамблима, хоровима, оркестрима
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са осталим предметима на теоретском одсеку

ЗАДАЦИ

- Рад на развијању способности ученика за рад са камерним ансамблима, хоровима, оркестрима
- Развој способности ученика за повезивање овог предмета са осталим предметима на теоретском одсеку

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Упознавање са основним законитостима дириговања. Упознавање са историјским развојем технике дириговања. Упознавање са улогом и значајем диригента као вође и правилима која владају у ансамблу.

Савладавање различитих стилова дириговања у хору и оркестру - њихове сличности и разлике.

Савладавањем диригентске технике упознавати хорску и оркестарску литературу.

Обрађујући различите и многобројне техничке проблеме упознавати се са елементима интерпретације као што су форма, слог, темпо, динамика, фразирање, ритам, агогика и др.

ХОРСКО ДИРИГОВАЊЕ

ЛИТЕРАТУРА

Ст. Мокрањац: одломци из Литургије, одломци из II, VI, VII, XI, XII руковети, одломци из Приморских напјева, Славска. К. Станковић: Достојно јест В. Ђорђевић: О косидби М. Топаловић: У пролеће К. Манојловић: Леле Недо Хомна Св. Сави Ј. Галус: Ессе quomodo, Донати: Канцонета, Гастолди: Хумориста Палестрина: Vigilate, Л. ван Бетовен: Жртвена песма

КАНОНИ

Орландо ди Ласо: Бенедиктус „Л. Лео: Libera me, Преториус: Viva la musica

Е. Косето: Нек чиви музика; Песма је драг и поуздан другар Л. Керубини: Песма се ори Ј.

Хајдн: Интервали Л. ван Бетовен: Скала

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Рад са хором једног краћег хорског дела;

Извођење дириговањем једне хорске композиције.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ОРКЕСТАРСКО ДИРИГОВАЊЕ

Упознавање са распоредом инструмената у оркестарској деоници.

Упознавање диригентског става у раду са оркестром. Значај диригентске палице.

ЛИТЕРАТУРА

Одломци из следећих композиција: Пахелбел: Канон и жига, Ј. С. Бах: Музичка жртва

Ј. Хајдн: Симфоније бр. 88; бр. 104; бр. 93; бр. 94; Дечја симфонија, В. А. Моцарт: Мала

ноћна музика; Симфоније бр. 39; бр. 36; бр. 26; бр. 40; Увертира из опере „Отмица из

Сараја"; Фигарова женидба, Л. ван Бетовен: одломци из I, III, VII и VIII симфоније

Ф. Шуберт: Три лака комада за гудаче; III симфонија, А. Дворжак: Словенске игре, Ј. Брамс:

Мађарске игре, Р. Шуман: Четири мала комада за гудачки оркестар

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Рад са оркестром - краће дело;

Извођење дириговањем једне оркестарске композиције.

За испит се може користити и дечји оркестар или оркестар школе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Циљ предмета је да ученицима разјасни основне проблеме и правилности предмета дириговање. Подразумева се да је ученик упознат са предметима као што су хармонија, контрапункт, музички облици и солфеђо па се овај предмет и обрађује у завршним редима средње школе.

Предавач треба да буде диригент са праксом, што значи да је његово лично искуство са питањима која се обрађују неопходно. За сам почетак ученици се упознају са улогом диригента и његовим задацима у раду са ансамблом. Настава се одржава у групама, а са ученицима се ради индивидуално.

Савладавање технике дириговања у почетној фази рада представља најважнији сегмент.

Почиње се од диригентског става, односно почетне позиције. Вежба се у оном ставу у коме се у стварности и наступа. Правилно савладани почетни став представља главни предуслов за даље успешно савлађивање сложенијих задатака. Овоме се мора посветити пуна пажња јер су касније измене већ усвојеног погрешног става мукотрпне и споре. Ученик мора да успостави пуну контролу над сваким делом свога тела и треба да ради вежбе за еластичност тела. Ученици посматрају став професора и упоређују га са својим колегама и са собом.

Увек постоји дилема - да ли да се обрађује прво припрема или тактирање. Најсрећнију и најприроднију варијанту представља паралелно упознавање са овим проблемима. Што се тиче метрике, ученик се првобитно упознаје са тактирањем дводелног такта. Графички приказ путање руке је врло значајан не само за дводел већ и за остале мере. Када се савлада место тезе и арзе ученици ће визуелизацијом брзо усвојити метричке схеме. За почетак је довољно да ученици савладају троделну и четвороделну схему која је изведена из дводела.

На овом, а и на вишим нивоима студирања дириговања ученици раде на принципу „пресликавања" односно имитирања покрета предавача. Једном усвојен покрет се мора марљиво увежбавати. Добро је да ученици, ради контроле, вежбају уз огледало.

Узмах или припрема: ученици треба да схвате да се у овом импулсу изражава темпо, динамика и карактер композиције, као и атака ансамбла.

Дириговање се реализује унапред. Свој гест диригент управља ономе што предстоји, али и прати тренутни ток музике. Најбољи доказ ученику за ову законитост је ситуација *piano-forte*. Све ове проблеме треба „озвучити“ односно прорадити кроз литературу. Примере треба тражити у музици која је позната ученицима. Почиње се од двогласа. Веома је корисно да се ученици на часу организују тако да формирају ансамбл који ће певати ова дела. За почетак су то одломци, касније се обрађују целине.

Короне, цезуре, ритарданда, аћелеранда, крешенда, декрешенда, промене темпа и др. се уче тек када су горе наведени задаци савладани.

Сваки ученик треба да познаје значење диригентског гласа, да га обележи у литератури и да га пева док диригује. Канони су најделотворнији у проучавању диригентског гласа. Предмет добија свој потпуни смисао када ученик диригује ансамблом. У почетку ће се ученици изненадити, можда и уплашити звука који стиже са закашњењем. Са тим проблемом треба да је теоретски већ упознат.

Предавач може да направи селекцију најуспешнијих ученика који ће дириговати школским хором на некој од редовних проба уз пуну контролу професора. Овим наступом професор може неке ученике оценити што представља нарочити стимуланс у раду. Професор оцењује у току године квалитет рада ученика а на крају школске године организује испит са унапред објављеним и састављеним испитним програмом. Он не сме бити тежи од програма који се обрађивао у току школске године а треба да садржи све проблеме који су претходно обрађени.

Техника дириговања оркестром се изучава у четвртој разреду. Ученик треба да познаје оркестарске групе и место на коме се свака деоница инструмента налази. Ово је прилика да се провери знање које је ученик стекао на предмету музички инструменти.

Диригентски став у раду са оркестром је измењен у односу на хор. Руке стоје ниже од хорског става, јер музичари у оркестру седе, па се ово мора увежбавати.

Уколико се пододела у трећем разреду није обрадила неопходно је у четвртој разреду то урадити. И овде важи принцип: чим се усвоји схема прелази се на пример из литературе који професор мора припремити.

Значај диригентске палице треба објаснити. Начин на који палица лежи у руци се вежба и на њу се рука навикава као виолиниста на гудало. За савладавање треба времена. Професор не сме да губи стрпљење, али ни да занемарује грешке које се евентуално начине у држању палице. Диригентску палицу је тешко набавити а она није неопходна ученицима који се за дириговање не опредељују. Може се вежбати оловком.

Улога леве и десне руке је различита и у оркестарском дириговању нарочито издиференцирана - обзиром да ученици поседују предзнања усвојена на претходној години овај проблем се може третирати у четвртој разреду.

Циљ је да се ученик увери у делотворност своје технике на живом звуку. Како ученик не поседује живи инструмент најбоље је обрађивати примере из литературе на два клавира - са подељеним деоницама које могу да свирају професор и неки од ученика. Ово већ представља вид камерног музицирања. Што је дело лакше за свирање ученици више реагују на гест диригента.

Професор оцењује квалитет рада ученика у току школске године. Завршну оцену даје на испиту уз већ објављен испитни програм који не сме да буде тежи од литературе која се обрађивала. Испит се изводи уз пратњу клавира и ученици могу пратити једни друге.

Најталентованији ученик се може наградити наступом са оркестром школе на некој од редовних проба уз контролу професора.

ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

Програм овог предмета идентичан је са програмом за Вокално-инструментални одсек и налази се у том делу наставног програма.

АУДИОВИЗУЕЛНА ТЕХНИКА

ЦИЉЕВИ:

-Оспособљавање ученика да овладају следећим вештинама и процесима у оквиру подручја основним техникама снимања звука
основним микрофонским техникама
аналогним режијским столом
употребом мерних инструмената
снимањем и репродукцијом на двоканалном аналогном магнетофону
снимањем и репродукцијом на вишеканалном аналогном магнетофону
основама дигиталног аудио фајла
снимањем и репродукцијом на DAT-у (Digital Audio Tape)

ЗАДАЦИ

- Рад на оспособљавању ученика да овладају следећим вештинама и процесима у оквиру подручја основним техникама снимања звука
основним микрофонским техникама
аналогним режијским столом
употребом мерних инструмената
снимањем и репродукцијом на двоканалном аналогном магнетофону
снимањем и репродукцијом на вишеканалном аналогном магнетофону
основама дигиталног аудио фајла
снимањем и репродукцијом на DAT-у (Digital Audio Tape)

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње + блок 32 часа)

УВОД У АКУСТИКУ

Физички основи акустике. Распростирање звука и његове рефлексије. Основне мерне јединице за звук. Акустика просторија.

Слушна акустика. Карактеристике говорног и музичког звука. Разумљивост и квалитет електроакустичког преноса. Врсте изобличења у преносном систему (линеарна и нелинеарна). Одређивање положаја извора звука. Стереофонија.

СНИМАЊЕ ЗВУКА

Аналогно снимање и репродукција аудиосигнала

Дигитално снимање и репродукција аудиосигнала. Оптичко снимање (СР) и магнетско дигитално снимање (РАТ).

Блок настава :

1. Неговање и архивирање плоча, стартовање плоча; подешавање грамофона (газна и противклизна сила), регулација брзине окретања тањира (стробоскоп контрола), замена звучнице; руковање тракама - лепљење и архивирање трака, демагнетизација, уштиравање траке, стартовање трака.

2. Руковање СР - РРАУЕК-ом и РАТ уређајем.

Н1ОН - РГОЕИТУ (ВЕРНА РЕПРОДУКЦИЈА ЗВУКА)

1. Међународни стандарди и нормe. Природне границе (опсег учестаности, снага, динамика, шум, изобличења, колорација). Блок настава :

1. Компонување система (компоненте, критеријуми и начин повезивања); руковање Н1 - Р1 уређајима.

МИКРОФОН

Основне карактеристике микрофона (прицип рада, осетљивост, фреквенцијска карактеристика, карактеристика усмерености, импеданса, динамички опсег, изобличења).

Акустичка и електрична подела микрофона. Блок настава (2):

1. Избор микрофона и постављање микрофона (микрофонски баланс) у студију и на отвореном простору.

ЗВУЧНИЦИ

Опште о звучницима; основни типови звучних кутија; звучничке комбинације.

Техничке карактеристике (фреквенцијски опсег, изобличење, снага (^), однос према снази појачавача).

Блок настава :

1. Озвучење затворених просторија.

КОНТРОЛА ЗВУКА

1. Контрола јачине звука. Мерни инструменти. Контрола стереофоније; максимални ниво звука. Системи за смањење шума.

МИКСОВАЊЕ ЗВУКА

1. Психолошки аспекти музике. Миксовање ефеката, музичка тема, повезивање музике са музиком, додавање говора музици. Блок настава :

1. Монтажа магнетофонских трака; припрема магнетофонских инсерата.

ВИШЕКАНАЛНО СНИМАЊЕ

Вишеканални магнетофони (МОРТ1ТКАСК)

Пет елемената МОРТ1ТКАСК система; звучници и слушалице, микрофони и Р1СКОР-И за инструменте.

Аудиомиксер. Разлика између миксера за вишеканално снимање и озвучење.

Мониторски систем. Ефекти у снимању. Блок настава :1. Демонстрација рада за тонском миксетом.

ЗВУК И СЛИКА

Телевизија. Принцип (полуслике, анализа слике - разлагање слике у тачке, сигнал осветљења - луминентни сигнал и сигнал боје (хроманентни), сигнал за синхронизацију (хоризонталну и ве- трикалну); комплетан сигнал. Систем хроматске ТУ (КТбС, РАР, БЕСАМ) Кабловска ТУ, системска ТУ и ТЕРЕТЕКбТ.

Снимање и репродукција видео сигнала.

Камера (нешто о оптици камере, балансирање белог, контролни сигнали).

Видеомиксер (улога миксера у ТУ режији, његове могућности: дигитални синхронизатор, специјални ефекти, електронске маске, мешање слике и звука и др.).

Блок настава :

1. Рад са камером и микрофоном. Нега видеоуређаја. Стартовање видео траке.

2. Функције на командној плочи видеомиксера, прикључци - демонстрација рада.

Обавезно је годишње урадити два једночасовна школска пи- смена задатка.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Брз развој дигиталне електронике обавезује на стално праћење актуелних токова у аудиовизуелној техници како би новим, савременијим уређајима могло правилно да се рукује.

УВОД У КОМПОНОВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

Развој улоге мелодије и хармоније у музици

Развој основних елемената хармоније

Развој промене тоналитета

Развој на препознавању и анализи различитих хармонских стилова, класичне музике, тако и осталих музичких праваца.

ЗАДАЦИ

Рад на развоју улоге мелодије и хармоније у музици

Рад на развоју основних елемената хармоније

Рад на савладавању слободнијих акордских веза

Рад на модернизацији дате мелодике и прерада мотива

Рад на савладавању промене тоналитета (дијатонска, хроматска модулација, енхармонска модулација)

Рад на препознавању и анализи различитих хармонских стилова, класичне музике, тако и осталих музичких праваца.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Грађење мелодијских мотива и тема различитог карактера, замишљених за разне инструменте, уз уважавање њихових опсега, техничких могућности и звучних својстава. Развијање мелодијске мисли у задатом или слободном облику, у архитектонском или еволутивном начину изградње. (4)

Преображај реалног хармонског четворогласа у разне видове слободније, инструменталне (превасходно клавирске) вишегласне фактуре. Изградња слободног клавирског става према претходно постављеном хармонском костуру.

Израда клавирске пратње, у различитој фактури, за претходно уобличену мелодију, намењену конкретном инструменту.

Израда слободних контрапунктских линија према постављеној мелодији, у двогласу, трогласу, четворогласу, за одређен састав гудачких, или дувачких, или комбинованих инструмената. Исто то са почетним имитационим излагањем, или у доследно спроведеном канону.

Компонување минијатура, у задатом или слободнијем облику и разним видовима фактуре, намењених клавиру или различитим комбинацијама два, три или више инструмената, евентуално стандардном гудачком оркестру.

Мелодијска обрада поетског текста, у фрагментима и већим целинама, за одређени мушки, женски, дечји глас. Варијанте мелодијског и ритмичког решења истих речи и мањих смисаоних целина.

Обрада поетског текста за глас и клавир, за трогласни женски хор и четворогласни мешовити.

Компонување инструменталних комада на основу инспирације неким поетским предлошком. Модернизација мелодике: њена изградња на основу специфичних лествичних основа - пантатонске, целостепене, умањене, старих и нових модуса, додекафонске серије, квартног разлагања, интервалских модела, октавних прелома. Специфична прерада мотива: инверзија, ретроградни облик, ретроградна инверзија.

Усложњавање ритмике и метрике: неправилне ритмичке поделе, померање акцената, мешовити тактови, променљива метрика, слободан, аметрични ток мелодије.

Модернизација хармоније: афункционалне везе класичних акорада, терцни вишезвуци, акорди с додатим дисонанцама, квартни и квинтни акорди, кластери - у систематској и комбинованој примени; савременије обликовање каденцирајућих обрта.

Слободнија грађа линеарног става („безобзирна“ полифонија), посебно у виду канона и примени остината.

Компоновање минијатура у слободном облику, за клавир и комбинацију неког мелодијског инструмента с клавиром.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

За разлику од раније праксе „вежби у компоновању“, овај предмет треба да ученике заиста у в о д и у стварање музике као градиртељски процес, методично и систематски, по елементима њене фактуре (мелодијском, ритмичком, хармонском, полифоном, аранжманском) стављајући их увек пред сасвим конкретне задатке и омеђене услове, како би се подстакла - и испитала - њихова музичка инвенција и градиртељска машта. Сваки задатак треба најпре поставити са датим почетним „импулсом“ који треба даље развити, а потом исту врсту задатка у потпуности препустити идејама ученика. У другом делу рада на предмету - уводу у савременије музичко мишљење - практичним покушајима треба свакако да претходи и анализа добрих примера (одломака или целих мањих комада) из одговарајућег музичког стваралаштва XX века. Разуме се да је веома пожељно уприличити и реално извођење успелијих радова на јавним часовима.

У току школске године сваки ученик треба да оствари најмање три самостална рада из овог предмета. Међутим, пошто у овом случају успешност савладавања таквих задатака у великој мери зависи од стваралачког дара и маште појединца, код оних ученика који те способности поседују у мањој или недовољној мери захтев за сасвим самосталним стваралаштвом, може се донекле умањити тако што би извесни елементи композиције били дати, или чак и комплетан музички текст, који онда треба само аранжирати, или мање-више прерадити за одређен инструмент, односно ансамбл. Такође, могло, би се задовољити најједноставнијим видовима композиције - на пример хорским ставом по фактури блиским хармонским задацима, уз примену текста, или пак трогласним хором имитационе фактуре, који би значео само примењени, стваралачки донекле осмишљен и заокружен вид контрапунктског задатка, и слично.

Са претходним је у тесној вези и проблем оцењивања из овог предмета: у том погледу треба пре свега ценити труд, равност и заинтересованост појединог ученика, као и р е л а т и в н а успешност његових радова (у односу на објективну меру његове креативности). Прави стваралачки дар биће награђен на други начин: кроз истицање његових остварења у јавном извођењу, као и могућан даљи развој у том смеру на студијама композиције.

У првом делу остваривања програма овог предмета главни ослонац треба тражити у претходно сабраним знањима и практичним искуствима из предмета хармонија, контрапункт и музички облици; за други део - извесно осавремењивање музичког језика - по- требна основна грађа и одговарајући задаци могу се наћи у приручнику Дејана Деспића „Увод у савремено компоновање“ издање Факултета музичке уметности, Београд, 1991.

ЕТНОМУЗИКОЛОШКИ ОДСЕК

Програми за солфеђо и упоредни клавир налазе се у делу Вокално-инструменталног одсека.

ТРАДИЦИОНАЛНО СВИРАЊЕ

ЦИЉЕВИ

- Савладавање техничких елемената
- Упознавање са различитим музичким формама
- Овладавање особеностима извођења појединих форми
- Обогаћивање репертоара

ЗАДАЦИ

- Рад на савладавању техничких елемената
- Рад на упознавању различитих музичких формама
- Рад на овладавању способности извођења појединих форми
- Рад на обогаћивању репертоара

ТРАДИЦИОНАЛНО СВИРАЊЕ

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

УВОД

Народни инструмент као средство музичког изражавања; појам етноорганиологија и етноорганиофонија; класификација инструмената и критеријуми за њихово разврставање (сагласно општеприхваћеној систематизацији инструмената од стране К. Сакса и Е. Хорнбостела); упознавање са општим принципима и методама истраживања народних музичких инструмената.

Практичан рад обухвата извођење традиционалног репертоара на аерофоним инструментима - свирали (фрули), окарини, двојницама - и кордофоним - тамбури самици. У оквиру тога неопходно је упознати ученика са настанком, развојем и ареалом простирања наведених инструмената, њиховим терминолошким одређењима, ерголошким и технолошким својствима, извођачким репертоаром и функцијом, техником извођења и музичким могућностима. Практичан рад подразумева сагледавање свих музичких жанрова из постојећег традиционалног репертоара, који исходе из одговарајуће примене и аутентичне функције инструмената. Процес овладавања извођачком техником обухвата свирање по нотним записима и по слуху (у складу са народном усменом предајом), уз коришћење нетемперованог тонског система, као неопходног предуслова за адекватно разумевање традиционалног музичког мишљења. Програм подразумева и: штимовање фруле, двојнице бордунског типа, разне врсте тамбура са различитим комбинацијама усаглашавања жица.

У настави учења свирања на изворним музичким инструментима обавезно је коришћење **ФОНОМАТЕРИЈАЛА**:

Необјављена звучна грађа из:

- а) фоно-архива ФМУ
- б) архива Музиколошког института САНУ
- в) фонотеке Радио-Београда
- а) Звучни примери са грамофонских плоча:

Музичка традиција; 20 година смотре народног стваралаштва „Хомољски мотиви" Кучево, Музичка продукција на РТС, Културно просветна заједница - Тетово, НЛ 00069.

Подјо' низ полје, не знам низ које... (Народна музика зворничког Подриња 1), РТБ, НЛ 00043, 1986.

Српска народна музика, 2510057, Београд, 1981.

Музика и традиција: Југославија, РТБ, ЛПВ 190.

Музика и традиција: Србија, РТБ, ЛПВ 192.

Народна музичка традиција: Југославија, ПРБ, ЛП 22-2570 специјал, 1978.

Народна музичка традиција: Србија - инструменти, ТРБ, 2510030.

Народна музичка традиција: Србија - инструментални ансамбли, 2510049.

б) Грамофонске плоче приложене следећим публикацијама:

Д. Девих, Народна музика Драгачева (облици и развој), Београд, ФМУ, 1986.

Др Д. О. Големовић: Народна музика Подриња, Сарајево, Другари, 1987.

ЛИТЕРАТУРА

Група аутора: Народна инструментална музика, збирка за основну музичку школу, I свеска

Големовић, Димитрије: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу, I свеска

Направити избор из следеће литературе: Васић, Оливера-Големовић, Димитрије: Народне песме и игре у околини Бујановца, Етнографски институт САНУ, Посебна издања књ. 21, Београд, 1980. Вукичевић-Закић, Мирјана: „Двојнице бордунског типа у музичкој традицији источне Србије“, Развитак, год. XXXII, бр. 3-4 (188-189), Зајечар, 1992, 104-109.

Гавази, др Милован: „Балканско-карпатске двојнице и проблеми око њих“, ГЕМ у БЕОГРАДУ, књ. 39-40, 1976, 265-269.

Гојковић, Андријана: Народни музички инструменти, Београд, Вук Караџић, 1989.

Големовић, Димитрије: „Инструментална традиција Влаха (прилог етномузиколошком проучавању подручја акумулације ХЕ „Ђердап“ II)“, Развитак, 4-5, Зајечар, Новинско-издавачка организација ООУР „Тимок“, јул-октобар 1983, 87-93.

Големовић, др Димитрије О.: „Народни музичар Крстивоје Суботић“, Истраживања 1., Ваљевска Колубара (етномузикологија и етнокореологија), Београд, 1984, 56-67.

Големовић, Димитрије О.: „Градитељ двоеница Проко Пузовић“, Звук бр.1, Сарајево, СОКОЈ, 1984, 56-67.

Големовић, Димитрије: Народна музика ужичког краја, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књ. 30, св. 2, Београд, Етнографски институт САНУ и Завичајни музеј Титово Ужице, 1990.

Големовић, Димитрије, О.: „Звучно „обогатење“ у српској народној инструменталној музици“, Фолклор и његова уметничка транспозиција (Београд, 1987), Београд, ФМУ, 1987, 45-59.

Големовић, др Димитрије, О.: Народна музика Подриња, Сарајево, Другари, 1987.

Девих, Драгослав: „Окарина (село Доња Мутница, Србија)“, Рад VII конгреса Савеза фолклориста Југославије (Охрид, 1960), Охрид, 1964, 207-215.

Девих, Драгослав: „Савремене тенденције развоја свирале у Србији у процесу акултурације“, Развитак бр. 4-5, Зајечар, 1978, 69-71.

Девих, Драгослав: Народна музика Драгачева (облици и развој), Београд, 1986.

Девих, др Драгослав: Народна музика Црноречја (у свтлости етногенетских процеса), Београд: ЈП ШРИФ Бор, Културно-образовни центар Бољевац, ФМУ Београд, 1990.

Девих, др Драгослав: „Народна музика“, Културна историја Сврљига II, Народни универзитет-Сврљиг, Просвета-Ниш, 1992., 427-539.

Ђорђевић, Владимир Р.: Српске народне мелодије (јужна Србија), Скопље, 1928.

Ђорђевић, Владимир Р.: Српске народне мелодије (предрајна Србија), Београд, 1931.

Мурко, Матија: „Гусле и тамбурица са двије струне“, Булићев зборник, Загреб/Сплит, МСМХХГУ, 683-687.

Миљковић, Љубинко: Бања (рукописни зборник - Етномузиколошке одлике и записи архаичке и новије вокалне и инструменталне музичке традиције сокобањског краја), Књажевац, Нота, 1978.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по десет изворних мелодија на сваком инструменту који је предвиђен наставним програмом.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. По три изворне мелодије на сваком инструменту који је предвиђен наставним планом и програмом.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Практичан рад обухвата даљи развој технике свирања на инструментима из оквира наставног плана I године - фрули, двојницама, окарини, тамбури - и овладавање извођачком техником на аерофоним инструментима са једноструким језичком - диплома, гајдама - и кордифинима - гулама. Програм подразумева осветљавање историјске прошлости и зоне простирања нових инструмената, указивање на њихова функционална својства и извођачки репертоар, упознавање са органографским карактеристикама и начином израде саставних делова. У рад је укључено савладавање: основне поставке инструмената; технике дисања; начин добијања тона на различитим типовима дипала и гајди, као и на једноструним гулама. Такође, нужно је информисање о начину производње тона код инструмената са двоструким ударним језичком. У току учења свирања (по нотним записима и по слуху) препоручује се повремено укључивање вокалне праксе, односно видова певаног традиционалног изражавања који одговарају облицима инструменталног изворног стваралаштва (нпр. Бордунски стил сагледан кроз свирку на гајдама и одговарајући вокални двоглас). Од самог почетка свирања на гулама потребно је инсистирати да извођач буде истовремено и певач, што је у складу са главним обележјем гусларске традиције.

ФОНОМАТЕРИЈАЛ и ЛИТЕРАТУРА као за I разред и избор из литературе:

Вукчевић, Мирјана: Дипле старе Црне Горе, Београд, Одељење за етнологију Филозофског факултета у Београду, 1990.

Вукосављевић, Петар Д.: Гајде у Србији (њихова сазвучја и могућност уклапања у савремени оркестар), Београд, Радио-Београд, 1979.

Вукосављевић, Петар Д.: Ерске гајде, Београд, Радио-Београд (ООУР Музичка продукција) и Народни универзитет у Сврљигу, 1981.

Големовић, Мр Димитрије О.: „Гајдаш Димитрије Перић (прилог проучавању музичке традиције северноисточне Србије)", Развитак, год. XXV, бр. 1, Зајечар, 1985., 83-90.

Каракашевић, Владимир: „Гусле и гуслари" , Летопис матице српске, књ. 195. Свеска трећа, Нови Сад, 1898, 1-38.

Кнежевић, Миливоје: „Гусла јаворове", Рад VII конгреса СФЈ (Охрид 1960), Охрид, 1964.

Линин, Александар: „Гајдите на Балканот", Македонски фолклор (списание на Институтот за фолклор), год. II, бр. 3-4, Скопје, 1969, 305-315.

Мурко, др Матија: Трагом српскохрватске народне епике, књ. 1, Загреб, ЈАЗУ, 1952.

Радовић, Радмила: „Народни гуслар Перо Остојић (Прилог проучавању епског стваралаштва зворничког Цодриња)", Зборник радова XXXIV конгреса СУФЈ, Тузла, 1987, 309-316.

Рихтман, Цвјетко: „Традиционални облици пјевања епских пјесама у Босни и Херцеговини", Рад XV конгреса СУФЈ (Јајце, 1968), Сарајево, 1971, 97-105.

Широла, Божидар: Свиралке с ударним језичком, Загреб, ЈАЗУ, 1937.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по шест изворних мелодија на сваком инструменту који је предвиђен наставним програмом.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. По три изворне мелодије на сваком инструменту који је предвиђен наставним планом и програмом.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Наставни програм подразумева сложеније техничке захвате и обраду компликованијих мелодијских примера на инструментима из претходних година - фрули, окарини, двојницама, диплома, гајдама, тамбури самици, гулама. Такође у практичан рад укључити и гусле са две струне (потом и троструне), што, заправо, налаже на- ставак рада на епским (уз једноструне) и почетак рада на лирским народним песмама.

Упознати ученика са конструкцијом сваког инструмента, начином обраде материјала и израдом саставних делова.

Имајући у виду особеност неких аерофоних инструмената - као што су шупељка, кавал (специфичан начин држања, поставка усана, техника дисања, принцип затварања отвора, начин добијања тона) - препоручује се краћи осврт, информативног типа, на ове видове инструменталног израза.

ФОНОМАТЕРИЈАЛ и ЛИТЕРАТУРА као за I и II разред

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по шест изворних мелодија на сваком инструменту који је предвиђен наставним програмом.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. По три изборне мелодије на сваком инструменту који је предвиђен наставним програмом.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Наставити рад на усавршавању технике свирања на инструментима из претходних разреда (фрула, окарина, двојнице, дипле, гајде, гусле, тамбура самица), са посебном пажњом на комплексније захтеве и обогаћивање репертоара новим примерима разноврсних музичких жанрова. Истовремено, продубити рад на техноло- гији израде инструмената, као и омогућити адекватан увид у различите форме традиционалног музичког стваралаштва, односно у одређене стилове инструменталног и вокалног израза.

ФОНОМАТЕРИЈАЛ и ЛИТЕРАТУРА као за претходне разреде

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по осам изворних мелодија на сваком инструменту који је предвиђен наставним програмом.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три изворне мелодије на фрули;

Три изворне мелодије на двојницама;

Четири изворне мелодије на гајдама - две на двогласним и две на трогласним;

Две епске песме уз гусле;

Две изворне мелодије на тамбури самици.

ТРАДИЦИОНАЛНО ПЕВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

- Оспособљавање за извођење једногласних и двогласних песама (старије и новије сеоске праксе)
- Развијање способности за препознавање и експликацију различитих видова певања „на глас“ и "на бас"
- Развијање потенцијала за самостално извођење једногласних песама са украсним тоновима као и појединачних деоница двогласних песама
- Развијање естетских критеријума за извођење традиционалних песама.

ЗАДАЦИ

- Рад на оспособљавању ученика за извођење једногласних и двогласних песама (старије и новије сеоске праксе)
- Рад на развијању способности за препознавање различитих видова певања „на глас“ и "на бас"
- Рад на развијању потенцијала за самостално извођење једногласних песама са украсним тоновима као и појединачних деоница двогласних песама
- Рад на развијању естетских критеријума за извођење традиционалних песама.

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Рад на сложенијим извођачким захтевима везаним за једногласно и двогласно певање старијег и новијег слоја.

Учење песама по слуху - на основу аудио снимака - и из нотних записа.

Учење солистичких песама и савлађивање извођачких елемената: вибрата, издржавање дужих тонова и једноставнијих украса разних врста.

Савлађивање једногласних обредних песама, укључујући и антифоне примере - коледарске, лазаричке, краљичке, додлевке....

Рад на извођачким особеностима у старијем певању хетеро- фоног, хетерофоно-бордунског и бордунског типа: усецање, понирање, квицање, извикивање. Треба посебно указати на стилске разлике између песама западних и источних српских крајева. Обратити пажњу на величину интервала велике и мале секунде у односу на финалис.

Када су у питању песме новијег слоја препоручује се савлађивање примера са једноставнијом пратњом. У солистичкој деоници савладати проблем вибрата.

ЛИТЕРАТУРА

Бушетић Тодор- Мокрањац Стеван: Српске народне песме и игре с мелодијама из Левча, СЕЗБ књ. III, Београд, СКА, 1902.

Ђорђевић Владимир: Српске народне мелодије - предратна Србија, Београд 1931.

Васиљевић Миодраг: Југословенски музички фолклор I - на- родне мелодије које се певају на Космету, 1950.

Васиљевић Миодраг: Народне мелодије из Санцака, САН, Посебна издања, књ. СС^, Музиколошки институт књ. 5, Београд 1953.

Васиљевић Миодраг: Народне мелодије лесковачког краја, ССАН, Посебна издања књ. СССXXX, Музиколошки институт књ. 11, Београд 1960.

Манојловић Коста: Народне мелодије из Источне Србије, САН, Посебна издања књ. ССХИ, Музиколошки институт књ. 6, Београд 1965.

Мокрањац Стеван: Записи народних мелодија, Музиколошки институт, Посебна издања књ. 13, Београд 1966.

Станковић Живојин: Песме у Крајини, САН, Посебна издања књ. Музиколошки институт књ. 2, Београд, Научна књига, 1951.

Васић Оливера-Големовић Димитрије: Народне песме и игре у околини Бујановца, Етнографски институт САНУ, Посебна из- дања књ. 21, Београд 1980.

Вукосављевић Петар-Васић О.-Бјеладиновић Ј.: Народне ме- лодије, игре и ношње Пештерско-сјеничке висоравни, Београд, Ра- дио-Баоград 1984, 6-189.

Девећ Драгослав: Народна музика Драгачева - облици и развој, Београд ФМУ 1986.

Девећ Драгослав: Народна музика Црноречја - у светлости етногенетских процеса, Београд, Јр ШРИФ Бор, Културно-образовни центар Бољевац, ФМУ Београд, 1990.

Петровић Радмила: Српска народна музика - песма као израд народног музичког мишљења, САНУ, Посебна издања књ. РХСШ, Одељење друштвених наука књ. 98, Београд, Музиколо- шки институт САНУ, 1989.

Големовић Димитрије: Народна музика ужичког краја, Етнографски институт САНУ, Посебна издања књ. 30, св. 2, Београд 1990.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 солистичких песама;

б) пет једногласних обредних, од тога две антифоне песме;

в) пет двогласних песама старијег слоја;

г) пет двогласних песама новијег слоја - примери треба да представљају тредицију различитих крајева Србије: централне, источне, са Косова, западне Србије и Војводине.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две солистичке песме;

Једна песма старијег музичког слоја;

Једна песма новијег музичког слоја.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Наставља се са учењем једногласних и двогласних примера старијег и новијег певања, који су захтевнији у погледу извођачких елемената.

Учење солистичких песама у рубато ритму, са доста украса разних врста.

Уз једногласне антифоне, увести и двогласне антифоне примере. Посветити пежњу извођачким елементима: квоцању и изви- кивању.

Утврђивати извођачке елементе - постављене у првом разреду - на примерима старијег певања хетерофоног, бордунског и хетерофоно-бордунског типа.

Примери новијег певања треба да садрже сложенију пратњу. Поред проблема вибрата у водећој деоници и компактности гласова у пратећој деоници, треба инсистирати на звучности интервала чисте квинте, посебно у завршним каденцама.

Упознавање са хибридни облицима старијег и новијег певања уз комбиновање елемената у извођењу ова два музичка слоја.

ЛИТЕРАТУРА

Ђорђевић Владимир: Српске народне мелодије - предратна Србија, Београд 1931.

Васиљевић Миодраг: Југословенски музички фолклор I - народне мелодије које се певају на Космету, 1950.

Васиљевић Миодраг: Народне мелодије лесковачког краја, ССАН, Посебна издања књ. Музиколошки институт књ. 11, Београд 1960.

Манојловић Коста: Народне мелодије из Источне Србије, САН, Посебна издања књ. Музиколошки институт књ. 6, Београд 1965.

Вукосављевић Петар-Васић О.-Бјеладиновић Ј.: Народне мелодије, игре и ношње Пештерско-сјеничке висоравни, Београд, Радио-Баоград 1984, 6-189.

Девећ Драгослав: Народна музика Драгачева - облици и развој, Београд ФМУ 1986.

Девих Драгослав: Народна музика Црноречја - у светлости етногенетских процеса, Београд, Јр ШРИФ Бор, Културно-образовни центар Бољевац, ФМУ Београд, 1990.

Девих Драгослав, Хибридни облици старијег и новијег певања у Србији, рад у рукопису
Цетровић Радмила: Српска народна музика - песма као израд народног музичког мишљења, САНУ, Посебна издања књ. Одељење друштвених наука књ. 98, Београд, Музиколошки институт САНУ, 1989.

Големовић Димитрије: Народна музика ужичког краја, Етнографски институт САНУ, Посебна издања књ. 30, св. 2, Београд 1990.

Големовић Димитрије: Двогласно певање новије сеоске традиције у Србији, издање аутира, Београд 1981.

Васић Оливера-Големовић Димитрије: Таково у игри и песми, Типопластика, Горњи Милановац 1991.

Кисе Ргас11е: Вокални музички фолклор Срба и Румуна у Војводини, Матица српска, Нови Сад 1989.

У наставном процесу обавезно користити фоно-записе традиционалног народног певања преко чијег слушања ученик треба да савлада аутентичну интерпретацију народног певања.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) пет солистичких песама;

б) три једногласне обредне;

в) три двогласне обредне - у обзир долазе и свадбене и жетварске - од тога две антифоне песме;

г) пет двогласних песама старијег слоја;

д) три двогласне песме најновијег слоја;

ђ) две двогласне песме хибридна облика између старијег и новијег певања.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две солистичке песме;

Једна двогласна обредна песма;

Једна двогласна песма старијег музичког слоја;

Једна двогласна песма новијег музичког слоја.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Наставити рад на оспособљавању ученика да читају мелографске записе. Поред тога, вежбати записивање народних песама са снимака или према певању професора. Упутити ученике у мелографски рад и задати им да сами забележе народне песме и казивања о њима од старих људи из непосредног окружења или од рођака на селу. Снимке преслушавати на часу и дискутовати о њима.

Радити на усавршавању извођења различитих елемената постављених у прва два разреда и то кроз увежбавање хетерофоних и хетерофоно-бордунских примера из западне Србије - са Златибора - где се деонице крећу у паралелним секундама.

Наставити са усавршавањем извођења свих врста старијег, новијег певања и хибридни облика. Посебну пажњу посвећивати извођачким елементима - постављеним у прва два разреда.

ЛИТЕРАТУРА

Видети литературу за I и II разред. Поред тога: Миљковић Љубинко: Бања - рукописни зборник, Књажевац 1978.

Големовић Димитрије: Певачице из Рибашевине, Народно стваралаштво, св. 2-4, Београд, 1983.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) три солистичке песме;
- б) 10 двогласних песама старијег слоја, од тога четири са паралелним секундама;
- в) пет двогласних песама новијег слоја;
- г) пет двогласних хибридних облика између старијег и новијег певања.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

- Једна солистичка песма;
- Две двогласне песме старијег слоја, од тога једна са паралелним секундама;
- Једна двогласна песма новијег слоја;
- Једна двогласни хибридни облик између старијег и новијег певања.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Радити даље на оспособљавању ученика да читају нотне записе и да бележе народне мелодије према аудио-снимцима или певању професора. Као и у претходном разреду, радити вежбе из сакупљачког рада.

Оспособљавати ученике да на основу аудио-снимака препознају карактеристике народног певања одређених подручја.

Усавршавати извођачке елементе постављене у претходним разредима, и то у примерима солистичког и групног певања, старијег, новијег и хибридних облика. Као посебан извођачки захтев увести песме са постепеним подизањем интонације током мелостиха/мелострофе.

Упознати ученике са певањем осталих балканских народа, укључујући и припаднике бивших југословенских република.

ЛИТЕРАТУРА

Видети литературу за I, II и III разред. Поред тога:

Милошевић Владо: Босанске народне пјесме I и II, Народни музеј Бања Лука, Одјељење за музички фолклор, књ. I и II, 1954. и 1956.

Милошевић Владо: Босанске народне пјесме III и IV, Народни музеј Бања Лука, Одсјек за народне пјесме и игре, књ. III и IV, 1961. и 1964.

Васиљевић Миодраг, Народне мелодије Црне Горе, Београд 1961.

Кухач Фрањо, Јужно-словјенске пучке попијевке, 4 свеске, 1871-81, и 5 свеска, 1941, све издате у Загребу.

Матетић Роњгов Иван: Заспал Паве, Збирка нотних записа народних пјесама Истре и Хрватског приморја, Издавачки центар Ријека, 1990.

Зганец Винко, Сремец Нада: Хрватске народне пјесме и плесови, Селачка слога, Загреб 1951.

Бицевски Трпко: Двогласни македонски народни песни, Институт за фолклор „Мартко Цепенков“, Македонско народно твo- рештво, Народни песни, Кн. 7, Скопје 1988.

Кауфман Николај, Блгарската многогласна народна песен, Софија, Наука и искуство,

У наставном процесу обавезно користити фоно-записе традиционалног народног певања преко чијег слушања ученик треба да савлада аутентичну интерпретацију народног певања.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) Пет солистичких песама;
- б) 10 двогласних песама старијег слоја, од тога 3 са паралелним секундама и две са подизањем интонације;
- в) пет двогласних песама новијег слоја;
- г) пет двогласних хибридних облика између старијег и нов јег певања.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две солистичке песме;

Три двогласне песме старијег слоја, од тога две са паралелним секундама и једна са подизањем интонације;

Две двогласне песме новијег слоја;

Два двогласна хибридна облика између старијег и новијег певања.

НАРОДНИ АНСАМБЛИ

ЦИЉЕВИ

Развијање способности ученика за групно музицирање.

Усагласити индивидуално извођење са потребама групног.

Усагласити интонацију и артикулацију свих ученика у свим видовима групног музицирања.

Развијати перцепцију слушања осталих чланова.

Развијати жељу за радом у групном музицирању.

ЗАДАЦИ

Рад на оспособљавање за групно музицирање.

Рад на усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем.

Рад на усаглашавању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

У оквиру мањих инструменталних скупова подразумева се формирање састава који су у складу са традиционалним извођаштвом: нпр. Дует фрула, дует окарина, свирка на гајдама уз тапан. Имајући у виду инструменте на којима ученици свирају потребно је образовати тамбурашки оркестар, као и оркестар фрулаша. Почетак рада са ансамблима налаже обраду најједноставнијих изворних мелодија и савладавање свих компонената специфичних за форме групног музицирања (ритмичко и интонативно усклађивање, мелодијско обликовање, артикулација....). Свирање по нотним записима и по слуху.

ФОНО МАТЕРИЈАЛ - као за главни предмет - народно свирање

ЛИТЕРАТУРА

Група аутора: Народна инструментална музика, збирка за основну музичку школу, I свеска Големовић, Димитрије: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Девих, Драгослав: Етномузикологија, скрипта, III, Београд, 1977.

Направити избор из литературе за главни предмет - народно свирање .

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) по десет изворних мелодија изведених од стране мањег инструменталног састава;

б) пет изворних мелодија изведених од стране већих инструменталних састава који су предвиђени наставним програмом.

СВАКИ УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА ЈЕДАН ПУТ У ТОКУ ПОЛУГОДИШТА, ИЛИ ДВА ПУТА У ТОКУ ГОДИНЕ, ЈАВНО НАСТУПИ У АНСАМБЛУ БАРЕМ НА ИНТЕРНОМ ЧАСУ

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Наставни програм подразумева рад мањих и већих инструменталних скупина које улазе у оквир плана претходног разреда, али се захтева обрада сложенијих мелодијских примера из домена традиционалног инструменталног стваралаштва.

ФОНО МАТЕРИЈАЛ и ЛИТЕРАТУРА као за претходни разред
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) по десет изворних мелодија изведених од стране мањег инструменталног састава;
- б) пет изворних мелодија изведених од стране већих инструменталних састава који су предвиђени наставним програмом.

СВАКИ УЧЕНИК ЈЕ ОБАВЕЗАН ДА ЈЕДАНПУТ У ТОКУ ПОЛУГОЂА, ИЛИ ДВА ПУТА У ТОКУ ГОДИНЕ, ЈАВНО НАСТУПИ У АНСАМБЛУ БАРЕМ НА ИНТЕРНОМ ЧАСУ АУДИОВИЗУЕЛНА ТЕХНИКА

Програм овог предмета је идентичан са програмом за Теоретски одсек и налази се у том делу наставног програма.

НАРОДНА ИГРА

ЦИЉЕВИ

Развијање разумевања основних појмова етнокореологије,
Развијање разумевања основних карактеристика играчке праксе Србије
Развијање разумевања обредне и световне играчке праксе
Овладавање системом лабанотације.

ЗАДАЦИ

Рад на развијању разумевања основних појмова етнокореологије,
Рад на развијању разумевања основних карактеристика играчке праксе Србије
Рад на развијању разумевања обредне и световне играчке праксе
Рад на савладавању система лабанотације.

I РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Појам игре: шта је игра, какве све игре постоје. Подела народних игара.

Облик игре: шта је облик игре, какви облици игре постоје, круг полукруг, линије, тројке, парови....

Повезаност играча у колу: подразумева држање играча у колу за руке пуштене низ тело, за укрштене руке спреда, позади, за појас, за рамена, за руке подигнуте испред тела....

Правци кретања у току играња: за десном, за левом руком по кружници, у коло, из кола....

Играчка терминологија: за првог, последњег играча, за игру, за првог играча до коловође, за заповедника игре....

Основни елементи орских игара:

шта је корак, а шта је покрет и начини њиховог бележења;

какви све могу бити кораци: обичан, поскок, скок, треперење, преплети, заплети;

покрети делова тела: стопала, колена, руку, рамена и начини њиховог бележења.

Уграђивање корака и покрета у такт мотив - основна јединица играчког обрасца.

Основе лабанотације - знаковни систем; записивање појединачних корака и покрета; записивање игара у целини.

Склапање такт мотива у играчку целину почевши од једно- ставнијих игара ка сложенијим:

Девојачко коло

Потам повам Стојане

А ајде лепа Маро господар те зове

Шета

Стара влаина

Чачанка

Сремица

Зајечарка

Нишевљанка

Официрско коло

Коло циганске омладине

Врачарка

Грозница

Заплет

Шумадинка

Крњевачко

Шумадијско коло

Србијанка

Коленике

Рузмарин

Дивна, Дивна

Моравско коло

Моравап

Жикино коло

Небеско

Крива

Јесам ли ти, јелане

Рого, рого, рогози

Огањ гори

Једностранка

Осампутка

Тедена

Поломка

Руменка

Циганчица

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Елементи орских игара;

Стил и техника игре упоредо кроз следеће примере: Девојачко коло, Стара Влаина, Моравско коло, Колање, Јесам ли ти Јелане, Осампутка, Поломка, Руменка.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Пратња народним играма: од немог играња до савремених оркестара, како у Србији, тако и у Југославији.

Стил играња: његова техничка и психичка компонента. Утицај рељефа на стил играња и на покрет уопште. Зависност игре од њених носилаца.

Основна подела Србије на етнокореолошке целине и учење најкарактеристичнијих игара из тих целина. Учење типских представника за сваку целину.

Транскрипција игре системом лабанотације.

Почеци записивања игара у свету и код нас.

Научити следеће игре:

Краљевачко оро

Дуњеранка

Шестица

Гружанка

Кокоњеште

Оријент

Бојерка

Ћачко коло

Учитељско коло

Кнез-Михаилово коло

Коло краљице Наталије

Сарајевка

Топцијско коло

Власинка

Бела рада

Заврзлама

Подлитушка

Шесторка

Лесковачка четворка

Бангавела

Клецка

Басара

Пешачка

Ситан чачак

Бугарка

Влаиња

Пошуваја

Омољанка

Шокец

Трипазешће

Цуца

Кобиљана

Срдим се, душо

Ја сам Јовицу

Логовац

Српкиња

Келеруј

Зурка

Сиротица

Циганчица

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Пратња народних игара;

Стил и техника игара упоредо кроз следеће примере: Шестица, Кокоњеште, Власинка, Лесковачка четворка, Басара, Бугарка, Влаина, Шокец, Логовац, Зурка, Циганчица.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Прилике и места за играње: обрађено кроз животни и годишњи циклус обичаја.

Записивање игара код нас. Упознати ученике који све системи записивања постоје и који су примењивани.

Транскрипција игре системом лабанотације.

Читање постојећих записа игара у нашој земљи.

Научити следеће игре:

Шетња

Гарчанка

Ђурђевка

Заврзлама

Косо моја

Крива крушка

Моравац

Бањски чачак

Колање

Поравно

Шарано

Осмерац

Дирлија

Бруђа

Старокрајишко Старобосанско Кој жза кола Пролијета Тројанап Сади' јелу Свекрвино коло

Друго по оро Преступачки Што гу нема цвета Дома ли си, вело Селско оро Кривка Дели

Агуш Шиловачко оро Мемедово оро Ој, ти Досто Ђурђево лето пролето У каваче

Ите, ите, два јунака Пошла ми Милка за воде Подуна, мори подуна Бре, девојче Калач I, II и

III

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Записи игара код нас;

Стил и техника игара упоредо кроз следеће примере: Колање. Моравац, Поравно, Старокрајишко, Тројанац (Херцеговина), Сади' јелу, Селско оро, Дели Агушт, И'те, и'те два јунака, Подуна, мори подуна, Калач.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно 66 часова годишње)

Обредне игре животног и годишњег циклуса. Учење најкарактеристичнијих игара из ова два циклуса.

Подела Југославије на играчке зоне и њихове одлике - основни репертоар, пратња, стил, терминологија, држање играча, правци кретања, особености појединих области и игара....

Учење записивања игара системом лабанотације и читање постојећих записа игара....

Научити следеће игре: Кукуњиш Прекид коло Тројанац Мала башта Миље, моје Јованчица

Тита, тита лобода Зетско коло

Ђевојко, ђевојко, златна јабуко Поирај, поскочи Та невјеста дивно игра Играј момче што ситније Заскочица

Коловођо, дико наша

Тихо дува

Шкаљарско

Црмничко оро

Врањанка

Бело Ленче

Тешко оро

Из бању иде

Прешевка

Даскалица
Пембе
Влаиња
Унгуреана
Тобошанка
Ђорђанка
Жок н'лок
Стнга
Батрна
Капепек
Кетуш
Периница
Грабац
Фицко
Нумера
Чизме моје
Бачко велико коло
Буњевачко момачко коло
Тандрчак
Рококо
Цупанаца
Мађарап
Чардаш
Танцуј, танцуј
Ардељана
Пошовојка
Инвертита

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Обредне игре;

Подела Југославије на играчке зоне;

Лабанотација;

Стил и техника игара упоредо кроз следеће примере: Тројанац, Мала башта, Зетско коло, Поиграј, поскочи, Коловођо, дико наша, Црмничко оро, Врањанка, Тешко оро, Пембе, Влаина, Унгуреана, Кртуш, Бачко велико коло, Буњевачко момачко, Цупаница, Чардаш, Ардељана.

ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА

ЦИЉЕВИ

- Развијање разумевања основних појмова етномузикологије.
- Развијање ученика да вреднује тековине традиционалне музичке културе и упознавање са основним принципима српске вокалне и инструменталне музике.
- Развијање способности за анализу, разумевање, систематизацију, препознавање и вредновање како српске тако и традиционалне музике Балкана
- Савладавање система транскрипције финском методом

ЗАДАЦИ

- Рад на реазвијању разумевања основних појмова етномузикологије.

-Рад на развијању ученика да вреднује тековине традиционалне музичке културе и упознавање са основним принципима српске вокалне и инструменталне музике.

-Рад на развијању способности за анализу, разумевање, систематизацију, препознавање и вредновање како српске тако и традиционалне музике Балкана

-Рад на савладавању система транскрипције финском методом

І РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Увод: етномузикологија као наука о музичком фолклору - развој у свету и код нас, први фонограф, центсистем; институције где се проучава народна музика; публикације, дискографија, архиви.

ФОЛКЛОР

Појам, дефиниција; сродне науке - фолклористика, етнологија; музички фолклор - подела према акустичким изворима: вокална, вокално-инструментална и инструментална музика; остале научне дисциплине: органологија, етнокорееологија....

ВОКАЛНА МУЗИКА

Народна песма - појам, настанак, варијанте; класификације народних песама по разним критеријумима - намена, књижевне врсте, календар; синкретизам као важна особеност вокалне традиције.

ИНСТРУМЕНТАЛНА МУЗИКА

Народни инструмент као човекова „продужена рука“; класификација народних музичких инструмената са посебним акцентом на инструментима на којима се изводи пракса у првом разреду - свирала, окарина, двојнице и војвођанска тамбурица. Идиофони музички инструменти. Мембранофони музички инструменти.

ЛИТЕРАТУРА И ПОМАГАЛА

Д. Големовић: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Д. Девић: Етномузикологија, скрипте МП, Београд 1977. Избор радова о разним проблемима из области етномузикологије

Дискографија наше народне музике, аудио и видео материјал из исте области

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Усмени испит са три питања из пређеног градива

ІІ РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВОКАЛНА ТРАДИЦИЈА

У Србији: једноглас, вишеглас. Старије сеоско двогласно певање. Новије сеоско двогласно певање.

Појам „глас“ у српском народном певању и црквеном појању. Вокална традиција Црне Горе. Мелопоемска анализа народних песама: стих, облик, каденца, ритам и тонски низ.

НАРОДНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Аерофони: класификација. Једноставни аерофони инструменти. Лабијални дувачки инструменти - флауте.

ЛИТЕРАТУРА И ПОМАГАЛА

Д. Големовић: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Д. Девић: Етномузикологија, скрипте МП, Београд 1977. Избор радова о разним проблемима из области етномузикологије

Дискографија наше народне музике, аудио и видео материјал из исте области.

ВЕЖБЕ ТОКОМ ГОДИНЕ

Мелографисање једноставних двогласних народних песама, мелопоемска анализа песама.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Усмени испит са три питања из пређеног градива;
Једна мелопоетска анализа песме задата на лицу места.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ВОКАЛНА ТРАДИЦИЈА НЕКАДАШЊИХ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РЕПУБЛИКА

Вокална традиција Босне и Херцеговине Вокална традиција Хрватске. Вокална традиција Словеније. Вокална традиција Македоније.

ДУВАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Са идиоглотним писком - кларинети. Са хетероглотним писком - обое. Са левкастим наусником - трубе.

ЛИТЕРАТУРА И ПОМАГАЛА

Д. Големовић: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Д. Девић: Етномузикологија, скрипте МП, Београд 1977. Избор радова о разним проблемима из области етномузикологије

Дискографија наше народне музике, аудио и видео материјал из исте области.

ВЕЖВЕ ТОКОМ ГОДИНЕ

Мелографисање једноставнијих инструменталних мелодија.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Усмени испит са три питања из пређеног градива.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ВОКАЛНА ТРАДИЦИЈА БАЛКАНСКИХ НАРОДА Вокална традиција Влаха. Вокална традиција Бугарске. Вокална традиција Грчке. Вокална традиција Албаније.

ИНСТРУМЕНТАЛНИ АНСАМБЛИ

Вокално-инструментална традиција: певање уз гусле.

ГРАДСКА ФОЛКЛОРНА МУЗИКА

Новокомпонована народна музика.

ЛИТЕРАТУРА И ПОМАГАЛА

Д. Големовић: Етномузикологија, уџбеник за средњу музичку школу

Д. Девић: Етномузикологија, скрипте МП, Београд 1977. Избор радова о разним проблемима из области етномузикологије

Дискографија наше народне музике, аудио и видео материјал из исте области

ВЕЖВЕ ТОКОМ ГОДИНЕ

Мелографисање једноставнијих вокално-инструменталних народних облика - певање уз гусле и сл.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Усмени испит са три питања из пређеног градива.

ЕТНОЛОГИЈА

ЦИЉЕВИ

- Упознавање са етнологијом као науком.
- Сагледавање њеног историјата, од почетака у 19. веку, када се заснива на идејама романтизма, па све до друге половине 20. века,
- Објашњавање појма *етнос*, који лежи у самом називу етнологије као науке, и дефинисање етничког идентитета као самоодређења појединца кроз поистовећивање са групом
- Разумевање етничких идентитета на простору Балкана, анализа чинилаца у њиховом конструисању и њихових функција.

ЗАДАЦИ

- Рад на упознавању са етнологијом као науком.
- Рад на сагледавању њеног историјата, од почетака у 19. веку, када се заснива на идејама романтизма, па све до друге половине 20. века,
- Рад на објашњавању појма *етнос*, који лежи у самом називу етнологије као науке, и дефинисање етничког идентитета као самоодређења појединца кроз поистовећивање са групом
- Рад на разумевању етничких идентитета на простору Балкана, анализа чинилаца у њиховом конструисању и њихових функција.

I РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

УВОД У ЕТНОЛОГИЈУ

Предмет и основни задаци етнологије
Формирање и развој етнологије
Етнологија и сродне науке

Формирање и развој етнoлошке науке у Југославији и Србији. Друштвена улога етнологије и могућност њене примене у савременом друштву

ЕТНОГЕНЕЗА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Порекло народа Југославије и њихове традиционалне културе - становништво Балканског полуострва пре досељавања Словена; досељавање Словена и процес Словенско-Балканске културне симбиозе

Развитак традиционалне културе - оркентални, медитерански, романски и средњоевропски културни утицај и процес диференцијације традиционалне културе на тлу Југославије

Етнички развитак народа Југославије - Етничка имена

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

СОЦИЈАЛНА КУЛТУРА - ДРУШТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Село као друштвено економска заједница

Катунска организација

Племенска и братственичка организација

Обичајно право

Сродство и сроднички односи

Брак - Породица - Домаћинство - Задруга

Елементи социјалне културе у савременом друштву

ДРУШТВЕНИ ОБИЧАЈИ

Обичаји из животног циклуса - обичаји по рођењу, брак и женидбени обичаји, погребни обичаји

Обичаји везани за односе међу људима - гостопримство, побратимство, односи међу суседима, свађе, клетве и др.

Обичаји уз поједине послове - избор места и зидање станишта, обичаји уз пољске радове, уз сточарство и обичаји уз поједине занате

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

НАРОДНА РЕЛИГИЈА СРБА

Истраживање народне религије - извори, публикације, аутори Основне карактеристике и основни слојеви народне религије - одређење народне религије, најстарији слој, старобалкански елементи, христјанизација, исламизација и трагови народне религије у савременом друштву Религијско мишљење

култ вука, медведа, змије, воде, камена, ватре, симболика крста, круга, десне и леве стране демонологија - демони, природе, судбине, болести и др. Религијско понашање

религијски комплекс везан за рађање, куваду, иницијације, свадбу, смрт и погреб, време жалости, убијање стараца и др.

религијски комплекс везан за празнике: Божић, Беле покладе, Ускрс, Ђурђевдан, Духови, Видовдан, Ивандан, Породична и сеоска слава

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

НАРОДНА НОШЊА

Класификација и типови народне ношње

НАРОДНА (УСМЕНА) КЊИЖЕВНОСТ

Увод у усмену књижевност

Народне приповетке - бележење и класификација: басне, бајке, легенде, новеле и др.

Народне лирске песме - карактеристике и подела: календарске, обредне, обичајне, песме о раду, религиозно-морално поучне и др. Пословице, загонетке и друге краће умотворине

Приповедне песме - карактеристике и подела: бајке у стиховима, религиозно-морално поучне легенде у стиховима и др.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ МУЗИЧКИ ФОЛКЛОР (Народна музика) О тексту и мелодији

Песме уз рад - за сејање жита, за жетву, чобанске песме, успаванке и др.

Песме уз празновање и свечаности - коледа, Лазаричке песме, Ђурђевданске песме, Краљице, Додоле, Крстоноше

Песме уз породичне свечаности - рођење, свадба, испратница, тужбалице, песме за Крсно име

ХОР

Програм овог предмета је идентичан са програмом за Вокално-инструментални одсек и налази се у том делу наставног програма.

ОДСЕК ЗА РАНУ МУЗИКУ

КРУМХОРН, КОРНАМУЗА, ШАЛМАЈ, ПОМЕР, ДУЛЦИЈАН, РАНКЕТ, РАУШХАЈФ, ГЕМСХОРН, КОРНЕТ, СЕГБАТ, РЕБЕКА, ФИДЕЛ, ВИЕЛА, ВИОЛА ДА ГАМБА

ЦИЉЕВИ

Овладавање техником свирања навише сродних инструмената;

Даљи рад на развијању специфичне поставке тона, без вибрата, са применом карактеристичног диманичког ниајсирања које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на савладавању технике свирања навише сродних инструмената;

Рад на развијању специфичне поставке тона, без вибрата, са применом карактеристичног диманичког ниајсирања које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

У оквиру Наставног плана и програма за дувачке инструменте: крумхорн, корнамуза, шалмај, помер, дулцијан, ранкет, раушфајф, гемсхорн, корнет и сегбат, уз блок флауту и траверзо флауту, и гудачке инструменте: ребека, виела, фидел и виола да гамба, у сва четири разреда средње музичке школе обухваћено је свирање на свим величинама сваког од наведених инструмената - сопран, алт, тенор и бас - и обрада једногласних и вишегласних композиција из епохе средњег века, ренесансе и барока у најразноврснијим комбинацијама дувачких, гудачких и жичаних инструмената - лаута, вихуела, орфарион, теорба, спинет, чембало, харфа.

У оквиру два часа недељно обрађивати поједине деонице вишегласних композиција, свакако обрадити и оне једногласне, на одговарајућим инструментима, док на два часа недељно који су одређени за рад малих састава - дуа, трија, квартети, квинтети са и без певача - увежбавати дела у целини.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

РЕБЕКА, ВИЕЛА, ШАЛМАЈ, ГЕМСХОРН

Анонимус, Енглеска XIII век: Оксфордска Естампида Анонимус, Енглеска XIII век: Три двогласне Дуктије - Кауде Анонимус, Француска XIII век: Рапсе Кеал И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

КРУМХОРН, КОРНАМУЗА, ШАЛМАЈ, ПОМЕР, ДУЛЦИЈАН, РАНКЕТ, РАУШФАЈФ, БЛОК ФЛАУТА, ТРАВЕРЗО ФЛАУТА, КОРНЕТ, СЕГБАТ, РЕБЕКА, ВИЕЛА, ФИДЕЛ, ВИОЛА ДА ГАМБА

Ф. Ј. Гизберт: Збирка Liber Fridolini Sichery (око 1500 године) - комади за три, четири и пет мелодијских инструмената I и II свеска (B. Schott's Sohne Mainz)

Е. Валентин: Збирка Sonus literatus - комади за два, три и четири мелодијска инструмента од XIII до XVI века Ј. К. Деманцијус (XVI - XVII век): „Игре из Нирнберга" (1601) - за четири и пет мелодијска инструмента

Л. Зенфл (XVI век): Четири песме - за глас и три мелодијска инструмента (аутор Збирке Н. Н. Menkemajer, Н. Моеск Veglag, Celle) К. Жервез, (XVI век): Десет игара (1550) - за четири мелодијска инструмента

В. Хаусман, (1600): Дванаест игара - за четири и пет мелодијска инструмента ((Н. Моеск Verlag, Celle)

П. Атењан, (XVI век): Игре из Париза, 1529. 1530. - за четири мелодијска инструмента (Едиција Schott 3758))

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 20 комада у различитим комбинацијама инструментарија средњег века и ренесансе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Пет композиција у различитим комбинацијама инструмента сдерњег века и ренесансе
Напомена: у свим разредима у свирању инструмента којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „Еа Роплеџага”

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

РЕБЕКА, ВИЕЛА, ШАЛМАЈ, ГЕМСХОРН

Анонимус, Француска, XIII век: Седам једногласних дворских Естампида

И друга дела сличне тежине и садржаја

КРУМХОРН, КОРНАМУЗА, ШАЛМАЈ, ПОМЕР, ДУЛЦИЈАН, РАНКЕТ, РАУШФАЈФ, БЛОК ФЛАУТА, ТРАВЕРЗО ФЛАУТА, КОРМЕТ, СЕГБАТ, РЕБЕКА, ВИЕЛА, ФИДЕЛ, ВИОЛА ДА ГАМБА

А. де Кабезон (1557): Четири фантазије - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3612)

Л. В. де Хенестроза (1557): Канцоне - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 347/348)

Ђ. Фрескобалди (1615): Ричеркари и Канцоне - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3614)

П. Фалез (1583): Игре из века свеска - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3601)

П. Атањан (1550): Паване, Гаљарде и Бранле - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3604)

П. Атањан (1547): „Ва8-^апсе, ТигЛоп1, Вгап1е" - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3603)

Ф. Бендузи (1553): „Орега поуа Је ђаШ" - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3602)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 20 комада у различитим комбинацијама инструментарија средњег века и ренесансе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Пет композиција у различитим комбинацијама инструментарија сдерњег века и ренесансе
Напомена: у свим разредима у свирању инструмента којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): La Fontegara

III РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

РЕБЕКА, ВИЕЛА, ШАЛМАЈ, ГЕМСБОРН

Анонимус, Италија, XIV век: Игре из Арс нове: Lamento diTristano; La Manfredina; Trotto; Saltarello I, II, III, IVИ друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

КРУМХОРН, КОРНАМУЗА, ШАЛМАЈ, ПОМЕР, ДУЛЦИЈАН, РАНКЕТ, РАУШФАЈФ, БЛОК ФЛАИТА, ТРАВЕРЗО ФЛАУТА, КОРНЕТ, СЕГБАТ, РЕБЕКА, ВИЕЛА, ФИДЕЛ, ВИОЛА ДА ГАМБА

Ф. д Ана, XVI век: „Frotole, Stramboti i Lamentacije" I и II свеска - за четири мелодијска инструмента М. Преторијус (1612): Француске игре из „Terpsichore" I и II свеска - за четири мелодијска инструмента (Едиција Моеск 3607, 3608)

М. Преторијус (1612): Шест сеоских Бранли из „Terpsichore" - за пет мелодијских инструмената (аутор Збирке М. Sanvazen Heugel) Л. Цидра: Збирка „Дела фламманских аутора XV и XVI века" - за четири мелодијска инструмента (Едиција Musica Будимпешта 8368)

Ј. К. нон Папа (XVI век): Старе фламманске народне мелодије - за три мелодијска инструмента (Едиција Schott 5468)

С. Роси, (XVI век): Симфоније и Гаљарде - за четири мелодијска инструмента (Едиција Schott 4096)

Ј. Х. Шајн (1586-1630): Свита - за пет мелодијских инструмената Т. Симпсон (1612): „Tafel-Konsort" - 12 комада за четири мелодијска инструмента (Heinrichshofen's Verlag)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 20 комада у различитим комбинацијама инструментарија средњег века и ренесансе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Пет композиција у различитим комбинацијама инструмен- тарија сдерњег века и ренесансе
Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „La Fontegara”

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

РЕБЕКА, ВИЕЛА, ШАЛМАЈ

Анонимус, Италија, XIV век: Игре из Арс нове - Ghaetta; Chominciamento di gioia; Isabella; Tre fontane; Belicha; Parlamento; In pro; Principio di virtu

Ј. Сковрон: Збирка „Средњовековни комади за виелу - ребеку" Les Editions Ouvrieres)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

КРУМХОРН, КОРНАМУЗА, ШАЛМАЈ, ПОМЕР, ДУЛЦИЈАН, РАНКЕТ, РАУШФАЈФ, БЛОК ФЛАУТА, ТРАВЕРЗО ФЛАУТА, КОРНЕТ, СЕГБАТ, РЕБЕКА, ВИЕЛА, ФИДЕЛ, ВИОЛА ДА ГАМБА

Б. Томас: Збирка „Антологија музике за консорт крумхорна" I свеска - 21 конад за четири крумхорна, XVI век (Musica Rara,, Лондон)

Бертолини, Габријели, Гусађо: Три канцоне (1608) - за дупли четворогласни састав (Heinrichshofen's Verlag)

Т. Сузато, (1551): Збирка „Рапвегуе" I и II свеска - за четири и пет мелодијска инструмента (Edicija Schott 2435, 2436.) И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 20 комада у различитим комбинацијама инструментарија средњег века и ренесансе.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

1. Десет композиција у различитим комбинацијама инструментарија средњег века и ренесансе

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara"

ЛАУТА И СРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

У оквиру Наставног плана и програма за лауту за сва четири разреда наведени су композитори који су писали и за друге инструменте сродне лаути - бандора, теорба, орферион, вихуела...- па је и сам избор инструмената и одговарајућих композиција препуштен ученику. Самим тим, неопходно је упознавање ученика са различитим табулатурама.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Упознавање ученика са шпанском табулатуром.

ЛИТЕРАТУРА

С. Лунгрен: Школа за ренесансну лауту

П. Посиди: Увод у студију ренесансне лауте

А. Роли: The compleat beginner

л Рој: Фантазије и Игре

Луи д Нарвез: Los seys libros del delphin de musica

Х. Дауленд: Збирка музике за лауту

П. Посиди: Италијанске игре за лауту

Бакфарк: Орега omnia
П. Атањан: Danze del rinascimento
Ј. А. Далза: Интабулатура за лауту
Р. Кеса: Антологија старе музике
И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) 10 комада за соло извођење;
- б) 10 комада у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције за соло извођење - једна писана у шпанској табулатури;
Три композиције за извођење у мањем саставу.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Упознавање ученика са немачком табулатуром.

ЛИТЕРАТУРА

А. Роли: The compleat beginner
Л. Романи: Тридесет комада за лауту
А. л Рој: Фантазије и Игре
Л. д Нарвез: Los seys libros del delphin de musica
Д. Ламсден: Антологија енглеске музике за лауту
Холборн: Музика за лауту и бандору Х. Дауленд: Збирка композиција за лауту П. Посиди:
Италијанске игре за лауту
Бакфарк: Орега omnia

М. Ваисел: Табулатура 1573

П. Атањан: Danze del rinascimento

Ј. А. Далза: Интабулатура за лауту

Р. Кеса: Антологија старе музике Р. Хонсон: Комплетна школа за соло лауту И друге збирке
и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) 10 комада за соло извођење;
- б) 10 комада у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције за соло извођење - једна писана у немачкој табулатури;
Три композиције за извођење у мањем саставу.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Упознавање ученика са табулатуром из епохе барока.

ЛИТЕРАТУРА

Т. Сатон: Школа за барокну лауту

Л. Романи: 30 комада за лауту

А. л Рој: Фантазије и Игре

Л. д Нарвез: Los seys libros del delphin de musica

Холборн: Музика за лауту и бандору Х. Дауленд: Збирка музике за лауту

Бакфарк: Орега omnia

М. Ваисел: Табулатура 1573

Ј. А. Далза: Интабулатура за лауту

Р. Кеса: Антологија старе музике
Р. Хонсон: Комплетна школа за соло лауту
Х. А. Лоси: 19 комада за барокну лауту
Ж. Битнер: Комади за лауту
А. Беилс: 32 лака комада за барокну лауту
И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА
а) 10 комада за соло извођење;
б) 10 комада у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције за соло извођење - по могућству једна на барокној лаути;
Три композиције за извођење у мањем саставу.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Т. Сатон: Школа за барокну лауту
Л. Романи: 30 комада за лауту
А. л Рој: Фантазије и игре
Л. д Нарвез: Los seys libros del delphin de musika
Д. Лумсден: Антологија енглеске музике за лауту
Холборн: Музика за лауту и бандору
Х. Дауленд: Збирка музике за лауту
Бакфарк: Opera omnia
М. Ваисел: Табулатура 1573
Ј. А. Далза: Интабулатура за лауту
Р. Кеса: Антологија старе музике Р. Понсон: Комплетна школа за соло лауту Ј. А. Лоси: 19
комада за барокну лауту Ж. Битнер: Комади за лауту
Беилс: 32 лака комада за барокну лауту Д. Келнер: Фантазија
Ј. Лауфенштајнер: *Partie in b flat major*
Л. Ваис: Интабулатура за лауту
И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја
ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА
а) 10 комада за соло извођење;
б) 10 комада у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције за соло извођење - по могућству једна на барокној лаути;
Три композиције за извођење у мањем саставу.

РЕНЕСАНСНЕ (МАЛЕ) ХАРФЕ

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег
века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

Поред савладавања технике свирања ученике упознати са историјским развојем мале харфе и литературом писаном за њу. Оспособити ученика за штимовање, замену жица и одржавања харфе

І РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске скале до четири повисилице и три снизилице кроз две октаве паралелно. Трозвук у основном положају и обртајима разложено и хармонски.

Учење скала је ограничено због тога што на малој харфи нема педала те није могуће модулирање у све тоналитете.

Као и у нижој школи препоручује се рад на техничким и прстним вежбама.

СТУДИЈЕ ЗА МАЛУ ХАРФУ

Б. Лангникел: Школа за малу харфу Д. Мегеванд: Школа за ирску харфу Ј. Молнар:

Практичне методе за ирску харфу бр. 1 К. Робертсон: Аранжмани за харфу

КОМАДИ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

С. Вудс: Избор комада - ирске игре

Стивел: Ренесансни комади за келтску харфу М. Грандјани: Три мала комада

Смит: Музика за харфу Д. Фриу: Ренесансна музика М. Верњо: Балада и Рондо

Прат: Сонатина у класичном стилу

Е. Полонска: Арија и Игра у ренесансном стилу В. А. Моцарт: Тема с варијацијама М.

Грандјани: Мала харфина кутија В. Т. Камерон: Минијатуре за харфу соло

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) скале;

б) десет етида;

в) десет композиција за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Две етиде различитог карактера;

Тема с варијацијама;

Две композиције за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

II РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СКАЛЕ

Дурске и молске лествице до четири повисилице и три снизителице кроз две и три октаве, трозвук четворогласно хармонски, разложено и арпеђирано. Доминантни и умањени септакорд у свим комбинацијама.

Препоручује се рад на техничким-прстним вежбама.

СТУДИЈЕ ЗА МАЛУ ХАРФУ

Р. Н. Бокса: 50 прогресивних етида Ф. Алберти: Етиде и техничке вежбе М. Ролин: Методе за келтску харфу Ј. Молнар: Практичне методе за ирску харфу бр. 2

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Ф. Ј. Надерман: Тема с варијацијама

И. Ветере: 12 малих канона

П. Пон: Свита

П. Пон: Ветровита ружа

Е. Јонес: 51 велшка харфа

А. Лара: Гранада

Т. Питфилд: Сонатина

Д. Овенс: 20 велшких песама за харфу соло

Денти: Класичан комад бр. 1 и бр. 2 А. Шалан: Мали валцер

Л. Шарпание: 10 малих варијација Ф. Купрен: Шест комада

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) скале;

б) 10 етида различитог карактера;

в) 10 композиција за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скала;

Две етиде;

Једна сонатина или тема с варијацијама;

Два комада.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

III РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

СКАЛЕ

Скале у бржем темпу, посебну пажњу посветити арпеђу, прстним вежбама, глисанду првог и четвртог прста и флажолетима.

СТУДИЈЕ ЗА ХАРФУ

Грифитс: Школа за малу харфу Б. Хелер: Школа за малу харфу

Ј. Молнар: Методе за ирску харфу

Позоли: Прогресивне етиде

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ В. Камерон: Ноктурно Р. Инглфилд: Соло за Соњу бр. 1 и бр. 2 П. Пон: Игра клонова П. Пон: Музика за готску харфу В. Камерон: Тарантела В.

Камерон: Песма и арија В. Камерон: Марш у класичном стилу В. Камерон: Варијације М.

Карлес: Т. Каролан: Комади за ирску харфу

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) скале;

б) 10 етида из различитих школа за малу харфу;

в) 10 композиција за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна скал;

Две етиде различитог карактера;

Сонатина или тема с варијацијама;

Две композиције за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

СКАЛЕ

Скале, арпеђа и техничке вежбе

СТУДИЈЕ ЗА МАЛУ ХАРФУ

М. Ролин: Методе за келтску харфу

Р. Н. Бокса: Избор етида ор. 318 I и II свеска

Р. Н. Бокса: Избор етида ор. 62

Позоли: Избор прогресивних етида Ф. Алберти: Прогресивне етиде - избор

КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ

Вудс: Избор комада за ирску харфу Ј. С. Бах: Четири комада, Ј. М. Ларуел: Игра и Токата А.

Лемеланд: Елегија Ј. Маами: Шест комада бревис Д. Мегеванд: Келтска балада С. Милиган:

Комади за малу харфу, Денти: Варијације на Моцартову тему, Ф. Ђованинети: 22 популарне

француске шансоне, М. Грандјани: Пасторала, Грут: Свита у Ес-дуру, Г. Ф. Хендл: Концерт

Бе-дур

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) скале;

б) 10 етида;

в) 8 композиција за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две етиде различитог карактера;

Циклична форма - сонатина, концерт - или тема с варијацијама;

Две композиције за извођење.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ СЕ ИЗВОДИ НАПАМЕТ

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Ренесансна харфа се у средњој школи учи факултативно, уз неки други одсек. Садржај програма је тако сачињен да одговара психичким и физичким могућностима ученика. Поред етида помоћу којих ученик стиче технику свирања, заступљени су и музички комади за извођење као и веће цикличне форме и теме са варијацијама. Помоћу њих ученици уче како их треба изводити и то у погледу динамике, фразирања, вођења гласова (ако је вишегласје). Ученици се упознају како са извођачким могућностима харфе, тако и са историјским развојем и литературом за малу харфу. Крепоручује се од самог почетка рад у камерним саставима. У складу са упутствима из приручника „ХАРФА СА КУКИЦАМА“, парт харфе, уколико га нема у оригиналним партитурама, може се лако дописати водећи рачуна о могућностима ученика. По завршетку средње школе ученик је оспособљен за солистичко и камерно музицирање на малој харфи као и за наставак школовања.

ЧЕМБАЛО

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

„Фиц Виљемове збирке за вирцинал" - прелудијуми, паване и гаљарде Була и Виљема Берда или игре и комади Жила Фарнабија и Мартина Пирсона

А. Валентеа: Табулатура игара за чембало

Г. Фрескобалди: Токате - правила и стил „афети кантабили"

Ј. Ј. Фробергер: Токате

Свите Клерамбоа, Шамбоњера, Маршана, Данглбера, Ф. Ку- прена, Рамоа

Ј. С. Бах: Трогласне инвенције; Француске свите

Г. Ф. Хендл: Свите и Сонате

Б. Пасквини: Сонате

Д. Скарлати: Сонате

С. Алберо: Сонате

К. Б. Балбастра: Комади

Дакен: Комади

В. А. Моцарт: Фантазија

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) три композиције из периода ренесансе;

б) једна токата;

в) три комада француске школе клавсениста;

г) једно дело Ј. С. Баха;

д) једно дело Г. Х. Хендла;

ђ) две сонате италијанске или шпанске школе;

е) једно преткласично дело.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једно дело из периода ренесансе или XVII века;
Два комада француске школе;
Једно дело Ј. С. Баха или Г. Ф. Хендла;
Једно виртуозно дело - италијанско, шпанско или предкласично.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

„Фиц Виљемова збирка за вирцинал" - фантазија или мизерере Була или Виљема Берда
Луј Купрен: Неметрички прелид - теоретски обрадити интерпретацију овакве врсте прелудијума) Клерамбоа: Свите Шамбоњер: Свите Ф. Купрен: Свите Рамо: Свите - обавезна алеманда Ј. С. Бах: Енглеске свите Ј. С. Бах: Концерт еф-мол Ј. С. Бах: Концерт А-дур Г. Ф. Хендл: Шаконе и пасакаље Г. Ф. Хендл: Концерт Еф-дур Г. Ф. Хендл: Концерт ге-мол Д. Скарлати: Сонате К. Б. Балбастра: Комади В. А. Моцарт: Сонате Ј. Хајдн: Сонате

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) три композиције из периода ренесансе;
- б) један неметрички прелид;
- в) једна цела лакша свита школе клавсениста или три става из свите Купрена или Рамоа - обавезно алеманда;
- г) два става из енглеске свите или један став концерта Ј. С. Бах;
- д) једно дело Г. Ф. Хендла; њ) две сонате Скарлатија;
- е) један преткласичан комад или једна став из сонате Моцарта или Хајдна.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једно дело из периода ренесансе или XVII века;
Два комада француске школе;
Једно дело Ј. С. Баха или Г. Ф. Хендла;
Две сонате Д. Скарлатија или један став из сонате В. А. Моцарта или Ј. Хајдна.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Ренесансна дела Була, Виљема Берда и Ђованија Пикија
Фрескобалди: Токате
Флобергер: Токате
Луј Купрен: Прелиди
Рамо: Свита а-мол
Ф. Купрен: Свите
Г. Ф. Хендл: Прелудијуми и фуге
Ј. С. Бах: Добро темперовани клавир
Д. Скарлати: Сонате
А. Солера: Сонате
Х. Ферера: Сонате
Бласк де Невр: Сонате
К. Ф. Е. Бах: Сонате, фантазије и ронда

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) једно теже ренесансно дело;

- б) једна токата или један сложени прелид са полифоним средњим делом;
- в) цела лакша света француске школе клавсениста или четири става из дуже свите - алеманда, куранта, сарабанда и жига;
- г) један прелудијум и fuga Г. Ф. Хендка;
- д) један прелудијум и fuga Ј. С. Баха;
- ђ) две сонате;
- е) једна соната, фантазија или рондо К. Ф. Е. Баха.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једно дело из периода ренесансе или XVII века;
 Одабрано дело француске школе;
 Један прелудијум и fuga Ј. С. Баха или Г. Ф. Хендла;
 Једно дело К. Ф. Е. Баха или шпанске школе

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

„Фиц Виљемова збирка за вирцинал“
 Фрескобалди: Токате и Партите
 Фробергер: Токате и Партите
 Мокеланђело Роси: Токате и Партите
 Рамо: Свита Ге-дур
 Ф. Купрен Свите бр. 7, 13, 24
 А. Форкере: Свите
 Ж. Дифли: Свите
 Ј. С. Бах: Уметност фуге
 Г. Ф. Хендл: Свите
 Д. Скарлати: Сонате
 Солер: Сонате Једно дело К. Ф. Е. Бах: Ј. Хајдн: Сонате
 А. Моцарт: Варијације
 Ј. К. Бах: Концерти по сонатама Де-дур, Ге-дур, Ес-дур

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) једно значајно дело из „Фиц Виљемове збирке за вирцинал“;
- б) токата или партита - варијационо дело;
- в) цела свита француске школе клавсениста или три става из свите Форкереа или Дифлија;
- г) један прелудијум и fuga, или фантазија и fuga, или fuga из „Уметност фуге“ Ј. С. Баха;
- д) једна цела свита Г. Ф. Хендла;
- ђ) две сонате;
- е) једна соната, варијације или концерт.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једно дело из периода ренесансе;
 Једно дело или XVII века;
 Одабрано дело француске школе;
 Један дело Ј. С. Баха или Г. Ф. Хендла;
 Две сонате Д. Скарлатија или А. Солера;
 Одабрано предкласично дело.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Кроз разреде основне школе ученици су се упознали са сопцифичностима тушеа и артикулације на чембалу. Предложене ве- жбе Ф. Купрена из „Уметност свирања на

чембалу" могу се, по потреби, обнављати или се на основу њих могу самостално конструирати вежбе за орнаменте који представљају највећи технички прблем на чембалу.

Појам етиде још није установљен у периоду барока, али ренесансне композиције у великом броју садрже систематично третирање проблема пасажа, орнамената и низова паралелних терци и секта, па се могу користити као етиде за чембало; такође, прелуд јуми и двогласне инвенције Ј. С. Баха и на највишем нивоу „Есер- чизи" Д. Скарлатија.

Специфичнос чембалистичке литературе је у великој различитости стилова појединих епоха (ренесанса; рани барок- XVII век; барок - XVII; рококо; предкласика) и школа (енглеска, италијанска, немачка, шпанска). Правилним избором програма током четири године треба изграђивати сваки стил појединачно, полазећи од најлакших фа све тежим белима.

По типу композиционе технике у чембалистичкој литератури могу се разликовати дела у којима доминира импровизациони, варијациони, полифони или хомофони начин компоновања. Сваки од ових типова треба постепено савлађивати, тј: најпре радити ренесансне прелудијуме, затим Фрескобалдијеве токате, прелудијуме Луја Купрена и на крају прелудијуме и токате Ј. С. Баха; на полифона дела Ј. С. Баха не треба прећи док се није пре-шла бар нека фантазија из периода ренесансе, канцина, капричо или ричеркар Флобергера и фуга Г. Ф. Хендла; варијације најпре радити ренесансне, затим партите Фрескобалдија или Фробергера; ренесансне игре - алеманде, куренте и жиге - треба да буду база за упознавање барокних игара истог назива, а често при- лични различитих кад композитора италијанске, француске школе, Хендла и Баха; развој хомофоније треба пратити Шреко дела Рамоа, Балбастра, Скарлатија, Солера, до Моцарта и Хајдна.

ОРГУЉЕ

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Енглеска: Георг Фридрих Хендл;

Француска: Франсоа Купрен;

Италија: Антонио Вивалди, Бенедето Марчело;

Немачко поднебље: Јохан Себастијан Бах, Георг Филип Телеман;

други аутори

Композиције периода ПРЕДКЛАСИЦИЗМА и КЛАСИЦИЗМА

Шпанија: Падре Антонио Солер;

Италија: Доменико Чимароза;

Немачко поднебље: Георг Филип Телеман, Михаел Хајдн, Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус

Моцарт, Бахови синови, Лудвиг ван Бетовен;

други аутори.

МИНИМУМ ПРЕЂЕНОГ ГРАДИВА

а) пет композиција из периода музике аутора до XVII века;

б) пет композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције периода XVII века или пре;

Једна композиција периода XVIII века.

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Енглеска: Георг Фридрих Хендл;

Француска: Франсоа Купрен;

Италија: Антонио Вивалди, Бенедето Марчело;

Немачко поднебље: Јохан Себастијан Бах, Георг Филип Телеман;

други аутори

Композиције периода ПРЕТКЛАСИЦИЗМА и КЛАСИЦИЗМА

Шпанија: Падре Антонио Солер;

Италија: Доменико Чимароза;

Немачко поднебље: Георг Филип Телеман, Михаел Хајдн, Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус

Моцарт, Бахови синови, Лудвиг ван Бетовен;

други аутори.

МИНИМУМ ПРЕЂЕНОГ ГРАДИВА

а) пет композиција из периода музике аутора до XVII века;

б) пет композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције различитих школа из периода XVII века или пре;

Две композиције периода XVIII века.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Енглеска: Георг Фридрих Хендл;

Француска: Франсоа Купрен;
Италија: Антонио Вивалди, Бенедето Марчело;
Немачко поднебље: Јохан Себастијан Бах, Георг Филип Телеман;
други аутори
Композиције периода ПРЕТКЛАСИЦИЗМА и КЛАСИЦИЗМА
Шпанија: Падре Антонио Солер;
Италија: Доменико Чимароза;
Немачко поднебље: Георг Филип Телеман, Михаел Хајдн, Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт, Бахови синови, Лудвиг ван Бетовен;
други аутори.
МИНИМУМ ПРЕЂЕНОГ ГРАДИВА
а) пет композиција из периода музике аутора до XVII века;
б) пет композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције различитих школа из периода XVII века или пре;
Две композиције периода XVIII века од којих једна обавезно од Јохана Себастијана Баха;
Једна композиција по избору.

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Енглеска: Георг Фридрих Хендл;
Француска: Франсоа Купрен;
Италија: Антонио Вивалди, Бенедето Марчело;
Немачко поднебље: Јохан Себастијан Бах, Георг Филип Телеман;
други аутори
Композиције периода ПРЕТКЛАСИЦИЗМА и КЛАСИЦИЗМА
Шпанија: Падре Антонио Солер;
Италија: Доменико Чимароза;
Немачко поднебље: Георг Филип Телеман, Михаел Хајдн, Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт, Бахови синови, Лудвиг ван Бетовен;
други аутори.
МИНИМУМ ПРЕЂЕНОГ ГРАДИВА
а) пет композиција из периода музике аутора до XVII века;
б) пет композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Две композиције различитих школа из периода XVII века или пре (Ђ. Фрескобалди, Ј. П. Свелинк, Д. Букстехуде и сл.);
Две композиције периода XVIII века од којих је једна обавезно од Јохана Себастијана Баха;
Једна композиција предкласичног односно класичног периода (Г. Ф. Телеман, В. А. Моцарт, Ј. Хајдн, М. Хајдн и сл.);
Једна слободна обрада /протестантског/ корала на задати кантус фирмус.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Упознати ученика са историјским карактеристикама инструмента, развојем инструмента, као и врстама и специфичностима инструмената у различитим поднебљима (Италија, Немачка, Енглеска итд.). Упознати ученика са техничким карактеристикама инструмента, свираоником, деловима инструмента, и употребом команди. Посебну пажњу посветити

регистрацији, упознавању основних звучних боја и применом регистара на композиције различитих стилова. Потребно је да ученик од самог почетка посебну пажњу посвети педалној техници и вежбама за што брже савладавање педалног свирања, уз упознавање различитих техника педалног свирања у раној музици, као и прстореда код мануалног свирања. Објаснити блискост технике мануелног свирања код оргуља са другим клавијатурним инструментима ране музике (чембало, клавијорд) и с том сврхом омогућити ученику и употребу ових инструментата.

Приликом обраде композиције ученика упознавати са главним карактеристикама дела, датумом и местом настанка, као и разлогом настанка истог. Након постепеног савладавања старих нотација, композиције свирати из оригиналних кључева. Обавезно користити УРТЕКСТ издања.

Обавезно је слушање ране музике путем аудио средстава као и посећивање концерата и упознавање са историјом и уметношћу наведених периода.

Оспособљавање ученика за заједничко камерно музицирање је од посебног значаја. Стога ученику од самог почетка истаћи важност континуа у раној музици, и оспособити га за свирање и самостално тумачење истог. Такође, пожељно је активно учешће ученика у камерном музицирању са другим инструментима и певачима.

Програм обухвата дела композитора од најранијих записа за клавијатурне инструменте до класицизма. БАСО КОНТИНУО (ГЕНЕРАЛБАС) се изучава и као посебан предмет по заједничком програму за чембало и оргуље.

ШКОЛЕ ЗА ОРГУЉЕ

Ф. Ђермани, Х. Риман и М. Дипре

ЛИТЕРАТУРА - композиције за клавијатурне инструменте периода ране музике (средњег века, ренесансе, барока и класицизма):

КОМПОЗИЦИЈЕ АУТОРА ДО ХУИ ВЕКА

Енглеска: Орландо Гибонс, Вилијам Берд, Хенри Персел Француска: Луј Купрен, Луј Николас Клерамбо, Жан Фран- соа Дандрије, Пјер ди Маж, Николас де Грињи, Луј Клод Дакенл Фламманске земље: Јан Питерсон Свелинк Италија: Андреа Габриели, Ђовани Габриели, Ђироламо Кавацини, Бернардо Пасквини, Ђироламо Фрескобалди, Ерколе Пасквини, Тарквинио Мерула, Банкијери Адријано, Бонели Ауре- лио, Доменико Циполи, Ђовани Батиста Мартини

Немачка: Јохан Тобиас Кребс и Јохан Лудвиг Кребс (8 малих прелудија и fuga Ј.С. Баха), Јохан Јакоб Фробергер, Јохан Пахелбел, Дитрих Букстехуде

Шпанија: Карлос Сеишас, Хуан Антонио де Кабезон, Хуан де Араухо, С. Алберо Други аутори

БЛОК ФЛАУТЕ

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII и XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

У оквиру Наставног плана и програма за блок-флауту, у сва четири разреда средње музичке школе, обухваћено је свирање на свим величинама блок-флауте: сопрано, сопран, алт, тенор и бас - штимови 1п С и 1п Р, у различитим саставима (од једне до пет блок-флаута, са и без континуа), са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока.

I РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Анонимус, Енглеска XIII век: Оксфордска Естампида - јед- ногласна

Анонимус, Енглеска XIII век: Три двогласне Дуктрије - Кауде Анонимус, Француска XIII век: Рапсе Кеа1 - једногласна Х. Кестнер-Х. Спитер: Збирка „Старе енглеске арије и игре - алт-флаута и чембало

Х. Исак, XVI век: Четири комада за три блок флауте - сопран, алт, тенор

Х. Исак, XVI век: Четири комада за четири блок флауте - сопран, алт, тенор, бас

К. Жервез: Десет игара за четири блок флауте - сопран, алт, тенор, бас Х. Менкемајнер: Збирка „Дванаест комада из барока" - две сопран блок флауте и чембало или две сопран блок флауте и једна алт блок флаута

В. Хилеман: Збирка „Квартети из XVI, XVII и XVIII века" I и II свеска - сопран, алт, тенор и бас блок флаута

И друге збирке и комади сличне тежине

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инстру- мената средњег века и ренесансе - уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „La Fontegara"

II РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Анонимус, Француска XIII век: Седам једногласних дворских Естампида

Х. Конол: Збирка „Игре Шекспировог доба" - једна и две блок флауте са пратњом лауте (Nordijska Musikforlaget, [tokholm])

Д. Деген-А. Е. Сајман: Збирка „Игре шпилмана из Фландрије" - једна, две, три и више блок флаута уз пратњу лауте или без континуа (Едиција Schott 2653)

М. Франк (1604): Осам игара за четири блок флауте - со- пран, два алта, тенор блок флаута (VEB Deutscher Verlag, Lajpcig)

П. де Ескобер-Ф. де Пенелоза: Збирка Вилансика за три блок флауте - сопран, алт, тенор блок флаута (Edition Moeck 3611)

Анонимус, 1540: Шест венецијанских игара за четири блок флауте - сопран, алт, тенор, бас блок флаута (Едиција Heinrichshofen, Verlag)

П. Рубарт: Збирка „Шест фуга из XVII и XVIII века" за квар- тет блок флаута (VEB F. Hofmeister Musikverlag, Lajpcig)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе - уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara "

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Г. Рав (1545): „, Vasinia gallica et latina (за сопран и тенор блок флауту)аутор збирке Х. Менкемајер Heinrichshofen's Verlag)

Анонимус, Италија, XIV век: „Игре из Арс нове" - за једну блок флауту - Lamento di Tristano; La Manfredina; Trotto; SaltarelloI, II, III, IV

Анонимус, XVII век: „Зелени рукави" - блок флаута и лаута (Verlag Doblinger, Minhen)

Џон Дауленд, 15-17.век: „Галарда грофа Есекса"; „LA KRIME PAVANA"; „Галарда данског краља" - блок флаута и лаута

Франческо д Ана, XVI век: „Фротоле, Страмботи и Ламента- ције" I, II књига - за квартет блок флаута

Франческо Бендуси, XVI век: „ Opera nova de balli" - за квар- тет блок флаута (Едиција Моеск 3602)

И. Хеклер: Збирка „Квартети за четири блок флауте из XVI, XVII и XVIII века" (Едиција Моеск 2073)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе - уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara "

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Анонимус, Италија, XIV век: „Игре из Арс нове" - за једну блок флауту - Ghaetta;
Chominciamento di gioia; Isabella; Tre fontane;
Belicha; Parlamento; In pro; Principio di virtu
Хенри VIII, XVI век: Фантазија „ Taunder naken" - за три блок флауте
М. Преторијус (1612): Француске игре из збирке „ Терпсихоре" I и II свеска - за квартет блок флаута (Едиција Моеск 3607, 3608)
П. Атењан, (1547): Bas-dance, Turdioni i Branle" - за квартет блок флаута (Едиција Моеск 3603)
П. Атењан, (1550): „Паване, Гаљарде и Бранле" - за квартет блок флаута (Едиција Моеск 3604)
П. Фалез (1583): „Игре XVI века", I књига - за квартет блок флаута (Едиција Моеск 3601)
Друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

- а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;
- б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;
Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе уз комбинације и са једним или више певача.
Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara"

ТРАВЕРЗО ФЛАУТА

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;
Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII XVIII века;
Развијање способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;
Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII XVIII века;
Рад на развијању способности свирања у малим саставима - од два до осам чланова - у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

У оквиру Наставног плана и програма за траверзо флауту у сва четири разреда је обухваћено свирање на сопран, алт и нарочито тенор траверзо флаути, у различитим саставима - од једне до три траверзо флауте са или без континуа - као и свирање траверзо флауте у оквиру мањих састава који садрже одговарајуће инструменте (дувачке, гудачке и жичане) из епохе средњег века, ренесансе и барока.

І РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Анонимус, Француска, XIII век: Dance Real- једногласна Анонимус, Енглеска, XIII век: Три двогласне Дуктије - Кауде

Х. Кестнер-Х. Спитер: Збирка „Старе енглеске арије и игре” - траверзо флаута и чембало (бсћоИ Со. ЦГО ГопЈоп)

П. Донат: Збирка „Игре из XVIII века” I и II свеска - траверзо флаута и чембало (VEB F. Hofmeister Musikverlag, Лајпциг)

Г. Ф. Телеман, XVIII век: 13 Менуета - траверзо флаута и чембало (аутор збирке V. Voel, Varenreiter Ausgabe 977)

Х. Менкемајер: Збирка „12 комада из барока” - две траверзо флауте и чембало (Varenreiter Verlag Kassel) и друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе - уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „La Fontegara”

ІІ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Анонимус, Француска XIII век: Седам једногласних дворских Естампида

Х. Конол: Збирка „Игре Шекспировог доба” - за једни и за две траверзо флауте и лауту (Нордијска Musikforlaget, Стокхолм) Г. Келер: Збирка „Игре из барока” - за две траверзо флауте (Едиција Peters9231/a Лајпциг)

Д. Деген А. Е. Сајман: Збирка „Игре шпилмана из Фландрије XVI и XVII века” - избор игара за траверзо флауту и лауту и два, трија и квартета траверзо флауте са блок флаутама (Едиција бсћоН 2653)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara"

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Г. Рав (1545): *Vasina gallica et latina*- за траверзо флауту и тенор блок флауту (аутор збирке Н. Menkemajner Heinrichshofen's Verlag Wilhelmshaven)

Анонимус, Италија, XIV век: „Игре из Арс нове" за траверзо флауту - *Lamento di Tristano*; *La Manfredina*; *Trotto*; *Saltarello I, II, III, IV*

Анонимус, XVII век: Варијације „Зелени рукави" - за траверзо флауту и лауту (Verlag Doblinger, Minhen)

Џон Дауленд, XVI XVII-век: Гаљарда грофа Есекса; Лакрима Павана; Гаљарда данског краља - за траверзо флауту и лауту

Франческо д Ана, XVI век: „Фротоле, Страмботи и Ламентације" - за четири инструмента, комбинација траверзо флауте са тенор и бас блок флаутама - I и II свеска (ШкогШ)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе - уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara"

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Анонимус, Италија XIV век: „Игре из Арс нове" за траверзо флауту - *Ghaetta*; *Chominciamento di gioia*; *Isabella*; *Tre fontane*; *Belicha*; *Parlamento*; *In pro*; *Pricipio di virtu*

Ј. Малина: Збирка „Рани барок" - за траверзо флауту и чембало (Едиција Musica

Будимпешта)

М. Преторијус (1612): Француске игре из збирке „*Terpsichore*" I и II свеска - за траверзо флауту са тенор и бас блок флаутама (Едиција Моеск 3607, 3608)

П. Атењан, (1547): - за траверзо флауту и блок флауте (Едиција Моеск 3603)

П. Атењан, (1550): „Паване, Гаљарде и Бранле" - за траверзо флауту и блок флауте (Едиција Моеск 3604)

И друге збирке и комади сличне тежине и садржаја

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 10 комада за соло извођење уз пратњу чембала или лауте;

б) 10 комада за извођење у мањим саставима.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Три композиције соло или уз пратњу чембала, лауте или харфе;

Три композиције за трио, квартет или квинтет састављен од различитих комбинација дувачких, гудачких и жичаних инструмената средњег века и ренесансе уз комбинације и са једним или више певача.

Напомена: у свим разредима у свирању инструмената којима су поверене водеће деонице користити моделе за украшавање из збирке С. Ганази (1535): „ La Fontegara

ПЕВАЊЕ

ЦИЉЕВИ

Даљи рад на развијању специфичне поставке тонакоје је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Даље упознавање са делима из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII XVIII века;

Развијање способности свирања у малим саставима од два до осам чланова у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

ЗАДАЦИ

Рад на развијању специфичне поставке тона које је стилско обележје музике средњег века, ренесансе и барока;

Рад на упознавању дела из епохе средњег века, ренесансе и барока кроз музичку интерпретацију дела и примену праксе орнаментирања нарочито у музици XV, XVI, XVII XVIII века;

Рад на развијању способности свирања у малим саставима од два до осам чланова у најразличитијим комбинацијама које дозвољава инструментариј средњег века, ренесансе и барока;

Интерпретација ране музике обухвата све гласове, што значи да подразумева и контратенорско певање као и дечачко (пријемном испиту могу приступити и дечаци пре мутације од минимум 7 година старости, који упоредо похађају инструмент у основној музичкој школи).

Упознати ученика са историјским карактеристикама песама од средњег века до барока, са развојем соло-певања у овом периоду и специфичностима певања различитих поднебља (Италија, Француска, кастратско и контратенорско певање итд.). Основни принцип рада је примена класичне вокалне технике на дела ране литературе кроз интерпретацију на аутентичан начин и израз. Посебну пажњу посветити елементима стила као што су агогика, динамика, темпо, а посебно орнаментика и примерена употрба вибрата. Водити рачуна од правилном изговору текста, нарочито песама на старим језицима тј. старом енглеском, француском и шпанском језику. Ученике обавезно упознавати са преводом текстова ради правилног дочаравања кроз интерпретацију. Песме обавезно певати на оригиналним језицима и по могућности користити УРТЕКСТ издања.

Обавезно је слушање ране музике путем аудио средстава као и посећивање концерата и упознавање са историјом и уметношћу наведених периода.

Оспособљавање ученика за заједничко камерно музицирање је од посебног значаја. Пожељно је удвајање вокалних деоница аутентичним инструментима.

Кроз едукацију певача у маниру периода ране музике обухваћени су све врсте гласова, што значи и контратенори (фалсетисти).

I РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Оспособити ученике да певају дела аутора из периода средњег века, арс нове, ренесансе и барока.

ЛИТЕРАТУРА

Композиције за певање периода ране музике (средњег века, ренесансе и барока):

а) Композиције СРЕДЊЕГ ВЕКА и АРС НОВЕ

»Cantigas de Santa Maria« шпанског краља Алфонса X ел Сабиа (Мудрог)

»Libre Vermell« из манастира Монсерат (Каталонија) Композиције краља Ричарда Лављег Срца Провансалске и француске песме трубадура и трувера франческо Ландини и његови савременици (Италија)

б) Композиције РЕНЕСАНСНИХ АУТОРА

Италија: Бартоломео Тромбонђино, Орацио Веки, Андрија Мотовуњанин, Ђулио Качини, Ђовани Пјерлуиђи да Палестрина, Јакобус Галус и други

Енглеска: Вилијам Бирд, Тобиас Хјум, Краљ Хенри VIII, Пон Дауленд, као и аутори енглеске мадригалске школе;

Француска: Жан Батист Безар, Клод Сермизи, Клод ле Жен и други

Фламманске земље: Пон Данстејбл, Гијом Дифај, Арнолд де Лантинес, Орландо ди Ласо.

в) Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Италија: Клаудио Монтеверди (бали, арије из опера, духовна музика из XV књиге, мадригали), Бјађо Марини, Антонио Скарлати, Франческо Дуранте, Ђовани Батиста Перголези, Антонио Вивалди, Ђовани Бонончини, Никола Порпора и други

Енглеска: Хенри Персел (арије из опера и сценска музика, песме), Пон Блоу и други

Немачки аутори: породица Бах и Јохан Себастијан, Георг Филип Телеман, Георг Фридрих Хендл, Георг Фридрих Хасе - речитативи и арије из кантата, опера и ораторијума Други аутори европског поднебља

Напомена: Наведена литературе се користи како у индивидуалној настави тако и на чаовима камерне музике.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) 5 композиција из периода средњег века и ренесансе;

б) 5 композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција из периода средњег века, арс нове или ренесансе;

Једна композиција из периода барока.

II РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Оспособити ученике да певају дела аутора из периода ренесансе и барока.

ЛИТЕРАТУРА

Композиције за певање периода ране музике (ренесансе и барока):

а) Композиције РЕНЕСАНСНИХ АУТОРА

Италија: Бартоломео Тромбонђино, Орацио Веки, Андрија Мотовуњанин, Ђулио Качини, Ђовани Пјерлуиђи да Палестрина, Јакобус Галус и други

Енглеска: Вилијам Бирд, Тобиас Хјум, Краљ Хенри VIII, Пон Дауленд, као и аутори енглеске мадригалске школе;

Француска: Жан Батист Безар, Клод Сермизи, Клод ле Жен и други

Фламманске земље: Пон Данстејбл, Гијом Дифај, Арнолд де Лантинес, Орландо ди Ласо.

б) Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Италија: Клаудио Монтеверди (бали, арије из опера, духовна музика из XV књиге, мадригали), Бјађо Марини, Антонио Скарлати, Франческо Дуранте, Ђовани Батиста Перголези, Антонио Ви-валди, Ђовани Бонончини, Никола Порпора и други

Енглеска: Хенри Персел (арије из опера и сценска музика, песме), Пон Блоу и други

Немачки аутори: породица Бах и Јохан Себастијан, Георг Филип Телеман, Георг Фридрих Хендл, Георг Фридрих Хасе - речитативи и арије из кантата, опера и ораторијума. Други аутори европског поднебља

Напомена: Наведена литературе се користи како у индивидуалној настави тако и на чаовима камерне музике.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) 5 композиција из периода средњег века и ренесансе;

б) 5 композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција из периода ренесансе;

Једна композиција из периода барока.

III РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Оспособити ученике да певају дела аутора из периода рене-сансе и барока.

ЛИТЕРАТУРА

Композиције за певање периода ране музике (ренесансе и барока):

а) Композиције РЕНЕСАНСНИХ АУТОРА

Италија: Бартоломео Тромбонђино, Орацио Веки, Андрија Мотовуњанин, Ђулио Качини, Ђовани Пјерлуиђи да Палестрина, Јакобус Галус и други

Енглеска: Вилијам Бирд, Тобиас Хјум, Краљ Хенри VIII, Пон Дауленд, као и аутори енглеске мадригалске школе;

Француска: Жан Батист Безар, Клод Сермизи, Клод ле Жен и други

Фламманске земље: Пон Данстејбл, Гијом Дифај, Арнолд де Лантинес, Орландо ди Ласо.

б) Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Италија: Клаудио Монтеверди (бали, арије из опера, духовна музика из XV књиге, мадригали), Бјађо Марини, Антонио Скарлати, Франческо Дуранте, Ђовани Батиста Перголези, Антонио Вивалди, Ђовани Бонончини, Никола Порпора и други

Енглеска: Хенри Персел (арије из опера и сценска музика, песме), Пон Блоу и други

Немачки аутори: породица Бах и Јохан Себастијан, Георг Филип Телеман, Георг Фридрих Хендл, Георг Фридрих Хасе - речитативи и арије из кантата, опера и ораторијума Други аутори европског поднебља

Напомена: Наведена литературе се користи како у индивидуалној настави тако и на чаовима камерне музике.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) 5 композиција из периода средњег века и ренесансе;

б) 5 композиција барокног периода.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција из периода ренесансе;

Две композиције из периода барока.

IV РАЗРЕД
(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Оспособити ученике да певају дела аутора из периода ренесансе и барока. Већу пажњу обратити на оперски и ораторијумски репертоар барокних аутора, са акцентом на стилску интерпретацију.

ЛИТЕРАТУРА

Композиције за певање периода ране музике (ренесансе и барока):

а) Композиције РЕНЕСАНСНИХ АУТОРА

Италија: Бартоломео Тромбонћино, Орацио Веки, Андрија Мотовуњанин, Ђулио Качини, Ђовани Пјерлуиђи да Палестрина, Јакобус Галус и други

Енглеска: Вилијам Бирд, Тобиас Хјум, Краљ Хенри VIII, Дауленд, као и аутори енглеске мадригалске школе;

Француска: Жан Батист Безар, Клод Сермизи, Клод ле Жен и други

Фламанске земље: Данстејбл, Гијом Дифај, Арнолд де Лантинес, Орландо ди Ласо.

б) Композиције БАРОКНОГ ПЕРИОДА

Италија: Клаудио Монтеверди (бали, арије из опера, духовна музика из XV књиге, мадригали), Бјађо Марини, Антонио Скарлати, Франческо Дуранте, Ђовани Батиста Перголези, Антонио В валди, Ђовани Бонончини, Никола Порпора и други

Енглеска: Хенри Персел (арије из опера и сценска музика, песме), Блоу и други

Немачки аутори: породица Бах и Јохан Себастијан, Георг Филип Телеман, Георг Фридрих Хендл, Георг Фридрих Хасе - речитативи и арије из кантата, опера и ораторијума

Други аутори европског поднебља

Напомена: Наведена литературе се користи како у индивидуалној настави тако и на часовима камерне музике.

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ГРАДИВА

а) 5 композиција из периода средњег века и ренесансе;

б) 5 композиција барокног периода;

в) две оперске арије;

г) две арије из ораторијуме.

ИСПИТНИ ПРОГРАМ

Једна композиција из периода ренесансе;

Једна композиција из периода барока по избору;

Једна оперска арија;

Једна арија из ораторијума.

УВОД У РАНУ МУЗИКУ

ЦИЉЕВИ

Развој на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Развој на корелацији са осталим музичким предметима

Развој на стваралаштву истакнутих композитора

Развој на познавању музичке литературе

ЗАДАЦИ

Рад на разликовању различитих музичких карактеристика у односу на временску динстанцу

Рад на корелацији са осталим музичким предметима

Рад на стваралаштву истакнутих композитора

Рад на познавању музичке литературе

І РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ИСТОРИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Музика у периоду до XIV века:

једногласје;

грегоријанско појање;

почеци вишегласја, рани облици вишегласја;

стара нотација.

Музика средњег века и арс нове:

трубадури и трувери (провансалске и француске песме трубадура и трувера)

рани полифони облици;

музика у Шпанији;

музика на енглеском двору

Музика ренесансног доба:

музика и вишегласје у Италији, Ђулио Качини, Ђовани Пјерлуиђи да Палестрина;

енглеске музика и енглеска мадригалска школа;

музика у Француској, школа „Нотр Дам“, Гијом д' Машо;

фламманске земље, Гијом Дифај, полифонија Орланда диЛаса.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Увод:

савремени (модерни) и историјски приступ интерпретацији ране музике;

историјска аутентичност дела;

тумачење ране музике;

аутентичност ране опере;

флексибилност у тумачењу музичког дела;

континуо;

различите могућности континуо пратње;

шта дати континуо инструментима;

правила за успешну реализацију музичког дела.

Стил:

приступ раномузичкој партитури;

елементи емоционалности у музичком делу;

основни проблеми: време/датум, место и разлог настанка композиције;

музика као експресија;

значај технике;

разлике у аматерском и професионалном стандарду;

фактор музичког укуса.

Екпресија:

експресија у раној музици као спонтани импулс. Репетиције и изостављање нотног текста:

обавезне репетиције или изостављања без извођачевог избора;

уобичајени знаци за репетицију у раној музици;

репетиције у плесовима;

изостављање ставова или делова композиције.

Темпо:

темпо у раној музици;

рана темпа могу бити процењивана само уз добро музичко знање;

темпа код Јохана Себастијана Баха.

ИНСТРУМЕНТИ

Историјски инструменти у раној музици:

музика и инструменти;
потреба што адекватније замене инструмената;
значај ране технике. Камертон (штим-тон):
ефекти камертона на извођење;
висина камертона данас и некад;
камертон у касној ренесансној и ранобарокној музици;
камертон у музици зрелог барока;
камертон у пост-бароковској музици;
камертон у пракси. Темперација:
неопходност темперације;
врсте темперације: неједнака (мин-тон) и једнака темперација;
темперација у пракси.

II РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ИСТОРИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Музика блиска нашим просторима:
византијско појање;
сличности и одлике раног српског појања;
рана полифонија.

Музика ренесансе и раног барока:
енглеска мадригалска школа и музика вирциналиста;
Клаудио Монтеверди и Бјађо Марини;
Хенри Персел и његова дела;
рана опера;
камерна музика и други музички облици;
породица Бах пре Јохана Себастијана.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Исписана темпа:
ранобарокна темпа;
исписана темпа у зрелом бароку;
метрономски еквиваленти за темпа описана речима.

Плесови (темпа плесова):

назив плеса као водич у темпо;
алман, алеманда итд., бранла, брандо, итд., буре, канари, куранте, коранто итд., чакона,
ентре, фури, гаљарда, салтарело итд., гавота, хорнпајп, жига, луре, марш, минует, менует,
музет, пасакаља, паспи, павана, ригадон, родно, сарабанда, тамбурин, волта;
метрономске замене за плесна темпа.

Ознаке такта:

порекло означавања такта у савременој пропорционалној нотацији;
основне грешке замене ритма са темпом;
контрадикторна употреба C и C;
ознака такта у троделној мери;
барокно означавање такта у пракси.

Пулс:

четвороделни и дводелни пулс;
термин „Al la Breve" и „cappella", итд.
„Al la Breve " у пракси;Хемиола.

Варијације у темпу:

потреба за експресивном флексибилношћу у барокном темпу;

флексибилност темпа у прелудијуму са означеним или неозанченим ритмом;
флексибилност темпа у монодијском стилу;
флексибилност темпа у речитативу;
уопштено о флексибилности темпа у раној музици;
промена темпа међу деловима композиције;
варијације у темпу код пасажа;
остале одлике промене темпа у композицији. Ритам у раној музици

Дужина нота:

начини приказивања различитих нотних вредности у савременој пропорционалној нотацији;
барокна и модерна метода приказивања различитих нотних вредности;
дужина ноте на крају фразе, композиције, итд.
речитатив.

Нота с тачком:

барокна тачка уз ноту као променљива ознака;
продужавање барокне ноте са тачком;
барокна упутства за ноте са тачком.

Остали оштри ритмови:

пикантни контраст стила француске увертире;
паузе пред фигуре са тачкама. Нејендаки ритмови

Фразирање:

знакови за фразирање;
фразирање остављено извођачу.

Артикулација:

груписање с обзиром на лигатуре;
речи и знакови за артикулацију;
артикулација изазвана прстометом код инструмента с диркама;
артикулација остављена извођачу.

Динамика:

прикладна гласноћа у музици;
речи и знакови за гласноћу;
распон и флексибилност ране динамике;
гласно и меко, крешендо и диминуендо.

Равнотежа:

препоруче за музичку равнотежу приказане у нотацији;
писани знаци;
избор од стране извођача.

Акцентуација:

речи које сугеришу на акцентуацију;
акцентуација сугерисана од музике саме;
агогички нагласак, тешко доба, сфорцандо, акцент за наглашено доба.

ИНСТРУМЕНТИ

Глас:

италијански белканто;
рана вокална техника;
трилер, вибрато, портаменто;
главни елементи грудног певања;
кастратски и контратенорски глас;
третман текста, декламација артикулација;
полифонијска музика такође декламаторна;
бели глас.

Виола:

породица виола;
консорт виола;
гамба као солистички инструменат и гамба као басо-континуо;
челамба;
сврха прагова;
гамба у пост-барокном добу.

Виолина:
стил свирања на виолини у барокној музици;
одлике барокне виолине;
гудало барокне виолине;
употреба цревних жица;
држање виолине и гудала;
техника леве и техника десне руке;
акорди и полифонија на виолини;
дупла-бас виолина -виолбас.

Инструменти са диркама:
чембало, клавикорд, клавир, оргуље;
прстомет.

Хорови и оркестри:
касно ренесансни и рано барокни ансамбли;
стандардна барокна основа гудача;
нестандардизовани дрвени дувачи;
незамењиви континуо;
диригент;
типични барокни хорови и оркестри.

Групе осталих инструмената:
жичани (трзалачки) инструменти;
дрвени дувачки инструменти;
флауте;
инструменти са писком (језичњаци);
метални дувачки инструменти;
ударалке.

III РАЗРЕД

(1 часа недељно, 35 часова годишње)

ИСТОРИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Музика барокног периода:
опера као најважнија одлика барока;
опера у Енглеској и Француској сличности и разлике;
утицај кастрата и контратенора на соло певање;
Георг Фридрих Хендл и његова дела;
Јохан Себастијан Бах и његова дела;
ораторијум, кантата, пасија, миса;
остали барокни композитори и њихова дела.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РАНЕ МУЗИКЕ Нотни запис - ознаке:

тоналитет и кључ;
непознати хроматски симболи;
непознати симболи модалности;
непознати кључеви;
писане и неписане ознаке (акценти, орнаменти, каденца).

Тумачење писаних ознака:

ране особитости везане првенствено за једну ноту;
ефекти тактне црте, хексакорда и репетиције;
особитости у шифрованом басу.

Тумачење неписаних ознака:

неписане ознаке због потребе и лепоте;
пикардијска терца;
правило водеће ноте;
„Ландини каденца“;
ознаке сугерисане по извођачевом укусу;
различите идеје у различитим издањима истог дела.

Украшавање:

извођачев укус у фигурацији;
орнаментална фигурација;
ефекти украшавања;
неки рани термини за украшавање. Орнаментација у XVI веку:
орнаментација XVI века - мелодијска уметност;
XV и рани XVI век; касни XVI век;
орнаментација полифоних дела данас.

Ранобарокна орнаментација:

ранобарокна орнаментација још увек углавном мелодијска;
вокална орнаментација музике раног барока;
инструментална орнаментација у музици раног барока.

Орнаментација у зрелом бароку:

каснобарокна орнаментација - и хармонијска и мелодијска;
вокална орнаментација у каснобарокној музици;
инструментална орнаментација у каснобарокној музици;
примерена орнаментација у камерној и оркестарској музици;
националне разлике у начину украшавања;
генерални савети.

Орнаментација након барокног доба Каденца:

типична барокна каденца као најава краја;
каденца као део покрета;
стил барокних каденци.

Орнаменти (врсте):

нека радна правила за орнаментацију барокног дела;
главни барокни орнаменти груписани по породицама;
апођатура, дупла апођатура, лигатура, тремоло и вибрато, трилер, мордент, задржница,
пролазница, антиципација, разложени акорд, колоратура, итд.
комбиновани орнаменти.

ИНСТРУМЕНТИ

Жичани (трзачки) инструменти:

лаута и теорба, вихуела, гитара, цитра, харфа. Група дрвених дувача:
промењени карактер великог броја дрвених дувачких инструмената;
ефикасност дрвених дувача;
рани дрвени дувачки инструменти у пракси.

Флауте:

врсте флаута и одлике;
траверзо флаута;
блок флауте;
остале врсте флаута и фрула.

Инструменти са писком (језичњаци):

главне одлике;

породица шалмаја, обоа, фагот, крумхорн, кларинет.

Метални дувачи:

врсте и одлике;

корнет, серпент, туба, хорна, тромбон, труба.

Ударалјке:

војни, плесни и оркестарски ударачки инструменти;

врсте ударалјки и одлике.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

ИСТОРИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Музика барока и класицизма:

Георг Филип Телеман - барокни и класични композитор;

развој опере у класицизму - сличности и разлике са бароном опером;

Волфганг Амадеус Моцарт и његова дела;

симфонија, миса, други облици;

Падре Антонио Солер, Доменико Чимароза;

Јозеф и Михаел Хајдн и њихова дела;

Лудвиг ван Бетовен - ране симфоније и друга рана дела;

остали композитори позног барока и класицизма и њихова дела.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РАНЕ МУЗИКЕ

Музичка пратња:

шифровани бас - главне одлике шифрованог баса.

Фигурирање - континуо:

нешифровани бас;

знакови коришћени за шифровани бас;

позиција акорда;

врсте и начин фигурирања;

акорди у континуу;

пролазнице у басу.

Изглед деонице континуа:

важност добре пратње;

без пратње;

нехармонизована пратња (сви унисоно, итд.)

висина и дубина деонице у континуо пратњи.

Структура деонице:

структурални аспект пратње;

разбијена пратња у речитативима;

дуплирање главне мелодије и независна мелодија у континуу;

контрапункт у пратњи.

Инструменти у континуо пратњи:

ранобарокни инструменти у континуу;

подршка хармонијске пратње са мелодијским бас инструментом;

гамба или чело;

додавање виол-баса;

остали ефекти и подела извођења континуо пратње;

избор хармонијских инструмената.

Добар пратилац:

шта одликује доброг пратиоца;
праћење речитатива;
пратња као композиција (компоновање).

ЛИТЕРАТУРА

Роберт Донингтон „Интерпретација ране музике“

Арнолд Долмеч „Интерпретација музике XVII и XVIII века“ (одређена тумачења из ове књиге, савременим истраживањем, касније су нешто измењена или оповргнута)

Друга уобичајена литература:

Роксанда Пејовић: „Историја музике I и “

Музичка енциклопедија и сл.

Различити нотни материјал од средњег века до класицизма

Компакт дискови, аудио и видео касете и плоче са музичким делима у извођењу вокалних и инструменталних солиста и ансамбала који тумаче рану музику на историјским инструментима.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Упознавање ученика са историјским карактеристикама музике од средњег века до барока и класицизма, развојем инструмената у овом периоду, интерпретацијом, специфичностима музике различитих стилова и различитих поднебља, нотације и тумачења нотног записа, као и слушање музике.

Обавезно користити такозвана УРТЕКСТ издања нотног материјала.

Поред обавезног слушање ране музике путем аудио средстава и путем посећивања концерата упознавати ученике са историјом и уметношћу наведених периода.

Одсеци обрађивања наставног програма подељени су током сваке године учења у три главне групе: (1) историја ране музике, (2) интерпретација ране музике, и (3) инструменти, а према уџбнику - књизи Роберта Донингтона „Интерпретација ране музике“, с тим да је редослед учења нешто измењен према потреби савладавања градива код ученика. Наставу обрађивати истовремено, уз неизоставно слушање музике.

СВИРАЊЕ У АНСАМБЛУ

ЦИЉЕВИ

Развијање способности ученика за групно музицирање.

Усагласити индивидуално извођење са потребама групног.

Усагласити интонацију и артикулацију свих ученика у свим видовима групног музицирања.

Развијати перцепцију слушања осталих чланова.

Развијати жељу за радом у групном музицирању.

ЗАДАЦИ

Рад на оспособљавање за даље групно музицирање.

Рад на усаглашавању индивидуалног са групним музицирањем.

Рад на усаглашавању интонације и артикулације са осталим члановима у групном раду.

I РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње), II РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње), III РАЗРЕД (2 часа недељно, 70 часова годишње), IV РАЗРЕД (2 часа недељно, 66 часова годишње)

Ансамбл се формира од ученика из сва четири разреда па је програм јединствен, али се фонд часова по разредима разликује. Програмом су обухваћени инструменти блок-флаута, траверзо-флаута, крумхорн, корнамуза, гемсхорн, раушфајф, шалмај, помер, ранкет,

дулцијан, корнет, сегбат, ребека, виела, фидел, виола да гамба, лаута, вихуела, орфарион, теорба, харфа, спинет, чембало и певање. За наведене инструменте обухваћена су дела која су у на- ставним плановима и програмима дувачких и гудачких инструмената Средњег века. У оквиру малих састава (дуа, трија, квартети, квинтети са или без певача) и у различитим комбинацијама једнородних инструмената (консорт) и разнородних инструмената (раз- бијени консорт) увежбавати дела која су у наставним плановима и програмима наведена и чије су деонице на одговарајућим инстру- ментима - по звучности и опсегу - већ обрађене на часовима индивидуалне наставе.

У току четворогодишње наставе свирања у ансамблу ученици треба да се упознају и са следећим видовима музицирања:

- Праћење соло гласа или инструмента;
- Извођење континуо деонице у барокном оркестру;
- Извођење деонице у трио сонати;
- Извођење композиције за два мелодијска инструмента - два чембала...

ЧЕМБАЛО

Композиција за глас или инструмент уз пратњу чембала Песме и арије старих италијанских мајстора (А. Скарлати, Ђ. Б. Перголези, А. Страдела);

Ренесансне композиције за флауту, обоу и гамбу Став континуо деонице у оркестру: Концерти и кончерти греси А. Вивалдија, А. Корелија Композиције за соло глас или ораторијумске атије Ј. С. Баха, Г. Ф. Хендла

Циклично дело за инструмент уз пратњу чембала Трио сонате Г. М. Телемана, А. Корелија, Х. Персла Композиције за два чембала Ф. Купрена - алеманда, мизета - , Ј. К. Баха - сонате за два чембала Три концерта Ж. М. Рамоа

Ј. С. Бах: Сонате за флауту или виолину и чембало Ф. Купрен: Краљевски концерт за флауту

Ј. С. Бах: Концерт за два чембала це-мол, Це-дур - I или II и III став

Ј. С. Бах: Уметност фуге - фуга за два чембала А. Солер: Концерт за два чембала - један став Континуо деонице у ансамблу

Континуо деонице у оркестру самостално исписане на основу шифрираног баса

ОБАВЕЗНИ МИНИМУМ ПРОГРАМА

а) 20 композиција у различитим комбинацијама инструментарија средњег века, ренесансе и барока

ОБАВЕЗАН ПО ЈЕДАН ЈАВНИ НАСТУП УЧЕНИКА ТОКОМ ПОЛУГОЂА, ОДНОСНО ДВА ТОКОМ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ У СВАКОМ РАЗРЕДУ

ГЕНЕРАЛБАС само за ЧЕМБАЛО, ОРГУЉЕ и ЛАУТУ

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Ф. Т. Арнолд: Уметност праћења на основу генералбаса П. Вилијамс: Праћење на основу шифрираног баса

ТЕМАТСКЕ ЦЕЛИНЕ

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРАЋЕЊА НА ОСНОВУ ШИФРИРАНОГ БАСА

Увод

Инструменти који су у употреби

Форма праћења с обзиром на број деоница

Градација тона

Укрштање деоница
Импровизација и орнаментација
РАЗВОЈ СТИЛОВА ПРАЋЕЊА
Најранији басо континуо
Басо континуо у XVII веку
Италијански стил
Француски стил
Немачки стил
Енглески стил
АКОРДИ И УПОТРЕБА ШИФРИ
Забрањена скретања
Квинтакорди
Удвајање гласова у квинтакорду
Фигурирање квинтакорда
Умањени квинтакорд
Прекомерни квинтакорд
Сектакорди
Удвајање гласова у сектакорду
Фигурирање сектакорда
Квартсектакорди
Удвајање гласова у квартсектакорду
Фигурирање квартсектакорда
ОБАВЕЗАН ПО ЈЕДАН ЈАВНИ НАСТУП УЧЕНИКА У УЛОЗИ КОРЕПЕТИТОРА ТОКОМ ПОЛУГОЂА, ОДНОСНО ДВА ТОКОМ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часова годишње)

ЛИТЕРАТУРА

Ф. Т. Арнолд: Уметност праћења на основу генералбаса П. Вилијамс: Праћење на основу шифрираног баса

ТЕМАТСКЕ ЦЕЛИНЕ

АКОРДИ И УПОТРЕБА ШИФРИ

Септакорди

Кретање и разрешавање гласова у септакорду

Задржане септимае

Неразрешене септимае

Квинтсектакорди

Терцквартакорди

Секундакорди

Акорди са прекомерном секстом

САВЕТИ ЗА ПРАЋЕЊЕ НА ОСНОВУ ШИФРИРАНОГ БАСА

Сврха континуа

Типови праћења

Фигурирање

Линија баса

Октаве у басу

Расподела гласова по рукама

Арпеђирање акорада

Додавање орнамената

Ачакатуре

Импровизовање мелодије

Имитација

Педал

Речитатив на чембалу

Континуо на оргуљама

ОБАВЕЗАН ПО ЈЕДАН ЈАВНИ НАСТУП УЧЕНИКА У УЛОЗИ КОРЕПЕТИТОРА ТОКОМ ПОЛУГОЂА, ОДНОСНО ДВА ТОКОМ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

ИСТОРИЈА ИГРЕ И КОСТИМА

ЦИЉЕВИ

- Упознати ученике са епохом коју изучавају у што широј димензији како би могли верно да илуструју протекло доба.

ЗАДАЦИ

Рад на савладавању препознавања и употребе костима у односу на временску одредницу

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Порекло игре. Игра и рад. Игра и религија.

Античка игра, повезаност са васпитањем, митологијим, политиком.

СРЕДЊИ ВЕК

ВИЗАНТИЈА

Наставак античке игре. Мушки костим - обућа, фризура. Женски костим - обућа, фризура, накит. Царски костим.

ХРИШЋАНАСТВО И ИГРА

Европски костим X и XI века - одела, обућа, капе.

Европски костим XII и XIII века - одела, обућа, накит, коса.

Европски костим XIV и XV века.

Сеоске, градске, дворске игре.

Поклони: Дама и Кавалера, ход, позе, фигуре.

IV РАЗРЕД

(1 час недељно, 33 часа годишње)

НОВИ ВЕК

Игре у доба ренесансе, прве балске игре.

РЕНЕСАНСНИ КОСТИМ Италија. Шпанија. Немачка.

Поклони XVI века: Дама и Кавалер. Брана, Фарандола, Павана - основне фигуре.

БАРОК

Француски костими XVII века. Поклони XVII века: Дама и Кавалер. Понашање; држање тела, кретање, манир, реквизити. Менует: „Игра Краљева" или „Краљ игара" **АЛЕМАНДА** - основни кораци.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Структура предмета је двојака:

Теоријски део и

Практичан рад.

Од укупног фонда часова 30% обухвата практичан рад који се може организовати у блоку, по једном у сваком полугодишту.

Оцена је јединствена и обухвата оба дела наставе. Нема испита.

ОДСЕК ЗА МУЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ И СНИМАЊЕ ЗВУКА

СОЛФЕЂО

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално- инструменталног одсека музичких школа

ТЕОРИЈА

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално- инструменталног одсека музичких школа

ХАРМОНИЈА

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално- инструменталног одсека музичких школа

КОНТРАПУНКТ

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално-инструменталног одсека музичких школа

МУЗИЧКИ ОБЛИЦИ

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално-инструменталног одсека музичких школа

УПОРЕДНИ КЛАВИР

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално- инструменталног одсека музичких школа

ИСТОРИЈА МУЗИКЕ СА УПОЗНАВАЊЕМ МУЗИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално- инструменталног одсека музичких школа

НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА МУЗИКЕ

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално-инструменталног одсека музичких школа

МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално- инструменталног одсека музичких школа

СВИРАЊЕ ХОРСКИХ ПАРТИТУРА

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму теротског одсека музичких школа

ХОР

Захтев за музичку продукцију истоветан је програму вокално-инструменталном одсеку музичких школа, за први, други и трећи разред.

ТЕХНОЛОГИЈА ЗВУЧНО-МУЗИЧКОГ ПРОЦЕСА - МИДИ

ЦИЉЕВИ

- Усвајање знања из два различита подручја рада које обухвата предмет Технологија звучно музичког процеса- Аудио и Миди (Musical Instrument Digital Interface).
- Оспособљавање ученика да овладају основним вештинама и процесима .
- Оспособљавање ученика да стварају и програмирају музику уз помоћ рачунара, као средства које ће да бележи и памти њихове идеје.
- Пружање могућности да ученици практично испробају знања стечена у претходном школовању, као и да брзо развију сопствени начин размишљања и креирања.
- Оспособљавање ученика да се користе наведеним процесима:Основама МИДИ комуникационог система;
- Каналским МИДИ пружама;МИДИ модовима; Карактеристикама мулти-тимбралних инструмената; Основним техникама и поступцима уноса нота у рачунар; Обликовањем и грађњом симетричних музичких облика(двотакт,реченица,период,песма) .

ЗАДАЦИ

- Рад стицању знања и способности везане за унос и програмирање музике у рачунар као и основне технике везане за овакав начин рада.
- Рад на стицању знања и способности, да компоњују и унесу симетричне музичке облике у рачунар.
- Морају овладати свим начинима и техникама рачунарског уноса и едитовања нотног текста, туђег или властито компонованог.
- Рад на едитовању и МИДИ репродукција краћег класичног музичког дела у облику троделне песме.

I разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Основе и историјат

„MIDI IN", „OUT", „THRU", све о „MIDI" каблу и повезивању, појам секвенсера и његова примена, историјат „Receive modes" Mono, poly, omni, multi, као и примери на различитим синтисајзерима и модулима, Основне карактеристике Multi-Timbralnih

Инструмената.Мулти моде на различитим синтисајзерима и модулима, примери и примена

Каналске поруке # 1

Channel Messages . Note on, note off, velocity, relase velocity; примери и анализа у „Event Editoru"

Каналске поруке # 2 .

Control Change: realtime и switch-type,undefined control numbers; примери и анализа у „Event Editoru",

Каналске поруке # 3.

„Pitch Bend": резолуција и амбитус; „After-Tonch": „channel key pressure" и „polyphonic key pressure"; примери и анализа у „Event Editoru".

Каналске поруке # 4 .
Program Change, controller #0; примери и вежбе у „EventEditoru”.

Каналске поруке # 5.
„All notes off” (panic button); „Reset all controllers”(контролери # 121-123) Примери и вежбе у „Event Editoru”.

Каналске поруке # 6.
„Local Control” (on-off); „midi loop” и последице. примери и вежбе у „Event Editoru”.

Опис и примена „MIDI hardware-a”
Описати и практично приказати могућности: „Multi-port MIDI interface”, MIDI thru box” и „MIDI merge box”.

Миди проблеми и њихово превазилажење

II разред
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Рад са секвинсером #1
Уношење нота у: „real time” и „step time”
Рад са сквинсером #2
Основе едитовања „events” у секвинсеру (copy, paste, cutфункције)

Рад са сквинсером #3
Квантизација; врсте и примена; дужина нота и „легато” функција

Рад са сквинсером #4
Употреба основних функција: cycle, overdub, replace, mute.

Рад са сквинсером #5 „МИДИ” параметри.
компресор и expander
Рад са сквинсером #6
Транспозиција и „квантизација” параметри.

Рад са сквинсером #7
Експортовање и импортовање „Миди фајла”; стандарди.

Рад са сквинсером #8
Врсте „МИДИ” едитора; опис и примена

Рад са сквинсером #9
„Миди филтери”; приликом уснимавања или само надисплеју.

Рад са сквинсером #10
Програмирање промене темпа и врсте такта

Рад са сквинсером #11
„Миди” аутоматизација MIX и напредна употреба контролера (нпр. controller 7 и 10); оптимизација „МИДИ” јачина „GM” и „XG” стандарди

Програмирање симетричних музичких облика
Изградња и обликовање симетричних музичких облика на компјутеру (двотакт, реченица, период, песма)

III разред
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Системске поруке # 1 - „System Messages”
Основне синхронизације; „sync mode”: internal, midi clock, MTS, LTS, SMPTE, MMC, Manual.

Системске поруке # 2
Рад у „Midi Clock Mode/SPP”; примери, анализа карактеристике.

Системске поруке # 3
Рад у „MTC Mode”; примери, анализа, карактеристике; „Frame rate”; Smpte View Offset.

Системске поруке # 4
Синхронизација између Аудија у „SMPTE/MTC MODE”; Девијација; „Audio Sync Mode” (MTC continuons, MTC Trigger/Auto Speed detection, External-digital-Word Clock, Asio 2.0 аудио драјвери и њихове предности).

Системске поруке # 5
Проблем 2 „Mastera” и разрешавање проблема; „MTC” кашњење; Midi Machline Control” и „ADAT” синхронизација.

Системске поруке # 6
Синхронизација „Film” фајлова (Avi, Quick Time Movies).

Системске поруке # 7
Синхронајзери: врсте, могућности и начин рада; аудио хардваре и са имплементираним синхронизованим способностима, њихове предности и резултати.

Системске поруке # 8
Тактовно и временски оријентисана синхронизација; разликовање и вежбање.

Системске поруке # 9
Синхронизација компјутером.

Системске поруке # 10
Синхронизација два или више компјутера/софтвера; синхронизација 2 софтвера унутар истог компјутера.

Системске поруке # 11
„VST System Link” синхронизација између 2 или више компјутера; аудио и миди везе.

Системске поруке # 12
Утицај система „OMS”, „Free midi”, „IAC” у оквиру Mac OS платформе на синхронизацију; примери организације MIDI Setup-а у оквиру горе наведених система.

Системске поруке # 13

Промена темпа и врсте такта у процесу синхронизације; вежбање повезивања „Аудио“ и „Миди“ уређаја у сложеном окружењу мултихардверске синхронизације (неколико звучних картица, неколико Миди интерфејса са аналогним вишеканалним магнетофоном или видео рецордером).

Системске поруке # 14

Основе „System Exclusive Messages“; примена; „Bulk“ и „MIDI Dump“ појмови; „save/load“ или „receive/transmit“.

Системске поруке # 15

Примери „Sysex“ комуникације између различитих клавијатура, модула и компјутера.

Системске поруке # 16

Примери „Sysex“ комуникације између „Editor/Lib. софтвера и разних „миди“ уређаја (коришћење „Sound Driver“ софтвера).

Системске поруке # 17

„Sample Dump Standard“ - основе и примена; комуникација између 2 семплера; комуникација између семплера и Audio Software-а (примери на софтверу „Sound Forge“ и „Recycle“); „Midi Buffer“ и транспорт звука преко Миди кабла; транспорт звука преко „SCSI“ или преко „MIDI + SCSI“ каблова; мане и предности.

Синтисајзер као инструмент и извор звука

Историјат и подела; аналогни/дигитални; улога и основне карактеристике осцилатора, филтера, amplifier-а, envelop generatora, LFO; најчешће врсте основних таласних облика; шум и врсте шума уместо или као додатак таласним облицима; врсте клавијатура; основне програмирања звучних боја.

Самплер“ као инструмент и извор звука

Историјат

(аналогни/дигитални);

архитектура „Akai“ семплера; подела на: single, кеугроуп, програм као основне молекуле архитектуре семплера; миди функције и параметри; диск функције и параметри; конфигурисање семплова:

single, layer, split начини у оквиру програма; селектовање узорака на основу „Velocity“ Динамике свирања; селектовање узорака на основу регистра-позиције на клавијатури; едитовање узорка:

правац репродукције (normal/reverse), почетак и крај узорка, петља и дужина петље; рензорковање; укрштање узорака; слање узорака на сепаратне аналогне или дигиталне излазе - DA конвертере.

„VST“ инструменти као извор звука

Историјат и поделе; начини рада и зависност од хардвера; предности и мане; „МИДИ“ улаз и излаз код „VST“ инструмената и зависност од МИДИ хардвера; зависност од аудио хардвера; зависност од врсте и квалитета аудио драјвера; мултиплицирани аудио излази у оквиру софтвера „Cubase SX“ или „Logic Audi Platinum“; „МИДИ“ и АУДИО“ процесовање „VST“ инструмената; низ примера на различитим VST инструментима.

Звучно-музички процес обликовања музичко-естетске целине

Као изражајно средство користити искључиво „МИДИ“ фајл тј. „МИДИ“ инструменте: синтисајзере, семплере као и „VST“ инструменте. Ови часови су заправо увод у „савремену

миди композицију" и своде се на обликовање кратких симетричних музичких форми: двотакт, реченица, период, песма уз помоћ компјутера и већ горе наведеним „МИДИ" инструмената. На овај начин практично долази до споја и практичне примене градива ученог на предмету „музички облици". Ученици треба да компоњују пре свега „елементе" симетричних музичких облика, али да на крају свога рада ипак дођу до „песме", као музичко-естетске целине (прелазног облика, троделне, сложене), користећи компјутер и напредну „Миди" технологију. Музички стил ових радова треба да буде „савремен", а не „класичан".

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Испитни захтев на крају школске године био би компоновање симетричног, савременог музичког „МИДИ" дела у облику песме. Била би то заокружена музичко-естетска целина која као изражајно средство користи компјутер и „Миди" технологију искључиво. Музичка форма треба да се ослања на „класичну" - симетричну форму песме, али уметнички израз - језик мора бити савремен. Трајање „Миди" композиције треба ограничити на 3-4 минута. Испитни рад треба да настане као производ вежби обављених током наставе али и као производ самосталног ученичког рада током године. Испит организовати као „аудио" презентацију. Пожељно је да ова дела, у складу са ученичким талентом, поседују ауторски печат и оригиналност израза.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Предмет: Технологија звучно-музичког процеса обухвата дваразличита подручја рада: АУДИО и МИДИ (Musical Instrument Digital Interface).

а) У првом и другом разреду у оквиру предмета Технологија звучно-музичког процеса: АУДИО 1 и 2 ученици би се бавили следећим:

основе технике снимања звука;
основне микрофонске технике;
рад са двокалним и вишеканалним аналогним машинама;
вишекална техника снимања;
аналогни процесори звука.

Као што се види из приложеног ученици би се на овом предмету у току прве две године бавили класичним-аналогним начином снимања звука и основним техникама везаним за овакав начин рада.

Предмет би имао карактер вежби и и практичног учења на конкретним звучним примерима, композицијама и ансамблима.

Музикално-продуцентски и музичко-критички однос био би стално присутан током учења.

б) У трећем разреду, у оквиру предмета Технологија звучно-музичког процеса: АУДИО 3, ученици би се бавили искључиво звуком на компјутеру, такозвани „Desktop Digital Audio".

У ту сврху ученици би научили да користе 3 платформе и 3 оперативна система на 3 различита компјутера:

PC/Windows;
Macintosh/ Mac OS;
Atari/ Atari.

Рад са аудијом на компјутеру би обухватио следеће:

Упознавање и оптимизација оперативног система за бављење аудијом;
Аудио хардваре;

Основне технике снимања и едитовања звука на компјутеру;
„DSP" процесовање звука;
„MIX" на компјутеру;
Мастеринг и пост-продукција.

Веома је важно истаћи да би се дигитални аудио изучавао на најновијем аудио софтверу који у свету тренутно постоји: Sound Forge 6.0, Wavelab 4.0, Cubase VST i SX, Logic Audio 5.0, Triple DAT, Pro Tools 5.0 (или више верзије наведених програма). На овај начин би ученици били у контакту са најновијим достигнућима у области аудија.

Паралелно са изучавањем звучног процеса ученици би спроводили и музички процес обликујући музичко-естетске целине, форме, кратке композиције звучно-колажног типа, кратка радиофонска дела или сличне аудио креације. Само на овај начин је могуће да читав одсек постигне смисао и афирмацију остварујући симбиозу музичког и техничког начина размишљања.

в) У првом и другом разреду у оквиру предмета Технологија звучно-музичког процеса: МИДИ 1 и 2 (Musical instrument Digital interface 1, 2) ученици би изучавали следеће:

основе МИДИ система;

МИДИ сиквенсери и програмирање музике;

Изградња и обликовање симетричних музичких облика (двотакт, реченица, период, песма).

Циљ овог предмета је да ученике оспособи да стварају музику уз помоћ компјутера као средства које ће да бележи и памти њихове идеје. На овај начин ће се омогућити ученицима да практично испробају знања стечена на музичким облицима, хармонији и контрапункту као и да брзо развију и сопствени начин размишљања - креацију. Сва теоријска па и свирачка знањастечена у музичкој школи на овај начин могу наћи практичну примену и проверу креативних способности ученика.

г) У трећем разреду у оквиру предмета Технологија звучно- музичког процеса: МИДИ 3 (Musical instrument Digital interface

3) ученици би изучавали следеће:

Програмирање синтисајзера тј: звучних боја;

Семпловање и коришћење семплера;

Употреба VST инструмената;

Миди синхронизација.

На оваквом предмету ученици би научили како да користе синтисајзер, семплер и остале MIDI/VST инструменте као извор звука, а не само средство за стварање музике.

Данас се синтисајзери и семплери више не користе само као верне симулације постојећих акустичких инструмената, већ и као нови, сасвим самосвојни извори најразличитијих звукова и боја.

Све те звуковне могућности повећавају креативне потенцијале а стварање најразличитијих боја на тим инструментима у директној је спрези са музичком продукцијом и дизајном звука.

ТЕХНОЛОГИЈА ЗВУЧНО-МУЗИЧКОГ ПРОЦЕСА САВРЕМЕНА „МИДИ“ КОМПОЗИЦИЈА И ПРОДУКЦИЈА

ЦИЉЕВИ

- Усвајање знања из два различита подручја рада које обухвата предмет Технологија звучно музичког процеса- Аудио и Миди (Musical Instrument Digital Interface).
- Оспособљавање ученика да овладају основним вештинама и процесима .
- Оспособљавање ученика да стварају и програмирају музику уз помоћ рачунара, као средства које ће да бележи и памти њихове идеје.
- Пружање могућности да ученици практично испробају знања стечена у претходном школовању, као и да брзо развију сопствени начин размишљања и креирања.
- Оспособљавање ученика да се користе наведеним процесима: Основама МИДИ комуникационог система; Каналским МИДИ пружама;МИДИ модовима; Карактеристикама мулти-тимбралних инструмената; Основним техникама и поступцима уноса нота у рачунар) .

ЗАДАЦИ

- Рад стицању знања и способности везане за унос и програмирање музике у рачунар као и основне технике везане за овакав начин рада.
- Рад на стицању знања и способности, да компонују и унесу симетричне музичке облике у рачунар.
- Морају овладати свим начинима и техникама рачунарског уноса и едитовања нотног текста, туђег или властито компонованог.
- Рад на едитовању и МИДИ репродукција одговарајућег музичког дела.

IV разред

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Компонување примењене музике #1

Компонување краћих облика и форми у области

примењене музике: цингл, реклама, спот, шпица итд.

За ову сврху неопходно је обезбедити видео материјал у

облику „АVI“ фајла, дакле слику на компјутеру, како би се према

њој компоновала одговарајућа примењена музика; репродуковање конкретних, већ урађених примера и упутстава са саветима;

вежбање ученика да на понуђену слику самостално компонују краће облике у области примењене музике.

Компонување примењене музике #2

Компонување дужих и слободних облика и форми у области примењене музике: музика за позориште, музика за краткометражни или цртани филм, музика за играни филм.

За компоновање музике за позориште неопходно је обезбедити одговарајући драмски текст а за компоновање музике за краткометражни цртани или играни филм неопходно је обезбедити видео материјал у облику „АVI“ фајла, дакле слику на компјутеру, како би се према њој компоновала одговарајућа примењена музика. Обезбеђена слика могла би покривати само одређени број сцена а не и читав играни филм. Неколико кључних драмских фрагмената и сцена извучених из контекста играног филма као целине, били би довољни за реализацију ових вежби: репродуковање концертних, већ урађених примера и упутстава са саветима; вежбање ученика да на понуђену слику или драмски текст самостално компонују слободне облике у области примењене музике.

Компоновање ауторске музике

На ови вежбама ученици би, уз консултације са професором, морали да компоњују најмање једно самостално, ауторско дело.

Управо једно овакво дело, у трајању 4-6 минута чинило би циљ и круну свега што су ученици на овом одсеку научили и стекли током 3 године. То би заправо био и њихов „Дипломски испит“ приказан на „јавном слушању“ на крају школске године.

Овакве креације треба да настану као комбинација „Мидија“ и „Аудија“ тј. као комбинација „компјутерског“ и „живог“.

Ова настава би имала у другом полугодишту готово искључиво карактер вежби и одвијала би се само повремено као групна настава док би индивидуална настава доминирала.

Индивидуална настава би у овом случају подразумевала недељне консултације са сваким учеником ради усмеравања и каналисања ученичких идеја по питању стила, форме, поступака и изражајних средстава.

Обнављање и утврђивање градива

ЗАХТЕВИ НА МАТУРСКОМ ИСПИТУ

Самостално, ауторско дело у трајању 4-6 минута.

Дело мора имати оригиналну идеју и ауторски печат.

Оно такође мора бити, од стране ученика, самостално реализовано, одсвирано, програмирано, снимљено, максимално и продуцирано. Дело мора бити осмишљено као радиофонско, електронско, конкретно или мултимедијално, а записано класичном или неком другом нотацијом, графички пројектовано. Начин остваривања програма (упутство)

Настава из овог предмета била би организована само у последњој години и то као комбинација групне наставе и индивидуалних консултација. Овај предмет би требало да синтетише сва знања, стечена у музичкој школи као и на овом одсеку, у једну целину која би требала да изнедри стваралаштво код ученика и омогући му да се стваралачки изрази.

То би у суштини било компоновање и „МИДИ“ оркестрирање тј. стварање разних музичких облика и форми у области савремене музике уз помоћ компјутера. У настави би доминирале краће форме и примењена музика: музика за цингл, рекламу, сценске нумере, компоновање „на слику“ које би се издодило уз одговарајући видео материјал, али и рад на самосталном ауторском делу слободне форме у трајању од 4 до 6 минута.

Управо једно овакво дело чинило би циљ и круну свега што су ученици на овом одсеку научили и стекли током 3 године. То би био њихов „Дипломски испит“. Једно такво ауторско дело морало би имати оригиналну идеју и ауторски печат. Оно би такође морало од стране ученика бити самостално реализовано, снимљено, миксовано и продуцирано.

Дело може бити записано класичном или неком другом нотацијом или пак графички пројектовано уколико се ради о конкретном, електронском, радиофонском или мултимедијалном делу. Такође дело може бити изведено од стране самог аутора или пак других извођача. Овакве или сличне будуће ученичке креације треба да настају и као комбинација „Мидија“ и „Аудија“ тј. као комбинација „компјутерског“ и „живог“ .

Овакав концепт захтева одређену зрелост код ученика и зато би практично био могућ само у последњој години средње музичке школе.

ТЕХНОЛОГИЈА ЗВУЧНО-МУЗИЧКОГ ПРОЦЕСА - АУДИО

ЦИЉЕВИ:

- Оспособљавање ученика да овладају следећим вештинама и процесима у оквиру подручја – АУДИО
  - основним техникама снимања звука
  - основним микрофонским техникама
  - аналогним режијским столом
  - употребом мерних инструмената
  - снимањем и репродукцијом на двоканалном аналогном магнетофону
  - снимањем и репродукцијом на вишеканалном аналогном магнетофону
  - основама дигиталног аудио фајла
  - снимањем и репродукцијом на DAT-у (Digital Audio Tape)

ЗАДАЦИ

- Рад на стицању знања и способности везане за класични-аналогни начин снимања и репродукције звука као и основне технике везане за овакав начин рада.
- Рад на способности да обаве микрофонско или вишемикрофонско снимање правилним коришћењем микрофона, режијског стола као и уређаја за снимање и репродукцију звука.
- Рад на снимању акустичног инструмента или вокала или мањег ансамбла, начињен микрофонском техником по избору.

I разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Аналогни режијски сто. Упознавање са следећим појмовима: микрофони и линијски улази, подешавање улазног степена, путања сигнала кроз аналогни режијски сто, каналска и мониторинска секција на режијском столу, „инсерт“ тачке, EQ, сендови, враћања, напајање и др.

Очитавање нивоа сигнала - мерење . Рад са „Peak“ и „VU“ мерним инструментима, вршни и просечни ниво сигнала; аналогно и дигитално мерење/мерни инструменти.
Двоканални аналогни магнетофон

Дигитални Аудио Тапе (DAT). Снимање и репродукција на „DAT“-у, врсте аналогних и дигиталних улаза и излаза, избор фреквенције узорковања; рад са осталим функцијама: даљински управљач, програмирање и брисање „ID“ бројева.

Вишеканални аналогни магнетофон. Врсте улаза и излаза, мерни инструменти, редуција шума, брзина траке, синхронизација и мониторинг при вишеканалном снимању, основне особине и рад са даљинском командом - локатором вишеканалног магнетофона, уснимавањелинијских сигнала на вишеканални аналогни магнетофон; мониторинг већ снимљених канала; потпуно или делимично брисање канала „punch in“ и „punch out“; распоред магнетофонских глава и одржавање магнетофона.

Микрофони и рад са микрофонима. Врсте и карактеристике микрофона, вишемикрофонске технике, уснимавање микрофонског сигнала: вокала разних и бројних солистичких инструмената; позиционирање микрофона; коришћење „pop“ филтера и др.

II разред
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Обрада звучног сигнала – процесовање. Подешавање и рад са компресором, лимитером, екпандером гејтом, ревербом, дилејом и еквилајзером .

Студијско-микрофонско снимање. Стицање искустава у снимању различитих „соло" инструмената: виолина, виола, виолончело, контрабас, флаута, кларинет, хорна, труба, хармоника, глас-сопран, глас-алт, глас- тенор, глас-бас, клавир, хор, камерни састави, мањи оркестар.

Технологија мешања - миксовања вишеканалног снимка. Симбиоза свих претходно стечених знања са посебним акцентом на „музичко уво". Музикално продуцентски и музичко критички однос нарочито би у овој финалној фази дошао до изражаја. Ученици би били практично у прилици да тонско- естетски уобличе звучну слику неког претходно уснимљеног вишеканалног снимка користећи притом нотни текст или партитуру и на тај начин спровести композиторову замисао у дело.

III разред
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Оптимизација компјутерских оперативних система за рад са „Аудиом"
Оптимизација се односи на опсервативне системе „Windows" и „Mac OS". Оптимизацијом треба да буду обухваћени следећи оперативни системи: Windows 98 SE, Windows XP, Mac OS 9, 2 и Mac OS X; оптимизацијом треба да буду обухваћени „систем" тј. сетовања у оквиру оперативног система: дискови; CD- ромови, виртуална меморија, кеширање, видео касета, аудио драјвери; apple task и др..

Инсталација и синхронизација звучне карте и њених драјвера

Сем хардверске инсталације посебна пажња мора бити посвећена врсти и подешавању аудио драјвера. Сем двоканалних звучних карти потребно је демонстрирати и инсталацију једне вишеканалне звучне карте и успоставити исправну пажњу на нежељене нузефекте: пуцкетања, губљења аудио канала, гушења и заустављања аудио софтвера итд.

Снимање звучног фајла на тврди диск. Основни поступци и подешавања, карактеристике прочитаног аудио фајла/display-a.

Основно упознавање са двоканалном аудио едитором „Sound Forge". Преглед менија и основних функција.

Начин и врсте приказа/display-a звучног фајла у оквиру аудиософтвера. Приказати Waveform Display, Amplitude i Time axes, сонографски приказ, FFT приказ, тродимензионални FFT приказ.

Архивирање звучног фајла. Активирање делимично урађеног и завршеног звучног фајла, архивирање са и без компресије звучног фајла. Врсте компресије и евентуални губици у квалитету.

Динамика и резолуција звучног фајла. Објаснити резолуције од 8 бита, 16 бита, 32 бита, 64 бита и са њима у складу и теоријску динамику фајла; спољашњи утицаји и фактори деградације динамике; практични савети и упутства.

Фреквенција узорковања и фреквентна карактеристика звучног фајла 32 КHz; 44, 1 КHz; 48 КHz; 88, 2 КHz; 96 КHz; 192, КHz; објаснити Никвистову фреквентну законитост.

Деструктивно и недеструктивно едитовање. Основни „editing“ поступци и алати: copy, paste, cut, delete, remove, makaze, gumica; Недеструктивни поступци као и разликовање реструктивних од недеструктивних поступака (delete/remove; undo; normalize/промена јачине итд.).

Дигитално процесовање сигнала (ДСП) и основни поступци (Volume, normalize, DC offset, Fade in, Fade Out).

Оптимизовање нивоа интензитета извођења сигнала са последицама Повезати резолуцију Аудио Фајла од 16 бита или 24 бита са процесом мењања волумена или нормализовања звучног фајла.

„Difhering“ и „Noise Shaping“ Врсте и њихова неопходност и повезаност са динамичком резолуцијом аудио фајла

Приказ и тумачење универзалних појмова везаних за аудио Направити разлику или сличности у тумачењу следећих појмова: region, part, segment, audio track, audio chanel и слично. Примере дати у оквиру различитих вишеканалних аудио софтвера због спознаје термилолошких сличности и разлика.

„Mixing“ и „Merging“ два или више звучних фајлова Објаснити поступак мешања/миксовања или штампања/сједињавања два или више звучних фајлова са или без примене ефеката.

Апсолутни и релативни нивои звучних фајлова у процесу дигиталног миксовања/мешања Проблем посматрати са аспекта динамике и резолуције звучног фајла. Повезати са знањима о „нормализацији“ и „дигитерингу“.

Конверзија аудио фајла у различите стандарде семпловања. Објаснити евентуалне недостатке и проблеме који у овом процесу могу настати. Извршити пробе и експерименте истог фајла у различитим Аудио софтверима и чути разлике;

„DSP“ подешавање звучног фајла # 1. Примена parametric EQ са 5 филтера (High-pass, Low-pass, Low shelf, Peak/Notch).

„DSP“ подешавање звучног фајла # 2 . Контрола и подешавање функције динамике; опште динамичке функције и употреба динамичких ефекат у дигиталном домену: компресор/лимитер, expander/gate, ниво шума итд.

„DSP“ подешавање звучног фајла # 3. Компресија и експанзија временског трајања фајла као и подешавање фреквенције тј. висине тона (pitch shift) звучног фајла.

„DSP“ подешавање звучног фајла # 4. „DSP“ ефекти у оквиру програма „Sound Forge“ (reverb, delay, chorus, flanger).

Фуријеове и „Fast Fourier" трансформације. Различити стандарди приказа; читавање FFT приказа; подешавање параметара за FFT анализу.

Дигитално и аналогно мешање/миксовање („Mixdown"). Разлике, предности и недостаци; комбинација оба поступка.

Основе „Mastering-a" и пост-продукције. Примере дати у оквиру програма „CD Architect"; применити сва претходна стечена знања; савети у погледу глобалне динамике као и редоследа нумера; пауза између нумера; претапање (crossfade) између нумера; „fade-in" и „fade-out"; нормализација и „dithering" са „noise-shapeing"; финални медиј и конверзија аудио фајлова. Пост продукцију објаснити као слободан креативни поступак; приказати примену EQ и компресије, „multi band" компресије у процесу пост продукције.

Звучно музички процес обликовања музичко-естетске целине. Обликовање музичко-естетске целине, кратке форме, композиције звучно-колажног типа; кратка радиографска дела (3-4 минута) или сличне аудио креације; дела треба да буду слободне форме уз слободно коришћење разних извора звука: ефекти, шумови, глас, „живи" инструменти, „миди" инструменти итд.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Испитни захтев на крају школске године био бикомпоновање или обликовање кратке музичко-естетске форме, целине отелотворене и приказане као звучни фајл, дакле као „аудио креација". Звучно музичко дело морало би бити у трајању од 3-4 минута, једноставне и слободне форме. Ово звучно музичко дело могло би бити и краће радиофонско дело или слична „аудио" креација по избору. Испитни рад треба да настане као производ вежби обављених током наставе, али и као производ самосталног ученичког рада током године.

Испит организовати као „аудио" презентацију.

Пожељно је да ова дела, у складу са ученичким трендом, поседују ауторски печат и оригиналност израза.

ОСНОВЕ ДИЗАЈНИРАЊА ЗВУКА ЗА МЕДИЈЕ

ЦИЉЕВИ

- Усвајање поступака за потребе позоришних и радио емисија

ЗАДАЦИ

- Рад на савладавању примене стеченог знања из основе дизајнирања и његова примена на позоришну и музику за радио

III разред

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Семиотика

Звук и музика као изражајно средство; семиотика - начин мишљења - наука о тумачењу значења изражајних уметничких средстава; семиотички кодови: икона, индекс, симбол; кондензација, супституција, метафора и метонимија - релација познатог и непознатог менталног концепта; семиотичка анализа текста, говора, речи (анализа примера); семиотичка анализа покретних слика: филм, телевизија (анализа примера). Звук и

музика у процесу комуникације - звучна информација: настанак, природа, значење, третман, идеја-роба, задовољство, заштита, медијска и мултимедијска интерпретација, масмедији; звук и музика као знак (субзнак, знак, хиперзнак и метазнак); савремена, модерна и нова музика: однос публике и новог музичког дела; семиотика изражајних средстава на релацији: реч - звук - слика - покрет; семиотичка анализа звучно-музичког дела: „читање филма, телевизије" и „гледање радија"

Позориште и радио

Први медиј: дизајнирање звука и музике за ПОЗОРИШТЕ: сценска музика, сонг, опера, мјузикл, оперета, зингшпил, кабаре, ревијски програм, итд.; дизајнирање звука музике за програме

РАДИЈА: цингл, шпица, вокал, инструментал, ефекти, говор; радио драма, појам радио фонског дела; презентација музике на програмима радија: опера, мјузикл, концерт итд итд.)

ОСНОВЕ ДИЗАЈНИРАЊА ЗВУКА ЗА МЕДИЈЕ #2 - ФИЛМ, ТЕЛЕВИЗИЈА И МЕДИЈ РАЧУНАРА

ЦИЉЕВИ

- Усвајање поступака за потребе филма, телевизије и рачунара као медија

ЗАДАЦИ

- Рад на савладавању примене стеченог знања из основе дизајнирања и његова примена на филмску и музику за телевизију

IV разред

(1 час недељно, 33 часова годишње)

Филм и телевизија

Масмедији (филм, радио и телевизија; дизајнирање звука и музике за ФИЛМ; историја звука и музике у филму; епоха немог филма;

звучни филм: документарни, играни, цртани и музички филм;

дијалог: продукција и аутоматска замена (ADP); звучни ефекти у филму („background", „hard", „foley"); филмска музике (score, source, song); аудио пост-продукција: синхронизација, монтажа имикс (synchronization, dubbing diagnes, effects, music, ambiental sound); дизајнирање звука и музике за програме Телевизије; TV као аудио-визуелни феномен; кореспонденција слике и звука: TV спот, форшпан, TV шпица, звучни и музички ефекти, TV презентација опере, мјузикла, концерта и других звучно-музичких форми; улога звучних ефеката у филму: симулација реалности, стварање илузије, расположење; желите да будете филмски композитор; - креативне способности, стрпљење, напоран рад, звук „ниског буџета", изражајна средства, пробуђивање времена и простора, психолошко нијансирање, неутрални пратећи слој, континуитет и обезбеђивање тока драмске радње.

Медиј рачунара

Дизајнирање звука и музике за медиј РАЧУНАРА; Аудио- визуелни аспекти компјутерске уметности; звук и музика у оквиру глобалне рачунарске мреже (интернет), неизбежна коегзистенција аудио и видео фајла, техника дизајнирања звука и музике

рачунаром и коегзистенција АУДИО И МИДИ фајла; MP3, WMA, OGG, неизбежна компресија аудио записа за интернет комуникацију; како пласирати сопствени звук и музику у медијску (мултимедијску) продукцију;

Презентација уметничке музике

Радионица звука, округли сто, концерт, музичка едукација: (не)заинтересованост и пажња публике (Afftention! Musique!)

Кич, шунд

Кич, шунд и остале негативне звучно-музичке тенденције;

заступљеност музичког кича и шунда на програмима медија.

Заштита интелектуалне својине

Музичка ауторска права; велика и мала права, механичка и права јавног извођења (музичка кошулица - „Music cue sheet“).

Шта одликује успешног дизајнера звука;

Изоштрени слух; самоувереност у сопствену идеју или пројект; добро познавање и владање електроакустичким уређајима а посебно за снимање и обраду звука; способност за техничка побољшања и мање поправке; умеће у раду са људима а нарочито са филма и ТВ; стрпљење и жеља за стварањем увек новог звука; самодисциплина и одржавање опреме у добром стању.

Како овладати уметношћу дизајнирања звука;

Како учити аудио-дизајн на локацији;

Уметничко обликовање звука и основна методологија снимања звука

Пажљиво слушање: карактеристике жељеног звука, место звучног извора у простору; слушање свих звукова који се не снимају;

обавезно разматрање: карактеристика микрофона и поставке микрофона; почетак снимања: избегавати „компликован“ звук;

постављање микрофона код стерео снимања; проверити: ударе ветра (заштита), квалитетно „захватање“ звука (акустички паравани и потпуно окружење), фиксирање микрофона и изолација од вибрације звука који се снима.

Уметност дизајнирања звучних ефеката

Како постићи звук „удара песницом“ и ефекат „туче“; звучни ефекти као „домаћа радиност“: како описати, снимати и дизајнирати тзв. „жив“ звучни ефект, звук танке црвене ласерске линије, звук средњовековног ратног сукоба; „певајући“ звук реке или потока који жубори, звук дивље животиње, звук ходања миша, итд.

Дијалог (монолог)

Како снимити дијалог (монолог) и ефекте удаљеног звука, како снимити дијалог (монолог) уз пуцњеве пиштоља;

Звучна херменеутика - звучни мотив

Процес питања и одговора гледаоца/слушаоца; Одакле долази овај звук; емитер звука са слике не одговара реалном звучном извору; асоцијација (спајање) и реасоцијација (раздвајање) звука и слике.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Предмет Основе дизајнирања звука и музике за медије представља комбинацију теоријско-практичне наставе овладавања уметничким обликовањем (дизјнирањем) звука и музике за све медије који по дефиницији укључују феномен звука, попут позоришта, филма, радија, ТВ и глобалне рачунарске мреже (интернета), и слично. Изучава се у II и III години средње музичке школе одсека за Снимање и обраду звука.

Дизајнер звука (Sound Designer) је ново креативно занимање које обухвата специфичну врсту послова уметничког обликовања тј. дизајнирања звука и музике за позориште, филм, радио, ТВ и глобалну рачунарску мрежу. Наставно градиво према разредима и темама садржи два основна сегмента:

дизајнирање звука/музике за позориште и радио.

дизајнирање звука/музике за филм и телевизију, односно медиј рачунара.

Ученици се кроз семиотичку анализу (тумачење значења појединих изражајних средстава на релацији реч-покрет-слика-звук) звучно-музичких садржаја упознају са основама дизајнирања звука и музике за медије:

A . Звучно-музички концепт (семиотика звука и музике)

Дијалог (монолог);

Звучни ефекти;
Музика;
Амбијетални звук;
Остали звучни сигнали Дијалог (монолог);
Звучни ефекти;
Музика;
Амбијетални звук;
Остали звучни сигнали Дијалог (монолог);
Звучни ефекти;
Музика;
Амбијетални звук;
Дијалог (монолог);
Звучни ефекти;
Музика;
Амбијетални звук;
Остали звучни сигнали.

Дијалог (монолог);
Звучни ефекти;
Музика;
Амбијетални звук;
Дијалог (монолог);
Звучни ефекти;
Музика;
Амбијетални звук;

Реализација звучно-музичког концепта

(Обухвата технике стварања - компоновања, технике извођења - репродукције, технологија звучно музичког процеса, аналогно и дигитално снимање и репродукција звука, пре-продукција и пост-продукција звука и музике).

Ц . Звучно-музичка пракса медија

(Семиотичко-аналитичка пракса дизајнирања звука и музике за ПОЗОРИШТЕ, ФИЛМ, РАДИО, TV и медиј РАЧУНАРА заснована на примерима семиотичке анализе звучно-музичких садржаја који су примењени у најпознатијим медијским пројектима, и који на очигледан и за ученике разумљив начинД . Методологија предавања Заснована је на примени принципа:

1. „Гледање звука" (looking radio)
2. „Слушање слике" (reading television):

I фаза - тумачење значења уметничких изражајних средстава на реласији: реч - покрет - слика - звук;

II фаза - семиотичка анализа аудио-визуелних примера, слушање звучно-музичких примера уз пројекцију TV и филмске слике;

III фаза - ученици су активно укључени у семиотичку анализу и дискусију од почетка и кроз тумачење значења текста (драмског) - речи, затим покрета, слике, извука, тј. музике, образују се у правцу спознаје вештине дизајнирања, тј. практичне примене звука и музике у оквиру одређеног медијског контекста - пројекта.

САВРЕМЕНА ХАРМОНИЈА СА ИМПРОВИЗАЦИЈОМ И ОРКЕСТРАЦИЈОМ

ЦИЉЕВИ

Развој улоге савремене хармоније у музици
Развој основних елемената хармоније
Развој ванакордских тонова
Развој акордских веза
Развој промене тоналитета
Развој на препознавању и анализи различитих хармонских стилова.

ЗАДАЦИ

Рад на развоју улоге савремене хармоније у музици
Рад на развоју основних елемената хармоније
Рад на употреби ванакордских тонова
Рад на савладавању акордских веза
Рад на савладавању промене тоналитета (дијатонска, хроматска модулација, енхармонска модулација)
Рад на препознавању и анализи различитих хармонских стилова.

III разред

(1 часа недељно, 35 часова годишње)

Четворозвучи све три функције (тонична, субдоминантна, доминантна)

Изградња на сваком току хроматске лествице, кроз све тоналитете; континуитет гласова у оквиру четворогласа; изградња „major sixth“, „major seventh“, „minor sixth“, „dominant seventh“. Акордских „блокова“ у четворогласном ставу; на задату хармонску продукцију написати оригиналну мелодију - соло уз коришћење само акордских тонова; изградња „augmented seventh“, „diminished seventh“ и полуумањених акордских „блокова“ од сваког тона и у свим тоналитетима; коришћење свих обртаја горе споменутих акорада у формирању хармонског континуитета; стварање широког слога тј. „open harmony“

„Swing“ ритмови

„Off-beat“ акценти; нотирање и читање-репродукција ритма;

„Double-time“ ритам; ритмичке антиципације. Четворогласна хармонизација за дате мелодије (10)

Посебан осврт на хармонизацију акордских и ванакордских мелодијских тонова; анализа акордских и ванакордских тонова у мелодији; четворогласна „Block“ армонизација задатих сопрана;

израда четворогласне „block“ хармонизације на неколико „jazz standard“ мелодија.

Принципи импровизације #1

Акордски тонови; хроматски и дијатонски ванакордски тонови;

акорди и њима одговарајуће лествице -модуси; компоновање и записивање оригиналних импровизација на адату акордску прогресију; упоређење мелодије-теме са одговарајућом импровизацијом на дотичну тему; четворогласна „block“ хармонизација задатих тема у широком слогу; описна разрешењаваннаставних тонова и њихова употреба у импровизацији; дупле хроматске пролазнице у импровизацији (мелодији); упоређење задате теме са њеном властитом импровизацијом и жеља за препознавањем основних контура теме.

Модерна „block" хармонизација #1

Мелодијска анализа и подела акордске, неакордске, лествичне и фигуративне тонове (хроматске и дијатонске); модерна „block" хармонизација акордских и ванакордских тонова, хроматских и дијатонских; анализирати и „block" хармонизовати неколико „jazz standard" мелодија; хармонизација ритмичке антиципације; хармонизација дуплих хроматских пролазница; хармонизација описних разрешења ванакордских тонова; алтерације у оквиру доминантног септакорда („dominant seventh chord"); све већ горе наведене „block" хармонизације, али у широком слогу.

Принципи импровизације и модерна „block" хармонизација #2

Тензије у оквиру СВЕ ТРИ ФУНКЦИЈЕ; „block" хармонизација тензија; тензија-разређење (Hi-Lo); „block" хармонизација односа „Hi-Lo"; варијације односа „Hi-Lo": Lo-Hi-Lo, Hi-chromatic, Lo- Mi-chromatic-Lo; „block" хармонизација „Hi-Lo" варијација (Lo-Mi-Lo, Hi-chromatic-Lo; Lo-Hi-chromatic. Lo); алтеровање тензије; мелодијске анализе и „block" хармонизације импровизација које поседују тензије и односе „Hi-Lo" и варијације тих односа.

Дрвени дувачи #1

Bb кларинет; Eb alto sax; Bb tenor sax; Eb bariton sax; обими, нотација, транспозиција; „Voicings" за четворогласну саксофонску секцију (алт, алт, тенор, тенор, или алт, тенор, тенор, баритон); преглед агогичких, динамичких и осталих ознака у партитури (табела); четворогласна „block" хармонизација задатих мелодија за секцију саксофона.

Основни принципи писања за пратећи ансамбл

Хармонски ритам; писање контрапунтских мелодијских линија; неразрешене тензије; примена „Hi-Lo" принципа и његових варијација; вежбе (компоновање „background" пратње на неколико „jazz standard" мелодија); употреба ванакордских тонова, пауза, секвенци, „Swing" ритма; стилови „background" пратње (Smooth ballad, Waltz, Swing, Begnine итд.).

Лимени дувачи

B♭ труба, нотација, транспозиција; B♭ тромбон; обими; „voicing"!
За четворогласни „brass" секцију (3 трубе+тромбон- узани слог и 2 трубе + 2 тромбона - широки слог); „voicing" за петогласну „brass" секцију (3 трубе + 2 тромбона - узани и широки слог); „brass" секцију (3 трубе + 2 тромбона - узани и широки слог); „brass" петогласна пратња; употреба сордине; петогласна „block" хармонизација задатих мелодија за секцију лимених дувача.

Дрвени дувачи #2

„Voicing" за петогласнусаксофонску секцију (2 алта + 2 тенора + баритин); „voicing" за петогласну дрвено дувачку секцију (кларинет + 2 алта + 2 тенота) петогласна „block" хармонизација задатих мелодија за секцију дрвених дувача.

IV разред

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

Модерне акордске прогресије # 1

Терминологија; основни принципи модерне хармоније; акордски „патерни" (шаблони); вежбања.

Акордске замене („substitute chords")

Замена за I ступањ; замена за IV молски; замена за V7 варирање и замена базичке прогресије I-VI-II-V.

Каденце

Плагална; плагална молска; аутентична; основне каденце и њихове замене-субституције.

Модерне акордске прогресије #2

Понављање везе Пm7 - V7; пролазни умањени четворозвуци; варљиве каденце; додатне методе у хармонизацији фигуративних - украсних тонова; хармонизација фигуративног тона алтерованом доминантом.

Музички облик

Облици „песме“ који се користе у композицијама типа „jazz standards“; компоновање увода и модулација;

Ре - хармонизација

Корекција неисправних акордских промена и стварање интересантних акордских прогресија помоћу акордских замена- субституција; рехармонизација познатих мелодија - „jazz standard“; блуз и рехармонизација блуза.

Ритам секција

Нотација и основни принципи писања за бубњеве и перкусије; нотација и основни принципи писања за бас гитару, гитару, клавир; формирање партитуре и аколада;

Компоновање за „мали састав“ #1

Фактуре компоновања за 2, 3, 4, 5 и 6 дувача: унис, дует стил, мелодија и њен контрапункт, три независне линије, мелодија и четворогласна пратња итд.

Широки слог

Различите врсте четворогласног и петогласног широког слога; четворогласни и петогласни широки слог за саксофонску секцију.

Компоновање за „мали састав“ # 2

Пет саксофона; шест блех дувача; 7 блех дувача; „brass“ и саксофони-партитура и „voicing“.

Планирање и конструкција аранжмана

Планирање дужине трајања и са тим у вези метрономске ознаке и броја тактова; конструкција облика аранжмана; формирање партитуре; генералне сугестије; вежбања.

Квартне акордске структуре

Конструкција и врсте; веза са модалношћу; функције; вежбања.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Ова хармонија заснивала би се на знањима стеченим у оквиру већ постојеће „класичне хармоније“. Она би требала да омогући ученику да је селективно користи кроз различите музичке стилове од озбиљне музике па све до JAZZ-а и популарних музичких форми.

То би допринело способности ученика да се прилагоди најразличитијим захтевима музичког тржишта и учини га прилагодљивим за бављење стиловима у данас веома разноврсној музичкој продукцији. Настава из овог предмета изучавала би се кроз последње две године

средње школе. Овај предмет обрадио би у првој години следеће теме: „Нове“ акордске конструкције (нпр: представљање петозвука у трогласном и четворогласном ставу).

„Swing“ ритам (нотација и репродукција).

Основни принципи импровизације.

Модерна „Block“ хармонизација (узан и широк слог у четворогласном ставу).

Акордске тензије и њихова разрешења.

Принципи оркестрирања за пратећи ансамбл.

Оркестрирање за дрвене дуваче.

Оркестрирање за лимене дуваче.

Исти предмет обрадио би у другој следеће теме:

Замена акорада и рехармонизација.

Принципи савремене акордске прогресије.

Оркестрирање за ритам секцију.

Оркестрирање за гудаче.

Оркестрирање за мали ансамбл.

Модерна „Block“ хармонизација (узан и широк сло у петогласном ставу).

Квартне акордске структуре.

ОСНОВЕ ПРОЈЕКТОВАЊА ЕЛЕКТРОАКУСТИЧНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ

ЦИЉЕВИ

- Усвајање знања из два различита подручја рада које обухвата предмет Технологија звучно музичког процеса- Аудио и Миди (Musical Instrument Digital Interface).
- Оспособљавање ученика да овладају основним вештинама и процесима .
- Оспособљавање ученика да стварају и програмирају музику уз помоћ рачунара, као средства које ће да бележи и памти њихове идеје.
- Пружање могућности да ученици практично испробају знања стечена у претходном школовању, као и да брзо развију сопствени начин размишљања и креирања.
- Оспособљавање ученика да се користе наведеним процесима: Основама МИДИ комуникационог система; Каналским МИДИ пружама; МИДИ модовима; Карактеристикама мулти-тимбралних инструмената; Основним техникама и поступцима уноса нота у рачунар; Оспособљавање за пројектовање

ЗАДАЦИ

- Рад стицању знања и способности везане за унос и програмирање музике у рачунар као и основне технике везане за овакав начин рада.
- Рад на стицању знања и способности, да компоњују и унесу симетричне музичке облике у рачунар.
- Морају овладати свим начинима и техникама рачунарског уноса и едитовања нотног текста, туђег или властито компонованог.
- Рад на едитовању и МИДИ репродукција краћег класичног музичког дела у облику троделне песме
- Рад на стицању способности за пројектовање, монтажу, микс
- Рад на стицању способности корелације са осталим предметима на одсеку

IV разред
(1 час недељно, 33 часова годишње)

Упознавање ученика са предметом и наставним градивом, пројективне методе.
Значај и важност примене методе пројектовања електроакустичке композиције
5 фаза пројективне методе
I повод и рађање намере за стварање звучно-музичког дела (електроакустичке композиције)
II идеја и креативна маста спојенa избором основних изражајних уметничких средстава
III груб и детаљан графички композициони план
IV звучно музичка реализација графичког композиционог плана
V корекција детаља и целине звучно-музичког дела
Електроакустичко дело као стваралачки пројект
Промишљање електроакустичког дела: објективно - студијско.
Представљање ЕАК (електроакустичке композиције)
Традиционално (музички инструменти и људски глас);
Техничко (средства техничке музике - електроакустичне - конкретна, електронска, компјутерска).
Комбиновано (традиционално-техничко).
Представљање графичког записа - партитуре
електроакустичка дела графичког записа - партитуре (илисличног вида записа);
Традиционални нотни запис (петолинијски систем са кључевима и мензуралном нотацијом);
Графички запис (све могуће врсте графичког приказа укључујући и екстремне типове авангардних партитура графичке музике);
Електроакустичка дела са комбинованим графичким записом конвенционалног и експерименталног типа, или посебном методом графичког приказа и симбола.
Тектоника ЕАК
Моноформални принцип;
Биформални принцип;
Полиформални принцип.
Основни израз драматургије темпа ЕАК
Општа назнака темпа (нпр. Анданте);
Одређена назнака темпа (нпр. Andante м. М. = 69);
Агогичка назнака темпа (нпр. Recitativo).
Естетика ЕАК
За музичку уметност не сматрају се следеће појаве:
Неорганизован звучни миље;
Звучне формације такве варијабилности, где случајност и недостатак контроле константно преовлађује (велика алеаторика - алеаторика спољашње форме);
Експресије - изражајна средства која не инсистирају на атрибутима музике, тј. Њеног звука - звучна (графичкамузика);
Све акустичко-оптичке атракције, естрадни наступи, где оптичко-кинетичка компонента преовлађује и јасно надилази атрактивно-уметничку, и због тих разлога поседују Динамичка сложеност
Стална или непромењива динамика (константна);
Променљива динамика (варијабилна);
Поступна (cresc. E descresc.);
Ступњевита (терасаста, subito, echo).
Динамичка различитост (диференцираност)
Петочлани, тзв. „класични тип": pp, p, mf, f, ff.
Шесточлани тип: pp, p, mp, mf, f, ff.
Осмочлани тип: ppp, pp, p, mp, mf, f, ff, fff.

Нови термини композиционо-техничког поступка

Композициони импулс (модел), микроимпулс (микромодел), макроимпулс, макромодел, трансформација, модификација

Композициони слој, композициона врста, композициона равна (подлога), композициони део, композициона целина формално заокружена звучно-музичка реченица)

Хоризонтално звучно-музички слој;

Вертикални звучно-музички слој;

Спајање (монтажа) - поступно хоризонтално и сукцесивно комбиновање делова звучно-музичког догађаја;

Мешање (миксажа) - вертикална комбинација елемената звучно-музичког догађања, делова или одсека, у оквиру одређене целине.

Општи принципи и поступци

Општи принципи симплификације - партитура „in Do (C)“

Спровођење и усредсређење свих графичких знакова и

приказа у један ток, релевантан за дату партитуру

Квалитетно поједностављење ознака врсте такта-крупне и јасне назнаке, - редукције знакова;

Константна елиминација непотребних тактова (целина) одсека, делова, и замењивање белином; када се нотни систем замењује белином;

Свесно избегавање транспозиције - октавна транспозиција (постизање жељеног звучног (тонског опсега)

Лимитирана употреба нотних кључева - спровођење на два типа: виолински и бас кључ

Употреба релевантних знакова за дефинисање агогике посебно знакова из оквира диригентске праксе

Проширење - обраћање пажње на метрички део звучно- музичког записа = акцентовање/везивање

Елиминација непотребних и различитих ознака /иклањање и избегавање енхармонијских еквивалената тонова хроматске лествице, итд

Увођење различитих графичких назнака за алеаторијско- апроксимативне делове звучно-музичког материјала

I - приближно одређивање тренутка наступа звука/тона и његовог трајања

II - назначавање приближног развоја мелодијског тока адекватном кривом

III - означавање вертикалном линијомалеаторијске измене звука/тона у истом или различитим гласовима

IV - означавање трајања звука/тона, или тонске групе, правом или кривом/косом до места завршетка наступа, или прласка у неки други звучни слој

V - означавање завршетка неколико композиционих делова алеаторијског типа у односу на дати временски ток

VI - назнаке за динамику потребно је унети у односу на целину композиције у оквиру једног изразитог звучно- музичког тока, док је промене у одређеном гласу потребнозначити само за тај глас.

Теоријско-тематски аспекти пројектовања и припреме за израду индивидуалног звучног музичког пројекта ученика - идеја, намера, мотив и врста звучно-музичког жанра

Практична упутства и припреме за израду графичких планова индивидуалног звучног музичког пројекта ученика

Пројективна електроакустичка пракса и организовање индивидуалних консултација са ученицима у вези пројектовања и израде сопственог електроакустичког дела.

Графички планови и електроакустичка пракса у директној су корелацији са предметом Технологија звучно- музичког процеса #4 -Савремена „МИДИ“ композиција и продукција.

Симбиоза ова два предмета треба да изнедре учеников„дипломски рад“ и омогуће му успешан „дипломски испит“.

Начин остваривања програма (упутство)

Основе пројектовања електроакустичке композиције у завршној години, јесте овладавање основама пројективне композиционе методе, тј. поступка који чине неколико радних фаза, и који је неопходан у процесу креативног и стваралачког обликовања и практичне реализације звука и музике према идеји, односно концепту аутора - композитора. Суштина извођења наставе има за циљ да ђаке, током 5 радних фаза, обучи у смислу исправног редоследа, поступака и практичних радњи неопходних да би се заокружио процес стварања од идеје до њене реализације.

Метода пројектовања електроакустичке композиције

I фаза: повод и рађање намере за стварање звучно-музичког дела (електроакустичке композиције).

II фаза: идеја и креативна маста спојене са избором основних изражајних уметничких средстава.

III фаза: груб и детаљан графички композициони план.

IV фаза: звучно-музичка реализација графичког композиционог плана.

V фаза: корекција детаља и целине звучно-музичког дела.

Током наставе предвиђа се да ученици упознају и овладају теоријским аспектима методе Пројектовања електроакустичке композиције, односно основним начелима синтетичко-аналитичког креативног поступка, да сопствену идеју претворе у реалистичну звучну причу и савладају технику израде графичког композиционог плана, тако што ће своју идеју забележити на графичко-музички начин. У другом полугодишту ученици реализују своје графичке планове „књиге снимања“ и овладавају практичним аспектима дизајнирања звука/музике за различите медије, у смислу самосталног рада у студију - креативног стваралачког рада који је испуњен практичним препорукама професора и решењима конкретних задатака, са свим специфичностима које подразумева стварање, представљање и звучна реализација оригиналне електроакустичке композиције кроз 5 фаза ове пројективне методе. Овако настала „књига снимања“ тј графичко композициони план у директној су корелацији са предметом Технологија звучно-музичког процеса #3 - Савремена „МИДИ“ композиција и продукција. Симбиоза ова два предмета треба да изнедре учеников „дипломски рад“ и омогуће му успешан „дипломски испит“.

АУДИО ТЕХНИКА

ЦИЉЕВИ

- Усвајање знања из два различита подручја рада које обухвата предмет Технологија звучно музичког процеса- Аудио
- Оспособљавање ученика да овладају основним вештинама и процесима .
- Оспособљавање ученика да стварају и програмирају музику уз помоћ рачунара, као средства које ће да бележи и памти њихове идеје.
- Пружање могућности да ученици практично испробају знања стечена у претходном школовању, као и да брзо развију сопствени начин размишљања и креирања.
- Оспособљавање ученика да се користе наведеним процесима

ЗАДАЦИ

- Рад стицању знања и способности везане за унос и програмирање музике у рачунар као и основне технике везане за овакав начин рада.
- Рад на стицању знања и способности, да компонују и унесу симетричне музичке облике у рачунар.

- Moraју оладати свим начинима и техникама рачунарског уноса и едитовања нотног текста, туђег или властито компонованог.
- Рад на едитовању и аудио репродукција краћег класичног музичког дела у облику троделне песме
- Рад на стицању способности за пројектовање, монтажу, микс
- Рад на стицању способности корелације са осталим предметима на одсеку

II разред
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Основни појмови и историјат

Уводно предавање о аудио техници; шта је аудио техника; развој аудио технике кроз историју; аудио техника као електротехника.

Аудио техника и медији

Значај и улога аудио технике у медијима

Звук, тон и шум

Шта је звук; Како настаје и како се шири; Испитивање и тестирање; звучно поље; фреквенција звука; таласна дужина; тон и висина тона; периодичне, сложенопериодичне и непериодичне звучне појаве; прост и сложени звук; шумови; основни тон и хармоници; боја и јачина звука; испитивање и тестирање; ниво звука и мерење јачине звука

Бука

Користан и штетан звук (бука); карактеристика буке и штетна дејства буке; прихватљиви нивои буке; путеви преношења буке; изолација од буке; утицаји буке у аудиотехници.

Обнављање и утврђивање градива

Радио и телевизијска станица

Радио станица; подела студија у радио станици; телевизијска станица; подела студија у телевизијској станици; студио за снимање говора; студио за емитовање говора; студио за снимање музике; студио за емитовање музике; студио за снимање радиофонских дела; студио за снимање нота за филм.

Електроакустички претварачи

Микрофон и звучник као електроакустички претварачи.

Интензитет звука и боја тона

Интензитет звука; физиолошка боја тона.

Снимање и репродукција звука

Основи аналогне аудио технике; основи дигиталне аудио технике; уређаји за аналогно и дигитално снимање и репродукцију звука;

Радио и телевизијски пријемник

Радио програм

Амплитудно модулисани радио програм; фреквенцијски модулисани радио програм; дигитални радио програми; пријем радио програма; радио пријемник за АМ програм; радио пријемник за FM програм;

Особине телевизијских аудио уређаја

III разред (2 часа недељно, 70 часова годишње)

Аудио уређаји #1 - особине и примена

Магнетофон; касетофон; дигитални магнетофон; дигитални касетофон (DAT); грамофон; дигитални грамофон (CompactDiscPlayer); дигитална плоча (CompactDisc); MP3 player.

Звук и рачунар

Снимање и репродукција звука рачунаром

Звук и интернет

Звук и „MP3“ формат

„MP3“ формат, кодеци, други видови компресије (OGG,WMA); flashman; мини плоча (MD).

Звук и мултимедија

Звучници #1

Принцип рада звучника; техничке карактеристике звучника; електрична подела звучника; акустичка подела звучника; слушалице.

Појачивач и регулатори нивоа сигнала Коректори и филтери ,врсте; особине; примена

Микрофони

Особине микрофона; принцип рада микрофона;

техничке карактеристике микрофона; акустичка подела Репродукција #1

Монофонија и стереофонија; квадрофонија и ефект путујућег звука; амбиофонска и амбисонска репродукција звука;

АВ стереофонија; XY стереофонија; раздвајање канала;

компатибилност стерео/моно; компатибилност 5.1/стерео; положај извора звука у простору.

IV разред (2 часа недељно, 66 часова годишње)

Шум и његово потискивање

Акустичко преслушавање; уређаји за потискивање шума (expander/gate); „Dolby“ уређаји: DolbyB, Dolby A, Dolby C, Dolby XX PRO, DBX и други поступци за потискивање шума.

Грамофонске ручке и звучнике

Електродинамичка и електромагнетн звучница;

кристална (керамичка) звучница; звучнице за тешке и лагане ручке.

Аудио касете

Подела аудио касета према саставу феромагнетика и према намени.

ЕКВИЛАЈЗЕРИ

Графички и параметарски еквилајзери; еквилајзера и међусобне разлике

Аудио уређаји #2 - Аналогни и дигитални аудио уређаји

Фреквентни опсег аналогних и дигиталних аудио уређаја; однос сигнал/шум аналогних и дигиталних аудио уређаја;

Дигитални радио програми

Дигитални радио програми DSB и DPM; дигитални радио програм DAB; пријем радио програма; акустички доживљај радио програма; разлози за промену постојећих начина снимања и емитовања; технички захтеви за DAB; квалитет звука DAB; домети чујност DAB; свеукупне предности дигиталног радија, DAB;

истовремено емитовање DAB и постојећих радио програма.

Звучници #2

Акустичке разлике звучника и слушалица; фактор претварања; фреквенцијска карактеристика; ефикасност; карактеристике усмерености; фреквенција резонанце; импеданца; степен искоришћења и називна снага; изобличења; слушалице;

постављање звучника у просторији; уграђивање звучника; уградња у плочу; затворена кутија; кутија са отвором; бас- рефлекс; уградња у отворену кутију; кутија са пасивном мембраном; кутија са једносмерним зрачењем; уградња средњетонског и високотонског звучника; репродукција звука помоћу звучника и слушалица.

Репродукција #2

Монофонска и стереофонска репродукција; стереофонска и квадрофонска репродукција; окружујућа репродукција звука за ДАБ ;окуружујућа репродукција звука: Home Theatre; Dolby Surround; Dolby Digital; Dolby Prologic; DTS; Binauralna stereofonija.

ОСНОВИ АКУСТИКЕ

ЦИЉЕВИ

- Упознавање ученика са основним физичким законима везаним за простирање звука и његово понашање у различитим срединама.
- Упознавање ученика да се физичке појаве везане за звук практично повежу са уметничким извођњем на инструментима, да би ученици схватили како се звук са овог инструмента генерише, мења и простире до слушалаца.

ЗАДАЦИ

- Рад на стицању основних сазнања о физици звука и његовим параметрима;
- Рад на упознавању са различитим инструментима у циљу упоређивања акустичких особина одређених група инструмената:
- Рад на упознавању ученика са електронским инструментима и принципом рада истих;
- Рад на стицању основних знања о акустици простора и правилног озвучавања просторија.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Физичка акустика

Акустика као део физике, шта се све проучава у акустици: дефиниција звука; сложен и прост звук; интензитет звука; звучни извори и њихове особине; снага извора; простирање звучних

таласа; брзина и смер; Сферни и кавни таласи; звучни притисак; померај честица ваздуха; простопериодичнеосцилације; усмерени извори; усмереност музичких инструмената; ниво звука; децибели; слабљење звука при простирању; закони слабљења; утицај средине на слабљење; утицај појединих параметара медијима; зрачење више извора; сабирање нивоа звука; мерење нивоа звука, принципи и инструменти за мерење.

Просторна акустика

Област проучавања; простирање звука у просторији; апсорпција и рефлексија; звучно поље у просторији; директни талас; рефлектовани таласи и улога прве рефлексије; рефлектори звука и њихова улога; појам времена реверберације и Сабинов образац; времена реверберације у просторијама различите намене.

Обнављање и утврђивање градива

Просторна акустика #2

Интензитет звука у просторији; апсорпциони материјали; особине и фреквенцијска зависност апсорпције; утицај извођача на акустику сала као и улога седишта и њихов допринос апсорпцији; спрегнуте просторије; бински простор и његов утицај на време реверберације; бука и њене карактеристике; спољни и унутрашњи извор буке; заштита од буке, преграде: једноструке и вишеслојне.

Физиолошка акустика

Чиме се бави ова делатност акустике; аудиологија као део физиолошке акустике; објективни осећај звука; грађа и особине чула слуха; јачина, висина, боја и динамика, мелодија и ритам; објективна и субјективна јачина звука, изофонске линије; децибел и фон и начин претварања једног у друго; субјективна јачина сложеног звука; локализација звучног извора и грешке при локализацији; стереофонски звук и бинаурално слушање; оријентација човека у простору на основу звучних информација и грешке у оријентацији; човек као пријемник и као генератор звука (говор и певање).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Физичка акустика

Основни појмови о величинама које карактеришу звук и његово простирање;

Интензитет звука;

Звучни притисак;

Ниво звука, децибели;

Звучни таласи и њихове особине.

Просторна акустика

Основни појмови о појавама које прате настајање и ширење звука у просторији;

Директни и рефлексни таласи;

Асорпција просторије;

Време реверберације и његов значај;

Звучни извори и њихове особине (снага, усмереност);

Акустичке особине просторија различите намене (студија за говор и музику, слушаонице, биоскопи, концертне сале, позоришта, опере, цркве).

Физиолошка акустика

Грађа и особине чула слуха;

Јачина, висина и боја звука;

Динамика, мелодија и ритам;
Објективна и субјективна јачина звука;
Опажање микроинтервала;
Локализација звучног извора;
Стереофонски звук, начин перцепције.

ОДСЕК ЦРКВЕНА МУЗИКА

Наставни програми на Одсеку црквена музика за наставнепредмете: Теорија музике, Музички инструменти, Хармонија, Историја музике са упознавањем музичке литературе, Музички облици, Контрапункт и Национална историја музике, су исти као и за вокално – инструментални одсек музичке школе. Наставни програми на Одсеку црквена музика за наставнепредмете Солфеђо и Упоредни клавир су исти као и за вокално – инструментални одсек музичке школе. Наставни програми на Одсеку црквена музика за наставнепредмете: Етномузикологија, Дириговање, Свирање хорских партитураи Хор су исти као и за теоретски одсек музичке школе.

ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ СА ТИПИКОМ

ЦИЉЕВИ

- - Оспособљавање ученика за извођење традиционалних напева по којима се пева у нашој, српској богослужбеној пракси
- - Оспособљавање ученика да те исте напеве могу примењивати (кројити) и на текстове који нису потписани нотама.

ЗАДАЦИ

- -Развијање способностзи засамостално певање појединих песама и напева на црквенословенском језику по Типику (правилу),
- -Развијање способности за самостално „кројење“ на задати текст на црквенословенском језику по Типику (правилу) у складу са програмом одговарајуће године учења

І РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Основе богослужбеног поретка (азматски певани поредак) и одговарање на јектеније;
Литургија Светог Јована Златоустог;
Васкрсни тропари, Богородични и кондаци свих осам гласова;
Тропари Господњих и Богородичиних празника;
Прокимен на Јутрењу и Литургији свих осам гласова;
Сједални свих осам гласова;
Херувимске песме неколико различитих гласова;
Достојно јест четвртог гласа, Причастен неколико различитих гласова. Псалми 134. и 135;
Стихире на стиховње свих осам гласова;
Степена на Вејакоје диханије пред Јеванђеље свих осам гласова;
Отпуститељни тропари свих осам гласова.

II РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Господи возвах и Да исправитсја молитва моја са стихирама, свих осам гласова;
Догматици свих осам гласова;
Стихире на хвалите свих осам гласова;
Величит душа моја Господа свих осам гласова;
Славословље са Преблагословена јеси свих осам гласова;
Тропари По непорочних;
По Јеванђељу Молитвами и Помилуј мја Боже;
Блажена свих осам гласова;
Велико Повечерје, С нами Бог;
Егзапостилари са јеванђелским стихирама;
Литургија Светог Василија Великог.

III РАЗРЕД

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Величаније;
Часови;
Изобразитељна;
Мало повечерје;
Полуноћница;
Тропари, Кондаци и Прокимени свакидашњи;
Тропари, Кондаци и Прокимени општи;
Тропари на резању колача;
Пређеосвећена литургија;
Катавасије све;
Антифони (Молитвами Богородици и Спаси ни);
Посни Триод; Да молчит и велико Свјатиј Боже;
Мало и свакидашње вечерње. Васкрсно вечерње. Празничновечерње;
Свакидашње јутрење са малим и великим Славословљем.
Васкрсно јутрење;
Празнично јутрење;
Свеноћно Бденије.

IV РАЗРЕД

(3 часа недељно, 99 часова годишње)

Минејско певање: Празници од Мале Госпојине до Сретења;
Отпуститељни тропари на Вечерњи;
Певање песама после 50. псалма;
Певање Катавасије;
Свјетилни;
Певање Антифона и Блажена;
Свјати Боже, Јелици во Христа, Кресту Твојему, О Тебје радујетсја,
Вечери Твојеја;
Минејско певање од Благовести до Усековања;
Пентикостар;
Јеванђелске стихире;

Поредак тропара и кондака после малог входа;
Призивање Светог Духа, Благодарeње;
Опело, Велики Ирмоси;
Архијерејска литургија. Великопосно богослужење: вечерње, јутрење, часови.

ЛИТЕРАТУРА

- Стеван Ст. Мокрањац, Сабрана дела књ. 1–8.
- Ненад Барачки, Зборник српског народног црквеног појања по карловачком начину, Нови Сад 1923, фототипско издање, Београд 1995.
- Корнелије Станковић, Српско народно црквено појање, књ.1–3, фототипско издање, Београд 1994.
- Ђорђе Трифуновић, Азбучник средњевековних књижевних појмова, Београд 1990.
- Ђорђе Трифуновић О Србљаку, Српска књижевна задруга, Београд 1970.
- Димитрије Стефановић, Примери старог српског појања, Посебна издања Музиколошког института, књ. 15, Београд 1975.
- Даница Петровић, Осмогласник у музичкој традицији Јужних Словена, Посебна издања Музиколошког института књ. 16, Београд 1982.

ЗАХТЕВИ НА ГОДИШЊЕМ ИСПИТУ

Певање напамет основних мелодијских образаца и примењивање исте мелодије на други текст.

Записивање музичког диктата (црквене песме са текстом) уз анализу напева и „гласа” (из осмогласника).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Све напеве из Осмогласника потребно је подробно објаснити. Објаснити историјску и стилску епоху која је утицала на обликовање оваквих напева. Ради сагледавања европских оквира српског црквеног певања по народном напеву, указивати и на примере источног – византијског и западног – латинског певања, односно на поједине примере старог руског, бугарског и румунског певања. Све црквене песме певати традиционалним, народним, једногласним напевом по записима Ст. Мокрањца односно К. Станковића, Н. Барачког, С. Ластавице и др. Ученике треба информативно упознати са осталим напевима наших и страних аутора (Тајшановић, Живковић, Грданички и др.).

СТАРИ ЗАВЕТ

ЦИЉЕВИ

Упознавање ученика са тематиком Старог завета,
Упознавање са улогом и значајем у црквеној музици и уметности у целини.

ЗАДАЦИ

Усвоје сазнања о познавању настанка,
Стекну знања о главним књигама, личностима, догађајима Старог завета

І РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

Опште напомене о Старом завету; о старозаветним књигама, језик на коме су написане

Шестоднев
Адам и Ева

Потоп
Аврам
Мелхиседек
Јаков
Јосиф
Мојсије
Исус Навин
Гедеон
Самсон
Цар Саул
Цар Давид
Авесалом
Писци псалама; подела
Анализа псалама
Цар Соломон
Приче Соломонове
Квига о Јову
Песма над песмама
О пророцима
Пророк Исаија
Пророк Јеремија
Пророк Језекиљ
Пророк Данило
Пророк Јона
Музика у Старом завету
Библијски мотиви у историји музике

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Обрадити најважније догађаје и личности Старог завета. Наставу изводити у смислу доприноса општој култури ученика. Посебно обрадити личности и догађаје који су били инспирација у музици односно црквеном песништву. Потребно је што више анализирати оригинални библијски текст. Колико је могуће да поједини догађаји (на пр. Јосифови доживљаји или псалми) постану извор уметничког уживања.

НОВИ ЗАВЕТ

ЦИЉЕВИ

Упознавање ученика са тематиком Новог завета,
Упознавање са улогом и значајем у црквеној музици и уметности у целини.

ЗАДАЦИ

Усвоје сазнања о познавању настанка,
Стекну знања о главним књигама, личностима, догађајима Новог завета

II РАЗРЕД
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Појам о Светом писму Новог завета и уопште о Новом завету у односу на Стари; називи Светога писма; број новозаветних књига, њихова подела и распоред у Библији; језик на коме су написане;

Богонадахнутост свештених књига; вербална и динамичка инспирација; православно гледиште о богонадахнутости;

Врсте књижевних састава заступљених у Новом завету: Јеванђеље, Дела апостолска, посланица (епистола) и откривење (апокалипса);

разлика између посланице и писма; начин писања посланица, почетак и крај;

Појам канона новозаветних књига и његово коначно утврђивање од стране св. Атанасија Великог (Пасхална посланица из 387.г.) и Пето-шестог сабора 692. г.; разлика између канонских и апокрифних књига и утицај ових других на српску средњовековну књижевност;

Свето писмо у српској и у светској књижевности;

Словенски превод свете браће Кирила и Методија; његов однос према изворнику на грчком језику и уплив на богослужбени језик Цркве;

Вуков превод Новог завета из 1847. г., пријем у црквеним и нецрквеним круговима; Вуков превод као почетак осиромашења богословско-филозофског речника и уопште српског језика; мисионарски значај овог превода од Вука до нашег времена; Владимир Мошин као оцењивач Вуковог превода. Поправка од стране Комисије Светог архијерејског синода и озваничење њеног превода као Црквом одобреног превода 1984.г.;

Рођење св. Јована Крститеља (Лк 1,5-25.57-60);

Благовест Пресветој Дјеви Марији (Лк 1,26-38); Марија походи Јелисавету (Лк 1,39-56);

Родослов Господа Исуса Христа (Мт 1,1-17; Лк 3,23-38) и Рођење Христово (Лк 2,1-7; Мт 1,18-25). Поздрав пастира и анђела снеба, и обрезанье Исусово (Лк 2,8-21), поклоњење мудраца (Мт 2,1-17), бекство свете породице у Египат и повратак у Назарет (Мт 2,13-23);

Сретење Господње у храму (Лк 2,23-39), (научити на памет Ниње отпушчајеш на црквенословенском јер је радо компоновано), Дете Исус у храму (Лк 2,49-52);

Проповед Јована Крститеља; значај метаноје (конверзије) у животу данашњег човека данас као пут у боље друштво;

Крштење Исуса Христа (Мт 3,13-17; Мк 1,9-11; Лк 3,21-23);

Искушавање Исуса Христа у пустињи (Мт 4,1-11; Мк 1,12-13; Лк 4,1-13);

Први ученици Исуса Христа (Јн 1,35-51; Мт 4,18-23); симболика броја 12 апостола и упуства за њихову делатност (Мт 10,1-31);

Прво чудо Исуса Христа: претварање воде у вино на свадби у Кани Галилејској (Јн 2,1-12);

Беседа на гори (Мт гл. 5-7); друштвено моралне импликације ове проповеди за данашње доба; хришћанска љубав у међусобним односима као мерило савршенства (Мт 22,37.39; Мк 12,30-31)

Молитва Господња – Оченаш (Мт 6,9-13; Лк 11,2-4). Изнет значај ове молитве коју ученици имају да науче на црквенословенском српском језику;

Прича о сејачу и семену (Мт 13,3-9.18-23);

Васкрсење Јаирове кћери (Лк 8,41-56);

Ходање Исуса и апостола Петра по мору (Мт 14,22-34);

Вера жене Хананке (Мт 15,21-28);

Исповедање вере св. апостола Петра у Кесарији Филиповој (Мт 16,13-19);

Преображење Исуса Христа (Мт 17,1-9; Мк 9,2-9);

Христова чуда у начелу; да ли су она само потврда његовог Божанства или су дела из љубави према човеку (прочитати Мт гл.13 и друге јеванђелске извештаје о Христовим чудима);

Прича о талантима (Мт 25,14-30); умножавање таланата као умножење талената и Богом даних способности у човеку;

Христос о Последњем суду (Мт 25,31-46);
 Прича о милостивом Самарјанину (Лк 10,25-37);
 О царинику и фарисеју (Лк 18,9-14); цариник – метафорапрепорођеног човека, фарисеј – горди човек данашњице (обрадитико су били цариници; фарисеји, садукееји и књижевници као водећи слој друштва у тадашњем јеврејском народу);
 Васкрсење Лазара (Јн г. 11); Врбица као спомен на овај догађај;
 Христов улазак у Јерусалим – Цвети (Мт 21,1-17; Мк 11,1-11; Лк 19,29-48);
 Велики четвртак – Тајна вечера, Молитва Христова у Гетсиманији хватање Христа (Мт 26,17сл. види друге јеванђелске извештаје);
 Велики петак – Распеће на Голготи (Мт 27,31-66; Мк 15,20-47, Лк 23,26-56; Јн гл. 19);
 Васкрсење Христово и његова јављања (Мт 28,1-15; Мк 16,1-11; Лк 24,1-12, Јн 20,1-18; и даље у наставку у јеванђељима);
 Томино неверовање (Јн 20,19-29);
 Вазнесење Исусово (Мк 16,19; Лк 24,49-53; Дап 1,4-12);
 Силазак Светог Духа на апостоле – Педесетница – рођенданЦркве (Дап гл. 2);
 Архиђакон Стефан – први мученик за веру (Дап гл. 7);
 Обраћење (конверзија) апостола пред Дамаском (Дап гл. 9);
 Прво, Друго, Треће мисионарско путовање апостола Павла и одвођење на суђење у Рим (Дап гл. 17-28);
 Химна љубави апостола Павла (1 Кор 13) (химну више путапрочитати и њен садржај проучити са ученицима);
 О општем васкрсењу мртвих (1 Сол 4,13-17);
 Јаковљева саборна посланица – порука о значају добрих дела;
 Прва Јованова саборна посланица – посланица љубави;
 Општи преглед развоја ране Цркве (апостоли као проповедниципотврдили веру својим страдањима – корен Цркве је у мучеништву за њу).

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Према програму, настава Светог писма Новог завета изводи се у другој години као логичан наставак наставе из Старога заветакоја се изводи у првој години. У садржају програма наставе наведенису најважнији сегменти из Новог завета, као једна до двепроче, једно до два чуда, најважнији догађај, па се од наставникаочекује да код ученика настоји на њиховом редовном читању Новогзавета у целини, посебно Јеванђеља и Дела апостолских.Наставник мора да прикаже позадину настанка новозаветнихкњига, њихово сврставање у канонски зборник, превођење на важне тадашње језике, као и на савремене језике који су многи посталикњижевни управо захваљујући својевременом преводу Светогаписма.Као уџбеник препоручује се Историја Старог и Новог заветаод П. Соколова (издање Патријаршије), као и друге библијскеисторије које популарно приказују библијске догађаје. Што се тичетумачења, скрећемо пажњу на дела професора Емилијана Чарнића, Господ Исус Христос, Живот и дело, Крагујевац 1993. Прилежнији ученици могу користити тумачења Јустина Поповића, ТеофилактаОхридског (Тумачење Матејевог и Марковог Јеванђеља),Емилијана Чарнића, Димитрија Стефановића, Митрополита НиколајаМрђе, и др.Најважније при извођењу наставе јесте то да се ученицимаомили читање Светог писма као таквог; зато се препоруњује повременоњитање наглас текстова који су постали класични, као Беседана гори, Христова првосвештеничка молитва, Химна љубави ап.Павла, и др. по нахођењу професора и по жељи ученика. Током извођење наставе, приликом изучавања текстова о страдањима Христовим, скренути пажњу на најзначајнија музичкаостварења, пасије, мисе, реквијеме и др. (нпр. Моцарта, Вердија,Баха, Хендла, Брукнера...), и њих доводити у везу са библијскимтекстом.

Пожељно је да наставник и ученици имају при руци иститекст Светога писма, односно исто издање. Препоручује се Светописмо Старога и Новог завета у издању Српске патријаршије

(Београд 2004) – Стари завет у преводу Ђуре Даничића, а Нови завет у преводу Комисије Светог архијерејског синода.

ЦРКВЕНОСЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК

ЦИЉЕВИ

- Оспособљавање ученика за правилно разумевање црквених текстова
- Оспособљавање ученика за правилан изговор (дикцију) приликом певања црквених напева и мелодија.

ЗАДАЦИ

- усавршавају литературну рецепцију, развијају књижевни укус и стварају трајне читалачке навике;
- развијају и негују методичност и методичка поступања приликом овладавања сложеним и обимним знањима;
- стичу функционална знања из теорије и историје књижевности ради бољег разумевања и успешнијег проучавања црквених текстова

І РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Појам и поделе словенских језика; Црквенословенски језик и његово име

ПИСМО

ФОНЕТИКА

Напомене о читању;

МОРФОЛОГИЈА

(Променљиве и непроменљиве врсте речи);

Партиципи и њихова промена

СИНТАКСА

Читање, превођење и граматичка анализа текстова из Осмогласника (Зборник, Црквено песништво), Часослова Јеванђеља

ЛИТЕРАТУРА

– Славко Љ. Зорица, Основи Црквенословенског језика, Сремски Карловци 1996.

– Драган Протић, Црквено песништво, Београд 2001.

– Сава Петковић, Речник Црквенословенског језика, Београд 2002.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

Граматику обрађивати на школској табли. За текстове, њиховообрђивање и анализу, користити потребне богослужбене књиге. Приликом превођења инсистирати на смислу реченице у тексту, а не да се дословно преводи. Приликом читања речи у Црквенословенском језику наглашавати као у српском данас. У сваком полугодишту обавезно урадити по један писмени задатак.

ЛИТУРГИКА

ЦИЉЕВИ

- упозна ученика са основним појмовима о богослужењу (службама) Православне цркве;
- постигне разумевање најчешће употребљаваних стручних израза грчког порекла;
- упозна ученика са улогом црквених песама и свих других напева у богослужењима.

ЗАДАЦИ

- Усвајање и прширивање знања о црквеној хијерархији
- Развијање способности дапостигне разумевање најчешће употребљаваних стручних израза грчког порекла;
- Развијање способности да ученик упозна улогу црквених песама и свих других напева у богослужењима.

III РАЗРЕД

(1 час недељно, 35 часова годишње)

ЛИТУРГИКА КАО НАУКА О БОГОСЛУЖЕЊУ

ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

БОГОСЛУЖБЕНА ЛИЦА – ЦРКВЕНА ЈЕРАРХИЈА

Основни црквени чинови: ђакон, јереј – презвитер (свештеник), епископ;

Виша јерерхијска зваља: протођакон, архиђакон, протонамесник, протојереј- прота, протојереј ставрофор;

Монашка звања: јерођакон, синђел, протосинђел, игуман, архимандрит;

Епископска звања: викарни епископ, епархијски архијереј(епископ), митрополит, архиепископ, егзарх, патријарх;

Црквенослужитељи – нижа црквена звања: ипођакон, чтец(читач), појац и црквењак.

БОГОСЛУЖБЕНА МЕСТА

Катакомбе, Храм (црква);

Главни делови храма: Олтар и његови предмети, наос – лађацркве, припрата и звоници; Капеле и гробља;

Грђевински стилови храма: ранохришћанска базилика, централниначин грађења. Св. Софија цариградска. Петокуполне византијскецркве;

Српска црквена архитектура: Рашка стилска група, доба краљаМилутина, Моравски стил;

Западни начин грађења цркава: старохришћанска базилика, романика,готика, ренесанса и барок, ренесансно и барокно сликарство.

БОГОСЛУЖБЕНИ ПРЕДМЕТИ

Путир, дискос, покровци, кадиница, свећњаци и друго.

БОГОСЛУЖБЕНЕ ОДЕЖДЕ (ОДЕЋА)

Ђаконске, свештеничке, епископске (елементи и симболика).

БОГОСЛУЖБЕНЕ КЊИГЕ

Свештене (из Светог писма): псалтир, апостол и Јеванђеља;

Црквене књиге: типик, часослов, минеј, октоих, триод и пентикостар.

СВ. ИКОНЕ (ИКОНОГРАФИЈА)

Сликање Св. Тројице, Богородице, анђела и светитеља Староги Новог завета, сликање св. Крста (ставрографија);живопис цркве: фрескопис и мозаик.

ЧИТАЊЕ СВЕТОГ ПИСМА НА БОГОСЛУЖЕЊУ

Апостол и Јеванђеље.

ПОНАШАЊЕ У ХРАМУ

IV РАЗРЕД

(2 часа недељно, 66 часова годишње)

БОГОСЛУЖЕЊА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ: ДНЕВНА, СЕДМИЧНА И ГОДИШЊА

Свакодневно вечерње;

Свакодневно јутрење;

Недељно и празнично вечерње и јутрење;

Празнично бденије (свенопна служба);

Света Литургија – Евхаристијска жртва;

Литургије Православне цркве: Св. Јована Златоустог, Св. Василија Великог и Преосвешених дарова. Време вршења литургијеи припрема свештеника и верника. Хлеб и вино као евхаристијски дарови. Главни делови литургија Св. Јована Златоустог и Св. Василија Великог: Проскомидија (припремни део), Литургија речи (оглапених) и Литургија верних;

Великопосно вечерње и јутрење;

Литургија Преосвешених (раније освешених) дарова.

ЗАПОВЕДНИ ПРАЗНИЦИ

Подела празника по величини службе;

Господњи празници: Васкрс (празник над празницима), Велики Петак, Крстовдан, Божић, Богојављање, Срећење, Врбица и Цвети, Спасовдан – Вазнесење Христово, Тројице – Духови – Педесетница, Преображење Господње; Богородичини празници: Рођење Пресвете Богородице – Мала Госпојина, Ваведење (Увођење у Јерусалимски храм Пресвете Богородице), Благовести, Велика Госпојина – Смрт и Успење Богородице; Велики светитељски празници и њихове службе: Св. Димитрије, Св. Никола, Св. Јован, Св. Ђорђе и др;

Велики српски светитељи: Св. Симеон Мироточиви, Св. Сава, Св. Василије Острошки, Видовдан и др.

Резање Славског колача.

СВЕТЕ ТАЈНЕ (МИСТИРИОН)

Крштење и Миропомазање;

Исповест и причешће, припрема за причешће;

Венчање (тајна брака);

Рукоположење (посвећење) у звање (чин) ђакона, свештеника, епископа;

Опело и парастоси.

ЛИТИЈЕ И КРСНИ ХОДОВИ НА ДАН СЛАВЕ ХРАМА (СЛАВЕ МЕСТА)

ЛИТЕРАТУРА

– Л. Мирковић, Литургика I и II, Београд, више издања

– Р. Милошевић, Православна еорологија (О празницима), Смедерево, 2004.

– П. Симић, Црквена уметност, Београд, 2002.

– Н. Кавасила, Тумачење Свете Литургије, Нови Сад 2002.

– А. меман, Литургија и живот, Цетиње, 1992.

– С. Булгаков, Икона и иконопоштовање, Београд, 1998.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Ученике је неопходно упознати са структуром богослужењанарочито оних најважнијих као што су вечерње и јутрење, литургијеи службе великих годишњих празника (Господњих, Богородичинихи Светитељских). На овим богослужењима су хорови највишеангажовани. Потребно је да ученици науч и поредак других служби на којима треба да певају као појци или у хору а то су најчешће: венчање, опело и парастоси.Остваривање овог програма најлакше се може постићи кобиновањемтеоретске и практичне наставе, односно предавања и присуствовањабогослужењама и учењем одређених молитава и песаманапамет.

ИСТОРИЈА ХРИШЋАНСТВА

ЦИЉЕВИ

- Упознавање ученика са основним историјским оквирима хришћанске цивилизације од њеног постанка до савременог доба
- Усавршавање способности за класификацију периода хришћанске цивилизације

ЗАДАЦИ

- Усвоје и прошире сазнања о хришћанској цивилизацији од њеног постанка до данас
- Унапређивање способности за класификацију периода

І РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Свет у доба појаве Хришћанства

Постанак Цркве, Господ Исус Христос, апостолска Црква уНовом завету ;

Прогони хришћана у Римском царству. Узроци прогона, начини кажњавања хришћана, мућеници за веру са примерима Слобода Хришћанства. Цар Константин Велики и Милански едикт Доба Васељенских сабора Цркве. Кратак преглед свих јереси.

Најпознатији хришћански писци, Свети Оци.

Постанак хришћанског монаштва Египат, Света земља, Светагора, рано западно монаштво.

Мисија Свете браће Кирила и Методија међу Словенима. Крштење Срба, Бугара, Руса. Словенска писменост.

Велики раскол 1054. године, средњевековно папство, монашки редови у католицизму: бенедиктинци, доминиканци, фрањевци,исусовци и др.

Реформација и њене последице

Црква на Истоку у Средњем веку; монаштво, исихазам

Продор ислама, хришћани под Турцима

Православне цркве на Истоку у Новом веку. Обнова црквенихаутокефалија: Руска, Бугарска, Румунска, Грчка, Кипарска.

Источне патријаршије: Цариградска, Александријска, Антиохијска,Јерусалимска.

Самосталне цркве у двадесетом веку: Албанска, Чехословачка, Пољска, Америчка, Јапанска .

Православна дијаспора – расејање данас: Европа, Америка,Аустралија

ІІ РАЗРЕД

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Вера старих Словена

Словени на балканском полуострву, затечено стање Цркве Прво крштење Срба у Швеку;

Цар Ираклије

Конечно крштење Срба у другој половини IX века; Св. Кирилои Методије и њихови ученици
Најстарији Срби светитељи

Време Светог Саве – живот, дело, црквена самосталност, манастири Студеница, Хиландар,
Жича; списи Светог Саве

Наследници Светог Саве, архиепископи и писци у XIII веку.

Задужбине Немањића у XIII веку.

Доба краљева Драгутина и Милутина – архиепископи Никодими Данило. Писци XIII и XII
века и њихова дела

Постанак патријаршије 1346. године у доба Цара Душана.

Патријарси XII века: Јоаникије, Сава, Спиридон, Јефрем, Данило.

Продор Турака. Свети Кнез Лазар, његове задужбине и дела

Црква под турском влашћу

Обнова Пећке патријаршије 1557. године, патријарх Макарије Соколовић, манастирске
штампарије

Устанци у XII и XIII веку, патријарх Јован Кантул и Пајсије

Велика сеоба – патријарх Арсеније Чарнојевић. Црква у Аустрији манастири, школе, Сремски
Карловци

Укидање патријаршије 1766. године и последице Карловачки митрополити у XIII и XIX веку

Први и Други српски устанак и црква. Обнова аутономије и аутокефалије 1879. године.

Митрополити Петар Јовановић и Михајло Јовановић

Црква у Краљевини Србији

Обнова патријаршије 1920. године и патријарси између две светске рата

Црква у Другом светском рату. Доба комунизма (4);

Српска православна црква данас у земљи и иностранству.

Разлике и односи са римокатолицима, протестантима, став према екуменизму.

ЛИТЕРАТУРА

– Радомир Поповић, Појмовник црквене историје, Београд 2000, Извори за црквену историју,
Београд 2001, Васељенски сабори

– одабрана документа, Београд 2002, Православне помесне цркве, Београд 2004.

– Х. Линч, Историја средњовековне цркве, Београд 1999.

– Р. Веселиновић, Историја Српске православне цркве са народном историјом,

– Ђоко Слијепчевић, Историја Српске православне цркве

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА (УПУТСТВО)

У првом разреду обрадити општу историју хришћанства, а у другом националну у смислу историје Српске православне цркве у оквирима опште историје. Током извођења појединих методских јединица треба користити дела српских црквених и других писаца (Св. Сава, Доментијан, Теодосије, архиепископ Данило други, патријарх Пајсије Јањевац односно Душанов законик и др). Пожељна је употреба историјских географских карата, слика манастира, фресака и најзначајнијих личности цркве. Осим општих историјских података посебну пажњу посветити црквеној уметности.

ФАКУЛТАТИВНИ ПРЕДМЕТИ

Програми за предмете МАТЕМАТИКА, ХЕМИЈА и ГЕОГРАФИЈА налазе се у „Просветном гласнику”, број 6/90 и 4/91 године.

Програми за ДУВАЧКЕ ИНСТРУМЕНТЕ, УДАРАЧКЕ, КОНТРАБАС, ЦИМБАЛО, ТРАДИЦИОНАЛНО ПЕВАЊЕ, ТРАДИЦИОНАЛНО СВИРАЊЕ и СОЛО ПЕВАЊЕ налазе се у „Просветном гласнику”, број 6/94 године.

На основу члана 79. став 1. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС” бр. 72/09 и 52/11) на предлог министра просвете, науке и технолошког развоја,

Национални просветни савет доноси

ПРАВИЛНИК

О ИЗМЕНАМА ПРАВИЛНИКА О ПЛАНУ И ПРОГРАМУ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА ЗА ЗАЈЕДНИЧКЕ ПРЕДМЕТЕ У СТРУЧНИМ И УМЕТНИЧКИМ ШКОЛАМА

Члан 1.

У Правилнику о плану и програму образовања и васпитања за заједничке предмете у стручним и уметничким школама („Службени гласник СРС - Просветни гласник”, број 6/90 и „Просветни гласник”, бр. 4/91 7/93, 17/93, 1/94, 2/94 2/95, 3/95, 8/95, 5/96, 2/02, 5/03, 10/03, 24/04, 3/05, 6/05, 11/05, 6/06, 12/06, 8/08, 1/09, 3/09, 10/09, 5/10 и 8/10) врше се следеће измене:

1) У делу: „ПРОГРАМ ЗАЈЕДНИЧКИХ ПРЕДМЕТА ЗА I РАЗРЕД СТРУЧНИХ ШКОЛА”, и „ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА ЗА II, III и IV РАЗРЕД СТРУЧНИХ ШКОЛА” – ЗАЈЕДНИЧКИ ОПШТЕОБРАЗОВНИ ПРЕДМЕТИ ЗА СРЕДЊЕ СТРУЧНЕ ШКОЛЕ, наставни програми предмета: „СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ”, „СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК”, „СОЦИОЛОГИЈА”, „ФИЛОЗОФИЈА”, „ИСТОРИЈА”, „МУЗИЧКА УМЕТНОСТ”, „ЛИКОВНА КУЛТУРА”, „ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ”, „МАТЕМАТИКА”, „РАЧУНАРСТВО И ИНФОРМАТИКА”, „ГЕОГРАФИЈА”, „ФИЗИКА”, „ХЕМИЈА”, „БИОЛОГИЈА”, „ЕКОЛОГИЈА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ”, „УСТАВ И ПРАВО ГРАЂАНА” и „ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ”, у трогодишњем и четворогодишњем трајању, замењују се новим наставним програмима предмета: „СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ”, „СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК”, „СОЦИОЛОГИЈА”, „ФИЛОЗОФИЈА”, „ИСТОРИЈА”, „МУЗИЧКА УМЕТНОСТ”, „ЛИКОВНА КУЛТУРА”, „ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ”, „МАТЕМАТИКА”, „РАЧУНАРСТВО И ИНФОРМАТИКА”, „ГЕОГРАФИЈА”, „ФИЗИКА”, „ХЕМИЈА”, „БИОЛОГИЈА”, „ЕКОЛОГИЈА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ”, „УСТАВ И ПРАВО ГРАЂАНА” и „ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ”;

2) У делу: „ПРОГРАМ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА ЗА II, III и IV РАЗРЕД СТРУЧНИХ ШКОЛА”, ЗАЈЕДНИЧКИ ОПШТЕОБРАЗОВНИ ПРЕДМЕТИ ЗА СРЕДЊЕ СТРУЧНЕ ШКОЛЕ, наставни програм предмета: „ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК”, за II, III и IV разред за све образовне профиле у трогодишњем и четворогодишњем трајању, замењује се новим наставним програмом предмета: „ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК”, за II, III и IV разред.

Програми из става 1. овог члана одштампани су уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 2.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Просветном гласнику”, а примењиваће се до краја школске 2012/2013. године.

Број: 110-00-00070/2012-03

У Београду, 18. марта 2013. године

Председник
Националног просветног савета

проф. др Десанка Радуновић

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

(за трогодишње образовање)

Циљ

Циљ наставе српског језика и књижевности јесте проширивање и продубљивање знања о српском језику; унапређивање језичке и функционалне писмености; проширивање и продубљивање знања о српској и светској књижевности, развијање љубави према књизи и читању, оспособљавање за интерпретацију уметничких текстова; упознавање репрезентативних дела српске и опште књижевности, књижевних жанрова, књижевноисторијских појава и процеса у књижевности; проширивање и продубљивање књижевних знања и читалачких вештина; образовање и васпитање ученика као слободне, креативне и културне личности, критичког ума и оплемењеног језика и укуса.

Задаци

Настава језика (знања о језику, способност служење језиком и васпитна улога наставе језика).

Ученици треба да:

- овладају знањима о српском књижевном језику;

- стекну вештине и способности његовог коришћења у општењу са другима, у писменом и усменом изражавању, приликом учења, образовања и интелектуалног развоја;
- поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског народа, националних мањина, етничких заједница и других народа;
- унапређују културу језичког општења, у складу са поштовањем расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, са развијањем толеранције и уважавања различитости и са поштовањем и уважавањем других језика и других култура.

Настава књижевности (усвајање књижевних знања, развијање читалачких вештина и афирмисање васпитних вредности путем књижевности). Ученици треба да:

- упознају репрезентативна дела српске књижевне баштине и дела опште књижевности, њихове ауторе, поетске и естетске вредности;
- негују и развијају читалачке компетенције и интерпретацијске вештине посредством којих ће се упознавати са репрезентативним књижевним делима из историје српске и опште књижевности, читати их и тумачити у доживљајној и истраживачкој улози;
- развијају литерарне афинитете и постану читаоци рафинираног естетског укуса који ће умети да на истраживачки, стваралачки и активан начин читају књижевна дела свих жанрова, вреднују их, говоре о њима и поводом њих;
- усвоје хуманистичке ставове, уверења и систем вредности;
- оспособе се за поуздано морално просуђивање, одређивање за добро и осуду насилништва и нечовештва, одбацивање свих видова агресивног и асоцијалног понашања и за развијање самосвести и личне одговорности;
- подстичу на саосећање са ближњима и одговорност према другом;
- развију врлине разборитости и равнотеже и мудрости.

Општи задаци. Ученици треба да:

- развијају и негују стваралачки и истраживачки дух у процесу учења и у примени стечених знања;
- развијају и негују методичност и методичка поступања приликом овладавања сложеним и обимним знањима;
- усаглашено са општим исходима учења, као и усклађено са узрастом и способностима, даље развијају знања, васпитне вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу;
- развијају лични и национални идентитет и осећање припадности држави Србији;
- формирају вредносне ставове којима се чува национална и светска културна баштина;
- буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву.

I разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ (66 часова)

I УВОД У ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА (12 часова)

Природа и смисао књижевности

Појам и назив књижевности; књижевност као уметност; књижевност и друге уметности; усмена и писана књижевност улога књижевне уметности у друштву; књижевност и проучавање књижевности, науке о књижевности: теорија, историја књижевности и књижевна критика.

Уметнички доживљај, утисци, разумевање, сазнавање и доживљавање уметничких вредности у књижевном делу.

Структура књижевног дела

Тема, мотив (мања тематска јединица); фабула и сиже; лик, карактер, тип, наратор, писац; идеје, мисли и поруке, смисао књижевно-уметничког дела; композиција књижевног дела (на примерима лирског, епског и драмског дела); језик у књижевноуметничком делу (пишчев избор и распоређивање речи), средства уметничког изражавања.

Дела за обраду

Сунце се девојком жени - лирска народна песма

Бановић Страхиња - епска народна песма

Девојка бржа од коња - народна приповетка

Лаза Лазаревић: Први пут с оцем на јутрење - умет. припов.
Софокле: Антигона - трагедија
Иво Андрић: О причи и причању (Беседа приликом примања Нобелове награде)

II КЊИЖЕВНОСТ СТАРОГ ВЕКА (10 часова)

Основне информације о развоју, врстама, тематици и особеностима књижевности старог века.
Еп о Гилгамешу (одломак)
Хомер - Илијада (одломак - VI певање)
Библија - из Старог завета; Легенда о потопу; из Новог завета; Јеванђеље по Матеју (Страдање и васкрсење Христово).

III СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ (11 часова)

Почеци словенске писмености, значај рада Тирила и Методија и њихових ученика. Најстарија словенска писма (глаголица, ћирилица); старословенски језик и рецензије старословенског језика; најстарији споменици јужнословенске културе (Башчанска плоча, Самуилов натпис, Брижински споменик, Мирослављево јеванђеље); међусобне везе и утицаји писане и усмене књижевности.

Сава Немањић (Св. Сава): Житије Св. Симеона (одломак) - Болест и смрт Св. Симеона
Јефимија: Похвала кнезу Лазару
Деспот Стефан Лазаревић: Слово љубве
Усмено предање о Св. Сави - (народне песме, приче и легенде - избор).

IV НАРОДНА (УСМЕНА) КЊИЖЕВНОСТ (11 часова)

Народна (усмена) књижевност: појам, битне одлике, основне теме и мотиви, уметничка вредност и значај (синтеза).

Народна поезија и њен значај у животу и историји српског народа.
Српска дјевојка - народна песма
Кнежева вечера - народна песма
Марко пије уз рамазан вино - народна песма
Диоба Јакшића - народна песма
Ропство Јанковић Стојана - народна песма
Бој на Мишару - народна песма

V ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА (11 часова)

Хуманизам и ренесанса у Европи и код нас и главни представници (појам, особености, значај).
Ф. Петрарка: Канцонијер (избор сонета)
В. Шекспир: Ромео и Јулија
Сервантес: Дон Кихот (одломак)
Ш. Менчетић: Први поглед
Ц. Држић: Горчије жалости јесу ли гди кому
М. Држић: Новела од Станца

VI БАРОК И КЛАСИЦИЗАМ (6 часова)

Барок и класицизам и њихови главни представници у Европи и код нас (појам, особености, значај).
И. Гундулић: Осман (одломци из I и VIII певања)
Молијер: Тврдица

VII ЛЕКТИРА (5 часова)

Данте Алегијери: Божанствена комедија (одломак из Пакла)
Д. Киш: Рани јади
Избор из поезије савремених песника према избору ученика и наставника (Д. Радовић, М. Антић, Ј. Симовић и др.)

VIII КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирско, епско, драмско песништво.
Лирске ("женске") и епске (јуначке) песме. Епски јунак.
Епска поезија у прози: приповетка, новела, роман; једноставнији облици епске прозе: мит, предање, бајка, прича. Житије (животопис, биографија), похвала, слово.

Драмска поезија (одлике, подела): трагедија, комедија, драма у ужем смислу речи. Фарса. Драма и позориште. Драмски јунак.

Стих и проза. Метрика, хексаметар, десетерац, цезура.

Средства уметничког изражавања

Епитет, поређење, персонификација, хипербола, градиација, антитеза, метафора, лирски паралелизам.
Симбол. Хуманизам, ренесанса, петраркизам, барок, класицизам.

ЈЕЗИК (25 часова)

I ОПШТИ ПОЈМОВИ О ЈЕЗИКУ

Језик као средство комуникације (основни појмови).

Основни појмови о књижевном (стандардном) језику. Његов национални и културни значај.

II ЈЕЗИЧКИ СИСТЕМ И НАУКЕ КОЈЕ СЕ ЊИМЕ БАВЕ

Језик као систем знакова.

Фонетика и фонологија, глас и фонема.

Морфологија. Речи и морфеме. Творба речи.

Синтакса. Реченица као језичка и комуникативна јединица.

Лексикологија. Лексички фонд (богаћење речника, стручна терминологија).

III ПРАВОПИС

Основни принципи правописа српског књижевног језика. Писање великог слова.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (14 часова)

I УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Артикулација гласова, књижевна акцентуација, мелодија реченице, јачина, висина тона, боја гласа, темпо изговора; пауза - логичка и психолошка и њихова изражајна функција. Акцент, речи, групе речи, реченице (смиаонице). Отклањање нестандартне акцентуације из ученичког говора.

Изражајно читање и казивање напамет научених краћих прозних и дијалогских текстова. Рецитовање стихова.

Стилске вежбе. Функционални стилови: разговорни књижевноуметнички језик.

II ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Правописне вежбе: писање великог слова.

Стилске вежбе: сажимање писменог састава уз појачавање његове информативности, отклањање сувишних речи и неприкладних израза.

Домаћи писмени задаци (читање и анализа).

Четири писмена задатка годишње.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ (48)

ПРОСВЕТИТЕЉСТВО (5)

Просветитељство (појам, особености, значај и главни представници)

Доситеј Обрадовић: Живот и прикљученија (одломак)

Јован Стерија Поповић: Тврдица

РОМАНТИЗАМ (19)

Романтизам (појам, особености, значај и главни представници)

Џорџ Гордон Бајрон: Чајлд Харолд (одломак)

Александар Сергејевич Пушкин: Цигани (одломак)

Хајнрих Хајне: Лорелај

Вук Стефановић Караџић: Реформатор језика и правописа, сакупљач народних умотворина

Бранко Радичевић: Ђачки растанак (одломак)

Ђура Јакшић: Вече, Поноћ

Јован Јовановић Змај: Ђулићи и Ђулићи увеоци (избор)

Лаза Костић: Међу јавом и међ сном

Петар Петровић Његош: Горски вијенац (одломци)

Иван Мажуранић: Смрт Смаил-аге Ченгића (Харач)

РЕАЛИЗАМ (19)

Реализам (појам, особености, значај и главни представници)

Оноре де Балзак: Чича Горио (одломак)

Николај Васиљевић Гогољ: Ревизор (одломак)

Милован Глишић: Глава шећера

Лаза Лазаревић: Ветар (одломак)

Радоје Домановић: Данга

Стеван Сремац: Зона Замфирова (одломак)

Симо Матавуљ: Поварета

Војислав Илић: Сиво, суморно небо

Силвије Страхимир Крањчевић: Мој дом

Јанко Керсник: Селјакова смрт

ЛЕКТИРА (5)

Иво Андрић: Мост на Жепи и друге приповетке

Драгослав Михаиловић: Кад су цветале тикве

Милутун Миланковић: Кроз васиону и векове

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирска поезија (особености књижевног рода); лирска песма; композициона структура лирске песме; песничка слика; књижевноуметнички (песнички) језик: сликовност (конкретност), емоционалност, симболичност, преображај значења, ритмичност и хармоничност; версификација; системи версификације; трохеј, јамб, дактил; стих; строфа; рима.

Реалистичка приповетка и роман.

Романтично, реалистично, хумористично, сатирично, гротескно.

Средства уметничког изражавања (стилске фигуре): метафора, персонификација, алегорија, иронија, сарказам, асиндет, полисиндет, анафора, епифора, симплоха, оноματοпеја, алитерација, асонанца, игра речима.

Писмо, аутобиографија, сонет, сонетни венац.

Лирско-епска поезија (балада, романса, поема).

ЈЕЗИК (12)

КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

Основни принципи језичке културе.

Језичка ситуација у Србији.

Принципи језичке равноправности. Језичка толеранција.

ТВОРБА РЕЧИ

Основни појмови о извођењу (деривацији) речи. Важнији модели за извођење именица, придева и глагола.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Значењски (семантички) и формални односи међу лексемама (синонимија; антонимија; полисемија и хомонимија; метафорична и метонимијска значења).

Основни појмови о терминологији и стручним терминима. Терминолошки речници.

ПРАВОПИС

Састављено и растављено писање речи. Правописни знаци. Скраћенице. Растављање речи на крају ретка.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (10)

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Причање догађаја и доживљаја (приказивање осећања).

Описивање бића, предмета, радњи, појава (тачно, верно, сажето).

Самостално излагање у функцији интерпретације књижевног текста. Уочавање језичких поступака и стилогених места књижевног текста (читањем и образлагањем). Дијалог у функцији обраде текста.

Изражајно казивање напамет научених лирских песама и краћих монолошких текстова. Доследно усвајање ортоепске норме и усвајање вештине говорења.

Стилске вежбе, функционални стилови; научни стил.

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ
Правописне вежбе: писање бројева и одричних облика глагола. Писање скраћеница.
Писмени састави: израда плана писменог састава, усавршавање текста; писање побољшане верзије писменог састава (уношење нових података, отклањање безначајних појединости).
Два писмена задатка годишње.

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ (41)

МОДЕРНА (18)

Модерна у европској и српској књижевности. (Импесионизам и симболизам - општи појам).

Шарл Бодлер: Албатрос

Алекса Шантић: Вече на шкољу, Моја отаџбина

Јован Дучић: Јабланови

Милан Ракић: Долап

Владислав Петкови-Дис: Можда спава

Антун Густав Матош: Јесење вече

Бора Станковић: У ноћи

Бранислав Нушић: Народни посланик (одломак)

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ (18)

Српска књижевност – опште одлике и главни представници.

Душан Васиљев: Човек пева после рата

Милош Црњански: Сеобе I – одломци

Тин Ујевић: Свакидашња јадиковка

Коста Рацин: Берачи дувана

Вељко Петровић: Салашар

Десанка Максимовић: Избор из поезије

Иван Горан Ковачић: Јама

ЛЕКТИРА (5)

Рабиндранат Тагора: Градинар (41)

Иво Андрић: На Дрини ћуприја (одломци)

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЖОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирика. Модерна лирска песма (структура). Песма у прози.

Стих: једанаестерац, дванаестерац, слободан стих. Средства књижевноуметничког изражавања (стилске фигуре): метонимија, синегдоха, парадокс, алузија, апострофа, реторско питање, инверзија, елипса, рефрен.

Епика. Облици уметничког изражавања: причање (нарација), описивање (дескрипција), дијалог, монолог, унутрашњи монолог, доживљени говор, пишчев коментар; казивање у првом, другом и трећем лицу.

Драма. Драма у ужем смислу (особине): модерна драма, (психолошка, симболистичка, импесионистичка); драмска ситуација; сценски језик (визуелни и акустични сценски знакови); публика, глумац, глума, режија, лектор, сценограф.

ЈЕЗИК (13)

СИНТАКСА

Синтаксичке јединице: реченица у ширем смислу (комуникативне реченице) и реченице у ужем смислу (предикатске реченице).

Падежни систем. Појам падежног система и предлошко-падежних конструкција.

Конгруенција: дефиниција и основни појмови.

Систем зависних реченица: три основна типа вредности зависних реченица (именичке, придевске и прилошке зависне реченице).

Систем независних реченица. Обавештајне, упитне, заповедне, жељне и узвичне реченице.

Глаголски вид и род.

Глаголска времена и глаголски начини – основни појмови.

Напоредни односи међу синтаксичким јединицама (саставни, раставни, супротни).

ПРАВОПИС

Интерпункција.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (6)

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Казивање и рецитоване напамет научених књижевноуметничких текстова.

Стилистика. Функционални стилови: публицистички.

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Стилистика. Лексичка синонимија и вишезначност речи, избор речи (прецизност). Појачавање и ублажавање исказа; обично, ублажено и увећано значење речи; пренесена значења речи (фигуративна употреба именица, глагола и придева).

Писмене вежбе новинарска вест, чланак, извештај, интервју, коментар и др. Приказ књижевно-сценског или филмског дела. Увежбавање технике израде писмених састава.

Домаћи писмени задаци (читање и анализа на часу)

Два писмена задатка.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Зависно од разреда и садржаја годишњи фонд часова наставе овог предмета распоређен је тако да је за подручје књижевност издвојено око 60 одсто, а за друга два (језик и култура изражавања) око 40 одсто часова.

У оквиру тог фонда планирани садржаји се обрађују са 70 одсто часова. Осталих 30 одсто часова предвиђено је за понављање, утврђивање, вежбање и систематизовање програма.

Циљ и задаци чине целину и остварују се током три године - систематски и континуирано - у свим предвиђеним програмско-тематским подручјима и видовима рада.

Сви садржаји распоређени су по разредима, подручјима, областима и темама уз примену начела поступности, корелације, интеграције и примерености узрасту.

Садржаји програма за трогодишње средње стручне школе (I, II и III разред) редуковани су у односу на садржаје програма четворогодишњих средњих стручних школа (I, II, III и IV разред).

Садржаји књижевности конкретизовани су по разредима, сегментима (књижевност и лектира), а обухватају књижевнотеоријско и књижевноисторијско проучавање књижевноуметничких дела и књижевности жанровски распоређених.

Подручје језик обухвата изучавање језика као система. У садржаје овог подручја уграђени су елементи опште лингвистике и правописа.

Подручје култура изражавања обухвата облике и врсте у области усменог и писменог изражавања (по разредима). У овој области планиране су говорне и писмене вежбе, домаћи задаци и писмени задаци, који треба да се раде наизменично ћирилицом и латиницом.

Ради што успешније реализације бројних захтева и садржаја неопходна је и стална сарадња наставника српског језика и књижевности с наставницима других предмета (историје, сродних општестручних и ужестручних предмета), стручним сарадницима (школским библиотекарком-медијатекарком, педагогом, психологом) и органима (стручним активом и већима), родитељима ученика и међуопштинском (регионалном) просветно-педагошком службом; такође је корисна сарадња наставника и са одређеним институцијама (народном библиотеком, домом културе, биоскопом, локалним новинама, радио-станицом и др.).

Квалитет и трајност знања, умења, вештина и навика ученика у многоме зависе од принципа, облика, метода и средстава који се користе у образовно-васпитном процесу. Због тога савремена настава српског језика и књижевности претпоставља остваривање битних задатака и садржаја програма уз максимално могућу мисаону активност ученика (субјеката у настави), поштовање одређених дидактичких принципа (посебно: свесне активности ученика, научности, примерености, поступности, систематичности и очигледности), као и адекватну примену оних наставних облика, метода, поступака и средстава чију су вредност утврдиле савремена пракса и методика наставе српског језика и књижевности (пре свега: разни видови групног и индивидуалног рада примерени могућностима ученика, методе - дијалогска, текстуално-графичке демонстрације и самосталних радова ученика, средства - уџбеници, приручници, разне врсте текстова и

графичких приказа, графофолије, наставни и други филмови, радио и телевизијске емисије и сл.). Избор одређених наставних облика, метода, поступака и средстава условљен је, пре свега, наставним садржајем и циљевима (образовним, васпитним и функционалним), које треба остварити на једном часу српског језика и књижевности.

Редовна настава српског језика и књижевности изводи се у специјализованим учионицама и кабинетима за овај предмет, који треба да буду опремљени у складу са нормативима за средње стручне школе. Делимично, она се организује и у другим школским просторијама (библиотеци-медијатеци, читаоници, аудиовизуелној сали и сл.).

У настави српског језика и књижевности користе се одобрени уџбеници и приручници и библиотечко-информацијска грађа од значаја за остваривање задатака и садржаја програма овог предмета, односно за систематско оспособљавање ученика за самостално коришћење разних извора сазнања у настави и ван ње.

У односу на досадашњи, овај програм доноси извесне промене и новине, које треба имати у виду приликом планирања (глобалног и оперативног) и реализације предвиђених задатака и садржаја. Посебно су значајне ове промене и новине у програму: измењен је недељни и годишњи фонд часова у свим разредима средњих стручних школа као и начин расподеле предвиђеног годишњег фонда часова на поједине сегменте програма; обезбеђен је адекватнији однос између часова обраде и других типова часова: кориговани су циљ и задаци наставе; измењени су структура и садржаји подручја књижевност и језик; у програм је укључен садржај проучавања књижевног дела. Уведена је област лектире, укључени су нови аутори и наслови; одређени су основни књижевнотеоријски појмови који се усвајају током обраде одговарајућих дела: створени су предуслови за креативно испољавање наставника и прилагођавање васпитно-образовног рада различитим ситуацијама у пракси, као и за појачавање стваралачке сарадње наставника и ученика.

КЊИЖЕВНОСТ

Ово програмско-тематско подручје обухвата најзначајнија дела из српске и светске књижевности, која су распоређена у књижевноисторијском континуитету од старог века до данас.

Програм I разреда је за почетак предвидео увод у проучавање књижевног дела (књижевнотеоријски приступ) како би се избегло нагло прелажење са тематског проучавања, карактеристичног за наставу овог предмета у основној школи, на проучавање историје књижевности, тј. изучавање књижевноуметничких дела у историјском контексту. Уз тај основни разлог треба имати у виду и друга преимућства оваквог приступа: наставник ће стећи увид у књижевноисторијска знања која су ученици понели из основне школе. Та знања ће се систематизовати, проширити и продубити, чиме ће се остварити ваљанији пут за сложенији и студиознији приступ књижевним делима какав захтева програм књижевности у средњим стручним школама.

Наставник српског језика и књижевности у средњим стручним школама треба да пође од претпоставке да је ученик у основној школи стекао основна знања:

- из теорије књижевности: тема, мотив, фабула; лик, карактер; структура прозног књижевног дела; књижевни родови и врсте; основна језикостилска изражајна средства; усмена и писана књижевност; структура лирске песме; стих, строфа, рима, ритам; структура драмског дела; дијалог, монолог, драмска врста, драма и позориште, филм, радио-драма, телевизијска драма;
- из основа сценске и филмске културе: слика, реч, звук, филмска музика, ситуација, радња, јунаци филма, елементи филмског израза, филмске врсте, од синопсиса до сценарија; филм, телевизија, књижевност (сличност и разлике).

Са стеченим знањима, која се у програму средњих стручних школа проширују и продубљују, ученик може активно да учествује у интерпретацији књижевног дела.

Интерпретативно-аналитички методички систем је основни вид наставе књижевности и њега треба доследно примењивати приликом упознавања ученика са изабраним књижевним делима која су предвиђена програмом. Наравно, не треба очекивати да се сва програмом предвиђена дела обрађују на нивоу интерпретације као најпотребнијег аналитичко-синтетичког приступа књижевном делу. Наставник треба да процени на којим ће делима радити интерпретацију, а на којим осврт, приказ или, пак, проблемско-стваралачки методички систем.

Нема сумње да овакав програм књижевности у средњим стручним школама повремено тражи и примену експликативног методичког система када се мора чути наставникова реч, и то најчешће приликом давања информација о епохама које се проучавају, као и у свим другим ситуацијама у којима наставник не може рачунати на ученикова предзнања (на пример: основне информације о почецима писмености, да је његов говор модел правилног, чистог и богатог језика каквом треба да теже његови ученици).

Књижевна дела из програма лектира имају равноправан третман са делима из обавезног програма књижевности и обрађују се по истом методичком систему. Треба напоменути да се из лектире која је дата по избору ученика и наставника не морају обрадити сви писци, већ књижевно дело оног писца за које се опредељују ученици и наставник.

ЈЕЗИК

Програм наставе језика у средњим стручним школама конципиран је тако да омогући ученицима стицање знања и о језику као друштвеној појави и о језику као систему знакова. Циљ је да ученици, поред знања о

свом матерњем језику, стекну и опште лингвистичка односно социолингвистичка знања неопходна образованом човеку. Ова општа знања су функционално повезана са наставом матерњег језика. Главни део тих знања обрађује се у сегменту општи појмови о језику. Као у уводном делу сегмента књижевни језик (у првом разреду) и сегменту језички систем и науке које се њиме баве; али се општи појмови обрађују и током целе наставе - у вези са одговарајућим партијама о српском као матерњем језику. Инсистирање на једном теоријски и методички вишем нивоу изучавању језичких појава даје нови квалитет настави која обухвата и знања с којима су се ученици сретали у основној школи. Ова знања, поред своје општеобразовне вредности и значаја за олакшавање и побољшавање наставе српског језика, треба да послуже и лакшем савлађивању градива из страних језика.

Део програма књижевни језик вишеструко је значајан. Његовом реализацијом ученици треба да стекну знања и изграде одговарајуће ставове о српском књижевном језику и о значају књижевнојезичке норме и језичке културе. Овај део програма укључује и наставу о развоју књижевног језика.

У сегменту програма посвећеног организацији и функционисању језичког система не обрађују се само чисто грамагички аспекти језичког система већ се обухватају и функционални аспекти. Зато су, између осталог, у синтаксу унети и елементи лингвистике текста и граматики. Посебан је значај дат лексикологији (која се надовезује на део о творби речи), и то не само да би ученици стекли више знања о речничком благу свога језика него и да би развили правилан однос према разним појавама у лексици.

У обради свих сегмената програма треба се надовезивати на знања која су ученици стекли током претходног школовања. Међутим, овде није реч о простом обнављању и утврђивању раније стечених знања, него о добијању целовите слике о српском језику, и као што је већ речено, о усвајању једног квалитативно вишег приступа проучавању језичке организације и језичких законитости.

Веома је важно да се настава језика повеже са осталим деловима овог наставног предмета. Наиме, ова настава пружа лингвистичка знања која ће бити подлога за тумачење језика и стила књижевних дела, с тим што ова дела пружају и одговарајући материјал за уочавање естетске функције језика. С друге стране, настава језика се мора повезати и са наставом културе изражавања. Тиме ће лингвистичка знања (о акценатском систему, творби речи, лексикологији, синтакси итд.), као и проучавање правописа, допринети да ученици боље и поступније усвоје књижевнојезичку норму и да побољшају своје изражајне способности.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА

Вежбе у усменом изражавању треба у средњим стручним школама да дају одређени степен правилне артикулације, дикције, интонације, ритма и темпа у читању и казивању лирског, епског и драмског текста. Ове се вежбе, по правилу, реализују у току обраде књижевног текста на тај начин што ће наставник, директно, својим читањем, говорењем или уз помоћ снимка, анализирати одговарајуће елементе правилног усменог изражавања како би их ученици учили. Стечена сазнања трансформишу се у вештине и умења на тај начин што ученици интерпретирањем књижевних текстова настоје да сами достигну одговарајући степен вештине и умења ове врсте. Стечене способности се даље увежбавају различитим облицима усменог изражавања ученика (извештавање, расправљање, реферисање и др.). Већина предвиђених облика ове наставе непосредно се укључује у наставу књижевности или примене за израду писмених састава.

У првом разреду (делимично и у другом) веома је упутно да наставник ученицима демонстрира методологију израде писменог састава. У том смислу корисно је комбиновати индукцију и дедукцију. На одабраном узорку (расправа, извештај и др.) треба анализирати његову композицију, функцију одељака и остале елементе (примереност стила и сл.). Затим се ученицима може дати задатак да припреме грађу о једној теми, али да прикупљену грађу не обликују већ да се то уради на часу. Вежба у методологији израде писменог састава на основу прикупљене грађе требало би да буде демонстрација целокупног поступка израде писменог састава: од анализе теме, одређивања њеног тежишта, селекције прикупљене грађе, распореда појединости с гледишта добре композиције, до обликовања грађе и рада на усавршавању текста. Рационализација наставе у овом послу постиже се на тај начин што ће узорак текста бити у вези с књижевним делом из програма за одређени разред.

И диференцирање функционалних стилова ваља обављати на узорцима које је наставник одабрао. Да би ученик био оспособљен да свој језик и начин изражавања подеси врсти писменог састава (излагања), треба да напише конкретан састав (припреми излагање). Вежбе ове врсте треба понављати све док сваки ученик не буде оспособљен да се служи одређеним облицима изражавања. Да би се постигао већи наставни učinак, корисно је наћи неопходну психолошку мотивацију. Због тога ученике треба обавестити не само о коначном циљу који се жели постићи одређеним системом вежбања него и о сврсисходности појединих парцијалних вежбања која чине интегралну целину. Тако, на пример, ако су ученици обавештени да ће следећи писмени задатак бити у форми расправе или приказа, онда и конкретне вежбе треба да буду подређене том циљу. Наставник ће на одабраном моделу конкретног облика изражавања показати ученицима његове битне карактеристике, подразумевајући ту и примереност језика и стила. После тога ученици у форми домаћег задатка чине прве покушаје да самостално напишу састав одређене врсте. Читањем и коментарисањем домаћих задатака ученици се даље оспособљавају у писменом изражавању и овладавању одређеним врстама састава. Када је наставник стекао утисак да су сви ученици релативно овладали одређеном врстом писменог изражавања, утврђује час израде школског писменог задатка. Резултати таквог поступка показују се у

школском писменом задатку, па се на основу њих планира даљи рад на усавршавању културе изражавања ученика. Ако више ученика не постигне одређени успех, цео се процес понавља.

Оквирни број часова који је предвиђен за усмено и писмено изражавање означава укупно време, а не и број вежби у току наставне године (препоручује се организовање већег броја краћих вежби с прецизно одређеним циљевима).

Током наставне године ученицима се дају писмени задаци (у складу са облицима и врстама наведеним у програму културе изражавања). По правилу, наставник је обавезан да прегледа и анализира задатке свих ученика. Одабрани задаци (не само најуспешнији) читају се и коментаришу на часу (делу часа). Поред писмених, у складу са захтевима програма, наставник даје ученицима и друге врсте конкретних домаћих задатака (усмених, практичних – примерених могућностима ученика и њиховој оптерећености разним обавезама).

Израда школског писменог задатка, по правилу, траје један час. Изузетно, кад то поједини облици писменог изражавања изискују, израда задатака може трајати и дуже од једног часа.

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

(за четворогодишње образовање)

Циљ

Циљ наставе српског језика и књижевности јесте проширивање и продубљивање знања о српском језику; унапређивање језичке и функционалне писмености; проширивање и продубљивање знања о српској и светској књижевности, развијање љубави према књижи и читању, оспособљавање за интерпретацију уметничких текстова; упознавање репрезентативних дела српске и опште књижевности, књижевних жанрова, књижевноисторијских појава и процеса у књижевности; проширивање и продубљивање књижевних знања и читалачких вештина; образовање и васпитање ученика као слободне, креативне и културне личности, критичког ума и оплемењеног језика и укуса.

Задаци

Настава језика (знања о језику, способност служење језиком и васпитна улога наставе језика).

Ученици треба да:

- овладају знањима о српском књижевном језику;
- стекну вештине и способности његовог коришћења у општењу са другима, у писменом и усменом изражавању, приликом учења, образовања и интелектуалног развоја;
- поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског народа, националних мањина, етничких заједница и других народа;
- унапређују културу језичког општења, у складу са поштовањем расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, са развијањем толеранције и уважавања различитости и са поштовањем и уважавањем других језика и других култура.

Настава књижевности (усвајање књижевних знања, развијање читалачких вештина и афирмисање васпитних вредности путем књижевности). Ученици треба да:

- упознају репрезентативна дела српске књижевне баштине и дела опште књижевности, њихове ауторе, поетске и естетске вредности;
- негују и развијају читалачке компетенције и интерпретацијске вештине посредством којих ће се упознавати са репрезентативним књижевним делима из историје српске и опште књижевности, читати их и тумачити у доживљајној и истраживачкој улози;
- развијају литерарне афинитете и постану читаоци рафинираног естетског укуса који ће умети да на истраживачки, стваралачки и активан начин читају књижевна дела свих жанрова, вреднују их, говоре о њима и поводом њих;
- усвоје хуманистичке ставове, уверења и систем вредности;
- оспособе се за поуздано морално просуђивање, одређивање за добро и осуду насилништва и нечовештва, одбацивање свих видова агресивног и асоцијалног понашања и за развијање самосвести и личне одговорности;
- подстичу на саосећање са ближњима и одговорност према другом;
- развију врлине разборитости и равнотеже и мудрости.

Општи задаци. Ученици треба да:

- развијају и негују стваралачки и истраживачки дух у процесу учења и у примени стечених знања;
- развијају и негују методичност и методичка поступања приликом овладавања сложеним и обимним знањима;
- усаглашено са општим исходима учења, као и усклађено са узрастом и способностима, даље развијају знања, васпитне вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу;
- развијају лични и национални идентитет и осећање припадности држави Србији;
- формирају вредносне ставове којима се чува национална и светска културна баштина;
- буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву.

I разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

САДРЖАЈ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ (66 часова)

I УВОД У ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА (12 часова)

Природа и смисао књижевности

Појам и назив књижевности; књижевност као уметност; књижевност и друге уметности; усмена и писана књижевност; улога књижевне уметности у друштву; књижевност и проучавање књижевности, науке о књижевности: теорија, историја књижевности и књижевна критика.

Уметнички доживљај, утисци, разумевање, сазнавање и доживљавање уметничких вредности у књижевном делу.

Структура књижевног дела

Тема, мотив (мања тематска јединица); фабула и сиже; лик, карактер, тип, наратор, писац; идеје, мисли и поруке, смисао књижевноуметничког дела; композиција књижевног дела (на примерима лирског, епског и драмског дела); језик у књижевноуметничком делу (пишчев избор и распоређивање речи), средства уметничког изражавања.

Дела за обраду

Сунце се девојком жени - лирска народна песма

Бановић Страхиња - епска народна песма

Девојка бржа од коња - народна приповетка

Лаза Лазаревић - Први пут с оцем на јутрење - уметн. припов

Софокле: Антигона - трагедија

Иво Андрић: О причи и причању (Беседа приликом примања Нобелове награде)

II КЊИЖЕВНОСТ СТАРОГ ВЕКА (10 часова)

Основне информације о развоју, врстама, тематици и особеностима књижевности старог века.

Еп о Гилгамешу (одломак)

Хомер - Илијада (одломак - VI певање)

Библија - из Старог завета; Легенда о потопу; из Новог завета; Јеванђеље по Матеју (Страдање и васкрсење Христово).

III СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ (11 часова)

Почеци словенске писмености; значај рада Ћирила и Методија и њихових ученика. Најстарија словенска писма (глагољица, ћирилица); старословенски језик и рецензије старословенског језика; најстарији споменици јужнословенске културе (Башчанска плоча, Самуилов натпис, Брижински споменик, Мирослављево јеванђеље); међусобне везе и утицаји писане и усмене књижевности.

Сава Немањић (Св. Сава) - Житије Св. Симеона (одломак), Болест и смрт Св. Симеона

Јефимија - Похвала кнезу Лазару

Деспот Стефан Лазаревић: Слово љубве

Усмено предање о Св. Сави (народне песме, приче и легенде - избор).

IV НАРОДНА (УСМЕНА) КЊИЖЕВНОСТ (11 часова)

Народна (усмена) књижевност: појам, битне одлике, основне теме и мотиви, уметничка вредност и значај (синтеза).

Народна поезија и њен значај у животу и историји српског народа.

Српска девојка - народна песма

Кнежева вечера - народна песма

Марко пије уз рамазан вино - народна песма
Диоба Јакшића - народна песма
Ропство Јанковић Стојана - народна песма
Бој на Мишару - народна песма

V ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА (11 часова)

Хуманизам и ренесанса у Европи и код нас и главни представници (појам, особености, значај).

Ф. Петрарка - Канцонијер (избор сонета)

В. Шекспир - Ромео и Јулија

Сервантес - Дон Кихот (одломак)

С. Менчетић - Први поглед

Ц. Држић - Горчије жалости јесу ли гди кому

М. Држић - Новела од Станца

VI БАРОК И КЛАСИЦИЗАМ (6 часова)

Барок и класицизам и њихови главни представници у Европи и код нас (појам, особеност, значај).

И. Гундулић - Осман (одломци из I и VIII певања)

Молијер – Тврдица

VII ЛЕКТИРА (5 часова)

Данте Алгијери: Божанствена комедија (одломак из Пакла, певање V - Паоло и Франческа)

Д. Киш - Рани јади

Избор из поезије савремених песника према избору ученика и наставника (Д. Радовић, М. Антић, Ј. Симовић и др.).

VIII КЊИЖЕВНО-ТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевно-теоријски појмови.

Лирско, епско, драмско песништво.

Лирске ("женске") и епске (јуначке) песме. Епски јунак.

Епска поезија у прози: приповетка, новела, роман; једноставнији облици епске прозе: мит, предање, бајка, прича. Житије (животопис, биографија), похвала, слово.

Драмска поезија (одлике, подела): трагедија, комедија, драма у ужем смислу речи. Фарса. Драма и позориште. Драмски јунак.

Стих и проза: Метрика, хексаметар, десетерац, цезура.

Средства уметничког изражавања

Епитет, поређење, персонификација, хипербола, градација, антитеза, метафора, лирски паралелизам.

Симбол. Хуманизам, ренесанса, петраркизам, барок, класицизам.

ЈЕЗИК (25 часова)

I ОПШТИ ПОЈМОВИ О ЈЕЗИКУ

Језик као средство комуникације (основни појмови).

Основни појмови о књижевном (стандардном) језику. Његов национални и културни значај. Однос књижевног језика и дијалеката. Књижевно-језичка култура и њен значај.

Српски језик (место у породици словенских језика, границе).

II ЈЕЗИЧКИ СИСТЕМ И НАУКЕ КОЈЕ СЕ ЊИМЕ БАВЕ

Језик као систем знакова.

Фонетика и фонологија. Гласови и фонеме. Слог. Прозодија.

Морфологија. Речи и морфеме. Врсте морфема. Морфологија у ужем смислу (промена речи). Творба речи.

Синтакса. Реченица као језичка и комуникативна јединица.

Лексикологија. Лексеме. Лексички фонд (речник, лексика).

Граматику и речници српског језика и начин њихове употребе.

III ФОНЕТИКА

Гласовни и фонолошки систем српског књижевног језика (повнављање и утврђивање систематизације гласова и фонема и њихових карактеристика).

Морфофонологија. Морфофонолошке алтернације и њихова улога у промени и творби речи. Алтернације у српском књижевном језику (проширивање и утврђивање раније стечених знања). Правописна решења.

Акцентски систем српског књижевног језика (и његово обележавање). Клитике (проклитике и еноклитике). Контрастирање акцентског система књижевног језика и регионалног дијалекта (где је то потребно). Служење речником за утврђивање правилног акцента.

IV ПРАВОПИС

Основни принципи правописа српског књижевног језика. Правописи и правописни приручници (и службе њима).

Писање великог слова.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (14 часова)

I УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Артикулација гласова, књижевна акцентуација, мелодија реченице, јачина, висина тона, боја гласа, темпо изговора; пауза - логичка и психолошка и њихова изражајна функција. Акцент, речи, групе речи, реченице (сенсаоница). Отклањање нестандартне акцентуације из ученичког говора.

Изражајно читање и казивање напамет научених краћих прозних и дијалогских текстова. Рецитовање стихова.

Коришћење звучних записа у подстицању, процени и снимању изражајног читања, казивања и рецитовања.

Стилске вежбе. Функционални стилови: разговорни књижевно-уметнички језик.

II ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Правописне вежбе: писање великог слова.

Стилске вежбе: сажимање писменог састава уз појачавање његове информативности, отклањање сувишних речи и неприкладних израза.

Домаћи писмени задаци (читање и анализа на часу).

Четири писмена задатка годишње.

II разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ (72)

ПРОСВЕТИТЕЉСТВО (5)

Просветитељство – реформаторски покрет у Европи: култ разума, прогреса, природног права, осећајности; верска толеранција. Геополитички и духовни оквири српског народа (Велика сеоба Срба). Између средњовековних и модерних појава у књижевности (барокне тенденције, Г. Ст. Венцловић, З. Орфелин). Књижевност епохе просветитељства (сентиментализам, класицизам).

Доситеј Обрадовић: Писмо Харалампију; Живот и прикљученија (I део)

Јован Стерија Поповић: Тврдица

РОМАНТИЗАМ (32)

Романтизам у Европи и код нас (појам, особености, значај, главни представници). Поетика романтизма: однос према традицији и просветитељству, одлике стила, жанрова и мотивско-тематских тенденција, развој лирике, драме – трагедије и мешовитих облика.

Поетика романтизма (В. Иго: „Предговор Кромвелу“ - одломак)

Александар Сејргејевич Пушкин: Цигани, Евгеније Оњегин (одломци)

Шандор Петефи: Слобода света

Хенрих Хајне: Лорелај

Вук Стефановић Караџић: реформатор језика и правописа (из Предговора Српском рјечнику); лексикограф (Српски рјечник), сакупљач народних умотворина (О подјели и постању народних пјесама); књижевни критичар и полемичар (Критика на роман „Љубомир у Јелисуму“); писац – историчар, биограф (Житије Хајдук-Вељка Петровића).

Петар Петровић Његош: Горски вијенац

Бранко Радичевић: Кад млидија' умрети, Ђачки растанак

Ђура Јакшић: Орао, Вече, Поноћ

Јован Јовановић Змај: Ђулићи, Ђулићи увеоци, Јутутунска народна химна

ЛазаКостић: Међу јавом и мед сном, Santa Maria della Salute
Иван Мажуранић: Смрт Самил-аге Ченгића
Франце Прешерн: Сонетни венац
Август Шеноа: Сељачка буна (одломак)

РЕАЛИЗАМ (30)

Реализам у Европи и код нас (појам, особености, значај, главни представници). Поетика реализма: однос према стварности, ослонац на позитивистичку слику света, доминација прозе, обележје књижевног лика (мотивисаност, типичност, индивидуалност) и реалистичког стила. Реализам у Европи - поетика реализма (Балзак: Предговор Људској комедији - одломак). Поетика реализма у српској књижевности (Светозар Марковић: Певање и мишљење – одломак).

Оноре де Балзак: Чича Горио
Николај Васиљевић Гогољ: Ревизор
Ги де Мопасан: Два пријатеља (новела)
Јаков Игњатовић: Вечити младожења
Милован Глишић: Глава шећера
Лаза Лазаревић: Ветар
Радоје Домановић: Данга
Стеван Сремац: Зона Замфирова
Бранислав Нушић: Народни посланик
Симо Матавуљ: Поварета
Војислав Илић: Грм, Сиво, суморно небо, Тибуло
Силвије Страхимир Крањчевић: Мојсије
Јанко Керсник: Сељакова смрт

ЛЕКТИРА(5)

Лав Николајевић Толстој: Ана Карењина или Рат и мир
Иво Андрић: Мост на Жепи и друге приповетке
Драгослав Михаиловић: Кад су цветале тикве
Милутин Миланковић: Кроз васиону и векове

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирска поезија (особености књижевног рода); лирска песма; композициона структура лирске песме; књижевноуметнички (песнички) језик: сликовноот (конкретност), емоционалност, симболичност, преображај значења, ритмичност и хармоничност; версификација; системи версификације; трохеј, јамб, дактил; стих; строфа; рима.

Реалистичка приповетка и роман.

Романтично, реалистично, хумористично, сатирично, гротескно.

Средства уметничког изражавања (стилске фигуре): метафора, персонификација, алегорија, иронија, сарказам, асиндет, полисиндет, анафора, епифора, симплоха, оноματοпеја, алитерација, асонанца, игра речима.

Писмо, аутобиографија, сонет, сонетни венац.

Лирско-епска поезија (балада, романса, поема).

ЈЕЗИК (20)

КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

Стандардизација (постанак и развој) књижевног језика и правописа (XIX и XX век).

Књижевнојезичке варијанте. Функционални стилови.

Основни принципи језичке културе. Приручници за неговање језичке културе (и начин њиховог коришћења).

Језичка ситуација у Србији. Принципи језичке равноправности. Језичка толеранција.

МОРФОЛОГИЈА (У УЖЕМ СМISЛУ)

Врсте речи. Променљиве и непроменљиве речи.

Именице. Именичке категорије (падеж и број; род). Врсте именица. Основно о деklinацији именица.

Придеви. Придевске категорије (род, број падеж, вид, степен, поређења). Врсте придева. Основне карактеристике деklinације и компарације придева.

Заменице. Именичке заменице: личне заменице; неличне именичке заменице (заменице ко, шта итд.).
Придевске заменице. Основно о промени заменица.

Бројеви: главни и редни бројеви. Врсте главних бројева: основни бројеви, збирни бројеви, бројне именице на -ица (двојица, тројица итд.).

Глаголи. Непрелазни, прелазни и повратни глаголи. Подела глагола по виду. Морфолошке глаголске категорије: време и начин; лице и број (и род - код облика који разликују м., ж. и с. род); стање (актив и пасив); потврдност/одричност. Основно о конјугацији (глаголске врсте, лични и нелични облици, облици пасива).

Прилози. Врсте прилога.

Помоћне речи: предлози, везници и речце. Узвици.

ПРАВОПИС

Састављено и растављено писање речи. Правописни знаци. Скраћенице. Раотављање речи на крају ретка.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (13)

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Причање догађаја и доживљаја (приказивање осећања).

Описивање бића, предмета, радњи, појава (тачно, верно, сажето).

Самостално излагање у функцији интерпретације књижевног текста. У очаване језичких поступака и стилогених меота књижевног текста (читањем и образлагањем). Дијалогу функцији обраде текста.

Изражајно казивање напамет научених лирских песама и краћих монолошких текстова Доследно усвајање ортоепске нормe и усвајање вештине говорења.

Стилске вежбе, функционални стилови; научни стил.

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Правописне вежбе: писање бројева и одричних облика глагола. Писање скраћеница.

Писмени састави: Израда плана писменог састава, усавршавање текста; писање побољшане верзије писменог састава (уношење нових података, отклањање безначајних појединости).

Четири школска писмена задатка.

III разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

КЊИЖЕВНОСТ(69)

МОДЕРНА(29)

Модерна у европској и српској књижевности.

Поетика модерне (импресионизам и симболизам).

Шарл Бодлер: Албатрос

Антон Чехов: Ујка Вања

Богдан Поповић: Антологија новије српске лирике

Алекса Шантић: Претпразничко вече, Вече на шкољу

Јован Дучић: Залазак сунца, Јабланови

Милан Ракић: Искрена песма, Долап

Владислав Петковић-Дис: Тамница, Можда опава

Сима Пандуровић: Светковина

Антун Густав Матош: Јесење вече

Бора Станковић: Коштана, Нечиста крв

Јован Скерлић: О Коштани

Петар Кочић: Мрачајски прото

Иван Цанкар: Краљ Бетајнове

МЕЂУРАТНА И РАТНА КЊИЖЕВНОСТ (30)

Европска књижевност у првим деценијама XX века (појам особености и значај); манифести футуризма, експресионизма и надреализма: књижевни покрети и струје у српској књижевности између два рата (експресионизам, надреализам, социјална књижевност). Ратна књижевност.

Владимир Мајаковски: Облак у панталонама
Федерико Гарсија Лорка: Романса месечарка
Рабиндранат Тагора: Градинар
Милутин Бојић: Плава гробница
Душан Васиљев: Човек пева после рата
Милош Црњански: Суматра, Сеобе I
Иво Андрић: Ех Ponto
Момчило Настасијевић: Туга у камену
Тин Ујевић: Свакидашња јадиковка
Исак Самоковлија: Рафина авлија
Вељко Петровић: Салашар
Растко Петровић: Људи говоре
Исидора Секулић: Госпа Нола
Мирослав Крлежа: Господа Глембајеви
Добриша Цесарић: Облак
Оскар Давичо: Хана (I песма)
Иван Горан Ковачић: Јама

ЛЕКТИРА(10)

Избор из лирике европске модерне: (Рилке, А. Блок, Аполинер)
Избор из међуратне поезије (Д. Максимовић, Р. Петровић)
Ернест Хемингвеј: Старац и море
Иво Андрић: На Дрини ћуприја
Михаил А. Шолохов: Тихи Дон (одломци)

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и систематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирика. Модерна лирска песма (структура). Песма у прози.

Стих: једанаестерац, дванаестерац, слободан стих. Средства књижевноуметничког изражавања (стилске фигуре): метонимија, синегдоха, парадокс, алузија, апострофа, реторско питање, инверзија, елипса, рефрен.

Епика. Облици уметничког изражавања, причање (нарација), описивање (дескрипција), дијалог, монолог, унутрашњи монолог, доживљени говор, пишев коментар; казивање у првом, другом и трећем лицу.

Драма: Драма у ужем смислу (особине): модерна драма, (психолошка, симболистичка, импресионистичка); драмска ситуација; сценски језик (визуелни и акустични сценски знакови); публика, глумац, глума, режија, лектор, сценограф.

ЈЕЗИК(20)

ТВОРБА РЕЧИ

Основни појмови о извођењу (деривацији) речи. Важнији модели за извођење именица, придева и глагола.

Основни појмови о творби сложеница. Полусложенице. Правописна решења.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА (СА ЕЛЕМЕНТИМА ТЕРМИНОЛОГИЈЕ И ФРАЗЕОЛОГИЈЕ)

Значењски (семантички) и формални односи међу лексемама (синонимија; антонимија, полисемија и хомонимија, метафоричка и метонимијска значења).

Стилска вредност, лексика и функционални стилови; поетска лексика, варијантска лексика, дијалектизми и регионализми, архаизми и историзми; неологизми; жаргонизми; вулгаризми. (Повезати са употребом речника).

Речи из страних језика и калкови (дословне преведенице), однос према њима. Речници страних речи. Разумевање најважнијих префикса (и префиксоида) и суфикса (и суфиксоида) пореклом из класичних језика.

Основни појмови о терминологији и терминима. Терминолошки речници.

Основни појмови о фразеологији и фразеолошким јединицама. Стилска вредност фразеолошких јединица. Клишеи и помодни изрази.

СИНТАКСА

Синтаксичке јединице; реченице у ширем смислу (комуникативне реченице) и реченице у ужем смислу (предикатске реченице); речи (лексеми и морфосинтаксичке речи); синтагме (именичке, придевске, прилошке и глаголске).

Основне конструкције (и њихови модели) предикатске реченице: субјекатско-предикатска конструкција, рексијске конструкције (с правим и неправим објектом), копулативне и семикатулативне конструкције (с именским и допуским предикативом). Прилошке одредбе. Безличне реченице.

Именичке синтагме. Типови атрибута. Апозитив и апозиција.

ПРАВОПИС

Транскрипција речи из страних језика (основни принципи и примери).

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (16)

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Казивање и рецитоване напамет научених књижевноуметничких текстова.
Стилистика. Функционални стилови: публицистички.

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Стилистика. Лексичка синонимија и вишезначност речи, избор речи (прецизност). Појачавање и ублажавање исказа; обично, ублажено и увећано значење речи; пренесена значења речи (фигуративна употреба именица, глагола и придева).

Писмене вежбе: новинарска вест, чланак, извештај, интервју, коментар и др. Приказ књижевно-сценског или филмског дела. Увежбавање технике израде писмених састава.

Домаћи писмени задаци (читање и анализа на часу).

Четири писмена задатка.

IV разред

(3 часа недељно, 90 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПРОУЧАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА (10)

Смисао и задаци проучавања књижевности

Стварање књижевноуметничког дела и проучавање књижевности (стваралачки, продуктивни и теоријски однос према књижевној уметности).

Читалац, писац и књижевно дело. Рецепцијски (прималачки) однос према књижевности.

Дела за обраду

Васко Попа: Каленић

Десанка Максимовић: Тражим помиловање (избор)

Бранко Миљковић: Поезију ће сви писати

Бранко Ћопић: Башта слезове боје

Владан Десница: Прољећа Ивана Галеба (одломци)

САВРЕМЕНА КЊИЖЕВНОСТ (35)

Битна обележја и најзначајнији представници европске и српске књижевности. Албер Ками: Странац

Луис Борхес: Чекање (кратка прича)

Самјуел Бекет: Чекајући Годоа

Стеван Раичковић: Камена успаванка

Миодраг Павловић: Реквијем

Весна Парун: Ти која имаш невиније руке

Блажо Конески: Везиља

Едвард Коцбек: Речи умиру

Иво Андрић: Проклета авлија

Меша Селимовић: Дервиш и смрт

Михајло Лалић: Лелејска гора

Добрица Ћосић: Корени, Време смрти

Александар Тишма: Употреба човека

Антоније Исаковић: Кроз грање небо

Ранко Маринковић: Руке (новела)

Данило Киш: Енциклопедија мртвих
Душан Ковачевић: Балкански шпијун

ЛЕКТИРА (15)

Виљем Шекспир: Хамлет

Фјодор М. Достојевски: Злочин и казна или Браћа Карамазови

Милорад Павић: Хазарски речник

Избор из светске лирике XX века (Одн, Сезар, Превер, Пастернак, Ахматова, Цветајева, Бродски, Сенгор, Сајферс).

Избор из савремене српске књижевности (Б. Пекић, М. Бећковић и др.).

Избор књижевних критика и есеја (И. Секулић, Б. Михајловић, П. Цацић, М. Павловић, Н. Милошевић, С. Лукић).

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ

На наведеним делима понављају се, проширују, усвајају и сисематизују основни књижевнотеоријски појмови.

Лирика. Лирско изражавање; стваралачке могућности посредовања језика између свести и збиље; асоцијативно повезивање разнородних појмова; сугерисање; подстицање и упућивање; читаочева рецепција; јединство звукова, ритмова, значења и смисла.

Епика: Структурни чиниоци прозног књижевноуметничког дела: објективно и субјективно приповедање; фиктивни приповедач; померање приповедачког гледишта; свезнајући приповедач; ток свести; уметничко време; уметнички простор; начело интеграције.

Типови романа: роман лика, простора, степености, прстенасти, паралелни; роман тока свести; роман - есеј; дефабулизиран роман.

Драма: Структура и композиција драме; антидрама, антијунак.

Драма и позориште, радио, телевизија, филм. Путопис. Есеј. Књижевна критика

ЈЕЗИК (20)

СИНТАКСА

Падежни систем. Појам падежног система и предлошко-падежних конструкција. Основе именичке, придевске и прилошке вредности падежних односно предлошко-падежних конструкција. Предлошки изрази.

Конгруенција: дефиниција и основни појмови; граматичка и семантичка конгруенција.

Систем зависних реченица. Три основна типа вредности зависних реченица (именичке, придевске и прилошке зависне реченице). Главне врсте зависних реченица: изричне (са управним и неуправним говором), односне, месне; временске, узрочне, условне, допусне, намерне, поредбене и последичне. Везнички изрази.

Систем независних реченица. Обавештајне, упитне, заповедне, жељне и узвичне реченице.

Основни појмови о негацији.

Глаголски вид.

Глаголска времена и глаголски начини - основни појмови. Временска и модална значења личних глаголских облика: презента, перфекта, крњег перфекта, аориста, имперфекта, плусквамперфекта, футура, футура другог, кондиционала (потенцијала) и императива. Глаголски прилози. Инфинитив.

Напоредне конструкције (координација). Појам напоредног односа. Обележавање напоредног односа. Главни типови напоредних конструкција: саставне, раставе, супротне, искључне, закључне и градационе.

Распоређивање синтаксичких јединица (основни појмови). Информативна актуализација реченице и начини њеног обележавања (основни појмови). Комуникативна кохезија.

ПРАВОПИС

Интерпункција.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА (10)

УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Реторика; разговор, кратак монолози. Говор. Однос између говорника и аудиторија. Вежбе јавног говорења пред аудиторијом (употреба подсетника, импровизовано излагање; коришћење микрофона).

ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Стилистика: Функционални стилови: административно-пословни стил (молба, жалба, пословно писмо).
Облици писменог изражавања: приказ, осврт, расправа, књижевне паралеле, есеј.
Правопис: интерпункција (вежбања).
Домаћи писмени задаци сложенијих захтева (читање и анализа на часу).
Четири писмена задатка годишње.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

УВОДНА ОБЈАШЊЕЊА

Зависно од разреда и садржаја годишњи фонд часова наставе овог предмета распоређен је тако да је за подручје књижевност издвојено око 60 одсто, а за друга два (језик и култура изражавања) око 40 одсто часова.

У оквиру тог фонда планирани садржаји се обрађују са 70 одсто часова. Осталих 30 одсто часова предвиђено је за понављање, утврђивање, вежбање и систематизовање програма.

Циљ и задаци чине целину и остварују се током четири године - систематски и континуирано - у свим предвиђеним програмско-тематским подручјима и видовима рада.

Сви садржаји распоређени су по разредима, подручјима, областима и темама уз примену начела поступности, корелације, интеграције и примерености узрасту.

Садржаји књижевности конкретизовани су по разредима, сегментима (књижевност и лектира), а обухватају књижевнотеоријско и књижевноисторијско проучавање књижевноуметничких дела и књижевности жанровски распоређених.

Подручје језик обухвата изучавање језика као система. У садржаје овог подручја уграђени су елементи опште лингвистике и правописа.

Подручје култура изражавања обухвата облике и врсте у области усменог и писменог изражавања (по разредима). У овој области планиране су говорне и писмене вежбе, домаћи задаци и писмени задаци, који треба да се раде наизменично ћирилицом и латиницом.

Ради што успешније реализације бројних захтева и садржаја неопходна је и стална сарадња наставника српског језика и књижевности с наставницима других предмета (историје, сродних општестручних и ужестручних предмета), стручним сарадницима (школским библиотекарском-медијатекарском, педагогом, психологом) и органима (стручним активом и већима), родитељима ученика и међуопштинском (регионалном) просветно-педагошком службом; такође је корисна сарадња наставника и са одређеним институцијама (народном библиотеком, домом културе, биоскопом, локалним новинама, радио-станицом и др.).

Квалитет и трајност знања, умења, вештина и навика ученика у многоме зависе од принципа, облика, метода и средстава који се користе у образовно-васпитном процесу. Због тога савремена настава српског језика и књижевности претпоставља остваривање битних задатака и садржаја програма уз максимално могућу мисаону активност ученика (субјеката у настави), поштовање одређених дидактичких принципа (посебно: свесне активности ученика, научности, примерености, поступности, систематичности и очигледности), као и адекватну примену оних наставних облика, метода, поступака и средстава чију су вредност утврдиле савремена пракса и методика наставе српског језика и књижевности (пре свега: разни видови групног и индивидуалног рада примерени могућностима ученика, методе - дијалогска, текстуално-графичке демонстрације и самосталних радова ученика, средства - уџбеници, приручници, разне врсте текстова и графичких приказа, графофолије, наставни и други филмови, радио и телевизијске емисије и сл.). Избор одређених наставних облика, метода, поступака и средстава условљен је, пре свега, наставним садржајем и циљевима (образовним, васпитним и функционалним), које треба остварити на једном часу српског језика и књижевности.

Редовна настава српског језика и књижевности изводи се у специјализованим учионицама и кабинетима за овај предмет, који треба да буду опремљени у складу са нормативима за средње стручне школе. Делимично, она се организује и у другим школским просторијама (библиотеци-медијатеци, читаоници, аудиовизуелној сали и сл.).

У настави српског језика и књижевности користе се одобрени уџбеници и приручници и библиотечко-информацијска грађа од значаја за остваривање задатака и садржаја програма овог предмета, односно за систематско оспособљавање ученика за самостално коришћење разних извора сазнања у настави и ван ње.

У односу на досадашњи, овај програм доноси извесне промене и новине, које треба имати у виду приликом планирања (глобалног и оперативног) и реализације предвиђених задатака и садржаја. Посебно су значајне ове промене и новине у програму: измењен је недељни и годишњи фонд часова у свим разредима средњих стручних школа као и начин расподеле предвиђеног годишњег фонда часова на поједине сегменте програма; обезбеђен је адекватнији однос између часова обраде и других типова часова: кориговани су циљ и задаци наставе; измењени су структура и садржаји подручја књижевност и језик; у програм је укључен садржај проучавања књижевног дела. Уведена је област лектире, укључени су нови аутори и наслови; одређени су основни књижевнотеоријски појмови који се усвајају током обраде одговарајућих дела: створени су предуслови за креативно испољавање наставника и прилагођавање васпитно-образовног рада различитим ситуацијама у пракси, као и за појачавање стваралачке сарадње наставника и ученика.

КЊИЖЕВНОСТ

Ово програмско-тематско подручје обухвата најзначајнија дела из српске и светске књижевности, која су распоређена у књижевноисторијском континуитету од старог века до данас.

Од историјског континуитета одступа се само у поглављу увод у проучавање књижевног дела у I разреду и проучавање књижевног дела у IV разреду, као и у поглављу лектира.

Програм I разреда је за почетак предвидео увод у проучавање књижевног дела (књижевнотеоријски приступ) како би се избегло нагло прелажење са тематског проучавања, карактеристичног за наставу овог предмета у основној школи, на проучавање историје књижевности, тј. изучавање књижевноуметничких дела у историјском контексту. Уз тај основни разлог треба имати у виду и друга предимства оваквог приступа: наставник ће стећи увид у књижевноисторијска знања која су ученици понели из основне школе. Та знања ће се систематизовати, проширити и продубити, чиме ће се остварити ваљанији пут за сложенији и студиознији приступ књижевним делима какав захтева програм књижевности у средњим стручним школама.

Наставник српског језика и књижевности у средњим стручним школама треба да пође од претпоставке да је ученик у основној школи стекао основна знања:

- из теорије књижевности: тема, мотив, фабула; лик, карактер; структура прозног књижевног дела; књижевни родови и врсте; основна језичкостилска изражајна средства; усмена и писана књижевност; структура лирске песме; стих, строфа, рима, ритам; структура драмског дела; дијалог, монолог, драмска врста, драма и позориште, филм, радио-драма, телевизијска драма;
- из основа сценске и филмске културе: слика, реч, звук, филмска музика, ситуација, радња, јунаци филма, елементи филмског израза, филмске врсте, од синопсиса до сценарија; филм, телевизија, књижевност (сличност и разлике).

Са стеченим знањима, која се у програму средњих стручних школа проширују и продубљују, ученик може активно да учествује у интерпретацији књижевног дела.

Проучавање књижевног дела дато је, такође посебно место у IV разреду, када су ученици зрелији и способнији за упознавање слојевитије структуре књижевноуметничког дела и књижевних методологија.

Интерпретативно-аналитички методички систем је основни вид наставе књижевности и њега треба доследно примењивати приликом упознавања ученика са изабраним књижевним делима која су предвиђена програмом. Наравно, не треба очекивати да се сва програмом предвиђена дела обрађују на нивоу интерпретације као најпотребнијег аналитичко-синтетичког приступа књижевном делу. Наставник треба да процени на којим ће делима радити интерпретацију, а на којим осврт, приказ или, пак, проблемско-стваралачки методички систем.

Нема сумње да овакав програм књижевности у средњим стручним школама повремено тражи и примену експликативног методичког система када се мора чути наставникова реч, и то најчешће приликом давања информација о епохама које се проучавају, као и у свим другим ситуацијама у којима наставник не може рачунати на ученикова предзнања (на пример: основне информације о почцима писмености, да је његов говор модел правилног, чистог и богатог језика каквом треба да теже његови ученици).

Књижевна дела из програма лектира имају равноправан третман са делима из обавезног програма књижевности и обрађују се по истом методичком систему. Треба напоменути да се из лектире која је дата по избору ученика и наставника не морају обрадити сви писци, већ књижевно дело оног писца за које се опредељују ученици и наставник.

ЈЕЗИК

Програм наставе језика у средњим стручним школама конципиран је тако да омогући ученицима стицање знања и о језику као друштвеној појави и о језику као систему знакова. Циљ је да ученици, поред знања о свом матерњем језику, стекну и опште лингвистичка односно социolingвистичка знања неопходна образованом човеку. Ова општа знања су функционално повезана са наставом матерњег језика. Главни део тих знања обрађује се у сегменту општи појмови о језику (на почетку програма за први и на крају програма за четврти разред). Као у уводном делу сегмента књижевни језик (у првом разреду) и сегменту језички систем и науке које се њиме баве; али се општи појмови обрађују и током целе наставе - у вези са одговарајућим партијама о српском као матерњем језику. Инсистирање на једном теоријски и методички вишем нивоу изучавању језичких појава даје нови квалитет настави која обухвата и знања с којима су се ученици сретали у

основној школи. Ова знања, поред своје општеобразовне вредности и значаја за олакшавање и побољшавање наставе српског језика, треба да послуже и лакшем савлађивању градива из страних језика.

Део програма књижевни језик (први и други разред) вишеструко је значајан. Његовом реализацијом ученици треба да стекну знања и изграде одговарајуће ставове о српском књижевном језику и о значају књижевнојезичке норме и језичке културе. Овај део програма укључује и наставу о развоју књижевног језика.

У сегменту програма посвећеног организацији и функционисању језичког система не обрађују се само чисто граматички аспекти језичког система већ се обухватају и функционални аспекти. Зато су, између осталог, у синтаксу унети и елементи лингвистике текста и граматике. Посебан је значај дат лексикологији (која се надовезује на део о творби речи), и то не само да би ученици стекли више знања о речничком благу свога језика него и да би развили правилан однос према разним појавама у лексци.

У обради свих сегмената програма треба се надовезивати на знања која су ученици стекли током претходног школовања. Међутим, овде није реч о простом обнављању и утврђивању раније стечених знања, него о добијању целовите слике о српском језику, и као што је већ речено, о усвајању једног квалитативно вишег приступа проучавању језичке организације и језичких законитости.

Веома је важно да се настава језика повеже са осталим деловима овог наставног предмета. Наиме, ова настава пружа лингвистичка знања која ће бити подлога за тумачење језика и стила књижевних дела, с тим што ова дела пружају и одговарајући материјал за уочавање естетске функције језика. С друге стране, настава језика се мора повезати и са наставом културе изражавања. Тиме ће лингвистичка знања (о акценатском систему, творби речи, лексикологији, синтакси итд.), као и проучавање правописа, допринети да ученици боље и поступније усвоје књижевнојезичку норму и да побољшају своје изражајне способности.

КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА

Вежбе у усменом изражавању треба у средњим стручним школама да дају одређени степен правилне артикулације, дикције, интонације, ритма и темпа у читању и казивању лирског, епског и драмског текста. Ове се вежбе, по правилу, реализују у току обраде књижевног текста на тај начин што ће наставник, директно, својим читањем, говорењем или уз помоћ снимка, анализирати одговарајуће елементе правилног усменог изражавања како би их ученици учили. Стечена сазнања трансформишу се у вештине и умења на тај начин што ученици интерпретирањем књижевних текстова настоје да сами достигну одговарајући степен вештине и умења ове врсте. Стечене способности се даље увежбавају различитим облицима усменог изражавања ученика (извештавање, расправљање, реферисање и др.). Већина предвиђених облика ове наставе непосредно се укључује у наставу књижевности или примене за израду писмених састава.

У првом разреду (делимично и у другом) веома је упутно да наставник ученицима демонстрира методологију израде писменог састава. У том смислу корисно је комбиновати индукцију и дедукцију. На одабраном узорку (расправа, извештај и др.) треба анализирати његову композицију, функцију одељака и остале елементе (примереност стила и сл.). Затим се ученицима може дати задатак да припреме грађу о једној теми, али да прикупљену грађу не обликују већ да се то уради на часу. Вежба у методологији израде писменог састава на основу прикупљене грађе требало би да буде демонстрација целокупног поступка израде писменог састава: од анализе теме, одређивања њеног тежишта, селекције прикупљене грађе, распореда појединости с гледишта добре композиције, до обликовања грађе и рада на усавршавању текста. Рационализација наставе у овом послу постиже се на тај начин што ће узорак текста бити у вези с књижевним делом из програма за одређени разред.

И диференцирање функционалних стилова ваља обављати на узорцима које је наставник одабрао. Да би ученик био оспособљен да свој језик и начин изражавања подеси врсти писменог састава (излагања), треба да напише конкретан састав (припреми излагање). Вежбе ове врсте треба понављати све док сваки ученик не буде оспособљен да се служи одређеним облицима изражавања. Да би се постигао већи наставни утицај, корисно је наћи неопходну психолошку мотивацију. Због тога ученике треба обавестити не само о коначном циљу који се жели постићи одређеним системом вежбања него и о сврсисходности појединих парцијалних вежбања која чине интегралну целину. Тако, на пример, ако су ученици обавештени да ће следећи писмени задатак бити у форми расправе или приказа, онда и конкретне вежбе треба да буду подређене том циљу. Наставник ће на одабраном моделу конкретног облика изражавања показати ученицима његове битне карактеристике, подразумевајући ту и примереност језика и стила. После тога ученици у форми домаћег задатка чине прве покушаје да самостално напишу састав одређене врсте. Читањем и коментарисањем домаћих задатака ученици се даље оспособљавају у писменом изражавању и овладавању одређеним врстама састава. Када је наставник стекао утисак да су сви ученици релативно овладали одређеном врстом писменог изражавања, утврђује час израде школског писменог задатка. Резултати таквог поступка показују се у школском писменом задатку, па се на основу њих планира даљи рад на усавршавању културе изражавања ученика. Ако више ученика не постигне одређени успех, цео се процес понавља.

Оквирни број часова који је предвиђен за усмено и писмено изражавање означава укупно време, а не и број вежби у току наставне године (препоручује се организовање већег броја краћих вежби с прецизно одређеним циљевима).

Током наставне године ученицима се дају писмени задаци (у складу са облицима и врстама наведеним у програму културе изражавања). По правилу, наставник је обавезан да прегледа и анализира задатке свих ученика. Одабрани задаци (не само најуспешнији) читају се и коментаришу на часу (делу часа). Поред писмених, у складу са захтевима програма, наставник даје ученицима и друге врсте конкретних домаћих задатака (усмених, практичних – примерених могућностима ученика и њиховој оптерећености разним обавезама).

Израда школског писменог задатка, по правилу, траје један час. Изузетно, кад то поједини облици писменог изражавања изискују, израда задатака може трајати и дуже од једног часа.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК (за образовне профиле трогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског као нематерњег језика јесте образовање и васпитање ученика као слободне, креативне и културне личности; да ученици овладају овим језиком у оквиру предвиђених језичких садржаја и лексике; стекну вештине, умења и способности његовог коришћења у општењу са другима, у писменом и усменом изражавању, приликом учења, образовања; да упознају елементе културе народа који говоре српским језиком и да се тако оспособе за заједничко учење у разним видовима друштвеног и културног живота.

Задаци наставе српског као нематерњег језика су да ученици:

- овладају стандардним језиком у оквиру 1000/1200/ нових речи и израза укључујући и најферквентнију стручну терминологију;
- даље развијају способности за разумевање усменог излагања;
- развију способност за самостално усмено изражавање у складу са граматичким правилима стандардног српског језика;
- развијају способност за разумевање текстова различитог жанра писаних језиком и стилем на вишем нивоу у односу на претходни степен;
- даље усавршавају способност за коректно (правилно) писмено изражавање;
- упознају дела писана на српском језику из савремене књижевности, као и језички приступачна дела из ранијих епоха;
- развијају интересовања за даље учење овог језика;
- усаглашено са исходима учења, као и усклађено са узрастом и способностима ученика, развијају знања и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу;
- развијају способности вербалног комуницирања на српском језику, као и невербалног комуницирања, са циљем да се оспособе за тимски рад;
- стекну способност за употребу савремених комуникационих технологија на српском језику;
- стекну способност за праћење и разумевање медија (радио, телевизија, филм) на српском језику.

I разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: из живота и рада ученика; нови наставни предмети; основна терминологија из друштвених наука.

Из живота младих: забавни и спортски живот.

Културни живот: из културе (садашњост, прошлост); карактеристични обичаји у прошлости у ближој и широј околини; о животу и раду најистакнутијих научника и уметника са подручја Србије; радио и ТВ-емисије из културе; значајније културне манифестације.

Друштвени и привредни живот: актуелна збивања у земљи; савремена открића.

Комуникативне функције: исказивање (не)расположења, изненађења, забринутости, (не)задовољства, разочарања, чуђења, прекора, физичких тегоба, (не)пожељности и присуства неке особе на неком месту; убеђивање, опраштање.

ЈЕЗИК

Фонетика

Вокалски и консонантски систем стандардног језика.

Акцентат: квантитет и квалитет акцентованих слогова; дистрибуција акцента; акцентогене речи, енклитике и проклитике.

Морфологија

Врсте речи: критеријуми за поделу речи на врсте: речи са деκлинацијом; речи са конјугацијом.

Обележавање рода у стандардном језику код именица и осталих врста које имају обележје рода.

Деκлинациони облици: промена именица; сингуларија и плуралија тантум; промена личних заменица; заменичко-придевска промена.

Глаголи: обележавање лица, броја и рода; глаголски вид, глаголски род; глаголи с морфемом СЕ.

Творба речи

Изведене и сложене речи (улога префикса и суфикса у творби речи).

Правопис

Утврђивање правописних правила у промени и творби речи.

РАД НА ТЕКСТУ

(11 текстова у току школске године)

Вук Стефановић Караџић: О народним певачима

Стеван Раичковић: Прва зарада дрвене Марије

Бранислав Нушић: Сумњиво лице (одломак)

Лаза Лазаревић: На бунару

Јован Јовановић Змај: О, погледај звезде јасне (из Ђулића)

Војислав Илић: Зимско јутро

Мирослав Антић: Расејани дечаци

Ђура Јакшић: На Липару

Борислав Михајловић Михиз: Фаул

Михајло Пупин: Од пашњака до научника

По Дејану Медаковићу: Паја Јовановић

Избор из народне прозе (пословице, загонетке, питалице)

Еро и кадија

Немушти језик

Избор из савремене прозе, научно-популарне литературе, омладинске штампе

Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Вежбе разумевања саслушаног или прочитаног текста, дијалога.

Давање комплекснијих одговора на постављено питање и постављање питања.

Репродуковање у основним цртама саслушаног или написаног текста, дијалога.

Рад на литерарном тексту; репродуковање садржине; анализа теме, места и времена догађаја, ликова, описа, идеје и др.

Причање о самостално одабраној теми на основу сачињеног плана.

Обавештавање и извештавање о актуелним догађајима и збивањима уз давање најосновнијих података.

Разговор о прочитаним текстовима, ТВ-емисијама и другим темама у оквиру предвиђене тематике.

Описивање слике, фотографије и сл.

После усменог савладавања предвиђених облика изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми.

Један писмени задатак у току школске године.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: различита занимања људи, основне информације о одређеним занимањима; основна терминологија из природних наука; ваннаставне активности ученика.

Из живота младих: млади код нас и у свету; достигнућа младих (млади таленти и др.); научнопопуларне теме; слободно време младих.

Културни живот: из културе (садашњост и прошлост), народно и уметничко стваралаштво; карактеристични обичаји уже и шире средине; значајни културни споменици; научне институције; штампа (врсте, рубрике).

Друштвени и привредни живот: актуелна збивања код нас и у свету; најзначајнији догађаји из историје Србије.

Комунитативне функције: исказивање симпатије, комплимента, захвалности, савета, (не)допадања, одушевљења, претпоставке, наде, саосећања и др.; изражавање и усаглашавање ставова; упозорење, подстицање, доказивање.

ЈЕЗИК

Синтакса

Падежни систем. Независни и зависни падежи. Независни падежи, падежне конструкције с предлозима, падежи обавезно праћени детерминаторима.

Субјекат - једна реч, субјекатски скуп. Предикат - једна реч, предикатски скуп. Објекат - једна реч, објекатски скуп, објекатска реченица. Атрибут - једна реч, скуп речи, атрибутска реченица. Исказивање места, времена, начина, узрока, намере/услова/.

Основна значења глаголских облика: презент, перфекат/аорист, имперфекат, плусквамперфекат, футур I, футур II, императив, потенцијал, инфинитив, глаголски придеви, глаголски прилози.

Правопис.

Писање зареза.

РАД НА ТЕКСТУ

(10 текстова у току школске године)

Иво Андрић: На Дрини ћуприја (одломак)

Стеван Сремац: Поп Ћира и поп Спира (одломак)

Бранислав Нушић: Госпођа министарка (одломак)

Милутин Бојић: Плава гробница

Милован Глишић: Прва бразда

Десанка Максимовић: Трајим помиловање (песма по избору)

Бранко Радичевић: Ђачки растанак (одломак)

Симо Матавуљ: Пилипенда

Борисав Станковић: У ноћи

Народна балада: Смрт Омера и Мериме

Народне приповетке: Девојка и кнез Јово, Девојка цара надмудрила

Александар Поповић: Развојни пут Боре Шнајдера

Избор из савремене поезије, научно-популарне литературе, штампе за младе.

Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Вежбе разумевања саслушаног/прочитаног текста или дијалога. Постављање питања (наставник-ученик; ученик-ученик) ради провере разумевања прочитаног или саслушаног текста, дијалога. Репродуковање саслушаног/прочитаног текста или дијалога. Рад на литерарном тексту: репродуковање садржине; анализа теме, места и времена догађаја, ликова, описа, идеје и др.; језичко-стилска анализа.

Обавештавање и извештавање о актуелним догађајима и збивањима.

Разговор и дискусија о прочитаним текстовима, заједнички погледаним ТВ емисијама, филмским и позоришним представама и другим темама у оквиру тематике предвиђене у програму.

Коментарисање чланака из омладинске, дневне и недељне штампе.

Коментарисање и анализа квалитета изражавања ученика.

Репортажа у вези са предвиђеним темама.

Вођење састанка на основу припреме.

После усменог овладавања предвиђеним облицима изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми, као и писање резимеа прочитаног/одслушаног текста, писање молбе, записника.

Један писмени задатак у току школске године.

III разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: образовни систем и могућности даљег школовања; стручни предмети, пракса у школи, у привреди и др.; основна стручна терминологија.

Из живота младих: слободно време (хоби, спорт) и свакодневни живот младих.

Културни живот: из културе (садашњост и прошлост), најзначајније културне институције уже и шире средине (позоришта, музеји, библиотеке, галерије); новинско-издавачке куће (редакција, припрема новина); позоришне и биоскопске представе, концерти, изложбе; актуелна збивања из области културе.

Друштвени и привредни живот: актуелна збивања у земљи и свету; савремени проблеми света (исхрана, очување животне околине, образовање); савремена средства комуницирања и начин комуницирања.

ЈЕЗИК

Фонетика

Мелодија реченице. Улога интонације у изражавању. Емоционална обојеност исказа.

Творба речи

Основни творбени модели. Деривација: суфиксална, префиксална, суфиксално-префиксална творба речи, творба сложеница. Композиција.

Деминутиви, хипокристици, пејоративи, аугментативи.

Синтакса

Исказивање поређења (компаратив + ... суперлатив и друге конструкције).

Исказивање количине (прилози, бројеви, прилог + прилог, именица + именица; неутрализација прецизности: два-три, десетак; предлог + број и др.

Синонимичност глаголских времена. Синонимичност глаголских начина.

Конгруенција у роду и броју (граматичка). Логичка конгруенција у роду и броју.

Структура синтаксичких јединица (синтагма и реченица; проста реченица; сложена реченица). Непотпуне реченице.

Лексикологија

Основне карактеристике лексике стандардног језика. Синоними, хомоними, антоними.

Језици у контакту.

Језички контакти и међујезички утицаји српског и језика националних мањина у области лексике, калкирање.

РАД НА ТЕКСТУ

(10 текстова у току школске године)

Радоје Домановић: Мртво море (одломак)

Иво Андрић: Прича о кмету Симану (одломак)

Милорад Павић: Предео сликан чајем (одломак)

Данило Киш: Башта, пепео (одломак)

Петар Кочић: Кроз мећаву (одломак)

Александар Тишма: Вере и завере (одломак)

Растко Петровић: Људи говоре (по избору)

Народна песма: Смрт војводе Пријезде

Десанка Максимовић: Слово о љубави (по избору)

Алекса Шантић: Моја отаџбина

Милан Ракић: Долап

Народна песма: Ропство Јанковић Стојана

Избор из савремене поезије и прозе, научно-популарне литературе, омладинске штампе

Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Разговор о прочитаним текстовима, о актуелним догађајима у оквиру предвиђене тематике уз укључивање више ученика у дијалог.

Рад на литерарном тексту: репродуковање садржине: анализа теме, места и времена догађаја, ликова, описа, идеје и др., језичко-стилска анализа.

Краћи приказ самостално погледане биоскопске и позоришне представе.

Репортажа у вези са предвиђеним темама.

Анализа квалитета излагања ученика.

Вођење састанка, дискусије.

После усменог овладавања предвиђеним облицима изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми, као и писање аутобиографије, теза за дискусију, резимеа саслушаног монолога.

Један писмени задатак у току школске године.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Активно владање српским језиком изузетно је значајно за остваривање циљева образовања и васпитања, односно за постизање његових општих исхода. У том смислу, у целокупном процесу образовања и васпитања ученика чији матерњи језик није српски, посебну улогу има настава српског као нематерњег језика. Од успешности ове наставе у великој мери зависи способност ученика да се укључе у ширу друштвену заједницу, њихова ефикасна комуникација с говорним представницима већинског језика, мотивација за учење и могућност даљег школовања, стручног усавршавања, запошљавања, као и формирање става према већинском

народу и другим narodima и њиховим културним особеностима. У настави српског као нематерњег језика тежи се постизању адитивне двојезичности, која непосредно доприноси развоју и поштовању језичке и културне равноправности, толеранције и уважавању различитости.

Наставни програм српског као нематерњег језика за средњу школу представља продужетак програма основне школе и обезбеђује континуитет наставе овог предмета. Стога је неопходно да се наставник упозна са садржајем програма предмета српски као нематерњи језик за основну школу.

Концепција програма српског као нематерњег језика заснива се на синтези релевантних научних сазнања из лингвистике, психолингвистике, социолингвистике, теорије комуникације и других научних дисциплина које су у вези са учењем језика. За успешну примену овог програма неопходно је да наставник буде упознат са савременим приступима и достигнућима из методике наставе страног језика и методике наставе матерњег језика.

С обзиром на то да је основни циљ наставе овога предмета продуктивно овладавање српским језиком и оспособљавање ученика за комуникацију у свакодневним ситуацијама, организација ове наставе треба да се, првенствено, базира на принципима комуникативног приступа у усвајању и учењу језика. С тим у складу, приоритет има практична употреба језика и овладавање функционалним знањима. Осим општег регистра елемената српског језика (лексичког, граматичког и комуникативног), потребно је у наставу укључити и специфичности језика струке (стручну терминологију, елементе функционалног стила струке и специфичне комуникативне јединице) да би се ученици оспособили за комуникацију о темама у оквирима одабраног стручног профила.

Програм за српски као нематерњи језик распоређен је у четири основне области: тематика, рад на тексту, говорно и писмено изражавање и језик. Оне се међусобно допуњују и прожимају. Предвиђене тематске области, дате у одељку тематика, реализују се и приликом обраде текстова из лектире, на часовима говорног и писменог изражавања, а могу бити укључене и на часовима језика. Оптимално је да се укупан фонд часова равномерно распореди на часове рада на тексту (18 – 22), говорног и писменог изражавања (18 – 22), језика (18 – 22), понављања, систематизације и провере знања (5 – 10 часова).

У настави је потребно адекватну пажњу посветити развијању сва четири основна вида језичке делатности: разумевању говора, говорењу, читању и писању. Усне делатности (разумевање говора и говорење), као примарне и присутне у сваком акту језичке делатности, треба да претходе писменим делатностима (читању и писању) и треба им посветити више времена. Међу комплексним језичким делатностима највећи акценат ставља се на оспособљавање за дијалог, односно интеракцију у којој се смењују иницирање и реакција у оквиру комуникативног чина.

Наставу језика (граматике) треба организовати као средство учења употребе језика, без нефункционалног учења граматичких правила и парадигми. Граматичке елементе треба презентовати и увежбавати у контексту, у реалним говорним ситуацијама. Да би се постигла очекивана језичка компетенција, неопходно је организовати различите типове језичких вежби усмерених на стварање навика правилне употребе граматичких категорија. Категоријама које ученици немају у свом матерњем језику, или које представљају разлику у односу на ситуацију у њиховом језику, треба посветити више вежби и више времена. Ученике треба подстицати и на уочавање сличности и разлика српског и матерњег језика, али и ширих, културолошких карактеристика, које се одражавају и у језику.

Штиво у настави српског као нематерњег језика има вишеструку функцију. Оно даје основу за разговор о разноврсним темама кроз који се увежбава ново језичко градиво и нова лексика, чиме се култура изражавања ученика подиже на виши ниво. Текстови су основ и за упознавање културе народа који говоре овим језиком. Наставник има могућност да прави избор у складу са потребама, могућностима и интересовањима ученика. Одабрани текстови треба да обухвате целокупну тематику предвиђену програмом. Поред аутентичних књижевних текстова, у настави треба да буду заступљени и текстови других функционалних стилова (разговорни, научнопопуларни, новинарски, административни...) да би ученици стекли способност разликовања и адекватне примене одговарајућих форми изражавања. У складу са стручним профилем, наставник треба да обезбеди и адекватне текстове с тематиком из струке. За потребе обраде садржаја из граматике треба предвидети и текстове чија је основна сврха илустровање појединачних делова језичког система. Ти текстови могу бити конструисани или аутентични и морају бити засићени језиком појавом која се увежбава или изучава.

У сваком сегменту наставе треба тежити томе да ученици буду активни и мотивисани за рад. Овоме доприноси правилан одабир метода и методских поступака, усклађених с наставним садржајем, темом, узрастом, интересовањима и предзнањем ученика. Ученике треба стављати у ситуацију да питају, закључују, откривају, анализирају, систематизују, односно треба их подстицати на самосталност у стицању знања и вештина. Улога наставника у наставном процесу и даље је веома битна, али је она у већој мери усмерена на припрему, организацију наставног процеса и координирање рада ученика. Припремајући се за час наставник осмишљава приступ градиву, одабира и конструише вежбе у складу са циљем и задацима часа, одређује се за примену одговарајућих наставних средстава, припрема дидактички материјал. Распољиво време распоређује економично и рационално, водећи рачуна о томе да теоријску страну обраде градива сведе на меру која обезбеђује његову практичну примену. Већи део времена треба одвојити за увежбавање предвиђених

садржаја путем разноврсних граматичких, лексичких и комуникативних вежби, а потребно је, периодично, организовати и посебне часове обнављања и систематизације градива.

Ниво знања ученика из основне школе, у погледу овладаности српским језиком, веома је различит. Зато настава српског као нематерњег језика не може бити једнообразна и у њој се морају уважавати различите могућности и потребе ученика различитих средина и различитих матерњих језика. Она мора обезбедити индивидуално напредовање ученика у савладавању језичких и комуникативних вештина, што подразумева достизање различитих нивоа исхода зависно од конкретних могућности. Ово се постиже диференцијацијом и индивидуализацијом наставе путем различитих облика рада, као што су индивидуални, групни, и рад у паровима. Овакав приступ подразумева да се различитим ученицима могу задавати различита задужења и задаци.

Домаћи задаци у настави овог предмета имају значајну улогу јер омогућавају ученицима више контакта са српским језиком, што је нарочито важно у хомогеним срединама где српски језик није присутан у свакодневном животу. Циљ домаћих задатака најчешће је увежбавање и утврђивање градива обрађеног на часу, погодни су за писмено вежбање усмено обрађеног садржаја, али повремено треба задати и задатак који ће бити припрема за обраду новог градива. Могуће је, и препоручљиво, да се индивидуализација и диференцијација остварује и задавањем различитих домаћих задатака различитим ученицима.

Наставу нематерњег језика треба повезати са наставом језика ученика, али и са свим другим предметима. Посебан значај има повезивање са стручним предметима. Успостављање корелације међу предметима и коришћење искустава и знања која су ученици стекли на матерњем језику доприносе економичности и ефикасности ове наставе. Ученике треба систематски навикавати и на самостално долажење до информација, коришћење граматичких приручника, речника и других извора.

Редовно праћење и вредновање напредовања ученика омогућава увид у степен усвојености градива и скреће пажњу на евентуалне проблеме и празнине у знању. На основу тих сазнања наставник усмерава даљи рад и планира наставу. Облици проверавања и оцењивања ученичких постигнућа зависе од природе градива на које је усмерено. С обзиром на комуникативну усмереност наставе овог предмета, проверавање и оцењивање знања, умења и навика не сме да се сведе на тестове и писмене задатке. Акцент мора бити стављен на говорну делатност при чему се не смеју занемарити ни рецептивне делатности (разумевање говора и разумевање прочитаног текста). Ученике треба оспособљавати и за објективно вредновање сопственог рада и рада других ученика. Оцена треба да буде одраз стечених знања, способности и формираних навика, али и активности и залагања ученика. Објективно и реално оцењивање има значајну васпитну и подстицајну улогу и доприноси остваривању како циљева наставе овог предмета, тако и општих циљева образовања и васпитања.

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК (за образовне профиле четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског као нематерњег језика јесте образовање и васпитање ученика као слободне, креативне и културне личности; да ученици овладају овим језиком у оквиру предвиђених језичких садржаја и лексике; стекну вештине, умења и способности његовог коришћења у општењу са другима, у писменом и усменом изражавању, приликом учења, образовања; да упознају елементе културе народа који говоре српским језиком и да се тако оспособе за заједничко учешће у разним видовима друштвеног и културног живота.

Задаци наставе српског као нематерњег језика су да ученици:

- овладају стандардним језиком у оквиру 1300/1700/ нових речи и израза укључујући и најфреквентнију стручну терминологију;
- даље развијају способности за разумевање усменог излагања;
- развијају способност за самостално усмено изражавање у складу са граматичким правилима стандардног српског језика;
- развију способност за разумевање текстова различитог жанра писаних језиком и стилем на вишем нивоу у односу на претходни степен;
- даље усавршавају способност за коректно (правилно) писмено изражавање;
- упознају дела писана на српском језику из савремене књижевности, као и језички приступачна дела из ранијих епоха;

- развијају интересовања за даље учење овог језика;
- усаглашено са исходима учења, као и усклађено са узрастом и способностима ученика, развијају знања и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу;
- развијају способности вербалног комуницирања на српском језику, као и невербалног комуницирања, са циљем да се оспособе за тимски рад;
- стекну способност за употребу савремених комуникационих технологија на српском језику;
- стекну способност за праћење и разумевање медија (радио, телевизија, филм) на српском језику.

I разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: из живота и рада ученика; нови наставни предмети, основна терминологија из друштвених наука.

Из живота младих: забавни и спортски живот.

Културни живот: из културе (садњост, прошлост); карактеристични обичаји у ближој околини; о животу и раду најистакнутијих српских научника и уметника са подручја Србије; радио и ТВ-емисије из културе; значајније културне манифестације.

Друштвени и привредни живот: актуелна збивања у земљи; савремена открића.

Комуникативне функције: исказивање (не)расположења, изненађења, забринутости, (не)задовољства, разочарења, чуђења, прекора, физичких тегоба, (не)пожељности и присуства неке особе на неком месту; убеђивање, опраштање.

ЈЕЗИК

Фонетика

Вокалски и консонантски систем стандардног језика. (Дистрибуција фонема).

Акценти: квантитет и квалитет акценатованих слогова; дистрибуција акцента; акцентогене речи, енклитике и проклитике.

Морфологија

Основни појмови из морфологије: морфема; коренске и афиксалне морфеме, аломорфи, суплетивни аломорфи. Врсте речи; критеријуми за поделу речи на врсте; речи са деklinацијом, речи са конјугацијом.

Обележавање рода у стандардном језику код именица и осталих врста које имају обележје рода.

Деклинациони облици: промена именица, сингуларија и плуралија тантум, промена личних заменица, заменичко-придевска промена, промена бројева. Диференцијална улога прозодије у деklinацији.

Глаголи. Указивање на најкарактеристичније морфолошке особености: обележавање лица, броја и рода.

Глаголски вид. Глаголски род. Глаголи с морфемом СЕ.

Глаголске основе: презентска и инфинитивна.

Неправилни глаголи.

Безлични (инфинитни) глаголски облици.

Систем личних (финитних) глаголских облика. (Диференцијална улога прозодије у конјугацији).

Правопис

Утврђивање правописних правила у промени и творби речи.

РАД НА ТЕКСТУ

(11 текстова у току школске године)

Вук Стефановић Караџић: О народним певачима

Стеван Раичковић: Прва зарада дрвене Марије

Бранислав Нушић: Сумњиво лице (одломак)

Лаза Лазаревић: На бунару

Јован Јовановић Змај: О, погледај звезде јасне (из Ђулића)

Војислав Илић: Зимско јутро

Мирослав Антић: Расејани дечаки

Ђура Јакшић: На Липару

Иво Андрић: Мост на Жепи

Борислав Михајловић Михиз: Фаул

Михајло Пупин: Од пашњака до научника

По Дејану Медаковићу: Паја Јовановић

Избор из народне прозе (пословице, загонетке, питалице)

Еро и кадија

Немушти језик

Избор из савремене прозе, научно-популарне литературе, омладинске штампе

Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Вежбе разумевања саслушаног или прочитаног текста, дијалога.

Давање комплекснијих одговора на постављено питање и постављање питања.

Репродуковање у основним цртама саслушаног или написаног текста, дијалога.

Рад на литерарном тексту: репродуковање садржине; анализа теме, места и времена догађаја, ликова, описа, идеје и др.; језичко-стилска анализа.

Причање о самостално одабраној теми на основу сачињеног плана. Обавештавање и извештавање о актуелним догађајима и збивањима уз давање најосновнијих података.

Разговор о прочитаним текстовима, ТВ-емисијама и другим темама у оквиру предвиђене тематике.

Описивање слике, фотографије и сл.

После усменог савладавања предвиђених облика изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми.

Један писмени задатак у току школске године.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: различита занимања, основне информације о одређеним занимањима; основна терминологија из природних наука; ваннаставне активности ученика.

Из живота младих: млади код нас и у свету; достигнућа младих (млади таленти и др.); научнопопуларне теме; слободно време младих.

Културни живот: из културе (сadaшњост и прошлост), народно и уметничко стваралаштво; карактеристични обичаји уже и шире средине; значајни културни споменици; научне институције; штампа (врсте, рубрике).

Друштвени и привредни живот: актуелна збивања код нас и у свету; најзначајнији догађаји из историје.

Комуникативне функције: исказивање симпатије, комплимента, захвалности, савета, (не)допадања, одушевљења, претпоставке, наде, саосећања и др.; изражавање и усаглашавање ставова; упозорење, подстицање, доказивање.

ЈЕЗИК

Синтакса

Падежни систем. Независни и зависни падежи. Независни падежи, падежне конструкције с предлозима, падежи обавезно праћени детерминаторима.

Субјекат - једна реч, субјекатски скуп. Предикат - једна реч, предикатски скуп. Објекат - једна реч, објекатски скуп, објекатска реченица. Атрибут - једна реч, скуп речи, атрибутска реченица. Исказивање места, времена, начина, узрока, намере/услова/.

Основна значења глаголских облика: презент, перфекат/аорист, имперфекат, плусквамперфекат, футур I, футур II, императив, потенцијал, инфинитив, глаголски придеви, глаголски прилози.

Правопис.

Писање зареза.

РАД НА ТЕКСТУ

(10 текстова у току школске године)

Иво Андрић: На Дрини ћуприја (одломци)

Стеван Сремац: Поп Ћира и поп Спира (одломак)

Бранислав Нушић: Госпођа министарка (одломак)

Милутин Бојић: Плава гробница

Милован Глишић: Прва бразда

Десанка Максимовић: Трајим помиловање (песма по избору)

Бранко Радичевић: Ђачки растанак (одломак)

Симо Матавуљ: Пилипенда

Борисав Станковић: У ноћи

Народна балада: Смрт Омера и Мериме

Народне приповетке: Девојка и кнез Јово, Девојка цара надмудрила

Александар Поповић: Развојни пут Боре Шнајдера

Избор из савремене поезије, научно-популарне литературе, штампе за младе

Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Вежбе разумевања саслушаног/прочитаног текста или дијалога. Постављање питања (наставник-ученик; ученик-ученик) ради провере разумевања прочитаног или саслушаног текста, дијалога. Репродуковање саслушаног/прочитаног текста или дијалога. Рад на литерарном тексту: репродуковање садржине; анализа теме, места и времена догађаја, ликовна, описа, идеје и др; језичко-стилска анализа.

Обавештавање и извештавање о актуелним догађајима и збивањима.

Разговор и дискусија о прочитаним текстовима, заједнички погледаним ТВ емисијама, филмским и позоришним представама и другим темама у оквиру тематике предвиђене у програму.

Коментарисање чланака из омладинске, дневне и недељне штампе.

Коментарисање и анализа квалитета изражавања ученика. Репортажа у вези са предвиђеним темама.

Вођење састанка на основу припреме.

После усменог овладавања предвиђеним облицима изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми, као и писање резимеа прочитаног/одслушаног текста, писање молбе, записника.

Један писмени задатак у току школске године.

III разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: образовни систем и могућности даљег школовања; стручни предмети, пракса у школи, у привреди и др.; основна стручна терминологија.

Из живота младих: слободно време (хоби, спорт) и свакодневни живот младих.

Културни живот: из културе (садашњост и прошлост), најзначајније културне институције уже и шире средине (позоришта, музеји, библиотеке, галерије); новинско-издавачке куће (редакција, припрема новина); позоришне и биоскопске представе, концерти, изложбе; актуелна збивања из области културе.

Друштвени и привредни живот: актуелна збивања у земљи и свету; савремени проблеми света (исхрана, очување животне околине, образовање); савремена средства комуницирања и начин комуницирања.

ЈЕЗИК

Фонетика

Мелодија реченице. Улога интонације у изражавању. Емоционална обојеност исказа.

Творба речи

Основни творбени модели. Деривација: суфиксална, префиксална, суфиксално-префиксална творба речи, творба сложеница. Композиција.

Деминутиви, хипокристици, пејоративи, аугментативи.

Синтакса

Исказивање поређења (компаратив + ... суперлатив и друге конструкције).

Исказивање количине (прилози, бројеви, прилог + прилог, именица + именица; неутрализација прецизности: два-три, десетак; предлог + број и др.

Синонимичност глаголских времена. Синонимичност начина.

Конгруенција у роду и броју (граматичка). Логичка конгруенција у роду и броју.

Структура синтаксичких јединица (синтагма и реченица; проста реченица; сложена реченица). Непотпуне реченице.

Лексикологија

Основне карактеристике лексике стандардног језика. Синоними, хомоними, антоними.

Језици у контакту

Језички контакти и међујезички утицаји српског и језика националних мањина у области лексике, калкирање.

РАД НА ТЕКСТУ

(10 текстова у току школске године)

Радоје Домановић: Мртво море (одломак)

Иво Андрић: Прича о кмету Симану (одломак)

Милорад Павић: Предео сликан чајем (одломак)

Данило Киш: Башта, пепео (одломак)

Петар Кочић: Кроз међаву (одломак)

Александар Тишма: Вере и завере (одломак)

Растко Петровић: Људи говоре (по избору)

Народна песма: Смрт војводе Пријезде

Десанка Максимовић: Слово о љубави (по избору)

Алекса Шантић: Моја отаџбина

Милан Ракић: Долап
Народна песма: Ропство Јанковић Стојана
Избор из савремене поезије и прозе, научно-популарне литературе, омладинске штампе
Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Разговор о прочитаним текстовима, о актуелним догађајима у оквиру предвиђене тематике уз укључивање више ученика у дијалог.

Рад на литерарном тексту: репродуковање садржине: анализа теме, места и времена догађаја, ликова, описа, идеје и др., језичко-стилска анализа.

Краћи приказ самостално погледане биоскопске и позоришне представе.

Репортажа у вези са предвиђеним темама.

Анализа квалитета излагања ученика.

Вођење састанка, дискусије.

После усменог овладавања предвиђеним облицима изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми, као и писање аутобиографије, теза за дискусију, резимеа саслушаног монолога.

Један писмени задатак у току школске године.

IV разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

ТЕМАТИКА

Школа: актуелне теме из живота и рада ученика; рад са даровитим ученицима; ученичка пракса и струка; најзначајнија остварења из струке код нас и у свету; стручна терминологија; могућности даљег школовања и рада у струци.

Из живота младих: ваншколске активности младих и њихово учешће у друштвеном животу; лична интересовања.

Културни живот: савремена породица; најзначајније културне институције из уже и шире заједнице; значајни културни догађаји године; научници и уметници добитници значајних признања из Србије; значајнији догађаји из културне прошлости Србије.

Друштвени и привредни живот: екологија, значајна туристичка места; нове технологије.

ЈЕЗИК

Синтакса

Персонална и имперсонална реченица /Типови имперсоналних реченица./

Сложена реченица. Зависна и независна реченица.

Сложене реченице (одредбене, допунске, атрибуцке).

Уметнуте реченице.

Поредак реченица.

Пасивне конструкције (с трпним придевом и морфемом се).

Лексикологија

Једнозначне и вишезначне речи.

Позајмљивање речи из страних језика и њихова адаптација /суфикси и префикси страног порекла/.

Архаизми. Историцизми. Дијалектизми. Провинцијализми. Неологизми. Варваризми. Професионализми.

Фразеолошки изрази.

Језици у контакту

Језички контакти и међујезички утицаји српског и језика националних мањина у области синтаксе.

Правопис

Управни и неуправни говор. (Доследно указивање на правописна решења.)

РАД НА ТЕКСТУ

(8 текстова у току школске године)

Вељко Петровић: Салашар

Иво Андрић: Травничка хроника (одломак)

Милош Црњански: Сеобе I (одломак)

Меша Селимовић: Сјећања (одломак о наставницима)

Исидора Секулић: Растанак (одломак)

Милован Витезовић: Шешир господина Вујића (одломак)

Влада Булатовића-ВИБ: из Будилника

Војислав Лубарда: Вазнесење (одломак)

Слободан Селенић: избор из прозе

Васко Попа: Врати ми моје крпице

Исак Самоковлија: Носач Самуел (одломак)
Душко Радовић: афоризми
Добрица Ћосић: Корени
Душан Ковачевић: Балкански шпијун
Савремени роман (по избору)
Избор из научно-популарне литературе и омладинске штампе.
Користити и текстове других жанрова у складу са тематиком.

ГОВОРНО И ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Излагање у дужој монолошкој форми о ТВ-емисији, биоскопској, позоришној представи и другим темама у оквиру предвиђене тематике.

Рад на литерарном тексту: репродуковање садржине: анализа теме, места и времена догађаја, ликова, описа, идеје и др.; језичко-стилска анализа.

Дискусија којом се решава актуелан проблем. /Критички осврт на дискусију./

Анализа квалитета излагања ученика.

После усменог овладавања предвиђених облика изражавања увежбавати одговарајуће облике у писаној форми.

Један писмени задатак у току школске године.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Активно владање српским језиком изузетно је значајно за остваривање циљева образовања и васпитања, односно за постизање његових општих исхода. У том смислу, у целокупном процесу образовања и васпитања ученика чији матерњи језик није српски, посебну улогу има настава српског као нематерњег језика. Од успешности ове наставе у великој мери зависи способност ученика да се укључе у ширу друштвену заједницу, њихова ефикасна комуникација с говорним представницима већинског језика, мотивација за учење и могућност даљег школовања, стручног усавршавања, запошљавања, као и формирање става према већинском народу и другим народима и њиховим културним особеностима. У настави српског као нематерњег језика тежи се постизању адитивне двојезичности, која непосредно доприноси развоју и поштовању језичке и културне равноправности, толеранције и уважавању различитости.

Наставни програм српског као нематерњег језика за средњу школу представља продужетак програма основне школе и обезбеђује континуитет наставе овог предмета. Стога је неопходно да се наставник упозна са садржајем програма предмета српски као нематерњи језик за основну школу.

Концепција програма српског као нематерњег језика заснива се на синтези релевантних научних знања из лингвистике, психолингвистике, социолингвистике, теорије комуникације и других научних дисциплина које су у вези са учењем језика. За успешну примену овог програма неопходно је да наставник буде упознат са савременим приступима и достигнућима из методике наставе страног језика и методике наставе матерњег језика.

С обзиром на то да је основни циљ наставе овога предмета продуктивно овладавање српским језиком и оспособљавање ученика за комуникацију у свакодневним ситуацијама, организација ове наставе треба да се, првенствено, базира на принципима комуникативног приступа у усвајању и учењу језика. С тим у складу, приоритет има практична употреба језика и овладавање функционалним знањима. Осим општег регистра елемената српског језика (лексичког, граматичког и комуникативног), потребно је у наставу укључити и специфичности језика струке (стручну терминологију, елементе функционалног стила струке и специфичне комуникативне јединице) да би се ученици оспособили за комуникацију о темама у оквирима одабраног стручног профила.

Програм за српски као нематерњи језик распоређен је у четири основне области: тематика, рад на тексту, говорно и писмено изражавање и језик. Оне се међусобно допуњују и прожимају. Предвиђене тематске области, дате у одељку тематика, реализују се и приликом обраде текстова из лектире, на часовима говорног и писменог изражавања, а могу бити укључене и на часовима језика. Оптимално је да се укупан фонд часова равномерно распореди на часове рада на тексту (18 – 22), говорног и писменог изражавања (18 – 22), језика (18 – 22), понављања, систематизације и провере знања (5 – 10 часова).

У настави је потребно адекватну пажњу посветити развијању сва четири основна вида језичке делатности: разумевању говора, говорењу, читању и писању. Усмене делатности (разумевање говора и говорење), као примарне и присутне у сваком акту језичке делатности, треба да претходе писменим делатностима (читању и писању) и треба им посветити више времена. Међу комплексним језичким делатностима највећи акценат ставља се на оспособљавање за дијалог, односно интеракцију у којој се смењују иницирање и реакција у оквиру комуникативног чина.

Наставу језика (граматике) треба организовати као средство учења употребе језика, без нефункционалног учења граматичких правила и парадигми. Граматичке елементе треба презентовати и увежбавати у контексту, у реалним говорним ситуацијама. Да би се постигла очекивана језичка компетенција, неопходно је организовати различите типове језичких вежби усмерених на стварање навика правилне употребе

граматичких категорија. Категоријама које ученици немају у свом матерњем језику, или које представљају разлику у односу на ситуацију у њиховом језику, треба посветити више вежби и више времена. Ученике треба подстицати и на уочавање сличности и разлика српског и матерњег језика, али и ширих, културолошких карактеристика, које се одражавају и у језику.

Штивно у настави српског као нематерњег језика има вишеструку функцију. Оно даје основу за разговор о разноврсним темама кроз који се увежбава ново језичко градиво и нова лексика, чиме се култура изражавања ученика подиже на виши ниво. Текстови су основ и за упознавање културе народа који говоре овим језиком. Наставник има могућност да прави избор у складу са потребама, могућностима и интересовањима ученика. Одабрани текстови треба да обухвате целокупну тематику предвиђену програмом. Поред аутентичних књижевних текстова, у настави треба да буду заступљени и текстови других функционалних стилова (разговорни, научнопопуларни, новинарски, административни...) да би ученици стекли способност разликовања и адекватне примене одговарајућих форми изражавања. У складу са стручним профилом, наставник треба да обезбеди и адекватне текстове с тематиком из струке. За потребе обраде садржаја из граматике треба предвидети и текстове чија је основна сврха илустровање појединачних делова језичког система. Ти текстови могу бити конструисани или аутентични и морају бити засићени језичком појавом која се увежбава или изучава.

У сваком сегменту наставе треба тежити томе да ученици буду активни и мотивисани за рад. Овome доприноси правилан одабир метода и методских поступака, усклађених с наставним садржајем, темом, узрастом, интересовањима и предзнањем ученика. Ученике треба стављати у ситуацију да питају, закључују, откривају, анализирају, систематизују, односно треба их подстицати на самосталност у стицању знања и вештина. Улога наставника у наставном процесу и даље је веома битна, али је она у већој мери усмерена на припрему, организацију наставног процеса и координирање рада ученика. Припремајући се за час наставник осмишљава приступ градиву, одабира и конструише вежбе у складу са циљем и задацима часа, опредељује се за примену одговарајућих наставних средстава, припрема дидактички материјал. Расположиво време распоређује економично и рационално, водећи рачуна о томе да теоријску страну обраде градива сведе на меру која обезбеђује његову практичну примену. Већи део времена треба одвојити за увежбавање предвиђених садржаја путем разноврсних граматичких, лексичких и комуникативних вежби, а потребно је, периодично, организовати и посебне часове обнављања и систематизације градива.

Ниво знања ученика из основне школе, у погледу овладаности српским језиком, веома је различит. Зато настава српског као нематерњег језика не може бити једнообразна и у њој се морају уважавати различите могућности и потребе ученика различитих средина и различитих матерњих језика. Она мора обезбедити индивидуално напредовање ученика у савладавању језичких и комуникативних вештина, што подразумева достизање различитих нивоа исхода зависно од конкретних могућности. Ово се постиже диференцијацијом и индивидуализацијом наставе путем различитих облика рада, као што су индивидуални, групни, и рад у паровима. Овакав приступ подразумева да се различитим ученицима могу задавати различита задужења и задаци.

Домаћи задаци у настави овог предмета имају значајну улогу јер омогућавају ученицима више контакта са српским језиком, што је нарочито важно у хомогеним срединама где српски језик није присутан у свакодневном животу. Циљ домаћих задатака најчешће је увежбавање и утврђивање градива обрађеног на часу, погодни су за писмено вежбање усмено обрађеног садржаја, али повремено треба задати и задатак који ће бити припрема за обраду новог градива. Могуће је, и препоручљиво, да се индивидуализација и диференцијација остварује и задавањем различитих домаћих задатака различитим ученицима.

Наставу нематерњег језика треба повезати са наставом језика ученика, али и са свим другим предметима. Посебан значај има повезивање са стручним предметима. Успостављање корелације међу предметима и коришћење искустава и знања која су ученици стекли на матерњем језику доприносе економичности и ефикасности ове наставе. Ученике треба систематски навикавати и на самостално долажење до информација, коришћење граматичких приручника, речника и других извора.

Редовно праћење и вредновање напредовања ученика омогућава увид у степен усвојености градива и скреће пажњу на евентуалне проблеме и празнине у знању. На основу тих сазнања наставник усмерава даљи рад и планира наставу. Облици проверавања и оцењивања ученичких постигнућа зависе од природе градива на које је усмерено. С обзиром на комуникативну усмереност наставе овог предмета, проверавање и оцењивање знања, умења и навика не сме да се сведе на тестове и писмене задатке. Акцент мора бити стављен на говорну делатност при чему се не смеју занемарити ни рецептивне делатности (разумевање говора и разумевање прочитаног текста). Ученике треба оспособљавати и за објективно вредновање сопственог рада и рада других ученика. Оцена треба да буде одраз стечених знања, способности и формираних навика, али и активности и залагања ученика. Објективно и реално оцењивање има значајну васпитну и подстицајну улогу и доприноси остваривању како циљева наставе овог предмета, тако и општих циљева образовања и васпитања.

ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК

(за образовне профиле трогодишњег образовања)

ЗАЈЕДНИЧКИ ДЕО ПРОГРАМА

Циљ и задаци

Циљ наставе страног језика је овладавање комуникативним вештинама и развијање способности и метода учења страног језика; развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова; развијање општих и специфичних стратегија учења и критичког мишљења; развијање способности за самостално, аутономно учење, тражење, селекцију и синтезу информација; стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији; стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика.

Посебан циљ наставе страног језика у средњим стучним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се страни језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну пословну комуникацију у усменом и писаном облику.

Задаци наставе страног језика су да ученици:

- буду оспособљени да у школској и ван школској свакодневници могу писмено и усмено да остваре своје намере, диференцирано и сходно ситуацији;
- продубљују и проширују комуникативне способности и постављају основе за то да страни језик функционално користе и после завршетка свог образовања (током студија, у будућем послу или даљем образовању);
- стекну увид у језичку стварност и буду оспособљени да уоче контрасте и врше порђења у односу на сопствену стварност;
- буду оспособљени да се компетентно и самосвесно споразумевају са људима из других земаља, усвајају норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који уче, као и да наставе, у оквиру формалног образовања и самостално, учење другог и трећег страног језика;
- до краја трећег разреда средње стручне школе савладају први страни језик до нивоа Б1 према Заједничком европском оквиру.

Напомена:

Истичемо да ће степен постигнућа по језичким вештинама варирати, односно да ће рецептивне вештине (разумевање говора и читање) бити на предвиђеном нивоу, док се за продуктивне вештине (говор, интеракција, медијација и писање) може очекивати да буду за један ниво ниже (на пример, Б1+ рецептивно, Б1 продуктивно).

Комуникативне функције:

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, специфично по регионима)
3. Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд.
4. Давање једноставних упутстава и команди
5. Изражавање молби и захвалности
6. Изражавање извињења
7. Изражавање потврде и негирање
8. Изражавање допадања и недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Исказивање просторних и временских односа
11. Давање и тражење информација и обавештења
12. Описивање и упоређивање лица и предмета
13. Изрицање забране и реаговање на забрану
14. Изражавање припадања и поседовања
15. Скретање пажње
16. Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања
17. Тражење и давање дозволе
18. Исказивање честитки
19. Исказивање препоруке
20. Изражавање хитности и обавезности
21. Исказивање сумње и несигурности

Тематика

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Општа тематика

Из живота младих: забавни и спортски живот.

Породица и друштво: средства јавног информисања; прославе, празници.

Из савременог живота и тековина културе и науке народа чији се језик учи: значајни привредни и културни центри; примери људске солидарности; из живота и рада познатих људи.

Школски писмени задаци: по један писмени задатак у сваком полугодишту.

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

Општа тематика

Из живота младих: дружење, слободно време.

Породица и друштво: живот и обичаји; правила понашања у разним ситуацијама.

Из савременог живота и тековина културе и науке народа чији се језик учи: природна блага; нове технологије и њихова примена; збивања у свету.

Школски писмени задаци: по један писмени задатак у сваком полугодишту.

Стручна тематика (од 20 до 50 одсто од укупног годишњег фонда часова)

Различити типови текстова у настави (шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл) треба да обухватају следећу тематику вазану за струку:

- Материјали, средства, сировине, препарати, намиринице;
- Алати, машине и уређаји, прибор за рад, инструменти, опрема;
- Припрема, производња, процес рада, пружање услуга, паковање, складиштење и контрола производа;
- Прописана документација везана за струку;
- Мере заштите и очувања радне и животне средине;
- Праћење новина у области струке;
- Пословна комуникација на страном језику релевантна за струку.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

I. РЕЧЕНИЦА

- Ред речи у реченици . Место директног и индиректног објекта.

- Слагање времена

I know that he likes/liked/will like you.

- Неуправни говор

а) изјаве са променом глаголског времена

(уводни глагол у једном од прошлих времена)

"I'll come as soon as I can". He said that he would come as soon as he could.

б) питања са променом реда речи и променом глаголског времена

(уводни глагол у једном од прошлих времена)

Yes/no questions

"Can you swim?" He asked if I could swim.

- "WH".

"Where do you live?" He asked where I lived.

- погодбене реченице

- реалне

I'll come if I can.

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Одређени члан уз називе планинских венаца, имена земаља, река, мора и океана
the Alps, the USA, the Thames, the Adriatic, the Atlantic

- Одређени члан уз називе музичких инструмената

He plays the piano.

- Нулти члан уз називе континента, земаља, језера, појединачних планина и острва, уз називе празника - America, Scotland, Lake Michigan, Ben Nevis, Greenland, May Day
- Члан оџ називе новина и часописа - Vogue, The New York Times

2. Именице

Множима најчешћих сложеница
grandfather, armchair, sportsman и др.

- Заменички облици

- а) Заменице

- Присвојне заменице (разумевање)

- The coat is hers.

- Неопређене заменице - somebody, something; anybody, anything

- Somebody is knocking at the door. He didn't see anything.

- б) Детерминатори

- Упитни детерминатори

- What films do you like? Whose son is he?

- Одрични детерминатор по

- There's no water in the glass. He has no friends.

- Придеви

- Неправилно поређење

- He is better than Paul. Who is the best basketball player in your class?

- Бројеви

- Четири рачунске радње

III. ÆÀÀÏËÑÈÀ ГРУПА

1. Глаголи

- Време и аспект глагола - обнављање

- The Past Perfect Tense

- She had left before I came.

- The Past Continuous Tense (разумевање) ;

- за истицање дужег трајања једне прошле радње у односу на другу прошлу радњу

- They were having tea when the light went out.

- Непотпуни глаголи should, would

- You should see the doctor. Would you close the door, please?

- Пасивне конструкције са директним и индиректним објектом (без формалног претварања актива у пасив и обратно)

- The book was given to her. She was given a nice present.

2. Прилози

- Поређење прилога

- fast-faster-fastest; cleverly-more cleverly-most cleverly

IV. ОРТОГРАФИ ЈА

- Писање великих слова.

V. ТВОРБА РЕЧИ

- Најчешћи префикси и суфикси за творбу придева

- im-, ir-, un-; -able, -full, -less и др.

VI. ЛЕКСИКОЛОГИ ЈА

- Најчешћи идиоми и фразе

VII. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

- Употреба двојезичних речника

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

I. РЕЧЕНИЦА

Сложена реченица

а) номинална

They all know that she won't do it again.

б) временска

She'll come back as soon as she can.

в) намерна

He divided the paper so that Mary could have the last page.

г) релативна

The boy who/that was here yesterday is my cousin.

The fish which/that I ate this morning wasn't good. (Обратити пажњу на контактне реченице)

- Погодбене реченице

Погодбена потенцијална реченица (P)

If I had the time, I would go to the cinema.

- Скраћивање клауза (P)

а) временских клауза

(As I was) Coming home I met an old friend of mine.

б) релативних клауза

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Обновити научене употребе члана

- Неодређени члан уз имена занимања и у изразима за количину и време

He is a teacher. The apples were 15 dinars a kilo. He drove 60 miles an hour.

2. Именице

- Множина именица страног порекла (P)

stimulus/stimuli, analysis/analyses

- Адјективална употреба именица

love poems, mountain river и др.

- Други номинали - герунд

а) у функцији субјекта

Smoking is a bad habit.

б) у функцији објекта

I like reading.

3. Заменички облици

а) Заменице

- Релативне заменице - who, which, whose, what, that

This is the man who you met last night. The book which I brought this morning is Mary's. I saw the man that you told me about.

- Повратне заменице

John has hurt himself.

- Одричне заменице (nobody, nothing)

I saw nobody and heard nothing.

- Детерминатори

Обновити научене детерминаторе

4. Придеви

Обнављање и утврђивање употребе и поређења придева

5. Бројеви

Децимали и разломци

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

1. Глаголи

- Време и аспект глагола - обнављање
- Пасивне конструкције (future/present perfect) (P)

2. Прилози

Обнављање и систематизација врсте прилога и места прилога у реченици.

- Конверзија прилога и придева (P)
early, fast, pretty и др.
He is a fast runner. He runs fast.
- Прилози изведени са -ly, уз промену значења
- He works hard. He hardly works at all.

- Предлози

Систематизација предлога за време, правац кретања, место и начин.

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Најчешћи префикси и суфикси за творбу глагола dis-, mis-, on-; -en, -ize

V. ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Идиоми и фразе

VI. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура и коришћење стручног речника

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Сложена реченица

Експлицитне зависне реченице:

finale (Lo faccio perchè voi siate felici)

causale (Sono triste perchè ho sbagliato)

concessiva (Guardo il film, benchè non mi interessi) с одговарајућим везницима: perchè/affinchè;

sebbene/benchè/anche se; poichè/ siccome и сл.

Зависна реченица у коњунктиву

Коњунктив прошлих времена (congiuntivo passato, congiuntivo imperfetto, congiuntivo trapassato) - облици

и употреба (рецептивно).

Изражавање:

- бојазни: Temo che oggi faccia freddo.

- жеље: Spero che Maria venga.

- заповести, воље: E' necessario che tu finisca questo lavoro.

Погодбени начин (condizionale presente, condizionale passato).

Хипотетичне реченице (реалне, потенцијалне, иреалне, мешовите):

Se fa bel tempo, andiamo in gita.

Se facesse tempo andremmo in gita.

Se avesse fatto bel tempo, saremmo andati in gita.

Se avesse fatto bel tempo stamattina, adesso saremmo in gita.

Управни и неуправни говор (потврдне, одричне и упитне реченице, императив).

Глагол

Императив:

Императив глагола avere, essere, sapere.

Члан

Употреба члана уз присвојни придев, именицу и описни придев (Il mio fratello maggiore).

Основна правила о употреби члана уз властите именице. (Vado a Milano. La mia Roma è cambiata molto.

Torno dalla Francia mercoledì).

Именица

Именице без облика множине или јединице.

Множина именица на -co, -ca, -go, -ga.

Именице с наставком -ista, -tore, -aio; други суфикси за извођење имена вршиоца радње.

Именице centinaio и migliaio и њихова множина.

Придев

Поређење придева: позитив, компаратив, суперлатив.

Синтетички (органски) облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева *piccolo, grande, buono, cattivo*; разлика у значењу.

Аналитичко грађење суперлатива апсолутног (елатива) помоћу прилога *assai, molto, troppo*. Суфикс -*issimo*.

Редни бројеви (1. - 10.); наставак -*esimo* за грађење осталих редних бројева.

Присвојни придеви *altrui* и *proprio*.

Непроменљиви придеви.

Основни суфикси за алтерацију придева.

Заменица

Здružени облици ненаглашених заменица.

Релативна заменица *cui*.

Синтагма члан (са предлогом или без њега) + *cui* са релативно - посесивно вредношћу.

Заменица *si* и њено значење (повратно, безлично, пасивно).

Речца *esso* и ненаглашене личне заменице.

Речце

Речце *ci* и *ne* и ненаглашене заменице *lo, la, li, le*.

Речца *ne* с прилошком (*Ne torno adesso*) и заменичком вредношћу (*Marco? Ne parliamo spesso*). Речца *ci* са заменичком вредношћу (*Marco? Ci ho parlato ieri*).

Лексикографија

Ученик треба да се обучи да правилно користи речник, и да се упозна са неким основним појмовима из области лексикографије. Опис одреднице у речнику.

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

Пасив

Са глаголом *venire*.

Са глаголом *andare*.

Нелични глаголски облици

Infinito

Infinito passato

Партицип прошли (*participio passato*).

Партицип презента (*participio presente*).

Futuro anteriore (предбудуће време)

Quando sarai arrivata a Firenze sarai stanca.

Passato remoto правилних глагола.

Сложена реченица

(указати на употребу коњунктива у неким од ових реченица)

- временска

- релативна

Безличне конструкције

E' meglio che, è bene che, è utile che, è facile che,

(указати на употребу коњунктива у овим реченицама).

Члан

Употреба члана уз присвојни придев и хипокористике и уз лична имена (*Il mio caro fratellino; Dov'è la Marisa?*).

Посебни случајеви употребе члана уз географске појмове: структура *In tutta Italia*.

Именица

Најфреквентније именице са двојним облицима за множину (*nomi sovrabbondanti*).

Алтернативни суфикси -*etto, -ello, -uccio, -otto*.

Основни деривативни суфикси и префикси.

Лажне алтерације.

Придев

Алтеративни суфикси -*etto, -ello, -uccio, -otto*.

Суфикси -*enne* и -*ina* за бројеве (у служби означавања нечијих година: *quarantenne, sulla quarantina*).

Морфолошке одлике придева *santo, grande*.

Заменица

Релативна заменица *il quale*.

Личне заменице у служби субјекта које су мање заступљене у говорном језику (*egli, esso, essa, essi, esse*).

Показне заменице *codesto, stesso, medesimo*.

Речце

Прилошка речца *ci* и ненаглашена лична заменица у служби директног објекта (*Mi ci trovi stasera*; *Ce la trovi stasera* = *Trovi Maria al bar*).

Лексикографија

Служење двојезичним и једнојезичним речницима, речницима синонима и антонима.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Негација

Проширење листе одричних речи:

nirgends, nirgendwo, niemals, gar nicht, nirgendwohin; niemals (nirgends, nirgendwo, nirgendwohin)

Das habe ich niemals gehört. Das ist gar nicht schwer.

keinesfalls, keineswegs

Das war keinesfalls die richtige Antwort. Er wird keineswegs heute ankommen.

Казивање радње и стања у садашњости, прошлости и будућности (P)

Стање остварено у прошлости

- перфект пасива радње

Das Haus ist vor Jahren gebaut worden.

Стање које ће се остварити у будућности

- футур пасива радње

Darüber wird noch gesprochen werden.

Одредбе квантитета

Основни, редни, децимални бројеви. Основне мере. Рачунске дањање. Монете.

Tausend, Million, eine Hälfte, ein Viertel, eine halbe Stunde, zwei Liter Milch, 2,40 - zwei Meter vierzig, 2,40 E - zwei Euro vierzig.

Систематизација категорија којих у матерњем језику нема или се битно разликују

Инфинитивне конструкције: zu, um...zu, ohne... zu statt...zu

Er beschloss gleich nach Hause zu gehen. Ich kam früher, um mit dir zu reden. Sie verließen das Zimmer, ohne uns zu begrüßen. Statt zu regnen begann es zu schneien.

Казивање претпоставки, начина, жеље, поређења. (P)

Конјуктив у простој (не сложеној) реченици за изражавање жеље, могућности, сумње, претпоставки, нестварности.

Ewig lebe unsere Freiheit! Beinahe wärest du zu spät gekommen. Hätte er das gewusst!

Кондиционалне реченице

Потенцијалне

Er wäre zufrieden, wenn du kämest Ich würde dich besuchen, wenn ich Zeit hätte. Иреалне (P) Везник: wenn

Er wäre gekommen, wenn er die Einladung bekommen hätte.

Намерне реченице

Везници: damit, dass

Wir gehen so früh in die Schule, damit wir alles vorbereiten. Gib acht, dass du nicht zu spät kommst.

Начинске реченице

Везници: indem, ohne dass, statt dass

Er betrat den Saal, indem er alle herzlichst begrüßte. Sie ging an mir vorbei, ohne dass sie mich bemerkte. Statt dass ich auf den Bus warte, gehe ich lieber zu Fuss.

Поредбене / компаративна реченице (P)

Везници: wie, als, als ob

Sie ist so schön, wie man mir erzählte. Alles endete viel besser, als ich erwarten konnte. Er sieht aus, als ob er krank ist/wäre.

Творба речи

Заменички прилози - грађење и употреба

(wozu, womit, woran...; dazu, damit, daran...) Woran denkst du? Ich denke immer daran.

Грађење сложеница

именица + именица; придев + именица; префиксација

Atomphysik, Wandtafel, Hochschule, Schnellzug, beantworten, begrüßen, unmöglich

Изведене именице - Wohnung, Heizung, Besichtigung, usw.

Лексикографија

Употреба двојезичних речника

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

Поред утврђивања градива које је обрађено и систематизовано у претходним годинама, у овом разреду треба обрадити:

Одредбе квалитета и квантитета

Описна компарација помоћу партикула: ganz, besonders, höchst, ihr, überaus (апсолутни суперлатив).

Sie ist eine sehr fleißige Studentin. Das war eine besonders /höchst/ angenehme Reise.

Потенцирање суперлатива

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie ist das äußerstschönste Mädchen in der Schule.

Неуправни говор (P)

За истовременост конјунктив презента или претерита.

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe/schriebe/ einen Brief an ihren Freund.

Sie sagt, dass sie...

За радњу која се десила пре момента говора; перфект или плусквамперфект конјунктива.

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen."

Sie sagt, sie habe /hätte/einen Roman von T. Mann gelesen. .

Sie sagt, dass sie...

За радњу која се дешава после момента говора: футур конјунктива или облик "würde".

Sie sagt: "Ich werde (würde/einen Roman von T. Mann lesen. Sie sagt, dass sie..."

Инфинитивне конструкције

Изражавање модалитета

a) sein zu + Инфинитив

Dieser Problem ist zu lösen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

б) lassen sich + Инфинитив

Das lässt sich leicht erklären. Diese Bruchspalte lässt sich bis nach Bosnien verfolgen.

Пасив радње и пасив стања (P)

У функцији истицања неког процеса и резултата или циља неке радње, док се вршилац или узрочник радње може и не мора навести:

Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Модални глаголи + инфинитив презента пасива (P)

Dabei muss die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

Ред речи у реченици са тежиштем на положају глагола (систематизација)

Лексикологија (P)

- сложенице, префиксација, суфиксација

- стране речи и интернационализми, термини и терминологиране речи.

Лексикографија

Стручни речници и њихово коришћење.

РУСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Реченица

Реченице с глаголским прилозима.

Употреба нет и не у реченици.

Именице

Варијанте падежних наставака (на лексичком нивоу): генитив једине на у, генитив множине без наставака. Скраћенице (вуз, комсомол, МГУ). Синоними, антоними, хомоними; међујезички хомоними и пароними (на конкретној лексици у тексту).

Заменице

Опште заменице: сам, самый, любой, весь.

Придеви

Дужи и краћи облици придева. Обавезна употреба краћег облика (у предикату са допуном).

Бројеви

Четири основне рачунске радње (рецептивно). Редни и збирни бројеви.

Глаголи

Императив за 3.л. једн. и 1 и 3. л. мн. Прошло време глагола од инфинитива са сугласничком осномом. Глаголски прилози (обнављање и активирање). Радни глаголски придеви и трпни придев прошлог времена (Р).

Прилози

Најфреквентнији модели за грађење прилога: придевска основа – О (тихо, скромно и сл.); придевска основа – И (по-руски, практички и сл.).

Предлози

Најфреквентнији предлози чија се употреба разликује у односу на матерњи језик (у, около, вокруг с генитивом у одредби места, по с дативом и локативом у временској одредби; в и на у одредби места: работать на заводе, учиться в университете и сл.).

Везници

Најфреквентнији везници и везничке речи (хотя, прежде чем, чтобы; что, который, где, когда и сл.).

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене програмом за први разред и даље примењивати у различитим варијацијама и комбинацијама. У другом разреду посебну пажњу посветити моделима у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи

Реченице са кратким придевским обликом у предикату

Я был болен гриппом.

Он способен к математике.

Објекатски односи

Реченице са објектом у инфинитиву

Врач советовал мне отдохнуть.

Я уговорил товарища молчать.

Сложена реченица

Врач советовал мне, чтобы я отдохнул.

Брат в письме сообщает, что он летом приедет к нам.

Просторни односи

а) Реченице са одредбом израженим зависним падежом

Я тебя буду ждать у (около, возле) памятника.

Она живет у своих родителей.

Мой брат работает на заводе, а сестра учится у университета.

б) Сложена реченица

Мы пошли туда, куда вела узкая тропинка.

Временски односи

а) Реченице са одредбом израженим зависним падежом

Они собираются по вечерам.

Это случилось по окончании войны.

б) Реченице са глаголским прилогом

Возвращаясь домой, я встретил товарища
Кончив работу, он поехал домой.
в) Сложена реченица
Как только скрылось солнце, стало холодно.

Начински односи

а) Реченице са глаголским прилогом
Друзья возвращались домой весело разговаривая. Он поздоровался кивнув головой.
б) Сложена реченица
Мы всё сделали так, как сказал учитель.
Он оказался способнее, чем я предполагал.

Узрочни односи

а) Реченице с глаголским прилогом
Не находя нужного слова, он замолчал.
Почувствовав голод, брат решил пообедать без меня.
б) Сложена реченица
Так как брат почувствовал голод, он решил пообедать без меня.

Цильни односи

а) Реченица са одредбом у инфинитиву
Мать отпустила дочку гулять.
Мы пришли проститься/чтобы проститься.
б) Сложена реченица
Чтобы правильно говорить, нужно хорошо усвоить грамматику.

Ортографија

Интерпункција- основна правила.

Лекснографија

Употреба двојезичних речника

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

Реченица

Претварање пасивних конструкција у активне и обрнуто
(План выполнен заводом - Завод выполнил план).

Именице

Род абривијатура (скраћеница). Скраћенице и називи мерних јединица из Међународног система јединица
Познатији наши и страни географски називи са специфичностима у роду, броју и промени.

Заменице

Одричне заменице: некога, нечего. Неодређене заменице са: -то, -нибудь, -либо; кое-.

Придеви

Посебни случајеви образовања суперлатива: величайший, лучший, малейший. Елатив (на примерима у тексту).

Бројеви

Читање децимала и разломака: 0,1 - ноль целых одна десятая; 0,01

- ноль целых одна сотая; 0,001 - ноль целых одна тысячная; 1,1 - одна целая (одно целое) одна десятая; 2,4 - две целых четыре десятых; 1/2
- одна вторая (половина); 3/3 - три четвертых (три четверти).

Глаголи

Глаголски придеви - активни и пасивни (грађење и употреба). Глаголи кретања са префиксима

Прилози

Систематизација прилога. Исказивање опозиције место: правац паровима прилога просторног значења као нпр.: там - туда, здесь - сюда, где-куда и сл.

Предлози

Предлози карактеристични за стручне текстове: подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; в связи с тем, что; не смотря на то, что и сл. (рецептивно).

Реченични модели

Реченичне модели предвиђене за претходне разреде и даље примењивати у различитим комбинацијама. У III разреду посебну пажњу посвећивати моделима за исказивање следећих односа и значења.

Субјекатско-предикатски односи

а) Реченице са субјектом израженим конструкцијом: номинатив + с + инструментал: Мы с вами опять в школе.

б) Реченице с копулама: являться, называться, служить и сл. Металлы являются хорошими проводниками электричества Глина служит сырьём для керамических изделий.

в) Реченице са копулом есть

Организм есть живое существо.

г) Реченице са это у предикату

Золото - это драгоценный металл.

д) Реченице с трпним глаголским придевом у предикату

Лес посажен недавно.

Проект здания создан архитектором.

Просторни односи

Реченице с прилошким одредбама за место, правац и трасу Я там никогда не был, но очень хочу поехать туда.

Северная его часть лежит за полярным кругом.

Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.

Поезд приближается к территории Дальнего Востока

Он прошёл через всю Сибирь.

Квантитативни односи

а) Реченице са одредбом за меру и количину

мороз в тридцать градусов

Предмет весом в пять килограммов.

Предмет размером (в) X единицу.

Реченице са одредбом за приближну количину приду минут через десять.

В классе было учеников тридцать.

Атрибутивни односи

а) Реченице са атрибутом израженим придевом и могућности замене придева именицом:

Мы долго гуляли по московским улицам –

Мы долго гуляли по улицам Москвы.

б) Реченице са атрибутом израженим предшколско-падежном конструкцијом или падежом без предлога

Мы купили брошку из золота.

На этой улице много памятников архитектуры.

Лексикологија

Усвајање основне терминологије дате струке.

Лексикографија

Структура стручног речника и његово коришћење

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Сложена реченица

а) Зависна реченица у индикативу;

Dès que l'avion a atterri, les passagers sont descendus.

Pendant que nous volions au-dessus des Alpes, il y avait une tempête...
Vous pensez (croyez, dites, vous êtes sûr) que vous passerez l'examen?
Изразити и помоћу инфинитива:
Vous êtes sûr de passer l'examen? Vous pensez réussir? J'espère partir demain. (J'espère que je partirai demain.)
Остале врсте реченица не обрађују се посебно; али треба указати на изражавање узрока (parce que...,
puisque, à cause de...), и на смисао реченице са другим чешћим везницима када се појаве у тексту
б) Зависна реченица у субјунктиву.
Употреба субјунктива презента (изражавање футура).
Изражавање:
• жеље: Je souhaite qu'elle vienne. Elle voudrait que vous l'attendiez;
• заповести, воље: Je veux que tu dises la vérité. Il faut que vous appreniez ces vers.
Указати на могућности изражавања помоћу инфинитива: Il faut apprendre ces vers. Je lui conseille de finir ses études - уместо: qu'elle finisse...

Глагол

Прости перфект (passé simple) - принцип творбе, препознавање у тексту. (P)
Кондиционал (будуће време у прошлости); плусквамперфект. Хипотетичне реченице (преглед све три могућности)
Si nos amis Français venaient, ils visiteraient Belgrade.
Si nos amis Français étaient venus (l'année dernière), ils auraient visité Novi Sad.

Управни и неуправни говор

Savez-vous...
Dites / Dis... Je vous demande ;
Qui, où \
Qui a gagné le prix? Dites-moi qui a gagné le grand prix. Où se trouve la poste? Savez-vous où se trouve la poste?
Qu'est-ce que / ce que... Qu'est-ce qu'on produit dans cette usine? Je vous demande ce qu'on y produit. Est-ce que /si...
Est-ce que le congrès international aura lieu dans un mois? Savez-vous si le congrès aura lieu?

Императив – инфинитив

Помоћу que
Michel, venez (viens) chez nous demain.
Dites à Michel de venir demain chez nous.
Il m'a dit: "Invite Michel". Il m'a dit d'inviter Michel.
Ce film est très amusant.
Elle me dit que ce film est très amusant.

Слагање времена

Уз примену градива из претходне године, обрадити и примере за истовремену, претходну и будућу радњу у прошлости:
Je pensais (j'ai pensé) qu'il était /avait été / serait/ là.

Слагање партиципа перфекта са објектом

La lettre que j'ai reçue m'a fait un grand plaisir.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Грађење сложеница
Значење речи (основно и пренесено)

ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Употреба двојезичних речника.

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

Пасивне конструкције

par+агенс (L'énergie solaire est captée par les végétaux), de+агенс
Dans la guerre, le peuple fut saisi d'un élan inouï.
без агенса
La lune s'est formée, il y a au moins 4,5 milliards d'années,
être nommé + im

Il est nommé secrétaire.

Инверзија- будући да је инверзија у упитним реченицама обрађена раније, овде се указује на: .

- сложену инверзију (P)

Votre ami n'est-il pas venu?

lequel de (P)

Lequel de ces peintres préférez-vous?

комбинацију са quel (P)

Dans quelle mesure le journal peut être utile comme source historique.

Упитна реч + инф

Pourquoi répondre? Comment réagir?

субјекат + заменица

Depuis quand m'attendez-vous?

субјекат + именица

Qui est cet homme?

Инфинитив - активизирати инфинитив у функцији објекта и иза глагола перцепције напоменутих у I и II разреду:

Il croit partir demain.

On les voit s'intéresser au développement de la biologie.

Партицип презента

Le l'ai écouté jouant du piano.

Герундив

Je l'ai écouté en jouant du piano.

On n'invente qu'en travaillant

Безличне конструкције

Униперсонални глаголи

il fait - il pleut - il faut

Être + привдег

il est possible, il est probable

(указати на субјунктив) -

Субјунктив - утврдити што је речено у I и II разреду, активно усвојити субјунктив презента и указати на јављање овог начина у тзв. безличним конструкцијама и иза извесних глагола

Субјунктив перфекта- облици и употреба (P)

Кондиционалне реченице- изражавање хипотетичности

- иреалност у садашњости

S'il était ici maintenant, je serais heureux.

- иреалност у прошлости

S'il avait travaillé, il aurait réussi à l'examen.

Номинализација - активирати коришћење именице уместо зависне реченице

Dès que l'exposition fut ouverte, il partit.

Après l'ouverture de l'exposition, il partit.

глагол- именица са истим кореном:

construire - la construction

réaliser - la réalisation

succéder - la succession

Бројеви

Читање разломака, математичких знакова и радњи, квадрат и куб у мерама.

Фонетика

Основне самогласничке опозиције lit / lu / loup) и сл.

Везивање условљено "h aspiré" и "h mué". Интонација реченице

Лексикографија

Структура стручног речника и његово коришћење.

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Сложена реченица

а. Зависна реченица у индикативу
Mientras vivíamos en Madrid, estudiaba español. ¿Crees (estás segura, piensas) que aprobaremos el examen?
са инфинитивом (са модалним глаголима)
Quiero viajar. Pienso viajar mañana.
Остале врсте реченица не обрађивати посебно, али треба указати на изражавање узрока (porque, por),
последнице (si, para), и на смисао реченице са другим чешћим везницима кад се појаве у тексту.

б. Зависна реченица у субјунктиву
Употреба субјунктива презента (изражавање футура)
Субјунктив прошлих времена (pretérito imperfecto, pretérito perfecto simple, pretérito perfecto compuesto, pretérito pluscuamperfecto) - облици и употреба (рецептивно).

Изражавање:

- бојазни: Temo que no haya llegado a tiempo.
- жеље: Espero que venga. Me gustaría que estuvieran con nosotros.
- заповести, воље: Quiero que me digas la verdad. Es necesario que aprendan estos verbos.

Хипотетичне реченице (све три могућности):

- Si me visitas el verano que viene, te llevaré a la playa.
- Si me visitaras, te llevaría a la playa.
- Se me hubieras visitado el año pasado, te habría llevado a la playa.

Управни и неуправни говор (потврдне, одричне и упитне реченице, императив).

Dime si/donde/cuando/quién/que..., Sabes si/donde/cuando/quién/que... Me puedes decir si/donde/cuando/quién/que ...

Лексикографија

Служење двојезичним речницима.

III разред

(2 часа недељно, 60 часова годишње)

Пасивне конструкције са и без агенса

Miguel fue invitado por María.
Miguel fue nombrado secretario de la Asociación.

Употреба инфинитива у функцији субјекта, објекта и атрибута

Piesan viajar mañana.
Es necesario estudiar lenguas extranjeras.
Hacer ejercicio es muy importante para la salud.
Estar + gerundio
Estaban discutiendo cuando entró Manuela.
Voy a estar estudiando toda la tarde.

Сложена реченица

основе употреба глаголких начина индикатива и субјунктива у најчешћим типовима сложених реченица (релативна, временска, узрочна, последична).

Безличне конструкције

са глаголима llover, nevar...
Ser + adjetivo: es necesario, es obligatorio, es importante, ...
(указати на употребу субјунктива у некима од ових реченица).

Бројеви

Разломци, математички знакови радње.

Лексикографија

Структура стручних речника и њихово коришћење.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм првог страног језика намењен је трогодишњем и четворогодишњем образовању и васпитању у средњим стручним школама и чини заокружену целину са програмом страних језика за основну школу, обезбеђујући тако континуитет учења страног језика започетог у основној школи.

Структуру програма чине:

- а) захтеви и садржаји који су заједнички за трогодишње и четворогодишње школовање;
- б) захтеви и садржаји који су диференцирани према разликама у фонду часова и укупној оријентацији датог типа школе;
- школски писмени задаци (за сваки разред по два писмена задатка);
- језички садржаји (за сваки језик и сваки разред посебно);

Облици наставе

Комуникативна настава страних језика се реализује тако што се примењују различити облици рада као нпр. рад у групама и паровима, рад у пленуму или појединачни уз примену додатних средстава у настави (аудио-визуелних материјала, информационо-технолошких извора, игара, аутентичног материјала, итд.), као и уз примену принципа наставе по задацима (task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU...)

Препоруке за реализацију наставе

У наставном процесу неопходно је ускладити улоге наставника, ученика и наставних средстава. Наставник мора да добро одреди колико времена на часу може да буде потрошено на фронтална излагања и објашњења, фронталне активности као што су питања и одговори (разликујући при том референцијална, демонстративна и тест питања) као и на остале облике рада.

Наставници треба да схвате да су њихови поступци којима одражавају своје ставове и способности најважнији део окружења за учење и усвајање језика. Стога је неопходно да наставник прида значај :

- вештинама подучавања;
- вештинама организовања рада у учионици;
- способностима да спорводи истраживања праксе и да размишља о свом искуству;
- стилима подучавања;
- разумевању тестирања, оцењивања и евалуације и способностима за њихово спровођење;
- знањима и способностима да предаје социокултурне садржаје;
- интелектуалним ставовима и вештинама;
- знањима о естетској вредности књижевности и способностима да развије такво разумевање код ученика;
- способностима за индивидуализацију рада у одељењу у којем наставу похађају типови ученика с различитим способностима за учење.

Ови релевантни квалитети и способности се најбоље развијају када наставник:

- надгледа, прати рад и одржава ред у учионици;
- стоји на располагању ученицима и пружа им индивидуалне савете;
- преузме улогу супервизора и фасилитатора уважавајући примедбе у вези са њиховим учењем, реагујући на њих и координирајући њихове активности.

Стога се у настави страних језика препоручују следеће активности којима се гарантује најефикаснија реализација наставног програма, и то су:

- слушање и реаговање на налоге и/или задатке у вези са текстом који чита наставник или који ученици чују са звучних записа;
- рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације, итд.);
- мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.);
- дебате и дискусије примерене узрасту (дебате представљају унапред припремљене аргументоване монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему);
- обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретно видљиве и мерљиве производе и резултате;

- усклађивање Програмом предвиђене граматичке грађе са датим комуникативним функцијама и темама, и то у склопу језичких активности разумевања (усменог) говора и писаног текста, усменог и писменог изражавања и медијације;

- евалуација (формативна која се спроводи током године и служи усмеравању даљег тока наставе и сумативна на крају године која указује на остварење циљева и задатака) и самоевалуација (језички портфолијо) ученичких постигнућа.

Важан циљ у учењу страног језика у средњим стручним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну комуникацију у усменом и писаном облику на страном језику. Тај сегмент наставе страног језика који се прогресивно увећава од 20 до 50% током трогодишњег односно четворогодишњег образовања мора да буде јасно дефинисан и у складу са исходима везаним за квалификације струке.

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима. Реализација наставе језика струке се много више огледа у развијању рецептивних него продуктивних вештина јер је сврха учења страног језика, у првој линији, усмерена на то да се ученици оспособе да прате одређену стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања.

Стога је спектар текстова који се препоручују велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл. Веома је битно у раду са таквим текстовима одредити добру дидактичку подршку. Добро осмишљени налози упућују на то да одређене текстове, у зависности од тежине и важности информација које они носе, треба разумети глобално, селективно или пак детаљно. Продуктивне вештине треба ограничити на строго функционалну примену реалну за захтеве струке. То подразумева писање кратких порука, мејлова у оквиру пословне комуникације (поруцбенице, рекламације, захтеви, молбе) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање на основном нивоу било у директном контакту са саговорником или у телефонском разговору.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ НА КРАЈУ III РАЗРЕДА

СЛУШАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу могу да разумеју главне поруке и детаље неке изјаве ако се ради о темама које су у складу са интересовањима и узрасним карактеристикама. Они су у стању да из медија издвоје битне информације када се ради о актуелним догађајима и темама из њиховог домена интересовања односно струке.

Ученик може да:

- разуме опширнија упутства и објашњења (нпр.у ситуацијама такм наставе) и да их примењује;
- прати разговоре у свакодневним ситуацијама када се прича о познатим темама; да би био сигуран у разумевање може да саговорнику узвраћа питања и моли за објашњење;
- разуме саопштења везана за оријентацију и сналажење у простору и свакодневне ситуације (нпр.на телефону) и реагује на адекватан начин;
- разуме најаве преко разгласа, издваја битне и релевантне информације из њих и понаша се у складу са њима;
- издвоји најважније исказе из снимљених радио и ТВ емисија – под претпоставком да их могу више пута чути и гледати – када се ради о познатим темама; у стању је да садржаје својим речима преприча, сумира и коментарише;
- приликом слушања примењује један проширени репертоар стратегија рецепције (нпр. критичко слушање, процењивање приликом слушања, слушање са задовољством).

ГОВОР

ИНТЕРАКЦИЈА

Ученици могу на овом нивоу да без припремања учествују у разговору о познатим темама и садржајима који их интересују и при том образлажу своје лично мишљење и реагују на мишљење других.

Ученик може да:

- изрази осећања (као нпр. изненађење, радост, тугу, бес и равнодушност) и реагује на одговарајуће емотивне реакције;

- опише сопствене циљеве, надања, снове и реагује код других на исте;
- да започне разговор или дискусију, води их, прихвата или одбија мишљење других;
- да у интервјуу наведе конкретне информације и реагује на спонтана питања или води припремљени интервју и поставља спонтано додатна питања;
- примењује језичка средства адекватна саговорнику и ситуацији;
- користи реторичке стратегије (форме учтивног обраћања, повратна питања, поједностављења, реконструкције, невербална средства);

МОНОЛОШКО ИЗЛАГАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу да пред публиком говоре уз припрему о темама из области њиховог искуства и интересовања, описујући релевантне садржаје и/или процењујући их. Могу да причају приче и извештавају о догађајима и о сазнањима поштујући одређени логички ток.

Ученик може да:

- изведе припремљену презентацију у вези са познатом темом и притом глобално објасни основне аспекте;
- извести о сопственим сазнањима и опише сопствена осећања и реакције;
- извештава о реалним догађајима;
- користи стратегије за формирање и структурисање језичког излагања (нпр. уводне и закључне формулације, кључне речи);
- да истакне значај одређених изјава пригодном гестиком и мимиком или наглашавањем и интонацијом.

ЧИТАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу да самостално читају, разумеју и процењују различите текстове који се односе на области њихових интересовања, струке и искуства.

Ученик може да:

- разуме комплексније захтеве и диференциране сажетке градива током наставе;
- чита и разуме информативне, аргументационе, апелативне текстове (нпр. уводи, брошуре, писма читалаца, мејлови, блогови, омладински часописи или школске новине, веб странице за младе) као и дуже, чак и нешто комплексније стручне текстове о познатим темама;
- прошири репертоар стратегија читања (критичко, процењујуће читање и читање са уживањем);

ПИСАЊЕ

Ученик на овом нивоу може да напише или сажме краћи текст о познатим темама и садржајима који их интересују користећи једноставне фазе и реченице.

Ученик може да:

- састави лично саопштење (кратко писмо) у којем се захваљује, извињава, договара или одговара на питање;
- једноставним језичким средствима извештава о интересантним догађајима, описује своје хобије и интересовања и да друге пита о истим тим стварима;
- прошири дате текстове, допуни, преиначи или пак да састави текст према датом моделу;
- оно што је чуо, прочитао, видео или доживео репродукује кратким и једноставним реченицама и изнесе своје мишљење и запажање у вези са тим.

ПРВИ СТРАНИ ЈЕЗИК

(за образовне профиле четворогодишњег образовања којима је недељни фонд часова 2)

ЗАЈЕДНИЧКИ ДЕО ПРОГРАМА

Циљ и задаци

Циљ наставе страног језика је овладавање комуникативним вештинама и развијање способности и метода учења страног језика; развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова; развијање општих и специфичних стратегија учења и критичког мишљења; развијање способности за самостално, аутономно учење, тражење, селекцију и синтезу информација; стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији; стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика.

Посебан циљ наставе страног језика у средњим стучним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се страни језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну пословну комуникацију у усменом и писаном облику.

Задаци наставе страног језика су да ученици:

- буду оспособљени да у школској и ван школској свакодневници могу писмено и усмено да остваре своје намере, диференцирано и сходно ситуацији;
- продубљују и проширују комуникативне способности и постављају основе за то да страни језик функционално користе и после завршетка свог образовања (током студија, у будућем послу или даљем образовању);
- стекну увид у језичку стварност и буду оспособљени да уоче контрасте и врше порђења у односу на сопствену стварност;
- буду оспособљени да се компетентно и самосвесно споразумевају са људима из других земаља, усвајају норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који уче, као и да наставе, у оквиру формалног образовања и самостално, учење другог и трећег страног језика;
- до краја трећег разреда средње стручне школе савладају први страни језик до нивоа Б1+ према Заједничком европском оквиру.

Напомена:

Истичемо да ће степен постигнућа по језичким вештинама варирати, односно да ће рецептивне вештине (разумевање говора и читање) бити на предвиђеном нивоу, док се за продуктивне вештине (говор, интеракција, медијација и писање) може очекивати да буду за један ниво ниже (на пример, Б1+ рецептивно, Б1 продуктивно)

Комуникативне функције:

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, специфично по регионима)
3. Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд
4. Давање једноставних упутстава и команди;
5. Изражавање молби и захвалности
6. Изражавање извињења
7. Изражавање потврде и негирање
8. Изражавање допадања и недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Исказивање просторних и временских односа
11. Давање и тражење информација и обавештења
12. Описивање и упоређивање лица и предмета
13. Изрицање забране и реаговање на забрану
14. Изражавање припадања и поседовања
15. Скретање пажње
16. Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања
17. Тражење и давање дозволе
18. Исказивање честитки
19. Исказивање препоруке
20. Изражавање хитности и обавезности
21. Исказивање сумње и несигурности

Тематика

И даљашња

(2 +ààà íàààsí, 70 +àñíàà ãíàèøçà)

Општа тематика

Ëç æeáíòà íeáæð: çááááíe è ðñððñeè æeáíò; øeíeíáæeá è íáðáçíáæeá;
Íðíæeðà è áðóøðáí: ÷eáííæe íðíæeðà ó áðóøðááíí æeáíòó; ððááñòáá ¼ááííà eíóíðíeñáæe; íðíñeááá, íðáçíeðe;
áðáíáíñeè òñeíæe è íðíáíçá áðáíáíá;

Из савременог живота и тековина културе и науке народа чији се језик учи: теме из савременог живота; одабрани културно-историјски споменици догађаји из живота и рада познатих стваралаца; примери људске солидарности.

Стручна тематика

Çà ðððó÷íó òáíàðeèð ñá íðááæ à:

- à) çà óííá íá ááá ÷ááá íáááóóí - áí 15 íáñòí íá óeóíííá áíæeøeáá óííáá ÷ááííá;
- á) çà óííá ááæè íá ááá ÷ááá íáááóóí - áí 20 íáñòí íá óeóíííá áíæeøeáá óííáá ÷ááííá.

Øeíeñeè ðeñíáíe çáááðe:

- à) íí ¼áááí ðeñíáíe çáááðeð ó ñááeñí ðeóáíæeøðó çà óííá íá ááá ÷ááá íáááóóí;
- á) íí ááá ðeñíáíá çáááðeðà ó ñááeñí ðeóáíæeøðó çà óííá ááæè íá ááá ÷ááá íáááóóí.

III ðáçðáá

(2 ÷ááá íáááóóí, 70 ÷ááííáá áíæeøeá)

Општа тематика

Из живота младих: дружење, слободно време;

Íðíæeðà è áðóøðáí: æeáíò è íæ÷á¼e; íðáæeá ííáøeæeá ó ðáçíeí ñeòóðe¼áíà; íáííí íí¼ááeíòá íðáíà æeáíòíí¼
ððáæeíe;

Ëç ñááðáíáííá æeáíòà è òáeíæeíà eòeòóðá è íáóeá íáðíáá íe¼e ñá ¼áçeè ó÷e: çáeáæeá ó ñááðó; çíá÷á¼e¼e
eñòíðe¼ñeè áííá á¼e; ðáçíe áeáíæe óíáòíe÷eíá è íáó÷ííá ððááðáæeøðáá; çáøðeðà eòeòóðííá áeááá.

Стручна тематика

Çà ðððó÷íó òáíàðeèð íðááæ à ñá:

- à) çà óííá íá ááá ÷ááá íáááóóí - áí 20 íáñòí íá óeóíííá áíæeøeáá óííáá ÷ááííá;
- á) çà óííá ááæè íá ááá ÷ááá íáááóóí - áí 30 íáñòí íá óeóíííá áíæeøeáá óííáá ÷ááííá.

Øeíeñeè ðeñíáíe çáááðe:

- à) íí ¼áááí ðeñíáíe çáááðeð ó ñááeñí ðeóáíæeøðó çà óííá íá ááá ÷ááá íáááóóí;
- á) íí ááá ðeñíáíá çáááðeðà ó ðeóáíæeøðó çà óííá ááæè íá ááá ÷ááá íáááóóí.

IV разред

(2 ÷ááá íáááóóí, 60 ÷ááííáá áíæeøeá)

Општа тематика

Ëç æeáíòà íeáæð: íðíæeíe íeáæeð ááíáñ; eçáíð çáíeíæeá è ðeáííæe çá áóáóóííñò; íeáæe è íá óíáðíáíá ñáðáæeá;

Íðíæeðà è áðóøðáí: íðíæeíe ñááðáíáíá íðíæeðá;

Ëç ñááðáíáííá æeáíòà è òáeíæeíà eòeòóðá è íáóeá íáðíáá ÷e¼e ñá ¼áçeè ó÷e è íáøeð íáðíáá: íðeðíáíá áeááá è
eáðáeðáðeñeèeá íðeáðáííá ðáçáí¼á; ííáá òáðííeíæe¼á è æeðííá íðeíáíá ó ðáçíeí ñóáðáíá æeáíòà; ñááðáíáíá áíñòeáíóçá
íáóeá è òáðííeíæe¼á; íá óíáðíáíá íðááíeçáøe¼á è æeðííá çíá÷á¼e çá áíáðíáeð sóæe è íeð ó ñááðó; ííçíáðá eè÷ííòe eç
¼ááííá è eòeòóðííá æeáíòà.

Стручна тематика

Çà ðððó÷íó òáíàðeèð íðááæ à ñá:

- à) çà óííá íá ááá ÷ááá íáááóóí - áí 25 íáñòí íá óeóíííá áíæeøeáá óííáá ÷ááííá;
- á) çà óííá ááæè íá ááá ÷ááá íáááóóí - áí 40 íáñòí íá óeóíííá áíæeøeáá óííáá ÷ááííá.

Øeíeñeè ðeñíáíe çáááðe:

- à) íí ¼áááí ðeñíáíe çáááðeð ó ñááeñí ðeóáíæeøðó çà óííá íá ááá ÷ááá íáááóóí;
- á) íí ááá ðeñíáíá çáááðeðà ó ðeóáíæeøðó çà óííá ááæè íá ááá ÷ááá íáááóóí.

Стручна тематика (од 20 до 40 одсто од укупног годишњег фонда часова за све четири године учења страног језика)

Различити типови текстова у настави (шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл) треба да обухватају следећу тематику вазану за струку:

- Материјали, средства, сировине, препарати, намиринице;
- Алати, машине и уређаји, прибор за рад, инструменти, опрема;
- Припрема, производња, паковање, складиштење и контрола производа;
- Организација и процес рада, пружање услуга, организација фирме, предузећа;
- Људски ресурси унутар фирме: звања, опис послова, одговорности и обавезе;
- Прописана документација везана за струку;
- Мере заштите и очувања радне и животне средине;
- Праћење новина у области струке;
- Пословна комуникација на страном језику релевантна за струку.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 × 45 минута, 70 × 45 минута)

I. ЧИТАЊЕ

Читајте текст и одговорите на питања.

- Читајте:

а) Why hasn't he arrived yet?

б) Do you feel like (having) a cup of coffee?

в) Tag questions

She's pretty, isn't she?

г) Кратка питања

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

When? Where? Who with? What about?

- "WH" questions
"When did you see him?" She wanted to know when I had seen him."

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Генерички члан
A horse is an animal. The telephone is an animal. The telephone is a useful invention.
- Члан уз називе новина и часописа
Vogue, The National Geographic Magazine, The New York Times
- Неодређени члан у изразима
be in a hurry, be at a loss, all of a sudden, in a short time и др.
- Нулти члан уз називе празника
Christmas, May Day

2. Именице

- Збирне именице са глаголом у једнини и множини (family, team и др.)
My family is a large one. My family is living in different parts of the country.
- Адјективална употреба именица
love poems, a five pound note и др.
- Генитив мере
a mile's distance, a day's walk

3. Заменички облици

а) Заменице

- Показне заменице the former, the latter
Mary and Peter are the best pupils in class. The former is good at languages and the latter is good at biology.
- Присвојне заменице
The book isn't mine.
- Повратне заменице - емфатична употреба
I did it myself.

б) Детерминатори

- Обновити научене детерминаторе

4. Придеви

Придеви у номиналној функцији
the rich, the poor, the blind и др.

5. Бројеви

- Временски период са одређеним чланом
the forties, the fifties
- Прости бројеви у функцији редних бројева
page three, act one и др.

6. Партитивни квантификатори

a loaf of bread, a slice of lemon, a bottle of wine и др.

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

- Глаголи

Време и аспект глагола - обнављање

Пасивне конструкције - са директним и индиректним објектом

The book was given to her. She was given a nice present.

а) Савезни начин (P)

I wish I were there. I wish I could help.

- Непотпуни глаголи (са инфинитивом презента)

а) may, might

He may come today. We might go to the concert tonight.

б) should, would

You should do as he says. That would be his mother.

в) ought to

You ought to go now. Ought he to work so hard?

- Герунд

а после придева busy, worth

She is busy cleaning her flat. The book is worth reading.

б) после предлога

She is fond of reading. She left without saying anything.

Causative have/get (P)

Двочлани глаголи (фразални и предлошки)

take off, give up, look after, take after, take after и др.

2. Прилози

Место прилога у реченици.

He went to the station by taxi.

- Прилози за учесталост
usually, occasionally, sometimes и др.

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Најчешћи префикси и суфикси за творбу глагола

dis-, mis-, -un-, -en-, -ize-, -fy

V. ЛЕКСИКОЛОГИЈА Најчешћи идиоми и фразе

VI. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура и коришћење једнојезичних речника

III разред

(2 ÷ àñà íààâsíí, 70 ÷ àñîàà àîâèèèè)

I. РЕЧЕНИЦА

Сложена реченица

а) номиналне клаузе

They all knew that she wouldn't come.

б) релативне клаузе

- рестриктивне

The lady who/that was here yesterday has gone to London.

I've lost the book which/that I bought this morning.

Обратити пажњу на контактне реченице (изостављање релативне заменице у акузативу).

- нерестриктивне

My brother Bob, whom you met yesterday, is coming with us. He got lost on Snowdon, which was enveloped in fog.

в) адвербијалне клаузе

- за начин и поређење (P)

She treats me as if I were a child.

- за место

Tell me where to go.

- за време

Come as soon as you can.

- Инверзија - иза neither, nor, so

She's a real beauty and so is her sister.

I can't swim. Neither can Mary.

I like reading. So does my brother.

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Одређени члан у прилошким фразама, са компаративом пропорције, испред имена зграда, институција.

The book is on the table. The more I know him the less I like him. The Empire State Building is in the USA.

- Одређени генерички члан испред придева (етника) да означи нацију

The Germans wanted to defeat the British but they failed.

- Нулти члан уз географска имена, испред именица bed, prison, school, у паралелним структурама hand in hand, arm in arm и др.

Africa, England, Ben Nevis, Greenland, go to bed, go to school

2. Именице

- Плуралиа тантум
scissors, trousers и др.
- Релативни плуралиа тантум облици
- jeans, glasses и др.
- Синкретизам једнине и множине
means, series, species

There has been an interesting series of concerts yesterday. There were several series of lectures at the university last year.

- Небројиве именице у функцији бројивих именица
Two coffees, please.

3. Заменички облици

Заменице

- Безлична употреба личних заменица множине (we, you, they)

They say she left for London a week ago.

- Општа лична заменица ONE

One never knows what may happen next.

- Неодређене заменице some, somebody, someone, something any, anybody, anyone, anything)

Someone is knocking at the door. There was something very pleasing in her eyes. Some like it hot. Did you see anyone there?

4. Придеви/адјективали

- Компаратив једнакости и компаратив неједнакости (P)
- as + adjective + as; not so/as + adjective + as

She is as tall as her sister. He isn't so/as bad as you may think.

- Партиципи

а) као адјективали

the stolen money, the wounded soldier и др.

б) у номиналној функцији

The accused stood up.

5. Бројеви

Означавање нуле у различитим контекстима

- у аритметици: nought / naught, zero
- у спорту: nil/nothing; love у тенису
- О (у бројевима телефона, соба и др.)

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

1. Глаголи

- Време и аспект глагола - обнављање
- The Present Perfect Tense Са значењем будућности
I'll come as soon as I have finished reading the book.
- The Future Perfect Tense (P)

I shall have written the letter by the time you come.

-Непотпуни глаголи

а) са инфинитивом перфекта

He ought to have done it by now.

It must have been nine o'clock when I came back home.

б) WOULD/USED TO за изражавање радње која се понављала у прошлости

When we were children we would/used to go swimming every summer.

- Герунд

а) после израза (P)

It's no use (crying). I can't help (laughing).

б) после глагола continue, go on, keep on, avoid, prefer и др. She kept on talking for hours. She prefers reading to playing tennis.

- Објекат са инфинитивом (P)

They want her to be a dentist.

- Двочлани глаголи (фразални и предлошки)
- drink up, give in, bring over, call on и др.

2. Прилози

- Обновљање и утврђивање
- Конверзија прилога и придева - daily, early, fast, pretty...

It is a daily newspaper. It appears daily.

- Прилози изведени са -ly, уз промену значења.

He works hard. He hardly works at all.

3. Везници

either...or, neither...nor

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Префикси и суфикси за творбу именица са: co -dis-, in-,mis-, over-; -dom, -ness, -ful,-ment, -tion, -th

V. ФОНОЛОГИЈА

Померале акцента при промени врете речи (PERmit, perMIT)

VI. ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Идиоми и фразе

VII. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура и коришћење стручног речника, речника синонима

IV разред

(2 ÷âñà íââšîí, 60 ÷âñîââ âíâèèèèâ)

I. РЕЧЕНИЦА

Адвербијалне клаузе

а) узрочна

Since we live by the river we can swim every day.

б) намерна

He left early in order to catch the 5 o' clock bus.

- Скраћивање клауза (P)

а) временских клауза

(As I was) coming home I met an old friend of mine.

After I had done my homework I went out for a walk.

Having done my homework I went out for a walk.

б) релативних клауза

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Преглед употребе члана

Члан испред властитих имена

A Mr. Smith is waiting for you. Is this the Mary we met last night?

- Одређени члан уз делове тела (у пасиву и после предлога)

She was red in the face. He was wounded in the leg.

2. Именице

- Обновљање, утврђивање и систематизација множине именица и слагања именице са глаголом

- Множина именица страног порекла (P)

analysis /analyses, datum /data и др.

3. Заменички облици

а) Заменице

- Неодређена лична заменица ONE - PROP ONE

There are expensive shoes and there are cheap ones.

б) Детерминатори
Обнављање и утврђивање

4. Придеви

Обнављање и утврђивање употребе и поређења придева
Латински компаратив (P)
prior to, inferior to, superior to
Silk is superior in quality to nylon.

5. Бројеви

Употреба редних бројева
Бројеви у функцији именице
Hundreds of people were hurt in the earthquake.

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

- Глаголи

Време и аспект - обнављање

- Инфинитив

а) после упитних речи

I don't know how to solve the problem. I've no idea which bus to take.

б) после придева (P)

I am glad to have met you. This bag is too heavy to carry.

в) BE + infinitive

The train is to leave at 9.15. The two leaders are to meet in Moscow.

г) BE ABOUT + infinitive The plane is about to take off.

- Пасивне конструкције

- Обнављање и утврђивање

- IT + passive verb + clause

It is said that... It was decided to...

- Двочлани глаголи (фразални и предлошки)

look up, live down, call up и др.

3. Прилози

Обнављање и систематизација врсте прилога и места прилога у реченици.

4. Предлози

Систематизација предлога за време, правац кретања, место и начин.

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Творба сложеница и деминутива

breakdown, ironing-board, humming-bird, и др.; leaflet, gosling и др.

V. ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Идиоми и фразе

VI. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Енциклопедијски речници (општи и посебни)

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 ÷ àñà íáàášíí, 70 ÷ àñíàà àíèèøøèá)

Сложена реченица

Експлицитне зависне реченице:

finale (Lo faccio perchè voi siate felici)

causale (Sono triste perchè ho sbagliato)

concessiva (Guardo il film, benchè non mi interessi) с одговарајућим везницима: perchè/affinchè;

sebbene/benchè/anche se; poichè/ siccome и сл.

Зависна реченица у коњунктиву

Коњунктив прошлих времена (congiuntivo passato, congiuntivo imperfetto, congiuntivo trapassato) - облици и употреба (рецептивно).

Изражавање:

- бојазни: Temo che oggi faccia freddo.

- жеље: Spero che Maria venga.

- заповести, воље: E' necessario che tu finisca questo lavoro.

Погодбени начин (condizionale presente, condizionale passato).

Хипотетичне реченице (реалне, потенцијалне, иреалне, мешовите):

Se fa bel tempo, andiamo in gita.

Se facesse tempo andremmo in gita.

Se avesse fatto bel tempo, saremmo andati in gita.

Se avesse fatto bel tempo stamattina, adesso saremmo in gita.

Управни и неуправни говор (потврдне, одричне и упитне реченице, императив).

Глагол

Императив:

Императив глагола avere, essere, sapere.

Члан

Употреба члана уз присвојни придев, именицу и описни придев (Il mio fratello maggiore).

Основна правила о употреби члана уз властите именице. (Vado a Milano. La mia Roma è cambiata molto. Torno dalla Francia mercoledì).

Именица

Именице без облика множине или једине.

Множина именица на -co, -ca, -go, -ga.

Именице с наставком -ista, -tore, -aio; други суфикси за извођење имена вршиоца радње.

Именице centinaio и migliaio и њихова множина.

Придев

Поређење придева: позитив, компаратив, суперлатив.

Синтетички (органиски) облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева piccolo, grande, buono, cattivo; разлика у значењу.

Аналитичко грађење суперлатива апсолутног (елатива) помоћу прилога assai, molto, troppo. Суфикс -issimo.

Редни бројеви (1. - 10.); наставка -esimo за грађење осталих редних бројева.

Присвојни придеви altrui и proprio.

Непроменљиви придеви.

Основни суфикси за алтерацију придева.

Заменица

Здружени облици ненаглашених заменица.

Релативна заменица cui.

Синтагма члан (са предлогом или без њега) + cui са релативно - посесивно вредношћу.

Заменица si и њено значење (повратно, безлично, пасивно).

Речца есо и ненаглашене личне заменице.

Речце

Речце ci и ne и ненаглашене заменице lo, la, li, le.

Речца не с прилошком (Ne torno adesso) и заменичком вредношћу (Marco? Ne parliamo spesso). Речца ci са заменичком вредношћу (Marco? Ci ho parlato ieri).

Лексикографија

Ученик треба да се обучи да правилно користи речник, и да се упозна са неким основним појмовима из области лексикографије. Опис **одреднице** у речнику.

III разред

(2 ÷ àñà íààšíí, 70 ÷ àñíàà àíàèòèà)

Пасив

Са глаголом venire.

Са глаголом andare.

Нелични глаголски облици

Infinito

Infinito passato

Партицип прошли (participio passato).

Партицип презента (participio presente).

Futuro anteriore (предбудуће време)

Quando sarai arrivata a Firenze sarai stanca.

Passato remoto правилних глагола.

Sto leggendo il libro.

Marco sta preparando da mangiare.

Сложена реченица

(указати на употребу коњунктива у неким од ових реченица)

- временска

- релативна

Безличне конструкције

E' meglio che, è bene che, è utile che, è facile che,

(указати на употребу коњунктива у овим реченицама).

Члан

Употреба члана уз присвојни придев и хипокористике и уз лична имена (Il mio caro fratellino; Dov'è la Marisa?).

Посебни случајеви употребе члана уз географске појмове: структура In tutta Italia.

Именица

Најфреквентније именице са двојним облицима за множину (nomi sovrabbondanti).

Алтернативни суфикси -etto, -ello, -uccio, -otto.

Основни деривативни суфикси и префикси.

Лажне алтерације.

Придев

Алтеративни суфикси -etto, -ello, -uccio, -otto.

Суфикси -enne и -ina за бројеве (у служби означавања нечијих година: quarantenne, sulla quarantina).

Морфолошке одлике придева santo, grande.

Заменица

Релативна заменица il quale.

Личне заменице у служби субјекта које су мање заступљене у говорном језику (egli, esso, essa, essi, esse).

Показне заменице codesto, stesso, medesimo.

Речце

Прилошка речца ci и ненаглашена лична заменица у служби директног објекта (Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar).

Лексикографија

Служење двојезичним и једнојезичним речницима, речницима синонима и антонима.

IV разред

(2 ÷āñā iāāāšī, 60 ÷āñīāā āīāēōcā)

Пасив

Si passivante.

Нелични глаголски облици

Gerundio

Gerundio passato

Passato remoto неправилних глагола.

Stare + gerundio

Sto leggendo il libro.

Marco sta preparando da mangiare.

Сложена реченица

(указати на употребу коњунктива у неким од ових реченица)

- последична

- узрочна

Члан

Градови који захтевају члан (L'Aia); употреба предлога испред таквих градова (Vado malvolentieri all'Aia). Државе које одбацују члан (Proviene da Cuba; Vado a Cipro).

Изостављање, употреба члана у набрајањима.

Употреба члана у пословицама.

Именица

Именице са неправилном множином (tempio – templi, dio – dei и сл.).

Творба сложених именица и множина таквих именица (комбинације именице и придева: cavolfiore; cassaforte, francobollo; chiaroscuro и сл.).

Придев

Синтетички облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева alto и basso.

Синтетичко грађење суперлатива апсолутног помоћу помоћу префикса arci-, stra-, iper-, ultra-. Идиоми са вредношћу суперлатива апсолутног (ricco sfondato; stanco morto, ubriaco fradicio и сл.).

Положај једног или више придева у односу на именицу.
 Разлике у значењу придева у зависности од његовог положаја уз именицу (дескриптивна и дистинктивна функција придева).
 Заменица
 Неопређене заменице или придеви: alcuno, ciascuno, certo, altro, nessuno, parecchio.
 Неопређене заменице: nulla, niente, un tale, qualcosa.
 Речце
 Прилошка речца *ci* и ненаглашена лична заменица у служби директног објекта (*Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar*).
 Лексикографија
 Служење двојезичним и једнојезичним речницима, речницима синонима и антонима, енциклопедијама, лексиконима.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 -āñā iāāāšīñ, 70 ÷āñīāā āīāēøœå)

Негација

Проширење листе одричних речи: nirgends, nirgendwo, niemals, gar nicht, nirgendwohin
Er läuft niemals (nirgends, nirgendwo, nirgendwohin)
Das habe ich niemals gehört. Das ist gar nicht schwer.
keinesfalls, keineswegs
Das war keinesfalls die richtige Antwort. Er wird keineswegs heute ankommen.

Казивање радње и стања у садашњости, прошлости и будућности (рецептивно)

Стање остварено у прошлости

- перфект пасива радње

Das Haus ist vor Jahren gebaut worden.

Стање које ће се остварити у будућности

- футур пасива радње

Darüber wird noch gesprochen werden.

Одредбе квантитета

- Основни, редни, децимални бројеви. Основне мере. Рачунске радње. Монете.

Tausend, Million, eine Hälfte, ein Viertel, eine halbe Stunde, zwei Liter Milch, 2,40 - zwei Meter vierzig, 2,40 E - zwei Euro vierzig.

Систематизација категорија којих у матерњем језику нема или се битно разликују

Инфинитивне конструкције: *zu, um... zu, ohne... zu, statt... zu* .

Er beschloss gleich nach Hause zu gehen. Ich kam fr ü h e r , m i t dir zu reden. Sie verließen das Zimmer, ohne uns zu begrüßen. Statt zu regnen, begann es zu schneien.

Казивање претпоставки, начина, жеље, поређења (рецептивно)

Конјунктив у простој (не сложеној) реченици за изражавање, жеље, могућности, сумње, претпоставки, нестварности

Ewig lebe unsere Freiheit! Möge er kommen! Beinahe wärest du zu spät gekommen. Hätte er das gewusst!

Кондиционалне реченице

Потенцијалне

Er wäre zufrieden, wenn du kämest. Ich würde dich besuchen, wenn ich Zeit hätte.

Иреалне (рецептивне)

Везник: *wenn*

Er wäre gekommen, wenn er die Einladung bekommen hätte.

Намерне реченице Везници: *damit, da*

Wir gehen so früh in die Schule, damit wir alles vorbereiten. Gib acht, dass du nicht zu spät kommst.

Начинске реченице

Везници: *indem, ohne dass, statt dass*

Er betrat den Saal, indem er alle herzlichst begrüßte. Sie ging an mir vorbei, ohne dass sie mich bemerkte. Statt dass ich auf den Autobus warte, gehe ich lieber zu Fuß.

Поредбене/компаративне реченице (рецептивно)

Везници: wie, als, als ob
Die ist so schön, wie man mir erzählte. Alles endete viel besser, als ich erwarten konnte. Er sieht aus, als ob er krank sei.
Творба речи (рецептивно)
Заменички прилози - грађење и употреба Wozu, womit, woran...; dazu, damit, daran...) Woran denkst du? Ich denke immer daran.
Грађење сложеница
именица + именица; придев + именица; префиксација .
Atomphysik, Wandtafel, Hochschule, Schnellzug, beantworten, begrüßen, unmöglich Изведене именице
Wohnung, Besichtigung, Heizung usw.
Лексикографија
Структура једнојезичних речника и служење њима.

III разред

(2 +àñà íääášíí, 70 +ññíàà ãíäèøçä)

Поред утврђивања градива које је обрађено и систематизовано у претходним годинама, у овом разреду се обрађује:

Одредбе квалитета и квантитета

Описна компарација помоћу партикула: ganz, besonders, höchst, überaus (алсолутни суперлатив).

Sie ist eine sehr fleißige Studentin. Das war eine besonders/höchst/angenehme Reise.

Потенцирање суперлатива

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie Ist das äußerstschönste Mädchen in der Schule.

Неуправни говор (рецептивно)

За истовременост конјуктив презента или претерита.

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe/schriebe/ einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, dass sie...

За радњу која се десила пре момента говора; перфект или плусквамперфект конјунктива.

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen."

Sie sagt, sie habe/hätte/ einen Roman von T. Mann gelesen.

Sie sagt, dass sie...

За радњу која се дешава после момента говора: футур конјунктива или облик "würde".

Sie sagt: "Ich werde/würde/ einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, dass sie...

Инфинитивне конструкције

Изражавање модалитета

a) sein + zu + Infinitiv

Dieses Problem ist zu lösen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

б) Lassen + sich + Infinitiv

Das lässt sich leicht erklären. Diese Bruchspalte lässt sich bis nach Berlin verfolgen.

Пасив радње и пасив стања (рецептивно)

- У функцији истицања неког процеса и резултата или циља неке радње, док се вршилац или узрочник радње може и не мора навести: Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Модални глаголи + инфинитив презента пасива (рецептивно)

Dabei muss die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

Лексикологија (рецептивно)

- сложенице, префиксација и суфиксација

- стране речи и интернационализми, термини и терминологиране речи из општег језика.

Лексикографија

Стручни речници и њихово коришћење.

IV разред

(2 +àñà íääášíí, 60 +ññíàà ãíäèøçä)

Обнављати и утврђивати градиво обрађено у претходним разредима, са циљем да рецептивна употреба језика све више постаје репродуктивна.

Партицип I и II у:

а) атрибутивној употреби

das spielende Kind; die streikenden Arbeiter; der entstehende Strom; der ausgefüllte Antrag; die gestellten Fragen;

б) адвербијалној употреби (рецептивно)

Sie gingen erzählend durch den Garten. Sie saß lesend am Tuch. Sie kam informiert an. Herzlich lächelnd begrüßte er seine Gäste.

ц) предикативној употреби

Die Reise war anstrengend. Die Fragen sind vorbereitet.

Инфинитив са zu, ohne zu, um zu, anstatt zu у функцији еквивалентних зависних реченица (рецептивно)

Es ist wichtig pünktlich zu sein, (es ist wichtig, dass man pünktlich ist.)

Er braucht nur einige Minuten um die Aufgabe zu lösen. (Er braucht nur einige Minuten, damit er die Aufgabe löst.)

Ред речи у реченици са тежиштем на положају глагола.

- Систематизација
- Лексикографија

Енциклопедијски речници и служење њима

РУСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 ÷ 2019-2020, 70 ÷ 2019-2020)

Реченица

Реченице са глаголским прилозима. Употреба нет и не у реченици.

Именице

Варијанте падешких наставака /на лексичком нивоу/: генитив једнине на- у, генитив множине без наставака.

Изведене и сложене именице. Скраћенице /вуз, Комсомол, МГУ/

Синоними, антоними, хомоними. Међујезички хомоними и пароними.

Заменице

Опште именице: сам, самый, любой.

Одричне заменице: некого, нечего.

Придеви

Дужи и краћи облици придева. Обавезна употреба краћег облика /у предикату са допуном/.

Бројеви

Редни и збирни бројеви.

Глаголи

Императив за 3. л. једн. и 3. л. мн. Најчешћи префикси код грађења глагола и њихова улога у промени глаголског вида.

Прошло време глагола од инфинитива са сугласничком осномом.

Глаголски прилози /обнављање, активирање и систематизација.

Радни глаголски придеви и Трпни придев прошлог времена/рецептивно/

Прилози

Најфреквентнији модели за грађење прилога: придевска основа + О /тихо, скромно и сл./; придевска основа + И /по-руски, практички и сл./.

Предлози

Најфреквентнији предлози чија се употреба разликује у односу на матерњи језик /у, около, вокруг с генитивом у одредби места, по с дативом и локативом у временској одредби; в и на у одредби места: работатъ на заводе, учиться в университете и сл

Везници

Најфреквентнији везници и везничке речи /хотя, прежде, чем, чтобы; что, который, где, когда и сл./.

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене програмом за први разред и даље примењивати у различитим варијацијама и комбинацијама. У II разреду посебну пажњу посветити моделима у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи

Реченице са кратким придевским обликом у предикату
Я был болен гриппом.
Он способен к математике.

Објекатски односи

Реченице са објектом у инфинитиву
Врач советовал мне отдохнуть.
Я уговорил товарища молчать.
Сложена реченица
Врач советовал мне, чтобы я отдохнул.

Просторни односи

а/ Реченице са одредбом израженом зависним падежом
Я тебя буду ждать у /около, возле/ памятника.
Она живёт у своих родителей.
Мой брат работает на заводе, а сестра учится в университете,
б/ Сложена реченица
Мы пошли туда, куда вела узкая тропинка.

Временски односи

а/ Реченице са одредбом израженом зависним падежом
Они собираются по вечерам.
Это случилось по окончании войны.
б/ Реченице са глаголским прилогом
Возвращаясь домой, я встретил товарища.
Кончив работу, он поехал домой.
в/ Сложена реченица
Как только скрылось солнце, стало холодно.

Начински односи

а/ Реченице са глаголским прилогом
Друзья возвращались домой весело разговаривая.
Он поздоровался кивнув головой.
б/ Сложена реченица
Мы все сделали так, как сказал учитель.
Он оказался способнее, чем я предполагал.

Узрочни односи

а/ Реченице с глаголским прилогом
Не находя нужного слова, он замолчал.
Почувствовав голод, брат решил пообедать без меня,
б/ Сложена реченица
Так как брат почувствовал голод, он решил победать без меня.

Цильни односи

а/ Реченице са одредбом у инфинитиву
Мать отпустила дочку гулять
Мы пришли проститься/чтобы проститься,
б/ Сложена реченица
Чтобы правильно говорить, нужно хорошо усвоить грамматику.

Лексикологија

Најчешћи деминутиви именица и придева.

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њиме.

III разред

(2 ÷āñā íāāāšíf, 70 ÷āñíāā āíāēøøā)

Реченица

Једночлане реченице: неодређено-личне и уопштено-личне. Претварање неодређено-личних реченица у личне и обрнуто /В киоске продают газеты продаются в киоске/. Претварање пасивних конструкција у активне и обрнуто /План вы полнен заводом,- Завод выполнил план/.

Именице

Род абривијатура /скраћеница/. Познатији наши и страни географски називи са специфичностима у роду, броју и промени.

Заменице

Неодређене заменице са: - то, - нибудь, - либо; кое

Придеви

Посебни случајеви образована краћег облика: большой - велик; маленький - мал; злой - зол. Посебни случајеви образовања суперлатива: величайший, малейший. Елатив.

Бројеви

Читање децимала и разломка: 0,1 - ноль целых одна десятая; 0, 01 - ноль целых одна сотая; 0, 001 - ноль целых одна тысячная; 1,1 - одна целая /одно целое/ одна десятая; 2,4 - две целых четыре десятых; 1/2 - одна вторая /половина/; 3/4 - три четвёртых /три четверти/.

Глаголи

Глаголски придеви - активни и пасивни /грађење и употреба/.

Глаголи са значењем оба вида /рецептивно/. Глаголи кретања са префиксима -активно коришћење.

Прилози

Систематизација прилога. Исказивање опозиције место: правац паровима прилога просторног значења као нпр.: там - туда, здесь - сюда, где - куда и сл.

Предлози

Предлози карактеристични за функционалне стилове /научни, пословни, публицистички и сл./: в виде, в зависимости от, в качестве, в процессе, в результате, вследствие, по мере, по причине, при условии и сл. /рецептивно/.

Везници

Везници карактеристични за функционалне стилове: подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; я связи с тем, что; не смотря на то, что и сл. /рецептивно/.

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене за претходне разреде и даље примењивати у различитим комбинацијама. У III разреду посебну пажњу посвећивати Моделима за исказивање следећих односа и значења:

Субјекатско-предикатски односи

а/ Реченице са субјектом израженим конструкцијом: номинатив + с + инструментал: Мы с вами опять в школе.

б/ Реченице с копулама: являться, называться, служить и сл.

Металлы являются хорошими проводниками электричества.

Глина служит сырьем для керамических изделий.

в) Реченице са копулом есть

Организм есть живое существо

г) Реченице за это у предикату

Золото -это драгоценный металл.

д/ Реченице с трпним глаголским придевом у предикату

Лес посажен недавно.

Проект здания создан архитектором.

Просторни односи

Реченице с прилошким одредбама за место, правац и трасу

Я там никогда не был, но очень хочу поехать туда.

Северная его часть лежит за полярным кругом.

Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.
Поезд приближается к территории Дальнего Востока
Он прошёл через всю Сибирь.

Квантитативни односи

а/ Реченице са одредбом за меру и количину
Был мороз в тридцать градусов.
Предмет весом л пять килограмма
Предмет размером /в/ единицу.
б/ Реченице са одредбом за приближну количину
Я приду минут через десять
В классе было учеников тридцать.

Атрибутивни односи

а/ Реченице са атрибутом израженим придевом и могућности замене придева именицом:
Мы длго гуляли по московским улицам
Мы долго гуляли по улицам Москвы.
б/ Реченице са атрибутом израженим предлошко-падежном конструкцијом или падежом без предлога.
Мы купили брошку из золота.
На этой улице много памятников архитектуры.

Лексикологија

Најчешћи идиоми и фразеологизми.
Полисемија
Терминологија. Усвајање основне терминологије дате струке.

Лексикографија

Структура стручног речника и његово коришћење.

IV разред

(2 ÷āñā íāāāšíí, 60 ÷āñíāā āíāēøçā)

Реченица

Упитна реченица- специфичности изражавана питања у руском језику.
Одрична реченица - специфичности изражавања одрицања у руском језику.
Претварање партиципских конструкција у сложене реченице и обрнуто.

Именице

Скраћенице и називи мерних јединица из Међународног система јединица. Род непроменљивих именица.
Именице придевског и партиципског порекла. Преглед најтипичнијих суфикса за грађење именица

Заменице

Преглед и систематизација заменица.

Придеви

Придеви партиципског порекла. Преглед најтипичнијих суфикса за грађење придева.

Бројеви

Читање разломака, математичких знакова и радњи: $1\frac{2}{7}$ - одна целая две седьмых; $5\frac{9}{10}$ - пять целых девять десятых; $2 \llcorner$ два в квадрате равно четырёх; $2 -$ два в кубе; $2 -$ два в восьмой степени; 2^m - два в степени m ; $9 -$ корень квадратный из девяти $\sqrt[3]{64}$ корень кубический из шестидесяти четырех.

Глаголи

Глаголски придеви - систематизација и промена Преглед најтипичнијих суфикса и префикса за грађење глагола Систематизација усвојених глагола који се рекцијски разликују од еквивалентних глагола у матерњем језику.

Предлози

Систематизација предлошко-падешких конструкција по семантичком принципу за исказивање објекатских, просторних, временских, узрочних, циљних, начинских и атрибутивних односа /у обиму датих реченичних модела/.

Везници

Сложени везници.

Реченични модели

Реченични модели уведени у наставу током претходних разреда обнављати тако да ученици постану свесни:

- а/ да се један исти смисао /значење, однос/ у руском језику може исказати средствима различитог нивоа;
- б/ да се једна те исти смисао често на различите начине исказује у руском језику и матерњем језику ученика У IV разреду посебну пажњу посветити следећим моделима и њиховом стилском диференцирању;

Субјекатско-предикатски односи

- а/ Реченице с глаголом представлять собой у предикату
Геометрическая фигура представляет собой часть плоскости,
- б/ Реченице с глаголима иметь, иметься у предикату
Мы имеем фотографии нашей планеты, сделанные из космоса
- в/ Реченице са аналитичким глаголским предикатом
Данные подвергаются обработке в ЭВМ.

Објекатски односи

- Објекта уз негиране глаголе
Он не имеет права так говорить.
Разве ты не знаешь эту девушку?

Просторни односи

- Реченице с прилошким одредбама за место, правац, одвајање од места и трасу /систематизација/
Идите вниз. Мы были внизу. Они пришли снизу.
Много таких памятников вокруг нас. Я тебя буду ждать около памятника
Мы повесили зеркало над умывальником.
Зеркало висит над умывальником.
Солнечные лучи проходят сквозь/через стекло.
Они долго жили за границей. Они приехали из-за границы.
К реке нужно было идти по лесу/лесом.

Временски односи

- а/ Реченице с прилошким одредбом за време /систематизација/
Он родился 15 мая 1971 года. Он родился в 1971 году.
За несколько дней до начала войны он приехал домой,
- б/ Сложена реченица
Прежде чем ты будешь отвечать, хорошо подумай.

Циљни одлоси

- а/ Реченице с прилошким одредбом за циљ и намену /систематизација/
Я иду в аптеку за лекарством.
Я иду в аптеку купить лекарство.
С целью измерения силы применяют динамометр,
- б/ Сложена реченица
Чтобы определить направление, нужен компас.

Узрочни односи

- а/ Реченице с прилошким одредбом за узрок /систематизација/
Товарищи почему-то не пришли. Благодаря помощи Друга, я выполнил задание
- б/ Сложена реченица
'Так как было шумно, мы ничего не могли понять.

Условни односи

- Сложена реченица
Если нагревать тела, то они расширяются.
реченице са конгруираним и неконгруираним атрибутом
Учитель проверял ученические тетради. Учитель проверял тетради учеников. Это чемпион мира по шахматам.

Правопис и интерпункција

писање –н- и -ни-, - У потреба зареза код издвојених обрта, уводних и уметнутих речи и реченица, зависно-
сложених реченица, сложених везничких израза. Транслитерација руских речи латиницом/ при телеграфском
општењу/.

Лексикологија
Међујезички хомоними и пароними. Стручни термини. Идиоми и фразеологизми.
Лексикографија
Коришћење енциклопедијских речника и енциклопедија.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 ÷àñà íàáášíf, 70 ÷àñíà à ãíàèøçà)

Сложене реченице

а.

Зависна реченица у индикативу:

Dès que l'avion a atterri, les passagers sont descendus.
Pendant que nous volions au-dessus des Alpes, il y avait une tempête...
Vous pensez (croyez, dites, vous êtes sûr) que vous passerez l'examen?

Изразити и помоћу инфинитива:

Vous êtes sûr de passer l'examen? Vous pensez réussir? J'espère partir
(J'espère que je partirai demain.)

Остале врсте реченица не обрађују се посебно; али треба указати на изражавање узрока (parce que...,
puisque, à cause de...) и на смисао реченице

са другим чешћим везницима када се појаве у тексту,

б. Зависна реченица у субјунктиву:

Употреба субјунктива презента (изражавање футура).

Изражавање:

- жеље: Je souhaite qu'elle vienne. Elle voudrait que vous l'attendiez;

- заповести, воље: Je veux que tu dises la vérité. Il faut que vous appreniez ces vers.

Указати на могућности изражавања помоћу инфинитива: Il faut apprendre ces vers. Je lui conseille de finir
ses études - уместо: qu'elle finisse...

Прости перфект (passé simple) - принцип творбе, препознавање у тексту (P)

Кондиционал (будуће време у прошлости); плусквамперфект

Хипотетичне реченице (преглед све три могућности)

Si nos amis Français venaient, ils visiteraient Belgrade.

Si nos amis Français étaient venus (l'année dernière), ils auraient visité Novi Sad.

Прве две познате могућности ове године повезати са трепом и разликовати значења.

Управни и неуправни говор

Savez-vous...

Dites /Dis... Je vous demande

Qui... où... -

Qui a gagné le prix? Dites-moi qui a gagné le grand prix. Où se trouve la poste? Savez-vous où se trouve la poste? Qu'est-
ce que/ce que... Qu'est-ce qu'on produit dans cette usine? Je vous demande ce qu'on y produit. Est-ce que/si... :

Est-ce que le congrès international aura lieu dans un mois?

Savez-vous si le congrès aura lieu?

Императив- инфинитив

Michel, venez (viens) chez nous demain.

Dites à Michel de venir demain chez nous.

Il m'a dit: "Invite Michel". Il m'a dit d'inviter Michel.

Ce film est très amusant.

Elle me dit que ce film est très amusant.

Слагање времена

Уз примену градива из претходне године, обрадити и примере за истовремену, претходну и будућу радњу у прошлости:

Je pensais (j'ai pensé) qu'il était /avait été/ serait/ là.

Слагање партиципа перфекта са објектом
La lettre que j'ai reçue m'a fait un grand plaisir.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Грађење сложеница
Значење речи (основно и пренесено)

ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура стручних речника

III разред

(2 -ààà íàààsíí, 70 -àñíàà àíàèòèà)

Пасивне конструкције

par+ agens (L'énergie solaire est captée par les végétaux.)

de + agens

Dans la guerre, le peuple fut saisi d'un élan inouï.

без агенса

La lune s'est formée, il y a au moins 4,5 milliards d'années.

être nommé + им.

Il est nommé secrétaire.

Инверзија - будући да је инверзија у упитним реченицама обрађена раније, овде се указује на:

- сложену инверзију (P)

Votre ami n'est-il pas venu?

Lequel de (p)

Lequel de ces peintres préférez-vous?

Комбинацију са quel (p)

Dans quelle mesure le journal peut être utile comme source historique.

Упитна реч + инф.

Pourquoi répondre? Comment réagir?

субјекат + заменице

Depuis quand m'attendez-vous?

субјекат + именица

Qui est cet homme?

Инфинитив - активизирати инфинитив у функцији објекта и иза глагола перцепције напоменутих у I и II разреду:

Il croit partir demain.

On les voit s'intéresser au développement de la biologie.

Партицип презента

Le l'ai écouté jouant du piano.

Герундив

Je l'ai écouté en jouant du piano.

On n'invente qu'en travaillant.

Безличне конструкције

Униперсонали глаголи

il fait —il pleut - il faut

Etre + придев

il est possible, il est probable (указати на субјунктив)

Субјунктив - утврдити што је речено у I и II разреду, активно усвојити субјунктив презента и указати на јављање овог начина у тзв. безличним конструкцијама и иза извесних глагола.

Субјунктив перфекта - облици и употреба (P)

Кондиционалне реченице - изражавање хипотетичности

-иреалност у садашњости

S'il était ici maintenant, je serais heureux.

- иреалност у прошлости

S'il avait travaillé, il aurait réussi à l'examen.

Номинализација - активирати коришћење именице уместо зависне реченице

Dès que l'exposition fut ouverte, il partit.

Après l'ouverture de l'exposition, il partit.

глагол - именица са истим кореном:
construire - la construction
réaliser - la réalisation
succéder - la succession

Бројеви

Читање разломака, математичких знакова и радњи, квадрат и куб у мерама

Фонетика

Основне самогласничке опозиције (lit / lu / loup) и сл.
Везивање условљено "h aspiré" и "h muet".
Интонација реченице

Лексикографија

Структура стручног речника и његово коришћење

IV разред

(2 ÷ à ñ à í à ä ä š í, 60 ÷ à ñ î à ä ä è ø ç å)

Сложена реченица

- препознавање односа главне и зависне реченице у тексту; уочавање субјунктивних конструкција

каузални однос

- узрочна реченица: parce que
Je suis fatigué parce que j'ai travaillé toute la nuit.
car
Il n'est pas venu car il est malade.
узрочна конструкција
pour + им
Ces matières sont choisies pour la commodité du travail.
à cause de
Elle n'est pas venue à cause des raisons connues.
Изражавање циља, намере
финална реченица
pour + инф.
pour que + субјунктив; afin de, afin que
Изражавање супротности
tandis que
Le tableau est plain, tandis que la nature est profonde.
malgré + им
Malgré l'universalité de son oeuvre, son intérieur reste inconnu,
au lieu de + инф.
Au lieu de s'occuper de ses trouvailles, il les a emportées dans le laboratoire, sans que + subj. (p)
Il fut prêt à nous le dire sans attendre que les autres l'acceptent.
суперлатив - указати на неке специфичне конструкције које се јављају у тексту:
Une plante des plus rares.
C'est le plus important
Le meilleur peintre de notre temps.
Venez le plus vite possible.
le seul, l'unique + субј.
Il est le seul qui soit venu.
Именице са два рода- Плуралиа тантум
Бројеви
  - Читање разломака, математичких знакова и радњи.
  - Творба речисложенице
le chef d'oeuvre; l'avant-garde; la main d'oeuvre...
деривација речи
а) помоћу префикса:
ultra, infra, sous, sur...
б) помоћу суфикса:
able, ible, ais, ain...

Номинилизација
супстантивирање неких граматичких категорија
инфинитив:
le devoir, le pouvoir
партицип презента:
le passant, le combattant
партицип перфекта:
le passé, le blessé, la découverte
придев:
l'inconscient, le beau, l'essentiel
адверб:
le bien, le mal, le mieux

Лексикологија
Најчешћи идиоми и фразеологизми. Обогаћивање фонда стручне терминологије.

Лексикографија
Употреба енциклопедијских речника

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

II разред

(2 +ààà íàààsí, 70 +àñíàà àíàèøçà)

Сложена реченица

а. Зависна реченица у индикативу

Mientras vivíamos en Madrid, estudiaba español. ¿Crees (estás segura, piensas) que aprobaremos el examen?

са инфинитивом (са модалним глаголима)

Quiero viajar. Pienso viajar mañana.

Остале врсте реченица не обрађивати посебно, али треба указати на изражавање узрока (porque, por), последице (si, para), и на смисао реченице са другим чешћим везницима кад се појаве у тексту.

б. Зависна реченица у субјунктиву

Употреба субјунктива презента (изражавање футура).

Субјунктив прошлих времена (pretérito imperfecto, pretérito perfecto simple, pretérito perfecto compuesto, pretérito pluscuamperfecto) - облици и употреба (рецептивно).

Изражавање:

- бојазни: Temo que no haya llegado a tiempo.

- жеље: Espero que venga. Me gustaría que estuvieran con nosotros.

- заповести, воље: Quiero que me digas la verdad. Es necesario que aprendan estos verbos.

Хипотетичне реченице (све три могућности):

Si me visitas el verano que viene, te llevaré a la playa.

Si me visitaras, te llevaría a la playa.

Se me hubieras visitado el año pasado, te habría llevado a la playa.

Управни и неуправни говор (потврдне, одричне и упитне реченице, императив).

Dime si/donde/cuando/quién/que..., Sabes si/donde/cuando/quién/que... Me puedes decir si/donde/cuando/quién/que ...

Лексикографија

Служење двојезичним речницима.

III разред

(2 +ààà íàààsí, 70 +àñíàà àíàèøçà)

Пасивне конструкције са и без агенса

Miguel fue invitado por María.

Miguel fue nombrado secretario de la Asociación.

Употреба инфинитива у функцији субјекта, објекта и атрибута

Piesan viajar mañana.
Es necesario estudiar lenguas extranjeras.
Hacer ejercicio es muy importante para la salud.
Estar + gerundio
Estaban discutiendo cuando entró Manuela.
Voy a estar estudiando toda la tarde.

Сложена реченица
основе употреба глаголких начина индикатива и субјунктива у најчешћим типовима сложених реченица
(релативна, временска, узрочна, последична).

Безличне конструкције
са глаголима llover, nevar...
Ser + adjetivo: es necesario, es obligatorio, es importante, ...
(указати на употребу субјунктива у неким од ових реченица).

Бројеви
Разломци, математички знакови радње.

Лексикографија
Структура стручних речника и њихово коришћење.

IV разред (2 ÷ãà ìãããsí, 60 ÷ãíãà ãíãèøã)

Сложена реченица
Препознавање односа главне и зависне реченице у тексту, употреба субјунктива у зависној реченици
(системски преглед времена и функција; пре свега рецептивно); изражавање хипотетичности: кондиционалне
реченице (системски преглед времена и функција; пре свега рецептивно).

Изражавање компаративности
Tan(to)... como
más / menos... que
menor/mayor... que
mejor/peor... que
Суперлатив (релативни и апсолутни: указати на разлике у значењу)
El libro más interesante que he leído...
Es un libro interesantísimo.

Именице
системски преглед рода и броја.
Бројеви
читање разломака, математичких знакова и радњи.

Творба речи
сложенице (најчешће комбинације):
sacasochos, paraguas, parabrisas, limpiaparabrisas, ...
деривација
а) помоћу префикса
a-, in-, anti-, super-...
б) помоћу суфикса
- mente, -able, -so/a, ...

Номинализација најчешћих граматичких категорија
инфинитива
los deberes,
придева
el lindo, la bonita...
прилога
el bien, el mal ...

Лексикологија
Најчешћи идиоми и фразеологизми. Полисемија.

Лексикографија
Стручни и енциклопедијски речници.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм првог страног језика намењен је трогодишњем и четворогодишњем образовању и васпитању у средњим стручним школама и чини заокружену целину са програмом страних језика за основну школу, обезбеђујући тако континуитет учења страног језика започетог у основној школи.

Структуру програма чине:

- а) захтеви и садржаји који су заједнички за трогодишње и четворогодишње школовање;
- б) захтеви и садржаји који су диференцирани према разликама у фонду часова и укупној оријентацији датог типа школе;
  - школски писмени задаци (за сваки разред по два писмена задатка);
  - језички садржаји (за сваки језик и сваки разред посебно).

Облици наставе

Комуникативна настава страних језика се реализује тако што се примењују различити облици рада као нпр. рад у групама и паровима, рад у пленуму или појединачни уз примену додатних средстава у настави (аудио-визуелних материјала, информационо-технолошких извора, игара, аутентичног материјала, итд.), као и уз примену принципа наставе по задацима (task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU...)

Препоруке за реализацију наставе

У наставном процесу неопходно је ускладити улоге наставника, ученика и наставних средстава. Наставник мора да добро одреди колико времена на часу може да буде потрошено на фронтална излагања и објашњења, фронталне активности као што су питања и одговори (разликујући при том референцијална, демонстративна и тест питања) као и на остале облике рада.

Наставници треба да схвате да су њихови поступци којима одражавају своје ставове и способности најважнији део окружења за учење и усвајање језика. Стога је неопходно да наставник прида значај :

- вештинама подучавања;
- вештинама организовања рада у учионици;
- способностима да спорводи истраживања праксе и да размишља о свом искуству;
- стиловима подучавања;
- разумевању тестирања, оцењивања и евалуације и способностима за њихово спровођење;
- знањима и способностима да предаје социокултурне садржаје;
- интелектуалним ставовима и вештинама;
- знањима о естетској вредности књижевности и способностима да развије такво разумевање код ученика;
- способностима за индивидуализацију рада у одељењу у којем наставу похађају типови ученика с различитим способностима за учење.

Ови релевантни квалитети и способности се најбоље развијају када наставник:

- надгледа, прати рад и одржава ред у учионици;
- стоји на располагању ученицима и пружа им индивидуалне савете;
- преузме улогу супервизора и фацитатора уважавајући примедбе у вези са њиховим учењем, реагујући на њих и координирајући њихове активности.

Стога се у настави страних језика препоручују следеће активности којима се гарантује најефикаснија реализација наставног програма, и то су:

- слушање и реаговање на налоге и/или задатке у вези са текстом који чита наставник или који ученици чују са звучних записа;
- рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације, итд.);
- мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учioniцу или родитеље и сл.);
- дебате и дискусије примерене узрасту (дебате представљају унапред припремљене аргументоване монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему);
- обимнији пројекти који се раде у учioniци и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретно видљиве и мерљиве производе и резултате;
- усклађивање Програмом предвиђене граматичке грађе са датим комуникативним функцијама и темама, и то у склопу језичких активности разумевања (усменог) говора и писаног текста, усменог и писменог изражавања и медијације;
- евалуација (формативна која се спроводи током године и служи усмеравању даљег тока наставе и сумативна на крају године која указује на остварење циљева и задатака) и самоевалуација (језички портфолијо) ученичких постигнућа.

Важан циљ у учењу страног језика у средњим стручним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну комуникацију у усменом и писаном облику на страном језику. Тај сегмент наставе страног језика који се прогресивно увећава од 20 до 50% током трогодишњег односно четворогодишњег образовања мора да буде јасно дефинисан и у складу са исходима везаним за квалификације струке.

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима. Реализација наставе језика струке се много више огледа у развијању рецептивних него продуктивних вештина јер је сврха учења страног језика, у првој линији, усмерена на то да се ученици оспособе да прате одређену стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања. Стога је спектар текстова који се препоручују велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл. Веома је битно у раду са таквим текстовима одредити добру дидактичку подршку. Добро осмишљени налози упућују на то да одређене текстове, у зависности од тежине и важности информација које они носе, треба разумети глобално, селективно или пак детаљно. Продуктивне вештине треба ограничити на строго функционалну примену реалну за захтеве струке. То подразумева писање кратких порука, мејлова у оквиру пословне комуникације (поруцбенице, рекламације, захтеви, молбе) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање на основном нивоу било у директном контакту са саговорником или у телефонском разговору.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ НА КРАЈУ IV РАЗРЕДА

СЛУШАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу могу да разумеју главне поруке и детаље неке изјаве ако се ради о темама које су у складу са интересовањима и узрастним карактеристикама. Они су у стању да из медија издвоје битне информације када се ради о актуелним догађајима и темама из њиховог домена интересовања односно струке.

Ученик може да:

- разуме опширнија упутства и објашњења (нпр. у ситуацијама таквом наставе) и да их примењује;
- прати разговоре у свакодневним ситуацијама када се прича о познатим темама; да би био сигуран у разумевање може да саговорнику узвраћа питања и моли за објашњење;
- разуме саопштења везана за оријентацију и сналажење у простору и свакодневне ситуације (нпр. на телефону) и реагује на адекватан начин;
- разуме најаве преко разгласа, издваја битне и релевантне информације из њих и понаша се у складу са њима;
- издвоји најважније исказе из снимљених радио и ТВ емисија – под претпоставком да их могу више пута чути и гледати – када се ради о познатим темама; у стању је да садржаје својим речима преприча, сумира и коментарише;

- приликом слушања примењује један проширени репертоар стратегија рецепције (нпр. критичко слушање, процењивање приликом слушања, слушање са задовољством).

ГОВОР

ИНТЕРАКЦИЈА

Ученици могу на овом нивоу да без припремања учествују у разговору о познатим темама и садржајима који их интересују и при том образлажу своје лично мишљење и реагују на мишљење других.

Ученик може да:

- изрази осећања (као нпр. изненађење, радост, тугу, бес и равнодушност) и реагује на одговарајуће емотивне реакције;
- опише сопствене циљеве, надања, снове и реагује код других на исте;
- да започне разговор или дискусију, води их, прихвата или одбија мишљење других;
- да у интервјуу наведе конкретне информације и реагује на спонтана питања или води припремљени интервју и поставља спонтано додатна питања;
- примењује језичка средства адекватна саговорнику и ситуацији;
- користи реторичке стратегије (форме учтивог обраћања, повратна питања, поједностављења, реконструкције, невербална средства).

МОНОЛОШКО ИЗЛАГАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу да пред публиком говоре уз припрему о темама из области њиховог искуства и интересовања, описујући релевантне садржаје и/или процењујући их. Могу да причају приче и извештавају о догађајима и о сазнањима поштујући одређени логички ток.

Ученик може да:

- изведе припремљену презентацију у вези са познатом темом и притом глобално објасни основне аспекте;
- извести о сопственим сазнањима и опише сопствена осећања и реакције;
- извештава о реалним догађајима;
- користи стратегије за формирање и структурисање језичког излагања (нпр. уводне и закључне формулације, кључне речи);
- да истакне значај одређених изјава пригодном гестиком и мимиком или наглашавањем и интонацијом.

ЧИТАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу да самостално читају, разумеју и процењују различите текстове који се односе на области њихових интересовања, струке и искуства.

Ученик може да:

- разуме комплексније захтеве и диференциране сажетке градива током наставе;
- чита и разуме информативне, аргументационе, апелативне текстове (нпр. уводи, брошуре, писма читалаца, мејлови, блогови, омладински часописи или школске новине, веб странице за младе) као и дуже, чак и нешто комплексније стручне текстове о познатим темама;
- прошири репертоар стратегија читања (критичко, процењујуће читање и читање са уживањем).

ПИСАЊЕ

Ученик на овом нивоу може да напише или сажме краћи текст о познатим темама и садржајима који их интересују користећи једноставне фазе и реченице.

Ученик може да:

- састави лично саопштење (кратко писмо) у којем се захваљује, извињава, договара или одговара на питање;
- једноставним језичким средствима извештава о интересантним догађајима, описује своје хобије и интересовања и да друге пита о истим тим стварима;
- прошири дате текстове, допуни, преиначи или пак да састави текст према датом моделу;

- оно што је чуо, прочитао, видео или доживео репродукује кратким и једноставним реченицама и изнесе своје мишљење и запажање у вези са тим.

СТРАНИ ЈЕЗИК

(за образовне профиле четворогодишњег образовања којима је недељни фонд часова 3)

ЗАЈЕДНИЧКИ ДЕО ПРОГРАМА

Циљ и задаци

Циљ наставе страног језика је овладавање комуникативним вештинама и развијање способности и метода учења страног језика; развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова; развијање општих и специфичних стратегија учења и критичког мишљења; развијање способности за самостално, аутономно учење, тражење, селекцију и синтезу информација; стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији; стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика.

Посебан циљ наставе страног језика у средњим стучним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се страни језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну пословну комуникацију у усменом и писаном облику.

Задаци наставе страног језика су да ученици:

- буду оспособљени да у школској и ван школској свакодневници могу писмено и усмено да остваре своје намере, диференцирано и сходно ситуацији;
- продубљују и проширују комуникативне способности и постављају основе за то да страни језик функционално користе и после завршетка свог образовања (током студија, у будућем послу или даљем образовању);
- стекну увид у језичку стварност и буду оспособљени да уоче контрасте и врше порђења у односу на сопствену стварност;
- буду оспособљени да се компетентно и самосвесно споразумевају са људима из других земаља, усвајају норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који уче, као и да наставе, у оквиру формалног образовања и самостално, учење другог и трећег страног језика;
- до краја трећег разреда средње стручне школе савладају први страни језик до нивоа Б1+ према Заједничком европском оквиру.

Напомена:

Истичемо да ће степен постигнућа по језичким вештинама варирати, односно да ће рецептивне вештине (разумевање говора и читање) бити на предвиђеном нивоу, док се за продуктивне вештине (говор, интеракција, медијација и писање) може очекивати да буду за један ниво ниже (на пример, Б1+ рецептивно, Б1 продуктивно)

Комуникативне функције:

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, специфично по регионима)
3. Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд
4. Давање једноставних упутстава и команди;
5. Изражавање молби и захвалности
6. Изражавање извињења
7. Изражавање потврде и негирање
8. Изражавање допадања и недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Исказивање просторних и временских односа
11. Давање и тражење информација и обавештења
12. Описивање и упоређивање лица и предмета
13. Изрицање забране и реаговање на забрану
14. Изражавање припадања и поседовања
15. Скретање пажње
16. Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања

- 17. Тражење и давање дозволе
- 18. Исказивање честитки
- 19. Исказивање препоруке
- 20. Изражавање хитности и обавезности
- 21. Исказивање сумње и несигурности

Тематика

II даљња

(3 +ања íàààšíí, 108 +аníàà àíàèøèà)

Општа тематика

Ëç æéâíòà íëààèð: çààààíë è ñíððñèè æéâíò; øéíëíààèà è íàðàçíààèà;
 Íðíàèøà è àðèøòàí: +èàííàè ñðíàèøà ó àðèøòààííí æéâíòò; ñðààñòàà ¼ààííà èíóíðíëíàèà; ïðíëààà, òðàçíèøè;
 àðàíàííèè òñëíàè è òíàííçà àðàíàíà;
 Из савременог живота и тековина културе и науке народа чији се језик учи: теме из савременог живота;
 одабрани културно-историјски споменици догађаји из живота и рада познатих стваралаца; примери људске
 солидарности.

Стручна тематика

- Çà ñòðó+íó òàíàðèèò ñà òðààè à:
 à) çà òííà íà ààà +ања íàààšíí - àí 15 íàñòí íà óéòíííà àíàèøèàà òííàà +аníàà;
 á) çà òííà ààžè íà ààà +ања íàààšíí - àí 20 íàñòí íà óéòíííà àíàèøèàà òííàà +аníàà.

- Øéíëíèè òèñíàíë çàààòè:
 à) ñ ¼àààí òèñíàíë çàààòè ó ñààèíí ñëòàíàèøòò çà òííà íà ààà +ања íàààšíí;
 á) ñ ààà òèñíàíà çàààòèà ó ñààèíí ñëòàíàèøòò çà òííà ààžè íà ààà +ања íàààšíí.

III даљња

(3 +ања íàààšíí, 108 +аníàà àíàèøèà)

Општа тематика

Из живота младих: дружење, слободно време;
 Íðíàèøà è àðèøòàí: æéâíò è íàè+à¼è; òðààèèà ñíàøàèà ó ðàçíèè ñèòòàèè¼àíà; íàííí ñ¼ààèíòà òðàíà æéâíòíí¼
 ñðààèíè;
 Ëç ñààðàíàííà æéâíòà è òàèíàèíà èóèòòðà è íàòéà íàðíàà ò¼è ñà ¼àçèè ó+è: çàèààèà ó ñààòò; çíà+à¼è¼è¼è
 èðíòèè¼èèèè àíàà à¼è; ðàçíèè àèàíàè òíàòíè+èíà è íàó+ííà ñòààðàèàøòàà; çàøðèòà èóèòòðííà àèààà.

Стручна тематика

- Çà ñòðó+íó òàíàðèèò òðààè à ñà:
 à) çà òííà íà ààà +ања íàààšíí - àí 20 íàñòí íà óéòíííà àíàèøèàà òííàà +аníàà;
 á) çà òííà ààžè íà ààà +ања íàààšíí - àí 30 íàñòí íà óéòíííà àíàèøèàà òííàà +аníàà.
 Øéíëíèè òèñíàíë çàààòè:
 à) ñ ¼àààí òèñíàíë çàààòè ó ñààèíí ñëòàíàèøòò çà òííà íà ààà +ања íàààšíí;
 á) ñ ààà òèñíàíà çàààòèà ó ñëòàíàèøòò çà òííà ààžè íà ààà +ања íàààšíí.

IV разред

(3 +ања íàààšíí, 99 +аníàà àíàèøèà)

Општа тематика

Ëç æéâíòà íëààèð: òíàèàíë íëààèð ààíàñ; èçàíð çàíëíàèà è òèàííàè çà áóàòíííò; íëààè è íà òíàðíàíà ñàðààèà;
 Íðíàèøà è àðèøòàí: òíàèàíë ñààðàíàíà ñðíàèøà;
 Ëç ñààðàíàííà æéâíòà è òàèíàèíà èóèòòðà è íàòéà íàðíàà +è¼è ñà ¼àçèè ó+è è íàèèð íàðíàà: òðèðíàíà àèààà è
 èàðàèòàðèíòèèà òèèàðàííà ðàçáí¼à; ííàà òàðííëíàè¼à è æèðíàà òðèíàíà ó ðàçíèè ñòàðàíà æéâíòà; ñààðàíàíà àíñòèàíòà
 íàòéà è òàðííëíàè¼à; íà òíàðíàíà òàíàíèçàèè¼à è æèðíà çíà+à¼ çà àíàðíàèò šòàè è íèð ó ñààòò; ñíçíàðà èè+íííèè èç
 ¼ààííà è èóèòòðííà æéâíòà.

Стручна тематика

- Çà ñòðó+íó òàíàðèèò òðààè à ñà:
 à) çà òííà íà ààà +ања íàààšíí - àí 25 íàñòí íà óéòíííà àíàèøèàà òííàà +аníàà;
 á) çà òííà ààžè íà ààà +ања íàààšíí - àí 40 íàñòí íà óéòíííà àíàèøèàà òííàà +аníàà.

Øèîèñèè òèñîáíè çáááòè:

à) òî ¼áááá òèñîáíè çáááòáè ó òááèò òèóáíáèøóó çà óíá íá ááá ðáñá íááášíí;

á) òî ááá òèñîáíá çáááòèá ó òèóáíáèøóó çà óíá áážè íá ááá ðáñá íááášíí.

Стручна тематика (од 20 до 40 одсто од укупног годишњег фонда часова за све четири године учења страног језика)

Различити типови текстова у настави (шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл) треба да обухватају следећу тематику вазану за струку:

- Материјали, средства, сировине, препарати, намиринице;
- Алати, машине и уређаји, прибор за рад, инструменти, опрема;
- Припрема, производња, паковање, складиштење и контрола производа;
- Организација и процес рада, пружање услуга, организација фирме, предузећа;
- Људски ресурси унутар фирме: звања, опис послова, одговорности и обавезе;
- Прописана документација везана за струку;
- Мере заштите и очувања радне и животне средине;
- Праћење новина у области струке;
- Пословна комуникација на страном језику релевантна за струку.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

II разред

(3 ðáñá íááášíí, 108 ðáñíáá áíáèøçá)

I ÐÀ×ÁÍËÖÀ

Ðáá ðá÷è ó ðá÷áèèè. Íáñòí àèðáèòííà è èíáèðáèòííà íá¼áèèá

- Ìèðáçèá:

à) Óèèòíí-íáðè÷á òèðáçèá

Why hasn't he arrived yet?

á) Èäèíáòñèá òèðáçèá (P)

Do you feel like (having) a cup of coffee?

в) Tag questions

She's pretty, isn't she?

г) Кратка питања

When? Where? Who with? What about?

- Функционални типови реченица

а) Облици који имају функцију изјава

I feel very tired today.

б) Облици који имају функцију питања

You are coming?

в) Облици који имају функцију заповести

Go away! Will you open the window, please?

- Слагање времена

I know that he likes/liked/will like you.

•

- Погодбене реченице

а) реалне

I'll come if I can.

б) потенцијалне

I would write to you if I knew your address.

в) иреалне (P)

If I had seen him, I would have told him to come.

- Неуправни говор

а) изјаве са променом глаголског времена (глагол главне реченице у једном од прошлих времена)

"I have been ill for a long time." She said that she had been ill for a long time.

б) питања са променом реда речи и променом глаголског времена (глагол главне реченице у једном од прошлих времена)

- Yes/No questions
"Are you coming with us?" She asked me if I was coming with them.
- "WH" questions
"When did you see him?" She wanted to know when I had seen him."

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Генерички члан
A horse is an animal. The telephone is an animal. The telephone is a useful invention.
- Члан уз називе новина и часописа
Vogue, The National Geographic Magazine, The New York Times
- Неодређени члан у изразима
be in a hurry, be at a loss, all of a sudden, in a short time и др.
- Нулти члан уз називе празника
Christmas, May Day

2. Именице

- Збирне именице са глаголом у једнини и множини (family, team и др.)
My family is a large one. My family is living in different parts of the country.
- Адјективална употреба именица
love poems, a five pound note и др.
- Генитив мере
a mile's distance, a day's walk

3. Заменички облици

- а) Заменице
- Показне заменице the former, the latter
Mary and Peter are the best pupils in class. The former is good at languages and the latter is good at biology.
  - Присвојне заменице
The book isn't mine.
  - Повратне заменице - емфатична употреба
I did it myself.
- б) Детерминатори
- Обновити научене детерминаторе

4. Придеви

Придеви у номиналној функцији
the rich, the poor, the blind и др.

5. Бројеви

- Временски период са одређеним чланом
the forties, the fifties
- Прости бројеви у функцији редних бројева
page three, act one и др.

6. Партитивни квантификатори

a loaf of bread, a slice of lemon, a bottle of wine и др.

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

- Глаголи
Време и аспект глагола - обнављање
Пасивне конструкције - са директним и индиректним објектом
The book was given to her. She was given a nice present.

- Савезни начин (P)
I wish I were there. I wish I could help.

- Непотпуни глаголи (са инфинитивом презента)
а) may, might

He may come today. We might go to the concert tonight.

б) should, would

You should do as he says. That would be his mother.

в) ought to

You ought to go now. Ought he to work so hard?

- Герунд

а) после придева busy, worth

She is busy cleaning her flat. The book is worth reading.

б) после предлога

She is fond of reading. She left without saying anything.

Causative have/get (P)

Двочлани глаголи (фразални и предлошки)

take off, give up, look after, take after, take after и др.

III. ПРИЛОЗИ

Место прилога у реченици.

He went to the station by taxi.

- Прилози за учесталост
usually, occasionally, sometimes и др.

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Најчешћи префикси и суфикси за творбу глагола

dis-, mis-, -un-, -en-, -ize-, -fy

V. ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Најчешћи идиоми и фразе

VI. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура и коришћење једнојезичних речника.

III разред

(3 ÷âñà íâââšíí, 108 ÷âñíââ âñâèøøâ)

I. РЕЧЕНИЦА

Сложена реченица

а) номиналне клаузе

They all knew that she wouldn't come.

б) релативне клаузе

рестриктивне

The lady who/that was here yesterday has gone to London.

I've lost the book which/that I bought this morning.

Обратити пажњу на контактне реченице (изостављање релативне заменице у акузативу).

- нерестриктивне

My brother Bob, whom you met yesterday, is coming with us. He got lost on Snowdon, which was enveloped in fog.

в) адвербијалне клаузе

- за начин и поређење (P)

She treats me as if I were a child.

- за место

Tell me where to go.

- за време

Come as soon as you can.

- Инверзија - иза neither, nor, so

She's a real beauty and so is her sister.

I can't swim. Neither can Mary.

I like reading. So does my brother.

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

I. Члан

- Одређени члан у прилошким фразама, са компаративом пропорције, испред имена зграда, институција.
The book is on the table. The more I know him the less I like him. The Empire State Building is in the USA.
- Одређени генерички члан испред придева (етника) да означи нацију
The Germans wanted to defeat the British but they failed.
- Нулти члан уз географска имена, испред именица bed, prison, school, у паралелним структурама hand in hand, arm in arm и др.
Africa, England, Ben Nevis, Greenland, go to bed, go to school

2. Именице

- Плуралиа тантум
scissors, trousers и др.
- Релативни плуралиа тантум облици
jeans, glasses и др.
- Синкретизам једине и множине
means, series, species
There has been an interesting series of concerts yesterday. There were several series of lectures at the university last year.
- Небројиве именице у функцији бројивих именица
Two coffees, please.

3. Заменички облици

- Заменице
- Безлична употреба личних заменица множине (we, you, they)
They say she left for London a week ago.
  - Општа лична заменица ONE
One never knows what may happen next.
  - Неодређене заменице some, somebody, someone, something any, anybody, anyone, anything)
Someone is knocking at the door. There was something very pleasing in her eyes. Some like it hot. Did you see anyone there?

4. Придеви/адјективали

- Компаратив једнакости и компаратив неједнакости (P)
as + adjective + as; not so/as + adjective + as
She is as tall as her sister. He isn't so/as bad as you may think.
- Партиципи
а) као адјективали
the stolen money, the wounded soldier и др.
б) у номиналној функцији
The accused stood up.

5. Бројеви

- Означавање нуле у различитим контекстима
- у аритметици: nought / naught, zero
  - у спорту: nil/nothing; love у тенису
  - О (у бројевима телефона, соба и др.)

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

1. Глаголи

- Време и аспект глагола - обнављање
  - The Present Perfect Tense - са значењем будућности
I'll come as soon as I have finished reading the book.
  - The Future Perfect Tense (P)
I shall have written the letter by the time you come.
- Непотпуни глаголи
- а) са инфинитивом перфекта
He ought to have done it by now.
It must have been nine o'clock when I came back home.
- б) WOULD/USED TO за изражавање радње која се понављала у прошлости
When we were children we would/used to go swimming every summer.

- Герунд
а) после израза (P)
It's no use (crying). I can't help (laughing).
- б) после глагола continue, go on, keep on, avoid, prefer и др. She kept on talking for hours. She prefers reading to playing tennis.
- Објекат са инфинитивом (P)
They want her to be a dentist.
- Двочлани глаголи (фразални и предлошки)
- drink up, give in, bring over, call on и др.

2. Прилози

- Обновљање и утврђивање
- Конверзија прилога и придева - daily, early, fast, pretty...
It is a daily newspaper. It appears daily.
- Прилози изведени са -ly, уз промену значења.
He works hard. He hardly works at all.

3. Везници

either...or, neither...nor

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Префикси и суфикси за творбу именица са: co -dis-, in-, mis-, over-; -dom, -ness, -ful, -ment, -tion, -th

V. ФОНОЛОГИЈА

Померање акцента при промени врете речи (PERmit, perMIT)

VI. ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Идиоми и фразе

VII. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура и коришћење стручног речника, речника синонима

IV разред

(3 ÷ ãñà íãããšíí, 99 ÷ ãñíãà ãíãèøøã)

I. РЕЧЕНИЦА

Адвербијалне клаузе

а) узрочна

Since we live by the river we can swim every day.

б) намерна

He left early in order to catch the 5 o' clock bus.

- Скраћивање клауза (P)

а) временских клауза

(As I was) coming home I met an old friend of mine.

After I had done my homework I went out for a walk.

Having done my homework I went out for a walk.

б) релативних клауза

The man (who is) sitting next to her is my best friend.

II. ИМЕНИЧКА ГРУПА

1. Члан

- Преглед употребе члана

Члан испред властитих имена

A Mr. Smith is waiting for you. Is this the Mary we met last night?

- Одређени члан уз делове тела (у пасиву и после предлога)

She was red in the face. He was wounded in the leg.

2. Именице

- Обновљање, утврђивање и систематизација множине именица и слагања именице са глаголом
- Множина именица страног порекла (P)

analysis /analyses, datum /data, formula/formulae и др.

3. Заменички облици

а) Заменице

- Неодређена лична заменица ONE - PROP ONE
There are expensive shoes and there are cheap ones.

б) Детерминатори

Обнављање и утврђивање

4. Придеви

Обнављање и утврђивање употребе и поређења придева

Латински компаратив (P)

prior to, inferior to, superior to

Silk is superior in quality to nylon.

5. Бројеви

- Употреба редних бројева
- Бројеви у функцији именице

Hundreds of people were hurt in the earthquake.

III. ГЛАГОЛСКА ГРУПА

- Глаголи

Време и аспект - обнављање

- Инфинитив

а) после упитних речи

I don't know how to solve the problem. I've no idea which bus to take.

б) после придева (P)

I am glad to have met you. This bag is too heavy to carry.

в) BE + infinitive

The train is to leave at 9.15. The two leaders are to meet in Moscow.

г) BE ABOUT + infinitive The plane is about to take off.

- Пасивне конструкције

- Обнављање и утврђивање

- IT + passive verb + clause

It is said that... It was decided to...

- Двочлани глаголи (фразални и предлошки)
look up, live down, call up и др.

3. Прилози

Обнављање и систематизација врсте прилога и места прилога у реченици.

4. Предлози

Систематизација предлога за време, правац кретања, место и начин.

IV. ТВОРБА РЕЧИ

Творба сложеница и деминутива

breakdown, ironing-board, humming-bird, и др.; leaflet, gosling и др.

V. ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Идиоми и фразе

VI. ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Енциклопедијски речници (општи и посебни)

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

II разред

(3 ÷ 40 ÷ 100 ÷ 108 ÷ 110 ÷ 112 ÷ 114 ÷ 116 ÷ 118 ÷ 120 ÷ 122 ÷ 124 ÷ 126 ÷ 128 ÷ 130 ÷ 132 ÷ 134 ÷ 136 ÷ 138 ÷ 140 ÷ 142 ÷ 144 ÷ 146 ÷ 148 ÷ 150 ÷ 152 ÷ 154 ÷ 156 ÷ 158 ÷ 160 ÷ 162 ÷ 164 ÷ 166 ÷ 168 ÷ 170 ÷ 172 ÷ 174 ÷ 176 ÷ 178 ÷ 180 ÷ 182 ÷ 184 ÷ 186 ÷ 188 ÷ 190 ÷ 192 ÷ 194 ÷ 196 ÷ 198 ÷ 200)

Сложена реченица

Експлицитне зависне реченице:

finale (Lo faccio perchè voi siate felici)

causale (Sono triste perchè ho sbagliato)

concessiva (Guardo il film, benchè non mi interessi) с одговарајућим везницима: perchè/affinchè;

sebbene/benchè/anche se; poichè/ siccome и сл.

Зависна реченица у коњунктиву

Коњунктив прошлих времена (congiuntivo passato, congiuntivo imperfetto, congiuntivo trapassato) - облици и употреба (рецептивно).

Изражавање:

- бојазни: Temo che oggi faccia freddo.

- жеље: Spero che Maria venga.

- заповести, воље: E' necessario che tu finisca questo lavoro.

Погодбени начин (condizionale presente, condizionale passato).

Хипотетичне реченице (реалне, потенцијалне, иреалне, мешовите):

Se fa bel tempo, andiamo in gita.

Se facesse tempo andremmo in gita.

Se avesse fatto bel tempo, saremmo andati in gita.

Se avesse fatto bel tempo stamattina, adesso saremmo in gita.

Управни и неуправни говор (потврдне, одричне и упитне реченице, императив).

Глагол

Императив:

Императив глагола avere, essere, sapere.

Члан

Употреба члана уз присвојни придев, именицу и описни придев (Il mio fratello maggiore).

Основна правила о употреби члана уз властите именице. (Vado a Milano. La mia Roma è cambiata molto.

Torno dalla Francia mercoledì).

Именица

Именице без облика множине или једнине.

Множина именица на -co, -ca, -go, -ga.

Именице с наставком -ista, -tore, -aio; други суфикси за извођење имена вршиоца радње.

Именице centinaio и migliaio и њихова множина.

Придев

Поређење придева: позитив, компаратив, суперлатив.

Синтетички (органски) облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева piccolo, grande, buono, cattivo; разлика у значењу.

Аналитичко грађење суперлатива апсолутног (елатива) помоћу прилога assai, molto, troppo. Суфикс -issimo.

Редни бројеви (1. - 10.); наставак -esimo за грађење осталих редних бројева.

Присвојни придеви altrui и proprio.

Непроменљиви придеви.

Основни суфикси за алтерацију придева.

Заменица

Здружени облици ненаглашених заменица.

Релативна заменица cui.

Синтагма члан (са предлогом или без њега) + cui са релативно - посесивно вредношћу.

Заменица si и њено значење (повратно, безлично, пасивно).

Речца esso и ненаглашене личне заменице.

Речце

Речце ci и ne и ненаглашене заменице lo, la, li, le.

Речца ne с прилошком (Ne torno adesso) и заменичком вредношћу (Marco? Ne parliamo spesso). Речца ci

са заменичком вредношћу (Marco? Ci ho parlato ieri).

Лексикографија

Ученик треба да се обучи да правилно користи речник, и да се упозна са неким основним појмовима из области лексикографије. Опис одреднице у речнику.

III разред

(3 ÷ àñà íääâsíí, 108 ÷ àñîââ ãîâèøœâ)

Пасив

Са глаголом venire.

Са глаголом andare.

Нелични глаголски облици

Infinito

Infinito passato

Партицип прошли (participio passato).

Партицип презента (participio presente).

Futuro anteriore (предбудуће време)

Quando sarai arrivata a Firenze sarai stanca.

Passato remoto правилних глагола.

Sto leggendo il libro.

Marco sta preparando da mangiare.

Сложена реченица

(указати на употребу коњунктива у неким од ових реченица)

- временска

- релативна

Безличне конструкције

E' meglio che, è bene che, è utile che, è facile che,

(указати на употребу коњунктива у овим реченицама).

Члан

Употреба члана уз присвојни придев и хипокористике и уз лична имена (Il mio caro fratello; Dov'è la Marisa?).

Посебни случајеви употребе члана уз географске појмове: структура In tutta Italia.

Именица

Најфреквентније именице са двојним облицима за множину (nomi sovrabbondanti).

Алтернативни суфикси -etto, -ello, -uccio, -otto.

Основни деривативни суфикси и префикси.

Лажне алтерације.

Придев

Алтеративни суфикси -etto, -ello, -uccio, -otto.

Суфикси -enne и -ina за бројеве (у служби означавања нечијих година: quarantenne, sulla quarantina).

Морфолошке одлике придева santo, grande.

Заменица

Релативна заменица il quale.

Личне заменице у служби субјекта које су мање заступљене у говорном језику (egli, esso, essa, essi, esse).

Показне заменице codesto, stesso, medesimo.

Речце

Прилошка речца сi и ненаглашена лична заменица у служби директног објекта (Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar).

Лексикографија

Служење двојезичним и једнојезичним речницима, речницима синонима и антонима.

IV разред

(3 ÷ àñà íààáíí, 99 ÷ àñîà àîàèøçà)

Пасив

Si passivante.

Нелични глаголски облици

Gerundio

Gerundio passato

Passato remoto неправилних глагола.

Stare + gerundio

Sto leggendo il libro.

Marco sta preparando da mangiare.

Сложена реченица

(указати на употребу коњунктива у неким од ових реченица)

- последична

- узрочна

Члан

Градови који захтевају члан (L'Aia); употреба предлога испред таквих градова (Vado malvolentieri all'Aia). Државе које одбацују члан (Proviene da Cuba; Vado a Cipro).

Изостављање, употреба члана у набрајањима.
 Употреба члана у пословицама.
 Именица
 Именице са неправилном множином (tempio – templi, dio – dei и сл.).
 Творба сложених именица и множина таквих именица (комбинације именице и придева: cavolfiore; cassaforte, francobollo; chiaroscuro и сл.).
 Придев
 Синтетички облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева alto и basso.
 Синтетичко грађење суперлатива апсолутног помоћу помоћу префикса arcī-, stra-, iper-, ultra-. Идиоми са вредношћу суперлатива апсолутног (ricco sfondato; stanco morto, ubriaco fradicio и сл.).
 Положај једног или више придева у односу на именицу.
 Разлике у значењу придева у зависности од његовог положаја уз именицу (дескриптивна и дистинктивна функција придева).
 Заменица
 Неодређене заменице или придеви: alcuno, ciascuno, certo, altro, nessuno, parecchio.
 Неодређене заменице: nulla, niente, un tale, qualcosa.
 Речце
 Прилошка речца сi и ненаглашена лична заменица у служби директног објекта (Mi ci trovi stasera; Ce la trovi stasera = Trovi Maria al bar).
 Лексикографија
 Служење двојезичним и једнојезичним речницима, речницима синонима и антонима, енциклопедијама, лексиконима.

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

II разред

(3 ÷āñā íáāášíí, 108 ÷āñíāā āñāèøœā)

Негација

Проширење листе одричних речи: nirgends, nirgendwo, niemals, gar nicht, nirgendwohin
 Er läuft niemals (nirgends, nirgendwo, nirgendwohin)
 Das habe ich niemals gehört. Das ist gar nicht schwer.
 keinesfalls, keineswegs
 Das war keinesfalls die richtige Antwort. Er wird keineswegs heute ankommen.

Казивање радње и стања у садашњости, прошлости и будућности (рецептивно)

Стање остварено у прошлости

- перфект пасива радње

Das Haus ist vor Jahren gebaut worden.

Стање које ће се остварити у будућности

- футур пасива радње

Darüber wird noch gesprochen werden.

Одредбе квантитета

- Основни, редни, децимални бројеви. Основне мере. Рачунске радње. Монете.

Tausend, Million, eine Hälfte, ein Viertel, eine halbe Stunde, zwei Liter Milch, 2,40 - zwei Meter vierzig, 2,40 E - zwei Euro vierzig.

Систематизација категорија којих у матерњем језику нема или се битно разликују

Инфинитивне конструкције: zu, um... zu, ohne... zu, statt... zu .

Er beschloss gleich nach Hause zu gehen. Ich kam fr ü h e r, m i t dir zu reden. Sie verließen das Zimmer, ohne uns zu begrüßen. Statt zu regnen, begann es zu schneien.

Казивање претпоставки, начина, жеље, поређења (рецептивно)

Конјунктив у простој (не сложеној) реченици за изражавање, жеље, могућности, сумње, претпоставки, нестварности

Ewig lebe unsere Freiheit! Möge er kommen! Beinahe wärest du zu spät gekommen. Hätte er das gewusst!

Кондиционалне реченице

Потенцијалне

Er wäre zufrieden, wenn du kämest. Ich würde dich besuchen, wenn ich Zeit hätte.

Иреалне (рецептивне)

Везник: wenn
 Er wäre gekommen, wenn er die Einladung bekommen hätte.
 Намерне реченице Везници: damit, da
 Wir gehen so früh in die Schule, damit wir alles vorbereiten. Gib acht, dass du nicht zu spät kommst.
 Начинске реченице
 Везници: indem, ohne dass, statt dass
 Er betrat den Saal, indem er alle herzlichst begrüßte. Sie ging an mir vorbei, ohne dass sie mich bemerkte. Statt dass ich auf den Autobus warte, gehe ich lieber zu Fuß.
 Поредбене/компаративне реченице (рецептивно)
 Везници: wie, als, als ob
 Die ist so schön, wie man mir erzählte. Alles endete viel besser, als ich erwarten konnte. Er sieht aus, als ob er krank sei.
 Творба речи (рецептивно)
 Заменички прилози - грађење и употреба Wozu, womit, woran...; dazu, damit, daran...) Woran denkst du? Ich denke immer daran.
 Грађење сложеница
 именица + именица; придев + именица; префиксација .
 Atomphysik, Wandtafel, Hochschule, Schnellzug, beantworten, begrüßen, unmöglich Изведене именице
 Wohnung, Besichtigung, Heizung usw.
 Лексикографија
 Структура једнојезичних речника и служење њима.

III разред

(3 -añã íääãsíí, 108 -añíãã äíäëöçã)

Поред утврђивања градива које је обрађено и систематизовано у претходним годинама, у овом разреду се обрађује:

Одредбе квалитета и квантитета

Описна компарација помоћу партикула: ganz, besonders, höchst, überaus (алсолутни суперлатив).

Sie ist eine sehr fleißige Studentin. Das war eine besonders/höchst/angenehme Reise.

Потенцирање суперлатива

Seine Arbeit war bei weitem die beste. Seine Arbeit war bei weitem die beste. Sie Ist das äußerstschönste Mädchen in der Schule.

Неуправни говор (рецептивно)

За истовременост конјунктив презента или претерита.

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, sie schreibe/schriebe/ einen Brief an ihren Freund. Sie sagt, dass sie...

За радњу која се десила пре момента говора; перфект или плусквамперфект конјунктива.

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen."

Sie sagt, sie habe/hätte/ einen Roman von T. Mann gelesen.

Sie sagt, dass sie...

За радњу која се дешава после момента говора: футур конјунктива или облик "würde".

Sie sagt: "Ich werde/würde/ einen Roman von T. Mann lesen.

Sie sagt, dass sie...

Инфинитивне конструкције

Изражавање модалитета

a) sein + zu + Infinitiv

Dieses Problem ist zu lösen. Da ist dieser Vorgang am besten zu beobachten.

б) Lassen + sich + Infinitiv

Das lässt sich leicht erklären. Diese Bruchspalte lässt sich bis nach Berlin verfolgen.

Пасив радње и пасив стања (рецептивно)

- У функцији истицања неког процеса и резултата или циља неке радње, док се вршилац или узрочник радње може и не мора навести: Im Wasser wird verschiedenes Material abgelagert. Das Auto wurde sehr billig verkauft.

Модални глаголи + инфинитив презента пасива (рецептивно)

Dabei muss die Temperatur der Luft beachtet werden. Dabei sollte die Meinung der Gegner in Betracht genommen werden.

Лексикологија (рецептивно)

- сложенице, префиксација и суфиксација

- стране речи и интернационализми, термини и терминологиране речи из општег језика.

Лексикографија
Стручни речници и њихово коришћење.

IV разред

(3 ÷ 450 íàààšíí, 99 ÷ 450 ÷ 450 ÷ 450)

Обнављати и утврђивати градиво обрађено у претходним разредима, са циљем да рецептивна употреба језика све више постаје репродуктивна.

Партицип I и II у:

а) атрибутивној употреби

das spielende Kind; die streikenden Arbeiter; der entstehende Strom; der ausgefüllte Antrag; die gestellten Fragen;

б) адвербијалној употреби (рецептивно)

Sie gingen erzählend durch den Garten. Sie saß lesend am Tuch. Sie kam informiert an. Herzlich lächelnd begrüßte er seine Gäste.

ц) предикативној употреби

Die Reise war anstrengend. Die Fragen sind vorbereitet.

Инфинитив са zu, ohne zu, um zu, anstatt zu у функцији еквивалентних зависних реченица (рецептивно)

Es ist wichtig pünktlich zu sein, (es ist wichtig, dass man pünktlich ist.)

Er braucht nur einige Minuten um die Aufgabe zu lösen. (Er braucht nur einige Minuten, damit er die Aufgabe löst.)

Ред речи у реченици са тежиштем на положају глагола.

- Систематизација
- Лексикографија

Енциклопедијски речници и служење њима

РУСКИ ЈЕЗИК

II разред

(3 ÷ 450 íàààšíí, 108 ÷ 450 ÷ 450 ÷ 450)

Реченица

Реченице са глаголским прилозима. Употреба нет и не у реченици.

Именице

Варијанте падешких наставака /на лексичком нивоу/: генитив јединице на- у, генитив множине без наставака.

Изведене и сложене именице. Скраћенице /вуз, Комсомол, МГУ/

Синоними, антоними, хомоними. Међујезички хомоними и пароними.

Заменице

Опште именице: сам, самый, любой.

Одричне заменице: некого, нечего.

Придеви

Дужи и краћи облици придева. Обавезна употреба краћег облика /у предикату са допуном/.

Бројеви

Редни и збирни бројеви.

Глаголи

Императив за 3. л. једн. и 3. л. мн. Најчешћи префикси код грађења глагола и њихова улога у промени глаголског вида.

Прошло време глагола од инфинитива са сугласничком основом.

Глаголски прилози /обнављање, активирање и систематизација.

Радни глаголски придеви и Трпни придев прошлог времена/рецептивно/

Прилози

Најфреквентнији модели за грађење прилога: придевска основа + О /тихо, скромно и сл./; придевска основа + И /по-руски, практички и сл./.

Предлози

Најфреквентнији предлози чија се употреба разликује у односу на матерњи језик /у, около, вокруг с генитивом у одредби места, по с дативом и локативом у временској одредби; в и на у одредби места: работать на заводе, учиться в университете и сл

Везници

Најфреквентнији везници и везничке речи /хотя, прежде, чем, чтобы; что, который, где, когда и сл./.

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене програмом за први разред и даље примењивати у различитим варијацијама и комбинацијама. У II разреду посебну пажњу посветити моделима у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи

Реченице са кратким придевским обликом у предикату
Я был болен гриппом.
Он способен к математике.

Објекатски односи

Реченице са објектом у инфинитиву
Врач советовал мне отдохнуть.
Я уговорил товарища молчать.
Сложена реченица
Врач советовал мне, чтобы я отдохнул.

Просторни односи

а/ Реченице са одредбом израженом зависним падежом
Я тебя буду ждать у /около, возле/ памятника.
Она живёт у своих родителей.
Мой брат работает на заводе, а сестра учится в университете,
б/ Сложена реченица
Мы пошли туда, куда вела узкая тропинка.

Временски односи

а/ Реченице са одредбом израженом зависним падежом
Они собираются по вечерам.
Это случилось по окончании войны.
б/ Реченице са глаголским прилогом
Возвращаясь домой, я встретил товарища.
Кончив работу, он поехал домой.
в/ Сложена реченица
Как только скрылось солнце, стало холодно.

Начински односи

а/ Реченице са глаголским прилогом
Друзья возвращались домой весело разговаривая.
Он поздоровался кивнув головой.
б/ Сложена реченица
Мы все сделали так, как сказал учитель.
Он оказался способнее, чем я предполагал.

Узрочни односи

а/ Реченице с глаголским прилогом
Не находя нужного слова, он замолчал.
Почувствовав голод, брат решил пообедать без меня,
б/ Сложена реченица
Так как брат почувствовал голод, он решил победать без меня.

Цильни односи

а/ Реченице са одредбом у инфинитиву
Мать отпустила дочку гулять
Мы пришли проститься/чтобы проститься,
б/Сложена реченица
Чтобы правильно говорить, нужно хорошо усвоить грамматику.

Лексикологија
Најчешћи деминутиви именица и придева.

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њиме.

III разред

(3 ÷âñà íääâšíí, 108 ÷âñíââ âñâèøæâ)

Реченица

Једночлане реченице: неодређено-личне и уопштено-личне. Претварање неодређено-личних реченица у личне и обрнуто /В киоске продают газеты продаются в киоске/. Претварање пасивних конструкција у активне и обрнуто /План вы полнен заводом,- Завод выполнил план/.

Именице

Род абривијатура /скраћеница/. Познатији наши и страни географски називи са специфичностима у роду, броју и промени.

Заменице

Неодређене заменице са: - то, - нибудь, - либо; кое

Придеви

Посебни случајеви образована краћег облика: большой - велик; маленький - мал; злой - зол. Посебни случајеви образовања суперлатива: величайший, малейший. Елатив.

Бројеви

Читање децимала и разломка: 0,1 - ноль целых одна десятая; 0, 01 - ноль целых одна сотая; 0, 001 - ноль целых одна тысячная; 1,1 - одна целая /одно целое/ одна десятая; 2,4 - две целых четыре десятых; 1/2 - одна вторая /половина/; 3/4 - три четвертых /тр& четверти/.

Глаголи

Глаголски придеви - активни и пасивни /грађење и употреба/.

Глаголи са значењем оба вида /рецептивно/. Глаголи кретања са префиксима -активно коришћење.

Прилози

Систематизација прилога. Исказивање опозиције место: правац паровима прилога просторног значења као нпр.: там - туда, здесь - сюда, где - куда и сл.

Предлози

Предлози карактеристични за функционалне стилове /научни, пословни, публицистички и сл./: в виде, в зависимости от, в качестве, в процессе, в результате, вследствие, по мере, по причине, при условии и сл. /рецептивно/.

Везници

Везници карактеристични за функционалне стилове: подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; я связи с тем, что; не смотря на то, что и сл. /рецептивно/.

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене за претходне разреде и даље примењивати у различитим комбинацијама. У III разреду посебну пажњу посвећивати Моделима за исказивање следећих односа и значења:

Субјекатско-предикатски односи

а/ Реченице са субјектом израженим конструкцијом: номинатив + с + инструментал: Мы с вами опять в школе.

б/ Реченице с копулама: являться, называться, служить и сл.

Металлы являются хорошими проводниками электричества.

Глина служит сырьем для керамических изделий.

- в) Реченице са копулом есть
Организм есть живое существо
- г) Реченице за это у предикату
Золото -это драгоценный металл.
д/ Реченице с трпним глаголским придевом у предикату
Лес посажен недавно.
Проект здания создан архитектором.

Просторни односи

Реченице с прилошким одредбама за место, правац и трасу
Я там никогда не был, но очень хочу поехать туда.
Северная его часть лежит за полярным кругом.
Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.
Поезд приближается к территории Дальнего Востока
Он прошёл через всю Сибирь.

Квантитативни односи

а/ Реченице са одредбом за меру и количину
Был мороз в тридцать градусов.
Предмет весом л пять килограммоа
Предмет размером /в/ единицу.
б/ Реченице са одредбом за приближну количину
Я приду минут через десять
В классе было учеников тридцать. ,

Атрибутивни односи

а/ Реченице са атрибутом израженим придевом и могућности замене придева именицом:
Мы длго гуляли по московским улицам
Мы долго гуляли по улицам Москвы.
б/ Реченице са атрибутом израженим предлошко-падежном конструкцијом или падежом без предлога.
Мы купили брошку из золота.
На этой улице много памятников архитектуры.

Лексикологија

Најчешћи идиоми и фразеологизми.
Полисемија
Терминологија. Усвајање основне терминологије дате струке.

Лексикографија

Структура стручног речника и његово коришћење.

IV разред

(3 ÷àñà íààâšíí, 99 ÷àñíàà àíàèøçà)

Реченица

Упитна реченица- специфичности изражавана питања у руском језику.
Одрична реченица - специфичности изражавања одрицања у руском језику.
Претварање партиципских конструкција у сложене реченице и обрнуто.

Именице

Скраћенице и називи мерних јединица из Међународног система јединица. Род непроменљивих именица.
Именице придевског и партиципског порекла. Преглед најтипичнијих суфикса за грађење именица

Заменице

Преглед и систематизација заменица.

Придеви

Придеви партиципског порекла. Преглед најтипичнијих суфикса за грађење придева.

Бројеви

Читање разломака, математичких знакова и радњи: $1\frac{2}{7}$ - одна целая две седьмых; $5\frac{9}{10}$ - пять целых девять десятых; 2 « два в квадрате равно четырём; 2 - два в кубе; 2 - два в восьмой степени; 2^m - два в степени m ; 9 - корень квадратный из девяти $\sqrt[3]{64}$ корень кубический из шестидесяти четырех.

Глаголи

Глаголски придеви - систематизација и промена Преглед најтипичнијих суфикса и префикса за грађење глагола Систематизација усвојених глагола који се рекцијски разликују од еквивалентних глагола у матерњем језику.

Предлози

Систематизација предлошко-падешких конструкција по семантичком принципу за исказивање објекатских, просторних, временских, узрочних, циљних, начинских и атрибутивних односа /у обиму датих реченичних модела/.

Везници

Сложени везници.

Реченични модели

Реченични модели уведени у наставу током претходних разреда обнављати тако да ученици постану свесни:

- а/ да се један исти смисао /значење, однос/ у руском језику може исказати средствима различитог нивоа;
- б/ да се једна те исти смисао често на различите начине исказује у руском језику и матерњем језику ученика У IV разреду посебну пажњу посветити следећим моделима и њиховом стилском диференцирању;

Субјекатско-предикатски односи

- а/ Реченице с глаголом представлять собой у предикату
Геометрическая фигура представляет собой часть плоскости,
- б/ Реченице с глаголима иметь, иметься у предикату
Мы имеем фотографии нашей планеты, сделанные из космоса
- в/ Реченице са аналитичким глаголским предикатом
Данные подвергаются обработке в ЭВМ.

Објекатски односи

- Објекта уз негиране глаголе
Он не имеет права так говорить.
- Разве ты не знаешь эту девушку?

Просторни односи

- Реченице с прилошким одредбама за место, правац, одвајање од места и трасу /систематизација/
Идите вниз. Мы были внизу. Они пришли снизу.
- Много таких памятников вокруг нас. Я тебя буду ждать около памятника
- Мы повесили зеркало над умывальником.
- Зеркало висит над умывальником.
- Солнечные лучи проходят сквозь/через стекло.
- Они долго жили за границей. Они приехали из-за границы.
- К реке нужно было идти по лесу/лесом.

Временски односи

- а/ Реченице с прилошким одредбом за време /систематизација/
Он родился 15 мая 1971 года. Он родился в 1971 году.
- За несколько дней до начала войны он приехал домой,
- б/ Сложена реченица
Прежде чем ты будешь отвечать, хорошо подумай.

Циљни одлоси

- а/ Реченице с прилошким одредбом за циљ и намену /систематизација/
Я иду в аптеку за лекарством.
- Я иду в аптеку купить лекарство.
- С целью измерения силы применяют динамометр,
- б/ Сложена реченица

Чтобы определить направление, нужен компас.

Узрочни односи

а/Реченице с прилошком одредбом за узрок /систематизација/

Товарищи почему-то не пришли. Благодаря помощи Друга, я выполнил задание

б/ Сложена реченица

'Так как было шумно, мы ничего не могли понять.

Условни односи

Сложена реченица

Если нагревать тела, то они расширяются.

реченице са конгруираним и неконгруираним атрибутом

Учитель проверял ученические тетради. Учитель проверял тетради учеников. Это чемпион мира по шахматам.

Правопис и интерпункција

Писање –н- и -ни-, -У потреба зареза код издвојених обрта, уводних и уметнутих речи и реченица, зависно-сложених реченица, сложених везничких израза. Транслитерација руских речи латиницом/ при телеграфском општењу/.

Лексикологија

Међујезички хомоними и пароними. Стручни термини. Идиоми и фразеологизми.

Лексикографија

Коришћење енциклопедијских **речника** и **енциклопедија**.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

II разред

(3 ÷ àâà àááâsí, 108 ÷ àñîâà àîäèøœâ)

Сложене реченице

а.

Зависна реченица у индикативу:

Dès que l'avion a atterri, les passagers sont descendus.

Pendant que nous volions au-dessus des Alpes, il y avait une tempête...

Vous pensez (croyez, dites, vous êtes sûr) que vous passerez l'examen?

Изразити и помоћу инфинитива:

Vous êtes sûr de passer l'examen? Vous pensez réussir? J'espère partir

(J'espère que je partirai demain.)

Остале врсте реченица не обрађују се посебно; али треба указати на изражавање узрока (parce que...,

puisque, à cause de...) и на смисао реченице

са другим чешћим везницима када се појаве у тексту,

б. Зависна реченица у субјунктиву:

Употреба субјунктива презента (изражавање футура).

Изражавање:

- жеље: Je souhaite qu'elle vienne. Elle voudrait que vous l'attendiez;

- заповести, воље: Je veux que tu dises la vérité. Il faut que vous appreniez ces vers.

Указати на могућности изражавања помоћу инфинитива: Il faut apprendre ces vers. Je lui conseille de finir ses études - уместо: qu'elle finisse...

Прости перфект (passé simple) - принцип творбе, препознавање у тексту (P)

Кондиционал (будуће време у прошлости); плусквамперфект

Хипотетичне реченице (преглед све три могућности)

Si nos amis Français venaient, ils visiteraient Belgrade.

Si nos amis Français étaient venus (l'année dernière), ils auraient visité Novi Sad.

Прве две познате могућности ове године повезати са трепом и разликовати значења.

Управни и неуправни говор

Savez-vous...

Dites /Dis... Je vous demande

Qui... où...

-

Qui a gagné le prix? Dites-moi qui a gagné le grand prix. Où se trouve la poste? Savez-vous où se trouve la poste? Qu'est-ce que/ce que... Qu'est-ce qu'on produit dans cette usine? Je vous demande ce qu'on y produit. Est-ce que/si... :

Est-ce que le congrès international aura lieu dans un mois?

Savez-vous si le congrès aura lieu?

Императив- инфинитив

Michel, venez (viens) chez nous demain.

Dites à Michel de venir demain chez nous.

Il m'a dit: "Invite Michel". Il m'a dit d'inviter Michel.

Ce film est très amusant.

Elle me dit que ce film est très amusant.

Слагање времена

Уз примену градива из претходне године, обрадити и примере за истовремену, претходну и будућу радњу у прошлости:

Je pensais (j'ai pensé) qu' il était /avait été/ serait/ là.

Слагање партиципа перфекта са објектом

La lettre que j'ai reçue m'a fait un grand plaisir.

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Грађење сложеница

Значење речи (основно и пренесено)

ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Структура стручних речника

III разред

(3 =àñà íààâsíí, 108 =àñíàà àíàèøçà)

Пасивне конструкције

par+ agens (L'énergie solaire est captée par les végétaux.)

de + agens

Dans la guerre, le peuple fut saisi d'un élan inoui.

без агенца

La lune s'est formée, il y a au moins 4,5 milliards d'années.

être nommé + им.

Il est nommé secrétaire.

Инверзија - будући да је инверзија у упитним реченицама обрађена раније, овде се указује на:

- сложену инверзију (P)

Votre ami n'est-il pas venu?

Lequel de (p)

Lequel de ces peintres préférez-vous?

Комбинацију са quel (p)

Dans quelle mesure le journal peut être utile comme source historique.

Упитна реч + инф.

Pourquoi répondre? Comment réagir?

субјекат + заменице

Depuis quand m'attendez-vous?

субјекат + именица

Qui est cet homme?

Инфинитив - активизирати инфинитив у функцији објекта и иза глагола перцепције напоменутих у I и II разреду:

Il croit partir demain.

On les voit s'intéresser au développement de la biologie.

Партицип презента

Le l'ai écouté jouant du piano.

Герундив

Je l'ai écouté en jouant du piano.

On n'invente qu'en travaillant.

Безличне конструкције

Униперсонали глаголи

il fait —il pleut - il faut

Etre + придев

il est possible, il est probable (указати на субјунктив)

Субјунктив - утврдити што је речено у I и II разреду, активно усвојити субјунктив презента и указати на јављање овог начина у тзв. безличним конструкцијама и иза извесних глагола.

Субјунктив перфекта - облици и употреба (P)

Кондиционалне реченице - изражавање хипотетичности

-иреалност у садашњости

S'il était ici maintenant, je serais heureux.

- иреалност у прошлости

S'il avait travaillé, il aurait réussi à l'examen.

Номинализација - активирати коришћење именице уместо зависне реченице

Dès que l'exposition fut ouverte, il partit.

Après l'ouverture de l'exposition, il partit.

глагол - именица са истим кореном:

construire - la construction

réaliser - la réalisation

succéder - la succession

Бројеви

Читање разломака, математичких знакова и радњи, квадрат и куб у мерама

Фонетика

Основне самогласничке опозиције (lit / lu / loup) и сл.

Везивање условљено "h aspiré" и "h muet".

Интонација реченице

Лексикографија

Структура стручног речника и његово коришћење

IV разред

(3 ÷ à ñ à í à á à š í í, 99 ÷ à ñ í à à ã à è ò c e à)

Сложена реченица

- препознавање односа главне и зависне реченице у тексту; уочавање субјунктивних конструкција

каузални однос

- узрочна реченица: parce que

Je suis fatigué parce que j'ai travaillé toute la nuit.

car

Il n'est pas venu car il est malade.

узрочна конструкција

pour + им

Ces matières sont choisies pour la commodité du travail.

à cause de

Elle n'est pas venue à cause des raisons connues.

Изражавање циља, намере

финална реченица

pour + инф.

pour que + субјунктив; afin de, afin que

Изражавање супротности

tandis que

Le tableau est plain, tandis que la nature est profonde.

malgré + им

Malgré l'universalité de son oeuvre, son intérieur reste inconnu,

au lieu de + инф.

Au lieu de s'occuper de ses trouvailles, il les a emportées dans le laboratoire, sans que + subj. (p)

Il fut prêt à nous le dire sans attendre que les autres l'acceptent.

суперлатив - указати на неке специфичне конструкције које се јављају у тексту:

Une plante des plus rares.
C'est le plus important
Le meilleur peintre de notre temps.
Venez le plus vite possible.
le seul, l'unique + субј.
Il est le seul qui soit venu.
Именице са два рода- Плуралиа тантум
Бројеви

- Читање разломака, математичких знакова и радњи.
- Творба речи

сложенице
le chef d'oeuvre; l'avant-garde; la main d'oeuvre...
деривација речи
а) помоћу префикса:
ultra, infra, sous, sur...
б) помоћу суфикса:
able, ible, ais, ain...
Номинилизација
супстантивирање неких граматичких категорија
инфинитив:
le devoir, le pouvoir
партицип презента:
le passant, le combattant
партицип перфекта:
le passé, le blessé, la découverte
придев:
l'inconscient, le beau, l'essentiel
адверб:
le bien, le mal, le mieux

Лексикологија

Најчешћи идиоми и фразеологизми. Обогаћивање фонда стручне терминологије.

Лексикографија

Употреба енциклопедијских речника

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

II разред

(3 ÷añà íääšíí, 108 ÷ñíââ ãñèèèèâ)

Сложена реченица

а. Зависна реченица у индикативу

Mientras vivíamos en Madrid, estudiaba español. ¿Crees (estás segura, piensas) que aprobaremos el examen?
са инфинитивом (са модалним глаголима)

Quiero viajar. Pienso viajar mañana.

Остале врсте реченица не обрађивати посебно, али треба указати на изражавање узрока (porque, por), последице (si, para), и на смисао реченице са другим чешћим везницима кад се појаве у тексту.

б. Зависна реченица у субјунктиву

Употреба субјунктива презента (изражавање футура).

Субјунктив прошлих времена (pretérito imperfecto, pretérito perfecto simple, pretérito perfecto compuesto, pretérito pluscuamperfecto) - облици и употреба (рецептивно).

Изражавање:

- бојазни: Temo que no haya llegado a tiempo.

- жеље: Espero que venga. Me gustaría que estuvieran con nosotros.

- заповести, воље: Quiero que me digas la verdad. Es necesario que aprendan estos verbos.

Хипотетичне реченице (све три могућности):

Si me visitas el verano que viene, te llevaré a la playa.

Si me visitaras, te llevaría a la playa.

Se me hubieras visitado el año pasado, te habría llevado a la playa.
Управни и неуправни говор (потврдне, одричне и упитне реченице, императив).
Dime si/donde/cuando/quién/que..., Sabes si/donde/cuando/quién/que... Me puedes decir si/donde/cuando/quién/que ...

Лексикографија
Служење двојезичним речницима.

III разред

(3 ÷ãñà íãããšíí, 108 ÷ãñíãà ãñãèøçã)

Пасивне конструкције са и без агенса
Miguel fue invitado por María.
Miguel fue nombrado secretario de la Asociación.

Употреба инфинитива у функцији субјекта, објекта и атрибута
Piesan viajar mañana.
Es necesario estudiar lenguas extranjeras.
Hacer ejercicio es muy importante para la salud.
Estar + gerundio
Estaban discutiendo cuando entró Manuela.
Voy a estar estudiando toda la tarde.

Сложена реченица
основе употреба глаголких начина индикатива и субјунктива у најчешћим типовима сложених реченица (релативна, временска, узрочна, последична).

Безличне конструкције
са глаголима llover, nevar...
Ser + adjetivo: es necesario, es obligatorio, es importante, ...
(указати на употребу субјунктива у неким од ових реченица).

Бројеви
Разломци, математички знакови радње.

Лексикографија
Структура стручних речника и њихово коришћење.

IV разред

(3 ÷ãñà íãããšíí, 99 ÷ãñíãà ãñãèøçã)

Сложена реченица
Препознавање односа главне и зависне реченице у тексту, употреба субјунктива у зависној реченици (системски преглед времена и функција; пре свега рецептивно); изражавање хипотетичности: кондиционалне реченице (системски преглед времена и функција; пре свега рецептивно).

Изражавање компаративности

Tan(to)... como
más / menos... que
menor/mayor... que
mejor/peor... que
Суперлатив (релативни и апсолутни: указати на разлике у значењу)
El libro más interesante que he leído...
Es un libro interesantísimo.

Именице
системски преглед рода и броја.

Бројеви
читање разломака, математичких знакова и радњи.

Творба речи

сложенице (најчешће комбинације):
sacacorchos, paraguas, parabrisas, limpiaparabrisas, ...
деривација
а) помоћу префикса
a-, in-, anti-, super-...
б) помоћу суфикса
- mente, -able, -so/a, ...

Номинализација најчешћих граматичких категорија

инфинитива
los deberes,
придева
el lindo, la bonita...
прилога
el bien, el mal ...

Лексикологија

Најчешћи идиоми и фразеологизми. Полисемија.

Лексикографија

Стручни и енциклопедијски речници.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм првог страног језика намењен је трогодишњем и четворогодишњем образовању и васпитању у средњим стручним школама и чини заокружену целину са програмом страних језика за основну школу, обезбеђујући тако континуитет учења страног језика започетог у основној школи.

Структуру програма чине:

- а) захтеви и садржаји који су заједнички за трогодишње и четворогодишње школовање;
- б) захтеви и садржаји који су диференцирани према разликама у фонду часова и укупној оријентацији датог типа школе;
  - школски писмени задаци (за сваки разред по два писмена задатка);
  - језички садржаји (за сваки језик и сваки разред посебно).

Облици наставе

Комуникативна настава страних језика се реализује тако што се примењују различити облици рада као нпр. рад у групама и паровима, рад у пленуму или појединачни уз примену додатних средстава у настави (аудио-визуелних материјала, информационо-технолошких извора, игара, аутентичног материјала, итд.), као и уз примену принципа наставе по задацима (task-based language teaching; enseñanza por tareas, handlungsorientierter FSU...)

Препоруке за реализацију наставе

У наставном процесу неопходно је ускладити улоге наставника, ученика и наставних средстава. Наставник мора да добро одреди колико времена на часу може да буде потрошено на фронтална излагања и објашњења, фронталне активности као што су питања и одговори (разликујући при том референцијална, демонстративна и тест питања) као и на остале облике рада.

Наставници треба да схвате да су њихови поступци којима одражавају своје ставове и способности најважнији део окружења за учење и усвајање језика. Стога је неопходно да наставник прида значај :

- вештинама подучавања;
- вештинама организовања рада у учионици;
- способностима да спорводи истраживања праксе и да размишља о свом искуству;
- стиловима подучавања;

- разумевању тестирања, оцењивања и евалуације и способностима за њихово спровођење;
- знањима и способностима да предаје социокултурне садржаје;
- интелектултурним ставовима и вештинама;
- знањима о естетској вредности књижевности и способностима да развије такво рзумевање код ученика;
- способностима за индивидуализацију рада у одељењу у којем наставу похађају типови ученика с различитим способностима за учење.

Ови релевантни квалитети и способности се најбоље развијају када наставник:

- надгледа, прати рад и одржава ред у учионици;
- стоји на располагању ученицима и пружа им индивидуалне савете;
- преузме улогу супервизора и фацитилитатора уважавајући примедбе у вези са њиховим учењем, реагујући на њих и координирајући њихове активности.

Стога се у настави страних језика препоручују следеће активности којима се гарантује најефикаснија реализација наставног програма, и то су:

- слушање и реаговање на налоге и/или задатке у вези са текстом који чита наставник или који ученици чују са звучних записа;
- рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по уогама, симулације, итд.);
- мануалне активности (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.);
- дебате и дискусије примерене узрасту (дебате представљају унапред припремљене аргументоване монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему);
- обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретно видљиве и мерљиве производе и резултате;
- усклађивање Програмом предвиђене граматичке грађе са датим комуникативним функцијама и темама, и то у склопу језичких активности разумевања (усменог) говора и писаног текста, усменог и писменог изражавања и медијације;
- евалуација (формативна која се спроводи током године и служи усмеравању даљег тока наставе и сумативна на крају године која указује на остварење циљева и задатака) и самоевалуација (језички портфолијо) ученичких постигнућа.

Важан циљ у учењу страног језика у средњим стручним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну комуникацију у усменом и писаном облику на страном језику. Тај сегмент наставе страног језика који се прогресивно увећава од 20 до 50% током трогодишњег односно четворогодишњег образовања мора да буде јасно дефинисан и у складу са исходима везаним за квалификације струке.

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима. Реализација наставе језика струке се много више огледа у развијању рецептивних него продуктивних вештина јер је сврха учења страног језика, у првој линији, усмерена на то да се ученици оспособе да прате одређену стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања. Стога је спектар текстова који се препоручују велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или пак материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл. Веома је битно у раду са таквим текстовима одредити добру дидактичку подршку. Добро осмишљени налози упућују на то да одређене текстове, у зависности од тежине и важности информација које они носе, треба разумети глобално, селективно или пак детаљно. Продуктивне вештине треба ограничити на строго функционалну примену реалну за захтеве струке. То подразумева писање кратких порука, мејлова у оквиру пословне комуникације (поруцбенице, рекламације, захтеви, молбе) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање на основном нивоу било у директном контакту са саговорником или у телефонском разговору.

ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ НА КРАЈУ IV РАЗРЕДА

СЛУШАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу могу да разумеју главне поруке и детаље неке изјаве ако се ради о темама које су у складу са интересовањима и узрастним карактеристикама. Они су у стању да из медија издвоје битне информације када се ради о актуелним догађајима и темама из њиховог домена интересовања односно струке.

Ученик може да:

- разуме опширнија упутства и објашњења (нпр.у ситуацијама таком наставе) и да их примењује;
- прати разговоре у свакодневним ситуацијама када се прича о познатим темама; да би био сигуран у разумевање може да саговорнику узвраћа питања и моли за објашњење;
- разуме саопштења везана за орјентацију и сналажење у простору и свакодневне ситуације (нпр.на телефону) и реагује на адекватан начин;
- разуме најаве преко разгласа, издваја битне и релевантне информације из њих и понаша се у складу са њима;
- издвоји најважније исказе из снимљених радио и ТВ емисија – под претпоставком да их могу више пута чути и гледати – када се ради о познатим темама; у стању је да садржаје својим речима преприча, сумира и коментарише;
- приликом слушања примењује један проширени репертоар стратегија рецепције (нпр. критичко слушање, процењивање приликом слушања, слушање са задовољством).

ГОВОР

ИНТЕРАКЦИЈА

Ученици могу на овом нивоу да без припремања учествују у разговору о познатим темама и садржајима који их интересују и при том образлажу своје лично мишљење и реагују на мишљење других.

Ученик може да:

- изрази осећања (као нпр. изненађење, радост, тугу, бес и равнодушност) и реагује на одговарајуће емотивне реакције;
- опише сопствене циљеве, надања, снове и реагује код других на исте;
- да започне разговор или дискусију, води их , прихвата или одбија мишљење других;
- да у интервјуу наведе конкретне информације и реагује на спонтана питања или води припремљени интервју и поставља спонтано додатна питања;
- примењује језичка средства адекватна саговорнику и ситуацији;
- користи реторичке стратегије (форме учтивог обраћања, повратна питања, поједностављења, реконструкције, невербална средства).

МОНОЛОШКО ИЗЛАГАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу да пред публиком говоре уз припрему о темама из области њиховог искуства и интересовања, описујући релевантне садржаје и/или процењујући их. Могу да причају приче и извештавају о догађајима и о сазнањима поштујући одређени логички ток.

Ученик може да:

- изведе припремљену презентацију у вези са познатом темом и притом глобално објасни основне аспекте;
- извести о сопственим сазнањима и опише сопствена осећања и реакције;
- извештава о реалним догађајима;
- користи стратегије за формирање и структурисање језичког излагања (нпр. уводне и закључне формулације, кључне речи);
- да истакне значај одређених изјава пригодном гестиком и мимиком или наглашавањем и интонацијом.

ЧИТАЊЕ

Ученици могу на овом нивоу да самостално читају, разумеју и процењују различите текстове који се односе на области њихових интересовања, струке и искуства.

Ученик може да:

- разуме комплексније захтеве и диференциране сажетке градива током наставе;
- чита и разуме информативне, аргументационе, апелативне текстове (нпр. уводи, брошуре, писма читалаца, мејлови, блогови, омладински часописи или школске новине, веб странице за младе) као и дуже, чак и нешто комплексније стручне текстове о познатим темама;
- прошири репертоар стратегија читања (критичко, процењујуће читање и читање са уживањем).

ПИСАЊЕ

Ученик на овом нивоу може да напише или сажме краћи текст о познатим темама и садржајима који их интересују користећи једноставне фазе и реченице.

Ученик може да:

- састави лично саопштење (кратко писмо) у којем се захваљује, извињава, договара или одговара на питање;
- једноставним језичким средствима извештава о интересантним догађајима, описује своје хобије и интересовања и да друге пита о истим тим стварима;
- прошири дате текстове, допуни, преиначи или пак да састави текст према датом моделу;
- оно што је чуо, прочитао, видео или доживео репродукује кратким и једноставним реченицама и изнесе своје мишљење и запажање у вези са тим.

СОЦИОЛОГИЈА

(за образовне профиле четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ предмета социологија јесте да ученици овладају основним социолошким појмовима, како би боље разумели савремено друштво и успешније остварили своју улогу и место у њему; да ученици стекну применљива и функционална знања о друштвеним појавама, структури, развоју и противуречностима савременог друштва, како би развили кључне компетенције потребне за живот и партиципацију у демократски уређеном мултикултуралном друштву.

Задаци наставе социологије су да ученици:

- овладају основним знањима о најважнијим друштвеним појавама, те о повезаности појединца и друштва;
- унапреде способности заузимања критичког и ангажованог става према друштву и друштвеним институцијама;
- развију способности за улогу одговорног грађанина, за живот и партиципацију у демократски уређеном и хуманом друштву;
- усвоје вредности и формирају аутономни вредносни систем у складу са основним (универзалним) вредностима правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности;
- развију лични и национални идентитет у духу мултикултурализма, поштовања и очувања националне и светске културне баштине;
- унапреде и прошире општу културу;
- јачају осетљивост у односу на постојање друштвених неједнакости (економских, образовних, родних, класних, етничких, глобалних...);
- развију спремност за успостављање активног односа према решавању друштвених проблема;
- унапреде способност да самостално проналазе релевантне информације и да успоставе критички однос према њима;
- унапреде способност свих облика комуникације, дијалога и исказивања аргументованог става;
- унапреде способност квалитетне и ефикасне сарадње са другима (групног рада, тимског рада).

II, III или IV разред

(2 часа недељно)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I. СОЦИОЛОШКИ ПРИСТУП ДРУШТВУ

1. Одређење предмета и метода социологије
2. Модерно и савремено друштво
3. Настанак социологије
4. Појединац, култура и друштво

II. ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ

1. Друштвена структура и систем: групе, организације, институције
2. Друштвена структура и систем: стратификација, покретљивост
3. Друштвена структура и систем: друштвене улоге, друштвени положаји, моћ, углед
4. Друштвене неједнакости
5. Друштвене промене и развој
6. Друштво и становништво

III. ОСНОВНЕ ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ ЖИВОТА

1. Сфера рада
2. Економски аспекти друштва
3. Политика
4. Култура
5. Религија
6. Идеологија
7. Етнички аспекти друштва
8. Породица

IV. ПОЈАВЕ И ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

1. Социјално-патолошке појаве
2. Друштво и простор
3. Еколошки проблеми
4. Глобализација
5. Млади у савременом друштву

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм Социологије у гимназији подразумева да се његово пуно остварење реализује у корелацији са другим наставним предметима као што су грађанско васпитање, историја, филозофија, српски језик и књижевност, психологија, устав и права грађана, музичка култура, ликовна култура, као и укључивањем ученика у различите ваннаставне активности.

Садржај програма и начин његове реализације треба да обезбеде остварење постављених циљева и задатака предмета, који се не односе само на стицање знања, већ и на формирање ставова и овладавање вештинама значајним за сналажење у савременом друштву. Предвиђене садржаје треба презентовати кроз четири веће тематске области, које третирају различите теоријске и практичне аспекте социологије као научне дисциплине: социолошки приступ друштву; друштвена структура и друштвене промене; основни облици друштвеног живота (економски, културни, религијски и политички аспекти друштва); појаве и проблеми савременог друштва. Важно је да ученици разумеју специфичност социолошког приступа друштву, да уоче сличности и разлике социолошких оријентација и ниво њихове применљивости. Наставницима се препоручује да са ученицима дискутују о специфичностима ових приступа, као и да користе примере конкретних социолошких истраживања. Ученицима треба омогућити да у оквиру школе организују интерно социолошко истраживање на неку од тема за коју су заинтересовани (нпр. ставови младих о квалитету нашег образовног система; млади и слободно време; проблем алкохолизма или наркоманије код младих...).

Појмове попут вредности, норми, идентитета и социјализације сматрамо посебно важним јер они представљају неопходни појмовни апарат за разумевање основних облика друштвеног живота, што ће допринети формирању аутономног вредносног система у складу са основним вредностима правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности и допринети развоју личног и националног идентитета уз развијање мултикултурализма. Препоручује се наставницима да ове појмове проширују и стално користе у објашњењу друштвених појава, јер је потребно да ученици увиде да је свет културе омеђен управо људским потребама, нормама и вредностима, да оне посредују између човека и друштва, и на посебан начин обликују друштвене институције и човека као индивидуално и социјално биће.

Посебну пажњу треба посветити упоредној анализи различитих социолошких теорија класа, што је од кључног значаја за разумевање друштвене структуре и друштвених промена у савременом друштву. Наставнике упућујемо да ову тему допуне и подацима о раслојавању, односима и главним изворима моћи, елити и квазиелити унутар српског друштва.

Тема друштвених неједнакости је посебно важна, па је треба обрадити кроз низ разноврсних примера, који говоре о различитим облицима неједнакости (економских, образовних, родних, класних, етничких, глобалних...) у односу на њихове различите социјалне и историјске изворе и последице по појединца и друштво. Од наставника се очекује да са ученицима дискутује о узроцима, облицима и нивоима неједнакости у нашем друштву, као и начинима за њихово евентуално ублажавање или искорењивање. Проблему друштвене промене и развоја треба приступити кроз стално присутно двојство човека и друштва, својства сталности и променљивости. Упознавање ученика са раним и савременим теоријским

концептима о друштвеној промени и њеним покретачким механизмима и облицима треба комбиновати са ученичким радионицама, у оквиру којих ће ученици, на основу изнетих становишта, бити охрабрани да изнесу властито мишљење о врстама, квалитету и последицама друштвених промена у нашем друштву. За ученике је посебно важно да разумеју властити положај унутар социјалне структуре, као и постојеће социјалне неједнакости, које утичу на степен њихове властите социјалне слободе, како би били у позицији да критички промисле и одговоре који је то пут ка друштву који даје подједнаке шансе свима, као и да увиде значај друштвених промена на личном и општем плану.

Наставници у свом раду, уз постојеће уџбенике, треба да користе и другу литературу релевантну за социологију (оригинална ауторска дела, бројна теоријска и емпиријска социолошка истраживања, стручне часописе, Статистички годишњак, али и - интернет, специјализоване сајтове, одговарајуће пробране филмове, аудио или видео записе, јер су то облици комуникације блиски младима, на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету. Важно је да сами наставници користе различите изворе информација и да на њих упућују ученике, али и да оспособе ученике да самостално проналазе одговарајуће информације и да успоставе критички однос према њима.

Природа садржаја овог предмета омогућава коришћење различитих облика рада и наставних метода, које ангажују ученике и повећавају њихову заинтересованост. Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске и истраживачке наставе, уз усаглашавање садржаја са одговарајућим методичким активностима. Уз традиционални, фронтални облик, неопходно је применити и друге различите облике радионичарског рада (симултана индивидуална активност, рад у паровима или малим групама, групна дискусија, дебата...) Препоручује се примена бројних техника активног и кооперативног учења, искуственог учења, учења открићем, упознавање са техникама истраживачког рада као и пројектног рада. Коришћењем интерактивних метода у презентовању одређених тематских области и појмова ученике треба подстаћи да критички преиспитају властита, односно лична и социјална искуства и интерпретирају их у социолошком кључу - на начин који доприноси бољем разумевању актуелних социјалних процеса унутар српског и ширег глобалног друштвеног контекста. Ученике треба подстицати да проналазе информације, да их критички процењују, да постављају релевантна питања, да унапређују културу дијалога, да аргументовано заступају или оспоравају одређена становишта или сопствене ставове.

Вредновање ученичког постигнућа треба да укључи, поред степена усвојеног знања, сваку од поменутих активности ученика, јер је то добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Потребно је да континуирану евалуацију и самоевалуацију примењују како наставници, тако и ученици. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању циљева, задатака и исхода предмета, као и напредак других ученика у групи, увек уз одговарајућу аргументацију.

ФИЛОЗОФИЈА

(за образловне профиле четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставе овог предмета је да код ученика развије свест о потреби да активно обликују свој и одговорно учествују у јавном животу хумано и демократски оријентисаног друштва, оспособљавајући их да независно критички мисле и просуђују, формирају сопствени поглед на свет који је осетљив на културни контекст, и да се у својим делима и поступцима руководе вредностима истине, добра, правде и лепоте чији смисао и значај откривају у процесу овладавања знањима и вештинама својственим филозофски култивисаној мисли.

Задаци наставе филозофије су да ученици:

- познају методолошку структуру научног и филозофског истраживања и оспособе се за примену критичко-рационалних метода у решавању практичних и теоријских проблема;
- доведу у везу властита мисаона искуства са карактеристичним филозофским проблемима и упознајући различита филозофска становишта стекну свест о сложености и креативној компоненти интелектуалног напора да се проникне у структуру стварности;
- разумеју значај историјског контекста и развојне димензије у настанку филозофских схватања, као и узајамно преплитање културних и интелектуалних традиција у настанку научних теорија и духовних творевина западне културе;
- овладају различитим мисаоним стратегијама и унапреде самостално и критичко суђење кроз анализу и интерпретацију филозофских текстова и реконструкцију филозофских аргумената;
- овладају анализом комплексних питања и идеја зарад формирања властитог погледа на проблеме савременог света;

- разликују сазнајне од вредносних судова и артикулишу властити вредносни систем у суочавању са етичким дилемама и изазовима друштва у коме живе;
- развију осетљивост за социјални и културни контекст, идентитет и разлике, овладају вештинама успешне комуникације, тимског рада и практикују технике за конструктивно решавање конфликта у свакодневном животу;
- преузимају одговорност за сопствене поступке, однос према природном и друштвеном окружењу, и да са успехом учествују у јавном животу друштва;
- унапреде способности за разложно (писмено и усмено) излагање мисаоних садржаја и учешће у расправи на начин који доприноси развијању атмосфере отворености и узајамног уважавања;
- усвоје и практикују интелектуалне врлине, ставове и вредности: интелектуалну отвореност и радозналост, истинољубивост, уважавање сведочанства и аргумента, спремност на аутокритику, толеранцију према разликама у мишљењу и непристрасност у процени властитих и туђих становишта, поступака и постигнућа;
- усвоје целовит приступ образовању који се темељи на међузависности и трансферу знања из различитих области, усаврше методе и технике за поспешивање властитог учења, развијају интересовање за (теоријска) знања, умећа и вештине потребне за даље образовање, индивидуални и професионални развој, и припреме се да у процесу доживотног учења адекватно одговоре на неизвесности и промене у каријери и социјалном статусу.

IV разред

(2 часа недељно)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Одређење филозофије

- Име и појам филозофије; побуде за филозофско истраживање
- Основна филозофска питања и дисциплине (метафизика, гносеологија, етика)
- Однос филозофије и мита (религије, науке и уметности)

2. Античка филозофија

- Приказ проблема античке филозофије
- Питање прапочетка
- Проблем бића, мноштва и кретања
- Значај супротности за тумачење природе
- Проблем истине и привида
- Дијалектика и реторика
- Метафизичко одређење стварности
- Врлина и добро
- Питање индивидуалне среће

3. Средњовековна филозофија

- Приказ проблема средњовековне филозофије
- Однос вере и разума
- Улога филозофије у формирању хришћанског учења
- Проблем универзалија

4. Филозофија новог доба

- Приказ проблема нововековне филозофије
- Проблем методе (Ново схватање науке)
- Проблем супстанције
- Проблем сазнања
- Начела разума у праву и политици
- Проблем субјекта: од трансценденталног ка апсолутном субјекту
- Проблем умне синтезе стварности; природа као систем ума
- Дијалектика
- Ум и слобода

5. Савремена филозофија

- Приказ проблема савремене филозофије
- Однос према наслеђу европске рационалности
- Место логичке и језичке анализе у савременој филозофији
- Проблем егзистенције

- Специфичност филозофских метода: херменеутика и феноменологија
- Однос филозофских и научних метода

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Развијање (повезаности) знања, вештина, ставова и вредности код ученика погодује тематско и проблемско концепирање наставних садржаја које успоставља смисаоне везе између појмова, чињеница, процедура, као и сродних садржаја из различитих предмета, и циља на њихову примену у новим образовним контекстима. Настава филозофије има задатак да допринесе развоју општих кључних способности (посебно у области тзв. критичког мишљења), али и да, повратно, посредством оних које су стечене у другим областима (а то су пре свега језичка, читалачка, научна, уметничка писменост) унапреди општу перформансу ученика, подигне ниво њихове интелектуалне и духовне радозналости, оспособи их да феномене анализирају из перспективе различитих научних и уметничких дисциплина и да знања и ставова синтетизују у кохерентан поглед на свет.

Садржаји у оквиру наставних тема нису детаљно разрађени како би се наставницима оставила слобода да их концепирају на различите начине, при том консултујући и друге уџбенике и приручнике, као и материјал који је доступан преко интернета.

Срж наставе филозофије у четвртој разреду треба да чини обезбеђивање креативног, индивидуалног и флексибилног приступа проблемима филозофије у живој размени између наставника и ученика. Увођење у филозофију преко историје филозофије не може тећи линеарно и једнозначно, јер би робовало хронологији на уштрб тражења смисаоних веза у излагању и разумевању филозофске проблематике. Отуда су садржаји предвиђени програмом груписани у теме које одговарају проблемским целинама како би се концентрисано и свестрано истраживали.

Потребно је предвидети сразмерно већи број часова за савлађивање карактеристичних проблема античке филозофије, када се заправо одвија и постепено увођење ученика у филозофска питања, терминологију и начин мишљења. Однос филозофије према религији, науци и уметности умесније је обрађивати у конкретном епохалном контексту средњовековне односно нововековне филозофије, а не у уводним партијама.

Рачунајући са готово извесним тешкоћама које ученици могу имати у разумевању езотеричне проблематике и језика појединих праваца у савременој филозофији, препоручује се да њихово упознавање буде ствар избора и договора ученика и наставника, а да се као обавезни обраде само они концептуални склопови који су на дужи рок и карактеристично одредили мисаони оквир у коме филозофија кореспондира са изазовима наше епохе: 1) логички позитивизам и аналитичка филозофија преко релевантних представника, 2) волунтаризам (Ниче и Шопенхауер), 3) линија: феноменологија (Хусерл) – филозофија егзистенције (Кјеркегор, Јасперс, Хајдегер, Сартр) – филозофска херменеутика.

Растерећење програма од сувишне фактографије треба да се огледа и у селекцији садржаја које нуде уџбеници и оспособљавању ученика да их читају пратећи проблемске везе. Овде су наставници позвани да користе текст-анализу и различите активне, партиципативне и кооперативне методе обучавања у вештини артикулисања филозофских проблема и начина њиховог решавања.

Наиме, остварењу циља и задатака образовања у филозофији може водити само настава у којој је нагласак на проблемском приступу, самосталним и тимским истраживачким задацима који оспособљавају ученике за изградњу властитих стратегија учења и критичко коришћење различитих извора и средстава информисања, у којој се лако и често покреће разговор или расправа, размењују увиди и интегришу свакодневна искуства, ученици подстичу да користе знања стечена и ван школе, уважавају индивидуалне разлике у начину учења и брзини напредовања, избором тема прате и развијају њихова интересовања и пружа помоћ у професионалној оријентацији.

Оцењују се нивои постигнућа у свим знањима, умењима, способностима и вештинама наведеним у циљевима и задацима изучавања предмета, разноврсним методама и инструментима, током свих часова, а не само оних намењених утврђивању или систематизацији, како би оцена уистину имала информативну, мотивациону и оријентациону улогу када је у питању напредовање ученика.

Вреднују се целовити писмени и усмени одговори на постављена питања, али и активност коју ученици испољавају на часу, пре свега спремност на сарадњу и интелектуалну размену у дискусији са другима, кућна припрема за најављну тему часа (нпр. упознавање са текстуалним материјалом, обрада понуђених асимилационих табела, састављање листе кључних појмова и сл.), допринос властитом усавршавању кроз додатно читање препоручене литературе, лично истраживање и прикупљање релевантног материјала, самостална или тимска припрема и презентовање пројектних задатака. Оцени доприносе и испољена спремност да се савладају кључни задаци предмета, исказано интелектуално интересовање за проблеме филозофије (логике), као и способност да се знања, вештине и ставови усвајају и развијају у интеграцији са њиховим овладавањем у другим наставним предметима. Поред редовне усмене размене, препоручује се укључивање писаних радова/есеја и тестова у систематизацији градива са циљем да сви ученици (под једнаким околностима и у истом тренутку) демонстрирају познавање заокружених тематских целина, ниво способности да примене

метазнања и научене технике филозофске/логичке анализе, евалуирају понуђени материјал, артикулишу одређену филозофску (или личну) позицију и самостално се (ефективно) изразе.

Више нивое постигнућа (прикупљање и обраду материјала, креативну презентацију и флуентно излагање) ученици показују у пројектним радовима које као појединци или у тиму припремају на изабрану тему.

Покретање расправа (или учешће у њима) важан је део усавршавања логичких способности и развијања (артикулације и одбране) личних или колективних вредносних ставова, али и учења како да се толеришу туђи. Иако те компетенције нису циљно и систематски развијане током школовања, њихово укључивање у постигнућа која треба оцењивати свакако ће фокусирати пажњу наставника и ученика на овај кључни сегмент у трансферу филозофских знања на ваннаставне контексте. Сходно томе, треба подстицати учениково суделовање у пригодним дискусијама, дебатама, разјашњењима, анализама текстуалних предлогака, логичким обрадама кључних појмова и концепата, формулацији питања и проблема као задатака часа, или различитим формама презентације.

ИСТОРИЈА

(за образовне профиле трогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставе историје је стицање хуманистичког образовања и развијање историјске свести; разумевање историјског простора и времена, историјских догађаја, појава и процеса и улоге истакнутих личности; развијање индивидуалног и националног идентитета; стицање и проширивање знања, развијање вештина и формирање ставова неопходних за разумевање савременог света; унапређивање функционалних вештина и компетенција неопходних за живот у савременом друштву (истраживачких вештина, критичког и креативног мишљења, способности изражавања и образлагања сопствених ставова, разумевања мултикултуралности, развијање толеранције и културе аргументованог дијалога); оспособљавање за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија; развијање свести о потреби сталног усавршавања и свести о важности неговања културно-историјске баштине.

Задаци наставе историје су да ученици:

- стекну и прошире знања о националној и општој историји (политичкој, економској, друштвеној, културној...), да разумеју узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса, и улогу истакнутих личности у развоју људског друштва;
- поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости;
- разумеју да национална историја представља саставни део регионалне, европске и глобалне историје;
- развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости;
- буду оспособљени за проналажење, прикупљање и коришћење информација датих у различитим симболичким модалитетима (историјске карте, графикони, табеле...) и њихово повезивање са претходним историјским знањем;
- буду оспособљени да препознају различита тумачења истих историјских догађаја;
- повезују стечена знања и вештине са садржајима сродних наставних предмета;
- буду оспособљени за примену стечених знања и практичних вештина у свакодневном животу;
- унапређују вештине неопходне за индивидуални и тимски рад (комуникативност, образлагање сопствених ставова, аргументовани дијалог...);
- развијају одговорност, систематичност, прецизност и позитиван став према учењу;
- развијају свест о квалитету стеченог знања и потреби сталног усавршавања.

I разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Праисторија и стари век

Балканско полуострво у праисторији и античком добу:

Праисторијска налазишта и културе на Балкану; Балканске територије у античком добу; односи балканских племена с Грцима и Македонцима; римска освајања на Балкану и романизација.

Средњи век

СРБИ И ЊИХОВО ОКРУЖЕЊЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Срби и њихово окружење у раном средњем веку:

Стари Словени и насељавање Балканског полуострва – живот у прадомовини, узроци и правци сеобе, односи са суседима и староседеоцима, племенски савези, покрштавање; досељавање Бугара и Мађара; прве српске државе.

Срби и њихово окружење у позном средњем веку:

Српска држава у немањинком периоду – Стефан Немања, проглашење краљевства (Стефан Првовенчани) и стицање црквене самосталности (Свети Сава), успон и ширење Србије (Урош I, Милутин, Стефан Дечански), проглашење царства (Душан); Босна од XII до XIV века – богумилство, јачање државе (Стјепан II и Твртко I); Дубровник – друштвено и државно уређење, улога Дубровника у привредном и културном животу Јужних Словена; Средњовековна култура Срба – књижевност, уметност, културне везе са суседима.

Срби и остали балкански народи у борби против Османлија:

Слабење балканских држава (Србије, Византије, Бугарске и Босне) у другој половини XIV века; Турци Османлије и њихова прва освајања, Маричка битка и бој на Косову, пад Бугарске, Српска деспотовина, Босна у XV веку, пад Србије, Босне, Херцеговине и Зете; последице османлијских освајања.

Нови век

СРПСКИ НАРОД ОД КРАЈА XV ДО КРАЈА XVIII ВЕКА

Српски народ под османлијском влашћу од краја XV до краја XVIII века:

Државно и друштвено уређење Османског царства – положај српског народа; облици отпора турској власти – устанци, хајдуци, ускоци; улога Пећке патријаршије у историји српског народа; учешће српског народа у ратовима хришћанских сила против Османлија од XVI до XVIII века.

Српски народ под хабзбуршком и млетачком влашћу до краја XVIII века:

Етничка структура Хабзбуршке монархије и положај српског народа; сеобе Срба, организација Војне границе; Карловачка митрополија и њена улога у историји српског народа. Срби у Далмацији од XVI до XVIII века.

СРПСКИ НАРОД КРАЈЕМ XVIII И У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Стварање националних држава у Србији и Црној Гори:

Положај српског народа у Османском царству крајем XVIII и почетком XIX века, буна против дахија и ток Првог српског устанка; организација устаничке државе; историјски значај Првог српског устанка. Други српски устанак – ток устанка, борба за добијање аутономије, хатишерифи из 1830. и 1833. године. Владавина кнеза Милоша и уређење Кнежевине Србије (Сретењски устав, укидање феудализма). Уставобранитељи и њихова владавина. Црна Гора – настанак државе (Петар I, Петар II и Данило Петровић Његош).

Српски народ под хабзбуршком влашћу у првој половини XIX века:

Положај Срба у јужној Угарској, Хрватској и Славонији, Далмацији и Боки Которској; Матица српска, Срби у револуцији 1848/1849. године, национални покрет.

СРПСКИ НАРОД У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Србија 1858–1914:

Друга владавина кнежева Милоша и Михаила Обреновића, Намесништво и устав из 1869. године; ослободилачки ратови од 1876. до 1878; стицање независности, проглашење краљевине, привредни развитак Србије крајем XIX и почетком XX века, формирање политичких странака, владавина последњих Обреновића, борба за уставне реформе, Мајски преврат, изградња парламентаризма и грађанске демократије (Петар I Карађорђевић).

Црна Гора у другој половини XIX и почетком XX века:

Ослободилачки рат 1876–1878. и добијање независности, владавина књаза Николе; Устав и политичке борбе почетком XX века.

Балкански ратови:

Супротности између балканских држава и Балкански савез, Први и Други балкански рат; историјски значај балканских ратова.

Српски народ у Аустроугарској у другој половини XIX и почетком XX века:

Аустроугарска после Нагодбе, положај народа у Двојној монархији; српске политичке странке; Хрватско-српска коалиција; српски народ у Босни и Херцеговини после Берлинског конгреса – окупациони режим, национални односи, аграрно питање, анексија.

Савремено доба

Србија и Црна Гора у Првом светском рату:

Карактер рата и главни фронтови, ток рата и најзначајније битке (Церска, Колубарска и Мојковачка битка); Солунски фронт, југословенска идеја (Нишка, Крфска и Женевска декларација); чиниоци југословенског уједињења – српска влада, Југословенски одбор, Народно вијеће, међународно окружење; завршне војне операције, распад Аустроугарске и проглашење Краљевине СХС.

Југославија од 1918. до 1941:

Конституисање Краљевине СХС и Видовдански устав; политичке, економске и културне прилике, национално питање; лични режим краља Александра и устав из 1931. године; намеснички режим – влада Милана Стојадиновића, стварање Бановине Хрватске и влада Цветковић – Мачек; спољна политика југословенске државе.

Југославија у Другом светском рату:

Приступање Тројном пакту и војни пуч 27. марта 1941, Априлски рат и војни слом, окупација, деоба територија и квислиншки режими, Независна Држава Хрватска и политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима; устанци и организовани покрети отпора, револуционарно освајање власти, грађански рат, најзначајније војне операције, савезничка политика према Југославији, основи новог државног уређења, завршне операције за ослобођење југословенског простора, жртве рата и допринос савезничкој победи.

Југославија после Другог светског рата:

Конституисање југословенске федерације и њено међународно признање; политичке, економске и културне прилике; сукоб са Информбиром, сарадња са Западом, Покрет несврстаних; самоуправни концепт социјалистичког развоја, устав из 1974. године, дезинтеграција и распад југословенске државе; настанак нових држава; демографске, економске и културне последице нестанка Југославије; Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Полазну тачку програма чине циљ и задаци овог предмета, чија реализација треба да буде прилагођена узрасту и развојним карактеристикама ученика. Садржаје треба прилагођавати ученицима, како би најлакше и најбрже достигли наведени циљ. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ и задатке предмета.

Програм се може допунити садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, културно-историјски споменици, музејске збирке...).

У средњим школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да, коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографско-антрополошке литературе, ученицима пружи могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле њихову историју.

Важно је искористити велике могућности које историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича”, богата информацијама и детаљима, како би историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно и динамично. Настава би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се десило, већ и зашто се десило и какве су последице проистекле.

Посебно место у настави историје имају питања, она која поставља наставник ученицима, и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње, користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, како у фази утврђивања и систематизације градива, тако и у обради наставних садржаја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем итд.

Пожељно је што више користити различите облике организоване активности ученика (индивидуални рад, рад у пару, рад у групи, радионице или домаћи задаци, као што су семинарски радови, презентације, самостални и групни пројекти...).

Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи” у свом уму, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење

културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно, јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме су се догађаји одвијали, олакшавајући им праћење промена на одређеној територији.

Треба искористити и утицај наставе историје на развијање језичке и говорне културе (беседништва), будући да историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да схвате повезаност и условљеност географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Треба избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница, јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина.

Како би циљеви наставе историје били што потпуније остварени, препоручује се и примена дидактичког концепта мултиперспективности.

Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба Интернета, прављење Power point презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата и матурског рада).

ИСТОРИЈА **(за образовне профиле четворогодишњег образовања)**

Циљ и задаци

Циљ наставе историје је стицање хуманистичког образовања и развијање историјске свести; разумевање историјског простора и времена, историјских догађаја, појава и процеса и улоге истакнутих личности; развијање индивидуалног и националног идентитета; стицање и проширивање знања, развијање вештина и формирање ставова неопходних за разумевање савременог света (у националном, регионалном, европском и глобалном оквиру); унапређивање функционалних вештина и компетенција неопходних за живот у савременом друштву (истраживачких вештина, критичког и креативног мишљења, способности изражавања и образлагања сопствених ставова, разумевања мултикултуралности, развијање толеранције и културе аргументованог дијалога); оспособљавање за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија; развијање свести о потреби сталног усавршавања и свести о важности неговања културно-историјске баштине.

Задаци наставе историје су да ученици:

- стекну и прошире знања о националној и општој историји (политичкој, економској, друштвеној, културној...), да разумеју узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса, и улогу истакнутих личности у развоју људског друштва;
- поседују свест о повезаности појава из прошлости са појавама из садашњости;
- разумеју да национална историја представља саставни део регионалне, европске и глобалне историје;
- развијају истраживачки дух и критички однос према прошлости самосталном анализом различитих историјских извора и литературе и проналажењем и систематизовањем стечених информација;
- буду оспособљени за проналажење, прикупљање и коришћење информација датих у различитим симболичким модалитетима (историјске карте, графикони, табеле...) и њихово повезивање са претходним историјским знањем;
- буду оспособљени да препознају различита тумачења истих историјских догађаја;
- повезују стечена знања и вештине са садржајима сродних наставних предмета;
- буду оспособљени за примену стечених знања и практичних вештина у свакодневном животу;
- унапређују вештине неопходне за индивидуални и тимски рад (комуникативност, образлагање сопствених ставова, аргументовани дијалог...);
- развијају одговорност, систематичност, прецизност и позитивни став према учењу;
- развијају свест о квалитету стеченог знања и потреби сталног усавршавања.

I разред
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

УВОД

Историја као наука и наставни предмет; однос историје према другим наукама; историјски извори, рачунање времена, периодизација.

ПРАИСТОРИЈА

Живот људи у праисторији; верска схватања и почеци ликовних уметности; праисторијска налазишта и културе на централном Балкану.

СТАРИ ВЕК

Друштво и државе Старог истока:

Појам Старог истока и географски услови тог подручја. Најзначајније државе и њихово друштвено и државно уређење.

Друштво и државе старих Грка и Римљана:

Најстарија историја Грчке (Критско-микенско и Хомерско доба), Атина и Спарта, Грчко-персијски ратови, Пелопонески рат. Хеленизам – освајања Александра Великог и његово царство. Историја старог Рима у доба краљева, републике и царства – друштвени односи и државно уређење, освајања, Велика сеоба народа и пад Западног римског царства, Балканско полуострво под римском влашћу.

Религија и културно наслеђе старог века:

Верска схватања народа Старог истока, Грка и Римљана; појава и ширење хришћанства. Култура и наука старог века и њихово наслеђе у савременом добу.

СРЕДЊИ ВЕК

Друштво, држава и култура

Велика сеоба народа:

Варварске државе на територији некадашњег Западног римског царства (привреда, друштво и утицај римског наслеђа). Развој Франачке државе до средине IX века.

Особености развоја друштва и државе у западној Европи:

Натурална привреда и организација и врсте властелинских поседа. Феудална хијерархија. Основне одлике ранофеудалне државе – краљевски двор и дружине. Сталешка монархија као држава развијеног феудализма (на примеру Француске од XII до XV века). Друштвена и политичка улога средњовековних градова (примери италијанских градова – комуна).

Развој привреде у средњовековној Европи:

Промене на феудалном поседу; одвајање занатства од пољопривреде; обнова, развој и уређење градова.

Особености развоја друштва и државе у Византији:

Утицај римског наслеђа, покушај обнове Римског царства (Јустинијан), феудализација, значај хришћанства и Цркве, односи с Јужним Словенима и осталим народима Балкана.

Особености развитка исламског друштва и државе:

Ислам и стварање арабљанске државе, друштвено и државно уређење Калифата. Односи са Византијом и државама западне Европе. Распад Калифата и настанак нових муслиманских држава.

Средњовековне државе Источних и Западних Словена:

Примери Русије, Пољске, Чешке.

Религија и њен утицај на средњовековни свет:

Хришћанство, ислам и јудаизам као религије Европе и Средоземља. Хришћанска црква у западној Европи – улога папства, црквени редови, јереси, крсташки ратови. Црквени раскол 1054. године. Православна црква и њена улога и значај. Јудаизам и ислам.

Средњовековна култура:

Културне области и њихова обележја на простору Европе и Средоземља. Култура у западној Европи – Каролиншка ренесанса, витешка и градска култура, школе и универзитети, уметност. Византијска култура – хеленистичко и римско наслеђе, уметност, књижевност, ренесанса Палеолога. Исламско-арапска култура – наука, филозофија, књижевност и уметност.

Срби и њихово окружење у средњем веку:

Насељавање Словена на Балканском полуострву. Однос према староседеоцима и суседима. Насељавање Мађара и Бугара. Настанак првих српских држава. Покрштавање. Последице црквеног раскола. Српска држава у немањихком периоду – Стефан Немања, проглашење краљевства (Стефан Првовенчани) и стицање црквене самосталности (Свети Сава), успон и ширење Србије (Урош I, Милутин, Стефан Дечански), проглашење царства (Стефан Душан). Босна од XII до XIV века – богумилство, јачање државе (Стјепан II и Твртко I). Дубровник – друштвено и државно уређење.

Српска средњовековна култура:

Књижевност, уметност, културне везе са суседима, значајни културно-историјски споменици.

Срби и остали балкански народи у борби против Османлија:

Слабљење балканских држава (Србије, Византије, Бугарске и Босне) у другој половини XIV века. Турци Османлије и њихова прва освајања, Маричка битка и бој на Косову, пад Бугарске, Српска деспотовина; Босна у XV веку, пад Србије, Босне, Херцеговине и Зете; последице османлијских освајања.

НОВИ БЕК

Европа у периоду од XVI до XVIII века

Развој привреде, друштва и државе од краја XV до краја XVIII века:

Велика географска открића и њихов утицај на европску привреду. Мануфактурна производња, пораст трговине и развој банкарства. Апсолутистичка монархија, просвећени апсолутизам.

Културне и верске прилике у Европи:

Хуманизам и ренесанса – развита уметности и науке. Реформација у Немачкој; калвинизам; особености реформације у Енглеској и скандинавским земљама. Реформација у Хабзбуршкој монархији. Противреформација (католичка реакција) у Европи. Просветитељство; развој природних и друштвених наука.

Европа и свет од краја XVIII до средине XIX века:

Развој привреде, друштва и државе од краја XVIII до средине XIX века:

Индустријска револуција и њене последице у привреди и друштву; промене у саобраћају и трговини; економски либерализам; борба за превласт на светском тржишту. Појава и развој радничког покрета.

Грађанске револуције и појава нације:

Уставност и начела поделе власти. Особености револуција у појединим земљама (Низоземска, Енглеска, Северна Америка, Француска). Економски, друштвени и културни корени настанка модерних нација.

Срби и њихово окружење од XVI до средине XIX века

Срби и суседни народи под османлијском влашћу и стварање националних држава:

Државно и друштвено уређење Османског царства – положај српског народа; облици отпора османској власти; улога Пећке патријаршије у историји српског народа; учешће српског народа у ратовима хришћанских сила против Османлија од XVI до XVIII века; буна против дахија и ток Првог српског устанка; организација устаничке државе. Други српски устанак – ток устанка, борба за добијање аутономије. Владавина кнеза Милоша и уређење Кнежевине Србије (Сретењски устав, укидање феудализма). Уставобранитељи и њихова владавина. Црна Гора – настанак државе (Петар I, Петар II и Данило Петровић Његош). Национални покрети суседних народа (Грка, Румуна, Бугара...).

Срби под влашћу Хабзбурговаца и Млечана:

Српски народ на просторима Војне крајине, цивилне Хрватске и Славоније; Срби у Далмацији од XVI до XVIII века; Босански пашалук од XVI до XVIII века; сеобе Срба, Карловачка митрополија и њена улога у историји српског народа.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Свет у другој половини XIX и почетком XX века

Друштвено-економске и културне прилике:

Економски напредак; друга индустријска револуција. Пораст националног богатства у развијеним земљама, друштвено раслојавање, грађанске и радничке политичке странке. Опште одлике културе.

Међународни односи:

Интересне сфере великих сила и подела колонија у Азији и Африци. Формирање политичких и војних савеза и међународне кризе.

Србија, Црна Гора и њихови суседи у другој половини XIX и почетком XX века

Србија у другој половини XIX и почетком XX века:

Друга владавина Милоша и Михаила Обреновића, намесништво и устав из 1869. године; владавина Милана Обреновића, ослободилачки ратови 1876–1878. године и стицање независности; проглашење краљевине, настанак модерних политичких странака, Тимочка буна 1883. године, српско-бугарски рат 1885. године, владавина Александра Обреновића; Мајски преврат и успон демократије (Петар I Карађорђевић). Културне прилике и привредни развој крајем XIX и почетком XX века.

Црна Гора у другој половини XIX и почетком XX века:

Ослободилачки рат 1876–1878. године и стицање независности; апсолутизам књаза Николе Петровића; устав из 1905. године и страначке борбе, проглашење краљевине.

Срби у Аустроугарској у другој половини XIX и почетком XX века:

Аустро-угарска нагодба и њене последице; покрет Светозара Милетића и црквено-школска аутономија; положај Срба у Војној крајини, цивилној Хрватској и Славонији. Хрватско-српска коалиција. Босна и Херцеговина под аустроугарском влашћу – окупациони режим, национални односи, аграрно питање, анексија.

Балкански ратови:

Супротивности између балканских држава; Балкански савез; Први и Други балкански рат и њихов историјски значај.

Први светски рат и револуције у Русији и Европи

Први светски рат:

Карактер рата и главни фронтови, ток рата и најзначајније битке; Фебруарска и Октобарска револуција у Русији; револуције у Немачкој и Мађарској. Распад царства. Србија и Црна Гора у рату (Церска, Колубарска и Мојковачка битка, Солунски фронт); југословенска идеја (Нишка, Крфска и Женевска декларација); проглашење Краљевине СХС.

Свет између два светска рата

Друштвене, политичке, привредне и културне прилике:

Друштвене прилике и превирања, криза демократије и појава тоталитарних идеја (комунизам, фашизам и нацизам); раднички покрет; прилике у СССР-у; модернизација привреде; велика економска криза и модели њеног решавања. Основне одлике развоја културе.

Међународни односи:

Победничке и поражене земље; Друштво народа; заоштравање међународних односа; грађански рат у Шпанији, аншлус Аустрије, Минхенски споразум, пакт Рибентроп – Молотов.

Југославија између два светска рата:

Конституисање Краљевине СХС и Видовдански устав (1921); политичке, економске и културне прилике, национално питање; лични режим краља Александра и устав из 1931. године; намеснички режим – влада Милана Стојадиновића, стварање Бановине Хрватске и влада Цветковић – Мачек (1939); спољна политика југословенске државе.

Други светски рат

Свет у Другом светском рату:

Карактер рата и главни фронтови; победе сила осовине у првој фази рата; образовање Антифашистике коалиције; прекретнице у рату (Стаљинград и Ел Аламејн). Геноцид, холокауст и концентрациони логори. Покрети отпора у Европи. Савезничке конференције (Техеран, Јалта, Потсдам); супротности међу савезничким силама.

Југославија у Другом светском рату:

Приступање Тројном пакту и војни пуч 27. марта 1941, Априлски рат и војни слом, окупација, деоба територија и квислиншки режими, Независна Држава Хрватска и политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима; устанци и организовани покрети отпора, револуционарно освајање власти, грађански рат, најзначајније војне операције, савезничка политика према Југославији, основи новог државног уређења, завршне операције за ослобођење југословенског простора, жртве рата и допринос савезничкој победи.

Свет и Југославија после Другог светског рата

Друштвене, политичке и привредне прилике:

Промена односа снага међу великим силама, хладни рат; стварање блокова; Улога ОУН у очувању мира, антиколонијални покрети; Покрет несврстаних. Свет у савременом добу – распад СССР, нестанак Источног блока, ЕУ, глобализација, научно-технолошка револуција.

Југославија после Другог светског рата:

Конституисање југословенске федерације и њено међународно признање; политичке, економске и културне прилике; сукоб са Информбироом, сарадња са Западом, улога у Покрету несврстаних; самоуправни концепт социјалистичког развоја, устав из 1974. године, дезинтеграција и распад југословенске државе; настанак нових држава; демографске, економске и културне последице нестанка Југославије; Косовско питање, раздвајање Србије и Црне Горе

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Полазну тачку програма чине циљ и задаци овог предмета, чија реализација треба да буде прилагођена узрасту и развојним карактеристикама ученика. Садржаје треба прилагођавати ученицима, како би најлакше и најбрже достигли наведени циљ. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ и задатке предмета.

Програм се може допунити садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају (археолошка налазишта, културно-историјски споменици, музејске збирке...).

У средњим школама на наставном језику неке од националних мањина могу се, осим садржаја из њихове историје који су дати у програму, обрадити и проширени наставни садржаји из прошлости тог народа. При томе, наставници ће настојати да, коришћењем разноврсних извора и релевантне историографске и етнографско-антрополошке литературе, ученицима пружи могућност да стекну јасну представу о прошлости народа коме припадају, али и окружења у коме живе: какав им је био начин живота и које су значајне личности обележиле њихову историју.

Важно је искористити велике могућности које историја као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Наставни садржаји треба да буду представљени као „прича”, богата информацијама и детаљима, како би историјски догађаји, појаве и процеси били предочени јасно, детаљно и динамично. Настава би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе шта се десило, већ и зашто се десило и какве су последице проистекле.

Посебно место у настави историје имају питања, она која поставља наставник ученицима, и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње, користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, како у фази утврђивања и систематизације градива, тако и у обради наставних садржаја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за појашњењем итд.

Пожељно је што више користити различите облике организоване активности ученика (индивидуални рад, рад у пару, рад у групи, радионице или домаћи задаци, као што су семинарски радови, презентације, самостални и групни пројекти...).

Да би схватио догађаје из прошлости, ученик треба да их „оживи” у свом уму, у чему велику помоћ може пружити употреба различитих историјских текстова, карата и других извора историјских података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације), обилажење културно-историјских споменика и посете установама културе. Коришћење историјских карата изузетно је важно, јер омогућава ученицима да на очигледан и сликовит начин доживе простор на коме су се догађаји одвијали, олакшавајући им праћење промена на одређеној територији.

Треба искористити и утицај наставе историје на развијање језичке и говорне културе (беседништва), будући да историјски садржаји богате и оплемењују језички фонд ученика. Неопходно је имати у виду интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да схвате повезаност и условљеност географских, економских и културних услова живота човека кроз простор и време. Треба избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница, јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и вештина.

Како би циљеви наставе историје били што потпуније остварени, препоручује се и примена дидактичког концепта мултиперспективности.

Одређене теме, по могућности, треба реализовати са одговарајућим садржајима из сродних предмета, а посебну пажњу треба посветити оспособљавању ученика за ефикасно коришћење информационо-комуникационих технологија (употреба Интернета, прављење Power point презентација, коришћење дигиталних аудио-визуелних материјала и израда реферата и матурског рада).

МУЗИЧКА УМЕТНОСТ

(за образовне профиле трогодишњег и четворогодишњег образовања код којих се предмет изучава само једну годину)

Циљ и задаци

Циљ наставе предмета је развијање свести о значају и улози музичке уметности у развоју цивилизације и друштва; стицање знања о основним музичко-теоријским појмовима, формирање музичког укуса и развијање навике слушања вредних музичких остварења.

Задаци наставе су да ученици:

- прошире знање о музичко-теоријским појмовима;
- стекну знања о музици различитих епоха;
- оспособе за уочавање разлика и сличности између наше и других традиција и култура у домену музике;
- развију навике слушања музике, формирају музички укус и оспособе се за разумевање музичког дела;
- упознају изражајна средства музичке уметности;
- буду оспособљани за разликовање музичких стилова;

- буду оспособљени да препознају и именују основне музичке елементе који се односе на динамику, темпо, облик дела;
- унапреде способност разликовања боје звука инструмената;
- разумеју однос између избора извођачког састава и садржаја музике;
- буду оспособљени да препознају најзначајнија музичка дела по епохама.

И р а з р е д

(1 час недељно - 35 годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Почеци музике. Извори и документа. Музика и магија.

Значај музике у животу и друштву; значај музике код старих народа (првобитна заједница и стари век)

Примери: Песме и игре.

Музика старих источних народа. Музика Грчке и Рима.

Развој музике у средњем веку (духовна и световна музика, појава вишегласја)

Музички примери: Грегоријански корал, Византијско певање; Рембо де Вакерас: Календа Маја; Кир Стефан Србин: Ниња сили.

Развој музике у XIV, XV и XVI веку

Музичко стваралаштво у доба ренесансе у Италији, Француској, Немачкој, Холандији и словенским земљама - Палестрина, О. ди Ласо, Галус

Избор дела за слушање: Палестрина: Миса папи Марчелу (одломак); Орландо ди Ласо: Madona mia saга, Ехо;

Барок у музици

Опште карактеристике. Настанак опере, вокално-инструментална и инструментална музика.

Опера у XVII веку - Монгеверди, Вивалди, Бах и Хендл.

Избор дела за слушање: Монтеверди: Аријаднина тужбалица „Lasciate mi morire (монодијска или хорска верзија); Вивалди: Годишња доба (делови); Корели: Лафолиа; Ј. С. Бах: V Бранденбрушки концерт, Токата и fuga д-мол (за оруље), Пасија по Матеју (одломак); Г. Ф. Хендл: Месија (Але-луја), Музика на води (одломак), Арија из опере „Ксеркес“;

Опера у XVIII веку

Озбиљна и комична опера - Глук, Перголези

Избор дела за слушање: Глук: Орфеј (тужбалица Орфеја); Перголези: Служавка господарица (одломци).

Музичко стваралаштво преткласике и класике

Опште одлике, Инструментална музика - Купрен, Д. Скарлати, Хајдн, Моцарт, Бетовен.

Избор дела за слушање: Купрен: Жетеоци; Д. Скарлати: Избор из сонате за чембало; Ј. Хајдн: Симфонија Д-дур бр. 104 (Лондонска), Симфонија са ударцем тимпана; В. А. Моцарт: Симфонија г-мол оп. 40, Одломци из опере „Чаробна фрула“, Концерт за клавир и оркестар д-мол, Мала ноћна музика; Л. В. Бетовен: Соната цис-мол оп. 27 бр. 2 („Месечева“), Симфонија бр. 5 и 6, Симфонија бр. 9 (Ода радости), Концерт за клавир и оркестар бр. 3;

Романтизам у музици

Опште карактеристике. Соло-песма, клавирска минијатура, програмска и апсолутна музика - Шуберт,

Менделсон, Шопен, Шуман, Григ, Берлиоз, Лист, Р. Штраус, Брамс.

Избор дела за слушање: Шуберт: недовршена симфонија, Пастрмка, Вилењак соло-лесме; Менделсон: Виолински концерт, Песма без речи бр. 9; Шопен: Полонеза А-дур и Ас-дур, Мазурке (избор), Валцери (избор), Соната б-мол (по-смртни марш); Григ: Пер Гинт, Концерт за клавир и оркестар; Берлиоз: Фантастична симфонија; Лист: Љубавни сан бр. 3 (за клавир), Рапсодија бр. 2, Прелиди, Р. Штраус: Тил Ојленшпигел, Дон Жуан, Игра седам велова из „Саломе“; Брамс: Мађарске игре (избор), Концерт за виолину и оркестар.

Романтична опера, оперета, балет

Италијанска опера. Немачка опера. Француска опера и балет. Оперета као посебан жанр. - Росини, Верди

(Белини, Доницети), Вебер, Вагнер, Гуно, Бизе, Х. Штраус (син).

Избор дела за слушање: Белини: Норма (каватина); Росини: Севилски бербрин (одломци); Доницети: Љубавни напиток; Верди: Трубадур (хор цигана), Набуко (хор заробљеника), Риголето (квартет), Аида (Слава Египту); Вебер: Чаробни стрелац (увртира); Вагнер: Танхојзер (увртира), Холанђанин луталица (хор морнара), Лоенгрин (свадебни хор); Гуно: Фауст (Валпургијска ноћ); Бизе: Кармен (хабанера, марш тореадора); Ј. Штраус: На лепом плавом Дунаву, итд..

Романтизам у словенским земљама

Руска национална школа. Чешка национална школа. - Глинка, Бородин, Мусоргски, Римски-Корсаков,

Чајковски, Сметана, Дворжак.

Избор дела за слушање: Примери из црквене музике; Глинка: Руслан и Људмила (увртира); Бородин: Кнез Игор (Половецке игре); Мусоргски: Борис Годунов (смрт Бориса, сцена крунисања), Слике са изложбе (избор)

Римски - Корсаков: Шехерезада; Чајковски: Клавирски концерт у б-молу, V и VI симфонија, Лабудово језеро

(одломци), Евгеније Оњегин (арија Ленског), Опело; Сметана: Продана невеста (одломци); Дворжак: Словенске игре (избор), Симфонија из Новог света.

Музички романтизам

Опште карактеристике. -, К. Станковић, И. Бајић, Маринковић, Ст. Мокрањац.

Избор дела за слушање: К. Станковић: варијације на песму „Што се боре мисли моје“, Српске народне песме (избор); Ј. Маринковић: соло-песме (избор); Ст. Мокрањац: X, XI и XII или XV руковет, Козар, **Њем** свјат (из Опела), Херувимска песма (из Литургије).

Опера на почетку XX века Пучини и веристи.

Избор дела за слушање: Пучини. Тоска (малитва Тоске из II чина, арија Каварадосија из III чина), Боџи (завршни дует из I чина); Леонкавало: Пролог из „Пајаца“; Маскањи: Кавалерија рустикана (Интермецо).

Импесионизам

Опште карактеристике. - Дебиси: Поподне Једног фауна, Месечина, Арабеска; Равел: Болеро, Дафнис и Клоџ (одломци).

Музика XX века у свету

Стилски правци, експесионизам, додекафонија, неокласцизам. нова улога фолклора. - Шенберг, Прокофјев.

Бритн, Шостакович, Стравински, Барток, муз. авангарда: Лутославски и Пендерецки.

Избор дела за слушање: А. Шенберг: Пјеро месечар; С. Прокофјев: Класичка скмфонија, Ромео и Јулија (одломци); Б. Бритн: Једноставна симфонија; Д. Шостакович: V симфонија или Лењинградска симфонија; И. Стравински: Посвећење пролећа (одломак). Петрушка (руска игра); Барток: Концерт за оркестар (одломак) или музика за јичане инструменте, ударалке и челесту; Лутославски: Жалобна музика; Пендерецки: Пасија (одломици).

Музика у XX веку

Почеци развоја модерне музике - Коњовић, Милојевић, С. Христић, Музичко стваралаштво између два рата - Славенски, Тајчевић.

Избор дела за слушање: П. Коњовић: Триптихон из „Коштане“; М. Милојевић: Композиције за клавир и соло песме (избор); С. Христић: Одломци из балета „Охридска легенда“ и избор соло-песама; Ј. Славенски; Вода звира, Симфонија Оријента (одломци); М. Тајчевић: Седам балканских игара (избор) Воспојте (из „Чегири духовна стиха“).

Савремена музика

Ристић, Рајичић, Јб. Марић, Вучковић, Херцигоња, В. Мокрањац.

Избор дела за слушање: М. Ристић: Свита ђокоза (одломак); С. Рајичић: Трећи клавирски концерт (одломци), На липару, циклус за глас и оркестар, Лисје жути - соло-песма; Јб. Марић: Песме простора (одломци); В. Вучковић: Буревесник (одломак); М. Вукдраговић: Везиља слободе; Н. Херцигоња: Горски вијенац; В. Мокрањац: IV симфонија (одломак). Етиде за клавир (избор) Одједи, Соната за виолину и клавир (IV став);

Џез и остали жанрови

Џез, мјузикл, забавна музика, рок, поп и панк музика. Народна изворна музика, грађанска песма, новоконповована народна песма.

Дела за слушање: Гершвин: Порги и Бес (одломци), Рапсодија у плавом; Примери за наведене жанрове;

Мјузикл: карактеристике и примери; Џ. Гершвин, З. Бернштајн, А. К. Меноти.

Примењена музика

Филмска музика: избор из филмова.

Сценска музика: Ф. Менделсон: „Сан летње ноћи“ (избор); Е Григ: Солвејгина песма из „Пер Гинта“. М. Равел: Атлантида (избор);

Музичко стваралаштво и музички живот Србије у другој поливини XX века

живот у Србији са покрајинама у послератном раздобљу. - Музичко школство, музичке установе, најпознатији ансамбли и солисти.

Избор дела за слушање: Е. Јосиф: Два псалма за клавир; Д. Деспић: Хумористичке етиде; К. Бабић. Хорске композиције (избор); П. Озгијан: Симфонија 75; Р. Максимовић: Почетак буне на дахије (одломци); Мирј. Живковић: Басма; З. Христић: Даринкин дар;

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Музичка уметност је логичан наставак предмета музичка култура из основне школе, с тим да се овај предмет у средњем образовању првенствено базира на упознавању и проучавању најзначајнијих музичких дела из светске и наше литературе, везаних за поједину епоху и њене карактеристике. Као примери за слушање музике одабрана су дела композитора који овековечују време у коме су живели и своје музичко стваралаштво. Значајно место имају солисти и ансамбли који та дела репродукују.

За реализацију садржаја програма неопходно је да постоји опремљен кабинет (или специјализована учионица), са клавиром (или другим основним инструментом) и квалитетним аудиовизуелним средствима. Савремена школа условљава осетљиву и скупочену опрему која не сме да се стално преноси из учионице у учионицу и тако уништава. Савремена настава захтева од наставника да сва потребна средства припреми пре часа за употребу.

Сви садржаји који се остварују првенствено се базирају на доживљају музичког дела, упознавању његовог ствараоца и карактеристикама епохе којој дело припада. То се реализује првенствено преко слушања музике тј. директног доживљаја музичког дела.

Наставниково усмено излагање треба да послужи као информација и инспирација за слушање музике које је централни део часа (20 одсто излагања, 60 одсто слушања - у фрагментима или у целини зависи од примера, али 20 одсто закључивања - разговор са ученицима или понављање слушања одређених делова композиције или целине).

Програм је конципиран према историјско-стилским раздобљима, које у излагању треба ограничити на најбитније елементе, а слушању музике дати примарно место. Директним, сугестивним и интересантним излагањем наставник треба да ученике оспособљава да активно слушају музику, како би могли да на одабраним примерима развијају музичку меморију, естетски укус, препознају дела и инструменте, осећају музичку форму, значај и карактеристике стила и композиторовог стваралаштва.

Поједине наставне теме могу се обрадити ученичким рефератима, у којима такође имају примарно место музички примери.

Код слушања музике првенствено усмеравају ученике на доживљавање музичких садржаја (мелодије, хармоније, форме итд.).

Код слушања музике настојати да се одабере пример који може да се слуша у целини (један цео став, краћу увертиру, итд.), да ученици доживе целину и схвате музичку форму. Одабирати музичке примере са великом пажњом и умешношћу. Дела, која је својом дужином немогуће на једном школском часу саслушати, изнети у одабраним, карактеристичним фрагментима, које можемо повезати усменим образложењем.

У програму је наведено много више музичких дела него што је могуће саслушати и усвојити. Због тога из наведених примера наставник прави сопствени избор који ће ученици саслушати и усвојити као примере за одређени правац, епоху итд. Остала дела која ученици нису слушали, а налазе се у програму несврнисходно је меморисати, сем у врло изнимним случајевима.

Епоха се повезује са предметима сродних садржаја у том разреду, на темељу корелације (књижевност, ликовна уметност, историја итд.) и тако даје глобални увид у време када је дело настало. Свако дело које се слуша требало би поновити неколико пута са новим задацима.

Ученике треба усмеравају на одређене емисије на радију и телевизији, које ће пратити у слободно време ван школе. Организовање посете концертима, оперским и балетским представама је добра прилика да се садржаји предмета надограђују у директном контакту са музичарима и музиком. Уколико то дозвољавају могућности треба неговати сарадњу са музичким школама и другим установама које се баве музиком. Кроз ваннаставне активности и факултативну наставу могу се осмишљавати и организовати разноврсни видови музичких активности, који су значајан допринос културној и јавној делатности школе и личног усавршавању ученика који се њима баве, као и онима који их слушају (хор, ансамбли, оркестри, концерти...).

У зависности од услова васпитно-образоване установа формира се хор, оркестар или камерни састав (дуо, трио, квартет или октет) од ученика свих разреда. Њихов рад треба организовати континуирано током целе школске године по дефинисаном распореду. Своје умеће ученици показују на јавним наступима, концертима и приредбама у школи и ван ње.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

(за образовне профиле трогодишњег и четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставе је унапређивање ликовне писмености и естетских критеријума, оспособљавање за успешну визуелну и вербалну комуникацију.

Задаци наставе су да ученици:

- унапреде знања о ликовним законитостима, техникама, материјалима и прибору и буду оспособљени за примену стеченог знања у настави и свакодневном животу;
- упознају национално и светско културно и уметничко наслеђе и развију одговоран однос према очувању културне и уметничке баштине;
- унапреде естетске критеријуме;
- развијају визуелно опажање, моторику, стваралачко и критичко мишљење, радозналост, имагинацију и иновативност кроз разноврсне ликовне и проблемске задатке и буду оспособљени да стечена искуства примењују у настави других предмета, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању;
- стекну увид у значај повезаности ликовног стваралаштва са осталим уметностима, наукама и процесима рада;

- буду оспособљени за индивидуални и тимски рад;
- буду оспособљени да примене стечена знања и умења у уређењу, унапређењу и очувању животне и радне средине.

I или II разред трогодишњих и четворогодишњих средњих стручних школа

(1 час недељно, 35 - 37 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Целина

а) Општи појмови

Шта је уметност. Уметност у простору, уметност у времену. Уметност и природа. Уметност и друштво.

б) Самостално ликовно изражавање

Линија као елемент уметничког израза. Боја као средство сликарског обликовања. Тродимензионално обликовање.

в) Уметничко наслеђе

Појава уметничког стварања. Праисторијски споменици на територији Србије.

Уметност старог Истока.

Развој уметности у Грчкој. Најзначајнија остварења и водећи уметници.

Уметност старог Рима. Антички споменици у Србији. Појава хришћанске уметности. Византијска уметност. Исламска уметност.

II Целина

а) Општи појмови

Перспектива: инверзна, линеарна, ваздушна.

б. Уметничко наслеђе

Средњовековна уметност западне Европе.

Српска средњовековна уметност: Рашка школа, Српска средњовековна уметност од 1300 – 1371 год. и Моравска школа (избор споменика по архитектури и живопису).

Рана и висока ренесанса у Италији. Водећи представници и њихова дела.

в) Самостално ликовно изражавање. Простор. Перспектива.

III Целина

а) Општи појмови

Светло и сенка као елементи сликарског и скулпторског обликовања.

б. Самостално ликовно изражавање. Светлински односи. Боја.

в) Уметничко наслеђе

Барокна уметност- опште одлике и водећи уметници барока (Бернини, Каравађо, Веласкез, Рубенс, Рембрант). Уметност 19. века (неокласицизам, романтизам и реализам) у Европи и Србији и водећи представници (Давид, Енгр, Жерико, Делакроа, Рид, Тарнер, Курбе; Катарина Ивановић, Ђура Јакшић, Новак Радонић, Паја Јовановић, Урош Предић и Ђорђе Крстић).

IV Целина

а) Општи појмови

Нови облици изражавања у уметности.

б) Уметничко наслеђе

Правци у уметности крајем 19. века: импресионизам и постимпресионизам. Уметност прве половине 20. века: опште одлике, најпознатији правци и појаве. Тенденције у уметности друге половине 20. века.

в) Самостално ликовно изражавање.

Композиција (Компоновање објеката у одређеном простору с обзиром на намену). Фотографија. Филм – покретна слика.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји програма у оквиру једне целине равноправно чине: теорија обликовања, самостално ликовно изражавање, уметничко наслеђе.

Теорија обликовања се реализује кроз теоретски и практичан рад и у функцији је унапређивања ликовне писмености (ликовни елементи и принципи компоновања), овладавања традиционалним и савременим техникама и материјалима и оспособљавања ученика да стечена знања и умења примењују у настави, свакодневном животу, даљем школовању и будућем занимању. Обрада теоретских садржаја укључује и рад на ликовним задацима, посредно и непосредно проучавање репрезентативних уметничких дела и перцепцију природе и окружења, а увежбавање се реализује кроз проблемске задатке.

Самостално ликовно изражавање подразумева стваралачко изражавање традиционалним и савременим медијима у складу са индивидуалним способностима и интересовањима ученика. Ученицима је потребно омогућити самостални избор медија, мотива, техника, материјала и формата.

Ученике треба упознати са најзначајнијим уметничким делима светске уметности, а већу пажњу посветити националном културном и уметничком наслеђу. Садржаје програма је неопходно реализовати савременим наставним методама и средствима. У оквиру сваке програмске целине, ученике треба оспособљавати за поређење и успостављање веза између различитих садржаја (нпр. повезивање садржаја предмета са свакодневним искуством, садржајима других предмета и др.); самопроцену и процену ликовних и уметничких дела и ефикасну визуелну и вербалну комуникацију.

Креативност подразумева подршку ученицима да откривају, експериментишу, успостављају нове односе и долазе до нових решења у различитим активностима и оспособљавање ученика да стечено искуство примене у другим наставним предметима, свакодневном животу и будућим занимањима.

За подстицање креативности неопходно је имати у виду значај мотивационих садржаја, домен ученичких доживљаја и корелацију.

Развој стваралачког мишљења треба подстицати у свим наставним активностима и садржајима у којима је то могуће.

Садржаји се реализују кроз следеће облике наставе:

- индивидуални;
- фронтални;
- рад у паровима;
- групни или тимски;
- домаћи рад;
- екскурзије, посете локалитетима, музејима, галеријама, установама за образовање уметника, уметничким атељеима; сусрете са уметницима и активно учешће у културним и уметничким манифестацијама и активностима.

Корелација са другим предметима:

- Музичка култура;
- Српски језик и књижевност;
- Историја;
- Географија;
- Биологија;
- Физика;
- Хемија;
- Математика;
- Рачунарство и информатика.

Вредновање и оцењивање:

У настави ликовне културе оцењује се активност ученика, процес рада и постигнути напредак, а вреднује и самовреднује резултат рада.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ
(за све образовне профиле трогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ физичког васпитања је да се разноврсним и систематским моторичким активностима, у повезаности са осталим васпитно – образовним подручјима, допринесе интегралном развоју личности ученика (когнитивном, афективном, моторичком), развоју моторичких способности, стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

Задаци наставе физичког васпитања су:

- развију свест о неопходности коришћења рачунара у свакодневном животу и раду и значају информатике за функционисање и развој друштва;
- примене стечена знања и вештине у стицању конкретног образовања за будуће занимање;
- подстицање раста и развоја и утицање на правилно држање тела (превенција постуралних поремећаја);
- развој и усавршавање моторичких способности и теоријских знања неопходних самостални рад на њима;
- стицање моторичких умења (вештина) и теоријских знања неопходних за њихово усвајање;
- проширење и продубљавање интересовања које су ученици стекли у основној школи и потпуније сагледавање спортске гране, за коју показују посебан интерес;
- усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања дефинисаних општим циљем овог предмета (васпитно- образовног подручја);
- мотивација ученика за бављење физичким активностима и формирање позитивних психо-социјалних образаца понашања;
- оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада.

Садржаји програма усмерени су на:

- развијање физичких способности
- спортско - техничко образовање
- повезивање физичког васпитања са животом и радом.

РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима наставе физичког васпитања, предвиђа се:

- развијање основних елемената физичке кондиције карактеристичних за овај узраст и пол; као и других елемената моторне умешности, који служе као основа за повећавање радне способности, учвршћивање здравља и даље напредовање у спортско техничком образовању,
- превентивно компензацијски рад у смислу спречавања и отклањања телесних деформитета,
- оспособљавању ученика у самосталном неговању физичких способности, помагању раста, учвршћивању здравља, као и самоконтроли и провери својих физичких и радних способности.

Програмски задаци се одређују индивидуално, према полу, узрасту и физичком развоју и физичким способностима сваког појединца, на основу оријентационих вредности које су саставни део упутства за вредновање и оцењивање напретка ученика као и јединственој батерији тестова и методологије за њихову проверу и праћење.

СПОРТСКО ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ

Спортско техничко образовање се реализује у I, II, разреду кроз заједнички програм (атлетика, вежбе на справама и тлу) кроз програм по избору ученика, а у III разреду кроз програм по избору ученика.

A. ЗАЈЕДНИЧКИ ПРОГРАМ

I разред

(2 часа недељно, 70 годишње)

- АТЛЕТИКА

У свим атлетским дисциплинама треба радити на развијању основних моторичких особина за дату дисциплину;

1.1.Трчање:

Усавршавање технике трчања на кратке и средње стазе:

100 m ученици и ученице;

800 m ученици и ученице ;

штафета 4 x 100 m ученици и ученице

Вежбање технике трчања на средњим стазама умереним интензитетом и различитим темпом у трајању од 5 до 10 мин.

Крос: јесењи и пролећни

800 m ученице,

1000 m ученици.

1.2 Скокови:

Скок удаљтехником увинућа.

Скок увис леђном техником.

1.3.Бацања:

Бацање кугле, једна од рационалних техника (ученице 4 kg , ученици 5 kg).

Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализованим атлетским дисциплинама.

• СПОРТСКА ГИМНАСТИКА - ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Напомене:

Наставник формира групе на основу умења (вештина) ученика стечених после основне школе: основни, средњи и напредни ниво.

Наставник олакшава, односно отежава програм на основу моторичких способности и претходно стечених умења ученика.

2.1. Вежбе на тлу

За ученике и ученице:

- вага претклоном и заножњем и спојено, одразом једне ноге колут напред;
- став на шакама, издржај, колут напред;
- два повезана предмета странце удесно и улево;
- за напредни ниво предмет странце са окретом за 180° и доскомом на обе ноге („рондат“)

2.2. Прескок

За ученике коњ у ширину висине 120 cm;

за ученице 110 cm:

- згрчка;
- разношка
- за напредни ниво: склонка

2.3. Кругови

За ученике /дохватни кругови/:

- из мирног вуса вучењем вис узнето, спуст у вис стражњи, издржај, вучењем вис узнето, спуст у вис предњи.

За ученице /дохватни кругови/:

- уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб, њих у згибу /уз помоћ/; спуст у вис стојећи

2.4. Разбој

За ученике /паралелни разбој/:

- из њиха у упору, предњихом саскок са окретом за 180° (окрет према притци);
  - њих у упору, у зањиху склек, предњихом упор, зањих у упору, у предњиху склек
- За ученице /двовисински разбој или једна притка вратила/:
- наскок у упор на н/п, према једном ногом до упора јашућег, прехват у потхват упорном руком (до предножне) и спојено одножењем заножне према и саскок са окретом за 90° (одношка), завршити боком према притци.

2.5. Вратило

За ученике /дохватно вратило/:

- суножним одривом узмак; коврглај назад у упору предњем; саскок замахом у заножeње (зањихом).

2.6. Греда

За ученице /висока греда/:

- залетом и суножним одскоком наскок у упор, премах одножно десном; окрет за 90° , упором рукама испред тела преднос разножно; ослонцем ногу иза тела (напреднији ниво: замахом у заножeње) до упора чуећег; усправ, усправ, ходање у успону са докорацима, вага претклоном, усклон, саскок пруженим телом (чеоно или бочно у односу на справу)

2.7. Коњ са хваталкама

За ученике:

- премах одножно десном напред замах улево, замах удесно, замах улево и спојено премах левом напред; премах десном назад, замах улево, замах удесно и спојено одножењем десне, саскок са окретом за 90° улево до става на тлу, леви бок према коњу.

Школско такмичење (одељење, школа): актив наставника физичког васпитања бира справе на којима ће се ученици такмичити.

За напредније ученике: састави из система школских спортских такмичења и учешће на вишим нивоима школских такмичења.

Минимални образовни захтеви

Атлетика : трчање на 100 м за ученике и ученице, трчање на 800 м за ученике и 500 м за ученице, скок удаљ, увис, бацање кугле – на резултат.

Вежбе на справама и тлу:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

СПОРТСКА ИГРА (по избору)

Понављање и учвршћивање раније обучаваних елемената игре;

Даље проширивање и продубљавање техничко-тактичке припремљености ученика у складу са изборним програмом за дату игру. На основу претходних умења у техници и тактици наставник планира конкретне садржаје из спортске игре;

II разред

(2 часа недељно, 70 годишње)

1. АТЛЕТИКА

У свим атлетским дисциплинама треба радити на развијању основних моторичких особина за дату дисциплину;

1.1Трчања:

Усавршавање технике трчања на кратке и средње стазе:

- 100 m ученици и ученице;
- 800 m ученици и ученице
- штафета 4 x 100 m ученици и ученице

Вежбање технике трчања на средњим стазама умереним интензитетом и различитим темпом у трајању од 5 до 10 min.

Крос: јесењи и пролећни

- 800 m ученице,
- 1000 m ученици.

1.2.Скокови:

- Скок удаљкорачном техником.
- Скок увис леђном техника.

1.3.Бацања:

- Бацање кугле, једна од рационалних техника (ученице 4 kg , ученици 5 kg).

- Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализованим атлетским дисциплинама.

2. СПОРТСКА ГИМНАСТИКА: ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Напомена:

- Наставник олакшава, односно отежава програм на основу моторичких способности и претходно стечених умења ученика.

2.1. Вежбе на тлу

За ученике и ученице:

- из упора за рукама, зибом, провлак згрчено напред до упора пред рукама (опружено);
- колут напред и спојено усправом до ваге претклоном и заножењем, издржај
- премет странце упором у „бољу“ страну и спојено, премет странце у „слабију“ страну
- за напредни ниво премет напред упором

2.2. Прескок

За ученике коњ у ширину висине 120 цм; за ученице 110 цм:

- згрчка;
- разношка
- за напредни ниво: склонка и прескоци са заножењем

2.3. Кругови

За ученике /доскочни кругови/:

- њих, зањихом саскок, уз помоћ.

2.4. Разбој

За ученике /паралелни разбој/:

- из упора седећег разножно пред рукама, прехватом напред и дизањем склоњено став на раменима, спуст назад у упор седећи разножно, прехват рукама иза бутина, сножити и зањихом саскок.

За ученице /двовисински разбој, једна притка, вратило/:

- вис на в/п лицем према н/п: клим, премах згрчено једном ногом до вуса лежећег на н/п, прехват (може разноручно) на н/п до упора јашућег; премах одножно предножном (уназад) до упора предњег; замахом уназад (зањихом) саскок пруженим телом;
- једна притка: наскок у упр предњи, премах одножно једном ногом до упора јашућег; премах одножно заножном до упора стражњег; саскок саседом (замахом ногама унапред).

2.5. Вратило

За ученике /доскочно вратило/

- из мирног вуса узмак до упора, замахом ногама уназад (зањихом) саскок увито

2.6. Греда

За ученице /висока греда/:

- залетом и суножним одскоком наскок у упор чућећи; окрет за 90⁰ усправ у успон, окрет за 180⁰, лагано трчање на прстима, скок са променом ногу, кораци у успону до краја греде; саскок згрчено (бочно у односу на греду).

2.7. Коњ са хватаљкама

За ученике:

- из упора пред рукама, коло заножно левом, коло заножно десном.

Школско такмичење (одељење, школа): актив наставника физичког васпитања бира справе на којима ће се ученици такмичити.

За напредније ученике: састави из система школских спортских такмичења и учешће на вишим нивоима школских такмичења.

Минимални образовни захтеви:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

СПОРТСКА ИГРА (по избору)

Понављање и учвршћивање раније обучаваних елемената игре;

Даље проширивање и продубљавање техничко-тактичке припремљености ученика у складу са изборним програмом за дату игру. На основу претходних умења у техници и тактици наставник планира конкретне садржаје из спортске игре;

Минимални образовни захтеви

Атлетика : трчање на 100 м за ученике и ученице, трчање на 800 м за ученике и 500 м за ученице, скок удаљ, увис, бацање кугле – на резултат.

Вежбе на справама и тлу:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

III разред

(2 часа недељно, 66 годишње)

ПРОГРАМ ПО ИЗБОРУ УЧЕНИКА

Циљ и задаци

Циљ наставе приграма по избору ученика - изабрани спорт јесте да ученици задовоље своја интересовања и потребе за стицањем знања, способности за бављење спортом као интегралним делом физичке културе и настојање да стечена знања примењују у животу (стварање трајне навике за бављење спортом и учешћем на такмичењима);

Задаци наставе програма по избору ученика – изабрани спорт јесу:

- стицање теоријских знања у изабраном спорту, пружање неопходних знања из изабраног спорта (принципи, технике, начин вежбања – тренирања, стицање основних и продубљених тактичких знања);
- социјализација ученика кроз изабрани спорт и неговање етичких вредности према учесницима у такмичењу;
- откривање даровитих и талентованих ученика за одређени спорт и њихово подстицање да се баве спортом.

Ученици се на основу својих способности и интереса опредељују за један спорт у коме се обучавају, усавршавају и развијају своје стваралаштво током целе школске године. То могу да буду предложене спортске гране и други спортови за које ученици покажу интерес.

Да би се избор остварио, свака школа је дужна да обезбеди просторне и друге услове за реализацију бар четири спорта.

На почетку сваке школске године наставничко веће, на предлог стручног већа наставника физичког васпитања, утврђује спортове за који ученици те школе могу да се одреде.

ПРОГРАМ ПО ИЗБОРУ УЧЕНИКА

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Савладавање основних вежби: докорак, „ мењајући корак галопом у свим правцима, полкин корак, далеко високи скок, „маказице;

Систематска обрада естетског покрета тела у месту и у кретању без реквизита и са реквизитима, користећи при томе различиту динамику, ритам и темпо,

Примена савладане технике естетског покрета и кретања у кратким саставима.

Треба савладати најмање пет народних плесова.

Припрема за такмичење и приредбе и учешће на њима.

РУКОМЕТ

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.

Покривање и откривање играча, одузимање лопте, ометање противника. Општи принципи постављања играчау одбрани и нападу. Напад са једним и два играча и напад против зонске одбране. Зонска одбрана и напад „човек на човека“. Уигравање кроз тренажни процес.

Правила игре.

Учествовање на разредним, школским и међушколским такмичењима.

ФУДБАЛ

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.

Покривање и откривање играча, одузимање лопте и ометање противника. Општи принципи постављања играча у нападу и одбрани. Разне варијанте напада и одбране. Уигравање кроз тренажни процес.

Правила малог фудбала.

Учествовање на разним школским и међушколским такмичељима.

КОШАРКА

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу

Техника кошарке. Шутирање на кош из места и кретања, шут са једном или обема рукама, са разних одстојања од коша. Постављање и кретање играча у нападу и одбрани. Одбрана „зоном“ и „човек на човека“. Напад против ових врста одбрана. Контранапад у разним варијантама и принцип блока.

Правила игре и суђење.

Учествовање на разредним и школским такмичељима.

ОДБОЈКА

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу

Техника одбојке. Игра са повученим и истуреним центром. Смечирање и његова блокада. Уигравање кроз тренажни процес.

Правила игре и суђења.

Учествовање на одељенским, разредним и међушколским такмичељима.

ПЛИВАЊЕ

Упознавање и примена основних сигурносних мера у пливању;

Усвајање две технике пливања (по склоностима и избору ученика). Вежбање ради постизања бољих резултата. Скок на старту и окрети.

Учествовање на одељенским, разредним и међушколским такмичељима.

БОРИЛАЧКЕ ВЕШТИНЕ

Избор борилачке вештине која се изучава на матичним факултетима спорта и физичког васпитања, и која је у програму Школских спортских такмичења. Наставник у складу са могућностима школе и интересовањима ученика предлаже наставни програм.

КЛИЗАЊЕ И СКИЈАЊЕ

Програмски задаци из клизања и скијања обухватају савладавање основне технике и упознавање са правилима такмичења. Наставник предлаже наставни програм, који се заснива на програму клизања и предмета скијање на матичним факултетима

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе / учења, планом рада и начинима оцењивања;

Током реализације часова физичког васпитања давати информације о томе које вежбе позитивно утичу на статус њиховог организма, с обзиром на карактеристике њихове професије, а које негативно утичу на здравље;

Ученици који похађају трогодишње стручне школе далеко су више оптерећени у редовном образовању практичном и теоријском наставом од осталих ученика ;

Због тога је физичко васпитање, у овим школама, значајно за активан опоравк ученика, компензацију и релаксацију с обзиром на њихова честа статичка и једнострана оптерећења. Теоријска знања из области физичких активности су од великог значаја за укупним бављењем физичким вежбама.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава
- мерање и тестирање
- практична настава

Подела одељења на групе

Одељење се не дели приликом реализације;

Настава се изводи фронтално и по групама, у зависности од карактера методске јединице која се реализује.

Уколико је потребно, нарочито за вежбе из корективне гимнастике, приступ је индивидуалан.

Место реализације наставе

Садржаји програма усмерени су на развијање физичких способности; спортско-техничко образовање; повезивање физичког васпитања са животом и радом;

Годишњи план, програм и распоред кросева, такмичења, зимовања и других облика рада утврђује се на почетку школске године на наставничком већу, на предлог стручног већа наставника физичког васпитања; Стручно веће наставника физичког васпитања, самостално, одређује редослед обраде појединих садржаја програма и циклуса;

Часови у току недеље треба да буду распоређени у једнаким интервалима, **не могу се одржавати као блок часови**. Настава се не може одржавати истовремено са два одељења ни на спортском терену ни у физкултурној сали;

У свим разредима настава физичког васпитања се реализује одвојено за ученике и одвојено за ученице, а само у школама које имају по два паралелна објекта за физичко васпитање дозвољена је истовремена реализација часа ;

Праћење, вредновање и оцењивање

Праћење напретка ученика у физичком васпитању се обавља сукцесивно у току читаве школске године, на основу методологије праћења, мерења и вредновања ефеката у физичким васпитању – стандарди за оцењивање физичких способности ученика и постигнућа у спортским играма

Минимални образовни захтеви

Атлетика : трчање на 100 м за ученике и ученице, трчање на 800 м за ученике и 500 м за ученице, скок удаљ, увис, бацање кугле – на резултат.

Вежбе на справама и тлу:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

Оквирни број часова по темама

Тестирање и провера савладаности стандарда из основне школе (6 часова);

Теоријских часова (2 у првом и 2 у другом полугодишту);

Атлетика (12 часова)

Гимнастика: вежбе на справама и тлу (12) часова;

Спортска игра: по избору школе(12 часова);

Физичка активност, односно спортска активност: у складу са могућностима школе а по избору ученика (10 часова).

Пливање (10 часова);

Провера знања и вештина (4 часа).

ПОСЕБНЕ АКТИВНОСТИ

- Из фонда радних дана и за извођење редовне наставе школа у току **школске године** организује:

- Два целодневна излета са пешачењем

- I разред до 12км (укупно у оба правца);
- II разред до 14 км (укупно у оба правца);
- III разред до 16 км(укупно у оба правца);
- Два кроса : јесењи и пролећни

- Стручно веће наставника физичког васпитања утврђује програм и садржајизлета, и дужину стазе за кросеве, према узрасту ученика.

Школа организује и спроводи спортска такмичења, као јединствени део процеса наставе физичког васпитања. Спортска такмичења организују се у оквиру радне суботе и у друго време које одреди школа. Међушколска спортска такмичења организују се у оквиру календара које одреди Савез за школски спорт и олимпијско васпитање Србије које је уједно и организатор ових такмичења.

ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ (за образовне профиле четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ физичког васпитања је да се разноврсним и систематским моторичким активностима, у повезаности са осталим васпитно – образовним подручјима, допринесе интегралном развоју личности ученика (когнитивном, афективном, моторичком), развоју моторичких способности, стицању, усавршавању и примени моторичких умења, навика и неопходних теоријских знања у свакодневним и специфичним условима живота и рада.

Задаци наставе физичког васпитања су:

- подстицање раста и развоја и утицање на правилно држање тела (превенција постуралних поремећаја);
- развој и усавршавање моторичких способности и теоријских знања неопходних самостални рад на њима;
- подстицање моторичких умења (вештина) и теоријских знања неопходних за њихово усвајање;
- проширење и продубљавање интересовања које су ученици стекли у основној школи и потпуније сагледавање спортске гране, за коју показују посебан интерес;
- усвајање знања ради разумевања значаја и суштине физичког васпитања дефинисаних општим циљем овог предмета (васпитно-образовног подручја);
- мотивација ученика за бављење физичким активностима и формирање позитивних психо-социјалних образаца понашања;
- оспособљавање ученика да стечена умења, знања и навике користе у свакодневним условима живота и рада.

СТРУКТУРА ОБРАЗОВНО ВАСПИТНОГ РАДА

Садржаји програма усмерени су на:

- развијање физичких способности
- спортско - техничко образовање
- повезивање физичког васпитања са животом и радом.

РАЗВИЈАЊЕ ФИЗИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

На свим часовима наставе физичког васпитања, предвиђа се:

- развијање основних елемената физичке кондиције карактеристичних за овај узраст и пол; као и других елемената моторне умешности, који служе као основа за повећавање радне способности, учвршћивање здравља и даље напредовање у спортско техничком образовању,
- превентивно компензацијски рад у смислу спречавања и отклањања телесних деформитета,
- оспособљавању ученика у самосталном неговању физичких способности, помагању раста, учвршћивању здравља, као и самоконтроли и провери својих физичких и радних способности.

Програмски задаци се одређују индивидуално, према полу, узрасту и физичком развоју и физичким способностима сваког појединца на основу оријентационих вредности које су саставни део упутства за

вредновање и оцењивање напретка ученика као и јединственој батерији тестова и методологије за њихову проверу и праћење.

СПОРТСКО ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ

Спортско техничко образовање се реализује у I, II, III разреду кроз заједнички програм (атлетика, вежбе на справама и тлу) кроз програм по избору ученика, а у IV разреду кроз програм по избору ученика.

A. ЗАЈЕДНИЧКИ ПРОГРАМ

I разред

(2 часа недељно, 70 годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АТЛЕТИКА

У свим атлетским дисциплинама треба радити на развијању основних моторичких особина за дату дисциплину;

1..Трчања:

Усавршавање технике трчања на кратке и средње стазе:

100 m ученици и ученице;

800 m ученици и ученице;

штафета 4 x 100 m ученици и ученице.

Вежбање технике трчања на средњим стазама умереним интензитетом и различитим темпом у трајању од 5 до 10 min.

Крос: јесењи и пролећни

800 m ученице;

1000 m ученици.

1.2.Скокови:

Скок удаљ корачном техником.

Скок увис леђном техникаом.

1.3 Бацања:

Бацање кугле, једна од рационалних техника (ученице 4 kg , ученици 5 kg).

Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализованим атлетским дисциплинама

СПОРТСКА ГИМНАСТИКА: ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Напомене:

Наставник формира групе на основу умења (вештина) ученика стечених после основне школе на најмање две групе: „бољу“ и „слабију“. Уколико постоје услови формира групе ученика који задовољавају основни, средњи и напредни ниво.

Наставник олакшава, односно отежава програм на основу моторичких способности и претходно стечених умења ученика.

2.1. Вежбе на тлу

За ученике и ученице:

- вага претклоном и заножњем и спојено, одразом једне ноге колут напред;
- став на шакама, издржај, колут напред;
- два повезана предмета странце удесно (улево);

- за напредни ниво прамет странце са окретом за 180° и доскоком на обе ноге („рондат“)
- 2.2. Прескоци

За ученике коњ у ширину висине 120 цм; за ученице 110 цм:

- згрчка;
- разношка
- за напредни ниво: склонка

2.3. Кругови

За ученике /дохватни кругови/:

- из мирног виса вучењем вис узнето, спуст у вис стражњи, издржај, вучењем вис узнето, спуст у вис предњи.

За ученице /дохватни кругови/:

- уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб, њих у згибу /уз помоћ/; спуст у вис стојећи

2.4. Разбој

За ученике /паралелни разбој/:

- из њиха у упору, предњихом саскок са окретом за 180° - предношка (окрет према притци);
- њих у упору, зањихом склек, предњихом упор, зањих, предњихом склек, зањихом упор

За ученице /двовисински разбој или једна притка вратила/:

- наскок у упор на н/п (или узмак замахом једне ноге), премах одножно десном/левом ногом до упора јашућег, прехват у потхват упорном руком (до предножне) и спојено одножењем заножне премах и саскок са окретом за 90° (одношка), завршити боком према притци.

2.5. Вратило

За ученике /дохватно вратило/:

- суножним одразом узмак; коврглај назад у упору предњем; саскок зањихом (замахом у заножење).

2.6. Греда

За ученице /висока греда/:

- лицем према десном крају греде: залетом и суножним одскоком наскок у упор, премах одножно десном; окрет за 90° улево, упором рукама испред тела преднос разножно; ослонцем ногу иза тела (напреднији ниво: замахом у заножење) до упора чучећег; усправ, усправ, ходање у успону са докорацима, скок пруженим телом, вага претклоном, усклон, саскок пруженим телом (чеоно или бочно у односу на справу)

2.7. Коњ са хваталкама

За ученике:

- премах одножно десном напред, замах улево, замах удесно, замах улево и спојено премах левом напред, премах десном назад, замах улево, замах удесно и спојено премахом десне саскок са окретом за 90° улево до става на тлу, леви бок према коњу.

СПОРТСКА ИГРА (ПО ИЗБОРУ)

Понављање и учвршћивање раније обучаваних елемената игре.

Даље проширивање и продубљавање техничко-тактичке припремљености ученика у складу са изборним програмом за дату игру. На основу претходних умења у техници и тактици наставник планира конкретне садржаје из спортске игре. Учествовање на такмичењима на нивоу одељења, школе и међушколских такмичења.

Минимални образовни захтеви (провера)

Атлетика: трчање на 100 м за ученике и ученице, трчање на 800 м за ученике и 500 м за ученице, скок удаљ, скок увис, бацање кугле – на резултат.

Вежбе на справама и тлу:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

Школско такмичење (одељење, школа): актив наставника физичког васпитања бира справе на којима ће се ученици такмичити.

За напредније ученике: састави из програма спортских такмичења и учешће на вишим нивоима школских такмичења.

II разред

(2 часа недељно, 70 годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

АТЛЕТИКА

У свим атлетским дисциплинама треба радити на развијању основних моторичких особина за дату дисциплину;

1. Трчање:

Усавршавање технике трчања на кратке и средње стазе:

100 m ученици и ученице;

800 m ученици и ученице ;

штафета 4 x 100 m ученици и ученице.

Вежбање технике трчања на средњим стазама умереним интензитетом и различитим темпом у трајању од 5 до 10 min.

Крос: јесењи и пролећни

800 m ученице;

1000 m ученици.

2. Скокови:

Скок удаљ корачном техником.

Скок увис леђном техником.

3. Бацања:

Бацање кугле, једна од рационалних техника (ученице 4 kg , ученици 5 kg).

Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализованим атлетским дисциплинама.

СПОРТСКА ГИМНАСТИКА: ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Напомена:

- Наставник олакшава, односно отежава програм на основу моторичких способности и претходно стечених умена ученика.

1. Вежбе на тлу

За ученике и ученице:

- из упора за рукама, зибом, провлак згрчено напред до упора пред рукама
- колут напред и спојено усправом и искораком леве/десне ноге вага претклоном и заножењем, издржај,
- прамет странце упором у „бољу“ страну (на пример: улево) и спојено и спојено прамет странце у „слабију“ страну (удесно)
- за напредни ниво: прамет напред упором

2. Прескок

За ученике коњ у ширину висине 120 cm; за ученице 110 cm:

- згрчка;
- разношка
- за напредни ниво: склонка и прескоци са заножењем

3. Кругови

За ученике /доскочни кругови/:

- њих, зањихом саскок (чување)

4. Разбој

За ученике /паралелни разбој/:

- из упора седећег разножно пред рукама, узручењем прехват испред тела, вучењем склоњено став на раменима, издржај, спуст назад у упор седећи разножно, прехват до упора седећег разножно пред рукама, сножити и зањихом саскок.

За ученице /двовисински разбој, једна притка, вратило/:

- вис на в/п лицем према н/п: клим, премах згрчено једном ногом до виса лежећег на н/п, прехват (може разновручно) на н/п до упора јашућег; премах одножно предножном уназад до упора предњег; замахом уназад - зањихом саскок пруженим телом;

- једна притка: наскок у упр предњи, премах одножно једном ногом до упора јашућег; премах одножно заножном до упора стражњег; саскок саседом - замахом ногама унапред).

5. Вратило

За ученике

дочелно:

- из упора предњег премаси одножно доскочно

- успостављање њиха климом, њих у вису (повећавати амплитуду), саскок у зањиху

6. Греда

За ученице /висока греда/:

- лицем према десном крају греде, чеоно: залетом и суножним одскоком наскок у упор чучећи; окрет за 90^0 удесно; усправ у успон, окрет у успону за 180^0 улево, лагано трчање на прстима, скок са променом ногу, кораци у успону до краја греде; саскок згрчено (бочно у односу на греду).

7. Коњ са хватаљкама

За ученике:

- из упора пред рукама (упора стражњег), коло заножно левом, коло заножно десном.

СПОРТСКА ИГРА (по избору)

Понављање и учвршћивање раније обучених елемената. Даље проширивање и продубљавање техничко-тактичке припремљености у складу са изборним програмом. Учествовање на такмичењима на нивоу одељења, школе и међушколских такмичења.

Минимални образовни захтеви:

Атлетика: трчање на 100 м за ученике и ученице, трчање на 800 м за ученике и 500 м за ученице, скок удаљ, скок увис, бацање кугле – на резултат.

Такмичење у у тробоју (трчање, скок увис, бацање кугле на резултат.

Вежбе на справама и тлу:

Школско такмичење (одељење, школа): актив наставника физичког васпитања бира справе на којима ће се ученици такмичити.

За напредније ученике: састави из програма школских спортских такмичења и учешће на вишим нивоима школских такмичења.

Минимални образовни захтеви:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

III разред

(2 часа недељно, 70 годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМ

АТЛЕТИКА

У свим атлетским дисциплинама треба радити на усавршавању технике и развијању водећих моторичких особина за дату дисциплину.

- Трчање
Трчање на 100 м – ученици и ученице,
на 1000 м – ученици,
на 800 м – ученице,
Штафета 4x100 м ученици и ученице.

- Скокови

Скок удаљ – одабраном техником;
Скок увис – одабраном техником.

3. Бацање

Бацање кугле рационалном техником (ученици 6 кг и ученице 4 кг.

СПОРТСКА ГИМНАСТИКА: ВЕЖБЕ НА СПРАВАМА И ТЛУ

Напомена:

Наставник олакшава, односно отежава програм на основу моторичких способности и претходно стечених умења ученика.

1. Вежбе на тлу

За ученике и ученице:

- из упора за рукама, зибом, премах одбочно до упора пред рукама (опружено).
- комбинација вежби која садржи (вежбе се бирају, одузимају или додају у складу са могућностима ученика): плесне кораке; скок са окретом за 180° , окрет на две или једној ноzi; прамет странце; колут напред суножним одразом и малим летом; вагу претклоном и заножњем; став на шакама колут напред и сп. скок са окретом (произвољан број степени);
- за напреднији ниво: колут летећи и прекопит напред, уз помоћ.

2. Прескок

За ученике коњ у ширину висине 120 цм; за ученице 110 цм:

- згрчка;
- разношка
- за напредни ниво: склонка; прескоци са заножњем и „прекопит“

3. Кругови

За ученике /доскочни кругови/:

- вучењем вис узнето; вис стрмоглаво; вис узнето; спуст у вис стражњи –издржај; вучењем вис узнето; спуст у вис предњи (полако); саскок

4. Разбој

За ученике /паралелни разбој/:

- из замаха у упору предњихом спуст у склек, зањих у склеку и спојено упор (у зањиху); предњих и спојено склек, зањихом упор (поновити 2 до 3 пута)

За ученице /двовисински разбој, једна притка, вратило/:

- лицем према н/п, залетом и суножним одскоком наскок упор предњи; премах одножно десном (левом) у упор јашући; прехват на в/п; премах одножно заножном до виса седећег, подметним опружањем или одривом од н/п предњих и спојено саскок у предњиху (уз помоћ) до става на тлу, леђима према в/п;
- једна притка: залетом и суножним одскоком наскок упор предњи; премах одножно десном (левом) до упора јашућег, премах одножно заножном до упора стражњег; сасед са окретом за 90° .

5. Вратило

За ученике /доскочно и дохватно или дочелно вратило/:

- /доскочно/: подметно успостављање ниша; њихање са повећавањем амплитуде и саскок у предњиху или зањиху уз помоћ;
- /дохватно или дочелно/:ковртљај назад у упору.

6. Греда

За ученице /висока греда/:

- залетом и суножним одскоком наскок у упор чучећи одножно; окрет за 90° до упора чучећег; усправ, одручити; кораци у успону докорацима; вага претклоном и заножњем, усклон; суножним одскоком скок са померањем; окрет за 90° у успону; саскок пруженим телом или, за напреднији ниво – са предножним разножењем

7. Коњ са хваталкама

За ученике:

- из упора предњег коло предожно десном, коло предожно левом;
- из упора стражњег коло одножно десном, коло одножно левом

Школско такмичење (одељење, школа): актив наставника физичког васпитања бира справе на којима ће се ученици такмичити.

За напредније ученике: састави из система школских спортских такмичења и учешће на вишим нивоима школских такмичења.

Минимални образовни захтеви:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

СПОРТСКА ИГРА (по избору)

Понављање и учвршћивање раније обучаваних елемената игре.

Даље проширивање и продубљавање техничко-тактичке припремљености ученика у складу са изборним програмом за дату игру. На основу претходних умења у техници и тактици наставник планира конкретне садржаје из спортске игре.

Актив наставника, према програму који сам доноси (из програма трећег разреда (програм по избору ученика) у складу са могућностима школе, организује наставу за коју ученици покажу посебно интересовање

Минимални образовни захтеви:

Атлетика: трчање на 100 м за ученике и ученице, трчање на 800 м за ученике и 500 м за ученице, скок удаљ, скок увис, бацање кугле – на резултат.

Такмичење у у тробоју (трчање, скок увис, бацање кугле на резултат.

Вежбе на справама и тлу:

За ученике: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, једне справе у упору и једне справе у вису;

За ученице: наставни садржаји из програма вежби на тлу, прескока, греде и двовисинског разбоја.

IV разред

(2 часа недељно, 66 годишње)

Реализује се програм по избору.

ПРОГРАМ ПО ИЗБОРУ УЧЕНИКА

I - IV

Циљ и задаци

Опште поставке

Циљ наставе приграма по избору ученика - изабрани спорт јесте да ученици задовоље своја интересовања и потребе за стицањем знања, способности за бављење спортом као интегралним делом физичке културе и настојање да стечена знања примењују у животу (стварање трајне навике за бављење спортом и учешћем на такмичењима);

Задаци наставе програма по избору ученика – изабрани спорт јесу:

- стицање теоријских знања у изабраном спорту, пружање неопходних знања из изабраног спорта (принципи, технике, начин вежбања – тренирања, стицање основних и продубљених тактичких знања;

- социјализација ученика кроз изабрани спорт и неговање етичких вредности према учесницима у такмичењу;

- откривање даровитих и талентованих ученика за одређени спорт и њихово подстицање да се баве спортом.

Ученици се на основу својих способности и интереса опредељују за један спорт у коме се обучавају, усавршавају и развијају своје стваралаштво током целе школске године. То могу да буду предложене спортске гране и други спортови за које ученици покажу интерес.

Да би се избор остварио, свака школаје дужна да обезбеди просторне и друге услове за реализацију бар четири спорта.

На почетку сваке школске године наставничко веће, на предлог стручног већа наставника физичког васпитања, утврђује спортове за који ученици те школе могу да се одреде.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА И НАРОДНИ ПЛЕСОВИ

Савладавање основних вежби: докорак, мењајући корак галопом у свим правцима, полкин корак, далеко високи скок, „маказице“;
Систематска обрада естетског покрета тела у месту и у кретању без реквизита и са реквизитима, користећи при томе различиту динамику, ритам и темпо,
Примена савладане технике естетског покрета и кретања у кратким саставима.
Треба савладати најмање пет народних плесова.
Припрема за такмичење и приредбе и учешће на њима.

СПОРТСКА ИГРА (по избору)

Понављање и учвршћивање раније обучаваних елемената игре.
Даље проширивање и продубљавање техничко-тактичке припремљености ученика у складу са изборним програмом за дату игру.

РУКОМЕТ

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.
Покривање и откривање играча, одузимање лопте, ометање противника. Општи принципи постављања играча у одбрани и нападу. Напад са једним и два играча и напад против зонске одбране. Зонска одбрана и напад „човек на човека“. Уигравање кроз тренажни процес.
Правила игре.
Учествовање на разредним, школским и међушколским такмичењима.

ФУДБАЛ

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу.
Покривање и откривање играча, одузимање лопте и ометање противника. Општи принципи постављања играча у нападу и одбрани. Разне варијанте напада и одбране. Уигравање кроз тренажни процес.
Правила малог фудбала.
Учествовање на разним школским и међушколским такмичењима.

КОШАРКА

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу
Техника кошарке. Шутирање на кош из места и кретања, шут са једном или обема рукама, са разних одстојања од коша. Постављање и кретање играча у нападу и одбрани. Одбрана „зоном“ и „човек на човека“.
Напад против ових врста одбрана. Контранапад у разним варијантама и принцип блока.
Правила игре и суђење.
Учествовање на разредним и школским такмичењима.

ОДБОЈКА

Увежбавати основне техничке елементе који су предвиђени програмским садржајима за основну школу
Техника одбојке. Игра са повученим и истуреним центром. Смечирање и његова блокада. Уигравање кроз тренажни процес.
Правила игре и суђења.
Учествовање на одељенским, разредним и међушколским такмичењима.

ПЛИВАЊЕ

Упознавање и примена основних сигурносних мера у пливању;
Усвајање две технике пливања (по склоностима и избору ученика). Вежбање ради постизања бољих резултата. Скок на старту и окрети.
Учествовање на одељенским, разредним и међушколским такмичењима.

БОРИЛАЧКЕ ВЕШТИНЕ

Избор борилачке вештине која се изучава на матичним факултетима спорта и физичког васпитања, и која је у програму Школских спортских такмичења. Наставник у складу са могућностима школе и интересовањима ученика предлаже наставни програм.

КЛИЗАЊЕ И СКИЈАЊЕ

Програмски задаци из клизања и скијања обухватају савладавање основне технике и упознавање са правилима такмичења. Наставник предлаже наставни програм, који се заснива на програму клизања и предмета скијање на матичним факултетима

Минимални образовни захтеци

Ниво спортско- техничких достигнућа ученика у изборном спорту се проверава кроз разредна, школска и међушколска такмичења као и друга спортска такмичења. Пожељно је да сваки ученик учествује на најмање три спортска такмичења.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм физичког васпитања је наставак програма физичког васпитања у основној школи, стим што је усмерен на још интензивније остваривање индивидуалних и друштвених потреба у области физичке културе. Ради тога, овај програм заснован је на индивидуализацији процеса физичког васпитања:

- обезбеђује повезивање знања са животом и праксом и каснијим опредељењима ученика;
- заснован је на изборној настави за коју се ученици опреселепрема свом афинитету и потребама;
- обавезује школу на остваривање одређених задатака у овој области

ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе / учења, планом рада и начинима оцењивања;

Током реализације часова физичког васпитања давати информације о томе које вежбе позитивно утичу на статус њиховог организма, с обзиром на карактеристике њихове професије, а које негативно утичу на здравље;

Ученици који похађају четворогодишње стручне школе далеко су више оптерећени у редовном образовању практичном и теоријском наставом од осталих ученика. Због тога је физичко васпитање, у овим школама, значајно за активан опоравк ученика, компензацију и релаксацију с обзиром на њихова честа статичка и једнострана оптерећења. Теоријска знања из области физичких активности су од великог значаја за укупним бављењем физичким вежбама.

Облици наставе

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

- теоријска настава ;
- мерење и тестирање;
- практична настава .

Подела одељења на групе

Одељење се не дели приликом реализације;

Настава се изводи фронтално и по групама, у зависности од карактера методске јединице која се реализује.

Уколико је потребно, нарочито за вежбе из корективне гимнастике, пориступ је индивидуалан.

Место реализације наставе

Теоријска настава се реализује у учионици или у сали, истовремено са практичном наставом;

Практична настава реализује се на спортском вежбалишту (сала, спортски отворени терени, базен, клизалиште, скијалиште).

Препоруке за реализацију наставе

Настава се реализује у циклусима који трају приближно 10-12 часова (узастопних). Наставнику физичког васпитања је остављено да, зависно од потреба, прецизира трајање сваког циклуса, као и редослед њиховог садржаја.

Садржај циклуса је:

- за проверу нивоа знања на крају школске године – један;
- за атлетику – један;

- за гимнастику: вежбе на справама и тлу - један
- за спорт по избору ученика – два;
- за повезивање физичког васпитања са животом и радом – један.

Начин остваривања програма

Садржаји програма усмерени су на: развијање физичких способности; спортско-техничко образовање; повезивање физичког васпитања са животом и радом.

Годишњи план, програм и распоред кросева, такмичења, зимовања и других облика рада утврђује се на почетку школске године на наставничком већу, на предлог стручног већа наставника физичког васпитања.

Стручно веће наставника физичког васпитања, самостално, одређује редослед обраде појединих садржаја програма и циклуса.

Часови у току недеље треба да буду распоређени у једнаким интервалима, не могу се одржавати као блок часови. Настава се не може одржавати истовремено са два одељења ни на спортском терену ни у физкултурној сали.

У свим разредима настава физичког васпитања се реализује одвојено за ученике и одвојено за ученице, а само у школама које имају по два паралелна објекта за физичко васпитање дозвољена је истовремена реализација часа

Праћење, вредновање и оцењивање

Праћење напретка ученика у физичком васпитању се обавља сукцесивно у току читаве школске године, на основу методологије праћења, мерења и вредновања ефеката у физичким васпитању – стандарди за оцењивање физичких способности ученика и постигнућа у спортским играма

Оквирни број часова по темама:

Тестирање и провера савладаности стандарда из основне школе (6 часова).

Теоријских часова (2 у првом и 2 у другом полугодишту).

Атлетика (12 часова).

Гимнастика: вежбе на справама и тлу (12) часова.

Спортска игра: по избору школе(12 часова).

Физичка активност, односно спортска активност:у складу са могућностима школе а по избору ученика (10 часова).

Пливање (10 часова).

Провера знања и вештина (4 часа).

ПОСЕБНЕ АКТИВНОСТИ

Из фонда радних дана и за извођење редовне наставе школа у току школске године организује:

Два целодневна излета са пешачењем

I разред до 12км (укупно у оба правца);

II разред до 14 км (укупно у оба правца);

III разред до 16 км(укупно у оба правца);

Два кроса : јесењи и пролећни

Стручно веће наставника физичког васпитања утврђује програм и садржајизлета, и дужину стазе за кросеве, према узрасту ученика.

Школа организује и спроводи спортска такмичења, као јединствени део процеса наставе физичког васпитања. Спортска такмичења организују се у оквиру радне суботе и у друго време које одреди школа. Међушколска спортска такмичења организују се у оквиру календара које одреди Савез за школски спорт и олимпијско васпитање Србије које је уједно и организатор ових такмичења.

МАТЕМАТИКА

Циљ и задаци

Циљ наставе математике је да ученици усвоје знања, развију вештине, формирају ставове потребне за схватање појава и законитости у природи и друштву, формирање научног погледа на свет, решавање разноврсних задатака из струке и свакодневног живота, наставак математичког образовања и самообразовања и развијање личности ученика.

Задаци наставе математике су да ученици:

- развијају логичко и апстрактно мишљење;
- развијају способности јасног и прецизног изражавања и коришћења основног математичко-логичког језика;
- развијају способности одређивања и процене квантитативних величина и њиховог односа;
- разликују геометријске објекте и њихове узајамне односе и трансформације;
- разумеју функционалне зависности, њихово представљање и примену;
- развијају способности сагледавања струковних проблема и њиховог математичког моделовања и решавања;
- развијају систематичност, уредност, прецизност, темељност, истрајност, критичност у раду, креативност и формирају систем вредности;
- развијају радне навике и унапреде способности за самостални и групни рад;
- стекну знања и вештине применљиве у савладавању наставних програма других предмета;
- унапреде способност коришћења различитих извора информација и стручне литературе;
- формирају свест о универзалности и примени математичког начина мишљења;
- буду подстакнути за стручни развој и усавршавање у складу са индивидуалним способностима и потребама струке и друштва;
- унапреде способности решавања различитих проблема и нових ситуација у процесу рада и свакодневном животу.

МОДЕЛИ НАСТАВНИХ ПЛАНОВА

За средње стручне и уметничке школе утврђено је више модела:

M4 ($3+2+0=5$) - за трогодишње образовање у подручјима (областима) рада: личне услуге (сви образовни профили); пољопривреда, производња и прерада хране (сви образовни профили пољопривредне струке осим руковођаца-механичара пољопривредне технике);

M5 ($3+2+2=7$) - за трогодишње образовање у подручјима рада: шумарство и обрада дрвета (образовни профили: руковођац шумском механизацијом, шумар и расадничар); трговина, угоститељство и туризам (сви образовни профили); текстилство и кожарство (сви образовни профили);

M6 ($3+3+2=8$) - за трогодишње образовање у подручјима рада шумарство и обрада дрвета (произвођачи примарних и финалних производа дрвета, тапетари); пољопривреда, производња и прерада хране (сви образовни профили прехрамбене струке осим месара, пекара и прерађивача млека); саобраћај (сви образовни профили); геологија, рударство и металургија (сви образовни профили); геодезија и грађевинарство (сви образовни профили); машинство и обрада метала (сви образовни профили); хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили осим графичарских);

M7 ($3+3+3=9$) - за трогодишње образовање у подручју рада: хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили графичара);

M8 ($3+3+0+0=6$) - за четворогодишње образовање у подручјима рада: култура, уметност и јавно информисање (сви образовни профили осим културолошког техничара, техничара дизајна ентеријера и индустријских производа); личне услуге (сви образовни профили); пољопривреда, производња и прерада хране (техничар хортикултуре и зоотехничар);

M9 ($3+3+2+2=10$) - за четворогодишње образовање у подручјима рада: култура, уметност и јавно информисање (техничар дизајна ентеријера и индустријских производа); здравство и социјална заштита (образовни профили: фармацеутски техничар, лабораторијски техничар); шумарство и обрада дрвета (шумарски техничар); трговина, угоститељство и туризам (сви образовни профили); економија, право и администрација (правни техничар, биротехничар);

M10 ($3+3+3+3=12$) - за четворогодишње образовање у подручјима рада: шумарство и обрада дрвета (техничар за пејзажну архитектуру); геологија, рударство и металургија (сви образовни профили у геологији); текстилство и кожарство (сви образовни профили осим техничара - моделара коже); хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили графичара); пољопривреда, производња и прерада хране (техничар пољопривредне технике, сви образовни профили производње и прераде хране);

M11 ($3+3+3+3=12$) - за четворогодишње образовање у подручју рада: економија, право и администрација (сви образовни профили осим правног техничара, биротехничара);

M12 ($4+4+3+3=14$) - за четворогодишње образовање у подручјима рада: шумарство и обрада дрвета (техничар за примарну обраду дрвета и техничар за финалну обраду дрвета); геодезија и грађевинарство (извођач основних грађевинских радова, извођач инсталатерских и завршних грађевинских радова); саобраћај (сви образовни профили осим наутничког техничара - поморски смер); машинство и обрада метала (погонски техничари, машински техничар моторних возила, техничар оптике);

M13 (4+4+4+4=16) - за четворогодишње образовање у подручјима рада: електротехника (сви образовни профили), геодезија и грађевинарство (грађевински техничари за: високоградњу, нискоградњу, хидроградњу, лабораторијска испитивања); геологија, рударство и металургија (сви образовни профили у рударству); машинство и обрада метала (машински техничар, техничар за компјутерско управљање, техничар хидраулике и пнеуматике, машински техничар мерне и регулационе технике, ваздухопловни машински техничар); хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили осим графичарских);

M14 (4+5+5+4=18) - за четворогодишње образовање у хидрометеорологији (сви образовни профили).

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ПРОГРАМ М4

(3+2+0)

Пољопривреда (сви образовни профили сем руковођа-механичара пољопривредне технике); личне услуге (сви образовни профили).

Трогодишње образовање

I разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Логика и скупови (9)

Основне логичке и скуповне операције. Важнији закони закључивања. Основни математички појмови, дефиниција, аксиома, теорема, доказ. Декартов производ. Елементи комбинаторике (пребројавање коначних скупова): правило збира и правило производа.

Реални бројеви (5)

Преглед бројева, операције, поље реалних бројева. Приближне вредности реалних бројева (грешке, граница грешке, заокругљивање бројева).

Пропорционалност величина (8)

Размера и пропорција, пропорционалност величина (директна, обрнута, уопштење), примене (сразмерни рачун, рачун поделе и мешања). Процентни рачун, каматни рачун. Таблично и графичко приказивање стања, појава и процеса.

Увод у геометрију (8)

Тачка, права и раван. Односи припадања и распореда. Међусобни положаји тачака, правих и равни.

Дуж, угао, диједар.

Нормалност правих и равни. Угао између праве и равни, угао између две равни.

Изометријске трансформације (21)

Подударност фигура, подударност троуглова, изометријска трансформација.

Вектор, једнакост вектора и операције са векторима, примене. Транслација.

Ротација.

Симетрија (осна, централна, раванска).

Примене изометријских трансформација у доказним и конструктивним задацима о троуглу, четвороуглу, многоуглу и кругу.

Рационални алгебарски изрази (14)

Полиноми и операције са њима, дељивост полинома. Растављање полинома на чиниоце. Важније неједнакости (доказивање).

Операције са рационалним алгебарским изразима (алгебарски разломци).

Линеарне једначине и неједначине. Линеарна функција (18)

Линеарне једначине са једном и више непознатих.

Еквивалентност и решавање линеарних једначина са једном непознатом.

Линеарна функција и њен график.

Систем линеарних једначина са две и три непознате (разне методе решавања).

Примена линеарних једначина и система линеарних једначина на решавање различитих проблема.

Линеарне неједначине са једном непознатом и њихово решавање. Неједначине облика $(ax + b)(cx + d) < 0$ (где је знак $<$ могуће заменити било којим од следећих знакова $>$, $\geq$, $\leq$).

Хомотетија и сличност (10)

Размера и пропорционалност дужи. Талесова теорема и њена примене.
Хомотетија, хомотетија и сличност.
Сличност троуглова, примена код правоуглог троугла, Питагорина теорема. Примена сличности у решавању конструктивних и других задатака.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Степеновање и кореновање (11)

Степен чији је изложилац цео број, операције. Децимални запис броја у стандардном облику.

Функција $y=x^n$ ($n \in \mathbb{N}$) и њен график.

Корен, степен чији је изложилац рационалан број. Основне операције са коренима.

Комплексни бројеви и основне операције са њима.

Квадратна једначина и квадратна функција (14)

Квадратна једначина са једном непознатом и њено решавање. Дискриминанта и природа решења квадратне једначине

Вијетове формуле и њихове једноставније примене. Растављање квадратног тринома на линеарне чиниоце.

Квадратна функција и њен график, екстремна вредност.

Простије квадратне неједначине.

Систем од једне квадратне и једне линеарне једначине са две непознате.

Експоненцијална функција, логаритамска функција (11)

Експоненцијална функција и њено испитивање (својства, график). Једноставније експоненцијалне једначине.

Појам инверзне функције.

Појам логаритма, основна својства. Логаритамска функција и њен график.

Основна правила логаритмовања, антилогаритмовање. Декадни логаритми. Примене логаритама (геометрија, нумеричка математика, пракса).

Полиедри (12)

Полиедар. Правилан полиедар.

Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде.

Површина полиедра, површина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.

Запремина полиедра (квадра, призме, пирамиде и зарубљене пирамиде).

Обртна тела (10)

Цилиндрична и конусна површ, обртна површ.

Прав ваљак, права купа и зарубљена права купа. Површина и запремина правог кружног ваљка, праве кружне купе и зарубљене кружне купе.

Сфера и лопта, равни пресеци сфере и лопте. Површина лопте, сферне калоте и појаса. Запремина лопте.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М5

(3+2+2)

Шумарство и обрада дрвета (руковалац шумском механизацијом, шумар и расадничар); трговина, угоститељство и туризам (сви образовни профили); текстилство и кожарство (сви образовни профили).

Трогодишње образовање

I и II разред

Програм је истоветан са програмом М4.

III разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

Елементи тригонометрије (24)

Тригонометријске функције оштрог угла. Основне тригонометријске идентичности. Табеле вредности тригонометријских функција.

Решавање правоуглог троугла.

Уопштење појма угла, мерење угла, радијан.

Тригонометријске функције ма ког угла, свођење на први квадрант, периодичност.

Графици основних тригонометријских функција. График функције облика $y=A \sin (ax+b)$.

Адиционе теореме (без доказа) и неке њихове последице.

Једноставније тригонометријске једначине ($\sin ax=b$ и сл.).

Синусна и косинусна теорема, решавање троугла.

Примене тригонометрије (у метричкој геометрији, физици, пракси).

Аналитичка геометрија у равни (21)

Растојање између две тачке. Подела дужи у датој размери. Површина троугла.

Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, одстојање тачке од праве. Линеарне неједначине са две непознате и њихови системи (уз графичку интерпретацију).

Криве линије другог реда: кружница, елипса, хипербола, парабола (једначина, однос праве и криве линије другог реда, тангента).

Низови (7)

Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.

Аритметички низ. Геометријски низ.

Неке примене низова.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М6

(3+3+2)

Шумарство и обрада дрвета (произвођачи примарних и финалних производа од дрвета, тапетари); пољопривреда, производња и прерада хране (сви образовни профили прехрамбене струке осим месара, пекара и прерађивача млека); економија, право и администрација (сви образовни профили); саобраћај (сви образовни профили); геологија, рударство и металургија (сви образовни профили); геодезија и грађевинарство (сви образовни профили); машинство и обрада метала (сви образовни профили); хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили осим графичарских).

Трогодишње образовање

I разред

Програм је истоветан са програмом М4

II разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Тригонометрија правоуглог троугла (8)

Тригонометријске функције оштрог угла; основне тригонометријске идентичности. Табеле вредности тригонометријских функција.

Решавање правоуглог троугла.

Степеновање и кореновање (17)

Степен чији је изложилац цео број, операције. Децимални запис броја у стандардном облику.

Функција $y=x^n$ ($n \in \mathbb{N}$) и њен график.

Корен, степен чији је изложилац рационалан број. Основне операције са коренима.

Комплексни бројеви и основне операције са њима.

Квадратна једначина и квадратна функција (25)

Квадратна једначина са једном непознатом и њено решавање. Дискриминанта и природа решења квадратне једначине.

Вијетове формуле и њихове једноставније примене. Растављање квадратног триннома на линеарне чиниоце.

Квадратна функција и њен график, екстремна вредност.

Простије квадратне неједначине.

Простији системи једначина са две непознате који садрже квадратну једначину (квадратна и линеарна, две чисто квадратне једначине).

Простије ирационалне једначине.

Експоненцијална функција, логаритамска функција (16)

Експоненцијална функција и њено испитивање (својства, график). Једноставније експоненцијалне једначине.

Појам инверзне функције.

Појам логаритма, основна својства. Логаритамска функција и њен график.

Основна правила логаритмовања, антилогаритмовање. Декадни логаритми. Примене логаритама (геометрија, нумеричка математика, пракса).

Полиедри (16)

Полиедар, правилан полиедар.

Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде.

Површина полиедра, површина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.

Запремина полиедра (квадра, призме, пирамиде и зарубљене пирамиде).

Обртна тела (11)

Цилиндрична и конусна површ, обртна површ.

Прав ваљак, права купа и зарубљена права купа. Површина и запремина правог кружног ваљка, праве кружне купе и зарубљене кружне купе.

Сфера и лопта, равни пресеци сфере и лопте. Површина лопте, сферне калоте и појаса. Запремина лопте.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

III разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

Тригонометријске функције (24)

Уопштење појма угла, мерење угла, радијан.

Тригонометријске функције ма ког угла, свођење на први квадрант, периодичност.

Графици основних тригонометријских функција. График функције облика $y = A \sin(ax + b)$.

Адиционе теореме (без доказа) и неке њихове последице.

Једноставније тригонометријске једначине ($\sin ax = b$ и сл.).

Синусна и косинусна теорема, решавање троугла.

Примене тригонометрије (у метричкој геометрији, физици, пракси).

Аналитичка геометрија у равни (21)

Растојање две тачке. Подела дужи у датој размери. Површина троугла.

Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве. Линеарне неједначине са две непознате и њихови системи (графичка интерпретација).

Криве линије другог реда: кружница, елипса, хипербола, парабола (једначина, однос праве и криве линије другог реда, тангента).

Низови (7)

Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.

Аритметички низ. Геометријски низ.

Неке примене низова.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М7

(3+3+3)

Хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили у графичарству).

Трогодишње образовање

I и II разред

Програм је истоветан са програмом М6

III разред

(3 часа недељно, 96 часова годишње)

Тригонометријске функције (29)

Уопштење појма угла, мерење угла, радијан.
Тригонометријске функције ма ког угла, свођење на први квадрант, периодичност.
Графици основних тригонометријских функција. График функције облика $y=Asin(ax+b)$.
Адиционе формуле. Трансформације тригонометријских израза.
Једноставније тригонометријске једначине ($sin(ax+b)=c$ и сл.) и најједноставније тригонометријске неједначине ($sinax>m$ и сл.).
Синусна и косинусна теорема, решавање троугла.
Примене тригонометрије (метричка геометрија, физика, пракса).

Вектори (10)

Правоугли координатни систем у простору, координате вектора. Скаларни, векторски и мешовити производ вектора.

Аналитичка геометрија у равни (30)

Растојање две тачке. Подела дужи у датој размери. Површина троугла.
Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве.
Линеарне неједначине са две непознате и системи линеарних неједначина са две непознате (уз графичку интерпретацију).
Криве линије другог реда (кружница, елипса, хипербола и парабола): једначина криве, однос праве и криве линије другог реда, услов додир.

Елементи линеарног програмирања (5)

Појам линеарног програмирања, примери (транспортни проблем и др). Решавање проблема линеарног програмирања - екстремна вредност израза $Ay+By+C$ на конвексном полигону у равни (геометријски приступ).

Низови (10)

Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.
Аритметички низ. Геометријски низ.
Неке примене низова.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М8

(3+3+0+0)

Култура, уметност и јавно информисање (сви образовни профили осим техничара дизајна ентеријера и индустријских производа); личне услуге (сви образовни профили); пољопривреда (техничар хортикултуре и зоотехничар).

Четворогодишње образовање

I и II разред

Програм је истоветан са програмом М6

ПРОГРАМ М9

(3+3+2+2)

Култура, уметност и јавно информисање (техничар дизајна ентеријера и индустријских производа); здравство (фармацеутски техничар и лабораторијски техничар); шумарство и обрада дрвета (шумарски техничар); трговина, угоститељство и туризам (сви образовни профили); економија, право и администрација (правни техничар, биротехничар)

Четворогодишње образовање

I разред

Програм је истоветан са програмом М4.

II разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Степеновање и кореновање (18)

Степен чији је изложилац цео број, операције, децимални запис броја у стандардном облику.

Функција $y=x^n$ ($n \in N$) и њен график.

Корен; степен чији је изложилац рационалан број. Основне операције са коренима.

Комплексни бројеви и основне операције са њима.

Квадратна једначина и квадратна функција (26)

Квадратна једначина са једном непознатом и њено решавање, дискриминанта и природа решења квадратне једначине.

Вијетове формуле и њихове једноставније примене. Растављање квадратног тринома на линеарне чиниоце.

Квадратна функција и њен график, екстремна вредност.

Простије квадратне неједначине.

Простији системи једначина са две непознате који садрже квадратну једначину (квадратна и линеарна, две чисто квадратне једначине).

Простије ирационалне једначине.

Експоненцијална функција, логаритамска функција (17)

Експоненцијална функција и њено испитивање (својства, график). Једноставније експоненцијалне једначине.

Појам инверзне функције.

Појам логаритма, основна својства. Логаритамска функција и њен график.

Основна правила логаритмовања, антилогаритмовање. Декадни логаритми. Применe логаритама (геометрија, нумеричка математика, пракса).

Елементи тригонометрије (32)

Тригонометријске функције оштрог угла. Основне тригонометријске идентичности. Таблице вредности тригонометријских функција.

Решавање правоуглог троугла.

Уопштење појма угла (мерење угла, радијан). Тригонометријске функције ма ког угла, свођење на први квадрант, периодичност.

Графици основних тригонометријских функција. График функције $y=Asin(ax+b)$.

Адиционе теореме (без доказа) и неке њихове последице.

Једноставније тригонометријске једначине ($sinax=b$ и сл.).

Синусна и косинусна теорема, решавање троугла. Применe тригонометрије (у метричкој геометрији, физици, пракси).

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

III разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

Полиедри (17)

Полиедар, правилан полиедар.

Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде.

Површина полиедра, површина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.

Запремина полиедра (квадра, призме, пирамиде и зарубљене пирамиде).

Обртна тела (11)

Цилиндрична и конусна површ, обртна површ.

Прав ваљак, права купа, зарубљена права купа и њихове површине и запремине.

Сфера и лопта, сфера и раван. Површина и запремина лопте.

Аналитичка геометрија у равни (22)

Растојање две тачке. Подела дужи у датој размери. Површина троугла.

Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве. Линеарне неједначине са две непознате и њихови системи (графичка интерпретација).

Криве линије другог реда: кружница, елипса, хипербола, парабола (једначина, однос праве и криве линије другог реда, тангента).

Низови (8)

Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.

Аритметички низ. Геометријски низ.

Неке примене низова.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама

(12).

IV разред

(2 часа недељно, 64 часа годишње)

Елементи привредне математике (8)

Улози на штедњу.

Сложени каматни рачун (појам, израчунавање крајње и почетне вредности капитала, израчунавање каматне стопе и времена).

Функције (12)

Важнији појмови о функцијама једне променљиве (дефинисаност, парност, монотоност, периодичност, нуле). Преглед важнијих елементарних функција, полиноми.

Непрекидност функције (геометријски смисао). Гранична вредност функције.

Извод функције (12)

Прираштај функције. Извод функције (преко проблема тангенте и брзине). Основне теореме о изводу, изводи елементарних функција.

Испитивање функција (уз примену извода), график функције.

Вероватноћа и статистика (20)

Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност.

Случајне променљиве. Биномна и нормална расподела. Средња вредност и дисперзија.

Популација, обележје и узорак. Основни задаци математичке статистике. Прикупљање, сређивање, графичко приказивање и нумеричка обрада података.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М10

(3+3+3+3)

Шумарство и обрада дрвета (техничар за пејзажну архитектуру); геологија, рударство и металургија (сви образовни профили у геологији); текстилство и кожарство (сви образовни профили осим техничара - моделара коже); хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили у графичарству); пољопривреда, производња и прерада хране (техничар пољопривредне технике, сви образовни профили у производњи и преради хране).

Четворогодишње образовање

I и II разред

Програм је истоветан с програмом М9

III разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Полиедри (18)

Полиедар, правилан полиедар.
Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде, косе слике у равни.
Површина полиедра.
Запремина полиедра (квадра, призме, пирамиде и зарубљене пирамиде).

Обртна тела(13)

Цилиндрична, конусна и обртна површ.
Прав ваљак, права гупа, зарубљена права купа и њихове површине и запремине.
Сфера и њени пресеци. Површина лопте, калоте и појаса. Запремина лопте.

Низови (12)

Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.
Аритметички низ. Геометријски низ.
Неке примене низова.

Вектори (12)

Правоугли координатни систем у простору, координате вектора. Скаларни, векторски и мешовити производ вектора.

Аналитичка геометрија у равни (33)

Растојање између две тачке. Подела дужи у датој размери. Површина троугла.
Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве.
Линеарне неједначине са две непознате и системи линеарних неједначина са две непознате (уз графичку интерпретацију).
Криве линије другог реда (кружница, елипса, хипербола и парабола): једначина криве, однос праве и криве линије другог реда, услов додира.

Елементи линеарног програмирања (5)

Појам линеарног програмирања, примери (транспортни проблем и др). Решавање проблема линеарног програмирања - екстремна вредност израза $Ax+By+C$ на конвексном полигону у равни (геометријски приступ).

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама
(12)

IV разред

(3 часа недељно, 96 часова годишње)

Функције (22)

Важнији појмови о функцијама једне променљиве (дефинисаност, парност, монотоност, периодичност, нуле). Сложена функција и инверзна функција (појам и једноставнији примери).
Преглед важнијих елементарних функција, полиноми.
Непрекидност функције (геометријски смисао). Гранична вредност функције.

Извод функције (22)

Прираштај функције. Извод функције (преко проблема тангенте и брзине). Основне теореме о изводу (извод збира, производа, количника и сложене функције). Изводи елементарних функција.
Испитивање функција (уз примену извода), график функције.

Комбинаторика (10)

Основна правила комбинаторике.
Варијације, пермутације; комбинације без понављања.

Вероватноћа и статистика (30)

Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност. Случајне величине. Биномна, Пуасонова и нормална расподела. Средња вредност и дисперзија. Популација, обележје и узорак.

Прикупљање, сређивање и приказивање података. Појам оцене параметара. Оцене вероватноће, средње вредности и дисперзије. Интервалне оцене за вероватноћу и средњу вредност.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М11 (3+3+3+3)

Економија, право и администрација (сви образовни профили осим правног техничара, биротехничара).

Четворогодишње образовање

I и II разред

Програм је истоветан с програмом М9

III разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Полиедри (14)

Полиедар, правилан полиедар.
Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде, косе слике у равни.
Површина полиедра.
Запремина полиедра (квадра, призме, пирамиде и зарубљене пирамиде).

Обртнела(10)

Цилиндрична, конусна и обртна површ.
Прав ваљак, права купа, зарубљена права купа и њихове површине и запремине.
Сфера и њени пресеци. Површина лопте, калоте и појаса. Запремина лопте.

Низови (12)

Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.
Аритметички низ. Геометријски низ.
Неке примене низова.

Аналитичка геометрија у равни (27)

Растојање две тачке. Подела дужи у датој размери. Површина троугла.
Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве.
Линеарне неједначине са две непознате и системи линеарних неједначина са две непознате (уз графичку интерпретацију).
Криве линије другог реда (кружница, елипса, хипербола, парабола): једначина, однос праве и криве линије другог реда, тангента, заједничка својства.

Елементи линеарног програмирања (5)

Појам линеарног програмирања, примери (транспортни проблем и др). Решавање проблема линеарног програмирања - екстремна вредност израза $Ax+By+C$ на конвексном полигону у равни (геометријски приступ).

Елементи привредне и финансијске математике (25)

Прост каматни рачун, каматни број и каматни кључ, примене.
Сложени каматни рачун: појам, израчунавање крајње вредности и почетне вредности капитала, броја периода и каматне стопе (декурзивно и антиципативно укамаћивање).
Рачун улога: периодични улози (почетком или крајем обрачунског периода); израчунавање збира укамаћених вредности, износа улога, каматне стопе и времена улагања.
Токови плаћања (крајем и почетком обрачунског периода): садашња вредност (уплате и исплате); израчунавање износа плаћања, каматне стопе и времена плаћања.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

IV разред

(3 часа недељно, 96 часова годишње)

Елементи финансијске математике (18)

Појам и врсте зајмова. Амортизација зајма једнаким ануитетима и једнаким отплатама: израчунавање зајма, ануитета, каматне стопе и броја ануитета; план амортизације зајма; веза између отплата: израчунавање зајма, отплаћеног дела зајма и остатка зајма помоћу прве отплате. Конверзија зајма. Амортизација зајмова подељених на обвезнице.

Функције (20)

Важнији појмови и чињенице о функцијама једне променљиве (дефинисаност, нуле, парност, монотоност, периодичност). Сложена функција (појам и једноставнији примери).

Преглед важнијих елементарних функција. Полиноми (нуле полинома, Безуов став, примене).

Непрекидност функције (геометријски смисао).

Гранична вредност функције, неке карактеристичне граничне вредности, број e .

Извод функције (26)

Прираштај функције. Извод функције (проблем тангенте и брзине). Основне теореме о изводу (извод збира, производа, количника и сложене функције). Изводи елементарних функција.

Испитивање функција (уз примену извода), график функције. Општа шема испитивања и скицирања графика функције.

Примена извода у економији: функција тражње, цене и прихода, максимум прихода; функција укупних и просечних трошкова, минимум просечних трошкова; функција добити; еластичност функција: еластичност функција тражње, прихода и трошкова.

Комбинаторика и вероватноћа (20)

Основна правила комбинаторике. Варијације, пермутације; комбинације без понављања.

Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност.

Случајне променљиве. Биномна и нормална расподела. Средња вредност и дисперзија.

Популација, обележје и узорак. Основни задаци математичке статистике. Прикупљање, сређивање, графичко приказивање и нумеричка обрада података.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М12

(4+4+3+3)

Шумарство и обрада дрвета (техничар за примарну обраду дрвета и техничар за финалну обраду дрвета); геодезија и грађевинарство (извођач основних грађевинских радова, извођач инсталатерских и завршних грађевинских радова); саобраћај (сви образовни профили осим наутичког техничара – поморски смер); машинство и обрада метала (погонски техничари, машински техничар моторних возила, техничар оптике)

Четворогодишње образовање

I разред

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

Логика и скупови (14)

Основне логичке и скуповне операције. Важнији закони закључивања. Основни математички појмови, дефиниција, аксиома, теорема, доказ.

Декартов производ, релације и функције. Елементи комбинаторике - пребројавање коначних скупова (правило збира и правило производа).

Реални бројеви (9)

Преглед бројева, операције, поље реалних бројева.

Приближне вредности реалних бројева (грешке, граница грешке, заокругљивање бројева; основне операције са приближним вредностима).

Пропорционалност величина (10)

Размера и пропорција, пропорционалност величина (директна, обрнута, уопштење), примене (сразмерни рачун, рачун поделе и мешања).

Процентни рачун, каматни рачун.

Таблично и графичко приказивале стања, појава и процеса.

Увод у геометрију (12)

Тачка, права и раван. Односи припадања и распореда. Међусобни положаји тачака, правих и равни. Дуж, угао, диједар.

Нормалност правих и равни. Угао између праве и равни, угао између две равни.

Изометријске трансформације (28)

Подударност фигура, подударност троуглова, изометријска трансформација.

Вектор, једнакост вектора и операције са векторима, примене. Транслација.

Ротација.

Симетрија (осна, централна, раванска).

Примене изометријских трансформација у доказним и конструктивним задацима о троуглу, четвороуглу, многоуглу и кругу.

Рационални алгебарски изрази (16)

Полиноми и операције са њима, дељивост полинома. Растављање полинома на чиниоце. Важније неједнакости (доказивање).

Операције са рационалним алгебарским изразима (алгебарски разломци).

Линеарне једначине и неједначине.

Линеарна функција (16)

Линеарне једначине са једном и више непознатих.

Еквивалентност и решавање линеарних једначина са једном непознатом.

Линеарна функција и њен график.

Систем линеарних једначина са две и три непознате (разне методе решавања).

Примена линеарних једначина на решавање различитих проблема.

Линеарне неједначине са једном непознатом и њихово решавање. Неједначине облика $(ax+b)(cx+d) < 0$ (где је знак $<$ могуће заменити било којим од следећих знакова $>$, $\geq$, $\leq$).

Хомотетија и сличност (14)

Размера и пропорционалност дужи. Талесова теорема и њене примене.

Хомотетија, хомотетија и сличност.

Сличност троуглова, примена код правоуглог троугла, Питагорина теорема. Примена сличности у решавању конструктивних и других задатака.

Тригонометрија правоуглог троугла (9)

Тригонометријске функције оштрог угла. Основне тригонометријске идентичности.

Решавање правоуглог троугла.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

II разред

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

Степеновање и кореновање (26)

Степен чији је изложилац цео број, операције. Децимални запис броја у стандардном облику.

Функција $y=x^n$ ($n \in \mathbb{N}$) и њен график.

Корен, степен чији је изложилац рационалан број. Основне операције са коренима.

Комплексни бројеви и основне операције са њима.

Квадратна једначина и квадратна функција (36)

Квадратна једначина са једном непознатом и њено решавање. Природа решења квадратне једначине (дискриминанта).

Вијетове формуле, растављање квадратног тринорма на линеарне чиниоце, примене.

Неке једначине које се свде на квадратне.

Квадратна функција и њен график, екстремна вредност.

Квадратне неједначине.

Простији системи једначина са две непознате које садрже квадратну једначину (квадратна и линеарна, две чисто квадратне), са графичком интерпретацијом.

Простије ирационалне једначине.

Тригонометријске функције (42)

Уопштење појма угла, мерења угла, радијан.

Тригонометријске функције ма ког угла, вредности тригонометријских функција ма ког угла, свођење на први квадрант, периодичност.

Графици основних тригонометријских функција. Графици функција облика $y = A \sin(ax+b)$
 $y = A \cos(ax+b)$.

Адиционе теореме. Трансформације тригонометријских израза (тригонометријских функција двоструких углова и полууглова, трансформације збира и разлике тригонометријских функција у производ и обрнуто).

Тригонометријске једначине и једноставније неједначине.

Синусна и косинусна теорема, решавање троугла.

Примене тригонометрије (у метричкој геометрији, физици, пракси).

Експоненцијална функција, логаритамска функција (24)

Експоненцијална функција и њено испитивање (својства, график). Једноставније експоненцијалне једначине и неједначине.

Појам инверзне функције.

Појам логаритма, основна својства. Логаритамска функција и њен график.

Основна правила логаритмовања, антилогаритмовање. Декадни логаритми. Примене логаритама (геометрија, нумеричка математика, пракса).

Једноставније логаритамске једначине.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

III разред

(3 часа недељно, 105 часова годишње)

Полиедри (17)

Полиедар, правилан полиедар.

Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде.

Површина полиедра, површина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.

Запремина полиедра (квадра, призме, пирамиде и зарубљене пирамиде).

Обртна тела(11)

Цилиндрична и конусна површ, обртна површ.

Прав ваљак, права купа и зарубљена права купа. Површина и запремина правог кружног ваљака, праве кружне купе и зарубљене кружне купе.

Сфера и лопта, равни пресеци сфере и лопте. Површина лопте, сферне калоте и појаса. Запремина лопте.

Вектори (12)

Правоугли координатни систем у простору, координате вектора. Скаларни, векторски и мешовити производ вектора.

Аналитичка геометрија у равни (32)

Растојање између две тачке. Подела дужи у датој размери.

Површина троугла.

Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве.

Линеарна неједначина са две непознате и систем линеарних неједначина са две непознате (уз графичку интерпретацију).

Криве линије другог реда: кружница, елипса, хипербола, парабола (једначине, међусобни односи праве и кривих другог реда, услов додир, тангента).

Елементи линеарног програмирања (5)

Појам линеарног програмирања, примери (транспортни проблем и др.). Решавање проблема линеарног програмирања: екстремна вредност израза $Ax + By + C$ на конвексном полигону (геометријски приступ).

Математичка индукција. Низови (16)

Математичка индукција и неке њене примене. Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.

Аритметички низ. Геометријски низ.
Неке примене низова.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама
(12).

IV разред

(3 часа недељно, 96 часова годишње)

Функције (18)

Важнији појмови и чињенице о функцијама једне променљиве (дефинисаност, нуле, парност, монотоност, периодичност). Сложена функција (појам и једноставнији примери).

Преглед важнијих елементарних функција, полиноми.

Непрекидност функције (геометријски смисао).

Гранична вредност функције.

Извод функције (20)

Прираштај функције. Извод функције (проблем тангенте и брзине). Основне теореме о изводу, изводи елементарних функција.

Диференцијал и његова примена код апроксимација функција.

Испитивање функција (уз примену извода), график функције.

Интеграл (18)

Неодређени интеграл. Основна правила о интегралу, интеграл елементарних функција, табела основних интеграла.

Метод замене, метод парцијалне интеграције.

Најједноставнији примери диференцијалних једначина: $y' = f(x)g(y)$, $y'' = C$, $y'' = -k^2 y$.

Одређени интеграл, Њутн-Лајбницева формула (без доказа). Примене одређеног интеграла (ректификација, квадратура, кубатура).

Комбинаторика (8)

Основна правила. Варијације, пермутације; комбинације (без понављања).

Биномни образац.

Вероватноћа и статистика (20)

Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност. Случајне величине. Биномна, Пуасонова и нормална расподела. Средња вредност и дисперзија. Популација, обележје и узорак. Прикупљање, сређивање и приказивање података. Појам оцене параметара. Оцене вероватноће, средње вредности и дисперзије. Интервалне оцене за вероватноћу и средњу вредност.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама
(12).

ПРОГРАМ М13

(4+4+4+4)

Електротехника (сви образовни профили); геодезија и грађевинарство (грађевински техничари за: високоградњу, нискоградњу, хидроградњу, лабораторијска испитивања); геологија, рударство и металургија (сви образовни профили у рударству); машинство и обрада метала (машински техничар, техничар за компјутерско управљање, техничар хидраулике и пнеуматике, машински техничар мерне и регулационе технике, ваздухопловни машински техничар); хемија, неметали и графичарство (сви образовни профили осим графичара).

Четворогодишње образовање

I и II разред

Програм је истоветан са програмом M12.

III разред

(4 часа недељно, 140 часова годишње)

Полиедри (20)

Рогољ, триедар. Полиедар, Ојлерова теорема, правилни полиедри.
Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде.
Површина полиедра. Површина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.
Запремина полиедра, запремина квадрата, Кавалијеријев принцип. Запремина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.

Обртна тела (15)

Цилиндрична и конусна површ, обртна површ.
Прав ваљак, права купа и зарубљена права купа. Површина и запремина правог кружног ваљка, праве кружне купе и зарубљене кружне купе.
Сфера и лопта, равни пресеци сфере и лопте. Површина лопте, сферне калоте и појаса. Запремина лопте.
Уписана и описана сфера полиедра, правог ваљка и купе.

Вектори (14)

Правоугли координатни систем у простору, пројекције вектора, координате вектора.
Скаларни, векторски и мешовити производ вектора. Неке примене вектора.

Аналитичка геометрија у равни (40)

Растојање између две тачке. Подела дужи у датој размери.
Површина троугла.
Права: разни облици једначине праве, угао између две праве, растојање тачке од праве.
Криве линије другог реда: кружница, елипса, хипербола, парабола (једначине, међусобни односи праве и кривих другог реда, услов додира, тангента и заједничка својства).

Елементи линеарне алгебре и линеарног програмирања (14)

Системи линеарних једначина. Гаусов поступак.
Линеарна неједначина са две непознате и систем линеарних неједначина са две непознате (уз графичку интерпретацију).
Појам линеарног програмирања, примери (транспортни проблем и др.). Решавање проблема линеарног програмирања: екстремна вредност израза $Ax+By+C$ на конвексном полигону (геометријски приступ).

Математичка индукција. Низови (20)

Математичка индукција и неке њене примене.
Основни појмови о низовима, гранична вредност низа.
Аритметички низ. Геометријски низ.
Неке примене низова.

Комплексни бројеви (5)

Тригонометријски облик комплексног броја, Моаврова формула. Неке примене комплексних бројева.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

IV разред

(4 часа недељно, 128 часова годишње)

Функције (28)

Важнији појмови и чињенице о функцијама једне променљиве (дефинисаност, нуле, парност, монотоност, периодичност). Сложена функција (појам и једноставнији примери).
Преглед елементарних функција.
Гранична вредност и непрекидност функције (геометријски смисао). Асимптоте.

Извод функције (26)

Прираштај функције. Извод функције (проблем тангенте и брзине). Основне теореме о изводу, изводи елементарних функција.

Диференцијал и његова примена код апроксимација функција.

Испитивање функција (уз примену извода), график функције.

Интеграл (22)

Неодређени интеграл. Основна правила о интегралу, табела основних интеграла, интеграли неких елементарних функција.

Метод замене, метод парцијалне интеграције.

Најједноставнији примери диференцијалних једначина: $y' = f(x)g(y)$, $y'' = C$, $y'' = -k^2 y$

Одређени интеграл, Њутн-Лајбницева формула (без доказа).

Примене одређеног интеграла (ректификација, квадратура, кубатура).

Комбинаторика (12)

Основна правила. Варијације, пермутације; комбинације (без понављања).

Биномни образац.

Вероватноћа и статистика (28)

Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност. Случајне величине. Биномна, Пуасонова и нормална расподела. Средња вредност и дисперзија. Популација, обележје и узорак.

Прикупљање, сређивање и приказивање података. Појам оцене параметара. Оцене вероватноће, средње вредности и дисперзије. Интервалне оцене за вероватноћу и средњу вредност.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ПРОГРАМ М14

(4+5+5+4)

Хидрометеорологија (сви образовни профили).

Четворогодишње образовање**I разред**

(4 часа недељно, 148 часова годишње)

Логика и скупови (15)

Основне логичке и скуповне операције. Важнији закони закључивања.

Основни математички појмови, дефиниција, аксиома, теорема, доказ.

Декартов производ, релације, функције.

Елементи комбинаторике (пребројавање коначних скупова: правило збира и правило производа).

Реални бројеви (14)

Преглед бројева, операције, поље реалних бројева.

Приближне вредности реалних бројева (грешке, граница грешке, заокругљивање бројева, основне операције са приближним вредностима).

Пропорционалност (8)

Размера и пропорција, пропорционалност величина (директна, обрнута, уопштење), примене (сразмерни рачун, рачун поделе и мешања).

Процентни рачун, каматни рачун.

Таблично и графичко приказивање стања, појава и процеса.

Увод у геометрију (8)

Основни и изведени појмови и ставови геометрије. Основни објекти геометрије: тачка, права, раван.

Основни ставови о релацијама припадања, распореда и паралелности.

Међусобни положаји тачака, правих и равни.

Дуж, многоугаона линија. Полуправа, полураван, полупростор. Угао, диједар. Многоугао. Оријентација.

Подударност (36)

Основни ставови о подударности. Изометрије, подударност геометријских објеката. Подударност дужи, углова, троуглова.

Прав угао. Нормалност правих и равни. Угао између праве и равни.

Вектори и операције са њима.

Директне и индиректне изометрије. Симетрије, ротације и транслације равни и простора.

Односи страница и углова троугла.

Кружница и круг.

Значајне тачке троугла. Четвороугао.

Примене.

Конструктивни задаци (троугао, четвороугао, многоугао, кружница)

Рационални алгебарски изрази (32)

Полиноми и операције са њима, дељивост полинома. Растављање полинома на чиниоце.

Операције са рационалним алгебарским изразима (алгебарски разломци).

Примена трансформација рационалних алгебарских изрази код решавања линеарних једначина и неједначина. Линеарне једначине са параметрима (Тема "Линеарне једначине и неједначине, линеарна функција", као посебна тема, изостављена је. Ти садржаји су обрађени у VIII разреду основне школе и овде се обавља само њихово продубљивање и мање проширивање-једначине с параметрима, системи с три непознате).

Важније неједнакости.

Сличност (14)

Мерење дужи и углова.

Пропорционалност дужи: Талесова теорема.

Хомотетија. Сличност. Питагорина теорема.

Потенција тачке.

Примене.

Тригонометрија правоуглог троугла (9)

Тригонометријске функције оштрог угла. Основне тригонометријске идентичности.

Решавање правоуглог троугла.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

II разред

(5 часова недељно, 175 часова годишње)

Степеновање и кореновање (35)

Степен чији је изложилац цео број, операције. Децимални запис броја у стандардном облику.

Функција $y=x^n$, ($n \in \mathbb{N}$) и њен график.

Корен, степен чији је изложилац рационалан број. Основне операције са коренима.

Комплексни бројеви и основне операције са њима.

Квадратна једначина и квадратна функција (46)

Квадратна једначина са једном непознатом и њено решавање, дискриминанта и природа решења квадратне једначине.

Вијетове формуле. Растављање квадратног тринома на линеарне чиниоце, примене.

Неке једначине које се свде на квадратне.

Квадратна функција (нуле, знак, монотоност, екстремна вредност, график).

Квадратне неједначине.

Системи једначина са две непознате који садрже квадратну једначину (квадратна и линеарна, две чисто квадратне, хомогена квадратна и линеарна) - са графичком интерпретацијом.

Ирационалне једначине и неједначине.

Експоненцијална и логаритамска функција (30)

Експоненцијална функција и њено испитивање (својства, график).

Једноставније експоненцијалне једначине и неједначине.

Појам инверзне функције. Појам логаритма, основна својства. Логаритамска функција и њен график.

Основна правила логаритмовања, антилогаритмовање. Декадни логаритми. Примена логаритама у решавању разних задатака (уз употребу рачунара).

Једноставније логаритамске једначине и неједначине.

Тригонометријске функције (52)

Уопштење појма угла, мерење угла, радијан.
Тригонометријске функције ма ког угла, вредности тригонометријских функција ма ког угла, свођење на први квадрант, периодичност.
Графици основних тригонометријских функција, графици функција облика: $y = A \sin(ax+b)$ и $y = A \cos(ax+b)$.
Адиционе теореме. Трансформације тригонометријских израза (тригонометријских функција двоструких углова и полууглова, трансформације збира и разлике тригонометријских функција у производ и обрнуто).
Тригонометријске једначине и једноставније неједначине.
Синусна и косинусна теорема, решавање троугла.
Примене тригонометрије (у метричкој геометрији, физици, пракси).

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

III разред

(5 часова недељно, 180 часова годишње)

Полиедри (25)

Рогал, триедар. Полиедар, Ојлерова теорема, правилан полиедар.
Призма и пирамида, равни пресеци призме и пирамиде.
Површина полиедра, површина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.
Запремина полиедра: запремина квадра, Кавалеријев принцип. Запремина призме, пирамиде и зарубљене пирамиде.

Обртна тела (20)

Цилиндрична и конусна површ, обртна површ.
Прав ваљак, права купа и зарубљена права купа. Површина и запремина правог кружног ваљка, праве кружне купе и зарубљене кружне купе.
Сфера и лопта, равни пресеци сфере и лопте. Површина лопте, сферне калоте и појаса. Запремина лопте.
Уписана и описана сфера полиедра, правог ваљка и купе.

Вектори (15)

Правоугли координатни систем у простору, пројекције вектора, координате вектора.
Скаларни, векторски и мешовити производ вектора. Детерминанте другог и трећег реда. Неке примене вектора.

Аналитичка геометрија у равни (50)

Растојање две тачке. Подела дужи у даатој размери. Површина троугла.
Права, разни облици једначине праве. Угао између две праве. Одстојање тачке од праве.
Системи линеарних једначина, Гаусов поступак. Систем линеарних неједначина са две непознате и његова графичка интерпретација. Појам линеарног програмирања.
Криве линије другог реда: кружница, елипса, хипербола, парабола (једначине, међусобни односи праве и кривих другог реда, услов додира, тангента, заједничка својства).

Математичка индукција. Низови (38)

Математичка индукција и њене примене.
Елементарна теорија бројева (дељивост, прости бројеви, конгруенције).
Основни појмови о низовима (дефиниција, задавање, операције).
Аритметички низ, геометријски низ, примене.
Једноставније диференцне једначине.
Гранична вредност низа, својства. Број e .

Комплексни бројеви и полиноми (20)

Појам и примери алгебарских структура (група, прстен, поље).
Поље комплексних бројева. Тригонометријски облик комплексног броја. Моаврова формула. Неке примене комплексних бројева.
Полиноми над пољем комплексних бројева. Основна теорема алгебре и неке њене последице. Вијетове формуле.
Системи алгебарских једначина вишег реда.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

IV разред

(4 часа недељно, 128 часова годишње)

Функције (28)

Важнији појмови и чињенице о функцијама једне променљиве (дефинисаност, нуле, парност, монотоност, периодичност). Сложена функција (појам и једноставнији примери).

Преглед елементарних функција.

Гранична вредност и непрекидност функције (геометријски смисао). Асимптоте.

Извод функције (26)

Прираштај функције. Извод функције (проблем тангенте и брзине). Основне теореме о изводу, изводи елементарних функција.

Диференцијал и његова примена код апроксимације функција.

Испитивање функција (уз примену извода), график функције.

Интеграл (22)

Неодређени интеграл. Основна правила о интегралу, таблица основних интеграла, интегрални неких елементарних функција.

Метод замене, метод парцијалне интеграције.

Одређени интеграл, Њутн-Лајбницева формула (без доказа).

Примене одређеног интеграла (ректификација, квадратура, кубатура).

Комбинаторика (12)

Основна правила. Варијације, пермутације; комбинације (без понављања).

Биномни образац.

Вероватноћа и статистика (28)

Случајни догађаји. Вероватноћа. Условна вероватноћа и независност. Случајне величине. Биномна, Пуасонова и нормална расподела. Средња вредност и дисперзија. Популација, обележје и узорак. Прикупљање, сређивање и приказивање података. Појам оцене параметара. Оцене вероватноће, средње вредности и дисперзије. Интервалне оцене за вероватноћу и средњу вредност.

НАПОМЕНА: Обавезна су четири двочасовна школска писмена задатка са једночасовним исправкама (12).

ДОДАТНИ РАД

Оријентациони програм

(за све струке)

Програм је оквирни и исти за све средње школе

I разред

(30 часова годишње)

1. Елементи математичке логике (6)

Искази и исказне формуле. Логичне операције, исказне формуле. Веза скуповних и логичких операција. Квантори. Основни логички закони. Доказ у математици; грешке у доказивању. Релације и графови.

2. Елементарна тсорија бројева - одабрани задаци (6)

Дељивост, прости бројеви. Еуклидов алгоритам. Конгруенције. Диофантове једначине (линеарне).

3. Полиноми (8)

Идентичне трансформације полинома, метод неодређених коефицијената. Дељивост полинома, Безуова теорема. Доказивање неједнакости.

4. Рационални алгебарски изрази, једначине и неједначине (5)

5. Апсолутна вредност броја и примене (4)

Једначине, неједначине и функције са апсолутним вредностима.

6. Системи линеарних једначина и неједначина (5)

Системи линеарних једначина и неједначина с више непознатих, примене. Решавање проблема линеарног програмирања (геометријски приступ, појам о симплекс-методу).

7. Равне геометријске фигуре (6)

8. Одабрани доказни и рачунски задаци. Вектори и њихова примена.

9. Једнакост многоуглова (4)

Разложива и допунска једнакост многоуглова. Бољаи-Гервинова теорема. Резање и састављање равних фигура - одабрани задаци.

10. Геометријске конструкције у равни (8)

Разне методе решавања конструктивних задатака (примена изометријских трансформација, сличности, ГМТ и др.). Конструкције при ограничењима (само лењиром, само шестаром, недоступне тачке).

11. Инверзија (4)

12. Аполонијев проблем додира (4)

Десет Аполонијевих конструктивних задатака о додиру кружница.

13. Елементи топологије (4)

Графови и неке њихове примене. Тополошке инваријанте. Род површи. Ојлерова формула и неке њене примене. Историјски осврт.

14. Логички и комбинаторни задаци (5)

Разни начини решавања логичких задатака (укључујући и апарат исказне алгебре). Пребројавање коначних скупова.

15. Одабрани задаци за такмичења из математике (6)

Задаци који су по свом садржају изван наведених тема.

II разред

(30 часова годишње)

1. Квадратне једначине, функције и неједначине (4)

2. Нелинеарне Диофантове једначине (4)

3. Ирационални алгебарски изрази, једначине и неједначине (4)

4. Експоненцијални и логаритамски изрази, једначине и неједначине (4)

5. Проблеми екстремних вредности (6)

Елементарне алгебарске методе решавања проблема екстремних вредности. Решавање неких проблема геометријским конструкцијама. Изопериметријски проблем.

6. Реални бројеви (4)

Разни приступи у заснивању реалних бројева, операције с реалним бројевима, приближна рачунања.

7. Геометријске конструкције у простору (5)

Праве, равни и углови у простору. Паралелна, ортогонална и централна пројекција; перспектива. Приказивање просторних фигура цртежом у равни. Конструкције пресека тела.

8. Одабрана поглавља тригонометрије (8)

Тригонометријски изрази, једначине и неједначине.

Примене тригонометрије (решавање троугла, у другим областима, у пракси).

9. Логичко-комбинаторни и слични нестандартни задаци (4)
(нпр. Дирихлеов принцип, комбинаторна геометрија и др.).

10. Рачуноводство (8)
Слободан избор садржаја.

11. Одабрани задаци за математичка такмичења (5)
Задаци који су по свом садржају изван наведених тема.

III разред
(30 часова годишње)

1. Полиедри, правилни полиедри; тетраедар (6)
Коса слика, пресеци и симетрија полиедра. Правилни полиедри. Разни задаци о тетраедру, Питагорина теорема у простору.

2. Обртна тела. Комбинована тела (4)

3. Математичка индукција. Низови (6)
Математичка индукција. Аритметички низ, геометријски низ. Гранична вредност низа. Неке сумационе формуле.

4. Рекурентне формуле и неке њихове примене (4)
Задавање низа рекурентном формулом, Фибоначијев низ. Простије диференчне једначине.

5. Разне примене вектора (4)
Примене вектора у геометрији, алгебри, тригонометрији и др.

6. Метод координата. Функције и графици (8)
Координате на правој, Декартов координатни систем у равни, други координатни системи. Општа идеја координата. Трансформације координатних система, примене. Важније функције и њихови графици, рационална функција, функције с апсолутним вредностима. Графичко решавање једначина и неједначина, графичко решавање задатака линеарног програмирања. Примена метода координата на испитивање једначина и неједначина с параметрима. Формирање једначина геометријских места тачака у равни. Координатни метод у решавању геометријских задатака.

7. Комплексни бројеви и полиноми (6)
Комплексни бројеви: операције, геометријска интерпретација, тригонометријски облик. Муаврова формула. Ојлерова формула. Полиноми с комплексним коефицијентима, основна теорема алгебре, Вијетове формуле. Неке примене комплексних бројева.

8. Системи једначина и неједначина другог или вишег реда (4)

9. Конусни пресеци (6)
Конусни пресеци: геометријски и аналитички приступ.

10. Сферна геометрија (8)
Геометрија сфере. Тригонометрија сфере, површина сферног троугла. Примене у астрономији, картографији, навигацији и др.

11. Математика у применама (4)
Разне примене математике (зависно од струке): грађевинарство, геодезија, електротехника, машинство, саобраћај, пољопривреда и шумарство, финансије и осигурање, уметност, итд.

12. Логичко-комбинаторни задаци (4)
Разни нестандартни и „главоломни“ задаци (проблеми куглица, математичко-шаховске „главоломије“, разне математичке игре, криптографија и др.).

13. Одабрани задаци за математичка такмичења (6)
Задаци који су по свом садржају изван наведених тема.

IV разред
(30 часова годишње)

1. Математичке структуре (4)

Бројеви и операције, општи појам операције; појам математичке структуре, примери. Групе геометријских трансформација. Појам о аксиоматском методу.

2. Развој и врсте геометрија (4)

Постанак геометрије. Разне геометрије: еуклидске и нееуклидске геометрије, афина и пројективна геометрија.

3. Кратак преглед историје математике (8)

4. Функције у природи и техници (4)

Оптерећење и савијање греде, силе трења, радиоактивни распад материје, спуштање падобраном, атмосферски притисак и мерење висине барометром, количина горива за ракету, хармонијске осцилације, клатно, пригушене осцилације, плима и осека, спектрална анализа.

5. Извод и интеграл (8)

Извод и примене извода. Интеграл и примене интеграла. Универзална формула (Симпсонова формула). Најпростије диференцијалне једначине и њихова веза са интегралом, геометријска интерпретација. Диференцијалне једначине у физици, техници и др.

6. Непрекидност (4)

Непрекидне функције (геометријски и аналитички смисао). Примена на решавање једначина и неједначина. Непрекидна пресликавања, тополошка пресликавања.

7. Нумеричке методе (5)

Израчунавање вредности израза; коначне разлике, примене. Одређивање приближних решења једначина: графичком методом итерације и др.

8. Елементи комбинаторике и вероватноће (8)

Основна правила комбинаторике. Варијације, пермутације, комбинације. Биномни образац и неке његове примене. Вероватноћа и њено израчунавање, условна вероватноћа, геометријска вероватноћа. Бернулијева схема и др.

9. Елементи теорије информација и основни кибернетике (5)

Информациони системи (зависно од струке).

10. Математика у применама: елементи математичког моделирања (6)

Појам математичког модела. Линеарно и динамичко моделирање. Мрежно планирање. Емпиријски модели. Модели система масовног опслуживања. Моделирање диференцијалним једначинама (примери из праксе).

11. Елементи теорије игара (4)

Појам игре и стратегије игре. Цена игре, матрица игре. Принцип минимакса. Основна теорема теорије игара. Примери.

12. Одабрани задаци за математичка такмичења (4)

Задаци који су по свом садржају изван набројаних тема.

НАПОМЕНА: У сваком разреду треба обрадити 6-8 тема (по избору наставника), зависно од подручја рада и струке, односно програма наставе. Назначени број часова за поједине теме је оријентациони и може се повећати (смањити) за 1 или 2 часа.

СЛОБОДНЕ МАТЕМАТИЧКЕ АКТИВНОСТИ

За рад у оквиру слободне математичке активности (секције, клуба и сл.), поред неких тема из наведеног програма за додатни рад (које су приступачне ученицима), узимати и друге садржаје које изаберу сами ученици у сарадњи са наставником, а првенствено: теме из историје математике, логичко-комбинаторне задатке, рационалне поступке рачунања и трансформација израза, занимљиве конструкције, елементе

топологије, разне примене табела и дијаграма, бројевне системе, математичке игре и друге математичке занимљивости.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Битне карактеристике програма

Основне карактеристике програма математике су: усклађеност са програмом математике за основну школу; заступљеност заједничких садржаја из програма математике за гимназије и стручне школе; логичка повезаност садржаја, посебно са аспекта развоја математике; настојање, где год је то било могуће, да садржаји математике претходе садржајима других предмета у којима се математика примењује; заступљеност оних елемената развоја математике који чине основу математичке културе свих свршених ученика средњих школа; хоризонтална и вертикална усклађеност између програма математике за поједине групације струка и степена стручне спреме, као и између ових програма и програма за поједине смерове у гимназији (распоред тема по разредима, њихов обим, основни захтеви и сл.).

При избору садржаја програма била је врло значајна образовна и васпитна функција наставе математике и њен допринос даљем оспособљавању ученика да логички мисле и стваралачки приступају решавању различитих проблема, јер таква оспособљеност (захваљујући адекватним математичким садржајима и методама) има широки утицај на многобројне делатности и омогућава касније ефикасно учење.

Веома су значајни и практични циљеви наставе математике. То значи да се води рачуна о примени математике у животу, пракси и другим научним областима које ученици на овом когнитивном нивоу изучавају или ће их учити касније.

За реализацију циља и задатака наставе математике изабрани садржаји програма су довољно приступачни свим ученицима. Они такође могу и стимулативно деловати на ученике, јер они имају могућност да их усвоје и на нешто вишем нивоу (већи степен апстракције и генерализације, синтезе и примене, стваралачко решавање проблема). У вези с тим, строгост у интерпретацији садржаја треба да буде присутна у прихватљивој мери, уз ослањање на математичку интуицију и њено даље развијање. Мотивација и интуитивно схватање проблема треба да претходе строгости и критичности, а излагање градива мора бити праћено добро одабраним примерима. Након довољног броја урађених примера треба приступити генерализацији појма, чињенице и сл. Наиме, школска математика не може бити сасвим формализована, тј. изложена строго дедуктивно. Колико ће она строга бити одређује уџбеник и наставник математике (у зависности од фонда часова, састава одељења и предзнања ученика).

ОБЈАШЊЕЊЕ САДРЖАЈА ПРОГРАМА

(Посебне напомене о обради програмских тема)

Неке опште напомене

1. Да би се остварио постављени циљ, наставе математике, неопходно је у току наставе успешно реализовати одређене образовне, васпитне и практичне задатке, истакнуте, на почетку програма.

Услови за успешну реализацију програма математике су: правилно планирање и редовно припремање наставника за извођење наставе; целисходно коришћење фонда часова и добро организован наставни процес; комбинована примена савремених наставних метода и разноврсност облика рада са ученицима, уз смишљено одабирање и припремање примера и задатака и употребу одговарајућих наставних средстава, учила за наставу математике и рачунара. Све то треба да одрази интенције програма: подизање нивоа наставе и њену актуелизацију, стварање услова у којима ће ученици сопственим напорима усвајати трајна и активна математичка знања и оспособљавати се за примену тих знања и стицање нових знања.

Тако организована и извођена настава математике, уз пуно интелектуално ангажовање ученика у свим фазама наставног процеса, у већој мери је ефикасна и продуктивна. Такође подстиче самоиницијативу ученика у стицању знања и доприноси изграђивању радних навика и подизању радне културе ученика (што је и важан васпитни задатак наставе).

2. Реализација програма математике, посебно у I разреду, треба да представља природан прелаз од наставе у основној школи и да се заснива на већ стеченим математичким знањима ученика (што омогућава доста добра вертикална повезаност програма математике у средњим школама и основној школи). Објективна ситуација изискује и извесно систематско утврђивање и обнављање оних садржаја из програма основне школе на којима се заснива обрада садржаја у средњој школи, а то се може постићи интегрисањем појединих садржаја из основне школе у обраду нових садржаја на оном месту где је то потребно и у оној фази наставе када је то актуелно (обнављање на самом часу и самостално обнављање од стране ученика кроз домаћи рад и сл.). То претпоставља смишљено и студиозно планирање градива од стране наставника.

3. У погледу математичке терминологије мора постојати континуитет у односу на коришћену (прописану) терминологију у основној школи.

4. Ради осавремењивања наставе математике и ефикаснијег усвајања садржаја, пожељно је да се обезбеди и присуство рачунарске подршке у настави математике (у почетној фази у фронталном облику рада и уз коришћење узорних демонстрационих програмских апликација, уколико нема услова за масован индивидуални рад ученика на рачунару у оквиру наставе математике).

Објашњење садржаја – начин реализације (начин остваривања програма)

За све програме (М4 - М14) даје се заједничко објашњење садржаја програма - начин остваривања програма, с тим што се евентуалне разлике које се односе на поједине програме, односно садржаје, наводе у одговарајућем делу.

Овде се укратко указује само на оно што је најбитније у свакој теми програма (важни појмови, чињенице, идеје, методе и др.), тј. на оно што је основни циљ при реализацији садржаја, без обзира на број часова предвиђених за одређену тему. Наравно, уколико је број часова већи, садржаји теме треба да буду обрађени и усвојени у већој мери (и у дубину и у ширину). Тако, на пример, свака тема из програма М14 реализоваће се знатно шире и дубље него у осталим програмима. Ово ће у извесној мери зависити и од конкретне ситуације (природа струке, састав одељења, други услови).

Г разред

Логика и скупови. Ову тему треба реализовати кроз понављање, продубљивање и допуњавање оног што су ученици учили у основној школи. Ови логичко-скуповни садржаји (исказ, формула, логичке и скуповне операције, основни математички појмови, логичко закључивање и доказивање тврдњи) су извесна основа за виши ниво дедукције и строгости у реализацији осталих садржаја програма математике на овом нивоу образовања и васпитања ученика. При томе, нагласак треба да буде на овладавању математичко-логичким језиком и разјашавању суштине значајних математичких појмова и чињеница, без превеликих формализација.

Важан моменат у спречавању формализма и усмеравању пажње у настави математике на суштинска питања јесте правилно схватање улоге и места логичко-скуповне (па и геометријске) терминологије и симболике. Симболика треба да се користи у оној мери у којој олакшава изражавање и записе (а не да их компликује), скраћује време (а не да захтева додатна објашњења), помаже да се градиво што боље разјасни (а не да отежава његово схватање).

Елементе комбинаторике објаснити на једноставнијим примерима и задацима, као примену основних принципа пребројавања коначних скупова. Треба имати у виду да обрадом ових садржаја није завршена и изградња појединих појмова, јер ће се они дограђивати и у каснијим програмским темама.

Реални бројеви. У краћем прегледу бројева од природних до реалних, треба извршити систематизацију знања о бројевима стеченог у основној школи, посебно истичући принцип перманенције својстава рачунских операција. При томе посебну пажњу обратити на својства рачунских операција, као основу за рационализацију рачунања и трансформације израза у оквиру других тема. У зависности од конкретне ситуације, ово се може дати и на нешто вишем нивоу. Посебну пажњу треба посветити обради приближних вредности. При томе ученик треба да схвати да рачунање са реалним бројевима најчешће значи рачунање са приближним вредностима.

Пропорционалност величина. Карактеристика ове теме је што у њој долази до изражаја повезивање и примена разних математичких знања. На бази проширивања и продубљивања раније стечених знања, основну пажњу треба посветити примени функција директне и обрнуте (у основној школи се не обрађује детаљно) пропорционалности и пропорција у решавању разних практичних задатака, повезујући то са табличним и графичким приказивањем одређених стања, процеса и појава.

Увод у геометрију. Ово је уводна тема у геометрију, нарочито у погледу упознавања ученика са аксиоматским приступом изучавању геометрије (основни и изведени појмови и ставови, дефиниције важнијих геометријских фигура). Полазећи од посебно изабраних аксиома припадања, распореда и паралелности треба на неколико једноставнијих примера упознати ученике са суштином и начином доказивања теорема.

Подударност, изометријске трансформације. Обрада садржаја из ове теме (подударност, вектори, изометријске трансформације) треба да буде наставак онога што се о томе учило у основној школи. Појам вектора изградити до нивоа неопходног за ефикасну примену. Кроз понављање треба истаћи основна својства сваке од изучаваних изометрија, а нешто више обрадити изометријске трансформације као пресликавања равни у саму себе, њихову класификацију и нарочито њихове примене (као метода) у доказним и конструктивним

задацима у вези са троуглом, четвороуглом и кружницом. Трансформације користити у оној мери у којој олакшавају изучавање одређених садржаја геометрије.

Рационални алгебарски изрази. Циљ ове теме је да ученици, користећи својства операција са реалним бројевима, овладају идејама и поступцима вршења идентичних трансформација полинома и алгебарских разломака. При томе тежиште треба да буде на разноврсности идеја, сврси и суштини тих трансформација, а не на раду са компликованим изразима. Одређену пажњу треба посветити важнијим неједнакостима (доказивање и примена: неједнакост између средина и др.).

Линеарне једначине и неједначине. Линеарне функције. У оквиру ове теме треба извршити продубљивање и извесно проширивање знања ученика о линеарној функцији, линеарним једначинама и неједначинама, која су стекли у основној школи, истичући појам еквивалентности једначина и неједначина и примену у њиховом решавању. Треба узимати и примере једначина у којима је непозната у имениоцу разломка, као и оне које садрже један или два параметра.

У сваком случају, треба избегавати једначине и неједначине са сувише сложеним изразима. На неколико једноставнијих примера може се показати и решавање система линеарних једначина са више од две непознате. У овој теми тежиште треба да буде на примени једначина на решавање разних проблема. Приликом обраде неједначина и система неједначина са једном непознатом ограничити се само на оне које не садрже параметре. Решења неједначина записивати на више начина (опредељујући се за најприхватљивији), користећи при томе првенствено унију и пресек скупова.

Хомотетија и сличност. У оквиру ове теме, поред мерења дужи (повезујући самерљивост дужи са карактером размере њихових дужина) и усвајања Талесове теореме (са применама), ученици треба да упознају хомотетију као једну трансформацију равни која није изометријска, а сличност као композицију хомотетије и изометрије (односно, хомотетију као трансформацију сличности), као и да уоче практичне примене сличности. Посебно треба да схвате суштину метода сличности у решавању рачунских и конструктивних задатака. Значајна је примена сличности у доказивању појединих теорема (Питагорине и др.). Може се обрадити и однос површина сличних многоуглова (у виду задатка). Одговарајућу пажњу треба посветити примени Питагорине теореме у рачунским и конструктивним задацима.

Тригонометрија правоуглог троугла. (У програмима М6-М8 и М12-М14. У осталим програмима садржаји ове теме су у II разреду (М9-М11) или III разреду (М5) у оквиру теме „Елементи тригонометрије“.) Ученици треба да схвате везе између страница и углова правоуглог троугла (дефиниције тригонометријских функција оштрог угла), њихове последице и примене. При решавању правоуглог троугла треба се ограничити на једноставније и разноврсне задатке.

II разред

Степеновање и кореновање. У овој наставној теми треба посветити пуну пажњу усвајању појма степена и корена и савлађивању операција са њима (на карактеристичним, али не много сложеним задацима). Од посебног је значаја релација $\sqrt[n]{a^2} = |a|$, а такође и децимални запис броја у тзв. стандардном облику $a \cdot 10^n$, где је $1 < a < 10$ и $n \in \mathbb{Z}$. Рационалисање обрадити на примерима у којима су имениоци облика: $\sqrt{a}, \sqrt{a \pm \sqrt{b}}$. Функцију $y = x^n$ испитивати само у неколико случајева (за $n \leq 4$), са закључком о облику графика када је изложилац n паран и када је непаран број. У вези са комплексним бројевима треба обрадити само основне појмове и чињенице које ће бити неопходне при изучавању садржаја о квадратној једначини.

Квадратна једначина и квадратна функција. Садржаји ове теме значајни су са становишта систематског изграђивања алгебре и практичних примена. Треба решавати и једначине са непознатом у имениоцу разломка, које се свде на квадратне једначине, као и једноставније једначине са параметрима. Посебну пажњу посветити примени квадратних једначина и неједначина у решавању разноврсних, а једноставнијих проблема. Неопходно је да ученици добро науче да скицирају и "читају" график квадратне функције. При испитивању квадратне функције у већој мери треба користити управо њен график (његову скицу), не инсистирајући много на одређеној "шеми испитивања функције" у којој цртање графика долази тек на крају. Квадратне неједначине треба решавати користећи знања о знаку квадратног тринoma, као и знања о решавању линеарних неједначина. Решавати и једноставније ирационалне једначине (у програмима М12-М14).

Тригонометријске функције (У програмима М12-М14. У програмима М9-М11 у ову тему, али под називом „Елементи тригонометрије“, укључени су (на почетку) и садржаји из подтеме „Тригонометрија правоуглог троугла“. У програмима М5-М7 тема је у III разреду.) При дефинисању и уочавању својстава тригонометријских функција ма ког угла и тзв. својењу на први квадрант треба користити тригонометријски круг, као и симетрију (осну и централну). Упоредо са одређивањем вредности тригонометријских функција,

треба решавати и тригонометријске једначине облика: $\sin ax=b$, $\cos ax=b$, $\operatorname{tg} ax=b$. Ученици треба да схвате да се многи научни и технички проблеми моделују тригонометријским функцијама, па је зато неопходно настојати да упознају основна својства ових функција, а првенствено да умеју скицирати и „читати“ њихове графике. Посебну целину у тригонометријским садржајима представљају адicione теореме и њихове последице. Оне су значајне не само за одређене идентичне трансформације у самој тригонометрији, већ и за примене у неким другим предметима. Зато овој целини треба посветити велику пажњу и градиво добро увежбати. Упознавањем синусне и косинусне теореме ученици треба да схвате да се проширују могућности примене тригонометрије на решавање ма којег троугла, као и на решавање разних проблема из метричке геометрије, физике и посебно струковне праксе.

Експоненцијална и логаритамска функција. Приликом обраде ових функција, за уочавање њихових својстава користити првенствено графичке интерпретације. На једноставним примерима упознати одређивање логаритама без употребе целних рачунара (у циљу продубљивања појма логаритма). Логаритмовање обрaдити у мери неопходној за практичне примене (уз коришћење целних рачунара).

III разред

Полиедри и обртна тела. (У програмима М9-М14. У осталим програмима ова тема је у II разреду.) У обради ових садржаја (у ствари, продубљивању и допуњавању знања која о њима ученици већ имају) значајно је да ученици већ усвојене основне појмове и чињенице просторне геометрије умеју успешно да примењују у решавању задатака (једноставнијих), укључујући и оне практичне природе (одређивање запремине модела неког геометријског тела, конкретне грађевине или предмета, ако унапред нису дати неопходни подаци и сл.). Ученици треба да "виде" да се изучавана својства просторних фигура широко користе у пракси, астрономији, физици, хемији и др. Посветити пажњу даљем развијању логичког мишљења и просторних представа ученика, уз позивање на очигледност, коришћење модела (или приручних средстава) и правилно скицирање просторних фигура. Рационалније је и боље прво наћи решење задатка у "општем облику", па онда замењивати дате податке. Корисно је повремено од ученика захтевати да дају процену резултата рачунског задатка (нпр. запремине, површине). Може се као задатак дати одређивање односа површина и односа запремина сличних полиедара и сличних обртних тела, као и одређивање полупречника уписане или описане сфере одређеног геометријског тела. Обрасце за површину и запремину лопте и њених делова није потребно изводити.

Вектори. У овој теми ученици упознају координате вектора, дефиницију и смисао скаларног, векторског и мешовитог производа вектора. Од посебног значаја је координатна интерпретација скаларног, векторског и мешовитог производа и њихова примена (одређивање угла између два вектора, израчунавање површине и запремине фигура, неке примене у физици и др.).

Аналитичка геометрија у равни. Основни циљ у реализацији ове теме јесте да ученици схвате суштину координатног система и његову ефикасну примену. На основу својстава праве и кривих линија другог реда, ученици треба да умеју да формирају њихове једначине и испитују међусобне односе тих линија. Повезати примену аналитичког апарата са решавањем одређених задатака из геометрије.

Елементи линеарне алгебре и линеарног програмирања. (Са овим називом и садржајима само у програму М13. Део ових садржаја, као тема „Елементи линеарног програмирања“, изучава се у програмима М7, М11 и М12). У оквиру ове теме ученици треба да продубе и прошире знање о системима линеарних једначина са две непознате, да упознају линеарну неједначину са две непознате, системе линеарних неједначина са две непознате (све то уз графичку интерпретацију) и да упознају суштину проблема линеарног програмирања (решавањем карактеристичних примера). Ови садржаји пружају могућност за повезивање раније стечених знања о једначинама, неједначинама и неким геометријским појмовима.

Један део садржаја из програма М7, М11 и М12 (линеарне једначине, неједначине и системи) укључен је у тему „Аналитичка геометрија у равни“ (садржаји о правој), док су остали издвојени у посебну тему „Елементи линеарног програмирања“.

Математичка индукција. (Математичка индукција изучава се само у програмима М12- М14 у теми „Математичка индукција. Низови“). Ученици треба да схвате значај и суштину математичке индукције као посебног и ефикасног метода у математици за доказивање појединих тврђења. Овај метод треба увести и увежбати помоћу што једноставнијих примера.

Низови. На подесним и једноставним примерима објаснити појам низа као пресликавања скупа $\mathbf{N}$ у скуп $\mathbf{R}$, уз графичку интерпретацију. Као значајне примере низова обрaдити аритметички низ и геометријски низ (дефиниција-основно својство, општи члан, збир првих n чланова). Појам граничне вредности бесконачног низа увести на једноставним примерима. Извести образац за збир чланова бесконачног геометријског низа, уз илустровање на примерима (периодични децимални разломци, једноставнији примери из геометрије).

Комплексни бројеви. (Само у програмима М13-М14.) Проширивање знања ученика о бројевима, посебно комплексним, на погодно одабраним задацима и кроз практичну примену.

Елементи привредне и финансијске математике. (Само у програмима М9 (у IV разреду: Улози на штедњу, сложени каматни рачун) и М12.) Користити повезаност ових садржаја са раније изучаваним садржајима (пропорционалност величина, степеновање, логаритми, једначине и др.). Ученици треба да разумеју суштину садржаја и овладају техником израчунавања одређених елемената у оквиру тих садржаја (камата, каматне стопе, крајње вредности износа улога и времена улагања, износа и времена плаћања, и сл.), повезујући то са конкретним примерима из праксе.

IV разред

Функције. Допунити и систематизовати ученичка знања о функцији и њеним основним својствима, а затим направити преглед елементарних функција. Упознавање граничне вредности и непрекидности функције треба да буде на основу интуитивног приступа тим појмовима. Није потребно дуже задржавање на техници одређивања граничне вредности разних функција, већ акценат треба да буде на неколико карактеристичних лимеса.

Извод функције. Прво ученике треба упознати са појмовима прираштаја независно променљиве и прираштаја функције и полазећи од појма средње брзине и проблема тангенте на криву, формирати појам количника прираштаја функције и прираштаја независно променљиве, а затим дефинисати извод функције као граничну вредност тог количника када прираштај независно променљиве тежи нули. Указати на основне теореме о изводу и изводе неких елементарних функција. Уз појам диференцијала и његово геометријско значење треба указати и на његову примену код апроксимације функција. Пажњу посветити испитивању функција и цртању њихових графика користећи извод функције (не узимајући сувише компликоване примере).

Интеграл. Програм предвиђа да се прво обради неодређени интеграл, па је потребно објаснити везу између извода и интеграла и увести појам примитивне функције. Интеграљење објаснити као операцију која је инверзна диференцирању. Поред табеле основних интеграла и њене примене показати и неке методе интеграљења (метода замене и метода парцијалне интеграције). Полазећи од проблема површине и рада, доћи до појма одређеног интеграла као граничне вредности збира бесконачно много бесконачно малих величина. Указати на основна својства одређеног интеграла, а акценат треба да буде на применама одређеног интеграла.

Комбинаторика. (Само у програмима М10-М14) На основу раније стечених знања о пребројавању коначних скупова (основни принципи) ученици треба да упознају суштину издвајања, распоређивања и одређивања броја одређених распореда, уочавајући разлику између појединих врста распоређивања објеката (на погодно одабраним примерима). Важно је добро увежбати препознавање појединих врста комбинаторних објеката на довољном и одабраном броју разноврсних задатака. Тек онда треба да уследе одговарајуће формуле за број варијација, пермутација и комбинација. Повезујући биномне коефицијенте са комбинацијама, могу се показати неке примене биномног обрасца.

Вероватноћа и статистика. После увођења појма случајног догађаја увести појам вероватноће (преко појма релативне фреквенције и класичном дефиницијом), као и основне теореме о вероватноћи. На погодно изабраним примерима треба увести појам случајне променљиве и указати на неке њене нумеричке карактеристике и расподеле. Истаћи улогу случајног узорка и статистичког експеримента, а затим објаснити начин прикупљања података, њиховог приказивања и одређивања важнијих статистичких карактеристика.

Елементи финансијске математике. (Само у програму М11) У овој теми долази до изражаја повезивање са многим раније изучаваним садржајима, посебно из области привредне математике. Ученици треба да разумеју суштину појмова финансијске математике и да на примерима из праксе умеју да направе амортизациони план зајма (са потребним израчунавањима), да врше конверзију зајма и сл.

РАЧУНАРСТВО И ИНФОРМАТИКА (за образовне профиле трогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставног предмета рачунарство и информатика у средње стручној школи је стицање знања, овладавање вештинама и формирање вредносних ставова који доприносе развоју информатичке писмености неопходне за живот у савременом друштву, даље стручно усавршавање и практичну примену у процесу рада; као и оспособљавање ученика да ефикасно и рационално користе рачунаре на начин који не угрожава њихово физичко и ментално здравље.

Задаци наставе рачунарство и информатика су да ученици:

- развију свест о неопходности коришћења рачунара у свакодневном животу и раду и значају информатике за функционисање и развој друштва;
- примене стечена знања и вештине у стицању конкретног образовања за будуће занимање;
- јачају способност за прецизно и концизно дефинисање проблема; упознају се са алгоритамским начином решавања проблема и основним алгоритмима;
- стекну знања потребна за подешавање параметара оперативног система на нивоу корисничког интерфејса, коришћење могућности оперативних система и система датотека конкретног оперативног система;
- овладају коришћењем програма за обраду текста и табеларних података и креирање докумената у коме су интегрисани текст, слика и табела;
- упознају начине израде презентација и оспособе се за израду једноставнијих презентација;
- разумеју принципе функционисања интернета, локалних мрежа и оспособе се за коришћење мрежних ресурса, интернет сервиса и система за електронско учење;
- унапреде способности за брзо, ефикасно и рационално проналажење информација коришћењем рачунара, као и њихово критичко анализирање и преношење;
- развију прецизност, рационалност и креативност у раду са рачунаром;
- на адекватан начин користе предности рачунара и друштвених мрежа у удруживању са другима и покретању акција чији је циљ ширење корисних информација или пружање помоћи и подршке онима којима је то потребно;
- изграде правилне ставове према коришћењу рачунара, без злоупотребе и претеривања које угрожава њихов физичко и ментално здравље;
- упознају савремена ергономска решења која олакшавају употребу рачунара и изграде спремност за праћење нових решења у области информатичке технологије;
- развијају способности да стечена знања примењују за решавање проблема и нових ситуација у процесу рада и свакодневном животу.

I разред

(2 часа недељно, 64 - 74 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Основе рачунарске технике (6-8)

Информација и информатика. Развој информационих технологија. Јединице за мерење количине информација(бит, бајт, редови величине). Значај и примена рачунара у разним областима људске делатности. Утицај рачунара на здравље. Структура и принцип рада рачунара. Основне компоненте рачунара и утицај компоненти на перформансе рачунара.

2. Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом (8-10)

Оперативни систем.

Системски софтвер.

Апликативни софтвер.

Верзије и модификације програма.

Дистрибуција програмских производа (комерцијална, дељена (енгл. shareware), јавно доступна (енгл. freeware), пробна (енгл. trial)).

Основни елементи графичког интерфејса оперативног система (радна површина, прозор, икона, дугме, панел, мени, каталог).

Покретање програма.

Датотека (атрибути датотеке, типови датотека, путања датотеке, групно име датотека) и основне операције над датотеком.

Каталог.

Архивирање датотека и средства за архивирање датотека.

Основна подешавања оперативног система: подешавање датума и времена, радне површине

(позадине, чувара екрана, резолуције екрана), регионална подешавања, промена корисничких налога.

Инсталирање корисничких програма. Уклањање програма.

Програми за заштиту рачунара од штетног софтвера

Инсталирање управљачких програма периферних уређаја.

Мултимедијалне могућности оперативног система.

Средства и методе заштите рачунара, информација и права на интелектуалну својину.

3. Текст-процесор (14-16)

Радно окружење текст-процесора. Једноставнија подешавања радног окружења. Правила слепог куцања. Подешавање и промена језика тастатуре („писма“). Операције са документима (креирање, отварање, премештање од једног до другог отвореног документа, чување, затварање). Уређивање текста. Коришћење симбола за формирање. Премештање садржаја између више отворених докумената. Уметање у текст: специјалних симбола, датума и времена, слика, текстуалних ефеката. Проналажење и замена задатог текста. Уметање и позиционирање нетекстуалних објеката. Уметање табеле у текст. Формирање текста (страница, ред, маргине, проред). Исправљање грешака. Нумерација страница. Израда стилова. Генерисање садржаја. Штампање документа.

4. Слајд-презентације (10-12)

Презентације и њихова примена. Основне етапе при развоју слајд-презентације. Правила дизајна презентације. Радно окружење програма за израду слајд-презентација. Подешавања радног окружења. Креирање фото-албум презентације. Типови „погледа“ на презентацију. Основне операције са слајдом. Додавање и формирање текстуалних објеката. Додавање нетекстуалних објеката (графички, звучни, видео, ...). Анимација објеката слајда. Анимација прелаза између слајдова. Дизајн позадине и „мастер“ слајда. Интерактивна презентација (хипервезе, акциона дугмад). Подешавање параметара приказа презентације. Штампање презентације.

5. Рад са табелама (14-16)

Основни појмови (прикупљање података, њихово табеларно и графичко приказивање на разне начине, као и читање и тумачење таквих приказа). Основни појмови о програмима за рад са табелама (структура документа, формати датотека). Подешавање радног окружења (палете алатки, пречице, лењир, поглед, зум...). Додавање, брисање, премештање и преименовање радних листова. Типови података. Уношење података у табелу (појединачни садржаји ћелија и аутоматске попуње). Подешавање димензија, премештање, фиксирање и сакривање редова и колона. Уношење формула са основним аритметичким операцијама, користећи референце на ћелије. Копирање формула, релативно и апсолутно референцирање ћелија. Функције за: сумирање, средњу вредност, минимум, максимум, пребројавање, заокруживање. Логичке функције. Формирање ћелија (број децималних места, датум, валута, проценат, поравнање, прелом, оријентација, спајање ћелија, фонт, боја садржаја и позадине, стил и боја рама ћелије). Сортирање и филтрирање. Намена различитих типова графикана, приказивање података из табеле помоћу графикана. Подешавање изгледа странице документа за штампање (оријентација папира, величина, маргине, прелом, уређивање заглавља и подножја, аутоматско нумерисање страна). Прегледање документа пре штампања, штампање документа и његових делова.

6. Интернет и електронска комуникација (12-14)

Појам рачунарске мреже. Рачунари-сервери и рачунари-клијенти. Глобална мрежа (Интернет). Интернет-провајдери и њихове мреже. Технологије приступа Интернету.

Сервиси Интернета: World Wide Web, FTP, електронска пошта, веб-форуми. Веб-читачи.

Претраживачи, претраживање и коришћење информација са Интернета. Интернет мапе. Виртуелни телефон.

Друштвене мреже и њихово коришћење. Електронска трговина, електронско пословање и банкарство.

Електронски подржано учење. Право и етика на Интернету.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

I разред

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања

Облици наставе: Настава се реализује кроз лабораторијске вежбе

Место реализације наставе: Лабораторијске вежбе се реализују у рачунарској лабораторији

Подела одељења на групе: Приликом реализације вежби одељење се дели на две групе

Препоруке за реализацију наставе:

На почетку наставе урадити проверу нивоа знања и вештина ученика, која треба да послужи као оријентир за организацију и евентуалну индивидуализацију наставе.

У уводном делу двочаса наставник истиче циљ и задатке одговарајуће наставне јединице, затим реализује теоријски део неопходан за рад ученика на рачунарима. Уводни део двочаса, у зависности од садржаја наставне јединице, може да траје највише 30 минута. Након тога организовати активност која, у зависности од теме, подстиче изградњу знања, анализу, критичко мишљење, интердисциплинарно повезивање. Активност треба да укључује практичан рад, примену ИКТ, повезивање и примену садржаја различитих наставних предмета, тема и области са којима се сусрећу изван школе. Активности осмислити тако да повећавају мотивацију за учење и подстичу формирање ставова, уверења и система вредности у вези са развојем језичке и информатичке писмености, здравим стиловима живота, развојем креативности, способности вредновања и самовредновања.

Годишњи фонд часова зависи од броја наставних недеља у првом разреду који је дефинисан наставним планом за сваки образовни профил. Све школе, које у наставним плановима имају у првом разреду 36, односно 37 наставних недеља без блок наставе, могу реализовати садржаје овог предмета са 72, односно 74 часа годишње. Повећан број часова (2 или 4 часа) оставља се наставнику да распореди на оне тематске целине за које сматра да је то потребно. Уз сваку тему програма дат је и оријентациони број часова који има циљ да наставнику сугерише обим, дубину и начин интерпретације појединих целина, односно тема. Овај фонд часова је оквирног карактера и треба га усклађивати са конкретном ситуацијом у одељењу и специфичностима за сваки профил. У реализацији програма треба се придржавати наведеног редоследа теме.

При реализацији програма дати предност пројектној, проблемској и активної настави, кооперативном учењу, изградњи знања и развоју критичког мишљења. Подстицати тимски рад и сарадњу нарочито у областима где наставник процени да су присутне велике разлике у предзнању код појединих ученика. Уколико услови дозвољавају дати ученицима подршку хибридном моделом наставе (комбинацијом традиционалне наставе и електронски подржаног учења), поготово у случајевима када је због разлика у предзнању потребна већа индивидуализација наставе.

У наредном тексту, у заградама је наведен препоручени број часова за савлађивање садржаја.

При реализацији тематске целине **Основе рачунарске технике** ученици би требало да усвоје значење појмова информација и информатика; овладају вештином превођења броја из декадног у бинарни бројевни систем и обратно (1); знају да објасне како се у рачунару кодирају текстуална, графичка и звучна информација, усвоје појмове бит, бајт, и редове величине за мерење количине информација (1). Потребно је да ученици стекну знања о структури и принципу рада рачунара, функцији његових компоненти и утицају компоненти на перформансе рачунара. Ово треба постићи тако што ће ученици знати да: наведу и практично препознају из којих се компоненти састоји рачунар (1); објасне намену оперативне и спољашње меморије у рачунарском систему, наброје врсте спољашњих меморија и објасне њихове карактеристике (1); објасне функцију процесора, магичне плоче и магистрале у рачунару, објасне како се одвија комуникација компоненти у току извршавања програма (1); наведу параметре којима се изражавају перформансе рачунарских компоненти и објасне њихов утицај на перформансе рачунара (1).

Развој информационих технологија сагледати у контексту значаја развоја ових технологија за развој и ширење писмености и развој људског друштва уопште. Подстаћи ученике да повезују развој ИКТ-а са темама из историје, математике, физике и осталим областима људске делатности. Из овог угла сагледати значај информатике, области примене рачунара (и њихов развој), и карактеристике информационог друштва; развити код ученика свест о опасностима и неопходним мерама заштите здравља од претеране и неправилне употребе рачунара (1).

(остаје 1 час за систематизацију теме)

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профили.
- при реализацији модула инсистирати на вештинама;
- потребно је објаснити градијенту "податак-информација-знање" и утврдити значај информатике у прикупљању и чувању података, трансформацији у корисну информацију и интеграцији у знање;
- за вежбање: превођења количине информација из једне мерне јединице у другу, или превођења из декадног бројевног система у бинарни и обратно, може се користити калкулатор (који се налази у саставу оперативног система);
- важно је да се на примерима (звук, температуре, слике) ученицима приближи процес дискретизације информација, која је неопходна ради обраде на рачунару;
- код упознавања са развојем информационих технологија не упуштати се у перформансе рачунара појединих генерација већ сагледати место информационих технологија у развоју науке и технике у датом историјском периоду и утицај технологије на развој писмености, привреде и људског друштва уопште (реализовати кроз дискусију);

- принцип рада рачунарског система објаснити правећи паралелу са системима који су ученицима већ познати из ранијег искуства.
- ученици треба да упознају функционалне могућности компоненти и принцип рада рачунара без упуштања у детаље техничке реализације (електронске схеме, конструктивни детаљи итд.);
- основне компоненте рачунара: објаснити ученицима начин повезивања рачунара, улазно – излазне портове и уређаје спољашње меморије, а централну јединицу само на нивоу основне блок – шеме (матична плоча, напајање, РАМ, процесор, графичка, звучна и мрежна карта);
- објаснити значај и направити хијерархију утицаја појединих компоненти РС на перформансе рачунара;
- развој компоненти рачунара треба приказати занимљивим видео исечцима и другим материјалима са Интернета;
- пожељно је да се ученицима покаже редослед расклапања и склапања рачунара, и омогући да то сами понове: из компоненти саставе рачунар и покрену га;
- корисно је да се ученицима укаже на једноставне кварове које могу сами препознати и отклонити;
- уведећи опште појмове, на пример: капацитет меморије, брзина процесора, наставник треба да упозна ученике са вредностима ових параметара на школским рачунарима (користећи „контролну таблу“ оперативног система);
- за домаћи, ученици могу да, за кућне рачунаре, направе листу компоненти и њихових карактеристика;
- ради постизања важног педагошког циља: развоја код ученика навике за самостално коришћење помоћне литературе, у овој наставној области ученици за домаћи задатак могу да, коришћењем рачунарских часописа или Интернета, опишу конфигурацију рачунарског система која у том моменту има најбоље перформансе.

При реализацији тематске целине **Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом** ученик треба да стекне знања о значају програмске подршке за функционисање рачунара и утицају на његове могућности, као и знања, вештине и навике битне за успешно коришћење основних могућности оперативног система. Ово треба постићи тако што ће ученици научити да објасне основне функције оперативног система, разлику између системског и апликативног софтвера, наведу етапе у развоју програмског производа (1); објасне карактеристике дистрибуција програмских производа, разликују права коришћења лиценцираних програмских производа и информација до којих може доћи путем мреже. Ученицима развити правну и етичку свест о ауторским правима над информацијама које се дистрибуирају путем мреже. Посебну пажњу посветити потреби коришћења лиценцираних програма, заштити програма и података, вирусима и заштити од њих (1). У оквиру ове тематске целине ученик би требало да научи да: подеси основне параметре оперативног система (регионална и језичка подешавања, изглед окружења итд.) (1); покрене и користи програме који су у саставу оперативног система за уређење текста, цртање и једноставна нумеричка израчунавања (1); разликује намену датотеке и каталога, наведе намену типова датотека који се најчешће користе, изабере одговарајући програм за преглед или уређивање појединих типова датотека (подешавање подразумеваног програма за одређени тип датотеке) (1); примењује основне операције које се користе при раду са датотекама и каталозима, формира хијерархијску структуру каталога, архивира и деархивира датотеке, каталоге и дискове (1); зна да одређује на најчешће поруке оперативног система (при брисању датотека и каталога; при затварању програма, а да није претходно сачуван документ, итд.), инсталира и деинсталира корисничке програме, инсталира и деинсталира управљачке програме за периферне уређаје (1); користи мултимедијалне могућности оперативног система (1); објасни деструктивне могућности рачунарских вируса, користи и подешава антивирусни програм (1). Неки елементи тематске целине **Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом** могу се прожимати са другим тематским целинама, тако што ће се, на пример, програм калкулатор (који се налази у оквиру оперативног система) користити када се учи превођење из декадног у бинарни бројевни систем и обратно, класификацију програма извршити на конкретним примерима, структуру и перформансе конкретног рачунара сагледати кроз елементе оперативног система итд. Повезати градиво са њиховим искуствима.

(остаје 1 час за систематизацију теме)

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу.
- при реализацији модула инсистирати на вештинама;
- поделу софтвера урадити на нивоу: ОС, апликативни софтвер и драјвери и објаснити њихову намену;
- при подешавању радног окружења посебну пажњу обратити на регионална подешавања;
- при реализацији хијерархијске организације фасцикли објаснити ученицима њен значај;
- инсталацију софтвера реализовати на програмима за заштиту рачунара и архивирање података;
- инсталацију периферних уређаја урадити на примеру штампача.

При реализацији тематске целине **Текст-процесор** потребно је да ученик стекне знања, вештине и навике неопходне за успешно коришћење програма за обраду текста. Ово се огледа у оспособљености ученика

да: подеси радно окружење текст процесора, унесе текст (у ћириличном и латиничном писму) (1); зна и примењује правила слепог куцања (2); користи основне операције за уређење текста (отклањање грешака, уметање текста, прелом реда, спајање суседних параграфа; приказивање и сакривање симбола за форматирање и њихова примена, копирање, исецање и премештање селектованог текста) (1); сачува унети текст на неком спољашњем медијуму за чување информација, отвори текстуални документ, затвори активни документ, премешта садржај између више отворених докумената, аутоматски пронађе и замени задати текст (1); уметне у текст: специјалне симболе, датум и време, слику, текстуалне ефекате, уметне и позиционира нетекстуалне објекте (дијаграме, формуле, фотографије, итд.) (1); креира табелу задатих својстава коришћењем средстава текст процесора (1); примени операције за форматирање текста и параграфа (промена својстава симбола и параграфа, креирање заглавља и подножја, претварање текста у листу, претварање текста у табелу, слагање текста по колонама, итд.) (1); користи алате за исправљање граматичких и правописних грешака (1); уметне нумерацију страница, креира и користи стилове, генерише садржај (1); користи готове шаблоне и изради шаблоне по сопственим потребама (1); унесе у документ математичке формуле, прегледа текстуални документ пре штампе; подешава параметре за штампу, штампање. (1).

(остаје 4 часа за увежбавање, рад на пројекту и систематизацију теме)

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу кроз корелацију са стручним предметима (форме, текстови, обрасци, извештаји и сл. са каквима ће ученик радити при обављању стручних послова);
- ученике треба упознати са постојањем два типа текст процесора – оних заснованих на језицима за обележавање текста (нпр. LaTeX, HTML) и WYSIWYG система какав ће се обрађивати у оквиру предмета;
- при реализацији овог модула инсистирати на правопису, поштовању правила слепог куцања и употребу писма матерњег језика;
- инсистирати на правилном форматирању параграфа (максимално користити могућности које пружа програм, избегавати поновљену употребу тастера „ентер“ и „размак“);
- При обради табела као пример урадити табелу која ће се касније користити при изради циркуларног писма;
- ученике треба упознати са логичком структуром типичних докумената (молби, обавештења, итд.), школских реферата, семинарских и матурских радова;
- за вежбу од ученика се може тражити да неформатирани текст од бар десет страна уреде по угледу на уређену верзију дату у формату који се не може конвертовати у документ текст процесора (на пример, pdf-формат);
- указати на проблеме који могу да искрсну при покушају да се штампа документ када су инсталирани управљачки програми за више штампача;
- пожељно је да израду једноставнијих докумената ученици увежбају кроз домаће задатке.

При реализацији тематске целине **Слајд-презентације** потребно је да ученици схвате предности коришћења слајд-презентација у различитим ситуацијама, препознају ситуације у којима се може користити слајд-презентација, планирају и израђују адекватне презентације. При томе је потребно да знају основне етапе при развоју слајд-презентације, основне принципе доброг дизајна презентације (број информација по слајду, естетика, анимација у служби садржаја) (2); подешавање радног окружења програма за израду слајд-презентација, одабир одговарајућег типа „погледа“ на презентацију, израду фото-албум презентације, основне операције са слајдом, дизајнирање позадине и „мастера“ слајда на задати начин, додавање и форматирање текстуалних објеката, додавање нетекстуалних објеката, анимацију објеката слајда, анимацију прелаза између слајдова (2); прављење интерактивне презентације, подешавање време трајања слајдова, аутоматизацију презентације, подешавање параметара штампе и штампање презентације (2); Кроз тимски рад на пројектима увежбати и утврдити научено. На крају извршити заједничку анализу и вредновање пројеката (6).

Препоруке за реализацију:

- практичну реализацију модула извести у неком од програма за израду слајд презентације;
- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу кроз корелацију са стручним предметима;
- при реализацији овог модула инсистирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре;
- кроз цео модул ученик треба да ради на једној презентацији чија је тематика везана за конкретан образовни профил и да на њој примени сва усвојена знања и вештине;
- током излагања градива од стране наставника на првом двочасу, приказати ученицима разноврсне примере презентација: добрих и оних са типичним грешкама и кроз дискусију доћи до „правила добре презентације“;
- извођење наставе започети објашњењима наставника а затим усмерити ученике да самостално увежбају;

- инсистирати на значају слајд презентација и важности квалитетног презентовања, подстицати код ученика креативност;
- рад на презентацијама организовати пројектном методом, ученике организовати по тимовима;
- дати смернице за израду пројекта:
  - одлука: тема, циљ, области које пројекат обухвата (инсистирати на интердисциплинарности), извори, применљивост, изводљивост,
  - планирање: ток пројекта (кораци реализације), сценарио, дизајн,
  - реализација,
  - критеријуми за оцењивање пројекта: Оствареност циља, мултидисциплинаран приступ, оригиналност употребљених материјала, дизајн, мултимедијалност, интерактивност, техничка реализација, тимски рад;
- организовати самопроцену и сарадничко оцењивање;
- консултације са наставником и сарадњу тима током израде пројекта реализовати путем система за електронски подржано учење или неким другим видом комуникације и сарадње путем Интернета;
- последња два часа ученици презентују своје радове и дискутују о њима.

При реализацији тематске целине **Рад са табелама** потребно је објаснити основне појмове о програмима за рад са табелама (табела, врста, колона, ћелија, ...) и указати на њихову општост у програмима овог типа.

При уношењу података у табелу, објаснити разлику између различитих типова података (нумерички формати, датум и време), као и грешке које могу из тога да произађу. Приликом манипулација са подацима (означавања ћелија, кретање кроз табелу, премештање, копирање,...), указати на општост ових команди и упоредити их са сличним командама у програмима за обраду текста.

Код трансформација табеле указати на различите могућности додавања или одузимања редова, или колона у табели. Објаснити појам опсега.

Код форматирања приказа податка у ћелији, приказати на примерима могућност различитог тумачења истог нумеричког податка (број, датум, време). Такође, нагласити важност доброг приказа података (висине и ширине ћелија, фонта, поравнања) и истицања појединих података или група података раздвајањем различитим типовима линија и бојењем или сенчењем.

Указати на повезаност података у табели и могућност добијања изведених података применом формула. Објаснити појам адресе и различите могућности референцирања ћелија. Указати на различите могућности додељивања имена подацима или групама података и предности коришћења имена.

Приказати функције уграђене у програм и обратити пажњу на најосновније функције, посебно за сумирање и сортирање.

Указати на различите могућности аутоматског уношења података у серији.

Посебну пажњу посветити различитим могућностима графичког представљања података. Указати на промене података дефинисаних у табели формулама, и графикону у случају измене појединих података у табели. Указати на могућност накнадних промена у графикону, како у тексту, тако и у размери и бојама (позадине слова, скале, боја, промена величине, ...).

Указати на важност претходног прегледа података и графикона пре штампања, као и на основне опције при штампању.

Све појмове уводити кроз демонстрацију на примерима. Од самог почетка давати ученицима најпре једноставне, а затим све сложеније примере кроз које ће сами практично испробати оно што је демонстрирао наставник.

Препоручљиво је да се сви нови појмови уведу у првих 12 часова тако што ће ученици радити задатке које је припремио наставник (текстуалним описом задатка или задатом коначном табелом, одштампаном, без увида у формуле) а затим ученицима дати конкретне мале пројекте различите природе: да направе електронски образац (на пример предрачун или нешто слично), прикупљање и обраду података који се односе на успех ученика из појединих предмета, неку појаву или процес из других наставних и ваннаставних области рада и интересовања ученика.

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профили кроз корелацију са стручним предметима;
- при реализацији овог модула инсистирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре;
- логичке функције: избор функција прилагодити нивоу знања ученика и потребама образовног профила;
- форматирање ћелија обрађивати током два часа;
- при обради графикона, показати различите врсте графикона (хистограме, линијске, и „пите“; објаснити њихову намену; показати подешавање појединих елемената графикона).

При реализацији тематске целине **Интернет и електронска комуникација** потребно је да ученици схвате предности умрежавања, разумеју у чему је разлика између рачунара-сервера и рачунара-клијената, који посао обављају Интернет-провајдери, карактеристике основних технологија приступа Интернету, адресирање на Интернету, принципе функционисања Интернета, чему служе Интернет протоколи, како да повеже рачунар са Интернетом (2). Потребно је да ученици науче да: визуализују веб-страницу коришћењем веб-читача, крећу се веб-пространством коришћењем адреса и хиперлинкова, проналазе и преузимају садржаје са веба, користе Интернет мапе (2); отворе и подесе налог електронске поште (вебмејл), шаљу и преузимају поруке и датотеке коришћењем електронске поште и сервиса за синхрону комуникацију, упознају се са правилима електронске комуникације (*netiquette*) (2); упознају се са начином функционисања, правилима понашања, предностима и опасностима социјалних мрежа; упознају се са сервисима за дељење датотека на Интернету и појмом веб-апликације (*Cloud computing*) (2); отворе налог и користе виртуелни телефон, (нпр Скајп и сл.) (2); разумеју појмове „електронска трговина“ и „електронско банкарство“, науче како функционише електронски подржано учење (2). При свему овоме неопходно је перманентно радити на развијању свести о важности поштовања правних и етичких норми при коришћењу Интернета, критичком прихватању информација са веба, поштовању ауторских права при коришћењу информација са веба, поштовању права приватности.

(остаје 2 часа за увежбавање и систематизацију теме, повезивање са другим областима, упознавањем са веб апликацијама према интересовању ученика)

Препоруке за реализацију:

- при реализацији овог модула инсистирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре;
- полазна тачка при упознавању локалних мрежа треба да буде конкретна школска мрежа на којој се могу илустровати њене саставне компоненте, топологија, ресурси, клијент-сервер, итд.;
- локалне мреже, након упознавања, треба ставити у контекст Интернета (мреже свих мрежа) и кооперативног коришћења расположивих информационих ресурса;
- вежбе крстарења (енгл. *surf*) и претраживања требало би да су у функцији овог, али и других предмета, како би се код ученика развијала навика коришћења Интернета за прикупљање информација за потребе сопственог образовања;
- преузимање датотека са веба вежбати на датотекама разних типова (текст, слика, видео-клип);
- ученицима треба објаснити како раде претраживачки системи и о чему треба водити рачуна да би се остварила ефикаснија претрага;
- при реализацији ове теме инсистирати на могућностима злоупотребе Интернета а поготово на безбедности корисника, поузданости информација и спречавању злоупотребе деце;
- при претраживању Интернета ученике усмерити ка тражењу образовних веб сајтова и коришћењу система за електронско учење;
- при обради електронског пословања демонстрирати различите врсте веб образаца који се користе за поручивање и плаћање робе путем Интернета, поручивање докумената...;
- показати рад са текстом, рад са табелама и складиштење података у неком од сервиса „у облаку“ (*cloud computing*), доступних путем веба;
- преузимање садржаја са веба вежбати на примерима преузимања текста, слика, клипова и датотека;
- при електронској комуникацији поштовати правила лепог понашања (*netiquette*).
- при реализацији садржаја везаних за електронску пошту објаснити ученицима „пут“ електронског писма;
- доследно спроводити поштовање ауторских права и софтверских лиценци.

РАЧУНАРСТВО И ИНФОРМАТИКА

(за образовне профиле четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставног предмета рачунарство и информатика у средње стручној школи је стицање знања, овладавање вештинама и формирање вредносних ставова који доприносе развоју информатичке писмености неопходне за живот у савременом друштву, даље стручно усавршавање и практичну примену у процесу рада; као и оспособљавање ученика да ефикасно и рационално користе рачунаре на начин који не угрожава њихово физичко и ментално здравље.

Задаци наставе рачунарство и информатика су да ученици:

- развију свест о неопходности коришћења рачунара у свакодневном животу и раду и значају информатике за функционисање и развој друштва;
- примене стечена знања и вештине у стицању конкретног образовања за будуће занимање;
- јачају способност за прецизно и концизно дефинисање проблема; упознају се са алгоритамским начином решавања проблема и основним алгоритмима;

- стекну знања потребна за подешавање параметара оперативног система на нивоу корисничког интерфејса, коришћење могућности оперативних система и система датотека конкретног оперативног система;
- овладају коришћењем програма за обраду текста и табеларних података и креирање докумената у коме су интегрисани текст, слика и табела;
- упознају начине израде презентација и оспособе се за израду једноставнијих презентација;
- разумеју принципе функционисања интернета, локалних мрежа и оспособе се за коришћење мрежних ресурса, интернет сервиса и система за електронско учење;
- унапреде способности за брзо, ефикасно и рационално проналажење информација коришћењем рачунара, као и њихово критичко анализирање и преношење;
- развију прецизност, рационалност и креативност у раду са рачунаром;
- на адекватан начин користе предности рачунара и друштвених мрежа у удруживању са другима и покретању акција чији је циљ ширење корисних информација или пружање помоћи и подршке онима којима је то потребно;
- изграде правилне ставове према коришћењу рачунара, без злоупотребе и претеривања које угрожава њихов физичко и ментално здравље;
- упознају савремена ергономска решења која олакшавају употребу рачунара и изграде спремност за праћење нових решења у области информатичке технологије;
- развијају способности да стечена знања примењују за решавање проблема и нових ситуација у процесу рада и свакодневном животу.

I разред

(2 часа недељно, 64 - 74 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. Основе рачунарске технике (6-8)

Информација и информатика. Развој информационих технологија. Јединице за мерење количине информација(бит, бајт, редови величине). Значај и примена рачунара у разним областима људске делатности. Утицај рачунара на здравље. Структура и принцип рада рачунара. Основне компоненте рачунара и утицај компоненти на перформансе рачунара.

2. Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом (8-10)

Оперативни систем.

Системски софтвер.

Апликативни софтвер.

Верзије и модификације програма.

Дистрибуција програмских производа (комерцијална, дељена (енгл. shareware), јавно доступна (енгл. freeware), пробна (енгл. trial)).

Основни елементи графичког интерфејса оперативног система (радна површина, прозор, икона, дугме, панел, мени, каталог).

Покретање програма.

Датотека (атрибути датотеке, типови датотека, путања датотеке, групно име датотека) и основне операције над датотеком.

Каталог.

Архивирање датотека и средства за архивирање датотека.

Основна подешавања оперативног система: подешавање датума и времена, радне површине (позадине, чувара екрана, резолуције екрана), регионална подешавања, промена корисничких налога.

Инсталирање корисничких програма. Уклањање програма.

Програми за заштиту рачунара од штетног софтвера

Инсталирање управљачких програма периферних уређаја.

Мултимедијалне могућности оперативног система.

Средства и методе заштите рачунара, информација и права на интелектуалну својину.

3. Текст-процесор (14-16)

Радно окружење текст-процесора. Једноставнија подешавања радног окружења. Правила слепог куцања. Подешавање и промена језика тастатуре („писма“). Операције са документима (креирање, отварање, премештање од једног до другог отвореног документа, чување, затварање). Уређивање текста. Коришћење симбола за формирање. Премештање садржаја између више отворених докумената. Уметање у текст: специјалних симбола, датума и времена, слика, текстуалних ефеката. Проналажење и замена задатог текста. Уметање и позиционирање нетекстуалних објеката. Уметање табеле у текст. Формирање текста (страница, ред, маргине, проред). Исправљање грешака. Нумерација страница. Израда стилова. Генерисање садржаја. Штампање документа.

4. Слајд-презентације (10-12)

Презентације и њихова примена. Основне етапе при развоју слајд-презентације. Правила дизајна презентације. Радно окружење програма за израду слајд-презентација. Подешавања радног окружења. Креирање фото-албум презентације. Типови „погледа“ на презентацију. Основне операције са слајдом. Додавање и формирање текстуалних објеката. Додавање нетекстуалних објеката (графички, звучни, видео, ...). Анимација објеката слајда. Анимација прелаза између слајдова. Дизајн позадине и „мастер“ слајда. Интерактивна презентација (хипервезе, акциона дугмад). Подешавање параметара приказа презентације. Штампање презентације.

5. Рад са табелама (14-16)

Основни појмови (прикупљање података, њихово табеларно и графичко приказивање на разне начине, као и читање и тумачење таквих приказа). Основни појмови о програмима за рад са табелама (структура документа, формати датотека). Подешавање радног окружења (палете алатки, пречице, лењир, поглед, зум...). Додавање, брисање, премештање и преименовање радних листова. Типови података. Уношење података у табелу (појединачни садржаји ћелија и аутоматске попуње). Подешавање димензија, премештање, фиксирање и сакривање редова и колона. Уношење формула са основним аритметичким операцијама, користећи референце на ћелије. Копирање формула, релативно и апсолутно референцирање ћелија. Функције за: сумирање, средњу вредност, минимум, максимум, пребројавање, заокруживање. Логичке функције. Формирање ћелија (број децималних места, датум, валута, проценат, поравнање, прелом, оријентација, спајање ћелија, фонт, боја садржаја и позадине, стил и боја рама ћелије). Сортирање и филтрирање. Намена различитих типова графикана, приказивање података из табеле помоћу графикана. Подешавање изгледа странице документа за штампање (оријентација папира, величина, маргине, прелом, уређивање заглавља и подножја, аутоматско нумерисање страна). Прегледање документа пре штампања, штампање документа и његових делова.

6. Интернет и електронска комуникација (12-14)

Појам рачунарске мреже. Рачунари-сервери и рачунари-клијенти. Глобална мрежа (Интернет).

Интернет-провајдери и њихове мреже. Технологије приступа Интернету.

Сервиси Интернета: World Wide Web, FTP, електронска пошта, веб-форуми. Веб-читачи.

Претраживачи, претраживање и коришћење информација са Интернета. Интернет мапе. Виртуелни телефон.

Друштвене мреже и њихово коришћење. Електронска трговина, електронско пословање и банкарство.

Електронски подржано учење. Право и етика на Интернету.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

I разред

На почетку теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања

Облици наставе: Настава се реализује кроз лабораторијске вежбе

Место реализације наставе: Лабораторијске вежбе се реализују у рачунарској лабораторији

Подела одељења на групе: Приликом реализације вежби одељење се дели на две групе

Препоруке за реализацију наставе:

На почетку наставе урадити проверу нивоа знања и вештина ученика, која треба да послужи као оријентир за организацију и евентуалну индивидуализацију наставе.

У уводном делу двочаса наставник истиче циљ и задатке одговарајуће наставне јединице, затим реализује теоријски део неопходан за рад ученика на рачунарима. Уводни део двочаса, у зависности од садржаја наставне јединице, може да траје највише 30 минута. Након тога организовати активност која, у зависности од теме, подстиче изградњу знања, анализу, критичко мишљење, интердисциплинарно повезивање. Активност треба да укључује практичан рад, примену ИКТ, повезивање и примену садржаја различитих наставних предмета, тема и области са којима се сусрећу изван школе. Активности осмислити тако да повећавају мотивацију за учење и подстичу формирање ставова, уверења и система вредности у вези са

развојем језичке и информатичке писмености, здравим стиловима живота, развојем креативности, способности вредновања и самовредновања.

Годишњи фонд часова зависи од броја наставних недеља у првом разреду који је дефинисан наставним планом за сваки образовни профил. Све школе, које у наставним плановима имају у првом разреду 36, односно 37 наставних недеља без блок наставе, могу реализовати садржаје овог предмета са 72, односно 74 часа годишње. Повећан број часова (2 или 4 часа) оставља се наставнику да распореди на оне тематске целине за које сматра да је то потребно. Уз сваку тему програма дат је и оријентациони број часова који има циљ да наставнику сугерише обим, дубину и начин интерпретације појединих целина, односно тема. Овај фонд часова је оквирног карактера и треба га усклађивати са конкретном ситуацијом у одељењу и специфичностима за сваки профил. У реализацији програма треба се придржавати наведеног редоследа теме.

При реализацији програма дати предност пројектној, проблемској и активної настави, кооперативном учењу, изградњи знања и развоју критичког мишљења. Подстицати тимски рад и сарадњу нарочито у областима где наставник процени да су присутне велике разлике у предзнању код појединих ученика. Уколико услови дозвољавају дати ученицима подршку хибридном моделом наставе (комбинацијом традиционалне наставе и електронски подржаног учења), поготово у случајевима када је због разлика у предзнању потребна већа индивидуализација наставе.

У наредном тексту, у заградама је наведен препоручени број часова за савлађивање садржаја.

При реализацији тематске целине **Основе рачунарске технике** ученици би требало да усвоје значење појмова информација и информатика; овладају вештином превођења броја из декадног у бинарни бројевни систем и обратно (1); знају да објасне како се у рачунару кодирају текстуална, графичка и звучна информација, усвоје појмове бит, бајт, и редове величине за мерење количине информација (1). Потребно је да ученици стекну знања о структури и принципу рада рачунара, функцији његових компоненти и утицају компоненти на перформансе рачунара. Ово треба постићи тако што ће ученици знати да: наведу и практично препознају из којих се компоненти састоји рачунар (1); објасне намену оперативне и спољашње меморије у рачунарском систему, наброје врсте спољашњих меморија и објасне њихове карактеристике (1); објасне функцију процесора, матичне плоче и магистрале у рачунару, објасне како се одвија комуникација компоненти у току извршавања програма (1); наведу параметре којима се изражавају перформансе рачунарска компоненти и објасне њихов утицај на перформансе рачунара (1).

Развој информационог технологија сагледати у контексту значаја развоја ових технологија за развој и ширење писмености и развој људског друштва уопште. Подстаћи ученике да повезују развој ИКТ-а са темама из историје, математике, физике и осталим областима људске делатности. Из овог угла сагледати значај информатике, области примене рачунара (и њихов развој), и карактеристике информационог друштва; развити код ученика свест о опасностима и неопходним мерама заштите здравља од претеране и неправилне употребе рачунара (1).

(остаје 1 час за систематизацију теме)

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профили.
- при реализацији модула инсистирати на вештинама;
- потребно је објаснити градацију "податак-информација-знање" и утврдити значај информатике у прикупљању и чувању података, трансформацији у корисну информацију и интеграцији у знање;
- за вежбање: превођења количине информација из једне мерне јединице у другу, или превођења из декадног бројевног система у бинарни и обратно, може се користити калкулатор (који се налази у саставу оперативног система);
- важно је да се на примерима (звуча, температуре, слике) ученицима приближи процес дискретизације информација, која је неопходна ради обраде на рачунару;
- код упознавања са развојем информационог технологија не упуштати се у перформансе рачунара појединих генерација већ сагледати место информационог технологија у развоју науке и технике у датом историјском периоду и утицај технологије на развој писмености, привреде и људског друштва уопште (реализовати кроз дискусију);
- принцип рада рачунарског система објаснити правећи паралелу са системима који су ученицима већ познати из ранијег искуства.
- ученици треба да упознају функционалне могућности компоненти и принцип рада рачунара без упуштања у детаље техничке реализације (електронске схеме, конструктивни детаљи итд.);
- основне компоненте рачунара: објаснити ученицима начин повезивања рачунара, улазно – излазне портове и уређаје спољашње меморије, а централну јединицу само на нивоу основне блок – шеме (матична плоча, напајање, РАМ, процесор, графичка, звучна и мрежна карта);
- објаснити значај и направити хијерархију утицаја појединих компоненти РС на перформансе рачунара;
- развој компоненти рачунара треба приказати занимљивим видео исечцима и другим материјалима са Интернета;

- пожељно је да се ученицима покаже редослед расклапања и склапања рачунара, и омогући да то сами понове: из компоненти саставе рачунар и покрену га;
- корисно је да се ученицима укаже на једноставне кварове које могу сами препознати и отклонити;
- уводећи опште појмове, на пример: капацитет меморије, брзина процесора, наставник треба да упозна ученике са вредностима ових параметара на школским рачунарима (користећи „контролну таблу“ оперативног система);
- за домаћи, ученици могу да, за кућне рачунаре, направе листу компоненти и њихових карактеристика;
- ради постизања важног педагошког циља: развоја код ученика навике за самостално коришћење помоћне литературе, у овој наставној области ученици за домаћи задатак могу да, коришћењем рачунарских часописа или Интернета, опишу конфигурацију рачунарског система која у том моменту има најбоље перформансе.

При реализацији тематске целине **Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом** ученик треба да стекне знања о значају програмске подршке за функционисање рачунара и утицају на његове могућности, као и знања, вештине и навике битне за успешно коришћење основних могућности оперативног система. Ово треба постићи тако што ће ученици научити да објасне основне функције оперативног система, разлику између системског и апликативног софтвера, наведу етапе у развоју програмског производа (1); објасне карактеристике дистрибуција програмских производа, разликују права коришћења лиценцираних програмских производа и информација до којих може доћи путем мреже. Ученицима развити правну и етичку свест о ауторским правима над информацијама које се дистрибуирају путем мреже. Посебну пажњу посветити потреби коришћења лиценцираних програма, заштити програма и података, вирусима и заштити од њих (1). У оквиру ове тематске целине ученик би требало да научи да: подеси основне параметре оперативног система (регионална и језичка подешавања, изглед окружења итд.) (1); покрене и користи програме који су у саставу оперативног система за уређење текста, цртање и једноставна нумеричка израчунавања (1); разликује намену датотеке и каталога, наведе намену типова датотека који се најчешће користе, изабере одговарајући програм за преглед или уређивање појединих типова датотека (подешавање подразумеваног програма за одређени тип датотеке) (1); примењује основне операције које се користе при раду са датотекама и каталозима, формира хијерархијску структуру каталога, архивира и деархивира датотеке, каталоге и дискове (1); зна да одреагује на најчешће поруке оперативног система (при брисању датотека и каталога; при затварању програма, а да није претходно сачуван документ, итд.), инсталира и деинсталира корисничке програме, инсталира и деинсталира управљачке програме за периферне уређаје (1); користи мултимедијалне могућности оперативног система (1); објасни деструктивне могућности рачунарских вируса, користи и подешава антивирусни програм (1). Неки елементи тематске целине **Основе рада у оперативном систему са графичким интерфејсом** могу се прожимати са другим тематским целинама, тако што ће се, на пример, програм калкулатор (који се налази у оквиру оперативног система) користити када се учи превођење из декадног у бинарни бројевни систем и обратно, класификацију програма извршити на конкретним примерима, структуру и перформансе конкретног рачунара сагледати кроз елементе оперативног система итд. Повезати градиво са њиховим искуствима.

(остаје 1 час за систематизацију теме)

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу.
- при реализацији модула инсистирати на вештинама;
- поделу софтвера урадити на нивоу: ОС, апликативни софтвер и драјвери и објаснити њихову намену;
- при подешавању радног окружења посебну пажњу обратити на регионална подешавања;
- при реализацији хијерархијске организације фасцикли објаснити ученицима њен значај;
- инсталацију софтвера реализовати на програмима за заштиту рачунара и архивирање података;
- инсталацију периферних уређаја урадити на примеру штампача.

При реализацији тематске целине **Текст-процесор** потребно је да ученик стекне знања, вештине и навике неопходне за успешно коришћење програма за обраду текста. Ово се огледа у оспособљености ученика да: подеси радно окружење текст процесора, унесе текст (у ћириличном и латиничном писму) (1); зна и примењује правила слепог куцања (2); користи основне операције за уређење текста (отклањање грешака, уметање текста, прелом реда, спајање суседних параграфа; приказивање и сакривање симбола за форматирање и њихова примена, копирање, исечање и премештање селектованог текста) (1); сачува унети текст на неком спољашњем медијуму за чување информација, отвори текстуални документ, затвори активни документ, премешта садржај између више отворених докумената, аутоматски пронађе и замени задати текст (1); уметне у текст: специјалне симболе, датум и време, слику, текстуалне ефекате, уметне и позиционира нетекстуалне објекте (дијаграме, формуле, фотографије, итд.) (1); креира табелу задатих својстава коришћењем средстава текст процесора (1); примени операције за форматирање текста и параграфа (промена својстава симбола и параграфа, креирање заглавља и подножја, претварање текста у листу, претварање текста у табелу, слагање текста по колонама, итд.) (1); користи алате за исправљање граматичких и правописних грешака (1); уметне

нумерацију страница, креира и користи стилове, генерише садржај (1); користи готове шаблоне и изради шаблоне по сопственим потребама (1); унесе у документ математичке формуле, прегледа текстуални документ пре штампе; подешава параметре за штампу, штампање. (1).

(остаје 4 часа за увежбавање, рад на пројекту и систематизацију теме)

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу кроз корелацију са стручним предметима (форме, текстови, обрасци, извештаји и сл. са каквима ће ученик радити при обављању стручних послова);
- ученике треба упознати са постојањем два типа текст процесора – оних заснованих на језицима за обележавање текста (нпр. LaTeX, HTML) и WYSIWYG система какав ће се обрађивати у оквиру предмета;
- при реализацији овог модула insistирати на правопису, поштовању правила слепог куцања и употребу писма матерњег језика;
- insistирати на правилном формирању параграфа (максимално користити могућности које пружа програм, избегавати поновљену употребу тастера „ентер“ и „размак“);
- При обради табела као пример урадити табелу која ће се касније користити при изради циркуларног писма;
- ученике треба упознати са логичком структуром типичних докумената (молби, обавештења, итд.), школских реферата, семинарских и матурских радова;
- за вежбу од ученика се може тражити да неформатирани текст од бар десет страна уреди по угледу на уређену верзију дату у формату који се не може конвертовати у документ текст процесора (на пример, pdf-формат);
- указати на проблеме који могу да искрсну при покушају да се штампа документ када су инсталирани управљачки програми за више штампача;
- пожељно је да израду једноставнијих докумената ученици увежбају кроз домаће задатке.

При реализацији тематске целине **Слајд-презентације** потребно је да ученици схвате предности коришћења слајд-презентација у различитим ситуацијама, препознају ситуације у којима се може користити слајд-презентација, планирају и израђују адекватне презентације. При томе је потребно да знају основне етапе при развоју слајд-презентације, основне принципе доброг дизајна презентације (број информација по слајду, естетика, анимација у служби садржаја) (2); подешавање радног окружења програма за израду слајд-презентација, одабир одговарајућег типа „погледа“ на презентацију, израду фото-албум презентације, основне операције са слајдом, дизајнирање позадине и „мастера“ слајда на задати начин, додавање и формирање текстуалних објеката, додавање нетекстуалних објеката, анимацију објеката слајда, анимацију прелаза између слајдова (2); прављење интерактивне презентације, подешавање време трајања слајдова, аутоматизацију презентације, подешавање параметара штампе и штампање презентације (2); Кроз тимски рад на пројектима увежбати и утврдити научено. На крају извршити заједничку анализу и вредновање пројеката (6).

Препоруке за реализацију:

- практичну реализацију модула извести у неком од програма за израду слајд презентације;
- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу кроз корелацију са стручним предметима;
- при реализацији овог модула insistирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре;
- кроз цео модул ученик треба да ради на једној презентацији чија је тематика везана за конкретан образовни профил и да на њој примени сва усвојена знања и вештине;
- током излагања градива од стране наставника на првом двочасу, приказати ученицима разноврсне примере презентација: добрих и оних са типичним грешкама и кроз дискусију доћи до „правила добре презентације“;
- извођење наставе започети објашњењима наставника а затим усмерити ученике да самостално вежбају;
- insistирати на значају слајд презентација и важности квалитетног презентовања, подстицати код ученика креативност;
- рад на презентацијама организовати пројектном методом, ученике организовати по тимовима;
- дати смернице за израду пројекта:
  - одлука: тема, циљ, области које пројекат обухвата (insistirати на интердисциплинарности), извори, применљивост, изводљивост,
  - планирање: ток пројекта (кораци реализације), сценарио, дизајн,
  - реализација,
  - критеријуми за оцењивање пројекта: Оствареност циља, мултидисциплинаран приступ, оригиналност употребљених материјала, дизајн, мултимедијалност, интерактивност, техничка реализација, тимски рад;

- организовати самопроцену и сарадничко оцењивање;
- консултације са наставником и сарадњу тима током израде пројекта реализовати путем система за електронски подржано учење или неким другим видом комуникације и сарадње путем Интернета;
- последња два часа ученици презентују своје радове и дискутују о њима.

При реализацији тематске целине **Рад са табелама** потребно је објаснити основне појмове о програмима за рад са табелама (табела, врста, колона, ћелија, ...) и указати на њихову општост у програмима овог типа.

При уношењу података у табелу, објаснити разлику између различитих типова података (нумерички формати, датум и време), као и грешке које могу из тога да произађу. Приликом манипулација са подацима (означавања ћелија, кретање кроз табелу, премештање, копирање,...), указати на општост ових команди и упоредити их са сличним командама у програмима за обраду текста.

Код трансформација табеле указати на различите могућности додавања или одузимања редова, или колоне у табели. Објаснити појам опсега.

Код форматирања приказа податка у ћелији, приказати на примерима могућност различитог тумачења истог нумеричког податка (број, датум, време). Такође, нагласити важност доброг приказа података (висине и ширине ћелија, фонта, поравнања) и истицања појединих података или група података раздвајањем различитим типовима линија и бојењем или сенчењем.

Указати на повезаност података у табели и могућност добијања изведених података применом формула. Објаснити појам адресе и различите могућности референцирања ћелија. Указати на различите могућности додељивања имена подацима или групама података и предности коришћења имена.

Приказати функције уграђене у програм и обратити пажњу на најосновније функције, посебно за сумирање и сортирање.

Указати на различите могућности аутоматског уношења података у серији.

Посебну пажњу посветити различитим могућностима графичког представљања података. Указати на промене података дефинисаних у табели формулама, и графикону у случају измене појединих података у табели. Указати на могућност накнадних промена у графикону, како у тексту, тако и у размери и бојама (позадине слова, скале, боја, промена величине, ...).

Указати на важност претходног прегледа података и графикана пре штампања, као и на основне опције при штампању.

Све појмове уводити кроз демонстрацију на примерима. Од самог почетка давати ученицима најпре једноставне, а затим све сложеније примере кроз које ће сами практично испробати оно што је демонстрирао наставник.

Препоручљиво је да се сви нови појмови уведу у првих 12 часова тако што ће ученици радити задатке које је припремио наставник (текстуалним описом задатка или задатом коначном табелом, одштампаном, без увида у формуле) а затим ученицима дати конкретне мале пројекте различите природе: да направе електронски образац (на пример предрачун или нешто слично), прикупљање и обраду података који се односе на успех ученика из појединих предмета, неку појаву или процес из других наставних и ваннаставних области рада и интересовања ученика.

Препоруке за реализацију:

- конкретне примере за вежбање прилагодити образовном профилу кроз корелацију са стручним предметима;
- при реализацији овог модула инсистирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре;
- логичке функције: избор функција прилагодити нивоу знања ученика и потребама образовног профила;
- форматирање ћелија обрађивати током два часа;
- при обради графикана, показати различите врсте графикана (хистограме, линијске, и „пите“; објаснити њихову намену; показати подешавање појединих елемената графикана).

При реализацији тематске целине **Интернет и електронска комуникација** потребно је да ученици схвате предности умрежавања, разумеју у чему је разлика између рачунара-сервера и рачунара-клијената, који посао обављају Интернет-провајдери, карактеристике основних технологија приступа Интернету, адресирање на Интернету, принципе функционисања Интернета, чему служе Интернет протоколи, како да повеже рачунар са Интернетом (2). Потребно је да ученици науче да: визуализују веб-страницу коришћењем веб-читача, крећу се веб-пространством коришћењем адреса и хиперлинкова, проналазе и преузимају садржаје са веба, користе Интернет мапе (2); отворе и подесе налог електронске поште (вебмејл), шаљу и преузимају поруке и датотеке коришћењем електронске поште и сервиса за синхрону комуникацију, упознају се са правилима електронске комуникације (*netiquette*) (2); упознају се са начином функционисања, правилима понашања, предностима и опасностима социјалних мрежа; упознају се са сервисима за дељење датотека на Интернету и појмом веб-апликације (*Cloud computing*) (2); отворе налог и користе виртуелни телефон, (нпр Скајп и сл.) (2); разумеју појмове „електронска трговина“ и „електронско банкарство“, науче како функционише електронски подржано

учење (2). При свему овоме неопходно је перманентно радити на развијању свести о важности поштовања правних и етичких норми при коришћењу Интернета, критичком прихватању информација са веба, поштовању ауторских права при коришћењу информација са веба, поштовању права приватности.
(остаје 2 часа за увежбавање и систематизацију теме, повезивање са другим областима, упознавањем са веб апликацијама према интересовању ученика)

Препоруке за реализацију:

- при реализацији овог модула инсистирати на правопису и употреби одговарајућег језика тастатуре;
- полазна тачка при упознавању локалних мрежа треба да буде конкретна школска мрежа на којој се могу илустровати њене саставне компоненте, топологија, ресурси, клијент-сервер, итд.;
- локалне мреже, након упознавања, треба ставити у контекст Интернета (мреже свих мрежа) и кооперативног коришћења расположивих информационих ресурса;
- вежбе крстарења (енгл. *surf*) и претраживања требало би да су у функцији овог, али и других предмета, како би се код ученика развијала навика коришћења Интернета за прикупљање информација за потребе сопственог образовања;
- преузимање датотека са веба вежбати на датотекама разних типова (текст, слика, видео-клип);
- ученицима треба објаснити како раде претраживачки системи и о чему треба водити рачуна да би се остварила ефикаснија претрага;
- при реализацији ове теме инсистирати на могућностима злоупотребе Интернета а поготово на безбедности корисника, поузданости информација и спречавању злоупотребе деце;
- при претраживању Интернета ученике усмерити ка тражењу образовних веб сајтова и коришћењу система за електронско учење;
- при обради електронског пословања демонстрирати различите врсте веб образаца који се користе за поручивање и плаћање робе путем Интернета, поручивање докумената...;
- показати рад са текстом, рад са табелама и складиштење података у неком од сервиса „у облаку“ (cloud computing), доступних путем веба;
- преузимање садржаја са веба вежбати на примерима преузимања текста, слика, клипова и датотека;
- при електронској комуникацији поштовати правила лепог понашања (netiquette).
- при реализацији садржаја везаних за електронску пошту објаснити ученицима „пут“ електронског писма;
- доследно спроводити поштовање ауторских права и софтверских лиценци.

ГЕОГРАФИЈА

(за трогодишње и четворогодишње средње стручне школе)

Циљ и задаци

Циљ наставе географије је стицање нових знања и развијање географског логичког мишљења о савременим друштвено географским појавама, процесима и законитостима, као и усвајање општих и посебних знања о светској привреди и разумевање савремене светске стварности и њених фундаменталних веза са становништвом и природном средином.

Користећи претходно стечена знања и умења ученика, друштвена географија омогућава разумевање друштвено географских специфичности савременог света и доприноси развијању ученичких способности за функционално посматрање, класификацију и систематизацију географских знања.

Задаци наставе географије су да ученици:

- упознају основне појмове, појаве, процесе и законитости из области друштвене географије, као и њихове узајамне односе и интерактивне везе са природном средином;
- препознају позитивне и негативне утицаје човека на природну средину на глобалном и локалном нивоу;
- стичу нова знања о различитим облицима људских заједница (породица, локална заједница, град, држава, Европа, свет) и о регионалним целинама у свету;
- упознају актуелну и комплексну стварност и развијају свест о међународним односима и о глобалној међузависности савременог света;
- унапређују вештине и способности за анализу и примену основних чиниоца који повезују различите друштвене и културне заједнице (производња, трговина, миграције, саобраћај и комуникације, културна размена и различити видови политичких и привредних интеграција);

- препознају и функционално користе корелацију о природним и друштвеним карактеристикама одређеног простора које су од значаја за упознавање начина живота људи који га настањују;
- упознају актуелну и комплексну географску стварност кроз кретање и територијални размештај светског становништва;
- препознају нова научна достигнућа и технолошки напредак и уоче њихов утицај на друштвене промене у свету;
- развијају свест о сарадњи и солидарности са међународним организацијама као оквиру за решавање економских, социјалних, културних и хуманитарних проблема у савременом свету;
- стичу и примењују вештине и знања из географије кроз самостално учење и истраживање;
- користе писане, графичке и ликовне изворе информација које анализирају и примењују у процесу учења и истраживања (текст, слика, дијаграм, графикон, табела, карта, интернет, анкета, статистички подаци, видео и дигитални запис);
- користе стечена географска знања за објашњавање основних демографских и привредних појава и процеса у свету и друштвеној средини;
- представе и анализирају помоћу графичких метода појаве и процесе из друштвене географије, да их објашњавају, врше предвиђања и изводе закључке;
- препознају појаве штетне по природну и културну средину и активно учествују у њиховој заштити, обнови и унапређивању;
- доприносе развијању ставова и вредности о географској средини, њеној међусобној условљености и променљивости у времену и простору;
- развијају свест о међусобном уважавању, сарадњи, солидарности и толеранцији међу припадницима различитих социјалних, етничких и културних група и о активном доприносу друштвеној кохезији;
- развијају свест о припадност своје нареду као делу интегралног света и знају да доприносе заједничком животу људи и народа на равноправним основама;
- уочавају узрочно-последичне везе и односе између друштвених и културних појава и процеса у времену и простору.

I или II разред трогодишњих и четворогодишњих средњих стручних школа
(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I УВОД

- Предмет проучавања, подела и значај друштвене географије у систему наука.

II СТАНОВНИШТВО, РЕЛИГИЈА И КУЛТУРА

Демографски развој

- Увод у демографију и извори података о демографским појавама;
- Порекло људске врсте на Земљи;
- Екумена и анекумена;
- Улога копнених мостова у ширењу човечанства на Земљи.

Распоред становништва на Земљи

- Број становника, густина насељености и пораст светског становништва;
- Демографска транзиција и пројекције становништва света;
- Регионални контрасти у репродукцији становништва света;
- Природно кретање становништва и популациона политика;
- Структуре становништва.

Културни развој

- Религија и култура (светске религије);
- Језик и култура (језици света).

Становништво и друштвено-економски развој

- Економске структуре становништва;
- Тенденције у регионалном развоју становништва света;
- Просторна мобилност становништва као показатељ развијености света (миграције: врсте, смер и фреквенција).

III НАСЕЉА

- Положај, типови и функционална класификација насеља;
- Урбанизација као светски процес-узроци и последице;
- Конурбације и мегалополиси;
- Градска насеља и животна средина (промене у природној средини и друштву).

IV ПОЛИТИЧКЕ И ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНОГ СВЕТА

Политичка карта света

- Формирање политичке карте света;
- Савремени политичко географски процеси у свету.

Глобализација и глобални процеси

- Послеиндустријско доба, глобално повезивање и однос Севера и Југа;
- Глобална међузависност фактора развоја у географском простору;
- Глобализација светске привреде и њене последице.

Индустријски развој и животна средина

- Нова научно технолошка револуција - интеграција науке, технологије и производње;
- Развој информатике - саставни део процеса глобализације;
- Индустријска и животна средина, индустријски и технолошки паркови;
- Проблем локације и структурне промене у индустрији.

Светска трговина и регионална тржишта

- Светска трговина и светска тржишта и улога развијених земља;
- Тржиште капитала и развијене земље.

Европска унија

- Оснивање, развој и циљ Европске уније;
- Регионални проблеми Европске уније;
- Европско уједињење према моделу концентричних кругова.

Остале европске и ваневропске економске и политичке интеграције

- Остале привредне интеграције у Европи и у свету; (ЦЕФТА, НАФТА, АСЕАН, АПЕК, ОЕЦД, СТО, ...);
- Светско тржиште капитала (Светска банка и Међународни монетарни фонд);
- Уједињене нације - структура и међународни значај.

Глобализација и економски макрорегиони света

- Европски макрорегион;
- Југоисточна Европа на путу стабилизације и економске консолидације;
- Русија и њено суседство (ЗНД);
- Пацифички регион - регион најдинамичнијег развоја;
- Кина - нова економска сила;
- Јужна Азија (Индија) - демографски и економски проблеми;
- Африка јужно од Сахаре (Субсахарска Африка) - регион сиромаштва;
- Англоамерика - постиндустријско друштво;
- Латинска Америка - економски потенцијали и политичке промене.

Мултинационалне компаније

- Мултинационалне компаније: развој, организација производње и локацијски фактори, профит и седишта највећих компанија;
- Политички утицај мултинационалних компанија.

Географија светске привреде

- Географија и привреда - међусобни утицаји и зависности;
- Фактори производње у тржишној привреди;
- Начини мерења и рангирања економског развоја;
- Светска привреда и међународна подела рада;
- Глобална финансијска тржишта;
- Индустијске зоне и индустријске регије у свету;
- Место пољопривреде у просторној организацији привреде и значај агроиндустрије;
- Глобализација у домену производње и размене хране и улога ФАО;
- Саобраћај и његова улога у просторној организацији привреде;
- Туризам и туристичка кретања у свету и положај Србије.

Србија и савремени процеси у Европи и свету

- Демографски развој Србије и њено место у Европи и свету;
- Друштвено економски развој Србије и њено место у Европи и свету.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Наставни програм друштвене географије тематски је конципиран и у складу је са савременом улогом географије у средњем стручном образовању. Годишњи фонд часова није промењен, а наставницима се препоручују наставни садржаји које треба обрадити. Слобода и креативност наставника огледа се у самосталном планирању часова, као и избору наставних метода, техника, активности, дидактичких средстава и помагала. У конципирању наставних садржаја наставник треба да води рачуна о општим циљевима и задацима средњег стручног образовања, као и образовно-васпитним и функционалним задацима савремене наставе географије.

Увођење ученика у наставне садржаје друштвене географије почиње са дефинисањем предмета проучавања, поделом и значајем друштвене географије, као и њеним местом у систему наука.

Обрадом садржаја из географије становништва указује се на најважније демографске проблеме савременог света. Тежиште је на основним карактеристикама демографског развоја и мерама које се предузимају у циљу превазилажења постојећих разлика у појединим регијама света као целине. При објашњавању одређених демографских појава и процеса неизбежна је употреба географских карата. Функционална картографска писменост је неопходна у образовно-васпитном раду наставника географије на свим типовима часова. Статистички показатељи су значајни када се користе у сврху рангирања, издвајања, графичког представљања и анализе одређене појаве, а наставницима се препоручује да од ученика не захтевају меморисање бројчаних података. Стечена знања треба да буду применљива, а ученици оспособљени да сами истражују и анализирају одређене демографске појаве и процесе.

У географији насеља потребно је нагласити утицај фактора природне средине на генезу, распрострањеност и изглед насеља, функционалну поделу насеља, урбанизацију као светски процес и њене последице, перспективе урбанизације, трендове и факторе раста градова као и разлику између руралних и урбаних насеља. Значајно је указати на просторну диференцираност и специфичности појединих делова света и на тенденције развоја насеља у савременом свету и у Србији.

Географске садржаје наставних тема је важно прилагодити развојним способностима ученика, потребама њиховог ужег стручног образовања и њиховим интересовањима. Ове садржаје треба растеретити фактографије и бројчаних података. Кроз дате тематске целине ученике треба упознати са савременом политичком картом света која је последица политичко географских процеса који су комплексне и променљиве географске категорије. Неопходно је указати на процесе интеграције и глобализације савременог света. Препоручује се да тежиште буде на организационим и интеграцијским процесима у Европи (Европска унија), и одређивању места и улоге наше земље у овим процесима. Потребно је објаснити улогу, значај и видове деловања Светске банке, Међународног монетарног фонда и Уједињених нација на глобалном нивоу, и указати на улогу и односе Србије у овим организацијама.

Привредне карактеристике света се изучавају уз уважавање географских законитости и указивање на проблеме и фазе развоја привреде у свету и у Србији. Ученике треба упознати са развојем, размештајем и организацијом производње највећих мултинационалних компанија, индустријских зона, технолошких паркова и индустријских регија. Посебно нагласити факторе који су довели до њиховог развоја и ширења и објаснити њихов политички и економски утицај на мање развијени део света. Пољопривреду и њено место у просторној организацији привреде треба аналитички изучавати, уз уважавање физичко-географских и друштвених фактора. Неопходно је нагласити проблеме водоснабдевања и исхране светског становништва. Саобраћај и туризам као делатности терцијарног сектора имају значајну улогу у просторној организацији привреде, те је потребно указати на њихов развој и на интерактивне односе са примарним и секундарним делатностима. Важно је поменути најеконичније видове саобраћаја и најфреквентније саобраћајнице који имају значај за повезивање и међународну размену у свету као целини и у Србији. Туризам као најмлађу привредну делатност треба обрадити што је могуће занимљивије за ученике, зато се предлаже да се укаже на

видове туризма и на најразвијеније туристичке регије у свету и у Србији. Кроз ове садржаје наставник може да сагледа обим и квалитет самосталног рада сваког појединца, тако што ће ученици урадити кратке презентације интересантних туристичких дестинација при чему ће користити стечена знања и умења постављена задацима наставе географије.

ФИЗИКА

(за образовне профиле трогодишњег образовања у којима се предмет изучава са 2 часа недељно)

Циљ и задаци

Циљ наставе физике јесте стицање елементарне функционалне писмености (природно-научне и техничке) и знања о основним физичким појавама, оспособљавање ученика за примену знања у струци и свакодневном животу, стицање радних навика, одговорности и способности за самосталан рад и за тимски рад, формирање основе за даље образовање.

Задаци наставе физике су да ученици:

- развијају природно-научну и техничку писменост;
- стичу знања о основним физичким појавама значајним за струку и разумеју основне физичке законе;
- развијају свест о значају експеримента у сазнавању, разумевању и проверавању физичких закона;
- стекну способност за уочавање, формулисање, и решавање једноставнијих проблема;
- развијају логичко и апстрактно мишљење и критички став у мишљењу;
- схвате значај физике за технику и природне науке;
- развијају способности и вештине за примену знања из физике у струци;
- стичу знања о природним ресурсима, њиховој ограничености и одрживом коришћењу;
- развијају правилан однос према заштити, обнови и унапређењу животне средине;
- развијају радне навике, одговорност, систематичност, прецизност и позитиван став према учењу.

I разред

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Увод

1. Физика - фундаментална природна наука. Физика и друге науке. Физичке величине. Мерење. Физички закони и принципи. (Р)

II Кинематика

1. Референтни систем, релативност кретања. Путања и пут. Подела кретања према облику путање и брзини. (Р)
2. Средња брзина. Тренутна брзина. Убрзање. (II)
3. Равномерно и равномерно променљиво праволинијско кретање. (II)
4. Кружно кретање. Центрипетално убрзање, период и фреквенција. (Р)

Демонстрациони огледи:

- Равномерно и равномерно убрзано кретање (помоћу колица, тегова и хронометра; помоћу цеви са ваздушним мехуром).
- Средња брзина, тренутна брзина и убрзање (помоћу дигиталног хронометра са сензорима положаја).
- Кружно кретање (центрифугална машина).

III Сила. Гравитационо поље

1. Основне динамичке величине: маса, сила, импулс. (II)
2. Узајамно деловање тела – сила. Силе у механици (сила теже, еластична сила, силе трења). (II)
3. Њутнови закони механике (Закон инерције, Закон акције и реакције и Основни закон динамике – II Њутнов закон). Општи облик II Њутновог закона. (II)
4. Основи статике. Облици и услови равнотеже. (Р)

5. Њутнов закон гравитације. (P)
6. Појам гравитационог поља. Сила теже и тежина тела. Бестежинско стање. (P)

Демонстрациони огледи:

- II Њутнов закон (помоћу колица за различите силе и масе тегова).
- III Њутнов закон (колеса повезана опругом или динамометром).
- Равнотежа полуге. Просте машине.
- Тежина тела (тело окачено о динамометар).
- Слободан пад (металне плочице и папира исте површине).
- Бестежинско стање.

IV Енергија

1. Рад силе. Снага. (II)
2. Кинетичка енергија. Потенцијална енергија. Закон одржања енергије. Примери. (II)
3. Закон одржања импулса. (P)

Демонстрациони огледи:

- Закон одржања импулса (помоћу колица са опругом, кретање колица са епруветом).
- Закон одржања енергије (Максвелов диск).

V Основи топлотне физике

1. Унутрашња енергија. Промена унутрашње енергије. Количина топлоте. (P)
2. Први и Други принцип термодинамике. Топлотни мотори. Коефицијент корисног дејства. (P)

VI Електрично и магнетно поље

1. Електрично поље. Јачина електричног поља. (P)
2. Потенцијал и напон електричног поља. (P)
3. Ерстедов оглед. Магнетно поље проводника са струјом и сталног магнета. (P)
Магнетна индукција. (II)
4. Деловање магнетног поља на проводник са струјом. Амперова сила. (P) Узајамно деловање два паралелна струјна проводника. (O)

Демонстрациони огледи:

- Линије сила електричног поља.
- Линије сила магнетног поља.
- Ерстедов оглед.
- Узајамно деловање паралелних струјних проводника.

VII Електромагнетна индукција

1. Електромагнетна индукција. Фарадејев закон е.м. индукције. (P)
2. Самоиндукција. Узајамна индукција. (O)

Демонстрациони оглед:

- Појава електромагнетне индукције и узајамне индукције.

VIII Механички и електромагнетни таласи

1. Осцилације у механици. Пригушене и принудне осцилације. Резонанција. (P)
2. Настанак и врсте механичких таласа. Величине којима се описују таласи. (P)
3. Звук, инфразвук и ултразвук. (P)
4. Електромагнетни таласи. Спектар. Брзина светлости. (P)

Демонстрациони огледи:

- Осциловање тега на еластичној опрузи и математичког клатна.

- Пригушене осцилације.
- Осциловање звучне виљушке.
- Резонанција везаних клатана.

IX Структура атома и атомског језгра

1. Радерфордов модел атома. Боров модел атома. (P)
2. Појам фотона и енергија фотона. (P)
3. Структура атомског језгра. Дефект масе. (P)
4. Радиоактивно зрачење. Заштита од зрачења. (P)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Полазна опредељења при конципирању програма физике

Наставни програм физике у средњој школи надовезује се структурно и садржајно на наставни програм физике у основној школи.

Ученици треба да науче основне појмове и законе физике на основу којих ће разумети појаве у природи и имати целовиту слику о значају и месту физике у образовању, у струци и животу уопште. Они треба да стекну основу за даље школовање, првенствено на природно-научним и техничким факултетима, али и на свим осталим на којима физика као фундаментална наука има примену у струци (медицина, стоматологија...)

Треба имати у виду да су у програмима редефинисани циљеви и задаци како би програми били прилагођени савременим научним и технолошким захтевима, као и савременим методичким и дидактичким поступцима, а наставни процес у складу са принципима, циљевима и општим исходима образовања. Стога програм физике у свим подручјима рада и у свим разредима треба читати и тумачити имајући стално на уму циљ и задатке наставе физике и образовања у целини.

При измени програма физике узете су у обзир примедбе и сугестије наставника физике у стручним школама, изречене на стручним скуповима и семинарима, у мери која омогућава коришћење постојећих уџбеника.

Тежило се и смањењу укупне оптерећености ученика. Програм је растерећен тако што су изостављени сви садржаји који нису неопходни за постизање постављених циљева и задатака наставе физике, као и методским приступом програмским садржајима.

Имајући у виду да нису сви ученици подједнако заинтересовани и обдарени за физику, обogaћени су демонстрациони огледи, како бисмо наставу физике учинили занимљивијом и очигледнијом.

Иако ово упутство за реализацију програма физике садржи неке опште педагошко-дидактичке елементе за остваривање програма у средњој школи и принципе на којима се заснива реализација образовно-васпитног процеса, сматрамо да ће бити од користи свим наставницима физике, јер се при реализацији програма, може прилагодити различитим подручјима рада и образовним профилима.

1. Избор програмских садржаја

Одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици средњих стручних школа. То су углавном садржаји из класичне физике, који представљају основ за изучавање стручних предмета, а у знатно мањој мери елементи савремене физике неопходни за разумевање неких научних открића и технологија који могу битно да утичу на живот људи. При томе је узето у обзир да класична физика проучава појаве које су доступне чулима па се лакше могу разумети и прихватити, а имају и већу примену у свакодневnoj пракси и струци.

2. Избор метода рада

Програм даје могућност коришћења разних метода и облика рада (предавање наставника, разговор, огледи, практичан рад ученика, радионице, самосталан рад ученика или рад у групама...). Наставник сам треба да одабере најпогоднији приступ у обради сваке конкретне теме у складу са потребама и могућностима ученика, као и наставним средствима којима располаже.

На садржајима програма може се у потпуности илустровати суштина методологије истраживачког приступа у физици и другим природним наукама: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег утврђивања тражених односа, формулисање физичких закона. У неким случајевима методички је целисходно увођење дедуктивне методе у наставу (нпр. показати како из закона одржања следе неки мање општи физички закони и сл.).

3. Демонстрациони огледи

Демонстрациони огледи чине саставни део редовне наставе физике, али су све мање заступљени. Присутна је недовољна опремљеност школа наставним средствима, у неким није заступљена ни кабинетска настава, али има и оних у којима се наставна средства не користе.

Последњих година било је много семинара и стручних скупова на којима су кроз различите радионице приказани једноставни а ефектни огледи. Да не помињемо фестивале науке.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ "враћање" огледа у наставу физике, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици (самостално или по групама) на часу или да их осмисле, ураде, анализирају и обраде код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Наравно, наставници који имају могућности треба да у настави користе и сложеније експерименте.

У настави свакако треба користити и рачунаре (симулације експеримената и појава, лабораторијске вежбе и обрада резултата мерења, моделирање, самостални пројекти ученика у облику семинарских радова и сл).

Начин презентовања програма

За све трогодишње, односно четворогодишње стручне школе у којима се физика изучава према минималном плану годину или две године, са два часа недељно, програм је исти, а за различита подручја рада и образовне профиле предвиђени су различити програми (пре свега у складу са годишњим бројем часова физике и захтевима струке). Садржаји су подељени на одређени број тематских целина. Свака од тематских целина садржи одређени број тема.

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе физике:

- *Поступност* (од простијег ка сложенијем) при упознавању нових појмова и формулисању закона.
- *Очигледност* при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа а треба користити и симулације).
- *Повезаност наставних садржаја* (хоризонтална и вертикална).

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, сваку тематску целину требало би започети *обнављањем одговарајућег дела градива из претходног разреда или из основне школе*. Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад води рачуна о овом захтеву Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује се да ученик сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може прерасподелити садржаје према својој процени.

Нивои образовно-васпитног рада

Овога пута у садржајима програма није дат оријентациони број часова предвиђених за обраду наставних тема, обнављање градива и лабораторијске вежбе. То би могао бити "увод" у наставни процес у коме ће наставник, на основу дефинисаних циљева и задатака предмета, исхода и стандарда знања, самостално планирати број часова обраде, утврђивања... У овом "прелазном периоду", ипак ћемо дати табелу са оријентационим бројем часова, а у недостатку стандарда знања корисни ће бити нивои образовно-васпитних захтева, који дефинишу обим и дубину проучавања појединих елемената садржаја програма, а постојали су и до сада.

Први ниво: обавештеност (О)

Обавештеност као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик може да се сети - репродукује оно што је учио: термине, специфичне чињенице, методе и поступке, опште појмове, принципе (законе) или теорије. Значи, од ученика се очекује да градиво које је учио само познаје: да може да га искаже, исприча, опише, наведе и сл., тј. да може да га репродукује у битно неизмењеном облику.

Други ниво: разумевање (Р)

Разумевање као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик буде оспособљен да градиво које је учио реорганизује: да одређене чињенице, појмове и принципе (законе) објасни, анализира, доведе у нове везе, које нису биле непосредно дате у градиву.

Разумевање као образовно-васпитни ниво укључује у себе и претходни ниво - обавештеност. Уколико се овде градиво интерпретира, онда се то чини не у форми у којој је било претходно дато, већ у реорганизованом, тј. у битно измењеном облику.

Трећи ниво: примена (II)

Примена као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик буде оспособљен да одређене генерализације, принципе (законе), теорије или опште методе примењује у решавању проблема и задатака.

Овде је реч о примени оног што се зна и разуме у решавању нових проблема (задатака), а не о његовом јединственом, репродуктивном коришћењу у појединим ситуацијама. Примена као највиши образовно-васпитни ниво укључује у себе оба претходна нивоа - обавештеност и разумевање.

Основни облици наставе и методска упутства за њихово извођење

Физику је нужно представити ученицима као живу, недовршену науку, која се непрекидно интензивно развија и мења, а не као скуп завршених података, непроменљивих закона, теорија и модела. Зато је нужно истаћи проблеме које физика решава у садашњем времену.

Данас је физика експликативна, теоријска и фундаментална наука и њеним изучавањем, заједно са осталим природним наукама, стичу се основе научног погледа на свет. Идеја фундаменталности физике у природним наукама и њен значај за технику морају да доминирају у настави физике.

Ширењу видика ученика допринеће објашњење појмова и категорија, као што су физичке величине, физички закони, однос експеримента и теорије, веза физике с осталим наукама, нарочито с примењеним наукама и техником. Значајно је указати на везу физике и филозофије. Потребно је навести и етичке проблеме који се јављају као последица развијања науке и технике.

Овако формулисани концепти наставе физике захтева појачано експериментално заснивање наставног процеса (демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе, односно практични рад ученика).

Усвојени концепти наставе физике захтева стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада, применом савремених методичких и дидактичких поступака у наставном процесу (пројектна, проблемска, активна настава и кооперативно учење) циљеви и задаци образовања као и циљеви наставе физике буду у пуној мери реализовани.

Стицање техничке културе кроз наставу физике састоји се у развијању вештина техничких примена знања, у решавању техничких задатака и у приказивању одређених примена физике у свакодневном животу.

После изучавања одговарајућих тематских целина, нужно је указати на заштиту човекове средине, која је загађена и угрожена одређеним физичко-техничким процесима и променама.

При обради физичких основа енергетике потребно је усмерити ученике на штедњу свих врста енергије, а посебно електричне енергије.

Циљеви и задаци наставе физике остварују се кроз следеће основне облике рада са ученицима:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе;
2. решавање квалитативних и квантитативних задатака;
3. лабораторијске вежбе;
4. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, семинарски радови, пројекти...);
5. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Веома је важно да наставник при извођењу прва три облика наставе наглашава њихову обједињеност. У противном, ученик ће стећи утисак да постоје три различите физике: једна се слуша на предавањима, друга се ради кроз рачунске задатке, а трећа се користи у лабораторији.

Да би се циљеви и задаци наставе физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методска упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како су уз сваку тематску целину планирани демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, или непосредно учествовати у реализацији огледа, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра или демонстрира. После тога наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања.

Када је могуће, треба користити проблемску наставу. Наставник поставља проблем ученицима и препушта да они самостално, у паровима или у тиму дођу до решења, по потреби усмерава ученике,

подсећајући их питањима на нешто што су научили и сада треба да примене, упућује их на извођење експеримента који може довести до решења проблема и слично.

- На пример, на овај начин се може обрадити тема *Класични закон слагања брзина*:
- наставник задаје ученицима проблем: *Зашто капи кише остављају вертикалан мокри траг на стаклу аутобуса када он мирује, а коси траг када се аутобус креће? Од чега и како зависи нагиб косог трага?*
  - наставник упућује ученике да потраже и препознају у уџбенику текст уз помоћ којег би могли да дођу до решења (то им неће бити посебно тешко будући да имају предзнање из основне школе о слагању брзина) и схвате закон слагања брзина у векторском облику;
  - наставник тражи да ученици закључе како се, на основу научног закона, одређује релативна брзина; потом ученици треба да примене тај закон у конкретном проблему и објасне зашто је траг кос и како његов нагиб зависи од брзина капи и аутобуса у односу на земљу;
  - затим се проблем може ширити новим питањем: *Како би се могла измерити (тј. проценити) брзина кишне капи у односу на земљу* (ученици сами треба да предлажу начине мерења)...

На овај начин се могу обрадити и теме које су основ за изучавање садржаја стручних предмета или решавање једноставних проблема из струке. Тада је неопходна тесна сарадња са колегама који предају сродне стручне предмете.

Неке од тема у сваком разреду могу се обрадити самосталним радом ученика кроз радионице. Такав начин рада је ученицима најинтересантнији, више су мотивисани, па лакше усвајају знање. Уз то се развијају и њихово интересовање за физику и способност тимског рада и сарадње. Овакав приступ обради наставне теме захтева добру припрему наставника: одабрати тему, припремити одговарајућа наставна средства и опрему, поделити ученике у групе тако да сваки појединац у групи може дати одговарајући допринос, дати неопходна минимална упутства...

На пример, за наставну тему *Радиоактивни распад* ученици се могу поделити у групе од којих би једна, уз помоћ уџбеника, обрадила појаву радиоактивног распада и закон распада, друга активност радиоактивног извора уз налажење података на интернету о неким радиоактивним изотопима, трећа би пронашла на интернету симулације распада и шему неког радиоактивног низа, четврта примену радиоактивних изотопа (помоћу интернета или литературе коју би им припремио наставник)...

Слично бисмо имали за наставну тему *Одбијање и преламање светлости*. Једна група ученика би обрадила законе одбијања и преламања, друга тоталну рефлексију са примерима примене, трећа привидну дубину тела са примерима, четврта дугу, пета преламање кроз призму и примене (све групе, осим прве, у упутствима треба да добију формулу за закон преламања); у раду ученици могу да користе уџбеник, интернет, демонстрациони оглед...

Неке теме могу да припреме и презентују сами ученици, појединачно или у паровима, у облику семинарских радова или неких мањих пројеката.

Методска упутства за решавање задатака

Решавање задатака је важна метода за увежбавање примене знања. Њоме се постиже: конкретизација теоријских знања; обнављање, продубљивање и утврђивање знања; кориговање ученичких знања и умећа; развијање логичког мишљења; подстицање ученика на иницијативу; стицање самопоуздања и самосталности у раду...

Оптимални ефекти решавања задатака у процесу учења физике остварују се добро осмишљеним комбиновањем квалитативних (задаци-питања), квантитативних (рачунских), графичких и експерименталних задатака.

Вежбање решавања рачунских задатака је важна компонента учења физике. Како оно за ученике често представља вид учења са најсложенијим захтевима, наставник је обавезан да им да одговарајуће инструкције, напомене и савете у вези са решавањем задатака. Напомене треба да се односе на типове задатака у датој теми, најчешће грешке при решавању таквих задатака, алгоритам решавања датог типа задатака...

Потребно је пажљиво одабрати задатке који, ако је могуће, имају непосредну везу са реалним ситуацијама у струци и свакодневном животу. Такође је важно да ученици правилно вреднују добијени резултат, као и његов правилан запис. Посебно треба обратити пажњу на поступност при избору задатака, од најједноставнијих ка онима који захтевају анализу и синтезу стечених знања.

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се тако што се при изради вежби одељење дели на два дела а ученици вежбе раде у групама, 2-3 ученика.

За сваку вежбу ученици унапред треба да добију одговарајућа упутства.

Час експерименталних вежби састоји се из уводног дела, мерења и записивања резултата мерења и обраде добијених података.

У уводном делу часа наставник проверава да ли су ученици спремни за вежбу, упознаје их са мерним инструментима и осталим деловима апаратуре за вежбу, указује на мере предострожности којих се морају придржавати ради сопствене сигурности, при руковању апаратима, електричним изворима, разним уређајима и сл.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава и помаже.

При обради резултата мерења ученици се придржавају правила за табеларни приказ података, цртање графика, израчунавање заокругљених вредности и грешака мерења (са тим правилима наставник треба да их упозна унапред или да их да уз писана упутства за вежбе) .

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци који садрже квалитативне и квантитативне задатке, понекад и експерименталне. Такви домаћи задаци односе се на градиво које је обрађено непосредно на часу и на повезивање овог градива са претходним.

За домаћи задатак могу се давати и семинарски радови и мањи пројекти, које би ученици радили индивидуално или у групама.

Наставник је обавезан да прегледа домаће задатке и саопшти ученицима евентуалне грешке како би они имали информацију о успешности свог рада.

Праћење рада ученика

Наставник је дужан да континуирано прати рад сваког ученика кроз непрекидну контролу његових усвојених знања, стечених на основу свих облика наставе: демонстрационих огледа, предавања, решавања квантитативних и квалитативних задатака, лабораторијских вежби, семинарских радова и пројеката...

У сваком разреду треба континуирано проверавати и оцењивати знање ученика помоћу усменог испитивања, кратких (15-минутних) писмених провера, тестова на крају већих целина (рецимо, по једном у сваком класификационом периоду), контролних рачунских вежби (по једном у полугодишту), провером експерименталних вештина.

На почетку рада са ученицима, у сваком разреду, посебно ако је одељење променило структуру или је наставник преузео ново одељење, било би пожељно спровести дијагностички тест. Такав тест говори наставнику са каквим предзнањем и којим потенцијалима ученици улазе у нову школску годину. Такође, предлажемо тестове систематизације градива на крају сваког полугодишта или на крају школске године. Припрема за овај тест, као и сам тест, требало би да осигурају трајно усвајање најосновнијих и најважнијих знања из претходно обрађених области.

Додатна и допунска настава

Додатни рад намењен је даровитим ученицима и треба да задовољи њихова интересовања за физику. Организује се са једним часом недељно. У оквиру ове наставе могу се продубљивати и проширивати садржаји из редовне наставе, радити нови садржаји, тежи задаци, сложенији експерименти од оних у редовној настави... Ученици се слободно опредељују при избору садржаја програма. Зато је нужно сачинити индивидуалне програме рада са ученицима на основу њихових претходних знања, интересовања и способности. Корисно је да наставник позове истакнуте стручњаке да у оквиру додатне наставе одрже популарна предавања као и да омогући ученицима посете институтима.

Допунска настава се такође организује са по једним часом недељно. Њу похађају ученици који у редовној настави нису били успешни. Циљ допунске наставе је да ученик, уз додатну помоћ наставника, стекне минимум основних знања из садржаја које предвиђа програм физике у средњим школама.

Слободне активности ученика, који су посебно заинтересовани за физику, могу се организовати кроз разне секције младих физичара.

ПРИЛОГ: Оријентациони број часова по темама и број часова предвиђених за израду лабораторијских вежби.

трогодишње образовање

I разред

Редни број теме	Наслов теме	Број часова
1	Увод	3
2	Кинематика	9
3	Сила и гравитационо поље	15
4	Енергија	5
5	Основи топлотне физике	6
6	Електрично и магнетно поље	9
7	Електромагнетна индукција	5
8	Механички и електромагнетни таласи	12
9	Структура атома и атомског језгра	10
Укупно		74

ФИЗИКА

(за образовне профиле четворогодишњег образовања у којима се предмет изучава у првом и другом разреду са 2 часа недељно)

Циљ и задаци

Циљ наставе физике у средњој стручној школи јесте стицање функционалне писмености (природно-научне и техничке) и знања о физичким појавама и процесима и оспособљавање ученика за примену знања у струци и свакодневном животу, стицање радних навика, одговорности и способности за самосталан рад и за тимски рад, формирање основе за даље образовање.

Задаци наставе физике су да ученици:

- развијају природно-научну и техничку писменост;
- стичу знања о физичким појавама значајним за струку и разумеју основне физичке законе;
- развијају свест о значају експеримента у сазнавању, разумевању и проверавању физичких закона;
- стекну способност за уочавање, формулисање, и решавање једноставнијих проблема;
- развијају логичко и апстрактно мишљење и критички став у мишљењу;
- схвате значај физике за технику и природне науке;
- развијају способности и вештине за примену знања из физике у струци;
- стичу знања о природним ресурсима, њиховој ограничениости и одрживом коришћењу;
- развијају правилан однос према заштити, обнови и унапређењу животнесредине;
- развијају радне навике, одговорност, систематичност, прецизност и позитиван став према учењу.

I разред

(2 часа недељно, 74 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Увод

1. Физика - фундаментална природна наука. Физика и друге науке. Физичке величине. Мерење. Физички закони и принципи (P).
2. Вектори и основне операције (сабирање и разлагање вектора). (П)

Демонстрациони оглед:

- Операције с векторским физичким величинама (помоћу динамометара на магнетној табли).

II Кинематика

1. Механичко кретање, референтни систем, релативност кретања. Вектор положаја и померај. Путања и пут. Праволинијско и криволинијско кретање. Равномерно и неравномерно кретање. (P)
2. Средња брзина. Тренутна брзина. Закон слагања брзина. (II)
3. Убрзање. (P)
4. Равномерно и равномерно променљиво праволинијско кретање. (II)
5. Вертикални хитац. (II)
6. Равномерно кружно кретање материјалне тачке, центрипетално убрзање, период и фреквенција. (II)
7. Равномерно променљиво кружно кретање материјалне тачке. (II)
8. Ротационо кретање крутог тела. Угаони померај, описани угао, угаона брзина, угаоно убрзање. (P)
9. Аналогија кинематичких величина којима се описују транслаторно и ротационо кретање. Веза између угаоне и линијске брзине и веза угаоног и тангенцијалног убрзања. (II)
10. Равномерно и неравномерно променљиво ротационо кретање. (II)

Демонстрациони огледи:

- Равномерно и равномерно убрзано кретање (помоћу колица, тегова и хронометра; помоћу цеви са ваздушним мехуром).
- Средња брзина, тренутна брзина и убрзање (помоћу дигиталног хронометра са сензорима положаја).
- Кружно кретање (центрифугална машина).

Лабораторијска вежба

- Проучавање равномерног и убрзаног кретања помоћу Атвудове машине и дигиталног хронометра са сензорима положаја.

III Динамика

1. Основне динамичке величине: маса, сила и импулс.
2. Њутнови закони механике (Закон инерције, Закон акције и реакције и Основни закон динамике – II Њутнов закон). (II)
3. Узајамно деловање тела – сила. Силе у механици (сила теже, еластична сила, силе трења). (II)
4. Трење. Силе трења мировања. Сила трења клизања. (II)
5. Инерцијални и неинерцијални системи референције. Силе инерције. (O)
6. Центрипетална и центрифугална сила. (P)
7. Динамика ротационог кретања. Момент силе, момент импулса и момент инерције. Основни закон динамике ротације. (P)
8. Механички рад. Снага. Енергија (кинетичка и потенцијална). (II)

Демонстрациони огледи:

- Слагање сила (колинеарних и неколинеарних).
- Други Њутнов закон (помоћу колица за различите силе и масе тегова).
- Трећи Њутнов закон (колица повезана опругом или динамометром).
- Силе трења на подлози.
- Центрипетална сила (помоћу конца за који је везано неко мало тело, помоћу динамометра и диска који ротира).
- Момент силе, момент инерције (Обербеков точак, обртни диск или слично).

Лабораторијска вежба

- Провера II Њутновог закона помоћу колица и тегова.

IV Гравитационо и електрично поље

1. Њутнов закон гравитације. (II)
2. Гравитационо поље. Јачина гравитационог поља. (II)

3. Гравитациона потенцијална енергија. Рад у гравитационом пољу. (Р)
4. Кулонов закон. Електрично поље. (П)
5. Јачина електричног поља. Линије сила електричног поља. (П)
6. Електрична потенцијална енергија. Потенцијал електричног поља. Рад у електричном пољу. Напон.(Р)
7. Проводник у електричном пољу. Електрична капацитативност. Кондензатори. (Р)

Демонстрациони огледи:

- Тежина (тело окачено о динамометар); бестежинско стање.
- Расподела наелектрисања на проводнику.
- Линије сила електричног поља.
- Електростатичка заштита (Фарадејев кавез).
- Електрична капацитативност кондензатора (зависност од величине и растојања између плоча).

V Закони одржања

1. Општи карактер закона одржања (маса, наелектрисање...). (Р)
2. Изолован систем. Закони одржања импулса и момента импулса. (Р)
3. Закон одржања енергије у механици. (П)
4. Примена закона одржања енергије у термодинамици. Први и Други принцип термодинамике. (Р)

Демонстрациони огледи:

- Закон одржања импулса (помоћу колица са опругом, кретање колица са епруветом).
- Закон одржања момента импулса (Прантлова столица).
- Закон одржања енергије (Максвелов диск).

Лабораторијска вежба

- Провера закона одржања енергије у механици (колица са тегом).

VI Молекулска физика

1. Чврста тела. Кристали. Еластичност чврстих тела. (О)
2. Течности. Површински напон и вискозност. (О)
3. Основи молекулско кинетичке теорије гасова. Температура и притисак гаса. (Р)
4. Једначина стања идеалног гаса. Изопроцеси и гасни закони. (Р)

Демонстрациони огледи:

- Врсте еластичности.
- Површински напон (рамови са опном од сапунице).
- Изотермски процес.

Лабораторијске вежбе

- Одређивање модула еластичности жице.
- Мерење коефицијента површинског напона.

II разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I Магнетно поље

1. Магнетно поље струјног проводника. (Р)
2. Магнетна индукција и јачина магнетног поља. Магнетни флуks. (П)
3. Лоренцова сила. (П)
4. Деловање магнетног поља на проводник са струјом. Амперова сила . Узајамно деловање два паралелна праволинијска струјна проводника. (Р)

5. Електромагнетна индукција. Фарадејев закон и Ленцово правило. Самоиндукција и узајамна индукција. (II)

Демонстрациони огледи:

- Ерстедов оглед.
- Линије сила магнетног поља (помоћу гвоздених опилака).
- Лоренцова сила.
- Деловање магнетног поља на рам са струјом.
- Интеракција два паралелна струјна проводника.
- Појава електромагнетне индукције (помоћу магнета, калема и галванометра).

II Осцилације

1. Хармонијске осцилације (пример осциловања тела на опрузи). (II)
2. Математичко клатно. (II)
3. Пригушене осцилације. Принудне осцилације, резонанција. (P)
4. Електрично осцилаторно коло. Енергија електричног и магнетног поља. (II)

Демонстрациони огледи:

- Осциловање тега на опрузи.
- Математичко клатно.
- Пригушене осцилације.
- Појава резонанције (механичке и електричне).

Лабораторијска вежба

- Математичко клатно.

III Таласи

1. Настанак и простирање механичких таласа. Врсте таласа. (II)
2. Величине којима се описује таласно кретање. (II)
3. Прогресивни и стојећи таласи. (P)
4. Звук и његове основне карактеристике. (P)
5. Доплеров ефекат у акустици. (O)
6. Настанак и својства електромагнетних таласа. Спектар електромагнетних таласа. Радар и његове примене. (P)
7. Таласна оптика. Интерференција, дифракција и поларизација светлости. (P)
8. Дисперзија светлости. (P)

Демонстрациони огледи:

- Врсте таласа (помоћу таласне машине).
- Својства звучних извора (монокорд, звучне виљушке, музички инструменти ...) Звучна резонанција.
- Одбијање, преламање таласа (таласна када).
- Интерференција и дифракција светлости (помоћу ласера).
- Поларизација светлости (поларизационим филтрима).
- Разлагање беле светлости на спектар (стакленом призмом).

Лабораторијске вежбе

- Мерење брзине звука у ваздуху.
- Мерење таласне дужине дифракционом решетком.

IV Основи квантне физике

1. Квант енергије. Фотон (II).
2. Фотоелектрични ефекат. Ајнштајнова једначина фотоефекта. (II)
3. Де Бројева формула. (P)

Демонстрациони оглед:

- Фотоћелија.

V Основи атомске и нуклеарне физике

1. Радерфордов модел атома. (Р)
2. Боров модел атома. (Р)
3. Рендгенско зрачење. (О)
4. Спонтано и стимулирано зрачење. Ласер. (О)
5. Састав и карактеристике атомског језгра. Дефект масе и енергија везе. Нуклеарне силе (Р).
6. Радиоактивни распади језгра. Радиоактивно зрачење. (Р)
7. Нуклеарне реакције. Фисија и фузија језгра. (Р)
8. Детекција радиоактивног зрачења. Заштита од зрачења. (Р).

Демонстрациони оглед:

- Детекција радиоактивног зрачења.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Полазна опредељења при конципирању програма физике

Наставни програм физике у средњој школи надовезује се структурно и садржајно на наставни програм физике у основној школи.

Ученици треба да науче основне појмове и законе физике на основу којих ће разумети појаве у природи и имати целовиту слику о значају и месту физике на основу којих ће образовати струци и животу уопште. Они треба да стекну основу за даље школовање, првенствено на природно-научним и техничким факултетима, али и на свим осталим на којима физика као фундаментална наука има примену у струци (медицина, стоматологија...)

Треба имати у виду да су у програмима редефинисани циљеви и задаци како би програми били прилагођени савременим научним и технолошким захтевима, као и савременим методичким и дидактичким поступцима, а наставни процес у складу са принципима, циљевима и општим исходима образовања. Стога програм физике у свим подручјима рада и у свим разредима треба читати и тумачити имајући стално на уму циљ и задатке наставе физике и образовања у целини.

При измени програма физике узете су у обзир примедбе и сугестије наставника физике у стручним школама, изречене на стручним скуповима и семинарима, у мери која омогућава коришћење постојећих уџбеника.

Тежило се и смањењу укупне оптерећености ученика. Програм је растерећен тако што су изостављени сви садржаји који нису неопходни за постизање постављених циљева и задатака наставе физике, као и методским приступом програмским садржајима.

Имајући у виду да нису сви ученици подједнако заинтересовани и обдарени за физику, обogaћени су демонстрациони огледи, како бисмо наставу физике учинили занимљивијом и очигледнијом.

Иако ово упућство за реализацију програма физике садржи неке опште педагошко-дидактичке елементе за остваривање програма у средњој школи и принципе на којима се заснива реализација образовно-васпитног процеса, сматрамо да ће бити од користи свим наставницима физике, јер се при реализацији програма, може прилагодити различитим подручјима рада и образовним профилима.

1. Избор програмских садржаја

Одабрани су они садржаји које на одређеном нивоу могу да усвоје сви ученици средњих стручних школа. То су углавном садржаји из класичне физике, који представљају основ за изучавање стручних предмета, а у знатно мањој мери елементи савремене физике неопходни за разумевање неких научних открића и технологија који могу битно да утичу на живот људи. При томе је узето у обзир да класична физика проучава појаве које су доступне чулима па се лакше могу разумети и прихватити, а имају и већу примену у свакодневној пракси и струци.

2. Избор метода рада

Програм даје могућност коришћења разних метода и облика рада (предавање наставника, разговор, огледи, практичан рад ученика, радионице, самосталан рад ученика или рад у групама...). Наставник сам треба да одабере најпогоднији приступ у обради сваке конкретне теме у складу са потребама и могућностима ученика, као и наставним средствима којима располаже.

На садржајима програма може се у потпуности илустровати суштина методологије истраживачког приступа у физици и другим природним наукама: посматрање појаве, уочавање битних својстава система на којима се појава одвија, мерење у циљу проналажења међузависности одабраних величина, планирање нових експеримената ради прецизнијег утврђивања тражених односа, формулисање физичких закона. У неким

случајевима методички је целисходно увођење дедуктивне методе у наставу (нпр. показати како из закона одржања следе неки мање општи физички закони и сл.).

3. Демонстрациони огледи

Демонстрациони огледи чине саставни део редовне наставе физике, али су све мање заступљени. Присутна је недовољна опремљеност школа наставним средствима, у неким није заступљена ни кабинетска настава, али има и оних у којима се наставна средства не користе.

Последњих година било је много семинара и стручних скупова на којима су кроз различите радионице приказани једноставни а ефектни огледи. Да не помињемо фестивале науке.

Увођење једноставних експеримената за демонстрирање физичких појава има за циљ "враћање" огледа у наставу физике, развијање радозналости и интереса за физику и истраживачки приступ природним наукама.

Једноставне експерименте могу да изводе и сами ученици (самостално или по групама) на часу или да их осмисле, ураде, анализирају и обраде код куће, користећи многе предмете и материјале из свакодневног живота.

Наравно, наставници који имају могућности треба да у настави користе и сложеније експерименте. У настави свакако треба користити и рачунаре (симулације експеримената и појава, лабораторијске вежбе и обрада резултата мерења, моделирање, самостални пројекти ученика у облику семинарских радова и сл.).

Начин презентовања програма

За све трогодишње, односно четворогодишње стручне школе у којима се физика изучава према минималном плану годину или две године, са два часа недељно, програм је исти, а за различита подручја рада и образовне профиле предвиђени су различити програми (пре свега у складу са годишњим бројем часова физике и захтевима струке). Садржаји су подељени на одређени број тематских целина. Свака од тематских целина садржи одређени број тема.

Програмски садржаји доследно су приказани у форми која задовољава основне методске захтеве наставе физике:

- *Поступност* (од простијег ка сложенијем) при упознавању нових појмова и формулисању закона.
- *Очигледност* при излагању наставних садржаја (уз сваку тематску целину побројано је више демонстрационих огледа а треба користити и симулације).

- *Повезаност наставних садржаја* (хоризонтална и вертикална).

Програм предвиђа да се унутар сваке веће тематске целине, после поступног и аналитичног излагања појединачних наставних садржаја, кроз систематизацију и обнављање изложеног градива, изврши синтеза битних чињеница и закључака и да се кроз њихово обнављање омогући да их ученици у потпуности разумеју и трајно усвоје. Поред тога, сваку тематску целину требало би започети *обнављањем одговарајућег дела градива из претходног разреда или из основне школе*. Тиме се постиже и вертикално повезивање наставних садржаја. Веома је важно да се кроз рад води рачуна о овом захтеву Програма, јер се тиме наглашава чињеница да су у физици све области међусобно повезане и омогућује се да ученик сагледа физику као кохерентну научну дисциплину у којој се почетак проучавања нове појаве наслања на резултате проучавања неких претходних.

Редослед проучавања појединих тема није потпуно обавезујући. Наставник може прерасподелити садржаје према својој процени.

Нивои образовно-васпитног рада

Овога пута у садржајима програма није дат оријентациони број часова предвиђених за обраду наставних тема, обнављање градива и лабораторијске вежбе. То би могао бити "увод" у наставни процес у коме ће наставник, на основу дефинисаних циљева и задатака предмета, исхода и стандарда знања, самостално планирати број часова обраде, утврђивања... У овом "прелазном периоду", ипак ћемо дати табелу са оријентационим бројем часова, а у недостатку стандарда знања корисни ће бити нивои образовно-васпитних захтева, који дефинишу обим и дубину проучавања појединих елемената садржаја програма, а постојали су и до сада.

Први ниво: обавештеност (О)

Обавештеност као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик може да се сети - репродукује оно што је учио: термине, специфичне чињенице, методе и поступке, опште појмове, принципе (законе) или теорије. Значи, од ученика се очекује да градиво које је учио само познаје: да може да га искаже, исприча, опише, наведе и сл., тј. да може да га репродукује у битно неизмењеном облику.

Други ниво: разумевање (Р)

Разумевање као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик буде оспособљен да градиво које је учио реорганизује: да одређене чињенице, појмове и принципе (законе) објасни, анализира, доведе у нове везе, које нису биле непосредно дате у градиву.

Разумевање као образовно-васпитни ниво укључује у себе и претходни ниво - обавештеност. Уколико се овде градиво интерпретира, онда се то чини не у форми у којој је било претходно дато, већ у реорганизованом, тј. у битно измењеном облику.

Трећи ниво: примена (П)

Примена као ниво образовно-васпитних захтева изискује да ученик буде оспособљен да одређене генерализације, принципе (законе), теорије или опште методе примењује у решавању проблема и задатака.

Овде је реч о примени оног што се зна и разуме у решавању нових проблема (задатака), а не о његовом јединственом, репродуктивном коришћењу у појединим ситуацијама. Примена као највиши образовно-васпитни ниво укључује у себе оба претходна нивоа - обавештеност и разумевање.

Основни облици наставе и методска упутства за њихово извођење

Физику је нужно представити ученицима као живу, недовршену науку, која се непрекидно интензивно развија и мења, а не као скуп завршених података, непроменљивих закона, теорија и модела. Зато је нужно истаћи проблеме које физика решава у садашњем времену.

Данас је физика експликативна, теоријска и фундаментална наука и њеним изучавањем, заједно са осталим природним наукама, стичу се основе научног погледа на свет. Идеја фундаменталности физике у природним наукама и њен значај за технику морају да доминирају у настави физике.

Ширењу видика ученика допринеће објашњење појмова и категорија, као што су физичке величине, физички закони, однос експеримента и теорије, веза физике с осталим наукама, нарочито с примењеним наукама и техником. Значајно је указати на везу физике и филозофије. Потребно је навести и етичке проблеме који се јављају као последица развијања науке и технике.

Овако формулисан концепт наставе физике захтева појачано експериментално заснивање наставног процеса (демонстрациони огледи и лабораторијске вежбе, односно практични рад ученика).

Усвојени концепт наставе физике захтева стварање разноврсних могућности да кроз различите садржаје и облике рада, применом савремених методичких и дидактичких поступака у наставном процесу (пројектна, проблемска, активна настава и кооперативно учење) циљеви и задаци образовања као и циљеви наставе физике буду у пуној мери реализовани.

СТИЦАЊЕ ТЕХНИЧКЕ КУЛТУРЕ КРОЗ НАСТАВУ ФИЗИКЕ Састоји се у развијању вештина техничких примена знања, у решавању техничких задатака и у приказивању одређених примена физике у свакодневном животу.

После изучавања одговарајућих тематских целина, нужно је указати на заштиту човекове средине, која је загађена и угрожена одређеним физичко-техничким процесима и променама.

При обради физичких основа енергетике потребно је усмерити ученике на штедњу свих врста енергије, а посебно електричне енергије.

Циљеви и задаци наставе физике остварују се кроз следеће основне облике рада са ученицима:

1. излагање садржаја теме уз одговарајуће демонстрационе огледе;
2. решавање квалитативних и квантитативних задатака;
3. лабораторијске вежбе;
4. коришћење и других начина рада који доприносе бољем разумевању садржаја теме (домаћи задаци, семинарски радови, пројекти...);
5. систематско праћење рада сваког појединачног ученика.

Веома је важно да наставник при извођењу прва три облика наставе наглашава њихову обједињеност. У противном, ученик ће стећи утисак да постоје три различите физике: једна се слуша на предавањима, друга се ради кроз рачунске задатке, а трећа се користи у лабораторији.

Да би се циљеви и задаци наставе физике остварили у целини, неопходно је да ученици активно учествују у свим облицима наставног процеса. Имајући у виду да сваки од наведених облика наставе има своје специфичности у процесу остваривања, то су и методска упутства прилагођена овим специфичностима.

Методска упутства за предавања

Како су уз сваку тематску целину планирани демонстрациони огледи, ученици ће спонтано пратити ток посматране појаве, или непосредно учествовати у реализацији огледа, а на наставнику је да наведе ученика да својим речима, на основу сопственог расуђивања, опише појаву коју посматра или демонстрира. После тога наставник, користећи прецизни језик физике, дефинише нове појмове (величине) и речима формулише закон појаве. Када се прође кроз све етапе у излагању садржаја теме (оглед, учеников опис појаве, дефинисање појмова и формулисање закона), прелази се на презентовање закона у математичкој форми. Оваквим начином

излагања садржаја теме наставник помаже ученику да потпуније разуме физичке појаве, трајније запамти усвојено градиво и у други план потисне формализовање усвојеног знања.

Када је могуће, треба користити проблемску наставу. Наставник поставља проблем ученицима и препушта да они самостално, у паровима или у тиму дођу до решења, по потреби усмерава ученике, подсећајући их питањима на нешто што су научили и сада треба да примене, упућује их на извођење експеримента који може довести до решења проблема и слично.

На пример, на овај начин се може обрадити тема *Класични закон слагања брзина*:

- наставник задаје ученицима проблем: *Зашто капи кише остављају вертикалан мокри траг на стаклу аутобуса када он мирује, а коси траг када се аутобус креће? Од чега и како зависи нагиб косог трага?*
- наставник упућује ученике да потраже и препознају у уџбенику текст уз помоћ којег би могли да дођу до решења (то им неће бити посебно тешко будући да имају предзнање из основне школе о слагању брзина) и схвате закон слагања брзина у векторском облику;
- наставник тражи да ученици закључе како се, на основу наученог закона, одређује релативна брзина; потом ученици треба да примене тај закон у конкретном проблему и објасне зашто је траг кос и како његов нагиб зависи од брзина капи и аутобуса у односу на земљу;
- затим се проблем може ширити новим питањем: *Како би се могла измерити (тј. проценити) брзина кишне капи у односу на земљу* (ученици сами треба да предлажу начине мерења)...

На овај начин се могу обратити и теме које су основ за изучавање садржаја стручних предмета или решавање једноставних проблема из струке. Тада је неопходна тесна сарадња са колегама који предају сродне стручне предмете.

Неке од тема у сваком разреду могу се обрадити самосталним радом ученика кроз радионице. Такав начин рада је ученицима најинтересантнији, више су мотивисани, па лакше усвајају знање. Уз то се развијају и њихово интересовање за физику и способност тимског рада и сарадње. Овакав приступ обради наставне теме захтева добру припрему наставника: одабрати тему, припремити одговарајућа наставна средства и опрему, поделити ученике у групе тако да сваки појединац у групи може дати одговарајући допринос, дати неопходна минимална упутства...

На пример, за наставну тему *Радиоактивни распад* ученици се могу поделити у групе од којих би једна, уз помоћ уџбеника, обрадила појаву радиоактивног распада и закон распада, друга активност радиоактивног извора уз налажење података на интернету о неким радиоактивним изотопима, трећа би пронашла на интернету симулације распада и шему неког радиоактивног низа, четврта примену радиоактивних изотопа (помоћу интернета или литературе коју би им припремио наставник)...

Слично бисмо имали за наставну тему *Одбијање и преламање светлости*. Једна група ученика би обрадила законе одбијања и преламања, друга тоталну рефлексiju са примерима примене, трећа привидну дубину тела са примерима, четврта дугу, пета преламање кроз призму и примене (све групе, осим прве, у упутствима треба да добију формулу за закон преламања); у раду ученици могу да користе уџбеник, интернет, демонстрациони оглед...

Неке теме могу да припреме и презентују сами ученици, појединачно или у паровима, у облику семинарских радова или неких мањих пројеката.

Методска упутства за решавање задатака

Решавање задатака је важна метода за увежбавање примене знања. Њоме се постиже: конкретизација теоријских знања; обнављање, продубљивање и утврђивање знања; кориговање ученичких знања и умећа; развијање логичког мишљења; подстицање ученика на иницијативу; стицање самопоуздања и самосталности у раду...

Оптимални ефекти решавања задатака у процесу учења физике остварују се добро осмишљеним комбиновањем квалитативних (задаци-питања), квантитативних (рачунских), графичких и експерименталних задатака.

Вежбање решавања рачунских задатака је важна компонента учења физике. Како оно за ученике често представља вид учења са најсложенијим захтевима, наставник је обавезан да им да одговарајуће инструкције, напомене и савете у вези са решавањем задатака. Напомене треба да се односе на типове задатака у датог теми, најчешће грешке при решавању таквих задатака, алгоритам решавања датог типа задатака...

Потребно је пажљиво одабрати задатке који, ако је могуће, имају непосредну везу са реалним ситуацијама у струци и свакодневном животу. Такође је важно да ученици правилно вреднују добијени резултат, као и његов правилан запис. Посебно треба обратити пажњу на поступност при избору задатака, од најједноставнијих ка онима који захтевају анализу и синтезу стечених знања.

Методска упутства за извођење лабораторијских вежби

Лабораторијске вежбе чине саставни део редовне наставе и организују се тако што се при изради вежби одељење дели на два дела а ученици вежбе раде у групама, 2-3 ученика.

За сваку вежбу ученици унапред треба да добију одговарајућа упутства.

Час експерименталних вежби састоји се из уводног дела, мерења и записивања резултата мерења и обраде добијених података.

У уводном делу часа наставник проверава да ли су ученици спремни за вежбу, упознаје их са мерним инструментима и осталим деловима апаратуре за вежбу, указује на мере предострожности којих се морају придржавати ради сопствене сигурности, при руковању апаратима, електричним изворима, разним уређајима и сл.

Док ученици врше мерења, наставник активно прати њихов рад, дискретно их надгледа и, кад затреба, објашњава и помаже.

При обради резултата мерења ученици се придржавају правила за табеларни приказ података, цртање графика, израчунавање заокружених вредности и грешака мерења (са тим правилима наставник треба да их упозна унапред или да их да уз писана упутства за вежбе).

Методска упутства за друге облике рада

Један од облика рада са ученицима су домаћи задаци који садрже квалитативне и квантитативне задатке, понекад и експерименталне. Такви домаћи задаци односе се на градиво које је обрађено непосредно на часу и на повезивање овог градива са претходним.

За домаћи задатак могу се давати и семинарски радови и мањи пројекти, које би ученици радили индивидуално или у групама.

Наставник је обавезан да прегледа домаће задатке и саопшти ученицима евентуалне грешке како би они имали информацију о успешности свог рада.

ПРИЛОГ: Оријентациони број часова по темама и број часова предвиђених за израду лабораторијских вежби.

четворогодишње образовање

I разред

Редни број теме	Наслов теме	Број часова
1	Увод	4
2	Кинематика	14
3	Динамика	19
4	Гравитационо и електрично поље	14
5	Закони одржања	10
6	Молекулска физика	5
7	Лабораторијске вежбе	8
Укупно		74

четворогодишње образовање

II разред

Редни број теме	Наслов теме	Број часова
1	Магнетно поље	16
2	Осцилације	10
3	Таласи	18
4	Основи квантне физике	8
5	Основи атомске и нуклеарне физике	10
6	Лабораторијске вежбе	8
Укупно		70

ХЕМИЈА

(за све трогодишње и четворогодишње стручне и уметничке школе у којима се хемија изучава само у првом разреду са 2 часа недељно)

Циљ и задаци

Циљ наставе хемије је развој практичне и функционалне хемијске писмености као оспособљавање за примену хемијских знања у свакодневном животу и у струци, оспособљавање за решавање проблема у новим и непознатим ситуацијама, развој општих когнитивних и комуникацијских способности и развијање одговорног односа према себи, другима и животној средини.

Задаци наставе хемије су да ученици:

- развију хемијску писменост и способност комуникација у хемији до нивоа практичне и функционалне писмености;
- развију функционални систем хемијског знања као подршке за изучавање стручних предмета;
- разумеју однос између структуре супстанци, њихових својстава као и могућности њихове примене, посебно у области струке;
- оспособе се за претраживање хемијских информација применом савремених информационих технологија;
- разумеју основе научног метода у хемији;
- разумеју основне хемијске концепте;
- разумеју значај хемије и хемијске производње за савремено друштво и одрживи развој;
- развију свест о повезаности хемије у систему природних наука са техничко-технолошким, социо-економским и друштвеним наукама;
- развију одговоран став према коришћењу супстанци у свакодневном животу и професионалном раду;
- буду оспособљени за заштиту од потенцијалних ризика у хемији и науче да адекватно реагују при хемијским незгодама у свакодневном животу;
- развију осетљивост за проблеме и способност решавања проблема;
- развију одговорност, систематичност, прецизност у раду и позитиван став према учењу;
- развију свест о сопственом знању и потреби за перманентним хемијским образовањем;
- унапреде сарадњу и тимски рад.

I разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ОСНОВНИ ХЕМИЈСКИ ПОЈМОВИ

Врсте супстанци. Грађа атома, атомски и масени број. Хемијски симболи и формуле. Релативна атомска и релативна молекулска маса. Хемијске везе (јонска и ковалентна).

Демонстрациони огледи

- састављање модела молекула.

ДИСПЕРЗНИ СИСТЕМИ

Растворљивост. Масени процентни садржај раствора и количинска концентрација раствора.

Демонстрациони огледи

- припремање раствора одређеног масеног процентног садржаја и количинске концентрације.

ХЕМИЈСКЕ РЕАКЦИЈЕ

Хемијске реакције (аспекти хемијских реакција: топлотни ефекти и брзина реакције). Хемијске једначине. Основни типови хемијских реакција: анализа и синтеза. Повратне хемијске реакције. Раствори електролита: киселина, база и соли. рН

Демонстрациони огледи

- кретање честица као услов за хемијску реакцију: реакција између гасовитог амонијака и гасовитог хлороводоника;

ХЕМИЈА ЕЛЕМЕНАТА И ЈЕДИЊЕЊА

Стабилност атома племенитих гасова. Примена племенитих гасова.

Упоредни преглед и општа својства елемената 17. 16. 15. 14. 13. и 12. групе Периодног система елемената.

Упоредни преглед и општа својства елемената 1. и 2. групе Периодног система елемената.

Опште карактеристике прелазних метала и њихова примена у струци.

Својства атома угљеника. Класификација органских једињења. Општа својства органских једињења.

Основни типови реакција органских једињења.

Општа својства основних биолошки важних једињења (аминокиселина, протеина, угљених хидрата, триацилглицерола, витамина) од значаја за струку.

Демонстрациони огледи

- реакција магнезијума и алуминијума са сирћетном киселином;
- дејство сирћетне киселине на предмете од бакра;
- приремање пенушавих освежавајућих пића;
- електролиза цинк-јодида и доказивање скроба раствором јода;
- растварање скроба у топлој и хладној води;
- згрушавање протеина лимунском киселином.

ХЕМИЈСКИ АСПЕКТИ ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Загађивање атмосфере, воде и тла. Извори загађивања. Пречишћавање. Заштита и одлагање секундарних сировина.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Током реализације наставног програма хемије неопходно је имати у виду високи дидактички потенцијал хемије као наставног предмета и когнитивне узрасне карактеристике ученика, те сходно томе активности ученика и наставника у наставном процесу ускладити са дефинисаним циљевима и задацима наставе. Посебну пажњу треба обратити на коришћење интерактивних метода наставе и учења због њихове високе образовне и мотивационе вредности у свим сегментима наставе.

Садржаји програма хемије су организовани тако да се у првом разреду изучавају садржаји опште, неорганске и органске хемије. Хемија као наставни предмет има висок дидактички потенцијал јер:

- омогућава и олакшава ученицима прелазак са конкретног на апстрактно мишљење;
- присутност хемије у готово свим сегментима активности савременог човека чини хемијска знања актуелним и неопходним за сваког појединца;
- динамика развоја хемије, као и корисност и ризици за друштвене заједнице и одрживи развој друштва које она носи, додатно мотивишу ученике за изучавање хемије.

Динамика савременог развоја хемијских научних дисциплина резултује огромним повећањем корпуса хемијских знања. Ученици, као основне идеје хемије, треба да разумеју да су својства супстанци и могућности њихове примене непосредно условљене њиховом хемијском структуром. За разумевање ових идеја и концепата у настави хемије је потребно синхронизовано представљање хемијских знања на макро, микро и симболичком нивоу репрезентације. Когнитивне карактеристике ученика омогућавају већу заступљеност микроскопског и симболичког нивоа репрезентације, као и интеграцију и симултану примену сва три нивоа. Међутим, у настави хемије увек треба поћи од тога да је хемијски експеримент, као примарни извор знања и као основни метод сазнавања у хемији, кључни механизам за корелацију међу свим нивоима репрезентације знања. При томе посебну пажњу треба посветити прецизности примене хемијског језика (на пример, изводи се хемијска реакција, а пише се хемијска једначина). Симултана примена различитих нивоа репрезентације знања у хемији може да изазове когнитивно преоптерећење услед делења пажње. У таквим случајевима треба сегментисати садржаје (делити их у мање целине).

У почетним разредима, посебно код изучавања високоапстрактних појмова (структура супстанци, ток хемијске реакције, хемијска кинетика, термохемија) пожељно је према потреби користити и инструкције примерене конкретно операционој фази мишљења уз већи удео макроскопског нивоа представљања знања. Основне хемијске концепте (корпускуларни концепт, концепт одржања материје, концепт равнотеже) треба засновати на брижљиво одабраним садржајима са високом информативном вредношћу за ученике, при чему наставне ситуације треба дизајнирати тако да мотивишу ученике за њихово изучавање, везујући их за ситуације из свакодневног живота. У оквиру овог програма ученици треба да развију практичну и функционалну хемијску писменост, односно да достигну ниво хемијске писмености који је потребан да особа у савременим условима нормално функционише у погледу познавања хране и исхране, здравља и услова становања у свакодневном животу. У складу са потребама струке треба обрађивати садржаје о супстанцама које су у саставу материјала актуелних за струку.

Настава хемије треба да омогући ученицима и стицање неопходних техничко-технолошких знања, највише у домену производње супстанци које се користе у свакодневном животу и материјала актуелних за струку. С обзиром да ученици средњошколског узраста разумеју узрочно-последичне везе у изучавању

оваквих садржаја, треба инсистирати на корисности и ризицима од хемијске производње као и употребе одређених супстанци. При томе посебно треба истаћи убрзани техничко-технолошки развој и неопходност перманентног образовања у овој области. Садржаје о хемијским аспектима заштите животне средине радити у корелацији са другим наставним предметима, пре свега биологијом.

Редослед наставних тема је обавезујући, а предлаже се следећи број часова, потребних за њихову реализацију, као оријентациони: Основни хемијски појмови (6); Дисперзни системи (4), хемијске реакције (9), Хемија елемената и једињења (47); Хемијски аспекти загађивања животне средине (4).

ЕКОЛОГИЈА И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ **(за трогодишње стручне школе које раде по минималном плану)**

Циљ и задаци

Циљ наставе екологије и заштите животне средине је да ученици развију еколошку и језичку писменост, да развију способности, вештине и ставове корисне у свакодневном животу и раду, да развију мотивацију за учење и интересовања за екологију као науку уз примену концепта одрживог развоја, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.

Задаци наставе екологије и заштите животне средине су да ученици:

- усвоје наставне садржаје екологије и заштите животне средине са научног аспекта као основ за професионални развој и наставак школовања;
- разумеју опште законитости које владају у природи и прихвате их као основ за формирање сопствених и општих норми понашања према средини у којој живе;
- стекну способност интегративног-мултидисциплинарног приступа наставним садржајима;
- развију способности посматрања, уочавања, упоређивања и анализирања;
- развију способност критичког мишљења и решавања проблема;
- развију способност за писану и вербалну комуникацију на матерњем језику у екологији као науци;
- развијају функционална знања из екологије и заштите животне средине;
- развију способност коришћења информационих технологија;
- развију способност проналажења, прикупљања и анализе биолошких материјала и података;
- разумеју значај биолошке (органске) производње;
- развију способност за рад у тиму, самовредновање, самостално презентовање резултата рада и вршњачко учење;
- прихвате да су очување природе и заштита животне средине, поштовање и чување националне и светске културне баштине, одговорно коришћење природних ресурса и заштита животиња њихови приоритетни задаци;
- развију свест о важности здравља и практикују здраве стилове живота;
- развију толерантно, хумано понашање без обзира на националне, религијске, полне и друге разлике међу људима;
- формирају радне навике и одговоран однос према раду;
- оспособе се за самостално и целоживотно учење.

I или II разред

(1 час недељно, 35 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I ОСНОВНИ ПОЈМОВИ И ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГИЈЕ

Предмет проучавања, значај екологије и нивои организације живог света.

Услови живота и појам еколошких фактора.

Адаптација на различите услове живота. Животна форма: појам, примери и класификација.

Животно станиште.

Појам и особине популације.

Животна заједница (биоценоза) као систем популација и односи организама у биоценози.

Екосистем као јединство биотопа и биоценозе и односи у екосистему. Класификација екосистема.

Биосфера-јединствени еколошки систем Земље. Процеси кружења воде (хидролошки циклус), угљеника, азота, фосфора и сумпора.

Животне области. Област мора и океана. Област копнених вода. Сувоземна област живота.

II ЗАШТИТА И УНАПРЕЂИВАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Концепт одрживог развоја.

Еколошке промене у природи под утицајем човека. Промене физичких услова средине. Подизање насеља и услови живота у градовима. Генетички и здравствени ефекти нарушавања и загађивања животне средине.

Загађивање и заштита животне средине: појам, извори и врсте загађивања животне средине. Ефекти загађивања. Основни појмови екоотоксикологије. Класификација токсиканата. Врсте и начини тровања. Токсични ефекти. Биолошке особености организама и могућност неутрализације штетног деловања токсичних материја.

Загађивање и заштита ваздуха. Извори и класификација загађивача ваздуха. Најзначајнији загађивачи ваздуха (сумпор-диоксид, водоник-сулфид, угљен-моноксид, оксиди азота, озон, угљоводоници, флуориди). Утицај времена и климе на процесе загађивања ваздуха. Ефекти загађивања ваздуха на живи свет. Ефекти на материјална и културна добра. Мере заштите ваздуха од загађивања.

Загађивање и заштита воде. Врсте и извори загађивања вода. Физичко и хемијско загађивање вода. Биолошко загађивање вода. Загађивање мора и океана. Заштита вода од загађивања. Систем затворених циклуса воде. Пречишћавање отпадних вода. Заштита вода од термалног загађивања.

Загађивање и заштита земљишта. Извори загађивања земљишта. Загађивање земљишта чврстим отпацима. Загађивање земљишта таложењем загађивача из ваздуха. Загађивање земљишта посредством загађене воде. Загађивање земљишта при пољопривредној производњи. Заштита земљишта од загађивања. Обрада отпадака индустрије. Обрада и депоновање чврстих отпадака из насеља. Производња уз мању количину отпадака. Производни системи без отпадака.

Загађивање и заштита хране. Извори загађивања хране. Адитиви хране. Контаминанти хране. Пестициди. Заштита хране од загађивања.

Радиоактивно загађивање и заштита. Извори и врсте радијације. Природна и вештачка зрачења. Радиоактивно загађивање воде и земљишта. Биолошки ефекти зрачења. Радиоактивни отпади и проблем њиховог депоновања. Контрола и заштита.

Бука и заштита од буке. Извори буке. Деловање буке на организам човека и животиња. Вибрације. Мере заштите од буке и вибрација.

Систем праћења загађивања животне средине (мониторинг систем). Појам и класификација система мониторинга.

Пројектна активност: праћење и разматрање параметара животне средине на различитим локалитетима.

Уређивање средине и изградња простора. Принципи и методе планирања и уређивања простора.

Еколошке основе просторног планирања и уређења простора. Екологија предела.

III ЗАШТИТА ПРИРОДЕ

Проблеми угрожености живе и неживе природе. Савремени приступи и могућност заштите угрожене флоре, фауне, екосистема и предеоних целина.

Национали паркови и природни резервати.

X ЕКОЛОШКИ, ЗДРАВСТВЕНИ И СОЦИЈАЛНИ АСПЕКТИ ИНТЕГРАЛНОГ БИОЛОШКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА.

Промоција здравих стилова живота.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику угрожавања непосредне животне средине уз поштовање принципа одрживог развоја.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику здраве исхране.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику токсикоманије и болести зависности.

Дебата: тимски рад везан за проблематику односа међу половима.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику репродуктивног здравља.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику полно преносивих болести.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику СИДА.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику личне хигијене и хигијене животног простора.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји програма наставног предмета екологије и заштите животне средине за образовне профиле у трогодишњим стручним школама имају општеобразовни и стручни карактер и треба да допринесу професионалном развоју ученика и формирању њихове опште културе. Истовремено, структура програма даје основу за боље разумевање садржаја стручних предмета.

Програм је структуриран тако да су поједине области подељене на наставне теме, које представљају логичке целине. Наставне теме су рашчлањене на наставне јединице у оквиру којих се ближе одређују

конкретни наставни садржаји. Број часова потребних за реализацију наставне теме (обрада новог градива, понављање, вежбање, систематизација) одређује наставник.

За реализацију програма веома је важно добро планирање и припремање наставног процеса. Под тим се, између осталог, подразумева превасходно израда глобалног (годишњег) и оперативних (месечних) планова рада.

Приликом реализације програма потребно је водити рачуна о циљевима и задацима наставе, узрасту ученика, њиховом претходно стеченом знању и корелацији екологије и заштите животне средине са другим наставним предметима.

Узимајући у обзир структуру програмских садржаја предмета за ове образовне профиле, наставник може да примени широки опсег различитих облика, дидактичких модела, метода и средстава наставног рада. Нови садржаји, који нису пропраћени постојећим уџбеницима, могу се реализовати употребом адекватних текстуалних и видео материјала.

Наставник треба да реализује дидактичке моделе који у себи интегришу различите облике, методе и средства наставног рада и усклађени су са програмским садржајима, циљевима и задацима наставе биологије.

За реализацију еколошких садржаја могуће је применити проблемски, програмирани модел наставе и теренску наставу или биолошку наставну екскурзију. Предвиђене пројектне активности је потребно реализовати тимском наставом у школи или ван ње. Уколико се настава реализује у школи, најадекватнији објекат за то је кабинет. За реализацију програма неопходно је да школа обезбеди минимум наставних средстава, што је предвиђено и регулисано Правилником о нормативу школског простора, опреме и наставних средстава.

Обзиром да се ученици обучавају за професионалну делатност, потребно је када је год то могуће, наставу изводити и у објектима изван школског комплекса који се карактеришу друштвеним значајем. То могу да буду различити објекти у области производње (пољопривредна добра, комбинати за производњу хране и сл.), објекти научног рада (научни институти, експериментална пољопривредна добра, експерименталне ветеринарске институције, мрестилишта...), објекти експонатног карактера (природњачки музеји, зоолошки вртови, ботаничке баште, национални паркови и друга заштићена природна добра).

Приликом посете објектима у области производње, ученици треба да се што непосредније, потпуније и систематичније упознају са корелацијама које се остварују између људских делатности и природе.

Учениково успешно савлађивање наставних садржаја зависи и од правилно одређених нивоа васпитно-образовних захтева. У том смислу, могу се дефинисати три широке категорије когнитивног домена (према Блумовој таксономији): ниво обавештености, ниво разумевања и ниво примене.

На нивоу обавештености ученици треба да познају основне појмове и принципе екологије и концепта одрживог развоја.

На нивоу разумевања ученици треба да исказују критички однос према проблемима загађивања, деградације и заштите животне средине, прихвате концепт одрживог развоја, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.

На нивоу примене ученици треба да стечена знања из екологије, заштите, унапређивања животне средине и одрживог развоја примене у решавању проблема из ове области и показују одговоран однос према природи, њеној заштити и унапређивању.

Савремени наставни процес захтева од наставника пуну ангажованост и перманентан рад на личном стручном усавршавању. Под тим се подразумева похађање адекватних акредитованих семинара и праћење савремене научне, стручне и методичке литературе.

БИОЛОГИЈА

(за четворогодишње стручне школе које раде по минималном плану)

Циљ и задаци

Циљ наставе биологије је да ученици развију биолошку, општу научну и језичку писменост, да развију способности, вештине и ставове корисне у свакодневном животу и раду, да развију мотивацију за учење и интересовања за биологију као науку уз примену концепта одрживог развоја, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину.

Задаци наставе биологије су да ученици:

- усвоје наставне садржаје биологије са научног аспекта као основ за професионални развој и наставак школовања;
- разумеју опште законитости које владају у природи и прихвате их као основ за формирање сопствених и општих норми понашања према средини у којој живе;
- стекну способност интегративног-мултидисциплинарног приступа наставним садржајима;
- развију способности посматрања, уочавања, упоређивања и анализирања;

- развију способност логичког, критичког мишљења, закључивања и решавања проблема;
- развију научну писменост, способност за писану и вербалну комуникацију на матерњем језику у биологији као науци;
- развијају функционална знања из биологије;
- развију способност коришћења информационих технологија;
- развију способност проналажења, прикупљања и анализе биолошких материјала и података;
- разумеју значај биолошке (органске) производње;
- развију способност за рад у тиму, самовредновање, самостално презентовање резултата рада и вршњачко учење;
- прихвате да су очување природе и заштита животне средине, поштовање и чување националне и светске културне баштине, одговорно коришћење природних ресурса и заштита животиња њихови приоритетни задаци;
- развију свест о важности здравља и практикују здраве стилове живота;
- развију толерантно, хумано понашање без обзира на националне, религијске, полне и друге разлике међу људима;
- формирају радне навике и одговоран однос према раду;
- оспособе се за самостално и целоживотно учење.

I разред

(2 часа недељно, 70 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

I КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖИВИХ БИЋА

Биолошки системи и управљање биолошким системима (ћелија, ткива, систем органа, организам).

II ВИРУСИ

Грађа вируса. Размножавање вируса. Вируси као изазивачи различитих обољења.

III БАКТЕРИЈЕ

Опште одлике. Размножавање бактерија. Бактерије као изазивачи болести. Значај бактерија у индустрији, пољопривреди и генетичком инжењерингу.

IV БИОЛОГИЈА ЋЕЛИЈЕ

Хемијски састав ћелије. Органска и неогранска једињења која учествују у изградњи ћелија.

Грађа ћелије и функција ћелијских органела.

Деобе ћелија, значај ћелијске деобе. Регулација деоба и последице неконтролисаних деоба-тумори.

V МЕТАБОЛИЗАМ

Дефиниција метаболизма и значај за живи свет.

Типови исхране живих бића. Фотосинтеза, њени производи и значај за живот на Земљи.

VI ЖИВОТНИ ФЕНОМЕНИ КОЈИ ПРОИСТИЧУ ИЗ МЕТАБОЛИЧКИХ ПРОЦЕСА

Енергетика човечијег организма.

Улога нервног и мишићног система у процесу рада.

Улога кардиоваскуларног и респираторног система у процесу рада.

VII ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ НАУКЕ О НАСЛЕЂИВАЊУ

Молекулске основе наслеђивања.

Гени.

Основна правила наслеђивања.

Извори генетичке варијабилности.

VIII ГЕНЕТИКА ЧОВЕКА

Хромозоми човека. Детерминација пола човека. Промене у броју полних хромозома и генетичком материјалу.

Последице укрштања у блиском сродству.

Генетичко саветовање: рано откривање наследних болести као битан социјални фактор.

Генетичка условљеност понашања људи (интелигенција, ментални поремећаји).

Генетички инжењеринг и значај за човека (синтеза природног инсулина, интерферон и др).

Планирање потомства. Значај планирања потомства.

IX ЕКОЛОГИЈА, ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

- Основни појмови и принципи екологије

Предмет проучавања, значај екологије и нивои организације живог света.

Услови живота и појам еколошких фактора.

Адаптација на различите услове живота. Животна форма: појам, примери и класификација.

Животно станиште.

Појам и особине популације.

Животна заједница (биоценоза) као систем популација и односи организама у биоценози.

Екосистем као јединство биотопа и биоценозе и односи у екосистему. Класификација екосистема.

Биосфера - јединствени еколошки систем Земље. Процеси кружења воде (хидролошки циклус), угљеника, азота, фосфора и сумпора.

Животне области. Област мора и океана. Област копнених вода. Сувоземна област живота.

- Заштита и унапређивање животне средине и одрживи развој

Концепт одрживог развоја.

Еколошке промене у природи под утицајем човека. Промене физичких услова средине. Подизање насеља и услови живота у градовима. Генетички и здравствени ефекти нарушавања и загађивања животне средине.

Загађивање и заштита животне средине: појам, извори и врсте загађивања животне средине. Ефекти загађивања. Основни појмови екоотоксикологије. Класификација токсиканата. Врсте и начини тровања. Токсични ефекти. Биолошке особености организама и могућност неутрализације штетног деловања токсичних материја.

Загађивање и заштита ваздуха. Извори и класификација загађивача ваздуха. Најзначајнији загађивачи ваздуха. Ефекти загађивања ваздуха на живи свет и материјална и културна добра. Мере заштите ваздуха од загађивања.

Загађивање и заштита воде. Врсте и извори загађивања вода. Физичко и хемијско загађивање вода. Биолошко загађивање вода. Загађивање мора и океана. Заштита вода од загађивања. Систем затворених циклуса воде. Пречишћавање отпадних вода. Заштита вода од термалног загађивања.

Загађивање и заштита земљишта. Извори загађивања земљишта. Загађивање земљишта чврстим отпадима. Загађивање земљишта таложењем загађивача из ваздуха. Загађивање земљишта посредством загађене воде. Загађивање земљишта при пољопривредној производњи. Заштита земљишта од загађивања. Обрада отпадака индустрије. Обрада и депоновање чврстих отпадака из насеља. Производња уз мању количину отпадака. Производни системи без отпадака.

Загађивање и заштита хране. Извори загађивања хране. Адитиви хране. Контаминанти хране. Пестициди. Заштита хране од загађивања.

Радиоактивно загађивање и заштита. Извори и врсте радијације. Природна и вештачка зрачења. Радиоактивно загађивање воде и земљишта. Биолошки ефекти зрачења. Радиоактивни отпади и проблем њиховог депоновања. Контрола и заштита.

Бука и заштита од буке. Извори буке. Деловање буке на организам човека и животиња. Вибрације. Мере заштите од буке и вибрација.

Систем праћења загађивања животне средине (мониторинг систем). Појам и класификација система мониторинга.

Пројектна активност: праћење и разматрање параметара животне средине на различитим локалитетима.

Уређивање средине и изградња простора. Принципи и методе планирања и уређивања простора. Еколошке основе просторног планирања и уређења простора. Екологија предела.

- Саодржај резервати

Проблеми одрживог развоја живе и неживе природе. Савремени приступи и могућност заштите угрожене флоре, фауне, екосистема и предеоних целина.

Национални паркови и природни резервати.

X ЕКОЛОШКИ, ЗДРАВСТВЕНИ И СОЦИЈАЛНИ АСПЕКТИ ИНТЕГРАЛНОГ БИОЛОШКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА.

Промоција здравих стилова живота.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику угрожавања непосредне животне средине уз поштовање принципа одрживог развоја.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику здраве исхране.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику токсикоманије и болести зависности.

Дебата: тимски рад везан за проблематику односа међу половима.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику репродуктивног здравља.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику полно преносивих болести.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику СИДА.

Пројектна активност: тимски истраживачки пројекат везан за проблематику личне хигијене и хигијене животног простора.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Садржаји програма наставног предмета биологије за образовне профиле у четворогодишњим стручним школама имају општеобразовни и стручни карактер и треба да допринесу формирању опште културе ученика и његовом професионалном развоју. Истовремено, структура програма даје основу за боље разумевање садржаја стручних предмета.

Програм је структуриран тако да су поједине области подељене на наставне теме, које представљају логичке целине. Наставне теме су рашчлањене на наставне јединице у оквиру којих се ближе одређују конкретни наставни садржаји. Број часова потребних за реализацију наставне теме (обрада новог градива, понављање, вежбање, систематизација) одређује наставник.

За реализацију програма веома је важно добро планирање и припремање наставног процеса. Под тим се, између осталог, подразумева превасходно израда глобалног (годишњег) и оперативних (месечних) планова рада.

Приликом реализације програма потребно је водити рачуна о циљевима и задацима наставе, узрасту ученика, њиховом претходно стеченом знању и корелацији биологије са другим наставним предметима.

Узимајући у обзир структуру програмских садржаја биологије за ове образовне профиле, наставник може да примени широки опсег различитих облика, дидактичких модела, метода и средстава наставног рада. Нови садржаји, који нису пропраћени постојећим уџбеницима, могу се реализовати употребом адекватних текстуалних и видео материјала.

Вежбе и други типови часова који су предвиђени, треба да се реализују превасходно применом:

- природних наставних средстава (препарован ботанички и зоолошки материјал, микроскопски препарати, препарати у фиксативу, скелети и њихови делови, палеонтолошке збирке...);
- активних наставних облика (рад у пару-кооперативни рад, рад у групи);
- активних наставних метода (метода демонстрације, метода илустрације, метода практичних и лабораторијских радова).

Наставник треба да реализује дидактичке моделе који у себи интегришу различите облике, методе и средства наставног рада, који су у складу са програмским садржајима, циљевима и задацима наставе биологије.

Посебно је погодно за реализацију ботаничких и зоолошких програмских садржаја (систематика и филогенија организама) применити егземпларни модел наставе. Уколико су у питању еколошки садржаји, онда је могуће применити проблемски, програмирани модел наставе и теренску наставу или биолошку наставну екскурзију и различите пројектне активности. Предвиђене пројектне активности је потребно реализовати тимском наставом у школи или ван ње.

Уколико се настава реализује у школи, најадекватнији објекат за то је кабинет. За реализацију програма биологије неопходно је да школа обезбеди минимум наставних средстава, што је предвиђено и регулисано Правилником о нормативу школског простора, опреме и наставних средстава.

Обзиром да се ученици превасходно обучавају за професионалну делатност, потребно је када је год то могуће, наставу/школску праксу изводити у привредним објектима (изван школског комплекса). Уколико је у питању пољопривредна и ветеринарска струка, онда се настава може реализовати у различитим објектима у области производње (пољопривредна добра, комбинати за производњу хране и сл.), објекти научног рада (научни институти, експериментална пољопривредна добра, експерименталне ветеринарске институције, мрестилишта...), објекти експонатног карактера (природњачки музеји, зоолошки вртови, ботаничке баште, национални паркови и друга заштићена природна добра).

Приликом посете објектима у области производње, ученици треба да се што непосредније, потпуније и систематичније упознају са корелацијама које се остварују између људских делатности и природе. Под тим се подразумева упознавање ученика са сировинама добијеним из природе и технологијама њихове прераде. Такође, ученици треба на тај начин да употпуне процесе сазнавања и развоја сопствене радне културе.

Учениково успешно савлађивање наставних садржаја зависи и од правилно одређених нивоа васпитно-образовних захтева. У том смислу, могу се дефинисати три широке категорије когнитивног домена (према Блумовој таксономији): ниво обавештености, ниво разумевања и ниво примене.

На нивоу обавештености ученици треба да познају: опште карактеристике живота, вирусе, бактерије као изазиваче болести; грађу ћелије и процесе у њој, биологију развића, принципе генетике и еволуције и исказују одговоран однос према природи, њеној заштити и унапређивању.

На нивоу разумевања, ученици треба детаљније да познају грађу ћелије, процесе који су везани за живот ћелије и феномене који проистичу из тих процеса, да исказују критички однос према проблемима загађивања, деградације и заштите животне средине, прихвате концепт одрживог развоја, етичности и права будућих генерација на очувану животну средину. Такође је потребно да разумеју механизме наслеђивања и еволуционих промена и да схвате значај бактерија у индустрији, пољопривреди, медицини, шумарству и генетичком инжењерингу.

На нивоу примене, потребно је да ученици умеју да повежу грађу ћелије са њеном функцијом, како би разумели суштину животних феномена и да стечена знања из екологије, заштите, унапређивања животне средине и одрживог развоја примене у решавању проблема из ове области.

Савремени наставни процес биологије захтева од наставника пуну ангажованост и перманентан рад на личном стручном усавршавању. Под тим се подразумева похађање адекватних акредитованих семинара и праћење савремене научне и стручне биолошке и методичке литературе.

УСТАВ И ПРАВО ГРАЂАНА (за све образовне профиле трогодишњег и четворогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ наставе овог предмета је стицање елементарне политичке културе и знања о демократском уређењу, положају грађанина, његовом учешћу у вршењу власти и политичком животу уопште.

Задаци наставе предмета устав и права грађана су да ученици:

- проуче све релевантне појмове устава, закона, других правних феномена, политичких институција и уставних принципа који су обухваћени садржином предмета;
- упознају уставна права и уставом и законима предвиђене инструменте и могућности учешћа грађана у политичком процесу, тј. у вршењу власти и политичком животу уопште - почев од избора, гласања на референдуму итд;
- стекну општу представу о уређењу Републике Србије;
- усвоје вредности на којима се заснивају људска права и демократско друштво;
- развију спремност да делују у духу поштовања демократских вредности;
- разумеју сложеност живота у мултикултуралној заједници и потребу узајамног уважавања и поштовања различитости;
- узму учешће у животу заједнице, покрећу акције и преузимају одговорност за личне одлуке;
- унапреде способности за прикупљање, анализу, организацију, критичку процену, примену и преношење информација из различитих извора релевантних за живот у демократском друштву;
- унапреде способност исказивања сопственог става уз коришћење аргумената.

II, III или IV разред (1 час недељно)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

1. УСТАВ И ПРАВНА ДРЖАВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
  - Обележја Устава Републике Србије од 2006.
  - Принцип уставности и законитости
  - Уставни суд
  - Судови у Републици Србији
2. ДЕМОКРАТИЈА И МЕХАНИЗМИ ВЛАСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
  - Сувереност народа и сувереност грађана
  - Облици непосредне демократије
  - Вишестраначки систем
  - Избори
  - Највиши органи државне власти у Републици Србији (Народна скупштина, Влада, председник Републике)
3. ГРАЂАНИН И ЊЕГОВА ПРАВА И СЛОБОДЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

- Лична права
- Политичка права
- Економска и социјална права
- Права припадника националних мањина
- Заштита уставом гарантованих права и слобода

4. ДРЖАВНО УРЕЂЕЊЕ И ТЕРИТОРИЈАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

- Уставна историја Србије
- Територијална аутономија у Републици Србији
- Локална самоуправа у Републици Србији

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Полазиште у изради концепције садржаја наставног предмета Устав и права грађана заснива се на потреби да ученици схвате значај уставности као историјског, цивилизацијског достигнућа у процесу демократизације власти и ограничавања бирократске и апсолутистичке тенденције у развоју државе и у оквиру тога, да упознају уставно уређење Републике Србије.

У реализацији садржаја програма треба настојати да се код ученика развија критички однос према постојећем и способност препознавања правних цивилизацијских вредности, као и спремност за активно учествовање у политичком животу земље у којој живи.

Неопходно је успоставити добру корелацију са наставом историје, социологије и другим друштвеним наукама ради свестранијег сагледавања проблема и настојања да се непотребно не понавља, али и да стицање потребних појмова буде што потпуније са аспекта социолошког, онтолошког, гносеолошког уз коришћење свих могућности сазнања материјалне истине.

При излагању садржаја сваког поглавља треба поћи од теоријских анализа основних појмова, постојећих решења у пракси напредних демократских земаља садашњег стања и краћег историјског развоја у Републици Србији.

Изучавање устава и правне државе у Републици Србији подразумева да ученици упознају настанак и значења уставности у напредним демократским земљама у свету, остваривање принципа уставности и законитости. Посебну пажњу треба посветити уставном судству у Републици Србији, судовима и јавном тужилаштву.

У оквиру друге тематске целине уводно излагање треба посветити утврђивању и сагледавању појма суверености народа и, у том контексту, месту, улози и праву грађана да учествују у остваривању народног суверенитета. Анализа облика непосредне демократије и избора (изборног механизма) управо треба да укажу на улогу грађана и начине остваривања народног суверенитета. Посебну пажњу треба посветити стварном демократском значењу вишестраначког система. На крају би требало објаснити положај и улогу највиших органа државне власти у Републици Србији (Народна скупштина, Влада, председник Републике).

Поред упознавања ученика са свим политичким, личним, економским и другим слободама и правима треба посебно објаснити начин на који се грађанин штити од власти и коме се при том обратити. При обради ових садржаја обавезно навести и неколико конкретних примера из праксе. Упоредном анализом међународних конвенција и декларација и позитивно-правно признатих слобода и права грађана одређене државе ученици могу и да самостално закључују о степену заштите људских слобода и права грађана одређене државе и других лица (странци, лица без држављанства, апатриди). Скренути пажњу и на мере које се предузимају према државама које не поштују људска права и слободе.

У изучавању традиције уставности у Републици Србији треба указати на карактеристична обележја развоја уставности у српској држави, доношење првих устава у Србији и њихов значај, као и на садашње стање. Упоредити са неким земљама света, посебно Европе. Треба објаснити основна обележја територијалне аутономије уопште и у Републици Србији. Најзад, треба посветити одређену пажњу појму локалне самоуправе и локалној самоуправи у Републици Србији.

С обзиром на природу овог предмета, садржај програма, циљ и задатке, рад наставника не сме да се своди на предавања "ex cathedra" већ наставу треба поставити проблемски, уз максимално активирање ученика, вођењем дијалога, постављањем питања, тражењем компарација коришћењем текстова из докумената, навођењем примера из живота. У настави се морају користити, поред текстова из докумената (уставне одредбе, поједине одредбе из конвенција и декларација), шеме, графикони, слајдови и одговарајући филмови. Потребно је избећи идеолошку индоктринацију ученика, не глорификовати нека постојећа решења, већ развијати критички и креативан однос ученика уз прихватање оних вредности које представљају врхунску цивилизацијску тековину.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

(за све образовне профиле трогодишњег образовања)

Циљ и задаци

Циљ предмета је да се кроз стицање знања, овладавање вештинама, формирање ставова и система вредности допринесе оспособљавању ученика за компетентан, одговоран и ангажован живот у хуманом и демократски уређеном друштву утемељеном на основним људским вредностима, поштовању људских и грађанских права, у коме се уважава различитост, остварује солидарност и брига за друге.

Задаци наставе грађанског васпитања су да ученици:

- стекну знања о функционисању демократски уређеног друштва, улози грађанина, документима и институцијама које доприносе владавини права;
- усвоје вредности на којима се заснивају људска права и демократско друштво;
- развију спремност да делују у духу поштовања демократских вредности;
- јачају осећање самопоштовања, личног и групног идентитета;
- разумеју сложеност живота у мултикултуралној заједници и потребу узајамног уважавања и поштовања различитости;
- јачају осетљивост на појаве нетолеранције, дискриминације, стереотипа и предрасуда;
- разумеју значај сарадње и заједништва за добробит појединца и друштва, и овладају вештинама рада у групи и групног одлучивања;
- узму учешће у животу заједнице, покрећу акције и преузимају одговорност за личне одлуке;
- овладају вештинама успешне комуникације и примењују их у свакодневном животу;
- разумеју природу и узроке сукоба, упознају технике конструктивног решавања сукоба и примењују их у свакодневном животу;
- унапреде способности за прикупљање, анализу, организацију, критичку процену, примену и преношење информација из различитих извора релевантних за живот у демократском друштву;
- унапреде способност исказивања сопственог става уз коришћење аргумената;
- унапреде способности планирања личног и професионалног развоја.

I разред

(1 час недељно, 37 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Увод: Међусобно упознавање, упознавање ученика са програмом и начином рада.

1. Ја, ми и други

Ова тематска целина обухвата питања ставова које имамо према себи другим људима и групама, личног и групних идентитета, развијања самопоштовања и разумевања и уважавања других.

- **Лични идентитет.** Израђујући "лични грб" и међусобним поређењем, ученици јачају самопоштовање, боље се упознају и подстичу да препознају и цене своје позитивне особине.
- **Откривање и уважавање разлика.** Кроз активности поређења по различитим критеријума ученицима се омогућава да упознају себе и друге, открију и прихвате постојеће сличности и разлике, као и да сагледају сложеност и међусобна преклапања властитих групних идентитета.
- **Групна припадност.** Кроз израду и поређење "породичних стабала" или породичних албума и дискусију о различитим групама/удружењима којима ученици припадају ученици се уводе у проблематику личног и групног идентитета и њихових међусобних односа.
- **Стереотипи и предрасуде.** На основу описа властите и туђе групе откривају се и анализирају тенденције упрошћеног опажања и фаворизовања властите групе, као и неоправданог негативног опажања туђих група.

- **Толеранција и дискриминација.** Помоћу игре улога демонстрира се да су предрасуде и стереотипи које имамо према појединим групама људи један од узрока дискриминаторског понашања и да толеранција није увек позитивна.

Задаци за вежбање: Ученици налазе примере стереотипа, предрасуда и дискриминаторског понашања у школи, уџбеничкој и другој литератури, штампи, на ТВ и радију и приказују их на часу.

2. Комуникација у групи

Ова тематска целина бави се начинима изражавања и саопштавања мишљења и комуникацијом са другима: посебно поступцима и вештинама ненасилне комуникације.

- **Самопоуздано реаговање.** Ученицима се предочава важност заступања властитих потреба и права на јасан и неагресиван начин. У малим групама ученици испробавају овакав самопоуздан начин реаговања у неколико свакодневних ситуација.

- **Гласине.** Кроз задатак серијске репродукције, где се једна информација ланчано преноси од једног до другог ученика, демонстрирају се начини искривљавања порука, тј. шумови у комуникацији и указује на важност добре комуникације за међусобно разумевање.

- **Неслушање.** Радећи у паровима ученици пролазе кроз искуство лоше комуникације изазване неслушањем, сагледавају разлоге који могу стајати у основи неслушања, а затим говоре о примерима доброг и лошег споразумавања из властитог искуства.

- **Активно слушање.** Ученици се упознају са различитим техникама активног слушања као начинима на који се може побољшати узајамна комуникација и те технике испробавају у краћим симулацијама.

- **Неоптужујуће поруке.** Ученицима се демонстрирају ефекти оптужујућих и неоптужујућих порука и важност заступања властитих потреба и права на јасан и неагресиван начин а затим се модел неоптужујућих порука увежбава кроз примену на ситуације из властитог живота.

- **Изражавање мишљења.** Настављајући започет дијалог супротстављених мишљења на примерима ситуација из породичног и школског живота, ученици стичу знања о праву на слободно изражавање мишљења и вежбају да своје мишљење образложе.

- **Вођење дебате и дијалога.** Пошто се контрастирају карактеристике дијалога и дебате као различитих комуникацијских образаца, ученици се упознају са уобичајеном процедуром припремања за дебату и изводе дебату на неку тему везану за комуникацију у њиховом искуству.

3. Односи у групи/заједници

Ова тематска целина бави се проблематиком два основна типа односа у људским групама и заједницама: сарадњом и сукобима, односно развијањем способности, вештина и изграђивањем сазнања и ставова који воде остваривању солидарности, заједништва, разумевања, сарадње и мира међу појединцима, групама и заједницама људи, са једне стране и смањењу насиља, избегавању и ненасилном решавању сукоба и неспоразума међу људима, са друге стране.

Сарадња и заједништво

- **Сарадња.** На примерима групног цртања и анализе оног што воле да раде, ученици увиђају личне и друштвене разлоге за сарадњу и заједништво и разматрају претпоставке за остваривање сарадње.

- **Групни рад.** На задатим примерима и на основу искуства у раду на претходним часовима, ученици се упознају са одликама тимског рада и анализирају улоге које су имали у групном раду.

- **Групно одлучивање.** Ученици се упознају са различитим начинима доношења одлука у групи и анализирају њихове предности и недостатке

- **Учешће младих: "Лествица партиципације".** Ученици се упознају са различитим могућим степенима учешћа деце у акцијама или активностима (од "квази учешћа" до дечјег самосталног избора и извођења акција), анализирају факторе од којих зависи могући степен активне партиципације и значај који она има за развој личности и остваривање права.

- **Радити заједно.** На примеру симулације једне школске ситуације ученици се вежбају у сарадничком понашању, толеранцији и преузимању одговорности.

Решавање сукоба

- **Динамика и исходи сукоба.** Вежба у којој ученици пролазе кроз искуство конфликта треба да послужи као подлога за разговор о улози претпоставки и очекивању у ситуацији сукоба, динамици конфликта и његовим могућим исходима.

- **Стилови поступања у конфликтима I II** Пошто добију краћи опис узрасно прилагођене ситуације конфликта, ученици у малим групама разматрају могуће поступке страна у конфликту и дискутују од чега зависи како ће се поступати у конфликту.
- **Сагледавање проблема из различитих углова.** Ученицима се предочавају примери различитих конфликтних ситуација, а њихов задатак је да кроз заузимање позиције сваке од страна у конфликту и замишљање њихових потреба сагледају како изгледа конфликт посматран из различитих перспектива.
- **Налажење решења.** Анализирајући конфликте предочене у причама ученици се вежбају у налажењу интегративних решења, у којима нема победника и поражених већ све стране у конфликту успевају да задовоље своје потребе.
- **Постизање договора.** Кроз симулацију конфликта између две групе од ученика се тражи да путем преговарања постигну договор користећи претходно стечена знања и вештине.
- **Извини.** Кроз читање прича и играње улога ученици се уче да се пружањем и прихватањем извињења може избећи да неспоразуми прерасту у сукобе.
- **Посредовање.** Ученици се упознају са основним идејама, сврхом и поступком посредовања у сукобима и неспоразумима и испробавају стечена знања у једној ситуацији симулиране свађе међу друговим.

Насиље и мир:

- **Насиље у нашој околини.** Кроз разговор и анализу и разврставање прикупљених примера (из штампе, ТВ емисија, филмова) ученици уочавају различите врсте насиља (како оне видљиве тако и прикривене), стичу свест да насиље постоји у свим сферама друштва и да у свести већине постоје стереотипи о томе ко су насилници.
- **Вршњачко насиље I II.** Кроз анализу различитих ситуација ученици развијају осетљивост за препознавање насиља међу вршњацима, осећање личне одговорности и спремност на пружање помоћи жртви насиља..
- **Насиље у школи.** Кроз анализу типичних случајева из свакодневног живота у школи (вербална агресија ученика, омаловажавање ученика...) ученици се доводе до сазнања да они могу да буду: и жртве насиља и насилници али и борци против насиља у школи.
- **Постизање мира I II** На основу анализе мишљења научника о насиљу и људској природи ("Севиљска изјава"), мисли о миру мислилаца из различитих култура и приказе ликова неких од досадашњих добитника Нобелове награде за мир, ученици продубљују своје разумевање мира и претпоставки за очување и постизање мира.

Завршни час: **Шта носим са собом.** Разговор о искуствима и евалуација наставе целог предмета: ученици сами процењују која до сада стечена знања и вештине сматрају корисним и употребљивим ван учионице.

II разред

(1 час недељно, 35 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Уводни час - Упознавање са садржајем предмета и начином рада.

Права и одговорности

1. Основни појмови

- Потребности и права
- Права и правила у учионици
- Права и закони
- Међународни документи о заштити права: Универзална декларација о људским правима и Конвенција о правима детета...

- Права и вредности

2. Врсте права и односи међу правима

- Врсте права
- Односи међу правима
- Сукоб права
- Дечја и људска права
- *Задаци за вежбање* Познавање Конвенције и заступљеност права штампи

3. Права и одговорности

- Одговорности одраслих I II
- Одговорности деце
- Задаци за вежбање: Права и правила у учионици II

4. Кршење и заштита права

- Кршење права детета
- Заштита права детета

5. Планирање и извођење акција (у школи или локалној средини) у корист права

- Сагледавање промена
- Партиципација у школи I и II
- Избор проблема I и II
- Како решити проблем I и I
- Израда плана акције I и II
- Анализа могућих ефеката акције
- Приказ и анализа групних радова
- Планирање и извођење акције – акција по избору ученика
- Завршни анализа акција/планова и резимирање и евалуација наставе целог предмета.

III разред

(1 час недељно, 36 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Увод: Упознавање ученика са програмом и начином рада

I Демократија и политика

Ова тематска целина посвећена је одређењу појмова демократије и политике, као предусловима политичке партиципације грађана. Обрађују се механизми функционисања и институције демократије, као и начини контроле и ограничења власти у демократском поретку.

II Грађанин и друштво

Тематска целина посвећена је појму, карактеристикама и вредностима грађанског друштва. Централне теме су: однос државе и грађанског друштва, појам грађанина и значај и начин његовог учествовања у политици.

III Грађанска и политичка права и право на грађанску иницијативу

Уводни део ове целине посвећен је појму и култури људских права, као и улози грађана и залагању за остваривање ових права. Детаљније се обрађују право на грађанску иницијативу које омогућава партиципацију грађана у процесу доношења одлука и право на самоорганизовање грађана, кроз које се ученици упознају с улогом невладиних организација.

IV Планирање конкретне акције

Последња тематска целина пружа ученицима основна знања и вештине које су неопходне за решавање њима важних и блиских проблема, кроз реализацију конкретних локалних акција. На овај начин ученици имају прилике да сами узму активно учешће примењујући предходно стечена знања. У оквиру ове целине, предвиђене су јавне презентације нацрта акција и резултата у школи.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм грађанског васпитања је тако концептиран да су његов циљ и задаци широко постављени у сфери когнитивног (знање, разумевање, опште когнитивне вештине и способности), психо-социјалног (ставови, вредности, социјалне вештине и способности) и конативног (активно и одговорно делање) развоја ученика. То је могуће остварити ако се садржај програма третира на интегрисан начин, сталним међусобним повезивањем, умрежавањем појмова и појава. Формирање ставова и вредности, као и овладавање вештинама, захтева дужи временски период, више прилика за активности ученика које воде разумевању сложених феномена и практиковању наученог, а резултат је кумулативног дејства свих активности које се дешавају на часовима грађанског васпитања.

Уз садржај програма није наведен препоручени број часова по темама и наставници имају слободу у планирању којим редоследом ће поједине садржаје обрађивати, на који начин ће то радити, којом динамиком, али увек настојећи да их међусобно повезују и да то води ка остварењу дефинисаних задатака предмета.

Оствареност задатака у великој мери зависи од начина на који се садржај обрађује и зато је важно посветити пажњу одабиру одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Дискусије, дебате, пројекти, есеји, реаговање на одређене теме, радионице, демонстрације, симулације, играње улога, вртлог идеја, припрема речника, анализа медијских информација, истраживање и анализа добијених резултата, студије случаја, промоције, организовање кампање, покретање акција су само неке од активности које су погодне у реализацији овог програма. При примени сложенијих активности (по организацији или трајању) постигнути резултати нису најважнији, односно прати се и вреднује како је текла организација, сарадња ученика, поштовање процедура, уочавање тешкоћа, идентификација могућих помагача, овладавање вештином представљања постигнутог, размена искуства између група и друго. На тај начин нема неуспешних и свака активност доприноси остварењу задатака.

Посебну пажњу у предмету грађанско васпитање имају продукти ученичких активности који могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији пређених садржаја, процени напредовања ученика као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у раду ученичког парламента, у локалној заједници или локалним медијима.

Како реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске и истраживачке наставе са сталним рефлексијама на одговарајуће појаве из друштвеног контекста прошлости и још више садашњости посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом стално нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају, циљевима и задацима предмета. Они се могу наћи у различитим изворима информација, с тим да треба оспособити и охрабрити ученике да и сами проналазе материјале који су погодни за обраду на часовима. Одговарајући филмови (изабрани делови) посебно су погодни за предмет грађанско васпитање јер подстицајно делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Интернет и различите социјалне мреже такође треба укључити у наставу грађанског васпитања јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету.

Због специфичног статуса предмета, односно могућности да га ученици нису континуирано похађали, или га уопште нису похађали у претходним разредима, за очекивати је да у свакој групи постоје ученици са различитим искуством у области грађанског васпитања. Уводни часови су прилика да се направи размена и сагледају знања, ставови, вредности и вештине које поседују ученици у вези са садржајем који ће бити обрађиван. То је полазна основа за планирање реализације наставе за сваку конкретну групу. Овај проблем не би требало третирати као препреку за реализацију програма јер наставници могу идентификовати ученике у групи који се издвајају својим компетенцијама, припремити за њих посебне захтеве као и укључити их у наставни процес на различите начине, а посебно кроз вршњачко подучавање.

У реализацији овог програма наставници пружају информације, осмишљавају, организују и усмеравају ученичке активности, креирају атмосферу у којој се настава одвија, дају повратну информацију, процењују напредовање ученика и оцењују их. Наставници у свом раду могу користити постојеће приручнике грађанског васпитања за средње школе, друге приручнике релевантне за образовање за демократију и грађанско друштво као и специјализоване сајтове на којима се могу наћи одговарајући текстови, примери, идеје за активности.

Активности на часу треба да се одвијају у атмосфери где доминира поверење, поштовање различитости, међусобно уважавање, конструктивна комуникација, демократске процедуре. Наставник је главни креатор климе на часу и треба да буде свестан да се и на тај начин доприноси остварењу циља предмета.

За подстицање ученичких активности изузетно су важна питања која им се постављају. Она би требало да буду унапред припремљена, са свешћу шта се њима жели постићи у односу на задатке предмета, јасна, захтевна али не и сувише компликована, по тежини различита да би подстакла учешће већег броја ученика.

Питања добијају пун смисао уколико су праћена одговарајућом повратном информацијом од стране наставника, као и других ученика. Повратна информација може бити и ново питање, парафразирање или похвала. Она доприноси остварењу многих задатака, подстицању самопоуздања, учешћа у раду групе и мотивације за предмет.

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабрити да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика у групи уз одговарајућу аргументацију.

Садржај грађанског васпитања је природно повезан са неким наставним предметима које ученици изучавају и добро је стално указивати на те везе и по потреби и могућностима организовати заједничке тематске часове.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

(за образовне профиле четворогодишњег образовања у свим подручјима рада)

Циљ и задаци

Циљ предмета је да се кроз стицање знања, овладавање вештинама, формирање ставова и система вредности допринесе оспособљавању ученика за компетентан, одговоран и ангажован живот у хуманом и демократски уређеном друштву утемељеном на основним људским вредностима, поштовању људских и грађанских права, у коме се уважава различитост, остварује солидарност и брига за друге.

Задаци наставе грађанског васпитања су да ученици:

- стекну знања о функционисању демократски уређеног друштва, улози грађанина, документима и институцијама које доприносе владавини права;
- усвоје вредности на којима се заснивају људска права и демократско друштво;
- развију спремност да делују у духу поштовања демократских вредности;
- јачају осећање самопоштовања, личног и групног идентитета;
- разумеју сложеност живота у мултикултуралној заједници и потребу узајамног уважавања и поштовања различитости;
- јачају осетљивост на појаве нетолеранције, дискриминације, стереотипа и предрасуда;
- разумеју значај сарадње и заједништва за добробит појединца и друштва, и овладају вештинама рада у групи и групног одлучивања;
- узму учешће у животу заједнице, покрећу акције и преузимају одговорност за личне одлуке;
- овладају вештинама успешне комуникације и примењују их у свакодневном животу;
- разумеју природу и узроке сукоба, упознају технике конструктивног решавања сукоба и примењују их у свакодневном животу;
- унапреде способности за прикупљање, анализу, организацију, критичку процену, примену и преношење информација из различитих извора релевантних за живот у демократском друштву;
- унапреде способност исказивања сопственог става уз коришћење аргумената;
- унапреде способности планирања личног и професионалног развоја.

I разред

(1 час недељно, 37 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Увод: Међусобно упознавање, упознавање ученика са програмом и начином рада.

1. Ја, ми и други

Ова тематска целина обухвата питања ставова које имамо према себи другим људима и групама, личног и групних идентитета, развијања самопоштовања и разумевања и уважавања других.

- **Лични идентитет.** Израђујући "лични грб" и међусобним поређењем, ученици јачају самопоштовање, боље се упознају и подстичу да препознају и цене своје позитивне особине.
- **Откривање и уважавање разлика.** Кроз активности поређења по различитим критеријума ученицима се омогућава да упознају себе и друге, открију и прихвате постојеће сличности и разлике, као и да сагледају сложеност и међусобна преклапања властитих групних идентитета.
- **Групна припадност.** Кроз израду и поређење "породичних стабала" или породичних албума и дискусију о различитим групама/удружењима којима ученици припадају ученици се уводе у проблематику личног и групног идентитета и њихових међусобних односа.
- **Стереотипи и предрасуде.** На основу описа властите и туђе групе откривају се и анализирају тенденције упрошћеног опажања и фаворизовања властите групе, као и неоправданог негативног опажања туђих група.
- **Толеранција и дискриминација.** Помоћу игре улога демонстрира се да су предрасуде и стереотипи које имамо према појединим групама људи један од узрока дискриминаторског понашања и да толеранција није увек позитивна.

Задаци за вежбање: Ученици налазе примере стереотипа, предрасуда и дискриминаторског понашања у школи, уџбеничкој и другој литератури, штампи, на ТВ и радију и приказују их на часу.

2. Комуникација у групи

Ова тематска целина бави се начинима изражавања и саопштавања мишљења и комуникацијом са другима: посебно поступцима и вештинама ненасилне комуникације.

- **Самопоуздано реаговање.** Ученицима се предочава важност заступања властитих потреба и права на јасан и неагресиван начин. У малим групама ученици испробавају овакав самопоуздан начин реаговања у неколико свакодневних ситуација.
- **Гласине.** Кроз задатак серијске репродукције, где се једна информација ланчано преноси од једног до другог ученика, демонстрирају се начини искривљавања порука, тј. шумови у комуникацији и указује на важност добре комуникације за међусобно разумевање.
- **Неслушање.** Радећи у паровима ученици пролазе кроз искуство лоше комуникације изазване неслушањем, сагледавају разлоге који могу стајати у основи неслушања, а затим говоре о примерима доброг и лошег споразумавања из властитог искуства.
- **Активно слушање.** Ученици се упознају са различитим техникама активног слушања као начинима на који се може побољшати узајамна комуникација и те технике испробавају у краћим симулацијама.
- **Неоптуђујуће поруке.** Ученицима се демонстрирају ефекти оптужујућих и неоптуђујућих порука и важност заступања властитих потреба и права на јасан и неагресиван начин а затим се модел неоптуђујућих порука увежбава кроз примену на ситуације из властитог живота.
- **Изражавање мишљења.** Настављајући започет дијалог супротстављених мишљења на примерима ситуација из породичног и школског живота, ученици стичу знања о праву на слободно изражавање мишљења и вежбају да своје мишљење образложе.
- **Вођење дебате и дијалога.** Пошто се контрастирају карактеристике дијалога и дебате као различитих комуникацијских образаца, ученици се упознају са уобичајеном процедуром припремања за дебату и изводе дебату на неку тему везану за комуникацију у њиховом искуству.

3. Односи у групи/заједници

Ова тематска целина бави се проблематиком два основна типа односа у људским групама и заједницама: сарадњом и сукобима, односно развијањем способности, вештина и изграђивањем сазнања и ставова који воде остваривању солидарности, заједништва, разумевања, сарадње и мира међу појединцима, групама и заједницама људи, са једне стране и смањењу насиља, избегавању и ненасилном решавању сукоба и неспоразума међу људима, са друге стране.

Сарадња и заједништво

- **Сарадња.** На примерима групног цртања и анализе оног што воле да раде, ученици увиђају личне и друштвене разлоге за сарадњу и заједништво и разматрају претпоставке за остваривање сарадње.
- **Групни рад.** На задатим примерима и на основу искуства у раду на претходним часовима, ученици се упознају са одликама тимског рада и анализирају улоге које су имали у групном раду.
- **Групно одлучивање.** Ученици се упознају са различитим начинима доношења одлука у групи и анализирају њихове предности и недостатке
- **Учешће младих: "Лествица партиципације".** Ученици се упознају са различитим могућим степенима учешћа деце у акцијама или активностима (од "квази учешћа" до дечјег самосталног избора и извођења акција), анализирају факторе од којих зависи могући степен активне партиципације и значај који она има за развој личности и остваривање права.
- **Радити заједно.** На примеру симулације једне школске ситуације ученици се вежбају у сарадничком понашању, толеранцији и преузимању одговорности.

Решавање сукоба

- **Динамика и исходи сукоба.** Вежба у којој ученици пролазе кроз искуство конфликта треба да послужи као подлога за разговор о улози претпоставки и очекивању у ситуацији сукоба, динамици конфликта и његовим могућим исходима.
- **Стилови поступања у конфликтима I II** Пошто добију краћи опис узрасно прилагођене ситуације конфликта, ученици у малим групама разматрају могуће поступке страна у конфликту и дискутују од чега зависи како ће се поступати у конфликту.
- **Сагледавање проблема из различитих углова.** Ученицима се предочавају примери различитих конфликтних ситуација, а њихов задатак је да кроз заузимање позиције сваке од страна у конфликту и замишљање њихових потреба сагледају како изгледа конфликт посматран из различитих перспектива.
- **Налажење решења.** Анализирајући конфликте предочене у причама ученици се вежбају у налажењу интегративних решења, у којима нема победника и поражених већ све стране у конфликту успевају да задовоље своје потребе.
- **Постизање договора.** Кроз симулацију конфликта између две групе од ученика се тражи да путем преговарања постигну договор користећи претходно стечена знања и вештине.

- **Извини.** Кроз читање прича и играње улога ученици се уче да се пружањем и прихватањем извињења може избећи да неспоразуми прерасту у сукобе.
- **Посредовање.** Ученици се упознају са основним идејама, сврхом и поступком посредовања у сукобима и неспоразумима и испробавају стечена знања у једној ситуацији симулиране свађе међу друговим.

Насиље и мир:

- **Насиље у нашој околини.** Кроз разговор и анализу и разврставање прикупљених примера (из штампе, ТВ емисија, филмова) ученици уочавају различите врсте насиља (како оне видљиве тако и прикривене), стичу свест да насиље постоји у свим сферама друштва и да у свести већине постоје стереотипи о томе ко су насилници.
- **Вршњачко насиље I II.** Кроз анализу различитих ситуација ученици развијају осетљивост за препознавање насиља међу вршњацима, осећање личне одговорности и спремност на пружање помоћи жртви насиља..
- **Насиље у школи.** Кроз анализу типичних случајева из свакодневног живота у школи (вербална агресија ученика, омаловажавање ученика...) ученици се доводе до сазнања да они могу да буду: и жртве насиља и насилници али и борци против насиља у школи.
- **Постизање мира I II** На основу анализе мишљења научника о насиљу и људској природи ("Севиљска изјава"), мисли о миру мислилаца из различитих култура и приказе ликова неких од досадашњих добитника Нобелове награде за мир, ученици продубљују своје разумевање мира и претпоставки за очување и постизање мира.

Завршни час: **Шта носим са собом.** Разговор о искуствима и евалуација наставе целог предмета: ученици сами процењују која до сада стечена знања и вештине сматрају корисним и употребљивим ван учионице.

II разред

(1 час недељно, 35 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Уводни час - Упознавање са садржајем предмета и начином рада.

Права и одговорности

1. Основни појмови

- Потребе и права
- Права и правила у учионици
- Права и закони
- Међународни документи о заштити права: Универзална декларација о људским правима и Конвенција о правима детета...

- Права и вредности

2. Врсте права и односи међу правима

- Врсте права
- Односи међу правима
- Сукоб права
- Дечја и људска права
- *Задаци за вежбање* Познавање Конвенције и заступљеност права штампи

3. Права и одговорности

- Одговорности одраслих I II
- Одговорности деце
- Задаци за вежбање: Права и правила у учионици II

4. Кршење и заштита права

- Кршење права детета
- Заштита права детета

5. Планирање и извођење акција (у школи или локалној средини) у корист права

- Сагледавање промена
- Партиципација у школи I и II
- Избор проблема I и II

- Како решити проблем I и I
- Израда плана акције I и II
- Анализа могућих ефеката акције
- Приказ и анализа групних радова
- Планирање и извођење акције – акција по избору ученика
- Завршни анализа акција/планова и резимирање и евалуација наставе целог предмета.

III разред

(1 час недељно, 36 часова годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Увод: Упознавање ученика са програмом и начином рада

I Демократија и политика

Ова тематска целина посвећена је одређењу појмова демократије и политике, као предусловима политичке партиципације грађана. Обрађују се механизми функционисања и институције демократије, као и начини контроле и ограничења власти у демократском поретку.

II Грађанин и друштво

Тематска целина посвећена је појму, карактеристикама и вредностима грађанског друштва. Централне теме су: однос државе и грађанског друштва, појам грађанина и значај и начин његовог учествовања у политици.

III Грађанска и политичка права и право на грађанску иницијативу

Уводни део ове целине посвећен је појму и култури људских права, као и улози грађана и залагању за остваривање ових права. Детаљније се обрађују право на грађанску иницијативу које омогућава партиципацију грађана у процесу доношења одлука и право на самоорганизовање грађана, кроз које се ученици упознају с улогом невладиних организација.

IV Планирање конкретне акције

Последња тематска целина пружа ученицима основна знања и вештине које су неопходне за решавање њима важних и блиских проблема, кроз реализацију конкретних локалних акција. На овај начин ученици имају прилике да сами узму активно учешће примењујући предходно стечена знања. У оквиру ове целине, предвиђене су јавне презентације нацрта акција и резултата у школи.

IV разред

(1 час недељно, 32 часа годишње)

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Увод : Упознавање ученика са програмом и начином рада

- **Тема: Права и слободе** – право на слободан приступ информацијама и социјално економска права.
- **Тема: Свет информација**
- упознавање са изворима информација
- појам јавне информације, приступ информацијама-основна правила и ограничења
- заштита права на информисање- улога повереника
- процедура подношења захтева за приступ информацијама
- медији као извор информација-питање веродостојности
- разумевање и тумачење медијских порука
- механизми медијске манипулације
- утицај тачке гледишта на објективност информација
- селекција информација: објективност као одговорност
- улога медија у савременом друштву
- **Тема: Свет професионалног образовања и рада**
- планирање каријере и улазак у свет рада
- самопроцена и вештина представљања личних карактеристика од значаја за даље професионално образовање и рад.
- разговор са послодавцем
- тражење информација значајних за професионално образовање и тражење посла.

Завршни час: Шта носим са собом. Разговор о искуствима и евалуација наставе целог предмета, ученици процењују која до сада стечена знања и вештине сматрају корисним и употребљивим ван учионице.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм грађанског васпитања је тако конципиран да су његов циљ и задаци широко постављени у сфери когнитивног (знање, разумевање, опште когнитивне вештине и способности), психо-социјалног (ставови, вредности, социјалне вештине и способности) и конативног (активно и одговорно делање) развоја ученика. То је могуће остварити ако се садржај програма третира на интегрисан начин, сталним међусобним повезивањем, умрежавањем појмова и појава. Формирање ставова и вредности, као и овладавање вештинама, захтева дужи временски период, више прилика за активности ученика које воде разумевању сложених феномена и практиковању научног, а резултат је кумулативног дејства свих активности које се дешавају на часовима грађанског васпитања.

Уз садржај програма није наведен препоручени број часова по темама и наставници имају слободу у планирању којим редоследом ће поједине садржаје обрађивати, на који начин ће то радити, којом динамиком, али увек настојећи да их међусобно повезују и да то води ка остварењу дефинисаних задатака предмета.

Оствареност задатака у великој мери зависи од начина на који се садржај обрађује и зато је важно посветити пажњу одабиру одговарајућих метода и техника рада са ученицима. Дискусије, дебате, пројекти, есеји, реаговање на одређене теме, радионице, демонстрације, симулације, играње улога, вртлог идеја, припрема речника, анализа медијских информација, истраживање и анализа добијених резултата, студије случаја, промоције, организовање кампање, покретање акција су само неке од активности које су погодне у реализацији овог програма. При примени сложенијих активности (по организацији или трајању) постигнути резултати нису најважнији, односно прати се и вреднује како је текла организација, сарадња ученика, поштовање процедура, уочавање тешкоћа, идентификација могућих помагача, овладавање вештином представљања постигнутог, размена искуства између група и друго. На тај начин нема неуспешних и свака активност доприноси остварењу задатака.

Посебну пажњу у предмету грађанско васпитање имају продукти ученичких активности који могу бити различите врсте као што су постери, аудио-визуелни записи, презентације, прикази резултата истраживања и друго. Они се могу користити при интеграцији или рекапитулацији пређених садржаја, процени напредовања ученика као и самопроцени наставника колико успешно ради. Продукти се могу користити и ван групе, на пример на изложби у холу школе, у школским новинама, сајту школе, у раду ученичког парламента, у локалној заједници или локалним медијима.

Како реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске и истраживачке наставе са сталним рефлексивним одговарајућим појаве из друштвеног контекста прошлости и још више садашњости посебан захтев за наставнике представља потреба за припремом стално нових, актуелних материјала који најбоље одговарају садржају, циљевима и задацима предмета. Они се могу наћи у различитим изворима информација, с тим да треба оспособити и охрабривати ученике да и сами пронађу материјале који су погодни за обраду на часовима. Одговарајући филмови (изабрани делови) посебно су погодни за предмет грађанско васпитање јер подстицају делују на ученике да искажу мисли, осећања и ставове. Интернет и различите социјалне мреже такође треба укључити у наставу грађанског васпитања јер су то облици комуникације који су блиски младима и на којима се могу препознати и анализирати многи проблеми живота у савременом свету.

Због специфичног статуса предмета, односно могућности да га ученици нису континуирано похађали, или га уопште нису похађали у претходним разредима, за очекивати је да у свакој групи постоје ученици са различитим искуством у области грађанског васпитања. Уводни часови су прилика да се направи размена и сагледају знања, ставови, вредности и вештине које поседују ученици у вези са садржајем који ће бити обрађиван. То је полазна основа за планирање реализације наставе за сваку конкретну групу. Овај проблем не би требало третирати као препреку за реализацију програма јер наставници могу идентификовати ученике у групи који се издвајају својим компетенцијама, припремити за њих посебне захтеве као и укључити их у наставни процес на различите начине, а посебно кроз вршњачко подучавање.

У реализацији овог програма наставници пружају информације, осмишљавају, организују и усмеравају ученичке активности, креирају атмосферу у којој се настава одвија, дају повратну информацију, процењују напредовање ученика и оцењују их. Наставници у свом раду могу користити постојеће приручнике грађанског васпитања за средње школе, друге приручнике релевантне за образовање за демократију и грађанско друштво као и специјализоване сајтове на којима се могу наћи одговарајући текстови, примери, идеје за активности.

Активности на часу треба да се одвијају у атмосфери где доминира поверење, поштовање различитости, међусобно уважавање, конструктивна комуникација, демократске процедуре. Наставник је главни креатор климе на часу и треба да буде свестан да се и на тај начин доприноси остварењу циља предмета.

За подстицање ученичких активности изузетно су важна питања која им се постављају. Она би требало да буду унапред припремљена, са свешћу шта се њима жели постићи у односу на задатке предмета,

јасна, захтевна али не и сувише компликована, по тежини различита да би подстакла учешће већег броја ученика.

Питања добијају пун смисао уколико су праћена одговарајућом повратном информацијом од стране наставника, као и других ученика. Повратна информација може бити и ново питање, парафразирање или похвала. Она доприноси остварењу многих задатака, подстицању самопоуздања, учешћа у раду групе и мотивације за предмет.

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази и у односу на шта ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика у групи уз одговарајућу аргументацију.

Садржај грађанског васпитања има природну везу са садржајима других наставних предмета и ученицима треба указивати на ту везу, и по могућности, организовати тематске часове са наставницима сродних предмета.